

+

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV

FŐTITKÁR

TIZENHETEDIK KÖTET.

1906. ÉVFOLYAM

193—204. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1906.

50024

TARTALOM.

I. Előadások és cikkek.

	Oldal
<i>Analecta recentiora, ed. Stephanus Hegedüs</i>	674
<i>Badics Ferencz, Zrinyi költői műveinek akadémiai kiadása</i>	579
<i>Berczik Árpád, Csiky Gergely emlékezete</i>	677
<i>Berzeviczy Albert, Elnöki beszéd és zárszó a József főherceg- emlékünnepen</i>	339. 392
— — <i>Beatrix királyné gyermek- és leánykora</i>	659
<i>Buchböck Gusztáv, Az ionok hidratatiójáról</i>	10
<i>Cserép József, Julius Caesar és Asinius Pollio</i>	304
<i>Erdélyi László, A tihanyi apátság kritikus oklevelei</i>	596
<i>Ferenczi Zoltán, Gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós kiadatlan levelei</i>	86
<i>Goldziher Ignác, Kaufmann Dávid könyvtára</i>	306
<i>Halmágyi István naplója és iratai</i>	439
<i>Havass Rezső, Dalmát irodalom</i>	11
<i>Hegedüs István, A magyar humanismus történetéhez</i>	287, 674
— — <i>József főherceg emlékezete, óda</i>	342
<i>Horn Emile, Francia ismertetések</i>	53
<i>Katona Lajos, A Nyelvemléktár új kiadása</i>	58
— — <i>Újabb adalékok codexeink forrásaihoz</i>	289
<i>Lévai József, Toldy Ferencz emlékezete, óda</i>	237
<i>Lukinich Imre, I. Rákóczy György és a lengyel királyság</i>	588
<i>Melich János, Szikszai Fabricius szójegyzéke</i>	5
<i>Némethy Géza, Ovidius Szerelmeinek új kiadása</i>	583
<i>Rados Gusztáv, Jelentés a Bolyai-jutalomról</i>	65
<i>Riedl Frigyes, Toldy Ferencz emlékezete</i>	241
<i>Schumacher Sándor, Magyar szépirodalom dán fordításban</i>	650
<i>Téglás Gábor, Limes-tanulmányok</i>	393
<i>Than Károly, A kísérleti chemia elemei</i>	300

	Oldal
<i>Thewrewk Emil</i> , József főherceg emlékezete	347
<i>Váczy János</i> , Kazinczy F. levelezése XV. XVI.	25. 533
<i>Viszota Gyula</i> , Tagajánlások az Akadémiában 1847-ig.	499. 608
<i>Zolnai Gyula</i> , A Magyar Oklevél-Szótárról	419

II. Jelentések a pályázatokról.

A Nagyjuttalomról s Marczibányi-juttalomról	184
A Bolyai-díj első odaítéléséről	131
A Bródy-juttalomról	184
A Wahrmann-juttalomról	189
A Sámuel-díjról	193
A Gorove-pályázatról	195
A Lukács Krisztina-pályázatról	196
A Marczibányi-pályázatról	197
A Bük-pályázatról	198
A Magy Ált. Biztosító-Társaság pályázatáról	198
A Flór-alap kamatainak felhasználásáról	200
A Röck-alap kamatainak felhasználásáról	200
A Forster-Scitovszky-díjról	200
Az 1904-iki Rózsay-díjról	201
A Forster János-díjról	201
A Lévay-pályázatról	202
Az 1906-iki Rózsay-díjról	202
A Tomory-pályázatról	202
Az 1898-iki Fáy András-juttalomról	203
Az 1901-iki Fáy András-juttalomról	203
Az egyetemi hallgatók juttalomkönyveiről	204
Az Akadémia új juttalomtételei	206
Pályázati szabályok	216
Juttalomtételek Semsey Andor tt. adományából	217
A gróf Teleki-pályázatról (<i>Berczik Árpád</i> lt.)	250
A Farkas-Raskó-pályázatról (<i>Kozma Andor</i> lt.)	260
A báró Wodiáner-juttalomról (<i>Heinrich Gusztáv</i> rt.)	262
A gr. Karátsonyi-pályázatról (<i>Ferenczi Zoltán</i> lt.)	275
A Lukács Krisztina-pályázatról (<i>Simonyi Zs. rt.</i> , <i>Szinnyei J. rt.</i> , <i>Ásbóth Oszkár</i> lt.)	452
A Gorove-pályázatról (<i>Hegedüs István</i> és <i>Jánosi Béla</i> ltt.)	644

	Oldal
Bizottsági jelentés a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellék- jutalomról	555
A Kóczán-pályázatról (<i>Heinrich Gusztáv</i> rt.)	664
A Péczely-pályázatról (<i>Bánóczy József</i> lt.)	672
Beérkezett pályaművek 1906. szept. 30-ig	576

III. Akadémiai ügyek.

<i>Berzeviczy Albert</i> , Elnöki megnyitó beszéd	219
<i>Heinrich Gusztáv</i> , Főtitkári jelentés	230
Az Akadémia belső tagjai 1906. jan. 1.	1
Az Akadémia pénztári számadása 1905-ről	133
Jelentés az Akadémia munkásságáról 1905-ben	149
Jelentés az akadémiai választásokról, 1906.	205
Az I. osztály jegyzőkönyvei . 54. 121. 181. 264. 331. 493. 655. 700	
A II. osztály jegyzőkönyvei . . 54. 121. 181. 411. 493. 655. 700	
A III. osztály jegyzőkönyvei . 55. 123. 181. 265. 331. 411. 494. 701	
Az összes ülések jegyzőkönyvei 55. 123. 182. 265. 332. 414. 494. 701	
Rendkívüli összes ülés (Rákóczi emlékére)	698
Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei	122, 129, 271, 412
A LXVI. nagygyűlés jegyzőkönyve	266, 273
Az első rendkívüli nagygyűlés jegyzőkönyve	413
A második rendkívüli nagygyűlés jegyzőkönyve	697
József főherceg-emlékünnepe	340
Az Akadémia halottjai 1905—906-ban	180
Értesítés az általányszűzők illetményeiről	218, 710
Francia ismertetések a magyar irodalomról	695

IV. Folyóiratok szemléje.

Archaeologiai Értesítő	314, 680
Athenaeum	42, 310
Budapesti Szemle	43, 317, 468, 681
Egyetemes Philologiai Közöny	51, 319, 470, 683
Ethnographia	45, 320
Irodalomtörténeti Közlemények	49, 322
Keleti Szemle	323
Közgazdasági Szemle	324, 476, 689
Nyelvtudományi Közlemények	50, 328
Nyelvtudomány	570, 693

V. *Nekrologok és Kisebb közlések.*

	Oldal
<i>Berzeviczy Albert</i> elnök beszéde b. Radvánszky Béla ravatalánál	337
<i>Hegedűs István</i> lt. beszéde Széchy Károly lt. ravatalánál . . .	63
A székelyudvarhelyi codexhez	131
Új nyelvtudományi folyóirat	338
<i>Szilády Áron</i> rt. beszéde Thúry József lt. ravatalánál	417
<i>Thirring Gusztáv</i> lt. beszéde Körösy József rt. temetésén . .	497
<i>Ferenczi Zoltán</i> lt. beszéde Jókai Mór tt. svábhegyi szobrának leleplezésénél	498
— — beszéde az eperjesi Greguss Ágost-ünnepélyen	656
Szemere Bertalan önéletrajza, 1841.	571
<i>Haraszi Gyula</i> lt. beszéde a kolozsvári színházi ünnepeken .	573
<i>Lenhossék Mihály</i> rt. beszéde Hőgyes Endre rt. ravatalánál . .	574
(Ehhez hibaigazítás a 658. lapon.)	
<i>Balogh Jenő</i> lt. beszéde Fáyer László lt. temetésén	706

TÁRGYMUTATÓ.

*A *-gal jelölt számok a jegyzőkönyvben foglaltakra utalnak.*

- ÁCSÁDY IGNÁCZ:** A m. adózás története 1598—1604. *122.
Aka-kalei török népdalok *121.
Akadémia belső tagjai I.
 — munkássága 1905-ben 149.
Akadémiai kiadványok jegyzéke *58, *128, *183, *336, *416, *496, *654, *705.
Akadémiák szövetsége: Japán tud. akadémia belépése *495.
 — közgyűlésére meghívó *126.
Állandó bizottságok működése 1905-ben 155.
Analecta recentiora, ed. Hegedűs István 674.
ANDRÁSSY DÉNES GR. igazg. taggá választ. *122.
 — köszönő levele *129.
ANDRÁSSY GYULA GR. részére javasoltatik a nagyjutalom feléneki kiadása *414.
 — nagyjutalmat nyer 698.
Ányos Pál emléktáblájának leleplezése *57.
APPONYI ALBERT GR. vall. és közokt. miniszter köszönő levele *334, *702.
APPONYI SÁNDOR GR. h. elnöksége *264.
Aradi vértanúk emlékére gyászmise *653.
Archaeologiai Bizottság működése 1905. 158.
Archaeologiai Értesítő 1. f. 314. 2. f. 316. 3. f. 680. 4. f. 681.
ASBÓTH JÁNOS bíráló *702.
ASBÓTH OSZKÁR: Jelentés a Lukács Krisztina-pályázatról 457.
 — új nyelvészeti folyóirat szerkesztője 144.
Átalányfizető intézetek 166.
Athenaeum XIV. k. 4. sz. 42, 316.
Athéni német arch. intézet kérelme *182.
Auer-lámpák jókarbantartására átalányösszeg *130.
BADICS FERENCZ: Zrinyi költői műveinek akadémiai kiadása 579, *655.
BAKSAY SÁNDOR bíráló *702.
Balassa Bálint hamvainak eltakarítására begyűlt összeg *183,
BALLAGI ALADÁR indítványa a könyvkiadó vállalatok segélyének törlése tárgyában *124.
BALLAGI GÉZA bíráló *56, *702.
 — jelentés a Bródy-jutalomról 184, *267.
BALOGH JENŐ beszéde Fayer László ravatalánál 706.
BÁNÓCZI JÓZSEF: Jelentés a Péczely-jutalomról 672, *702.
BAROS GYULA: Rimay János szerelmi lyrája *181.
Bécsi tudományos akadémia meghívója *126.
BECSE BALINT jelentése *412.
BÉREFI REMIG emlékbeszéde Mátyás Flórián felett *124.
Belső tagok 1906 jan. 1-én 1.
BEÖTHY ZSOLT bíráló *56, *702.
BERCZIK ÁRPÁD: Jelentés a gr. Teleki-pályázatról 250, *266.
 — Csiky Gergely emlékezete 677, *704.
Bérházi házbéremelések *272.
BERNÁT ISTVÁN I. taggá választatik 205, *270, *274.
BERZEVICZY ALBERT elnök legf. megerősítése *56.
 — székfoglalása *56, *122.
 — elnöki beszéde a József főhg. emlék-ünnepen 339.
 — beszéde br. Radvánszky Béla ravatalánál 337.
 — elnöki megnyitó beszéd 219.
 — márcz. 19-én *265.
 — Beatrix királyné leánykora 659, *701.
 — jelentése a Rákóczi-ünnepélyekről *698.
 — az eperjesi Greguss Ágost-emlék-ünnepen *704.
Bevételezések állása 1905. decz. 31. 140.
Bezerédy István életrajz-pályázat módosítása *182.
 — beérkezett művek 576.
 — pályázat bírálói *702.
Bírálok kiküldése *702.
Bizottságok működése 1905-ben 155.
BOLTSMANN LAJOS halála *652.
Bolyai-bizottság jelentése *56, 65.
 — érem nagysága *130
 — jutalom első odaítéléséről Troost párizsi akad. elnök nyilatkozata 131.

- BOROVSKY SAMU bíráló *125.
 — ötödéves korpótlékai *412.
 — részére lakás *130.
 — Szemere Bertalan szobrának leplezésén *704.
 British Museum katalogusának megszerzése Semsey Andor adományából *704
 Bródy-jutalom bírálói *56, *124.
 — eldöntése 185, *267.
 Bródy ZSIGMOND halála *124.
 BRUSA EMIL k. taggá választatik 205, *270, *274.
 BUCHBÖCK GUSZTÁV: Az ionok hydrata-tiójáról 10, *55.
 Budapest pannóniai és levantei-korú rétegei, LÖRENTHEY IMRE-től *331.
 Budapesti kir. tudományegyetem ünne-pélyes közüléseire meghívó*415,*653.
 — Rákóczi ünnepélye *704.
 Budapesti Szemle 1905. szept., okt. 43., nov. és decz. 44., 1906. jan. és febr. 317, márcz. 318, ápr. 468., máj. 468., jún. 469., júl. 469., aug. 470. szept. 681., okt. és nov. 682.
 Bulyovszky-pályázatra beérkezett művek 577.
 — pályázat bírálói *702.
 Bükk-jutalom bírálói *125.
 — eldöntése 193, *268.
 Class. Philol. Bizottság működése 1905. 156.
 Codexünk forrásairól *121.
 CONCHA Győző emlékbeszéde Pulszky Ágost felett *333.
 — részére javasoltatik a nagyjutalom felének kiadása *414.
 CSAPLÁR BENEDEK halála *652.
 CSENGERI JÁNOS bíráló *702.
 CSERÉP JÓZSEF: C. Julius Caesar commentariusainak folytatásai és Asinius Pollio *2 4, 304.
 CSIKY GERGELY emlékezete, BERCSIK ÁRPÁD-tól 677, *704.
 DADAY JENŐ: Adatok a délamerikai halakban élősködő trematodák ismeretéhez *411.
 — Adatok Hátsó-India Copepoda-faunájának ismeretéhez *123.
 — Délamerikai halakban élősködő Paramphistomida-fajok anatómiai és szövettani viszonyairól *494.
 — Egy középafrikai édesvízi rák post-embryonális fejlődésmenete *656.
 Dalmát irodalom 11.
 Dán fordításban megjelent magyar művek 650.
 De Goeje-alapítvány bizottságának köszönet levele *495.
 De Goeje M. I. köszönet levele *653.
 DENIS ERNŐ k. taggá választatik 205, *270, *274.
 DÉZSI LAJOS I. taggá választatik 205, *270, *274.
 — székfogl.: Magyar szépihistóriák a XVI. és XVII. száz. *700.
 Diplomatariumo, 1905-ben vásárolt 176.
 DOMANOVSKY SÁNDOR: Kézai Simon krónikája 200, *268.
 DONÁTH GYULA: Az epileptikus görcs-rohamot előidéző anyagokról *656.
 Ehrenfeld-codex megszerzése *335.
 Egyetemes Philológiai Közlöny 9. f. 51, 10 f. 319, 1906. 1. f. 470. 2. f. 472. 3. f. 473., 4. f. 474. 5. f. 683. 6—7. 684. 8 f. 686. 9. f. 687.
 Egyetemi hallgatók jutalma 204, *269.
 ELFFER ALFRÉD megbízatása 202, *269.
 Elnök indítványa a jegyzőkönyvek aláírása tárgyában *13.
 Elnöki megnyitó beszéd. BERZEVICZY ALBERT-től 119.
 Előirányzat 1906-ra 142.
 Emlékbeszédek 1905-ben 153.
 Emlékbeszédek:
 STAUB MÓRICZ felett *414.
 MÁTYÁS FLORIÁN f. *124.
 PULSZKY ÁGOST f. *333.
 ENDRÖDI SÁNDOR bíráló *702.
 EÖTVÖS LORÁND Br. a pénzügyi bizottság tagjává választatik *413.
 — ig. taggá választatik 205, *273.
 — üdvözlése *412.
 Eperjesi Széchenyi-kör meghívója *653.
 Eplészeti bizottság jelentése *272.
 — szükségletei *129.
 ERDÉLYI LAJOS: A háromszéki nyelv-járásról *498.
 — részére személyes felolvasási engedély *335.
 ERDÉLYI LÁSZLÓ székfogl.: A tihanyi apátság kritikus oklevelei *493, 596.
 Értesítés Átalányfizetés-ről 218, 710.
 Ethnographia 1905. 3. f. 45, 4. f. 46. 5. f. 47. 1906. 1. f. 320.
 Fabriczy-alapítvány kamatjövendele *130.
 Farkas-Raskó-pályázatra beérkezett művek 577.
 — pályázat bírálói *702.
 — pályázatról jelentés 260, 266.
 FAYER LÁSZLÓ halála *702.
 — ravatalnál beszéd 706.
 FEJÉR LIPÓT: A Fourier-sorról *182, II. *331.
 FEKETE SÁNDOR: A keményítő-emésztés. reactió-hője *701.
 Felhívás névén pályázóhoz 216
 FERENCZI ZOLTÁN beszéde az eperjesi Gregus Ágost-ünnepélyen 656.
 — beszéde Jókai Mór szobrának leplezésén 498.
 — Jelentés a gr. Karátsonyi-pályázatról 275, *333.

- FERENCZI ZOLTÁN Széchenyi és Wesselényi kiadatlan levelei 86.
 — bíráló *702.
 — az eperjesi Greguss Ágost-émlékünnepén *704.
 Feridun bey-alapítvány alapítólevelének tervezete *122, *125.
 Flór-alap kamatainak felhasználása 200, *268.
 FÖGEL JÓZSEF egyet. hallgató jutalmat nyer 204, 269.
 Folyóiratok száma 42, 314, 468, 570, 610.
 Folyóiratok és időszakos kiadványok jegyzéke *702.
 FORSTER GYULA BR. ig. t. az ügyészi számadások megvizsg. kiküldetik *131.
 — széphalmi számadások megvizsgálására kiküldetik *129.
 Forster János-pályázat bírálói *125.
 — nyílt pályázat egyik jelígis levele *183
 — pályázat eldöntése 201, *269.
 Forster—Scitovszky-díj eldöntése 200, *268.
 Fourier-sorról I. *182, II. *331.
 FÖLDES BELA bíráló *56.
 — Jelentés a Wahrmann-jutalomról 189, *267.
 — részére javasoltatik a Marczibányi-mellékjutalom kiadása *414.
 — a Marczibányi-mellékjutalmat nyeri *698.
 Földrengési megfigyelő állomás eszközeinek beszerzése 148.
 Főtitkár indítványa a tagválasztásra nézve *56.
 Főtitkári jelentés 230.
 Francia ismertetések a m. irodalomról 695.
 Francia ismertetésekhez pótlék 53.
 Franklin Benjamin születésének kétszázados évfordulójára meghívó *126.
 FRÖHLICH IZIDOR: Elhajlított fény polarizálásának új törvényszerűségei *411.
 Gaal Jenő bíráló *702.
 Ganz-gyár ajánlata villamos világítás berendezésére *129.
 Gázizzófény r.-társaság [átalányösszege *130.
 GENERSICH ANTAL r. taggá választatik 205, *270, *274.
 GOLDZIKER IGNÁCZ jelentése a székesfehérvári emléktablák leleplezéséről *57.
 — Kaufmann Dávid könyvtára 306, *332.
 GOLDZIKER VILMOS: Adatok a trachoma kórbonczatánához *182.
 Golonya Jenő folyamodása *272.
 GOMBOCZ ZOLTÁN Lukács Krisztina-díjat nyer 197, *267.
 — székfogl.: Mongol-csuvas hangtani analógiák *264.
 Özv. Gomperz Zsigmondné alapítványa *126, kitiintetése *654.
 Gondnok megtakarítási pótléka *272.
 — számadásai *130.
 — számadásainak megvizsgálásáról jelentés *272.
 Gorove-pályázatról bírálói jelentés 644.
 — pályázat eldöntése 195, *267.
 Greguss Ágost eperjesi emléktünnepén mondott beszéd 656.
 — az Akadémia képviselői *704.
 GYULAI PÁL Semsey-bizottságba választatik *335.
 — t. taggá választatik 205, *270, *274.
 — üdvözlése *123.
 — bíráló *702.
 Hagyományok, adományok és új alapítványok 1905-ben 141.
 HALAVÁTS GYULA Rózsay-díjat nyer 201, *269.
 Halmágyi István napló és iratai 1752—1769, *55, 439.
 Halottak 1905. és 1906. 180.
 HAMPPEL JÓZSEF: A nemzeti múzeum legrégebbi pannoniai sírkövei *265.
 HARASZTI GYULA beszéde a kolozsvári színházi ünnepeken 573.
 HAVASS REZSŐ: Dalmát irodalom 11. Házberemelések *412.
 HEGEDŰS ISTVÁN beszéde Széchy Károly ravatalánál 63.
 — bíráló *702.
 — Jelentés a Gorove-pályázatról 644.
 — József főhg. emlékezete 343.
 — Újabb adalékok a humanizmus történetéhez *54, *702.
 HEGEDŰS SÁNDOR bíráló *56, 674.
 HEINRICH GUSZTÁV bíráló *56, *495, *702.
 — Főtitkári jelentés 230.
 — Jelentés a br. Wodianer-jutalomról 262, *266.
 — Jelentés a Kóczán-pályázatról 664, *701.
 HELLEBRANT ÁRPÁD ötödéves korpótlécai *412.
 HERCZEG FERENCZ bíráló *495.
 Hibáigazítás 658.
 HILBERT DÁVID k. taggá választatik 205, *270, *274.
 HORGER ANTAL Sámuel-díjat nyer 195, *267.
 HORN EMIL francia könyvismertetései 53.
 HOROVITZ LAJOS járandósága *130.
 HORVÁTH GÁZA: A palearktikus faunaterület tinguítidái *494.
 HÖGYESS ENDRÉ halála *652.
 — ravatalánál LENHOSSÉK M. beszéde 574.
 Hungary angol folyóirat segélye *272.
 Hunyadmegyei tört. és rég. társulat közgyűlése *653.

Ibsen Henrik halála alkalmából részvét *415.

— a norvég akadémia köszönete *653.

Igazgat. tanács ülései 1905-ben 155.

Igazgatósági ülések: I. 21, *122. II. 129., III. 271., IV. 412.

Indítványok:

— a tagválasztás körüli eljárás megváltoztatása tárgyában *56.

— Ballagi Aladár indítványa a könyvkiadó-vállalatok segélyének türlése tárgyában *124.

— Ballagi Géza indítványa a nagyjuttalom osztatlan odaitélése tárgyában *414.

— Jegyzőkönyveket elnök is aláírja *183, *273.

— Petz Gedeon indítványa a költségvetés egyes tételeit illetőleg *124.

— Petz Gedeon indítványa tárgyában a III. osztály határozata *495.

— Gr. Szechenyi I. és Bezerédj J. életrajz-pályázat módosítása *182.

— SZILY KÁLMÁN indítványa az 1905-iki hiány törlesztése tárgyában *129.

— SZILY KÁLMÁN indítványa az 1902. Lukács Kr. jutalom tárgyában *698.

Intézetek, hazai és külföldi, melyeknek akad. kiadványok küldetnek 170.

Irodalomtörténeti Bizottság működése 1905. 156.

Irodalomtörténeti Közlemények 1905. 1, 2, és 3. f. 49, 4. f. 322.

JÁLICZ FERENCZ Wahrmann-jutalmat nyer 193, *267.

JANCsó MIKLÓS és ELFER ALFRÉD megbízást nyernek „A különböző emberi tuberkulosis-bacillustörzsek virulentiájá” cz. feladat kidolgozására 202, *269.

JÁNOSI BÉLA: Jelentés a Gorove-pályázatról 646.

Japáni tud. akadémia belépése az Akadémiák szövetségébe *495.

Jegyzőkönyvek: decz. 54. jan. 121., febr. 18., márcz. 264., ápr. 331., máj. 411., jún. 493., okt. 652. nov. 693.

Jegyzőkönyvi mellékletek 58., 555., 644.

Jelentés a pályázatok eldöntéséről 184.

— az Akadémia munkásságáról 1905-ben 149.

JENDRASSIK ERNŐ: Újabb tanulmány a járásról, a futás és az ugrás *182.

Jókai Mór svábhegyi mellszobrának leleplezése *653.

— svábhegyi mellszobrának leleplezésén FERENCZI ZOLTÁN beszéde 4-8.

JÓNÁS KÁROLY ötödéves korpótlékai *412.

Jonok hidratatíójáról 10, *55.

JÓZSEF főhg (ifj.) igazg. taggá választ. *122.

— ajándéka *265., *271.

— köszönő levele *129.

JÓZSEF főhg (id.) emlékünnepe 339.

— képmásának elhelyezése *270.

Julius Caesar és Asinius Pollio *264.

Jutalmazottak köszönőlevelei *335.

Jutalomtételek 206, *269.

Kálmán Farkas hagyatékából vásárolt könyvek és kéziratok *702.

KARÁCSONYI JÁNOS megbízást nyer „A szent Ferencz-rend története Magyarországon” cz. mű írására 200, *268.

Gr. Karátszonyi-pályázatról jelentés 275, *333.

KÁROLYI SÁNDOR Gr. halála *334. *412.

— szobrára gyűjtőív *495.

KATONA LAJOS: Codexjeink forrásairól *121.

— codexek kiadásával megbízatik 144.

— jelentése a Nyelveléktár új kiadásáról 58.

— Újabb adalékok codexjeink forrásaihoz *289.

Kaufmann Dávid könyvtára *126, *130, 306, *332.

KAUTZ GYULA ig. t. a gondnoki számadások megvizsgálására kiküldetik *130.

— bíráló *56.

— számolások megvizsgálására kiküldetik *129.

Kazinczy-bizottság elszámolása *124.

Kazinczy Ferencz levelezése XV. köt. 25, XVI. köt. 533.

— sátoraljnyelvi lakos kegydíjának fölemelése *273.

KÉGL SÁNDOR I. taggá választatik 205, *270, *274.

Keleti Szemle 1905. utolsó f. 323.

Kereskedelemügyi m. kir. miniszter a mértékek használata és ellenőrzése tárgyában *652.

Kereskedelmi Csarnok-pályázatra beérkezett művek 578.

— pályázat bírálói *702.

Kiadványok, hazai és külföldi intézeteknek megküldött 170.

Kisebb közlések 131, 338, 571, 656.

— rovata *183.

Kisfalud-Társaság meghívója ünnepélyes ülésre *182.

KISS ISTVÁN dr.: Az I. Ferdinánd-kori m. kir. helytartótanács levelezőkönyve 146.

Kóczán-pályázat bírálói *495.

— pályázatra beérkezett színművek *495.

— pályázatról jelentés 664, *701.

KODOLÁNYI ANTAL bíráló *125.

Kolozsvári nemzeti színház ünnepélye *653.

KOMÁROMY ANDRÁS br. Perényi Zsigmond szobrának leleplezésén *704.

KONT IGNÁCZ: Franciaia ismertetések a m. irodalomról 695.

- KORÁNYI FRIGYES: Vizsgálatok az emberi gerincoszlop kopogtatási hangjáról *494.
- KOVÁTS GYULA bíráló *56.
- KOZMA ANDOR: Jelentése Farkas-Raskó-pályázatról 260, *266.
— bíráló *702.
- Költégedelirányzat 1906-ra 142.
- Költségvetés 1906-ra *129, *182.
— zárt ülésben tárgyalása *128.
- Költségvetési rovatok hullépése *412.
- KÖNIG GYULA: A halmoz-elmélet alap-problémáiról *123.
- Könyvkiadások 1905-ben 163.
- Könyvkiadó Bizottság működése 1905. 160.
- Könyvtár állapota 175.
— számára ajándékok *58, *128, *183, *336, *415, *496, *654. 704.
- Könyvtári bizottság előterjesztései *702.
- Kőrösi Csoma Sándor-ünnepegy *332.
- Kőrösi József halála *494.
— ravatalánál THIRRING GUSZTÁV beszéde 497.
- KÖVESLIGETHY RADÓ: A makro-eismikus rengések feldolgozása *331.
— a) Seismikus hullámfelületek és a seismikus távolhatás törvénye. — b) Seismikus hosszkülönbség meghatározása *411.
— közönete *653.
- Közgazdasági Szemle decz. 324., jan. 476., febr. 477., márcz. 478., ápr. 479., máj. 480., jún. 481., júl. 482., aug. 487. szept. 689, okt. 692.
- Közülés (ünnepegyes), programja *266.
- KUNZ JENŐ bíráló *702.
- KÚNOS IGNÁCZ: Ada-kalei török népdalok *121.
— és MUNKÁCSI BERNÁT kérelme az 1902. Lukács Kr.-jutalmat illetőleg *698.
- KUUN GÉZA Gr. alapítványa *183. *413.
— hagyománya *130.
- KÜRSCHAK JÓZSEF: Adalék az eliminatio elméletéhez *701.
- LÁNG LAJOS bíráló *56. *702.
- LAVISSE ERNŐ k. taggá választatik 205, *270, *274.
- LEHR ALBERT bíráló *702.
- LENÁRD FÜLÖP üdvözlése kiténtetése alkalmából *57.
- LENGYEL BÉLA bíráló *125.
- LENHOSSÉK MIHÁLY beszéde Hőgyes Endre ravatalánál 574.
- LÉVAY JÓZSEF t. taggá választatik 205, *270, *274.
— bíráló *702.
— köszönő levele *415.
— Toldy Ferencz emlékezete 237.
- Lévay-pályázatra beérkezett művek 578.
— pályázat (III. oszt.) bírálói *125.
— pályázat (III. oszt.) eldöntése 202, 269.
- Lévay-pályázat (II. oszt.) bírálói *702.
- Lipthay Sándor-emléktünnepre meghívó *335.
- LÖBENTHRY IMRE: Budapest pannoniai és levantói korú rétegei és faunájuk *331.
- Lukács Krisztina-pályázatra beérkezett művek 578.
— pályázat (II. oszt.) bírálói *702.
— pályázatról bírálói jelentések 452.
— pályázat eldöntése 196, *267.
— 1902. évi jutalom ügye *693.
- LUKINICH IMRE dr.: A székelnyudvarhelyi codex ügye 131.
- I. Rákóczy György és a lengyel királyság 588, *655.
- MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR bíráló *125.
— emlékbeszéde Staub Móricz felett *414.
- Magyar ált. bizt. társ. pályázat eldöntése 198, 268.
- Magyar Földhitelintézet számadásai 1905-re *129.
— Földhitelintézetnek fölmentvény és köszönet *272.
- Magyar Oklevél-Szótárról 419, *493.
- Mathem. és Természettud. Bizottság működése 1905. 159.
- Math. és Természettud. Osztály ülésai 1905-ben 151.
- MÁTYÁS FLÓRIÁN emlékezete *124.
- MARZALI HENRIK: Az 1790-iki alkotmánytervezetekről *55.
- Marzibányi-pályázat eldöntése 197, *267.
- MÁRVI SÁNDOR az Emke közgyűlésén *495.
- Meddő pályázatok 578.
- MEDVECZKY FRIGYES bíráló *56.
- MELICH JÁNOS Lukács Krisztina-díjat nyer 197, *267.
— Szikszai Fabricius szójegyzéke 5, *54.
- Mértékek használatáról és ellenőrzéséről szóló törvényjavaslat tárgyában bizottság *652.
- Mészáros Ferencz tiszteletdíja *272.
- MIHALIK JÓZSEF I. taggá választatik 205, *270, 274.
- Montreali Numismatic and Antiquarian Society emlékére *495.
- MUNKÁCSI BERNÁT és KÚNOS IGNÁCZ kérvénye az 1902. Lukács Kr.-jutalmat illetőleg *698.
- Műz-ünnek és könyvtárak szövetségének közgyűlése meghívó *335.
- Műszaki tanácsadó tiszteletdíja *272.
- Nádasdy-pályázatra beérkezett művek 576.
— pályázat bírálói *702.
- Nagy Ferencz alapítónak állított sír-emlék *131.

NAGY FERENCZ egyet. hallgató jutalmat nyer 204, *269.
 NAGY FERENCZ székfoglalója: „A szövegekzetek alapelvei“ *181.
 — bíráló *702.
 NAGY JENŐ egyet. hallgató jutalmat nyer 204, *269.
 Nagygyűlés, első nap 270, második nap 273.
 — jegyzőkönyvei 266.
 — napirendje *182.
 — első rendkívüli 413.
 — második rendkívüli, idejének megállapítása *195.
 — második, rendkívüli, jegyzőkönyve 697.
 — rendkívüli, meghívója *335.
 Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom eldöntése 184, *267. *697.
 — ügye az első rkiv. nagygyűlésen *413.
 — bíráló bizottsága *56.
 — bizottsági jelentése 555.
 NÉGYESSY LÁSZLÓ bíráló *702.
 Nekrológok 63, 337, 417, 497, 573, 706.
 NÉMETHY GÉZA: Ovidius Szerelmeinek új kiadása 583, *655.
 Nemzetgazdasági Bizottság működése 1905. 159.
 Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Ertesítője 2. és 3. sz. 48.
 Neumayer György üdvözlése *495.
 — köszönő levele *653.
 Norvég tud. akadémia köszönete *653.
 Numismatikai Társaság köszönete *335.
 NYÁRY JENŐ BR. a Bródy-bizottság h. elnöke *124.
 Nyelvemléktár új kiadása 58.
 Nyelvtudomány 1. f. 570. 2. f. 693.
 Nyelvtudományi Bizottság működése 1905. 155.
 — folyóirat, új 338
 Nyelvtudományi Közlemények 1905. 2. f. 50., múlt évi utolsó f. 328. 1906. 1. f. 329.
 Nyelvészeti folyóirat, új 144.
 Nyelv- és Széptud. Osztály ülései 1905-ben 149.
 Nyomdak áremelése *125.
 ÖNODI ADOLF: a) Az orr üregeinek viszonya a látóideghez. — b) Az orrbajok által okozott ellenoldali vaktság tanáról *656.
 Országos Középiszkolai Tanáregyesület közgyűlése *653.
 Osztályok és bizottságok költségvetése 1906-ra 144.
 — normál-budgetjének esetleges leszállításáról *412.
 ÓVÁRY LIPÓT jelentése a római történeti congressusról *333.
 Ovidius Szerelmének új kiadása, NÉMETHY GÉZA-tól 583, *655.

Összes fülesek 1905-ben 153.
 — jegyzőkönyvei 1905. XI. 55, 1906. I. 123. II. 182, III. 265, IV. 332, V. 414, VI. 494, VII. 652. VIII. 701.

Pályamunkák, 1905. decz. 31-ig beérkezett *125.
 — szept. 30-ig beérkezett 576.
 — bemutatása *652.
 Pályázási számlások 216.
 Pályázatok, 1905-ben eldöntött 160.
 PECZ SAMU műszaki tanácsadó beadványára *130.
 — tiszteletdíjának megállapítása *272.
 Pénztár állása 1905. 179.
 Pénztári számadások 1905-ről 133.
 Pénztárvizsgáló bizottság kiküldése *129.
 Pénzügyi bizottság jelentése *272.
 Perényi Zsigmond br. szobrának leplezése *704.
 Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület 1898-iki Fáv-jutalmi 203, *263.
 — Fáv-alapítványából pályakérdések *414.
 — Fáv-jutalmából a „Politikai Számán“ kézikönyvére adott megbízásról 203, *269.
 Petőfi-Társaság nagygyűlésére meghívó *125.
 PETZ GEDEON indítványa a költségvetés egyes tételeit illetőleg *124.
 — indítványa tárgyában a III. osztály határozata *495.
 Philadelphiai Philosophical Society meghívója *126
 Philos., társad. és történettud. osztály ülései 1905-ben 150.
 Pichler Antónia hagyatéka *413.
 PLÓSZ SÁNDOR ig. taggá választatik 205, *273.
 — bíráló *702.
 — üdvözlése *412.
 POINCARÉ HENRY Bolyai-jutalmat nyer *56.
 — k. taggá választatik 205, *270, *274.
 — köszönő levele *125.
 Pollák-jutalom bíráló bizottsága *57.
 PÓR ANTAL 8000 kor. adománya *494.
 PÓRA FERENCZ Synonymikája 144
 PORZSOLT KÁLMÁN Kóczán-jutalmat nyer *702.
 Pótlék a francia ismertetésekhez 53.
 PRINZ GYULA: A hyoceratidae család tapadóizmainak fölfedezése *331.
 RADOS GUSZTÁV: Jelentés a Bolyai-jutalomról 65.
 — Térbeli görbék stationarius síkja *182.
 RADVÁNSZKY BÉLA BR. halála *412, *414.
 — ravatalánál BERZEVICZY ALBERT elnök be-zéde 337.
 I. Rákóczi György és a lengyel királyság, LUKINICH IMRE-től 588, *655.

- Rákóczi-ünnepélyek miatt az ülések elhalasztása *652.
 — ünnepélyekről az elnök jelentése *698.
- RÁKOSI VIKTOR „Az elnémult harangok“ regényével Péczely-jutalmat nyer *702.
- RÁTH György emléktáblája a könyvtárban *126.
 — emléktáblájának ünnepélyes felavatása *270.
 — könyvtárának megnyitása *126.
- RÉVÉSZ GYULA: A színes fényingerek hatásáról *123.
- RIEDL FRIGYES bíráló *495.
 — Toldy Ferenc emlékezete 241.
- RIE-Z FRIGYES: A tér fogalmának genesise *123.
- Rímay János szerelmi lyrája *181.
- Római történeti congru-susról OVÁRY LIPÓT jelentése *333.
- RÓZSAY-díj (1904) eldöntése 201, *269.
 — pályázat (19 6) e döntése 202, *269.
 Rökk-alap kamatainak felhasználása 200, *268.
- SÁGI ISTVÁN egyet. hallgató jutalmat nyer 204, *269.
- Saint-loui-i akadémia meghívója *182.
- SAMASSA JÓZSEF igazg. taggá választ. *122.
 — küszönő levele *129, *271.
 Sámuel-díj odaítélése 198, *267.
- SCHIFF ERNŐ: Az újszülöttek vére *331.
- SCHLFSINGER LAJOS: A linear-differential egyenlet-k elmélet-hez *55.
 — Aszimptotikus előállítások a lineár differ. ntial-egyenlet elméletében I. *494., II. *331.
 — megbízást nyer az absolut geometria megírására 203, *269.
- SCHULLER ALAJOS: Rezgések mikroszkopi megfigyelése az elektromos ellenállás megfigyelésénél *55.
 — a) A gőz-calorimeter-hez tartozó mérleg. — b) A rezgő lemezek csomóvonalainak metszési pontjairól *123.
- Segélyezett munkák és folyóiratok 1905. 166.
- Semmelweis Ignác szobrának leleplezése *65.
- SEMSEY ANDOR adományából hirdetett jutalomtételék 217.
 — ajándéka *703.
- SIKLOSSY GYULA részére személyes felolvasási engedély *125.
 — Tanulmányok az éleslátásról *182.
- SIMONYI ZSIGMOND: Jelentés a Lukács Krisztina-pályazatról 452.
- SINKA LAJOS tanító br. Wodiáner-jutalmat nyer 263, *266.
- SOMLÓ SÁNDOR gr. Teleki-jutalmat nyer *266.
- SUSÁK JENŐ: A differential-egyenletek elméletéhez *411.
- SZÁDECZKY LAJOS: Halmágyi István naplója 1752--1769. *55, 439.
 Számadások megvizsgálásáról jelentés *271.
 — 1905-ről *129.
 SZÁSZ KÁROLY ig. tag halála *129.
 — képmásának a képesteremben elhelyezése *270.
- SZÉCHENYI BÉLA GR. ig. t. számadások megvizsgálására kiküldetik *129.
- Széchenyi István Gr. és br. Wesselényi Miklós kiadatlan levelei 86.
 — életrajz-pályázat módosítása *182.
 Széchenyi-gyászmise *335.
 — múzeum részére ajándékok *57, *127, *183, *335, *415, *496, *654. *701.
- SZÉCHY KÁROLY halála *124.
 — ravatalnál beszéd 63.
 Székelyudvarhelyi codex ügye 131.
 Szelényi Lajos hagyatéki ügye *413.
 Szemere Bertalan önéletrajza 571.
 — szobrának leleplezése *704.
- SZENDREI JÁNOS Szemere Bertalan szobrának leleplezésén *704.
- Szent István-szobor leleplezésére meghívó *415.
- SZENTES KÁROLY ötödéves korpótéka *412.
- Széphalmi kert költségei *412.
 — számadások megvizsgálása *129.
 — számadások megvizsgálásáról jelentés *272.
- SZIGETVÁRY IVÁN Gorove-díjat nyer 196, *267.
- SZIKSZAI Fabricius Balázs szójegyzéke 5, *54.
- SZILÁDY ÁRON beszéde Thury József ravatalánál 417.
- SZILY KÁLMÁN bíráló *125.
 — indítványai *129, *698.
 — a pénzügyi bizottság tagjává vál. *129.
- SZILY SÁNDOR: Az állati szervezet savtűrő képességéről *55.
- SZINNYEI JÓZSEF IV. osztálytitkárrá választatik 205, *269, *273.
 — idővözlése *332.
 — Jelentés a Lukács Krisztina-pályazatról 454.
- Szolgák kérvénye *130.
 — részére drágasági pótlék *272.
- Szótári Bizottság működése 1905. 159.
 — iléseinek határozatképessége *654.
- Szótárak és szójegyzékek, régi, feldolgozása 144, 145.
- Szteria Popovics János szerb költő verseszi emlékünnepe *653.
- Sztrokay-pályázatra beérkezett művek 578.
 — pályázat bírálói *702.
- Tagajánlások 1906-ra *182.
 — körlevele *57.
 — az Akadémiában, Viszota Gyulától I. 499., II. 608.

- TAGÁNYI KÁROLY bíráló *125. *702.
Tagok, újonnan választottak, köszönő levele *335.
- TAKÁTS SÁNDOR I. taggá választatik 205, *270, *274.
- TANGL FERENCZ: A gyomornedv hidrogen-ion tartalmáról *55.
- TARDOS VIKTOR Karátsonyi-jutalmat nyer *333.
- TAVI GUSZTÁV bíráló *125.
- TÉGLÁS GÁBOR: A német birodalmi límes-bizottság 393, *411.
- Teleki-pályázatra beérkezett művek 576.
— pályázatról jelentés 250, *266.
— pályázat bírálói *702.
- TERKÁN LAJOS: β Lyrae pályaelemienek kiszámítása spektroszkopiai és photometriai adatokból *331.
— Naprendszerünk mozgásának iránya *701.
- THALY KÁLMÁN az érsekújvári emlék-ünnepen *495.
— üdvözlése a Rákóczi-ünnepélyek alkalmából és köszönő szavai *699.
- THAN KÁROLY: A kísérleti chemia elemei III. könyve *182, 300.
- P. THEWREWK EMIL: József főhg emlékezete 347.
— t. taggá választatik 205, *270, *274.
- THIRRING GUSZTÁV bíráló *57.
— beszéde Körösy József ravatalánál 497.
- THURY JÓZSEF: A középázsiai török nyelv ismertetései a XIII. század óta *332.
— halála *414.
— ravatalánál Szilády Áron beszéde 417.
- Tihanyi apátság kritikus oklevelei, Erdélyi Lázslótól 596.
- TIRINGER BÉLA személyi járandóságai *130.
Tisztviselőik folyamodása ötödéves korpótlékuk kiterjesztése tárgyában *278.
— nyugdíjalapjának kamatai *272.
— ötödéves korpótlékainak kiterjesztése *412.
- TOLDY FERENCZ emlékezete 237, 241.
— özvegyének halála *414.
- TOMCSÁNYINÉ CZUKRÁSZ RÓZA tanítónő br. Wodianer-jutalmat nyer 263, *266.
- TORMAY BÉLA bíráló *125.
Tomory-pályázat eldöntése 202, *269.
Történelmi Bizottság működése 1905. 157.
- TREITZ PÉTER megbízást nyer „A legelőkérdés Magyarországon“ cz. feladat kidolgozására 202, *269.
- Troost párizsi akad. elnök a Bolyai-díj odaítéléséről 131.
- Tudományos és irodalmi ünnepélyeken az Akadémia részvétele 1905-ben 154.
- Turini történelmi társulat congressusa *653.
- TUZSON JÁNOS: A kleistogamia egy új esetéről *656.
- Ügyész jelentése *273.
Ügyészi számadások megvizsgálása *131.
— számadások megvizsgálásáról jelentés *272.
Ülések 1905-ben 149.
Ülések jegyzőkönyvei: decz. 54, jan. 121, febr. 181, márcz. 264, ápr. 331, máj. 411, jún. 493, okt. 652, nov. 697.
Üléssor, 1907. évi, decz. ülésre halasztatik *702.
Ünnepélyek, tud. és irod. 1905-ben 154.
Ünnepélyes közülés programja *266.
Üresedésben levő tagsági helyek *57.
- VÁCZY JÁNOS: Kazinczy Ferencz levelezése XV. köt. 25., XVI. k. 533.
Vagyonmérleg 1905. decz. 31. 134.
- VARGHA GYULA bíráló *56.
- VÁRI REZSŐ I. taggá választatik 205, *270, *274.
- VASZARY KOLOS ig. t. köszönő levele *129.
- VÉCSEY TAMÁS bíráló *702.
Veszteség- és nyereségszámla 1905. decz. 31. 136.
- Villamos világítás berendezésére a Ganz-gyár ajánlata *129.
- Virág Benedek emléktáblájának leleplezése *57.
- VIZOTA GYULA: Tagajánlások az Akadémiában I. 499., II. 608.
- Vojnits Tivadarné Özv. hagyománya *130, *273.
- Wahrman-jutalom bírálói *56, *125.
— jutalom eldöntése 139, *267.
- WARTHA VINCEZ bíráló *125.
- Wekerle Sándor miniszterelnök meghívója a Szent István-szobor leleplezésére *415.
- WINKLER LAJOS: A gázok oldhatósága vízben *55.
- Wodianer-jutalomról jelentés 262, *266.
— jutalmak átadása *333.
- Zárt ülés költségvetés tárgyalása alkalmából *128.
- ZEMPLEN GYÖZÖ: A legnagyobb energia-forgalom elvéről *412.
- ZOLNAI GYULA: A Magyar Oklevél-Szótárról 419, *493.
— Nyelvemléseink közlésmódjáról *181.
- ZORÁD ISTVÁN megbízást nyer a kender és len termelése hazánkban cz. feladat kidolgozására 201, *269.
- Zrinyi Miklós költői műveinek akadémiai kiadása *124, 579, *655.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ivnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Január 15.

1. FÜZET.

A M. Tudományos Akadémia belső tagjai
1906 január 1-én.

Igazgató-tanács:

Than Károly rt.	Beöthy Zsolt rt.
Gr. Károlyi Sándor.	Vaszary Kolos.
Gr. Széchenyi Béla tt.	Vámbery Ármin tt.
Gyulai Pál rt.	Gr. Teleki Géza.
Gr. Dessewffy Aurél.	Wlassics Gyula rt.
Gr. Apponyi Sándor.	Széll Kálmán.
Semsey Andor.	Szögyény-Marich László.
Gr. Csáky Albin.	Br. Forster Gyula tt.
B. Radvánszky Béla tt.	19. Pauer Imre rt.
Fraknói Vilmos rt.	

I.

Nyelv- és széptudományi osztály:

Osztályelnök: Goldziher Ignác rt.

Osztálytitkár: Gyulai Pál ig. és rt.

Tiszteleti tagok:

Joannovics György. Vámbery Ármin ig. t.
3. Gr. Apponyi Sándor ig. t.

A) Nyelvtudományi alosztály:

Rendes tagok:

Ponori Thewrewk Emil.
Goldziher Ignác.
Simonyi Zsigmond.
Ifj. Szinnyei József.
Bartal Antal.
6. Pecz Vilmos.

B) Széptudományi alosztály:

Rendes tagok:

Gyulai Pál ig. t.
Szilády Áron.
Lévay József.
Beöthy Zsolt ig. t.
Heinrich Gusztáv, főtítkár.
6. Baksay Sándor.

Levelező tagok:

Bánóczy József.
 Lehr Albert.
 Munkácsi Bernát.
 Asbóth Oszkár.
 Csengeri János.
 Némethy Géza.
 Kúnos Ignác.
 Petz Gedeon.
 Hegedűs István.
 Négyesy László.
 Zolnai Gyula.
 Gyomlay Gyula.
 Katona Lajos.
 Melich János.
 Thury József.
 16. Gombocz Zoltán.

Levelező tagok:

B. Podmaniczky Frigyes.
 Gr. Zichy Ágost.
 Bogisich Mihály.
 Berczik Árpád.
 Mikszáth Kálmán.
 Pasteiner Gyula.
 Rákosi Jenő.
 Badics Ferencz.
 Riedl Frigyes.
 Bayer József.
 Id. Szimneyi József.
 Herczeg Ferencz.
 Endrődi Sándor.
 Kozma Andor.
 Jánosi Béla.
 Haraszti Gyula.
 17. Ferenczi Zoltán.

II.

A bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.

Osztályelnök: Thaly Kálmán rt.

Osztálytitkár: Pauer Imre ig. és rt.

Tiszteleti tagok:

B. Radvánszky Béla ig. t.	Bubics Zsigmond.
B. Nyáry Jenő.	Plósz Sándor.
Gr. Apponyi Albert.	Fabriczy Kornél.
Gr. Zichy Jenő.	9. Berzeviczy Albert, elnök.
Br. Forster Gyula, ig. t.	

A) Bölcs. és társad. alosztály.

B) Történettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Kautz Gyula, másodelnök.
 Vécsey Tamás.
 Pauer Imre ig. t.
 Hoffmann Pál.
 Wlassics Gyula, ig. t.
 Láng Lajos.
 Hegedűs Sándor.
 Concha Győző.
 Földes Béla.
 Nagy Ferencz.
 Kőrösi József.
 12. Gr. Andrassy Gyula.

Rendes tagok:

Fraknói Vilmos ig. t.
 Thaly Kálmán.
 Károlyi Árpád.
 Hampel József.
 Pór Antal.
 Fejérpataky László.
 Thallóczy Lajos.
 Zsilinszky Mihály.
 Csánki Dezső.
 Karácsonyi János.
 Ballagi Aladár.
 12. Ortvyar Tivadar.

Levelező tagok:

Falk Miksa.
 Matlekovics Sándor.
 György Endre.
 Kozma Ferencz.
 Kováts Gyula.
 Medveczky Frigyes.
 Ballagi Géza.
 Réthy László.
 Óvári Kelemen.
 Alexander Bernát.
 Vargha Gyula.
 Kolosvári Sándor.
 Asbóth János.
 Farkas Lajos.
 Fayer László.
 Edvi Illés Károly.
 Nagy Ernő.
 Böhm Károly.
 Gaal Jenő.
 Balogh Jenő.
 Grosschmid Béni.
 Reiner János.
 Thirring Gusztáv.
 Kunz Jenő.
 Ferdinándy Géza.
 Magyar Gyula.
 Vizaknai Antal.
 28. Balogh Artúr.

Levelező tagok:

Myskovszky Viktor.
 Szentkláray Jenő.
 Csontos János.
 Kőváry László.
 Bunyitay Vinceze.
 Csaplár Benedek.
 Téglás Gábor.
 Acsády Ignác.
 Szádeczky Lajos.
 Nagy Gyula.
 Óváry Lipót.
 Márki Sándor.
 Marczali Henrik.
 Komáromy András.
 Békefi Remig.
 Schönherr Gyula.
 Tagányi Károly.
 Borovszky Samu.
 Csoma József.
 Fináczy Ernő.
 Wertheimer Ede.
 Nagy Géza.
 Wosinszky Mór.
 Angyal Dávid.
 Kollányi Ferencz.
 Szendrei János.
 Erdélyi László.
 28. Sebestyén Gyula.

III.

Mathematikai és természettudományi osztály.*Osztályelnök:* Than Károly ig. és rt.*Osztálytitkár:* König Gyula rt.*Tiszteleti tagok:*

Gr. Széchenyi Béla ig. t.	Gr. Teleki Samu.
Semsey Andor ig. t.	Fehér Ipoly.
Konkoly-Thege Miklós.	7. Duka Tivadar.
B. Podmaniczky Géza.	
A) Math. és phys. alosztály.	B) Természettudományi alosztály.

Rendes tagok:

Than Károly ig. t.
 Szily Kálmán, főkönyvtárnok.

Rendes tagok:

Krenner József.
 Hőgyes Endre.

B. Eötvös Loránd.	Entz Géza.
König Gyula.	Thanhoffer Lajos.
Wartha Vinceze.	Horváth Géza.
Fröhlich Izidor.	Klug Nándor.
Schuller Alajos.	Koch Antal.
Lengyel Béla.	Klein Gyula.
Kherndl Antal.	Lóczy Lajos.
Réthy Mór.	10. Lenhossék Mihály.
11. Ilosvay Lajos.

Levelező tagok :

- B. Mednyánszky Dénes.
 Kerpely Antal.
 Schulhof Lipót.
 Balló Mátyás.
 Rónai Horváth Jenő.
 Schenek István.
 Gothard Jenő.
 Vályi Gyula.
 Fabinyi Rezső.
 Zipernovszky Károly.
 Rados Gusztáv.
 Kosutány Tamás.
 Hankó Vilmos.
 Schulek Frigyes.
 Kövesligethy Radó.
 Kürschák József.
 Winkler Lajos.
 Lenard Fülöp.
 Farkas Gyula.
 Tötössy Béla.
 Bugarszky István.
 Hoor-Tempis Mór.
 Kalecsinszky Sándor.
 Schlesinger Lajos.
25. Bodola Lajos.

Levelező tagok :

- Galgóczy Károly.
 Chyzer Kornél.
 Böckh János.
 Bedő Albert.
 Korányi Frigyes.
 Mocsáry Sándor.
 Inkey Béla.
 Daday Jenő.
 Paszlavszky József.
 Brusina Spiridion.
 Genersich Antal.
 Török Aurél.
 Bókay Árpád.
 Franzenau Ágoston.
 Ónodi Adolf.
 Mágócsy-Dietz Sándor.
 Kétly Károly.
 Apáthy István.
 Jendrássik Ernő.
 Méhely Lajos.
 Pertik Ottó.
 Tormay Béla.
 Istvánffi Gyula.
 Tangl Ferencz.
 Schafarzik Ferencz.
 Rätz István.
 Hollós László.
 Zimányi Károly.
29. Lörenthey Imre.

Szikszaï Fabricius szójegyzéke.

(Kivonat *Melich János* l. t. 1905 december 4-én tartott előadásából.)

Ismeretes dolog, hogy a középkori iskolázásnak legfőbb célja a latin nyelvnek szóban és írásban való elsajátítása volt. Latin volt a tanítás nyelve s ez volt az érintkezés nyelve az iskolán kívül is. Ezt a célt óhajtotta elérni a renaissance és a humanismus is, s e tekintetben csak abban különbözött a középkortól, hogy megvetette az egyházi latin nyelvet, s ideálul Cicero nyelvét állította fel. Hogy a latin nyelvet a tanulók minél jobban elsajátíthassák, tankönyvekre volt szükség. Ezek a tankönyvek három csoportba oszthatók; az első csoportot az Abecedarium-ok alkotják, a melyekben a latin betűk, a Hiszekegy, Üdvözlégy, Miatyánk s néhány a legszükségesebb alkalmakra szóló ima van közölve. Az imák után 10—15 fogalomcsoportban latin és nemzeti nyelven való szavak. Ilyen emléünk az 1630. és 1694. évi Abecedarium, a melynek végén 10 fogalomcsoportban latin-magyar szavak vannak. Ezeknek az abéczés könyveknek a feladata az volt, hogy a gyermekeket az írás és olvasás elemeibe, valamint néhány legszükségesebb latin szó birtokába juttassák. A második csoportot azok a tankönyvek alkotják, a melyekben kérdések és feleletek alakjában közölt beszélgetések vannak; ilyen emléünk Heyden Sebald: „Gyermeki beszélgetéseinek“ könyve, a mely legelőször 1531-ben jelent meg. Ezeknek a tankönyveknek az volt a céljuk, hogy a tanulók a latin grammatika elemeit kérdések és feleletek alakjában megtanulják. A harmadik és utolsó csoportba azok a tankönyvek tartoznak, a melyek célja az ifjúval a latin grammatikát, a latin szókészletet minél szélesebb alapon megismertetni. A szókészlet megismertetésénél a középkort is, meg a renaissance és humanismus korát is az a paedagogiai elv vezette, hogy fogalomkörök szerint csoportosítva kell a szókincset az ifjakkal elsajátíttatni. E harmadik csoportba tartozó emlékeink az ú. n. szójegyzékek, nomenclatorok, nomenclaturák, a melyek első sorban tankönyvek, a mint azt 1847-ben SZILÁGYI István, a Besztercei szójegyzék felfedezése alkalmával pedig TAGÁNYI Károly is kifejtette. Ez emlékeink egyik leg-

becesebbike SZIKSZAI FABRICIUS Balázs „Nomenclaturá“-ja, a mely nyomtatásban először 1590-ben jelent meg.

SZIKSZAI FABRICIUS Balázs 1561-től 1576-ban bekövetkezett haláláig sárospataki tanár volt. Híve volt a humanismus pedagogiai elveinek, s vallotta ő is, hogy a latin nyelvi oktatásnál arra kell törekedni, hogy a tanuló mindenről, a mi körülötte van, szabatosan, választékosan tudjon latin nyelven beszélni. SZIKSZAI e tekintetben vallotta azt, a mi STURM János egyik levelében olvasható s a mit a Nomenclatura 1597-iki kiadásához mellékelve is találunk, hogy t. i. „nihil videatur in corpore, nihil in pecudibus, nihil sit in culina, in cella vinaria, in cella frumentaria, ad coenam quotidianam nihil adferatur, nihil in hortis conspiciatur herbarum, fruticum, arborum, nihil in scholis sit usurpatum, nihil in bibliotheca, nihil in templis frequentatum, nihil in coelo sensus quotidie hominum moveat, quod pueri, quoad ejus fieri poterit, non queant latino nominare nomine“. SZIKSZAI azonban azt is tapasztalta, hogy nincs olyan tankönyvünk, a mely alkalmas volna a tanulót annak a latin szókészletnek az elsajátítására vezérelni, a melyre a mindennapi életben szüksége van. Volt ugyan SZIKSZAI előtt humanista elvek alapján megírt két latin-magyar szógyűjteményünk, ezek MURMELLIUS-nak 1533-ban megjelent „Lexicon“-a és PESTHY Gábor négy kiadást ért (1538, 1550, 1561, 1568) „Nomenclatura“-ja, ezeknek a műveknek azonban a következő hibái voltak: *α)* Mind a két mű a magyar szavakat német betűvel nyomtatva adta, a mi miatt, a mint azt MOLNÁR Albert MURMELLIUS-ról, SZILVÁS UJFALVY Imre pedig PESTHY Gáborról mondja, iskolánkban nem lehetett használni. *β)* MOLNÁR és SZILVÁS UJFALVY azt is mondja, hogy e művek nem is voltak elterjedve hazánkban. A PESTHY-féle Nomenclaturából, a mely hat nyelvű, összesen négy kiadás jelent ugyan meg, a XVI. századi magyar írókból azonban kimutatható, hogy nálunk csak az utolsó, az 1568-iki volt ismeretes. A többi kiadás tehát nem a magyar, hanem a cseh és német szöveg miatt jelent meg. MOLNÁR Albert különben PESTHY-nek a nevét sem tudja, csak arra emlékszik, hogy a kezében volt ilyen szójegyzék. *γ)* A legnagyobb hibája azonban nézetem szerint e szógyűjteményeknek az volt, hogy latin-német szójegyzékek fordításai voltak. Más szóval hibájuk, hogy az egyes fogalomkörökön belül nem a magyar viszonyoknak megfelelő szavak fordulnak elő bennük, hanem a német viszonyokra illők. Így például a szőlőfajokra vonatkozó elnevezések közt nem a XVI. századi magyar szőlőfajták vannak felsorolva MURMELLIUS-ban és PESTHY-ben, hanem a németek; a városok nevei csoportjában MURMELLIUS („Terrarum, gentium et civitatum nomina“) és PESTHY („De patria et patriotis in Germania, de civitatibus et castellis“) egyetlen egy magyart sem

sorol fel. Mily más ezzel szemben SZIKSZAI, a hol a „Regionum, terrarum, gentium et civitatum nomina“ csoportban csupa hazai város latin-magyar elnevezése van közölve.

SZIKSZAI FABRICIUS-t tehát műve megalkotásánál az a paedagogiai elv vezette, hogy tanítványai az őket körülvevő tárgyakról tudjanak szabatosan latinul beszélni, más szóval, hogy a magyar fiúk a magyar viszonyok közt előforduló tárgyakat tudják latinul megnevezni. S ebben rejlik SZIKSZAI rendkívüli nagy érdeme és hatása, hogy humanista paedagogiai elvek alapján hazai viszonyainknak megfelelő tankönyvet írt; műve épp ezért nem csupán becses nyelvi, de még inkább paedagogiai és művelődéstörténeti emlékünk is.

SZIKSZAI a maga Nomenclaturáját kora legjobb humanista forrásai alapján készítette; e források közül egyet kétségtelenül ki tudunk mutatni, s ez MURMELLIUS Lexicona, a melynek latin-német-magyar kiadása ismeretes volt SZIKSZAI előtt. Erre több magyar nyelvbeli értelmezés-egyezés is mutat. Más nyomtatott magyar forrást azonban aligha használt. Annál többet kellett azonban a nép közt gyűjtenie. Kitészik ez különösen abból, hogy ő, a protestáns író, a ki a latin „papa, pontifex maximus“ szót „Eretnek papa, antichristus“ szóval értelmezi, a füvek nevei közt „Boldogasszony haja, — mentája, — tenyere, Szent János füve, — gyökere, — kenyere, — virága, Szent Benedek füve, Szent Mária Magdolna asszony füve“ stb., tehát szentek neveivel jelölt füvekről szól, a mi jelen esetben csakis népies eredetű lehet.

A művet SZIKSZAI fogalomkörök szerint csoportosította, összesen 82 ily csoport van s a sárospataki iskolában dictando tanította 1561—1576 közt. 1576-ban SZIKSZAI meghalt, művét azonban kéziratban több iskolában továbbra is használták. 16 éven át forgott közkézen SZIKSZAI kézirati Nomenclaturája, míg végre PESTHY Gáspár sárospataki tanár 1590-ben nyomtatásban is kiadta. A mű jelességét dicséri, hogy belőle a következő években, még pedig 1592-ben, 1593-ban, 1597-ben, 1602-ben, 1619-ben és 1630-ban új kiadások jelentek meg. Ha e kiadásokat egymással összevetjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy három főbb kézira vezethetők vissza. Az első kézirati csoportba tartozik az 1590., 1592. és 1593. évi kiadás; a második csoportba az 1597. és 1619. évi kiadás. E két kiadást SZILVÁS UJFALVY Imre rendezte sajtó alá, a ki SZIKSZAI-nak tanítványa volt. A kiadáshoz írt bevezetésben azt mondja, hogy a maga kézirati példányát (a M. Tud. Akadémia kéziratárában levő SZIKSZAI az 1597. évi kiadásnak egykorú másolata) más tanulók példányaival összevetette s így javítva adta ki a Nomenclaturát. A harmadik csoportba tartozik az 1602. és az 1630. évi kiadás.

E három főbb kézirati variánsra visszavezethető kiadásokon mindentűt meg van jelölve, hogy a szóbanforgó Nomenclatura SZIKSZAI műve. A kiadások számán kívül SZIKSZAI Nomenclaturájának nagy elterjedtségét a következő körülmények is vallják: 1. Az 1602. évi kiadásban a latin-magyar szöveg mellé csatolva van a német értelmezés is. A Nomenclaturát használták tehát német iskoláinkban is. Hogy ki volt a szójegyzék német értelmezője, nem tudjuk, kétségtelennek tartjuk azonban, hogy erdélyi szász tanár volt a fordító. Erre abból a körülményből következtetünk, hogy az a német szókinés, a mely e Nomenclaturában van, nem osztrák-bajor, pl. február itt *Hornung*, szombat itt *Sonnabend* stb.; ilyen nem osztrák-bajor szavak: *mährle*, *háhnle*, *zipperle*, *schreterle*; erdélyi szász mellett szóló szavak: *hirsestamp* (kásamalom), *kopen* (= kumpf: vályú), *deissel* (rúd), *belisch* (= béles) stb. Legfontosabb bizonyíték azonban a *Szamos* német neve. A mi Nomenclaturánk német fordítója ugyanis a 154. lapon azt mondja, hogy „Chrysius — *Kóros* — der *Kreisch*, Marusius — *Maros* — der *Mórisch*, Samusius — *Samos* — der *Timesz*“, azaz a *Szamos* folyót németül der *Timesz*-nek nevezi. Ismeretes dolog, hogy HONTERUS térképén 1532-ben Nagyszamos „der *Thymesz-fluss*“-nak van nevezve, s az ő nyomán MERCATOR azt írja, hogy „Der Samus, bei den Ungern und Teutschen *Tymmes* genannt, entspringt aus den Alpen Calota“. Egy 1589. évi okirat azt mondja, hogy Nagy-Demeter község mellett folyik a „das wasser *Times*“ s erdélyi szász emlékek Kolozsvárt *Temesburg*, *Themisvaria*-nak is hívják. Ma ez a név nincs meg a szászban, de Nagy-Demeter szász falu Szamos mellett elterülő egyik határát ma is *Timesz-Hattert*-nek hívják. Mivel már most Nagyszamost csakis erdélyi szász írók hívják *Thymesz*-nek és köznémet neve megegyezik a magyarral, s mivel SZIKSZAI német értelmezője is a Szamost *Thymesz*-nek mondja, más megerősítő adatokkal kapcsolathban azt hiszem, hogy SZIKSZAI német értelmezője erdélyi szász ember volt. 2. Protestáns iskolákon kívül katolikus tanintézetek is használták SZIKSZAI Nomenclaturáját, a mit igazol az a körülmény, hogy vannak olyan kiadások, a melyekből akatholikus vallást gyalázó, illetve becsmérő kitételek ki vannak hagyva, például az 1590., 1593., 1597. és 1619. évi kiadások ezt írják: „Pontifex maximus, papa = magy. *eretnek papa*, *antichristus* | cucullatus erro = magy. *kullogua pusztító, dulo, fozto, fattyu onto cziuklias barát*“. Ez értelmezéseket az 1602. és 1630. évi kiadás kihagyta, jeléül annak, hogy e kiadások kath. tanintézetek számára készültek. 3. SZIKSZAI nagy elterjedtségét bizonyítja végül az is, hogy vannak szójegyzékek, a melyek SZIKSZAI Nomenclaturájának lenyomatai s a melyek eddig irodalmunkban úgy szerepeltek, mint önálló művek. SZIKSZAI-val

való összehasonlítás után azonban rögtön látjuk, hogy egyszerű lenyomatok. Ilyen Nomenclatura az 1629-ben Nagyszebenben megjelent „Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Germanicum, ex varijs probatisque autoribus collecta“. Latin-német-magyar szógyűjtemény, s a címlap azt mondja, hogy „nunc *denuo* adiectum *idioma hungaricum*, in usum discentium“, a valóság azonban az, hogy a Nomenclatura nem más, mint SZIKSZAI Nomenclaturájának 1602. évi latin-német-magyar kiadása nyomán készült kiadás. Ugyancsak 1629-ben, de Bécsben jelent meg egy latin-magyar-német-cseh „Nomenclatura rerum seu Dictionarium quatuor linguarum“. A könyv címlapja azt mondja, hogy „nunc *primum* editum“, az 1641-ben Bécsben megjelent kiadás pedig, hogy „nunc *secundum* editum“. A valóság pedig az, hogy csak a cseh szöveg jelent meg először, mert különben a Nomenclatura SZIKSZAI FABRICIUS Nomenclaturájának szóról-szóra való lenyomata. Nem akarom itt hosszasan bizonyítani azt, hogy e három Nomenclatura SZIKSZAI műve; bármely fogalomkörnek az 1590. évi kiadás megfelelő fogalomkörével való összehasonlítása mindenkit meggyőzhet ez állítás igazságáról. Csak két esetet ragadok ki. Az egyik, hogy Nagyszamos német neve e három Nomenclaturában *Thymesz*, tehát úgy van, mint SZIKSZAI 1602. évi kiadása német részében; a másik, hogy az 1629. nagyszebeni és 1629. évi bécsi, valamint az 1631. bécsi Nomenclaturában *Visegrad* neve állandóan *Misegrad*. *Visegrad*-nak *Misegrad* neve VERBŐCZI magyar kiadásában, HELTAI Krónikkájában (egyszer-egyszer, különben *Visegrad*) és SZIKSZAI Nomenclaturájában fordul elő s szerintem *Misegrad* sajtóhibából áll *Wisegrad* helyett. Ez a sajtóhiba ismétlődik valamennyi SZIKSZAI-féle kiadásban s a SZIKSZAI-ból készült Nomenclaturákban is.

S ezzel eljutottunk oda, hogy kimutattuk, hogy SZIKSZAI Nomenclaturáját iskoláinkban 1561.—1641-ig, tehát majdnem száz esztendőn át használták. Ilyen szótári műnek mely nyomatok kellett hagynia nemcsak szótáriródalmonkon, hanem irodalmi nyelvünk alakulásában, a különféle tudományok magyar műnyelvének fejlődésében is. S mi e hatásokat ki is tudjuk mutatni MOLNÁR Albert szótárában, valamint COMENIUS János művei magyar értelmezőinek fordításában. SZIKSZAI FABRICIUS művét ugyanis iskoláinkból COMENIUS művei szorítják ki. COMENIUS újítása azonfelül, hogy a tanításba a szemléltetést vitte be, az is, hogy az egy fogalomkörhöz tartozó szavakat a pusztá felsorolás helyett elbeszélés formájába, mondatokba szötte bele. A mikor már most COMENIUS műveit — pl. a bogarakról szóló fejezetet — fordítják magyarra, a fordítók a SZIKSZAI-nál található „bogarak“ című fogalomcsoportban felsorolt terminológiát használják.

Az eddig kifejtettek alapján kívánatosnak tartom, hogy

egyrészt paedagogiai, másrészt művelődéstörténeti és nyelvészeti érdekből SZIKSZAI műve, a XVI. század második fele és a XVII. század első felének ez a legjobb magyar tankönyve, legterjedelmesebb szógyűjteménye kiadassék. Nagy szolgálatot teszünk ezzel nyelvészeti irodalmunknak is. Azzal ugyanis, hogy kimutattuk, hogy SZIKSZAI Nomenclaturája 1590, 1592, 1593, 1597, 1602, 1619, 1629 Bécs, 1629 Nagyszében, 1630, 1641-ben jelent meg, tudni fogjuk, hogy a *Misegrad*-féle adat, jóllehet 10 könyvben fordul elő, valójában csak egy, még pedig sajtóhibás adat. A kiadással tehát hozzájárulunk a nyelvészeti adatok kritikai értékének megállapításához. Azonban SZIKSZAI-t nem dolgozta fel a NySzót. sem; tévesen azt írja ugyanis SZIKSZAI művéről, hogy „nagyreszt azonos PESTI Gábor Nomenclaturájával“, s ezért nem vették fel adatait. Teljesen hibás állítás, mert PESTI Nomenclaturája fordított mű s nem iskolai tankönyv, hanem utazáshoz szükséges segédkönyv, míg SZIKSZAI tankönyv. Az 1629. nagyszébeni kiadásról is azt állítja e szótár, hogy második kiadása 1641-ből való, holott helyesen azt kellett volna mondania, hogy az 1629-ben Bécsben megjelent Nomenclatura második kiadása 1641-ben jelent meg. SZIKSZAI kritikai kiadásával tehát igen becses pótlékkal járulunk a NySzótár eddigi anyagához.

A fentebbiekben igyekeztem kifejtetni, hogy SZIKSZAI Nomenclaturája egyik legjobb tankönyvünk, hazai viszonyaink szerint alkotott egyik legjobb szójegyzékünk, a melynek irodalmi nyelvünk alakulására nagy hatása volt. Teljesen osztozom tehát én is KAZINCZY Ferencz és SZILÁGYI István ítéletében, hogy „SZIKSZAI FABRICIUS Balázs dísze volt a pataki iskolának a magyar tudományosságának.“ (M. Akad. Ért. 1847. 332. lap.)

Az ionok hidratatiójáról.

(Kivonat *Buchböck Gusztáv* 1905 december 18-iki értekezéséből.)

Az átviteli számok mérésére a szerző módszert dolgozott ki és készüléket szerkesztett, arra helyezvén a fősúlyt, hogy a secundär hőáramlásokat a lehetőségig elkerülje és lehetőleg nagy concentratióváltozásokat érjen el.

Két nem elektrolyt, manuit és resorcin meghatározására pontos analitikai módszert dolgozott ki, azon kérdés eldöntése czéljából, hogy vajjon sósavnak ezen két nem elektrolyt jelenlétében történő elektrolytisekor a víz az ionok vándorlásában részt vesz-e vagy nem? A kérdést igenlő értelemben döntötte el; továbbá az mutatkozott, hogy az ionok hidratatiójának viszonya úgy a nem elektrolyt, mint a sósav concentratiójától függ. Extra-

polatio útján az a valószínű eredmény adódott ki, hogy a nem elektrolyt végtelen csekély concentratioja esetében a vándorolt vízmennyiség annak természetétől független. Concentráltabb sósavban a hidratatióviszony és így a hydratatio foka is kisebbnek adódott, mint hígabb sósavban; végtelen híg oldatban nagy valószínűséggel feltehetjük, hogy a chlor-ion 4 molekula, a hydrogen-ion pedig 1 molekula vízzel van egyesülve. E vizsgálatok eredménye alapvető fontosságú az ionosodás létrejöttének mechanizmusában, valamint a tömeghatás törvényének az elektrolytokra való alkalmazásában.

A kísérleteket a szerző a budapesti kir. m. tud. egyetem I. chemiai intézetében végezte.

Dalmát irodalom.

(Kivonat *dr. Havass Rezső* 1905. nov. 6-iki előadásából.)

Mielőtt felolvasásomat megkezdeném, kedves kötelességem a tekintetes Akadémiának megköszönni, hogy e díszes helyen fölszólalhatok. Nem első ízben részesülök e szerencsében. 1882 április 3-án Ritter Károly összehasonlító földrajzról irt tanulmányomat, 1888. május 7-én pedig „Magyar földrajzi könyvtár“ című művemet volt alkalmam a tekintetes Akadémiának bemutatni.

E két mű a földrajzi irodalomhoz tartozik, melynek szerény művelője vagyok; mai értekezésemmel azonban az irodalomtörténetnek óhajtok szolgálatot tenni, s úgy érzem, magyarázatát kell adnom annak, hogy miért fordulok oly tárgyhöz, mely működési köröm határától eddig távol állott.

Ezt könnyen megtehetem. Huszonnyolcz esztendeje, hogy Dalmáciával foglalkozom, s életem fő feladatának tekintem, hogy e reánk magyarokra nézve históriai, politikai és gazdasági szempontból fontos országot hazánk közönségével megismertessem.

Tanulmányaim közben a dalmát irodalom is felkölté kíváncsiságomat s miután annak gazdagságát és értékeségét, valamint magyar vonatkozású mozzanatait megismertem, eltökéltem, hogy reá vonatkozólag is fogok adatokat gyűjteni.

E szándékomat végrehajtottam, s részben Dalmáciában folytatott kutatásaimmal, részben forrásmunkákból a dalmát irodalom anyagát magamnak megszereztem.

Az anyag birtokába jutván, fősúlyt vettem annak rendezésére és világos csoportosítására. Erre különösen a dalmát irodalomnál van nagy szükségünk, mivel ez irodalom három nyelven is — latin, olasz és szerb-horvát nyelven — nyilatkozik meg. Dolgozatomban azért külön fejezetekben fordul elő a latin,

olasz és szerb-horvát nyelvű dalmát irodalom, valamint külön fejezetet szántam azoknak a költőknek és íróknak is, a kik mind a három nyelven vagy két nyelven írtak.

Azon ismertetésen kívül, mely az „Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen“ című mű magyar kiadásában a dalmát irodalomról megjelent — tudtommal — nincs magyar könyv, mely a dalmát irodalommal foglalkoznék, s ezért azt hiszem, nem végzek fölösleges munkát, a midőn a magyar írók figyelmét a dalmát irodalom kincseire fölhívom s a további építéshez anyagot is szolgáltatok.¹

Itt vázolt dolgozatom különben egyik fő fejezete „Dalmácia“ című sajtó alatt levő munkámnak. Szabadjon e művemet is röviden ismertetnem.

A bevezetésben visszapillantok Magyarország fénykorára, azután a dalmátországi magyar emlékek következnek, majd Dalmácia történetéről, irodalmáról, művészetéről, gazdasági és népeletéről szólok. Bemutatom lakóinak típusait s végül városait s elbűvölő természeti szépségeit írom le.

A művet Divald Károly hazai műintézete adja ki, s a szöveget több mint száz, túlnyomóan eredeti fölvételek alapján készült illusztráció és számos műmelléklet fogja élénkíteni.

És most áttérek a dalmát irodalomra.

A kis Dalmácia büszkén tekinthet vissza multjára; nemcsak hős harczosai szereztek neki dicsőséget, hanem szellemi óriásai is, kiket minden nemzet irigyelhet tőle.

Nem egy fia lett a magyar közeletnek is kimagasló alakjává. Martinuzzi, más néven Fráter György esztergomi érsek és bíboros, a kiváló magyar államférfiú: Statileo János és Brodarich István diplomata püspökök; Verancsics Antal, a történetíró esztergomi érsek, Verancsics Fausztusz csanádi püspök. származásra nézve dalmaták voltak. Dugonics Andrásnak, a magyar nemzeti szellem egyik legnagyobb ébresztőjének családja szintén dalmata eredetű volt.

Mint már említettem, Dalmáciában az irodalmi tevékenység háromféle nyelven — latin, olasz és szláv nyelven — nyilatkozik meg. Szlávok alatt Dalmáciában a horvátokat és szerbeket értjük. Nem akarok a nyelvtudósok ama vitás kérdéséhez hozzászólni, vajjon a horvátokat és szerbeket eredetileg két külön néptörzsnak kell-e tekintenünk, s csak annak följegyzésére szorítokozom, hogy a horvátok és szerbek irodalmi nyelve jelenleg ugyanegy s ezt szerb-horvát nyelvnek nevezzük. Dalmáciában

¹ A szerb-horvát nyelvű művek fordítása körül Popovics Vászín István, több adat beszerzésénél dr. Dedek Crescens Lajos, dr. Fejérfataky László és dr. Hegedűs István voltak segítségemre. Fogadják e helyen is őszinte köszönetemet.

azonban abból a téves feltevésből kiindulva, hogy a dél-szlávok a régi illyrek utódai, a szerb-horvát nyelvet előszeretettel illyr nyelvnek mondják.

A dalmát nép szellemi életére állandó hatással volt a szomszéd Olaszország. A szakadatlan érintkezés, Velencének évszázadokon át tartott uralma, az Olaszországgal oly szorosan összefüzdő egyházi élet s különösen az a körülmény, hogy a dalmát ifjak sűrűn látogatták az olasz egyetemeket: voltak e hatásnak előidézői.

Egy másik jellemző mozzanat, hogy Dalmáciában az olaszok és szlávok, valamint irodalmuk kölcsönös hatással voltak egymásra, s hogy e két összekapcsolódó elem szakadatlan összefüggésben állott a hazával. A dalmát írók, költők és tudósok még akkor is, ha a sors őket idegen földre vetette, ernyedetlenül foglalkoznak mindennel, a mi hazájukra vonatkozik.

A latin nyelvű irodalom hosszú ideig tartotta magát Dalmáciában, az olasz és szerb-horvát nyelvű irodalomban nyilatkozott meg azonban valójában a dalmát nemzeti szellem.

A dalmát irodalom legszebb virágzása ideje a XV. század végén és a XVI. század elején kezdődik s ennek Ragusa a központja, különben már jóval előbb, nemcsak kiterjedt kereskedelme miatt, hanem szellemi tekintetben is, Ragusa lett az összekötő kapocs a görög és római világ között.

Bár Dalmáciában a szláv irodalom bölesője Spalato, hol az ismert legrégebb szláv költő, Marko Marulić (Marulo) született, mégis már a XVI. században Ragusa állott a szláv irodalom élén s jogosan nevezhette magát „délszláv Athéné“-nek. Ugyancsak e században alapították meg olaszországi mintára a raguzai költők és tudósok „Accademia dei Concordi“ című egyesületüket.

A XVII. században érte el Ragusa hatalmának és műveltségének tetőpontját s e század volt a raguzai irodalomnak is aranykora. E korszak legkitünőbb képviselője s egyszersmind a dalmát irodalom legnagyobb ékessége Gundulić (Gondola) János volt. A dalmát poesis legmagasabb fokára az ő műveiben emelkedik, s róluk Spasovic orosz író azt mondja, hogy sajátos összeolvadásai a szláv nemzetiségnek a költészet, tudomány és művészet olasz eszményeivel. Emlékének szobrot emelt nagy fiára büszke szülővárosa: Ragusa.

A XVIII. századra esik az összes szerb-horvátok legnépszerűbb költőjének, Kačić Miošić András, ferenczrendi szerzetesnek működése, míg a XIX. században nagy diszük volt a dalmátoknak a sebenicói származású Nicolo Tommaseo költő és bölcséleti író. Az ő emléküik dicsőítésére is szobrot emelt a hálás utókor. Kačićnak Makarszkában a templom előtt, Tommaseonak pedig szülővárosa parkjában.

Tommaseonak, ifjúkorától haláláig, volt hű barátja Dalmáciának szintén egyik nevezetes fia, a zárai születésű Pier Alessandro Paravia, a turini egyetem tudós tanára, ki történeti műveket írt, de költéssel és irodalommal is buzgón foglalkozott. Hazájához való ragaszkodását azzal fejezte ki, hogy gazdag könyvtárát szülőhelyének hagyományozta.

Az említettekén kívül Dalmácia szellemi életének kiváló harczosai voltak még mint költők és írók: Sisko Menčetić, Mavro Vetranic, Pietro Ektorevich, Nicolo Nale, Gjore Držić, Dinko Ragnina, Ignjat Djordjić, Petar Preradović, Medo Pučić (Pozza) gróf, Ana Vidović (Vidović-né Vusio Anna).

Mint drámairók: Hannibal Lučić, Matija Ban.

Mint a népnyelv és népelet kitünő ismerője: Šćepan Ljubiša.

Mint szónok: Mihovio Pavlinović.

Mint történetírók: Giovanni Lucio, Daniele Farlati.

Mint az irodalomtörténet művelői: Urbano Appendini és testvére Francesco Maria Appendini.

Mint szám- és természettudósok: Marc' Antonio de Dominis, Marino Ghetaldi, Ruggiero Boscovich (csillagász), Simeone Stratico, Anton Maria Lorgna.

Mint közgazdasági és régészeti író: Gian Domenico Stratico.

Mint régészek: Carlo Lanza és fia Francesco Lanza.

Mint fűvész és nyelvész: Roberto de Visiani.

Dalmácia most élő jelei közül csak dr. Bulić Ferenczet, a spalatói muzeum nagyhirű igazgatóját s a salonai ásatások vezetőjét, Brunelli Vitaliano tanárt, a zárai Paravia-könyvtár tudós igazgatóját, Gelcich József tanárt, Dalmácia történetének buzgó buvárát, Kolombatović György tanárt, Dalmácia állatvilágának alapos ismerőjét, Kaer Péter földrajz-történelmi és régészeti írókat említem meg.

Dalmácia népköltészete is gazdag s az olaszoknak, de még inkább a szerb-horvátoknak gazdag kincsük van népdalaikban. Fortis olasz apát „Viaggio in Dalmazia“ című 1774-ben, Velenzében megjelent jeles könyvében néhány szerb-horvát dalt közölt, melyek magukra vonták Európa irodalmi köreinek figyelmét. Ezek között volt a Hasszan aga félreismert nejének haláláról szóló bájos dal is, mely csakhamar nagy hirre tett szert. Goethe németre fordította s az ő szövegéből Walter Scott angol nyelvre ültette át. Magyarra Kazinczy fordította s francia, orosz, cseh és tót nyelveken is gyönyörködnek szépségén.

Részben szépirodalmi, részben tudományos tanulmányokat közlő évkönyvek és folyóiratok is hozzájárultak és járulnak Dalmácia szellemi életének élénkítéséhez. Az „Annuario Dalmatico“ című olasz nyelvű évkönyv; a „Srbsko-dalmatinski

magazin“, a „Zora dalmatinska“, a „Dubrovnik“ szerb-horvát nyelvű folyóiratok gazdag irodalmi kincsét tartalmazzák.

Művem százöt dalmát költőről és íróról tesz említést.

Lássuk ezek közül a nevezetesebbeknek életrajzi adatait.

Azok közül, a kik *latin nyelven* írtak, a legrégebb SIMBONE SELIMBRIO. Mindössze annyit tudunk róla, hogy 1460-ban született s 1496-ban halt meg.

Utána következik ELIO CERVO (latinosan CERVINUS).

1463-ban Raguzában született, de már tizenhárom éves korában Rómába került, honnan 1490 körül tért vissza szülővárosába. Azon idők szokása szerint, mint a Pomponius Laetustól alapított akadémia tagja, AELIUS LAMPRIDIUS CERVINUS-nak nevezte magát s Rómában oly nagy tekintélyű volt, hogy a költői koszorúra is méltónak találták. Hegedűs István Cervinus néven tartott róla felolvasást az Akadémiában 1904 október 24-én.

Hegedűs „Raguzai emlékbeszéd Mátyás királyról“ című tanulmányában érdekesen vázolja, hogy Raguz a XIV. század derekától a XV. század végéig szívósan ragaszkodott Magyarországhoz; polgárai bár olasz nyelven beszéltek, magyaroknak vallották magukat s harszoltak a Hunyadi János és a Mátyás király seregében. A mikor Mátyás király ifjan s olyan váratlanul meghalt, a raguzai tanács emlékünnepet rendezett s emlékezetének dicsőítését Cervinusra, a híres költőre bízta, ki az emlékbeszédben a Hunyadi-ház történetét is hitelesen elmondotta. Hegedűs ez emlékbeszédet latinból magyarra fordította s közli, hogy Cervinus latinul írt s az irodalom és nyelv romlásának tartotta, a mikor a vulgaris olasz nyelv hódítani kezdett. Cervinus Rómában megismert egy Flavia nevű nőt, kinek bájait több költeményében magasztalta. Raguzába visszatérve, csakhamar ellefejtette Flaviát s megházasodott, de korán özvegyen maradt. Raguz a nem tetszhetett neki, mert váltig készülődött, hogy Magyarországra, talán Budára költözik. A mint magakészítette síriratából tudjuk, 1520-ban halt meg.

ALESSANDRO CORTESIO (CORTESIUS) a XV. században élt.

Dalmáciából való, de születési helyét biztosan nem tudni. IV. Sixtus római pápának volt titkára s tehetséges bölcsező és költő volt. Mátyás király hadi tetteit egy latin költeményben énekelte meg, melyet a királynak ajánlott.

ANDR. (PARTENIO) TRANQUILLO (ANDRONICUS TRANQUILLUS) XV—XVI. század. A budapesti egyetemi könyvtár őrzetében lévő Oláh-codexben öt versét találjuk és pedig: „Precatio Tranquilli ad Deum“ (Tranquillus könyörgése az Istenhez). Tartalma: Fohászkodik Istenhez, az egek, a tenger urához, elősorolja az Isten tulajdonságait, véghetetlen igazságosságát, végtelen erényeit s ezzel szembeállítja népének fogyatékosságait s így nem cso-

dálható, hogy csapás csapás után éri: dőghalál, ellenség tör reánk, elűznek székhelyeinkből, éjjel is zavargások bántanak. Kéri, elégelje meg a szenvedést és nyissa meg a nép fölött irgalmassága forrását. (142. levél.)

„Ad Caesarem Maximilianum Tranquillus“ (Miksa császár-hoz Tranquillus). Tartalma: Emberi erővel hasztalan iparkodol óh császár megküzdeni a török veszélyvel, Krisztus ellenségeivel. Ha megváltozik a nép gondolkodása és elméjét megvilágítja az isteni fény, akkor ellenállhatatlan erővel legyőzöd a barbárt. A költemény második részében, az abc betűit sorra véve, az egyes sorok kezdőbetűiben dicsőíti azt a szellemet, a melynek az udvarban uralkodnia kellene és leírja, hogy az tulajdonképpen minden bűnnek és gonoszságnak tanyája. (170 levél.)

„Caesaris Ferdinandi 25 Julii Viennae morientis mandata ultima, authore Tranquillo Dalmata“. (Julius 25-én Bécsben elhalt Ferdinánd császár utolsó parancsai a dalmát Tranquillus tollából). Tartalma: Mondják, hogy a haldokló császár így nyilatkozott: Hiúság mindaz, a mit a császári hatalomról és vagyonról mondanak. Folytonos háborúk, a végvárak elvesztése, szenvedés, lázadás zavarják a császár nyugalvét. Tűrni kell az aljas hízlegőket. A vers csattanója: Ha még egyszer élnek, inkább lennének magánember, mint császár. (181a—183b lapig.)

„Epitaphium Caesaris Authore Tranquillo.“ (Ferdinánd császár sírfelirata, készítette Tranquillus.)

Tartalma: Nézd az országok Urát, császárok hatalmasát,
Kit alig birt el a föld, félt a hullám;
Most ime e kis urna föld, a buta gögőt
Tegyétek le halandók. (183. levél.)

„Ad Reverendissimum et Illustrem dominum dominum Nicolaum Olahum, Archiepiscopum Strigoniensem etc.“ (Főtisztelendő és Méltóságos Oláh Miklós úrhoz, esztergomi érsekhez.)

Tartalma: Bámullak Téged, ki annyi előkelő és nagy méltóság hordozója vagy, hogy fáradhatatlanul dolgozol és műveled az irodalmat. (187. levél.)

MARINO GHETALDI, született 1566-ban, meghalt 1627-ben.

Raguzai születésű szám- és természettudós, ki nagy hírnévre jutott. Számos könyvet írt. A gyűjtőtükörrel tett kísérletei miatt a nép „szemfényvesztőnek“ nevezte.

A latin és olasz nyelvű írók közül a legrégebb GIOVANNI LUCIO. Született 1504-ben, meghalt 1584-ben.

A dalmát történetírás kezdete egészen a XIII. századig visszanyúlik ugyan a spalatói Thomas archidiakonushoz Salona és Spalató egyházairól írt munkájában, valamint a következő két századból is lehet több történelmi művet megemlíteni; de a traii Lucio-ban joggal annak a tudományos kutató módszernek

a megalapítóját tisztelik, a mely csak olyan tényeket fogad el a történet anyagául, a melyeket oklevelek, műemlékek vagy más bizonyítékok támogatnak. Kiválóan becses „De regno Dalmatiae et Croatiae“ című munkája.

MARC' ANTONIO DE DOMINIS. 1566—1624.

Folytonos ingadozás és ellenmondás jellemzik. Hosszú időn át spalatói érsek volt s buzgón felelt meg hivatásának, de egyszer csak elszökik Angliába, majd bűnbánólag visszatér. Később ismét ingadozónak látszik s e miatt fogságba vettette, a San Angelo-várban végzi be hányatott életét. Nagy szám- és természet-tudós volt s a látástanban tett fölfedezéseinek köszöni hírnevét. Latin és olasz nyelven vitázó műveket is irt.

STEFANO GRADI. 1613—1683.

Raguza nevezetes férfiai között kiváló helyet foglal el. Igen sok latin és olasz munkája tanúsítja széles tudományosságát s a pápai udvarnál, valamint Krisztina svéd királyné tudósai körében nagy tekintélyben állott. Jeles államférfiú volt s több fontos föladatot végzett hazája szolgálatában. Élete utolsó éveiben a vatikáni könyvtár igazgatói tisztét viselte.

DANIELE FARLATI. 1690—1773.

Dalmácia egyháztörténetének legnevezetesebb megírója, kinek részben *Riceputi* jezsuita nagy gyűjteményein alapuló „Illyricum sacrum“-a a XVIII-ik század monumentális művei közé tartozik.

Latin, olasz és magyar nyelven irt VERANCICS ANTAL, kit a dalmát irodalomban ANTONIO VERANZIO néven találunk.

1504-ben Sebenicoban, előkelő patricus családból született s 1573-ban mint esztergomi érsek végezte eseményekben gazdag életét. Kiváló helyet foglal el a magyar történelemben. Jeles diplomata, történetíró és régiségbuvár volt s költeményeket is irt. Egészben véve munkáinak három osztályát kell megkülönböztetni: Önálló irodalmi műveit, két portai követségére vonatkozó iratait és levelezéseit. Wenzel Gusztáv jellemzése szerint Verancsics tetőtől talpig magyar hazafi, magyar államférfiú volt, s ugyanazon jellemet mutatja történelmi műveiben is. — Művei a Magy. Tud. Akadémia „Magyar Történelmi emlékek“ című gyűjteményében jelentek meg 12 kötetben (1857—1875).

Nevezetesebb *latin és szerb-horvát nyelvű* trók: MARKO MARULIĆ (Marulo). 1450—1524

Spalatóban született s mint említettem, ő az ismert legrégibb szláv költő. Széleskörű tudománya miatt nagy becsülésben részesült s Dalmácia jeles fiainak egész serege csoportosult körülötte, így a két *Negri*, a két *Martiniaco*, *Nicolo Alberti* és *Francesco Natali*, ki tisztelt mestere és barátja életét megírta.

Marulić szláv költeményei legnagyobbbrészt fordítások olasz-
ból s a vallásos és tanító elem játsza bennök a legfőbb szerepet.
Legismeretesebb „Judith“ című történeti elbeszélő költeménye.

GIUNIO PALMOTIĆ (Palmotta). 1606—1657.

Tehetséges raguzai költő; Gundulić rokona. Kezdetben
latinul írt, azonban csakhamar a hazai költészet ösvényére tért.
„Christiada“ czímen vallásos époszt írt és sok drámát, mely
műfajban nagy tehetségnek bizonyult; bámulatot keltett verselő
ügyességével is. „Pavlimir“ című drámája a maga idejében
nagyon tetszett a raguzai közönségnek s csekély változtatással
ma is sikerrel elő lehetne adni.

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ. 1690—1760.

Kačić Miošić András szerzetest — kit méltán nevezhetünk
dalmát Petőfinnek — a dalmaták egyik legszebb ékességüknek
tartják, s a szerb-horvátok között népszerűség tekintetében alig
vetélkedhetik vele dalmát költő. Költészete lényegesen elűt a
raguzai írókétől és alakra nézve közeledik az újabb szerb-horvát
irodalom költészetéhez úgyannyira, hogy e közt és a régi raguzai
időszak között összekötő láncszemnek tekinthető. Kačić 1690-ben
a Makarszka városka közelében fekvő Briszt tengerparti faluban
született, s neveltetéséről nagybátyja, Tomašević Lukács szerzetes
gondoskodott. Latin iskoláit a szülőhelye mellett fekvő zaosztrogi
zárdában, míg a bölcsészetet és theológiát Budán végezte, még pedig
oly jelesen, hogy a midőn visszatért Dalmáciába, azonnal a böl-
csészet tanárául alkalmazták a makarszkai zárdában. Később a
theologia tanára lett Sebenicóban, majd pápai követül küldötték
ki Dalmáciába, Boszniába és Herzegovinába, mely hivatalát tíz
évig viselte. E minőségben gyakran bejárta az említett országokat
s alkalma volt közvetlenül a nép szájából megismerkedni a szerb-
horvát népköltéssel. Így szerzett tapasztalatai és tanulmányai
alapján írta meg „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“ (A szláv
nép kellemes mulatsága) című legnevezetesebb munkáját, mely
azonban inkább „Pjesmarica“ (Énekeskönyv) néven ismeretes.
Kačić a „szlovin“ név alatt a szerbeket, horvátokat és a bol-
gárokat értette, s e nemzetek történelmi multjából merítette
könyvének tartalmát. E kétkötetes mű, mely versben és prózá-
ban van írva s eddig 24 kiadásban jelent meg (az első Velenczé-
ben, 1759-ben), mely benyomást tett a délszlávokra s nagy hír-
nevet s rendkívüli népszerűséget szerzett Kačićnak. A szerb-horvát
nép el is van telve iránta hálával, s 1760-ban bekövetkezett
halála után, a nép adományaiból szülőfalujában népiskolát, Ma-
karszkában és Zágrábban pedig szép szobrot emeltek dicsőséges
emlékére. A zaosztrogi zárdában van eltemetve. Kačić működése
minket magyarokat közelről érdekel, mert több magyar vonatko-
zású költeménye nemzetünk iránt táplált rokonérzéséről tanús-

codik, s e költemények túlnyomó részének hőse Sibirjanin Janko, a mi Hunyadi Jánosunk.

Említett főművének első kötetében a következő hat költemény magyar vonatkozású:

„Pisma, kakokralj Ungarski pisa knjigu Juri Kastrioticu, na 1443.“ (Ének, melyben a magyar király levelet ír Kasztriota Györgynek 1443-ban.) E negyvennégy versszakból álló költeményben Kačić költői lendülettel, de népies módon előadja, hogy Ulászló magyar király 1443-ban levélben fölhívja Szkanderbéget (Kasztrióta Györgyöt), az albánok vitéz fejedelmét, hogy a magyarokkal szövetségbe, Murad török szultán ellen harczra keljen. A magyar sereghez már csatlakoztak: az erdélyiek, a lengyelek és az oláhok. Találkozó helyül a király Várnát jelöli meg s az egyesített seregek fővezérévé a hős Sibirjanin Jankót — Hunyadi Jánost — teszi. Az albán fejedelem kész a harczba menni, de őt és seregét nem ereszti át Szerbián Brankovics György szerb fejedelem. Három héten át várta hiába Várna mellett Ulászló király az albán vitézeket. Végre megkezdte a csatát, s Hunyadi terve szerint a királynak 40.000 vitézével mindaddig lesben kellett volna állania az erdőben, míg Hunyadi a török sereget megrohanja. A Hunyadi hőstetteire irigykedő nagyok azonban rábeszéltek a királyt, hogy ne várja meg a Hunyadi által meghatározott pillanatot, hanem rohanjon azonnal ő is a törökre. A király megtette, de a csatában elesett, valamint Cesarini Julián bíboros is. A csata elveszett, Hunyadi is csak nehezen menekült meg és Szerbiában Brankovics György fejedelem fogságba ejtette. Innen megszabadulván, a szerb fejedelem viselkedésének megtorlásául háborút indított ellene s országát elpusztította. Kasztriota György albán fejedelem szintén meg akarván boszulni Ulászló király halálát, seregével megtámadta Brankovicsot, s őt legyőzven, országát szétdőlt. Hazatérve Albániába, folyton átkozta Brankovicsot, mondván, hogy neki az árulás már a vérében van.

Három nagyobb költeményben örökíti meg Kačić Hunyadi Jánosnak a Murad szultán ellen 1442-ben és 1443-ban vívott hősi harczait. E költemények czimpei:

„Slide pisme Vojvode Janka, rečenoga Sibirjanina, koi vojeva u isto vrime kada i Jure Kastriotić, rečeni Skenderbeg, izvadjene iz različitih historijah.“ (Következnek az énekek Sibirjanin-nak nevezett János vajdáról, ki ugyanakkor hadakozott, a mikor Kasztriota György, másképen Szkanderbég. Ez énekek különféle munkákból vannak véve.)

„Pisma druga Vojvode Janka.“ (Második ének János vajdáról.)

„Pisma tretja Vojvode Janka.“ (Harmadik ének János vajdáról.)

A következő, 78 versszakból álló költemény czíme: „Pisma četvertva Vojvode Janka i s. Ivana Kapistrana, kako razbiše Cara Memeda sina Muratova pod Biogradom na 1456.“ (Negyedik ének János vajdáról és Kapisztrán Jánosról, hogy miképen verték meg Nándorfehérvár alatt Mohamed szultánt, Murad fiát 1456-ban.)

Eredeti és igen poetikus az a kisebb költemény, a mely Hunyadi János házasságát énekli meg, a mely alkalommal Hunyadi az általa éretlennek tartott Szekula nevű unokaöcsese különös bajokból kimenti. Kačić maga sem hiszi a megénekelt történeteket, a minek költeménye czímében is kifejezést ad: „Slide pisme Vojvode Janka, koje obćenito pivaju Dalmatini, Bošnjaci, Ličani i ostali od Slovinskoga jezika narodi, lipe su slušati, ako i nije moguće da su po sve istinite“. (Következnek a János vajdáról szóló énekek, melyeket a dalmaták, a bosnyákok, a likaik és a többi szláv nyelvű népek énekelnek. Szépek meghallgatni, habár nem valószínű, hogy teljesen igazak.)

A szóban levő mű második kötetében két magyar vonatkozású költeményt találunk. Az egyikben a magyar és horvát vitézek hőstetteit örökíti meg Kačić: „Pizma perva o Vitezovim Ungarskim i Horvatskim, koji u stara vremena Turske odsicaše glave, izvadjena iz različitih historijah štampanih, počamsi od godiste Gosp. 1441 do godista Gosp. 1641.“ (Első ének a magyar és horvát vitézekről, a kik a régi időkben a török fejeket kaszabolták. Ez ének különféle nyomtatott történeti művekből van merítve az 1441. évtől kezdve 1641-ig.) A másik költeményben Mária Terézia magyar királyné harczait énekli meg a költő: „Pisma o ratu Kraljice Ungarske s Kraljim Kerstjanskim.“ (A magyar királynénak a keresztény királyokkal folytatott háborújáról szóló ének.)

Azok közül, a kik *latin, olasz és szerb-horvát* nyelven írtak, kiváltak: FAUSTO VERANZIO. 1551—1617.

Verancsics Antal esztergomi érsek unokaöcsese. Sebenicóban született. Nagybátyja magához vette s Pozsonyban neveltette, majd Páduába küldte, hol kitűnő előmenetelt tett a nyelvekben s az egyházi tudományokban. 1598-ban esanádi püspökké lett, de 1608-ban megrongált egészsége miatt lemondott püspöki méltóságáról, s a következő évben a Szent Pál szerzetesek közé vétetvén föl magát, mint ilyen halt meg 1617-ben Velenczében. Sokoldalú tudós volt. Írt bölcséleti és történelmi munkákat s egy beces soknyelvű szótárt is szerkesztett, melynek czíme: „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae“ (Velenceze, 1595). Ezt Ponori Thewrewk József „Dictionarium Pentaglossum“ czím alatt 1834-ben újra kiadta. Megírta továbbá Verancsics Antal életét. Mint számtudós és mechanikus is hírnévre tett szert s Bécs,

Róma és Velence s más városok nehéz műszaki kérdésekben vették igénybe tudását.

IGNJAT DJORDJIC (Giorgi). 1675—1737.

Raguzai származású jezsuita, később benedekrendi szerzetes, nevezetes író, ki latin és olasz nyelven számottevő munkát írt s mint szláv költő Gundulić-tyal és Palmotić-tyal versenyez az elsőség pálmájáért. Tere a lantos költészet. Vallásos költeményeket is írt, melyek közül a legjelesebbek „A vezeklő Magdolna keservei“ (Uzdasi Mandaljene pokornice), meg egy pásztorjáték tájnyelven. Prózával is tett kísérletet.

MARK' ANTUN VIDOVIĆ. XIX. század.

A XVIII. század végén született Sebenicóban. Hogy mikor halt meg, nem tudjuk, de működése a XIX. századba esik. Szláv költők — így Gundulić és Djordjic — műveit fordította olasz nyelvre s egyébként is foglalatoskodott az irodalmi téren. Nála jelentősebb volt neje, Vidovićné Vusio Anna, kiről az olasz és szerb-horvát nyelvű írónál fogok megemlékezni.

Olasz és szerb-horvát nyelvű írók:

PETAR HEKTOROVIC (Pietro Ektorevich). 1487—1572.

Szülőhelyének, Lesina szigetének, melyen Dalmácia annyira jeles fiának ringott bölcsője, egyik ékessége. Tőle származik a ma is meglevő legrégebb olasz nyelvű irodalmi emlék, melyben Boccaccio művészi prózáját elég sikerrel utánozza. Legnagyobb dicsőségét a halászatról írt „Ribanje i ribarsko prigovaranje“ című idylli költeményével szerezte, mely nemcsak 1556-ban és 1638-ban, hanem még 1846-ban is (Zárában) megjelent nyomtatásban. E költemény még azért is becses, mert szerzője fölvette belé az eddigelé legrégebbnek ismert három valódi népdalt.

FLORIA ZUZORIC (Zuzzeri). 1555—1600.

Született Raguzában, meghalt 1600 körül Flórenczben s neje volt egy gazdag flórenczi nemesnek, Bartolomeo Pescioninak. Kiváló műveltsége s rendkívüli szépsége és költői tehetsége a bámulat tárgyává tette őt Dalmáciában és Itáliában. Úgy a Mediciek udvaránál, mint hazájában is a legszebb szellemeket egyesítette maga körül. Szépségét Tasso két sonettjében magasztalta. Kezdetben szerb-horvát nyelven írt, majd az olasz nyelv szépségétől elragadtatva, olasz nyelven is írt verseket. Sonettjei nagy hírnevet szereztek neki, csak fájdalom, hogy költeményeiből mi sem maradt vissza napjainkra. A költő Raguzában, Flórenczben és Anconában tartózkodott s lehetséges, hogy művei e városok könyvtáraiban porlepte zugokban fekszenek.

ANA VIDOVIĆ (Vidovićné Vusio Anna). XIX. század.

A fentebb említett Mark' Antun Vidović neje. Szerb-horvát és olasz nyelven írt s Dalmácia legnevezetesebb írói közé tartozik, a kivel dicsőség tekintetében csak Zuzoric Floria mér-

közhetik. Művei: „Anka i Stanko piesanac“ (Anka és Stanko költemény). Zara, 1841. „Pjesme“ (Költemények). Zara, 1844. „Mestizie e distrazioni“ (Bánatok és vigalmak). Zara, 1846. „Harač prijateljstva. Pjesma.“ (A barátság adója. Költemény). 184.. „Romolo“. 184..

A dalmát írók közül a legtöbben — harminczhatan — csak *olasz nyelven* írtak.

A legrégibb GIAN FRANCESCO FORTUNIO. XV—XVI. század.

Dante, Petrarca és Boccaccio nyelvének nyelvtani rendszerbe szedésére tette az első kísérletet.

GIAN FRANCESCO BIONDI. 1572—1645.

Lesinai származású. Sokáig tartózkodott külföldön, főleg Angolországban, hol I. Jakab király előtt nagy tekintélyben állott. Írt regényeket és költeményeket, de ezeknél fontosabb munkája a York- és Lancaster-házak között folyt háborúk története.

GIAN DOMENICO STRATICO. 1732—1799.

Zárából való sokoldalú tudós, ki közgazdasági és mezőgazdasági dolgokkal előszeretettel foglalkozott. Költői kísérletei közül megemlíjtük Gessner „Tod Abels“-ének fordítását. Hosszabb ideig tanár volt Pisában és tanácsos a fiórencezi nagyhercegnél; később lesinai püspökké lett.

SIMEONE STRATICO. 1733—1829.

Domenico testvére. Zarában született s mint számtudós és mérnök, tudományának főleg a vízműtan és a hajózásra való alkalmazásával szerzett magának hírnevet. Szakmájába vágó sok munkája mellett egy tengerészeti szótárt is szerkesztett, mely az olasz szótáriróadalomnak egyik hézagát töltötte be s ma is nagy tekintélyben áll.

ROBERTO DE VISIANI. 1800—1878.

Sebenicóból való híres fűvész, ki a páduai egyetemen működött s különösen Dalmácia növényzetének tanulmányozásával foglalkozott. Derék nyelvész is volt s több ó-olasz szöveget adott ki nagy körültekintéssel.

NICOLO TOMMASEO. 1802—1874.

Sebenicóban született s kiváló férfiak ösztönzésére korán irodalmi tanulmányokra adta magát. Majd Flórenczbe ment, a hol tevékeny részt vett alapításában és vezetésében annak az „Antologia“ czimű folyóiratnak, mely Olaszországban oly hatalmasan közreműködött a tudományos és nemzeti szellem emelésében.

Politikai okokból többször változtatta lakhelyét s huza-mosabban időzgetett Franciaországban és Korfuban. Élteesebb korában ismét Flórenczben telepedett le, a hol — hazáját utolsó lehetéig lelkesen szeretve — 1874 május 1-én elhunyt.

Főleg nyelvészettel és bölcsélettel foglalkozott, de költő is volt. Megírta az olasz nyelvnek nagyszabású szótárát, mely ösz-

szes nyelvészeti munkásságának gyümölcse. Legkiválóbb műve a „Dizionario dei sinonimi“-ja. Irodalomtörténeti dolgozatai is becsesek s nagy érdemeket szerzett Dante műveinek fejtegetésével. A „Divina Commediá“-hoz írt magyarázatával új utakat tört. A lélektani és történelmi regénynyel sem siker nélkül próbálkozott meg s olasz, új-görög és szláv dalokból álló gyűjteményt is adott ki.

Csak *szerb-horvát nyelven* huszonnégyen írtak.

Legrégibb: ŠIŠKO MENČETIĆ (Sigismondo Menze). 1457—1501.

Ő és Gjore Držić tekintetnek a tulajdonképeni raguzai irodalom megalapítóit. Mind a kettő ama szerelmi költészet képviselője, melyet a provençal troubadourok alapítottak és melynek tárgya Isten és a nők tisztelete volt.

HANNIBAL LUČIĆ. 1480—1540.

Lesinai költő. Fiatalabb éveiben szerelmi dalokat írt, majd később a nemzeti drámához fordult. Az ő „Robinja“ (A rab-szolganő) című darabja az első szerb-horvát eredeti dráma, mely annyira tetszett a dalmát népnek, hogy a városokban nyilvánosan előadták még a múlt században is.

MAVRO VETRANIĆ. 1482—1576.

A XVI. század legkiválóbb szerb-horvát költője. Raguzai patricius családból való, a ki mint apát Meleda-szigeten egy zárda élén állt, később pedig a szent András nevű magános sziklán levő kolostorban húzódott meg. Tartózkodási helyét és életmódját „Remeta“ (Remete) című költeményében írta le. Három templomi színjátékot is írt, továbbá egy nagy költeményt „Pelegrin“ (Vándor) címmel, melyben Ovidius metamorphosisait utánnozta, és sok kisebb költeményt. Olaszból fordította Euripides „Hekubá“-ját. Vetranić műveit főleg a dictio ereje és tisztasága jellemzi; mysteriumaiban művészien alkotja meg a jellemeket és helyzeteket, s egyes részletekből kitűnik; hogy ismerte a népköltészetet is.

DINKO (Domenico) RAGNINA (Ranjina). 1536—1607.

A XVI. század legismertebb költőjéhez tartozik. Raguzai patricius volt, ki a köztársaságban előkelő hivatalokat viselt. Költeményei nagyobb részét szerelmi tartalmúak. Költői tehetségét legjobban bizonyítják alkalmi dalai, míg kördalaiban a népköltészet hangján szólal meg. Mint az ó-classikus nyelvek ügyes fordítója és a különféle lírai formák szerencsés utánzója is híres.

DINKO ZLATARIĆ. 1556—1610.

Raguzai születésű jeles fia Dalmáciának, ki a páduai egyetemnek rector magnificusa is volt. Valamint földije Ragnina, ő is nagy szeretettel utánozta az ó-classikus mintákat. Lefordította Sophokles „Elektrá“-ját, Ovidius „Pyramus és Thisbé“-jét

s olaszból Tasso „Amintá“-ját „Ljubimir“ czimmel. Legtöbb szerelmi dala, miként a Ragninái is, Zuzorié Flóriát ünnepli.

DŽIVO (IVAN) GUNDULIĆ (Giovanni Gondola). 1588—1638.

A dalmát irodalom legnagyobb dísze. Egy raguzai ősnemesi család sarja. Hazájában szerezte kiképzését s jezsuiták voltak a tanítói. Humaniorákkal, bölcelettel és jogtudománnyal foglalkozott s a jogtudományban annyira vitte, hogy csakhamar a köztársaság legelőkelőbb tisztsegeibe ültették, sőt később elnöknek is kiszemelték. Költői pályafutását már életének huszonkettedik évében kezdette, előbb beutazván a szomszédos szláv földeket, hogy a tisztá hercegovinai tájszólást elsajátítsa. Első fáradozásai a dráma emelésére irányultak; e végből több szindarabot fordított olaszból, egyeseket maga szerzett és újításokat vitt be a raguzai színházba azáltal, hogy a nehézkes tizenkéttagú verset a fülnek kellemesebb nyolcztagúval cserélte föl s a stílust is javította. Legjobb drámája a „Dubravka“ (A raguzai nő), pásztorjáték, melynek Raguzá szabadságának dicsőítése a célja. E pásztorjáték második felvonásának harmadik jelenetét ábrázolja Bukovac Vlaho festménye, mely az ezredéves kiállításán a horvát pavilonban volt látható és jelenleg a Szépművészeti Múzeum tulajdona. A nézőteret a régi hírneves költők és az újabbkori művészek foglalják el. Gundulić buzgó katolikus volt; vallásos érzelmét legszebben juttatta kifejezésre „Az elveszett fiú könyvei“ cz. elegiai költeményében, mely nemcsak mint épületes mű, hanem mint erős képzelet terméke is nagybecsű. Mindamellert igazi mesterműve, melyen dicsősége főleg alapul, „Ozmán“ czimű regényes éposza, mely egyáltal nemzeti éposz is, mert tárgya a szerb-horvát népműzsától már akkor megénekelte küzdelem a kereszt és a félhold közt.

MATIJA BAN. 1818—1882. Egyik legtermékenyebb dalmát író és kiváló drámaíró. Főműve a „Mejrima“ ötfelvonásos dráma, német fordításban is megjelent.

PETAR PRERADOVIĆ. 1818—1872. Híres horvát költő, kinek munkálkodása Dalmáciaiáé volt. Született a volt katonai határörvidéken s a katonai pályára lépett, hol tábornokságig vitte. Eleinte német költeményeket írt; de mikor ezredével Dalmátországban tanyázott, fölébredt benne a nemzetiségéhez való szeretet és ettől kezdve a szerb-horvát műzsának szentelte életét. Csodaszép a „Zora puca biće dana“ (Hajnalodik, nappalodik) czimű költeménye. Zárában egy költeményt is adott ki „Prvenci“ (Zsengék) czimmel.

ŠĆEPAN LJUBIŠA. 1824—1878.

A népyelv és népélet kitünő ismerője. „Montenegrói és partmelléki elbeszélések“ czimű könyvét nagy lelkesedéssel fogadták a szerb-horvátok. Elbeszéléseinek varázsa abban rejlik, hogy

bennük a montenegrói és bocchei nép élete és erkölcei híven és élénken vannak ecsetelve, s hogy annyira népies és stílusra nézve oly szép nyelven vannak írva, hogy nem találni párjokat egyetlen szerb-horvát beszélyírónál sem.

Végezetül még néhány szót a dalmát népdalokról.

A dalmát ember — olasz és szláv egyaránt — szereti az éneket és azt tartja, hogy a ki énekel, nem gondol rosszra (tko pjena, zla ne misli). Rendkívül bájosak a dalmáciai olaszok népdalai, melyeket gitár kísérete mellett énekelnek. A szlávok lakta vidékeken, a nép kedélyhangulatának megfelelően, melankolikus hangokat hallunk, melyeket gitár helyett guszlávás, gegával vagy tamburiczával kísérnek. Érdekes, hogy a horvátok az Olaszországból áthozott népdalokat csakhamar horvát szöveggel s kissé megváltoztatott dallammal éneklük.

Kazinczy Ferencz Levelezése.*

Kazinczy Ferencz Levelezésének XV-dik kötete az 1817. jan. 1-jétől 1818. márcz. 31-kéig írott leveleket foglalja magában, számra nézve 231 darabot, a melynek több mint felét, 128-at, maga Kazinczy írta. E levelekben folytatja Kazinczy a nyelvújító harc küzdelmeit a Dunán túli írók, továbbá Beregszászi Nagy Pál és Sípos József ellen, a kik 1815-ben támadták meg a veszedelmes újítást; előadja a neologia védelmére vonatkozó terveit, az *Erdélyi Múzeum* és a *Tudományos Gyűjtemény* iránti törekvéseit és hogy mikép igyekszik Kölesey kritikai tevékenységét éleszteni s az ellene ingerült közvéleményt csillapítani; másfelől maga is síkra száll a Márton István avatatlan bírálói ellen. E mellett számot ad készülő munkáiról, az *Erdélyi Levelek*-ről, a Cicero szónoki műveinek fordításáról s régebbi fordításainak átdolgozásairól. A kor szellemi s anyagi állapotának s Kazinczy magán és családi életének gazdag adatai fokozzák a kötet tartalmának érdekességét.

Mióta a *Mondolat* megjelent, Kazinczy soha sem tudta elnyomni gyanúját, hogy a Dunán túli írók alattomos cselszövénynyel igyekeznek őt elhallgattatni. A Dunán túli írók akarták fölkérni — mint a kósza hír beszéli — Abauj vármegyét, hogy közhatalommal tiltsa el Kazinczyt az írástól, a melylyel megmételjezi ősi nyelvünket. Kazinczy nemesak Takácsot, Horváth

* A M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közzéteszi dr. Váczy János. XV. kötet. 1817 január 1.—1818 márczius 31. Budapest, 1905. A M. Tud. Akadémia kiadása. N. 8r. XXXVII. 699 lap.

Andrást, Ruszeket és Kisfaludy Sándort gyanúsította, hanem Pápay Sámuel is, a ki egy idő óta szintén elhallgatott. Ők táplálják a nagy közönség ellenszenvét, a mely képtelen felfogni az újítás hatásait, irtózik a szokatlanságtól, s csak a lapossággal határos könnyenérthetőséget s a nyelvszokást tekinti zsinórmértéknek a nyelv művelésben és soha sem akar bátrabban előre lépni, a megszokottól eltávolzni, mert a külföldi irodalmak példáját veszedelmesnek tartja. Mi több: saját irodalmunk újabb jelenségei előtt is szemet huny, noha Kölcseynek *A phantasiához* című dala, mely Schiller tüzét Matthisson gyöngédségével olvasztja össze, önmagában is gondolkozóba ejthetné. Hátha még ide vesszük Szemere Pál sonettjeit, Szentmiklóssy Alajos meséit, Aranyosrákosi Székely Sándor ódáját, Döbrentei prózai munkáit, Kis Jánosnak és Virágnak a Horatius epistolái fordítását: nem látjuk-e, hogy észrevétlenül mily új, szokatlan szín ömlik el nyelvünkön, stílünkön?

Kazinczy a maga eszméiért vívott küzdelmeinek világos hatását láthatta a *Tudományos Gyűjtemény*-ben, a melyben Szentmiklóssy és Thaisz András nyíltan felszólaltak az újítások mellett. Másfelől Kazinczy a folyóiratnak minden lapján olvashatta az új szókat: *rény, szenvedelem, törzs, ábráz, környez, csend, kecs, kellem* stb. Szemere Pál újongva hirdette, hogy az újítók már is megnyerték a diadalt. Vajjon mit szólnak ehhez a Dunán túliak, a Sághyak? Bizonyosan kénytelenek lesznek a győztes részhez pártolni. Biztató is, hogy az ellenfél néhány tagja már ingadozik régi felfogásában. Íme Trattner János, a ki míg Kazinczy műveit nyomatta, nem egyszer szemére hányta az írónak, hogy a szertelen újítás megrontja a művek kelendőségét, most arra inti Kazinczyt, hogy ne gondoljon másokkal, csak az öregek haragszanak az újításokra, az ifjabb írók mindnyájan dicsérik és követik őt. Döbrentei, a ki egyben-másban ellenkezett vele, most nyíltan pártjára kél. Sőt Sípós József is megvallja, hogy az újításnak igenis van jogosultsága. Bolyai Farkas készakarva elegyít beszédébe új szókat, hogy azok a közéletben is terjedjenek, s a „felőlök való disputatio egyengesse az elméket“. Majláth János gr. mindenben egyetért Kazinczyval, a ki meg nem szűnik neki magyarázgatni, mit tekint az ellenfél az ő kilencz kötetében nyelvrontásnak. Írásmódjára jellemző adatot jegyez föl. Minden sornál, melyet akár versben, akár prózában ír, azt kérdezi: miképen hangzanék ez németül? Németre fordítja tehát, s ha így szépen hangzanak sorai, magyarban is helyeseknek itéli. „Ezért — mondja — nem kell németekké lennünk; de a mi nekünk szép, szépnek kell lenni a németek, francziák s olaszok előtt is, különben nem szép nekünk sem.“

Az orthologusok általában véve nem tagadták az újítás lehetőségét, a mi már egymagában is elég örvendetes jelenség; de a gyakorlatban Kazinczynak majd minden újítását elítélték, nem is szólva Helmecey újításairól, a melyekről fejszoválas nélkül nem emlékezhettek, mert „Helmecey nem tud illendő mértéket tartani az újításban. Ez az „illendő mérték“ az ütköző pontja a küzdő feleknek. Ezt magyarázza Pápay Sámuel és Horváth András is, hivatkozván a nyelvszokásra, melyet csak az sért meg, a ki a nyelvet rontani akarja.

Ugyanezt ismétli folyvást Dessewffy József is, a ki kezdettől fogva nagy figyelemmel kíséri a harczot s az egymással küzdő feleket; mindenben eredeti, önálló, nem egyszer különöz véleménye van, a mely a kérdés alapos vizsgálójára mindig érdekes, mindig tanulságos. Szeretne nyilvánosan is felszólalni az újítás ügyében, de mivel Kazinczyval nem egészen van egy értelemben s nem akarna vele a nyilvánosság előtt ellenkezni: egy ideig csak törtézteti magát. Azonban levélben annál gyakrabban vitatkozik egymással a két jó barát, s Kazinczynak itt is segítségére siet Döbrentei. Dessewffy az újítás szertelenségeit ép úgy elítéli, mint az orthologusok, de azért ő maga is csinál új szót, szintén oly hibásan vagy izlés nélkül, mint akármelyik merész neologus, pl. *kukucskültató* (jalousie), *képtelvény* (monstrum), *széltévénység* (caprice), *szobaszennyes* (pedans), *tüsténtyü* (impromptu) stb. A nyelvmívelésben az okos szabadságot hangoztatja egyfelől a grammatikusok türelmetlensége ellen, másfelől a nyelv különféle, hibásnak tetsző, de a szokástól szentesített alakjainak védelmére, a „szükségtelen czirkalmazások eltávoztatására“. Az *illendő nyelvszokás* kivánalmait veszi zsinórmértékül, a melyet a művelt társaságok beszéde támogat. E beszéd magyaros a nélkül, hogy pórias volna. A művelt és tudós magyar nyelvszokása más, mint a pórseregé; azok, a kiknek a beszédére ő építeni akar, járatosak a régi és mostani irodalmakban, sokat hallottak beszélni magyarul, s maguk is sokat beszéltek s irtak is; sokat forogtak különféle jó társaságban, s volt módjuk a nagy világ csinosságáiban s finomságaiban részesülni; a kik „mind a jól, mind a szépen nevelt asszonyok körül simúltak“, szóval: a kik alaposan ismerik az életet. Igaza van, midőn szemére veti Kazinczynak következetlenségeit. „Én — írja — több ízben már nem foghattam meg benned, édes barátom, egyrésztül a regulákhoz ragaszkodásodat, másrésztül pedig azoknak némelykor oly bátor megvetését“; noha ezt a vádat Kazinczy éppen annyi alapos-sággal fordíthatta volna ő ellene. A maga merészségeinek mindegyik kegyes bírása; elvileg nagyon közel járnak egymáshoz. Midőn Dessewffy arra kéri barátját, hogy nyelvünk okos szabadságát ne ügyekezzenek megszorítani, s „a nagyon önkényes ere-

detiséggel a nem egészen nemtelen nyelvszokásokon keresztül ne hajtson“, a józan középút kijelölésére törekszik, a mit elvileg Kazinczy is helyesel. Ő is megelégszik, ha „a sebesebb szállókat húzhatja maga után“, mint Dessewffy tanácsolja; ő sem kívánja, hogy a „tunyább szárnyú többség mindenben kövesse“, mert „a legmagasabban szálló sasnak hatalmas repülése is nem mindég egyarányzó fellengségű“.

Hogy a beszédben, a szóhangok kiejtésében némi különbség van az ország különböző vidékein élő magyarok között, s tehát a magyar helyesírás is, mely a kiejtéshez simúl, különböző: oly következetlenség, melyet az írók szabályozhatnak. Dessewffy azt a téves véleményt táplálja, hogy a helyesírás szabályozása a szóhangok kiejtését is egységessé teszi. Ezért közli erre vonatkozó észrevételeit a titkárához (vagy mint ő mondja, csuhadárjához), Dúlházy Mihályhoz írott levelében. Itt is a nyelvszokás alapján áll, a mely — szerinte — akár jó, akár rossz, mindig törvény marad a beszédben és helyesírásban egyaránt. A nyelvszokást csak könnyű és kevés szabály módosíthatja. Ennek kell a vezérszerepet átengedni a nyelv-művelésben is. Hogy egyazon értelem többféle alakkal kifejezhető valamely nyelvben, ez a nyelv tökéletességének a bizonyossága. Sem Kazinczy, sem Döbrentei, de még Révai sem győzte meg Dessewffyt, hogy a finomabban érző közönség nyelvszokását nem kellene tiszteltben tartani. „Kevés élő nyelv van a világon — írja — a melyben annyi egyszerűség (uniformité) annyi sokféleséggel (diversité) találkozánk, mint a magyarban. Ez csekély ítéletem szerint nem fogyatkozás, ha tökély.“ Maga a természet tanította meg a népeket, hogy a szokáshoz ragaszkodjanak, s a szabadságot szerető magyar épen azért irtózik a szokás megvetőitől, mert a természettel jutnak ellenkezésbe.

Kazinczy csodálkozva olvassa Dessewffynek a nyelvszokást védő észrevételeit s meg nem foghatja, hogy „a természetből oly gazdagon kikészített s képzelhetetlen tanulású nagy férfiú“, nem akarja belátni azt, a mit közönséges írók is könnyen belátnak. Kazinczy is „szentül tiszteli a szokást“, csak hogy azt ismerni kell és érteni; mert a szokásnak némelyikét nem köteles az író tiszteltben tartani, másikán túl nem hághat. Sohasem jutott eszébe — mondja — hogy a nyelvből minden következetlenséget kiirtson; de a jó írónak az a kötelessége, hogy a még ki nem művelt nyelvből a gondatlanság vagy tudatlanság hibáit kiküszöbölje. Nem sajnálkozik azon, hogy a közönség elidegenedett tőle; a mi kevés olvasója maradt, megelégszik vele. A kelendőség még nem próbáköve a jó írónak. Lám, a Mátýási József *Semminél több valamije* mind elkelt; de azért nincs mit irigylene Mátýási dicsőségén. „Regnum meum non est de hoc

saeculo — mondja. Egyéb, a mit óhajtok.“ A nyelvújítóknak szemére hányják, hogy erőltetve akarják a nemzetet boldogítani. „Igenis, barátom, erőltetve — feleli Pápaynak — mert e nélkül a dolog nem megyen. Így ment ez mindenütt; de ha erőltetve is, mi senkit nem kényszerítünk sem a követésre, sem a taposlásra, holott ti Sághy által ijesztitek Döbrenteit, hogy senki sem fogja venni füzeteket, ha magát a Kazinczy mételyleitől meg nem óvja; holott ti ellenem külditek Sághyt, mint orgyilkost, hogy csapjon agyon, de ne engedje tudnom, ki sújtott.“ Ime Kis János, a ki mindig tartózkodó volt az újításban, és a kit az orthologusok is szeretnek a magukének mondani, nem habozik megvallani, hogy míg a tudomány és izlés úgy lesznek vezérei, mint eddig voltak, mindig bizonyos lehet a maradék javalása felől, s arra bátorítja őt, hogy el ne ijesztesse magát az ellenkezők sokaságától.

Kazinczy váltig erősíti, hogy újításainak minden józan bírálatát komolyan fontolóra veszi, de valósággal mindegyikre az a felelete, hogy azoknak igazságát el nem ismerheti. Ezt feleli a Szentgyörgyi, Gyarmathy és Horváth András észrevételeire is. Mégis arra szólítja fel Pápayt, hogy ő fedezze föl tévedéseit, mert szeretné egyenességének oly bizonyosságát adni, a melylyel a neki tulajdonított hibákat kijavíthatná. „Kevélykedve“ áll el hibáitól, ha alapos okokkal győzi meg őt Pápay, — „de a Julieket Julicsáknak soha el nem nevezem“ — teszi hozzá.

Azonban, ha az orthologus tábor minden fegyvere ellen sérthetetlennek érzi is magát Kazinczy, midőn legszorosabb követője is kételkedik a harc sikerében: ez a fordulat gondolkozóba ejti. Kölcseyt értjük, a széphalmi vezér legnagyobb tehetségű tanítványát, a ki csak az imént mutatta be készülségét s bátorságát a *Feleletben*; de a ki az irodalom fejlődő központjában, Pesten, léte alatt arról győződött meg, hogy a nyelvújító harcznak mind keletkezése, mind különösen folytatása ártalmas a nyelv fejlődésére s irodalmunk állapotára. Nem mintha Kölcsey véleménye megváltozott volna; ő továbbra is hive az újításnak, de a túlzásokat szánó mosolylyal fogadja, s úgy véli, hogy az új szók nem azon az úton olvadnak bele a nyelv szókinésébe, mint Kazinczy tanította.

Kölcsey most már a nyelv további fejlődését nem is az újításnak tulajdonítja, hanem annak a természetes folyamatnak, mely maga meghatározván célját, a halálnak alakból lassankint halálnak alakot fejlesztett, s a mely a most kezdődött változásokat is épen így tette volna lassankint szokottakká, vagy örökre feledésbe süllyesztette volna. Mi az oka írónk s a közönség ingerültségének? Az, hogy az újító a változásokat nagyon kiemelték, sietteték, végre oltalmukra keltek s még nevet is adtak nekik.

Az áldatlan harc egyik főtényezője Helmecezy, ki a Berzsenyi művei elé irt s Kazinczytól annyira dicsért értekezésével semmi egyebet nem bizonyít, mint, hogy a nyelvnek változnia kell, s hogy a magyar nyelvben az utóbbi időben nagy változások történtek. De hiszen ezt senki sem tagadta; az a kérdés: vajjon az erőszakos újítások jók-e, vagy hibásak s használnak-e nyelvünknek? Már pedig az újítások nagy része messze túllő a czélon. Ezt itélné Kölcsey az értekezésről, ha Szemere vagy maga Kazinczy írta volna is. Az újítás védelmét csak nevetségnek vagy bosszantónak tartja, mert mind ennek az irodalom szenvedő kárát. Óhajtaná, bár a neologismusnak még a neve is törültetnék el.

A szerető tanítvány ragaszkodásának egész bevétel törekszik mesterét óvni a rágalmaktól, jellemének lealacsonyításától, mert így fogták fel sokan Kazinczynak a Dunán túliakhoz intézett leveleit, a melyekből csak hízelgést olvastak ki. Annyira félti a tanítvány mesterét, hogy önmagát is vádolja, miért nem ügykezett már régen visszatartani Kazinczyt az ellenféllel való barátkozástól s az újítás merészseégeitől. Különösen az idegenből átvett s meghonosodott szónak (phantasia, symphonia) újra idegen alakra való csigázását (phantasie, symphonie) nem tudta botránkozás nélkül olvasni.

Kölcsey ellenkezése nem marad hatás nélkül Kazinczyra. Megvallja, hogy fordításaiban sok olyat talál maga is, a melyek miatt szégyenkeznie kell. Elveinek helyességét folyvást védi, de gyakorlati példáit nem mind javalja s a Lessing és Wieland műveiből fordított darabok átdolgozásában maga is a józan középút felé látszik törekedni. „Most — írja Kis Jánosnak — semmi újítást nem engedek, a mi nyereségére nincs a nyelvnek, s minden szó leírása alatt látom a Somogyiano-Ruszekyano-Kisfaludyano-Túladunaiano Satyr korbácsát. A mi darabos, a mi tarka, nem lehet szép, s minden neologismus darabos.“ Hogy műveit kijavítsa, azt tervezi, hogy fordításait újra kiadja, két osztályba sorolva. Az első osztályban Cicero szónoki művei és levelei, továbbá Sallustius munkái jelennének meg, a második osztályban pedig Goethe, Lessing és Wieland műveinek fordításai. „A könyvesinálói pályát futván — írja Dessewffy József gr.-nak — mind az ügy, mind személyem java azt kívánják tőlem, hogy a mit a nemzet nyelvéért tenni igyekeztem, minél kevesebb szennyel, minél lehet tisztábban hagyjam.“ Újra előveszi tehát fordításait és újításait szigorúbb kritikai szemmel vizsgálja. „Szemem előtt volt — folytatja a Dessewffyhez írott levelében — minden szó leírása alatt, a mit a neologismus ellenségei kiáltoznak, s megmutattam, hogy nemcsak szájjal, hanem példával is azt akarom tanítani, hogy *mernünk csak azt kell, a mi nyere-*

ségére van a nyelvnek, és hogy a darabos és tarka nem lehet szép; csakhogy nem mind darabos, nem mind tarka, nem mind homályos, nem mind érthetetlen, a mit a tanulatlan s tapasztalatlan olvasó néz annak.“ Megvallja Pápay Sámuelnek is, hogy valóban sok volt, a mit pl. a Wieland *Salamandr*injében tett. A *phantasie, symphonie* alakokat eldobja, és szeme előtt lebeg Pápay tanítása, hogy a túlzások akadályozzák a mérsékelt újítások elfogadását is. Ime, most már nemcsak hirdeti, hogy nem tartja magát csalhatatlannak, hanem tettel is meg akarja mutatni, hogy az ellenvéleményt is becsülni tudja.

Barátai és ellenfelei folyvást hangoztatják, hogy a fordításoknak már lejárt az ideje, s hogy neki kár volt fordítóvá lennie. Pápay megbocsáthatatlan hibának tartja, hogy Kazinczy, a „nagy genie, ki mind nyelvünk ismeretével, mind poétai lélekkel, mind szép izlettel a legnagyobb mértékben bír, a milyenel más senki nem“, mindig csak fordít és pedig a költői műveket nem költőileg. Menthetetlenek tartja a maradék előtt, hogy mért nem vágyott nemzetünk első költője lenni. Kölesey hasonló véleményen van. Kis János szerint is vétett Kazinczy maga ellen, midőn fordítóvá lett. Mily elevenen s „kellemekkel tetézve, minden erőltetés nélkül“ ömlenek sorai, s mi lehetett volna belőle, ha ifjú korától kezdve a saját szárnyaival való repülésben gyakorolta volna magát!

De Kazinczy jobban érezte a maga tehetségét s írói ösztönét, semhogy ez intelmek elvonhatták volna megkezdett irányától. Nyelvünk készületlensége s irodalmunk követelményei vonzották a fordítói pályára, s úgy hiszi, hogy a szellemi haladás megindítására s folytatására több hasznot tett így, mint ha olyan eredeti műveket írt volna, a milyenek pl. Kisfaludy Sándor *Hunyadi Jánosa* és Virág *Hunyadi Lászlója*, nem is szólva Dugonics munkáiról. Elismert idegen remekök tartalmilag, alakilag és nyelviileg egyaránt érdeket kelthetnek, s fordításukban a finom izlésű író a stíl több fáját bemutathatja; míg eredeti munkán évekig is eldolgozik a sikernek minden reménye nélkül. S ha kora és a „bohó közönség“ nem szereti is a fordításokat, az ő választásai mint remekművek megérdemlik, hogy a nemzet a maga nyelvén olvassa azokat. S hiába barátainak minden ellenkezése: Kazinczy nemcsak régebbi fordításait dolgozza át újra, hanem ekkor fordítja Ciceronak a Catilina ellen mondott beszédeit, leveleit s néhány philosophiai művét is. De mielőtt még bírálatot hallott volna ez új fordításáról, ő maga vette szigorú bírálat alá s Erdélyből visszaérkezvén, csakhamar újra dolgozta s közölni akarta az *Erdélyi Múzeumban*. El is küldötte Dübrenteinnek még 1816 végén, de majd egy év telt bele, míg Dübrentei megkapta; ez alatt pedig a folyóirat anyaga felszaporo-

dott, s így a Cicero szónoki műveiből készült fordításokat nem közölhette, jóllehet azok mind Döbrentei, mind Dessewffy tetszését nagyon megnyerték.

Az irodalmi haladás mellett küzd Kazinczy bírálaival is. A Beregszászi és Sípos József támadása a nyelvújító harc győzelmét sokak előtt kétségessé tette az újítókra nézve. Kazinczy régóta készült a támadásokra felelni, nem, hogy személyét, hanem, hogy a nyelv ügyét védelmezze. Előbb az újításnak egész történeti folyamatát akarta megírni, majd ismét az újítás védelmét, a melyhez hozzá is fogott, de ismét abbahagyta, bár Döbrenteinek már oda is ígérte folyóirata számára. Azután mind Beregszászának, mind Síposnak, mind Zsombornak együtt akart felelni, de szándékát ismét megváltoztatta. Végre is csak Beregszászit és Sípost óhajtotta a maga felfogásának helyességéről meggyőzni. Így fogott 1817 tavaszán a *Dissertatio s Az ő és új magyar bírálatához*. Föltette magában, hogy a gorombaságoktól tartózkodik ugyan, de a baklövéseket kimélet nélkül felfödi, mert a szelíd czirógatás mit sem használ. Pár hónap múlva készen volt a rég tervezett bírálat, a melyet a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztősége egyben-másban enyhíteni akart s felszólította Kazinczyt, hogy bírálatát dolgozza át újra. mert a Sípos munkáját már úgyis megbírálta egy ismeretlen író J. J. jegy alatt a VII. füzetben. Kazinczy nem volt hajlandó a felszólításnak engedni. Fejér György tehát húzta-halaszította a közlést. S csak midőn Fejér György 1817 novemberében összejördült a kiadóval, és egy időre Mokry Benjámint vette át a szerkesztést, jelenhetett meg a Kazinczy bírálata a decemberi füzetben. Kazinczy már jó előre figyelmeztette minden barátját s kikérte véleményöket iránta.

E bírálat az újításnak többször hirdetett alapelveit ügyekszik tisztázni inkább, mint gyakorlati példáit védelmezni. Néhányat mint *gyönyör, diadal, művész, szorgalom* stb. alkalmasint helyesen védelmez, de elvileg a művészi szépet teszi az újítás alapjává, kimondván, hogy „a szépiró nem ismér főbb törvényt, mint azt, hogy írása *szép* legyen“. Tudja, hogy így darázsfszekbe nyúl, a mitől Dessewffy s kivált Kölcsey hiába iparkodtak őt visszatartani Erős meggyőződéssel hirdeti, hogy az ő iránya a nyelv fejlődését hatalmas lépéssel viszi előbbre; minden nemzet irodalma a mellett bizonyít, hogy a neologismusok bővítették a nemzetek eszmekörét s tették lehetővé a szellemi mozgalmat. A korholódás egymagában is az élet jele, s nekünk magyaroknak erre annál nagyobb szükségünk van, minél jobban érezzük, hogy a szabad eszmecsere a nemzeti élet más terén mily leküzdhetetlen akadályokba ütközik. S ha Beregszászit és Sípost csipősen és keményen megleczkérteti is: az úgy érdeke

igazolja eljárását. Tudja, hogy ezért kevélynek, veszedelmet szítónak kiáltozzák s diktátori szerepre vágyónak híresztelik ellenfelei; de legalább az írástudók fogékonysága újra fölgerjed az újítás iránt, s a megbírált írók megtanulják, hogy „minekelőtte másszor meg akarnak szólalni, ismerkedjenek meg a dologgal, a melyet tanítani akarnak s azokkal, a kik a dolog felől pro et contra írtak“. Mert hiszen mióta a harcz tüze kilobbant, mindig azt tapasztalta, hogy az ellenfél semmit sem akar tanulni; elég, hogy „a magyarság szent lelke megszállja őket“, mint a quae-kereket s felállanak a szószékbe hirdetni az üdvözítő vallást. Ha más czélt el nem ért is e bírálatával, annyit sikerült elérnie, hogy az orthologusok nem nézik le oly kevélyen a nyelvrontókat. Tudja, hogy ellenteleit nem sikerült meggyőznie, de ezzel a reménnyel nem is áltatta magát; a ki az okoknak készakarva nem enged, azt megtéríteni lehetetlen, pedig ellenfelei mind ilyenek.

A nyelvszokásnak sokat vitatott kérdése, legalább stilbeli alapon, világosabb értelmezést nyer Kazinczynak e bírálatában, mint addig bármikor. Itt mondja ki Kazinczy először, hogy a szokás fogalma más az orthologusok, más a neologusok szerint. Amazok csak a népnyelvi szokást ismerik alapnak, emezek a nép nyelvében az idők folyamán meghonosodott szokást, de a jó írók műveiben található szokást is, a „consensum eruditorum“, mint Quintilianus mondja. „A mi szokásba megyen — írja Kazinczy — annak kezdődni kell, s nem értjük, miért lehetne jobb, a mi a *seregben* veszi eredetét és ott csak *vaktában* támad, mint a mit az író, s okok után, kezd, bár az ő okait minden nem érti“. E némileg igaz, némileg hamis tanítás bizonyára nagyban hozzájárult a helyes középút kijelöléséhez, mert a népnyelvi szokás adataira nem hivatkoztak oly föltétlenül ellenfelei, mint előbb. Meglátszik, hogy Kazinczy mind Horváth András, mind Dessewffy fejtegetéseiből sokat okult. Azt kívánja, hogy a mi a nyelvben „kár nélkül“ megmaradhat: „illetés nélkül megtartassék“; de a nyelv *tulajdon* szépségei idegen szépségek által neveltessenek, s „literaturánk nemzeti bélyeget és szint bírjon ugyan, de mégis olyat, hogy poétáinknak s prósaistáinknak remekműveik a *szépek* örök példányaihoz . . . hasonlíthassanak“.

Látni való, hogy Kazinczy egy lépéssel közelebb jár ellenfeleinek felfogásához és legalább megmutatja a lehetőség határát, a melyen a két régi ellentétes felfogás idővel kiegyenlíthető. Ugy véli Kazinczy, hogy ha olvasója nem minden józan értelem nélkül való, nem maradhat továbbra a Beregszászi és Sípos feleketén, hanem neki ad igazat, még ha előbb ellene volt is; mert látni fogja, hogy az újításra valódi okai voltak, s nem a

minden áron ellenkezni akarás csábította a veszedelmesnek hirdetett pályára. „Örvendek — írja Kazinczy Kis Jánosnak — hogy perlék, és hogy velem perelgettek; addig korholjuk egymást, hogy végre simákká válunk; különben tovább tartana darabosságunk. S utoljára is csak a makacs veszt; mert a ki nem makacs, abban keresi dicsőségét, hogy elfogadja, a mit lehet és kell.“ Örvend azon is, hogy egyik barátja (Nagy Gábor) szerénynek találja bírálatát, s hogy tehát a diktátori szerepre vágyással nem vádolják, mint gondolta. Dessewffy is nagyon illendő hangúnak ítélte s csak azt ügyekezett barátja előtt megmagyarázni, hogy „minden szó szép, ha a dolgot kiteszi, érthető s a tárgyhoz van alkalmaztatva és ha nemzeti szabású“. Kis János szerint a Kazinczy bírálatát olvasóinak értelmesebb része köszönettel fogadja, általában pedig meggyőződhetnek a „benne foglalt igazságokról“. „Minden esetre remélni lehet, hogy az efféle tanítások által még a leghatalmasabbak is ha egészen meg nem térnek is, jóval engedékenyebbek fognak lenni.“

Maga Sipos József is (a ki inkább csak Pethe Ferencznek a bírálat alá írott jegyzeteit, a melyeket Kazinczynek tulajdonított, vette rossz néven) sokban megváltoztatta előbbi véleményét. *Vélekedés a nyelvmívelés dolgában* című feleletében csak a könnyen érthetőséget kívánja az új szóktól, hogy „ha a dolgot vagy gondolatot olyan szóval ki lehet fejezni, mely az egész nép vagy annak nagyobb része előtt már régen ismeretes, hagyódjon meg az“; vagy ha az idegen átvételre tősgyökeres magyar szavunk van, emezt használjuk; az új szók „a mikor csak lehet“, a nyelv törvényei szerint képeztessenek, s ha egészen új szót alkotunk: „magyaráztasson meg annak jelentése úgy, hogy azt minden, ki a nyelvet érti s a dolgot felveheti (felfoghatja), megérthesse“; mert „a nagy erőltetés ritkán ütött jól ki“.

Csak Kölcsey nem osztozott mesterének e bírálat megjelenése és fogadtatása iránti örömeiben, Ő inkább azt szerette volna, bár Kazinczy egyáltalában meg ne írta volna, mert ép oly kevés hasznat hajt irodalmunkra s épen oly sok kárt tesz, mint mindaz, a mit az újításról írtak. Az önvédelem és bírálat közötti nagy különbséget hangsúlyozza. Bírálni — úgy mond — az egész világot szeretné, de a maga védelmére egy szót sem írna, ha napnál fényesb igazsága volna is. Azonban a költészet fejlődését legkiválóbb képviselőinek bírálatában mutatni be, kétszeres haszonnal járhat. Ily szempontból írja bírálatait Csokonai, Kis János és Berzsenyi költészetéről s fog bele a Dayka bírálatába is, de a melynek csak bevezetése készül el, s ezt is csak titokban közli mesterével Szemere Pál. Valóban erélyes elhatározásra s a bírálat hatása iránti mély meggyőződésre volt

szüksége az ifjú Kölcseynek, hogy a Csokonairól és Berzsenyiről szóló bírálatát megírja s Döbrentei és Vitkovics, sőt a budapesti írók sok kifogása mellett is változatlanul közzétegye.

E bírálatok után — a Kis Jánosról szólót kivéve — Kölcseyt a közönség jó része a magyar költészet, mi több, a nemzetiség ellenségének tekintette. Csokonai iránt elfogultnak és kegyeletlennek, Berzsenyi iránt kiméletlennek s a hazafi érzésben gázolónak. Osztozott e felfogásban az írástudók majd mindenike. Szerintök csak az irigység sugalhatta e bírálatokat, s egyszerre többen is vizsgálni kezdték a Kölcsey költészetét, keresgették költői árnyoldalait s a maga háza előtti seprésre utasították. Még a szeliden s aránylag józanul ítélők is csak sértegető szándékot láttak Kölcseyben; a tanultságot, az érett megfontolást, a biztos és nyugodt ítéletmondást s a hivatottságot egyedül Kazinczy érezte és üdvözölte benne. Az öreg Horváth Ádám szeliden zsémbelt ellene s azt hitte, hogy Kölcsey ellenségeinknek csinált bírálataival örömet. A Dunán túl többen szándékoztak a *Tudományos Gyűjteménybe* írni, de látván, mily kegyetlenül bánt Kölcsey a nemzet első költőivel, letették a tollat s még a folyóiratot sem olvassák többé. Horváth Ádám tévesen azt hiszi, hogy Fejér György is e miatt vált meg a szerkesztéstől.

Kazinczy szokatlanul éles hangon válaszol Horváth Ádámnak: „Az Isten szent nevéért — írja — ne keseríts el, édes barátom! Ugyan mi lel téged, hogy már te is mai módi recenziókat emlegetsz?” S azt kérdi: vajjon egyáltalában semmiféle bírálat, vagy csak feddő ne legyen-e? Hiszen az írók és közönség fejlődésének éppen legjobb iskolája a bírálat, a mely csak akkor haszontalan, ha az íróban mindent javal. Vajjon nem szabad-e a magyar költőkben hibát találni, holott még a napban is vannak foltok? S azért, hogy Kölcseynek minden állítását el nem fogadhatjuk: azt kell-e ítélnünk, hogy őt csak sértegető szándék vezette? S erős meggyőződéssel hirdeti, hogy a közpályán működő embernek nem szabad nagyon érzékenynek lennie. Nem sajnálja, hogy sokan, a kik írni akartak a *Tudományos Gyűjteménybe*, a Kölcsey bírálatai után lemondtak e szándékukról. A ki annyira el van telve önmagával, hogy nem tudja békével tűrni a bírálatot, csak annyit ér, mint az olyan katona, a ki azért nem akar csatába menni, mert attól fél, hogy valaki megtalálja karcolni vékony bőrét. Őt a bírálat nem tántorítja el szándékától s irányától, mert azt hiszi, hogy működésével használhat az irodalomnak s a nemzet közügyének. Az eszmesurlódás mindaddig hasznos, míg a surlódó feleknek darabosságaik vannak; pedig neki is vannak; némelyeket már maga is szemügyre vett, mások még többet megláthatnak. Most már nem

óhajtja, mint régebben — mikor a közönség fogékonyságát minden eszközzel élesíteni kellett — hogy szokatlanul éles legyen a bírálat. „De valóban — mondja — a recenzióknak az igen rosszak ellen kiméletlennek, a jók, de megtévedtek ellen szabadoknak, bátraknak kell lenni, mert eddig is mindég az volt bajunk, hogy az írók nem rettegven az ostort, gond nélkül írtak. Mindég lesz író, ha mindég ostorozzuk is őket, s a recenzióból, ha az olyan jó, többet tanul az olvasó, mint a sok olvasásból.“

Legkényesebb volt Kazinczy helyzete Berzsényivel szemben. Előtte sem hallgatta el, mennyire örvend a Kölcsey bírálatainak; de a mit más barátai előtt csak mellékesen érintett, Berzsényi előtt bővebben kifejtette: hogy Kölcsey állításai csak félig igazak; Berzsényi epistoláit nem lehet elítélni, mint Kölcsey tette, s néhány más költeményt is védelmébe vesz. De Berzsényit Kazinczynak e mentegtetése, a mely különben is Kölcsey legnagyobb gáncsait érintetlenül hagyta, nemcsak ki nem engesztelte, ellenkezőleg azt hitte, hogy neki is része van a bírálatban, s míg előbb tanácsot kért tőle az ellenbírálatra nézve, most, Kazinczy levele után, pár évig a búskomorság kegyetlen convulsiói között, hallani sem akart semmiről, a mi a bírálatra emlékeztette.

A Csokonairól írott bírálaton, mely a széphalmi mesternek legjobban tetszett, mert „nagyon igaz és nagy elkészülést mutat“, Desseffy ütközött meg leginkább. Jellemző a kor felfogására, hogy még oly kiváló képzettségű férfiú is, mint Desseffy volt, oly tévesen ítélte Kölcseyről. Kazinczy legalább azt a vigasztalást érezhette a Kölcsey támadásain, hogy az írástudók nem egyedül őt vádolják a szabad vélemény bátor kimondásáért, hogy „mocsolja íróinkat s ez által a nemzetet“. Mintha „a rossz író bántani nem volna szabad, és a ki ezt teszi, a nemzetet sérténé!“

Azonban sem a maga példája, sem a Kölcsey ellen hangosan nyilatkozó közvélemény nem lohasztotta Kazinczy kritikai bátorságát. Dicsékedett is, hogy a veszedelem őt meg nem félemlíti, sőt keresve-keresi az alkalmat, hogy vitát indítson. Márton István pápai tanár *Keresztén morális kis katechismusát* kettőn is élesen megtámadták a *Tudományos Gyűjteményben*. Kazinczy az első bírálóban Fejér Györgyöt, a másodikban Varga István debreczeni tanárt sejtette. Mind a kettőt nagy elégedetlenséggel emlegették a szabadabb gondolkozású protestánsok s úgy hitték, hogy a szerző és bíráloinak felfogása közötti legfőbb ellenmondást egyrésről a különböző vallás, másrésről pedig Kant filozófiájának hatása okozta. Márton István maga is felelt e bírálatokra. De az elsőre írt válaszát a folyóirat nem közölvén, bátyja, Márton József, külön nyomatta ki e választ Bécsben s

arra kérte a folyóirat szerkesztőségét, hogy e kis füzetet mellékelje a folyóirathoz s erre a tartalomban figyelmeztesse olvasóit. A szerkesztőség e kérelmet nem egészen teljesítette, azonban kiadta Varga új bírálatát. E körülmény Kazinczyt is megszólalásra ösztönözte. 1818 februárjában vizsgálat alá vette a Márton két bírálója ítéletét s kivált a Varga orthodox felfogását ostromozta, mely a hit miatt ellenségévé lett a józan észnek. Kazinczy a debreczeni tanár támadásában azt a titkos rugót ismeri föl, a mely a debreczeni theologusokat már régebben Kant philosophiája ellen ingerelte. Ugy véli, hogy Márton Istvánnak is azért ellenségei a debreczeniek, mert Márton István Kant tanítványa, s a hamu alatt lappangó tüzet most épen a nevezett munka lobbantotta lánggra. Kazinczy a maga bírálatát megküldötte Márton Istvánnak s kérte, hogy ha valami igazítani valót talál benne, jegyezze föl kívánságát. Márton nagy köszönettel fogadta Kazinczy kritikáját s egész mértékben helyeselte. Rajta kívül Vályi Nagy Ferencznek is megküldötte Kazinczy a bírálatot s tőle is dicsérettel kapta vissza. Így azután Szabó Jánossal, a Vay Miklós gyermekeinek nevelőjével, felküldötte Bécsbe a Magyar Kurírnak, melynek szerkesztősége külön munkában ki is adta a *Tudományos Gyűjtemény* bírálataival s Márton Istvánnak azokra írt válaszaival együtt. „Én — írja Döbrenteinnek — ezen munkámon kimondhatatlanul gyönyörködöm: herosa vagyok az igazságnak s Mártont lelkesen védelmezem gonosz bántója ellen . . . Elhül Debreczen, hogy a világi ember tanítja a tiszteleteseket vallásra, még pedig úgy megkapván, hogy nem mozdúlhatnak.“ Soraiban a felvilágosult író vallási felfogása nyilatkozik, s alap gondolata ugyanaz, mint a melyet Vulkán Sámuel nagyváradi püspök mondott: „Christianorum vero omnis religio est vivere sine scelere et macula“. Kant elveit hévvel védelmezi s azt itéli, hogy ha magyar ellenségei megérteni törekednének a nagy bölcselkedőt, mindnyájan tanítványai lennének.

De ha a kritikában dicsekszik bátorságával Kazinczy: az *Erdélyi Levelekben* annál inkább óvakodik, hogy olyant ne mondjon valakinek, a mivel az illetőt megsérthetné. Itt minden sorára, minden szavára vigyáz, hogy mindenből csak az erdélyiek iránti hálája tűnjék ki, a kiknek szives vendéglátása annyira lekötölte. Azért óhajtaná művét mennél előbb a közönség kezébe adni, hogy láthassa Erdély, mikép sem hálátlanra, sem alacsony csapodártra nem pazarolta kegyességét. Mióta visszaérkezett erdélyi útjáról, minden idejét e művének szentelte, s ezért barátainak is ritkábban írt, mint szokott, mert úgy tervezte, hogy még az 1817. év folyamán sajtó alá adhatja; de a sokszori átdolgozás megakadályozta tervét. Csak egy pár

mutatványt tett közzé a *Tudományos Gyűjteményben* s nagyon megnyerte az olvasók tetszését. „Igen sokan írtak nekem — tudósítja Trattner — mely nagy gyönyörűséggel olvassák az Erdélyi Leveleket és óhajtának különös munkában kiadva olvasni.“ Trattner késznek is nyilatkozik a mű kiadására, de Kazinczy azt válaszolja, hogy mivel leveleit Dessewffyhez intézi, nem akar nála nélkül ez ügyben határozni, mert Dessewffy magának tartja a tulajdonjogot. Mindenesetre kár, hogy Kazinczy elszalasztotta a kedvező alkalmat, a mely többé — úgy látszik — soha sem kínálkozott egész életében. Valószínűleg azt hitte barátainak szerfelett dicsérető ítélete után, hogy maga is minden kockáztatás nélkül kiadhatja művét.

Mert nemcsak a megjelent mutatványok tetszettek, de a kik az egészet olvashatták kéziratban, csak magasztalással szoltak felőle. „Én — írja Szemere Pál — az erdélyi utazásokat uram bátyám minden dolgozásai között a leghatalmasabbnak érzem, hiszem és vallom . . . Mely sok és sokféle tudomány . . . s távol minden pedántságtól! mely scénák, mely romantisch scénák, minden affectált romantismus nélkül! minden, minden a leggenialisabb. Én ugyan el vagyok varázsolva a gyönyörű s hatalmas levelektől.“ Dessewffy nagy megtiszteltetésnek tartja, hogy Kazinczy hozzá intézi e leveleket. „Ugy fogok én — írja — a jövőendő nyom előtt megjelenni, mint a szálló sas terepély szárnyai alatt kapaszkodó ökörszem“. S midőn az egészet elolvassa, elragadtatott örömmel festi műélvezetét. „Nem tudom lefesteni — írja 1818 január 7-iki levelében — minő gyönyörrel öntötték el lelkemet Erdélyi Leveleid; megtetszik belőlök a szép előadásokban gyakorlott elme, kilátni rajtok a tárgy ismétlett feldolgozásának főkélyeit, nem pedig gondjait. Az elsőbb levelek valamennyire érintetlen hagyják az olvasót; de mennél tovább indulék benne, annál inkább vonzottanak magukhoz, és annál jobban vágyék nemcsak elébb haladni olvasásokban, hanem műlatni is magamat tanúsággal és kellemeikkel eltelt foglalatjokkal. Szint olyan a Borghese híres villájába a bemenetel, nem sejti meg az érkező a csoportosan reá váró örömeket“. Meg van győződve, hogy az egész haza nagy javalással fogadja.

Azonban erdélyi barátai, különösen Cserey Farkas és Döbrentei felakadtak az *Erdélyi Levelek* szerföltti magasztalásain, noha Kazinczy váltig erősítette, hogy meggyőződése ellen senkit sem magasztal, s a kiról dicsérőleg nem szólhat, arról egyáltalán említést sem tesz. Minden törekvése oda irányul e művében, mint egész életében, hogy nemzetét finomabb és neme-sebb érzésre, szabadabb gondolkozásra ösztönözze; mert itt az idő, hogy tegyünk valamit: végre derülni kezd az ég felettünk, s az ártalmas ködök ritkúlni kezdenek. S hogy e célját elérje,

háladatosságból s tiszta igazságérzetéből („mert Erdély közel sem oly romlott, mint Magyarország“) sok olyat mond, a mi a tőle ismert férfiaknak és nőknek egyaránt kedves lesz.

Azzal hizeleg magának, hogy e műve ellenségeit is kien-geszteli. Azt is reméli, hogy a mű jövedelméből adósságainak jó részét letörlesztheti. Hiú remény, a mely mint annyiszor, most is cserben hagyja.

Az *Erdélyi Levelekkel* egy időben készíti sajtó alá Kis János Horatius epistoláinak fordításához a Wieland magyarázó jegyzeteit, a melyek szövevényes mondatszerkezetökkel nagyon kifárasztják, úgy, hogy az 1817. év közepére ígért munkával csak 1819 elejére tud elkészülni. E mellett az Ersch és Gruber-féle lexikon számára a *Magyar irodalom* és *Magyar nyelv* című cikkeket írja, Lessing drámáinak s Wieland két elbeszélésének (*A bölcsök köve* és *Salamandrín*) fordításait újra átdolgozza, a sonetról értekezést ír, s belekezd *A nyelvrontók* című tanulmányába, melyet azonban csakhamar félbenhagy. Két kisebb cikkben Kulcsár Istvánt leczkézteti meg, a ki az elisiók s a harmadik személyű birtokosrag *j*-je (fia-fija) miatt őt megtámadja. Kijelöli Majláth Jánosnak is az anthológiába fölveendő magyar műveket, hogy az ő költői iránya győzedelmeskedjék. E mellett a *Tudományos Gyűjtemény* megindultával működésének történetírói jellege is nyomósabban jelentkezik. Nemcsak Prónay László b. életrajzához gyűjt adatokat, hanem Sárospatak történetéhez, valamint Zemplénmegye statisztikájához is. Általában ismert buzgalomával törekszik mind az *Erdélyi Múzeumot*, mind a *Tudományos Gyűjteményt* segíteni. „Mily hálával köszönöm Istenemnek — írja Rumyhoz — hogy megengedte látnom, hogy végre már futjuk szép pályánkat.“ Buzdítja is Döbrenteit minden alkalommal, hogy abba ne hagyja a folyóirat szerkesztését. Mélyen elszomorodva hallja Döbrenteitől, hogy folyóiratából tiz füzetnél többet nem hajlandó kiadni, pedig azzal a magyar művelődésnek egyik igen fontos tényezője szűnik meg. Kazinczy a rábeszélésnek minden eszközét felhasználja, hogy Döbrenteit föltett szándékától eltérítse. Gr. Gyulay Lajost is fölkéri, hogy iparkodjék nevelőjét segíteni a folyóirat további kiadásában. „Végzetlen becsü folyóirat ez — úgy mond. — Bár az Isten sok oly hazafiakat támasztana, a kik Döbrenteit ne csak a képmetésnek, hanem a nyomtatásnak terheiben is segéllének!“

Lelkes buzgalommal támogatja a *Tudományos Gyűjteményt* is. Mikor Fejér György 1817 végén megválík a folyóirat szerkesztésétől s *Magyar Tárház* címmel új folyóiratot tervez, Kazinczy ennek is felajánlja támogatását, sőt barátait is fölkéri, hogy hasonlóan segítsék az új vállalatot, hisz minél több esz-

köze lesz nemzeti haladásunknak, annál könnyebben és gyorsabban fejlődik a magyarság.

Jóllehet Kazinczy a telet majdnem egészen a szobában töltötte, sőt az ágyat őrizte; jóllehet fejére, a melyet 1803-ban szél ért, nagyon sokat szenvedett a rheumától: rendkívül sokat és serényen dolgozott. Ötvennyolczadik évét már betöltötte, de munkakedve jóformán még mindig a régi volt. 1817 november elsejétől 1818 február elsejéig 1200 lapot irt sajtó alá nagy negyedréiben, nem számítva az elrontott lapokat és levelezését. Volt idő, hogy erejét lankadni érezte, s a hanyatló kor bágyadsága környékezte; különösen midőn 1816 szeptemberében visszatért erdélyi útjáról, alig tudott dolgozni. Később is megessett, hogy egymásután több levelet elkezdett s egyiket sem tudta befejezni: „lelke alkalmatlanná lett egyik legkedvesebb foglalatosságát teljesíteni“. De ha azután munkakedvét visszanyerte, fölötte gyorsan pótolta mulasztásait. Meg-meglepte az elmúlás gondolata, de ez annál serényebb munkára ösztönözte. „Látván — írja Dessewffynek — hogy sokáig már nem élhetek, minden pillanatomat hasznomra akarom fordítani. Hadd mondják valaha gyermekeim, hogy pályámat megfogyhatatlan tüzzel futottam meg, ha nekik semmit ennél egyebet nem hagytam is.“ Ilyenkor azt óhajtja, bár csak még harmincz évig élhetne: „még tüzebben állna a dolgozásnak“. De épen ez a nagy tűz azt látszik titkon jelenteni, hogy az üdvözülés órája hova-tovább közeleg. „Gyermekeim és irásaim forognak szüntelen szemeim előtt — mondja. Mindkettőből azt a jót szeretném csinálni, a mi tőlem kitelik.“ Dessewffy fölújítja régi óhaját előtte. Még egy magyar grammatika, stilisztika és irodalomtörténet írására szeretné rábírni, a melyekre kevés írónak van annyi készülsége s tehetsége, mint Kazinczynak. Kis János pedig valami szórakoztató folyóirat eszméjét pendíti meg előtte, s ő mindezekre szívesen vállalkoznék, ha félbehagyott munkáit hamarosan bevégezhetné s ha a nyelvújító harc izgalmaiktól megszabadulhatna, de ezt végigküzdeni mindenekfölött legelső czélja.

Munkakedvét erősen táplálja a szembetűnő szellemi haladás, melyet különösen a folyóiratok mutatnak. Mikor az ifjabb írók műveit olvassa, vagy Horváth Jánosnak *A régi magyarok vallásbeli és erkölcsi állapotjokról* írott értekezését, s a maga költői irányának erősödését látja, lelkesedve kiált fel a Dessewffyhez intézett levélben: „Oh barátom, mint halad nyelvünk s irodaturánk! még pedig azon az uton, a melyet nekem kevélység nélkül szabad neveznem *enyémnek*, mert enyémnek csúfolják ellenkezőim!“ Ha ily szellem hevíti továbbra is íróinkat, hiába akarja a Dunán túl meggátolni az új irány haladását, minden akadályon győzni fog. A jó író nem mindig a maga korának dolgozik,

hanem maga után igyekszik vonni a közönséget. Kölcséyt, ki az irodalmi haladásban még kételkedik, épen a saját műveivel törekszik téves ítéletéről meggyőzni. Hogy lehet azt mondani, — kérdi — hogy nem haladunk! „Csak tovább! s akkor szóljunk. Rajtunk áll, barátom, hogy herosai legyünk a nyelvnek.“ Igaz, hogy sok avatatlan író megvesztegeti a közönség ízlését, mint Folnesics Lajos, a ki Pestalozzi munkáinak ront, vagy Terhes Sámuel, a ki Ungvárnémeti Tóth Lászlót állítja pellen-gérre a *Tükröcskében*, sőt Schedius Lajos is, a ki Kisfaludy Sándor *Hunyadi Jánosát* érdemetlenül magasztalja; de ilyen jelenségek másutt is előfordultak s a fölébredt nemzeti élet folyamát még sem akasztották meg. Reánk is szebb kor jó, mint a melyben élünk — bizony reméli Kazinczy — s „a leg-sűrűbb ködök sem zárhatják el a világot“.

Az utóbbi években mutatkozó szellemi haladás most egyre gyorsulni és erősödni látszott. Régebbi és újabb írók egymás után jelentek meg a közönség előtt, s a kritikai vetélkedés az irodalmi pártokat mind élesebben megkülönböztette. Az új szel-lemi irány erősbitését a széphalmi mester a maga hírnevének és tekintélyének emelkedésével látta szorosán összekapcsolva s épen azért barátainak elismerésében s dicséretében az új irány győzelemre jutását sejtette. Sohasem kételkedett, hogy ügyeke-zetét siker koronázza, s hogy irodalmunk hova-tovább oly mű-vekkel dicsekedhetik, a melyeket bátran hasonlíthatunk a klasz-zikus irodalmakéhoz. És a kiknek ítélete fontos volt előtte, nyíltan hirdették, hogy az ő küzdelme vágott ösvényt az új haladásnak. „Menj tovább is, mint eddig — buzdítja Kis János — a kiáltozókra semmit nem hallgatván, gyorsan a cél felé, érdemelj nyelvünknek mennél szebb helyet a dicsőség templo-mában; nevedet a mostani érdemesebbek már is dicsőítik, a maradék még nagyobb tisztelettel fogja nevezni.“ Mit nem alko-tott volna „minden szépet és jót mélyen érző s oly bájolva enyelegni, kellemesen mardosni s bölcsen dicsérni tudó lelke“, a mely még ötvennyolcz éves korában is a szerencsésebb ifjú írók erejével dicsekedhetik, ha az idők jobban kedveztek volna törekvéseinek, s ha a saját szárnyán repülhetett volna! De a mit a nyelv ügyében tett, azt a teremtő elmék mindig zsinór-mértéknek fogják tekinteni önmagukra nézve. Mert még ellen-felei sem tagadhatták, hogy a haladás erjesztő kovászát ő vitte szellemi életünkbe; és a kik újításainak szertelenségeit megrót-ták is, küzdelmeinek végezeljät kétségbe nem vonhatták.

Különösen jól esett Kazinczynak, hogy a Dunán túli írók központja, Keszthely, mely még 1817-ben keményen megróttá az idegen ízlés terjesztéseért, 1818 februárjában már őt is a kitüntetett írók közé sorozta; ő volt az első élő író, a kinek a

tiszteletére, bár nem volt jelen a helikoni ünnepélyen, fát ültetett Festetics György gróf.

De írói hírnevének emelkedésével folyvást kiáltó ellentétben volt súlyos anyagi sorsa. Gyermekei növekedtek és szaporodtak, jövedelme pedig épen nem fokozódott. Egy kis földesekét sikerült ugyan szereznie, de az évről-évre ismétlődő rossz termés, a természet folytonos mostohasága, mikor a sokkal vagyonosabbak is adósságból éltek, nem engedte sorsának derekasabb javulását. Keserves panaszban önti ki többször lelki aggodalmait, hogy 1794 óta folyvást üldözi a sors. „Alig ismerék — írja — szerencsétlenebb embert, mint én vagyok.“ Embertársai nem az idők súlyát vetik okúl ezért, hanem számítani nem tudó életmódját, könnyelműségét. Nem volna-e jobb — kérdezik Dessewffytől — ha a gazdaság után nézne szorgalmasabban, semhogy könyveket ír? S ha már könyveket ír: miért ajándékozgatja el, mikor betevő falatja is alig van? Dessewffy védelmébe veszi régi barátját s inkább önmagán szánekodik, hogy nem segítheti úgy, mint baráti érzései sugálnák. Ő még csak negyvenhat éves, de a „dolor et labor“ főlemészte az ő életét is, és dicsőségre született lelkét lenyűgözte a kegyetlen sors. „Beh jó neked — mondja Kazinczynak — te nem halhatsz meg.“ Ebben bizott a széphalmi mester maga is, és e bizalom vezette tovább rögzös pályáján.

Folyóiratok szemléje.

1. Az ATHENAEUM m. évi XIV. évf. 4. számában Bárány Jenő től a harmadik közleményt vesszük: „A cultura értékéről“. — Vid a Sándor „Leibniz élete és bölcsészete“ czim alatt jelen első közleményében Leibniz életéről nyújt bőven tájékoztató ismertetést. — Várnai Sándor „Kivándorlás és telepítés“ cz. dolgozatában azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy az északamerikai Egyesült Államokba való bevándorlás nagy számából mily nagy az a contingens, mely a mi nemzeti erővesztéségünket jelenti és hogy mennyiben megbízható az a módszer, a melylyel az amerikai magyar kivándorlás arányait próbálták megállapítani. — Hork József azt a kérdést tárgyalja, hogy: Honnan ered Sokrates ethikájának aporiája? — Illyefalvi Géza: „A nemek aránya és a nemképződés“ cz. a. egyfelől ezen arány megállapításával s a tapasztalható eltérések okaival foglalkozik, másfelől a számítások azon fajait ismerteti, a melyeket a legjelesebb statisztikusok alkalmaztak kutatásaikban. — Schneller István: „Egyetemi tanügyi irányzatunkról“ cz. tanulmányában a jelen negyedik közleményben „a tanárvizsgálatról“ értekezik. — — o — „Két

congressus“, a Liègeben tartott nemzetközi otthonsegélyző congressus s a budapesti börtönügyi congressus tanácskozásait ismerteti. — A „Téboly és művészet“ című cikk pedig Tamburini, Lombroso, Nesterer és Szikorszki, Naecke és Marie azon fejtegetéseit vizsgálja, melyekkel az elmebetegek művészeti ösztöne megnyilatkozásaihoz szolgáltatnak érdekes kommentárokat. — Az „Irodalom“ rovatban a következő ismertetések találhatók: *Rivista Philosophica*, Vid a Sándortól; Az angol metaphysikai regény, n—n től; Stein, Der soziale Optimismus, Szlávik Mátyástól; Windelband, Die Philosophie im Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts, Szlávik Mátyástól; Metschnikoff E., Studien über die Natur des Menschen, Szlávik Mátyástól; Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik, Sz. M.-től; Archiv für Geschichte der Philosophie, Pauler Ákóstól; Revue philosophique de la France et d l'étranger, Pauler Ákóstól; K. Kroman, Ethik, Pauler Ákóstól.

2. A BUDAPESTI SZEMLE szeptemberi számának tartalma: Váczy János *A keszthelyi Helikon* címmel a keszthelyi helikoni ünnepélyek történetét adja s vázolja röviden, mily hatással voltak a nyelvújító harc folyamatára. — Pápay József az Akadémiában tartott felolvasását *Nyelvészeti tanulmányútam az éjszaki osztjások földjén* közli, melyben a gróf Zichy Jenő expedíciójával tett nyelvészeti tanulmányútjának főeredményeit ismerteti. — Balogh Jenő *A budapesti nemzetközi büntetőjogi congressus* című cikkében a börtönügyi tudomány fejlődéséről, a congressusok szervezetéről, eddigi működéséről, végül a budapesti congressus napirendjén lévő tizenhat kérdésről szól. — Ezután Patapenko *A maga emberségéből* című regényének folytatása következik Ambrózovics Dezső fordításában. — *A Költemények* közt találjuk Léva József *Kérlelés* című eredetijét s Heine két versét Lehr Albert fordításában. — Egy névtelen író *Beksics új röpiratáról* írt ismertetést. — Kropf Lajos *Tibetről* szóló cikkében Launaynak a tibeti hittérítésre vonatkozó munkáját ismerteti és különösen azon részre terjeszkedik ki, melyben Széchenyi Béla gróf utazásával foglalkozik. — Az *Értesítőben* Alba Nevis: A hét csoda, Marquart J.: Osteuropäische u. ostasiat. Streifzüge, Merlant, Le roman personnel de Rousseau à Fromentin, Rodocanachi E.: Le Capitole Romain, Burton-Brown: Recent Excavations in the Roman Forum című munkák vannak ismertetve. — „A külföldi kézikönyvek rólunk“ című cikkben nemzetünkre vonatkozó tévedések vannak felsorolva. — A füzetet Marczali Henrik *nyílt levele* és az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

Ugyane folyóirat októberi füzetének tartalma: Wolfner Pál *Vázlatok a szabadelvűség történetéből* címmel nagyobb tanulmányt kezd, melyben a szabadelvű irány keletkezésének és fejlődésének néhány mozzanatát adja elő. — Badics Ferencz *Gyöngyösi fömüveinek új kiadásáról* szóló akadémiai felolvasását

közli. Lásd kivonatban az Akad. Értesítő 414—418. lapján. — Kármán Mór *Az ember tragédiáját* tárgyalja iskolai szempontból. — Ezután Patapenko *A maga emberségéből* című regényének folytatása következik Ambrozovics Dezső fordításában. — A *Költevények* közt van Kozma Andor *Koros gavallér* című humoros költeménye és Puskin *Egy virág* cz. verse Szabó Károly fordításában. — Kautz Gyula *Széchenyi és Kossuth* jellemének és működésének párhuzamos méltatását adja. — Horváth János *Flaubert Gusztáv* francia regényíróról szóló tanulmányát közli. — Az *Értesítő*-ben Angyal Pál: Büntetőjogi előadásai, Finkey F.: A magyar büntetőjog tankönyve (Balogh Jenőtől), Kvassay István: Megbízás nélkül, Olaf H.: Ny-islandsk lyrik (Erdélyi Károlytól) című munkák vannak ismertetve. — A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

Ugyane folyóirat novemberi füzetének tartalma: Réz Mihály *Gróf Dessewffy Aurél* cizmme tanulmányt kezd, melyben a harminczas és negyvenes évek jeles publicistájának és szónokának politikai elveit vizsgálja s őt a haladás európai irányának történetébe beilleszti. — Wolfner Pál befejezi *Vázlatok a szabadelvűség történetéből* című cikkét. E közleményben azt a viszonyt vizsgálja, mely a liberalismus és democratia között van, illetőleg volt. — Friedreich István *Báró Wesselényi Miklós legújabb életrajza* cizmme Kardos Samu munkáját behatóan bírálja. — Ezután Patapenko *A maga emberségéből* című orosz regényének folytatása következik Ambrozovics Dezső fordításában. — A *Költevények* között találjuk *Virág a fal tövében* címűt Lévy Józseftől és *Monnica* cz. verset Hegedüs Istvántól. Horváth János befejezi *Flaubert Gusztáv* francia regényíróról szóló tanulmányát — Balkányi Kálmán *Georch Illés* multszázadi magyar ügyvéd emlékét eleveníti fel. — Egy névtelen író *Culturális elmaradottságunkról* cizmme Jászi Oszkárnak a Huszadik Században megjelent cikkére tesz megjegyzéseket. — Az *Értesítőben* Vértsey Jenő költeményei, Leipnik Nándor: A barbi-zoni művészek (Berkovics Miklóstól) cz. munkák vannak ismertetve. — A Budapesti Hirlapnak szóló válasz és az új magyar művek jegyzéke zárja a füzetet.

Ugyane folyóirat deczemberi füzetének tartalma: Négyesy László a Kisfaludy-társaság Toldy-ünnepén felolvasott *Toldy Ferencz emlékezetéről* szóló tanulmányát közli. — Réz Mihály *Gróf Dessewffy Aurél* című tanulmányának befejező közleményét adja, melyben különösen Dessewffy politikai rendszerét tárgyalja. — Téglás Gábor *Budapest őskorából* cizmme a székesfőváros kiadásában megjelent Budapest Régiségei VIII. kötetét ismerteti. — Concha Gyöző *Jogi intézmény-e a parlamenti kormány?* című tanulmányt közöl. Fejtegetéseinek végeredményét ekként összegezi: hogy az 1848: III., IV., XVI., XIX. törvénycikkek, melyek a felelős kormány intézményére vonatkoznak, csak a jogi felelősséget léptetik életbe,

csak a jogilag felelős kormányt létesítik, mint jogintézményt. A parlamenti felelős kormányt e törvények nem zárják ki, sőt lehetővé teszik, de ennek nem adnak jogi sanctiót. A parlamenti kormányt mint jogintézményt nálunk a jogszokás sem létesítette, nem lévén eddigelé alkalom ily jogszokás keletkezésére. A király által alkotmányos módon kinevezett, a közhivatalokban megkívánt törvényes kellekkel bíró tagokból alkotott miniszterium törvényes kormány marad akkor is, ha az országgyűlés ellene egyenesen kifejezi bizalmatlanságát. — Patapenko *A maga emberségéből* című regényének befejező közleménye következik Ambrozovics Dezső fordításában. — *A Költemények* közt van Vargha Gyula *Toldy Ferenczhez* című eredetije és Hesmans Felicia *Casabianca* költeménye Zsoldos Benő fordításában. — Bertha Sándor *a francia helyesírásról* szóló cikkében a francia Akadémiának a francia helyesírás egyszerűsítése tárgyában készített véleményét ismerteti. — *Az Értésítőben* Ujvári P.: Legendák és krónikák, Kardos S.: Régi okiratok és levelek tára (Friedreich Istvántól), Hellmuth Mielke: *Geschichte des deutschen Romans* című munkák vannak ismertetve. — *A szerelem iskolája* című színműről szóló cikkben fel van elevenítve az Akadémia azon bírálata, melyet 1873-ban mondott, midőn e színmű a Karátsony-jutalomért pályázott siker nélkül. — Végül az új magyar könyvek jegyzéke.

3. Az ETHNOGRAPHIA mult évi 3. füzetében Mahler Ede a Baselen tartott II. nemzetközi *vallástörténeti congressusról* való jelentését közli. Böven ismerteti Schröder bécsi tudós előadását, mely az árjáknak egy legfőbb jó lényben való hitét tárgyalta, továbbá Sarasin baseli tudós értekezését, mely az emberiség legalacsonyabb típusainak vallásos képzetéről szól. Hazánkból Kolbach Bertalan tanár és a szerző vettek részt a congressuson, az előbbi a képzőművészet hatását vizsgálta az egyiptomiak, assyrok, babyloniak és görögök vallására, az utóbbi a naptári adatok vallástörténeti jelentőségéről való tanulmányát terjesztette elő. Ebben az emlékfeliratok és a biblia alapján azt bizonyította, hogy nemcsak a babyloniaknál, hanem az izraelitáknál is a holdhónap 15-ik napját, tehát a teli hold napját *šabattu*-nak nevezték. A héber *šabat* szó alapjelentése nem „nyugodni“, hanem „készen lenni, bevégződni“. Chronologiai értelemben minden bevégzett időkört *šabattu*-nak nevezték; ily értelemben használja e szót a biblia is, nemcsak a befejezett hétnapi, hanem a teljes hétévi időkör megjelölésére is. Ebből kiindulva a szerző a zsidó naptár többi ünnepének is új magyarázatát adja s főképen azt fejtegeti, hogy Izrael vallásában a régi Jahve-cultus összeolvad a régi egyiptomiak Aten-cultusával. — A második közleményben Venetianer Lajos tévesnek mutatja ki Galgóczy Jánosnak azon föltevését, hogy a török *tigin* méltóságnév *tig-in-na* alakban már a sumir ékiratokban előfordul hasonló értelemben. Szerinte a kérdéses jegycsoport, ha ugyan nem

ideogramma, csak *gu-en-na*-nak olvasható s valami vízbiztosféléit, nem pedig előkelő méltóságot jelent. — Továbbiakban *Lehoczky Tivadar a munkácsi cigányok történetéről* ír néprajzi szempontból. — *Sebők Samu a bessenyői parasztlakodalmat*, s *Kárpáti Kelemen a vas megyei karácsonyi népszokásokat* ismerteti. — A *Népköltés* rovatában *Dähnhardt Oszkár* azokat a *természetrajzi meséket* tárgyalja, a melyek okát adják az egyes állatok, vagy növények eredetének, vagy annak, hogy miért olyanok a minőnek őket látjuk, pl. hogy miért veres a veres pinty tolla, miért fehér a hófajd, miért barna a vidra, miért csonkafarkú a medve, nyúl stb. — Az *irodalmi* rovatban *Rubinyi Mózes* az *Archiv für Religionswissenschaft* VII. kötetét ismerteti. — A *Társulati ügyek* során a M. Néprajzi Társaság 1905-iki közgyűlésének jelentései olvashatók.

Ugyane folyóirat 4. füzetében *Sebestyén Gyula A magyar nemzet őskora* czímen mutatóványt közöl *Beöthy Zsolt* Képes Irodalomtörténetének sajtó alatt levő harmadik javított kiadásából. Röviden tárgyalja a finn-ugor népekre vonatkozó őstörténeti kutatások eredményeit, s a magyarokat a byzanci kútfők *Onogur* népével tartja azonosnak. Őseink a mai hazát *ungár* néven foglalták el. Utóbb e névnek csak a szomszéd népek nyelvében maradt nyoma; mert a királyság kialakulása után a Kaukázus aljából hozott *magyer*, *magyar* név került forgalomba, melyet eredetileg csak az egyik törzs viselt. A székely határőrök keleten a kazár nemzetiségű kabar csatlakozóktól, az ország nyugati szélén pedig a pannoniai kerítésekben talált avar néptörödektől származnak. — *Galgóczy János őstörténeti böngészgetésében* az okiratok *kamanu* (szerinte: „ős kún“) népének lakóföldjét igyekszik megállapítani s a török *tigin* méltóságnévnek sumir eredetéről vallott régebbi nézetét védelmezi. — A *Néphit és népszokások* rovatában *Kiss István* történeti adalékokat közöl a *boszorkányság és ördögösség hiedelméhez* a XVII. századból; *Téglás Gábor* pedig az *erdélyi Érczhegységben található barlangokhoz* fűződő babonás nézeteket ismerteti. — A *népköltészet és népzene* rovatában *Veress Gábor* a „*Molnár Anna*“ című *székely balladának egy újabb változatát* közli. — *Réthei Prikkel Marián* a *hajdútáncz-ról* értekezve azt bizonyítja, hogy a hajdútáncz nem eredeti magyar termék, hanem idegenből átlántált pásztor-, illetőleg katonatáncz. Zenéje is idegen, még pedig sajátosan szláv eredetre vall. — *Ernyei József* a *Rákóczi-induló történetéhez* közöl adatokat. — *Fränkel Bertalan* *A magyar népdalok kormeghatározása és kutatási módszere* czímen néhány észrevételt fűz *Csiky Jánosnak* egyik előbbi közleményéhez. — Az *irodalmi* rovatban *Herrmann Antal Vikár Bélának Kalevala-fordítását* ismerteti. — Kisebb közlemények a *finn runo szó eredeti jelentéséről*, a *prikulics-ról* (= „Währwolf“), a *föld szelleméről* s egy *tanyai csodadoktorról*, továbbá néprajzi könyveszet egészítik ki a füzet tartalmát.

Ugyane folyóirat 5. füzetében Heller Bernát a *hálótársak közé helyezett kard* népszokásáról s ennek irodalmi nyomairól értekezik. Kelet és nyugat legkülönbözőbb népeinek irodalma, főleg népköltése és mesekincse sajátos néprajzi, vagy ősjogi vonást rögzített meg: együtt háló férfi és nő közé kifent kard van rakva, illetőleg szúrva érzékiségük leküzdésére. Ez a kard rendszeren a szűzi tisztaságot, vagy a hitvesi hűséget oltalmazza, néha vallás- vagy babonaszabta fogadalom fölött örködik, néha meg éppen eselből van odatűzve, hogy a szerelmesek kaján kémeit félrevezesse. Ezek a néprajzi jelenségek adatai a magyar mese- és novellairodalomban is kimutathatók, de valamennyi idegen mintát másol, vagy átalakít. Egyetlen példa sem vall arra, hogy a magyar népszokás vagy népjog ismerte a hálótársak közti kardot, mint intézményt. Sok adata található az európai és keleti irodalmakban. Áttekintve az adatok sokaságán, világosan látható, hogy a kardnak jelképes a jelentősége. Simrock szerint a kardban az erkölcs és törvény jelképe van kifejezve, mely az együttműködést tiltja egymástól; H. Kern úgy véli, hogy a kardban titkos erőt hittek élőknek, mely önmaga megtorolja a bűnt. A legrégebb adatból az vehető ki, hogy a kardot azért tekintették alkalmasnak az elválasztásra, mert vele a tilos közeledés menten megtorolható volt. Végül a szerző több adattal bizonyítja, hogy a karddal való elválasztás több népnél valóságos intézmény volt. Régtől élhetett különösen Indiában, mint önsanyargató szokás. — Venetianer Lajos még néhány észrevételt fűz az *állítólagos sumér tigris méltóságneve* vitájához. — Vikár Béla a „*Szűcs Marcsa*“ balladának eredetét mutatja ki. Szerző 1896 telén népdalok gyűjtése céljából utazgatván a Bükk aljában, a borsodmegyei Mezőcsáthon arra az érdekes fölfedezésre jutott, hogy Szűcs Marcsa, a ballada hősnője, ott élt a városban, oda való leány volt s ott halt meg 1822 körül. A hagyomány szerint kedvese ütötte agyon féltékenységből, azután beledobta a város határán kívül levő kútba, ott találták meg utóbb a leány holttestét. Mint a szerző kutatásai kiderítették, a leányról szóló dalnak is mezőcsáthi ember, néhai Uj Péter volt a szerzője. Sikerült is a messze elterjedt balladának azt az alapszövegét megtalálni, melyet maga e szerző készített. A részletesen tárgyalt változatok kétségtelenül mutatják, hogy ennek az irott költeménynek módosulásai. — Bátky Zsigmond a *dugával való halászatnak* Jankó Jánostól föltett kaukázusi és magyar analogiájához fűz észrevételt. — A *Néphit és népszokások* rovatában Révai Sándor *baranyai babonákat* közül, Téglás Gábor a krassómegyei Pozsega Gaura scrofa nevű barlangban vélt „*ördögtanyáról*“ ír, Hajnal Ignác pedig a *bácskai tótok Dodo-láját* ismerteti. — A *Népköltészet és népzene* rovatában *mátyusföldi dalok* és dallamok, dajkarímek, *gyermekversek*, mondókák s egy „*fejő nóta*“ található. — A *Kisebb közleményekben* Gárdonyi Albert *Árva vármegye oláhjairól*, Kardos Gusztáv a *barlangnak a nép*

hiedelmében való szerepéről írnak, Fabó B. pedig 1651-ből magyar ráolvasásokat közöl. — Könyvészet, a törvényszéki néprajzhoz tartozó adatok és társulati ügyek vannak még a füzetben.

„A M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője“ czimen ugyane folyóirathoz melléklet gyanánt csatlakozó külön füzetek 2. számában Bátky Zsigmond *magyar mángorló lapczkákat*, Szinte Gábor *székelyföldi kopjafákat* (temető-fejfákat), Sebestyén Károly ugyancsak *székelyföldi kopjafákat és kereszteteket* ismertetnek. — Roediger és Bátky Zs. a zombori múzeum *kályhabetét cserepeiről* írnak. — Szilády Zoltán a *nagyenyedi csigajátékot, húsvéti tojást és kalyibát* ismerteti. — Beluleszkó Sándor a *magyar hímestojásokról* s készítésük módjáról közöl tanulmányt. — Bárány Albert bőven tárgyalja az *iglói csizmadiák és gombkötők* tárgyait, remekeit és czéhszabályait. — Bán Aladár a finnek és lappok rovásírásáról, Barátosi Balog Benedek pedig a *japán ünnepekről* tájékoztatnak. — Bátky Zs. az elhunyt *Bastian Adolf* életét és munkásságát vázolja. — Az irodalmi rovatban Semayer Vilibáld *Gróh István „Magyar stílusú rajzmintái“*, Bátky Zs. *Martica dr. zürichi tanár „Wandtafeln für den Unterricht in Anthropologie, Ethnographie und Geographie“* cz. képeit és Sági János *„Néprajzi kincseink gyűjtése“* cz. füzetét ismertetik, Ernyei József pedig *szláv lapok szemléjét* közli. A Néprajzi Múzeum csipke- és himzéskiállításáról való leírás és múzeumi jelentések fejezik be a füzetet.

Ugyane folyóirat mellékletének 3. füzetében Tömörkény István a *szegedi határban divó temetkezési szokásokról*, Kovách Aladár az ürgék fogására használt *csikkentő* nevű sárközi szerszámról és a *madártórról*, Sági János a *dunántúli kékfestésről*, Tinkó György a szigetközi *boglyaalakú sütőkemencékéről* írnak. — Σ. előleges értesítést közöl Bátky Zsigmondnak egy készülő művéről, melynek czélja tüzetes útmutatást nyújtani *néprajzi múzeumok szervezéséhez*. — Péterfi Márton a *hunymegyei Páring-hegység oláh pásztorainak telelését, pásztorgunyhóit, rovásait, tulajdonjegyeit, mértékeit, túrórovásait, nyaralásait* s egyéb szokásait írja le. — Czimmermann Ferencz a *muraközi sajt-szárítók* alakjait mutatja be. — B. S. M. Höfler két tanulmányát ismerteti a *fonott kalácsokról és perezcekről*. — Bünker József és Ernyei József újabb adatokat közölnek a meglakatolt emberi állkapcsok kérdéséhez. Az utóbbi a megfejtést ethnologiai alapon, babonák értelmezésében keresi. — Tóth Zsigmond Hansemann német tudósnak a *régészeti ásatások alkalmával lelt emberi csontok összegyűjtésére* vonatkozó útbaigazításait ismerteti. — Az irodalmi rovatban Semayer Vilibáld *Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása* című kiadványsorozatának VI. kötetét mutatja be. E kötet tárgya: Keleti utazások a magyarság eredetének földerítése érdekében.

Történelmi áttekintés, a szerző észleletei, tapasztalatai, különös tekintettel expedíciójának eredményeire. — Egyéb ismertetett munkák: Katona Lajosról: „Hugo Schuchard an Adolf Mussafia“, Madarassy Lászlóól: *Bátly Zsigmond „Magyarország néprajza“ s Éber Ernő „Fajok harcza“ cz. műve. Szláv folyóiratok szemléje és muzeumi ügyekről való jelentés az utolsó közlemények.*

4. Az IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 1905. évi 1-ső füzetében dr. Váczy János: „Kazinczy Ferencz erdélyi utazását“ ismerteti. — Czeizel János: „Dayka Gábor lőcsei tartózkodásáról“ ir. — Bayer József: „A Sok hűhó semmiért első magyar fordításairól“ értekezik. — Az *Adattár* tartalma a következő: „Adatok a Gyöngyösy-család történetéhez“ (Első közlemény), dr. Gyöngyösy Lászlóól; „Egy sárospataki iskolai dráma“, Sz.-től; „Adatok a Csokonai-család életéhez“, Zoltai Lajosól; „Két nő bírálata Csokonai Dorottyajáról 1804-ben“, dr. Barcsa Jánosól; „Emléketnek okáért. Csokonai M.“ Közli: Oláh Gábor. A *Könyvismertetés* rovatban ismertette van: Dr. Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái, Cs.-től. — *Irodalomtörténeti repertorium* zárja be a füzetet Hellebrant Árpádól.

Ugyane folyóirat 2-ik füzetében a közlemények sorát dr. Horváth Cyrill: „A Batthyány-codextről“ szóló tanulmányának első része nyitja meg. — Katona Lajos: A Festetics-codex bűnbánati zsolttárai című akadémiai értekezését közli. — Géber Antal: „Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról“ ir. — Sarudy Gy.: „Ujabb adatok Kőmives Kelemenné mondájához“ című dolgozatának első közleményét adja. — Az *Adattár* a következőket tartalmazza: „Kazinczy Ferencz Diáriuma“ (Első közlemény), Dékányi Kálmánól; „Adatok a Gyöngyösy-család történetéhez“ (Befejező közlemény), dr. Gyöngyösy Lászlóól; „Szemere Miklós irodalmi hagyatékából“ (Első közlemény), dr. Perényi Józseftől; „Révai Miklós eredeti levele Kapuváry Antal veszprémi kanonokhoz“, Jónás Károlyól; „A debreczeni Csokonai-síremlék és Péczely József“, dr. Barcsa Jánosól; „Buzinkai György értesíti Apaffi fejedelmet Pósházi haláláról“. — A *Könyvismertetések* során: Histoire des littératures comparées des origines au XX-e siècle par Frédéric Loliée, Téri Józseftől; Csokonai és a latin költők. Irta Oláh Gábor. *D.-től.* — *Irodalomtörténeti repertorium*, Hellebrant Árpádól.

Ugyane folyóirat 3. füzetében dr. Horváth Cyrill folytatja „A Batthyány-codextről“ szóló tanulmányát. — Hasonlóképp folytatás, illetőleg befejező közlemény a Sarudy Gy. „Ujabb adatok Kőmives Kelemenné mondájához“ című dolgozata. — Hegedűs István „Raguzai emlékbeszéd Mátyás király felett“ című dolgozata zárja be a nagyobb közlemények sorát. — Az *Adattárban* a következő irodalomtörténeti adatok olvashatók: „Kazinczy Ferencz Diáriuma“ (Második és befejező közlemény), Dékányi Kálmánól; „Szemere

Miklós irodalmi hagyatékából* (Másod. és bef. közl.), dr. Perényi J.-tól; „Arany János távozása a debreczeni kollégiumból“, dr. Barcsa János-tól; „Tinódy Sebestyén életéhez“, Kemény Lajos-tól; „Bornemisza Péter prédikációs könyvének megbecslése 1633-ban“, Thurzó F.-tól; „Új adat Szenczi Molnár Albert utolsó évei történetéhez“, Oláh Gabortól; „Veresegyházi Szentyel Mihály levele Apaffihoz“; „Két oklevél Liszthy Lászlóról“, Illésy János-tól; „Pálházi Gönczi Miklós Prédikátor levele Vitéz Imréhez“. — *A Könyvismertetés* a következő munkákkal foglalkozik: Dr. Sebestyén Gyula: „A magyar honfoglalás mondái“. II. kötet. Budapest, 1905. A Kisfaludy-társaság kiadása. — Vicomte E. Melchior de Vogüe de l'académie française: „Sous l'horizon. Hommes et choses d'hier“. Librairie Arusaur Collin Paris, ism. Téri József. — Végül *Irodalomtörténeti repertorium*, Hellebrant Árpádtól.

5. A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK múlt évi 2. füzetében Melich János a magyar nyelv és helyesírás történetéhez közölt adatai során az *á* hang Árpád-kori előzőjének jelöléséről ír. Kutatásainak végeredményei: a) hogy a mai magyar *á*-val való szavaknak abban az esetben, ha az átadó nyelvben *á* hang van, nálunk a XI—XIV. században az *a* jelölés története, hogy az ilyen magyarba került szavak először *a*-val, később *o*-val, a XIV. századon túl pedig megint *a*-val vannak írva. b) Olyan esetekben, mikor a szó eredete ismeretlen, de az illető szó a XI—XIV. századból való előfordulásainak ez a jelölésbeli sorrendje: *a-o-a* (mai ejtés *á*), kétségtelen, hogy a szóban etymologikus *á*-val van dolgunk. c) Olyan esetekben, mikor a szóban *á* az eredeti hang, de nekünk az Árpád-korból csupán *o*-val, később *a*-val jelzett alakjaink vannak (mai ejtés *á*), kétségtelen, hogy a legrégebb följegyzett alaknak *a*-val kellett írva lennie. Az ok, mely miatt a régebb *a* betű helyébe később az *o* betű lépett, az volt, hogy az eredeti illabialis *á* hangból a magyarban később *ä* lett s ezt a hangállapotot jelzi az *o* betűvel való írás. Később az *á* a magyar köznyelvből végkép kiszorult s az *a* betű a XIV. század folyamán az *ä* hangnak a jelölője lett. — Ugyane szerző a második közleményben a *magyar szótárirodalomról* kezd cikksorozatát. A bevezetés a „szótár“ régi magyar kifejezéseivel, magának a *szótár* szónak történetével s a szótár szerkesztésének különféle módjaival foglalkozik. Egy külön fejezet a szótáraknak paedagogiai segédkönyv gyanánt való szerepéről tárgyal. Áttérve a könyvnyomtatás előtti magyar nomenclaturákra, a szerző tüzetesen ismerteti a Besztercei és Schlägli szójegyzékeket. — Ugyane szerző a harmadik közleményben *szláv jövevényszavainkra* vonatkozó tanulmányának összefoglalását nyújtja. E szerint a magyar nyelv legrégebb jövevényszavai közt a bolgár eredetűek mellett tekintélyes számmal vannak más szláv, első sorban dunántúli szlovén szavak is. A keresztény szláv terminologia vizsgálatából kétségtelenül kiderül, hogy a mint vannak róm. kath. szláv kifejezéseink, épp úgy

vannak gör. kel. szláv átvételeink is, a minők a *kereszt, szombat s karácsony* szavak. E kifejezések világosan utalnak arra, hogy pogány eleink a keresztény népek közül legelőször a gör. kel. szlávokkal, még pedig más kifejezések vallomását is tekintetbe véve, bolgárokkal érintkeztek. Ez érintkezés kezdete közvetlen a honfoglalás előtti időkbe esik. Jóllehet hazánk területén a Tiszántúl és Erdélyben megengedhető a bolgár nyelvű lakosság fölvétele, még sem lehetnek ez átvételek ezek nyelvéből valók, mert nekünk biztos adataink vannak, hogy a magyarok a honfoglalás előtt érintkeztek a bolgárokkal. A honfoglalás alkalmával történt területváltozás volt főoka, hogy a görög egyház nagyobb hódítást nem tehetett a magyarok közt, s hogy a magyarság zöme a nyugati egyház hiveitől nyerte a keresztiséget. A térítés művét főképp a pannoniai szlovén papok végezték s tőlük ered a latin betűs írás is. A hitélet bensőségére vonatkozó ker. terminus technikusok a pannoniai szlovén ker. terminológiából valók. — A további közleményekben *B e k e Ö d ö n* befejezi a *vogul határozókról* szóló nagyobb tanulmányát; *V i s z o t a G y u l a* pedig a pest- és zalavármegyei tisztszótárakról ír, melyekben Révay, Verseggy és Kisfaludy Sándor is tevékenyen közreműködtek. — Az irodalmi rovatban *G o m b o c z Z o l t á n Paasonen H.* „*Die finnisch-ugrischen s-laute*” cz. művét ismerteti. — Végül a füzet nekrológokat közöl gr. *Kuun Gézáról, Szilasi Móriczról* és *Nikolai Andersonról*.

6. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY 9-ik (novemberi) füzetének első czikke *Rimay János, V á c z y J á n o s*-tól. A Magyar Tudományos Akadémia Rimay-kiadásának alkalmából (sajtó alá rendezte báró Radvánszky Béla) részletes képet ad Rimayról mint költőről s bő szemelvények kíséretében ismerteti Rimaynak költői tárgyait és alakító módját. — *K a l l ó s E d e A z alexandriai Archilochos-kiadás könyvbeosztása* czímmel a grammatikusoknál fenmaradt idézetek helymegjelöléseinek fölhasználásával iparkodik rekonstruálni a czimben megjelölt kiadás könyvbeosztását. Az egyes részek czimeit ily módon kívánja alapos apparatussal megállapítani: TETPAMETPA függelékben az asynastetusokkal, TPI-METPA, 'ΕΠΙΘΙΔΙΟΙ, 'ΕΛΕΓ'ΕΙΑ, 'ΙΟΒΑΚΧΟΙ. — *G e d e o n A l a j o s* befejezi *Anzenruber Lajos drámáiról* az előbbi füzetben megkezdett értekezését; előbb Anzenruber bécsi darabjait ismerteti, melyek szerinte a bécsi életnek rendszerint sötét képét adják, majd a társadalmi színműveit, melyeknek tárgyalásában azt akarja kimutatni, hogy a német drámáiról, ha elhagyja a falut és külvárost, már nem áll oly biztos talajon. — *H o r n y á n s z k y G y u l a* megkezdi *A görög művelődéstörténetről* szóló két közleményre terjedő értekezését; a művelődéstörténet fontosságát hirdeti az eddigi egyoldalú politikai történetírással szemben, majd a görög művelődéstörténetre nézve kimutatja, hogy a *Böckh* class. phil. rendszere kulturtörténeti szempontból mennyi pótlásra szorul, s bíráló megjegyzésekkel kíséri *Burckhardt*

Griechische Kulturgeschichte. — A *Hazai Irodalom* rovatában Hegedüs István Némethy Géznak a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent *Albi Tibulli carmina* című művéről mond dicséretes bírálatot. Némethy fejtegetései közül a legjellemzőbbeket idézve, módszerét termékenynek és termékenyítőnek jelenti ki. — Binder Jenő kritikát ír Bürner Sándor fordításáról (Sandeau *La Seiglière kisasszony*), kimutatván, hogy a fordító igen sok helyt félreértette az eredeti szöveget. — G a g y h y D é n e s Kelemen Bélának *Ányos Pál*-ról szóló tanulmányát részletes, alapos és megbízható munkaként mutatja be. — Császá r E l e m é r Mixich Lajosnak *Földi János*-ról szóló értekezését ismerteti: új adat, új felfogás nincs benne, de Földi munkáinak részletes tartalmát adván, használható munka. — A *Külföldi Irodalom* című rovatban Schmidt József Manekji Bamanji Davarnak *The Pahlavi version of Yasna IX.* című bevezetéssel, jegyzetekkel ellátott kiadását és fordítását mutatja be, dicséri a szöveg gondos megállapítását és pontos fordítását, s azt a philológiai akribiát, a melylyel az egész készült. — K é g l S á n d o r Hertel J. értekezését (*Ueber das Tantrākhyājyka*) ismerteti, mely előmunkálatul készült a Pancatantra kasmiri recenziójának kiadásához. — T é r i J ó z s e f dicséretőleg emlékszik meg két magyar remekmű német fordításáról, Arany *Toldijáról* (fordította Lemberger Ármin) és Vörösmarty *Csongor és Tündéjéről* (fordította Gärtner Henrik). — A *Philológiai programmértekezések* rovatában három értekezésről olvasunk rövid ítéletet: Herberger Bélának *A regényről* szóló értekezése M a j o r K á r o l y szerint szorgalmas munka gyümölcse, Nagy Sándortól *Seneca erkölcsi levelei* I n c z e B é n i szerint népszerű, Suhajda Lajos *Régi Rómája* pedig F i n á l y G á b o r szerint világos értelmes dolgozat. — A *Vegyések között* Gyulai Ágost Szász Károly emlékezetének szentel pár sort; h (Heinrich Gusztáv) két helyreigazítást közöl: kimutatja, hogy MARSAND, Petrarca kiadója miatt nevezte Kisfaludy Sándor nejét *Elisabettának*, és hogy Shakespeare *Szeget szeggel* című darabjának színhelye valóban Bécs (Vienna), nem pedig a franciaországi Vienne; Z a l a i J á n o s középkori latin szavakat közöl; G y ö n g y ö s y L á s z l ó pedig Arany János egyetlen — lappangó — vigjátékáról tesz említést. Több kisebb közlemény teszi teljessé a füzetet.

Pótlék a francia ismertetésekhez.

Ez Értesítő mult évi folyamában a 689. lapon közöltük a francia folyóiratokban 1905-ben a M. Tud. Akadémia kiadványairól és egyéb magyar munkákról megjelent ismertetéseket, melyeket Kont Ignác hazánkfia Akadémiánk megbizásából és támogatásával közzétett.

E kimutatás kiegészítéséül az alábbiakban főlemltjük azokat az ismertetéseket, melyeket HORN EMIL hazánkfia kizárólag saját buzgalmából és hazafias érdeklődésből ugyancsak 1905-ben a következő francia folyóiratokban közzétett:

A **Polybiblion** (Revue bibliographique universelle) márcziusi füzetében: Az „Akadémiai Értesítő“, „Budapesti Szemle“, „Katholikus Szemle“ és „Századok“ januári és februári számairól; — áprilisi füzetében: Beniczky-Bajza Lenkéről; — júniusi füzetében: az említett folyóiratoknak, valamint a „Nemzeti Nőnevelésnek“ április-júniusi számairól és nekrológ gróf Kuun Gézáról; — az októberi füzetben az említett folyóiratok június-szeptemberi füzetéről; — a novemberi füzetben: jelentés a Bolyai-díjról és Szász Károly nekrológja.

A **La Femme contemporaine** havi folyóiratban: a februári számban: Zirzen Jankáról; a „Katholikus Szemle“, „Nemzeti Nőnevelés“ újabb füzetéről; áprilisi számában ugyanezekről és a „Budapesti Szemle“ füzetéről; májusi számában Beniczky-Bajza Lenkéről; augusztus—decz. számában a „Katholikus Szemle“ és „Nemzeti Nőnevelés“ füzetéről.

A **Le Carnet** januári füzetében Rákosi Viktor egyik novelláját közli fordításban „Les trois vagabonds“ czímen.

A **La Quinzaine** januári füzetében a boldoggá avatott kassai vértanúk emlékezetének szentel cikket; júniusi füzetében az 1241. évi tatárjárásról ír tanulmányt; ugyane füzetben a Vaskapu 1896. évi megnyitásáról ír behatóan.

A **Revue des Questions historiques** júliusi füzetében könyvismertetése van Denis E.: Histoire de la Bohême cz. művéről.

A **Revue Mame** áprilisi füzetében Tarczai G. egyik novelláját adja „Rivalité“ czímen; augusztusi füzetében „La puszta“ és októberi füzetében „Kupa“ cz. novellákat közli.

1905. április havában jelent meg tőle „Sainte Elisabeth de Hongrie“ cz. munkájának második kiadása.

Ugyanez év október havában adta ki nagyobb munkáját: „François Rákóczi II“. Erről a következő külföldi lapokban jelentek meg ismertetések: Autorité, E. Pesch (okt. 24.); Journal des Débats, H. W. (okt. 31.); La Semaine religieuse, J. C. Broussolle (nov. 4.); La Croix (nov. 9.); La Revue Mame, H. Guerlin (nov. 5.); La Croix du Nord (nov. 9.); Annales de philosophie chrétienne (nov. 11.); Revue de Paris (nov. 15.); Le Monde Illustré (nov. 18.); Stamboul, à Constantinople (nov. 13.); La Revue Universelle (nov. 15.); Samedi littéraire, à Bruxelles, Ed. Ned (nov. 18.); Revue catholique et royaliste (nov. 20.); La Quinzaine (decz. 1.); La Lecture, à Genève, P. Maillefer (nov. 30.); Minerva, à Rome (decz. 8.); Mois littéraire, J. J. A. (decz. 12.); Osservatore Cattolico, à Rome (okt. 27.); Journal de Genève (decz. 10.); Revue bibliographique et littéraire (decz. 1.); Echo de Paris (decz. 18.); Journal des Economistes, Frédéric Passy, de l'Académie (decz. 15.).

1904 december havában jelent meg magyar nyelven „Szent Erzsébet“ cz. munkája (kiadta a Stephaneum) s ugyanakkor kiadta illusztrációkkal egy kötetben Mikszáth Kálmán „Szent Péter esernyője“ czimű elbeszélését.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HARMINCZNYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály kilenczedik ülése.

1905 december 4-én.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Gr. Apponyi Sándor t. t. — Bartal Antal, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos r. tt. — Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Hegedüs István, Katona Lajos, Lehr Albert, Melich János, Némethy Géza l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert ig. és tt. — Szily Kálmán r. t. — Nagy Gyula l. t. — Jegyző: Gyulai Pál osztálytitkár.

230. HEGEDÜS ISTVÁN l. t. felolvassa: „Újabb adalékok a humanismus történetéhez“ czimű értekezését.

231. MELICH JÁNOS l. t. Szikszai Fabricius Szótáráról értekezik. — Birálatra adatik.

232. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HEINRICH GUSZTÁV r. és KÜNÖS IGNÁCZ l. tagokat kéri föl.

HARMINCZKILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály kilenczedik ülése.

1905 december 11-én.

THALY KÁLMÁN osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő, b. Rad-

vánszky Béla t. tt. — Concha Gyöző, Csánki Dezső, Fejérpataky László, Földes Béla. Hampel József, Kautz Gyula, Vécsey Tamás r. tt. — Ballagi Géza, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Ferdinándy Géza, Kollányi Ferencz, Kunz Jenő, Magyar Gyéza, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Reiner János, Réthy László, Sebestyén Gyula, Szádeczky Lajos, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv r. tt. — Gyomlay Gyula l. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

233. MARCZALI HENRIK l. t. felolvassa „Az 1790-iki alkotmány-tervezetekről“ című értekezését.

234. SZÁDECZKY LAJOS l. t. bemutatja „Halmágyi István naplója 1752—1769.“ című értekezését.

235. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére b. NYÁRY JENŐ t. és VÉCSEY TAMÁS r. tagokat kéri föl.

NEGYVENEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A III. osztály kilencedik ülése.

1905 december 18-án.

THAN KÁROLY osztályelnök elnökle alatt jelen voltak *az illető osztályból*: b. Eötvös Loránd, Ilosvay Lajos, Klug Nándor, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Schuller Alajos, Szily Kálmán, Thanoffer Lajos r. tt. — Bugarszky István, Hoór Mór, Istvánfi Gyula, Klein Gyula, Kövesligethy Radó, Kürschák József, Ónodi Adolf, Rados Gusztáv, Tangl Ferencz, Tötössy Béla, Winkler Lajos, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert ig. és tt. — Csánki Dezső, Gyulai Pál, Heinrich Gusztáv, Pauer Imre, Vécsey Tamás r. tt. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

236. SCHULLER ALAJOS r. t.: „Rezgések mikroskopi megfigyelése az elektromos ellenállás megfigyelésénél.“

257. SCHLESINGER LAJOS l. t.: „A linear-differential egyenletek elméletéhez“, előterjeszti König Gyula r. t.

238. WINKLER LAJOS l. t.: „A gázok oldhatósága vízben.“

239. TANGL FERENCZ l. t.: „A gyomornedv hydrogen-ion tartalmáról“.

240. SZILY SÁNDOR részéről: „Az állati szervezet savtűrő képességéről“. Előterjeszti Tangl Ferencz l. t.

241. BUCHBÖCK GUSZTÁV részéről: „Az ionok hidratációjáról“. Előterjeszti Than Károly r. t.

242. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SCHULLER ALAJOS r. és WINKLER LAJOS l. tagokat kéri föl.

NEGYVENEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Tizenegyedik összes ülés.

1905 december 18-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnökle alatt jelen voltak: Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Goldziher Ignác, Gyulai Pál, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, König Gyula, Lengyel Béla, Lóczy Lajos, Pauer Imre, Schuller Alajos, Szily Kálmán, Szinyei József, Than Károly, Vécsey Tamás r. tt. — Borovszky Samu, Hegedűs István, Hoór Mór, Kalecsinszky Sándor, Kövesligethy Radó,

Kürschák József, Lörenthey Imre, Mágócsy-Dietz Sándor, Nagy Gyula, Rados Gusztáv, Tötössy Béla l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

243. BERZEVICZY ALBERT elnök úr az ülést a következő szavakkal nyitja meg: „Tekintetes Akadémia! Midőn első ízben van szerencsém az Akadémia összes ülésén az elnöki széket elfoglalni, engedjék meg, hogy erről a helyről ismételjem mélyen érzett köszönetemet a megtisztelő választásért, mely e helyre állított, s egyúttal arra kérjem a tek. Akadémia összes t. tagjait, hogy engem eljárásomban, melyet — ezt ünnepélyesen fogadom — minden körülmények közt csak az Akadémia jól megfontolt érdeke és java fog vezetni, nagybecsű kartársi bizalmukkal, szíves jóindulatukkal és, ha kell, elnézésselkel támogatni méltóztassanak“. — Az összes ülés az elnök szavait lelkes helyesléssel fogadja.

244. Főtitkár bemutatja a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak 1905. decz. 12. kelt leiratát, melyben tudatja, hogy ő cs. és apostoli kir. Felsője 1905. decz. 7-én kelt legfelsőbb elhatározásával dr. BERZEVICZY ALBERT-nek a M. T. Akadémia elnökévé az 1904-től 1907-ig terjedő időszak hátralévő tartamára történt megválasztását legkegyelmesebben jóváhagyini méltóztatott. — Örvendetes tudomásul van.

245. RADOS GUSZTÁV l. tag bemutatja a Bolyai-bizottság jelentését az 1900—1905. évi Bolyai-jutalomról. — Tudomásul van. A jelentés az Akadémiai Értesítőben közzé fog tétetni, a megjutalmazott HENRY POINCARÉ pedig az Akadémia határozatáról, a jutalomdíj és aranyérem megküldésével, értesítettik.

246. Főtitkár az Ügyrendnek a tagválasztásról szóló 12. §-a módosítása ügyében a következő javaslatot terjeszti elő (mely előzőleg az osztályokkal már közöltetett): „12. §. A tagválasztás ajánlat alapján történik. Minden akadémiai tagnak joga van a saját osztályába tartozó tudományosakkal foglalkozó jelölteket ajánlani tagokul, de csak annyit, a hány hely az illető osztályban üresedésben van. Az írásbeli ajánlat január végéig küldendő be a főtitkári hivatalhoz. E határidőn túl azon évre ajánlatok el nem fogadhatók. A beérkezett tagajánlatok kinyomatandók s a belső tagoknak megküldendők. A nagygyűlés első napján mindegyik osztály nyomtatott listával, mely a tagoknak egy héttel a választás előtt megküldendő, titkosan szavaz az ajánlottakra és azokat, a kik legalább kétharmad szótöbbséget kaptak, mint az osztály ajánlottait, okadatolt jelentésben az összes Akadémia elé terjeszti. A nagygyűlés második napján az összes Akadémia tiszteleti és rendes tagjai szintén nyomtatott listával, mely nekik előzőleg megküldetik, titkos szavazattal és kétharmad szótöbbséggel választják meg a tagokat“. — Az összes ülés e javaslatot hosszas vita után egész terjedelmében majdnem egyhangúlag (két szavazat ellenében) elvetette; de kimondta, hogy az Ügyrend e szakaszában említett kijelölő bizottságok jövőre elmaradnak, és hogy a tagajánlatok január végéig küldendők be a főtitkári hivatalhoz.

247. A II. osztály jelenti, hogy 1905. november 13-iki üléséből 1. a Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom ügyében kiküldendő bizottságba KAUTZ GYULA r. és BALLAGI GÉZA, KOVÁTS GYULA, MEDVECZKY FRIGYES és VARGHA GYULA l. tagokat választotta meg; — 2. a Bródy-bizottságba LANG LAJOS r. és BALLAGI GÉZA l. tagokat küldte ki; — 3. a Wahrmann-bizottságba HEGEDŰS SÁNDOR és FÖLDES BÉLA r. tagokat választotta. — Tudomásul van.

248. Az I. osztály jelenti, hogy — 1905. decz. 4. tartott üléséből a Bródy-bizottságba BRÓTHY ZSOLT és HEINRICH GUSZTÁV r. tagokat küldte ki. — Tudomásul van.

249. A II. osztály jelenti, hogy 1905. decz. 11. tartott üléséből a Pollák-bizottságba KÓRÓSY JÓZSEF r. tagot, ennek akadályoztatása esetén THIRRING GUSZTÁV l. tagot küldte ki. — Tudomásul van.

250. Főtitkár jelenti, hogy az elnökség Lenárd Fülöp kieli egyetemi tanárt, hazánkfiát és Akadémiánk levelező tagját a Nobel-díjjal való kitüntetése alkalmából üdvözölte, mire BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úrhoz a következő válasz érkezett: „A Magyar Tudományos Akadémia üdvözlése által meghatva köszönetet mond mély tisztelettel és hazafiúi üdvözléssel LÉNÁRD FÜLÖP l. tag”. — Örvendetes tudomásul van.

251. Főtitkár bemutatja a tagajánlásokra vonatkozó körlevelet. E szerint választható:

A) az I. osztályba: 3 tisz. tag és a nyelvtudományi alosztályba 2 lev. tag;

B) a II. osztályba: a bölcsészeti és társadalomtudományi alosztályban 2 lev. tag és a történettudományi alosztályban 2 lev. tag;

C) a III. osztályba 2 tisz. tag és a matematikai és physikai alosztályban 1 rend. és 5 lev. tag, a természettudományi alosztályban pedig 2 rend. és 1 lev. tag. — Tudomásul van.

252. GOLDZHER IGNÁZ r. tag 1905. decz. 8. kelt következő jelentését küldte be: „Tekintetes Akadémia! A f. é. november hó 27-én tartott összes ülés határozatának megfelelően f. hó 3-án Badics Ferenc és Békefi Remig tagtársaimmal az Akadémia képviselőiben megjelentünk azon az ünnepélyen, melynek keretében a székesfehérvári Vörösmarty-kör kezdeményezésére két díszes emléktáblát illesztettek az ottani cistercita-rendház falába, annak emlékére, hogy Virág Benedek (1780—1797) és Ányos Pál (1782—1784) a város gymnasiumában mint tanárok működtek. Az ünnepély tartalmasságát méltó módon gyarapították azon lelkes beszédek, melyekben gróf Zichy Jenő, mint a Vörösmarty-kör elnöke, dr. Czapáry László, a főgymnasium tanára, és Zalai Mihály, a főgymnasium igazgatója, az ünnepi diszülésen és az emléktáblák leleplezése alkalmával az ünnepelt költők hazafias, irodalmi és tanári hatását méltatták; úgyszintén Philipp István ez alkalomra szerzett ünnepi ódája, melyet az emléktáblák bemutatása után Vignyázó Imre mérnök szavalt el. A város hatósága nagy köszönettel vette azon babérkoszorút, melynek átküldésével Akadémiánk a költő-tanárok emlékének megünnepelésében részt vett, és melyet megőrzés végett a főgymnasium könyvtárában helyeztek el. A hatóságok az emlékművek alkotása körül nagy érdemet szerzett cistercita-rendház főtitk. tagjai és a Vörösmarty-kör elnöksége lekötendő kitüntetéssel és vendégszeretettel fogadták az Akadémia képviselőit. Mindhármunknak alkalma volt az Akadémia hálás elismerését kifejezni azon kegyeletes lelkületért, melyet Székesfehérvár közönsége nagy férfiaink emlékezte iránt ez alkalommal is tanúsított”. — Köszönettel tudomásul van.

253. Főtitkár jelenti, hogy a Széchenyi-Múzeum részére a múlt havi kimutatás óta a következő adományok érkeztek:

1. Gr. Széchenyi Bélától: a) Gróf Széchenyi Istvánné, szül. gr. Seilern Crescentia hajfirtje 1808-ból, 9 éves korából. b) Gróf Széchenyi Istvánné feljegyzése: mely házban született Bécsben Széchenyi István és hol keresztelték meg. c) A nagy-czenki Kaszinó-egyesület 1901. év. szept. 22-iki ünnepélyére szóló meghívó. d) Gróf Esterházy Mihály kis arcképe. (Olajfestmény.) e) Sárközy Szeraf. Ferencztől 1864-ben vésett bot (Széchenyi-fejjel). — 2. Gonda Bélától: a) Gróf Széchenyi István kis arcképe (olajfestmény). b) Széchenyinek 1845. márczius 25-én kelt s Vásárhelyi Pálhoz intézett sajátkezű levele.

c) Zichy Antal: Széchenyi ifjúkori levelezése című műve Jankovich Antal megjegyzéseivel. *d)* A Budapesti Hirlap 1902. aug. 5-iki számának tárczaczikkje. — Köszönettel vétetnek.

254. Főtitkár jelenti, hogy november vége óta a könyvtár számára a következő adományok érkeztek:

1. Földes Béla r. tagtól: Jelentés a budapesti népszerű főiskolai tanfolyam működéséről az 1904/5. tanévben. — 2. Márki Sándor l. tagtól: *a)* Történelem és hazaszeretet. — *b)* Paolino d'Aquileia e gli Avari. — 3. Hirth Frigyes k. tagtól: Scraps from a collector's note book. — 4. Szontágh Jenőtől: Munkásbiztosítás Ausztriában és Németországban. — 5. Buday Sándorné és Ujhelyi Vilmától: A Du Rozardok. — 6. Dr. Cohn Páltól: Weltausstellung St. Louis 1904. — 7. Marašević Gyorgyetől: Brankovics György. — Köszönettel vétetnek.

255. Főtitkár jelenti, hogy a novemberi összes ülés óta az Akadémia kiadásában a következő művek jelentek meg:

1. Akadémiai Értesítő. 192. sz. — 2. Athenaeum. XIV. évf. 4. füz. — 3. A M. Tud. Akadémia Széchenyi-Muzeumának tárgyjegyzéke. — 4. Földes Béla. Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról. (Társad. Értekezések. XIII: 4. szám.) — 5. Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi dr. Váczy János. XV. k. — 6. Gróf Széchenyi István munkái. II. sor. 2. köt. (Stadium; A kelet népe; Politikai programmtöredékek). — 7. Könyöki József: A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. — 8. Kidd Benjámín. Társadalmi evolúció. Ford. Geőze Sarolta. — 9. Payot Gyula. Az akarat nevelése. Ford. Weszely Ödön. — 10. Escott I. H. S. A mai Anglia. Ford. György Endre. I. köt. — 11. Némethy Géza: A római elegia. — 12. Archaeologiai Értesítő. XXV: 5. sz. — Tudomásul vétetik.

256. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére b. EÖRVÖS LORÁND és VÉCSEY TAMÁS r. tagokat kéri föl és kellemes ünnepeket és boldog újévet kívánva rekeszti be az Akadémia 1905. évi utolsó ülését.

Jegyzőkönyvi mellékletek.

A Nyelvemléktár új kiadása.

(*Katona Lajos* lt. a Nyelvtud. Bizottság elé terjesztett jelentése.)

Nyelvemlékeink eddigi kiadásainak számos gyengéje nem ismeretlen a dologhoz értők előtt. Alig szükséges tehát sok szót vesztetnem, kivált itt, a Nyelvtud. Bizottság tiszt. tagjai előtt, annak bizonyítására, hogy egy az irodalom és nyelvtudomány korszerű követelményeinek megfelelőbb új kiadásuk oly feladat, melynek minél előbbi teljesítése elől Akadémiánk nem zárkozhatik el. Kötelezik erre az Akadémiát Alapszabályai, melyeknek 3. §-ából kifolyólag az Ügyrend 50. §-a a Nyelvtud. Bizottság működésének körébe utasítja e fontos feladatot.

A Nyelvemléktár, mint a Régi Magyar Nyelvemlékek című régebbi sorozat folytatása, annak tervezetétől részben elütő s még szerényebb kereteiben csupán a legsürgetőbb szükség ideiglenes kielégítésére indult meg annak idején. Ehhez képest bevallottan is csak arra szorított, hogy a nehezen hozzáférhető codexek szövegeit lehe-

tőleg diplomatikus hűségű typographiai másolatokban juttassa a kutatók kezébe. Hogy vajjon e szerényebb czélnak is megfelelő-e minden tekintetben, mikor a typographiai eszközök elégtelensége miatt mégsem adhatja a kéziratoknak olyan hű mását, a milyent csak a facsimile-kiadásoktól várhatunk, azt nem akarom ezúttal bolygatni. De hogy egy olyan kiadás, a melynek bevezetései a codexek bibliographiai pontos leírásánál egyebet csak vajmi ritkán és kivételesen nyújtanak és ezt a keveset is csak ötletszerűen és minden rendszer nélkül nyújtják, az illető nyelvemlékek irodalomtörténeti méltatását egyáltalán nem segíti elő, sőt nyelvtudományi feldolgozásukat is vajmi gyarlón szolgálja: az talán csak nem szorul hosszab bizonyítgatásra.

A ki tudja, hogy nyelvemléceink néhány lapnyi csekély kivétellel, csupa latinból való, majdnem mindig szószerinti fordítások, csak a ritkább esetekben kissé szabadabb átdolgozások: az egyúttal tisztában lesz azzal is, hogy ennél fogva e nyelvemlékeknek már a szótári feldolgozásához is elengedhetetlen kellék a latin eredeti szövegeknek a magyarral való szembeállítás.

E szövegek azonban csupán a szentírási könyveket és néhány rituális jellegű emléket (zsoltároskönyvek), tehát a codexek jóval kisebb részét illetőleg oly természetűek, hogy latin eredetijök bárki számára is elég könnyen hozzáférhető. Számos és a legtöbb esetben azonban olyanok, hogy csak kevésbé könnyen feltalálható ősnymtatványokban, vagy csak nagyobb könyvtárakban föllelhető költséges kiadványokban rejtőznek. Kétséget nem szenved tehát, hogy nyelvemléceink egy, a fentjelzett követelményeknek megfelelő újabb kiadása csak olyan lehet, a mely a már megkerült latin eredeti szövegeket is a philologiai akribéia minden kívánalmát kielégítő alakban tünteti fel, a rajtuk alapuló magyar szöveg mellett.

Hogy itt a latin szövegek kiadásával is bizonyos kritikai elvek szigorú szemmeltartása kívánatos, az sem szorul bizonyításra, valamint az is önként következik a fent említett cél szolgálatából, hogy már a közlendő szöveg megállapítása, a változatok nagyobb tömegéből való kiválogatása és a magyar fordítással való pontos egyeztetése sem egészen könnyű, s a pusztá közlésnél valamivel magasabb rendű feladat.

Egy másik, épp ily elengedhetetlen föltétele az újabb kiadásnak: a szabatos rövidsége mellett is minden szükséges tájékoztatást irodalomtörténeti szempontból is felölelő Bevezetés minden egyes kötethez, a mely a mostani kiadványok nagyon is terjengős könyvészeti (sőt néha csak könyvkészeti) leírásait kiegészítené; illetőleg ezekből csak az okvetetlenül szükséges adatokat venné át; a többi, részben már úgy is meghaladott sejtést és vélekedést pedig az újabb kutatások eredményeivel pótolná.

A harmadik, a mit egy ily korszerű kiadásnál szintén nem lehetne mellőzni, minden egyes codexnek pontos és kimerítő Szó-,

Név- és Tárgymutatója és egyéb párhuzamos emlékekkel való concordantiája. E lényeges járulékoknak a Nyelvelméltárból való hiánya annak hasznavehetőségét oly nagy mértékben csökkenti, hogy azt mindenikünk, ki e téren dolgozik, számtalanszor nemcsak a legnagyobb sajnálattal, de olykor nem minden boszankodás nélkül is tapasztalhatja. A Szómutató elkészítése egyrészt szorosan összefügg a források közlésével, a mennyiben csak ezek segítségével szerkeszthető meg kielégítő módon. Másrészt pedig a nyelvelmékek végleges és kiegészítő nyelvtudományi, főképp szótári feldolgozását van hivatva tetemesen megkönnyíteni, egy részükre nézve pedig egyáltalán lehetővé tenni. Ennyiben tehát a Nyelvtörténeti Szótár sürgősen szükséges és oly sokfelől méltán követelt második Pótlékának és így közvetve a készülő Nagy Szótárnak ügyét is hathatósan fogja szolgálni.

Ezekben körvonalaztam vázlatosan a nyelvelmékek egy újabb kiadásának azon általános irányelveit, a melyek szerény nézetem szerint követendők volnának. Legyen szabad már most a kiadás sorrendjét illető véleményemet is jeleznem.

Alkalmam volt már magamnak is, részint éppen a Tek. Akadémia színe előtt ismételten rámutatni arra, hogy legfontosabb és legérdekesebb nyelvelmékeink egyike, a terjedelmesebbek közt sorrendben a legelső, az *Ehrenfeld codex* az, a melynek eredetijét a legsajnálkozóbban nélkülözik már évtizedek óta mindazok, a kik e nevezetes nyelvelmékekkel, mint Volf György helyesen nevezte, a legrégebb magyar könyvvel, foglalkoznak. Ha pedig esetleg valaki talán még kételkedhetett abban, a miben Szarvas Gábornak e codexünket először behatóbban ismertető tanulmánya óta (Nyelvőr I: 215, 263, 316, 366, 411. l.) szakember alig kételkedhetik: talán még azt is meggyőzte a latin szöveg folytonos szembeállításának elengedhetetlen szükségességéről az a kis mutató, a melyet e codex hibás vagy hiányos fordításairól a Nyelvőr XXXI. kötetének 312, 382, 447 és 551. lapjain néhány évvel ezelőtt közöltem. Sürgette különben már a Nyelvelméltár érdemes kiadója, Volf György is, e latin szövegeknek mielőbbi kiadását. S itt csak közbevetőleg legyen mondvá, a mit szakembereknek különben hosszasan magyarázgatnom úgy is fölösleges, hogy többé-kevésbé ugyanígy vagyunk majdnem mindenik nyelvelmékünkkel. A latin eredeti szöveg kalauzoló fonala nélkül sokszor nemcsak hogy nem értjük meg, vagy félreértjük, a legjobb esetben is hiányosan értjük meg a magyart: hanem olykor még a helyes sorrendet sem tudjuk megállapítani, többnyire másolatokban, még pedig vajmi gyakran elég gondatlan másolatokban reánk maradt nyelvelmékeink némelyikénél. Így vagyunk a gyakori hézagok terjedelmét illetőleg is, a melyek értékelésénél a pusztán könyvkötészeti indiciumokra támaszkodó sejtés néha tévútra vezet.

De hogy ez általánosabb természetű kitérés után szerény javaslatomnak az Ehrenfeld-codexet illető részéhez térjek vissza: jeleztem

már az imént, hogy fontosságán kívül már az időrendi szempont is éppen ezt a nyelvelmélkünköt állítja a legelőször kiadandók élére. Ennek az újabb, kétnyelvű kiadása már azzal is megvan könnyítve, hogy az Ass. Sz. Ferenczre és első társaira vonatkozó irodalmi emlékek kritikai kiadása és minden irányban való méltatása terén újabb időben igen szép eredménynyel folytak a kutatások. E buvárlatok codexünk összes forrásainak, úgy a közvetlenek, mint a közvetetteknek, minden eddig még kétes vagy homályos kérdését tisztázták; a mint arról a Tek. Akadémia I. osztályának „Az Ehrenfeld- és Domonkos-codex forrásai“ (Irodalomtört. Közlem. XIII: 59, 188. I.) és „A Virginia-codex Ferencz-legendái“ czimű értekezésében (Akad. Értesítő XIV. kötet. 569. I.) annak idején beszámoltam.

Szerény véleményem szerint tehát az új kiadás sorozatát, — ha ugyan a tek. Akadémia egy ilyennek megindítását határozná el, — a legcélszerűbben az Ehrenfeld-codex és a vele tárgyi kapcsolatban álló kisebb nyelvelmékek (Virginia-, Simor-codex és a Lobkowitz-codex két részlete) latin eredetijükkel együtt való kiadása kezdhethet meg. A sorozat megindításának bármely okból való elodázása esetén is azonban legalább egyelőre az Ehrenfeld- és a vele rokon codexek egy a fenti irányelvek szerinti új kiadása halaszthatatlan szükség, a melynek mielőbb leendő kielégítésére. azt hiszem, a Nyelvtud. Bizottság módot fog találni. Mindenesetre megfontolandó lenne azonban már most is, hogy nem lehetne-e sorozat további részeinek biztosítását is valamiképpen a tek. Akadémiától kieszközölni.

Erre nézve az lenne szerény javaslatom, hogy a költségteher könnyítése szempontjából és különösen arra való tekintettel, hogy a Nyelvelméltár köteteinek egy része s talán éppen az alább új kiadásra kiszemeltek még nagyobb példányszámban vannak az Akadémia raktárában, esetleg ezekre nézve mellőzhető lenne a magyar szövegek újabb kiadása. Semmi esetre sem lenne azonban nagyon is hosszú időre elodázandó a latin források kiadása a megfelelő Bevezetések kíséretében.

A költségteher különben úgy is az évek hosszabb sorára oszlanék el, úgy hogy nézetem szerint egy aránylag szerényebb tételnek a Bizottság évi költségvetésébe talán már a jövő évtől való beillesztése által a sorozat megindítása és fokozatos fejlesztése már biztosítva lenne. Egyelőre elégnek tartanám, ha a tisztelt Bizottság e célra csak évi 1000 koronányi összeget állitana be a költségvetésbe, a mi eleinte inkább csak a nyomdai költségek fedezésére lenne fordítandó, minthogy legalábbbb saját személyemet illetőleg, — a mennyiben a tiszt. Bizottság talán ez irányban munkásságomra számítana, — a latin szövegek és a Bevezetések megszerkesztéséért járó tiszteletdíj megsürgetésétől szívesen elállanék, illetőleg azt csak a kézirat benyújtásától számított két éven belül kívánnám felvenni.

Számításom szerint az Ehrenfeld-codex és a vele kapcsolatos

emlékek egy új kiadása, mint a 7. alatt mellékelte költségelírányzatból kiténik, alig kerülne többbe 3000 koronánál. Ennél több a következő köteteknél sem igen lenne egy-egynek a költsége, s így 3—3 évenként még a fenti szerény dotatio mellett is kikerülne egy-egy kötet, a legszigorúbb követelményeknek is megfelelő alakban. Valamivel szerényebb keretek közt maradvá pedig, a magyar szövegek és a Szómutatók mellőzésével, akár kettő is ugyanolyan időközökben.

A további kötetek sorrendjét és tartalmát — esetleges változtatások lehetőségének fentartásával — körülbelül így képzelném :

II. Sz. *Domonkos élete és Sienai Sz. Katalin nagyobb legendája.* (Amaz a Domonkos-codex, Nyelvelméltár III. köt., emez az Érsekújvári codex egy részlete, u. o. X. köt.) E kettő azért együtt, mert latin eredeti szövegeik ugyanazon szerzőtől valók és így az irodalomtörténeti csoportosítás együttes kiadásukat javasolja.

III. A *Teleki-codex legendái* és néhány nagyobb legenda a *Vitae Patrum*-ból. (Együvé tartozásukról l. „A Teleki-codex legendái“ cz. akad. értekezésemet: *Értek. a nyelv- és széptud. köréből* XVIII: 10.)

IV. A *Legenda aurea* elszórt darabjai főleg az Érdy-, Debreczeni-, Érsekújvári-, Cornides- és Nádor-codexben s még több más helyütt.

V. Sz. Jeromos, Sz. Ágoston. Sz. Anzelm, Sz. Bernát, Bonaventura, Kempis Tamás és Sienai Sz. Bernardin asketikus iratai.

VI. *Temesvári Pelbárt* műveinek codexeinkben tükröződő részletei, melyekre nézve Szilády Áron úttörő és Horváth Cyrill dr. kiegészítő kutatásai jóformán az egész anyagot egybehordták.

Ennyi az, a mit egyelőre a sorozat egy hosszabb részletének fennakadás nélküli munkába vételét illetőleg véleményem szerint bátran tervbe lehetne foglalni; annyival is inkább, minthogy a fent vázolt kötetek első számának anyaga a forrásokat és a bevezető tanulmányokat illetőleg, ha ugyan szabad és illik e körülményt e helyütt említenem, jórészt kiadásra készen áll fiókomban.

Nekrológ.

Hegedűs István 1. tag beszéde Széchy Károly 1. tag ravatalánál 1906. január 4-én a Tudományegyetem csarnokában.

Midőn e koporsó előtt megállok, hogy az Egyetem és a Tudományos Akadémia nevében kifejezzem a kartársak mély és igaz fájalmát a váratlan csapás felett, mely a magyar tudományt érte azon férfiú halála által, kinek elnémult ajka a magyar szellem ékesen szóló tolmácsa volt az egyetemi tanszékről több mint három lustrumon át, az emberi törekvések törekeny, gyarló voltát majdnem tragikus alakban látom példázva.

Íme egy férfiú, ki évek óta lelke minden vágyával, a nemes becsvágy jogosult törekvésével ide: a magyar szellemi élet ezen nagy közös tűzhelyéhez vágyott: egy évre rá, hogy végre célját elérte, összeroskadva dől ki sorainkból.

Eukhidasnak megragadó regéje jut eszembe. A plataei nagy diadal emlékére készen állt az oltár a Fölszabadító Zeus tiszteletére. Tiszta, a legtisztább tüzet kellett hozni, hogy az áldozatot meggyújtsák. Eukhidas vállalkozott, hogy egy nap alatt elhozza Delphi szent tüzeit. Megtette. Az oltártűz fellobbant. A fáklyafutó összerogyott és meghalt.

Szegény barátom! Te ide akartad hozni a legtisztább tüzet: ide, a magyar szellemi élet közös tűzhelyére. Kezeden éveken át égett a fáklya, melylyel a magyar szellemi élet multjának homályát oszlatád, a legbonyolultabb kérdéseket megvilágítani törekedtél, a legodaadóbb rajongással a szent árnyakat fölverted nyugvó helyükből, hogy az ifjúság hazaszeretetét szítsad, gazdagítsad, mélyítsed és tedd öntudatosá: tiszta fényt, az igazság tiszta fényét végre ide hoztad és összerogytál, kidöltél, a fáklyafutásnak vége.

Ha azt a rengeteg mezőt áttekintem, hol e fáklyafutó járt: nemcsak a régi barát, hanem a magyar irodalmi multon csüngő lélek keserű fájalmát is érzem. És csakis e czímen merészeltém nálam érdemesebbek, az ő kutatásai értékelésében szakavatottabbak nevében is szólni; mert hiszem, hogy e fájdalom közvetlen átérzése oly hangot ad, mely visszhangra talál. Szívből szívhez szölok.

Mily nagy, mily nemes becsvágy izgatta azt a jó szívet, mely dobogni megszűnt! Bámulatos szorgalom, a tudományos buvárlat legapróbb részleteibe mélyedő elme hősies elszántsága, melyet az igazság

rajongó szeretete vezérelt, a legrejtettebb zugba is beható éber figyelem, az adatok rengeteg halmazától vissza nem riadó kitartás, a tanítás komoly nagy kötelességét és felelősségét átérző hivatás jellemezték e férfiút, kiben az igazi tanár elvesztését érzik tanítványai, a tudomány hivatott munkásának váratlan kidőlését fájlalják kartársai és egyik legméltóbb képviselőjét a Magyar Tudományos Akadémia.

A magyar irodalmi kutatás mezején, mondhatni, életerejének kockáztatásával, a legnehezebb feladatokra vállalkozott. Az első magyar historiás ének keletkezését, az irodalmi megújulás forrásait, a népies irány első nyomait, az első nagy lyrikus lelki életének bonyolult rejtélyét, a legnagyobb magyar epikus jellemének és írói egyéniségének milieujét, az első mélyebb philosoph költő gondolatvilágát, hányatott életének, üldöztetésének megragadó történetét egyenlő érdekléssel, az irodalmi buvár, a philologiai módszer fáradságos munkájával kutatta és hozott létre meglepő eredményeket.

Tanítványjaiban a kutatás és buvárlat szenvedélyét gyújtá lángra. A legújabb költészet képviselőinek méltatására buzdítá őket, hogy így a modern gondolkodásban felnőtt ifjú érdeklődését fölébressze, hogy azután a történelmi mult alakjai megértésének nehezebb feladataira előkészítse őket. És mindenütt, mindenben az aesthetikai mély érzés lelkesítő. Éveket töltött külföldi úton, kivált Olaszországban. A színes, meleg rajzok, emlékezesek egész sora, melyeket a magyar napi sajtóban és folyóiratokban tett közzé, tanúskodnak azon fogékony, mondhatni gyulékony kedélyről, mely egész életén át a pontos kutatás legridegebb adat-buvárlása közt is hevíté.

Még ma is előttem áll a jelenet, midőn az Erdélyi Irodalmi Társaság előtt, mely maga is élénk részt vesz a közös bánatban, egy felolvasást tartott, melyben olasz útjának képeit festegette. Mily hév, mily melegség, mily gazdag színézés ömlött el e képeken! Igaz, hogy arról a földről rajzoló, hol szerelme is fellobbant, annak a fenkölt lelkű nőnek finom gondolatvilága vette körül, ki most a ravatálnál mély gyászba borulva, e fényes napok emlékét rejti szívébe. Az Isten adjon neki erőt, hogy ne azt érezze, mit vesztett, de birja érezni azt, a mit benne birt.

Mi is, szeretett barátunk, búcsúzóra a tudomány odaadó, lelkes művelőinek elkötelező ígérését teszszük, hogy megbecsüljük, a mit alkottál, a buvárok hosszú sora jön utánad.

Hiszen mi az örökkévaló dolgokra törő mulékony élet feladata? Megmondta a római költő. Vitae lampada tradit: az életnek fáklyáját átadja. Te átadad. Áldjuk emlékedet, hogy e tüzet hoztad ide, e közös tűzhelyre.

Isten veled! Isten veled!

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Február 15.

2. FÜZET.

Jelentés a Bolyai-jutalomról.

(Előterjesztette *Rados Gusztáv* l. t. az 1905. decz. 18-iki összes ülésen.)

Bolyai János születése századik évfordulójának ünnepléséhez a M. Tud. Akadémia azon határozatával járult hozzá, hogy a halhatatlan tudósnek, valamint az ő mélyen gondolkodó atyjának és a tudományban mesterének emlékezetére, első ízben 1905-ben és azután minden ötödik évben a deczemberi összes ülésén, a megelőző öt évben bárhol és bármely nyelven megjelent legkiválóbb matematikai vizsgálat szerzőjét, tekintetbe véve az illetőnek előbbi tudományos működését is, 10,000 kor. „Bolyai-jutalommal“ és éremmel tünteti ki. Az érem egyik oldalát a M. Tud. Akadémia és Budapest képe, másik oldalát magyar felirat díszíti.

A jutalom odaitélése évében a M. Tud. Akadémia III. osztálya, legkésőbb márcziusi üléséből, két belső és két külső tagból álló bizottságot küld ki, mely október első felében, Budapesten egybegyűlve, határoz. A bizottság saját kebeléből maga választja elnökét, ki a bizottságban szintén szavaz és szavazategyenlőség esetében szavazatával dönt. Ugyancsak a bizottság választja előadóját is, ki a bizottság határozatáról a díjat odaítélő összes ülés számára részletesen indokolt jelentést készít.

A M. Tud. Akadémia III. osztálya ez alapítványi szabályzat értelmében járva el, márcziusi ülésében az 1905. évre **KÖNIG GYULÁ-t** a III. osztály titkárát és **RADOS GUSZTÁV-ot** ugyanennek az osztálynak tagját, mint az Akadémia belső tagjait, c) **GASTON DARBOUX-t**, a francia tudományos akadémia örökös titkárát és **FÉLIX KLEIN-t**, a göttingai kir. tudós társaság tagját, mint külső tagokat küldötte ki a Bolyai-jutalmat odaitélő bizottságba. E bizottság f. é. október hó 11-én Budapesten gyűlt össze 11-én és 12-én folytatott szóbeli tárgyalásaira és elnökül **GASTON DARBOUX-t**, előadójaul pedig **KLEIN FÉLIX-et** választotta meg.

A bizottság üléséről felvett jegyzőkönyv befejező része szószerint a következő:

„A bizottság mindenekelőtt constatálta, hogy a modern matematikai kutatást irányító új nézőpontok igen tekintélyes számú oly matematikai munkát hoztak napvilágra, a melyeknek nagy becsét a bizottság örömmel ismeri el; de éppen ez a körülmény nehezítette meg rendkívüli módon a bizottság feladatát“.

„A bizottság úgy volt meggyőződve, hogy az Akadémia inteniójának legjobban felel meg, ha csak azon munkák tárgyalására szorítkozik, a melyeknek a matematika általános fejlődésére legkiválóbb hatásuk volt. Ily értelemben a bizottság arra szorítkozhatott, hogy csak két kutató munkáit tegye megfontolása tárgyává. E két kutató DAVID HILBERT és HENRI POINCARÉ, a kiknek működése minden oldalról a legáltalánosabb elismerésben részesül.“

„A bizottság ezután egyhangúlag úgy határozott, hogy a Bolyai-jutalmat HENRI POINCARÉ-nak javasolja odaitéltetni, a kinek 1879-ben megindult kutatásai a matematika egész területe körül mintegy körfutásukat azóta bevégezték, mindenütt új nézőpontokkal szolgálva a matematikai kutatásnak.“

„A bizottság azonban ugyanekkor azt is határozta, hogy megbizsa előadóját azzal, hogy — a közszokás ellenére — jelentésében DAVID HILBERT munkáira éppoly részletességgel kiterjeszkedjék, mint POINCARÉ-ira; ezzel HILBERT iránti nagyrabecsülésének különös jelét óhajtván adni, kinek munkáit általános jelentőségükre nézve teljesen elismeri, s róluk úgy van meggyőződve, hogy ezek hova-tovább a legnagyobb hivatású szerepre fognak szert tenni.“

Gaston Darboux,
a bizottság elnöke.

Félix Klein,
a bizottság előadója.

König Gyula, Rados Gusztáv,
bizottsági tagok.

E határozatok értelmében FÉLIX KLEIN-nak jutott volna a feladat, hogy, mint a bizottság megválasztott előadója, HENRI POINCARÉ és DAVID HILBERT munkáit az új matematikai eszmékre és módszerekre való fejlesztő hatásuk tekintetében behatóan ismertesse és méltassa. Sajnos, hogy FÉLIX KLEIN kiméletet igénylő egészségi állapota miatt, előadói tisztjéről kénytelen volt lemondani és így a bizottságnak — és hozzátehetem — az egész matematikai közönségnek is a legnagyobb sajnálat érzésével kellett KLEIN-nak érdeklődéssel várt jelentéséről lemondania. KLEIN jelentésével, ha azt előterjeszthette volna, bizonyára fényes és fontos adalékot szolgáltatott volna a modern matematikai kutatás történetéhez. A bizottság, hogy a várt jelentés elmaradásáért

csak némi pótlást is adjon, engem részesített abban a meg nem érdemelt megtiszteltetésben, hogy FÉLIX KLEIN helyébe lépjek. Tekintve az idő rövidségét, mely a felette dús anyag tanulmányozására rendelkezésemre állott, de különben e jelentés feladatának nagy nehézségeit is, attól kell tartanom, hogy az előadói tisztemhez fűződő igényeknek csak igen tökéletlen módon fogok megfelelni. Hogy a támasztható követeléseknek csak némileg is eleget tegyek, már eleve arra kellett szorítkoznom, hogy az itt tekintetbe jövő igen nagy számú munkálat közül csak azokat ismertessem részletesebben, melyeket a bizottság szóbeli tárgyalásai alkalmával mint különösen fontosakat kiemelt.

HENRI POINCARÉ a jelenkornak kétségtelenül legnagyobb hatást keltő kutatója a matematika és matematikai physika terén. Erősen kidomborodó egyéniségével intuitív kutatónak mutatkozik, a ki messzevágó vizsgálódásaira az ösztönzést a geometriai és physikai szemlélet kiapadhatatlan forrásából meríti, de e mellett kutatásának tárgyát logikai szigorúsággal is felépíteni képes. Fényes matematikai leleményességén kívül, talán az a tehetsége jellemzi őt legjobban, melylyel matematikai vonatkozásokat a legmerészebb módon és e mellett sikeresen általánosítani képes, a mivel nem egyszer vált előtte lehetővé, hogy a megismerésünk határait úgy a tiszta, valamint az alkalmazott matematika terén messzire kitolja.

Erről tanúságot tesznek már az automorph függvényekre vonatkozó első dolgozatai, a melyekkel megnyitotta azoknak a fényes közleményeknek sorát, melyek minden idők legkiválóbb matematikai alkotásai közé számítandók. Arra törekedvén, hogy a differenciálegyenletek megoldásai számára egyértelmű és mindenütt összetartó előállításokat nyerjen, első sorban a totális differenciálegyenletek legegyszerűbb, addig is már pontosabban megvizsgált osztályához, az olyan közönséges lineár differenciálegyenletek osztályai felé fordult, melyeknek együtthatói racionálisok, vagy pedig algebraiak. E vizsgálatai új transcendens függvényekre vezették őt, melyek úgy az elliptikus, mint az elliptikus modulus-függvények messzevágó általánosításának tekinthetők és egyszersmind a lineár differenciálegyenletek megoldásánál ugyanazt a szolgálatot teszik, melyet az elliptikus és Abel-féle theta-függvények az algebrai differenciálok integráljainak elméletében tettek. Ezeket az új transcendens függvényeket az a tulajdonságuk jellemzi, hogy a lineár tört-helyettesítések bizonyos nem folytonos csoportjainak transformatióinál változatlanul maradnak. Ha e

$$\left(z, \begin{array}{l} a : + b \\ c z : + d \end{array} \right)$$

helyettesítések determinánsa, $a d - b c = 1$ és az összes együtt-

hatók valóságosak, akkor alkalmazásukkor a valós számok tengelyét hagyják változatlanul. Ha már most az ilyen helyettesítéseket olyanokkal komponáljuk, a melyeknek együttthatói tetszés szerinti komplex számok akkor e komponált helyettesítések bizonyos kört hagynak változatlanul, melyet POINCARÉ alapkörnek nevez. Az így jellemzett csoportok azok, melyeket POINCARÉ FUCHS-féle csoportoknak elnevezett, míg a lineár helyettesítések legáltalánosabb csoportjait KLEIN-féle csoportoknak nevezi. Nagy elméiell alkalmazott nem-euklideszi mérési módszerrel sikerült POINCARÉ-nak az említett csoportok leírását és meghatározását szemléletesen tenni. E csoportok mindegyike ugyanis alkalmat ad a síknak, vagy pedig a térnek bizonyos szabályos beosztására és ezzel a FUCHS-féle és KLEIN-féle csoportok felállításának problémája arra van visszavezetve, hogy meghatározandók a síknak és térnek összes szabályos beosztásai. Az úgynevezett ciklusok bevezetése után POINCARÉ a FUCHS-féle csoportokra vonatkozólag lehetséges fundamentális tartományokat hét családba sorozhatta és végül valóssággal fel is állíthatta az egyes beosztásokhoz tartozó csoportokat is. Felmerült most már az a további fontos problema, a mely valamely FUCHS-féle csoport helyettesítéseinél invariánsnak mutatózó függvény meghatározását követeli. Ezek a POINCARÉ-től FUCHS-féléknek nevezett függvények. Itt POINCARÉ-t ismét az elliptikus függvényekkel való analógia vezeti. Ismeretes, hogy az elliptikus thetafüggvények nem szakaszos függvények, hanem az argumentumnak egy periodussal való növesztésekor bizonyos kitevős tényező lép hozzájuk. POINCARÉ már most végtelen sorokat alakít, a melyeken valamely FUCHS-féle csoport helyettesítéseinek hatása már külsőleg is mutatkozik és a melyeknek magatartása hasonlít az elliptikus thetafüggvényekére. Ezek a sorok

$$\Theta(z, H(z)) = \Sigma H\left(\frac{a_i z + b_i}{c_i z + d_i}\right) (c_i z + d_i)^{-2m} \quad (m > 1)$$

alakúak, hol az összeadás a csoport összes helyettesítéseire kiterjesztendő és H tetszés szerinti racionális függvény jele. Az e sorokkal értelmezett egyértékű analitikai függvények azok, melyeket POINCARÉ FUCHS-féle thetafüggvényeknek nevez. Ezek az adott Fuchs-féle csoport minden

$$\left(z, \frac{a_k z + b_k}{c_k z + d_k}\right)$$

helyettesítésére nézve kielégítik a

$$\Theta\left(\frac{a_k z + b_k}{c_k z + d_k}\right) = \Theta(z) \frac{1}{(a_k z + b_k)^{2m}}$$

függvényegyenletet. A mint POINCARÉ-nak egy további elmés

analysise mutatja, a Fuchs-féle thetafüggvényeknek két faja van. Az egyik fajta ilyen függvényre nézve az alapkör ú. n. természetes határ és így ezek a függvények csak ezen a körön belül léteznek, a másiknak pedig az alapkör kerületén csak izolált singularitásai vannak, a miért is ezek az utóbbiak az egész síkban folytathatók.

Az elliptikus függvények elméletében követett eljárással analogiában POINCARÉ egyenlő fokú Θ -függvények hányadosaival olyan függvényeket állít elő, a melyek az adott FUCHS-féle csoport transzformációi iránt érzéketlenek. Ezek a függvények a FUCHS-féle függvények, a melyekre nézve az elliptikus függvényekre vonatkozó törvényekkel analog törvények érvényesek. A zérus- és a végtelen-helyeiknek száma egy fundamentális sokszögön belül mindig ugyanaz. Ugyanannak a csoportnak megfelelő két FUCHS-féle függvényt mindig olyan algebrai egyenlet fűzi egymáshoz, a melynek neve a megfelelő csoport geometriai úton megállapított nemével megegyezik. Ezzel az algebrai függvények elméletével oly kapcsolat létesült, a melyet POINCARÉ sikeresen felhasznált a következő tétel bebizonyítására: Valamely tetszés szerinti módon megadott algebrai görbe pontjainak koordinátái mindenkor mint valamely parameter egyértelmű függvényei állíthatók elő. A FUCHS-féle függvények a vizsgálatnak ugyancsak hathatós eszköze gyanánt mutatkoztak az Abel-féle integrálok elméletében is. POINCARÉ-nak ama vizsgálatai, melyek ily integrálok-nak alacsonyabb neműekre való visszavezethetőségére vonatkoznak, azok, a melyek e felette nehéz kérdés velejébe a legmélyebben beláthatóknak.

Az ú. n. FUCHS-féle zetafüggvények bevezetésével, melyeknek értelmezése egy racionális tagú sor és egy Θ -sor hányadosa segítségével történik, sikerült végre POINCARÉ-nak azt is bebizonyítani, hogy minden lineár differenciálegyenletnek megoldása, melynek együtthatói a független változónak algebrai függvényei, ezeknek az új transcendenteknek segítségével hasonló módon állítható elő, mint pl. az algebrai differenciálok integráljai az Abel-féle Θ -függvények segítségével.

POINCARÉ ezzel az automorph függvények tanulmányozásának és alkalmazásának tág teret nyitott és megvilágítván az összefüggést, mely ezt az elméletet a differenciálegyenletek elméletéhez fűzi, az utóbbit új és termékeny módszerekkel gazdagította.

POINCARÉ-nak további általános függvénytani vizsgálatai közül kiemeljük a „Sur un théorème de la théorie générale des fonctions“ (Bulletin de la Société mathématique de France. 1883.) című értekezését. Ebben a többértelmű analitikai függvények elméletének az egyértelmű analitikai függvények elméletére való visszavezetéséről szól. Valóban sikerült is POINCARÉ-nak a követ-

kező alapvető tételt felállítania. Ha y az x -nek tetszés szerinti többértelmű függvénye, akkor mindig meghatározható a z változó oly módon, hogy x és y mint ennek egyértelmű függvényei előállíthatók legyenek.

Megemlékezünk itt még továbbá POINCARÉ-nak ama fontos munkájáról, mely a transcendens egész függvények LAGUERRE-féle nemére vonatkozik (Bulletin de la Soc. Math. 1883.). Ennek főtétele a $\sum A_n x^n$ transcendens egész függvény nemére p -re nézve a következő vonatkozást állapítja meg:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} A_n (n!)^{\frac{1}{p+1}} = 0,$$

melynek későbbi fontos vizsgálatokban jelentékeny szerep jutott.

Nagy jelentőségű volt az analitikai függvények általános elméletében annak a kérdésnek eldöntése, vajjon lehetséges-e valamely adott függvényelem folytatásainak megszámlálhatatlan halmazából szabályos eljárás segítségével a folytatásoknak azt a halmazát kiválasztani, melyek az analitikai függvény teljes meghatározására elegendők. Ez a kérdés a legszorosabban függ össze azzal, hogy mekkora valamely többértékű analitikai függvény értékei alkotta halmaznak számossága tartományának tetszés szerinti helyén. POINCARÉ bebizonyította, hogy bármely analitikai függvény teljes meghatározására a függvényelemeknek már megszámlálható halmaza elegendő és így a tartomány tetszés szerinti helyéhez tartozó függvényértékek is megszámlálható halmazt alkotnak.

Hogy a széttartó soroknak bizonyos feltevések mellett való használata a matematikai kutatásnak törvényesen elismert segéd-eszközei közé emelkedett, főleg annak a körülménynek köszönhető, hogy POINCARÉ a töle asymptotikusoknak nevezett előállításokat a lineáris differenciálegyenletek irreguláris megoldásaira vonatkozó vizsgálataiban és a „Sur le problème de trois corps et les équations de la dynamique“ című híres értekezésében bőven alkalmazta és ezzel másokat hasonló irányú vizsgálódásokra buzdított.

Új fordulatot adott az n főegységből alakított hypercomplex számok elméletének is azzal, hogy reámutatott ennek a Lie-féle csoportelmélettel való összefüggésére a mivel a complex számok elméletét egészen új világitásba helyezte és lehetővé tette, hogy az ide vonatkozó alapproblémák megoldására a csoportelmélet segéd-eszközeit felhasználjuk.

Megemlítjük még a határtalan sok egyenletből álló és határtalan sok ismeretlent tartalmazó lineár egyenletrendszerek elméletét, a melynek POINCARÉ a voltaképeni megalapítója, mert ő foglalkozott legelőször végtelen determinánsokra vonatkozó összetartási kriteriumokkal.

Még röviden meg kell emlékezni Poincaré-nak néhány olyan dolgozatáról, a melylyel a több változós analitikai függvények elmélete számára készítette elő a talajt. Itt első sorban meg kell említenünk „Sur les résidus des intégrales doubles“ című értekezését. Az egy és több változós függvények elméletének már alapjában is mélyreható különbségek mutatkoznak. Az egyik elmélet tételeinek közvetlen átvitele a másikba csak a legritkábban sikerül. Poincaré megmutatta, hogy miképen mondhatók ki többszörös integrálok esetében Cauchy-nak a residuumra vonatkozó alapvető tételei és ezután felhasználja ezeket a többszörös integrálok periodicitási modulusainak és az Abel-féle thetafüggvények tanulmányozásában.

Evvel kapcsolatban még kiemeljük a magasabb sokaságok analysis situs-ára vonatkozó vizsgálatait. Itt arra a fontos eredményre jutott, hogy a magasabb dimenziós sokaság, az összefüggést jellemző Bertini-féle számok révén még nincsen meghatározva, sőt ellenkezőleg a Bertini-féle számok egy-egy rendszerének még végtelen sok olyan sokaság felel meg, a melyet deformálással egymásba át nem vihetünk. Különösen kiemelendő itt még a polyederekre vonatkozó Euler-féle tételnek általánosítása tetszés szerinti dimenziós polyederekre, melyeknek összefüggése is tetszés szerinti lehet.

Poincaré volt az, a ki legelőször bizonyította be a következő Weierstrass-féle tételt: Ha két complex változó valamely analitikai függvénye mindenütt meromorph, akkor mint ugyanazon változók két egész függvényének hányadosa állítható elő.

Továbbá még megemlékezünk az Abel-féle theorema egy figyelemreméltó általánosításáról, a mely a következőképen mondható ki: Ha $(x_1, y_1, z_1), \dots, (x_q, y_q, z_q)$ valamely algebrai felület és valamely C algebrai térgörbe metszéspontjainak koordinátái és $(x_i + dx_i, y_i + dy_i, z_i + dz_i)$ egy a C -vel szomszédos C' térgörbe pontjainak koordinátái, akkor bizonyos számú

$$X_1 dx_1 + X_2 dx_2 + \dots + X_q dx_q = 0$$

alakú vonatkozás áll fenn, hol az X_i -k az x, y, z változóknak racionális függvényei.

Említsük még meg az Abel-féle thetafüggvényekre kiterjedő vizsgálatait, az Abel-féle függvényeknek theta-hányadosokkal való előállítására vonatkozó bebizonyítását és végre az elliptikus függvények residuum-összegére vonatkozó tételnek az Abbe-féle függvényekre kiterjesztett általánosítását. (1902.)

Az általános közönséges differenciálegyenletek elmélete is bővült Poincaré vizsgálatai révén. Itt a megoldások ama topographikus vizsgálatára akarok utalni, a mely lehetségessé teszi az integráloknak úgyszólván qualitativ analysisét még meghatá-

rozásuk előtt. Poincaré idevágó kutatásainak tekintélyes sora míg egyrészt előkészítették a három test problémájára vonatkozó dolgozatát, addig másrészt eredményeik bősége és fontossága révén további alkalmazások tekintetében még fontos szerepre vannak hivatva.

Poincaré számelméleti dolgozatai közül mindenekelőtt kiemeljük „Sur une mode nouveau de représentation géométrique des formes quadratiques définies ou indéfinies“ című értekezését, melyben a rácsrendszerek számelméletének kifejtése után, ezt igen leleményes módon fel tudja használni arra, hogy az aequivalentia-tételeket, valamint Gauss-nak a quadratikus alakok compositiójára vonatkozó elméletét geometriai úton kifejtse. Az itt használt módszernek többmértetű sokaságokra való átvitele őt később a lánczört-algorithmusnak felette érdekes általánosítására vezette. Megemlítjük még e helyen számelméleti invariánsokra vonatkozó kutatásait; ezeket végtelen sorok és határozott integrálok segítségével állítja elő és aequivalentia-kérdések megoldására használja fel. A lincár helyettesítések ama nem folytonos csoportjainak tárgyalása révén, a melyek adott ternaer indefinit quadratikus alakot önönmagába átviznek, csatlakozást talál ismét az automorph függvények elméletével. E csoportok mindegyike isomorph rokonságban van bizonyos specialis Fuchs-féle csoporttal. Az ezekhez tartozó automorph függvények azok, melyeket Poincaré számelméleti Fuchs-féle függvényeknek nevezett, s a melyek azzal válnak ki az általános automorph függvények közül, hogy van összeadási tételök; de egyébként is annak a számos vonatkozásnak felkutatása, a mely ily számelméleti Fuchs-függvények között fennáll, az algebra és számelmélet terén dús eredménynyel kecsegtető problémákat szolgáltat. Részben algebrai részben pedig számelméleti természetűek Poincaré ama dolgozatai, a melyek a magasabb rendű alakok aequivalentiájára vonatkoznak és a melyekkel HERMITE és JORDAN idevágó vizsgálódásaiknak eredményeit nagy mértékben tökéletesítette.

Áttérek már most POINCARÉ ama munkáira, melyek az elméleti physika, illetve a mechanika problémáira vonatkoznak. Mint e sorozat legjelentékenyebbike kiemelendő a pályadijjal koszorúzott nagy értekezése: „Sur le problème de trois corps et les équations de la dynamique“ (Acta Mathematica. XIII. k. 1890.). Tekintettel a nagy nehézségekre, melyek a három test problémáját fogalmazó differentiólegyenletek integrációjában mutatkoznak, a dolog velejére nézve Poincaré vizsgálatai is csak negatív eredményre vezettek. De POINCARÉ-nak nagy érdeme, hogy nemcsak reámutatott, hanem be is bizonyította, hogy a mai matematikai módszerek a problema megoldására egyáltalában nem alkalmasak. Ugyanis teljes szigorúsággal sikerült neki kimu-

tatnia azt, hogy az ismeretes integrálokon kívül, a problémának más egyértelmű analitikai integráljai egyáltalában nincsenek, úgy hogy a problema megoldása egészen más segédeszközöket igényel, mint a milyenekkel ma rendelkezünk. Beható vizsgálatnak vetette alá a problémának, azt a speciális esetét, midőn az A tömegét nagynak, a B tömegét kicsinynek és a C tömegét végtelen kicsinynek választja és A és B körmozgást végeznek. A tárgyalásra az integrálinvariánsok, a variált differenciálegyenletek, a karakteristikus kitevők, valamint a periodikus és asymptotikus előállítások matematikailag is igen termékeny módszereit használja fel és ezekkel az említett speciális esetre nézve sikerül kimutatnia, hogy akkor, midőn AC véges marad, az A , B , C tömegek eredeti helyzetüket, a mennyire közel csak akarjuk, végtelen sokszor foglalják el. E csodálatraméltó értekezés ezenkívül még igen gazdag messzevágó principiumokban, melyeket Poincaré az ég mechanikájának feltárt és a melyeknek fontosságát ma már a gyakorlati csillagászok is elismerték.

Nem kevésbé fontos és hatásában eredményes „Sur l'équilibre d'une masse fluide animé d'un mouvement de rotation“ című értekezése (1885). Poincaré ebben az értekezésben a forgó folyadéktömeg egyensúlyi alakjának meghatározására vonatkozó régi classikus problema megoldására igen elmés módon új elméletet teremtett. A bifurcatios és határalakok valamint stabilitási együttthatók fogalmainak megállapítása és a LAMÉ-függvények új elméletének kifejtése után, sikerült neki nemcsak a Mathiessen és W. Thomson-tól felismert egyensúlyi alakoknak, hanem ezen ezen kívül még végtelen sok másnak is létezését bebizonyítania. Különösen kiemeljük ezek közül azt az alakot, melyet Poincaré körte-alaknak (pyriforme) nevezett, és a melynek közelebbi vizsgálata később más kutatókat fontos cosmogenetikai buvárlatokra ösztönzött. Az egyensúlyi alakok stabilitására vonatkozólag a stabilitási együttthatók előjeleinek vizsgálata révén Poincaré a következő fontos eredményekre jutott. Az E forgási Jacobi-ellipsoidnál kevésbé lapos forgási ellipsoidok stabilis egyensúlyi alakok. A három tengelyű ellipsoidok stabilok, ha hosszúkások. Ezek az eredmények viscositás esetében is érvényesek. Forgási ellipsoidok, a melyeknek lapossága az E Jacobi-féle ellipsoid laposságát felülmulja csak surlódás nélküli folyadékok esetén stabilok.

Itt említjük még „Sur les équations aux dérivées partielles de la physique mathématique“ című értekezését (1886). Az elméleti physika számos problémája a Laplace-féle vagy ehhez hasonló másodrendű partiális differenciálegyenlet megoldására utal. A mindenkor hozzá csatolandó határfeltételek nagy változatosága mellett is, e problémák számos rokon vonást mutatnak, mely arra enged következtetni, hogy e problémák megoldásainak is

közös tulajdonságai várhatók. E problémáknak szembeszökő közös vonása mindenekelőtt azok a szerfeletti nehézségek, melyek már megoldásaik létezésének bizonyításakor mutatkoznak. POINCARÉ-nak sikerült az itt nevezett problémák tekintélyes sorára nézve a felmerült nehézségeket eredményesen leküzdenie. Így pl. a DIRICHLET-féle határproblema megoldására vonatkozó felette eredeti söprési módszerét (méthode de balayage) itt fejti ki legelőször, ugyancsak itt tárgyalja sikeresen azt a FOURIER-től reánk maradt problémát, mely a testek kihülésére vonatkozik.

Az itt említett kutatásaival a legszorosabban függnek össze a „Sur les équations de la physique mathématique“ című értekezésében bemutatott eredményei, a melyekkel az elméleti fizika számos fontos és nehéz problémáját vitte dülőre. A kifeszített lemezek rezgésének problémája, a rugalmasságtan, a hővezetés Fourier-től származó elmélete, az elméleti fizikának még számos egyéb problémája is egyaránt a

$$\frac{\partial^2 v}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 v}{\partial z^2} + \xi v + f = 0 \quad (I)$$

másodrendű pártialis differenciálegyenlet megoldására utalnak, a melyben ξ állandó, f pedig x, y, z adott függvénye. Poincaré itt különösen a következő feladattal foglalkozott: Határoztassék meg v mint a koordinátáknak oly függvénye, mely bizonyos véges és összefüggő tartomány összes helyein első és második partialis differenciálhányadosaival együtt folytonos, az (I.) egyenletet kielégíti, az említett tartomány határfelületének összes helyeire nézve a

$$\frac{dv}{dn} + bv = 0$$

feltételnek tesz eleget, a hol $\frac{dv}{dn}$ a normális szerint képezett differenciálhányados, b pedig állandót jelent.

POINCARÉÉ e problémát az itt fellépő esetek legtöbbször nézve H. SCHWARZ és C. NEUMANN-tól eredő módszerek felette elmés felhasználásával sikeresen oldotta meg. Külön ki kell itt emelnünk amaz önmagukban is fontos segédtételeknek sorozatát, melyeket POINCARÉ az

$$\int \left[\left(\frac{\partial V}{\partial x} \right)^2 + \left(\frac{\partial V}{\partial y} \right)^2 + \left(\frac{\partial V}{\partial z} \right)^2 \right] d\tau$$

alakú integrálokra vonatkozólag kifejtett és vizsgálataiban nagy sikerrel felhasznált.

E vizsgálataival kapcsolatban állanak azok is, melyeket „La méthode de Neumann et le problème de Dirichlet“ című

értekezésében tett közzé. C. NEUMANN már régebben fejtett ki módszert oly harmonikus függvényeknek konvergens kifejezések segítségével való előállítására, melyek bizonyos mindenütt convex határolású véges tartomány határfelületén vannak megadva. POINCARÉ-nak sikerült C. NEUMANN módszerét oly tartományokra is általánosítani, a melyeknek határfelületük minden pontjában érintő-síkjuk és két meghatározott fögörbületi sugaruk van, de különben tetszés szerinti alakúak. Különösen fontosak POINCARÉ-nak az u , n . alapfüggvényekre vonatkozó fejtegetései. Minden határfelület-hez az ily alapfüggvényeknek végtelen sorozata tartozik, a melyek gömbalakú határfelület esetében nem egyebek, mint a jól ismert gömbfüggvények. POINCARÉ most már észrevette, hogy önkényesen megadott függvény ilyen alapfüggvények szerint haladó sorba kifejezhető, a mely kifejtésben szereplő együtthatók a határfelületre kiterjesztett kettős integrálok alakjában állíthatók elő. Az alapfüggvények ismerete után Dirichlet problémájának megoldása úgy a határfelületen belül eső tartományra, valamint a határfelületen kívül eső tartományra vonatkozólag egyaránt egyszerűen megoldható.

Meg kell még említenünk ama könyveknek jelentékeny sorát, melyekkel Poincaré a matematikai és physikai irodalmat gazdagította.

Különösen figyelemre méltók a következők: „Les méthodes de la Mécanique céleste“; „Leçons de Mécanique céleste“ (1905); „Calcul de Probabilité“ (1896) és „La science et l'hypothèse“ (1902); továbbá elméleti physikai előadásai, a melyek könyv alakjában megjelentek: „Théorie mathématique de la lumière“ (1887, német fordításban is megjelent); „Électricité et Optique“ (1890, szintén le van fordítva németre); „Thermodynamique“ (1890); „Leçons sur la théorie de l'Elasticité“ (1890); „Théorie des tourbillons“ (1891); „Les oscillations électriques“ (1892); „Capillarité“ (1895); „Théorie analytique de la propagation de la chaleur“ (1895); „Théorie du potentiel newtonien“ (1899).

Fejtegetéseimben POINCARÉ 300-nál több darabot felölelő publicatioinak csak kis töredékéről emlékezhettem meg, de úgy hiszem, hogy már a felsoroltakból is világosan kitűnik, hogy POINCARÉ műveit a matematika irodalmában mily domináló állás illeti meg, hogy a matematika fejlődését saját kutatásaival az egész vonalon hatalmasan előmozdította, a tőle kieszelt módszerek mélységével, eszméinek gazdagságával pedig termékenyítő és buzdító hatású volt tudományának számos művelőjére, úgy hogy Poincaré méltán állítható egy sorba ama nagy francia matematikusokkal, a kik közül Laplace, Galois, Cauchy és Hermite nevei örök fényben ragyognak.

Végül legyen szabad „Sur la valeur de la science“ (1905)

czímű legújabb művéről megemlékezmem, a melyben — úgy-szólván — tudományos hitvallásának tételeit kifejti. E felette érdekes mű egyik helyét, a melyen Poincaré a logikai és szemléleti intuitio ellentétét leírja, szó szerint óhajtom idézni. A logikus irányzatú kutatókat illetőleg Poincaré ekként vélekedik: „En rejttant le secours de l'imagination, qui, nous l'avons vu, n'est pas toujours infaillible, ils peuvent avancer sans crainte de se tromper. Heureux donc ceux qui peuvent se passer de cette appui! Nous devons les admirer, mais combien ils sont rares!“

E ritka és csodálatraméltó gondolkodók egyike DAVID HILBERT, a logikai analysis mestere, a matematika terén. Fényes logikai kombináló tehetsége révén, a matematika fogalmainak pusztán összekötésével vagy szétbontásával, gyűjtésével vagy általánosításával, tisztán önönmagából teremti meg alkotásait, úgy hogy a szemlélődéseiben külső szemléletből eredő impulsusoknak teljesen nyoma vész.

Számára a bebizonyítás menetének logikai¹ élessége és egyszerűsége egyenlő értelmű követelések, és egész tudós valójának legmélyén meg van róla győződve, hogy a vizsgálódások logikai szigorúsága sohasem meddőségre, hanem inkább a matematikai eszméknek termékeny továbbfejlesztésére vezet. Hilbert kutatásaiban előszeretettel a sokáig megoldatlanul maradt, s a legnehezebb matematikai problémák felé fordul; ezeknek velejét oly bámulatos éles észszel ismeri fel, hogy nemcsak e problémák teljes megoldását adja, hanem ezzel együtt egész matematikai disciplinákat betetőz, a melyeknek körébe e problémák tartoztak.

Ilyenek mindjárt első kutatásai, a melyekben az invariáns-elmélet alaptételének bebizonyítását kifejti. Binär alapalakok rendszerének esetére e tételt már GORDAN bizonyította be, de a töle alkalmazott módszerek megtagadták a szolgálatot oly alakrendszerek esetében, a melyek kettőnél több változót tartalmaznak és elégteleneknek bizonyultak akkor is, midőn az alapalakok két változónak több sorozatát tartalmazták s ezekre a sorozatokra különböző lineár átalakítások alkalmazandók. Hogy ennek az alaptételnek, sokaktól és régóta hiába keresett, bebizonyítására szükséges segédeszközöket megteremtse, HILBERT a homogen racionális egész függvényekből összetett modulusoknak egészen új, mélyen alapozott és ma már alapvető fontosságúnak elismert elméletét kifejti. Ez elméletnek egyik finom elméellel kigondolt és immár classikussá vált alaptétele a következő: Adva lévén az x_1, x_2, \dots, x_n változóknak F_1, F_2, F_3, \dots alakjaiak végtelen sorozata, akkor az m egész szám mindenkor meghatározható úgy, hogy e sorozat bármely alakja ekként állítható elő:

$$F = A_1 F_1 + A_2 F_2 + \dots + A_m F_m,$$

a hol A_1, A_2, \dots, A_m ugyancsak az x_1, x_2, \dots, x_n változóknak alkalmasan választott oly alakjai, amelyeknek együtthatói ugyanabból a racionális tartományból valók, amelyekhez az F alakok együtthatói tartoznak. Hilbert e tételt a számelmélet nézőpontjából oly irányban is tökéletesítette, hogy érvényességét ama korlátozó feltétel esetére is bebizonyította, a mely az összes előforduló együtthatóknak racionális és egész voltát előírja. A modulusok elméletében e tételeknek az a jelentésük van, hogy bármely modulusból kiválasztható, az alakoknak oly véges rendszere hogy a modulus tetszés szerinti alakja, mint ezeknek lineáris összetétele előállítható legyen. Geometria értelmezésben ez pedig azt jelenti, hogy adott algebrai térbeli görbén a felületeknek oly

$$F_1 = 0, F_2 = 0, \dots, F_m = 0$$

rendszere átfektethető, hogy minden e térbeli görbén áthaladó felület egyenlete az

$$A_1 F_1 + A_2 F_2 + \dots + A_m F_m = 0$$

alakban felírható, hol A_1, A_2, \dots, A_m quaternár alakokat jelentenek.

E kutatásának további folyamában HILBERT bizonyos diofantosi lineár egyenletekből alakított rendszernek vizsgálatába bocsátkozik.

E rendszernek megoldásai között fennálló relatiók az eredetihez hasonló diofantosi rendszert szolgáltatnak, a melyet HILBERT első leszármaztatott rendszernek nevez; ennek a leszármaztatott rendszernek ismét lehet leszármaztatása s i. t. HILBERT e rendszerekre vonatkozólag a következő végleges eredményre jutott. Ha adva van az

$$F_{i,1} X_1 + F_{i,2} X_2 + \dots + F_{i,m} X_m = 0$$

$(i = 1, 2, \dots, m)$

diofantosi egyenletrendszer, a melyben úgy az $F_{i,m}$ együtthatók, valamint az X_i ismeretlenek az x_1, x_2, \dots, x_n változók homogen racionális egész függvényeit jelentik, akkor a leszármaztatott egyenletrendszerek láncolata véges, és legkésőbbben a n -edik leszármaztatott rendszerrel megszakad, mert ennek már semmi esetre sem lehet megoldása.

A leszármaztatott rendszerek láncolatának ismerete most már mélyen enged bepillantani az (F_1, F_2, \dots, F_m) modulus algebrai szerkezetébe és Hilbertet arra képesíti, hogy a modulusokra vonatkozó elméletnek alapkérdéseire teljesen kielégítő választ adhasson. Így pl. meghatározhatja ama feltételek számát, a melyeknek valamely R -edrendű alakot alá kell vetnünk, hogy az (F_1, F_2, \dots, F_m) modulusra nézve zérussal legyen congruens.

Az egymástól lineárisan független ilyenmü feltételeknek számát a

$$X(R) = X_0 + X_1 \binom{R}{1} + \dots + X_d \binom{R}{d} \quad d < n$$

képlettel fejezi ki, a melyben az X_0, X_1, \dots, X_d együtthatók bizonyos az (F_1, F_2, \dots, F_m) moduluszt jellemző egész számok sorozata és R bizonyos értéken alul marad, $\binom{R}{k}$ pedig binomiális együttható jele. Ez az $X(R)$ az, a melyet HILBERT a modulusz karakteristikus függvényének nevez, s a mely a modulusok vizsgálatára felette hatékony eszköznek bizonyult. Így például sikerült bebizonyítani azt a tételt, hogy két modulusz karakteristikus függvényeinek összege mindenkor egyenlő azzal az összeggel, a mely a két modulusz legnagyobb közös modulusának és legkisebb tartalmazó modulusának karakteristikus függvényéből alakíthatunk.¹ E mellett felette érdekes HILBERT-nek az az észrevétele, hogy a karakteristikus függvényben együtthatóként szereplő X_0, X_1, \dots, X_d egész számok és a modulusz alapján meghatározott térbeli görbe nemét jellemző Nöther-féle számok között a legszorosabb összefüggés áll fenn.

A modulusz-elmélet itt felsorolt tételei, valamint egy az Ω -folyamatra vonatkozó, velejében már GORDAN-tól és MERTENS-től felismert tétel alapján sikerül most már HILBERT-nek az invarianselmélet alaptételét bebizonyítani, még pedig a legáltalánosabb feltevések alapul fektetése mellett. E tétel magának HILBERT-nek fogalmazásában a következő:

Adva lévén akárhány változó-sort tartalmazó alakoknak rendszere, melynek változó-sorozataira tetszés szerint előirt különböző lineár helyettesítések is alkalmazhatók, akkor e rendszerre vonatkozólag mindig létezik a racionális és egész invariansoknak

¹ Ha (F_1, F_2, \dots, F_m) és (H_1, H_2, \dots, H_h) két függvény-modulusa és

$$\begin{aligned} X_1 &= F_{1s}, & X_2 &= F_{2s}, & \dots, & X_m &= F_{ms} \\ Y_1 &= H_{1s}, & Y_2 &= H_{2s}, & \dots, & Y_h &= H_{hs} \end{aligned} \quad (s = 1, 2, \dots, k)$$

az

$$F_1 X_1 + \dots + F_m X_m = H_1 Y_1 + \dots + H_h Y_h$$

egyenletnek teljes megoldása, akkor a

$$K_s = \sum_{i=1}^m F_i F_{is} = \sum_{j=1}^h H_j H_{js}$$

alakokat képezvén, a (K_1, K_2, \dots, K_s) modulus az, a melyet a legkisebb (F_1, F_2, \dots, F_m) és (H_1, H_2, \dots, H_h) modulusokat tartalmazó modulusnak nevezünk. E két modulusz legnagyobb közös modulusát, — mint ismeretes — az $(F_1, F_2, \dots, F_m; H_1, H_2, \dots, H_h)$ modulusz szolgáltatja.

véges rendszere, a melyeknek segítségével bármely más invariáns racionális és egész módon kifejezhető.

Ugyanez áll a covariansok, combinansok és contravariansokra vonatkozólag, mivel ezek az invariáns fogalmának alárendelhetők.

Ha pedig irreducibilis szygyia alatt az alakrendszer alapinvariánsai közötti oly relatiót értünk, a mely alacsonyabb rendű szygyiák lineár összetételeként elő nem állítható, akkor e szygyiákra nézve, miként ezt Hilbert kimutatta, a következő befejező tételek érvényesek:

Az invariánsok véges rendszerére vonatkozólag az irreducibilis szygyiáknak is csak véges rendszerei léteznek.

A különböző fajú irreducibilis szygyiák rendszerei a leszármaztatott diophantosi egyenletrendszereknek oly lánczolatát alkotják, a mely legkésőbb az $(m + 1)$ -edik leszármaztatással megszakad, ha m a teljes invariáns-rendszerben foglalt invariánsok számát jelenti.

Miután HILBERT ily módon az alapinvariánsok véges rendszerének létezését kimutatta, önként merült fel a kérdés, hogy miképpen lehet ez alaprendszerek meghatározását már eleve teljesen áttekinthető és véges számításokból álló folyamatra visszavezetni. Hilbert kutatásainak erre vonatkozó részében most már oly csodálatos fordulat állott be, a melynek következtében ma az egész invariánselmélet teljesen új színben tűnik fel előttünk. Ő reámutatott ugyanis arra, hogy az invariáns-elmélet egészében amaz általánosabb elméletnek alárendelhető, a mely a függvény-testek arithmetikájára vonatkozik, úgy hogy az invariáns-elmélet most már ennek az általánosabb elméletnek csak különösen figyelemreméltó példája gyanánt tekinthető, akárcsak úgy, a hogyan a számelméletben ma a körosztási számtestek elmélete, mint az általános algebrai számtesteknek oly példája szerepel, a melyen az általános számtesteken belül uralkodó tételeket és törvényeket legelőször tanulmányozták. HILBERT ugyanis kimutatta, hogy az alapalakoknak tetszés szerint megadott rendszeréhez tartozó oly algebrai függvénytest szerkeszthető, melynek összes algebrai egész függvényei nem egyebek, mint a megadott alakrendszer összes invariánsai. Ezt a függvénytestet HILBERT invariáns-testnek nevezi. E meglepő kapcsolat felismerése után világos, hogy a teljes invariáns-rendszer felállítására, KRONECKERnek a függvénytestek alaprendszerére vonatkozó tétele alapján, a függvénytestek arithmetikájából jól ismert elemi számelméleti problémákra visszavezethető.

HILBERT vizsgálódásainak folytatására oly tételt állít fel és alkalmaz, a mely méltóan csatlakozik a modulus-elméletnek előbb felsorolt szép tételeihez és a melyet nagy fontosságánál és

sokoldalú alkalmazhatóságánál fogva különösen kell kiemelnem. Ez a tétel így szól: Ha adva vannak az x_1, x_2, \dots, x_n változóknak f_1, f_2, \dots, f_m homogen racionális egész függvényei, ha továbbá $F, F', F'' \dots$ ugyan e változóknak oly homogen racionális egész függvényei, a melyek valamennyien oly x_1, x_2, \dots, x_n érték-rendszer mellett zérussal egyenlők, a melyre nézve az f_1, f_2, \dots, f_m függvények egyszerre tűnnek el: akkor mindig meghatározható az r egész szám úgy, hogy az F, F', F'', \dots sorozat bárhogyan választott r függvényének szorzata $\Pi^{(r)}$ a következő alakban előállítható:

$$\Pi^{(r)} = a_1 f_1 + a_2 f_2 + \dots + a_m f_m,$$

a hol a_1, a_2, \dots, a_m az x_1, x_2, \dots, x_n változóknak alkalmasan választott homogen és racionális egész függvényei. HILBERT maga mutatta e tételnek több alkalmazását, egyebek között egy DEDEKIND-től származó és a hypercomplex számok elméletében szereplő fontos tételnek bebizonyítására is. Ugyanez a tétel az algebrai invariánsok elméletének egyik legfontosabb kutató eszközét szolgáltatja. További részletek beható ismertetéséről, a melyek e jelentés keretében már helyet nem találhatnak, sajnálattal le kell mondanom. De fel kell említenem, hogy HILBERT idevonatkozó elmélete a töle nulla-alakoknak nevezett formák használatán épül fel, nulla-alakok alatt olyanokat értvén, a melyeknek összes invariánsai az alakok együtthatóinak speciális választása folytán zérussal egyenlők. E nulla-alakok mindegyike unimodulár lineár helyettesítés alkalmazása révén bizonyos kanonikus alakra hozható, úgy hogy az összes nulla-alakok meghatározása e kanonikus nulla-alakok meghatározására van visszavezetve. Ez utóbbiak meghatározására szolgáló diophantosi egyenlőtlenések megoldása — mint HILBERT maga mutatja — legczélszerűbben graphikai úton végezhető. HILBERT végül a teljes invariáns-rendszer felállítására nézve a következő eljárásra jutott:

1. Meghatározandó az oly invariánsok S_1 rendszere, a melyeknek segítségével az alapalakok összes többi invariánsai, mint algebrai egész függvények kifejezhetők; S_1 úgy adódik, hogy az invariánsok oly rendszerét választjuk ki, a melyeknek eltűnése az összes többi invariánsok eltűnését maga után vonja.

2. Meghatározandó az összes invariánsok amaz S_2 rendszere, a melyeknek segítségével az összes többiek rationalisan állíthatók elő.

3. Kiszámítandó az S_1 és S_2 meghatározta függvénytestre nézve az algebrai egész függvények teljes rendszere, ezen S_3 rendszer függvényei invariánsok, és S_1 -gyel összefoglalva az invariánsok keresett teljes rendszerét szolgáltatják.

E három feladat közül legnehezebb az elsőnek megoldása;

ez, mint említve volt, úgy történik, hogy meghatározzuk azokat az invariánsokat, a melyeknek eltünése az összes többieknek is eltünését maga után vonja; ezeknek meghatározására pedig elegendő azokat figyelembe vennünk, melyeknek súlya adott határ alatt marad. Hilbert különben azt is mutatta, hogy az invariánsok teljes rendszere az S_3 rendszer ismerete nélkül is megtörténhetik.

HILBERT e kutatásai az invariánsok elméletének eladdig megoldatlan volt összes kérdéseire a legtökéletesebb módon hozták meg a kívánt választ, úgy hogy az ő munkálkodásának köszönhető, ha az invariánsok tana ma elméleti kérdései tekintetében teljesen betetőzött disciplinának tekinthető.

Áttérek most Hilbert számelméleti buvárlatainak ismertetésére. A számelmélet alapjának egyszerűségével, fogalomalkotásainak pontosságával, következtetéseinek módszertani szigorúságával a matematikusok szemében mindenha mint az összes matematikai disciplinák követendő mintaképe tűnt fel, de mint olyan is, a mely művelésére a logikai abstractióképességnek rendkívül magas fokát igényli. Nem csoda tehát, hogy a számelmélet varázserejével HILBERT-re, az elvont gondolkodóra, is hatással volt, és őt mélyreható buvárlatokra ösztönözte. A számelmélet iránt táplált érzelmeit talán legvilágosabban fejezik ki saját szavai.¹ „A számelmélet — mondja — olyan, mint a gyönyörű építészeti műremek, tele csodálatos szépséggel és összhanggal; ez épület leggazdagabban kiképzett részét az Abel-féle és relativ Abel-féle számtestek elméletei teszik ki, melyek Kummer-nek a magasabb reciprocitási tételekre vonatkozó vizsgálatai, Kronecker-nek pedig a complex multiplicatióra vonatkozó kutatásai révén reánk származtak. Az a mély bepillantás, a melyet e két matematikus ebbe az elméletbe előtűnik megnyitott, mutatja, hogy a kutatás e területén még számos kincs van elrejtve, mely dús jutalmat ígér annak a kutatónak, a ki ily kincsek értékének felismeréséhez ért és azokat szeretettel képes felkeresni“. HILBERT-nek e szép szavaihoz csak annyi a hozzátenni valónk, hogy Hilbert maga volt az, kinek megadott, hogy e kincsek közül a legmélyebben elrejtetteket és egyszersmind legbecesebbeket maga megtalálja.

Arithmetikai vizsgálódásai közül első helyen „Ein neuer Beweis des KRONECKER'schen Fundamentalsatzes über ABEL'sche Zahlkörper“ című értekezését említjük. KRONECKER már 1853-ban állította fel azt az alapvető tételt, hogy minden ABEL-féle egyenletnek gyökei, — a racionális számokból álló számtarto-

¹ L. Die Theorie der algebraischen Zahlen. Bericht von D. Hilbert 1897.

mányt, mint racionális tartományt alapul véve — egységgyökök segítségével kifejezhetők KRONECKER-nek e tétele hosszú időn át bizonyítás nélkül maradt és csak mintegy 30 évvel a tétel kimondása után sikerült WEBER HENRIK-nek e tételt felette bonyolódott módon és transcendens segédeszközök felhasználása mellett bebizonyítani. HILBERT a fogalom-alkotásoknak tőle először használt rendszerével és MINKOWSKI ismert discrimináns-tételének felhasználásával a legegyszerűbb módon bizonyítja be e tétel érvényességét oly módon, hogy e mellett még világossá lesz annak a problémának megoldása is, a mely adott csoporthoz és discriminánshoz tartozó ABEL-féle testek felállítására vonatkozik.

Meg kell továbbá emlékeznem HILBERT-nek már előbb idézett „Die Theorie der algebraischen Zahlkörper“ című művéről, melyet HILBERT a német matematikusok egyesületének megbízásából jelentés alakjában írt meg. Ez a jelentés az algebrai számtestek elméletének fejlődéstörténetét adja elő, oly világos elrendezésben, a tételeknek oly gondos bebizonyításával, hogy ilyenmő összefoglalások valóságos mintaképének mondandó, de e mellett a HILBERT részéről itt legelőször közzétett új fogalmaknak és módszereknek nagy mennyisége révén az algebrai számok elméletének messzevágó továbbfejlesztésére vezetett. A relativ számtest, relativ-norma, relativ-discrimináns, elágazó számtest: szétbontó számtest mindannyian oly fogalomalkotások, melyek szerves összefüggésükben itt tárgyaltattak legelőször. Különösen eredményesnek bizonyultak HILBERT-nek a KUMMER-féle számtestre vonatkozó fejtegetései és a norma-maradék fogalma. Ennek segítségével sikerült Hilbert-nek a hatványmaradékok elméletében szereplő általános reciprocitási tételt az

$$\prod_w \left(\frac{\mu, \nu}{w} \right) = 1$$

képlet segítségével kifejezni, a melyben $\left(\frac{\mu, \nu}{w} \right)$ bizonyos egységgyököket jelent, a szorzat pedig a számtest összes w törzsideáljaira kiterjesztendő.

„Ueber die Theorie der relativ-quadratischen Körper“ című értekezésében a quadratikus maradékok elméletét arra az esetre fejtette ki, a melyben az alaptest képzetes és osztályszáma páratlan. E kutatások felette fontos eredménye a reciprocitási tétel, valamint az a további tétel, hogy valamely relativ-quadratikus számtesben a képzelhető karakter-rendszerek fele része genusok által van képviselve. Ez utóbbi tétel GAUSS idevonatkozó tételének általánosítása gyanánt tekintendő.

„Zur Theorie der relativ-Abel'schen Körper“ című értekezésében az imént említett tételek általánosítását adja tetszés

szerinti k alaptest esetére. Alapvető fontosságú segédeszköznek bizonyult itt az osztálytest fogalmának képezése és felhasználása. Ez az a k -ra nézve relativ-Abel-féle számtest, melynek relativ-discriminánsa 1 és az összes k -ra nézve elágazás nélkül való számtesteket magában foglalja. KRONECKER már 1856-ban azt a meglepő megjegyzést tette, hogy minden másodfokú képzetes számtesttel asszociálható oly számtest, melynek relativ-discriminánsa 1 és a melynek adjunciója után az eredeti számtestnek összes ideáljai valóságos algebrai egész számokkal pótolhatók. Az asszociált számtestek természetének tanulmányozása — Kronecker vélekedése szerint — a számelmélet egyik legmagasabb és elérésre legmúltóbb célpontja. E célpont elérésére szükséges eszközöket HILBERT teremtette meg, kinek alapvető kutatásaitól ösztönözve, Furtwängler-nek bármely számtest osztálytestének megszerkesztése sikerült.

Mesterműveknek és HILBERT egyszerűsítő képességének fényes bizonyítékai gyanánt tekintendők „Ueber die Zerlegung der Ideale eines Zahlkörpers in Primideale“ és „Ueber die Transcendenz der Zahlen e und π “ című értekezései, melyekben DEDEKIND ismert ideal-tételét a GALOIS-féle számtest alapul-fektetése mellett, HERMITE és LINDEMANN tételeit pedig mindkettőt a legegyszerűbb segédeszközökkel és alig felülmúlható egyszerűséggel bizonyítja be. Hilbert Hermite tárgyalását azzal egyszerűsítette oly bánulatos módon, hogy bizonyos kifejezésnek zérustól különböző voltát, nem úgy mint Hermite felette nehezen végezhető becslések alapján mutatja ki, hanem úgy, hogy oly modulusnak létezését bizonyítja be, a melyre vonatkozólag e kifejezés zérussal congruens nem lehet.

Attérve HILBERT geometriai kutatásainak ismertetésére első sorban „Grundlagen der Geometrie“ című művét kell kiemel-nem. A geometriai alapvetésről szóló ezen műve e tudomány alapelveinek kritikus elemzése; e tudományra alapvető szemléleti tényeket az axiómáknak öt csoportjába foglalja össze, mely csoportokban foglalt axiómák összeférőségét úgy bizonyítja be, hogy oly arithmetikai sokaságokat szerkeszt, a melyek az összes axiómák követeléseinek megfelelnek, egymástól való függetlenségüket pedig úgy, hogy bizonyos arithmetikai sokaságok szerkesztése sikerül, a melyek egyes axiómák kivételével az összes többiek követeléseit kielégítik. A geometria alapvető tételeit a DESARGUES- és PASCAL-féle tételeket pedig úgy bizonyítja be, hogy az egyes axióma-csoportoknak e tételekhez való viszonylata evidentiába lép. Végül a geometria alapszerkesztéseit tárgyalja és fejtegetéseit azzal fejezi be, hogy a számelmélet egyik leg-rejtettebb, és tőle talált, tételnek felhasználásával kifejti a szükséges és elegendő feltételeket arra nézve, hogy valamely geo-

metriai szerkesztés tisztán egyenes vonalak húzásával és vonaldarabok átvitelével elvégezhető legyen.

Ezzel kapcsolatban még felemlítjük a transformatio-csoportok használatán alapuló és a geometria tudományos alapozására vonatkozó későbbi kutatásait is, a melyeknek eredményével Lie-nek idevágó vizsgálódásait messze felülmulja.

HILBERT-nek e művei nyomán, a melyeknek nagy jelentőségét POINCARÉ beható ismertetésben méltatta, gazdag literatura keletkezett, mintegy HILBERT ama meggyőződésének igazolásaképpen, hogy a vizsgálat logikai szigorúsága mindenkor termékeny fejlődés csiréit hordja magában.

És most még hadd említsek fel egyet-mást HILBERT függvénytani kutatásaiból. Legelső sorban arról a csodálatraméltó bebizonyításáról szeretnék megemlékezni, a melylyel a híres DIRICHLET-féle elvet véglegesen sikerült igazolnia. Ezzel az elvvel DIRICHLET, egy kettős integrál evidensnek felvett minimum-tulajdonságának felhasználása mellett, az ismeretes kerületi problema megoldásainak létezését mutatta ki. Ez az elv az algebrai integrálok, valamint a matematikai physika számos problémáira való sokoldalú alkalmazhatósága folytán, a modern függvénytani kutatás egyik leghatékonyabb eszközének bizonyult. De ennek a segédeszköznek nyugodt és biztos használatát nagyban megzavarta WEIERSTRASS megsemmisítő kritikája, a ki igen egyszerűen szerkesztett példán DIRICHLET következtetése módjának fogyatékoságát kimutatta. Ezzel WEIERSTRASS — úgy látszott — e nagy szolgáltató képességű elvnek élete fonalát, mintha keresztülvágta volna. NEUMANN, SCHWARZ és POINCARÉ-nak csak a legnagyobb erőmegfeszítéssel sikerült ezt az elvet existentia-tételeikkel pótolniok.

Annál magasabb beszámítás alá esik HILBERT-nak érdeme, a ki a DIRICHLET elvét a maga classikus egyszerűségében bámulatosan egyszerű bebizonyításával mintegy halottaiból új életre támasztotta s ezen felül még azt is megmutatta, hogy következtetésének használt módjával a matematikai physika még általánosabb problémái is megoldhatók.

Felette fontos továbbá HILBERT-nak „Grundzüge einer allgemeinen Theorie der Integralgleichungen“ című értekezése. (1902-től fogva) Integrálegyenleten HILBERT oly egyenletet ért, a mely a meghatározandó ismeretlen függvényt valamely határozott integrál jele alatt az integrandusban és ezen felül esetleg explicite is tartalmazza. HILBERT csakhamar meggyőződött arról, hogy ez integrálegyenletek elmélete az analysis egészére messze kiható fontosságú, különösen a határozott integrálok, az önkényesen adott függvények sorkifejtéseinek, a lineár differentialegyenleteknek és a potenciálnak elméletére. Mindenekelőtt me-

vizsgálja az ilyen integrálegenletek megoldásai között fennálló összefüggéseket ama megszorító feltevés mellett, hogy a tőle függvénymagnak (Kernfunction) nevezett függvény argumentumaira nézve symmetrikus. E mellett az önkényesen megadott függvényeknek oly sorkifejtéseire jutott, a melyek a trigonometrikus, gömbfüggvények, Lámé-függvények, Sturm-függvények, Bessel-függvények szerint haladó sorkifejtéseket mint speciális eseteket felöleli. Érdekes, és HILBERT dolgozásának módjára éles fényt vet, az az észrevétel, hogy HILBERT e mély vizsgálódásaiban egy már régebben is használt heuristikus elvből indul ki, a melyet bámulatos éles észszel bizonyító principiummá átalakított.

Végül még a variáció-számítás terén végzett legújabb vizsgálatait akarom felemlíteni, a melyek — úgy látszik — e disciplinára teljesen átalakító hatással lesznek. Oly úton indulván el, a melyen Weierstrass haladt legelőször, a variáció-számításnak meglepő egyszerűsítéseire jutott, a mennyiben a szélső érték bekövetkeztére vonatkozó kriteriumai a második variációnak kiszámítását és részben az első variációhoz fűződő bonyodalmas tárgyalásokat feleslegessé tették.

Felbeszakítom most már Hilbert mélyreható kutatásainak e sebtében adott leírását, mert a mit ezekből eddig felsoroltam, teljesen elegendő arra, hogy HILBERT személyében oly matematikust ismerjünk fel, a ki a legritkább kvalitásokkal ékeskedik, a ki szigorúságot sokoldalúsággal, logikai éles észtt nagy felfedező erővel, higgadt megfontolást tudománya iránti lángoló lelkesedésével magában egyesít.

De most már be is fejezem e hosszúra nyúlt jelentésemet is azzal, hogy újból alkalmat keresek annak a kifejezésére, hogy a bizottságot mennyire áthatották a megalégedés és öröm érzetei, midőn a M. Tud. Akadémia neki alkalmat nyujtott arra, hogy a jelenkor két legnagyobb matematikusának műveit érdemlegesen méltassa, a kiknek működése a múltban egyformán jelentőséges, a jövőre pedig egyaránt áldást ígérő.

Magyarországi Magyar Tudományos Akadémia
 Budapest, 1903. május 27. napján
 a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Dr. Bolyai János
 a Magyar Tudományos Akadémia titkára, Dr. Bolyai János

Magyarországi Magyar Tudományos Akadémia
 Budapest, 1903. május 27. napján
 a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Dr. Bolyai János
 a Magyar Tudományos Akadémia titkára, Dr. Bolyai János

(Magyarországi Magyar Tudományos Akadémia)

Kiadatlan levelek
gróf Széchenyi István és báró Wesselényi
Miklós levelezéséből.¹

Kiadja *Ferenczi Zoltán* l. t.

I.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

Dioszeg den 7-ten August 1821.

Liebster Freund, ich bin mit den fünf Vortrefflichen heute hier angekommen. Der Schimmel Hengst kam gestern in dem besten Wohlseyn hier an, und ich kann dir nicht hinlänglich für die Güte danken, dass du so einen geschickten und wackeren Mann zu dem Begleiter des Bajard erwähltest. —

Mit den 4 Pferden, im Wagen, bin ich ausnehmend zufrieden, obschon ich glaube, dass der Rapp dämpfig ist. Ich sollte denken, dass er deshalb seinen Dienst einige Zeit dennoch leisten wird.

Ich habe mir alle Mühe gegeben, deinen Kutscher in meine Dienste zu engagiren, da die Pferde, die ich von dir gekauft, eigentlich ohne seiner Leitung nicht viel taugen. Er war nicht zu bewegen: und nun muss ich sie selber kutschiren; was ihnen wahrscheinlicherweise nicht sehr zuträglich seyn wird. —

Wie wäre es, wenn ich dir auch den Kutscher abhandelte, da du ihn doch nicht brauchst, wenn wir nach England gehen?

Die Nachrichten, die ich gefunden, geben Hoffnung auf langen Frieden, *und wir können reisen*. Simonyi ist nach Wien und wird alle Tage erwartet. Auf den Markt werde ich, so ziemlich, meine Zukunft auf ein Jahr voraus bestimmen können; komme also ganz gewiss und erhalte mein Andenken indess' *warm*.

Széchenyi.

Ich werde schon den 11-ten in Debretzin seyn.

Czim: A' Monsieur le Baron de Wesselényi etc. (A levél nem postán volt küldve. Pecsét 2 futtató ló.)

¹ Eredetijök a Wesselényi-levéltárban (Erdélyi Múzeum).

II.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

Dioszeg den 29-ten August. 1821.

Mein theuerster Freund, ich eile dir zu sagen, dass neuere Nachrichten, die ich mit letztem Posttage erhielt, mich gänzlich bestimmten, gegen den 1sten 8ber nach Wien zu reisen.

Wenn ich lebe, und einen Pass erhalte, wenn kein Krieg ausbricht und die Liebe mir nicht einen unvorhergesehenen Streich spielt [man könnte übrigens 1000 gegen 1 dagegen wetten] so hält mich nichts von dem Vorhaben ab, im nächsten März nach England zu gehen. — Es haben sich ausserdem, seit deiner Abreise, einige Begebenheiten zugetragen, die diesen Wunsch in meinem Innern noch mehr erwärmten. — Von dir hengt (sic) es ab, mein Begleiter zu seyn — und ich widerhohle alles das noch einmal, was ich dir schon mehreremal gesagt. — Du solltest den 28ten 7ber in Debretzin seyn — denn damals hat unser Exercieren ein Ende. Wir hätten gerade ein paar Tage dann Zeit um uns auf den Weg vorzubereiten; und ich, um einige Ordnung in meine zurückzubleibenden Habseligkeiten zu setzen. Den grössten Theil meiner Bagage und meiner Leute sammt Pferden, will ich dieser Tage, unter der Leitung des Johann nach Zinkendorf schicken. Du kannst denken wie sehr ich den Herrn Michael benöthige, und mit welcher Ungeduld ich auf ihn harre, denn dessen Ankunft wird des Ersteren Abreise bestimmen. Ich werde zum Regiment nicht mehr einrücken, deshalb schicke ich alles, da die Wege noch gut sind, jetzt schon zu Hause.

Auf jeden Fall erwarte ich vorläufig deine Antwort.

Ich grüsse deine Mutter und empfehle mich in dein Andenken.

Széchenyi.

III.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

London den 3-ten Mai.

Vortrefflichster Freund, ich werde ganz gewiss zum Wettrennen nach Newmarket kommen; indessen also nur ganz kurz das Wesentlichste.

Die Briefe die ich von Liebenberg erhalten habe, lauten äusserst melancholisch. Ich werde sie dir zeigen. Du selbst wirst urtheilen und bestimmen, was ich für dich thun soll. — Du sagst mir, dass ich dir 6000 fl noch schuldig bin, und dir $n/10$ vorzustrecken versprochen habe; dass der Calcul richtig ist, den ich angeschlagen, und ich dir noch $m/9$ vorstrecken sollte. —

Auf das kann ich nichts anders antworten, als, dass ich keinem Menschen lieber in der Welt Geld leihen möchte als dir, dass ich aber durchaus auser Stand bin, über n/10 dir einen Heller zu geben.¹ Unter uns brauchts keiner übertriebenen Delicatessen, deshalb werde ich alles dir vorbereiten, damit du selbst bestimmen mögest, was geschehen soll. — Es gehet so weit, dass ich ganz ängstig bin, und unsern Aufenthalt in England, aus besagten Ursachen, verkürzen will. —

Mein Plan ist, die Stadt sobald zu verlassen, als die Epsom Races² vorüber sind. Wir wollen dann zusammen mit Sahländer und meinem Bedienten im Land auf Stagecoaches³ herum fahren; theils um das Land zu kennen, als auch um Pferde zu kaufen.

Welche Arrangements du mit deinem Gelde machen wirst, weiss ich nicht. So viel ist gewiss, dass ich nicht über 2 Stuten zur Zucht kaufen werde können. Nach meiner Einsicht solltest du auf Stuten ganz renonciren, und dich durchaus auf home bred⁴ verlegen. Es ist trocken und unangenehm was ich dir sage. Wie ist's aber zu erreichen? Sind dir die Stuten lieber als dich in England so lange aufhalten, so kaufe sie auf der Stelle und reise damit ab. Mir bleiben für's ganze Jahr 81,000 W. W. Von den habe ich 13,000 schon ausgegeben. Berechne ob ich dir m/9 mehr borgen kann, den von Willen ist gar keine Rede. — Ich müsste nur selbst auf Pferde Verziecht (sic!) leisten.

Adieu, nach den Wettrennen in Newmarket solltest du nach London kommen und dort bleiben, bis wir sammt und sonders weggehen.

Széchenyi.

IV.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

Kedves Barátom! Leveledet örömmel vettem, de választ adni időm nincs, 's csak azt akarom veled közleni még — ha ezen sorokat időben veheted —

Hogy quartélyt mindenhol kerestünk, de alkalmast találni lehetetlen, 's így Károlyi György, kinek lakása felette nagy, néked két szobát ajánl. 'S így csak egyenesen oda szállj.

2-o. Hogy az új Casinó aláírás 6 esztendeig foly 1829-nek elejétől 1834-nek végéig. 'S hogy egy rész 50 ft pengő esztendőnként. 250-nek kell lenni. Ma már 118 van aláírva, 's ezek közt 28 egészen új.

¹ Itt mindenütt ezer-ről van szó.

² Epsomi futtatások.

³ Postakocsi.

⁴ Otthon nevelt.

Wenzel Liechtenstein egészen jól van. Eszterházy Mihály megnyerte a Királyi Táblánál nagy pörét; substratuma m/650 ft pengő. Batthyáni Gustaw elvette Bubna Grófnét. Marie megint viselő; de jó színben van, 's Téged köszönt.

A Bécsiek azt koholták Die Türken lassen sich Warnen, aber nicht schummeln, —
Isten Veled

Széchenyi.

Pest 22. Decemb. [1828.]

Czím: Báró Wesselényi Miklós etc. etc. etc.

per

Debreczen

Sibó

Bréd

[Czimeres pecsét, körirat: Si Deus pro nobis, quis contra nos?]

V.

Br. Wesselényi gr. Széchenyi Istvánnak.

Febr. 18-án — 831. Sibóról

Széché. Istvánnak.

Vásárt csinálunk Bécsben Jun. — 828. 3 kantza, 2 csikkó 600 #,¹ 4 hámló, ily egyezés mellett, Vide P. Nro I.

Széchenyi proponálja, hogyha még azon eszt. fizetek, 10 pc. elenged.

Szept. 4-iki leveliben ezt az Iblára is kiterjeszti, ezt irván: „azon kis számadást, melyet küldöttél,² el fogom tenni, és a 486 aranynak kezemhez való szolgáltatását arra az időre ereszt-heted. A mi az Iblát illeti, annak árából is elengednék, ha pénzt még az idén leteszed, 10 pemat, azaz 15 aranyt“. Ezen levelet veszem, válaszlok **Sept. 15-én**, hogy a' 486 's 135 = 621 # részint oct., részint az eszt. végével fogom fizetni. Erre Széch. ir **Sept. 27-én**, hogy fizessek 2 ezer pengőt a' casino cassájába, honnan ő kölcsönözött, „a többi adósságod iránt, ha tetszik, majd télen tehetnök meg a computust“. Ezen levelet én veszem **Nov. 25-én s az nap válaszlok**.

Széchenyi ir **Nov. 24.**, hogy a 15 Sept. levelem következésében a 621 aranyot az eszt. végivel nem fizetném, perplexitásba hoznám.

Én betegségemért nem mehetek, a Nov. 25-iki válaszomra, mely Széchenyi Sept 27-iki levelére volt irva, Széchenyi **Dec. 3-án** ir, sürgeti, hogy a pénzt Jan. 1-ére letegyem; ezen levelét

¹ Arany.

² Wesselényi oldaljegyzete: „Aug. 25-én küldök néki számadást“. A # jelzés aranyat jelent.

még minekelőtte vettem volna, magam meg betegség mián még mind nem mehetvén, Wechsel által küldöm fel a pénzt, melyet Széchenyi *Dec. 28-án* irt levelében jelenti, hogy megjött: „A Wechsel megérkezett, danke, danke“.¹

Ezen pénznek megfizetését bizonyítja Széchenyi Mart. 15-én — 829. költ nyugtatványával, lásd Pár Nro. 3-o.²

Homályt ezen dologra az vetett, hogy az előbb említett nyugtatvány párja Széchenyinél nincs meg, ellenben egy számvetés van kezében, melynek a' később történt fizetések után el kellett volna szaggattatni, mely egy nap készült volt a Pár Nro 1-gyel 's arról az esetről szól, ha az akkori alku szerint a' kantzákat csak részenként fizetem. — Lásd Pár Nro 4-o.

Ezekből világos, hogy a kantzák árában W.[esselényi] semmivel sem tartozik.

Hanem már a' $m/3^3$ ftokra nézve áll egy nehézség elé. Hogy pro —828 azt kiegyeztettük, látszik a Pár Nro 4. első pontjából, ezen esztendőben W. a 3000 vtzról⁴ szóló kötelező levelét Széchenyinek megadta.

Pro —829. a Pár Nro. 4. második pontjában ilyen számítás van: Interes 816 fl., ez helyes; Padyért 1155, ez is jól van, — a kantzákért 1059 fl., igen, de a' kantzák árát a' felyebbiek szerint én egészen készpénzben fizettem, tehát vagy azon 1059 frtot készpénzben kellett volna Széchenyinek megfizetni 's ugy a $m/3$ -ról szóló kötlevele Wesselényinek maga rendiben van, vagy pedig Wesselényinek pro 829 nem 3000-ről, hanem minus 1059 azaz 1941 flról kellett volna kötelező levelet adni.

Én semmi nyomát nem tanálhatom ennek, kérlek, járj utána, mert se károsodni, se károsítani nem akarnék; ha pedig Te —829-ben azon 1059 ftot nékem készpénzben meg nem fizetted 's mégis pro —829 3000 flról van tőlem kötleveled, ugy én olyan 1059 frtól adtam abban kötlevelet, melyet semmi szin alatt nem percipáltam.⁵

Ehhez mellékletek:

Pár [Nro. 1.]

Az 1828-dik esztendő Juniussa 19-dikén vásárlott lovaknak	
a négy hámos lovakon kívül fizetendő árok	600 #
az Ibla ára	150 #
	<hr/>
összesen	750 #

¹ Ma még ismeretlen ez a válasz.

² Wesselényi oldaljegyzete: „Dec. 20-án megy a Wechsel, melyben calculust teszek. Charlotteot kihagyom, lásd Pár Nro 2-o“.

³ mille 3 = 3 ezer.

⁴ Váltócédula.

⁵ Wesselényi egy jegyzete e lapon: „Széchenyinek van nálam 35 levele“.

Melyből ezen esztendőben megesvén a fizetés; egyezsünk szerint levonódik 10 prcent 75 #
 mely szerént fizetődik a maradvány 675 #
 mely váltóban per 11 ft 40 xrral fizetve 7875 f. w.

Sig. Sibó 20-dik Decemb. 828.

Wesselényi Miklós.

Hogy ezen pár a maga tulajdon originalisából minden legkisebb hozzátétel vagy elvétel nélkül szóról szóra iratott legyen le, arról igaz hitünk szerént bizonytságot tészünk; Sibón Febr. 6-kán 1831-ben.

Lőrinczy János és László Benedek m. p.
 ns Udvarhelyszék nemes személyy.
 hütös assessora.

Pár. [Nro. 4.]

A 3000 ftról számvetés.

—828-ban	Interes	816 fl
	Thomasonért	1155 „
	Puskákért fizetett Gr. Széchenyi	360 „
	Gr. Eszterházy Károlynak	600 „
		<hr/>
		= 2931 „ ki

van egyeztetve 3000 fra.

—829-ben	Interes	816 ft
	Padyért	1155 „
	a kanczákért	1059 „
		<hr/>
		= 3030 „ ki

van egyeztetve 3000 fra.

—1830-ban	Interes	816 ft
	a kanczákért	2184 „
		<hr/>
		3000 „

Pesten Jun. 19-én —828.

Wesselényi.

Hogy ezen pár a maga originalissából minden hozzátétel vagy abból való elvétel nélkül igazán iródott le, ezennel bizonyitom. Zsibón December 9-én 1830-ban

Ifjabb R. Viski József m. p.
 Tettes ns. Közép-Szolnok
 vármegye szbírója.

(NB. Ezek az iratok a XV. sz. alatti kötelezvénynyel együtt közös borítékban vannak, mint másolatok, Wesselényi kezétől. A borítékon ez áll: Széchenyi Istvánnak bizonyos pénz állásáról felvilágosítás — 837. Febr.)

VI.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

Budapest. 1831. márcz. 10.

Leveledet Barátom, — pénz körültké dolgainkról, vettem. Liebenberg, — kinek neve most Lunkányi — éppen itt van 's ime ezt combináltuk *Írásid*bul, *Írásink*bul, 's *számadásink*bul.

1828-ban minden rendben.			
1829-ben	Interes	816	} Ez mind váltópénzben.
	Padyért	1155	
	¶ fizetni való	1029	
		<hr/> 3000	
1830-ban	Interes	816	
	¶ fizetni való	2184	
		<hr/> 3000	
1831-ben	Interes	816	
	¶ fizetni való	2184	
		<hr/> 3000	
'S így fizetni való van		1029	
		2184	
		2184	
		<hr/> 5397	
Posonyban 9-ber 7-ikén 1830 mellynek ide melléke-			
lem a nyugtató mását, adtam		1000	
		<hr/> 4397	
'S így marad szabad dispositiódra		816	
		<hr/> 3581	
		708	
		<hr/> 2873	

És ezen summarul kérlek, disponálj, — mert kész vagyok azt mindennap lefizetni. Te ellenben 1830 és 1831-től fogsz adni per 1200 ft. conventionális pénz, és így 2400 forintról, kötelező leveleket. *S tán* ekkép rendben fogunk lenni! Mondom *tán*, mert emlékezetem rosszabb a Tiédnél, — 's így kérlek, mond minden himezés nélkül — ha hibát találnál, mert én tökéletesen meg fogok nyugodni, a mit e részben el fogsz határozni. —

Én itt egészen egyedül vagyok, — 's mennyire lehet, minden kis kezdeteinket támogatom. Hála az egeknek, még semmi sintsz dülőfélben, — hanem egy és más bizony csak rákint halad — — de minden esetre nem hátrafelé, hanem előre. —

Junius végéig itt maradok, 's azután jószágimra.

Sok volna mondani, közleni valóm — — — de ahhoz idő nincs — 's azért tartson az egek Ura! Igen elszomorodtam lábado, 's kivált elgyengült szemeid miatt — — — én is inkább

csak tengek mintsem élnék — — — 's ha mi, kevesen kik vagyunk, kidülünk a hámbul — mi lesz akkor kezdeteinkből? Azomban ugy hiszem, soha nem veszhet el egészen azon Angyal-sugta emberi vágy, a világegyetem tökéletesítéséhez tehetség szerint járulni, — 's azért rajta! mig dobog 's érez mellünk!

Anyádat mély tisztelettel 's igazi szívességgel köszöntök (sic!).

Széchenyi István.

Martz. 10-ikén 1831.

Budapest!¹

Midőn elküldöd két kötelező leveleidet — 1830- és 1831-re a 400 fr. pengörül adott pozsonyi nyugtatványodnak originalisát át fogom küldeni.

Isten védjen!

Czím: A Monsieur

A Monsieur le Baron Nicolas Wesselényi etc.

Debretzen
Bréd

Sibó

(Postabélyeg: Pesth. Wesselényi jegyzése a levélborítékon: rec. the 23-d of March — 831 és 22/3. 831. Irónnal: Széch.-től marad nekem 797. Ugyanott pár egyéb számvetés e tartozásokról.)

VII.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

(Pest. jul. 11-én. 1831.)

Itt küldöm új vastag és nagy, de még is csak Munkács-kámat. Vedd nyájas barátsággal. Éppen nem vagyok megelégedve vele — de néhány holnap alatt, sok egyéb foglalatosságim mellett — hanyatló egészségemnél fogva, — 's a nyomtatásnak kinjai közt, számos hiány, tökéletlen, ki nem főtt s. a. t. csuszott belé. —

Isten Veled. Én holnap indulok Czenkre. Mikor jövök ide, még magam sem tudom, mert a choléráról való panica ugy annyira elakaszt mindent, hogy márul holnapra előrendelést nem is tehetni.

Kérlek írdál egy két szót — a „Világomrul“ — nem tartod-e igen rossznak?

Köszöntsed Anyádat

Isten veled

Pest Julius 11-ikén 1831.

Széchenyi István.

¹ Széchenyi e felkiáltójele az egyesítendő főváros jelzésére való, a mit a lánczhid volt hivatva végrehajtani.

VIII.

Gr. Széchenyinek egy elismervénye.

B. Wesselényi Miklósnak két rendbeli, a' mult —831 esztendő Jun. 7-én kötelező Leveleit, melyek nállam vannak, de most *itt* kezem közt nincsenek, 's melyeknek egyike egy ezer, a' másika pedig négy száz forint ezüst pénzről szoll, ezennel megsemmisítem 's erőtlennek vallom; mivel mái napon tett számvetésünk 's annak következésében B. Wesselényi Miklós által most nekem adott két kötelező Levél által azon fenn említett 1831-diki tartozásai megszüntek. Pesten Jun. 26-án —832.

Gróf Széchenyi István.

P. H.

[NB. Az irás Wesselényié, csak az aláírás Széchenyié.]

IX.

Gr. Széchenyi dr. Rischelnek.

Pest. 1832. jul. 17.

Lieber Rischel —

Hier übersende ich die Zeilen, die ich Ihnen versprach. Der Brief ist offen, damit Sie ihn einem *andern* Internuncius geben mögen im Fall Ottenfels weg wäre. —

Bin von Geschäften erdrückt —
Vergeben Sie meiner Eile

Széchenyi.

Pest den 17-ten July 1832.

Czim: A Monsieur

Monsieur le Docteur A. Rischel etc.

Le Ct. E. Széchenyi.

[NB. t. i. e levél mellett küldte el neki a X. számú levelet.]

X.

Gr. Széchenyi br. Ottenfelsnek.

(Pest. 1832. jul. 17.)

Euer Excellenz

Erlauben Sie mir, dass ich den Überbringer dieses Briefes Herrn Doctor A. Rischel Ihnen bestens anempfehlen dürfe. Er ist ein *philosophischer Taucher* in den Orientalischen Sprachen, und hat sich allhier durch seine Kenntnisse ebenso geehrt, als

durch seine bescheidne liebenswürdige Art beliebt gemacht. Sie werden mich sehr verbinden, wenn Sie ihn Ihres Schutzes würdigen wollten.

Ob Sie diese Zeilen noch in Const.[antinopel] finden werden — weiss ich nicht — denn das hengt (sic!) von dem Überbringer ab. — Meiner vielen Geschäften halber will ich also jetzt — — meinen Brief nur darauf beschränken, den Empfang Ihrer beiden Schreiben und zwar 25 Mai 1831 und 20 Mai 1832 zu bestätigen . . . Den ersten Brief beantwortete ich auf der Stelle . . . was aber mit meiner Antwort geschah, das weiss ich wohl nicht „Wird vielleicht wo mit dem verlorenen Wein versteckt seyn etc.“ Es ist entsetzlich! aber Geduld.

Wegen der Donau habe *ich* viel gethan — — es ist aber noch wenig geschehen. — — Hindernisse aller, aller Art — Lauigkeit — zum Theil böser Wille — — und vor Allem „Superklugheit“ — — und die daraus quillende Ängstlichkeit — — haben bis jetzt — — sehr viel paralisirt.

Das Dampfboot Franz I. hat dem Zweck in *jeder Hinsicht* vollkommen entsprochen. Wir sind gerade in der Errichtung von zwei anderen Böten beschäftigt. Sind 3 Dampfböte — so wird man reguliren — regulirt man einmal, so wird man auch fahren können etc. etc. Um die Sache zu betreiben gehe ich nächstens auf einige Monate nach England. Ob mein vieles Mühen irgend Früchte tragen wird — weiss ich nicht — hoffe aber — und arbeite drauf los.

Bringen Sie mich in das Andenken Ihrer liebenswürdigst Frau, und genehmigen Sie die Versicherung meiner tiefsten Achtung, und der aufrichtigsten Dankbarkeit mit dem ich mich nenne

Euer Excellenz

aufrichtigst gehorsamster Diéner

Gr. Steph. Széchenyi.

Ich hoffe nächstens mit Euer Excellenz in persönlichen Contact zu kommen — und die äusserst wichtige Sache der Donau zu besprechen. Guter Wille, Ausdauer, und vereinigte Kräfte! besiegen am Ende doch alles.

Pest den 17-ten July 1832.

Czim: A Son Excellence Monsieur le Baron d'Ottensfels Inter-
nonce de S. M. L'Empereur d'Autriche près de la sublime Porte
etc. etc. etc.

Constantinople.

XI.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

(Bécs. Márcz. 24. 1835.)

Barátom

Éppen most jövök a Herczegtül. Nem akarta hinni . . . „5-ikén idéztettél 19-re comparealni“; így mond „hogy lehet tehát, hogy Kelemen már sententiát hallott és Posonba is megjöhett volna Erdélybül?“ Egyébiránt jól van disponálva . . . 's Posonyban — úgy látom — bátorságban is vagy, honnéd ha lehet, ez tanácsom — ne mozdulj. — Pestvármegyei közbenjárás Néked igen árt. Azt mondják „Te inspiráltad Kubinyit“. Én kereken és indignatióval tagadtam.

A Herczeg holnap Posonyba mén. Irjál németül Festetich Albertnek — van okom ezt tanácsolni — kérni őt „Eszközölné ki, mikor mehetnél a' Nádorhoz“, 's aztán beszélj magad.

Azt mondják „Semmi bajad“. Kéresd a Herczeg doctorát „nézne meg“ — — és Posonybul ne távozz!

Mikor megyek Bécsbül, nem tudom; de reméllem a héten meglátlak.

Dolgaim miatt szédeleg fejem — — de a recursust ha lehet — ma éjjel elvégzem, 's mikor csak lehet küldöm.

Sietve

Széchenyi István.

Bécs Marz. 24-ikén 1835.

Czim: A Mr. le Baron de Wesselényi etc. etc. etc.

Wesselényi jegyzete: Mártz. 24-én —835. és Mart. 25-én —835.

XII.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

[Bécs, márcz. 25. 1835.]

Barátom, Revitzkinél is voltam, ki legkissebb indulat nélkül, sőt részvétellel szóll felőled. Nem kétem, hogy Erdélyi sententiád relaxaltatni fog, ha annak idejében, t. i. mikor officiose fogod megtudni a sententiát, Recursust nyújtasz bé az Erdélyi Kancelariához; mellynek — mint mondják, de én bizonyosan nem tudom — hatalmában van a relaxatio brevi manu. Beszélj egyéb-iránt a Nádorral. — Itt nem szeretik Posonyba létedet, „denn er wird die Leute wieder hetzen“, így mondják. De azért jobb, csak maradjál, de NB. — ha lehet — semmi szembetűnő ne történjék, mert mind a rovásodra menne. A Recursust e héten — ha meg nem halok — bizonyosan megkapod. Még nem írha-

tom, mert még meg nem szállott Minerva . . .; tán nem is fog, de akkor „Nélküle a hogy keblemsugtafejem győzi“.

Élj boldogul!

Széchenyi.

Vasárnap előtt alig leszek Posonyban.

[Datum nélkül.]

(Wesselényi jegyzete: Mart. 26-án —835.)

XIII.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

Casino

Pest Mai. 31-ikén 1835.

Posonybul elmenetelemkor vevém leveled Nádasdy Tamással tett fogadásod iránt; 's minekutánna ezen utolsónak lova ma keresztül haladta a pályakört, holnap lefizetendem az illető bánat pénzt, kívánságod szerint.

Másik leveledet — — a két ló és nyeregvétel 's lovász bérlése iránt pedig ma vettem kezeimhez, — 's — — minden disappointment (sic!) elkerülése végett itt egyenesen — — idővesztés nélkül kimondom, hogy annyira el vagyok foglalva — munkátul — — kedvetlenségül — — rosz egészségtül — — kellemetlen elősejditéstül etc. miután — még Angliában sem vállalnám magamra — s annál kevesebben ott hol — — nincs egy félig meddig meglehetősen gebe is.

Itt eddig — semmi egyéb mint por, unalom és versengés. Isten veled

Széchenyi.

Üzim: A Monsieur Monsieur le Baron Nicolas Wesselényi

Presburg

(Wesselényi jegyzete: Jun. 3-án —835.)

XIV.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

(Posony. 1835. jul. 12.)

Barátom

Meglehetne, hogy Kedves iránt [2 esztendőcs csikóm, mely a nagy produceban 1837 futand] rendelkezhetném — — — 's eladnám. Légy tehát olly barátsággal, 's írjál néhány sort — mint ígérted, de felejtéd —, mely szerint bé lenne bizonyítva,

hogy Kedves egészen saját tulajdonom, valamint az is, mit tán nyerend.

God bless You

Széchenyi.

Jul. 12. 1835.

Posony.

Czim: Báró Wesselényi etc.

(Wesselényi jegyzete: Jul. 12-kén —835.)

XV.

Br. Wesselényi gr. Széchenyinek.

Copia.

Ezen irásom által kötelezem magamat arra, hogy azon 13,837 fl. epézn után, melylyel G. Széchenyi István urnak tartozom, de a melytől eddig kamat nem járt, e folyó év oct. 1-ő napjától kezdve törv. száztul hat kamatot fogok fizetni, s a jövő —838 oct. 1-én fogom az első évi kamatot letenni, s azután is azt évenként pontosan fogom fizetni, mindaddig, míg a tisztelt Gróf azon fenn nevezett tőkét nálam hagyni méltóztatik.

Pesten Jul. 12-kén —837.

[V. ö. az V. sz. alattiakkal.]

[*Wesselényi Miklós.*]

XVI.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

(Posony. Febr. 16. 1840.)

Kedves Barátom, régen nem írtam Neked. Rólad azonban többszer hallottam. Örvendek ha egészséged javul. Én még mindig sinlödöm. Nem tudom májomat rendbe hozni. Mindig fáj. Egyébiránt lábon állok. Feleségem, ki igen köszöntet, vagy tíz héttel ezelőtt sok és hosszas fájdalmak után egy fiút szült. Neve: Ödön. Most 9 gyermek atyja vagyok. Sok öröm de ugyan sok gondnak is kútfeje!

E sorokat, mellyek által magamat emlékezetedbe kívánnám visszahozni, két okbul írom. Elsőben, hogy tudakoljam általad, „Graefenberg volna-e nekem való vagy sem?“ 'S másodsor, hogy kérnélek, „tennél rendelést, mikép a Nálad levő 13,837 pengő forint tőke 1839-iki kamatja kezeimhez szolgáltatnék“.

Mi az elsőt illeti: ugy is tudod, mik bajaim, mellyek nem igen változtak, 's ekkép Priesnitznek legjobban magyarázhatnád azokat, személyes leírásomat hozzátéve. Már másfél évvel ezelőtt kíváncoztam Graefenbergbe, 's írtam is Priesnitznek, ki — mint később hallám — jöllehet nem rendeltem, sokáig tartott fen

lakást számomra. E tekintetben tehát írj néhány sort: Priesnitz — a nélkül, hogy ismer — leírásod következtében ugyan biztat-e? Ha végződik az országgyűlés e tavaszkor, mint hihető, ha csak nem bukik elő valami diabolus ex machina, eltökéllett szándékom „magamat jól megmosatni!“ — Feleségem alkalmasint elkísérne, 's ekkép tán Freywaldauban jobb volna letelepednem. — Mindenesetre pedig hozzád rendbe Priesnitz-czel, ha valami költséget tett volna, midőn — ha igaz — lakást tartott fen számomra; 's elégítsed ki. Engem legalább ne sorozzon a rendetlen és rozsz fizető magyarok közé.

A második pontot illetőleg, sajnálom, ha alkalmatlan vagyok. Als Hausvater einer so zahlreichen Familie muss ich aber auf jeden Kreutzer sehen. 1838-ban fizetted Octob. 1-sőjén 830 pengő forinttal a legelső kamatokat, mikép 1839-nek 1-ső Octob. lett volna az ismétli fizetés ideje. Gondolván, hogy tán eszedbe jutand, nem irtam mai napig, midőn éppen pénzeim elrendelésével foglalatoskodom.

Tisztelj meg néhány sorral, kedves Barátom, 's hidd el, hogy várva várom azon pillanatot, mellyben ismét lássuk egymást. Isten áldjon 's segítsen!

Széchenyi István.

Posony Febr. 16. 1840.

[Wesselényi jegyzete: Febr. 23-án —840.

XVII.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

[Pozsony. 1840. márcz. 5.]

Igen kedves Barátom!

Februar 28-i leveledet nagy örömmel vettem; igen köszönöm a Wodjanerhez szóló assignatiót. Nagyon szeretnék Gräfenbergbe menni, de alkalmasint nem fogják engedni naprul napra szaporodó foglalatosságim. Egészségem nem jó, de mégis mindig talpon vagyok és dolgozhatom és már ez is valami. Valljon Priesznitz többre vihetné-e? nem hiszem. Bajom a májban van, und ich glaube es sind verhärtete Knoten. Geschwulst ist gar keine; aber immerwährend, wenn auch kein Schmerz, so doch stets ein äusserst unangenehmes Gefühl. Nasse Umschläge zu tragen habe ich das vorige Jahr versucht. Hat gar nicht genutzt, machte mir aber viele Ungelegenheit. Ich lebe nun wieder seit einigen Wochen homeopatisch, und brauche kalte Sitzbäder. Finde ich aber wieder keinen Unterschied. Und da meine Lebensart, wie ich sie immer einrichte, wenig oder gar nichts ändert, so muss ich glauben — wie ich es seit längerer Zeit immer glaubte —

dass ich in der Leber Steine oder so etwas haben muss. Meine Haut ist überdiess auch in einem sehr schlechten Zustand. Und so auch meine Augen, die immerwährend thränen, so dass ich gezwungen bin, wie auch jetzt, mich einer fremden Hand zu bedienen. De mindezért mégis el szeretnék menni Gräfenbergbe, ha csak tanácskérés végett is, de ez semmi esetre nem történhetik augusztus vagy szeptember előtt; mert addig igen igen sok dolgom lesz, kivált a budapesti hid körül és a pest-szegei csatorna tervezésében; fogok-e akkor kaphatni Freywaldauban lakást — pedig 4 vagy 5 szoba kellene — az más kérdés; s erről kérlek tudósíts. Feleségem hála isten jól van s úgy gyermekeink, mindnyájan igen szívesen köszöntenek, én pedig maradok Pozsony, mártz. 5-én 1840.

hű barátod

Széchenyi István.

[Csak az aláírás Széchenyié.]

[Wesselényi jegyzete: Mart. 13-án -840.]

XVIII.

Gr. Széchenyi br. Wesselényinek.

[Datum nélkül 1841 jan. hó.]

Igen kedves Barátom,

Nagyon bánnám, ha ezen sorok által alkalmatlanságot okoznék, de mint 9 gyermeknek atyja, nem mulaszthatom el. —

Azon csekély — 13,837 pengő forint tőkének, mely kezeid közt van — kamatja, 's mellyet 1837-től kezdve 830 fr. pengővel évenként rendesen fizetél, utolsó járandóságában elmaradt. t. i. Octob. 1-sőjéig 1839 Octob. 1-sőéig 1840. — Ha nem volna terhedre, igen leköteleznél, ha kifizetését e summának minél előbb megrendelnéd. — Terheim annyiak és olly külön neműek és színűek, hogy bárkámát alig menthetem meg elsüllyedéstől. Míg nőtelen valék, nem képzeltem, mennyi pénzbeli terheknek van kitéve a házasság; akkor mindig nyitva állt a reductio, — most ellenben illyesrűl, gyökeres reformatio nélkül nem lehet csak álmolni is. —

Itt hála az égnek megvagyunk mindnyájan, — 's hazudnék, ha azt mondanám: hogy sötétebb színben látom most hazánk jövődjét, mint 10, 15 vagy 20 évvel ezelőtt.

Kis körömben csekély erőm szerint naponta becsületesen eljárók. Mindenben mit kezdék, Isten áldása mutatkozik, mert hátra egy vállalatom sem megy, — bár volna több tehetségem, mikép egy kissé gyorsíthatnám kifejlésüket. — A hidon mindig erősen dolgoznak, mit most könnyebben cselekedhetnek, miután

tegnap óta beállott a Duna. Gözmalmunk, reméllem 1841-ik Május 1-sején őrleni fog. — Az Akadémia igen felelevenedett, az ott hetenkint rendszeren olvasott értekezések következtében. Gözhajóink száma 8-al szaporodik. — A Casino 1850-ikéigi megalapítása körül is biztos remény mutatkozik Az alsó Dunai munkák, azt hiszem, 1841-ben több pénzzel fognak folytatni etc. etc. S ha van valami, mi tán egy kissé hanyatlani fog — az a lóverseny léssen. — 1841-ben se Hunyady, se én, nem hozunk lovat. — A lóiskola, laptaház etc. etc. még nem érett meg. — Most leginkább a pesti hajó kikötőnek, 's a sopron-vasi szeder-egyletnek felállításával vesződöm. Mind a kettőnek biztosan reméllem sikerét. — E kívül mások vállolatában is veszek részt többi közt: Franovich és Szűts vállolatában, kik egy kis Graefenberget akarnak itt alkotni. Bár lenne fogamatja és sikere! Akkor tán Hozzád is többszer huzamasban lehetne szerencsénk. Addig is áldjon a Mindenható!

Széchenyi István.

Hítveselem családotul együtt igen szívesen köszönt. —

Czim. A Mr. le Baron Nicolas Wesselényi etc.

Graefenberg

E. Széchenyi.

[Postajegy: PESTH. Levélpapíron keresztül e körirattal: Si Deus pro nobis quis contra nos.]

XIX.

Br. Wesselényi gr. Széchenyinek.

Freywaldau. 1841. ápr. 4-én.

Ms. Gr. Széchenyi István urnak Pesten.

[Ez a levél nincs bemásolva Wesselényi levélmásolati könyvébe, csak jelezve van.]

XX.

Br. Wesselényi gr. Széchenyinek.

Széchenyinek. Küldök neki Wodianerre intézett utalványt 830 ftról szólót, s olly nyugtatványt kérek, mellyben ki legyen fejezve, hogy minden eddigi kamatokat megfizettem.

[Levélmásolatok 1841-ről I. 237. sz. levél. Freywaldau, 1841. okt. 23. A Wodianernek küldött levél a gr. Széchenyihez küldött levélbe volt téve.]

XXI.

Br. Wesselényi gr. Széchenyinek.

Freywaldau. 842. máj. 12.

Széchenyi Istvánnak. Nagyon betegem s láz közepette vevém s olvasám leveledet, s legelőbb azt hittem, hogy lázas képzelődés idézte azon felejthetetlen s szép időt vissza, midőn köztünk szív-s rokonérzet-szülte barátság, örömet fájdalmat osztó bizodalomban találta táplálékát s élvezését. Lázás állapotomban is édes volt e képzet, de még édesebbé vált, midőn kiocsudván láttam, miszerint nem csalódás, nem álom, hanem való a régi jó idők ezen visszasugárzása. Sajnálandó azon körülmény, miszerint elvek- vagy talán inkább nézetekben szétváltunk, s e szétválás elveink- s nézeteink-szabta utainkat is szétválasztá. Éltem egyik legszebb virágát gázolta el ezen szétválás; mert azóta barátságunk korántsem bomlott ugyan fel — de csak valljuk meg igazán, — oly szives és meleg, mint volt az előtt, megszűnt lenni; én pedig e szives, e meleg baráti érzetet s annak birását éltem legszebb örömei közé számláltam s azt sirunkig birhatni reményltem. E szerencsétlen szétválás talán hazánkra nézve is káros volt; egyesített erőnk talán többet birt volna, s az ki most egy párt erőszakának áldozata s polgárilag meg van ölve, hihetőleg még az élők közt lenne s munkálhatna; ha tölled szét nem kell vala válnia s ha azon borongó időkben anyai rokonérzetűl meg nem tagadtatik s el nem hagyatik. Szent volt az ügy s örök az igazság, mi mellett én küzdöttem, pályám tiszta, egyenes, szenny nélküli a fegyver, melylyel vívtam, mert az a helyesség s törvényesség pályája s annak fegyvere volt. Olyan szent ügyérti s oly szent fegyverekkel küzdés mindig diadalt szül, ha a vívók szilárd bátorsággal s kitűréssel bírnak; mert a gonoszság lehet hatalmas, de hatalma helyesség ellenében soká nem tarthat, csakhogy ennek bajnoki vívni ne szűnjenek s rendíthetlenség maradjanak. Hittem s tudtam én azt, hogy azon párt, s azon törekvés, mely atyáskodó fejedelmünk helyzetével ellentétben jogaink s a kor szellemének daczára rettegést kíván terjeszteni s erőszakot üzni, soká nem létezhetik és sokat nem tehet, hahogy az egyetértők egymást meg nem tagadják s egymást el nem hagyják; hanem egymás mellett s egymásért állva a törvényesség s helyesség egész súlyát vetik a mérlegbe. De mindez másként történt. Én elhagyatva könnyű prédává lettem. Társasági s polgári létem feldulatott s élet és munkásság nélkül teng már csak növényi sinylődő életem. Te a hatalmasok mint eszközök által vélvén a hazának legbiztosabban, legvalószínűbban használhatni, ezeknek bizodalmaért — de a mit meg nem nyertél — kockáztattad a nagyobb s jobb rész bizodalját, s népszerűségéd vagyis hatási és használhatási valódi eszközöd nagy-

részét elvesztetted. S így én elhunyt magamnak felejthető emléke, te hajdani magadnak töredéke létezőnk. Ez szomorú s fájdalmas; de hála az égnek, hogy nemzetekre nézve in nemine salus! S így a múlt borúk s viharok a hazára napfényre derültek. Áldom e napfényt, habár az nekem csak siromra süt is; s az irgalmas Isten ajándékának tekintem, mert valóban azt nem érdemünk s nem bölcsességünk idézte elő. Hogy e napfény meddig tart, az Ég tudja. De éppen azért ügyekeznünk kell azt használni. Tömeges jót s hasznost fejthet ki ennek jótékony melege, csak hogy e napfényt fellegek ne borítsák, melyeket gyanakodások s gyanúsítások leghamarabb idéznek elő: s csak hogy melegét se szűkeblőség, tespedés hideg gőzei által, se az előretörekvés, habár jó, de rosszszul számító törekvés vihara töllönk el ne zárja. Adja az ég, hogy Te, ki még a polgári munkásság terén állsz, e jobbra vált korunkban még sokat és sokáig használhass és használj.

Szives örömmel töltött el, hogy a szeretetre oly igen méltó szép Károlina, egy derék s lelkes hazánkfia s barátunk hitvese leend. Áldja az ég legjobb malasztjával e szép szövetiséget. Mint az apának s tisztelt anyának hív barátja, az ezen eseményeni családi örömeiket egész mértékben érzem és osztom; de azonkívül mint hazafi is szivemből örülök e házasságnak, mert fájdalom, hogy ez így, s hogy ritkaságáért van így, de hazánkra nézve egy jó magyar, de azonban művelt háznak s jó magyar ivadékokat ígérő családnak alakulása s az ilyeneknek csak egygyel is szaporodása még mind nagy nyereség.

Igen tisztelt Grófnődnek kezeit csókolom s neki kegyeibe, s Néked barátságodba ajánlott, maradok stb.

(A levél u. o.)

XXII.

Br. Wesselényi gr. Széchenyi Istvánnak.

Freywaldau. 1842. jun. 26-án.

Tisztelt Barátom! Ezen levelem megadójját Gr. Nugent-t mint igen lelkes s derék egy embert szivesen ajánlom. Örömmel használom ez alkalmat, hogy egyszersmind magamat is barátságos emlékedbe visszaidézzem s tisztelt Grófnődnek szívserinti hódolatomat jelentsem.

Isten Vele.

[Levélmásolatok 1842-ről.]

XXIII.

Br. Wesselényi — gr. Széchenyinek.

Zsibó. 1844. jan. 28.

Kedves Barátom! Leveled kezdetén tisztelt nőd nemsokárai lebetegülését említvén, ebből azt gyanítám, hogy talán komának vagy keresztelőbe hívsz, de leveled folytából igen tisztán megértém, hogy keresztsegről ugyan nem, de valamiről, mi izrael népénél a helyett van, s ha nem is körül-, legalább egy részbeni, azaz ad vires 13,000 frt leendő metéltetéséről van szó. Ezen műtétel nem igen kellemetes; fájdalomossága mellett azért is, hogy superplussa ritkának s kivált ki Aesculapok kezei közt gyakran volt, nem igen van; financialis ily műtétel pedig, főként ha váratlan, sehol és soha sem igen kedves, de kivált pénzetlen időnkben s honunkban véletlenül nagyon kedvetlen; s azért azt azon logica sem igen teszi kedvesebbé; miszerint mivel valakit kilencz évi távolléte alatt emberei elég becsületesek voltak egészen tönkre nem tenni: tehát fizessen. Engem illetőleg az említett műtétel mellett legfeljebb az szólhat, hogy „hiszen már ugy sem igen veheti hasznát“. Ez ugyan személyemre nézve mindenképen igaz: én már sem tőkének, sem tőknek sok hasznát nem vehetem; de érték tekintetben vannak, kik számára pénzt tenni félre kötelességem lévén, ennek teljesíthetésében akadályoztatásom mindenesetre fájdalmas marad. — Sem egyéb, sem érték körülmenyeim- s állásomból titkot csinálni okom nincs: azért tudd, miszerint passiv adósságaim tesznek mintegy 100,000 frtot, activ tőkém pedig van 80,000 körül, de passiv adósságaimat kevesíteni nem áll érdekemben, mert jószágimat annyira javítottam s investáltam, hogy kik azokat halálom után kapandják, azon adósságot örömezt fogják fizethetni; tőkéimet pedig annyival inkább kell esonkítlan hagyva sőt szaporitva gyermekeimnek hagyni, mivel a törvény helyett is nekem kell azokról gondoskodni. Ebből láthatod, hogy annak mivel neked tartozom, lefizetésére pénzem nincs. Azonban mindent el fogok követni, hogy a te kielégítésedre pénzt kaphassak; de tudod, hogy ez mi bajos s most mi ritkán sikerülő igyekezet. — Neked, barátom, több pénzes ismerősöd vannak mint nekem, hiteled is oly jó, mint csak valakinek lehet: kérlek azért, igyekezz azon 13,000 frtot valahonnan oly móddal szerezni meg, hogy én neked arról új kötelezvényt adjak, azzal az eddigit váltván ki.

Szívemből ohajtom, hogy tisztelt nőd — kinek kezeit csókolom — szerencsésen szüljön s szüljön oly honfit, ki annak idejében egy oly terv alkotására s létrehozására legyen képes, mint a milyennel Te a kétgarasosban léptél fel, melylyel felérő,

hasznos s nevedet örökítő ajándékot honodnak csak az említetthez hasonló fiuval hagyhatnál.

[*Levélmásolati könyv* 1844-re. Jan. 1-étől Mart. 31-ig. 5-ik kötet. 38. l. 33-ik levél 1844-ből.]

XXIV.

Br. Wesselényi — gr. Széchenyinek.

Zsibórol, 1844 máj. 28-án.

Kedves Barátom! Későn — mert távol s félre vagyok — de örömmel olvasám „Magyarország kiváltságos lakosaihoz“-i fel-szólításodat. Lelkes az, hozzád illő s — úgy hiszem — czél-szerű. Átlátom, hogy a teendők felőli nézetek s javaslatok nyil-vánítását érdeklő felhívásodban saját nézeteidet s javallataidat részletesen nem fejthetted ki, mert azzal árthattál volna; de jónak látnám, hogy azok, kik e szent ügyben tehetségök szerint segédid kívánnak lenni, tudhatnák legalább privative a te néze-teidet s a teendők — s azoknak sorozata s elosztása iránti terveidet: hogy a szerint s annál sikeresebben munkálhassanak. Nékem, Barátom, munkássági köröm igen parányira szigorodott; de hacsak egy pár egyénre hatásból állhat is az, kötelességnek ismerem: azért, hogy sokat nem lehet tenni, a keveset el nem mulasztani. Most czélbavett mived oly nagyszerűen idves, hogy annak elősegállítására bármi alárendelt napszamosi szerepet kész lettem volna még akkor is felvállalni, midőn magam erejéni építé-sre éreztem magamban hivatást s tehetséget; nem kisebb kész-séggel s buzgósággal ohajtok most azon mivhez rendeletem alatt és szerint, azon igen csekély kis adalékkal járulni, mi roskadt erőmtől kitelik. Ha e parányi kiesynységet azon fáradságra méltónak itéled, írj nekem parancsot, utasítást. Meg vagyok győ-ződve, hogy ez hitemmel teljesen egyező s azért — ha tehet-ségemet feljül nem mulandja — általam végrehajtható leend.

Hogylétem felől szeretném nem írni; mert az kedvetlen s azért unalmas tárgy; de annak irván, kit csaknem egy század-negyed óta ismerek barátomnak, nem illenék elhallgatnom, hogy a télen sok kint állottam ki, s hogy az, minek aggasztó köze-ledése csaknem oly borzasztó, mint megjelenése, t. i. a vakság, nálam végtére négy nap óta teljesen beállott. Adjatok halát az égnek ti mindnyájan, kik számára még jön fel s áldozik le a nap; a legelevenebb képzelődés sem álmodtathatja veletek a nemlátónak kinjait.

Grófnöd kezeit tisztelettel csókolom s maradok barátod.

[*Levélmásolati könyv*. VI. 82. l. 222. sz. levél 1844-ből.]

XXV.

Széchenyinek. 1844. jul. 4. [Zsibóról.]

Tisztelt Barátom! Szívből folyó s ahoz szóló soraidat vettem. Abból is, mit felőlem írva nekem javallsz, igazad van. Most azonban annyira szenvedek s oly nyomorék vagyok, hogy felmennem s fenn lennem nem lehetne. E tekintetbeni javulásom időt kíván, valamint dolgaimnak elrendezése is, melylyel csak olykor foglalkozhatom s mit csak apránként tehetek. Midőn ezek engedik, szándékozom Pestre menni. Mindenesetre akár itt, akár ott, csak úgy s csak addig fogok élni, míg képesnek érzendem magamat eddig magamhoz s hozzátok, barátom, méltó lelki erővel túrni s tenni, mennyit lehet, mit szent kötelességnek vallottam s mi alól a legroskadtabbat is fel nem oldozottak valloim.

Bár képesek s hajlandók lennének honfiaink felfogni mind fontosságát, mind haladékat nem szenvedő voltát annak, mit tenni kell. Adjon az ég ernyedetlen kedvet s lankadatlan erőt idves munkássághoz Nőd kezeit tisztelettel csókolja s kér olykori megemlékezésre barátod.

[*Levélmásolati könyv.* VII. 5. l. 287-ik levél 1844-ből.]

XXVI.

Széchenyi Istvánnak. [Zsibó. 1844. okt. 15.]

Tisztelt Barátom! Későn felelek azon leveledre, mely válasz vala Jul. 3-iki¹ soraimra. Azon levelemben üdvös terveid s munkálatodra csekély [valóban csekély] segítségemet, habár napszámosi szerepben is ajánlottam; de Te úgy látom szellemi munkásságom ezen följánlásával meg nem elégszel, s a munkához közvetlen testi hozzájárultát kívánod a rokkantnak. Mit kívánsz, oh mester, szolgáltdtól! Igaz, hogy parányi az, mit én szellemileg tehetek; de testileg el van tőlem minden munkásság zárva. Te ezen állapotomat hihetősön nem egészen tudod. Azon kívül, hogy teljesen vak s oly nyomorék vagyok, mikint nyolczadik hónapja, mióta mind fekszem, vagy legfeljebb ülök, még annyi fájdalom kinez, hogy ritkán állhatom s ritkán vagyok csak egy pár gondolat összefűzésére vagy valamiveli foglalkozásra alkalmas. Ily állapotban — ha lehetséges lenne is Pestrei felhurcoltatásom — minő szerepet játszhatnám ott? Mit csinálnátok ott velem? A casinoba helyheznének-e a vaknyomorékat mint annak aggszerű butorát, vagy salonjaitokba mint vastag chinai rokokot, vagy pedig a budai bérczek közé telepítnének, hogy ott a hegyek világtalana „bút de promenade“-úl szolgáljon; avagy a tudós tár-

¹ Helyesen: júl. 4-iki.

saság s megye gyűlésein kellene az ígét hirdetnem? Tudod s naponta bizonyítod, hogy az, ki nemcsak lélekben, hanem testben is működik, sokat kénytelen futni, fáradni; hol itt, hol ott kell az emberekkel találkoznia s fel kell keresnie s látogatnia azokat, kikre hatni akar. A vaknyomorék mindezt nem teheti; s emberek közt zárt helyen lábomoni borzasztó sebem mián — hogyha szép igazságok s rábeszélő mondatok helyett a körültem lévőkk orraik alá mind eau de Lubint s Patscholit tartanék is, nem lehetek — vagyis inkább nem lehetnek az emberek körültem. Ezekből láthatod, hogy nekem Pesten hasznomat nem vehetnéd. Itt midőn fájdalom engedik — vagy jobban mondva — ha engedni fogják, dictálhatok egyet s mást, minek talán lehet valami, habár kicsiny haszna is; és mind írással, mind az itt megfordulóknál szóval főként a Magyarhon s Erdély egyesülése nagy munkája előmozdításán működöm; mire éppen ezen két hon közti hely legcélszerűbb. Reám nézve pedig tűrhetőbb itt csendesen maradni a megszokott körben s ápolás alatt, mint mindezt mással cserélve fel, egészen új háztartást, lakot s életmódot rendezni el, mit vakon tenni képtelen, nyomasztó s terhes. Ezekhez járul, hogy inneni elköltözésem dolgaim körüli annyi elintézetést kívánna, melyekre most valóban képes nem vagyok. Mindezek ittmaradásomat nemcsak javallnák, sőt parancsolnák azon esetre is, ha felmehtének. Ezt azonban naponta terjedtebbé s fájdalmasabbá váló sebemért ha akarnám, sem tehetném. Ha mehtének, nem Pesteni megtelepedés végett, hanem mennék, hogy az ottani orvosokkal vagy a Rudnói papnál vagy Graefenbergben vagy Isten tudja hol és mit próbáljak; mert miután itt a vizgyógy-mód folytatása nem sikerült s homeopathisalni kezdettem, egy nagyon dicsért s valóban is igen szorgalmas és ügyes homeopathát hozattam, dr. Stapfot; de én napról napra rosszabbul vagyok, ő pedig „est au bout de son latin“.

A napokban vettem az erdélyi díj felől irt leveledet. Fogok az érdekletteknek írni s veendő válaszukról tudósítlak. Én szívesen reá állok, hogy ezen díj a nemzeti díjjal annak feltételei mellett egyesíthessék: „Egyesült Magyarhon s Erdély nemzeti dija“ czim alatt.

Jan. 28-iki leveletem vetted-e? Ohajtanám az abban tett kérésemre válaszodat venni.

Emlékezhetsz, hogy kivánságodra: miszerint az egymásnál lévő leveleinket kicseréljük, én a te leveleidet még 1838-ban kezedbe szolgáltattam; Te az enyimeket — hihetősön arról vagy megfelejtkezvén vagy rá nem érvén — még vissza nem adtad. Ha ezeket csomóba bepecsételve Wodianernek átadod, ő kereskedői uton leküldi nekem.

Igen tisztelt nőd kezeit hódolattal csókolom s maradok barátod.

[*Levélmásolati könyv.* VII. 133. l. 1844-ből 406-ik levél.
NB. E levél vége egyszersmind magyarázata annak, hogy miért ismerünk oly keveset a Széchenyi-Wesselényi levelezésből.]

XXVII.

B. Wesselényi Széchenyi Istvánnak.

Zsibó. 1845. jan. 29.

Különösen tisztelt Barátom! Megbocsáss s ne is csudáld, hogy ily nagyon későn veszed válaszat. Elhitt volnék, ha hinném s kérkedő, ha állitanám, hogy az engem ért csapás után s szenvedéseim közt kedélyemben az egyensúlyt annyira helyre tudtam állítani, miszerint dolgaimat s foglalatosságaimat úgy lennék képes folytatni s úgy vinném, mint különben. Ennek tulajdonítsd válaszom megkésését is. Levelednek engem illető része oly felszólítást s unszólást foglal magában, mi vonz is, taszít is. Több tisztelt s szeretett barátim közelébeni lehetőség képe; annak hite, hogy ott ezeknek résztvevő keblök nyílnék számomra; s azon eszme, hogy ott még talán munkálhatási s használhatási körbe léphetnék, s így a megholt megint élhetne: mindez, Barátom, hatalmason vonzóerővel bír. De e szép képek higgadt fontolás után veszítik tündérszínöket. Magad mondod, miszerint Pest lakosi — tehát ismerősim s barátim is — két táborra vannak szakítva a védegyelet által. Ezt hiszem és sajnálom, ámbár azt tartom, hogy a két — vagy a mi még rosszabb — több különböző táborra szakadás már régebb óta létezik. Hogy kik vagy mik okozták ezt, nem tudom; de vizsgálni sem akarom. A védegyelet melletti s elleni törekvés csak egy kis külszin és jel, melyet a már nagyon is különböző egyenruhákat öltött többféle táborbeliek hajtókáikra illesztenek. Ezen nemcsak különböző, sőt ellenséges táborokra lett szakadás s az egymás ellen használt gyanúsítások, hibáztatások s kárhoztatások rendszere engem undorít s botránkoztat. Itt cselekvés tenyésző csiráira negatiók dermesztő hidege fuvatik; ott a theoriát s elveket csigázzák arra, hogy Saturnuskint saját magzatit a már megszületett s a gyakorlat emlőin már növekedő tetteket s tényeket felfalja; amott pedig a gyakorlatot uszítják tulajdon nemzője, az elmélet ellen. Elveket pengetnek olyanok, kiket a körülmény s pillanat hatalma járókáján hordoz; másoknak gyengéje: politica s tactica; örökké ezt emlegetik épen azért, mert ez leggyengébb felők; lázason remélnek némelyek, míg mások lázason remegnek; s valamint amazok reményeiket, úgy ezek rettegésöket testben előmutatni nem tudják; hanem ábránd fénykörével sugározatják körül amazok a nem létezhetőt; ezek pedig mysticus jóslatok s szörszálhasogatásokból

gyúrnak rémképet, — nem magoknak, mert ők hihetősön rajta nevetnek, hanem a megijesztendő s lenevetendő sokaság számára. Vannak, kik az Ariadne fonalából vagy hálót szőnek vagy vitorlakötelet akarnak fonni, s vannak olyak is, kik igazán birt vagy birni vélt Ariadne-fonalukat hogy felhasználhassák, tömkeleget építenek. Isten sokféle ezen teremtményi közt én magamat feltalálni bajosan tudnám. Ezen tudja az ég, hányfélekép hányfelé vonó tarka sereg azon évtized óta jött létre, mióta én honomnak mind társadalmi, mind polgári életétől távol tengődtem. Az én időmben csak két sereg volt: t. i. polgári létünknek s fennálló törvényeinknek a feljülröli önkény elleni oltalmazóiból s ezzel szemben azon önkény elősegítőiből álló sereg; akkor tudhatta kiki, hányadán van; most máskint van s máskint is kell lenni. Világkörülmények, kor haladta parancsolták, ama feljülröli önkény csillapodta pedig lehetővé tette: hogy honunk s vérünk átalakulásának mive nemcsak szó s írás, hanem tettek s törekvések tárgyává is váljék. Azonban ama feljülröli önkény s ellenséges irány tényekben sem ritkán s czéizatban még inkább nyilvánulván, az az ellen vivók sergének sem feladata s tisztje, sem becse s szüksége el nem mult. Ámde szerepök megnehezedett; s kevesen tudtak s tudnak közülök a vároltalmazói egyszerű szolgálat schlandrianjából ki és azon feljülemelkedve, mikor lehet és kell, olykor a várban kisebb őrizetet hagyva kitörni abból vagy távozni attól; és sik mezőn csatázni nemcsak, hanem új várakat is építeni s gyarmatokat alkotni s gyarapítani. De szintoly kevéssé képesek vagy akarják sokan megfogni, hogy nem kell, nem szabad még azon várat őrizet nélkül hagyni; mert ellenség ólálkodik még körülte; sem pedig nem kell s nem szabad azon várat ellenségnek adni át, míg új várunk gyarmatink védelmére felépítve nem lesz s e gyarmatok azon vár fentartására elég virágzó s elég népesek nem lesznek. Sikoni csatázás, új várépítés és gyarmatalakítás czéljáért a várból kiözönlött sokaság egyfelől a várban maradó s maradni kellettöket illeti henyeség, féltékenység gúnyjával; másfelől mind a felett, hogy mit, mind hogy mikint tegyenek, összevesznek; a sikon csatázók a várépítőknék s gyarmatosítóknak, ezek viszont egymás s amazok cselekvését korholják; nem akarják átlátni, hogy ez is, az is, amaz is szükséges, nemcsak azért, mert sikoni ellenség is van, mely ellen csatázni kell, s új várépítés a meglévőnek roskadandó volta miatt szükséges és gyarmat kell a vár és sergek fentartására s táplálására; de azért is, mert nem minden mindenre alkalmas; s ki sikon csatázni képes, az építeni, lehet hogy sem tud, sem akar; ki pedig erre jó, azt kár a gyarmat alkotásán verejtékeztetni; valamint ennek munkás alkotóit a várba zárni vagy a csatába kergetni. A magokat nyiltan ellenfélnek vallókról, vala-

mint a bérért, vagy hiúságból avagy boszúság miatt ahoz átszökökről, úgy a kémek s titkos ellenségek undok csapatjáról nem is szólok; hanem csak azokról teszek még említést, részint kik léhaságból a két fél közt ingadoznak; részint pedig kik a legjobb szándékból mindig egyenlítani s békültetni akarnak; de a hatalom pártjával, melyet üdvös czélokra használni szeretnének, nem bírván, a másik pártot ostorral unszólják békülésre. Ezen és a szláv és germán s mit én tudom mi minden más felekezelettől hemzseg most honunk, s annak középpontja Budapest. Ezek közé lépve s ezek közt élve mindenfelé marakodnom s mindenfelől marattatnom kellene. De ezen csak kellemetlen vagy veszélyes, de ha kötelesség parancsolja, mégis megfutható pálya nem ijesztene vissza, ha régi erőm feszítené inaimat. De mivel én, mint már feljebb is mondtam, küzdésben csak a nyílt ellenséggelhez s a tevésben a teendőül mondhatni maga magát bemutatónak tevéséhez s csak két párt közti választáshoz voltam szokva: most az oly sok egymás mellett s ellen álló pártok, a számtalan teendők annyi felé sorozott halmaza s a munkásság és cselekvés annyitól igényelt. követelt s javalt utja s modora közt magamat, újra is mondom, feltalálni még akkor is bajosan tudnám, ha az volnék, ki voltam. És ennek a mellett, hogy hihetősön ily bonyolódott, hogy ne mondjam, eszeveszett állapothoz megkívántató elég találóssággal s hajlékonysággal nem bírok: okául talán azt is fel lehet venni, hogy a tragoedia vagy komoedia bonyolódási közt nem szerepelvén, a prolog s egyszerű előjáték elszavalása után most egyszerre kellene a soha nem játszott s be nem tanult szerepben idegen személyzet közé botorkáznom be. Socialis mint polgári téren csak az egészszel együtt élt, haladt vagy hátrált töltheti helyét. be, s hathat másokra; ki évekig távol állott mindkét tértől, — ha azokra visszalép, a társas körbeni megjelenése nevetséges, a polgáriban haszon nélküli leend. Ki külön vénült, kétszeresen vénült. „Solve senescentem mature sanus equum: ne ad extremum peccet et ridendus ilia ducat“.¹ Ezek szerint ha nyomorék s vak nem volnék is, mégsem hiszem, hogy valamit tehetnék; de hát mostani helyzetemben látni, száz szemmel látni kell most, ki a száz felé vezető utak közt tévedni nem akar; a vak mikint tántorogjon ezeken s buk-jék súlyos testével, ugy lehet drága ültetvényeket zúzva el, vagy a gyermekokaság kaczaja tárgyává válván; és a sürgő sokaság közt barátba, ellenségbe ütődjék mások terhére, maga kinjára. Nem, nem, Barátom, hagyj engem elvonultságomban. Ha abban még tehetek valamit, jónak élémozdítása vagy rossznak gátlása

¹ Horat. *Epist.* I. 8. Helyesen: ne peccet ad extremum ridendus et ilia ducat.

körül, hiven teendem. De az elégnél már jóval többet irék magamról. Megbocsáss, hogy jobbra használandó idődet ennek olvasására pazarlani kénytetélek.

A közadó ügye megbukásáni fájdalommal teljesen osztozom. Igaz, hogy keserű a parthoz oly közel szenvedni hajótörést; de tudod, hogy parthoz közel több hajó szokott elsülyedni, mint a nyílt tenger sivatagján. Azon egész ügy körül roszul számított, hibás lépés annyiak által s annyi tétetett, hogy gondolatom szerint bajos megítélni: abban az elsőség kit illet. Midőn én itt távolban a subsidium elaszott s elkárhozott alakját láttam, szép tervedet félretaszítva kísértetként megjelenni, elborzadtam; midőn ezen úgy sem nagyon bővre szabott subsidiumot csaknem harmadára láttam, még pedig a főrendek által összeszigorítva, elszörnyedtem; de leginkább szomorodtam el azt értvén meg, hogy a mennyiség parányira nyirbálása tehát nem kívánatos és el nem fogadható dologhoz csatoltatott a főrendek által indítványkint; mi által magok s a kezdeményi jogukat féltékenyen őrző rendek közé Eris almáját vetették. Tudtam s tudni lehetett, hogy ezt és így a rendek nem, vagy legalább bajosan fogják elfogadni s ha el nem vetik is, az országgyűlés berekesztése vetend a dolognak véget. Isten bocsássa bűnöket azoknak, kik ezen magasztos, de a körülmények miatt nem sikerülhető indítványt jó szándékból, de nem jó számítással tettek; és bocsássa azokét, kik a nagyobb rosz elkerülésére nem választották az indítványt elfogadván, a kisebbet. Azoknak, kik a dolgot nem akarták, számításuk jó volt és tiszta: mert ha az indítvány alatt elfogadtatik az olesó dicsőség, bizonyos nyeres; a mellett a tehernek kétharmada mindenesetre le volt rázva, és hogy közterhet mint ilyet mégsem viselendnek, azt hihetősön felülről még remélhették; — ha pedig el nem fogadtatik, úgy a dicsőség még olesóbb leend; mert semmit s még subsidiumot sem kell fizetniök. Azonban hiszem, hogy ezen ügy a közelebbi országgyűlésen fényesen átmenend. Igaz, hogy addig idő van vesztve; de azon szükségseinkhez képest nyomoru mennyiséggel ugysem sokat lehetett volna tenni. Az elv pedig már ki van mondva, meg van születve, ezt nincs erő, mely szülője méhébe visszakényszerítse.

Az Erdélyi díj iránt mégsem tudósíthatlak: felszólítottam az alapítókat; de tudod, hogy az emberek mindenre inkább érkeznak, mint a mit épen kellene s illenék tenniök. Válaszaitkat még nem kaptam.

Az országos méneskönyvnek is már újra meg kellene jelenni. Én igyekszendem Erdélyből az adatokat összegyűjteni; s felküldeném, de nem tudom kinek. Erdélyben jelen tavaszon 30-nál több televér mén hágand.

M. év Jan. 28-iki kérésem az volt, hogy szerezz saját

hiteledre pénzt, melylyel nekedi tartozásomat lefizethessem s melyről azután megint neked adjak én kötlevelet. Te azt hiszem, kaphatsz pénzt. Itt Erdélyben lehetetlen kapni. Tőkémert pedig adósságfizetésre nem fordíthatom, mert azok gyermekeiméi, kiknek jövedőjét törvény nem biztosítván, nekem kell biztosítanom; s adósságim jószágimon lévő oly terhek, melyek örökösímet jószágaimban tett javításimat tekintvén, nyomni korántsem fogják. Azon kérésemet most ujítom s még bővitem azzal, hogyha lehet, szerezz még vagy tizezerrel [10000] többet, mint a mennyivel neked tartozom; mert adósságim közt van még egy pár kisebb positio, melynek lefizetése nagyon sürgető lenne.

Kérlek, jelentsd Grófnődnek legszívesb tiszteletemet s tartsd meg becses emlékezetedben barátodat.

[*Levélmásolati könyv.* IX. 128 l. 1845-ből 58-ik levél.]

XXVIII.

Br. Wesselényi gr. Széchenyi Istvánnak.

Pestről. 1845. jun. 2.

Tisztelt Barátom! Végtére megkaptam az Erdélyi díj alapítói részéről a kívánt megegyezési nyilatkozatot. Gróf Mikes Jánosnak erről szóló levelét ide mellékelem s tisztelettel maradok barátod.

[*Levélmásolati könyv.* XIII. 26 l. 408-ik levél 1845-ből.]

XXIX.

B. Wesselényi gr. Széchenyi Istvánnak.

Zsibó. 1845. decz. 15.

Kit 24 év előtt már mint barátomat szerettem s tiszteltem, azzal azt, mi reám nézve igen-igen fontos, közleni, nem csak helyesnek tartom, sőt kötelességemnek ismerem. Negyedfél év óta szenvedéseimben hűn ápolt s most éjborította napjaimban mentő s őrangyalként állott mellettem egy gyöngéd leányka, kihez őszinte szeretet, rokonérzet s hála kapcsolt. Hogy a szív s lélek e kapcsait törvényes alakuvá tégyem, annyival természetesebb s kötelességszerintibb leve, mert gyermekem vala tőle születendő. Nőmmé lett tehát ő s tegnap ajándékoza meg egy ép s derék fiúval. Fogadd, kérlek, s fogadja mélyen tisztelt nőd, mind a fiut, mind az anyát kegyeitökbe. — Nőd kezeit hódolattal csókolom. Áldjon az ég s a hon anyagi hasznai s jólléte körüli fáradozásaidat koronázza sikerrel. — Tartsd becses emlékedben barátodat.

[*Levélmásolati könyv.* 1845.]

XXX.

B. Wesselényi Miklós gr. Széchenyi Istvánnak.

Zsibó, 1846. aug. 13.

Igen tisztelt régi Barátom! Midőn a posta tegnap leveledet hozá, sietve bontatám azt fel, gondolván s reméllvén, hogy mikor leendő érkezésedről tudósítsz. És te nem jösszsz. Hidd el, innep, kegyelettel megügendő lenne házamnál, midőn fedelem alatt fogadhatnálak. Közel egy századnegyede, midőn Te, a fiatal, a szellem- és életdús, mozgásnak s munkásságnak ösztönétől s vágyától pezsgőn, inkább sejtelem mint tiszta öntudat által vezetelve, még csak félig testesült kötelességérettől nyerve irányt, jelenél meg Te nekem itt, honunk gazdagjai s nagyjai mindennapias sorából kiváló szép tünemény. Nemes kebledhez szoritottad a tiszta és szilárd érzetek izmos és nyers fiát. Megértők egymást, rokonság fejlődött ki köztünk, mert egy vala az, mit imádtunk, miután törekedtünk. Egyik előtt talán még leplezettebb volt keblének istene s ideálja inkább a jó és dicső nagy mindeniségében lebegő, mintsem alakba öntött; míg a másíknak azt szülői és nevelői még zsenge korában a honnak, az édesnek, képeben tüntették fel. De lelki rokonság szülte viszonyunk folytában nem sokára mindketten egyenlőn ugyanezen istenségnek kezdénk áldozni. Szolgálatának szentelők napjainkat. Évek telte után különböző szolgálatra gondolók magunkat hivatva, s hivatásunkat emberül s emberségesen teljesítők. Később emberek és sors a közvetlen s munkás szolgálat köréből engem kiszorítottak s a kiszorító korlátok egy része összeroskadván, részint azok által s helyökbe emelkedett más tarta távol honomtól úgy, mint az annaki szolgálattól. Testi szenvedés emelte e sorompókat nem áthágva, csak mellőzve tértem végre vissza szülőföldre, hogy azt lássam még egyszer rövid ideig s nem többé; s hogy az örök éj szörnyéhez lánczolva ezzel küzdjek nappal és éjjel és örökké. Hol egykor élénk munkássággal szolgáltam, ott és a helyett csak imasóhajok maradtak s hagyattak teendőmül. Tudtam volna talán s tudnék többet is, mint csak fohászzkodni, de hatása — mi a sikernek egyedüli feltéte — csak annak lehet, kinek csillaga még fenn van; az enyém elhunyt s időm lejárt. Te, barátom, a munkásság életdús mezején hagyattál vagy tudtál maradni. Utaidat gyakran nem értettük, nem helyeseltük én és sokan, kiknek pedig Istenemre mondom, ítélte őszintébb s érvényesb azon csoportéinál, mely téged bókok közt követ. Azonban adja az ég, hogy minden utad valódi javára s felsegállítására vezessen annak, minek szolgálatjára voltak s reméllem, vagnak s kell, hogy legyenek napjaid szentelve. Ha irányod s munkáságod honunknak anyagilag nemcsak, de szellemileg is [hasz-

nos], úgy tartsa Isten erődét, nyujtsa napjaidat; de messe ketté azt vagy ezt, ha, bár nem akarva is, ártasz. Ha — mint író — s balzsam szívemnek ennek hihetése, jót, alkotmányost és magyart ohajtottunk mindég, úgy szent igaz, mit mondasz, hogy ez oly kapocs, mely barátságunkat mindig épségben fogja tartani.

E leveletem, gondolom, Pesten veszed. Kérlek, jelentsd grófnődnek hiv tiszteletemet. A szép Károlina érzékeny vesztését fájlalva értém. Jó legalább, hogy már van remény a vesztés kipótlására.

Örömmel értem leveledből, hogy a Tisza körüli munkálatid annyi részvétre találak. Ez üdvös és nagyszerű vállalat megkezdése anyagi haladásunk új aerája gyanánt tekinthető. Ezen munkálatokért, reméllem, gyakrabban fogsz a Tiszavidékre jönni s engeddd reméllenem, hogy onnan vagy egyszer csendes magányomban meglátogatsz. A természet-szépségben nem szegény Zsibót, mint vak ember lakát, kissé vagy talán nagyon is elhagyott állapotban fogod találni, de nincs és nem lehet fényes palota s pompás háztartás, melyben melegebb szívvel fogadtatnál, mint itt fogsz fogadtatni. Ménesem mint részint tőled származott s egészen nézetid szerént létesült, — gondolom — fog neked tetzeni. Nem régiben Pestre vagyis inkább a Lőrinczi pusztára vitt tőlem Jurenák több lovakat. Kérlek, ha réá érsz, nézd meg. Azt hiszem, kedved szerintiek lesznek. Ez előtt 20 évvel még nem igen gondoltam, hogy ily haszonra termett s jó sok vér mellett oly izmos lovakat tudjak nevelni. Vedd, kérlek, ezeket protectiód alá. Ha kedvezőn fogsz irántok nyilatkozni, ez lovaimek becsét emelendi s neked vevőket szerzend.

Engedd, hogy nőmnek, ki napjaimat annyira deriti, menynyire azok csak deríthetők, üdvözlését jelentssem neked s derék kis fiamat szívességébe ajánljam. Áldjon az ég! barátod . . .

XXXI.

Br. Wesselényi Miklós gr. Széchenyi Istvánnak.

Zsibó, 1847. decz. 20.

Tisztelt Barátom! A részek dolga egyik e jelen országgyűlésen szőnyegre kerülő tárgyak közül. S fájdalom, hogy azok közül; mert az országgyűlésnek annyi fontos s oly roppant sok teendői lennének, mikint a drága időt s a szintoly drága erőket nagy kár kérdőzsre vesztegetni s az előttünk lévő körüli munka helyett azzal bajlódni, mi már hátunk megett lévő s ellátott dolgok. Ilyen pedig a részek dolga; mert már 11 év előtt hoztak benne törvényt, melynek egyik, azaz közjogi ágát a törvényhozás akkor egyszerre végrehajtotta, kimondván: hogy a részbeli

megyéknek szava s ülése leend az országgyűlésen, melyrei meghívásukat meghagyta. A törvény másik, azaz : közigazgatási ágát vagyis a visszacsatlás practicumát rögtön s a zöld asztal mellett nem lehetvén eszközölni, s erre habár nem sok, de mégis kellettven idő s kellettven a hely színéni működés : azért az a kormányra bízott s a kormány vállalta azt, gyors végrehajtást fogadván magára. Ezek következtében bevégzett ténynek lehetett s kellett azon törvényezikket tartani. S ha ennyire bevégzett tények is újra törvényhozás elébe kerülnek. ugy az vagy csak törvényhozósi játékká aljasul vagy működése a Danaidak hordója körüli. Örök időkre igaz törvényt hozni nem lehet ; s maga rendin van, hogy némely törvény 10—12 év mulva, vagy ha a gyakorlat annak előbb is szükségét mutatta, megint a törvényhozás eleibe kerüljön : de csak életbe lépte után s gyakorlati tapasztalás által bebizonyult szükség következtében, nem pedig a végrehatásnak elhanyagolása miatt s annak még csak elpróbálásának is előtte. — Hol törvények hozatnak, de végre nem hajtának, ott anarchia van. Ha e végre-nem-hajtás azért történik, mert a kormány akarhá azt ugyan, de nem képes azt eszközölni, akkor gyengeség s gyávaság bélyegzi azt s kormánynak nevét sem érdemli. Ha pedig kormány részéről nem akarás szüli a végre nem hajtást, ugy a kormány maga tüzi ki az anarchia zászlóját s szabály szerént támadja meg a csak törvényen alapulható rendet, s példája által mindenkit felhá Guerilla-harczra ugyanazon rend s minden törvények ellen. Annál, hogy azon 21-ik t.-cz.-et 11 évig végre nem hajtatta, semmi sem compromittálja, de alig is compromittálhatná valami inkább a kormányt. — Miket mondogatnak, hogy t. i. a partium maga sem akarja s ellenszegül, sind faule Fische, hiszen a végre nem hajtás büne 10 év előtt kezdődött s azóta tart ; hogy pedig a részekbeliektől nyilatkozatok jöttek a visszakapcsolás ellen, az sokkal későbbi s részint egészen új sütetű. Igaz, hogy 10 év óta szüntelen mesterkedtek a magokat kormányiaknak nevezők, hogy az embereket egyfelől ijesztés, másfelől kecsgetetés által a visszakapcsolás ellen hangolják. S az erdélyi kormány is a visszakapcsolást gátló szándékát parancsulva s buzdítva nyilvánította ; mégis csak évek mulva sükerült s nem is mindenütt, korteskedési mesterségek által, nem az értelmességtől, hanem az általok hatalmassá tett s elámitott tömegettől, visszakapcsolás elleni nyilatkozatokat csikarni ki. — Egyébiránt is a részbeli megyéknek ellennyilatkozata, kivált midőn az, egészen másként hangzó nyilatkozatok utáni s csak ármányszülte, szintoly keveset nyom a latban, mintha bármely megyéje Magyarhonnak, akármi módon a szomszéd Ausztriához vagy Morvához csatoltatott volna, s miután a kormány, mely azt Magyarhon beleegyezése nélkül tette volt, a visszacsatlás törvénye általi elhatározásába beleegye-

zett s azt kötelessége szerint végre akarná hajtani: nem jönne kérdésbe, hogy azon visszacsatolandó megyében vannak-e, kik Ausztria vagy Morvánál akarnak maradni. Hogy pedig Erdély beleegyeznek-e a részek visszakapcsolásába vagy nem: az nagy fontosságú lehetett akkor, midőn 832—36 előtt a Törvényben kimondott „*Auditis etiam Transsylvanis*“ záradék állott; de miután akkor azt az ország rendei s a Felség együtt elenyésztették, most már fontosság nélküli. Ha a visszakapcsolás végrehajtásának az erdélyiek meg- vagy meg nem egyezésétől kellett volna függnie, kimondotta volna a törvényhozás s eszközölte volna is azt, hogy megkérdéztessenek. — Különben is az erdélyiek s a partiumbeliek ellennyilatkozatait, a visszacsatolást mindeddig meggátolt akadályként hozni fel, csak úgy illenék a kormánynak, ha részéről közvetlen s közvetve emberei által, mindent elkövetett volna az erdélyieket is, a részbelieket is hajlandókká tenni s megbarátkoztatni azon törvénynyel, melynek végrehajtása az ő kötelessége. De midőn köztudat szerént mindent végbevit ellenszenv gerjesztésére s ellenzési nyilatkozat kicsiklandására, akkor valóban nevetséges azon önszülte nyilatkozatokra, mint akadályokra hivatkozni.

Ezek következtében valamint kívánatos, hogy a részek kérdésének már rég eldöntött tárgyán a törvényhozás most ne kérődzzen: úgy ohajtandó kikerülése annak, hogy a kormány — melyet most feles jó törekvéseiben elősegíteni kötelesség — oly téren támadtathassék s támadtassék meg, melyen gyengén áll, mint a jég hátán. Ezt pedig bizonynyal csak úgy lehet elérni, ha a 21-ik t.-cz.-nek [csakis mind az ország rendei, mind a kormány compromissiójával történhető,] rostálása kikerülésével, mind pedig a kormány 11 év ótai cselekvésmódjának lehetőségigi elmellőzésével a részek mikénti visszacsatlása felőli törvényjavallata a kormánynak — habár némi változásokkal vagy módosításokkal is — de hosszas vitatás nélkül elfogadtatik. Azon változások s módosítások, melyeket mi, részbeliek, szükségesnek látnánk s ohajtanánk, legfőbbként egyfelől az, hogy Kővár vidéke s Zilah városa önállásukat s képviseleti jogukat el ne veszítsék; másfelől pedig, hogy a mostani nem magas só ára megmaradjon.

A végre kívánám veled a részeket illető ezen nézeteimet közleni, hogy néked ezen ügyet — mely mellett mi, a visszacsatlás számos barátai közül többen petitiot küldünk fel — ajánljam szintügy, mint az ezen petitio felvitelére s előmozdítására megbízott elvrokoninkat. Ezek Teleki Domokoson, Teleki Lászlón s Kemény Sigmondon kívül, Décesei László, Katona Miklós és Deáki Sámuel. Ezek mellett magamat s az enyimeket is becses barátságodba ajánlott, maradok barátod.

[Ugyane levelet egy Décesei Lászlónak, Katona Miklósnak

s Deáki Sámuelnek küldött levél mellett, elküldte decz. 20-án Kossuthnak, mely alkalommal a fentiekhez intézett levelében hozzátette: „Irtam Széchenyinek s még irok, a hánynak lehet. Széchenyinek minden esetre jó lesz — még pedig nem később, mint másoknak — átadni“.]

[*Levélmásolati könyv.* XXXI. 152. 1.¹]

XXXII.

Gr. Széchenyi Istvánnak.

Zsibó, 1848. febr. 24.

Tisztelt Barátom! Örömet okozott nekem leveled vétele azért is, hogy abból javulásodat érthetém. Aggodalmat szült bennem annak hallása, hogy vörös himlőben fekszel, tudván, hogy e nyavalya élemedettekre nézve veszélyt hozható. Hát gyermekeid menten maradtak-e tőle? S áldott nőd, kiről ha leveled nem mondaná is, tudnám, hogy őrangyalként ápolt s lebegett Téged körül betegségében? — Mi is itt csakugyan a vörös himlőért nyugtalanságban élünk. E nyavalya a scarlállal együtt a tél folyta alatt Kolozsvárt s több helyeken nagyon dühöngött, végre ide is elhatott; de már megint szünni kezdett.

Leveledben az is örvendeztető reám nézve, hogy nem vagy remény nélkül a jelen országgyűlés eredményét illetőleg. Adja Isten, hogy mérséklet s biggadság vezérelje a lelkesedést s hogy a sok szép s magasztos szót mindig kitörő tettei készség kövesse; felülről pedig a sujtásos biztatások s csak pusztá szavakkali bizalomra nogatás helyett, ezt szülhető s szülni kellett tények hozassanak létre.

A részek visszacsatlásának kérdése is oly tárgy, melyben ha eddig jöni talált vagy jöni találna bármi cifra s szép szavakkal spékelt leirat, az valóban annyi bizalmatlanító tény után sem bizalmat előteremteni, sem a szám nélkül előfordult s folytonos létezők által mindinkább öregbedő compromissióit a kormánynak, enyészteni nem fogja. Kár, hogy e tárgy, melynek törvényszerű megoldása annyit engesztelne, makacs megtagadása pedig oly sok rossz vért csinál; eddig haladt s még mind halad és halad jó részt egyedül azért; mert vannak, kik magukat Erdély előtt compromittálva gondolják, hogy ha annak ellenére, mit tőlük várnak s mit ők talán ígértek is, a részek Erdélytől elszakíttatnak s

¹ E levelét s több mást Kossuthnak küldvén fel decz. 20-án, egyszersmind ezt írta neki: „U. i. A Széchenyinek s Vay Miklósnak írott leveleimet ohajtom, hogy megolvassátok: azért azokat oly borítékba tettem, melyen gummizott czimerem van, hogy olvasás után a gummit megáztatván, becsinálhassátok.“ [U. o. 157. 1.]

compromissio kikerülésére nem vélik igen nagy árnak a felségnek halomra gyűlt más compromissioi közt azon compromissióját is, miszerint négy évben egymás után sürgetvén a visszacsatlást: végre 845 Dec. 2-án kelt Handbilletben az eddig elhanyagolt visszacsatlásról így szól: „Ez által lőn alkalom az oppositio néhány megyében gyanut, bizalmatlanságot támasztani kormányom ellen s azt folyton terjeszteni. Midőn azért a halasztásnak okait magamnak előadatni parancsolom, egyszersmind rendelem, hogy előbbi négy évben általam kiadott parancsok értelmében a visszacsatlás végrehajtását kimerítő felterjesztés tüstént megkészíttessék s előmbe terjesztessék, hogy legfelsőbb királyi határozatomat arra mielőbb kiadhassam. 2-ik Dec. 845. Ferdinánd“.¹

Ennek ellenére pedig a végrehajtani annyiszor sürgetett s parancsolt 21-ik t. cz. azóta is nemcsak végrehajthatlan, sőt kijátszva, kigúnyolva marada. Ezen Handbilletet Kovács Lajos látta s idézett szavait tőle tudom. Valóban a magyar királynak aligha erdélyi ember — Rákóczi koránt sem véve ki — valaha okozott annyi szégyent s abból eredni kellett kárt, mint azok, kik a visszacsatlási ígérete s kötelességében mindedig gátolták s gátolják.

Mondod, miszerint nem rosszakarat, csak az ügy bonyolódottsága okozta. Nem mondanád ezt, ha a dolgot s körülményeket tudnád, mint én. Hidd nekem, hogy azon egész ügy teljesen sima és egyszerű volt. Csak bajjal s későre bonyolították azon csomót. De ezen nagnak csak látszó csomónak végszála kezökben volt és van azoknak, kik azt eszközölték. Egy vonás s fel lett volna és fel lenne az egész oldva.

A közlekedési ügyben írt röpiratodat meg nem kaphatám, csak abból ismerem, mi a felől a *Pesti Hírlap*-ban olvasható s ebből a költségek fedezését illető részét nem értem egészen; de magából a röpiratból, hiszem, meg fogom érteni: mert számításidat tisztán s népszerűen szoktad előadni. Egyébiránt javalatosod s terved nekem mondhatatlanul tetszik. Adja Isten, hogy teljesen létesíthess és soká élvezhess annak eszközölése öntudatának örömét. Hogy Cicero pro domo sua szóljak, igen örültem, hogy a vasutvonalak közt a szolnok-debreczenit nem mint háttérbe szoritandót, hanem fontosságát méltányolva emlited. Debreczen — azon minden fonákságai mellett erőteljes magyarságáért — mégis igen-igen becses helynek s vidékének fel kell segítettniök. Az is igen helyes, hogy Debreczenből egy

¹ E rendelet mását Kovács Lajos írta meg Deáky Samunak 1846 márcz. 8-án Pestről, ki ezt W.-vel közölte. Utóbbb W. maga is hallotta Kovácestól s 1848 febr. 20-án megírta Kossuthnak is. Deáky egyike azoknak, kik a részek petícióját Pozsonyba felvitték ez alkalommal. [Kiadatlan levele. *Erd. Muz. W. lev.*]

szárnyvonal Károlyon át Szathmárnak menjen. A Szamos völgye az, melyen a vasut Erdély közepéig, t. i. Kolosvárig mehet s remélem, ha most hamarjában nem is, de üdövel meendő. De még mielőtt ez történne, s én a gőzkocsi itteni átbogását remélhetném, gondolom, hogy Szathmárról kell még a vonatnak — ha csak azért is, hogy N.-Bánya és Szathmár közt van igen sok, mint mondják, jól használható köszén, [Nagy-Bánya felé mennie.]

Említéd, hogy még régebb nyilvánított szándékomhoz képest irnék lovakról. Terjedtebb s kimerítőbb munkát irni nem volt s nem lesz mostanság időm. Vak embernek a dolgozás nem könnyebb s nem szaporább munka, mint a fogatlannak az evés. Irtam azonban a lótenyésztésről s nyujtottam be a közelebbi országgyűlésre egy röpiratot, mely el is lőn annyiban fogadva, hogy a kormányzék bizatott meg javallatom szerint felirni s a dolgot eszközölni. Ha gondolnám, hogy Pozsonyban e röpirat nem megkapható, felküldeném Neked. Azonban ez ügy nagyon sokat vesztett a derék Stahl tábornok most közelebb történt halálával. A katonalovak általa nagyszerűvé lenni kezdett vétele, félő, hogy az együtt tervezett öregbítés és szilárdítás helyett megint régi semmiségére fog visszazigorodni. Bár Lobkovitz tétetnék Erdélybe, ő mult évben Magyarhon egy részében igen czélszerűen járt el a katonaló-szedés tárgyozott feladtában.

Nődnek, kérlek, jelentsd legszívesb, legőszintébb tiszteletmet. Köszönöm háznépemről barátságos megemlékezésedet. Jó nőm — ki szegény az ősz óta betegeskedik — Téged üdvözöl. Két kis fiam erős pár gyerek. Nőnek, naponta fejlődnek. Ha őket minden héten bár csak egyszer s bár egy rövid óra-nyegyed hosszág láthatnám, teljesen meg volnék nyugodva, elégedve. Ugy-e, barátom, kicsinyre tudnak az ember igényei végtére szorúlni? Tartsd becses emlékedben barátodat, W.

U. i. Nagyon szeretném Lajos és Pál bátyáidról s háznépükről valamit tudni. Kérlek, ha látod őket vagy irsz nekik, hozz becses emlékezetökbé.

[*Levélmásolatok.* XXXIII. 47. 1.]

XXXIII.

Gr. Széchenyinek.

Pozsony, 1848. ápr. 11.

Igen sajnálom, hogy betegen fekvén, nem szólhattam veled, midőn itt valál s kegyeskedtél tisztelt grófnőd nevében feleségemnek olyan kegyes ajánlatot tenni, hogy vele mehessen ma este a nádorhoz. Nőm haza jöven s értvén e kegyességet, megkért, hogy addig is, míg azt személyesen tehetné, jelentsem

grófnődnek is, neked is szives háláját. Ő beszéli, miként előbb úgy volt, hogy a hölgyek Batthyányi Lajosnénál gyűljenek össze, de ennek azon nyilatkozatára, hogy nála nagyon szűk a hely, abban állapodtak meg, hogy Kossuthnőnél legyen az összegyűlés. Nőm Lónyai Gábornénak ígérte előbb oda s onnan a nádorhoz menni s így nem lehet szerencséje tisztelt nődet kísérhetni oda. Személyesen ohajtáná ő ez iránti sajnálkozását kifejezni, nődot tisztelni. Én fekvén s nőmet nődhöz nem kísérhetvén, téged vagyok bátor kérni, hogy nőmet mutasd be nődek. Hány órákor teheti udvarlásodat? Barátod.

[*Levélmásolatok*. XXXIV. 113. 1.]

XXXIV.

Br. Wesselényi gr. Széchenyi Istvánnak.

Kolozsvárról Pestre. 1848. máj. 31.

Kedves Barátom! Küzdelmeink s az idő hatalma következtében az unio ki van itt mondva. Az arról szerkesztett 1-czikket Weér Farkas és Pálffy János mint futárok viszik. Roppant sok függ attól, hogy a felség rögtön confirmálja; különben Erdély követei nem jelenhetnek meg július 5-én Pesten a magyarhoni gyűlésre. Erdély nélkül határozni nem akarhatván, Erdély e veszélyteljes pillanatokban semmiben sem segíthetné Magyarhont.

A confirmatio rögtöni eszközésére nagy remény van ahöz kötvé, hogyha Te ez ügynek buzgón neki fekszel s Te mégysz fel a felséghez. Jó lenne — azt hiszem — ha Pulszkyt is magad mellé vennéd.

Barátom! sok ezereknek tolmácsolom szavát, midőn Téged a közös nagy hon szent nevére kérlek, kényszerítlek: menj fel s eszközöld, hogy a confirmatio hamar, sietve itt legyen s várja tőled barátod, W.

[*Levélmásolati könyv*. XXXVI. 44. 1.]

Ugyanekkor Weér Farkasnak ezt írta:

Küldök egy levelet Deáknak s egyet Széchenyinek, ezt csak úgy add neki, ha Deák s a többiek jönnek látják. Szemerének mondd meg, hogy neki nem irtam külön, mert Deák bizonynyal közlendí vele a neki irtakat. Pálffyét köszöntöm. Jó utat és sükert.

XXXV.

Gr. Széchenyi Istvánnak.

Kolozsvár, 1848. jun. 16.

Tisztelt Barátom! Én Bethlen Jánossal e napokban irtunk Batthyányinak, mint miniszterelnöknek. Tudhattuk vagy tudnunk kellett volna, hogy te vagy most helyettes miniszterelnök, én

részemről ritkán olvastathatván magamnak hirlapot, nem tudtam. Láttad azon levelünkben nézeteinket. Azon nézetek s ohajtások bizonynyal egész Erdély minden jobb érzetű s fejű polgárával közösök. Most megint irtam e tárgyban még némi hozzáadásokkal Szemerének. Kérlek, olvasd meg e levelet. Iveket tudnék írni ohajtásunk s kérésünk motiválására; de nem szükség, hiszen mindannak főbb foglalatja csak az, hogy siess Magyarhonnak megmenteni Erdélyt, mit te bizonynyal, de jó részt csakis Te tehetsz. A hon szent nevére kérek, hajolj ezen kérésünkre. Ezt esdi tőled hű barátod.¹

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

ELSŐ AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály első ülése.

1906 január 8-án.

GOLDZIERH IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond, ifj. Szinnyi József r. tt. — Badics Ferencz, Bánóczy József, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Jánosi Béla, Katona Lajos, Kúnos Ignác, Melich János, Munkácsi Bernát, Négyesy László, Némethy Géza, Petz Gedeon, id. Szinnyi József l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert tt. — Hankó Vilmos, Téglás Gábor l. tt. — Jegyző: Gyulai Pál osztálytitkár.

1. KATONA LAJOS l. t.: „Codexeink forrásairól” értekezik.
2. KÚNOS IGNÁCZ l. t. felolvassa „Ada-kalei török népdalok” című értekezését.
3. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SZINNYEI JÓZSEF r. és BADICS FERENCZ l. tagokat kéri föl.

MÁSODIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály első ülése.

1906 január 15-én.

B. FORSTER GYULA t. t. h. elnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert, Plósz Sándor t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Fejérfataky László, Földes Béla, Kautz Gyula, Láng Lajos, Vécsey Tamás, Zsilinszky Mihály r. tt. — Acsády Ignác, Balogh Jenő, Ballagi Géza, Békefi Remig, Borovszky Samu, Fayer

¹ E levélben arra czéloz Wesselényi, hogy ő Erdély megmentését csak úgy gondolja lehetőnek, ha a nádor lemenne Erdélybe egy miniszterrel s lecsillapítná a zavarokat. Legjobb volna, ha Széchenyi menne le a nádorral s aztán ott maradna egy darabig, mig minden lecsendesednék. Ezt részletesen kifejti Szemere Bertalannak e napról irt levelében, melyet itt említ.

László, Gaal Jenő, Magyary Géza, Reiner János, Sebestyén Gyula, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

4. ACSÁDY IGNÁCZ l. t. felolvassa „A magyar adózás története 1598—1604” című értekezését.

5. A h. osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére VECSEY TAMÁS r. és ACSÁDY IGNÁCZ l. tagokat kéri föl.

ELSŐ IGAZGATÓSÁGI ÜLÉS.

1906 január 21-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Kautz Gyula másodelnök. — Gróf Apponyi Sándor, gróf Csáky Albin, gróf Dessewffy Aurél, báró Forster Gyula, Gyulai Pál, Pauer Imre, gróf Széchenyi Béla, Szily Kálmán, Vámbéry Ármin, Wlassics Gyula igazg. tagok. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

1. Elnök úr az ülést a következő beszéddel nyitotta meg:

„Tisztelt Igazgató-Tanács! Midőn először van szerencsém e testületben az elnöki széket elfoglalni s a megjelenteket tisztelettel üdvözölni, legyen szabad ismételnem azt, a mit már megválasztásomkor az Akadémia összessége előtt kijelentettem, hogy őszinte és buzgó törekvésem lesz az Akadémia javát minden irányban és téren legjobb tudásom szerint előbbre vinni, s hogy e törekvésemben számíthatni remélek az Akadémia minden tényezőjének szíves támogatására. Különösen számíthatni szeretnék a t. Igazgató-Tanács szíves jóindulatára s kiváló törekvésem czélja lesz nagybecsű bizalmukat birhatni, mert én az Igazgató-Tanácsot úgy tekintem, mint képviselőt a nemzetnek, mely örökdik a fölött, hogy azok az anyagi és szellemi kincsek, melyeket az Akadémiára bízott, a tudomány haladása, szellemi művelődésünk és nemzeti fejlődésünk érdekében mennél jobban értékesíttessenek, és mert ismerem az önzetlen és odaadó buzgalmat, melylyel e kiváló testület tagjai az Akadémia ügyei iránt érdeklődnek. Rajta leszek ennél fogva, hogy működésemben mindig egyetértésben találjam magamat az Igazgató-Tanácsnál, s hogy intenciójuknak és elhatározásaiknak hű végrehajtója legyek. Ezzel az eltökéltséggel, ezzel az ígérettel ajánlom magamat szíves jóindulatukba és bizalmukba.” — Elnök úr szavait az Igazgató-Tanács tagjai élénk tetszéssel fogadták.

2. Elnök úr fölhívja az Igazgató-Tanácsot, hogy József főherczeg Ő cs. és k. Fensége és gróf Andrássy Tivadar elhalálása, valamint Berzeviczy Albert ig. tagnak akadémiai elnökké történt megválasztása következtében megüresedett és az Igazgató-Tanács által betöltendő három tagsági helyre szavazataikat beadni méltóztassanak.

Beadatott összesen 14 szavazat, melyekkel JÓZSEF FŐHERCZEG Ő cs. és k. Fensége, SAMASSA JÓZSEF bibornok érsek és gróf ANDRÁSSY DÉNES egyhangúlag megválasztattak az Igazgató-Tanács tagjaivá. — Az örvendetes választás az új tagtársakkal közöltetni fog.

3. FEHÉRPATAKY KÁLMÁN akadémiai ügyész előterjeszti a Feridun bey-alapítvány alapító levelének tervezetét, melyet a Feridun bey-bizottság előzetesen már tárgyalt és elfogadott volt. — Az Igazgató-Tanács hosszabb eszmecsere után egész terjedelmében elfogadja a javaslatot és elhatározza fölterjesztését a vallás- és közoktatási m. kir. miniszteriumhoz.

4. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf CSÁKY ALBIN és Wlassics Gyula ig. tagokat kéri föl.

HARMADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A III. osztály első ülése.

1906 január 22-én.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: b. Eötvös Loránd, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Lóczy Lajos, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Bugarszky István, Daday Jenő, Jendrássik Jenő, Kalecsinszky Sándor, Kövesligethy Radó, Kürschák József, Ónodi Adolf, Rados Gusztáv, Schafarzik Ferencz, Tangl Ferencz, Zimányi Károly l. tt. — Más osztályokból: Berzeviczy Albert, b. Nyáry Jenő t. tt. — Heinrich Gusztáv, Pauer Imre, r. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

6. KÖNIG GYULA r. t.: „A halmaz-elmélet alap-problemáiról“.

7. SCHULLER ALAJOS r. t. a) „A gőz-calorimeterhez tartozó mérleg“. — b) „A rezgő lemezek csomóvonalainak metszési pontjairól“.

8. DADAY JENŐ l. t.: „Adatok Hátsó-India Copepoda-faunájának ismeretéhez“.

9. RIESZ FRIGYES részéről: „A tér fogalmának genesisé“, előterjeszti Rados Gusztáv l. t.

10. RÉVÉSZ GYULA részéről: „A színes fényingerek hatásáról“, előterjeszti Tangl Ferencz l. t.

11. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SCHULLER ALAJOS r. és DADAY JENŐ l. tagokat kéri föl.

NEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Első ö s s z e s ü l é s .

1906 január 29-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Gr. Apponyi Sándor, b. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő t. tt. — Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt, Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Földes Béla, Goldziher Ignác, Gyulai Pál, Hegedüs Sándor, König Gyula, Lengyel Béla, Nagy Ferencz, Pauer Imre, Schuller Alajos, Simonyi Zsigmond, Szily Kálmán, Szinnyei József, Than Károly, Thanoffer Lajos, Vécsey Tamás, Zsilinszky Mihály r. tt. — Angyal Dávid, Alexander Bernát, Badics Ferencz, Ballagi Géza, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Ferdinandy Géza, Gaal Jenő, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Kollányi Ferencz, Kövesligethy Radó, Lehr Albert, Munkácsi Bernát, Óváry Lipót, Rados Gusztáv, Reiner János, Réthy László, Sebestény Gyula, Szendrei János, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

12. Elnök úr a következő szavakkal nyitja meg az ülést: „Jelentem a tek. Akadémiának, hogy nagyérdemű társunk, az Akadémiának immár majdnem egy félszázad óta tagja s az I. osztálynak hosszú idő óta titkára GYULAI PÁL e hóban 80-ik születésnapját ünnepelevén, őt az Akadémia nevében elnöktársammal, Kautz Gyulával és a főtitkár úrral együtt személyesen üdvözöltem ez alkalommal. kifejezvéven neki úgy azt az elismerést, melyet megfutott fényes írói pályájára s irodalmunkra messze kiható munkássága iránt bizonyára nemcsak

az Akadémia, hanem az egész magyar nemzet érez, valamint azt a ragaszkodó tiszteletet és szeretetet, melylyel iránta mindnyájan visel-tetünk. Nem kétlem, hogy kifejezett jókívánatainkhoz a tek. Akadémia összes tagjai hozzájárulnak“. — Az összes ülés e jelentést általános, élénk helyesléssel fogadja.

13. BÉKEFI REMIG I. t. felolvassa emlékbeszédét Mátyás Flórián r. t. felett. — Az „Emlékbeszédek“ során fog megjelenni.

14. Főtítkár fájdalmas megilletődéssel jelenti Széchy Károly I. tagnak jan. 3-án bekövetkezett elhúnytát. Az özvegynek tolmácsolta az elnökség nevében az Akadémia részvétét és a koporsóra koszorút tett le, a ravatal fölött pedig a kartársak nevében HEGEDŰS ISTVÁN I. t. búcsúzott el az elköltözöttől. — Az összes ülés jegyzőkönyvében ad kifejezést fájdalmas részvétenek és fölhívja az I. osztályt, hogy emlékbeszédről gondoskodjék.

Együttal jelenti főtítkár, hogy az elhunyt hagyatékában Zrinyinek az Akadémia megbízásából már évekkal ezelőtt sajtó alá rendezett kritikái kiadása majdnem teljesen befejezve találtatott, úgy hogy már legközelebb meg fog jelenhetni. — Örvedetes tudomásul van.

15. Főtítkár bejelenti Akadémiánk egyik nemeslelkű alapítójának Bródy Zsigmond úrnak jan. 6-án bekövetkezett elhúnytát. Az elnökség koszorút tett ravatalára, a temetésen pedig BERZEVICZY ALBERT elnök úr és a főtítkár képviselték az Akadémiát. — Az összes ülés fájdalmas részvétenek ad kifejezést mai jegyzőkönyvében.

16. Főtítkár jelenti, hogy az Igazgató-Tanács f. é. január 21-én tartott ülésében a megüresedett három igazgató helyet, melynek betöltése őt illeti, József főherczeg Ő cs. és k. Fenséggével, Samassa József bibornok-érsekkel és Andrassy Dénes gróffal töltötte be. kik a választást örömmel és köszönettel fogadták. — Örvedetes tudomásul van.

17. Főtítkár jelenti, hogy a II. osztály THALY KÁLMAN rt. és osztályelnök helyébe, ki gyöngélkedése miatt nem viheti az elnöki tisztelet az idei Bródy-bizottságban, az Ügyrend 101. §-a értelmében báró NYÁRY JENŐ t. tagot küldte ki.

18. Az I. osztály bemutatja Petz Gedeon I. tagnak az osztály által elfogadott következő indítványát: „Indítványozom, hogy az osztály kérje föl az összes ülést egy bizottság kiküldésére, a melynek feladata volna, hogy a költségvetésnek az osztályok hatáskörén kívül eső tétéleit, a melyek az osztályok fölülbírálata nélkül vitetnek át egyik év költségvetéséből a másikba, és a melyeknek jogosultságához kétség férhet (ilyenek a természettudományi és orvosi könyvkiadó-vállalatok segélye stb.), revideálja s erről az összes ülésnek jelentést tegyen“. Ez indítvány kapcsán BALLAGI ALADÁR r. t. indítványozza, hogy a költségvetésben a különböző könyvkiadó-vállalatokra fölvert összegek töröltessenek. — Az összes ülés mind a két indítványt hosszabb eszmecsere után véleményes jelentéstétel végett kiadja az osztályoknak.

19. Főtítkár bemutatja az I. osztály átiratát a Kazinczy-bizottságnak 1905-ik évi elszámolását és jövő évi költségvetését illetőleg, melyeket az osztály helyeslő tudomásul vett. E szerint a Kazinczy-bizottság 1905-ben Kazinczy Levelezésének (a. XV. kötet elkészültéig) kiadására 6193 kor. 14 fill., egyéb Kazinczy-ügyekre (segélyezés, ösztöndíj, mauzoleum stb.) 1571 kor. 20 ft., összesen 7764 kor. 34 ft. adott ki. Az 1906. évre a bizottság Kazinczy Levelezésének XVI. és részben XVII. kötetére 4440 kor irányzott elő, a többi kiadások megmaradnak, úgy hogy a Kazinczy-alapnak

1906-iki szükségletei összesen 6012 koronára rúgnak. — Tudomásul van.

20. Főtítkár jelenti, hogy a II. osztály a **Bükk-pályázathoz** **BOROVSKY SAMU** és **TAGÁNYI KÁROLY** I. tagokat küldte ki bírálókul, a **Bródy-bizottságba** pedig a lemondott **LÁNG LAJOS** r. t. helyébe **VÉCSEY TAMÁS** r. tagot küldte ki. — Tudomásul van.

21. Főtítkár jelenti, hogy a III. osztály fölkéri az összes ülést, adja meg az engedélyt, hogy **dr. Siklóssy Gyula** egyet. magántanár „Az éleslátás tanulmányozásáról” szóló értekezését személyesen adhassa elő. — Az engedély megadatik.

22. Főtítkár jelenti, hogy a III. osztály következő tagjait küldte ki bírálókul: *a*) a **Wahrmann-jutalomhoz**: **SZILY KÁLMÁN** és **WARTHA VINCZE** r. tagokat; *b*) a **Lévay-pályázathoz**: **LENGYEL BÉLA** r., **MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR** és **TORMAY BÉLA** I. tagokat; *c*) a **Forster János-pályázathoz**: **LENGYEL BÉLA** r., **MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR** és **TORMAY BÉLA** I. tagokat (az Országos Magyar Gazdasági Egyesület e bíráló bizottságba 1905. márcz. 20. **KODOLÁNYI ANTAL**, az Országos Erdészeti Egyesület 1905. április 7. **TAVI GUSZTÁV** urakat küldte ki bírálókul).

23. Főtítkár bejelenti az 1905. decz. 31-ig beérkezett pályamunkákat. Jelentkeztek: *a*) a Bródy-féle publicistikai jutalomra 9 szerző; — *b*) a Wahrmann-jutalomra 5 szerző; — *c*) a Bükk-jutalomra beérkezett egy pályamunka; — *d*) a Forster János-féle nyílt pályázatra 4 munka; — *e*) a Lévay-féle nyílt pályázatra 2 pályamunka. Ezek közül lezárt jeligés levéllel érkeztek: a Wahrmann-pályázatra a 4. számú, a Bükk-jutalomra az egy beérkezett munka, a Forster János-féle pályázatra az 1., 3. és 4. számú, a Lévay-pályázatra a 2. számú munka. E jeligés levelek lepecsételtetnek. Végre jelenti a főtítkár, hogy a Rózsay-féle orvostudományi nyílt pályázatra (mely csak febr. 1-én jár le) eddig egy pályamű érkezett. — A jelentés tudomásul van.

24. Főtítkár bemutatja **Poincaré Henrik** úrnak, a **Bolyai-jutalom** nyertesének, következő levelét (magyar fordításban):

„Tisztelt elnök úr! Van szerencsém tudatni, hogy megkaptam nagybecsű közlését a Magyar Akadémia rám nézve oly nagyon hízegő határozatáról, valamint a küldött chequet is. Fogadja, kérem, hálám nyilvánítását és legyen szives ez azon tudós társaságnak is tolmácsolni, melynek Ön az elnöke. Alig tudom kifejezni, mennyire megtiszteltnek érzem magamat, annyival is inkább, mert e megtiszteltetés Bolyai dicső nevével van kapcsolatban és oly nemzetől jön, mely iránt mindig nagy rokonszenvet éreztem 1877-ben Magyarországon tett utazásom óta, mely felejthetetlen emlékeket hagyott bennem hátra.

Maradtam, Elnök úr, kiváló tisztetlem nyilvánítása mellett hive, **POINCARÉ**.” — Örvendetes tudomásul van.

25. Főtítkár előterjeszti a **Budapesti Könyv- és Könyomda-főnökök egyesületének** 1905. november 16-án kelt értesítését, mely szerint „a könyvnyomdai munkások részére életbe lépett munkaidő és munkabér-szabályzatban foglalt béremelés, valamint a nyomdai termékek előállításához szükséges anyagok árának emelkedése a nyomtatványok árát mintegy tizenöt százalékkal megdrágítja”. — A főtítkár megbizatik, hogy ez ügyben közvetlenül az egyes nyomdákkal az egyes nyomtatványokra vonatkozólag értekeztek.

26. Főtítkár jelenti, hogy az **Igazgató-Tanács** f. január hó 21-én tartott ülésében a **Feridun bey** hagyatéka ügyében az alapító levelet elkészítette és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz fölterjesztette. — Tudomásul van.

27. Főtítkár bemutatja a **Petőfi-társaságnak** f. é. január 6-án

az Akadémia dísztermében tartandó XXX. ünnepélyes nagygyűlésére szóló meghívót. Az elnökök akadályoztatása miatt e nagygyűlésen a főtitkár képviselte az Akadémiát. — Tudomásul van.

28. Főtitkár bemutatja a bécsi tudományos Akadémiának, mint az Akadémiák Szövetsége ez idő szerint intézőjének átíratát, melyben Akadémiánkat a Szövetségnek f. é. május 30-án tartandó ülésére meghívja. — Az összes ülés THAN KÁROLY ig. és GOLDZIERH IGNÁCZ r. tagot küldi ki az Akadémia képviselőjére.

29. Főtitkár jelenti, hogy a philadelphiai Philosophical Society meghívta Akadémiánkat Franklin Benjamin születésének kétszázados évfordulója alkalmával f. é. április 17—20. napjain tartandó ünnepélyekre. — Az Akadémia levélben fogja üdvözölni a meghívó társaságot.

30. Főtitkár bemutatja a főkönyvtárnok úrnak következő jelentését:

„A M. Tud. Akadémia m. évi október 30-án tartott Összes Ülése fölszólította a Könyvtári Bizottságot, tenne javaslatot, miként történjék a Ráth György-féle könyvtár ünnepélyes megnyitása s a nagylelkű adományozó emlékezetének megőrzítése?

A Könyvtári Bizottság f. évi január 18-án tartott ülése ez ügyben a következő javaslatokat terjeszti az Akadémia elé:

a) A könyvtár nagyobbik olvasótermének nyugati falába, a két ablak közé illesztessék be egy fehér márvány-tábla a következő felírással:

RÁTH GYÖRGY

EMLEKEZETÉRE,

KI NAGYÉRTÉKŰ

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁT

1906-BAN

A MAGYAR TUD. AKADEMIÁNAK

AJÁNDÉKOZTA.

b) A gróf Telekies emléktáblája, mely jelenleg a könyvtár zárófalába, tehát oly helyre van állítva, hol az olvasó közönség nem is vehet róla tudomást. helyeztessék át a most említett olvasóterem keleti falába, szemben a Ráth György-féle emléktáblával.

c) E táblák elkészítése, illetőleg áthelyezése után történjék meg a Ráth György-féle könyvtár bemutatása.

A Könyvtári Bizottság tisztelettel kéri az Akadémiát, méltóztassék e javaslatait elfogadni. — E jelentés tudomásul szolgál és a benne foglalt három javaslat elfogadtatik.

31. Főtitkár jelenti, hogy Gomperz Róza úrhölgy, mint leányának, özvegy Kaufmann Dávidné († 1905. jún. 19.) asszonynak örököse. vejének Kaufmann Dávid rabbi-képző intézeti tanárnak 1800 kötetből és 25 nagyértékű kéziratból álló beceses könyvtárát a M. T. Akadémiának ajándékozta. A nemes lelkű úrhölgy óhajlására Akadémiánk elnöksége már f. évi január 28-án átvette tőle az adománylevelet, mely teljes szövegében így hangzik:

„A Magyar Tudományos Akadémia nagytekinetű Elnökségéhez, Budapest.

Boldogult vöm, néhai dr. Kaufmann Dávid (meghalt 1899 évi július hó 6-án), ki a külföldről a hazánkba származván, itt 21 éven át tanári működést folytatott, egy a keleti és héber tudományra és történetre terjedő, körülbelül 1800 kötetet magában foglaló könyvtárt gyűjtött, mely — mint a tudományos világban szelvében el van ismerve — az e rendbeli beces magángyűjtemények közt foglal helyet.

Ritka nyomtatványokban és kéziratokban való gazdagságát egy nem sokára nyomtatásban megjelenő Catalogue raisonné fogja az érdeklődőknek bemutatni és egyúttal e könyvtár kincseit is a tudományos világnak hozzáférhetővé tenni. A könyvtár ezeken kívül egy csomó arab-zsidó magán-okmányt foglal magában a XIII—XIV. századból, melyek szakértők véleménye szerint, kik ez okmányokkal foglalkoztak, kulturtörténeti tekintetben nagy fontossággal bírnak.

E gyűjteményt néhai vóm elhalálózása után özvegye, Kaufmann Dávidné született Gomperz Irma kegyelettel gondozta és őrizte. Az említett katalógus kidolgozását és sajtó alá bocsátását ő rendelte el. Lányom elhalálózásával (1905. évi június 19-én) a becses könyvtárnak minden jövőre nézve méltó elhelyezése képezi a tisztelettel alulírott-nak gondját.

Az elhúnytak intenióinak leginkább azon elhatározással vélek megfelelni, ha a gyűjteményt azon szekrényekkel együtt, melyekben eddig őriztetett. *alapítványi ajándékuł ajánlom fel a Magyar Tudományos Akadémiának*, azon kérésseł, hogy azt a legelső tudományos intézetiünk könyvtárában, melyet tudtommal kiegészíteni hivatva van, mint *Kaufmann Dávid és Irma-alapítványt* az Akadémia örök tulajdonaként őriztesse és a Magy. Tud. Akadémia mindenkori szabályzatának keretében a hazai és külföldi tudományos világnak hozzáférhetővé tegye.

Egyúttal az az óhajtásom, hogy a gyűjtemény ugyanazon szekrényekben helyeztessék el, melyekben az az elhúnyt tudós életében foglalt helyet, és hogy az alapítvány eredetét jelző felírás e szekrények alkalmas helyén feltüntetessék.

Ez alapítványhoz a magam részéről *25 darab dísan illuminált héber pergamen-kéziratot* kapcsolok, melyek a bennök foglalt olasz származású miniatúrák és színes képek révén szakértők itélete szerint *műtörténeti szempontból* kiváló becseseł bírnak. Arra kérem a tekintetes Akadémiát, hogy e gyűjteményt is, annak megtekintése után, szívesen fogadni és annak feltüntetése mellett, hogy a darabok a tisztelettel alulírott-nak adományából jutottak az akadémiai könyvtár birtokába, az értéküknek megfelelő módon elhelyezni kegyeskedjék, mint *Gomperz Róza-alapítványt*.

Kiváló tisztelettel kérem a nagytekintetű Elnökséget, hogy az alulírottat értesíteni kegyeskedjék, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a neki ezennel felajánlott alapítványt a fent említett módozatok mellett elfogadja és ez esetben azon intézkedésekről, melyeket a gyűjtemény átadására nézve elrendelt.

Kiváló tisztelettel maradtam a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1905. évi deczember 24-én, őszinte tisztelője GOMPERZ RÓZA szül. GOMPERZ. — Az összes ülés örömmel és hálával fogadja a nagylelkű adományt és megbizsa az Elnökséget, hogy az Akadémia mely köszönetét juttassa GOMPERZ RÓZA úrhölgy tudomására; a könyvtár átvétele és elhelyezése ügyében pedig elvárja a főkönyvtárnok és a Könyvtári Bizottság jelentését.

32. A Széchenyi-Múzeum számára érkezett legújabb adományok: 1. Dr. Kardos Samutól: B. Wesselényi M. utalványa és gróf Széchenyi I. nyugtatványa a Wodianer Móríc által kifizetett összegről. — 2. Clark Simontól: a) Széchenyi levele 1846 febr. 6-áról Clark Ádámhoz; b) Dembinszky parancsa a lánchíd szétrobbantása ügyében, 1849 július havából; c) Clark Ádám tudósítása Tasner Antalhoz 1849 nov. 13-áról a lánchíd felrobbantásáról (fogalmazvány és a másolat); d) Tasner Antal levele 1849 május 11-éről Clark Ádámhoz; e) Széchenyi tulajdonában volt két könyv: Stevenson David,

Sketch of the Civil Engineering of North America (London, 1838) és The Works of the Rev. Sydney Smith (London, 1845.) — 3. Gróf Széchenyi Bélától: a) gróf Széchenyi Istvánnak nejehez írt levelei 1839-től 1859-ig; b) gróf Széchenyi Istvánhoz intézett levelek 1829-től 1846-ig; c) a soproni Széchenyi-szobor leleplezésének emléklapja; d) a Vasárnapi Ujság, a Világ Krónika és Képes Néplap 1880. évi május 23-iki számai a budapesti Széchenyi-szobor leleplezéséről; e) a nagy-czenki templom felszentelését ismertető könyv, a melyben Széchenyi Istvánnak 1860. évi január havában a czenki katolikus hívekhez intézett levele is előfordul. — 4. Sorger Sándortól: a) Széchenyi István térképe (nagy fénykép Schöfft eredeti olajfestményéről); b) a Szalon Ujság 1902. évfolyamának 2., 3. és 4. száma. — Levél összesen: 131 darab egész, 32 darab csonka, 1837—1843, 1857—1860-ig. — Köszönettel vétetnek.

33. A könyvtár számára érkezett adományok: 1. Ortvyar Tivadar r. tagtól: A pozsonyi béke emléktáblája. — 2. Hatzidakis György k. tagtól: Die Sprachfragen in Griechenland. — 3. A budapesti központi Növendékpapságtól: Az isteni malaszt fensége. — 4. Dr. Székely Ágostontól: A budapesti Pasteur-intézet 1904. évi kimutatása. — 5. Gálffy Ignácztól: Közművelődési egyesületeink feladatairól. — 6. Sörös Pongrácztól: Guzmics Izidor apáti naplója. — 7. Dr. Bartalos Gyulától: Emléksorok főmagasságú dr. Samassa József egri érsek bibornokká avatásának ünnepe alkalmára. — 8. Rácz Gyulától: Milyen legyen az általános választójog a gyakorlatban? — 9. Stojits Ivántól: Teozofia és a teozófiai mozgalom. — 10. Dr. Gratz Gusztávtól: Az általános választójog és Tisza István gróf. — 11. Kuthy Zsigmondtól: Néhány szó a ruthén kérdéshez. — 12. Csonka Ferenc és Váradi Gézáttól: A szegedi paprika. — 13. Dr. Pochmann Em.-tól: a) Wärme ist nicht Kälte... b) Zwei neue Eigenschaften der atmosphärischen Luft. — 14. Alsina Ferdinándtól: Nouvelles orientations scientifiques. — 15. A stockholmi Nobel-Comitétől: a) Fondation Nobel. b) Le prix Nobel de littérature. — 16. Lecointe G.-tól: Projet d'une exploration systématique des régions polaires. — Köszönettel vétetnek.

34. Az utolsó összes ülés óta megjelentek az Akadémia kiadásában: 1. Akadémiai Értesítő. 193. füz. (XVII. évf. 1. sz.) — 2. Akadémiai Almanach 1906-ra. — 3. Czimlap az Emlékbeszédek XII. kötetéhez. — 4. Nyelvtudományi Közlemények XXXV. kötet, 3—4. füz. — 5. Irodalomtörténeti Közlemények. XV. évf. 4 füz. — 6. Matematikai és Természettudom. Értesítő. XXIII. köt. 4/5. füz. — 7. Dr. Angyal Pál: A tömeg büntetetei (Társad. Értekez. XIII: 5.) — 8. Ehen Gyula: Vas vármegye közgazdasági leírása. (Megyei monographiák.) — 9. Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. (Mathemat. és Természettud. Közlem. XXVIII: 4. sz.) — 10. Thallóczy Lajos r. t.: Tanulmányok a bosnyák bánóság kezdetéről, tekintettel a körmendi levéltár okleveleire (Történettud. Ertek. XX. k. 5. sz.) — 11. Történelmi Tár. 1905: 4. füzet. — 12. Közgazdasági Szemle. XXXIV. köt. 6. sz. és XXXV. köt. 1. sz. — Tudomásul van.

35. A jegyzőkönyv hitelesítésére Elnök úr NAGY FERENCZ r. és BÉKEFI REMIG I. tagokat kéri föl.

36. Ezután zárt ülésben az 1906. évi költségvetés az Igazgató-Tanács pénzügyi bizottságának és az Elnökök és Titkárok értekezletének előterjesztése, valamint az osztályok javaslata értelmében egyhangúlag elfogadtatott. — Az Igazgató-Tanács elé terjesztendő.

37. Elnök úr a zárt ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére ZSILINSZKY MIHÁLY és CSÁNKI DEZSŐ r. tagokat kéri föl.

MÁSODIK IGAZGATÓSÁGI ÜLÉS.

1906 február 2-án.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Kautz Gyula másodelnök, gróf Apponyi Sándor, Beöthy Zsolt, gróf Csáky Albin, gróf Dessewffy Aurél, báró Forster Gyula, Pauer Imre, gróf Széchenyi Béla, Szily Kálmán, Than Károly ig. tagok. (József főherceg Ö Fensége ig. tag kimentí távolmaradását.) — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

5. Főtitkár mély megilletődéssel jelenti be Szász Károly ig. tagnak 1905 október 15-én bekövetkezett elhunytát. — Az Igazgató-Tanács őszinte részvétének e jegyzőkönyvben ad kifejezést és a pénzügyi bizottságba az elköltözöttnek helyébe SZILY KÁLMÁN ig. tagot küldi ki.

6. Főtitkár bemutatja József főherceg, Samassa József bibornok-érsek és gróf Andrássy Dénes újonnan megválasztott ig. tagok leveleit, melyekben kijelentik, hogy a választást örömmel és köszönettel elfogadják. — Örvedetes tudomásul van.

7. Főtitkár bemutatja Vaszary Kólos hercegeprimás ig. tagnak 1905 június 2-án érkezett levelét, melyben az Igazgató-Tanácsnak áldozó papi jubileuma alkalmából kifejezett jókívánságaiért legmelegebb köszönetét juttatja kifejezésre. — Örvedetes tudomásul van.

8. Főtitkár bemutatja az Akadémiának a M. Földhitelintézettől 1905 decz. 32-én lezárt számadásait és az 1906. évi költségvetést, melynek a mult évitől eltérő tételeit indokolja. E tárgyalás kapcsán SZILY KÁLMÁN ig. tag indítványozza, hogy az 1905. évi vagyonszaporodásból (22.728 kor. 97 f.) a hagyományok és adományok czímén befolyt 11.400 kor. levonása után fennmaradó 11.328 kor. 97 f. fordítassák a jövő év bevételeiből fedezendő 17.534 kor. 80 f. részbeli törlesztésére, tehát irassék le a 17.534 kor. 80 fillérből 11.328 kor. 97 f., úgy hogy a jövő évek bevételeiből fedezendő összegül csak 6205 kor. 83 f. maradjon. — Ez indítvány egyhangúlag elfogadtatott, a pénztár megvizsgálására pedig gróf SZÉCHENYI BÉLA és KAUTZ GYULA ig. tagok kéretnek föl. — E pont kapcsán kimondatik, hogy jövőre az Elnökök és Titkárok értekezlete a Pénzügyi bizottsággal együtt tárgyalja előzetesen a költségvetést, melynek összes tételei, a mennyiben az előző éveiktől eltérnek, a főtitkár indítványára, a nyomtatott kimutatásban röviden indokolandók lesznek.

9. Főtitkár bemutatja az 1905. évi Széphalmi számadásokat, melyeknek megvizsgálására báró FORSTER GYULA ig. t. kéretik föl.

10. Főtitkár bemutatja az Építészeti bizottság 1906 január 25-én tartott ülésének jegyzőkönyvét, melyből kiténik, hogy 1905-ben kiadatott rendes szükségletre 14.434 kor. 22 f., rendkívüli szükségletre 9.620 kor. 84 f., összesen 24.055 kor. 06 f. Minthogy a rendkívüli munkálatok összesen 20.800 kor. 03 fillért tettek és erre 9.620 kor. 84 f. fizettetett, marad 1906-ban 11.179 kor. 19 fillér fizetendő. Ehhez adva az 1906. évi rendes kiadásokat: 16.942 kor. 24 fillért és a rendkívüli szükségletre 4.175 koronát, az egész 1906. évi szükséglet: 32.296 kor. 43 f. — Tudomásul van.

11. Főtitkár jelenti (hivatkozással az Igazgató-Tanácsnak mult évi febr. 19-én hozott határozatára), hogy fölhívására a Ganz-gyár r.-társaság a palota díszterme és II. emelete kivételével a villamos világítás berendezését a világító testekkel együtt 5500 kor. átalányösszegért hajlandó eszközölni. — Tudomásul van, de az ügy, tekintettel a folyó évi nagy költségekre, egyelőre függőben marad.

12. Főtitkár jelenti, hogy az Építészeti bizottság pártolja és

elfogadásra ajánlja azon javaslatát, hogy a palota földszintjén már négy éve üresen álló (volt főkönyvtárnoki) lakás BOROVSKY SAMU irodaigazgatónak adassék át lakásbére fejében, az újabban hozzácsatolt udvari helyiség nélkül, mely ismét szolgálakásul lesz használható. — E javaslat elfogadtatik és a lakás tatarozására szükséges költség az Építészeti bizottság javaslata értelmében megszavaztatik.

13. Főtitkár jelenti, hogy az Építészeti bizottság elfogadásra ajánlja a Magy. Gázizzófény r.-társaságnak az összes Auer-lámpák jókarban tartására és az elromlott alkatrészek pótlására vonatkozó ajánlatát kétszázötven (250) korona évi átalányösszegért. — Elfogadtatik.

14. Főtitkár jelenti, hogy GOMPERZ ROZA úrhölgy elhunyt vejének, KAUFMANN DÁVID jeles orientalistának értékes könyvtárát a M. Tud. Akadémiának ajándékozta (lásd a 126. l.). — A nemes adomány köszönettel fogadtatik.

15. Főtitkár jelenti, hogy néhai KRAUSZ LAJOS 10.000 koronás alapítványát az örökösök az Akadémia pénztárába befizették. — Tudomásul van.

16. Főtitkár jelenti, hogy a M. Földhitelintézet egy kisorsolt 20.000 kor. záloglevél helyébe még 1905 október 3-ikán 19.804 kor. 44 fillérért ismét 20.000 kor. záloglevelet vásárolt, és hogy FABRICZY SÁMUEL alapítványa kamatjövedelmének feleslegén 400 kor. névértékű záloglevelet vásárolt. — Tudomásul van.

17. Főtitkár előterjesztésére az Igazgató-Tanács kimondja, hogy a Bolyai-érem 600 kor. értékű aranyérem legyen.

18. Főtitkár előterjeszti Pecz Samu műépítész úrnak személyi járandóságaira vonatkozó beadványát, — mely a Pénzügyi bizottságnak adatik ki.

19. Főtitkár előterjeszti az akadémiai gondnok számadásait, melyeknek fölülvizsgálására KAUTZ GYULA másodelnök kéri fel.

20. Főtitkár előterjeszti TIRINGER BÉLANAK, a könyvkiadóhivatal vezetőjének kérvényét személyi járandóságának emelése ügyében, — mire az Igazgató-Tanács neki eddigi szolgálatai arányában a szokásos ötéves pótlékokat (hármát) megszavazza.

21. Főtitkár előadja, hogy HOROVITZ LAJOS 1905 november 1. óta az Akadémia könyvtárában kiegészítő szolgálatokat végez és kéri járandóságainak megállapítását, — mire 1905 nov. 1-től számítandó havi száz korona szavaztatik meg.

22. Főtitkár előterjeszti az akadémiai szolgaszemélyzet kérvényét, melyben fizetésjavítást és nyugdíjaik rendezését kéri. — Kiadatik a Pénzügyi bizottságnak.

23. Az akadémiai ügyész jelenti :

a) hogy gróf KUUN GEZA volt akadémiai másodelnök 8000 és 10.000 koronát hagyományozott a M. T. Akadémia javára. A 8000 kor. hagyomány tekintetében azt rendeli a megboldogult, hogy az „kezeltessek mint alapítvány és kamatai fordíttassanak a keleti nyelvek fejlesztésére“. A 10.000 kor. hagyományt nővére, megboldogult gróf KUN IRMA nevére minden további cél megjelölése nélkül rendelte a M. T. Akadémia javára. — A két rendbeli hagyomány köszönettel elfogadtatik;

b) hogy a néhai özv. VOJNITS TIVADARNÉ szül. bajsai VOJNITS MÁRIA hagyatéka ügyében eljáró szabadkai kir. járásbíróság a M. Tud. Akadémiát megillető 20.000 kor. alapítványnak kifizetését az alapítólevél előleges bemutatásától és annak kormányhatósági jóváhagyásától tette függővé. A kir. járásbíróság ezen határozata ellen jogorvoslattal élt az ügyész és mind a szegedi kir. ítélőtábla, mind a kir. Curia megváltoztatván a járásbíróság fenti határozatát, kimondták, hogy a hagyomány alapítólevél és kormányhatósági jóvá-

hagyástól függetlenül lesz az akadémiai elnök nyugtájára kifizetendő. — Tudomásul szolgál;

c) hogy meztéri helyettesétől vett értesülés szerint Nagy Ferencz sirja, ki végrendeletében ingatlanai egy részét a M. Tud. Akadémiának hagyományozta, teljesen elhanyagolt és dűledező állapotban van a meztéri felsőrészi ev. ref. temetőben. — Az elnökség megfelelő síremlék felállításával bízatik meg;

d) bemutatja a jogügyek körül az 1905. évben vezetett ügyészi számadásokat, nemkülönb a Budapest, VII. Wesselényi-utczai Zichy-féle ház kezeléséről szóló 1905. évi számadásokat és kéri azok megvizsgálását és a felmentvény megadását. — A számadások megvizsgálására báró FORSTER GYULA ig. tag kéri föl.

24. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére gróf DESSEWFFY AURÉL és THAN KÁROLY ig. tagokat kéri föl.

Kisebb közlések.

— A Bolyai-díj első odaitéléséről a párisi Académie des Sciences 1905. évi december 18-án tartott évi közgyűlésében Troost elnök a következő szavakban emlékezett: „... Végezetül kellemes kötelességnek kell eleget tennem, midőn azon nagy sikerről beszámolok, melyet egy társunk most ért el. A budapesti Akadémia egy 10,000 koronás nemzetközi díjat alapított a nagy magyar matematikus, Bolyai János emlékére. E díj öt évenként ítélendő oda az ezen idő alatt megjelent legjelentékenyebb matematikai munkának. Első kiadása 1905 decemberében történt, Bolyai születésének századik évfordulóján. A jury, mint maga a díj is, nemzetközi; két magyar és két külföldi tagja van. A jury magyar tagjai König Gyula és Rados Gusztáv budapesti műegyetemi tanárok voltak; a két külföldi pedig Felix Klein göttingai egyetemi tanár és Gaston Darboux, a párisi Académie des Sciences örökös titkára. Darboux választatott meg a jury elnökének. Mélyreható vita után, melynek sok-sok kitünő munka közül ki kellett választania azokat, melyek legnagyobb hatással voltak a matematikai kutatás fejlődésére, a bizottság egyhangúlag hozott ítéletben állapodott meg. A Bolyai-díjat kitünő társunknak, Henri Poincaré úrnak ítélte oda. Megradjuk ezen alkalmat, hogy üdvözljük testvérünket, a magyar Akadémiát, azon szolgálatért, melyet a tudományos kutatásnak tett oly férfiú emlékére alapított díj által, kinek művei az emberiség díszére válnak és örvendünk, hogy az egész Institut de France szerencsekívánatait tolmácsolhatjuk a Bolyai-díj első elnyerőjének s üdvözölhetjük őt azon dicsőségért, melyet az emberi gondolkodás ezen nemzetközi versenyén a francia tudományok szerzett.” (Compte rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des Sciences. Tome CLXI, No. 25.)

— A Székelyudvarhelyi codexhez. Simonyi Zsigmond úr (Nyr. 35 : 1) a székelyudvarhelyi róm. kath. főgymnasium tanári könyvtárában őrzött ú. n. Székelyudvarhelyi codex ismertetésében, a codex

eddig sorsára vonatkozólag, néhány olyan megjegyzést tesz, melyek részben a M. Tud. Akadémia illetékes köreit, részben pedig, habár neveket nem is említ, alulírottat is érintik; legyen szabad ezért Simonyi cikkének bevezetésére egy-két megjegyzést tennünk. A Székelyudvarhelyi codexet még a 70-es évek vége felé találta meg az ottani róm. kath. főgymnasium tanári könyvtárában Szabó Sámuel ev. ref. tanár valamelyik ref. közgyűlés alkalmával; a codexet magával vitte, le is másolta s a másolatot a M. Tud. Akadémiának kiadás végett be is nyújtotta. Az Akadémia örömmel fogadta a becses codex-másolatot s azonnal kinyomatta; hogy azonban idáig meg nem jelenhetett, annak más oka van. Mikor t. i. a már kiszedett iveket az eredetivel egybevetni akarták s Szabótól a codexet bekérték, Szabó a codexet nem tudta vagy nem akarta beküldeni s így az Akadémia sem adhatta ki a teljesen meg nem bízható szöveget; hogy az Akadémia helyesen cselekedett, arról, azt hisszük, bővebben nem kell beszélnünk. A codex maga annyira eltűnt a köztudatból, hogy azt sem tudták, hol kell keresni, míg végre 1902 őszén Burger Arthur székelyudvarhelyi róm. kath. főgymn. tanárral az ottani róm. kath. főgymn. tanári könyvtárban ráakadtunk. Minthogy semmi nyom sem mutatta, hogy a SzC. ismert volna, felvittem magammal Kolozsvárra s megmutattam dr. Erdélyi Pál könyvtárigazgató úrnak, a ki azután emlékezvén arra, hogy az Akadémia birtokában kiszedve áll a Szabótól beküldött codex szövege, kérdést intézett a M. Tud. Akad. Főtitkári hivatalához ez ügyben; onnan azonnal megkaptuk a kész iveket s meggyőződünk arról, hogy a Szabótól előterjesztett szöveg a mi codexünk. Erről tudósítottam Szily Kálmán akadémiai főtitkár urat s egyúttal arra kértem, hogy engedje meg Burgernek s nekem a szükséges bevezetés megírását, a mire azt a választ nyertem, hogy ha a bevezetés megüti a mértéket, nincs kifogás vállalkozásunk ellen. Minthogy azonban ezután katonai kötelezettségemnek kellett eleget tennem, a munkát, abban a reményben, hogy az év letelte után folytathatom, egyelőre félbehagytam; értesülvén azonban arról, hogy a codex kiadásával időközben Szilády Áront bízták meg,¹ végkép abbahagytam a munkát, örvendvén, hogy az annyi idő óta húzódó kiadás végre avatott kézbe került. Ennyi mindaz, a mit elmondani szükségesnek véltem; mi sem reklámot nem csaptunk a már ismert nyelvemlék „újból való“ fölfedezésével, sem az Akadémiát nem lehet megróni azért, hogy mindeddig ki nem adta. Simonyi azon profétiája, hogy a „codex kiadása sajtó alatt lehet — eddigi tapasztalatainkból ítélve — még vagy húsz esztendeig“, eltekintve attól, hogy igen csekély mértékű jóindulatról tesz tanúságot a M. Tud. Akadémia illetékes körei iránt, teljesen alaptalan, mert a codex f. évi hűsvét táján kikerül a sajtó alól. — Ds, 1906 január 21. — *Dr. Lukinich Imre.*

¹ Ez félreértés; Szilády Áronra csak a Nyelvemléktár XV. kötetének szerkesztése bízott; a kérdéses codexhez soha nem volt semmi köze.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
PÉNZTÁRI SZÁMADÁSA
1905-RŐL.

A M. Tud. Akadémia vagyon-

Folyósz.	A c t i v u m	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Értékpapírok:				
	a) Magyar földhitelintézeti záloglevelek 1.667,300 frt 4 ^o / _o -os papírért. szabályo- zási és talajjavítási al pari és kama- tok 1905. deczemb. 31-ig kor. 3.367,946 180,000 kor. 4 ^o / _o kor. ért. záloglevél al pari és kama- tok 1905. december 31-ig „ 183,600 6000 kor. 3 ¹ / ₂ ^o / _o kor. ért. záloglevél al pari és kama- matok 1905. decz. 31-ig „ 6077-50	3557623	50		
	b) 69,700 kor. 4 ^o / _o magy. koronajár. kötv. al pari és kamatok 1905. decz. 31-ig	69932	33		
	c) Kisbirtokosok orsz. földhitelintézeti alap- pítványi okmány	10000	—		
	d) Kisbirtokosok orsz. földhitelintézeti 4 ¹ / ₂ ^o / _o záloglevelek 10000 kor. al pari és kamatok 1905. december 31-ig . . .	10075	—		
	e) Magy. orsz. közp. takarékpénztár 4 ¹ / ₂ ^o / _o záloglevél 1000 frt al pari és kamatok 1905. december 31-ig	2030	—		
	f) 6000 kor. egyesült bpesti fővárosi taka- rékpénztár 4 ¹ / ₂ ^o / _o záloglevél al pari és kamatok 1905. december 31-ig	6045	—		
	g) 1 drb 200 kor. 1860. évi államsorsjegy 1906. május 1-én lejáró szelvény . . .	200	—	3655905	83
1a	Néhai Fabriczy Sámuel emlékére tett alap- pítvány értékpapirjai			205800	—
2	Az Akadémia épületei, könyvtára, könyv- készlete és egyéb felszerelésének értéke			2000000	—
2a	Néhai Zichy Antal hagyatéka, Wesselényi- utcai ház és telek értéke			40000	—
3	Kívül fekvő alapítványok:				
	a) 6 ^o / _o -os alapítványok	23100	—		
	b) 5 ^o / _o -os alapítványok	46280	—		
	c) 4 ^o / _o -os alapítványok	61168	—		
	d) kamatnélküli alapítv.-ok kor. 5670—				
	aa) Kazinczy-alapítvány (széph. mauzoleum és kert) „ 20000—				
	bb) Román - alapítvány (Szernye-mocsár, 46 ka- tasztr. hold értéke) 9000— „				
	2 db Beregmunkácsi takarékpénztári részv. névértékben 400— „ 9400.—	35070	—	165618	—
4	Hátralékos kamatok a fentebbi alapítv. után			2572	03
5	Követelések			188350	25
6	Előre kifizetett, 1906. évre eső illetmények			4601	69
7	Künnlevő előlegek			1621	—
				6264468	80

mérlege 1905. december 31-én.

Folyósz.	P a s s i v u m	Kor. értékben		
		korona	fil.	korona
1	Külön alapok az Akadémia kezelése alatt:			
	a) Székely kivándorlási-alap	49678	61	
	b) herceg Czartoryski alapítvány	3546	70	
	c) Reguly-alap	2767	77	
	d) Udvardy Cherna János jubiláris alapítványa	1018	16	
	e) Tisztviselők nyugdíj-alapja	25307	16	
	f) Kazinczy-alap készpénzben	17117	51	
	g) Semsey-alapítvány	200000	—	
	h) Kovács Ferencz pályadíj-alapítvány	9504	14	
	i) néhai ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány	56217	52	
	k) Goethe-alapítvány	4162	53	
	l) Erzsébet királyné emlékmű-alap	7041	68	376361 78
2	Különféle tartozások			150502 63
3	Előre fizetett házbér, mely az 1906. évet illeti.			6280 83
4	Vagyonmérleg:			
	Vagyon 1904. december 31-én	5708594	59	
	1905. évi tiszta nyeresmény	22728	97	5731323 56
				6264468 80

Budapest, 1905. december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet,

Lukács.

Trebitsch.

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	a) Főbb tisztviselők fizetése	19500	04		
	b) Többi tisztviselők fizetése	24700	32		
	c) Szolgák fizetése és ruházata	12197	85		
	d) Nyugdíjak	5403	97		
	e) Segélyezés, nyugdíjjárulék és jutalmak	3068	40	64870	58
2	Almanach és Értesítő			7646	06
3	Az I. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztályi kiadások	6300	—		
	b) nyelvtudományi bizottság	11018	06		
	c) irodalomtörténeti bizottság	10567	53		
	d) classica-philologiai bizottság	8904	50		
	Valóságos kiadás 1906. évben	36790	09		
	Előirányzott összeg 1905. évre	37990	10	37990	10
	Marad az I. osztálynak 1906. évre	1200	01		
4	A II. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztályi kiadások	15372	73		
	b) történelmi bizottság	25427	—		
	c) archaeologiai bizottság	13545	97		
	d) nemzetgazdasági bizottság	6740	—		
	Valóságos kiadás 1905. évben	61085	70		
	Előirányzott összeg 1905. évre	85192	61	85192	61
	Marad a II. osztálynak 1906. évre	24106	91		
5	A III. osztály és bizottságai részére :				
	a) osztály-kiadásokra	15639	39		
	b) természettudományi bizottság	7996	02		
	Valóságos kiadás 1905. évben	23635	41		
	Előirányzott összeg 1905. évre	35890	62	35890	62
	Marad a III. osztálynak 1906. évre	12255	21		
5a	Szótári bizottság részére :				
	Valóságos kiadás 1905. évben	8840	58		
	Előirányzott összeg 1905. évre	6974	20	6974	20
	Több kiadás	1866	38		
	Ennek fedezetére szolgál az I., II., III. oszt. jár.	2400	—		
	Marad a szótárbizottságnak 1906. évre	533	62		
6	Könyvkiadó bizottság : az Akadémiai, Természettudományi és Orvosi könyvkiadó vállalatok segélye	8000	—	8000	—
	Átvitel	8000	—	246564	17

nyeremény-számlája 1905. december 31-én.

Folyósz.	Bevételek	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	Bevételezett kamatok:				
	a) alapítványok kamatai	6566	72		
	b) különféle kamat	6745	94		
		<u>13312</u>		66	
2	Értékpapírok után	145186	67		
3	Házbér:				
	a) palota és bérház után	70952	88		
	b) Wesselényi-utcai ház után	479	14		
		71432	02		
4	Könyvek eladásából	19579	63	249510	98
5	Országos dotatio:				
	a) történelmi és irodalomtörténeti czélokra	30000	—		
	b) régészeti közleményekre	10000	—		
	c) természettudományi czélokra	10000	—		
	d) classica-philologiai czélokra	3000	—		
	e) könyvtára:				
	a) vásárlásokra	10000	—		
	b) diplomatáriákra (Belügy-miniszterium adománya)	2000	—		
		12000	—		
	f) Szótári munkásságra	4000	—		
	g) Akadémia összcéljaira	30000	—	99000	—
6	Hagyományok és adományok			11000	—
6a	Új alapítványok			400	—
7	Régészeti és embertani társulat járuléka			1050	—
8	Kazinczy-alapból	—	—	7764	34
9	Visszatérítés az osztályok részéről	—	—	40047	53
10	Különféle bevételek			98	33
11	Árfolyamkülönbözet beszerzett értékpapíroknál, melyek a mérlegben pari árfolyam szerint vétettek fel			400	
12	Az Akadémia 1905. évi kiadásai az előirányzattal szemben	385997	53		
	Tényleges kiadások	403532	33		
	Tehát több kiadás, mely a jövő évek bevételeiből fedezendő	17534	80	17534	80
				426805	98
Átvitel					

A Magy. Tud. Akadémia veszteség- és

Folyósz.	K i a d á s	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
	Áthozat . . .	8000	—	246564	17
	A Könyvkiadó-vállalatra befolyt a folyó évben	10834	97		
		18834	97		
	Könyvkiadó-bizottság ez évi kiadása . . .	24190	71		
	1905. évben több kiadás	5355	74		
	Mult évről fenmaradt tartozás	7080	23		
	Fedezetlenül fennáll 1906. évre	12435	97		
7	Széchenyi-múzeumra			4209	40
7a	Szinnyei Magyar Írók életrajzára			2400	—
8	Jutalmakra			18555	25
9	Geophysikai vizsgálatokra			8000	—
10	Budapesti Szemle segélyezése			8000	—
11	A magyar irodalom ismertetése külföldön			7930	—
12	Könyvtárra :				
	a) vásárlásokra	13033	31		
	b) diplomatáriákra	2000	—	15033	31
13	Az Akadémia épületeire :				
	a) palota	20057	55		
	b) bérház	3997	51	24055	06
14	Ügyvédi, irodai és vegyes kiadásokra			9175	85
15	Adó			31034	56
16	Kamatok, alapítványok és alapok után			10635	03
17	Előre nem látott kiadások			5880	10
18	Kazinczy levelezése kiadására stb. a Kazinczy-alapból			7764	34
19	Különféle leírások			339	94
20	Az alaptőkéből vett kölcsön törlesztésére			3000	—
21	A mult évi tartozások törlesztésére			1500	—
				404077	01
22	Tiszta eredmény, mely az akadémiai vagyont szaporítja			22728	97
				426805	98

nyeremény-számlája 1905. december 31-én.

Folyósz	B e v é t e l	Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
	Áthozat . .			426805	98
				426805	98

Budapesten, 1905. december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:
Magyar földhitelintézet.

Lukács.

Trebitsch.

Bevételezések állása 1905. december 31-én.

Költségv. sz.		Mérleg száma	Bevételek 1905. évben		Költségvetés 1905. évre		
			korona	fl.	korona	fl.	
	<i>I. Rendes bevételek:</i>						
1	Alapítványok kamatai	1a	6566	72	7000	—	
2	Követelések kamatai	1b	6745	94	4700	—	
3	Értékpapírok kamataiból	2	145186	67	145300	—	
4	Házbérekből: a) palota és bérház után K. 70.952.88	3a					
	b) Wesselényi-utczai ház „ 479.14	3b	71432	02	68900	—	
5	Könyvek eladásából	4	19579	63	20000	—	
6	Országos dotatio a Belügyministerium adományával együtt	5 a—g	99000	—	99000	—	
			348510	98	344900	—	
	<i>II. Rendkívüli és átfutó bevételek:</i>						
	Maradékok az osztályok mult évi költségvetéséből	9	40047	53	40047	53	
	Régészeti és embertani társulat járul.	7	1050	—	1050	—	
			41097	53	41097	53	
	I. Rendes bevétel		348510	98	344900	—	
	II. Rendkívüli és átfutó bevételek . .		41097	53	41097	53	
	1905. évre előirányzott főösszeg . .				385997	53	
	Bevételezések 1905. évben		389608	51			
	1905. évben több vétetett be, szemben az előirányzattal				3610	98	
			389608	51	389608	51	
	1905. évre előirányz. összeg mint fent Bevételek, mint fent		389608	51	385997	53	
7	Hagyományok és adomány. 11000—	6					
8	Új alapítványok: Fabriczy Sámuel-alapítvány szaporulata 400—	6a					
9	A Kazinczy-alapból 7.764.34	8					
10	Különféle bevételek; Szernye- mocsár hasznobére 60—						
	Kisorsolt Opiczky-féle sors- jegyekből 38.33 98.33	10					
11	Árfolyam - különbözet be- szerzett értékpapiroknál, melyek a mérlegben pári árfolyam szerint vétettek be 400.—	11	19662	67			
12	Az Akadémia rendes kiadá- saira előirányzott összeg 1905. évre K 385.997.53 Ezzel szemben a kiadás 1905. évben „ 403.532.33 tehát deficit, mely a jövő évek bevételeiből fedez. 17.534.80	12	17534	80			
	Összes bevétel 1905. évben, illetőleg a Veszt.- és Nyer.-számla főössz.		426805	98			
	Több vétetett be				40808	45	
			426805	98	426805	98	

Hagyományok, adományok és új alapítványok 1905. évben.

Folyósz.		Kor. értékben			
		korona	fl.	korona	fl.
1	<p style="text-align: center;"><i>Adományok határozott rendeltetés nélkül:</i></p> <p>Heinrich Gusztáv adománya</p>			1000	—
2	<p style="text-align: center;"><i>Hagyományok határozott rendeltetés nélkül:</i></p> <p>Megyeri Krausz Lajos végrendeleti hagyománya</p>			10000	—
3	<p style="text-align: center;"><i>Új alapítványok:</i></p> <p>Néhai Fabriczy Sámuel emlékére tett alapítvány felszaporodott kamatfeleslegéből az alapítvány gyarapítására tőkésített rész</p>			400	—
	Összesen:			11400	—

Budapest, 1905 december 31-én.

A Magyar Tudományos Akadémia vagyonának kezelője:

Magyar földhitelintézet.

Lukács.

Trebitsch.

Előirányzat 1906-ra.

Bevétel.

Rendes bevételek:

	1905-re	1906-ra
I. Alapítványok kamatai	7.000 k. — f. .	6.600 k. — f.
II. Követelések	4.700 k. — f. .	6.600 k. — f.
III. Értékpapírok kamataiból	145.300 k. — f. .	145.000 k. — f.
IV. Házbérekből	68.900 k. — f. .	75.000 k. — f.
V. Könyvek eladásából	20.000 k. — f. .	20.000 k. — f.
VI. Országos dotatio:		
a) Tört. és irodalomtört. czélokra	30.000 k. — f. .	30.000 k. — f.
b) Régészeti közleményekre	10.000 k. — f. .	10.000 k. — f.
c) Természettud. kutatásokra	10.000 k. — f. .	10.000 k. — f.
d) Classica-philologiai czélokra	3.000 k. — f. .	3.000 k. — f.
e) Szótári munkásságra	4.000 k. — f. .	4.000 k. — f.
f) Könyvtára (a belügyminiszterium adományával együtt).	12.000 k. — f. .	12.000 k. — f.
g) Az Akad. szabadrendelkezésére	30.000 k. — f. .	30.000 k. — f.
	<u>344.900 k. — f. .</u>	<u>352.200 k. — f.</u>

Rendkívüli és átfutó bevételek:

Maradék az osztályok munkálataira	40.047 k. 53 f. .	38.095 k. 75 f.
Régész. és Embert. társ. járuléka	1.050 k. — f. .	1.050 k. — f.
	<u>41.097 k. 53 f. .</u>	<u>39.145 k. 75 f.</u>
Összes bevétel	385.997 k. 53 f. .	391.345 k. 75 f.

Kiadás:

I. Személyes járandóságok	62.090 k. 40 f. .	67.400 k. — f.
II. Általános kiadások:		
Értesítő	} 8.000 k. — f. .	} 8.000 k. — f.
Almanach		
Akad. kiadványok jegyzéke		
Helyesírási szabályok		
III. I. osztály	37.990 k. 10 f. .	35.200 k. 01 f.
IV. II. „	85.192 k. 61 f. .	82.106 k. 91 f.
V. III. „	35.890 k. 62 f. .	42.255 k. 21 f.
Va. Szótári bizottság	6.974 k. 20 f. .	6.533 k. 62 f.

	1905-re :	1906-ra :
VI. Könyvkiadó vállalatok segélyezésére :		
a) Az Akadémiai Vállalatra	2.000 k. — f.	2.000 k. — f.
b) Term.-tud.-társ. részére	4.000 k. — f.	4.000 k. — f.
c) Az orvosi vállalat részére	2.000 k. — f.	2.000 k. — f.
VII Széchenyi munkáira és múzeumára	4.000 k. — f.	5.000 k. — f.
VIIa. Szinnyei: Magyar Írók életrajza	2.400 k. — f.	2.400 k. — f.
VIII. Jutalmakra	15.000 k. — f.	15.000 k. — f.
VIII. A Bolyai-jutalomra	— k. — f.	2.000 k. — f.
IX. Geophysikai vizsgálatokra	8.000 k. — f.	8.000 k. — f.
X. Budapesti Szemle segélye	8.000 k. — f.	8.000 k. — f.
XI. A magyar irodalom ismertetése külföldön	6.200 k. — f.	6.000 k. — f.
XII. Könyvtára :		
a) Vásárlásokra 13.000	15.000 k. — f.	15.000 k. — f.
b) Diplomatiáriakra 2.000		
XIII. Akadémia épületeire, rendes kiadások :		
a) Fűtés	} 14.000 k. — f.	} 16.000 k. — f.
b) Világítás		
c) Vízfogyasztás		
d) Kéménysöprés, mester- emberek stb.		
e) Tisztítás és apróbb kiadások		
f) Rendkívüli kiadások	2.500 k. — f.	3.000 k. — f.
XIV. Vegyes kiadásokra :		
a) Akad. kiadványok expedíciója	} 8.200 k. — f.	} 8.000 k. — f.
b) F. H. I. főkönyvvivőjének tiszteletdíja		
c) Ügyvédi költségek		
d) Kisebb nyomtatványok		
e) Irodai kiadások		
f) Biztosítási díj		
XV. Adó	30.000 k. — f.	30.000 k. — f.
XVI. Kamat az Akad. kezelte alapok után	10.500 k. — f.	10.700 k. — f.
XVII. Előre nem látott kiadásokra	6.000 k. — f.	6.000 k. — f.
XVIII. Az alaptökétől vett kölcsön törlesztésére	3.000 k. — f.	3000 k. — f.
XIX. A múlt évi tartozások törlesztésére	1.500 k. — f.	2500 k. — f.
	378.437 k. 93 f.	390.095 k. 75 f.
Az alaptőke szaporítására	7.559 k. 60 f.	1.250 k. — f.
	385.997 k. 53 f.	391.345 k. 75 f.

Az I. osztály és bizottságai költségvetése 1906-ra.

I. osztály.

1. Értekezésekre	2.430 k. — f.
2. Nagy szótárra	1.600 k. — f.
3. Néprajzi Társaság segélye	1.000 k. — f.
4. Póra Ferencz synonymikájára.*)	600 k. — f.
5. Birálóknak	<u>670 k. — f.</u>

6300 k. — f.

*) Póra Ferencz e munkájával ezelőtt néhány évvel akadémiai jutalmat nyert. Most a szerző kiegészítette művét s több évi munkája eredményeül 24,000 magyar szót mutat be rokon és ellentétes jelentés szerint csoportosítva. Elismerést érdemel, hogy nagy számú szólást és közmondást is fölvelt. Egészen modern példák után indult. Jelesen az angol Roget példáját és rendszerét követte, a magyarizálásnak kevés tért enged, főtörekvése a nyelv kincseinek rendszeres csoportosítására irányult. A szerző maga kívánja kiadni munkáját s az Akadémiától segélyt kér. Mivel a munka valóban rég érzett hiányt pótol, megérdemli az osztály támogatását 2 éven át 600—600 k.-val.

II. Nyelvtudományi Bizottság:

1. Nyelvtudományi Közlemények	5.000 k. — f.
2. Új általános nyelvészeti folyóirat *)	1.700 k. — f.
3. M. Tájszótár tiszt. díj-előleg	1.000 k. — f.
4. M. Oklevélszótár (utolsó részlet)	700 k. — f.
5. Ehrenfeld-codexkétnyelvű kiad. **)	1.200 k. — f.
6. Magyarországi német nyelvjárások	500 k. — f.
7. Magyar nyelvjárás-tanulmányok	400 k. — f.
8. Régi szótárak és szójegyzékek feldolgozása ***)	600 k. — f.
9. Előadó díja	<u>800 k. — f.</u>

11.900 k. — f.

Ebben az összegben a Bizottságnak rendes évi javadalma 11.200 k., maradék 700 k. A Vogul népköltési gyűjtemény II. kiegészítő füzetére a Bizottságnak a Röck Szilárd-alapból rendelkezésére áll 2454 k. 62 f.

*) Az új általános nyelvészeti folyóiratnak, melyet Asbóth Oszkár l. t. fog szerkeszteni, az a célja, hogy általános és különösen indogermán nyelvészeti értekezéseken kívül tájékoztató és ismertető czikkeket közöljön a külföldi nyelvtudomány haladásáról. Az új folyóirat tért fog nyitni az ilyen irányban dolgozó hazai tudósoknak, fölkarolja a hazai nem-magyar nyelvek tudományos kutatását, s végül a sok vonatkozásnál fogva hasznos lesz a magyar nyelvtudományra is. Ezenként két ötvés füzet fog megjelenni. Költsége 1700 k. (Ebből tiszteletdíjakra 600, szerkesztői díjra 400, nyomtatásra 700 k.)

**) Az Ehrenfeld - codexet (a Ferencz-legendának a Virginia-, Simor- és Lobkowitz-codexben megőrzött változataival együtt) Katona

Lajos l. t. fogja kiadni az eredeti latin szöveggel, irodalomtörténeti bevezetéssel és magyar szójegyzékkel. Ezzel a bizottság a nyelv- és irodalomtörténetnek egyik rég érzett szükségét kívánja kielégíteni. Az egész kiadás 2700 kor.-ba fog kerülni; ebben a kiadó tiszteletdíja 1000 korona. (L. Akad. Értesítő 1906. 58. l.)

***) A régi szótárak és szójegyzékek feldolgozása a *Nyelvtört. Szótárnak* második pótléka lesz (az első a most elkészülő Oklevélszótár). Ezt főleg az újabban fölfedezett és kiadott Besztercei, Schlägli és Marmelius féle szójegyzékek és a Gyöngyösi szótártörödékek teszi szükségessé, azonfelül a Calepinusban s a többi régi szótárban rejlő sok még felhasznalatlan szótörténeti adat. A Bizottság egyelőre a Calepinus-féle szótár felcédulázásával kíván kísérletet tenni, hogy azután pontosan megállapíthassa az egész munkát terjedelmét.

III. Irodalomtörténeti bizottság:

1. Irodalomtörténeti Közlemények	4.400 k. — f.	
2. <i>Analecta Recentiora</i> szerkesztő díja	800 k. — f.	
3. Budapesti és Németújvári codexek nyomdai költségei (Sermones Dominicales)	3.500 k. — f.	
4. Előadó díja	800 k. — f.	
5. Mult évi munkálatokra	500 k. 01 f.	
		<hr/> 10.000 k. 01 f.

IV. Class.-philologiai bizottság:

1. Euripides Bacchansnői nyomdai költsége	300 k. — f.	
2. Euripides Heraklese fordítására	200 k. — f.	
3. Gallius és Vergilius nyomdaköltsége hátralevő részének kifizetésére	1.696 k. 32 f.	
4. Készülőben levő munkákra	803 k. 68 f.	
5. Egyet. Phil. Közönyre	2000 k. — f.	
6. Tibullusra (írói díj 90 K., nyomdának 910 K.)	1.000 k. — f.	
7. Lygdamus kiadására (részlet)	200 k. — f.	
8. Előadó díja	800 k. — f.	
		<hr/> 7.000 k. — f.
Teljes összeg		<hr/> 35.200 k. 01 f.

A II. osztály és bizottságai költségvetése 1906-ra.

I. Az osztály munkálataira:

1. Értekezésekre, emlékbeszédekre és birálatokra	5.000 k. — f.
2. Az Athenaeum kiadására	5.000 k. — f.
3. A Phil. Írók Tára segélye	800 k. — f.
4. A Magyar Paedagogia segélye	400 k. — f.
5. A Nagy Szótár segélye	400 k. — f.
6. A M. Philosoph. Társaság segélye	1.000 k. — f.
7. Corpus Nummorum kiadására	1.600 k. — f.
8. Az Arch Ertesítő műmellékleteire	500 k. — f.
9. Külföldi folyóiratok jegyzéke ki- adására	500 k. — f.
10. M. Földrajzi Társaság segélye	800 k. — f.
11. Mult évi munkálatokra	<u>6.316 k. 11 f.</u>

22.316 k. 11 f.

II. Történelmi bizottság.

1. Thallóczy-Áldásy, Magyar-szerb oklevéltár	3.500 k. — f.
2. Békefi, A népoktatás története Magyarországon 1540-ig.*)	3.000 k. — f.
3. Thaly Kálmán, Ifj. Teleki Mihály naplója	1.500 k. — f.
4. Margalits Ede, Szerb történelmi repertorium	1.200 k. — f.
5. Kiss, Az I. Ferdinándkori m. kir. helytartótanács levelezőkönyve**)	1.500 k. — f.
6. Vetéssy László levelezése	1.500 k. — f.
7. Királyi pecsétek kiadásának elő- készítése	1.000 k. — f.
8. Csánki Dezső: Hunyadiak korá- hoz levéltári kutatásokra	400 k. — f.
9. A Történelmi Tár 1906. folyamára	2.400 k. — f.
10. A Történelmi Életrajzok 1906. évi segélye	1.000 k. — f.

*) Békefi Remig munkája az Oltványi-díjjal jutalmazott pályamű, melynek kiadását a tárgynak művelődéstörténelmi érdekessége, az egybe-
gyűjtött levéltári anyag kiadatlan volta s a feldolgozás jelessége tesz-
indokoltá.

**) Dr. Kiss Istvánt a bizottság bizta meg azzal, hogy a hédervári levéltárban őrzött nagyérdekű levelezőkönyvet, mely az 1549-ben felállított m. kir. helytartótanács hivatalos levelezését foglalja magában, sajtó alá készítse. E helytartótanács működéséről úgyszólván csak az eddigelő ismeretlen hédervári codex alapján nyerünk részle-
tesebb tudomást.

11. A Gazdaságtört. Szemle 1906. évi segélye	1.000 k. — f.	
12. Id. Teleki Mihály levelezésének kiadása (III. részlet)	2.000 k. — f.	
13. Másolásokra	1.000 k. — f.	
14. Előadó tiszteletdíja	800 k. — f.	
15. Bizottsági kisebb kiadásokra	200 k. — f.	
16. Mult évi munkálatokra	10.025 k. 69 f.	
		<u>32.025 k. 69 f.</u>

III. Archaeologiai bizottság.

1. Az Archaeologiai Értesítőre	7.700 k. — f.	
2. Magyar Műemlékek és Arch. Köz- lemények	2.100 k. — f.	
3. Előadói és szerk. tiszteletdíj	1.200 k. — f.	
4. A képes duczok kezelőjének	240 k. — f.	
5. A kassai dóm monographiájára	760 k. — f.	
6. Mult évi munkálatokra	845 k. 11 f.	
		<u>12.845 k. 11 f.</u>

IV. Nemzetgazdasági bizottság.

1. Közgazdasági Szemle	4.400 k. — f.	
2. Megyei monographiák	480 k. — f.	
3. Magyar közgazdasági könyvtár*)	2.000 k. — f.	
4. Remekírók Tára**)	1.260 k. — f.	
5. Előadói díj	800 k. — f.	
6. Apróbb kiadások	60 k. — f.	
7. Mult évi munkálatokra	5.920 k. — f.	
		<u>14.920 k. — f.</u>
Teljes összeg		<u>82.106 k. 91 f.</u>

*) A jövő év kiadványai: a Közgazdasági könyvtárban: Jankovich Béla: A gabonavámok hatása a mezőgazdaságra. — A Remekírók Tárában: Webb: Gazdasági demokraczia (ford.: György Endre).

**) E tételből 800 korona a Schossberger-féle alapítvány kamataiban találja fedezetét.

A III. osztály és bizottsága költségvetése 1906-ra.

I. Az osztály munkálataira.

1. Math. és Term. Értesítőre és ki- sebb munkák segélyezésére	9.000 k. — f.
2. Emlékbeszédekre és apró kiadá- sokra	400 k. — f.
3. Nemzetközi math. és term.-tud. bibliographia céljaira	1.000 k. — f.

4. Mathem. és Phys. Társulat segélye	1.000 k. — f.
5. Orvosi Hetilap segélye	1.200 k. — f.
6. Nagy Szótár segélye	400 k. — f.
7. Stäckel Pál „A két Bolyai geometriai vizsgálatai“ című munka kiadására a segély II. fele	1.800 k. — f.
8. Semmelweiss munkáinak kiadására a segély II. fele	1.500 k. — f.
9. Alexander Béla „Agerinczoszlop“ képgyűjt. kiadása a segély utolsó harmada	500 k. — f.
10. Jancsó Miklós „A malária parazitái“ cz. munka kiadására még szükséges II. részlet	2.700 k. — f.
11. Bogdánfy „Hydraulika“ cz. munkája kiadására (2000 K.) segélyből	500 k. — f.
12. Mult évi munkálatokra	6.635 k. 93 f.
	26.635 k. 93 f.

A tételek legnagyobb része a mult évben megállapított munkaprogramm alapján lévén előirányozva, újabb tudományos vállalkozások segélyezésére csak igen csekély összeg állt rendelkezésre. Mint ilyen csakis Bogdánfy Ödön érdemes munkája szerepel.

Másrészt azonban az osztály igen figyelemre méltónak találja azt a kívánságot, hogy a M. T. Akadémia a Budapesten felállítandó I-rendű földrengési megfigyelő állomást eszközök beszerzésére 5000 koronával segélyezze és kimondja már most, hogy ez összeg fedezéséről, a mint lehetséges, költségvetésileg gondoskodni fog. A menyiben pedig a maradék, mely a már is megszavazott segélyek fedezésére szolgál, e munkák lassúbb elkészülte folytán, előreláthatólag csak 2—3 év alatt lesz fölhasználva, felhatalmazást ad arra, hogy az említett 5000 korona a földrengési megfigyelő állomás céljaira lehetőség szerint már előbb folyósíttassék.

Az osztály elhatározta továbbá, hogy az 1905 május 29-én tartott összes ülés kívánságához képest az akadémiai könyvtár szükségleteire 600 koronát szavaz meg és utasítja a titkárt, hogy ezen összeget a III. oszt. költségvetésében foglalt 1. rovat terhére utalványozza.

II. Math. és Természettud. Bizottság.

1. A mineralogia vagy geologia körébe tartozó tudományos vizsgálatok támogatására	2.000 k. — f.
2. Természettud. Füzetek (most Annales) segélye	2.000 k. — f.
3. Phys. Társulat segélye	1.000 k. — f.
4. Írói díjakra	2.000 k. — f.
5. Nyomdai költségek	2.200 k. — f.
6. Előadó tiszteletdíja	800 k. — f.
7. Mult évi munkálatokra	5.619 k. 28 f.
	15.619 k. 28 f.
Teljes összeg	42.255 k. 21 f.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Márczius 25.

3. FÜZET.

Jelentés

a M. Tud. Akadémia munkásságáról 1905-ben.

I. Ülések.

A M. Tud. Akadémiának 1905 január 2-ikától december 18-ikáig bezárólag: két ünnepélyes közülése, három elegyes ülése, 27 nyilvános osztályülése, 11 összes ülése, két igazgatósági ülése, összesen tehát 45 ülése volt.

* * *

Az I-ső vagyis Nyelv- és Széptudományi Osztály 9 nyilvános és 9 zárt ülést tartott.

Az *irodalom és művészet köréből* értekeztek: Január 2-án KATONA LAJOS l. t. fölolvasta „A Kedd asszonya” című értekezését megjelent az Ethnographia 1905. 1-6 füz.). — Január 23-án HARASZTI GYULA l. t. „Tanulások az irodalomtörténetírás köréből” című értekezését adta elő (megj. a Budapesti Szemle 1905. 121., 122. köt.). — Február 20-án PECZ VILMOS r. t. felolvasta „A classica-philologia jövője, különös tekintettel hazai viszonyainkra” című székfoglaló értekezését (megj. az Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XIX. köt. 5. sz.). NÉMETHY GÉZA l. t. „Tibullus új kiadásáról” értekezett (kivonata megj. az Akad. Ért. 1905. évf.). — Márczius 20-án HEGEDŰS ISTVÁN l. t. felolvasta „Petrarca Szózatja és egy latin költői levele” című értekezését (megj. az Értekezések a nyelv- és széptud. köréből XIX. k. 6. sz.). — Május 1-én THURY JÓZSEF l. t. „A török drámairodalomról” értekezett (még nem jelent meg). — Május 22-én BADICS FERENCZ l. t. „Gyöngyösi féműveinek új kiadásáról” értekezett (megj. a Budapesti Szemle 1905. 124. köt.), ugyanakkor PECZ GEDEON l. t. bemutatta BLEYER JAKAB-nak mint vendégnek „A magyar hünmonda germán elemei” című dolgozatát (megj. a Századok 1905. évf.). — Október 9-én NÉMETHY GÉZA l. t. „A Messallához írt Panegyricus szerzőjéről” értekezett (megj. az Egyet. Philol. Közlöny 1906. évf.). — November 6-án dr. HAVASS REZSŐ mint vendég „A dalmát irodalomról” értekezett (megj. az Akad. Értesítő 193. füz. s különnyomatban is); PECZ VILMOS r. t. felolvasta „Classica philologia és görög-latin philologia” című

értekezését (megj. az Egyet. Philol. Közlöny 1906. évf.). — Deczember 4-én HEGEDŰS ISTVÁN l. t. felolvasta „Újabb adalékok a humanizmus történetéhez“ czimű értekezését.

A *nyelvtudomány köréből* értekeztek: Január 2-án GOMBOCZ ZOLTÁN mint vendég „A mongol-török hangviszonyt“ tárgyalta (megj. a Nyelvtud. Közlem. 1906. 3. 4. fiz.). — Január 23-án LEHR ALBERT l. t. felolvasta „A tényi, tényi képző és a Nyelvőr“ czimű értekezését (megj. a Budapesti Szemle 1905. 122. köt.). — Márczius 20-án KÖNOS IGNÁCZ l. t. „A török szóképzésről“ értekezett (megj. a Keleti Szemle 1905. évf.). — Május 1-én PÁPAY JÓZSEF mint vendég felolvasta „Nyelvészeti tanulmánytam az északi osztjakok földjén“ czimű tanulmányának első részét (megj. a Budapesti Szemle 1905. évf.). — Május 22-én ugyanő befejező részét adta elő ez értekezésének. — Október 9-én PETZ GEDEON l. t. beszámolt „A hazai nyelvjárásokra vonatkozó tanulmányokról“ (megj. az Akad. Értesítő 1905. évf. 472. l.). — November 6-án GYOMLAY GYULA l. t. értekezett „Az úgynevezett geidőkről a magyar nyelvben“ (még nem jelent meg). — Deczember 4-én MELICH JÁNOS l. t. „Szikszai Fabricius Szótáráról“ értekezett (megj. a Nyelvtud. Értekezések XIX. k. 8. sz.)

A zárt üléseken a rendes folyóügyeket intézte el az osztály s gondoskodott, hogy elhunyt tagjairól az Akadémiában emlékbeszédek tartassanak. E kegyeletes feladat teljesítésére fölkértek: GOLDZSIHER IGNÁCZ (gróf Kuun Géza ig. és t. t. felett), MUNKÁCSI BERNÁT l. t. (Szilasi MórícZ l. t. felett), PONORI THEWREWK EMIL r. t. (József cs. és kir. Főherczeg ő Fensége ig. és t. t. felett) és LEVAY JÓZSEF r. t. (Szász Károly ig. és r. t. felett.).

* * *

A II. azaz Philosophiai, Társadalom- és Történettudományi Osztály 9 nyilvános és ugyanannyi zárt ülést, összesen tehát 18 ülést tartott.

A nyilvános üléseken a következő felolvasások tartattak:

Január 9-én TÉGLÁS GÁBOR l. t. felolvasta „Decebal végső menedékvárának holléte“ cz. értekezését (kivonata megj. az Akad. Értesítő 1905. 97. l.). — Február 6-án MAHLER EDE mint vendég bemutatta „Naptáradatok művelődéstörténeti jelentősége“ cz. dolgozatát (kivonata az Akad. Értesítő 1905. 165. l.). — Márczius 6-án KOLLÁNYI FERENCZ l. t. székét foglalt „A magán kegyuraság hazánkban a középkorban“ czimű értekezésével (kivonata megj. az Akad. Ért. 1905. évf. 368. l.). — Április 3-án NAGY GÉZA l. t. „Scythák“ czimű értekezésével foglalta el székét (még nem jelent meg), SZENDREI JÁNOS l. t. pedig bemutatta „Mátyás király orosz követsége“ czimű értekezését (megj. az Archaeol. Értesítő 1905. évf.). — Május 8-án ANGYAL PÁL mint vendég felolvasta „A tömeg büntetetei“ czimű értekezését (megj. a Társad. Érték. XIII. k. 5. sz.). — Június 15-én ÓVÁRY LIPÓT l. t.

bemutatta THALLÓCZY LAJOS r. t. „Mantovai követjárás Budán 1395“ című értekezését (megj. a Tört. Érték. XX. k. 4. sz.). — Október 9-én FÖLDES BÉLA r. t. felolvasta „Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról“ cz. értekezését (megj. a Társad. Érték. XIII. k. 4. sz.). — November 13-án SCHÖNHERR GYULA l. t. felolvasta THALLÓCZY LAJOS r. t. „A bosnyák bánság kezdetének történetéből, főtekintettel a körmendi levéltár okleveleire“ című értekezését (megj. a Tört. Érték. XX. k. 5. sz.); ugyanekkor FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ r. t. bemutatta dr. BAUMGARTEN FERENCZ vendégnek „A saint-gilléri apátság összeköttetései Magyarországgal“ című diplomatikai dolgozatát. — Deczember 11-én MARCZALI HENRIK l. t. felolvasta „Az 1790-iki alkotmánytervezetetről“ szóló értekezését (megj. a Budapesti Szemle 1906. évf.), SZÁDECZKY LAJOS l. t. pedig bemutatta „Halmágyi István naplója 1752—1769“ című értekezését (megj. mint önálló mű a Történelmi Bizottság kiadásában).

A zárt osztályüléseken a rendes folyóügyeket intézte el az osztály s gondoskodott, hogy a körébe tartozó pályamunkák megbiráltassanak.

* * *

A III., vagyis Matematikai és Természettudományi Osztály 9 nyilvános és 4 zárt ülést, összesen 13 ülést tartott.

A nyilvános osztályüléseken az osztály tagjai 46 munkát terjesztettek elő, melyek közül 20-nak szerzője volt akadémiai tag, 26-é pedig vendég. Az értekezések közül székfoglaló volt 3.

Az értekezések sorrendje a következő volt: Január 16-ikán: TREITZ PÉTER: „A balatoni tófenék iszapjának vizsgálata“; EMSZT KALMÁN: „A Balaton fenékiszapjának és altalajának chemiai alkata“; BAUER MIHÁLY: „Az algebrai mennyiségek általános elméletéhez“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); SCHLESINGER LAJOS l. t.: „Az izolált értékű függvényekről“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — Február 13-án: REUSZ FRIGYES: „Adatok a galamb-kisagyvelő bonczatanához és élettanához“ (M. O. Archivum, 1905.); TÉZNER ERNŐ: „A nyáleválasztás változásáról élettani viszonyok között“ (M. O. Archivum, 1905.); BERNÁTSKY JENŐ: „A hazai Asparagus-félék monographiája“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); FEJÉR LIPÓT: „Az Ostwald-féle mechanikai elvről“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); TANGL FERENCZ l. t. és WEISER ISTVÁN: „A vér glicerintartalmáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — Márczius 13-án: LENHOSSEK MIHÁLY r. t.: „Periferikus idegrostok fejlődéséről“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.), székfoglaló értekezés; HOLLÓS LÁSZLÓ l. t.: „Magyarország földalatti gombái“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.), székfoglaló értekezés; ALEXANDER BÉLA: „A kéz csontvázának vizsgálata X-sugarakkal“; LENGYEL LORÁND: „Adatok a pepsin-emésztés thermodynamikájához“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — Április 10-én: ZIMÁNYI

KÁROLY I. t.: „Az alsósajói cinnabarit kristálytani vizsgálata és az almadeni cinnabarit fénytörése“ (Math. és Természettudom. Ért. XXIII. k.), székfoglaló értekezés; HOOR MÓR I. t.: „Ujabb megfigyelések a dielektromos utóhatások köréből“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); BAUER MIHÁLY: „A Pinseux-féle polygonról“; DIENES PÁL: „A Taylor-sor az összetartási körön“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — Május 15-én DADAY JENŐ I. t.: „Paraguay mikrofaunájának alaprajza“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); KÖVESLIGETHY RADÓ I. t.: „A cerami földrengés“; SHLESINGER LAJOS I. t.: „A kétméretű sokaságok intrinseca geometriájához“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); TOBORFFY ZOLTÁN: „Ejudot a Val di Viùből“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); HÖNIG SAMU: „Az atomvonzás törvénye“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); KISS GYULA: „Vizsgálatok az erjedésgátló hatásnak összefüggéséről az elemek vegytani csoportjaival“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — Június 20-án: KÖNIG GYULA r. t.: „A halmazok elméletének alapjai és a continuum problémája“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); KÜRSCHÁK JÓZSEF I. t.: „Az általánosított kinetikai potenciál létezésének feltételei“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); DADAY JENŐ I. t.: „Halakban élősködő új ázalekállatka“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.); BAUER MIHÁLY: „Affectus nélküli egyenletek“; JUVÁNCZ IRÉN: „Az alapműveletek elméletéhez“; LICHTENBERG SÁNDOR: „Adatok a férfi húgyvesévének fejlődéséhez és szövettanához“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — Október 23-án: RÉTHY MÓR r. t.: „Az általánosított Ostwald-féle elv és a hőelmélet második feltétele“; KÖVESLIGETHY RADÓ I. t.: „Jelentés a földrengéskutató nemzetközi szövetkezet III. értekezletéről“ (Akad. Értesítő, 1905); SZILI SÁNDOR: „Az érett magzat vérének hydroxylion- és titrálható alkali-tartalmáról“ (M. O. Archivum, 1906); HÁRI PÁL: „Vizsgálatok a trypsin-emésztésről“ (Math. és Természettud. Ért. XIII. k.); WITTMANN FERENCZ: „A budapesti centrale szolgáltatva váltakozó áram vizsgálata“; PRINZ GYULA: „A Nautilidák az alsó Jura-korban“; ZEMPLÉN GYÓZÓ: „A gázok belső surlódásáról“ (Math. és Természettud. Ért. XXIII. k.). — November 20-án: DADAY JENŐ I. t.: „Édesvízi mikroskopi állatok Mongoliából“; ÓNODI ADOLF I. t.: „A középső orrjárat hártvás része“; FEJÉR LIPÓT: „A tömegpont egyensúlya ellenálló közegben“; REX SÁNDOR: „Szénhydrogenek haloid-származékának oldékonyságáról“. — Deczember 18-án: SCHULLER ALAJOS r. t.: „Rezgések mikroskopi megfigyelése az elektromos ellenállás megfigyelésénél“; SCHLESINGER LAJOS I. t.: „A lineár-differenciál egyenletek elméletéhez“; WINKLER LAJOS I. t.: „A gázok oldhatósága vízben“; TANGEL FERENCZ I. t.: „A gyomornedv hydroxyl-ion-tartalmáról“ (M. O. Archivum, 1906); SZILI SÁNDOR: „Az állati szervezet savtűrő képességéről“; BUCHBÖCK GUSZTÁV: „Az ionok hidratációjáról“.

A zárt osztályuléseken a rendes folyóúgyek elintézésén kívül

gondoskodott az osztály a hozzá benyújtott értekezések és egyéb tudományos munkák megbirálásáról, illetőleg kiadásáról, nemkülönben arról, hogy az elhunyt tagok felett emlékezésedek tartassanak. E kegyetes feladatra fölkérte az osztály KHERNDL ANTAL (Lipthay Sándorról) és LÓCZY LAJOS (Reclus Eliséeről) rendes, valamint SCHAFARZIK FERENCZ (Schmidt Sándorról), GENERSICH ANTAL (Schulek Vilmosról) és BODOLA LAJOS (Kruspér Istvánról) levelező tagokat.

* * *

Az akadémiai összes üléseken emlékezésedet tartottak: Január 30-án BÉKEFI REMIG I. t. Czobor Béla r. t. felett, febr. 27-én VARGHA GYULA I. t. Ráth Zoltán I. t. felett és április 17-én KÜRSCHAK JÓZSEF I. t. Hermite Károly k. t. felett.

Az összes ülések egyéb tárgyai közül kiemelendők a következők: Január 30-án bemutatattak a decz. 31-iki határnapig beérkezett pályamunkák. — Február 27-én bejelentetett, hogy az Igazgató-Tanács az 1905. évre készített költségvetést jóváhagyta. Felolvastattott SZILY KÁLMÁN főtítkár lemondó levele s elhatározatott, hogy lemondásának visszavonására kéressék föl. — Márczius 27-én elegyes ülés tartatott, melyen HEINRICH GUSZTÁV r. t. főtítkárrá választatott; az ugyanakkor tartott összes ülésen SZILY KÁLMÁN r. t. főkönyvtárnokká választatott. — Április 17-én átadattak a jutalmazott néptanítóknak a br. Wodianer-díjak; elhatározatott néhai Lindner Ernő akad. könyvtárnok szepesmegyei nyelvjárásokra vonatkozó kézirati hagyatékának megvásárlása; fölterjesztés intéztetett a belügyminiszteriumhoz a hivatalos használatban a nemesi praedicatumoknak nagy kezdőbetűvel való írása tárgyában; végül tárgyalattott a pekingi cs. és kir. nagykövetségél szervezendő tudományos attachéi állás ügye. — Május 29-én a Magyar Nyelvör segélyezésének megszüntével felszabadult összeg hovatfordítására hozatott határozat; formuláztatott az Ormódy-alapítvány ügyrendi szabályzata; elhatározatott Toldy Ferencz születése százados évfordulójának megünneplése s az ünnepély időpontjául az 1906. évi közülés tüzetett ki; a Széchenyi-múzeum ünnepélyes megnyitása az Akadémia alapításának 80. évfordulójára, november 3-ikára határozatott el; a könyvtári bizottság előterjesztett javaslatai elfogadtattak. — Június 15-én rendkívüli elegyes ülés tartatott József főherczeg ő Fenségének elhúnya alkalmából s az Akadémia gyászának kifejezésére határozatok hozattak. — Június 20-án felolvastattott a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr értesítése, hogy a pekingi nagykövetség mellett felállítandó tudományos attachéi állás szervezése ügyében a megfelelő lépéseket megtette. Bemutatattak a kitűzött határnapig beérkezett Kóczán-pályaművek.

Október 9-én felolvastattott BERZEVICZY ALBERT volt vallás- és közoktatásügyi miniszter levele hivatalból való távozása alkalmából s

utódja. LUKÁCS GYÖRGY miniszter leirata, melyben az Akadémiát kinevezéséről értesíti és hivatalos működésében támogatását kéri. A vallás- és közoktatásügyi miniszter értesítette az Akadémiát a cs. és kir. külügyminiszter úrnak a pekingi követségi tudományos attachéi állás ügyében elfoglalt álláspontjáról. Bemutattatott a főtítkárnak a tagválasztásokra vonatkozó indítványa. Felolvastatott br. EÖTVÖS LORÁND akad. elnök lemondása s küldöttség választatott, mely őt lemondásának visszavételére bírja. Végül bemutatattak a szeptember 31-iki határnapig beérkezett pályaművek. — Október 30-án, minthogy az elnök lemondásának visszavonására nem volt rábírható, megállapítatott az elnökválasztó elegendes ülés napja. Bejelentettek az osztályoktól kinevezett bírálók. Az 1906. nagygyűlés idejéül kivételesen a márczius hó 25-ikét megelőző hét tüzetett ki. — November 27-én elegendes ülés tartatott, melyen a M. T. Akadémia elnökévé BERZEVICZY ALBERT ig. és t. tag választatott meg. Az ugyanakkor tartott összes ülésen eldöntetett a Kóczán-pályázat sorsa. — Deczember 18-án az újonnan megválasztott elnök, miután felolvastatott ő cs. és apost. kir. Felsege legmagasabb megerősítése, elfoglalta az elnöki széket. Oda íteltetett az 1900—1905. évi Bolyai-jutalom. Tárgyaltatott a tagválasztásra nézve benyújtott indítvány, mely majdnem egyhangulag elvetettvén, csak a kijelölő bizottságok megszüntetése mondatott ki. Az időközben lejárt pályázatokhoz bírálók választattak. Bemutattatott a tagajánlásokra vonatkozó körlevél.

A lefolyt évben az Akadémia a következő tudományos és irodalmi ünnepélyekre s összejövetelekre küldötte el képviselőit, illetőleg üdvözlétét: A zombori Schweidel József-szobor leleplezésére (képv. RÁKOSI JENŐ I. t.), a Kisfaludy-Társaság Jókai-émlékünnepére, a bécsi botanikai nemzetközi congressusra (képv. KLEIN GYULA r. t.), a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésére (képv. ENTZ GÉZA és LENGYEL BÉLA r. tt.), a csatádi Lenau-szobor leleplezésére (képv. RÁKOSI JENŐ és HERCZEG FERENCZ I. tt.), a debreczeni Csokonai-ünnepre (képv. HEINRICH GUSZTÁV főtítkár, BÁNÓCZI JÓZSEF és ENDRÓDI SÁNDOR I. tt.), a sümei Kisfaludy Sándor- és Szegedi Róza-ünnepre (képv. HEINRICH GUSZTÁV főtítkár és HEGEDŰS ISTVÁN I. t.), a lembergi egyetem könyvtári palotájának felavatására (távirat küldetett), Vaszary Kolos hercegprímás jubileumára (üdvözlő irat), gr. Mikó Imre zabolai emlékünnepére (képv. MÁRKI SÁNDOR I. t.), a bécsi Petzval József-émlékünnepre (képv. WERTHEIMER EDE I. t.), az eperjesi Széchenyi-kör Jókai-émlékünnepére (képv. BERZEVICZY ALBERT ig. és t. t.), a szécsényi országgyűlés kétszázéves emlékünnepére (képv. THALY KÁLMÁN osztályelnök), a berlini Richthofen Ferdinánd-émlékünnepre (távirat küld.), a pozsonyi Toldy Ferencz-émlékünnepre (képv. HEINRICH GUSZTÁV főtítkár és NÉGYESI LÁSZLÓ I. t.), a székesfehérvári Virág Benedek- és Ányos Pál-émlékünnepre (képv. GOLDZIEHER IGNÁCZ osztályelnök, BADICS FERENCZ és BÉKEFI REMIG I. tt.), a budapesti Sz. István-templom

fölszentelésére (képv. KAUTZ GYULA másodelnök), a kolozsvári gróf Mikó Imre-emlékünnepre (képv. CSENGERI JÁNOS I. t.), Lenard Fülöp I. tagnak a Nobel-díjjal való kitüntetésére (üdvözlő távirat).

* * *

Az Igazgató-Tanács 1905-ben két ülést tartott. Fontosabb határozatai a következők: Február 19-én bemutattattak az Akadémiának a M. Földhitelintézetől 1904 december 31-én lezárt számadásai, melyeknek megvizsgálására gr. SZÉCHENYI BÉLA és KAUTZ GYULA ig. tagok kérettek föl. Az ügyészi és széphalmi számadások megvizsgálására br. FORSTER GYULA ig. t. kéretett föl. Megállapított az 1905. évi akadémiai költségvetés. Felolvastatott SZILY KÁLMÁN főtitkár lemondó levele, s minthogy lemondásához ragaszkodott, az összes ülés elé való terjesztése határozottatott. — Május 11-én szabályoztattak az új főtitkár és új főkönyvtárnok személyi járandóságai. Felolvastattak a számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése s a Magy. Földhitelintézetnek az 1904. évre a fölmentvény megadatott. Hasonlóképp fölmentvény adatott dr. Fejérpataky Kálmán akad. ügyésznek és Becks Bálint széphalmi felügyelőnek 1904. évi számadásaikra nézve. Bemutattattak a képtári helyiségekre vonatkozólag az kormányynyal kötött új szerződés s köszönetet szavazott az Igazgató-Tanács BERZEVICZY ALBERT ig. és t. tagnak ez ügyben tanúsított szives figyelméért és jóakarataért. Tárgyaltattak az ügyész előterjesztései, többek közt a Feridun bey-hagyatékra vonatkozólag.

Ez üléseken a következő hagyományok és alapítványok jelenttek be:

1. *Adomány határozott rendeltetés nélkül:*

Heinrich Gusztáv adománya 1000 K.

2. *Hagyomány határozott rendeltetéssel:*

Megyeri Krausz Lajos végrendeleti hagyománya 10.000 K.

3. *Új alapítvány:*

Néhai Fabriczy Sámuel emlékére tett alapítvány felszaporított kamatfeleslegéből az alapítvány gyarapítására tökécsített rész 400 K.

Összesen 11.400 K.

II. Állandó Bizottságok.

1. A Nyelvtudományi Bizottság munkálataiból 1905-ben a következők jelentek meg:

Nyelvtudományi Közlemények 35. k., szerk. SZINNYEI JÓZSEF r. t. A szerkesztő mellett közreműködtek a köv. bizottsági tagok: Ásbóth Oszkár, Gombocz Zoltán, Melich János, Tolnai Vilmos, Tolnai Gyula

A SZAMOTA-ZOLNAI-féle *Magyar Oklevélszótár*-ból 1905-ben a 12. füzet jelent meg (és 1906 febr. a 13. füzet: az *ültetés* szóig).

A *Magyarországi német nyelvjárások* című új vállalatból (szerk. PETZ GEDEON I. t.) megjelent két füzet: Az alsó-meczenzéri német nyelvjárások hangtana GEDEON ALAJOS-tól és A verbászi német nyelvjárás alaktana LINDENSCHMIDT MIHÁLY-tól.

A Nyelvtudományi Bizottság megbízásából négy fiatal nyelvész végzett nyelvjárási tanulmányokat: Beke Ödön Kemenesalján, Bacsó Gyula Adán, Böszörményi Géza Bihar vm. keleti részén, Nagy József Gyöngyös vidékén. (Tanulmányaik eredménye a Nyelvészeti Füzetek című gyűjteményben fog megjelenni).

2. Az Irodalomtörténeti Bizottság kiadványaiból 1905. évben megjelentek:

a) *Irodalomtörténeti Közlemények* XV. évfolyama.

b) Id. SZINYEI JÓZSEF, *Magyar Írók élete és munkái*, 90—95. fiz. KAZINCZY FERENCZ *levelezésének* XV. kötete.

3. A Classica-philologiai Bizottságnak „A görög és latin remekírók” című fordítási gyűjteményében megjelentek:

SOÓS JÓZSEF-től és BARCZA JÓZSEF-től: *Gellius*.

VIETORISZ JÓZSEF-től: *Vergilius Eclogái*.

BARCZA JÓZSEF-től: *Seneca Erkölcsei levelei*.

P. THEWREWK EMIL-től: *Homeros Iliása* I—VI. éneke.

A gyűjtemény számára folytatásul el van fogadva:

BARCZA JÓZSEF-től: *Cicero Tusc. disputationes*-ei.

LIPÓCZI KECZER GÉZA-tól: *Euripides Bacchansnői*.

LATKÓCZY MIHÁLY-tól: *Euripides Heraklese*.

Bírálat alatt vannak:

MÉSZÖLY GEDEON-tól: *Seneca Troades*-ei.

LIPÓCZI KECZER GÉZA-tól *Seneca Bölcséleti értekezései*.

Készülőben:

FERENCZY ÁRPÁD-tól: *Aristoteles Államí-nak* és a *Kenyontól* kiadott *Athéni Állam-nak* fordítása.

GERÉB JÓZSEF-től: *Pausanias* fordítása.

SOÓS-tól és BARCZA-tól: *Livius* fordítása.

LATKÓCZY MIHÁLY-tól: *Euripides Medea*-jának fordítása.

Az „Editiones Criticae”-féle gyűjteményben megjelent: NÉMETHY GÉZA-nak *Albi Tibulli carmina edidit adnotationibus exegeticis et criticis instruxit* stb. című munkája.

Sajtó alatt van:

NÉMETHY GÉZA-tól: *Lygdami carmina accedit Panegyricus in Messallam. Edidit, adnotationibus exegeticis et criticis instruxit* stb. című editio.

Mint újabb lexikális munka készül:

BARTAL ANTAL szerkesztése alatt: *A magyar királyság latin helységneveinek szótára*.

A bizottság támogatásával megjelent:
az *Egyetemes Philologiai Közlöny* XXIX. évfolyama.

4. A Történelmi Bizottság a lefolyt évben összesen hét ülést tartott és pedig január 7., márczius 4., április 1., június 3., október 13., november 11. és december 9-ikén. Ez üléseken saját munkaprogramjának megvalósításán kívül számos hozzá áttett történelmi kérdéssel és beküldött munkák megbirálásával foglalkozott és előkészítette több tervezett kiadvány ügyét.

Így a bizottság mondott véleményt a chinai őstöréneti források tanulmányozása, illetőleg a Pekingben szervezendő tudományos attaché állás tárgyában. Az osztály felhívására a bizottság szövegezte az Ipolyi-, Kanizsai- és Lukács Krisztina-féle alapítványokból kiírt pályakérdéseket. A Flór-féle alapítványnak két évi (1904. és 1905-iki) kamatait SZÁDECCZY LAJOS lev. tag. „A csiki székely krónika“ című dolgozatának kiadására fordította, mely dolgozatot kiadás céljából az osztály utasította a bizottsághoz. A bizottság megtette az előkészületeket arra, hogy működésének 1904-ben bekövetkezett ötven éves évfordulója emlékére egy alkalmi kiadvány lásson napvilágot.

Hogy a *Hunyadiak Korának* rövid idő multával bekövetkezendő folytatása anyagi akadályokba ne ütközzék, mint hogy az eredetileg erre a célra szánt alap teljesen kimerült, a bizottság saját dotatiójának megtakarításaiból külön fedezetet létesített, mely lehetővé teszi, hogy a nagy műnek várva-várt befejező kötetei minden fennakadás nélkül megjelenhessenek. A mű érdekében végzendő levéltári kutatások, melyek a nagyérdemű szerző beteges állapota miatt éveken át szüneteltek, ismét rendszeresen megkezdődtek.

Levéltári kutatásokat, másolásokat a bizottság több helyen végeztetett. A marosvásárhelyi gr. Teleki-könyvtárból több évi munkálkodás eredményeként lemásoltatta egész terjedelmében ifj. Teleki Mihálynak történelmi vonatkozásokban gazdag naplóját, dr. THALY KÁLMÁN biz. elnököt bizván meg a kiadás előkészítésével. A vatikáni könyvtárban másolatot készítettett a nagyfontosságú egyháztörténelmi adatokat tartalmazó 7161. számú kéziratról, melynek tudományos értékesítésére KOVÁTS GYULA biz. tagtól vár javaslatot. Dr. VERESS ENDRÉT eredményekben gazdag olaszországi levéltári kutatásaiban ismételten támogatta, úgyszintén segélyben részesítette dr. DARKÓ JENŐ-nek Chalkondyles kéziratának összehasonlítása és egy új kritikai kiadás előkészítése tárgyában végzett tanulmányújtját.

A bizottság részéről a sajtó alá adott munkák közül az 1905. év folyamán egy készült el teljesen, ú. m.:

a) NÉHAI KÖNYÖKI JOZSEF-nek „A középkori várak“ cz. hátrahagyott munkája, mely sok száz rajz kíséretében, NAGY GÉZA lev. tag közreműködése mellett és felügyelete alatt, 40 ivnyi terjedelemben került ki a sajtó alól. Ezen kívül nyomdába adattak, illetőleg megjelenésükhöz közel, még sajtó alatt vannak a következő kiadványok:

b) Dr. VERESS ENDRÉ-től *Carillo Alfonz levelezése*, mely mintegy 50 ivre fog terjedni.

c) SZÁDE CZKY LAJOS lev. tagtól *Halmágyi István naplója*, mely 40 ivnél nagyobb terjedelemben nem sokára kikerül a sajtó alól.

d) THALLÓCZY LAJOS és ÁLDÁSY ANTAL társszerkesztésében a *magyar-szerb érintkezések oklevéltára*.

e) Br. RADVÁNSZKY BÉLA tiszt. tag kiadásában, több oklevél-facsimile és pecsétrajzzal illusztrálva a *Héderváry-család oklevéltára*.

A bizottság munkaprogramjába felvett két mű. ú. m. A *szerb történeti repertorium* MARGALITS EDÉ-től és GYÖRI ÁRPÁD kiadásában *Vetéssy László levelezése*, még nincsenek az előkészítés ama stádiumában, hogy sajtó alá lettek volna adhatók. Ellenben a királyi és fejedelmi pecsétek sorozatának előkészítési munkálatai nagy lépéssel mentek előre az által, hogy az egybegyűjtéssel megbízott HORVÁTH SÁNDOR Bécsből és Budapestről több száz királyi pecsétnek szerezte be hű és jól sikerült gipszöntvényét.

A bizottság folyóirata, a *Történelmi Tár*, melynek kiadására a bizottság a M. Történelmi Társulattal kötött szerződés értelmében évenként 2400 koronát fordít, KOMÁROMY ANDRÁS biz. tag. szerkesztésében, nagyérdekű tartalommal pontosan megjelent. Eleget tett a bizottság, a II-ik részlet folyósításával, a Teleki Mihály levelezésének kiadása tárgyában a nevezett társulattal kötött szerződésének; és miként ezt évek hosszú sora óta teszi, segélyben részesített két támogatásra méltó folyóiratot: a *M. Történelmi Életrajzokat* és a *M. Gazdaságtörténeti Szemlét*.

5. Az *Archaeologiai Bizottság* az 1905-ik évben közzétette rendes folyóiratát az *Archaeologiai Értesítő*t, melynek öt füzetet egészben 30 ivnyi terjedelemben a rendes időközökben megjelent. Az évfolyamot hét képmelléklet, hét képes tábla és több mint négyszáz ábra ékítik.

A kassai dóm monographiájára fölvetett tételt a nevezett dóm főoltára 36 festményének lefényképezésére szánta a bizottság.

A bizottság már évek hosszú sora óta kívánná folyóiratát, mely most már 25 éve ugyanazon 30 ivnyi terjedelemben feneklett meg, kibővíteni, de tekintve, hogy az ívszám emelése tetemes költséget igényelne és nincs reménye, hogy az Akadémiától jelentékenyebb, több ezer koronára javadalomemelést kapjon, egyelőre beérte azzal, hogy a II. osztálytól némi segélyt kérjen arra, hogy legalább a folyóirat képes mellékleteit és ábráit művészibb színvonalra emelhesse. A II. osztály ezen célra 500 koronát szánt s így az *Arch. Értesítő* legalább illusztrációi dolgában tehet az 1906. évben némi haladást.

A bizottság tervbe vette egy monographia kiadását, mely a bizottság régibb határozata értelmében az Erdélyi Múzeum tulajdonában lévő Torma Zsófia-féle praehistorikus gyűjtemény ismertetését

foglalja magába, melyre a bizottság dr. PÓSTA BÉLA kolozsv. egyet. tanárral szerződött. A munka költségei több esztendőn át fogják a bizottság költségvetését igénybe venni.

A kassai dóm monographiája számára a legtöbb építészeti rajz már az elmúlt évtized folyamán elkészült; most a képek és szobrászati művek reproductiója van folyamatban. A monographia megírása végett dr. Czobor Béla halála után a bizottság MIHALIK JÓZSEF úrral, a kassai múzeum igazgatójával, szerződött és a megállapodás szerint a mű közzétételére a Pósta-féle monographia után kerül a sor.

6. A Nemzetgazdasági Bizottság az 1905-iki évre megszavazott költségvetését, rendeltetésének megfelelően, használta fel. Kivételt képez a következő két tétel: a) *Magyar Közgazdasági Könyvtár*. E gyűjteményben még az év végéig meg fog jelenni ACSÁDY IGNA CZ: „*A magyar jobbágyság története*“ című munkája és b) a „*Remekírók Tára*“ című vállalatra megszavazott összeg nem vétetett igénybe, minthogy a fordítás (TOYNBEE: *Industrial Revolution*) nem készült el.

A jövő évben előreláthatólag a következő munkák fognak megjelenni: a) a Magyar Közgazdasági Könyvtárban: JANKOVICH BÉLA „*A gabonavámok hatása a mezőgazdaságra*“ című megbízás alapján írt munkája; b) a Remekírók Tárában: TOYNBEE: *Industrial Revolution* és WEBB: *Industrial Democracy*.

7. A Matematikai és Természettudományi Bizottság 1905-ben 2000 koronát tűzött ki oly tudományos munkálat támogatására, mely a botanika körébe vág. A beérkezett ajánlatok alapján a bizottság négy megbízást adott oly munkák elkészítésére, melyek hazánk flórájának ismeretéhez adatokat szolgáltatnak.

A Math. és Természettud. Közlemények során (XXVIII. k. 3. sz. megjelent „A Duna balparti folyóinak geológiai leírása“ SÓBÁNYI GYULÁ-tól. E munka 10 ivre terjed és számos ábrával és térképpel van ellátva. Megjelent „Sopronmegye növény-földrajza és flórája“ cz. dolgozat GOMBOCZ ENDRE-től. E munka 11 ivre terjed. Ezzel a Math. és Term.-tud. Közlemények XXVIII. kötete lezárul. A kötet, mely számos értekezést foglal magában, 36 ivre terjed, számos rajzzal és táblával.

Az 1906-ik évben a bizottság az eddig követett irányban kíván működni. 2000 K-át tűzött ki oly tudományos munkálatok végrehajtására, melyek az ásványtan vagy földtan körébe vágnak és hazánk geológiai vagy ásványtani természeti viszonyainak kutatását célozzák.

8. A Szótári Bizottság a megállapított munkaterv szerint folytatta a Nagy Szótár adatgyűjtő munkálatait. Az 1905. év folyamán rendszeres földolgozás alá került 86 munka, illetőleg kötet, melyek közül legfontosabbak a következők:

BUDAI ÉZSAIÁS *Közönséges históriája*, DIÓSZEGI-FAZEKAS *Füvészkönyve*, DUGONICS *Római történetei*, EÖTVÖS *Falu jegyzője*, ERDÉLYI JÁNOS *Közmondásai*, KASSAI *Nyelvtanító könyve*, KATONA *Bánk-bánja*,

MÁRTON *Lexikonai* (1799, 1800), SÁNDOR ISTVÁN *Sokféléléje*, TELEKI LÁSZLÓ *Kegyencze*, TOLDY FERENCZ *Irodalmi beszédei és Irodalmi arcképei*, VAS GEREBEN *Összes művei* (12 k.), WAGNER *Phraseológiája* (1750) stb.

A folyóiratok közül:

Akadémiai Értesítő 1891. évf., *Aurora* az 1836. évfolyamig bezárólag, *KULTSÁR Hazai Tudósításai* 1813. évf., *Irodalomtörténeti Közlemények* a XIV. évfolyamig bezárólag, HELMECZY *Jelenkor* 1833. évf., *Magyar Kurír* 1810. évf., *Magyar Nyelvőr* 1872. évf., *Tudományos Gyűjtemény* 1822—26. évf.

Ezen kívül a Bizottság megkezdte a földolgozott művekből való eddigi gyűjtéseknek a szótár számára való kiegészítését, vagyis a szükséghez képest behatóbb kiaknázását, s ez évben így 27 műnek földolgozását egészítette ki. Ily módon az 1905. év folyamán a rendes dolgozótársaktól s néhány önként közreműködő gyűjtőtől 135,164 adat gyűlt be. Az előadó gyűjtése 16,318 adatot téven, az 1905. évi munkásság által a készülő szótár adalékai összesen 151,482-vel szaporodtak, úgy hogy az adatok összes száma 885,114-re emelkedett.

A Bizottság intézkedett. hogy Kassai *Szökönyvé*-nek a pécsi püspöki könyvtárban megkerült kéziratából a nyomtatásban meg nem jelent rész (*u—zs* betűk), valamint a *Toldalék* betűhöz hiven lemásoltassék azon czélból, hogy nyelvtudósainknak az Akadémia kéziratárában hozzáférhető s esetleg később közzétehető is legyen.

ZOLNAI GYULA bizottsági előadó április és május havában a német tudós társaságoktól kiadott *Thesaurus Linguae Latinae* s a Grimm-féle szótár szerkesztő munkálatainak tanulmányozása czéljából Münchenben, illetőleg Göttingában, Lipszében, Berlinben és Greifswaldban tanulmányutat tett s tapasztalatairól, a mi eddigi munkálataink tanulságaival együtt, részletesebb jelentést szándékszik az Akadémia elé terjeszteni.

9. A Könyvkiadó Bizottság kiadásában megjelentek (az 1905—1907. ciklus első évi folyama):

a) PAYOT: *Az akarat nevelése*. Fordította WESZELY ÖDÖN, átnézte AMBRUS ZOLTÁN. Egy kötet névmutatóval, 288 lap.

b) ESCOTT: *A mai Angolország*. Fordította GYÖRGY ENDRE, átnézte HUSZÁR IMRE. Első kötet, 375 lap.

c) KIDD: *Társadalmi evolucio*. Egy kötet. Fordította GEÖCZE SAROLTA, átnézte TARNAI JÁNOS kuriai bíró, 387 lap.

d) NÉMETHY GÉZA: *A római elegia*. Egy kötet, névmutatóval, 422 l.

III. Az 1905-ik évben eldöntött pályázatok.

1. *Gróf Teleki-pályázat* (szomorújáték), 100 arany.

Az 1904. szeptember 30. határnapig beérkezett 29 pályamunka; az 1905. márczius 19-én tartott összes ülés a jutalmat az „Ulpianus”

czimű 3 felv. szomorújátéknak ítélte oda mint viszonylag legjobbnak. A felbontott jeligés levélből HANZSÉROS BÁLINT neve tűnt elő.

2. *Farkas-Raskó-pályázat* (hazafias költemény), 200 korona.

Az 1904. szeptember 30. határnapig 52 pályamunka érkezett. Azonban az 1905. márczius 27-én tartott összes ülés a jutalmat nem adta ki s a jeligés levelek felbontatlanul elhamvasztattak.

3. *Br. Wodianer-féle néptanítói jutalom*, 1000—1000 korona.

A két jutalom az 1905. márczius 27-én tartott összes ülésen BÖKÉNYI DÁNIEL mármharosszigeti áll. elemi iskolai igazgató-tanítónak és PÉTER JÓZSEF vágsellyei róm. kath. felekezeti tanítónak ítéltetett oda.

4. *Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom* (1898—1904. év-körben megjelent philosophiai munkák) 200, illetőleg 50 arany.

Az 1905 május 10-én tartott nagygyűlés a nagyjutalmat nem adta ki; a Marczibányi-mellékjutalmat BÖHM KÁROLY „Az értékelmélet feladata és alapproblémája“ (1900.) czimű értekezésének ítélte oda.

5. *Sámuel-díj* (1904-ben megjelent legjobb nyelvtudományi értekezés jutalmazására), 15 arany.

Az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés e jutalommal SZABÓ DEZSŐ „A vogul szóképzés“ czimű értekezését tüntette ki.

6. *Bulyovszky-jutalom* (hazafias óda), 400 kor.

Az 1904. szeptember 30. határnapig beérkezett 29 pályamű; az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat a 26. számú, „Deák Ferencz születésének százados évfordulójára“ czimű ódának ítélte oda. A jeligés levél felbontatott s abból KUN BELA neve tűnt elő.

7. *Szilágyi-jutalom* (1894—1903. év-körben megjelent legjobb magyar történeti munka jutalmazására), 2400 korona.

Az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés e jutalmat FRAKNÓI VILMOS „A Hunyadiak és Jagellók kora“ (1896) czimű munkájának ítélte oda.

8. *Első M. Ált. Biztosító Társaság* jutalma (a kartellek kérdése), 1000 korona.

Az 1904. szeptember 30. határnapig öt pályamű érkezett be; az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat a IV. számú, „L'union fait la force“ jeligéjű pályamunkának ítélte oda; a III. számú pályamunkát pedig dicsérettel tüntette ki. Amannak szerzőiül dr. BAUMGARTEN NÁNDOR és MESZLÉNYI ARTÚR, emennek dr. NÁDAS LÁSZLÓ bizonyultak.

9. *Lévay-jutalom* (a szövetkezetek), 1000 korona.

Az 1904. szeptember 30. határnapig beérkezett két pályamű; azonban az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki s a jeligés levelek felbontatlanul elhamvasztattak.

10. *Ulmann-jutalom* (parasztbirtokok), 360 arany forint.

Az 1904. szeptember 30. határnapig egy pályamű érkezett; ennek azonban az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki, minélfogva jeligés levele felbontatlanul elhamvasztatott.

11. *Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adománya* (a legfőbb kedvezmény elve), 1000 magyar frank.

Az 1904. szeptember 30. határnapig két pályamű küldetett be, de ezeknek az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki s jeligés leveleiket felbontatlanul elhamvasztatta.

12. *Bézsán-jutalom* (a magyar ipar és kereskedelem 1825—1848-ig), 1200 arany forint.

Az 1904. szeptember 30. határnapig beérkezett egy pályamű: azonban ennek az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki, minélfogva jeligés levele felbontatlanul elhamvasztott.

13. *Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár jutalma* (az értéknövekedés megadóztatása), 1000 korona.

Az 1904. szeptember 30. határnapig egy pályamű érkezett; de az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés ennek a pályadíjat nem adta ki, hanem egyes becses részleteiért dicséretre érdemesítette. A szerző jelentkezvén, az 1905. május 29-iki összes ülésen jeligés levele felbontatott s abból dr. BERÉNYI PÁL ügyvéd, soproni áll. felső kereskedelmi iskolai tanár neve tűnt elő.

14. *Oltványi-jutalom* (a népoktatás tört. Magyarországon), 1000 k.

Az 1904. szeptember 30. határnapig beküldetett két pályamunka; ezek közül az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat a II. számú, „Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket“ jeligéjű pályamunkának ítélte oda. A felbontott jeligés levélből BEKEFI RÉMIG I. t. neve tűnt elő.

15. *Péczely-jutalom* (a m. jobbagység története), 1000 arany forint.

Az 1904. szeptember 30. beérkezett egy pályamű, illetőleg ajánlat; de ennek az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a díjat ki nem adhatta, minélfogva jeligés levele felbontatlanul elhamvasztott.

16. *Vigyázó-jutalom* (társadalmi élet a Thököly- és Rákóczi-korban), 1200 korona.

Az 1904. szeptember 30. határnapig egy pályamunka érkezett be; ennek azonban az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat ki nem adta s ennélfogva jeligés levele felbontatlanul elhamvasztott.

17. *Lukács Krisztina-jutalom* (abszolút geometria kézikönyve), 2000 korona.

Az 1904. december 30. határnapig egy pályamunka érkezett; az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat nem adta ki s a jeligés levél felbontatlanul elhamvasztott.

18. *Deák Ferencz élet- és jellemrajzára* gr. Andrassy Gyula r. t. adományából hirdetett jutalom, 8000 korona.

Az 1903. évi május 6-án dr. FERENCZI ZOLTÁN a feladat kidolgozására megbízást nyervén, munkáját elkészítette és nyomtatásban is közrebocsátotta (a Magy. Tud. Akadémia Könyvkiadó-vállalatának során, I—III. kötet, Budapest, 1904) s ennélfogva az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalom kiutalványozását határozta el.

19. *Ipolyi-alapítvány 1904—6. évi kamatai*, 2000 korona.

Az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés dr. HODINKA ANFAL budapesti tud. egyetemi magántanárnak megbízást adott „A magyarországi görög szertartású katolikus egyház történetének“ megírására. Hataridőül 1907. szeptember 30-ikát tűzte ki.

20. *Lukács Krisztina-alapítvány 1902. évi kamataiból hirdetett nyílt pályázatok*, 1000—1000 korona.

Dr. BUGARSZKY ISTVAN I. tag „A közeg befolyása a reactionsebességre és a chemiai egyensúlyra“ és dr. SIGMOND ELEK „Újabb kutatások a talajphosphor szükségletére és meghatározási módjára vonatkozólag, különös tekintettel hazánk mezőgazdasági viszonyaira“ című feladatokat sikerrel megoldván, az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat mindkettőjüknek odaitélte.

21. *Pollák-jutalom* (születés- és termékenységi statisztika), 1500 korona.

Az 1904. december 31. határnapig egy pályamunka érkezett: ennek az 1905. május 10-én tartott nagygyűlés a jutalmat odaitélte. A felbontott jeligés levélből THIRRING GUSZTÁV I. t. neve tűnt elő.

22. *Kóczán-jutalom* (történczi dráma Albert vagy I. Ulászló korából), 100 arany

Az 1905. május 31. határnapig 16 pályamű érkezett be; a jutalmat az 1905. november 27-én tartott összes ülés a 12. számú „Albert özvegye“ című öt felvonásos színműnek ítélte oda. Felbontván a jeligés levél, abból ILLES DAVID neve tűnt elő.

23. *Bolyai-jutalom* (mathematikai munkásság jutalmazása), 10,000 korona.

Az 1905. december 18-án tartott összes ülés e jutalmat és a vele járó Bolyai-érmet — az e célra alakított bizottság javaslatára — HENRY POINCARÉ tanárnak, a párizsi Institut tagjának ítélte oda.

IV. A M. Tud. Akadémia könyvkiadásai 1905-ben.

* *M. Tud. Akadémiai Almanach*. Polgári és csillagászati naptárral MCMVI-ra. 1906. 280 lap. Ára 2 kor

* *M. T. Akadémiai Értesítő*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti: SZILY KÁLMÁN, a 4-ik füzetből HEINRICH GUSZTÁV főtítkár. XVI. köt. 1—12. füz. (181—192. sz.) — 1905., IX és 698 lap. Az évfolyam ára 6 kor.

* *Archaeologiai Értesítő*. Új folyam. Szerkeszti: HAMPEL JÓZSEF. XXV. köt. 1—5. sz. — 1905. XXXVI és 448 lap. 7 képmelléklettel 7 képes táblával és 456 ábrával. Az évf. ára 12 kor.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi (évnegyedes) folyóirat. Szerkeszti: PAUER IMRE osztálytítkár. XIV. évf. 1—4. füz. 1905. IV és 568 lap. Az évf. ára 10 kor.

Irodalomtörténeti közlemények. Évnegyedes folyóirat. Szerkeszti: SZILÁDY ÁRON, XV. évf. 1—4. füz. 1905. XVIII és 396 l. Az évf. ára 10 kor.

* *Mathematikai és Természettudományi Értesítő.* Szerkeszti: KÖNIG GYULA osztálytitkár. XXIII. évf. 1—5. füz. 1905, IV és 598 lap. Szövegközi ábrákkal és hat képtáblával. Az évf. ára 10 kor.

* *Nyelvtudományi Közlemények.* Évnegyedes folyóirat. Szerkeszti: SZINNYEI JÓZSEF. XXXV. köt. 1—4. füz. 1905. 480 lap. Az évf. ára 6 korona.

* *Békefi Remig l. t.* Emlékbeszéd Czobor Béla r. t. fölött. (Emlékbeszéd. XII. köt. 10. sz.) 1905. — 34 lap. Ára 80 fillér

* *Berczik Árpád l. t.* Szigeti József emlékezete. (1822—1902.). (Emlékbeszéd. XII. köt. 12. sz.) 1905. 11 lap. Ára 45 fill.

Bolyai de Bolya (Wolfgangus). Tentamen iuventutem studiosam in elementa matheseos purae elementaris ac sublimioris methodo intuitiva evidentiali huc propria introducendi, cum appendice triplici. Editio secunda. Tom. II. Elementa geometriae et appendices. Mandato Academiae Sc. Hung. suis adnotationibus adiectis ediderunt Jos. KÜRSCHAK, MAURITIUS RÉTHY, BÉLA TÖRÖSSY de Zepethnek. Pars 1-ma, Textus. 1904. 4-rét LXIII és 437 lap. Pars 2-a, Figurae. 1904. 4-rét VII és 75 tábla, és Appendix 7 tábla. Ára 40 korona.

* *Escott T. H. S.* A mai Anglia. Fordította GYÖRGY ENDRE. A fordítást átnézte HUSZÁR IMRE. I. köt. (Könyvkiadó-Vállalat. Uj folyam. LXII. köt.) 1905. VI és 375 lap. Ára füzve 4 kor., kötve 5 kor.

* *Földes Béla r. t.* Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabonaárainak alakulásáról. (Társad. Értekezések XIII: 4. sz.) 1905. 102 lap. Ára 2 kor.

* *Dr. Gedeon Alajos.* Az alsó-meczenzéli német nyelvjárás hangtana. (Magyarországi német nyelvjárások, 1. füzet.) 1905. 77 lap. Ára 1 kor. 50 fill.

* *Hegedüs István l. t.* Petrarca „Szózatja“ és egyik latin költői levele. (Nyelvtud. Értekez. XIX. köt. 6. sz.) 1905. 21 lap. Ára 50 fill.

* *Karácsonyi János r. t.* A székelyek eredete és Erdélybe való települése. — Székfoglaló értekezés. — (Történettud. Értekezések. XX. köt. 3. sz.) — 1905. 74 lap. Ára 1 kor. 20 fill.

Kazinczy Ferencz levelezése. A M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közzéteszi dr. VÁCZY JÁNOS. XV. köt. (1817 jan. 1.—1818 márcz. 31.) 1905. XXXVII és 687 lap. Ára 10 korona.

* *Kidd Benjamin.* Társadalmi evolúció. Angolból fordította GEÓCZE SAROLTA, átnézte TARNAI JÁNOS. (Könyvkiadó-Vállalat. Uj folyam. LXIV. köt.) 1905. XII és 387 lap. Ára füzve 4 kor., kötve 5 kor.

Kis Ernő. Veszprém vármegye gazdasági leírása. (Megyei monographiák.) 1905. 17 lap. Ára 30 fill.

Könyöki József és Nagy Géza. A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. 1906. Nagy 8-rét XII és 625 lap, 676 ábrával. Ára 16 korona.

* *Lindenschmidt Mihály.* A verbászi német nyelvjárás alaktana. (Magyarországi német nyelvjárások, 2. füz.) 1905. 37 lap. Ára 90 fill.

* *Melich János l. t.* A brassói latin-magyar szótár-töredék. (Nyelvtud. Értekezések. XIX. 4. sz.) 1905. 35 lap. Ára 60 fillér.

* *Némethy Géza.* A római elegia. (Könyvkiadó-Vállalat. Uj folyam. LXI. köt.) 1905. XVI és 422 lap. Ára füzve 4 kor., kötve 5 kor.

Némethy Geyza. Albi Tibulli Carmina. Accedunt Sulpiciae Elegidia. (Editiones Criticae Graecorum et Romanorum a Collegio Philologico Classico Academiae Litterarum Hungaricae publici iuris factae.) 1905. 346 lap. Ára 6 kor.

* *Payot Gyula.* Az akarat nevelése. Francziából fordította: WESZELY ÖDÖN. Átnézte: AMBRUS ZOLTÁN. (Könyvkiadó-Vállalat. Uj folyam. LXIII. köt.) 1905. XXII és 288 lap. Ára füzve 4 korona, kötve 5 kor.

* *Pecz Vilmos r. t.* A classica-philologia jövője, tekintettel hazai viszonyainkra. Székfoglaló. — (Nyelvtud. Értekezések. XIX: 5. sz.) 1905. 31 lap. Ára 60 fillér.

Rapport sur les travaux de l'Académie Hongroise des Sciences en 1904. Présenté par le secrétaire général G. HEINRICH. 1905. 27 lap.

* *Sóbányi Gyula.* A Duna balparti mellékfolyóinak hydrografiája, különös tekintettel a terasse-képződményekre. — A M. T. Akadémia által gr. Széchenyi Béla adományából 200 arannyal jutalmazott pályamű. (Mathem. és Természettud. Közlemények. XXVIII. kötet 3. sz.) 1905. 159 lap, 44 ábrával. Ára 5 korona.

Dr. Szádeczky Lajos l. t. A Csiki Székely Krónika. (A Flór Gyula emlékére tett alapítványból kiadja a M. T. Akadémia.) 1905. 252 lap. Ára 4 kor. 80 fill

Gróf Széchenyi István munkái. II. sorozat. A M. T. Akadémia megbízásából sajtó alá rendezte SZILY KÁLMÁN. II. köt. Stadium. — A Kelet népe. — Politikai Programtöredékek. — Bevezetésül: VISZOTA GYULA-tól: A Stadium megjelenésének története. — KAUTZ GYULA-tól: a) A Stadium, b) A Kelet népe és c) A politikai programtöredékek méltatása. 1905. LII és 260 lap; XXVIII és 277 lap; XVII és 140 lap. Ára 10 korona; kötve 14 korona.

Dr. Szendrei János. A magyar viselet történeti fejlődése. 1905. 4-rét 323 lap, 174 szövegekőzti képpel és 6 képtáblával. Ára 12 kor.

Szily Kálmán és Viszota Gyula. A M. T. Akadémia Széchenyi-múzeumának tárgyjegyzéke. 1905. IV és 189 lap. Ára 1 korona.

* *Téglás Gábor l. t.* Emlékbeszéd Torma Károly r. tag fölött. (Emlékbeszédek, XII. köt. 9. sz.) 1905. 32 lap. Ára 60 fillér.

* *Thallóczy Lajos r. t.* Mantovai követjárás Budán. (Történettud. Értekezések. XX. köt. 4. sz.) 1905. 394 lap. Ára 2 kor.

* *Thallóczy Lajos r. t.* Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről, főtekintettel a körmendi levéltár okleveleire. Egy térképpel (Történettud. Értekez. XX: 5. sz.) 1905. 69 lap. Ára 1 kor. 20 fill.

* *Vargha Gyula l. t.* Emlékbeszéd Ráth Zoltán l. tag fölött. (Emlékbeszédek. XII. köt. 11. sz.) 1905. 27 lap. Ára 60 fill.

Összesen 35 munka 671 iven.

A * csillaggal jelölt munkákat az intézetek átalány fejében kapják.

V. A M. Tud. Akadémia megbízásából és segélyével megjelent munkák és folyóiratok

A) Megbízás:

1. *Munkák:* a) SZINNYEI JÓZSEF: Magyar Tájzsótár, b) idősb SZINNYEI JÓZSEF: Magyar Írók Élete és Munkái, c) FRECSKAY JÁNOS: Mesterségek szótára, d) ZOLNAI GYULA: Oklevélszótár. — 2. *Folyóiratok:* Budapesti Szemle.

B) Segélyezés:

1. *Folyóiratok:* Ethnographia, Keleti Szemle, A M. Philosophiai Társaság Közleményei, Közgazdasági Szemle, Magyar Gazdaságtörtén. Szemle, Egyetemes Philolog. Közlöny, Történelmi Tár, Orvosi Archivum, Magyar Paedagogia, Matematikai és Fizikai Lapok, Természettudományi Füzetek, Mathematische und Naturwissenschaftliche Berichte, Rovartani Lapok, Orvosi Hetilap. — 2. *Könyvkiadó-vállalatok:* Természettudományi könyvkiadó-vállalat, Orvosi könyvkiadó-vállalat. Philosophiai Írók Tára, Közgazdasági Remekírók Tára, Nemzetközi math. és természettudom. katalogus, Bibliographia Hungarica. — 3. *Munkák:* a) Magyar Történelmi Életrajzok, b) dr. GYÖRY TIBOR: Semmelweis összes munkái. c) Id. Teleki Mihály levelezése.

VI. Hazai intézetek, melyek az Akadémia kiadványait átalány fejében kapják.

<i>Arad,</i> Kir. főgymnasium.	<i>Belényes,</i> Gör. kath főgymnasium.
„ Állami főreáliskola.	<i>Beregszász,</i> Állami gymnasium.
„ Felsőkereskedelmi iskola.	<i>Besztercze,</i> Ev. főgymnasium.
„ Kölcsey-Egyesület.	<i>Beszterczebánya,</i> Ág. h. ev. gymn.
<i>Aszód,</i> Gymn. könyvtár.	„ Áll. fels. leányisk.
<i>Bábolna-puszta,</i> Magy. kir. Ménesbirtok igazg.	„ Áll. polg. fiúisk.
	„ Áll. főgymnasium.
<i>Bács-Gombos,</i> Polgári Olvasókör.	<i>Bonyhád,</i> Ev. algymn.
<i>Baja,</i> Csisztercezi főgymn.	<i>Brád,</i> Görög-keleti román algymn.
<i>Bánffy-Hunyad,</i> M. kir. áll iskolák.	<i>Brassó,</i> Evang. gymnasium.
	„ Görögkel. román főgymn.
<i>Bártfa,</i> Állami gymnasium	„ R. kath. főgymnasium.
<i>Békés,</i> Ev. ref. főgymnasium.	„ M. kir. áll. főreáliskola.
<i>Békés-Csaba,</i> Ev. főgymnasium.	„ Áll. fels. keresked. iskola.
„ Áll. fels. leányiskola.	<i>Budapest,</i> Fő- és szék. könyvtár.

<i>Budapest</i> , Tud. egyet. könyvtára.	<i>Budapest</i> , Elemi isk. tanító-képző.
„ Tud. egyet. philol. semin.	„ Polgári isk. tanítóképző.
„ Tud. egyet. tört. semin.	„ Növendékpapság egy-
„ Tud. egyet. földr. semin.	házirod. iskolája.
„ Tud. egy. class. phil. „	„ Szent-Imre Önk.-Egylet.
„ Tud. egy. aesth. gyűjt.	„ Országos nőképző-egylet
„ Műegyetemi könyvtár.	leánygymn.
„ Meteorológiai intézet.	„ M. mérnök- és építész-
„ Ludovika-Akadémia.	egylet.
„ Állatorvosi főiskola.	„ inárcsi Farkas László
„ Mezőgazd. Múzeum.	könyvtára.
„ Katholikus kör.	<i>Csáktornya</i> , Áll. elemi népiskola.
„ Kir. Orvos-egyesület.	„ Áll. polgári iskola.
„ Mintarajziskola.	<i>Csik-Somlyó</i> , Róm. kath. főgymn.
„ M. kir. Technológiai ipar-	<i>Csurgó</i> , Ref. főgymn.
múzeum.	<i>Czepléd</i> , dr. Hübner Emil könyvt.
„ M. kir. chemiai intézet.	„ Áll. főgymnasium.
„ VII. ker. ág. h. ev. főgymn.	<i>Debreczen</i> , Főisk. anyakönyvtár.
„ Kegyesrendi főgymn.	„ R. kath. főgymnasium.
„ I. ker. kir. áll. főgymn.	„ Állami főreáliskola.
„ II. ker. kir. kath. főgymn.	„ M. kir. gazd. tanintézet.
„ III. ker. állami főgymn.	„ Keresk. tanintézet.
„ V. ker. főgymn.	„ Ev. ref. fels. leányisk.
„ VI. ker. áll. főgymnas.	<i>Dés</i> , Kir. állami gymnasium.
„ VII. ker. főgymnasium.	<i>Déva</i> , Állami főreáliskola
„ VIII. ker. főgymn.	„ Áll. főreálisk. ifj. könyvtára.
„ Tanárképző-int. gymn.	„ Áll. tanítóképző.
„ Ref. főgymnasium.	<i>Eger</i> , Érseki joglyceum.
„ Ref. theol. akadémia.	„ Kath. főgymnasium.
„ II. ker. áll. főreálisk.	„ Érsekmegyei könyvtár.
„ IV. ker. közs. főreálisk.	„ Állami főreáliskola.
„ V. ker. áll. főreálisk.	<i>Eperjes</i> , Kir. kath. főgymnasium.
„ VI. ker. főreáliskola.	„ Ág. ev. collegium.
„ VII. ker. külső áll. fő-	„ Széchenyi-kör.
gymnasium.	<i>Érsekújvár</i> , Közs. kath. főgymn.
„ VIII. ker. főreáliskola.	<i>Erzsébetváros</i> , M. kir. áll. főgymn.
„ Keresked. Akadémia.	<i>Esztergom</i> , Szt. Benedek-rendi fő-
„ M. k. áll. fels. leányisk.	gymnasium.
„ II. ker. tanítónő-képző.	„ Érsekmegyei könyvtár.
„ b. Eötvös-collegium.	„ Városi könyvtár.
„ Budapesti (budai) Könyv-	<i>Fehértemplom</i> , Főgymnasium.
tár-egyesület.	<i>Félegyháza</i> , Kath. főgymnasium.
„ Orsz. izr. tanító-képző.	<i>Felső-Lövő</i> , Ev. tanint. igazg.
„ Magy. tanítók Otthona.	<i>Fiume</i> , M. kir. áll. főgymnasium.
„ Pesti izr. el. s polg. fiúisk.	„ M. k. áll. fels. keresk. isk.

<i>Fogarasz</i> , Áll. főgymnasium.	<i>Kolozsvár</i> , Unitárius főgymn.
<i>Gyöngyös</i> , Állami főgymnasium.	„ Keresk. Akadémia.
„ „Vachott-kör“.	„ Városi polg. fiúiskola.
<i>Gyöngy</i> , Ev. ref. gymnasium.	„ Áll. polg. leányiskola.
<i>Győr</i> , Kath. főgymnasium.	„ Erdélyi múzeum-egyl.
„ Áll. főreáliskola.	„ Kolozs megyei Tanító-
<i>Gyula</i> , Kath. főgymnas.	testület.
<i>Gyulafehérvár</i> , R. kath. főgymn.	„ Tanítók Hunyadi-háza.
<i>Hajdú-Böszörmény</i> , Ev. r. főgymn.	<i>Komárom</i> , Szt. Benedek-rendi
<i>Hajdú-Nánás</i> , Ev. ref. főgymn.	kath. gymnasium.
<i>Hódmező-Vásárhely</i> , Ev. ref. fő-	<i>Körmöczbánya</i> , Áll. főreáliskola.
gymnasium.	<i>Kőszeg</i> , Gymn. tanári könyvtára.
<i>Hodosán</i> , M. k. áll. elemi népisk.	<i>Kúnszentmiklós</i> , Ev. ref. gymn.
<i>Igló</i> , Ág. h. ev. főgymnasium.	<i>Léva</i> , Kegyesrendi főgymnasium.
<i>Ipolyság</i> , Hontmegyei múzeum.	„ Áll. tanítóképző.
<i>Jászberény</i> , Állami főgymnasium.	<i>Liptó-Szt. Miklós</i> , Áll. polg. isk.
<i>Kalocsa</i> , Érseki főgymnasium.	<i>Losoncz</i> , M. kir. áll. főgymn.
„ Főszékesegyh. könyvtár.	<i>Lőcse</i> , Kir. főgymnasium.
<i>Kaposvár</i> , M. kir. áll. főgymn.	„ M. kir. állami főreáliskola.
<i>Karczag</i> , Ev. ref. főgymnasium.	<i>Laogos</i> , Főgymnasium.
<i>Kassa</i> , Kir. jogakad. könyvtára.	<i>Magyar-Óvár</i> , M. kir. gazd. akad.
„ Kath. főgymnasium.	„ R. kath. gymn.
„ Állami főreáliskola.	<i>Makó</i> , Állami főgymnasium.
„ Állami felső leányiskola.	„ Polg. leányiskola.
„ Kazinczy-kör.	<i>Máramaros-Sziget</i> , Ev. ref. colleg.
„ Áll. felső keresk. iskola	„ „ R. kath. gymn.
„ Múzeum könyvtára.	„ „ Áll. tanítókép.
<i>Kecskemét</i> , Ref. jogakadémia.	<i>Maros-Vásárhely</i> , Ev. ref. colleg.
„ Ref. főgymnasium.	„ „ R. kath. gymn.
„ Állami főreáliskola.	<i>Medgyes</i> , Ev. gymnasium.
„ R. kath. főgymnasium.	<i>Mező-Túr</i> , Ev. ref. gymnasium.
„ Városi könyvtár.	<i>Miskolcz</i> , Ev. ref. főgymnasium.
<i>Késmárk</i> , Ág. h. ev. lyceum.	„ Kir. kath. gymnasium.
„ Áll. p. és fels. ker. iskola.	„ Felső keresk. iskola.
<i>Keszthely</i> , M. kir. gazd. tanintézet.	„ Ev. ref. felső leányisk.
„ Kir. kath. főgymnasium.	„ ifjús. könyvtára.
<i>Kisfalud</i> , Tanítótestület.	„ Ev. ref. felső leányisk.
<i>Kiskun-Halas</i> , Ref. főgymnasium.	„ Borsodm. Múzeum.
<i>Kis-Szeben</i> , Kegyesr. gymnasium.	<i>Modor</i> , Áll. tanítóképezde.
<i>Kisujszállítás</i> , Ev. ref. gymnasium.	<i>Munkács</i> , Állami főgymnasium.
<i>Kolozsvár</i> , Gazdasági tanintézet.	<i>Nagy-Bánya</i> , Áll. főgymnasium.
„ Egyetemi könyvtár.	<i>Nagy-Becske</i> , Közs. főgymn.
„ Ev. ref. theol. facultas.	<i>Nagy-Enyed</i> , Bethlen-főiskola
„ R. kath. főgymnasium.	<i>Nagy-Kálló</i> , Állami főgymn.
„ Ev. ref. collegium.	<i>Nagy-Kanizsa</i> , R. kath. főgymn.

<i>Nagy-Károly</i> , R. kath. főgymn.	<i>Selmeczbánya</i> , Ev. kerületi lyceum.
<i>Nagy-Kükünda</i> , Áll. főgymnasium.	<i>Sepsi-Szt-György</i> , Ev. ref. coll.
<i>Nagy-Kőrös</i> , Ref. főgymnasium.	„ Székely nemz. múz.
„ „ Ev. ref. főgymn.	<i>Sopron, Sz.-Benedek-rendi</i> főgymn.
„ „ önképzőköre.	„ Ág. h. evang. lyceum.
„ „ Benkó Jenő könyvt.	„ Ev. lyc. ifj. m. társaság.
<i>Nagy-Röcze</i> , Áll. felső keresk. isk.	„ M. kir. állami főreáliskola.
<i>Nagy-Szalonta</i> , Algymnasium.	„ M. k. áll. fels. ker. iskola.
<i>Nagy-Szeben</i> , Áll. főgymnasium.	„ Állami felső leányiskola.
„ „ Ág. h. ev. gymn.	„ Ev. tanítóképző-intézet.
<i>Nagy-Szent-Miklós</i> , Áll. polg. isk.	„ Honvéd főreáliskola.
<i>Nagy-Szombat</i> , Érseki gymn.	<i>Sümeg</i> , Állami reáliskola.
<i>Nagy-Várad</i> , Kir. jogakadémia.	<i>Szabadka</i> , Községi főgymnasium.
„ „ Kath. főgymnasium.	„ Közkönyvtár.
„ „ M. kir. áll. főreálisk.	„ Milkó Izidor könyvtára.
„ „ Közs. isk. könyvtár.	„ Nemzeti casino.
„ „ Felső keresk. isk.	<i>Szokolcza</i> , Kir. kath. gymnasium.
<i>Naszód</i> , Alapítványi főgymnasium.	<i>Szamos-Ujvár</i> , M. kir. áll. főgymn.
<i>Nyíregyháza</i> , Ág. h. ev. főgymn.	<i>Szarvas</i> , Ág. h. ev. főgymnasium.
<i>Nyitra</i> , Főgymnasium.	<i>Szász-Régen</i> , Ág. hitv. ev. gymnas.
<i>Ózd</i> , Gyári tiszti casino.	<i>Szász-Sebes</i> , Ev. gymnasium.
<i>Pancsova</i> , Állami főgymnasium.	<i>Szászváros</i> , Ev. ref. Kún-collegium.
<i>Pannonhalma</i> , Főapátsági lyceum.	<i>Szatmár</i> , Ev. ref. főgymnasium.
<i>Pápa</i> , Ref. főiskola.	„ Kir. kath. főgymnasium.
„ Sz. Benedek-rendi székház.	<i>Szeged</i> , Kegyesrendi vár. főgymn.
<i>Pécs</i> , Püspöki joglyceum.	„ Állami főreáliskola.
„ Kath. főgymnasium.	„ Kereskedelmi felsőiskola.
„ Állami főreáliskola.	„ III. polg. főiskola.
<i>Petrozsény</i> , Gymnasium.	„ Áll. felső leányiskola.
„ Casino.	<i>Szegszárd</i> , Állami főgymnasium.
<i>Pozsony</i> , Kir. jogakadémia.	„ Tolnavárm. múzeum.
„ Ev. theol. akadémia.	<i>Székely-Keresztúr</i> , Unit. gymnas.
„ Kir. kath. főgymnasium.	„ Állami tanító-
„ Ág. h. ev. lyceum.	„ képző-intézet
„ Állami főreáliskola.	<i>Székely-Udvarhely</i> , Ev. ref. colleg.
„ Felső keresk. iskola.	„ „ R. kath. főgymn.
„ Ev. theol. otthona.	„ „ Állami főreálisk.
<i>Privigye</i> , Kath. gymnasium.	<i>Székes-Fehérvár</i> , Kath. főgymn.
<i>Rimaszombat</i> , Egyes. prot. főgymn.	„ „ Főreáliskola.
<i>Rozsnyó</i> , Ág. h. főgymnasium.	„ „ Fels. keresk. isk.
„ Kath. főgymnasium.	„ „ Vörösmarty-kör.
<i>Sárospatak</i> , Ev. ref. főiskola.	<i>Szentes</i> , Állami főgymnasium.
„ Áll. tanítóképző-int.	„ Casino-Egylet.
<i>Segesvár</i> , Gymnasium.	<i>Szent-Gotthárd</i> , Áll. gymnasium.
<i>Selmeczbánya</i> , Kir. kath. gymn.	<i>Szilágy-Somlyó</i> , R. kath. algymn.

<i>Szolnok</i> , Állami főgymnasium.	<i>Ujvidék</i> , Gör.-kel. szerb főgymm.
<i>Szombathely</i> , Főgymnasium.	<i>Ungvár</i> , Kir. kath. főgymnasium.
„ Culturegyesület.	<i>Vác</i> , Kegyesrendi főgymnasium.
<i>Tata</i> , Kegyesrendi algymnasium.	„ Casino.
<i>Temesvár</i> , Kath. főgymnasium.	<i>Vágujhely</i> , Áll. segély. izr. reálisk.
„ Áll. főgymnasium.	<i>Versecz</i> , Állami főreáliskola.
„ M. kir. áll. főreáliskola.	„ Közs. tanintézetek könyvtára.
„ Fa- és fémipari szakisk.	<i>Veszprém</i> , Kath. főgymnasium.
„ M. kir. felső leányisk.	<i>Zala-Egerszeg</i> , Felső keresk. isk.
„ Áll. tanítóképző.	„ „ Áll. főgymnasium.
<i>Torda</i> , Unitárius gymnasium.	<i>Zenta</i> , Községi főgymnasium.
<i>Trencsén</i> , Kir. kath. főgymnasium.	<i>Zilah</i> , Ev. ref. Wessellényi-kollegium.
„ Áll. fels. leányiskola.	<i>Zombor</i> , Állami főgymnasium.
<i>Turóc-Szent-Márton</i> , Múzeumi tótársaság	„ Városi könyvtár.
„ Áll. polg. felső keresk. iskola.	„ Bács-Bodrogm. Történ.-társulat.
<i>Uj-Verbász</i> , Algymnasium.	<i>Zsolna</i> , Áll. főreáliskola.
<i>Ujvidék</i> , Kir. kath. főgymnasium	
Összesen 318 intézet.	

VII. Hazai és külföldi intézetek, melyeknek egyes akadémiai kiadványok hivatalból küldetnek.

<i>Albany</i> , New-York State library.	<i>Bécs</i> , Semin. f. Oest. Geschichtsforschung.
<i>Alsó-Kubin</i> , Csaplovics-könyvtár.	„ K. k. Geograph. Gesellsch.
<i>Alleghany</i> , Observatory.	„ Kais. Akad. der Wissensch.
<i>Attenburg</i> , Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft.	„ Kais. kön. Geol. Reichsanst.
<i>Amsterdam</i> , K. Akad. v. Kunsten en Wetenschappen.	„ Centralkommission zur Erhaltung d. Baudenkm.
<i>Athén</i> , Biblioth. Nation. de l'Univ.	„ Naturhist. Verein an d. Univ.
„ Kais. Deutsches Archaeologisches Institut.	„ Zoolog. botan. Gesellsch.
<i>Augsburg</i> , Histor. Kreisverein.	„ Akadem. Verein der Naturhistoriker.
<i>Austin</i> , (Texas), Acad. of Sciences.	„ Ungar-Verein.
<i>Baltimore</i> , John Hopkins Univers.	„ Pázmány-intézeti magyar irodalmi iskola.
<i>Basel</i> , Naturforschende Gesellsch.	„ K. k. Naturhist. Hofmuseum.
<i>Bécs</i> , Alterthumsverein	„ Bécsi magyar nemzeti szövetség.
„ K. k. Hofbibliothek.	<i>Békés-Gyula</i> , Békésmegyei miv. lödéstörténeti egylet.
„ K. k. Universitätsbibliothek.	<i>Belgrád</i> , Société Savante Serbe.
„ K. k. Geh. Haus-, Hof- u. Staatsarchiv.	
„ K. u. k. Kriegsarchiv.	

- Bergen*, Bergens Museum.
- Berlin*, Kön. preuss. Akademie der Wissenschaften.
- „ Gesellschaft für Erdkunde.
- „ Kais. preuss. Statistisches Bureau.
- „ Physikalisch-technische Reichsanstalt.
- Bern*, Schweizerische Naturforschende Gesellschaft.
- Bonn*, Verein d. Alterthumsfreunde im Rheinlande.
- Bordeaux*, Société des Sciences Physiques et Naturelles.
- Boroszló*, Verein für Geschichte u. Alterthümer Schlesiens.
- „ Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Alterthümer.
- Brünn*, Mähr.-schlesische Gesellschaft f. Ackerbau.
- „ Bibliothek d. mähr.-schles. Landesausschusses.
- Brüsszel*, Acad. R. des Sciences et Belles Lettres.
- „ Société Numismatique.
- „ Société d. Bollandistes.
- Budapest*, M. k. miniszterelnökség.
- „ Vallás- és közoktatási miniszterium.
- „ Képviselőh. könyvtára.
- „ Egyetemi olvasóköri.
- „ M. kir. földtani intézet.
- „ Magyarhoni föld. társ.
- „ Magyar Nemz. Múzeum.
- „ M. N. Múzeum ásvány-öslénytani osztálya.
- „ M. Nemz. Múzeum érem-és régiség-osztálya.
- „ Műegyetemi olvasóköri.
- „ MagyarTörtén.Társulat.
- „ Nemz. színház könyvt.
- „ Orsz. m. iparegyesület.
- „ Földm. min. mezőgazd.-statiszt. oszt.
- Budapest*, Magyar kir. országos levéltár.
- „ Országos m. k. statiszt. hivatal.
- „ Föv. statiszt. hivatal.
- „ Műemlékek országos Bizottsága.
- Bukarest*, Academia Romana.
- Calcutta*, Asiatic Society of Bengal
- „ Indian Museum.
- Cambridge* (Angolország), Cambridge Philosophical Society.
- „ Museum of Comparative Zoology.
- Catania*, Accademia Gioenia di Scienze Naturali.
- Cherbourg*, Société des Sciences Naturelles et Mathématiques
- Christiania*, Société des Sciences.
- „ Univers. R. d. Norvége.
- Cincinnati* (Ohio U. S. A.), Office of the Lloyd Library.
- Danzig*, Naturforsch. Gesellschaft.
- Darmstadt*, Histor. Verein.
- Déva*, Hunyadmegyei régészeti és történ. társulat.
- Dijon*, Acad. des Sciences et Belles Lettres.
- Dorpat* (Jurjev), Estnische Gelehrte Gesellschaft.
- „ Meteorol. Observatorium.
- Drezda*, Kön. Sächsischer Alterthums-Verein.
- Dublin*, Royal Dublin Society.
- Edinburg*, Royal Society
- „ R. College of Physicians.
- Erlangen*, Physik. medicinische Societät.
- Florenz*, Accademia della Crusca.
- „ Società Italiana di Antropologia e di Etnologia.
- „ Bibl. Nationale centrale.
- „ R. Soprintendenza degli Archivi Toscani.

- Florenz*, R. Istituto di Studi Superiori storico-practici di Firenze.
- Frankfurt a M.*, Physikaliseher Verein.
- Frankfurt a O.*, Naturwissenschaftlicher Verein.
- Genf*, Société de Physique et d'Histoire Naturelle.
- Giessen*, Grossherz. Univ. Biblioth.
- Glasgow*, Library of university.
- Görlitz*, Oberlausitzische Gesellsch.
- Göttingen*, Kön. Gesellschaft der Wissenschaften.
- Graz*, Hist. Verein f. Steiermark.
- „ Akademischer Leseverein.
- „ Hist. Sem. an. d. k. k. Univ.
- „ Bibliothek der k. k. Technischen Hochschule.
- Gyulafehérvár*, Batthyányi könyvt. és termésetud. egyesület.
- „ Alsófehm. tört.rég. és termésetud. egyesület
- Halle a/S.*, Bibliothek d. Deutschen Morgenländ. Gesellsch.
- „ „ Bibliothek der ungar. Studierenden.
- Harlem*, Société Hollandaise des Sciences.
- „ Fondation de P. Teyler van der Hulst.
- Heidelberg*, Grossherz. Bibliothek.
- Helsingfors*, Finnländische Societät der Wissenschaften.
- „ Finnische Literarische Gesellschaft.
- „ Societas pro Fauna et Flora Fennica.
- „ Finnische Alterthums-Gesellschaft.
- „ Soumalais Ugrilainen Seura
- „ Kotikielen Seura.
- „ Société de Géographie.
- Herény*, Observatorium.
- Innsbruck*, K. k. Univ.-Bibliothek.
- „ Ferdinandeum f. Tyrol.
- Jena*, Thüring. Verein f. Gesch. u. Alterthumskunde.
- „ Statistisches Bureau der Vereinigten Thüringischen Staaten.
- „ Bibliotheca Hungarorum.
- Kasan*, Société Physico-Mathémat.
- „ Société d'Archéologie, d'Histoire et d'Ethnograph.
- „ Séminaire Pédagogique.
- Kassa*, Felsőmagyarorsz. Múzeum-egyesület.
- Kiel*, Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte.
- Klagenfurt*, Historische Gesellschaft für Kärnten.
- Königsberg*, Physikalisch - ökonomische Gesellschaft.
- Kopenhagen*, Académie Royale.
- „ Société R. des Antiquaires du Nord.
- Krakkó*, K. Gelehrte Gesellschaft.
- Laibach*, Hist. Verein für Krain.
- Lansing*, Agricultural College.
- Leiden*, Musée néerlandaise d'Antiquités.
- Lemberg*, Ossolinskisches Institut.
- „ Universitäts-Bibliothek.
- Liège*, Inst. Archéologique Liégeois.
- Linz*, Mus. Francisco-Carolinum.
- Lipscse*, Museum für Völkerkunde.
- „ Kön. S. Gesellschaft der Wissenschaften.
- Lisszabon*, Académia Reale des Sciencias.
- London*, Society of Antiquaries.
- „ R. Inst. of Great-Britain.
- „ R. Astronomical Society.
- „ R. Geographical Society.
- „ Royal Society.
- „ Anthropological Institut.
- Losoncz*, Közkönyvtár.

- Lócse*, M. orsz. Kárpát-egylet.
Lüneburg, Museums-Verein.
Laucembourg, Section Historique de l'Institut.
Lyon, Bibliothèque de l'Université.
Madrid, Acad. Reale de Ciencias exactas.
Magyar-Óvár, Mosonymegyei történelmi és régészeti társulat.
Mainz, Verein für Erforschung Rheinischer Gesch. u. Alterthüm.
Manchester, Literary and Philosophical Society.
Manila, Departement of the Interior the Ethnological Survey for the Philippine Islands.
Maros-Vásárhely, Teleki-könyvt.
Marseille, Faculté des Sciences.
Mecklenburg-Schuerin, Verein für Mecklenburgische Geschichte u. Alterthumskunde.
Modena, Archivio di Stato.
Montana, Biological Station
Montpellier, Acad. des Sciences.
Montreal, Natural History Society.
 „ Numismatic and Antiquarian Society.
Moszkva, Société d'Archéologie.
 „ Société Imp. des Naturalistes.
 „ Observatoire magnétique et météorolog. de l'Université impériale.
 „ Lazarevskij Institut.
München, K. Bayerische Akad. der Wissenschaften.
 „ Histor. Verein von Oberbaiern.
Nagy-Szeben, Verein f. Siebenbürg. Landeskunde.
 „ Siebenb. Verein für Naturwissenschaft.
 „ Szász nemz. levéltár.
 „ Erdélyi rom. irod. s népmiv. egylet.
Nagy-Várad, Biharm. rég. egylet.
Namur, Société Archéol. de Namur.
Nápoly, Reale Accad. di Archeol.
 „ Grande Archivio di Stato.
 „ R. Accad. delle Scienze Fische e Mathematiche.
 „ R. Accad. delle Scienze morali e politiche.
 „ Bibliotheca Nazionale.
 „ Società Napoletana di Storia Patria.
New-York, Academy of Sciences.
 „ „ Amer. Geogr. Society.
 „ „ New-York St. Library.
 „ „ Americ. Mathem. Society.
Nürnberg, Germanisch. Museum.
Odessa, Société des Naturalistes de la Nouvelle Russie.
Oldenburg, Alterthumsverein.
Paderborn, Verein f. Geschichte u. Alterthumskunde Westphalens.
Paris, Bibl. de l'Institut de France.
 „ Annuaire Géolog. Universal.
 „ Museum d'Histoire Naturelle.
Philadelphia, Philos. Society.
 „ Acad. of Nat. Scienc.
 „ Geographic. Society.
Pozsony, Természettud. és orv. egy.
Prága, Museum d. Königr. Böhmen.
 „ K. Böhm. Gesellsch. der Wissenschaften.
 „ Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen.
 „ Verein böhm. Philologen.
 „ Český Lid.
 „ Česka Akad. Cisare Fr. Joz.
 „ Historisches Seminar der k. böhm. philos. Facultät.
Regensburg, Historischer Verein für die Oberpfalz.
Rennes Faculté des Sciences.
Riga, Gesellsch. für Geschichte u. Alterthumskunde der russischen Ostseeprovinzen.
Róma, Kais. deutsch. arch. Institut.

- Róma*, Accademia de Lincei.
 „ Bibliotheca Apost. Vaticana.
 „ Specola Vaticana.
 „ Società Geografica Italiana.
 „ Reale Società Rom. di Storia Patria.
 „ Direction générale de la Statistique.
Salzburg, Museum Carol.-August.
San-Francisco, Acad. of Sciences.
San-Louis, Academy of Sciences.
 „ „ Missouri botan. Garden.
Sao Paulo (Brazilia), Museo Paulista.
Sarajevo, Landesmuseum.
Simla (India), Archaeolog. Survey Departin. of India.
Spalato, K. k. Archaeologisches Museum.
Stockholm, Académie des Sciences.
 „ Institut R. Géologique.
 „ Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien.
Strassburg, Kais. Universitäts- u. Landesbibliothek.
 „ Histor. Literarischer Zweigverein des Vogesenclub.
Stuttgart, Kön. öffentl. Bibliothek.
Szeged, Somogyi-könyvtár.
Szent-Pétervár, Académie Imp. des Sciences.
 „ „ Commiss. Imp. Archéol.
 „ „ Observ. Phys. Cent.
 „ „ Société Imp. Géographique de Russie.
 „ „ Császári egyetemi könyvtár.
Szombathely, Régészeti egyesület.
Temesvár, Délmagyarországi természettud. társulat.
Temesvár, Délmagyarországi történelmi és régészeti Társulat.
Tokio, Imperial Univers. of Japan.
Triest, Museo civico di Storia Naturali.
Triest, Società Adr. di Scienze Naturali.
Ujvidék, Matica Srbska.
Ulm, Verein für Kunst und Alterthümer.
Upsala, Universitäts-Bibliothek.
Varsó, Mathemat. - physikalische Abhandlungen.
Velence, R. Archivio di Stato.
 „ Istituto R. Veneto delle Scienze ed Arti.
Washington, United States Geological Survey.
 „ Department of Agriculture of the United States of America.
Washington, Smithsonian Institution.
Weimar, Statist. Bureau d. Vereinigten Thüringischen Staaten.
Wiesbaden, Verein f. Nassauische Alterthumskunde u. Geschichtsforschung.
Zágráb, Akadémia könyvtára.
 „ Egyetem könyvtára.
 „ Múzeum könyvtára.
 „ Horvát arch. társaság.
 „ Horvát-szlavon-dalmát országos levéltár.
Zürich, Bibl. des Ung. Vereines.

VIII. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára.

A.

A könyvtári munkálatok a lefolyt évben is rendszeresen folytattak. A könyvek kötetése, lajstromozása, a czédula-katalogus készítése az eddigi módon történt. A könyvvásárlásnál és a könyvtár anyagának kiegészítésénél a könyvtárnokság ez évben is figyelemmel volt a tudományos társulatok kiadványaira és a gyűjteményes munkákra. A jelentés végén lévő jegyzékből kitétnik, hogy a diplomatariumok ez évben jelentékenyen szaporodtak.

A könyvtár rendezéséről a következő adatok tanúskodnak. A rendezett tudományszakok száma 54; ezek 73,048 munkát foglalnak magukban, és pedig:

Bibliographia 1267, Encyklopaedia 155, Philosophia 1677, Mythologia 123, Theologia 4869, Paedagogia 2047, Széptudomány 944, Anthropologia 538, Jogtudomány 1347, Magyar Jogtudomány 1892, Politika 2836, Magyar Politika 2359, Magyar országgyűlés 95 Történelem 6315, Magyar Történelem 3280, Életírás 3268, Földrajz 1113, Magyar Földrajz 574, Térképek 930, Utazás 1365, Statisztika 813, Schematismus 288, Haditudomány 1047, Régészet 1508, Éremtudomány 241, Matematika és csillagászat 1243, Természettudomány 249, Természettan 1031, Vegytan 469, Természettörténet 137, Állattan 739, Növénytan 460, Ásvány- és földtan 580, Gazdaságtan 4740, Orvostudomány 2590, Nyelvtudomány 2282, Classica-philologia 891, Görög irodalom 899, Latin irodalom 958, Új latin irodalom 827, Magyar nyelvészet 608, Régi magyar irodalom 662, Magyar irodalom 4986, Germán irodalmak 1971, Francia irodalom 1066, Olasz irodalom 281, Szláv irodalmak 483, Keleti irodalom 1940, Incunabulum 400, Akadémiai és társulatok kiadványai 634, Magyar Akadémia kiadványai 386, Magyar folyóiratok 400, Külföldi folyóiratok 206, Bolyaiiana 39.

1904-ben a rendezett munkák száma 71,604-et tett ki. A lefolyt évben mintegy 1450 munkáról készült a szakkatalogus és általános czédula-katalogus számára czimmás.

A szakkatalogus áll 113 kötetből és 48 czédulatokból. Az általános czédulakatalogus 169 tokban van elhelyezve.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint a következő: Vétel útján 414 mű, 806 kötetben, 213 füzetben. Köteles példányként 329 nyomda 9146 művet 2111 kötetben, 7689 füzetben 528 zenemű 22 kötetben 613 füzetben, továbbá 131 lapra terjedő 83 térképet küldött be. 225 Akadémiától és tudományos társulattól 873 művet 554 kötetben, 779 füzetben érkezett a könyvtárba.

Ájándékképen Ráth György nagybecsű gyűjteményén kívül (melyről lásd Akad. Értesítő 1905, 572. l.) 199 művel, 90 kötetben, 137 füzetben gyarapodott a könyvtár. Az Akadémia saját kiadványai-

ból 37 művet 64 kötetben, 31 füzetben kapott. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium 173 iskolai értesítőt ajándékozott a könyvtárnak.

A könyvtár olvasótermében a lefolyt évben 8420 olvasó 12393 művet használt, míg házi használatra 128 kölcsönző 743 művet vett ki a könyvtárból.

A kézirtár rendezése, illetőleg a régi, hiányos címjegyzékek teljesebbel és részletesebbel való fölcserélése megkezdődött. A 30 szak közül egy szaknak katalogusa részben, nyolczé meg csaknem teljesen elkészült. A *Könyvészet* című szaknak 61 kötetéből 134 czédulán 261 kéziratczim, *M. Irod. Régi és újabb írók* című szaknak 282 kötetéből 591 czédulán 2064 kéziratczim, a *Történelem, Földleírás* című szaknak 43 kötetéből 86 czédulán 145 kéziratczim, az *Egyház és Bölcsélet* című szaknak 156 kötetéből 230 czédulán, 439 kéziratczim, az *Orvostan* című szaknak 41 kötetéből 57 czédulán 142 kéziratczim, az *Ipar, Kereskedelem és Gazdaság* című szaknak 45 kötetéből 56 czédulán 68 kéziratczim, a *Hadtudomány* című szaknak 28 kötetéből 80 czédulán 91 kéziratczim, a *Jogtudomány. Általános rész* című szaknak 189 kötetéből 228 czédulán 624 kéziratczim jegyeztetett ki. A csak megkezdett *M. Irod. Levelezés* című szaknak 40 kötetéből 2146 czédulán 288 kéziratczim és 1429 levélírótól 6398 levél van megjelölve. Ezekhez járul még 425 utalólapon 569 kéziratczim. Összesen tehát 885 kötetről 4033 czédulán 4691 kézirat- és 6398 levélczim található. A kéziratok czime mellett külsejük leírása és tartalmuk megjelölése (a fontosabb leveleké is) figyelemben részesült. Katalogus készült még a KNAUZ-nak és CHASSIN-nek hagyatékából az Akadémiához került kéziratokról, levelekről és gyűjteményekről.

B)

Diplomatariumok, melyek az Akadémia könyvtára számára 1904-ben megvételtek:

Acta Publica. Verhandlungen und Correspondenzen der schlesischen Fürsten und Stände. Jahrgang 1618. Breslau, 1865.

Asseburger Urkundenbuch. Urkunden und Regesten zur Geschichte des Geschlechts Wolfenbüttel-Asseburg und seiner Besitzungen. I—III. Theil. Hannover, 1875—1905.

BÖHMER, J. F. *Regesta imperii.* V. Bd. 2—3. Innsbruck, 1901.

BÖHMER, J. F. *Regesta Archiepiscoporum Maguntinensium.* I—II. Innsbruck, 1877—1876.

Briefe und Akten zur Geschichte des 30-jährigen Krieges. VII. Bd. München, 1905.

Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Preussens unter Friedrich III. Herausg. von Franz Rühl. I—III. Bd. Leipzig, 1899—1902.

Calendar of State Papers, Domestic Series, of the reign of Charles II. I—XVI. (1661—1678.) London, 1860—1904.

Codex diplomaticus Moenofrancofurtanus. Urkundenbuch der Reichstadt Frankfurt. Herausg. von J. Fr. Boehmer. II. Bd. Frankfurt. a/M. 1905.

Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe. IV. Bd. Gotha. 1905.

Dopolnenija k Aktam istoričeskim. Tom. V. St. Petersburg, 1855.

Ecclesiae occidentalis Monumenta iuris antiquissima. Ed. C. H. Turner. I. 2. Oxonii. 1904.

Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete Herausg. v. d. histor. Commission der Provinz Sachsen. VII. Bd. Halle, 1878/79.

Hanserecesse. II. Abth. Leipzig, 1905.

Hansisches Urkundenbuch. I—VI. VIII. IX. Halle, 1870—1903.

Historiae Ruthenicae scriptores exteri saeculi XVI. Ed. Adalb. de Starczewski. I—II. Berolini et Petropoli 1841—42.

Hohenlohisches Urkundenbuch. II. Stuttgart. 1901.

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. I. 11. II. 1—2 Riga, 1905.

MANSI, *Conciliorum recentiorum ecclesiae Universae.* Curant. Jo. Bapt. Martin et Ludov. Petit. I. 1720—35. Parisiis. 1905.

MARTENS, G. Fr. *Nouveau Recueil Général de Traités.* 31. III. 32. I—III. Leipzig, 1905.

Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXXII. pars 1. Hannover, 1905.

Monumenta Germaniae Historica. Necrologia Germaniae III. Berolini, 1905.

Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi. XIV. Berolini, 1905.

Monumenta Germaniae Historica. Legum Sectio III. Tom. II. pars I. Hannover, 1904.

Monumenta Historica Ducatus Carinthiae. I—IV. Bd. Klagenfurt, 1896—1904.

Monumenta Historiae Warmiensis, Oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands. Bd. I. 1. Abth., Bd. II—III. 2. Abth., Bd. IV. 3. Abth., Bd. V. 1. Abth., Bd. VI. 3. Abth., Bd. VIII. 2. Abth. Mainz, Braunsberg, 1860—74.

Muratori. Scriptores rerum Italicorum. 1—33. fasc. Citta di Castello. 1904/5.

Osnabrücker Urkundenbuch. Herausg. v. Dr. Philippi I—III. Bd. Osnabrück, 1892—99.

Oxenstierna, Axel Skrifter och Brefvexling. II. Afdel. XI. Bd. Stockholm. 1905.

Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen. XXX. Bd. Berlin, 1905.

Polnoje Sobranije russkich Ljetopisej. XIII. 1. XIX. St. Peterburg, 1903/4.

Pommersches Urkundenbuch. Bearbeitet von Dr. Otto Heinemann, V. Bd. 2. Abth. 1317—1320. Stettin. 1905.

Publication des Vereins für die Geschichte von Ost- u. Westpreussen. — Neues Preussisches Urkundenbuch. 1. Ostpreuss. Theil II. Abth. II. Bd. 1—3. Hft. Leipzig. 1891—1905. 2. Westpreuss. Theil II. Abth. I. Bd. 1—3. Hft. III. Abth. I. Bd. Leipzig. 1885—87.

Publicationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde. 23. 25. 26. Bd. Bonn, 1903—5.

Publicationen aus dem k. preussischen Staatsarchiv 79. Bd. Berlin, 1905.

Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens. XX. XXI. Bd. Hannover u. Leipzig. 1905.

Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte. Neue Folge. II. Bd. 1 T. IV. Bd. München, 1905.

Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte. Herausg. v. Görres Gesellschaft. X. Bd. Paderborn, 1905.

Quellen zur Geschichte des römisch.-kannonischen Processes im Mittelalter. I. 2—3. Innsbruck. 1905.

Quellen zur Lothringischen Geschichte. I. II. Bd. Metz. 1901—5.

Quellen zur schweizer Geschichte. XV. Bd. II. Abth. Basel. 1904.

RACZYNSKY, E. *Kodex diplomaticzny Litwy.* (Codex diplomaticus Lithuaniae.) W. Wroclawa. 1845.

Regesta Episcoporum Constantiensium. I. II. Bd. Innsbruck. 1895—1905.

Regesta Habsburgica. Herausg. v. Ostwald. Redlich. I. Abth. Innsbruck, 1905.

Regesta Pontificum Romanorum. Edidit Aug. Pothast. Berlin. 1873—75.

Regesten der Markgrafen von Baden und Hackberg. Bearbeit. von Heinr. Witte. I. II. 1. 2. III. 1—4. Innsbruck. 1900—2.

Regestum Clementis Papae V. Ex Vaticanis archetypisch editum. Vol. VIII. et Appendices. Vol. I. Romae. 1892.

SICKEL, TH. *Acta regum et imperatorum Karolinorum digesta.* 1. 2. Th. Wien. 1867.

Urkunden zur Geschichte der Stadt Speyer. Herausg. v. Alfr. Hilgard, Strassburg. 1885.

Urkunden u. Aktenstücke zur Geschichte der inneren Politik des Kurfürsten Friedrich Wilhelm v. Brandenburg. I. Teil. Leipzig. 1895.

Urkunden u. Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. XV—XVIII. Berlin. 1894—1902.

Urkunden, Aktenstücke u. Briefe z. Geschichte der Anhaltischen Lande und ihrer Fürsten unter dem Drucke des 30. jühr. Krieges. Herausg. v. G. Krause. I—V. Leipzig. 1861—1866.

- Urkundenbuch der Stadt Basel.* IX. Bd. II. Theil. Basel. 1905.
Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge v. Braunschweig und Lüneburg. I—IX. Theil. Hannover u. Göttingen. 1859—83.
Urkundenbuch des Kloster Neuenwalde. Hannover u. Lepzig. 1905.
Urkundenbuch der Stadt Lübeck. X. Bd. Lübeck. 1898.
Urkundenbücher der geistlichen Stiftungen des Niederrheins. I. Bd. Stift Kaiserwerth. Bonn. 1904.

IX. A M. Tud. Akadémia pénztárának állása 1905-ben.

Az Akadémia *vagyona* az év elején 5.708,594 kor. 98 fillért tett, az év végén pedig 5.731,323 kor. 56 fillért. E szerint az évi vagyonszaporulat volt 22,728 kor. 97 fillér. Ezenkívül az Akadémia kezelése alatt állanak a következő külön rendeltetésű alapok:

a) Székely kivándorlási alap	49,678 kor.	61 fill.
b) herceg Czartoryski-alapítvány	3,546	70 „
c) Reguly-alap	2,767	77 „
d) Udvardy Cherna János jubiláris alapítványa	1,018	16 „
e) Tisztviselők nyugdíj-alapja	25,307	16 „
f) Kazinczy-alap készpénzben	17,117	51 „
g) Semsey-alapítvány	200,000	— „
h) Kovács Ferencz pályadíj-alapítvány	9,504	14 „
i) néhai ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítvány	56,217 kor.	52 fill.
k) Goethe-alapítvány	4,162	53 „
l) Erzsébet királyné emlékmű-alap	7,041	68 „

Bevétele volt az Akadémiának 426,805 kor. 98 fillér (ebből országos dotatio 99,000 kor.), *kiadása* pedig 385,997 kor. 53 fillér. Hagyományokból és alapítványokból befolyt a múlt évben 11,400 korona; pályadíjakra fordítottatott 18,555 kor. 25 fillér. (Ezenkívül a Bolyai-jutalom 10,000 kor.).

Az 1906. évi *előirányzat* 391,345 kor. 75 fillér bevételt és 390,095 kor. 75 fillér kiadást tüntet fel.

Mindezekre nézve részletes kimutatás található az Akadémiai Értesítő 194. füzetében.

X.

Az Akadémia halottjai 1905/1906-ban.

Igazgató tag:

GR. ANDRÁSSY TIVADAR. *Meghalt 1905. május 13-án.*

Tiszteleti tagok:

JÓZSEF FŐHERCZEG Ö FENSÉGE, ig. tag. *Meghalt 1905. június 13-án.*

KRUSPÉR ISTVÁN. *Meghalt 1905. július 2-án.*

SZÁSZ KÁROLY, ig. t. *Meghalt 1905. október 15-én.*

Levelező tagok:

SZÉCHY KÁROLY. *Meghalt 1906. január 3-án.*

SZILASI MÓRICZ. *Meghalt 1905. május 15-én.*

Külső tagok:

OPPERT GYULA. *Meghalt 1905. augusztus 21-én.*

RECLUS ELISEUS. *Meghalt 1905. július 5-én.*

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

ÖTÖDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály második ülése.

1906 február 5-én.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Gr. Apponyi Sándor t. t. — Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, ifj. Szinnyei József, r. tt. — Badics Ferencz, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Hegedüs István, Jánosi Béla, Katona Lajos, Kúnos Ignác, Lehr Albert, Némethy Géza, Petz Gedeon, Zolnai Gyula l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert, b. Radvánszky Béla t. tt. — Csánki Dezső, Szily Kálmán r. tt. — Asbóth János l. tt. — Jegyző: Gyulai Pál osztálytitkár.

38. ZOLNAI GYULA l. t. felolvassa „Nyelvemlékeink közlésmódjáról” című értekezését.

39. BADICS FERENCZ l. t. bemutatja BAROS GYULA-nak mint vendégnek „Rimay János szerelmi lyrája” című értekezését. — Birátra adatik.

40. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SZINNYEI JÓZSEF r. és NÉGYESY LÁSZLÓ l. tagokat kéri föl.

HATODIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály második ülése.

1906 február 12-én.

THALY KÁLMÁN osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Kautz Gyula, Nagy Ferencz, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Asbóth János, Ballagi Géza, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Kunz Jenő, Magyary Géza, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Vargha Gyula l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Rados Gusztáv l. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

41. NAGY FERENCZ r. t. székét foglal „A szövetkezetek alapelve” című dolgozatával. — Rendes tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

42. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére VÉCSEY TAMÁS és NAGY FERENCZ r. tagokat kéri föl.

HETEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A III. osztály második ülése.

1906 február 19-én.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Entz Géza, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos,

Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, Krenner József, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Réthy Mór, Schuller Alajos, Szily Kálmán, Thanoffer Lajos r. tt. — Bodola Lajos, Bugarszky István, Hoór Mór, Jendrássik Jenő, Kövesligethy Radó, Kürschák József, Mágócsy-Dietz Sándor, Rados Gusztáv, Tormay Béla, Winkler Lajos l. tt. — *Más osztályokból*: b. Nyáry Jenő t. t. — Heinrich Gusztáv, Kautz Gyula, Pauer Imre, r. tt. — Ballagi Géza, Balogh Jenő l. tt. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

43. THAN KÁROLY r. t. ismerteti „A kísérleti chemia elemei“ című munkájának III. könyvét.

44. JENDRÁSSIK ERNŐ l. t.: „Újabb tanulmány a járásról: a futás és az ugrás“.

45. RADOS GUSZTÁV l. t.: „Térbeli görbék stationárius síkja“.

46. FEJÉR LIPÓT részéről: „A Fourier-sorról“, előterjeszti Rados Gusztáv l. t.

47. SIKLÓSSY GYULA mint vendég: „Tanulmányok az éleslátásról“.

48. GOLDZSIHER VILMOS részéről: „Adatok a trachoma kórboncztanához“, előterjeszti Thanoffer Lajos r. t.

49. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére JENDRÁSSIK ERNŐ és RADOS GUSZTÁV l. tagokat kéri föl.

NYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Második összes ülés.

1906 február 26-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: B. Forster Gyula ig. és t. t. — Bartal Antal, Concha Győző, Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Gyulai Pál, König Gyula, Szinnyi József, Than Károly, Vécsey Tamás r. tt. — Borovszky Samu, Ferenczi Zoltán, Kövesligethy Radó, Mágócsy-Dietz Sándor, Nagy Gyula, Ónodi Adolf, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

50. Főtitkár jelenti, hogy az Igazgató-Tanács az Akadémiának 1906. évi költségvetését tárgyalta és elfogadta (lásd fönt 129. l. 8. pont). — Tudomásul van.

51. Főtitkár bemutatja a Kisfaludy-Társaságnak meghívóját f. évi február 11. tartandó ünnepélyes közülésére. — A közülésen az Akadémia tagjai az elnök és főtitkár vezetése alatt nagy számmal jelentek meg.

52. Főtitkár bemutatja a st. louis-i tudományos Akadémia meghívóját ötvenéves fennállásának f. évi márczius 10. tartandó megünneplésére. — Üdvözlő irat ment.

53. Főtitkár bemutatja az athéni csász. német archaeologiai intézet átiratát, melyben csere-viszonyt kér. — Elfogadtatik.

54. Főtitkár bemutatja a f. évi márczius 20–25-én tartandó nagygyűlés napirendjét. — Az összes tagoknak megküldetik.

55. Főtitkár bemutatja a f. évi tagajánlásokat. — Az összes tagoknak megküldetnek.

56. Főtitkár javasolja, hogy a gróf Széchenyi István és Bezerédj István életrajzaira kiírt zárt pályázatok (lásd Akad. Értesítő 1905. 250. l.), melyek eddigelé meddők maradtak, nyílt pályázatokká alakíttassanak át. — A Bezerédj-életrajzra vonatkozólag elfogadtatik az indítvány, a Széchenyi-életrajzot illetőleg megbízatik a

főtítkár, hogy a Széchenyi-bizottság meghallgatásával a nagygyűlésnek indokolt javaslatot tegyen.

57. Főtítkár jelenti, hogy a Forster János-féle nyílt pályázat ügyében kiküldött bizottság a zárt jeligés levéllel érkezett pályaművek lepecsételt jeligés leveleit föl akarja bontani, hogy a szerzőkkel személyesen tárgyalhasson. — Az összes ülés fölhívandóknak határozza a szerzőket, hogy nevezzék meg magukat; jövőre pedig határozatilag kimondja, hogy nyílt pályázatokra zárt jeligés levéllel benyújtott ajánlatok vagy dolgozatok nem fogadtatnak el.

58. Főtítkár jelenti, hogy f. é. febr. 18-án a következő átiratot intézte az osztályokhoz: „Tisztelt osztály! Több oldalról hangoztatott óhajnak eleget akarván tenni, tisztelettel értesitem a t. osztályt, hogy a zárt-, valamint a bizottsági üléseknek oly ügyeiről, melyekről az osztályok az Akadémia összességét és a nagyközönséget értesíteni kívánják, az osztálytitkároktól fogalmazott értesítést — az Ügyrend 62. §-ának második kikezdése értelmében — készséggel teszem közzé az Akadémiai Ertesítőnek „Kisebb Közlések” című rovatában.” — Helyeslő tudomásul van.

59. Főtítkár jelenti, hogy néhai gróf Kuun Géza ig. és t. tagnak „keleti nyelvek fejlesztésére” tett 8000 kor. alapítványa ügyében fölhívta az I. osztályt, hogy az „Ügyrend” számára szabályzatot kidolgozni sziveskedjék. — Tudomásul van.

60. Főtítkár jelenti, hogy a Kisfaludy-Társaság fölhívására eszközölt gyűjtés folytán Balassa Bálint földi maradványainak méltó elhelyezésére az Akadémia tagjai 350 koronát adtak össze, és hogy ez összeget a mai napon a Kisfaludy-Társaságnak átadta. — Tudomásul van.

61. Elnök úr javasolja, hogy az „Ügyrend” 8. §. a) pontja, mely szerint a főtítkár „a hatásköréhez tartozó ülések jegyzőkönyveit három nap alatt elkészíti és az elnök által kijelölt tagokkal hitelesítetteti”, így módosítottassék: „elkészíti és az elnökkel s az elnök által kijelölt tagokkal hitelesítetteti”. — Elfogadtatik.

62. A Széchenyi-Múzeum számára érkezett legújabb adományok: 1. Gr. Széchenyi Bélától: a) Széchenyi-czimer, mely a gr. Széchenyi István ravatalán volt; b) gr. Festetics Juliánna (a Széchenyi-és Festetics-nemzetségek egyesített) czimere; c) Gr. Széchenyi Béláné, szül. gr. Erdődy Hanna festett fényképe (sárgaréz keretben); d) ugyanannak fényképe (fekete fakeretben); e) Jegyzetek Széchenyi Istvántól. — 2. Szemes Zoltántól: a) A soproni Széchenyi-szobor fényképe; b) a soproni Széchenyi-szobor leleplezésének ünnepe (fénykép). — Köszönettel vétetnek.

63. A könyvtár számára érkezett adományok: 1. Kautz Gyula r. tagtól: A parlamentarismus. — 2. Than Károly r. tagtól: A kísérleti chemia elemei. III. köt. — 3. Wartha Vincze r. tagtól: Bujanovics, Ueber die verschiedenen Methoden der Aufbewahrung des Getreides. Pesth, 1846. — 4. Onodi Adolf l. tagtól: Die Behandlung der Krankheiten der Nase. — 5. Darboux Gaston k. tagtól: Notice historique sur Charles Hermite. — 6. Dr. Kardos Samutól: Régi okiratok és levelek tára. 1906. 1. és 2. füzet. — Köszönettel vétetnek.

64. Az utolsó összes ülés óta megjelent az Akadémia kiadásában az Akadémiai Ertesítő 194. füzete (XVII. évf. 2. sz.).

65. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére THAN KÁROLY ig. és r. és CONCHA Győző r. tagokat kéri föl.

Jelentés a pályázatok eldöntéséről.

I.

Jelentés a Nagyjuttalomról és a Marczibányi-mellékjuttalomról.

A Nagyjuttalom- és a Marczibányi-mellékjuttalomért az idén az 1899-től 1905-ig magyar nyelven megjelent társadalom-tudományi munkák pályáztak.

A jelentéstétel végett kiküldött bizottság, bár elismeri, hogy az ezen cyklusban megjelent művek között több jeles munka található, olyan művet, mely a többiekkel szemben a Nagyjuttalommal kitüntethető volna, egyet sem talált. A Marczibányi-mellékjuttalomra azonban Földes Bélának 1902-ben megjelent „Közgazdasági Értekezései“-t ajánlja.

Az osztály többsége (20 szavazattal 15 ellen) a jelentést nem tartotta elfogadhatónak; részint alaki okokból, mert nem nyujt kellő tájékoztatást a megjelent és számbavehető művekről, részint azért, mert lehetetlennek tartja, hogy ilyen nagy körben egyetlen munka sem lenne kitüntethető a nagyjuttalommal.

Ez okból új bíráló-bizottság kiküldését tartja szükségesnek és kéri a nagygyűlést, hogy tekintettel az idő rövidségére, mely lehetlenné teszi, hogy az új bizottság alapos jelentést tehessen: a Nagyjuttalom és a Marczibányi-mellékjuttalom kiadásának kérdését a jövő évi nagygyűlésre halaszssa.

A nagygyűlés a Nagyjuttalom és a Marczibányi-mellékjuttalom odaitélését egy, még ez év folytán tartandó rendkívüli nagygyűlésre halasztja.

II.

Jelentés a Bródy-juttalomról.

(Előterjesztette *Ballagi Géza* l. t. előadó.)

A Bródy Zsigmond-féle 6000 koronás publicistikai juttalom odaitélése tárgyában véleményadás végett kiküldött bizottság, br. Nyáry Jenő tt. elnöklete alatt (Thaly Kálmán osztályelnök gyöngékedése miatt akadályozva levén az elnöki tiszt betöltésében), a II. osztály részéről Vécsey Tamás r. t. és Ballagi Géza l. t. s az I. osztály részéről Beöthy Zsolt és Heinrich Gusztáv

r. tagokból megalakulván, eljárásáról a következőkben teszi meg jelentését.

Bródy Zsigmond, alapítványának megtételénél, azon fontos szolgálatokat tartotta szem előtt, melyeket a magyar publicistika válságos időkben a nemzeti érdekeknek tett, valamint tekintettel volt azon nagy nemzeti és culturalis érdekekre is, a melyeknek hű teljesítése a publicistika jelen és jövő hivatása. Az alapítvány kamatai első sorban oly publicistikai műnek: könyvnek, röpiratnak, tanulmánynak vagy cikksorozatnak megjutalmazására fordítandók, mely az utolsó három év folyamán, ezúttal tehát az 1903-tól 1905-ig terjedő időszakban nyomtatásban megjelent. Ilyen munka hiányában azonban a díj annak a publicistának ítélendő oda, a ki általános hirlapírói működésével szolgált rá a jutalmazásra.

A mily elismerésre méltó a nemzeti közmívelődés szempontjából az alapító inteniója; a mennyire megérdemlik a kitüntetést azok a férfiak, kik egyrészt az általános emberi és a specialis nemzeti érdekeknek megfelelő közvélemény fölkeltésében és irányításában, másrészt a gyakorlati politikai és társadalmi életnek eszmékkel és gondolatokkal való megtermékenyítésében kiváló sikereket értek el: épp oly nehéz, sőt majdnem a lehetlenséggel határos, az alapító célzatahoz képest kiválasztani közülök a legjobbat, a legérdemesebbet.

A negyvenes években, a mikor a magyar publicisták egyszersmind vezérei voltak a nemzetnek; a mikor ugyanazok, a kik tollat ragadtak, hogy regeneráló eszméikkel gazdagítsák hazájukat, gondoskodtak egyszersmind arról, hogy ezek az eszmék a gyakorlati élet talajában megfogjanak, gyökeret verjenek; a mikor a toll egyik leghatékonyabb eszköze volt az alkotásoknak: ebben a korszakban minden nehézség nélkül és egész pontossággal ki lehetett számítani, úgyszólván meg lehetett mérni a publicistikai tevékenységnek a közéletre gyakorolt nagyobb vagy kisebb hatását. Széchenyi, midőn tollával a nemzet erejének összpontosítása érdekében izgatott: a reformok, az alkotások egész sorával ő maga bizonyította be, hogy agitatiója nem volt kiáltó szó a pusztában. Hogy Kossuth a hűbéri alkotmánynak demokratikus szellemben való átalakítását; vagy br. Eötvös József és Szalay László a nemzeti akaratnak a parlamentben és a felelős kormányban való centralizálását milyen sikerrel hirdették: arról fényes tanúbizonyságot tesznek azok a nemzet újjászületését eredményezett reformok, melyeknek végrehajtásában ő nekik maguknak orozslánrészüik volt.

Ma azonban a viszonyok teljesen megváltoztak. Ma a publicistikának egészen más a feladata és szerepköre. A publicistai és az államférfíui szerepkör csak a legkritkább esetben olvad

össze. Amaz önálló, minden egyéb foglalkozástól független élet-hivatássá vált, melyet az erősen kifejlett, mondhatnók: túltengésben leledző journalistika szívott fel magába. Emez pedig föl van mentve attól a munkától, a mit eddig akarva, nem akarva, végeznie kellett, de a mit immár elvégez helyette a hivatásos hirlapíró.

A szerepek ilyenén beosztása mellett, a napisajtó munkása tárgyilagossá bírálatra a közönség részéről annyival kevésbé számíthat, mert egyik vagy másik párt szolgálatában állván, még ha pártjának befolyása alól emancipálná is magát, nem hiszik el neki, hogy a pártszemponthoz minden esetben alárendeli az egyetemes nemzeti szempontoknak. Hogy szépen ír; hogy azokat a tárgyakat, a mikhez hozzászól, alaposan ismeri; hogy temperamentuma van; hogy ügyes a modora, mert alkalmazkodik közönségének ízléséhez és a körülményekhez, s ha kell, az észhez szól, ha kell, a szív húrjain játszik, — mindezt véleménykülönbség nélkül elismerhetik róla; de hirlapírói működését igazán csak azok méltányolhatják, kik az irányelvek tekintetében vele egyetértenek, vagy még inkább azok, kik kívül állnak a pártokon.

Amidőn a kötelességszerűleg szemlét tartunk első sorban a legutóbbi három év publicistikai termékei, azután egyes kiváló publicistáink munkássága felett: jó lélekkel mondhatjuk, hogy az irodalmi alkotás vagy a publicistai tevékenység belső értékére nézve döntő momentumokon kívül semmi egyébire nem néztünk.

A publicistai művek közt sok olyat találtunk, melynek irányával és szellemével ha mindnyájan nem értünk is egyet, a tekintetben nincs köztünk nézeteltérés, hogy egytől-egyig magas irodalmi színvonalon állnak s az actualis kérdések tárgyalásában és megoldásában a gyakorlati élet követelményeihez több-kevesebb szerencsével alkalmazkodnak.

Arra, hogy e műveket egyenként felsoroljuk, nem vállalkozhatunk. De midőn az utolsó három év publicistikai irodalmának gazdagságát örömmel jelezzük, ennek bizonyosságául néhány kiválóbb műről mégis meg kell emlékeznünk.

Ott van például *Láng Lajosnak* „A vámpolitika az utolsó száz évben“ című vaskos kötete (1904.), melyben a tudós alapos ismeretei párosulnak a gyakorlati szakember és az államférfi tapasztalataival; mely történeti alapon, elfogulatlanul ismerteti és bírálja a különböző államok vámpolitikáját a végből, hogy tisztázza és megszabja a hazánk által követendő vámpolitikai irányelveket, s mely egyik-másik fontosabb külföldi és hazai vámpolitikai eseménnyel habár nem foglalkozik is oly behatóan, mint azt a tárgy megérdemelné: a legújabb vámpolitikai ügyeket, így nevezetesen az 1902-iki németországi vámtörvényt, az osztrák-magyar kereskedelmi szerződéseket és vámszövetségi egyezmé-

nyeket, valamint Chamberlain actióját annál alaposabban és tanulmányosabban világítja meg s éppen ezért a napirenden levő vámpolitikai kérdésekben bármily álláspontot foglaljon is el valaki s bármily tájékozottsággal dicsekedjék is, Láng munkájának mindenestre igen nagy hasznát veheti. Vagy ott van *Hegedüs Lorántnak* „A dunántúli kivándorlás és a szlavoniai magyarság“ című kötete (1905.), melyet a szerző a kivándorlás ügyében kifejtett irodalmi munkássága trilogiájának befejezéseül írt, miután előbb már közzétette a felvidék és a székelyek kivándorlásáról szóló nagybecsű tanulmányait. Ezek a tanulmányok nagy fáradsággal és még nagyobb áldozatok árán, hét esztendőn át a hely színén gyűjtött adatok alapján készültek, ennélfogva a kérdés gyakorlati megoldásához elsőrendű és nélkülözhetetlen forrásul szolgálhatnak. A mi Hegedüsnek még különösen is kiemelendő érdeme, az, hogy előadása annyira vonzó, hogy a ki az ő tanulmányait elolvassa, megkedveli magát a tárgyat is, melylyel hogy mennél többen és behatóbban foglalkozzanak, a magyarság eminens érdeke.

A kivándorlás kérdésével s ezzel kapcsolatban a külföldre szakadt magyarok demographiai és társadalmi viszonyaival foglalkozik *Thirring Gusztáv* „A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság“ (1904.) című, szigorúan tudományos módszerrel s — mondhatnók — a jelenleg rendelkezésünkre álló egész tudományos anyag fölhasználásával készült munkája, mely a Hegedüs Loránt értekezéseivel nemcsak bátran fölveheti a versenyt, de bizonyos tekintetben túl is szárnyalja azokat.

Meg kell továbbá még emlékeznünk *Bernát Istvánnak* „A magyar földbirtok tehermentesítése“ (1905.) és „A magyar demokratia multja, jelene és jövője“ (1904.) című tanulmányairól. Amaz nagy elméleti tudással és gyakorlati érzékkel tárgyalja azt a problémát, melynek sikeres megoldása a magyar társadalom nyugalmanak biztosítása szempontjából a mily sürgős, épp oly életbevágó, s melylyel hogy az illetékes szakkörök immár komolyan foglalkozni kezdenek, abban a Bernát agitatójának is nem csekély része van; emez, józan mértéket tartva, a mult és jelen tapasztalatai alapján határozza meg hazánk demokratikus átalakulásának föltételeit.

Nem hallgathatjuk el *Réz Mihálynak*, ennek a komoly készülségű publicistának újabb két dolgozatát sem. Az egyiknek címe: „A kiegyezésről“ (1905.), a másiké: „Magyar fajpolitika“. Amaz meggyőző erővel tör lándzsát a közjogi conservatismus mellett; emez megszivlelendő tanácsokat ad arra nézve, mi módon biztosíthatja a magyar faj a maga közmívelődési és közgazdasági fölényét a nemzetiségekkel szemben.

Ha még megemlékezünk *György Endrének*, mint a föld-

mivelésügyi miniszter londoni szaktudósítójának, az angol, francia és amerikai közgazdasági viszonyokat ismertető, közvetlen tapasztalatok alapján készült tanulságos, a hazai közgazdaság irányítására is sikeresen fölhasználható „Közgazdasági tanulmányairól“ (1905.): ezzel be is fejezhetjük csupán publicistikai irodalmunk gazdagságának illusztrálására szolgáló rövid szemlénket. És pedig befejezzük abbéli véleményünk kinyilvánításával, hogy irodalmunk említett ága bármily erőteljesen fejlődik is: az utolsó három év alatt olyan művet még sem produkált, mely akár irodalmi abszolút becsét, akár gyakorlati hatását tekintve, annyira kimagaslanék a többi közül, hogy az Akadémiánk rendelkezésére álló egyik legnagyobb jutalommal kitüntethető lenne.

Az alapító rendelkezése szerint már most, jutalomra érdemes publicistikai mű hiányában, keresnünk kellene olyan publicistát, a ki általános hírlapírói működése által tette magát méltóvá arra, hogy Akadémiánk őt megkoszorúzza. A milyen örömmel jelezhetjük azonban, hogy ilyen publicistánk igen sok van: épp oly nehezünkre esnek egyet kiválasztani közülök. Avagy ki tudná közmegelegedésre eldönteni, hogy a pálmát ki érdemli meg inkább: Ábrányi Kornél, gr. Andrásy Gyula, Balogh Pál, Falk Miksa, Gajári Ödön, Hegedűs Sándor, Hoitsy Pál, br. Kaas Ivor, Kautz Gyula, Kenedi Géza, Mocsáry Lajos, Moldoványi Gergely, Rákosi Jenő vagy Tóth Béla-e? Sajnos, volt alkalmunk már tapasztalni, hogy azt a mértéket, melyet az e célra kiküldött bizottság valamely publicista kitüntetésénél alkalmaz — bármily szigorúan, bármily tárgyilagosan szabja is meg, — részint maga az Akadémia, részint a közvélemény kifogásolja, sőt egyenesen vissza is utasítja. A jelenlegi viszonyok közt, bevalljuk őszintén, fokozottabban érezzük különben is kényes feladatunk sikeres megoldásának nehézségeit. Éppen ezért, a midőn a legnagyobb készséggel kifejezzük abbéli meggyőződésünket, hogy úgy a név szerint főlemlített, mint általában mindazon publicistáink, kik a magyar hírlapírást európai színvonalra emelni segítették, teljes mértékben megérdemlik a nemzet háláját, — ezzel, úgy hisszük, megadtuk nekik, a mire Akadémiánk részéről joggal számíthattak. Elismerésünk értékét azonban nem kívánjuk leszállítani azzal, hogy egynek közülök odaítélvén a jutalmat, ez által azt az egyet a többinek fölibe emeljük.

Minthogy pedig arra az esetre, ha a Bródy-jutalom senkinek sem adatnék ki, az 1902. április 28-án tartott összes ülés az alapító hozzájárulásával akként intézkedett, hogy a jutalmul szolgáló 6000 korona fele a Magyar Írók Segélyegyletének, másik fele a Hírlapírók Nyugdíjintézetének adassék és pedig azzal a világos kikötéssel, hogy az említett intézetek a nekik átadott összeget ne mint alapítványt kezeljék, melynek csak kamatai

kerülhetnek elosztás alá, hanem az egészet a szükséghez képest segélyezésekre fordítsák: ennél fogva indítványozzuk, hogy a Bródy-jutalom ezúttal ily módon használtassék fel.

A bizottság javaslata elfogadtatott.

III.

Jelentés a Wahrmann-jutalomról.

(Előterjesztette *Földes Béla* rt. előadó.)

Az ez évben esedékes Wahrmann-jutalom tárgyában az Akadémia az ügyrendi szabályok értelmében a következő rendes tagokat küldte ki: a II. osztályból *Földes Béla* és *Hegedüs Sándor* r. tagot, a III. osztályból *Szily Kálmán* és *Wartha Vincze* r. tagot. Bizottsági elnök ugyancsak az ügyrendi szabályok értelmében a II. osztály elnöke: *Thaly Kálmán*.

A Wahrmann-féle alapítvány kamatai jutalomdíjként minden hatodik évben a kereskedelem terén szerzett irodalmi vagy gyakorlati érdemek elismeréséül adandók ki. A bizottság abból a felfogásból indult ki, hogy első sorban gyakorlati érdemek veendőek a díj odaitelésénél tekintetbe. Először azért, mert az Akadémiának elegendő számban állanak alapítványok rendelkezésére irodalmi érdemek jutalmazására. De azért is, mert a gyakorlati érdemek jutalmazása által az Akadémia is hozzájárulhat ahhoz, hogy népünk a gyakorlati gazdasági, főleg kereskedelmi tevékenység iránt kellő elismerést tanúsítson és ezen pályákat sürűbben keresse fel. Teljesebben vél megfelelni a bizottság a hagyományozó szándékának is, ki a gyakorlati téren szerzett érdemekre gondolt első sorban, maga is a kereskedelmi téren működvén. Tényleg az Akadémia eddig is mindig gyakorlati érdemeket jutalmazott ez alapítványból. Ez okból is mellőzte a bizottság a díjra pályázó és az Akadémiához egyes szerzőktől beküldött következő munkák bírálatát: 1. Jónás János és dr. Schack Béla: A magyar és német kereskedelmi levelezés kézikönyve, 1903; 2. Zsengeri: Könyvvitel és mérleg, 1905; 3. Kukuljevič: Hivatkozás az állatvédelem terén szerzett érdemeire, 5 melléklet; 4. Önműködő biztosító jelzőberendezés; 5. Komáromy: Három nagyobb találmányának leírása.

Azonban kétségtelen, hogy ép a kereskedelmi téren a gyakorlati működéssel szerzett érdemek jutalmazása nagy nehézséget okoz. Még az ipar terén könnyen megállapíthatók minden hat év leforgásával a szerzett érdemek, mert ha egyebet nem tekintünk, végre is minden évben nagy számban jegyeztetnek be új találmányok, melyek közül a legfontosabbakat ki lehet választani. A kereskedelem ellenben évtizedeken keresztül a megszo-

kott mederben mozog. Új irányok, új eszmék minden hat évben nem érvényesülnek és a kezdeményezés helyessége, sikere többnyire csak évek múltán állapítható meg. Növeli a nehézségeket még az, hogy a kereskedelem köréhez számítjuk nemcsak a tulajdonképeni árukereskedelmet, a hely, idő és mennyiség kombinációján alapuló forgalmát az árúknak, hanem azon berendezéseket is, melyek bár minden termelési ágnak hasznára válnak, mégis általában a kereskedelem köréhez számítatnak, mint pénzügyrendszer, hitelrendszer, közlekedési rendszer stb. A bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kereskedelemnek ezen segédintézményeire nem tekint. *noha ezen a téren is kiváló érdemek szolgáltak rá az elismerésre.* A bizottság egyhangúlag abban állapodott meg, hogy ez alkalommal a *tulajdonképeni árukereskedelem* körében keresi azt az érdemet, melyet ezúttal az Akadémianak jutalmazásra ajánlani óhajt. Egyúttal kijelentette a bizottság azt is, hogy a jutalomra érdemesnek csak oly, az árukereskedelem terén kifejtett működést tekinthet, melyet nemcsak a magánérdek, nemcsak az egyéni anyagi érdek vezet, hanem mely a közérdekre is tekintettel van, egyúttal valamely közérdeknek is akart szolgálni és ezt viselkedésében, közügyi tevékenységében kifejezésre is juttatta.

Ha végig tekintünk hazánk nagykereskedőinek sorozatán, feltűnik egy fővárosi czég, a mely már közel száz év óta a mezőgazdaság egyik kiváló termékének kereskedelmével oly nagy mértékben foglalkozik, hogy ez által valóban kiváló érdemeket szerzett. E czég a Jálies A. Ferencz és Társai czimű nagykereskedés. Alapítója Jálies Ferencz 1822-ben megalapította a czéget. Nehéz feladatra vállalkozott, mert a borkereskedés nemcsak kereskedelmi tudást követel, hanem az áru természeténél fogva sok évi tapasztalatot és műszaki ismereteket tételez fel az értékes és olyannyira érzékeny anyag kezelése tekintetében. Rossz borból jót csinálni hiábavaló törekvés, de nagyon könnyen megtörténik, hogy jó és kitűnő borból másodrangú áru válik, hogy ha a kereskedő a jóminőségű bor pinczekezeléséhez nem ért. Annyival nehezebb feladatra vállalkozott Jálies abban az időben, a mikor a közlekedés hiánya is hozzájárult a borkereskedelem megnehezítéséhez, meg hozzá nem is ismerték jóformán a külföldön — a tokaji bor kivételével — a sok fajta magyar bor kitűnő voltát. Jálies tette meg először azt a kísérletet, hogy 1846-ban néhány hordó és üveg kiváló magyar bort *világkörüli útra küldött*, a mely alkalommal kipróbálta, hogy a magyar bor kibírja-e a tengeri szállítás veszedelmét. Az évekig tartó tengeri út nemcsak hogy nem ártott a bornak, hanem még nemesebb minőségben érkezett vissza, mint a hogy elindult. Ez a kísérlet volt az alapja a Jálies-czég világhírének.

Galgóczy „Magyarországi statisztika“ czimű munkájában

(Pesten, 1855, 296. lap) következőleg írja le ez érdekes és a magyar borkereskedelem terén korszakalkotó kísérletet:

„A czímzett pesti kereskedő-ház felszólíttatván egy bécsi ház által, száz akó bort indított Trieszt felé New-Yorkba A. C. Rossire kereskedő-házhoz. A szállítmány következő borokból állott: a) 1841-iki, b. Brudern-féle rizling fehér bor Visontáról, b) 1841-iki somlóvásárhelyi, c) 1834-iki csepregi Sopronmegyéből, d) 1827-iki érmelléki bakarbor, e) 1841-iki visontai veres, f) 1841-iki villányi, g) 1841-iki egri, h) 1841-iki szentendrei Pest-Pilis megyéből, i) 1841-iki ménési aszu. E borok 25 drb négy-négy akós jól elkészített hordóban, mindegyikbe egy-egy itcze finom marseillei esprit töltetvén, 1846. év december 25-én indítottak el, Trieszten keresztül, s a Haile kapitány által kormányzott Coriolán hajón érkeztek 1847 július 3-án New-Yorkba.

Azonban az illető, kinek számára a Rossire kereskedő-házhoz küldettek e borok, már ekkor New-Yorkból eltávozott volt; s miután az a borok iránt nem intézkedett volt s arra tovább is haszontalanul várakozott a kereskedő-ház, 1849-ik év április 3-ikán, tehát csaknem két egész évi veszteglés után, Abramó hajón a borok ismét Triesztbe visszaindítottak. Érdekes tudni, hogy az észak-amerikai vámvonalon e 100 akó borért 1497 pft., tehát minden akóért 14 frt. 47²/₅ pkr. vám fizettetett. Ezen tetemes összeg azonban a visszautasítás alkalmával egészen vissza lett térítve. A borok ugyanazon év agusztus első napjaiban érkeztek Triesztbe. hol Jálies A. F. úrnak, ki az eset felől már értesítve volt, kívánatára a hordók hatóságilag felnyittatván, kitűnt: mikép a borok minőségi tekintetben javult állapotban, de seprővel rakodtan s tetemes apadással érkeztek vissza. Az apadás négy év s hét hónap alatt 710 itczére rugott. Az e czélra küldött borból a hordók feltöltetvén, majd öt évi vándorlás után 1851 december havában érkeztek vissza Pestre. A legforróbb évszakokban a tengeren tett kétszeri út nem rontotta: de a csodálkozásig megjavította e borokat.“

Újabb érdemeket szerzett a czég akkor, mikor az országot pusztító phylloxera-vész idejében egyfelől a külföldi vevőkkel való összeköttetést mindenfelé fentartotta, másfelől saját gazdaságában a termelés érdekeiért küzdött. Nagy mértékben hozzájárult azon téves vélemény megczáfolásához, hogy a magyar homoktalajon fajbort termelni nem lehet és ma már nem kételkedik senki abban, hogy csak a választott szőlőfaj és a czél-szerű pinzerendszer hiánya volt oka annak, hogy a homoki bor oly rossz hírbe jutott. A phylloxera-mentes homoktalajon termelt bor, külföldi részrehajlatlan szakemberek véleménye szerint, kiváló, jó minőségű és exportképes árú. Ezen fontos kérdés végleges eldöntéséhez a Jálies czég kiváló mértékben hozzájárult és a

czég szőlős-gyáli szőlőgazdasága valóságos mintatelep, a hová bűcsújárást rendeznek a gazdák is.

A czég érdemeit szakembereink, közgazdák, statisztikusok mindenkor elismerték. Álljanak itt csak a következő szavak, melyeket *Korizmic László*, maga is a borászat buzgó képviselője, „Gazdasági Levelek“ czimű nagyjelentőségű munkájában (Pest, 1867. 131. lap) olvasunk: „A Jálics-ház, mely jelenleg bor dolgában a birodalomban (az osztrák-magyar monarchiát érti) kétségkívül az első: minek köszönheti ezt leginkább? Borairól tudja a világ, akárhová mennek, s akármeddig szenvednek az úton, kiállják a sarat s teljesen megbízhatók. Jálics borkereskedése ez által lett főleg azzá, a mi, s ennek fogja a derék ház minden még következhető gyarapodásait köszönhetni“. Eddig *Korizmic*.

Külföldi kiállításokon is, melyeken már oly időben résztvett, midőn még nagyon kevés magyar czég vállalkozott erre, mindig a legnagyobb kitüntetésekben részesült.

A czég forgalmáról közelfekvő okokból adatok nem közölhetők, de kiterjedésére már azon körülményből következtethetni, hogy külföldön számos helyen (Berlin, Páris, London, New-York stb.) vannak irodái s ügynökségei.

Ezen czég jutalmazásra érdemes voltát az elmondottakon kívül a bizottság még különösen a következőkre építi. Ismeretes, milyen fonák csökönnyösséggel kerül a magyar társadalom a kereskedelmi pályákat. Bizonyos, hogy a foglalkozások között az eszményi tartalom tekintetében mindig különbség marad fenn, és nem is volna kívánatos, hogy másképp legyen. De az a különbség is csak a kitünökre vonatkozólag áll. Már a középtehetségű, vagy éppen tehetségtelen író, művész, hivatalnok következtével sem érdemel több elismerést, mint valamely iparos, vagy kereskedő. De végre is ezen szellemi foglalkozásokat mindig csak kis töredéke a népnek keresheti fel. Szükséges, hogy társadalmunk az ez irányban még sűrűn mutatkozó előítéletektől szabaduljon, mert, ha mutatkozik is újabban e tekintetben némi javulás, az sem teljes, mert most is leginkább irodákba áll be a jobb családból való fiatal ember, biztosító-, vasúti-, hitelintézeti irodákba, mert így is még valahogy lehet az urat játszani. Az általunk jutalmazásra ajánlott czég hozzátartozói ezen fonák felfogással bátran szembeálltak és ezzel oly példát nyújtottak, melyet bárcsak mentől többen követnének.

A bizottság által kiszemelt kereskedőnek még egy másik érdemére is akarjuk az Akadémia figyelmét felhívni. Hiszen minden idegenkedés daczára akad nálunk a magyar középosztályhoz tartozó családok között egyik, vagy másik, mely a kereskedelmet felkeresi. De — sajnos — konstatálni kell azt a visszasságot,

hogy ezen kivételes esetekben is már a második nemzedék ismét otthagyja a kereskedelmet és ha az gyümölcsöt hozott, e gyümölcsöket könnyen elpredálja, vagy legalább is a kereskedelem elhagyásával más pályára tér át, beül hivatalokba, a legjobb esetben gazdálkodik, mert ez úgynevezett úri foglalkozás, ha nem éppen predálja az apa által szerzett vagyont a kártya-asztalnál, a turfon stb. Ebben a tekintetben a jutalomra ajánlott helyes példát nyújt, a mennyiben a Jálics-család tagjai már a harmadik nemzedékben abban az üzletben maradtak meg, melyet elődjek alapítottak, jó és rossz időkben kitartottak, mint azt más országokban a nagyobb kereskedelmi családok büszkeséggel teszik.

Abban is megfelel a czég az általunk formulázott elveknek, hogy az üzleti érdek nem volt kizárólag uralkodó, hanem mellette a közügy iránti fogékonyság is kifejezésre jutott. A czég alapítója nevét ott találjuk a magyar kereskedelem legfontosabb actióinál, így a „Pesti Lloyd“ társulat alapításánál, a kereskedelmi bank alapításánál stb. A czég tagjai számos fontos ankénde vettek részt, tagjai voltak szakbizottságoknak és szaktestületeknek.

Felemlitendőnek tartjuk még azt is, hogy a czég üzleti könyveit már régóta magyar nyelven vezeti.

A jóléti intézmények létesítése is figyelemben részesült. A czégnek van saját nyugdíjintézete, munkásai baleset ellen biztosítva vannak és betegség esetén a czég költségén orvosi segélyben részesülnek.

Mindezek alapján a bizottság beható tanácskozás után szótöbbséggel azon eredményre jutott, hogy ezen kiváló érdemeket szerzett czéget, mai főnöke, *Jálics Ferencz* személyében, a Wahrmann-jutalommal való kitüntetésre ajánlja, meg lévén győződve egyfelől arról, hogy e czég ezen kitüntetésre teljes mértékben rászolgált, másfelől arról, hogy e kitüntetés, mint a magyar árukereskedelem szolgálatában álló czég kitüntetése, egyúttal az árukereskedelmi ág nagy fontosságának elismerése lévén, buzdításul fog szolgálni, hogy a magyar társadalom a kereskedelmet fokozott mértékben és nemzedékeken át működő kitartással keresse fel, mert ezzel is nagy mértékben szolgálhatni a nemzeti ügyet, hazánk haladásának és felvirágoztatásának ügyét.

A bizottság javaslata elfogadtatott.

IV.

Jelentés a Sámuel-díjról.

A Sámuel-díj ügyében kiküldött bizottság az 1905. évben megjelent nyelvészeti értekezések közül különösen a következőket találta figyelemre méltóknak: *Kertész Manó*: Analogia a mondat-szerkesztésben (Nyelvészeti füzetek 21. sz.), *Beke Ödön*: A pápa-

vidéki nyelvjárás (u. o. 17.) és A vogul nyelvjárások (u. o. 25.) és *Horger Antal*: A keleti székelység nyelvjárásainak térképe (magyarázatokkal) cz. dolgozatát (Magy. Nyelv 1905. decz. füz.).

Minde dolgozatok közül egyrészt a módszernek új, megbízható és mintaszerű volta, másrészt az eredmények fontossága és értéksége tekintetében határozottan kiválik Horger Antal munkája, a mely öt esztendő nyári hónapjaiban nagy fáradsággal folytatott kutatásoknak eredményeit adja. Horger az első, a ki magyar nyelvjárás irodalmunkban egy a külföldi dialektológiában újabban meghonosult sajátos módszeres eljárást követ s a keleti székelység terén lelkiismeretes pontossággal megállapítja bizonyos *hangtani és alaktani jelenségek határait*. Tanulmányaiban oly eredményekre jut, a melyek nemcsak a nyelvészetre nézve fontosak, hanem idővel, ha kutatásait továbbra is a megkezdett irányban folytatja, a különböző székely törzsek telepedési viszonyaira is világosságot fognak vetni.

Míg a bizottság tagjai közt Horger dolgozatának kiváló *tudományos értékére* nézve nem is volt nézeteltérés, addig eltérő volt a felfogás arra nézve, hogy tekintettel arra, hogy Horger A. már egy ízben (1902-ben) részesült a Sámuel-díjban és tekintve azt, hogy ezúttal nálánál fiatalabb, kezdő nyelvészek dolgozatai is szóba jöhetnek, nem kellene-e inkább ezeknek egyikét részesíteni a jutalomban? Nevezetesen kifejezésre jutott az a vélemény, hogy a díjjal vagy *Kertész Manó*, vagy *Beke Ödön* föntemlített dolgozatát kellene jutalmazni.

E tekintetben megjegyzendő, hogy Kertész M. dolgozata, a mely címlapja szerint „jutalmazott egyetemi pályamunka“, a Sámuel-díj szabályzatának utolsó pontja értelmében (a mely szerint „akadémiai vagy más jutalmat nyert pályamunkák“ *nem* jutalmazhatók), magától elesik. Ezt igenis tiltják a szabályok, az ellen azonban nincsen szabály, hogy ha valaki egy ízben jeles dolgozatával Sámuel-díjat kapott, más alkalommal, ha újabb kiváló munkát mutathat fel, ne részesülhessen benne másodszer is (már volt is erre eset a Sámuel-díj történetében).

A mi pedig azt a felfogást illeti, hogy a Sámuel-díj első sorban, szinte elvszerűleg *kezdő* nyelvészeknek adassék, ezt ily alakban nem helyeselhetjük. Igenis helyes az a nézet, hogy az osztály akadémikusoknak, egyetemi tanároknak dolgozatait már ne részesítse e jutalomban. De azért ne essünk abba a *végletbe*, hogy már csakis a *legfiatalabb* évfolyamok körében keressük a jutalmazandókat s most már évről-évre ifjú tanítványainkat, a kik csak az imént hagyták el az egyetem padjait, tüntessük ki vele. A mi alkalomadtán előfordulhatott, ne váljék *szabálylyá* s a kezdetnek kezdetén álló fiatal nyelvészek ne szorítsák háttérbe a náluknál valamivel idősebb munkásokat, a kiknek dolgozatai

mégis csak sokkal jelesebbek az övéiknél. A Sámuel-díj rendeltetése kétségkívül az, hogy *buzdításul* szolgáljon a jövőre, de vajjon azt a középiskolai tanárt, a ki nehéz hivatalos kötelességeinek teljesítése mellett a tudomány kérdései iránt is érdeklődik, nem kell-e legalább is oly mértékben buzdítani, hogy a tudomány szolgálatában ne lankadjon, mint fiatalabb társát, a ki majd csak ezentúl fog megismerkedni a pálya nehézségeivel? A díj megalapítója ezelőtt egy fél századdal nem a legfiatalabb kezdőknek szánta a jutalmat, hanem a szabályzat szavai szerint egyszerűen oly értekezésnek, „a melyet a legközelebb lefolyt évben a nyelvtud. osztály legjobbnak ítél“.

Ily értelemben a Sámuel-díjjal való kitüntetésre ajánljuk *Horger Antal* brassói főreálisk. tanárnak *A keleti székelység nyelv-járásairól* szolgáló dolgozatát; dicséretre ajánljuk dr. Kertész Manó és Beke Ödön tanárjelöltek fentemlített értekezéseit.

Az osztály a bizottságnak javaslatát elfogadta. Ehhez a nagygyűlés is hozzájárult.

V.

Jelentés a Gorove-pályázatról.

A most már másodizben kitűzött pályakérdésre (A komikum elmélete) két pályamű érkezett. Az 1. sz. kétkötetes terjedelmű, 357 ívrét lap gépirással írva. A 2. sz. 100 negyedívrét írott lapra terjed. Ez utóbbi munka legnagyobb része nem szól a komikumról, a többi is vázlatos és zavaros. Ingadozik a metaphysikai és a modern physiologiai álláspont között, kevés önállóságot tanúsít. Forrás-tanulmánya igen szűk. Példái nem jellemzők és fogyatékosak. A pályadíj odaitélésénél komolyan számba sem jöhetett.

Az 1. sz. munka ismerős az 1902-ik évi pályázatból. Azóta nyert terjedelemben, behatóbb, rendszeresebb lett. Hibája, hogy a komikum érzelmi oldalát nem méltatja kellő figyelemre és általában a kérdés lélektani részét elhanyagolja. A kontraszt meghatározása szűk és felhozott gazdag példatárát csak erőltetéssel bírja a felállított osztályokba beleilleszteni. Sok nem jellemző adomát összehalmoz, a pikáns és obscén mozzanatok fejtegetésénél durvaságokra engedí magát ragadtatni.

Előnye a gazdag irodalmi anyagnak a mi irodalmunkban szokatlan bőségben való föl kutatása. A másik előnye a komikum fajainak gondos osztályozásában és elemzésében van. Irodalmunkban eddig a komikumnak ilyen beható és terjedelmes fejtegetése hiányzik, és a mű, meggyőződésünk szerint, kivált a külföldi elméletek és álláspontok megismertetésével, hasznos szolgálatot tesz.

Ezért a bírálók a pályadíjra érdemesnek tartják, de kívánják,

hogy az első fejezetet hagyja el, mivel úgy sem bir szaktudással a nevetés physiologiájának magyarázatához, a másodikat vonja össze, a harmadik rész adomagyűjteményét a szennyes elemektől tisztítsa meg, a jelentéktelent mellőzze és főleg a komikum érzését vonja lélektani tanulmányok után kellő terjedelemben fejtegetése körébe.

Az osztály e javaslatot elfogadta.

Az osztály javaslata elfogadtatván, az 1. sz. pályamunka jelíges levele felbontatott s abból SZIGETVÁRY IVÁN neve tünt elő.

VI.

Jelentés a Lukács Krisztina-pályázatról.

Az Akadémia a Lukács Krisztina-jutalomra *próbadolgozatot* kívánt a magyar etymologiai szótárból, még pedig az alapul szolgáló elvek rövid kifejtését és az *A* betűn kezdődő szavak eredetének kimutatását. A pályázatra két munka érkezett.

Az I. számú dolgozat (a melynek jelígeje: „Az én igám gyönyörűsége, és az én terhem könnyű.“ Máté ev. 11 : 30) gyenge kísérlet. Egyetlen érdeme a forrásoknak meglehetősen teljességgel való összeállítás; de hiányzik az alapelvek kifejtése, a szótári rész csonka és jóformán teljesen kritikátlan. Ezért ez a pályamunka komolyan tekintetbe sem vehető.

A II. számú pályamunka (a melynek jelígeje: „Tout puissant ! tel est le mot . . .“ V. Hugo) magasan fölötte áll az előbbi-
nek. A szerző olyan széleskörű készültséggel fogott hozzá a munkához, a mely *egy* emberben szinte hihetetlen. Egyenlő mélyreható ismeretei vannak a finn-ugor, a román és a szláv nyelvcsalád hangtani viszonyaiban, történeti fejlődésében s a rájuk vonatkozó tudományos irodalomban. Kritikája igen élesen bonczol minden valamire való szófejtést; a mai ismereteink mellett elfogadhatatlanokat sokszor hallgatással mellőzi, csak annyit mond, hogy „a szónak elfogadható magyarázata nincs“. Sok szóról egész kis értekezést ír; a különféle lehetséges magyarázatoknak minden csínját-bínját meghányja-veti és részletesen fejtegeti egyik-másik szófejtés gyengéit. Néha egészen új szófejtést is sikerült találnia; pl. az *agyag* szónak egy ismert hangmegfelelés útmutatásával megtalálta finn-ugor megfelelőit; rendkívül leleményes az *átalag*, *általag* hordónévnek a hat-piaszteres pénzt jelentő török *altılık*-kal való egybevetése, a melyből kiderül, hogy az *átalag* tkp. valami hatos bormértéket (hatpintest vagy más effélet) jelentett.

A szótári rész előtt kifejti a szerző, hogy minő elvek vezették munkája tartalmának körülhatárolásában, az egésznek elrendezésében és kidolgozásában. Végül pedig teljes forrásjegyzéket ad.

Az osztály számos kiváló jó tulajdonságáért örömmel üdvözli e munkát és azt javasolja, hogy a pályadíj kiadassék a szerzőjének, s ez egyúttal megbizassék az etymologiai szótár elkészítésével.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a II. számú pályamű jelíges levele felbontatott s abból MELICH JÁNOS és GOMBOC ZOLTÁN I. tagok neve tűnt elő.

VII.

Jelentés a Marezibányi-pályázatról.

A Marezibányi-jutalomra, mely a magyar helyesírás történetét tárgyzó műre hirdettetett, egy munka pályázott, ezen jelíggel: *Quot capita, tot sententiae*.

E pályamunka igen távol áll attól, hogy a kérdés sikeres megoldásának volna tekinthető. Magát az alapkérdést, a magyar helyesírás eredetét csak futólag érinti, olykép, hogy Volf nézetének említése után (3. l.) önmagának ellentmondólag Melich véleményét is röviden előadja (7. l.), még pedig másodkézből, egy Nyelvőrbeli ismertetésből idézve, a nélkül, hogy a kérdéssel behatóan foglalkoznék. A mi a helyesírás történeti fejlődését illeti, ennek egész tárgyalása hézagos és tele van kisebb-nagyobb botlásokkal. A XI—XII. századi helyesírásról jóformán semmit sem mond. A *Halotti Beszéd* helyesírását is minden oknyomozó eljárás és tudományos eredmény nélkül, egyszerűen betűrendben tárgyalja, értéktelen és hibás megállapításokat tévén. Ugyanily értékű a Gyulafehérvári Glosszákról és a Königsbergi Töredékről szóló fejtegetése is. A XV. századi emlékek közül a nagyfontosságú Ehrenfeld-Codexről hallgat, a Bécsi és Münchener Codex e-féle betűinek jelentését pedig hibásan állapítja meg. A XVIII. századból való írók helyesírását egyszerűen úgy tárgyalja, hogy belőlük néhány sornyi szövegmutatványt idéz. A XIX. századi fejlődést elnagyolva és kuszáltan ismerteti. Különféle tárgyi tévedéseit mellőzve, általában azt kell mondanunk, hogy a szerző a kérdésben teljes tájékozottsággal nem bír, a magyar helyesírás történetét összefüggő fejlődésében tárgyalni nem tudja, s ennél fogva műve, mint tudományos érték nélkül való kísérlet, jutalomra nem ajánlatik.

Az osztály a jutalom ki nem adását határozza s újra kitűzi a kérdést.

Az osztály javaslata elfogadtatott s a jelíges levél felbontatlanul elhamvasztatott.

VIII.

Jelentés a Bük-pályázatról.

A Bük-féle nyílt pályázatra, mely a magyarországi török uralkodás történetének megírását kívánta, egy pályamunka érkezett zárt jeligés levél kíséretében, „*Lassan járj, tovább érsz*“ jeligével. Nem tervrajz, melynek alapján megbízásra tartana számot, hanem, úgy látszik, kész munka, a mely azonban nemhogy tudományosnak, de, az abban hemzsegő helyesírási hibák miatt, még művelt ember munkájának se igen mondható.

Szerzője, enyhén szólva, irodalmi kontár, kinek fogalma sincsen arról a nagy feladatról, melyet a pályakérdés eléje szab. Krónikaszerűen, kezdetleges s formátlan stílusban próbálja elmondani a török háborúk lefolyását, úgy, a hogy azt valami ócska, elavult könyvekből összeböngészhetette, és azt hiszi, hogy tárgyát 50 lapon ki is meritette, holott ennyi magának a haditörténetnek vázlatára is kevés volna; hol maradna akkor még a bel- és külpolitikai történet megírása, e korszak intézményeinek és kulturájának ismertetése! Szerző művénel bármely, a középiskolák felsőbb osztályainak szánt modern magyar történeti tankönyv is magasabb színvonalon áll, mert bármily szerény igényű legyen is az, mégis sem a feladat terjedelmére és teljességére, sem az adatok és tények kritikájára nézve nem képes azzal versenyezni. Ezen a színvonalon természetesen szerző még az idevágó kézikönyvekhez sem jutott el, nemhogy *Salamon Ferencz* alapvető munkájának vagy az azóta megjelent részletes kutatásoknak hírért hallotta volna, avagy csak sejtené, hogy a tudományos historiát, eredeti kútfőkből, levéltári kutatások alapján szokás írni.

Az együgyű szerző szárnypróbálgatása nemhogy jutalomra, de még figyelemre sem méltó. Az osztály, jeligés levele elégetését javasolja.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a jeligés levél felbonthatlanul elhamvasztatott.

IX.

Jelentés a Magyar Ált. Biztosító-Társaság alapítványából hirdetett pályázatról.

E pályázatban, mely a válságok elméletére volt kitűzve, két pályamunka vett részt.

Az I. sz. pályamunka (jeligéje: A teremtés rendszerében stb.) már az Ügyrend 168. §-a alapján visszautasítandó. Nemcsak tisztán írva nincs, hanem a leghanyagabb fogalmazványnál is rosszabb, folytonos törlésekkel, beszúrásokkal. Lapszámozva sincs,

bekötte sincs. Különböztetelménél fogva is még az átolvasást sem érdemi meg. Valami természetphilosophiai hóbort, a mely talán csak tévedésből vagy félreértésből került ide. Az egész munka 34 lap. Négy részre van osztva: I. A mindenség fogalma. II. A szellemi erők rendszere. III. A nyers erők rendszere. IV. A szellemi és nyers erők összműködése. Csak az utolsó hét lapon foglalalkozik valahogy a válsággal. A válság a teremtés rendszeréből foly, s a teremtés rendszere alkotja a nagy mindenséget: így a nagy mindenség a teremtés eredményének összege és a válság annak egy része.

A II. számú pályamunka — melynek jellegje: Azt termeljük, a mit élvezni bírunk (Hertzka) — komolyabb, szorgalmas dolgozat. Terjedelme 371 lap. Erősen függ Bergmantól (*Die Wirtschaftskrisen. Geschichte der nationaloekonomischen Krisentheorien*, Stuttgart 1895.). A pályázó az anyagot másképp osztja fel, mint Bergmann és azt bővebben indokolja is. Abban mindenesetre igaza van, hogy Bergmann eljárása nem előnyös, mert egy-egy írónak felfogását szétszakítja, a mennyiben a válságokat különböző okokra vezeti vissza. Ezzel szemben pályázó azt az elvet követi: a potiori fit denominatio. De ezen eljárásnak is van hátránya, annál is inkább, mert bizonyára csak az az álláspont lehet helyes, mely elismeri, hogy a válságok különböző okokból származhatnak. Ebből pedig az következik, hogy csak egy felosztás lehet helyes, s azokat az új elméleteket, melyek a válságokat egy okra vezetik vissza, ezen okok szerint kell csoportosítani és e csoportosításnál mindenesetre leghelyesebb azon alap, melyet pályázó is elfogad. Azonban külön kell teljes egészökben tárgyalni azokat az elméleteket, melyek különböző okokra vezetnek vissza a válságokat; egyébként azokat sem helyesen megítélni, sem más elméletekkel összehasonlítani nem lehet.

A pályamunka erős függése Bergmantól, a kit nem egy helyen jóformán szószerint követ, negative abban is kifejezésre jut, hogy azon részek, melyekben Bergmann nem követhette, mert az illető kérdéseket csak egy későbbi, eddig meg nem jelent kötetében fogja tárgyalni, nem sikerültek. A 165—263-ig terjedő fejtegetések egyáltalában csak lazán függenek össze a kérdéssel, inkább pénz- és valutakérdéseket tárgyalnak.

Az elméletek történetében annyiban is találunk hibákat, hogy olyanoknak tulajdonítatik azok felállítása, kifejtése, melyek e tekintetben csak csekély jelentőséggel bírnak.

A Bergmann-féle munkát, mely 1895-ben megjelent, itt-ott pótolja, de egyes, elég fontos, újabb elméletek elkerülték pályázó figyelmét. Így May: *Das Grundgesetz der Wirtschaftskrisen und ihr Vorbeugemittel im Zeitalter der Monopole* (Berlin 1902.),

mely különösen a kartell-szervezkedésnek a válságokra gyakorolt befolyását teszi vizsgálat tárgyává.

Azonban e pályamunka főhibája az, hogy a kitűzött pályakérdést nem jól értette. Az Akadémia nem a válságokra vonatkozó elméletek történetét óhajtotta, nem irodalomtörténeti munkát, hanem a válságok elméletét, elméleti vizsgálódást a válságok okairól, pathológiájáról és therapiájáról. Ehhez az irodalomtörténeti tanulmány legfeljebb mint előmunkálat jöhet tekintetbe.

Mindezek alapján az osztály véleménye az, hogy a munka nem foglalkozván a kitűzött feladattal, különben is nem lévén elég önálló, jutalomra nem ajánlható. Azonban a kifejtett szorgalmat megdicsérendőnek véli.

Az osztály javaslata elfogadtatott s a II. számú pályamű jelígis levele szerző jelentkezéséig megőrizni rendeltetett.

X.

Jelentés a Flór-alap kamatainak felhasználásáról.

A Flór-alapítvány 1906. évi 800 korona kamatjából, a II. osztály javaslatára, Dr. *Domanovszky Sándor* „Kézai Simon krónikája“ című forrástanulmánya adatik ki.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XI.

Jelentés a Röck-alap kamatainak felhasználásáról.

A Röck Szilárd-féle alapítvány kamataira nézve javasolja a II. osztály, hogy az osztályt minden második évben megillető 1000 korona valamely történelmi tárgyú értekezés kiadására fordíttassék. Ez értekezés czimlapján kiteendő az, hogy annak kiadása ez alapítványból történt.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XII.

Jelentés a Forster-Seitovszky-díjról.

A Forster-Seitovszky-féle alapítvány 1905—1914. évi, összesen 13.500 koronát tevő kamataira nézve, melyek együttvéve osztatlanul egy, a magyar egyháztörténelem köréből vett tárgyú monographia iratására és közzétételére fordítandók, a II. osztály javasolja :

Bizassék meg dr. *Karácsonyi János* r. tag ily című és tárgyú mű megírásával : „A Szent Ferencz-rend története Magyarországon 1711-ig“ ; a mű terjedelme mintegy 60 nyomtatott ív,

elkészültének határideje az 1914. év; a szerző e jutalomból a közzétételről is tartozik gondoskodni.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XIII.

Jelentés az 1904-iki Rózsay-díjról.

A M. Tud. Akadémia 1904-iki nagygyűlése a Rózsay-alapítvány föltételei értelmében megbizta *Halaváts Gyula* urat „A neogénkorú üledékek Budapest környékén“ cz. tanulmányával.

A munkát a szerző a kitűzött határidőn belül benyújtotta. A pályamunka egészben véve sikerültnek mondható és Budapest környéke geológiai viszonyainak teljesebb megértésére kitűnő szolgálatokat fog tenni; a miért is az osztály egyhangúlag a díj kiadását javasolja.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XIV.

Jelentés a Forster János-pályázatról.

A M. Tud. Akadémia a Forster-alapítványból „A kender és len termeléséről hazánkban“ czinű munka tervezetére nyílt pályázatot hirdetett, melyre négy pályamunka érkezett be.

Ezek közül az I. és II. sz. egyáltalában nem jöhet komolyan figyelembe.

Valamivel magasabban áll a IV. sz. tervezet, de már mint ilyen is, egyrészt hézagos, másrészt pedig a tárgytól néha messze eltér, úgy hogy szerzőjének megbízása nem kecséget a kellő eredményyel.

Ellenben a III. sz. tervezetben körvonalozott munka olyanak ígérkezik, mely a pályadíj kitűzésével óhajtott célznak valóban megfelel. Remélhető, hogy a megírandó munka a len- és kendertermelésre hazánkban csakugyan oly mértékben fog jó behatást gyakorolni, a mint ezt ily irányú munkától egyáltalában el lehet várni.

Az osztály javasolja tehát, hogy a III. sz. tervezet írója bizassék meg a munka megírásával. Minthogy azonban a pályázat nyílt volt, kötelességévé kellene tenni, hogy előbb nevezze meg magát, és e megbízás csak akkor válik végérvényessé, ha az Akadémia az illetőben a munka komoly és eredményes megírására szükséges személyes biztosítékot is megtalálja.

A közzétett föl hívásra a III. számú tervrajz szerzőjeül jelentkezett ZÓRÁD ISTVÁN, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület ipari és kereskedelmi szakosztályának titkára, kit is a nagygyűlés a föladat kidolgozásával megbízott. Határnap: 1908 febr. 1.

XV.

Jelentés a Lévay-pályázatról.

A Lévay-alapítványból hirdetett nyílt pályázatra („A legelőkérdés Magyarországon“) két tervezet érkezett be. Az egyik (a 2. sz.), mely névtelenül, jelíges levél kíséretében küldetett be, elég sikerült, de a mellett igen gyöngye részeket is tartalmaz.

Az 1. számú *Treitz Péter* úr műve. Minthogy a benyújtott tervezet alapos reményt nyújt arra, hogy a hazai legelőkről készítendő dolgozata mezőgazdasági ügyünknek hasznos szolgáltatokat fog tenni és a szerző eddigi irodalmi működése e téren a szakkörök teljes bizalmát kiérdemelte, az osztály javasolja, hogy az 1. sz. tervezet írója, *Treitz Péter* úr bizassék meg a kérdés kidolgozásával. Határnapul: 1908 február 1-je tüzetett ki.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XVI.

Jelentés az 1906-iki Rózsay-díjról.

A Rózsay-alapítvány értelmében az osztály nyílt pályázatot hirdetett oly ajánlatok megtételére, melyek az orvosi tudomány valamely fontosabb kérdésének megoldását czélzó észleletek tervezetét tartalmazzák.

A beérkezett két tervezet gondos átvizsgálása után az osztály javasolja, hogy a M. Tud. Akadémia *Jancsó Miklós* és *Elfer Alfréd* urakat bizza meg „A különböző emberi tuberkulosis-bacillustörzsek virulentiájának“ tanulmányozásával, a benyújtott részletes tervezet alapján, a munka benyújtására 1908 február 28-ikát tűzven ki.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XVII.

Jelentés a Tomory-pályázatról.

A pályázat határnapjáig három tervezet érkezett az Akadémiához.

Az I. számú tervezet szerzője *Schlesinger Lajos*, kolozsvári egyetemi tanár. A benyújtott program minden sora részletes, beható irodalmi ismeretekről és a tárgyon való teljes uralkodásról tanúskodik.

A II. sz. tervezet szerzője *Meretich Mátyás*, horvát-kimlel plébános, az absolut geometriát nem ismertetni óhajtja, hanem mint „agyrémes bizarrériát“ a logika ítélőszéke előtt leálczázza.

A III. sz. tervezet szerzője *Privorszky Alajos*, temesvári főreáliskolai tanár. A benyújtott program arra vall, hogy írója

az abszolút geometria elemeiről kezdőknek jól olvasható könyvet nyújthatna.

Mindezek alapján az osztály egyhangúlag javasolja, hogy az Akadémia bizza meg *Schlesinger Lajos* urat „az abszolút geometria“ megírásával, mint a kinek eddigi irodalmi működése is teljes biztosítékát nyújtja annak, hogy irodalmunkat valóban becses művel fogja gyarapítani.

A benyújtás határnapja 1907 december 31-ike.

Az osztály javaslata elfogadtatott.

XVIII.

Jelentés a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület 1898-ik évi Fáy-jutalmáról.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület 1898-ban kitűzött Fáy-jutalma, mely a pályázat meddsége miatt rendelkezésre maradt, az alapítvány értelmében elismert szaktudóssal megbízás útján irandó művek díjazására lévén fordítandó, az Akadémia

1. „A magyarországi hajózható folyóknak szerves hajóút-hálózáttá fejlesztését, valamint az erre szükséges csatornák építését behatóan tárgyaló munka“ megírásával (4000 korona díjjal) **HIERONYMI KÁROLY** orsz.-gyül. képviselőt bízta meg.

2. „A mérnöki tudománynak a legutóbbi évtizedekben a folyók hajózhatóvá tétele és a hajózható csatornák építése körül történt haladást kifejtő munka“ megírásával (2000 korona díjjal) **FARAGÓ LIPÓT** osztálytanácsost bízta meg.

A határidőt mindkét megírandó munkára nézve az 1902. május 7-én tartott nagygyűlés három esztendőben állapította meg.

A megbízottak kérésére a határidő 1908. december 31-ig hosszabbított meg.

XIX.

Jelentés a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-jutalmából a „Politikai Számtan“ kézikönyvére adott megbízásról.

Az 1901. január 28-án tartott összes ülésen **Bogró SAMÚ**, **BEIN KÁROLY** és **HAVAS MIKSA** urak a „Politikai Számtan“ kézikönyvének megírásával bizatván meg, a kitűzött határnapig nem készülhettek el s kérésükre a határidő 1906 december 31-ig hosszabbított meg.

XX.

Jelentés az egyetemi hallgatók részére kitűzött
jutalmakról.

A)

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a megbízásából készült Nyelvtörténeti Szótár egy-egy példányát kitűzi jutalmul a budapesti és kolozsvári egyetemek egy-egy (a nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaítélése (1894-től kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdetik ki.

Az illető egyetemek bölcsészeti dékánjainak előterjesztése alapján e jutalmat 1906-ban

Sági István, a budapesti egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója és

Nagy Jenő, a kolozsvári egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója nyerte el.

B)

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a kiadásában megjelent „Monumenta Hungariae Historica“-nak minden évben egy-egy osztályát kitűzi jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemnek egy-egy (a történelemmel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaítélése (1893-tól kezdve) minden évben a nagygyűlésen hirdetik ki.

Az illető egyetemek bölcsészeti dékánjainak előterjesztése alapján e jutalmat 1906-ban

Főgel József, a budapesti egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója és

Nagy Ferencz, a kolozsvári egyetem IV-ed éves bölcsészeti hallgatója nyerte el.

Kelt Budapesten, a M. T. Akadémia 1906. márczius 21-én tartott nagygyűléséből.

Heinrich Gusztáv.
főtitkár.

Jelentés az akadémiai választásokról.

A jelen nagygyűlésen megválasztottak :

Igazgató-tagnak : *Br. Eötvös Loránd*, r. t.
Plósz Sándor, r. t.

Az I. osztályba :

Osztálytitkárnak :

Ifj. *Szinnyei József*, r. t.

Tiszteleti tagnak :

Gyulai Pál, r. t.

Lévay József, r. t.

P. Theureux Emil, r. t.

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Kégl Sándor, orientalista.

Vári Rezső, a classica-philologia művelője.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Décsi Lajos, az irodalomtörténet művelője.

A II. osztályba :

Levelező tagnak az A) alosztályba :

Bernát István, közgazdasági író.

Levelező tagnak a B) alosztályba :

Mihalik József, műtörténész.

Takáts Sándor, történetíró.

Külső tagnak :

Lavisse Ernő, francia történetíró.

Denis Ernő, francia történetíró.

Bruza Emil, olasz büntetőjogi író.

A III. osztályba :

Rendes tagnak a B) alosztályba :

Genersich Antal, l. t.

Külső tagnak :

Hilbert Dávid, göttingai egyetemi tanár.

Poincaré Henrik, a francia akadémia tagja.

Kelt Budapesten, a M. Tud. Akadémia 1906 márczius 23-án tartott nagygyűléséből.

Heinrich Gusztáv,
főtitkár.

A M. Tud. Akadémia jutalomtételei.

1.

A M. Tud. Akadémia 1896. október 5-én tartott összes ülésén elhatározta, hogy bármikor fog is gr. Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza, akár kéziratban, akár kinyomatva, benyújtani, ennek szerzője 8000 korona jutalomban fog részesülni. A kéziratban benyújtott munka kiadását az Akadémia készséggel elvállalja.

2.

A M. Tud. Akadémia *id. báró Wodianer Albert alapítványából* 1000—1000 korona jutalmat tűz ki Magyarország bármely népiskolájában működő két legérdemesebb néptanítónak, tekintet nélkül az iskolafentartó jellegére.

A jutalmat az Akadémia az 1907. márcziusi összes ülésén ítéli oda. A jutalmazottaknak a jutalmat az Albert napját követő áprilisi összes ülésen az Akadémia elnöke vagy helyettese adja át.

3.

(Másodszor.)

A M. Tud. Akadémia pályázatot hirdet Bezerédj István élet- és jellemrajzának megírására. Az Akadémia elfogad életrajz-tervezetet is megfelelő mutatóvánnyal.

Jutalma Bezerédj Pál adományából 2000 korona.

Határnap 1906. szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű kész műnek ítéltetik oda.

4.

Kivántatik a születési- és termékenységi statisztika eredményeinek tudományos alapon való feldolgozása. Adassanak elő és bíraltassanak meg, úgy a statisztikai, valamint a biológiai vizsgálódások alapján a születések és termékenység tekintetében, a hazai és a külföldi szakirodalomban elért eredmények, különös tekintettel a nemi arányra, a vitalításra, a törvénytelen születésekre és a termékenység konkrét kérdéseire.

Jutalma a dr. Pollák Henrik-alapítványból 1500 korona.

Határnap: 1908. december 31.

A jutalom csak abszolút becsű műnek ítéltető oda.

Az I. osztályból.

I. Új jutalomtételek.

1.

Az 1906. évi akadémiai nagyjutalom (200 arany) és Marczibányi-mellékjutalom (50 arany) az 1900—1906. évkörben megjelent s a nyelvtudományok körébe tartozó munkák legjobbjainak lévén odaitélelndök: az Akadémia figyelmezteti az ily munkák szerzőit, hogy műveiket 1906. december 31-ig a főtitkári hivatalhoz küldjék be, följegyezvén röviden, a mit munkájok kiváló vonásának tartanak. Azonban e figyelmeztetésnek koránt sincs az az értelme, mintha a be nem küldött munka, melyről a tagoknak tudomásuk van, nem pályázhatna; sőt ha az Akadémia kiadásában jelent meg, vagy könyvtárába már beküldetett volna, hivatkozás történhetik arra, hogy a beküldött munkával szerző pályázni kíván.

2.

A gróf Teleki József-jutalomért 1906-ban tiszta vigjátékok pályázhatnak, tehát a bohózatok mellőzésével. A verses forma előnyül tekintetik a műnek hasonló, vagy közel hasonló becsű társai fölött.

Jutalma 100 arany.

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalmazott mű előadásra a Nemzeti Színház sajátja, kiadásra a szerzőé marad.

3.

A gróf Karátsonyi-jutalomért 1907-ben vigjátékok pályázhatnak, ide értve a vigjáték valamennyi faját.

Jutalma 200 arany.

Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalmat nyert mű a szerző tulajdona; ha azonban három hónap alatt ki nem nyomtatná művét, a kiadás joga tíz évre az Akadémiáé.

4.

Kivántatik színmű, melynek tárgya I. Mátyás király korából veendő. A színművek lehetnek tragédiák, vigjátékok és középfajú drámák; a mondai alapon irt színművek éppen úgy nincsenek kizárva, mint a csak történelmi háttérűek.

Jutalma tüzberki Kóczán Ferenc-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1907. május 31.

A jutalom a határidőt követő novemberi összes ülésen ítéltetik oda s december 3-án utalványoztatik ki.

A jutalom a viszonylag legjobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul. Súly fektetendő a színszerűsögre; a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felett.

A szerzőnek jutalmat nyert színműve tulajdona marad, így ki is adhatja bármikor; azonban tartozik azt a „Magyar Történeti Színműtár a Kóczán-alapítványból“ című gyűjtemény számára díj nélkül átengedni.

5.

A Farkas-Raskó-alapítványból 200 korona jutalom hirdetik hazafias költeményre, mely lehet himnusz, óda, elégia, ballada, költői elbeszélés, tanköltemény vagy szatira.

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki; a jutalmazott mű a szerző tulajdona marad, ki azt önállóan vagy valamely folyóiratban két hónap alatt tartozik kiadni; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

(Harmadszor.)

A magyar helyesírás története a legrégebb írott emlékektől napjainkig.

Jutalma a Marczibányi-alapítvány 1905—6. kamataiból 40 arany
Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának adatik ki. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy nyelvészeti kiadványaiból egy-egy példányt kítűz jutalmul a budapesti és kolozsvári egyetemnek egy-egy (a magyar nyelvészettel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kítüntetésre mint legkitünőbbet ajánlani fognak. A jutalom odaitélése a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

II. Már hirdetett jutalomtétellek.

1.

Kivántatik ódai költemény, melynek tárgya lehetőleg a magyar nemzet hazafias küzdelmeinek érzelem- és eszme köréből vétesség.

Jutalma a Bulyovszky Gyula nevére tett alapítványból 400 kor.
Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek adatik ki.

2.

Kivántatik színmű, melynek tárgya Hunyadi János kormányzó és V. László király korából veendő. A színművek

lehetnek tragédiák, vígjátékok és középfaajú drámák; a mondai alapon írt színművek éppen úgy nincsenek kizárva, mint a csak történelmi háttérűek.

Jutalma a tüzberki Kóczán Ferencz-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1906. május 31.

A jutalom a határidőt követő novemberi összes ülésen ítéltetik oda s december 3-án utalványoztatik ki.

A jutalom a viszonylag legjobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul. Súly fektetendő a színszerúségre; a verses forma előnyül tekintetik hasonló vagy közel hasonló társak felett.

A szerzőnek jutalmat nyert színműve tulajdona marad, így ki is adhatja bármikor; azonban tartozik azt a „Magyar Történelmi Színműtár a Kóczán-alapítványból“ című gyűjtemény számára díj nélkül átengedni.

3.

Kivántatik elbeszélő költemény, melynek tárgya lehet történelmi, mondai vagy a jelen életből vett. A jutalom csak akkor adatik ki, ha a jutalmazandó művet az Akadémia az irodalomra nézve nyereségnek mondja ki.

Jutalma a gróf Nádasdy Tamás nevére gróf Nádasdy Ferencz által tett alapítványból 200 arany.

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalmazott mű a szerző tulajdona marad, de ha egy év alatt ki nem nyomtatná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

4.

Kivántatik a Corvina-könyvtár méltatása és részletes története.

Jutalma a Bésán-alapítványból 1200 arany forint.

Határnap: 1908. szeptember 30.

A jutalom csak önálló (abszolút) becsű munkának adatik ki.

A jutalmat nyert munka tulajdonjoga a szerzőé marad; azonban egy év alatt köteles kiadni művét; ha ezt nem teszi, az első kiadás joga az Akadémiát fogja illetni.

5.

A magyar regény a XIX. század második felében.

Jutalma az ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 1200 korona

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltető oda. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni művét; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

6.

Kivántatik a magyar verses epikai költészet története a XIX. század második felében.

Jutalma a Lévy-alap 1902. évi kamataiból 1000 korona.

Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda.

A jutalmazott mű a szerző tulajdona marad; de ha egy év alatt ki nem nyomtatná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

Faludi élete és munkái.

Jutalma a Lévy-alapítvány 1906-iki kamataiból 1000 korona.
Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek íteltetik oda.

A II. osztályból.

I. Új jutalomtételek.

1.

A Sztrókay-alapítványból 100 arany fordítatik a jog- és államtudományi szakban az 1904. és 1905. évek alatt megjelent legkitűnőbb munka jutalmazására. A díj csak önálló becsű munkának íteltetik oda. Felhivatnak mindazok, a kiknek a jog- és államtudományi körbe eső munkájok az 1904. és 1905. évek alatt megjelent, hogy azt 1906 szeptember 30-ig az Akadémia főtítkári hivatalához küldjék be, följegyezvén röviden, a mit munkájok kiváló vonásának tartanak. E figyelmeztetés azonban korántsem zárja ki azt, hogy a be nem küldött munka, melyről a tagoknak tudomásuk van, szintén ne pályázhasson.

2.

A M. Tud. Akadémia a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítványából 2000 koronát tűz ki az 1902—1906. évi idő-körben magyar nyelven nyomtatásban megjelent oly munkák legjobbjának jutalmazására, a mely a közgazdasági életre vagy a pénzügyi gazdálkodásra gyakorlati fontossággal bíró valamely kérdést kellő tudományos készültséggel tárgyal. Ily mű nemlétében a jutalom oly munkának adatik ki, a mely a hazai közgazdasági és pénzügyi ismeretek előbbrevitelében számottevő irodalmi terméknek ismertetik el.

Felszólíttatnak mindazok, a kik e jutalomra igényt tartanak, hogy az említett időszak alatt megjelent munkájukat az 1906. év december 31-ig a főtítkári hivatalhoz küldjék be. E figyelmeztetés azonban nem zárja ki azt, hogy oly be nem küldött munka is pályázhassék, a melyről a bírálóknak tudomásuk van.

3.

(Negyedszer.)

Adassék elő a török uralkodás története hazánkban. (Nyílt pályázat.)

Jutalma a Bük László-féle alapítványból 2000 korona.

A munka tervrajza, esetleg valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1908 szeptember 30-ig küldendő be.

A legjobb terzrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom kedvező bírálat esetén csak a kész munkának adatik ki. Jelíges levéllel beküldött dolgozatok nem fogadtnak el.

4.

Az Első Magyar Ált. Biztosító-Társaság alapítványából 1000 korona állván rendelkezésre, ez összegnek az alapítvány szellemében leendő felhasználását a Nemzetgazdasági Bizottság az Ügyrend 100. §-a értelmében magának tartja fenn.

5.

(Nyílt pályázat.) Dolgoztassék ki az agrár-politika rendszere, különös tekintettel hazai viszonyainkra.

Jutalma a Lukács Krisztina nevére tett alapítványból 2000 kor. A munka tervrajza, esetleg valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1907. szeptember 30-ig küldendő be. A legjobb terzrajz beküldője a mű megírására megbízást kap. A jutalom, kedvező bírálat esetén, csak a kész munkának adatik ki. Jelíges levéllel beküldött dolgozatok nem fogadtnak el.

6.

Adassék elő a káptalani iskolák története Magyarországon az 1541. évig.

Jutalma az Oltványi-alapítványból 1000 korona.

Határnap: 1908. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsessel bíró munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munka a szerző tulajdona; köteles azonban a műből, ha kinyomatja, három példányt, ha pedig két esztendő alatt ki nem nyomatja, egy másolatot a csanádi püspökség levéltárába beküldeni.

7.

Kivántatik a belső vámok (száraz-, vízi és vásárvámok) története Magyarországon a mohácsi vészig.

Jutalma a Péczely-alapítványból 1000 forint aranyban.

Határnap: 1908. december 31.

A jutalom csak absolut, tudományos becsű munkának adatik ki. A munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt művét kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia fel van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

8.

Fejtsessék ki a vasuti tarifák elmélete.

Jutalma az Ullmann-alapítványból 360 arany forint.

Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

9.

Kivántatik a magyar királyi udvari kancellária története 1690-től 1848-ig, a korábbi fejlődést feltüntető bevezetés kíséretében.

Jutalma az ifj. bojári Vigyázó Sándor emlékére tett alapítványból 2000 kor.

Határnap: 1909. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltető oda. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt kiadni művét; ha ezt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

10.

Adassék elő a cseh husszita mozgalmaknak és uralomnak története Magyarországon. (A cseh történelmi források is felhasználandók).

Jutalma Ipolyi Arnold alapítványából 2000 kor.

Határnap: 1909. szeptember 30.

A jutalomban csak abszolút becsű mű részesülhet. A jutalmazott mű egy évig a szerző tulajdona; ha egy év alatt ki nem adná, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

11.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványának 1895—1897. évi kamataiból egy 4000, illetőleg egy 2000 koronás díj alkottatik és, nyilvános pályázat mellőzésével, egyes szakférfiak megbizandók lesznek, hogy ezen díjakért külön-külön egy munkát készítsenek azon szaktudományi körből vagy kérdésről, mely nekik kitűzetik.

Ugyanezen alapítvány 1904—1906. évi 6000 kor. kamataiból pályázat hirdettetik magyar nyelven írt oly szaktudományos munka megírására, mely az illető szaktudomány európai színvonalát emeli, vagy legalább föléri, s a hazai tudományosságnak hasznos szolgálatot tesz.

Mind az előbbi megbizások, mind ez utóbbi pályázat részletes föltételei az Akadémiai Értesítő f. évi májusi füzetében fognak közzététetni.

12.

A M. Tud. Akadémia elhatározta, hogy a kiadásában megjelent „Monumenta Hungariae Historica“-nak minden évben egy osztályát kitűzi jutalmul a budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemek egy-egy (a történelemmel foglalkozó) hallgatója számára, a kit az illető kar szaktanárai e kitüntetésre mint legméltóbbat ajánlani fognak. A jutalom odaitélése minden évben a nagygyűlésen fog kihirdettetni.

II. Már hirdedett jutalomtétellek.

1.

A készpénzfizetés felvételének összefüggése a nemzetközi fizetési mérleggel.

Jutalma a Dóra-alapítványból 50 arany.

Határnap : 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos beccsel bíró munkának ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője tartozik kiadni ; ha ezt egy év alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

2.

Az evolúciós rendszerek etikájának kritikai ismertetése.

Jutalma a Gorove-alapból 100 arany.

Határnap : 1908. szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű műnek ítéltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző köteles kiadni ; ha ezt egy esztendő alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

3.

Írandó egy, a magyar történelemből vett politikai vagy művelődési korrajz, melynek időszakát a szerző az 1301—1711 közti korból szabadon választhatja ; terjedelme mintegy 10 nyomtatott ív lehet.

Jutalma Kanizsai Károly alapítványából 800 korona.

Határnap : 1907. szeptember 30.

A jutalom csak abszolút becsű munkának adatik ki. A kiadás joga egy évig a szerzőé ; azontúl az Akadémiára száll.

4.

Írassék meg eredeti kútfők, levéltári kutatások alapján a magyar szarvasmarha-kereskedés története a XV. század vége óta a XVIII. század közepe tájáig. (Nyílt pályázat.)

Jutalma a Lukács Krisztina nevét viselő alapítványból 2000 kor.

A munka tervrajza, lehetőleg valamely kidolgozott fejezet kíséretében, 1906 szeptember 30-ig küldendő be. A legjobb tervrajz bekielődje a mű megírására megbízást kap. A jutalom, kedvező bírálat esetén, csak a kész munkának adatik ki. Jelíges levéllel beküldött dolgozatok nem fogadtatnak el.

5.

(Másodszor.)

Fejtessék ki a legtöbb kedvezményi záradék (legkedvezettebb nemzet záradéka) kérdésének jelenlegi állása és jelentősége a vámpolitikában.

Jutalma a Kereskedelmi Csarnok Széchenyi-adományából 1000 magyar frank.

Határnap : 1906. szeptember 30.

A pályadíj csak abszolút becsű műnek adatik ki. A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad, a ki azonban köteles azt egy év lefolyása alatt közrebocsátani és egy példányt a Kereskedelmi Csarnoknak beküldeni. Ha szerző egy év alatt ki nem adja, a munka az Akadémia tulajdonába megy át.

6.

(Másodszor.)

Adassanak elő a különböző államokban tett újabb kísérletek parasztbirtokok alakítására és fentartására (a járadékbirtok kérdésének kizárásával).

Jutalma az Ullmann-alapítványból 360 arany forint.

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

7.

(Másodszor.)

A szövetkezetek történeti fejlődése és jelenlegi állása hazánkban, különös tekintettel a külföldre.

Jutalma a Lévy-alapítványból 1000 korona.

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda. A jutalmazott munkát szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

8.

Adassék elő II. Ulászló király udvartartása.

Jutalma a Gorove-alapítványból 100 arany.

Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalmazott munka a szerző tulajdona marad; de ha egy év alatt ki nem adja, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

9.

Jellemeztessék essayszerű feldolgozásban az I. Lipót-féle abszolútismus politikája a kormányzat minden ágában 1670-től 1705-ig.

Jutalma a kisteleki Lévy Henrik-alapítvány 1904. és 1908. évi kamatai 2000 korona (kettőzött díj).

Határnap: 1908. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű műnek ítéltetik oda.

A jutalmazott munkát a szerzője kiadni tartozik; ha ezt egy év leforgása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

10.

Adassék elő Magyarország diplomatai összeköttetése Velen-
czével 1458-tól 1540-ig.

Jutalma a Péczely-alapítványból 1000 arany forint.

Határnap: 1906. december 31.

A jutalom csak absolut tudományos becsű munkának adatik ki. A munka a szerző tulajdona marad, a ki köteles egy év alatt művét kiadni; ha ezt nem teszi, az Akadémia fel van jogosítva a munkát külön tiszteletdíj nélkül kiadni.

11.

(Másodszor.)

Adassék elő az állandó magyar hadsereg felállításának története III. Károly korában.

Jutalma a Vitéz-alapítványból 40 arany.

Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becsű munkának íteltetik oda. A jutalmazott munkát a szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

12.

(Másodszor.)

Adassék elő, minő haladást tett a közigazgatás tudománya a XIX. század második felében?

Jutalma a Sztrokay-alapból 100 arany.

Határnap: 1906. szeptember 30.

A jutalom csak önálló, tudományos becesel bíró munkának íteltetik oda. A jutalmazott munkát szerző kiadni tartozik; ha ezt egy év lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

A III. osztályból.

Már hirdetett jutalomtétel.

1.

Kivántatik a magyar botanikai terminologia és nomenclatura fejlődésének története, a honi botanika történelme fonalán, a legrégebb időktől maig, különös tekintettel Diószegi-Fazekas munkáira.

Jutalma a Vigyázó-alapítványból 2000 korona.

Határnap: 1907. szeptember 30.

A jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. A jutalmazott munkát szerző kiadni tartozik; ha ezt egy esztendő lefolyása alatt nem teszi, a tulajdonjog az Akadémiára száll.

Pályázási szabályok.

1. Minden rendű pályairat, a fönnt kitett *határnapokig* „a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalához“ czimezve (és így nem a főtitkár neve alatt) küldendő; azokon túl semminemű ily munka el nem fogadtatik.

2. A pályamű *idegen kézzel, vagy géppel, tisztán és olvashatóan írva, lapszámozva, kötve* legyen. Terjedelmesebb pályamunkák, melyek e feltételeknek nem felelnek meg, nem fogadtatnak el.

3. A *szerző nevét, polgári állását és lakhelyét* tartalmazó pecsétes levelen ugyanazon jelige álljon, mely a pályamű homlokán. A pecsétes levélben netalán följegyzett kikötések, föltételek vagy a versenyügy körül régtől fogva bevett szokásos eljárástól netán kívánt eltérések tekintetbe nem vétethetnek.

4. *Álnév* alatt pályázóknak a jutalom ki nem adatik.

5. Ha a jeligés levél felbontása után kitetszenék, hogy a munka saját kézírása a szerzőnek, műve a jutalomtól esik.

6. *Nyílt* pályakérdésekre *zárt jeligés levéllel* beküldött pályaművek nem fogadtatnak el.

7. A jutalmat *nem nyert pályamunkák kéziratai* az Akadémia levéltárában maradnak, s csak engedély mellett másolhatók le.

8. A gróf Teleki- és Kóczán-féle drámai pályázatoknál a társai közt legjobb műnek a jutalom mindenkor kijár; a többi pályázatoknál csak absolut becsü munka nyerheti a jutalmat.

9. Mindezen föladatokra minden rendű akadémiai tagok is pályázhatnak.

10. Egyébiránt *bármely*, ha csak *formai kelléknek is elhanyagolása*, elejti a szerzőt a jutalomtól.

Kelt Budapesten, 1906. márczius 21-én.

Heinrich Gusztáv, főtitkár.

Felhívás.

Egy névtelen pályázó Zenit álnévvel a Karátsonyi-jutalomra, melynek beküldési határideje 1907. szept. 30-án fog lejárni, „Az élet“ czimen drámát küldött be a főtitkári hivatalhoz.

Minthogy a pályamű nincsen szabályszerűen kiállítva (nincsen jeligével ellátva), a t. szerző a kéziratot visszaveheti.

A M. Tudományos Akadémia
Főtitkári Hivatala.

Jutalomtételek

SEMSEY ANDOR tt. ADOMÁNYÁBÓL.

1. Kivántatik tudományos magyar nyelvtan, mely tárgyául a magyar nyelvnek valamennyi élő változatait s az emlékekben megmaradt régibb nyelvalakokat felöleli: a fölveendő tények gondos megállapítása után főszóly helyezendő a történeti fejlődés kimutatására, melyben a magyar nyelvtörténetből merithető adatok kiegészítésére mindazon tanulások is felhasználandók, melyeket eddig a rokonnyelvek összehasonlítása szolgáltatott. — *Terjedelme legföljebb 120 nyomtatott ív.*

2. Kivántatik a magyar irodalom története a legrégibb időkől 1867-ig, mely tartalmára és alakjára nézve egyaránt megfelelően a tudomány és művelt közönség igényeinek. — *Terjedelme legföljebb 100 nyomtatott ív.*

3. Adassék elő Magyarország története a honfoglalástól kezdve I. Ferencz József király ő felsége megkoronázásáig az eddig kiderített források alapján, a művelt nagy közönség által is élvezhető formában, oly módon, hogy a külső események mellett azokkal szerves összefüggésben az ország szervezeti, társadalmi, vallási, nemzeti-ségi és műveltségi viszonyai tárgyalassanak; a szereplő emberek egyénisége, jelleme a lehetőséghez képest kiemeltessék és kijelöltessék az a hely, melyet Magyarország első sorban szomszédjaival, azután a világ többi művelt nemzeteivel szemben időnként elfoglalt. *Terjedelme 120—150 ív.*

4. Kivántatik a Szent István koronája alá tartozó országok földrajza, a természettani viszonyok bő tárgyalása mellett a politikai földrajznak is méltó szerepet juttatva. — *Terjedelme legföljebb 150 nyomtatott ív.*

5. A feladat: Magyarország közgazdaságát úgy tárgyalni, a mint az kifejlett és jelenleg előttünk áll. Tárja elénk Magyarország közgazdaságát árny- és fényoldalaival, hogy a mű a létező állapotoknak nemcsak rendszeres előadása és tudományos kifejtése, hanem a *tanulások irányadó összefoglalása*, a multnak kritikája és a jelennek tudományos *magyarázata* legyen. — *Terjedelme 70—100 nyomtatott ív.*

6. Kivántatik Magyarország ásványainak tudományos leírása az e tárgyra vonatkozó hazai és külföldi irodalom felhasználásával, oly módon, hogy a munka e téren eddig gyűjtött ismereteinket lehetőleg teljesen összefoglalván, a további kutatásokra az alapot megvesse. — *Terjedelme legföljebb 100 nyomtatott ív.*

7. Kivántatik Magyarország flórájának megírása. Célja a munkának egyfelől az, hogy összefoglalva előtüntesse hazánk növényzeti viszonyaira vonatkozó ismereteink jelen állását, kritikailag megállapítva a már eddig elért eredményeket, olyképen, hogy a jövőben teljesen megbízható forrásul szolgáljon; másfelől pedig az, hogy a jelenben biztos kalauz, jó és alapos kézikönyv legyen a benne tárgyalt növények tágabb vagy szűkebb körű csoportjainak, neveinek és fajainak meghatározása s elterjedési viszonyainak megismerésére. — *Terjedelme legföljebb 100 nyomtatott ív.*

* * *

A pályadíj külön-külön 20,000, azaz húszezer korona; másodjutalom az adomány időközi kamataiból, 3000 korona. A pályaművek benyújtásának közös *határideje 1907. szeptember 30-ika*, e határnapon nem a beérkezés, hanem a postára adás napját értvén. A követelmények részletezését l. Akad. Ért. 137. fűzet.

Kelt Budapesten, 1906. márczius 21-én.

Heinrich Gusztáv, főtítkar,

Értesítés.

A M. Tud. Akadémia 1890 október hó 27-ikén hozott határozata értelmében :

A hazai iskolák, könyvtárak, egyesületek és társaskörök a M. Tud. Akadémia kiadásában évenként megjelenő kiadványok közül a következőket, ú. m. az

Akadémiai Értesítőt,

Almanachot,

Archaeologiai Értesítőt,

Archaeologiai Közleményeket,

Emlébeszédeket,

Értekezéseket (Nyelv- és Széptudományi, Bölcsészeti, Történelmi, Társadalomtudományi),

Magyarországi Német Nyelvjárásokat,

Magyarországi Szláv Nyelvjárásokat,

Mathematikai és Természettudományi Értesítőt,

Mathematikai és Természettudományi Közleményeket,

Nyelvtudományi Közleményeket, Nyelvemléktárt,

Magyar történelmi emlékeket: Okmánytárak, Írók, Országgyűlési emlékek,

Könyvkiadó-Vállalatból évenként négy kötetet

évi 20 korona átalányösszegért, vagy ha a Könyvkiadó-Vállalat most említett négy kötetét angolvászon-kötésben kívánják, évi 23 korona 20 filléért rendelhetik meg.

Mindezen iskolák, könyvtárak, egyesületek stb. a M. Tud. Akadémia többi kiadványait 25% engedménnyel szerezhetik meg a M. Tud. Akadémia főttkári hivatalánál.

Ha a főntebbi átalányösszeg az év első felében küldetik be a főttkári hivatalhoz, a kiadványok portómentesen küldetnek meg; ellenkező esetben az évi 20 korona (esetleg 23 korona 20 fillér) átalányösszeg a Könyvkiadó-Vállalat négy kötetének megküldésekor, november végén, utánvétellel kéretik be, s ekkor a címzett a postaköltséget is viselni tartozik.

Eddigélé 318 hazai iskola, könyvtár és egyesület részestül az átalányfizetés kedvezményében.

Ez iránti jelentkezések a főttkári hivatalhoz intézendők.

A M. Tud. Akadémia

Főttkári hivatala.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Április 15.

4. FÜZET.

Elnöki megnyitó beszéd.

Berzeviczy Albert akadémiai elnöktől.

(Előadta a márczius 25-ikén tartott közülésen.)

Tisztelt Gyülekezet!

Megvallom, mély megilletődés vesz rajtam erőt, a midőn oly időben, melyben összes közviszonyaink meg vannak rendülve s hazánk elborult egén még hiába keressük a jobb jövő derengését, az engem a mult év őszén ért megtisztelő választás következtében elnöki minőségemben először vagyok hivatva a tekintetes Akadémiához és közönségünkhez szólani arról a helyről, melyről nemzetünk a gr. Teleki József, gr. Széchenyi István, gr. Desseffy Emil, br. Eötvös József szavát hallotta.

Úgy érzem, mintha azoknak a nagyoknak körünkbe leszálló szelleme rám nehezede elnyomná hangomat, és mégis úgy érzem, mintha ők adnák kezembe a harsonát, hogy midőn ez ünnepélyes órában hűséget fogadva az ő szellemöknek, annak követésére akarom hallgatóimat fölhívni, gyöngé szavam erejét megszázszorozza az ő ihlésök.

Akadémiánk s annak vezetői évről-évre, minden megújuló alkalommal, mint Antaeus az anyaföld érintését, keresték — méltán — a közösséget, a kapcsolatot nagy alapítónk, Széchenyi eszméivel.

Hogy Széchenyi, mikor nyilvános pályájának első, örökké emlékezetes tényével tetet adott az Akadémia — mint akkor nevezték: „Magyar Tudós Társaság“ — eszméjének, ezzel mit akart elérni, azt összes idevágó nyilatkozatai s a „Tudós Társaság“ első szervezése kétségtelenné teszik.

Nyelvművelő intézetet akart létrehozni, „mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosinknak magyarokká nevelését“, melynek gondja legyen „a honni nyelvnek nem csak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok s mesterségek nemeiben lehető kimiveltetésére“; „dolgozzunk — úgy mond ő — rendíthetetlen állhatatossággal nyelvünk lehető leg-

mélyebb s legtágabb kifejtésén, mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, mégis kimondhatatlan varázsszal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv“ és „a tudományoknak és mesterműveknek a nyelv által leendő mind szélesebb és szélesebb kiművelődése viszont a tudományok és mesterművek szélesebb kiterjedése által tökéletesítse és terjeszse a szeretett anyai szép nyelvet is“.

És ez egészen természetes volt s megfelelt nemcsak a mi akkori viszonyainknak, de a művelődés történeti tényezői általános fejlődésének is. A majdnem minden régibb európai akadémia mintaképeül és ősanyjául tekinthető firenzei „Accademia della Crusca“ nyelvművelő — vagy a név etymológiájának megfelelőbben — nyelvtisztító intézetként létesült s ma is az; a francia „Institut“-nek tulajdonképeni magvául szolgált „Académie Française“ lényegében híven megőrzött régi szervezetében mindig a francia nyelv és nemzeti irodalom ápolását, gazdagítását tekintette és tekinti föladatának; a XVIII. század végén alakult svéd Akadémia szervezeti szabályai különös plasticitással fejezik ki, hogy ennek az intézetnek a hivatása „tudományban és költészetben a svéd nyelv tisztaságát, erejét és fenségét munkálni“.

Egyébiránt a Széchenyitől e történeti példák tanúságának is megfelelően a tudós társaság elé tűzött cél nem is oly szűk körű, mint talán első pillantásra látszik. Hiszen már az első tervezet a nyelvművelés mellé mint második czélt oda sorolta tudományos műveknek magyar nyelven iratását és kiadását előbb négy, majd hat tudományszakban, vagy inkább csoportban, megjelent munkák bírálatát, nevezetes idegen és classikai munkák fordíttatását és kiadását, sőt a nemzeti színészet felvirágoztatása iránti gondoskodást is. Széchenyi három akadémiai beszédjében foglalkozott az Akadémia föladataival; igaz, hogy ezekben hiába keresnénk valami körvonalozott programot, nem is szorítkoznak tulajdonképen akadémiai kérdésekre, hanem felölelik a nagy nemzeti reformmű egész széles gondolatkörét, mint a hogy Széchenyi általán mint író és szónokot az jellemezte legjobban, hogy egyetlen könyve vagy beszédje sem foglalkozott csupán egy kitűzött tárggyal, hanem mindegyik többé-kevésbé teljes képét nyújtotta annak a fölfogásnak, melyet ő a nemzeti életet mozgató nagy kérdésekre nézve mindenütt és minden alkalommal szóval és írásban az apostol hitével, az agitator suggestiv lelkesedésével, a próféta jövőbelátásával és a politikai bajnok éles, olykor gúnyos polemiájával hirdetett.

„Akadémiánk — mondá ő — nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, mely . . . szinte egy lépesővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, mely nem kevésb, mint nemzeti virágzás“, és máskor: „a magyar Akadémia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjá-

születésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt, hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége, — mert: „politikai kifejtésünk legmélyebb talaja . . . nemzetiségünk biztosítása . . . s lélektelen gép volna Akadémiánk is, ha nem venne e hazafüüi mütétekben legbuzgóbb s legernyedetlenebb részt“.

Tehát az, hogy „nemzetiségünk ne csak tengödve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve, vagy inkább nemesülve és terjedve — mert ez a kifejlési logika — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté váljék“. a nemzetiség emelése és biztosítása, — a mit Széchenyink a politikai élet költészetének mondott, a „szunnyadozó nemzeti lélek felébresztése, elterjesztése s erős megfundálása“, a nemzeti nyelv kiművelése s gazdag, virágzó nemzeti irodalom megalapítása által: ez volt a maga teljességében a cél, melyet főkép az Akadémia útján, mint ennek elsörendü feladatát, akart nagy alapítónk megvalósítani. És évtizedek tapasztalása mutatta, hogy ez a feladat méltó is, alkalmas is volt arra, hogy ébren tartsa a nagy közönség érdeklődését és lelkesedését, a honpolgárok áldozatkészességét és szellemi életünk jelesinek buzgó munkásságát az Akadémia javára.

A mult évben elvesztett jeles társunk és volt másodelnökünk, Szász Károly, „Széchenyi és az Akadémia megalapítása“ címü ünnepi értekezésében rámutatott arra, hogy míg alapítónk szándékának, de a dolog természetének is megfelelően eleinte a nyelvművelés, s benne a nemzetiség kifejlesztése volt a főcél, a tudományművelés a másodrendü, a mint az első feladat legnehezebb része meg volt oldva, a második egyenrangúvá lett s a tevékenység köre így mindinkább kiszélesedett.

Ez nemcsak utólagosan, a tényekből állapítható meg, ezt tudatosan és szükségszerűen intézték így Akadémiánk böles vezetői.

Második elnökünk, gróf Dessewffy Emil, halálát kevésel megelőzött lemondásakor az Akadémiához intézett s az 1865-iki december havában tartott ünnepélyes közülésen fölolvastott búcsúlevelében, mintegy a jövőt illető végóhajtásaképen, ezeket az arany szavakat hagyta ránk: „Nem az a mi feladatunk, hogy egy oly culturának nekünk odadobott hulladékaiból, melyben minden idegenszerű és semmi sem sajátunk, engedjünk magunkra tapasztatni egyet és mást, vagy tapasztgassunk magunk; a mi feladatunk nagyobb és magasabb. A mi feladatunk az, hogy a sajátlag és tulajdonképen magyar szellemi erő munkájával foglaljuk el helyünket azon ösvényeken, melyeken halad az emberiség erkölcsi és értelmi fejlődése, hogy az ez által nyert vívmányok összes tökesommájának részeseivé saját erőfeszítésünk által tegyük magunkat s hogy a saját fáradalmaink által nyert, saját szükségseink szerint alakított, jellegünk és tulajdonaink szerint idomitott szerzeményt azok kiérdemlett jutalmául tekinthessük . . .

Sőt nyelvünk is csupán ezen munka teljesítése által és annak folyamában emelkedhetik föl tökélyre és válhatik a magyar szellem hű kifejezőjévé . . .“

Ezt a programot a fejlődés természetszerű egymásutánja s a viszonyok változásához való alkalmazása szempontjából még világosabbá tette a Dessewffy közvetetlen elnökutódjának nyilatkozata.

Mint tizenöt éves tanuló, 1868 tavaszán e teremben én is b. Eötvös József egy elnöki beszédjének rám nézve feledhetetlen benyomása alatt állottam. Azóta annál szívesebben olvasom újra e beszédet, melyben kifejtette a szónok, hogy Széchenyi István és az ő első követői a tudományoknak magyar nyelven való művelését tűzték ugyan ki Akadémiánk feladatául, de a kik e nagy férfiú intenióit közelebbről ismerik, tudják, hogy a tudományok művelése az ő fölfogása szerint csak mint távolabbi cél volt kitűzve; a közelebbi feladat, melynek megoldását ő Akadémiánktól várta, nemzeti irodalmunk megalapítása volt, s ha Akadémiánk tevékenységét fennállásának első korszakában figyelemmel kísérjük, meggyőződhetünk róla, hogy ez maga is így fogta föl hivatását. E korszak alatt az irodalmi irány a szorosán tudományosat csaknem egészen háttérbe szorította, s bár a tudomány az Akadémia tevékenysége köréből kizárva akkor sem volt, legalább is alárendelt szerepet játszott. A főcél nemzeti nyelvünk művelése volt s általa egy nemzeti irodalom megalapítása. És ez helyesen történt így. Az első, a mi után minden nemzetnek törekednie kell, az, hogy egyéniségét biztosítsa. Akadémiánk, midőn majdnem egész munkásságát arra irányozta, hogy nyelvünket s általa irodalmunkat alapítsa meg, „mely a nemzet hitének, reményeinek s érzelmeinek hív tükre, méltó formában fejezze ki azt, miért milliók lelkesülnek“, bizonyosan azt tette, a mi ama viszonyok között a legszükségesebb volt. Nem titkolhatjuk azonban önmagunk előtt, hogy nemzetünk megváltozott helyzetével — t. i. a 67-iki kiegyezés után — törekvéseink irányának is változnia kell; a nemzetnek megváltozott helyzetével megváltoztak kötelességei s ezekkel — Eötvös meggyőződése szerint — megváltozott az Akadémia feladata is. A nemzetnek ezentúl „nem jelképre, hanem segédre van szüksége“ s valamint az nem felelne meg hivatásának, ha mint előbb s akkor helyesen, kizárólag régi jogállapotainak fentartásán dolgoznék, úgy Akadémiánk sem szorítkozhatik többé tisztán irodalmi tevékenységére: nemzetünknek, s tehát „Akadémiánknak részt kell vennie a nagy munkában, mely Európa-szerte a tudományok körében a népek szellemi fölszabadulásaért folyik“, s valamint akkor, mikor a nemzetnek arra szüksége volt, csaknem kizárólag nemzeti nyelvünk és irodalmunk megalapításának szentelte tevékenységét, úgy

most, midőn „irodalmunknak az Akadémia gyámságára többé szüksége nincs“, egész erejét abban a körben központositja, melyet már neve kijelöl.

Ez volt az Eötvös eszmemenete, mely ha talán a kérdés élesebb megvilágítása kedvéért kissé merev megkülönböztetést állított föl a mult és jövő feladatai, a nemzeti irodalmi és a tudományos czél fölkarolása között, éppen nála, ki egyaránt legjelesebb tudósaink és legjelesebb költőink közé tartozott, legkevésbé föltételezhetjük, hogy a tudomány széles köreinek munkába vételével az Akadémia nyelvművelő és irodalmi föladatait mintegy végleg elintéztetteknek tekintette volna.

A Dessewffy és Eötvös által jelzett, a tulajdonképeni tudományos föladatokat előtérbe állító reformirány fokozatos megvalósulását látjuk azokban a lényeges változásokban is, melyeken Akadémiánk szervezete és ügyrendje az idők folyamában keresztülment, melyek mindenben a szakszerű működés, a szakszerű fölhozás és döntés szempontjainak kedveztek, s melyeknek létrehozásában mindenesetre nagy érdeme van annak a kiváló férfúnak, kinek mai közülésünkön ünnepeljük emlékét: Toldy Ferencznek.

Az, hogy ez a fokozatos változás alapítóink czélzatával nem ellenkezett s a viszonyok fejlődésének szükségyszerű következménye volt, az, hogy nyelvünknek, irodalmunknak ez a lassú fölszabadulása, mondhatnám, kinövekedése az Akadémia ápoló, gondozó kezei alól, nem vált hátrányára s másrészt az Akadémia tudományművelő munkásságának erőteljesebb kifejlődése oly kitűnő férfiak vezetése mellett, minő például közvetlen hivatali elődöm, br. Eötvös Loránd volt, magyar tudományosságunkat tényleg előbbre vitte: nézetem szerint kérdésessé alig tehető. A kérdés, a mely vizsgálatunkat inkább hívja ki, az, hogy ez a változás mily hatással volt magára Akadémiánkra, annak gyarapodására, virágzására, tekintélyére és népszerűségére, arra a viszonyra, mely közte és termő s éltető talaja: a magyar nemzeti társadalom között fennáll?

És e tekintetben azt látjuk, hogy a hetvenes évek közepétől kezdve az Akadémia vezetői köréből mind sűrűbben hangzik föl a panasz a közönség csökkenő érdeklődése, sőt részvétlensége miatt. Míg gr. Lónyay Menyhért, ki bizonyára nemcsak széleskörű műveltséggel, de sok gyakorlati érzékkel is birt, 1874-ben még elmondhatta, hogy „nem létezik hazai intézet, mely iránt nagyobb érdekeltséggel, sőt kegyelettel viseltetnék a nemzet, mint az Akadémia iránt“, s büszkén sorolhatta föl azokat a nagyszerű adományokat és hagyományokat, melyekkel elnökségének megelőző három évi időszaka alatt gazdagodott az intézet: már két évvel később ugyanő hivatkozik a kevéssel előbb elhunyt báró Kemény Zsigmondra, ki előtte gyakran panaszkodta föl a nemzet

folyton hanyatló részvétét saját irodalma iránt, a mit maga is elismervén, s az akkori viszonyokat irodalmunk fölpezsdülésének a XIX. század első felébe eső korszakával hasonlítván össze, fölveti a kérdést, hogy hanyatlik vagy vénül-e nemzetünk, avagy csak a keleti fajokat jellemző apathia egy muló jelenségével van-e dolgunk?

Trefort Ágoston utolsó elnöki beszédjében 1888-ban szintén a közönség érdeklődésének hiányát hangoztatta; hivatkozott rá, hogy az ő fiatal korában a közönség hogy tódult az Akadémia gyűléseire s magyarázatul azt hozta föl, hogy abban a régi időben minden más szellemi tért lenyűgöztek a politikai viszonyok, csak a tudományos, az irodalmi tér maradt szabad, ellenben most megoszlik a figyelem s éppen a tudományos téren hiányzik a valódi szellemi szabadság, mert „a magyar társadalom a conventionalis és confessionalis fogalmak és felfogások keretében van leszögezve“.

Jogosultak ezek a panaszok, vagy csak csalódásai a rájuk nézve szebb multba visszatekintő öreg embereknek? túlbecsülései muló vagy véletlen tünemények jelentőségének? Hiszen már Széchenyi is, Akadémiánk életének második évtizedében, egyszer arra a panaszra fakadt, hogy az Akadémia „kiesett a divatból“, már „megúnta sok magyar s valami más után eseng“, kéri is a közönséget, ne vonja meg rokonszenvét, segítő kezét az Akadémiától, s midőn új lelkesedéssel újakért hevül, ne hidegüljön el a fennállók iránt se.

Tárgyilagosan és elfogulatlanul akarom vizsgálni a kérdést. Az Akadémia üléseinek látogatottsága, az Akadémiáról anyagi adományokkal való megemlékezés gyakorisága, az Akadémiával szemben a rendkívül kifejlődött sajtó részéről tanusított figyelem és érdeklődés, valamint a megítélésben nyilatkozó rokonszenv és elismerés tekintetében az utóbbi évtizedek tagadhatatlanul csökkenést mutatnak.

Nem fogok az okok keresésében a legkényelmesebb álláspontra helyezkedni, nem fogom egyszerűen és föltétlenül a legtürelmesebb, mert magát védeni nem tudó vádoltat, a nagy közönséget, a társadalmat marasztalni el; de viszont érzem, hogy e jelenség okait csak úgy könnyedén az Akadémia rovására sem lehet egészen írni.

Legtetszetősebb magyarázatul kínálkozik az a gyakran hallott kijelentés, hogy: letűntek a régi nagyok! irodalmunk, tudományunk az utóbbi időben nem emelkedett; ez az oka, hogy a közönség, a közvélemény érdeklődése is fogyóban van vele szemben.

Nézzünk a szemébe ennek az állításnak. Nézzük, vajjon ma, fájdalom, legfőbb szervétől megfosztott politikai közéletünk színvonala a hatvanas-hetvenes évekhez képest csakugyan annyira

emelkedett-e, a mennyire a közönségnek és a sajtónak az utóbbi időben már mindent magába szívó érdeklődése a politika iránt tanúsítani látszik? Vajjon, ha a Széchenyi, Kossuth, Deák letűnése politikai életünk színteréről nem idézte elő közönségünk elhidegülését a politikai közelet iránt, miért idézte volna azt elő az irodalom és tudomány iránt a Toldy, Eötvös, Arany elvesztése?

Évi jelentéseink, kiadványaink tanúskodnak róla, hogy az Akadémia igyekszik azt az egész, valóban tágas keretet, melyet alapszabályai számára kijelölnek, munkásságával betölteni.

A nyelvmuvelés célját nem hanyagolja el, mert hiszen az új „nagy szótár“ munkálatait serényen folytatja, gondoskodik a magyarországi nyelvjárások földolgozásáról, nyelveléktárról, oklevélszótárról, mesterségek szótáráról: az élő és fejlődő nyelvek használatában mindig fölmerülő vitakérdések végleges tisztázását talán nem annyira az Akadémia mulasztása, mint inkább az akadályozza, hogy ily kérdésekben egyik fél sem szokta pervesztes voltát elismerni.

A különböző tudományszakoknak első sorban hazai szempontokból való művelését, fejlesztését és terjesztését Akadémiánk a többnyire ülésain is bemutatásra s esetleg megvitatásra kerülő értekezések, valamint nagyobb művek kiadásával eszközli; könyvkiadó-vállalatában s a classikusok sorozatos kiadásában hézagpótló fordítások is napvilágot látnak, úgy hogy az utóbbi években 35—50 munka s 600—1000 nyomtatott iv volt az Akadémia sajtát, túlnyomó részben eredeti — nem fordított — évi irodalmi termelése, nem is számítva a segélyben részesített számos folyóiratot és irodalmi vállalatot. Különös gondot fordít történelmünk, régészetünk még földolgozatlan anyagának föltárására, hazánk természettudományi fölkutatásának, leírásának előhaladására, búvárlatok elősegítésére.

Szerepvivő helyet foglalunk el az Akadémiák Nemzetközi Szövetségében; 70,000 kötetre tehető könyvtárunk által is hozzájárulunk az ismeretek terjesztéséhez s nagy számú — talán kelletténél nagyobb számú, de alapítói rendelkezésekkel előszabott — pályázatainkkal is az irodalmi munkásság élénkítéséhez.

Megengedem, hogy mindezek a külső körvonalai működésünknek, melyeknek számadatokkal és részletekkel való megtöltését itt és most helyén valónak nem tartanám, nem adnak zsinórmértéket munkásságunk szellemi értékének megállapítására, mely szabad megítélés dolga s a melyre nézve az e helyről elhangzó vélemény is csak egyéni vélemény s tekintettel a szakok sokszerűségére és a megítélendő anyag tömegére, nagyon kétes értékű egyéni vélemény volna, már pedig e tekintetben fölületes ítélethozatalra nem akarnék e helyről is példát adni.

De azoknak, a kik tárgyilagos ítéletre törekesznek, két

szempontot ajánlok figyelmeinkbe. Az egyik az, hogy Akadémiánk majdnem minden számbavehető tudományos erőt közvetlenül vagy közvetve belevonni igyekszik tevékenysége körébe; azt hiszem, nem sokra megy azoknak száma, kik az Akadémiától távol akartak maradni, vagy társaságunk figyelmét elkerülték. Az Akadémia nem teremthet erőket, sőt mint testület tulajdonképpen tudományos műveket sem, a melyek utóvégre is mindig mint egyes emberek alkotásai látnak napvilágot. Az Akadémia csak alkalmat, tért, indítást, ösztönzést, anyagi segítséget, bírázataival útbaigazítást nyújthat az egyesek munkásságának; működésének eredményei csak abban az arányban mérhetők össze más akadémiaiakéval, a mely arányban a mi tudományos erőink összessége áll más nemzetekéhez. Feledhetetlen Toldy Ferencziünk egy értekezésében lelkiismeretes vizsgálat alapján igyekezett kimutatni tudománybeli hátramaradásunk okait nemzetünk egész történeti fejlődésmenetében s az akkori időben — a hatvanas évek végén, — és munkáját olvasva, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy az általa megjelölt okok hatása nagy részben még ma is fennáll; elég talán rámutatnom arra, hogy az egyetemek számában még ma is a világ művelt nemzetei között legszegényebbek vagyunk; lehet-e csodálni, hogy a magukat hivatás-szerűen és egészen a tudományoknak szentelő egyének száma is nálunk aránylag csekély? Sajátságos paradoxon, hogy az az ország, a melyben aránylag legtöbbnek lépnek a tudományos pályákra előkészítő középiskolákba, aránylag legszegényebb a valóban tudományt foglalkozó emberekből.

A másik szempont, mely figyelmet érdemel, az anyagi eszközök kérdése. És itt szeretnék leszámolni az Akadémia gazdagságának legendájával. Nem akarok itt sem részletekbe és számadatokba bocsátkozni, csak arra kívánok utalni, hogy az Akadémia hat millió koronára tehető vagyonának jelentős részét alkotják: palotánk, melyet mi, mint a nemzet lelkesedésének adományát, nagy becsben tartunk, de mely anyagi szempontból tagadhatatlanul terheket is hárít az Akadémiára, továbbá oly alapítványok, melyeket kénytelenek vagyunk megszabott és nem mindig célszerűnek bizonyult rendeltetésekre fordítani. Háztartási kiadásainkat növeli az, — a mit én nem szívességnak, hanem a nemzet iránti tartozásnak tekintek, — hogy hajlékot adunk majdnem az összes a központban székelő tudományos és irodalmi társaságoknak is. A személyi kiadások apasztására az Akadémia legtöbbet tett azzal, hogy rendes tagjai lemondtak a részükre majdnem minden külföldi hasonló intézet példája nyomán kijárt tiszteletdíjról; ilyenképen most évenként közel 230,000 koronát vagyunk képesek tulajdonképpen tudományos és irodalmi czélokra fordítani, a mely összeghez 87,000 koronát az állam ad. Nem

akarok összehasonlításokat tenni némely amerikai tudományos intézménynek a mi viszonyaink között egészen elképzelhetetlen anyagi eszközeivel; abból sem akarok következtetéseket vonni, hogy a francia Institut összes kiadásait az állam fedezi; utalhatok azonban talán arra, hogy a kis Románia akadémiaja 10 millió franknyi jövedelmező alap fölött rendelkezik, úgy hogy, bár csak csekély állami segélyben részesül, a miénknél sokkal gazdagabbnak mondható. A legtöbb európai akadémia állami dotációja nagyobb a miénknél s mégis a magyar Akadémia azok közé tartozik, a melyek jövedelmük legnagyobb hányadát fordítják közvetlenül tudományos irodalmi czélokra, de igaz az is, hogy alig van akadémia, melynek anyagi közreműködését oly sok célra vennék igénybe; hiszen nálunk alig képzelhető egy tudományos vállalat megindulása vagy működése az Akadémia segítsége nélkül. Ez a szükségszerű szétforgácsolása anyagi eszközeinknek főoka annak, hogy egyes, nagy, pozitív eredményekre nem hivatkozhatunk oly gyakran, mint magunk óhajtanók.

Az Akadémia tényleges viszonyai fölötti e rövid szemle után visszatérek a megállapított jelenség, az Akadémia iránti csökkenő érdeklődés okának további kutatására. Nézetem szerint hasztalan volna azt másban, mint abban a körülményben keresni, hogy Akadémiánk eddig hetvenhat évre tehető pályafutásának második felében, tulajdonképen csak a vezetőitől öntudatosan megjelölt programot követve, a magyar irodalmi nyelv szilárd megalapítása s a tömegek értelméhez és szívéhez szóló nemzeti irodalom gazdag kifejlődése után rátért főkép tudományművelő feladata behatóbb munkálására. Hogy a szóban forgó jelenségnek ez a szerepváltozás az igazi oka, azt mutatja az az élénk, mondhatni fokozódó érdeklődés, melylyel tisztán a szépirodalmat művelő társaságaink a közönség részéről ma is találkoznak.

Az Akadémiának azzal kétségkívül számolnia kellett, hogy ebben az újabb főladatkörében kevesebbeknek érdeklődése és figyelme fogja tevékenységét kísérni, de viszont számíthatni vélt arra, hogy ezeknek a kevesebbeknek az érdeklődése legalább annál melegebb, tartósabb és áldozatkészebb lesz. Ha talán e tekintetben is esalódás érte, ennek magyarázatát főkép abban keressem, hogy közönségünk a tudomány művelésében és előbbrevitelében még nem látja úgy kidomborodni a nemzeti célt, mint látta a nyelvművelésben és a nemzeti irodalom megalapításában. Pedig lánglelkű elődöm, gr. Desselffy Emil idézett szavai mily megkapó igazsággal állítják élénk a tudományos munka nagy nemzeti fontosságát! és vajjon mi volna az az „olvasztói felsőbbtség“, melytől Széchenyi a magyar faj valódi uralmának e hazában való megalapítását várta, ha nem elismert kiválóságunk a szellemi munka legmagasabb főladatainak teljesítésében? És hogy e kér-

désnél is, ma emlékében ünnepelt Toldy Ferenczünkre hivatkozom: ő megjelölte azokat a tudományos czélokot, melyeknek megvalósítása, midőn tartozásunk lerovásául tekinthető az egész művelt világgal szemben, egyúttal nemzeti becsvágyunk, nemzeti büszkeségünk legméltóbb tárgyául is szolgálhat: „legyünk meggyőződve — úgymond ő — hogy ha a nemzeti tudomány érdekeit, erőinkkel való helyes gazdálkodás mellett, minden téren ápoljuk; ha a magyar nyelvészetet, ha a magyar történelem művelését, ha a hazának régészeti, természettani és természetrajzi tekintetben megismertetését, nyomósan és szerencsésen folytatjuk: jutand ezekből az egyetemes tudománynak is, s nem maradand el a világ elismerése sem“. Nemzeti föladatnak mondja a tudományművelést Eötvös József is, „mert napjainkban a nemzetek nagysága nem az emberek, hanem az intelligentia mennyiségétől függ“, s az, mely a többieket ebben megelőzi, közöttük első is fog válni. De a tudománynak egész erővel hatnia kell a magyar állam megszilárdulására is, a mennyiben „a történelmi, politikai és természettudományoknak kell egy új, erősebb nemzetedéket nevelni, a mely képes legyen megoldani Magyarország nehéz és nagy feladatait“ (Gyulai).

Íme, mily könnyű azokat a nemzeti szempontokat megtalálni, melyek Akadémiánk tudományművelő feladatai számára is, ha általánosan föl lesznek ismerve, biztosíthatják társadalmunk érdeklődését; s ezekre a szempontokra annál inkább kell nekünk is súlyt helyeznünk, minél inkább fenyeget oly idők veszélye, melyekben a nemzeti szellem föntartása majd talán ismét a társadalomnak és az irodalomnak fog föladatul jutni.

De szerzett tapasztalataink, nézetem szerint, arra is intenek, hogy nem szabad Akadémiánknak soha a nemzeti irodalom művelését sem egészen elhanyagolnia, mert mindig ez lesz az, a mi legbiztosabban fentartja a köcsönhatás eleven életfolyamat Akadémia és közönség között, a melyet intézetünk, ha fejlődni akar, nem nélkülözhet. Nem szabad tehát sem Akadémiánknak előkelő zárkózottságban bevárnia, míg a közönség jobban fogja őt megérteni, sem közönségünknek kedvetlenül arra várnia, míg az Akadémia az ő ki sem fejezett izlésének megfelelőbbé változik; meggyőződésem, hogy ha az Akadémia és művelt közönségünk különösen a tudomány nemzeti szempontjainak méltatása s a nemzeti irodalomnak is folytonos művelése terén egymást keresni fogják, meg is fogják egymást találni.

A mit pedig mindenekelőtt maguktól, tisztelt társainktól akarok kérni ez alkalommal, az az, hogy azt az érdeklődést és megbecsülést, melyet a közönségtől várunk és joggal várunk, adjuk meg mindenekelőtt teljes mértékben és kivétel nélkül mi magunk az Akadémiának. Ha elérhető lesz az, hogy a mit az

Akadémia tesz, azt mindnyájunk közreműködésével tegye, akkor talán sokat, a mi javítást igényel, meg is fogunk javíthatni s mindnyájan szívesebben és több okkal azonosítván magunkat Akadémiánkkal, könnyebb lesz annak körünkön kívül is barátokat szerezniünk.

Szálljon meg bennünket valami abból a „zarándoki komolyság”-ból, melyet akadémiai társainak hivatásuk követésében Széchenyi ajánlott s a melylyel ő maga szentelte életét a haza szolgálatának; szálljon meg bennünket valami abból a mély, szinte vallásos hitből, a melylyel — mint Gyulai Pál jól mondja róla — Toldy Ferencz hitt a nemzeti műveltség államalkotó erejében. Hogy ugyanakkor, mikor a könnyelmű elbizakodással, erőink és eredményeink önámító túlbeesülésével bátran szembe szállunk, szálljunk szembe a kételkedő kishitűséggel és fásult közönynyel is, és soha egy perczig se kételkedjünk abban, hogy nemzetünkben megvan a képesség s a hivatás is minden téren — a tudományén is — fölküzdeni magát az első közé, s hogy ha mindenki azon a helyen, a hová állítják, kötelességét teljesíti, a sikernek nem szabad, nem lehet elmaradnia!

A hit! a hit! Ez az, a mi megerősít és fölemel, a mi törpéket óriásokká, maroknyi népet hódító phalanxszá növeszt, a mely a lankadó kart újra megacézlozza s a meztelen kebelnek a vért biztonságát adja meg. Csak a hit képesít és jogosít vezetésre, mert követni csak azt lehet, a ki maga hisz a célban; a haza jövőjébe, nemzetünk nagyságába vetett hit volt elődeink győzelmének záloga, az jövőendő feladatainkban való sikerünknek is föltétele: e hit nevében hívom föl munkára az Akadémiát s Akadémiánk iránti bizalomra és szeretetre a nemzetet!

Ezzel az Akadémia hatvanhatodik közülését megnyitom.

Főtítkári jelentés.

(Olvasta *Heinrich Gusztáv* a márczius 25-iki közülésen.)

Tisztelt Akadémia! Midőn Akadémiánk ma kegyeletes örömmel üli egyik legérdemesebb tagjának emlékét, a ki közel egy félszázadon keresztül a M. Tud. Akadémia tagja, titkára, lelke volt, a ki szíve legmélyéből fakadó lelkesedésével és bámulatos munkaerejével szolgálta a magyar tudományt, irodalmat és műveltséget, de mindenekelőtt a magyar Akadémiát: a főtítkári jelentés első sorban köteles megemlékezni róla, a ki a főtítkárok sorában, ha nem is ezen a néven, legerősebben nyomta hatalmas egyéniségének bélyegét Akadémiánkra.

A Magyar Tudós Társaság már 1830 november 17-én választotta a 25 éves fiatal orvost és író-tudományi osztályának helybeli tagjává és már egy fél évvel utóbb, 1831 febr. 20-án segédjegyzőjévé és levéltárnokává. Innen halála napjáig mindig hivatalos viszonyban volt Akadémiánkkal: 1832 szeptember 1-én lett a Tudománytár szerkesztője s az marad 1835 szept. 12-ig, mikor az elegendő ülés titoknoknak megválasztja. Egy negyedszázadnál tovább viselte e fontos tisztelet, míg a Felsőség őt 1861 jún. 24-én a pesti egyetemre a magyar nyelv és irodalom tanárává ki nem nevezi: július 15-én mond le titoknoki állásáról s az Akadémia decz. 21-én elfogadja lemondását. De továbbra is az Akadémia marad sokoldalú érdeklődésének és fáradhatatlan munkásságának főtere. Innen túl csak egy-két adatra szorítkozom: 1868 márcz. 17-én nyeri irodalomtörténete a nagyjutalmat, 1871 márcz. 23-án lett a nyelvtudományi bizottság elnöke, május 17-én az Igazgató-Tanács tagja; 1871 október 30-án meghívja a Kisfaludy-Társaság az Akadémiát ötven éves írói jubileumára, de elnökünk már 1875 deczember 11-én bejelenti váratlan halálát; 1876 márczius 20-án megveszi Akadémiánk hátrahagyott kéziratait, 1880 október 31-én pedig leleplezzük a Kerepesi-út melletti temetőben síremlékét, melyre Akadémiánk a mai ünnepi napon is letette kegyeletes hálája jeléül a megemlékezés hervadhatatlan koszorúját.

Toldy Ferencz egész működésének és érdeklődésének középpontja az Akadémia volt, sokkal nagyobb mértékben, mint akár

az egyetem, melynek egyik legnagyobb disze volt, akár a Kisfaludy-Társaság, melyet ő alapított, vagy az egyetemi könyvtár, mely szintén nagy mértékben bírta rokonszenvét. A ki működését az Akadémiában csak hozzávetőleg akarná vázolni, az elmondaná a M. Tud. Akadémia történetét, a mi e rövid megemlékezésnek nem lehet czélja; de néhány jellemző adatot mégis föl akarok említeni. A Pesten megjelent könyveknek időszakonkénti bírálatos bejelentésével kezdi működését, de már 1831 május 16-án indítványozza a külföldi jelesebb drámák lefordítását. Nyomban Vörösmartyval magyar-német zsebszótárt tervez és fölveti a Nagy Szótár eszméjét és sürgeti Kazinczy Ferencz hátramaradt műveinek kiadását. Fáradhatatlanul bírál idegenektől benyújtott munkákat, elkészíti, ugyancsak Vörösmartyval, a magyar helyesírás és szóragasztás szabályait, sürgeti (1834) a Müncheni-codex lemásolását és Vörösmartynak biztosítja a nagy többség elmaradt izlésével szemben a nagyjutalomnak legalább felét. Ezalatt és utóbb is folyton reformálja az Akadémia szervezetét, melynek mai alakja is az ő műve. Ő követeli (1841 szeptember 2.), hogy a levelező tagok is tartsanak székfoglalót, ő tesz javaslatot (1843 szeptember 25-én és később ismételve) a beadott kéziratok kiadása és az Akadémia könyveinek nagyobb kelendőse ügyében; sőt 1847 febr. 21-én a naptárak kiadásával reméli az Akadémia jóvedelmét szaporíthatni és hatását a népre mélyebbé és szélesebbé tehetni. Már 1843 decz. 18-án indítványozza egy magyar nyelvjárástan kiadását és megújítja ez indítványát tíz évvel utóbb (1853 decz. 3.), midőn sürgeti, hogy küldessenek ki kutatók a különböző vidékekre beható észlelés czéljából: sürgetős az ügy, mert a nyelvjárások sebesen elhalványodnak. Az Akadémia tudományos színvonalának emelését ismételve követeli, már a negyvenes években is; szigorúbban kell megbírálni a beadott dolgozatokat; ez irányban 1867-ben összeütközése is volt az Akadémiával.

Minden érdeklí, a mi a tudománnyal, irodalommal, nemzeti műveltséggel kapcsolatos: így serényen rendezte az Akadémia könyvtárát (e téren kifejtett fáradozásait 1851 július 17-én hivatalosan is elismerte az Akadémia), mely 1844-ben nyílt meg; 1846 január 5-én fejtegeti az összehasonlító nyelvészet fontosságát és óhajtja e tudománynak a magyar nyelvre alkalmazását. Midőn 1848-ban a márcziusi napokkal új korszak nyílik meg nemzetünk történetében, Toldy márcz. 20-án örömbeszédet olvas föl a sajtó fölszabeditásáról, valamint politikai viszonyaink gyors és szerencsés átalakulásáról. Az ötvenes években tapintatos óvatossággal képviseli az Akadémia érdekeit az idegen hatalommal szemben és e szomorú időnek legszebb és leghatalmasabb nemzeti ünnepét, Kazinczy Ferencz születésének százados évfordulóján, Toldy javasolta 1858 november 22-én. Az ő alkotása (1853) a történelmi

bizottság is a magyar történelmi emlékek tervszerű nyomozása, gyűjtése és közzététele végett. A konstantinápolyi Corvinák visszakeresése ügyében ő kezd 1864 április 25-én mozgalmat s egy évvel utóbb 1865 november 6-án ő indítványozza a Nyelvtörténeti Szótárt és ő fordítja 1866 márcz. 19-én az Akadémia figyelmét a székesfehérvári ásatásokra, melyek nemzeti multunk földterítésére nagy eredményeket ígértek. A hetvenes években megalkotja Akadémiánk mai szervezetét, ekkor teremti meg a Könyvkiadó-Vállalatot és a mai Budapesti Szemlét, tervezi a Régi Magyar Költők Tárárt és a Magyar Nyelvört, ismételve javasolja, hogy a mennyiség- és természettudományi bizottság részére 5000 forint évi államsegély biztosítsák tudományos kutatásokra és sürgeti, hogy a nyomdák példányainak köteles beküldése törvényben biztosítsák.

Bocsánat e látszólag száraz adatok felsorolásáért, melynek még az sem mentsége, hogy teljes. De legalább egy futó pillantást vetve Toldy akadémiai tevékenységére, csupán vázlatos képet óhajtottam nyújtani működésének sokoldalúságáról és nagy jelentőségéről, mely neki Akadémiánk szellemi alapítói és vezetői sorában örökre biztosítja a legelső helyek egyikét. „A M. Tud. Akadémia (mondja az 1875 decz. 11-diki már említett ülés jegyzőkönyve) mély fájdalommal jegyzi föl e lapokra Toldy Ferencznek oly megdöbbentő váratlansággal bekövetkezett halálát és jegyzőkönyvében is emléket szentel a férfinak, kinek hosszú és örökké munkás élete annyira szorosan fonódott egybe már kezdettől fogva e tudományos Akadémia életével; ki ennek alapítása óta rendes tagja, tovább egy negyedszázadnál titoknoká és mint ilyen, mondhatni szellemi fölépítője, nehéz napokban éber és féltékeny öre, és hivatala megszűntével is ülésekben, bizottságokban egyik legbuzgóbb, legmunkásabb tagja, a közelebbi években pedig az Igazgató-Tanácsban intézetünk anyagi érdekei körül is tapasztalásban gazdag tanácsadója, — minden tekintetben Akadémiánk és irodalmunk igazi díszé és büszkesége volt. Maradjon áldott mind az idők végeig emlékezete!”

Az Akadémia mult évi tudományos és irodalmi működését nem akarom részletesen jellemezni. Az idevágó adatok a közzétett kimutatásban a közönség kezei közt vannak és lehetővé teszik a távolabb állónak is, hogy munkásságunk értékéről ítéletet alkosson magának. De ki akarok emelni a mult év eseményeiből hármat, melyeknek bővebb ismertetése e kimutatás keretébe nem fért, pedig Akadémiánk szellemi és anyagi gazdagodásának örvendetes tünetei.

Első sorban föl kell említenem a Széchenyi-Muzeumot, mely hosszas és sikeres fáradozások után, első sorban gr. Széchenyi Béla ig. és t. tag kegyeletes áldozatkészségével, elkészült, úgy hogy

november 3-án ünnepélyesen megnyithattuk. A nagyszámmal megjelentek, akadémikusok és vendégek. örömmel és meglepetéssel tekintették meg az összegyűjtött emléktárgyakat, melyek azóta is napról-napra gyarapodtak, úgy hogy e szerény kezdetből fejlődött intézet ma-holnap elsőrangú tudományos jelentőségű muzeum lesz. Azonban e muzeumnál nem a tudományos szempont a döntő: hisz e gyűjtemény első sorban Akadémiánk örök hálájának tanúbizonyossága kíván lenni halhatatlan alapítója iránt, de egyszersmind mindennapi emlékeztető a legnagyobb magyarnak nemes alakjára és áldásos életére, kiről báró Eötvös József méltán mondhatta, hogy soha egy rövid emberéletnek nagyobb eredményei nem voltak, soha egyes polgár nemzetének hálájára érdemesebbé nem tette magát, mint Széchenyi István. Nagy szelleme mintha közelebb kerülne hozzánk az emlékezetének szentelt muzeum számtalan érdekes emléktárgyaiban, melyeknek mindegyike fennn hirdeti, hogy szíve épp oly nemes volt, mint a milyen nagy volt elméje, mely soha sem szünt meg nemzete virágzásán fáradozni és a legsötétebb napokban is lelkesen hirdette Magyarország jövőjébe vetett tántoríthatatlan hitét.

A másik két momentum, melyet említendőnek tartok, két igen értékes könyvtár, melyek a lefolyt évben Akadémiánk birtokába mentek át. Október 16-án adta át özvegy Ráth Györgyné 1905 július 7-én elhunyt férjének régi magyar könyvtárát, melyet a nagyérdemű könyv- és régiségbúvár már 1895 december 16-án adományozott vlt Akadémiánknak. E rendkívül becses gyűjtemény csupa Hungaricumot tartalmaz, azaz hazánkra vonatkozó régi nyomtatványokat, köztük számos unicumot és incunabulumot vagyis 1501 előtti nyomtatványt. Kétezerháromszázötven munkából áll: 1042 magyarországi és 1322 külföldi nyomtatványból. A hazai nyomtatványok közül 527 magyar nyelvű, 515 más nyelvű, a külföldiek közt van 368 magyar szerzőktől való, 954 pedig nem magyaroktól, de magyar vonatkozású. A magyarországi nyomtatványok közül 407 olyan, mely unicum, azaz csupán ezen gyűjteményben van meg; a külföldiek közt van 141, melyek 1501 előtt kerültek ki a sajtó alól. A nagybecsű gyűjtemény teljes katalógusát mult évi novemberi füzetében közölte az Akadémiai Értesítő. A nemes adományozónak emlékét örökre ébren fogja tartani a hálás utókorban e könyvtár; elismerésünk szerény jele az adományozás tényét megörökítő Emléktábla az Akadémia könyvtárában, melyet e nagygyűlés keretében lepleztünk le.

Könyvtárunk másik, egészen más természetű, de szintén nagyértékű gyarapodását özvegy Gomperz Zsigmondné nemeslelkű úrhölgynek köszönhetjük, a ki néhai nagytudományú vejének, dr. Kaufmann Dávid jeles orientalistának ritka szaktudással és nagy költséggel egybegyűjtött könyvtárát Akadémiánknak aján-

dékozta. A tudós gyűjtő leginkább héber kéziratokra, a zsidók egyetemes történetére és a középkori filozófiára vonatkozó alapvető munkákra helyezett súlyt, hisz e szakmákban ő maga világszerte elismert tekintély volt. A világirodalom e körbe vágó legfontosabb műveinek első kiadásaival találkozunk e gyűjteményben, nagyszámú, leginkább olasz eredetű incunabulummal, sok XVI. századi nyomtatvánnyal és egyéb editio princeps-szel. E könyvtár tartalmát 594 kézirat, 1066 héber nyomtatvány, 731 egyéb nyelvű orientalista munka, 285 kötet folyóirat és 157 vegyes tartalmú munka teszi; összesen 2833 darabból áll e gyűjtemény, mely sajátlagos tartalmánál fogva nemcsak Akadémiánk, hanem az egész ország könyvtárait kiegészíti és méltán csatlakozik a nagy angol, olasz és német könyvtáraknak hasonló tárgyú osztályaihoz. A becses gyűjteményhez Gomperz Zsigmondné úrhölgy külön adományként még saját tulajdonában volt 25 darab. Többnyire olasz eredetű illuminált héber kéziratot esatolt, melyeknek művelődés- és művészettörténeti értékét illetékes szakemberek nagyra becsülik. Akadémiánk meleg köszönettel adózik a nagy-lelkű adományozónak tudományos gyűjteményeinknek e nagyértékű gyarapításáért és híven őrzi elhunyt kiváló birtokosa emlékezetét.

Az örvendetes mozzanatok mellett azonban nem hiányzanak Akadémiánk mult évi történetéből a szomorú események sem. Értem azokat a súlyos veszteségeket, melyeket utolsó jelentésem óta kitűnő tagtársak elhunytával szenvedtünk. Legsúlyosabbak az Igazgató-Tanács veszteségei: június 13-án hunyt el *József főherceg* ő cs. és kir. Fensége és október 15-én *Szász Károly*, mind a ketten Akadémiánk tiszteleti tagjai. Az első iránt, a ki katonai nagy érdemei mellett, hisz neki köszönjük honvédségünk kitűnő szervezetét, a tudománynak is nagylelkű pártolója és hivatott művelője volt, f. évi május 20-án külön emlékünnepen rója le Akadémiánk kegyelete és hálája adóját. *Szász Károly* közel egy félszázadon keresztül volt Akadémiánk tagja, 1892-től 95-ig másodelnöke és mindenkor páratlan munkaerejű és fáradhatatlan buzgalmú munkása. Mint költő és műfordító, mint szónok és tudós, mint aesthetikus és irodalomtörténetíró hervadhatatlan érdemeket szerzett nemcsak Akadémiánk iránt, melynek egyik büszkesége volt, hanem az egész magyar nemzet iránt, melynek a világirodalom legnagyobb remekeit, a Nibelungokat és Firduszit, Molièret és Shakespearet, Dantét és Goethét hozzáférhetővé tette. Ha kevés emberről mondható, ő róla biztosan állítható, hogy hiült helye nehezen lesz valaha betölthető. Egy harmadik tiszteleti tagunkat, Akadémiánk nesztorát, az ősz *Kruspér Istvánt*, július 2-án vesztettük el. Szintén közel egy félszázada volt tagja az Akadémiának, a geodéziának hazánkban első, hosszú időn át egyetlen és halála napjáig legkiválóbb tudományos művelője, a ki

szaktudományát számos jeles és a külföldről is fényesen elismert irodalmi munkával és sok új mérőeszkővel gyarapította és előbbre vitte. Levelező tagjaink sorából egy nappal a mult évi nagygyűlés után, május 15-én hunyt el *Szilasi Móricz*, az összehasonlító nyelvészet kiváló művelője, kit férfikora derekán, tevékeny tudományos munkásság közepett, épp egy új vállalat megindításakor ragadott el a halál. Gyorsan követte őt tanártársa, *Széchy Károly*, a ki már ezen évben, január 3-án hunyta le örökre szemeit. Buzgó, hivatott, lelkiismeretes kutató volt a magyar irodalomtörténet terén, melynek főleg régibb szakait nagy sikerrel tanulmányozta. Főművei, Zrinyi a költő életrajza és Zrinyi költői műveinek első tudományos kiadása, melyet sajtó alá adott, de megjelenését már nem érthette meg, föntartják emléket a magyar tudomány történetében. Két jeles kültagot is veszítettünk a mult évben: *Rectus Elisée*, ki július 25-én hunyt el, egy negyedszázada volt Akadémiánk tagja, elsőrangú geographus, kinek főműve a „Nouvelle géographie universelle“, a földrajzi tudomány leghatalmasabb termékei közé tartozik. A másik, *Oppert Gyula*, a ki 40 év óta volt tagtársunk, augusztus 21-én halt meg, elsőrangú orientalista, ki főleg az ékiratok megfejtése körül fejtett ki korszakos működést. Ő fedezte föl az ország neve után elnevezett suméri nyelvet, melyet, bár igen óvatosan, az ural-altáji nyelvsalád körébe sorolt. És e szomorú lista végén talán szabad a halás megemlékezésnek egy szerény ágát itt is letennem *Ráth György* sirjára, a ki szintén a mult évben, július 7-én lépett ki az élők sorából. Nem volt Akadémiánk tagja, de nagyszerű könyvtár-adománya örökre biztosítja neki az Akadémiához való hozzátartozását.

És most térjünk át a megüdvözültekről a megkoszorúzottakra. De még a tagválasztások bejelentése előtt föl kell említenem az Akadémia tisztviselői karában e nagygyűlésen végbement változást. *Gyulai Pál*, a ki 36 év óta vitte mint titkár az I. osztály ügyeit, korára való tekintettel visszalépett és helyét ifj. *Szinnyei József* r. tag foglalta el. Csak mély sajnálattal búcsúozunk el Gyulai Páltól, a ki akadémiai működése terén is a lelkes buzgóság és lelkiismeretes kötelességtudás valóságos mintaképe volt. De tudván, hogy az Akadémia mennyire van szívéhez kötve, nem kételkedünk benne és melegen óhajtjuk, hogy azért jövőre is nagyrabecsült és szeretett munkatársunk maradjon. Fiatal utódja, kit szívesen üdvözlünk, nehéz föladatra vállalkozott, mikor ily elődnek helyét kell betöltenie; de ügyszeretete bizonyára lehetővé fogja tenni neki, hogy kitűnő elődjét mind jobban megközelítse.

Az idei tagválasztások főjellege, hogy három jelesünknek megadtuk a legnagyobb kitüntetést, melyet Akadémiánk osztogat-

hat. Tiszteleti tagokká választottuk *Gyulai Pált*, *Lévay Józsefet* és *P. Thewreick Emilt*. Csak neveiket kell említenem, mert e nevek teljességgel fölmentenek engem azon túlságosan könnyű föladat alól, hogy érdemeiket fölsoroljam, melyeket minden magyar ember ismer és hálásan elismer. Hasonló kitüntetésben részesült *Genersich Antal* társunk, kit a nagygyűlés rendes taggá választott mint oly tudóst, a ki három évtizede fáradhatatlan munkássággal és rég elismert sikerrel műveli szaktudományát, az orvosi tudománynak egyik legfontosabb ágát.

Egészen új belső ember hat lépett sorainkba. Az I. osztály tagjai lettek: *Décsi Lajos*, a régibb magyar irodalomnak lelkes kutatója, a ki munkáihoz fáradságot nem ismerő buzgalommal gyűjti az elszórt és eldugott adatokat, melyeket azután alapos készletséggel és helyes ítéllettel dolgoz föl az irodalomtörténeti elvek és módszerek sokoldalú ismeretén nevelt látkörrrel; — továbbá *Vári Rezső*, a classica philologia terén főleg a görög és latin palaeographiának és szövegkritikának hazánkban elsőrangú művelője, a ki a legújabbban föllendült középhellén tanulmányok munkásai közé állván, a magyar honfoglalás kútfőinek földolgozása körül is szerzett érdemeket; — végre *Kégl Sándor*, a keleti nyelvek és irodalmak lelkes kutatója, a ki főleg a perzsa, szanszkrit és hindu philológiában fejtett ki úgy hazánkban, mint a külföldön tudományos értékű munkásságot. — A II. osztály szintén három új taggal gazdagodott: *Bernáth István* socialpolitikai és gazdasági íróban egész társadalmi életünk ügyeire fordított, majdnem negyedszázados munkásság szerzőjét tisztelte meg az Akadémia; — *Mihalik József*, a kassai muzeum miniszteri biztosa, húsz éve működik a régészet és művészettörténet terén, mely tudományokat nagyszámú, önálló kutatáson alapuló értékes tanulmányokkal gazdagította; — végre *Takáts Sándor*, kiváló gazdaság- és hadtörténeti kutató, a ki levéltárak poros aktáiból merített, új anyagban bővelkedő dolgozataiban nemzeti multunknak egy merőben új, eddig teljesen ismeretlen oldalát világítja meg, mely idővel hazánk művelődéstörténetéről egészen új, alaposabb és életteljesebb képet fog nyújtani. Örömmel fogadjuk őket sorainkba és hiszszük, hogy Akadémiánk körében fokozott ösztönzést fognak nyerni érdemes munkásságuk buzgó folytatására.

A külföldi tudomány kitünőségei közül *Brusa Emil* olasz jogtudós, *Denis Ernő* és *Lavisse Ernő* francia történetírók, *Hilbert Dávid* és *Poincaré Henrik* matematikusok lettek Akadémiánk tagjai. Megválasztásukkal őket akartuk megtisztelni, de helyes mérlegeléssel világos, hogy magunkat tiszteltük meg.

Végül nem mellőzhetem egészen pályázatainkat, melyek során ezúttal jutalmat nyertek *Júlics Ferencz* nagykereskedő (a Wahrmann-kereskedelmi díjat), *Horger Antal* brassói tanár

(a Sámuel-nyelvészeti díjat), *Gombocz Zoltán* és *Melich János* (a Lukács Krisztina-nyelvtudományi jutalmat) és *Szigetvári Iván* (a Gorove-aesthetikai díjat). Ezeken felül számos megbízást adott Akadémiánk kiváló szakférfiaknak fontos tudományos kérdések tanulmányozására és megoldására, melyeknek eredménye annak idején be lesz jelentendő.

Porszem a porszemhez alkotja a nagy mindenséget. Minket is az a tudat serkent és nyugtat meg, hogy évi porszemeinkkel hozzájárulunk a magyar tudomány hatalmas épületének emeléséhez.

Toldy Ferencz emlékezete

születése századik évfordulóján.

(Olvasta *Lévay József* t. t. a márczius 25-iki közülésén.)

Egy század-év porát ime lerázza
Az ünneplő hálás emlékezet,
Bennünket a szerény szülői házba,
Szelíden rengő bölcsőhöz vezet.
Szemünk előtt a bölcsőtől a sirig,
Egy küzdelmes, hosszú, szép pálya nyílik,
Mely ránk örökbe dús kincset hagyott,
Út-jelzőjén a TOLDY név ragyog.

Korán magas czélt tűzni életünknek,
És csüggedetlen törni a felé, —
És látni, hogy művünk nem semmisült meg,
Vetésünket a nap megérlelé, —
Aggodtan is munkában elmerülni
S ifjú korunk eszményeért hevülni:
Az égnek ily látványban kedve telt —
Boldog halandó, a kit így kegyelt!

Őt így kegyelte s örszemmél kísérte:
A hon szerelme eljegyezte őt,
Nyert is hozzá, hogy élni tudjon érte,
Tartós időt, aczélezott erőt.
Álmát, melylyel az ifjú szív megáldá,
A férfikor édes valóra váltá;
Felhajnallott előtte a setét;
Virulni látta drága nemzetét.

Azért buzgott, abban telt éje-napja,
 Hogy felsegítse e virulatot,
 Ez volt vezére, szinte létalapja,
 Szívós kitartást innen kaphatott,
 Hogy szellemünk történetét nyomozza
 S egy összhangzó képben napfényre hozza,
 Sejtetve biztatólag a jövőt,
 Mely gyökerével rég-multunkba nőtt.

Sírok mélyére szállt szövétnekével.
 Költőt, tudóst életre kelte föl,
 Kik a felejtés néma éjjelével
 Borítva tűntek el szemünk elől.
 Ihlettsége erősb volt a halálnál,
 Szellemtábor ekként gyült oldalánál,
 Mind ismerőse már, mind hű felek:
 Eszméiért együtt küzdött velek.

De tábort közelbről is nevelte:
 Ősök porán nőtt az új nemzedék,
 Azok közt lön híven megosztva lelke,
 Hogy lángja majd azok lelkében ég.
 Éltét bennök tovább folytatni vélte
 S egy szebb jövő küldötteit remélte,
 Ajkáról a mag nem sziklára hullt,
 A hon javára fejlett s izmosult.

Mert volt alakján szívelni való sok:
 Mosolygó arcz, nyájas, derült kedély,
 Bizalmat keltő, megnyerő vonások.
 Könnyed felszín alatt érzése mély;
 Kezdő tehetségek szárnyát emelte,
 Mellettük öndicsőségét feledte,
 Hön üdvözölt minden csekély sugárt,
 Kitől egy kis fényt nemzetére várt.

Ám az erély nem hagyta őt magában
 A könnyen olvadó kedély miatt;
 Szírték között is, hullámok zajában
 Gyötört hajója vissza nem riadt,
 Bár féluton megállva, bár leverten.
 Ő mindig, mindig bízik a sikerben,
 Ijesztő kétség nem csüggeszti el
 S a küzdőkhöz kiáltja: merni kell!

Akkor is, hogy vérünket eltaposták
 S tiport rajtunk a fék-vesztette kény,
 Rablánczok közt hallgatott a szabadság
 S már-már alélni kezdett a remény:
 Ő mindig látott, bár fájdalma égett,
 A felhős égen egy parányi kéket
 S munkálta, hitte rendületlenül.
 Homályba vont napunk hogy felderül.

Mint tört hajós a mentő deszkaszálhoz,
 Ha még a hullám nem söpörte el,
 Úgy ölelte ő ezt a kört magához,
 Mely most az ő nevére ünnepel.
 Oltártűznek hívé, hol csendesen ég
 A tudomány, honszeretet, miveltség
 S annak világa biztosan vezet.
 Visszahódítani mind, mi elveszett.

Mint a madár, melynek feldúlva fészke,
 Soká kering még a romok felett:
 A hü TOLDY fájón, borongva nézte,
 Hogy bálványa idegen préda lett.
 Futott, fáradt, alázkodott is érte,
 Nagyok kegyét is nem pirulva kérte.
 Megnyugvást lelke csak akkor talált,
 Midőn féltett betegje talpra állt.

Biztatta, védte, hiven támogatta,
 Szülő se jobban édes gyermekét,
 Új éltet önte a dermedt tagokba,
 Megkettőző a munka sikerét,
 Táplálgatta e tüzhelyt szenvedélyyel,
 Hogy fény s meleg innen áradna szélyel
 S költőt, tudóst, e csarnokot magát,
 A honfi-ézés lángja hassa át. —

Körös-körül már örvendezve látja,
 Hogy felzendült az egykor puszta tér,
 Bezárulhat már a szép hosszú pálya,
 A fáradalmas munka véget ér.
 Ah! úgy hívé, midőn szemét lezárta,
 Hogy mindig szebb jövő derül hazánkra,
 Hogy tört úton, borútlan ég alatt,
 Erőben, fényben biztosan halad.

Óh! ez a hit kezd nálunk ingadozni:
 Sugár alig tör a felhőkön át,
 Remegve látjuk egyre omladozni
 A nemzet ezred-éves templomát.
 Magunk kezétől reng ős boltozatja,
 Készül a végzet, hogy reánk szakasztja
 S bennünket majd nem csak a drága rom,
 De az önvád kegyetlen súlya nyom . . .

Boldog valál hitedben, régi társunk!
 Gond, kétség téged már utól nem ér;
 Idézünk! hogy lélekben újra lássunk,
 S halántékid' körülse friss babér,
 Száz év után emlékedet megáldva,
 Koszorúval siet feléd a hála,
 Midőn hozzád méltó hangot keres,
 Törékeny lantján egy agg énekes.

S ha szellemed, mulandó földi részszel,
 Végkép a földről el nem költözött:
 Hol oly soká világolt szíved, észszel,
 Lakozzék itt e dísz-falak között.
 Tanítson itt a honnak bölcsen élni,
 Munkálni érte, tünni és remélni . . .
 Bús feledség porától itt ne félj,
 Hatásodban köztünk örökre élj.

Toldy Ferencz emlékezete.

(Olvasta *Riedl Frigyes* I. t. a márczius 25-iki közülsen.)

Minden nagy kor megszüli önmagának történetíróját. A korszakalkotó események forgatagukban ott találják azt is, a ki följegyzi őket az utókor számára.

A lehulló falevél finom erezetét és körvonalait a homokba rajzolja és ennek lenyomata megkövesedve évezredekken át megmarad: a víz színén tánczoló szunyog a tóban tükröződik, tán csak néhány másodpercig, de a borostyánkő arany átlátszóságában foglalva, az idő a szunyogot is örökre megőrzi. Ha megmaradhat a falevél, ha megmaradhat a szunyog a jövő számára, egész nemzet nagy evolutóinak emléke nem maradna meg?

Midőn a földkerekség leggenialisabb népe, a görög nép nagy szabadságharczának, a perzsa háborúnak nagy századában nemzeti létének öntudatára ébredt, e háború örökké nevezetes eseményeit följegyezte az emberiségnek Herodotos, a történetírás apja.

A mi nagy századunk a XIX. század.

E korszakban pótolta a magyar nemzet néhány évtized alatt hatalmas lendülettel azt, a mit az előbbeni korszak érlelni nem engedett: e korszakban éri el a magyar irodalom Kazinczy nyelvi forradalma után Vörösmartyval, Petőfivel, Aranyval fénykorát: oly fénykorát, melynek tán sohasem lesz párja, úgy mint nem volt soha többé folytatása az angol vagy német irodalom fénykorának.

Az irodalmi föllendülésnek, a magyar szellem gyors felvirágzásának Toldy Ferenczben akadt tanúja, munkatársa és történetírója.

Abban, hogy Toldy az ő korának történetírója is, munkatársa is, a magyar irodalom egy régi hagyománya ujult meg: az elmúlt századokban ugyanis a történeti küzdelmekben szereplő férfiak, az Istvánfiyak, Szamosközyek, Bethlenek, Kemények és a Forgáchok voltak a kor történetírói is.

Ez a korszak, a Toldy Ferencz korszaka, a világtörténelem legbámulusosabb tüneményei közé tartozik.

Csak most egy század után tudjuk ennek a korszaknak, ennek a szép csudának nagy jelentőségét kellőleg megérteni.

Kevés oly dolgot látott a nap örök pályafutásában, mint azt a lázas változást, azt az óriás lendületet, melyet Magyarország Toldy születése és halála közti időszakban felmutat.

Az állam emelkedése tükröződik a főváros fejlődésében Toldy abban a Budapestben született, mely mint jelentéktelen városka inkább a mult emlékéből élt és abban a Budapestben halt meg, mely világvárossá kezdett tágulni.

Pest városa, melybe Toldy szülei 1807-ben átköltöznek, 20.000 lakossal bíró vidéki színezetű, német jellegű hely, melyet minden szellő fuvalásánál nagy porfellegek takarnak. Toldy Ferencz maga leírta ezt a század eleji Pestet az Aurora egyik kötetében. Pár fa a hajóhid alatt. Egyetlen kies séta a temető. A mai Haas-palota helyén külvárosi kasperl-színház. A hajóhidnál sétálgat estefelé a város két legnagyobb celebritása, páter Dugonics András, a legnyersebb magyar történeti regénynek, az *Etelká*-nak szerzője és a jó Virág Benedek, a ki elhagyja macskáktól, tyukoktól népes otthonát, hogy classikus nyugalommal az est hűvösségét élvezze, mint ezt az ő mestere Horatius is tette.

Mily nagy változás ezen időn belül, annak jellemzésére elegendő egy tény fölemlítése: Toldy Ferenczet a Tudományos Akadémiának pompás márványcsarnokából temették, ravatalánál ott állott a legnagyobb magyar miniszterelnök: Andrássy Gyula és a legnagyobb magyar költő: Arany János. Az oszlopcsarnok folyosóján Vörösmarty Mihály és Széchenyi István szobra merengett barátjuk koporsóján. Ennek az Akadémiának helyén pedig a régi Pesten, Dugonics városában partmenti nádas volt, a hova vadászok vízi szárnyasokra vadászni jártak. A város két költője, Virág és Dugonics csak kis körű nyelvművelő társaságról mert álmodozni, nem pedig nagy Akadémiáról.

És minő szomorú volt Magyarország szellemi és politikai helyzete, midőn Toldy Ferencz 1824-ben első könyvével föllépett. Téli tájkép. A magyar állam elveszettnek látszott; a szellemek el voltak csüggedve, a közviszonyok sötétek. Szerettük a magyar nyelvet remény nélkül, mondja Toldy e korról és ápoltuk az irodalmat siker bizalma nélkül.

Ekkor a sors nagy változást készített elő --- láthatatlanul, mint a növény, mely a föld alatt gyökeret ereszt, láthatatlanul mert az emberi szívben.

Minő nehéz a közeli jövőt előre látni!

1824-ben midőn Toldy fellépett és midőn Magyarországot barát és ellenség hanyatló országnak hitte, — már elő volt készítve a magyar nagy jövő. — 1824-ben már haza érkezett hosszú külföldi útjáról egy fiatal huszártiszt: szent iszony fut át

lelkén, midőn hazája elmaradottságát látja. És ekkor megvillan Széchenyi Istvánban az a gondolat, hogy ő új erkölcsi és művelődési létre emeli ezt a látszólag pusztuló népet.

Ugyancsak abban az évben (1824) esküszik fel ügyvédnek egy 22 éves fiatal zemplénmegyei juratus. a jobbágyok majdani felszabadítója, ki keblében hordja Magyarország reményét, azt a reményt, melyről nem szólunk, de a melyben hiszünk.

Az ifjú Vörösmarty Mihály, kivel a magyar irodalom fénykora megindult, ebben az évben olvasta fel a *Vadászkürt* fogadóban első nagy művét, *Zalán Futása*-t, egy fiatal embernek, a ki ámbár csak 21 éves volt, annyira magán viselte a nagy genius jelét, hogy barátai körében már is nagy tekintélynek örvendett. E fiatal ember Deák Ferencz volt.

E nagy férfiak, kiknek Toldy Ferencz munkatársa volt a maga talaján, idézték elő azt a nagy változást, mely Magyarországot Toldy születésének és halálának időközében átalakította.

Nagy eredmények niucsenek nagy erények nélkül! Csak a nagy lelkesedés, az áldozatokra való készség, a hazaszeretet a szenvedély fokán magyarázza meg a nagy eredményt: az új Magyarország megalkotását.

Mennyi szent tűz és mennyi áldozat! A fiatal költőnek, Szentjóni Szabó Lászlónak, hörtönben kellett nemes életét kilehelnie, Kazinczy Ferencznek saját vérével kellett a kufsteini toronyban műveit írnia, Kossuthnak örökös száműzetésbe mennie, Széchenyinek meg kellett örülnie, Petőfinek kozák lándzsától átdöfve csatatéren meghalnia — olcsóbb áron nem lehetett Magyarországot megalkotni.

„Van-e hála elég forró azon kegyért — írja Toldy — melylyel Isten bennünket az erkölcsi semmiségből kiségitett és dolgunkat oly nagyra vitte?”

E nagy század megteremtette Toldy Ferenczben magának azt az eszközt, a melyre szüksége volt. Mily bámulatos, folytonos sokoldalú tevékenység! Mily buzgóság! Mily sikerek! Műveinek jegyzéke maga egy kis könyv. Könyvet könyv után ír, folyóiratokat szerkeszt (még az Archaeologiai Közlönyt is), régi írókat felfedez, kiad, újakat összegyűjt, bírál, buzdit, műfordító nyelvész, akadémiai szónok, a Kisfaludy-Társaság megalapítója, tudományos Akadémiánk lelke, könyvtárak rendezője, előadó és lelkesedéstől ihletett tanár.

Mennyit nem tett Toldy! És ezenkívül még valamit? Igen! ezenkívül még valamit: megalapított egy egész tudományt, a magyar irodalomtörténetet!

Toldy Ferencz izlésére közvetlenül leginkább Bajza és Vörösmarty hatott, tudományos kiképeztetésére Haliczky András és Horváth István. Haliczky András a német irodalom tanára

volt az Egyetemen. Neve ma már el van felejtve: mintha nálunk az érdemes emberek alaposabban hálnának meg, mint máshol.

Ha Toldy fejlődését vizsgáljuk, e név, Haliczky neve kiemelkedik a feledés árnyékvilágából. Haliczkytól tanulta az irodalomtörténet helyes felfogását, mely a különböző szellemi tünetmények közt a kapcsolatot a causalitás láncolatán nyomozza. Haliczky emlékét, mondja Toldy, még porában is áldom.

A másik férfi, ki személyes érintkezésével befolyt Toldy történelmi műveltségére, Horváth István volt. Toldy mindig nagy szeretésének tartotta, hogy Horváth István feltárta előtte tudásának roppant kincseit és hogy megengedte Toldynak, hogy benne mint valami élő könyvben sokat olvashasson.

Horváth István később került és mellözte Toldyt, a mi fájt Toldynak, de a mint ő maga írja, nem csökkenthette benne azt a nagy tiszteletet és mély hálát, melylyel e különöz tudós iránt viselkedett.

Irodalmi fejlődésére legnagyobb hatással voltak barátai Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Bajza.

Kisfaludy Károly valódi vezér természet volt: nagy hével tudta a fogékony embereket magához ragadni. Így Toldyt is.

Vörösmartynak Toldy volt első magyarázója és költészetének legértelmesebb bámulója; Toldy figyelmeztette őt arra, hogy a régi magyar irodalom eltemetett kincsei közt minő sok hálás költői tárgy akad; barátságukat még szorosabbra fűzte az a körülmény, hogy együtt dolgoztak abban az ólombányában, melynek Magyar és Német Zsebszótár a neve.

Baráti viszonyát Bajzához maga Toldy jellemzi néhány sorban, melyeknél szebbeket Toldy nem írt. Első ifjúságom óta véglehetőleg Bajza legszorosabb barátom volt. Nemes és hosszú vetélkedése volt életünk a kölcsönös szeretetnek és bizodalomnak: együtt tanultunk mint ifjak, együtt dolgoztunk mint férfiak, együtt éreztünk és szenvedtünk a mi édeset és keserüt felváltva nyujtott az élet 40 év alatt; csak egyszer sebzett meg engemet — mikor meghalt.

Toldy hű maradt legvégig nemcsak ifjúságának szándékához, de ifjúsága eszményéhez is.

Két név volt, melyeket az ifjú Toldy rajongása gloriával vont be: ez a két név volt egész életén át szive gyökeréből táplálkozó szeretetének, tiszteletének tárgya. E két nagy férfi Kazinczy és Révai.

Révairól azt mondja Toldy: „Leborulok előtte parányiságom érzetében s a hálaáldozat tűzét gyűjtom meg“.

17 éves volt Toldy, midőn először írta meg 1822-ben stilisztikailag még csak dadogva, Révai életrajzát.

És 53 évvel később, néhány órával mielőtt az a percz

bekövetkezett volna, mely mindegyikünknek pályáján, a legfenségesebb percz, röviden halála előtt Toldy Révai életrajzán dolgozott.

Az a nagy alak, mely őt a magyar irodalomba bevezette Révay, vezette őt a kerepesi temető örök nyughelyéhez is.

Második állandó eszménye Toldynak Kazinczy Ferencz volt. Annyira rajongva tisztelt eszménye, hogy a tiszteletből származott Toldy legnagyobb kritikus tévedése, az, hogy ő Kazinczyt elsőrangú költőnek tartotta.

Toldy Ferencz életének egész programját 23 éves korában adta, midőn német nyelven megírta a magyar irodalom történetének vázlatát. E könyv a legnevezetesebb könyvek egyike, melyek nálunk megjelentek. Fontossága abban rejlik, hogy egyszerre megalapítja a magyar irodalomtörténet azt a rendszerét, melyet nagyjából ma is tanítunk.

Milyen nagy hivatottságról tanuskodik e könyv, azt láthatjuk, ha összevetjük elődjével, Pápai Sámuelnek *Magyar irodalomszemlélete* című művével.

Németül írta Toldy e művét, mert a külföldet akarta felvilágosítani a magyar irodalom gazdagságáról.

Azt a rendszert, melyet Toldy e műben csak nagy vonásokkal megrajzolt, ezt dolgozta aztán ki beható, részletes kutatások alapján Toldy egész életén át. Valóban el lehet mondani egész működéséről, hogy az egy ifjúkori nagy gondolat, melyet a férfikor megvalósított.

Van-e szebb tudományos pályafutás, mint az, midőn valaki mint ifjú már elhatározza magát egy nagy mű megalkotására, melynek aztán minden erejét szenteli és élete végén be is fejez?

Tervbe vett nagy művével, a Magyar Nemzeti Irodalom Történetével — saját szavai szerint — szent tartozást vél leróni, melylyel magát állásával és hazájával szemben lekötve érzi.

Toldy a magyar irodalomtörténet művelésére nézve a következő czélokat tűzte ki maga elé: először a források fölfedezését és kiadását, másodsor az adatok tudományos rendszerezését, harmadszor az egész anyagnak művelődéstörténeti szempontból való összefoglalását. Meg akarta írni a magyar ész történetét.

Toldy e czélok közül csak a két elsőt érthette el: az alapot megvetette az irodalomtörténet számára és megalkotta a rendszert, élénk vázolta a főkorszakok helyes képét és összefüggését; a harmadik czél: a magyar irodalomtörténetnek megírása az egész magyar kulturaturtörténelem keretében — lehetetlen volt.

Emberfölötti erő kellett volna e munka elvégzéséhez. E nagy birodalomnak, a magyar literaturának forrásait kikutatni, összegyűjteni, történeti kapcsolatukat megjelölni megállapítani — a mit Toldy véghezvitt — elég munka volt egy embernek; előző

munkálatok és monographiák hiányában a magyar szellemi fejlődés történetét megírni -- merő lehetetlenség volt. Még ma sincs elég fejlődött monographiai irodalmunk arra, hogy az összes művelődési tényezők fejlődését megírassuk.

Hogyan fogta fel Toldy az irodalomtörténetet? A leghelyesebb, a legtudományosabb módon. Toldy az egyes irodalmi tünevényeket az összes művelődési tényezőkkel összefüggésben akarja kimutatni. Az ő irodalomtörténete tehát organikus valami: nem elszigetelve, hanem mind a történeti kapesokkal együtt mutatja be a költői műveket. Bámulatos, milyen sok művelődési ténytetűdött Toldy a történet küszöbén felül emelni; de még sem gyűjthetett elég anyagot arra, hogy élénk színekkel festett körképeket adjon és hogy a sokféle adatot kölesönhatásukban tün-tesse fel.

Ezek a hiányok természetesen és kikerülhetetlenek voltak és következményei a tudomány akkori állapotának. Hasonló hiánya művének, hogy a külföldi hatások nincsenek mindig kiemelve. Ez a hiány részben, valamint az a másik hiány, hogy a régi kor ezélzatosan ki van emelve, Toldy hazafiúi buzgalmában leli magyarázatát; hisz a tudatlansággal és rosszakarattal szemben ki kellett mutatni, hogy már régebben is volt magyar irodalom és magyar szellemi élet. Toldyt pedig e részben hazafias lelkesedése elragadta.

De ha mindezen hiányokkal számolunk is, mindent összefoglalva, milyen nagy alkotás a Toldy *Irodalomtörténete*! E mű tudományunknak is, hazánknek is egyik dicsősége! E helyről, ez asztal mellől olvasta fel Szász Károly egyik költeményét, melyben Toldyt méltán a századok tolmácsának nevezi:

Te nem daloltál, mint a költő,
Ki önszívébe nézni hagy,
De általad zeng annyi öltő,
Ki századok tolmácsa vagy.

Toldynak, a tudósnek, egyik főjelessége, hogy mindig az eredeti forráshoz leszállt. Az első kézből való anyagnak felkutatása — a valódi tudós ismertető jele. Toldynál ez annál nagyobb érdem, mivel e részben igen nagy nehézségekkel kellett megküzdnie. Volt-e valaha tudós, ki mint Toldy egész tudományát felölölő, összefoglaló művében ezt írhatta: „Munkám nem compilatio — hiszen honnan compiláltam volna? Semmit sem állítok, a miről meg nem győződtem: a mi hozzáférhető, azt mind ismerem. Plagiatora csak magamnak vagyok.“

Ezek a szavak nemesak büszkék, de igazak is.

Toldynak gyakran szemére vetették, hogy elfogult volt Kazinczyval és néhány kortársával szemben. Igaz. Toldy azonban Kazinczyt szellemi jótevőjének és mesterének tekintette; ha

hiba volt Toldy elfogultsága, ritka szép hiba, hogy valaki jötevőjével szemben elfogult. Az életben és az irodalomban többnyire az ellenkezőt tapasztaljuk, az emberek inkább önmagukkal szemben szoktak elfogultak lenni, inkább önmagukat bámulják öszintén, semmint mesterüket. Toldy igenis kimutatta, hogy elfogult szellemi vezérével szemben, de kimutatta azt is, hogy elfogulatlan önmagával szemben — a mi szintén ritka dolog. Nem gondolom, hogy volna példa az egész világirodalomban, hogy egy nagy tudós az általános használatra, különösen tanulóknak szánt kézikönyvben úgy beszéljen magáról, mint ezt Toldy tette Irodalomtörténetében. Tankönyvírók különben szeretik önmaguk dicséretét discret indiscretiával könyvükbe belecsempészni. Toldy Ferencz Irodalomtörténetének egy helyén így szól a fiatal Toldyról (Schedel-ről): Helmezy vakmerő, sőt megbotránkozató bátorsággal újított. Hatása alatt állott Toldy, ki ily módon a nyelvújítás ügyét és fejét kompromittálta.

Csak az, kinek oly nagy érdemei vannak, mint Toldynak, beszélhet kézikönyvben így önmagáról.

Toldy jellembeli fősajátsága, mely egész működésén uralkodik és magyarázza, a kegyelet. Kétféle irányban működött nála a kegyelet: hazája multja iránt és nagy mesterei iránt.

Magyarország multjában nemesak kutatása tárgyát, hanem a hazaszeretet egyik támaszát látta, melyet tisztelni kell. Nem hiába választotta nagy munkája számára jeligéül Disraeli mondását: „A mult hatalmunknak egyik eleme“. Toldy fel akarta támasztani a magyar szellemi nyilatkozatok történetét, mert az ősök szellemi tevékenységét (bármennyire megakasztozták is a kedvezőtlen viszonyok e tevékenységet) a nagy magyar jövő zálogának tekintette.

Fősajátságának, a kegyeletnek második iránya szellemi vezérei és nagy kortársai iránt nyilvánul. Azokkal szemben, kikkel együtt élnie életének irigylendő szerencséje volt, azokkal szemben halálját kifejezni kötelességének firtotta; inkább elvállalta a részrehajlás vádját, semmint a közöny vádját.

Ennek a nagy kegyeletnek egy már nem a tiszta ész, hanem az ösztönök árnyékbirodalmába tartozó példáját idézi maga Toldy, legjobb barátjának, Bajzának életéből: Midőn Bajza szelleme már egészen elborult, emlékezetéből minden kiveszett és semmi névre nem reagált. Ha azonban nagy mesterüknek, Kisfaludy Károlynak nevét ejtették ki Bajza előtt, velőkgig ható zokogásra fakadt: akadozó panaszából meg lehetett érteni, hogy az bántja, hogy több mint két évtized előtt Kisfaludy Károlytól halálos ágyához hivatva, a nagy költőt már életben nem találta.

Toldy előtt oly óriási nagy tér volt, melyet be akart építeni, hogy nem esodálkozhatunk a sok félbe maradt épületen.

Fogékonysága és temperamentuma magyarázzák ezt a sok töredéket. Minden nagy tárgy ingerelte, minden fontos irodalmi jelenség megkapta. Egy ifjú fogékonyságával nézte a magyar irodalmat és szemelt ki magának tárgyat tárgy után. Csakhogy a rendelkezésére álló idő nem volt arányban sokoldalú érdeklődésével. Még főeszményképének, Kazinczy Ferencznek életrajzát is félbe kellett hagynia.

Toldy életében a magyar irodalom két nagy fejlődési fokment át. Az első evolutio Kisfaludy Károly és Vörösmarty felépésének köszönhető, a második evolutio az Aranyé és Petőfié.

Midőn Toldy fellépett mint író, épp akkor eszményt cserélt irodalmunk. Addig a főideál az általános emberi. Ebben van valami nemzetközi, a francia forradalom is ennek az ideálnak hódolt és szintén nemzetközi hajlamú volt. Az általános emberire törekvő iránynak legnagyobb képviselője Kazinczy Ferencz. ✓

Ekkor, a 20-as évek közepén, az irodalmi láthatár szélén egy új nap pirossága jelent meg: Vörösmarty a nemzeti eszmény nyel. Toldy mint ifjú ezt a fordulatot teljesen megértette és ő is fordult; de már a következő nagy fordulónál, a népiesnél, a 40-es években, Toldy merevebb volt; itt már nehezére esett evoluálni ✓

Hogy Toldy nem értette meg mindjárt teljesen Petőfit, hogy nem hallotta ki mindjárt költeményeiből a magyar nyelv legmélyebb forrásainak bugyogását, azt könnyű rosszalni, könnyű mentetetni, de fontosabb az, hogy megértsük, miért nem tudta Petőfit felismerni. Oka — úgy hiszem — a következő.

Toldy felfogása a költészetről messze esett a Petőfi felfogásától. Toldy a költészetet valami ünnepies szellemnyilatkozatnak nézte; azzal, hogy a hazát és szerelmet folyton megénekeljük, lefosztjuk róla, a mi ünnepélyes. A politikai dalok pedig kivétkeztetik szerinte a költészetet általános emberi és eszményi fenségéből. Azzal, a mit Toldy itt mond, azzal Petőfi fő-fő-sajátsága: bámulatos közvetlensége merő ellentétben van. Toldynak elveivel nem lehetett Petőfi költészetét méltányolni és Toldy némi idegenkedéssel nézte azt „a retrograd irányt”. ✓

1843 február 6-án Toldy a Kisfaludy-Társaság közülésén így nyilatkozott az akkori szépirodalomról:

„El kell ismernünk, hogy szépirodalmunk jelen állapotában, sem magas pontot nem foglal el, sem nem halad annyira, hogy méltó volna az előző évtized költészetéhez.” ✓

Az nap, a melyen Toldy a Kisfaludy-Társaságban ünnepélyes alkalommal ezt elmondotta, egy fiatal vándorszínész, ki mint színlapkihordó is szerepelt, Kecskeméten már megkezdte volt költői pályáját, a melyen aztán hat év alatt — mert csak ennyit engedett neki a sors még élnie — a magyar költészetet az emberi lángelme legmagasabb fokára emelte. ✓

Az ellentét Toldy felfogása és Petőfi, a természetesség költője közt lényeges volt. Toldy különben is némi hajlamot mutatott Petőfit néhány végletes költemény után itélni meg, holott költőt mindig legjobb művei után kell véglegesen elbírálni. Élete vége felé azonban Toldy mégis hidat talált Petőfi költészetéhez. Ez a hid a Gyulai Pál műve.

Toldy Ferencz nemcsak a magyar kulturának, hanem Akadémiánknak is jó geniusza, lelke volt. Midőn rendes akadémiai tag lett, lemondott az orvosi pályáról és egészen az irodalmi tudománynak szentelte eszmékben és tettekben gazdag életét. „31 éven át időm és legjobb éveim nagyobb felét egész lélekkel az Akadémiának áldoztam fel. Mondhatom, úgy viseltem ügyeinek gondját, mintha a magam ügyéről volna szó. Akkor nem azt nézték, hogy 800 forint, hanem azt hitték, első kötelesség hazafinak lenni.“

Toldy egyéniségét, lelkesedéstől forró szívét nem foghatjuk fel kellően, ha nem ismerjük nézeteit a magyar faj jelentőségéről és jövőjéről.

✓Toldyra nézve irodalmunk tényleges biztató záloga a magyar jövőnek. ✓

✓A legelső európai nagyhatalom szerinte nem az angol, a német vagy orosz: a legelső európai nagyhatalom az európai műveltség. Ezt kell nekünk meghódítani, különben ő hódít meg bennünket, azaz felolvaszt. Csak ezzel a nagyhatalommal szövetkezve tarthatjuk fenn erkölcsi és szellemi felsőbbségünket, csak ezzel őrizhetjük meg az Árpád szerzte hont. ✓

A magyar faj nem egészen olyan, mint a többi: maradjunk keleti fajnak, de nyugati műveltséggel.

Politikailag más nemzettel kell szövetkeznünk: de Toldy szerint e politikai szövetség csak egy okkal több arra, hogy műveltségünket lehető magasra fejlesszük, mert csak így tartathatjuk meg önállóságunkat.

Tennünk kell, többet kell tenni, mint eddig! A nemzet percei drágák!

Midőn a szabadságharc után Magyarország sorsa elborult, aggódó barátai nem egyszer Toldyhoz fordultak és kérdezték: te bölcsőbb vagy, tapasztaltabb vagy mint mi: mond meg, mi a jövőnk?

Ilyenkor aztán megvillant élénk tűzű szép szeme, az a szem, mely látta az idegen invasiót, de látta gyakran a nemzet büszkeségét is: Vörösmartyt, Széchenyit, Deákot és azzal a reá nézve jellemző, érzelemtől rezgő hangon, mely mintegy akusztikus maradványa volt a lelkesedés nagy korának, ilyképen nyilatkozott: Nem tudom a jövődöt, de azt tudom, hogy meg fog maradni a magyar nyelv teljes szépségében és a magyar nép teljes erejében.

Jelentés a gróf Teleki-pályázatról.

(Olvasta *Berczik Árpád* I. t. a márczius 19-iki összes ülésen.)

A gróf Teleki József-jutalom 1906-ra vígjátékra volt kitűzve s a határnapig összesen 22 pályamű érkezett be, melyek elbírálására a tek. Akadémia gróf Apponyi Sándor tisz. tagot, Heinrich Gusztáv főtitkárt és Berczik Árpád levelező tagot küldötte ki, a kikhez a Nemzeti Színház részéről kijelölt két tag: Mátray Béla és Mihályfi Károly csatlakozott. E bizottság gróf Apponyi Sándor tiszteleti tag elnöke alatt f. é. márczius 3-án tartott ülésében döntött a pályázat felett és Berczik Árpád I. tagot bízta meg a jelentés tételével, minek következtében bátor vagyok a pályázat lefolyásáról s eredményéről a tek. Akadémiának az alábbiakat előadni.

Mielőtt a pályázat érdeméről szólnék, egy körülménnyel kell foglalkoznom, melyen a bizottság méltán megütközhetett; ez ugyanis a pályaművek külső alakja, mely néha nem felelt meg a pályázati hirdetésben megkövetelt követelményeknek, a mennyiben egyik-másik mű sem bekötve, de még fűzve sem volt s oly rossz írással volt lemásolva, hogy a bírálók türelmét kemény próbára tette. A bizottság, ámbár mellőzhetne volna az illető műveket, elolvasta valamennyit, de kijelentette egyszerűsmind, hogy jövőre a hirdetés követelte külső kívánalmak megtartását szigorúbban fogja követelni s az olvashatatlanul vagy nehezen olvasható írással, esetleg fűzetlenül, vagy kötetlenül beadott pályamunkákat nem fogja figyelembe venni.

Áttérve a pályaművek belső tartalmára, általában véve ez a pályázat nem mondható sokkal örvendetesebbnek sok más pályázatnál, mert ámbár jutalomra érdemes, igen becses s egy-két fölemlítésre méltó munkát nyújtott is, a pályázó művek általános színvonala a tárgyválasztásban, a leleményben és kidolgozásban, de még a nyelvezetben sem mondható kielégítőnek. Kiváltképen hiányzik a pályázókban az érzék társadalmi életünk iránt, melynek mostani fejlődését, kérdéseit, alakjait észre sem veszik. Még a mikor társadalmi tárggyal foglalkoznak is, akkor sem tudják a jelent tükröztetni: régi kaptafára szabott szintelen képek, elkoptatott, kezdetleges motívumokkal, bágyadt rajzzal és nyelvvél tárulnak elénk és csodálkozva kérdezzük: ilyen a mi

társadalmunk képe, vagy csak ők nem látják meg azt, a mi benne jellegzetes, érdekes, időszerű? Hát még milyen elmaradottak a feldolgozásban, mennyire hijjával van munkájuk minden komoly törekvésnek! Nem is sejtik, a külföld írói mennyi tájékozottsággal, fáradsággal, gondnal fognak munkájukhoz — és mennyi becsvágygyal, melynek nyomaival csak igen kevés pályázónál találkozunk, a mit akárhánynál a nyelvbeli pongyolaság is elárul. A ki csak így tud magyarul, mint némely pályázó, az ne akarjon magyarul írni, vagy legalább ne merjen ilyen fésületlenül az Akadémia elé lépni. Egyik pályázó (pedig a jobbak közül való) ilyen szavakat és kifejezéseket használ; „kiut“ (kigázolás, kilábolás helyett); azt mondja, hogy „fölemeli“ a papírlapot (föveszi helyett), s egyik személye ilyen nyilvánvaló, kirívó germanismussal él: tedd a *világosságot* (das Licht) az asztalra. Ez a jó úr — úgy látszik — nem ismeri a népdalt: „rózsám, gyűjts *világot!*“

Mellözöm hát ezeket a komoly számbavételre teljesen méltatlan műveket, a pályázat figyelemkeltő művei előtt csak a „Mr. Fred házasodik“ bohózatot említem fel azért, mert nyilvánvalóan nem is eredeti munka, hanem inkább fordításnak látszik angolból. Ha eredetinek bizonyulna, szerzője olyan apróra ismeri az angol-amerikai társasélet sajátosságait és annyira az ottani közönség szája ízére írta munkáját, hogy bátran felcsapathatna amerikai bohózat-írónak. „Mr. Fred házasodik“ egyáltalán nem való magyar színpadra, legalább komoly színpadon nem, valami külvárosi színház bohózati műsorában esetleg helyet foglalhatna, mert léha és ledér tárgyát ügyesen, élénken dolgozza fel.

A pályázat figyelemreméltó művei közül tárgya gazdagságánál fogva az „Egérfogó“ és szerkezete, nyelvezete miatt: „Az erkölcsbíró“ említhetők fel.

A 8. számú „*Egérfogó*“ történeti színmű 4 felvonásban. Színműnek nevezi szerző, de vígjátéknak is vehetjük és pedig magasabb fajtájúnak, mely komoly célzt követ. Mária Terézia korában és udvaránál játszik és tárgya a szabadgondolkodók, illetőleg a szabadkőművesek és a jezsuiták közti harez, mely azzal végződik, hogy Mária Terézia is csatlakozik azokhoz az európai hatalmakhoz, melyek a Vatikántól a jezsuiták eltörlését kívánják. Főszereplője egyik részről Pater Maus, a királyné gyóntatója, másik részről egy egész csoport. A királyné férje Lotharingiai Ferencz, József főherczeg, Sonnenfels tanár, Salm gróf, mind egytől-egyet a szabadgondolkodók részén vannak, ennek az iránynak főképviseelője azonban Teleki József gróf testőrhadnagy s ő az, a ki végül a csomót megoldja.

Ha ezen a nyomon öntudatosan haladt volna a szerző és a páter meg Teleki közti harezot tisztán, következetesen és fölös-

leges kitérések nélkül festette volna meg, sikerült darabot teremthetett volna; holott így nagyon sokat markolt és ezért keveset szorít. Korképet is akar adni és ezért nagyon sok fölösleges, hosszadalmas epizódot told be, melyeket bátran kihagyhatna. Ilyen a jezsuita tartományi főnök szükségtelen szereplése, Sonnenfels bemutatása az udvarnál, a Mária Terézia és férje közti házassélet apró féltékenykedései, József főherceg villongása édes anyjával, melyek inkább regénybe való részletezések, itt azonban a darab egyöntetűségét zavarják és a cselekvény következetes, határozott menetét akadályozzák meg. Az ágbogból sokat le kell botolni.

Pater Maus a gyóntató meg akarja a szabadkőművességet buktatni s egyszersmind megakadályozni gróf Teleki házasságát Auersperg-Neipperg hercegnővel, melyet a királyné tervezett. Ezt a czélt azután több rendbeli, nagyon is aprólékos eszközzel iparkodik elérni, melyek meglehetősen zavarosak. Ha esze volna a páternek, legokosabb volna a kis gróf Bánffy Erzsike pártjára állania, a ki Telekibe szerelmes s a kit ez viszont szeret. Ha ezek szerelmét előmozdítja, két legyet ütne egy csapásra, mert a hercegnő összekelését akadályozná meg Telekivel, a mi saját szerelmének czéljait szolgálná és politikai ellenfelének, Telekinek is ártana a királyné szemében, mert ez daczolni mert a királynő házassítási szándékával.

A szerző előtt lebegett is homályosan ez a szándék, de nem tudta világosan kidomborítani, hanem a helyett tapogatózva, hotorkálva viszi előbbre holmi aprólékos eszközökkel a cselekvényt, melyek se a darabhoz, se a szereplők tekintélyéhez nem méltók. Bánffy grófnő egy kályhafűtőre bíz egy levelet, melyben Telekit búcsútalálkozásra kéri a királyné előtermeiben gyertyaoltáskor; a hercegnő meg szintén erre a kályhafűtőre bíz egy a császárhoz (!) intézett levelet, melyben megköszöni a házassága alkalmával felajánlott ajándékát, de kéri, hogy — a gyanu elkerülése miatt — majd csak összekelése után adja oda. Ezt a két levelet a páter igen is egyszerű módon meglátja a kályhafűtőnél, elveszi tőle s mert egyik sines czímezve s aláírva, egyszerűen kicseréli, illetve meghamisítja. Ezen a nyomon indul meg a zűrzavaros bonyodalom, melyből csak itt-ott csillámlik ki az író czélja és szándéka. Pedig drámában legelső kellék: a világosság. Az írónak önmagával és czéljával, a közönségnek meg az íróval kell tisztában lennie. A színműnek szoros határoltsága, oekonomiája nem engedi meg a fölösleges kitéréseket. A levélcseré gyarló és gyermekes; nem nagy leleményre mutat. A mai színpadi technika ilyen ütött-kopott eszközökkel nem szokott dolgozni. De merem kérdezni, egyáltalán nem valószínűtlen-e, hogy egy hercegnő a kályhafűtőre bizza a császárhoz intézett levelet? Vajjon

a bécsi udvarnál a kályhafűtő olyan könnyen érintkezik a császárral, hogy neki a levelet oda dughassa? Aztán ez a páter . . . ó ez a páter! Ez is külön alak lehetne. A jezsuiták ilyen páterre aligha bíznák ügyüket és Mária Terézia gyóntatója magasabb, előkelőbb szellem lehetett ennél a páternél. Akármit vessenek a jezsuiták szemére, azt nem vethetik, hogy nem hatalmasok és félelmesek. De mikor Teleki a darab végén a gallérjánál fogja ezt a jezsuitát, olyan eszközöz fordul, mely egyikükhöz sem méltó, de nem is képzelhető Mária Terézia jelenlétében, a ki ott áll teljes császári díszében! Az udvari levegőhöz udvari hang és modor is kívántatik. Scribe, az udvari vígjátékok megteremtője, sohase felejtette el, hol mozog. S egyáltalán finom, választékos, körmönfont eszközökkel élt, nem ilyen együgyűekkel. Végül a szabadelvűség győzedelmeskedik, mert a páterra rásütik, hogy a királynő gyónása titkát elárulta Rómának. Teleki megkapja Erzsikéjét és a herezegő — ki előbb a páter szövetségese volt, míg ennek szerelmi vallomása ki nem jőzanítja — nemeslelkűen Telekiék pártjára áll. Ebben a darabban megvannak egy jóra való darab elemei, de szerző nem tudott anyagával megbirkózni s nem tudja azt elrendezni. Pedig nem is volna igen nehéz, csak át kellene dolgoznia alaposan.

A szabadelvűek rá akarják venni a császárnét, csatlakozzék a hatalmakhoz, melyek a jezsuita rend eltörlését követelik. Ez a csoport áll a császárból, Józsefből, Sonnenfelsből. De nem bírnak vele. Ekkor jön segítségükre Teleki gróf, a kinek imádottja Bánffy grófnő, a királyné kedvence. A jezsuita észre veszi, hogy a felségnél dolgoznak ellene, mert el akarják távolítani. hogy a királyné más rendből fogadjon gyóntatót. Most azután megindul Teleki és a páter küzdelme, melynek ezéja az utóbbi részéről Teleki és Bánffy Erzsiké eltávolítása. De megcsik rajta az az emberileg érthető balság, hogy beleszeret Bánffy Erzsikébe s ez okozza bukását. A gyónásról szóló, Rómának szánt jelentés Teleki kezébe kerül. — Mária Terézia házaselete s féltése nem való ebbe a darabba. Csak más irányba tereli a figyelmet. Ennek a darabnak Mária Teréziája nem foglalkozhatik mással, mint azzal a nagy ügygyel, melynek eldöntését tőle várják. Hánykolódik a két áramlat közt. A szabadelvűek részére álljon-e vagy a jezsuitákat kövesse? Ezzel a nagy lelki túszával állhatna összeköttesben a bécsi császári vár fehér asszonyának megjelenése, mely most minden összeköttes nélkül, teljesen önkényileg van a darabba dobva, hogy megokolja Mária Terézia gyónását.

A 10. számú, „Az erkölcsbíró“, vígjáték 3 felvonásban, Mátyás király korából van véve. Máskor is pályázott az Akadémiánál és szerző sokat javított művén, a nélkül, hogy drámai szempontból erősebb darabot tudott volna belőle csinálni. Rend-

szerint az expositiók legerősebbek, ennél a műnél éppen az a leggyaralóbb. Matyás király Pozsony alatt vadászik, melynek főispánja Bánffy Miklós gróf, a kinél a király hajdan megszállott, és kinek szép feleségét hirbe hozta. Most a királyt meg se hívja, de ez magától beszél hozzá. S ebben a kerethen folyik le a darab, mely egy törvénytelen leány sorsa körül forog. A leány a királynak törvénytelen gyermeke, a ki róla semmit se tudott eddig és Bánffyra fogja; Bánffy egy ideig el is vállalja cselből, de utoljára kiderül a valóság; Mátyás király, a ki erkölcsbiráskodott, le van főzve és a szép Klára hozzámehet lovagjához, épp úgy, mint Bánffy leánya a maga választottjához. Ebből a kis bonyodalomból semmiféle különösen érdekes helyzet nem fejlődik ki; nincs is eléggé világosan megokolva, hogy Mátyás és Bánffy miért kelnek birokra az erkölcs dolgában s miért akarja a király Bánffyt lefőzni s viszont miért kerül kelepcezébe. Sejtjük ugyan az indítékot, de a szerző nem tudta drámailag érthetővé tenni a kiindulást és kívánatossá a bonyodalmat s megoldást. A darab jól van szerkesztve és gyakorlott írónak műve, a ki azonban érdekesebb tárgyat kereshetett volna, vagy legalább rajta lehetett volna, hogy ezt a tárgyat érdekesebbé hegyezze ki.

A darab cselekvényéből, ha részletesen is elmondom, azt hiszem, ki fog derülni kifogásaink alapossága.

Mátyás a pozsonyi Zergehegy tájékán vadászat, éjjel sátorban tanyáz, mert a vár ura nem hívja meg őt vendégül, Bánffy Miklós országszerte híres lévén a feltékenységéről.

A vadásztanyán azonban fölkeresi Bánffy a királyt, sőt magával hozza Sára leányát is, kinek hozományt szeretne biztosítani, a királynak elajándékozásra váró várai közül. Ilyen két vár volna Lippa meg Sólymos, melyeket Erdődy Péter atyjától kobzott el a király. De Erdődy Péter is megjelen a vadásztanyán barátjával, egy német lovaggal, hogy atyja emlékét tisztára mosva, visszakapja várait. A királyljal előbb Bánffy beszél, azaz beszélgeti leányát s a király hozományul a két várat oda ajándékozza a szép leánynak. A mondottakkal párhuzamosan indul meg egy másik cselekvény is, Péter Erazmus pozsonyi szerzetes a vadásztanyán beszél meg Bánffyyal, hogy bizonyos Klára nevű hajadont legközelebről apáczává fognak avatni s így elvetik gondját a leány további őrzésének, a kit mint apátlan árvát az anya halálos ágyán gondjaikra bízott. Ez a Klára, az apácza-jelölt, ott is van Erazmussal az erdőn, mert a pap egy percze sem ereszti el örködő szeme közeléből a leányt, kinek származási titkát ő is, Bánffy is nagyon jól tudják, de királyhűségük (a mi a darabnak jelégéje is), nem engedi, hogy a kérdést feszegessék. A szemfüles páter az erdőben természetesen elalszik, Klára ezalatt megismerkedik Erdődyvel és szerelemre gyuladnak egymás iránt.

Mikor Erdődy atyja emlékét már fényesre tisztázta Mátyás előtt, a két vár már oda volt ígérve Bánffy Sárának, ez azonban csekély baj Mátyás előtt, mert megparancsolja Erdődynek, hogy kérje meg Bánffy Sárát és így a hozomány-várak mégis csak ennek jogos birtokába kerülnek. Erdődyt ez a királyi parancs leforrazza, mert akkor már örök hűséget esküdött Klárának s megígérte, hogy meg fogja szöktetni a zárdából. Erdődy szót fogad Mátyásnak és elhallgatja, hogy szíve már nem szabad. Mátyás eközben Klárával is megismerkedik, ki lábához borulva arra kéri, hogy gátolja meg zárdába hurczoltatását, melyet Bánffy és Erazmus határoztak el. Mátyás előtt nyomban gyanús lesz Bánffy viselkedése s kisüti a vadászpajtások okoskodása által támogatva, hogy íme az erkölcsbíró Bánffy, ki oly féltékeny szép hitvesére, ugyancsak rossz fát tett a tűzre, mert habár vizet predikál, titkon rásandít a borra. Egy szóval, hogy Klárának — kit iródeákul fogad s inentúl apródruhában járat — Bánffy az apja.

Ez történik az I. felvonásban, mely csengő, rimes jambusokban elég lendületesen van megírva. — A II. felvonás Pozsony várában Bánffynál történik. Erdődy és barátja, Reichenburg Kristian eljönnek látogatóba a nem vendéglátós Bánffyhoz, hogy a király parancsához híven megkérjék Bánffy Sárát Erdődynek. Bánffy nem fogadja őket, hanem a kulcsárnéval vendégteti meg, de Bánffyné kíváncsiságból felkeresi a lovagot s megtudván tőlük, hogy Mátyás is nyomban megérkezik, előhivatja férjét s nagy előkészületeket tétet a király fogadására. Bánffy kelleetlenül bár, de meghajlik a kényszerűség előtt, s Erdődy bizalmas közlésére megígéri neki, hogy mint kérőnek kosarat fog adni, a mi nem nagy baj Sárára nézve, mert ezalatt beleszeretet Reichenburgba. A király megjön, kíséretében van iródeákja is, Klára. Mátyásnak az a czélja, hogy Bánffyt leálcázza neje és udvara előtt, hogy im az erkölcsbírónak tört cserepei vannak a multból. E szándékot végre is hajtja, Bánffyt gyanússá teszi neje és nevetségessé környezete előtt. Bánffy, mint urának hű szolgája, magára vállal mindent, mert a királyhűség nem engedi, hogy rá olvasson a legelső magyar ember fejére. Ezzel a kissé sovány és nem valami érdekes bonyodalommal eljutunk azután a végső felvonáshoz. — Bánffyné telve keserőséggel férje iránt, elzárkózik tőle. a kitől pedig Bánffy búcsúzni szeretne, mert a király parancsára nagy kísérettel Beatrixért kell azonnal Nápolyba mennie. De ezt már Erazmus páter is megsokalja és elmondja Bánffynének, hogy férje nem csaló, csak királyához hű, s hogy annak a bizonyos Klárának maga Mátyás a tulajdon apja, az anyja pedig valami Anna nevű ismeretlen személy volt. Bánffyné lóhalálában elküldi Reichenburgot férje után azzal az üzenettel, hogy jöjjön haza, minden meg van bocsátva. Bánffy éjnek évadján haza jön nejehez, kinek

ajtaja előtt Mátyás maga áll őrséget bizalmas embereivel. Itt azután fölösleges szóváltás után Bánffy né hödolatteljesen elmondja Mátyásnak, hogy az apa nem az ő hűséges és nem tudom, mért egyúttal féltékeny férje, hanem maga Mátyás. Mátyás három bánatos sorf szentel a néhai Anna emlékének, az íródeákká vedlett Klára anyjának, azután szívére öleli mint gyermekét.

Az elmondott mese kissé ösztövé, mint már említettem is s nem kelti fel az érdeklődésünket, mert a Bánffy és Mátyás közti összeütközés nincs kellőleg drámailag bevezetve; a bonyodalom sem válik erőteljesebbé, annak sincs a medre mélyebben megásva.

Minden tekintetben kimagaslik társai közül a 22. számú „Rege“ című öt felvonásos tündérajáték, mely derült hangon és regényes háttérrel a csodaszarvas történetét hozza színpadra. Jeliséje Aranyból van véve: „Száll az ének szájrul szájra“ és igaz költészettel eleveníti fel ős mesevilágunknak ezt a bájos regéjét. A szerző lelke megtelt a magyar népköltés illatával, mely művéből felénk árad. A mű színszerűségéről végleges ítéletet nem mernék mondani, hisz nálamnál jártasabb színpadi emberek is csalódtak már ilyen tündérajátékok színpadi sikerében, de hogy ezzel a művel már csak gyönyörű nyelvénél és fényes verselésénél fogva is az irodalom értéket nyert, az kétségtelen és valószínűnek tartom azt is, hogy kellő rövidítésekkel színpadra lehetne alkalmazni e nemes költeményt, kivált ha szerzője azt, a mi a személyek indítékaiban itt-ott homályos, világossá s teljesen érthetővé teszi. Ez kivált a tündérvilágra s az összeköttetésre áll, mely azt a földi világgal összefűzi. A darab ugyanis két világból áll, tündérek, manók, szóval túlvilági szellemek szerepelnek benne és emberek, kiknek sorsát részben amazok intézik. Éppen úgy, mint Shakespeare „Szentivánéji álmában“.

Ázsiában az emberiség ősforrásánál Skythiában a nagy tó (Káspi-tenger) a „boszorkányhegyek“ lábánál, hol Nimrod a „népek ura“, kezdődik a darab.

Nimrod vadászakiséretével vadat üz a szüzi rengetegben. Ő maga — noha aggastyán — ifjú erővel hatalmas tigris ejt zsákmányul (lásd 104—105. oldal) s megpihelve a „vadrovó“ tanyáján két fiát, Hunort és Magyart várja áldomással. A két dalia azonban a rengetegben vesztegel még, hol két óriás felleg — egy világos s egy setét — ront egymásnak. A világos felleg a tündérek fehér szarvasa, a setét Varangy boszorkány csodaállata, melyet a setétségből varázsolt elő, a fehér szarvas megsemmisítésére, mert így meg van rontva a tündérek hatalma is, kik nem térhetnek vissza (a szárnyas fehér szarvason) hazájukba. A küzdelemben már-már a setétség hatalma győz, midőn Hunor megszánva a fehér szarvast, a feketének homlokába nyilat röpit.

A megmentett csodaállat hálából a tündértanyához vezeti a két ifjút, kik ellen a Varangy és setétség rémei bosszút forralnak.

A daliák hű kísérei, *Aladár* és *Holló* csodadolgokat beszélnek Nimrodnak azon természetfeletti látományokról és rémes jelenségről, melynek szemtanúi voltak, és a melyek miatt ifjú uraiktól elszakadtak (l. 197—98—99.).

Előadásukból a *népek ura* megtudja, hogy fiai a szomszéd alán királynak, Belárnak országába tévedtek, hol bizonyára rémek hatalmába estek. Nimrod fegyvert ragad fiai felkeresésére s hasztalan tartóztatja őt *Opor* az áldozó (l. 122.) az ősz fejedelem, nem törődik a bölcs pap intelmeivel, s ha meg nem zendülne a *Hunor* érkezését jelző kürt szava, végrehajtaná szándékát. — Az egyedül megtért ifjú apja faggatásaira bevallja késedelme okát (l. 130—131), de kalandja befejezését az épp akkor érkező *Magyar*-ra bizza, a ki azonban egyáltalán nem világosítja meg testvére elbeszélését, sőt inkább rejtelmesebbé, kimagyarázhatatlanabbá teszi (l. 141—42—43.); abban azonban megegyezik a testvérpár, hogy nekik menniök kell, föl kell találniok a tündéreket, kiket a tó vizében enyelegni láttak, sőt meg is csókoltak; de kik (l. 144. old.) nyomtalanul elszálltak.

Mindenki óva inti őket az újabb kalandtól, kivéve a fejedelmi apát, ki nem tartja vissza fiait a nagyarányú hősi vállaltól, sőt kísérettel látva el őket, varázserőt is juttat nekik, rájuk bizván hárfáját és kürtjét, melyek szavára az ős Turul madár őket védőszárnyai oltalma alá fogadja. A két levente így felkészülten és atyjuk áldásával megacézelozottan útra kel a „Hold országába“, leánynézőbe.

A napimádó hun és magyar nemzet mint napkeletiek a felvilágosodás harczát vívják a babona és a setétben tévelygő Hold országa népe s annak királya Belár ellen, ki azonban sátorvárosában nem gyakorolja az uralkodói főhatalmat, mert ő, a hatleányos apa folyton csak fiatlansága felett sopánkodik.

A hatalom a nagy varázsló, Bűrök és felesége, Varangy kezében összpontosul, ki árnyakkal és rémekkel czimborálva uralkodik a balgák és együgyűek felett, egyben a szabadon szárnyaló világosság választottjainak megrontására törekedvén. Azért gyűlöli a két ifjú hőst is, kiknek egyike az ő varázslatának teremtményét, a fekete szarvast is megsebezte; azért törekedett foglyul ejteni a földre szállt tündéreket, hogy eltanulhassa tőlük a fényben röpülés titkát, de ezzel kihívta a tündérek védőjének, Gönczöl csillag királynéjának haragját is, ki az ifjak pártjára állva, felveszi ellene a harczt.

Bosszútervének végrehajtására ajándékokkal és hízolgésekkel Belár király hat leányát hatalmába keríti, s hogy szívükön a szerelmi vágy erőt ne vehessen, büvített kotyvaszt számukra,

mely vérüket örökre megfagyasztja. Hatalmával tündérséget ígér mindnyájuknak, a „láthatatlanság, a repülés“ gyönyörűségét helyezvén kilátásba számukra már a legközelebbi éjjelre. A királyleányok azonban, midőn tündérséget tanulva a tóban fürödtek, már látták ifjukaikat, kik ajszakaikat meg is rabolták. A négy kisebb leány öntudatlanul engedi át magát az ismeretlen indulatnak, mely a csókok nyomán támadt szívükben, a két idősebb azonban, a „büszke“ Boglár bosszúra vágyik rablója ellen, míg a gyöngé „Gyengő“ eped a viszontlátás után.

Hunor és Magyar megérkeznek; de már érkeztek előtt a ravasz Belár kioktatja leányait és megismerteti velök az álnok cselvetést, mely által győzelmet remél az egyenes, nyílt lelkületű és nem alán erkölcsű ifjakon (l. 306—7.):

„Hol az erő erő legyőzni gyenge —
 Fegyver helyett segít a cselvetés!
 Multak keservét megtorolni méltón
 Az alkalom közelg! . . . vessünk fonált,
 Úgyes kezekkel fonva süri hálót
 Ösvényre, útra terjesszük vigyázva.
 Ki egyszer fogva benne — nagysokára
 Szabadul az! hűbájlás ígézet
 Segítse szándokunkat! Lányaim,
 Király apátok hűségtekre számol.
 Egy-egy tekintet, egy mosoly, csalóka
 Dal, csábos táncz mind lép a férfi szívnek,
 Pazar kezekkel adjatok belőle!
 Dúsak legyünk szép szó, ígéretekben,
 A megtartásban koldusok. Jutalmul
 Ki melyiket hódítja el a sorból —
 Rabjául engedem . . . Közelgenek! . . .
 Öltsetek ünnepi ruhákat, pompában,
 Fényűzésben ne fősvénykedj Varangy!“

És Belár színelég szívesen fogadja őket, de mindenféle csalafintasággal leányait csak sok huza-vona és jól begyakorolt hazudozás nyomán támadt nevetséges felsülések után mutatja meg nekik. A fejedelmi két sarj örömmel fogadná őket feleségül, de épp midőn ölelni akarják őket: *Varangy* pokoli setétséget borít reájuk; a leányok a tündértóhoz rendelik az ifjakat, kik az általános zűrzavarban szerte szaladnak.

„*Páros ösvény*“ útvesztőjében, a pusztaságban, céltalanul kóborolnak, egymást keresvén az ifjak, *Magyar Gyengővel* frigyét köt, a bolyongás veszedelmében; *Hunor* a büszke, féktelen *Boglár*t erővel akarja asszonyává kényszeríteni, de a büverővel felruházott Boglár kövé változtatja őt és sóhajtozva, segedelmet könyörögve hagyja az útszélen, míg maga kaczagva áll tova.

A többiek most már mind a *tündértó*-hoz igyekeznek, hol a leányokkal találkozniok kell, hova *Varangy* rendelte őket,

hol a leányok a tündértó vizében valódi tündérékké válnak, s az ifjak örökös rabjaivá lesznek.

A tó varázsát azonban a kürt és hárfa ereje s az ifjak segítségére siető Gönczöl — a csillagok királynője — megsemmisíti. Varangy ijedten menekül. Magyar Gyengövel a fehér szarvas hátán Tündérországba jut, hol ősapja, Thana vezér, megjósolja neki (l. 578.) népe és ivadécai világhatalmát, s a földre visszakérülve megszabadítja Hunort, ki Boglárt most már megfélekezve nőül veszi.

Varangy hatalmát veszelve bukik alá a magashól, ifjaink nejeikkel vidám örömmel térnek vissza hazájukba. A két hős a cselekvény folyamában élesen van jellemezve. *Hunor* a nyers erőszak embere. Szilaj, vakmerő, megfontolatlan. *Magyar* a nyugodt, józan, a derültebb életfelfogás képviselője. Tündérországban hiába kísérti meg az arany, a mámor, a küzdelemnélküli örök pihenés, az álom, — ő küzdeni akar s ezért nyeri ösatyjától a biztosítást ivadécai uralmának. A tündérek, valamint a nagyszabású kiséret harczosai mind egyenként jellemzetes alakok, míg a derű és pajkosság megtestesülése, *Cselicsal* és *Csalavér*, a sötétség és világosság játszi alakjai, kik egyesülésükkel az ifjak czéljait szolgálják, mint olyan Robin-pajtások, kik a cselekvény irányításában tevékeny, de mindig derűt keltő módon vesznek részt.

Östörténetünk homályosságán kívül mindenkinek, a ki a magyarság őskorával költőileg foglalkozik, rendkívül megnehezíti munkáját az a körülmény, hogy mythológiánkból alig maradtak fenn nyomok. Mennyivel szerencsésebbek éjszaki testvéreink a finnek, kiknek „Kalevalájuk“ van. A „Rege“ szerzőjének meg kellett lát részint képzeletből, részint meséink szellemét követve, valamelyes túlvilágot alkotni. A csodaszarvas regéje sem igen nyújt nagyobb anyagot drámai cselekvényre, hisz az nem áll egyébből, mint hogy Hunor és Magyar társaikkal elrabolták a leányokat.

A szerzőnek mindazt, a mi ezen a tényen kívül darabjában előfordul, önmagából kellett merítenie és képzeletének gazdagságára vall, hogy ezt meg tudta teremteni, a tárgy természetéhez képest inkább epikus és lírikus, mintsem drámai modorban. Iparkodott mégis az epikus tárgyat lehetőleg drámaileg kiaknázni.

A bizottság ezeket méltányolva s a műnek költői becsét tekintetbe véve, egyhangúlag a 22. számú „Rege“ című pályaműnek javasolja a jutalmat kiadatni.

Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról.

(Előadta Kozma Andor l. t. a márczius 19-én tartott összes ülésen.)

A hazafias költeményre kitűzött Farkas-Raskó-jutalomért 56 pályamunka versengett. Bíráló társaimmal, Baksay Sándor rendes és Négyesy László levelező taggal egyetértésben sajnálatlaltal jelentem, hogy jutalomra méltó költeményt legjobb akaratunk daczára sem találtunk.

A 15. számú „*A szláv apostol*“ című, „*Itt élned, halnod kell*“ jellegű pályamunkát ugyan egyik bíráló hajlandó lett volna jutalomban részesíteni, de csak abban az esetben, ha azt jutalmazásra a másik két bíráló valamelyike ajánlja. E feltétel azonban nem teljesült, sőt két bíráló e versnél aránylag jobbnak ítélte a 6. sz. „*A bihari rónán*“ című, „*A föld*“ jellegű pályamunkát, noha jutalmazhatónak ezt sem véli.

„*A szláv apostol*“-ban egy magyarországi rajongó pánszláv hazánkat gyűlölvén, Amerikába vándorol ki; de mikor ott hallja fölzendülni a „*Szózat*“-ot, ő is magyar hazafinak érzi és vallja magát. Ez a vers csak ötletes és a benne rejlő paradoxonnal érdekessé fűszerezett csinálmány. A vége igen hatásos, de önkényesen, a lélektani valószínűség ellenére van előkészítve. Az igaz, hogy a mit itthon szeretünk, azt a tengeren túli messzeségben még jobban szeretjük; hanem hogy a mit itthon ádázul gyűlölünk, az Amerikában a rajongó szeretet ellenállhatatlan kitörésére késztesse bennünket: az már nem igaz.

„*A bihari rónán*“ című vers, a bírálók többsége szerint, sokkal igazabb. Ebben a költő méléző magyaros verhangon toltat egymásra néhány borongós, jó mezei képet s azon esik kétségbe: vajjon a más fajtól kiszipolyozott, elernyedtt magyar nép kibírja-e még azt a nagy vihart, mely már ébredsz, már fenyeget. Az erős fajszeretet: igazsága, erénye e versnek. De a mi szeretet benne a magunk fajtájához, az az idegen ellen kesergő gyűlöletből liheg ki. A fényhez képest túlságos az árnyék. A különleges magyar fajszeretet mindnyájunkban parázsló, hatalmas érzés, ám ez lángoló hazaszeretetté csak akkor magasztosul, ha nem kizáró, de hódító; nem eltaszító, de vonzó; ha apostoli,

nem pedig inquisitori hevület. Ha elismernők, hogy az az elkese-redett fajszeretet, mely „*A bihari rónán*“ című vers lelke, a teljes, az igaz magyar hazafiság: akkor „jövőnkben nincs remény“ s mindnyájunknak kétségbe kell esni. Kétségbeesett és kétségbe-ejtő hazafiságot azonban, még ha esinos versben, nem alacsony hangon szólal is meg, a M. Tud. Akadémia koszorúja nem tűn-tethet ki.

Az aránylag jobb pályamunkák közé tartozik még a 40. sz. „*Őszi ködben*“ című, „*Lombhullás*“ jeligéjű borongás a szomorú politikai helyzeten. De ez a szelíd elegia nem jelentékeny vers.

A 43. sz. „*Zizi rózsái*“ című, „*Fiat lux*“ jeligéjű pályamunka sima, ügyes, modern vers, melyben egy ünnepeelt prima-donna Kossuth Ferencz elé hinti színházi diadalával szerzett virágait. Tetszetős, könnyedén elmondott, jóhiszemű apróság; megérdemli, hogy észre vegyük. A honleányi áldozat azonban, melyet dicsőít, nem olyan mértékű, hogy akárcsak versben is elragadjon bennünket.

Felemlíthetjük még a 49. számú „*A politizálókhöz*“ című, „*Meddig tart ez örült hangzavar még?*“ jeligéjű pályamunkát, mely némi józan felfogással korholja a *csak* politizálókat, kiknek közgazdasági érdekeinkre nincs szemük. A politika kicsúfolásá-ban feledi a gáncsos szerző, hogy a közgazdasági érdekek elő-mozdítása és védelme ugyancsak politika. Különben e versnek már tárgya is olyan, hogy szárnyát szegi a költői lendületnek.

Akad a pályázatban még néhány vers, melyről szintén lehetne komolyan szólani, de nem igazságtalanság az sem, ha a jutalmazás kérdésére nézve közömbös felsorolásuktól tartózkodunk.

A pályamunkák nagyobb része minden kritikán alól van.

Zömük általában három csoportra osztható: Kossuth-ver-sekre, Rákóczy-versekre és kivándorlási versekre.

Legtöbb igaz hang még a Kossuth-versekből üt ki. Nyilván azért, mert a szerzőknek aránylag Kossuth Lajosról vannak leg-közvetlenebb értesüléseik, gondolataik és érzéseik. A Rákóczy-versekben már látszik, hogy a kétszázészteendő történelmi multról csak kevésbé és rosszul vannak értesülve. Az egész phraseologiai anyag csak nekik, melyből önkényesen faragcsálnak kaptafákat a jelen bajai számára. Egyiknek az fáj, hogy Rákóczy hamvait nem hozzuk vissza, másiknak az, hogy visszahozzuk; de sem ennek, sem annak nincs komoly fogalma arról, hogy mi jelentő-sége van nemzeti különállásunkra nézve Rákóczy fenséges erő-feszítéseinek, melyek egyéni tragikuma ellenére sem voltak ered-ménytelenek. A legcsodálatosabb azonban mégis, hogy a kivándor-lásról szóló versek csoportjában a megdöbbentő nagy kérdésnek mily kicsinyes felfogásával s mily teremtettző olesó közhelyekkel találkozunk. Valóban, ha csak annyi volna az óriási kivándorló-

mozgalom anyagi oka és erkölcsi tartalma, a mennyinek e versek mondják, akkor még soha, mióta a világ áll, nem kerekedett fel hazájából a mi szegény kivándorlóinknál léhább, hazaszeretetelemből néptömeg.

Íme, ez a pályázatnak teljes és — legjobb tudomásom szerint — hü tükre.

Mi, kiknek az a meggyőződésünk, hogy a haza méltán követelheti életünket és vérünket is, de azt sohasem követeli, hogy oltárán lármás, de vékony értelmű s érzéstelen szavakat áldozunk: a pályamunkák legnagyobb részén elkedvetlenedhetünk.

Hogy gyöngé versek, az a kisebb baj. Az csak arra vall, hogy e pályázatban magasabb irodalmi színvonalon álló, fejlettebb művészetű költők nem igen vettek részt.

De ha meggondoljuk, hogy e pályázaton mégis félszáznál több írni, sőt verselni tudó honfitársunk igyekezett kifejezni, a mit a hazáról gondol és érez s ez legnagyobb részt alig egyéb gyermekek nemzeti dicsekedésnél, éretlen magyzolásnál, s idegen nemzetek és fajok pökhendi leszólásánál, — akkor szinte ijedten kérhetjük: vajjon az a hatalmas, mély érzés, melynek csodás erejével, úgyszólván egy maréknyi magyar, ezer éven át fenn-tartotta honunkat, az idők fordultával nem sekélyesedett-e el? Ugyanaz a nagy érzés-e még általában a magyar hazafiság, a mi volt?

Ha igen, úgy kétségkívül hazafiasabb időket élünk, mint valaha, mert hiszen a hazafiság ma sokkal kiterjedtebb közérzület és közvélemény, mint volt régente.

Sajnos, ennek daczára hazafias költemény-pályázatunk, mint évek óta szinte rendszeren, ezúttal is meddő maradt. Sőt, mi több: az a vers, a mely valamennyi közt legkülönb volt, leginkább azzal vált ki, hogy őszinte benne a nemzeti kétségbeesés.

Jelentés a báró Wodianer-jutalomról.

(Felolvasta *Heinrich Gusztáv* r. t. a márczius 19-iki összes ülésen.)

Id. báró Wodianer Albert 1892-ben végrendeletében 50,000 koronát hagyott a Magyar Tud. Akadémiára, azzal a rendeltetéssel, hogy ez összegnek évi kamata, két egyenlő részre osztva, tehát 1000 és 1000 korona, jutalmul adassék évenként két oly néptanítónak, kiket a M. Tud. Akadémia e kitüntetésre legméltóbbnak ítél. Akadémiánk az Ügyrend értelmében, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteriumot kérte föl a tankerületi hatóságok ajánlatainak beszerzésére, mire Magyarországnak összesen 66 tankerületéből összesen 61 tanfelügyelő tett előterjesztést. Ezek

között 48 vármegye és Fiume város tanfelügyelői jutalomra ajánlottak 84 tanítót és 1 tanítónőt, összesen 85 tanítót. (Múlt évben 70 tanítót és egy tanítónőt.) Ezeken kívül 12 tanfelügyelő (múlt évben 9) jelentette, hogy részint azért, mert csak újabb időben vette át tankerületét és ez okból megyéje tanítóit még nem ismeri eléggé; részint pedig azért, mert megyéjében jutalmazásra érdemesíthető tanító ez idő szerint nincsen: a jutalomdíj elnyerésére érdemes tanítót nem ajánlhatnak. Végül 5 tanfelügyelő (múlt évben 20) egyáltalában nem küldött be jelentést. A múlt évi ajánlottak közül az idén kimaradt, illetőleg nem ajánltatott 11; az első ízben vagy újra ajánlottak száma 29. Az ajánlottak közül 1. felekezeti iskolai tanító 19, 2. ilyen igazgató-tanító 5, 3. községi iskolai tanító 4, 4. ilyen igazgató-tanító 4, 5. állami isk. tanító 16, 6. ilyen igazgató-tanító 28, 7. gyári- és 8. uradalmi isk. igazgató-tanító 1—1, 9. tanyai- és 10. gyakorló tanító 1—1, 11. tanfelügyelő-ségi tolnok 1, 12. meg nem határozott jellegű tanító 2.

A bíráló bizottság, melynek elnöke a M. T. Akadémia elnöke, az idén is, az Ügyrend értelmében, az Akadémia elnökeiből és titkáraiból állott, s a bizottság tanácskozásaiban részt vettek, felvilágosítások szolgáltatása végett, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterium képviselőjében Halász Ferencz miniszteri tanácsos és Kacs Kovics Mihály osztálytanácsos urak, a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága részéről pedig Trájtler Károly székesfővárosi és Kozma László debreczeni árvaházi igazgató-tanító urak. Az elnök úr, a bizottság tagjainak véleményét meghallgatván, a beérkezett ajánlatok áttanulmányozására és ezek alapján a részletes minősítmenyi táblázat elkészítésére ezúttal is Trájtler Károly igazgató-tanító urat kérte föl, ki is a rábízott fáradságos feladatnak rendkívüli ügyszeretettel és lelkismeretességgel felelt meg. A bíráló bizottság folyó hó 12-ikén tartott ülésében beható vizsgálat alá vette a beérkezett ajánlatok adatait tanulságos áttekintésben föl-tüntető minősítmenyi táblázatot és figyelembe véve az ajánlottaknak a reájuk bízott gyermekek nevelése és tanítása körül kifejtett gyakorlati munkásságát, a gyermekekkel való gondos és szerető bánásmódját úgy az iskolában, mint azon kívül, a tanításban követett helyes módszerüket, végre, a nemes alapítónak kifejezett óhajtaása értelmében, a tanítónak az iskolán kívül a felnőtt nép erkölcsének, értelmiségének és anyagi jólétének javítása körül kifejtett fáradozását, teljes egyértelműséggel:

Sinka Lajos szatmármegyei krassói evang. ref. felekezeti tanítót és

Tomcsányiné Czukrász Róza pestmegyei mátyásföldi állami elemi iskolai tanítónőt ajánlja a M. T. Akadémiának az 1905. évi báró Wodianer-féle jutalommal való kitüntetésre.

Végül kéri a bizottság a M. Tud. Akadémiát,

1. fejezze ki köszönetét a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteriumnak, valamint a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának a bírálati anyag beszerzéséért és azon becses felvilágosításokért, a melyeket képviselőik a bíráló bizottságnak adtak; Trájtler Károly igazgató úrnak pedig a minősítő jelentés szakavatott és teljesen megbízható kidolgozásáért;

2. terjeszse föl a tanfelügyelők ajánlatait és a bizottságtól készített, illetőleg elfogadott minősítményi táblázatot a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteriumhoz, esetleges további fölhasználás végett;

3. értesitse *Sinka Lajos* urat és *Tomcsányiné Czukrász Róza* úrnőket — ha a bizottságnak a jutalom odaitélésére vonatkozó javaslatát elfogadja —, hogy az Akadémia őket a Wodianer-jutalomra érdemesítette, egyúttal kérdeztesse meg a kitüntetett népművelőket, hogy személyesen akarják-e folyó évi április 30-án, az Albert napját követő összes ülésen, a jutalmat fölvenni, vagy pedig a díjnak postai megküldését kívánják.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

KILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály harmadik ülése.

1906 márczius 5-én.

GR. APPONYI SÁNDOR t. t. helyettes osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond, Szilády Áron, ifj. Szinnyi József r. tt. — Badios Ferencz, Bánóczy József, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Kúnos Ignác, Lehr Albert, Melich János, Munkácsi Bernát, Némethy Géza, Petz Gedeon, Zolnai Gyula l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Csánki Dezső, Pauer Imre, Szily Kálmán r. tt. — Jegyző: Gyulai Pál osztálytitkár.

66. Az osztálytitkár jelenti, hogy az osztályelnök nem jelenhetett meg az ülésen, mert tudományos ügyben külföldre kellett utaznia. Ily esetben a jelenlevők közt a legidősebb tiszteleti vagy rendes tag elnököl. Ezért felszólítja gr. APPONYI SÁNDOR t. tagot, hogy foglalja el az elnöki széket.

67. GOMBOCZ ZOLTÁN l. t. felolvassa „Mongol-csuvas hangtani analógiák” című értekezését székfoglalóul. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

68. NÉMETHY GÉZA l. t. bemutatja CSERÉP JÓZSEF-nek mint vendégnek „Julius Caesar és Asinius Pollio” cz. dolgozatát. — Bírálatra adatik.

59. A helyettes osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SZILÁDY ÁRON r. és MUNKÁCSI BERNÁT l. tagokat kéri föl.

TIZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály harmadik ülése.

1906 márczius 12-én.

B. FORSTER GYULA t. tag helyettes osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az illető osztályból: Berzeviczy Albert, b. Radvánszky Béla t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Hampel József, Hegedűs Sándor, Kautz Gyula, Wlassics Gyula, Zsilinszky Mihály r. tt. — Angyal Dávid, Ballagi Géza, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Gaál Jenő, Kollányi Ferencz, Kunz Jenő, Magyar Gyéza, Reiner János, Réthy László, Szendrei János, Téglás Gábor l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv, Szily Kálmán r. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

70. HAMPTEL JÓZSEF r. tag felolvassa „A nemzeti muzeum legrégibb pannoniai sarkövei“ cz. értekezését.

71. Helyettes osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HAMPTEL JÓZSEF és HEGEDŰS SÁNDOR r. tagokat kéri föl.

TIZENEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Harmadik összes ülés.

1906 márczius 19-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt, Concha Győző, Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Gyulai Pál, Kautz Gyula, Koch Antal, Krenner József, König Gyula, Lengyel Béla, Löczy Lajos, Ortway Tivadar, Réthy Mór, Szily Kálmán. ifj. Szinnyi József, Thaly Kálmán, Than Károly, Zsilinszky Mihály r. tt. — Angyal Dávid, Bercezik Árpád, Badics Ferencz, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Ferenczi Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedűs István, Katona Lajos, Kozma Andor. Lehr Albert, Nagy Gyula, Négyesy László, Onodi Adolf, Rados Gusztáv, Reiner János, Szendrei János, Wertheimer Ede l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

72. Elnök úr az ülést a következő szavakkal nyitja meg: „Tekintetes Akadémia! Mai összes ülésünkön — mint minden évben márczius 19-én — megemlékezni tartozunk gróf Teleki Józseféről, Akadémiánk nagynevű első elnökéről, könyvtárunk s a róla nevezett drámai pályadíj megalapítójáról, a jeles tudósról és íróról, a nemes hazafiáról, kinek emlékezete élni fog ebben az Akadémiában és élni fog a magyar nemzetben.

Mielőtt az alapító rendelkezéséhez képest a Telcki-pályadíjra nyitott pályázat eredményéről a mai napon beszámolnánk, egy örvendetes jelentést kell a tek. Akadémiának tennem.

József csász. és kir. főherczeg úr (ó Fensége kegyes volt boldog emlékü atyja, fenséges József főherczeg úrnak, Akadémiánk tiszt. és igazg. tagjának kitünő szobrászunk Strobl Alajostól készített bronz mellszobrát Akadémiánk ajándékozni. Bizonyára kegyeletes halálával méltóztatnak e nemes adományt fogadni, melylyel a Fenséges úr, alighogy Akadémiánk Igazgató-Tanácsa őt tagjává választotta, sietett intézetünk iránt figyelmet és érdeklődést tanúsítani s a tisztelt összes ülés bizonyára helyeselni fogja abbéli javaslatomat, hogy ezért az adományért, mely ránk nézve kétszeresen becses: annak érdemei által, a

kit ábrázol, és annak fiúi kegyelete s egyúttal irántunk való rokonszenve által, a kitől kaptuk, írásban mondjunk Ő Fenségének tiszteletteljesen köszönetet.“ — Általános élénk helyesléssel fogadtatik.

73. **BERCZIK ÁRPÁD** I. tag, mint a **Teleki-pályázat** bíráló bizottságának előadója felolvassa jelentését az 1905-iki pályázatról, mely szerint a bizottság egyhangúlag a „Rege“ című és „Száll az ének szájáról szájra“ jellegű 5 felvonásos tündérvjátéknak, mint viszonylag legjobbnak, javasolja a jutalmat kiadatni. — A bizottság javaslata elfogadtván, a felbontott jeligés levélből Somló Sándor neve tűnt elő, kinek a jutalom kiadatni határozatott.

74. **KOZMA ANDOR** I. tag, mint a **Farkas-Raskó-pályázat** bíráló bizottságának előadója felolvassa jelentését az 1905-ik évi pályázatról, mely szerint a bizottság a jutalom ki nem adását javasolja. — A javaslat elfogadtatik.

75. A két pályázaton jutalmat nem nyert pályamunkák jeligés leveleinek elhamvasztására elnök úr **BOROVSKY SAMU** és **LEHR ALBERT** I. tagokat kéri föl, kik is e megbízásukban nyomban eljárak.

76. **HEINRICH GUSZTÁV** r. t. felolvassa jelentését az 1905-ik évi **Wodianer-jutalomról**. A bíráló bizottság, mely az Akadémia elnökeiből és titkáraiból áll, s melyben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium képviselőjében **HALÁSZ FERENCZ** miniszteri tanácsos és **KACSKOVICS MIHÁLY** osztálytanácsos urak, a Magyar Tanitók Országos Bizottsága képviselőjében pedig **TRAJTLER KÁROLY** budapesti és **KOZMA LÁSZLÓ** debreczeni igazgató-tanító urak vettek részt, a két jutalmat **Sinka Lajos** szatmármegyei krassói ev. ref. felekezeti tanítónak és **Tomcsányiné Czukrasz Róza** pestmegyei mátyásföldi állami elemi iskolai tanítónőnek javasolja kiadatni. — Az összes ülés e javaslatot elfogadja és egyúttal köszönetét fejezi ki a bizottságban közreműködött hatóságoknak és uraknak.

77. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére **CONCHA GYÖZŐ** r. és **BERCZIK ÁRPÁD** I. tagokat kéri föl.

LXVI. NAGYGYÜLÉS.

Első nap.

1905 márczius 21-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: **b. Nyáry Jenő**, **Plósz Sándor** t. tt. — **Ballagi Aladár**, **Beöthy Zsolt**, **Concha Győző**, **Csánki Dezső**, **b. Eötvös Loránd**, **Fejérpataky László**, **Fröhlich Izidor**, **Goldziher Ignác**, **Gyulai Pál**, **Karácsonyi János**, **Kautz Gyula**, **Koch Antal**, **König Gyula**, **Lengyel Béla**, **Nagy Ferencz**, **Ortvay Tivadar**, **Pauer Imre**, **Pecz Vilmos**, **Szilády Áron**, **Szily Kálmán**, **Szinnyei József**, **Thaly Kálmán**, **Than Károly**, **P. Thewrewk Emil**, **Vécsey Tamás**, **Wartha Vincze**, **Zsilinszky Mihály** r. tt. — **Badies Ferencz**, **Ballagi Géza**, **Balogh Jenő**, **Borovszky Samu**, **Ferenczi Zoltán**, **Gombocz Zoltán**, **Hegedűs István**, **Jánosi Béla**, **Kétly Károly**, **Kövesligethy Radó**, **Melich János**, **Munkácsi Bernát**, **Nagy Gyula**, **Négyesy László**, **Rados Gusztáv**, **Reiner János**, **Sebestyén Gyula**, **Szendrei János**, **Tagányi Károly**, **Téglás Gábor**, **Thirring Gusztáv** I. tt. — **Jegyző**: **Heinrich Gusztáv** főtitkár.

1. Főtitkár bemutatja a márczius 25-én tartandó ünnepélyes közülés programját, mely következőképen állapított meg:

a) Elnöki megnyitó, **BERZEVICZY ALBERT** akadémiai elnöktől.

b) Jelentés a M. Tud. Akadémia 1905. évi munkásságáról, HEINRICH GUSZTÁV főtitkártól.

c) Toldy Ferencz, költemény LÉVAY JÓZSEF r. tagtól.

d) Toldy Ferencz emlékezete, RIEDL FRIGYES l. tagtól

2. Olvастatik a II. osztály jelentése, mely szerint az akadémiai nagyjutalmat és a Marczibányi-mellékjutalmat, melyek az 1899—1905. évkörben megjelent s a társadalmi tudományok körébe tartozó munkák legjobbainak ítélendők oda, csak a jövő évi naggyűlésen óhajtja kiadni. — Az összes ülés e szokatlan eljárást nem fogadja el, hanem kimondja, hogy a kérdéses jutalmakat a f. évi május hóban tartandó rendkívüli naggyűlés, mely egy hónappal előbb lesz kihirdetendő, fogja odaítélni.

3. BALLAGI GÉZA l. t., mint bizottsági előadó fölolvassa jelentését a Bródy-jutalomról, melyet a bizottság az alapítólevélnek 1902 április 28-án kelt toldaléka értelmében felerészben a Magyar Írók Segélyegyletének, felerészben a Magyarországi Hirlapírók Nyugdíjintézetének ítél oda. — Elfogadtatik.

4. BOROVSKY SAMU l. t. olvassa FÖLDES BÉLA r. tagnak mint bizottsági előadónak jelentését a folyó évi Wahrmann-jutalomról, mely az utolsó hat évben (1900—1905) a kereskedelem terén legnagyobb érdemeket szerzett magyar állampolgárnak ítélendő oda. A bizottság javasolja, hogy a jutalom ezúttal JÁLICS FERENCZ bornagykereskedőnek adassék ki. — Elfogadtatik.

5. Olvастatik az I. osztály jelentése, mely szerint az 1905-iki Sámuel-díjra HORGER ANTAL brassói tanárnak „A keleti székelység nyelvjárásai“ című dolgozatát ajánlja. Megdícsérendőknek mondja KERTÉSZ MANÓ „Analógia a mondatszerkesztésben“ és BEKE ÖDÖN „A vogul határozók“ című értekezését. — Elfogadtatik.

6. Olvастatik az I. osztály jelentése a Gorove-pályázatról (A komikum elmélete), mely szerint a jutalmat a beérkezett két pályamű közül az 1. számúnak javasolja kiadni. — Az osztály javaslata elfogadtatván, az 1. számú pályamunka jelígis levele felbontott és abból SZIGETVÁRI IVÁN neve tűnt elő.

7. Olvастatik az I. osztály jelentése a Lukács Krisztina-pályázatról (Próbadolgozat a magyar etymologiai szótárból), mely szerint a jutalmat a II. számú pályamunkának kívánja kiadni. — Az osztály javaslata elfogadtatván, a II. számú pályamunka felbontott jelígis leveléből Gombocz ZOLTÁN és MELICH JÁNOS l. tagok neve tűnt elő.

8. Olvастatik az I. osztály jelentése a Marczibányi-pályázatról (A magyar helyesírás története), mely szerint a jutalomnak ki nem adását javasolja. — Elfogadtatik.

9. Az I. osztály jelenti, hogy a Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom sora 1907-ben az 1900—1906. évkörben megjelent s a nyelvtudományok körébe tartozó munkák legjobbainak lesz kiadandó s a jelentkezés határidejéül 1906 december 31-ikét kívánja kitűzni. — Tudomásul van.

10. Az I. osztály jelenti, hogy a gróf Teleki-jutalomért 1906-ban tiszta vigjátékok pályáznak, 1906 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

11. Az I. osztály jelenti, hogy a gróf Karátsonyi-jutalomért 1907-ben vigjátékok pályáznak, 1907 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

12. Az I. osztály jelenti, hogy a Kóczán-jutalomért 1906-ban I. Mátyás király korabeli színművek pályáznak, 1907 május 31-iki határidővel. — Elfogadtatik.

13. Az I. osztály jelenti, hogy a Farkas-Raskó-jutalom haza-

fias költeményre hirdetendő, 1906 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

14. Az I. osztály jelenti, hogy a **Marczibányi-jutalomra** újból pályázatot kíván hirdetni „A magyar helyesírás történetére“, 1907 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

15. Olvastatik a II. osztály jelentése, mely szerint az **Első Magy. Ált. Biztosító-Társaság jutalmát** (A válságok elmélete) nem tartja kiadhatónak, de megdicsérendőnek véli a II. sz. pályamunkát. — Az osztály javaslata elfogadtatik és a II. sz. pályamű jellegés levele a szerzőnek jelentkezéseig megőriztetik.

16. Olvastatik a II. osztály jelentése a **Bük-jutalomról** (A magyarországi török uralkodás története), melyet ki nem adhatónak ítélt. — Elfogadtatik.

17. Olvastatik a II. osztály jelentése a **Flór-alapról**, melynek 1906. évi kamatait **DOMANOVSKY SÁNDOR**-nak „Kézai Simon krónikája“ című forrástanulmánya kiadására óhajtja fordítani. — Elfogadtatik.

18. Olvastatik a II. osztály jelentése, mely szerint a **Bük-jutalmat** a török uralkodás történetére, 1908 szeptember 30-iki határidővel, újra (negyedszer) óhajtja kitűzni. — Elfogadtatik.

19. A II. osztály jelenti, hogy a **Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítványából** 2000 koronát óhajt kitűzni az 1902—1906. évi időközben megjelent legkiválóbb közgazdasági munka jutalmazására, 1906 december 31-iki határidővel. — Elfogadtatik.

20. Olvastatik a II. osztály jelentése, mely szerint a **Lukács Krisztina-jutalmat** „Az agrár-politika rendszerére“ kívánja kitűzni, 1907 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

21. Olvastatik a II. osztály jelentése, mely szerint az **Oltványi-jutalmat** „A magyarországi káptalani iskolák történetére“ óhajtja fordítani, 1908 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

22. Olvastatik a II. osztály jelentése, mely szerint a **Péczely-jutalmat** „A belső váмок történetére“ kívánja kitűzni, 1908 december 31-iki határidővel. — Elfogadtatik.

23. A II. osztály jelenti, hogy a **Rökk-alap** ez idei kamatait valamely történelmi tárgyú értekezés kiadására óhajtja fordítani. — Elfogadtatik.

24. A II. osztály jelenti, hogy a **Sztrokay-jutalmat** a jog- és államtudományi szakban az 1904. és 1905. évek alatt megjelent legkitünőbb munkának óhajtja juttatni, 1906 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

25. A II. osztály jelenti, hogy az **Ullmann-jutalmat** „A vasuti tarifák elméletére“ óhajtja kitűzni, 1907 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

26. A II. osztály jelenti, hogy a **Vigyázó-jutalmat** „A magyar kir. udvari kancellária történetére“ kívánja kitűzni, 1909 szeptember 30-iki határidővel. — Elfogadtatik.

27. A II. osztály jelenti, hogy a **Pesti Hazai Első Takarékpénztár Fáy-alapítványából** 4000, 2000 és 6000 kor. pályakérdések csak f. évi május hóban lesznek közzétehetők. — Tudomásul van.

28. A II. osztály jelenti, hogy a **Forster-Scitovszky-féle alapítvány** 1905—1914. évi kamataiból megbízni kívánja **KARÁCSONYI JÁNOS** rendes tagot „A Szent Ferencz-rend története Magyarországon“ című munka megírásával, 1914-iki határidővel. — Elfogadtatik.

29. A II. osztály jelenti, hogy az **Ipolyi-alapból** pályázatot óhajt hirdetni „A cseh-huszita mozgalmaknak és uralomnak története Magyarországon“ című kérdésre, 1909 szeptember 30. határidővel. — Elfogadtatik.

30. Olvastatik a III. osztály jelentése a Forster János-féle pályázatról, mely szerint ZÓRAD ISTVÁN urat óhajtja „A kender és len termeléséről hazánkban” című munka megírásával megbízni, 1908 február 1. határidővel. — Elfogadtatik.

31. Olvastatik a III. osztály jelentése az 1904-iki Rózsay-dijről, melyet HALAVÁTS GYULA úrnak ítelt oda, ki nyílt pályázaton „A neogénkorú üledékek Budapest környékén” című megbízást sikerrel oldotta meg. — Elfogadtatik.

32. A III. osztály jelenti, hogy a Lévy-alapítványból hirdetett nyílt pályázatra (A legelő-kérdés Magyarországon) két tervezet érkezett be. Az osztály az I. számú tervezet szerzőjét, TREITZ PÉTER urat óhajtja a földadat kidolgozásával megbízni, 1908 február 1. határidővel. — Elfogadtatik.

33. A III. osztály jelenti, hogy az 1906. évi Rózsay-díjat oly ajánlatra hirdette, mely az orvosi tudomány valamely fontosabb kérdésének megoldását célzó észleletek tervezetét tartalmazza. A beérkezett két ajánlat alapján az osztály JANCsó MIKLÓS és ELFER ALFRÉD urakat óhajtja megbízni „A különböző emberi tuberculosis-bacillustörzsek virulentiájának” tanulmányozásával, 1908 február 28-iki határidővel. — Elfogadtatik.

34. A III. osztály jelenti, hogy a Tomory-alapból az abszolút geometria megírásával nyílt pályázat útján SCHLESINGER LAJOS I. tagot óhajtja megbízni, 1907 december 31. határidővel. — Elfogadtatik.

35. A III. osztály jelenti, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület 1898-iki Fáy-alapítványból 1905 december 31. határidővel adott megbízásokat, HIERONYMI KÁROLY és FARAGÓ LIPÓT megbízott urak óhajtására, 1908 december 31-ig kívánja meghosszabbítani. — Elfogadtatik.

36. Az illetékes bizottság jelenti, hogy a Pollák-jutalomból „A születési és termékenységi statisztika eredményei” cz. tételre óhajt pályázatot hirdetni, 1908 december 31. határidővel. — Elfogadtatik.

37. Főtitkár jelenti, hogy a budapesti és kolozsvári egyetemek bölcsészeti dékánjai az egyetemi hallgatók részére kitűzött nyelvészeti jutalmat SÁGI ISTVÁN budapesti és NAGY JENŐ kolozsvári egyetemi IV-ed éves bölcsészeti hallgatóknak ajánlják kiadatni. — Elfogadtatik.

38. Ugyanő jelenti, hogy ugyanazon egyetemek bölcsészeti dékánjai az egyetemi hallgatók részére kitűzött történettudományi jutalmat FÖGEL JÓZSEF budapesti és NAGY FERENCZ kolozsvári egyetemi IV-ed éves bölcsészeti hallgatóknak ajánlják kiadatni. — Elfogadtatik.

39. Főtitkár jelenti, hogy az Ipolyi-, Kereskedelmi Csarnok- és Vigyázó-alapokból hirdetett pályázatok meddők maradtak. — Tudomásul van.

40. Az osztályok kérik, hogy a tavalyi nagygyűlésen kitűzött és még le nem járt jutalomtételek újra hirdettessenek. — Meg fog történni.

41. Elnök úr a jutalmat nem nyert pályaművek jelíges leveleinek elégetésére SEBESYÉN GYULA és TAGANYI KÁROLY I. tagokat kéri föl, kik is még az ülés folyamán jelentették, hogy megbízatásukban eljárak.

42. Az I. osztály jelenti, hogy GYULAI PÁL r. tag lemondván osztálytitkári hivataláról, helyébe 29 szavazatból 27 szavazattal ifj. Szinyei József r. t. jelöltetett. — A választás a nagygyűlés második napján fog megejtetni.

43. Főtitkár bemutatja az osztályok tagajánlásait:

Az I. osztály részéről:

Tiszteleti tagoknak ajánlatnak:

Lévay József r. t.	29	szavazattal	—	ellen.
Gyulai Pál r. t.	28	"	1	"
P. Thewrewk Emil r. t.	27	"	2	"

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Vári Rezső	23	"	6	"
Kégl Sándor	22	"	7	"

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Dézsi Lajos	29	"	—	"
-----------------------	----	---	---	---

A II. osztály részéről:

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Bernáth István	30	szavazattal	13	ellen.
Simon József Sándor	28	"	13	"

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Mihalik József	31	"	8	"
Takáts Sándor	29	"	10	"

Külső tagnak:

Lavisse Ernő	24	"	4	"
Denis Ernő	21	"	4	"
Brusa Emil	20	"	4	"

A III. osztály részéről:

Rendes tagnak az A) alosztályba:

Rados Gusztáv I. t.	23	szavazattal	8	ellen.
-----------------------------	----	-------------	---	--------

Rendes tagnak a B) alosztályba:

Genersich Antal I. t.	24	"	8	"
-------------------------------	----	---	---	---

Külső tagnak:

Hilbert Dávid	28	"	4	"
Poincaré Henrik	30	"	1	"

44. Az 1905 június 15-én tartott rendkívüli elegyes ülés javaslatot tesz József főherceg ig. és tiszt. tag képmásának a képes teremben leendő elhelyezése tárgyában. — A javaslat titkos szavazás útján elfogadtatik.

45. Az I. osztály 1906 márczius 20-ikán tartott zárt üléséből javaslatot tesz Szász Károly ig. és t. tag képmásának a képes teremben leendő elhelyezése ügyében. — A javaslat titkos szavazás útján elfogadtatik.

46. Elnök úr értesíti a nagygyűlést, hogy néhai Ráth György emlékét az Akadémia könyvtárában megőrkítő emléktábla holnap, márczius 22-én déli 1 órakor fog ünnepélyesen fölavattatni. Főlkéri a tagokat, hogy ez ünnepélyre megjelenni sziveskedjenek. — Tudomásul van.

47. A jegyzőkönyv hitelesítésére Elnök úr báró NYÁRY JENŐ t. és BEÖTHY ZSOLT r. tagokat kéri föl.

HARMADIK IGAZGATÓSÁGI ÜLÉS.

1906 márczius 22-én.

BERZEVICZY ALBERT akad. elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Kautz Gyula másodelnök. — Gróf Apponyi Sándor, Beöthy Zsolt, gróf Desseffy Aurél, báró Forster Gyula, Gyulai Pál, Pauer Imre, báró Radvánszky Béla, gróf Széchenyi Béla, Széll Kálmán, Szily Kálmán, Than Károly. (Szögyény László ig. tag táviratban mentette ki távollmaradását). — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

21. Főtitkár előterjeszti dr. Samassa József bibornok-érseknek Budapest, 1906 február 1-én az Akadémia elnökéhez intézett következő levelét:

„Nagyméltóságú Valóságos Belső Titkos Tanácsos, Elnök Úr! A Magyar Tudományos Akadémia mélyen tisztelt Igazgató-Tanácsa nagy kitüntetés részesévé tett, a midőn tagjainak díszes sorába emelt; de egyúttal oly feladat elé állított, mely tetterős férfiú egész tevékenységére méltó, noha az én életem napja már leáldozóban van s a késő alkonyat árnyai mind sürgetőbben nyugalomra intenek.

Az Igazgató-Tanács — talán több gyöngédséggel, mint tárgy-hűséggel — multam jutalmául és egyúttal buzdításul a további tevékenységre, nyújtja nekem a megtisztelő választás becses ajándékát; s én, a ki életem egész folyamán a Gondviselés legnagyobb kedvezésének vallottam azt, ha felismerni adatik a pillanat, melyen túl a közérdek kockáztatása nélkül feladatokat vállalnunk nem szabad s a midőn nyitva kell hagyni másoknak a tért, melynek betöltésére erővel már nem bírunk: mindemellett sem találok szavakat a megtisztelő kitüntetés elhárítására.

De ez nem is lehet könnyű, midőn azon nemzeti intézetről van szó, melynek hivatása, ápolni s fejleszteni nemzeti egységünk leg-erősebb főntató tényezőjét: a magyar nyelvet; nem lehet könnyű, midőn a nemzeti erő ama fellángolása, a honfíú áldozatkészség ama nagy ereje előtti hódolatról van szó, mely létet adott az Akadémiának, a melyben helyet foglalhatni minden jó magyar méltó dicsősége s büszkesége.

Hálásan kell azért nekem is meghajolnom az Igazgató-Tanács akarata előtt, ki egyébként talán joggal támaszkodhatom arra, hogy megválasztatásommal nem is annyira személyemet, mint inkább az általam viselt állást megtisztelni volt a czél.

S a midőn a kitüntető figyelemért köszönetet mondok, legyen szabad jövőre a mélyen tisztelt Igazgató-Tanács elnéző jóakaratait is kikérnem.

Fogadja Excellentiád és a tisztelt Igazgató-Tanács hazafiúi üdvözlésem mellett kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.“ — Örvendetes tudomásul van.

22. Elnök úr jelenti, hogy JÓZSEF főherczeg Ő cs. és kir. Fensége ig. tag, néhai kitünő atyjának, József főherczeg ig. és tiszt. tagnak igen sikerült mellszobrát ajándékozta az Akadémiának. — Örvendetes tudomásul van; az Elnök úr egyúttal fölkérteik, hogy az Igazgató-Tanács meleg háláját juttassa kifejezésre a nemes adományozó előtt.

23. Főtitkár bemutatja gróf SZÉCHENYI BÉLA és KAUTZ GYULA ig. tagok jelentését az Akadémia 1905. évi számadásairól, melyeknek megvizsgálására az Igazgató-Tanács 1906 február 2-án tartott ülésében őket fölkérte volt. Minthogy a számadásokat a legnagyobb rendben találták, indítványozzák, hogy az Igazgató-Tanács a Magyar

Földhitelintézetnek, az 1905. évi számadásokra nézve, a fölmentvény megadása mellett, azon jelentékeny szolgálatért, hogy az Akadémia vagyonát önzetlenül, minden díj nélkül kezeli, ezúttal is köszönetét nyilvánítsa, az intézet könyvvivőjének, Mészáros Ferencz úrnak pedig pontos és lelkiismeretes fáradozásaiért elismerésül 120 darab cs. és kir. arany utalványoztassék. — Egyhangúlag elfogadtatik, gr. Széchenyi Béla és Kautz Gyula ig. tag uraknak pedig fáradozásukért Elnök úr az Igazgató-Tanács köszönetét nyilvánítja.

24. Főtitkár bemutatja b. Forster Gyula ig. és t. tag jelentését az 1905. évi ügyészi és széphalmi számadásokról, melyeknek megvizsgálására őt az Igazgató-Tanács f. évi február 2-án fölkérte volt. Jelenti, hogy a számadásokat, a reájok vezetett záradék értelmében, helyeseknek találta. — Egyhangúlag elfogadtatik, az előadó igazg. tag úrnak pedig Elnök úr az Igazgató-Tanács köszönetét nyilvánítja.

25. Főtitkár bemutatja Kautz Gyula másodelnök úrnak jelentését a gondnoki számadásokról, melyeket teljesen rendben talált, úgy hogy a gondnoknak az 1905. évre a fölmentvényt megadni javasolja. — Egyhangúlag elfogadtatik, a másodelnök úrnak pedig Elnök úr az Igazgató-Tanács köszönetét nyilvánítja.

26. Főtitkár előterjeszti az akadémiai Építészeti bizottság f. évi márczius 17-én tartott ülésének jegyzőkönyvét, mely a következő két javaslatot tartalmazza:

a) hogy, tekintettel a székesfővárosi házbérvizonyokra, a bérház földszinti, valamint első és másodemeleti lakói közül azok, kik régebben bérlik helyiségeiket és még nagyobb béremelést nem szenvedtek, folyó évi augusztus, illetőleg november hó 1-től mérsékelt lakbéremelésben részesíttessenek; és

b) hogy az Akadémia műszaki tanácsadójának tiszteletdíja 1905. évi december 27-én kelt beadványa figyelembe vételével a szokásos díjszabás alapján rendeztessék.

Végre jelenti a gondnok, hogy a palota II. emeletén elhelyezett botanikai gyűjtemény egyik termének mennyezete leszakadt és hogy ennek javítása 250—300 koronába fog kerülni. — A két javaslat változatlanul elfogadtatik, a javítás költségei pedig megszavaztatnak.

27. Főtitkár előterjeszti az akadémiai Pénzügyi bizottság f. évi márczius 17-én tartott ülésének jegyzőkönyvét, mely a következő három javaslatot tartalmazza:

a) hogy az akadémiai szolgálóknak, kik f. évi január 30-án beadott kérvényben fizetésük és nyugdíjigényeik javítását kérelmezik, ezúttal fizetésjavítás már azért sem engedélyezhető, mert ilyenben csak két évvel ezelőtt részesültek; ellenben az uralkodó drágaságra való tekintettel ez évben 100—100 korona pótlékban részesíthetők, mely nekik felerészben most, felerészben október elején volna kiutalványozandó; nyugdíjigényüket illetőleg pedig kimondassék, hogy rendes nyugdíjban részesülnek, mely az állami tisztviselők és szolgáló nyugdíjigényeit szabályozó törvény értelmében állapítandó meg;

b) hogy az akadémiai tisztviselők nyugdíjalapjához, mely ez idő szerint 25.307 kor. 16 fillér, a kamatok ne, mint eddig, évenként, hanem félevenként csatoltassanak;

c) hogy az akadémiai gondnok a 'Palota és bérház' tétel alatt összefoglalt, jövőre részletezendő rendes kiadásoknál eszközölt megtakarítások után 10% megtakarítási pótlékban részesíttessék. — Mind a három javaslat egyhangúlag elfogadtatik.

28. Főtitkár előterjeszti Golonya Jenő úrnak, a 'Hungary' cz. angol folyóirat szerkesztőjének 1906 február 14-én érkezett folya-

modványát, melyben eddig élvezett 400 korona segélyét a jelen évre is kéri. — Megadatik.

29. Főtítkár előterjeszti **Kazinczy Ferencz** sátoraljaujhelyi lakosnak f. évi február 25-én kelt folyamodványát, melyben korára és betegségére való tekintettel eddigi 400 korona évi kegydíjának 600 koronára való fölemelését kéri. — Megadatik.

30. Főtítkár bemutatja a **Magyar Földhitelintézetnek** folyó évi márczius 13-án kelt átiratát, melyben értesíti az Akadémiát, hogy özv. **VOJNITS TIVADARNÉ VOJNITS MÁRIA** hagyatékából 20.000 kor. folyt be az Akadémia javára. — Tudomásul van.

31. Főtítkár bemutatja **négy akadémiai tisztviselőnek** f. évi márczius 20-án kelt folyamodványát, melyben ötödéves korpótlékaiknak rendezését kéri. — Kiadatik a pénzügyi bizottságnak.

32. Főtítkár bemutatja az **akadémiai ügyésznek** az 1905. évről szóló és kinyomatva az Igazgató-Tanács tagjainak megküldött jelentését. — Tudomásul van.

33. Elnök úr indítványozza, hogy az Ügyrend 233-ik §-ának módosításával a főtítkár által vezetett **jegyzőkönyvet** ezentúl az elnök is aláírja. — Elfogadtatik.

34. Elnök úr a **jegyzőkönyv hitelesítésére** gr. **APPONYI SÁNDOR** és **THAN KÁROLY** ig. tag urakat kéri föl.

LXVI. NAGYGYŰLÉS.

Második nap.

1905 márczius 23-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: **Kautz Gyula** r. t. másodelnök. — Gr. **Apponyi Sándor**, báró **Forster Gyula**, br. **Nyáry Jenő**, br. **Radvánszky Béla** t. tt. — **Ballagi Aladár**, **Bartal Antal**, **Beöthy Zsolt**, **Csánki Dezső**, **Entz Géza**, **Fejérpataky László**, **Fröhlich Izidor**, **Goldziher Ignác**, **Gyulai Pál**, **Hampel József**, **Horváth Géza**, **Karácsonyi János**, **Károlyi Árpád**, **Kherndl Antal**, **Klein Gyula**, **Klug Nándor**, **Koch Antal**, **König Gyula**, **Lengyel Béla**, **Lévay József**, **Nagy Ferencz**, **Pauer Imre**, **Pecz Vilmos**, **Réthy Mór**, **Simonyi Zsigmond**, **Szilády Áron**, **Szily Kálmán**, ifj. **Szinnyei József**, **Thaly Kálmán**, **Than Károly**, **Thanhoffer Lajos**, **P. Thewrewk Emil**, **Vécsey Tamás**, **Wartha Vincze**, **Wlassics Gyula** r. tt. — **Balogh Jenő**, **Bodola Lajos**, **Borovszky Samu**, **Csontos János**, **Ferenczi Zoltán**, **Gombocz Zoltán**, **Hegedűs István**, **Katona Lajos**, **Melich János**, **Ónodi Adolf**, **Petz Gedeon**, **Reiner János**, **Schönherr Gyula**, **Sebestyén Gyula**, **Szendrei János**, **Tagányi Károly**, **Téglás Gábor**, **Thirring Gusztáv** l. tt. — **Jegyző: Heinrich Gusztáv** főtítkár.

48. Elnök úr megnyitja az ülést és fölolvastatja az I. osztály átiratát, mely szerint az osztály **GYULAI PÁL** lemondott **osztálytitkár** helyébe 26 szavazattal 3 szavazat ellen ifj. **SZINNYEI JÓZSEF** r. tagot jelölte. — A nagygyűlés nyomban megejtett titkos szavazás útján 33 szavazattal 5 ellen ifj. **SZINNYEI JÓZSEF** r. tagot választotta meg az I. osztály titkárává.

49. Elnök úr fölhívja a nagygyűlés tagjait, hogy az **Igazgató-Tanácsban** megüresedett két hely betöltésére adják be szavazatukat. A beadott 41 szavazatból kapott

Báró Eötvös Loránd r. t.	36 szavazatot,
Plósz Sándor t. t.	29 „
Gróf Andrássy Gyula r. t.	12 „

Elnök úr e szerint kinyilatkoztatja, hogy az Igazgató-Tanács tagjaivá báró EÖTVÖS LORÁND r. és PLÓSZ SANDOR t. t. választattak meg.

50. A tagválasztásoknál követendő sorrend sorshúzás útján megállapítván, golyózás útján megválasztattak:

Az I. osztályba:

Tiszteleti tagnak:

P. Thewrewk Emil r. t.	39 szavazattal	2 ellen.
Lévay József r. t.	39	3 "
Gyulai Pál r. t.	39	5 "

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Kégl Sándor	38	7 "
Vári Rezső	36	7 "

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Décsi Lajos	37	8 "
-----------------------	----	-----

A III. osztályba:

Rendes tagnak az A) alosztályba:

Genersich Antal	33 szavazattal	7 ellen.
---------------------------	----------------	----------

Külső tagnak:

Poincaré Henrik	39	1 "
Hilbert Dávid	37	4 "

A II. osztályba:

Levelező tagnak az A) alosztályba:

Bernáth István	33 szavazattal	4 ellen.
--------------------------	----------------	----------

Levelező tagnak a B) alosztályba:

Takáts Sándor	37	5 "
Mihalik József	34	8 "

Külső tagnak:

Brusa Emil	29	— "
Denis Ernő	28	1 "
Lavisse Ernő	28	1 "

51. A választások eredményének kihirdetése után Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ ÉS LENGYEL BÉLA r. tagokat kéri föl.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Május 15.

5. FÜZET.

Jelentés a gróf Karátsonyi-pályázatról.

(Felolvasta *Ferenczi Zoltán* l. t. az április 30-án tartott ülésen.)

Az *Akadémiai Értesítő* 1905. 251. lapján olvasható tétel szerint az 1904/5-ik évben a Karátsonyi-jutalomra „komoly drámai művek pályáztak, melyeken nemcsak szomorújátékok, hanem más-nemű, ú. m. történeti, regényes, polgári színművek, drámai erkölcsrajzok stb. is értetnek“. Beérkezett összesen 47 pályamű, melyek megbirálására *Endrődi Sándor*, *Herczeg Ferencz*, *Lévay József*, *Rákosi Jenő* és jelentést tevő tag küldettek ki.

Mindenekelőtt a bizottság tudomásul vette, hogy *Ferenczi Ferencz* úr levélben visszavonta a 41. sz., *A nagy érzés*, közben a Nemzeti Színházban *Dános László* néven színrekerült művét; továbbá ki kellett zárnia a pályázatból a 46. számút, *Az asszony* címűt; mert a III. felvonás hiányzik s a tétel szerint csak teljes művek pályázhatnak. Noha „A magyar Shakespeare“ büszke jel-igéjű pályamű szerzője „bő kritikát“ kér, a bizottság tehát ezt az óhajtatását nem teljesítheti, legfőlebb kijelentheti, hogy szerző nem sajnálhatja az elhibázott módon történt benyújtást. Maradt tehát 45 megbirálandó mű.

A részletek előtt egy általános megjegyzést kívánok tenni. A pályatétel tágabb köre, a mennyire az igazi költő korlátlan-ságának kedvező, éppen oly előnytelen volt abban, hogy a pályaművek számát megnövelte; mert többfajta kísérletnek nyitott kaput. A művek e nagy tömege magyarázata annak, hogy míg a jobb művek kisebb számát alig emeli, a gyöngékét vagy rosszakét nagyon megnöveli. Nem csoda tehát, hogy éppen 23 oly mű van, melyek mint naiv, kezdő, furcsa vagy zavaros, gyakran egészen érthetetlen kísérletek, még megemlítésre sem alkalmasok. Ezekben Egyiptom, a trójai háború, gyermek és tündér mesealakok, ősmagyarok, húnok, forradalom, Kún László, a persák, Napoleon és Walevszka épp úgy felvonulnak, mint egy csomó franczia, magyar újkori és kevesebbé újkori társadalmi alak, egy pár megoldásra kitűzött, de megoldani egyáltalán nem birt kérdés, melyek-

ról a szerzők aligha bírnák megmondani, hogy mit akartak velök?

Ezek után következik egy másik csomó olyan mű, melyekben már van tartalom és némi alakító képesség, minők a 2., 3., 10., 16., 17., 21., 22., 23., 29., 30., 34., 37. számúak. Némelyikről közülök nem haszon és cél nélkül lehetne elmélkedni is; lehetne őket részletezve elemezni, melyekből a szerzők okulást is vehetnének. De ennyi műnél ez lehetetlen s ha, bárha csak röviden, mégis szólunk róluk, teszszük ezt azért, hogy a pályaművek ismételt beadás esetén némileg ellenőrizhetők legyenek; mert ez általános divat s így most is két pályaműről lehet biztosan megállapítani, hogy már egyszer ugyane díjra pályázott s egy nem régen jutalmat nyert művet is ott találhatunk a megelőző Karátszonyi-pályázat darabjai közt. Most ezek egyike *A remények vagy a jelöltek* cz. (38. sz.) dráma (helyesen színmű), mely akkor sem talált különösebb méltatásra s most sem, a másikról pedig lesz szó alább. De szólunk azért is röviden ezekről, mert van bennük valami, a mi megérdemli a megemlítést; már pedig boldog a bíráló, ha dicsérhet.

A föld ura című (2-ik sz.) öt önálló képből, minő egyébként lehetne bármennyi, (Tengeri csata, A földrengéstől romba döntött tengerparti város, Erzsébet királyné gyilkosának, Luccheninek börtöne előtt, Bonczterem, Hittérítő jelenet Afrikában) éppen nem tartalmatlan bölcselkedés, melyet Nestor és Leander (öreg és ifjú) folytatnak az élet nagy ellenmondásairól az előbbi képek kapcsán s ha műalkotásról, szoros összetartozásról, jellemrajzról nincs is itt alkalom szólni, s az az alapgondolat is, hogy a föld ura az Isten, kissé zavarosan tűnik ki belőle, azonban a verselés és a gondolatok is néha figyelmet érdemlők.

Az áruló-ban (3. sz., tört. dráma 5 felv.) is meg-megesiszillan olykor némi erő. Kissé zavaros és naiv menetben, a történelmi drámák ismert rájárára vonva, azt értjük meg belőle, hogy Gara nádor fia, Miklós, szerelmes N. Lajos leányába, Máriába. Jóhiszeműleg rászédetve az ellenpárttól, maga beszéli rá a királynőket a végzetes délvidéki útra, s midőn romlásukat látja, mindent megtesz Mária kiszabadítására; de noha aztán megnyerhetné Hedvig hercegnő kezét, ki szerelmes belé, büntudatában halálra áldozza magát egy végső tusán a felkelőkkel s Hedvig Jagelló neje lesz. — *A Hazug törvény*-nek (10. sz.), melynek kiindulása nagyon zavaros, főleg egy pár jelenete érdemel figyelmet. Naláczy fia, Kálmán, törvénytelen gyermek egy oláh asszonytól, s midőn képviselőnek választják az oláhok, mert benne egy nemzeti parlamenti hőst remélnek, az egykori anya fölfedi magát, hogy fájához vonja vissza s az általános kétségbeesés közt a jegyesétől és egész neveltetését, hazafisága eszméitől megfosztott ifjú e kínos

alternatívában a halált választja. — A *Szabó Anna* (16. sz.) cz. dráma az erőszakos tétel alapján megalkotott főalak, a czimben említett *Anna* miatt érdemel figyelmet, a ki jobb módra kinevelve, mint egy kisvárosi kereskedő leánya, nem bir hozzátörődni kicsinyes és szűk látkörű sorsába s durva apja, nevetséges (7-ik) kéréje s helyzete közt kinosan vergődik. — *Messalina* (17. sz.) egy 3 felvonásos római tragédia a Sardou modorában. Tárnya Claudius császár kicsapongó nevének szerelme és házassága Cajus Siliussal. A félénk császár Narcissus cseleire Messalina hiveit és Cajus Siliust kivégezteti, Messalina pedig megöli magát. A rajzban van styl és jellemzés, néha a szenvedély jól van etalálva a különben körmönfont párbeszédben; de Cajus Silius érthetetlen, Messalina jellemében a pathos és valódi erő szintén inkább csak jelezve van, a cselek kicsinyesek, néha az egész alatt jár és kivált a II. felvonáson kezdve a mű elnagyolt, vázlatos. — Csak éppen futólag méltó említésre *A császár imádkozik* (21. sz.) négy bizarr képével, melyek által (Bajazet, Nero, I. Leopold és a czárért imádkozó orosz paraszt) azt kívánja bemutatni, hogy a császárok legnagyobb kegyetlenségeik közt imádkozva, hamis áhitattal tüntetnek. Az egész inkább ujságírói karrikatura, mint történelmi rajz; de nincs írói tulajdonok nélkül. — A szokott keretre vonva, de elég biztos kéz rajza a *Lenóra* cz. színmű 3 felv.-ban. (22. sz.) Lenóra Kátay szobrászt szereti, kinek falun, a Lenóra apjának kastélyában, egy Dianát kellene mintázni, de Lenóra iránti szerelme miatt, minthogy csak őt vehetné mintául, alkotni nem bir. Szerelmök kitudódván, a szobrászt az apa kiutasítja s üzleti okokból leányát Kenézhez erőszakolja. Lenóra majdnem enged, de a lapokból éppen ekkor olvassa Kátay nagy sikerét egy Diana-szoborral. Látogatás ürügye alatt Budapestre jön, a szobor az ő vonásait mutatja, találkozik Kátayval s vele extasisában Nápoly mellé szökik. Lenóra az első mámor multával kétségbe van esve, hogy Kátayval összekelését külső okok késleltetik. Viharos jelenet. Kátay mint Magdolnát akarja mintázni őt, összetűznek, Kátay megüti a mintát összezúzni akaró Lenórát, ki a mélységbe ugrik. — Inkább novella-tárgy *A réti molnár leánya* (23. sz.), népszínmű a szokott fogásokkal. Az I. felvonás jó. Kádár István molnárnak második neje Szűcs Sándort, leánya, Rózsi, Kovács Gábor molnárlegényt szereti, s midőn ez katonának megy, hűséget esküsznek egymásnak. Azonban a lány, midőn apja rájön, hogy feleségének kedvese van, egy heves jelenetben magát vallja a Szűcs kedvesének, hogy megmentse a helyzetet s így kénytelen Szűcs neje lenni. A II. felvonáson kezdve azonban a szokott ellapulással, biztos terv nélkül, ingadozva húzódik tovább a cselekvény, míg Szűcs, hogy ne kerüljön bankóhamisításért börtönbe, meglövi magát s a felszabadult Rózsi végre a Kovács Gábor

neje lehet. — Egy pár dicsérő szóra érdemes a *Nero halála* (29. sz.) című egy felvonásos történeti kép is. A darab hőse tulajdonkép két germán űr a Nero ajtaja előtt, kik meggátolják Caliguláékát a császár megölésében, ki aztán nem az ártatlan Tiberiust, hanem büntetésül, minthogy nincs pokolibb gyötrem a caesarénál, Caligulát teszi utódjává, a két germán katona magatartásában pedig előre tükröződik a birodalom bukása. — Költői bece alig van, de verselése és nyelve miatt mégis figyelemre méltó a *Gyöngyi Piroska* (30. sz.) cz. dramatizált regé 3 felvonásban. Zudár Jakab, tönkrement földbirtokos a sátánnal szövethetkezik Sólýom földesúr és kedvese, Gyöngyi Piroska ellen s e segítséggel Sólýmot párbajban megsebzí, Piroskát várába csalja; de végül Zudár tönkre jut s Piroska Sólýomé lesz. — Teljesen középszerű, de írói gyakorlattal irt mű *A milliomos* (37. sz.) cz. fővárosi életkép a meggazdagodott, de aztán újra tönkrement házmesterről és családjáról, a ki neje s előbb kiutasított rajzolója segélyével újra tisztességes sorsra jut.

A *Darloff Anna* (34. sz.) cz. dráma az orosz nihilisták körébe vezet, s ha jó befejezése volna, a francia boulevard-drámák utánzatának mondhatnók; mert egész felépítésében a Saint-Antoine-színház műsordarabjaira emlékeztet, azaz csupa meli-melo. Igazán valami nihilistikus, hatásvadászó regény átdolgozásának látszik a régi eszközökkel, a zsebébe és szobájába belopott iratok miatt a nihilistaság gyanujába kevert hőssel. Bartal vezérkari tiszttel, kibe Darloff Anna grófnő szerelmes, s hogy a nihilisták segélyét kedvese megmentésére kinyerje, maga is nihilista lesz; felfogadja, hogy szerelmi hálóba keríti és megöli a minden baj okát, a gyűlölt Suttrof, moszkvai főkapitányt. Azonban a végzetes napon gyöngé a fölvállalt gyilkosság végrehajtására, úgy hogy a melléje adott nihilista maga kénytelen a mérget Suttrof poharába tölteni, melyet tévedésből Anna iszik meg. Ekkor berohan a nihilisták által kiszabadított Bartal, meglátván kedvese holttestét, Suttroft leszúrja s őt fogságba hurezolja. A mű mindenkép egyenetlen és elnyújtott, a II. felvonás egész első színe felesleges; a mese nem drámai felépítésű, hanem regényszerű, Bartal teljesen passiv alak; de van néhány, a borzalmas jeleneteket itt mellőzve, igen hatásos jelenete, midőn pl. Darloff a nihilisták közé fölesküszik, s egész jelleme is jól rajzolt. Nyelve darabos, sok helyt magyartalan; de drámailag nem egy helyen színes és tartalmas.

Ha azonban a legelől említett gyöngé kísérleteket az itt tárgyalattól nagy köz választja is el, már nem mondható azokról, melyek figyelemre méltó tulajdonaikban az előbb felsoroltak felett állanak, mint legközelebbi társaik. Ezek a 13., 19., 26., 35., 39., 44., 45. számú pályaművek; mert amazoktól ezekhez

egy természetes átmenet vezet, mely abban áll, hogy azok is többé-kevésbé írói művek; de ezek jobbak, nagyobb gondnal, tudással vagy gyakorlattal készültek. Közülök alapjában jól van szerkesztve *A Szentgyörgyi-ház* cz., egyébként inkább dramatizált regény, mint színdarab (13. sz.). A cselekvény a körül forog, hogy Szentgyörgyi Nándor képviselő nagy vagyont akarván szerezni, tervezetéseiben tönkre jut s ezt eltitkolva Vitalis nevű üzlettársa előtt, másodszor is, különben jóhiszemmel, eladja a Vitalis által egyszer már eladott termést, miből a helyi uzsorások nagy dolgot csinálnak, fenyegetőznek, s Vitalis, hogy megmentse Szentgyörgyit, mindent magára vállal. Ezután már meglehetősen zavarossá válik a menet. Szentgyörgyi inkább jóhiszemű és naiv; mégis midőn mindenki érzi a Vitalis tisztázásának szükségét, a mi az ártatlanság palástjában tetszelgő passiv Vitalis körül csaknem minden szereplő részéről talán igen is nagy túlzással történik, holott szerző célja más: Szentgyörgyi kénytelen öngyilkossá lenni. Mindebbe bele van szöve Szentgyörgyi leányának, Livianak szerelme az érdemes, de kis származású Vitalis iránt. Szerző alaptémája a politika és üzlet ma annyira divatos viszonya, mely a becsületest, de gyengét eltiporja. Azonban, noha a téma maga drámai s az életből vett is, mégis e feldolgozásban csak elméleti benyomást tesz ránk, a szükséges realitás helyett, s ezért nem bírja az erkölcsrajz szükséges hatását tenni.

A Koczkajáték (35. sz.) egy igénytelen vigjáték, az ú. n. könnyebb fajtából s némileg tollhegygyel írva, könnyedén odavetve. Írója tud egyszerűen, természetesen beszéltetni, néha eredeti vonásokat vezet bele. A leány (Gizella), ki Budapesten a conservatoriumba jár, a kit szülei (Zomboryék) hónapos szobák kiadásával akarnak férjhez adni s kit az új szobaurak mindketteje megkér, de ő koczkát játszva, az egyiknek gazdag kereskedő nagybátyjához pártol, azonban kissé melodramatikus fordulat következtében hoppon marad: nem közönséges ügyességgel van rajzolva és mindvégig következetes a maga számító, majdnem arczátlan szivtelenségével. Különös hibája a műnek, hogy a főalakok mindenike ellenszenves vagy legalább is nem kedves, a mi vigjátékban, sőt általában színdarabban, a legkülönösebb eseteket kivéve, sarkalatos hiba; azonban tagadhatatlan, hogy a fővárosi élet egy szöglete van benne megfigyelve.

Még sivárabb, szintén a fővárosban játszó esemény az, a melyet *a Megváltás* (26. sz. Színmű 3 felv.) tár elénk, melytől szinte sajnáljuk a biztos, ingadozás nélküli, bárha több helyen felületesnek látszó kidolgozást. Az alaptervet a párisi Humbertné, a „nagy Teréz“ esete sugallta. Itt is Borsayék azzal biztatják hitelezőiket, hogy Giginek (az asszony rokonának, kit csak azért nevelnek fel, hogy nagy áron eladhassák feleségnek vagy szerető-

nek) egy nagy orosz öröksége van egy nálok levő, hivatalosan lepecsételt Wertheim-szekrényben; de nem veheti fel, mert a másik örökös pőröl. Mikor megszorulnak, végre egy ál-orosz rokont mutatnak be egy nagy estélyen, melynek folyamán egy-szersmind Gigit csakugyan odaalkudják Kondor bankigazgatónak, ki cserébe megígéri a csak papiron szereplő hargittai szénbányájuk megvásárlását. Átadják tehát Kondornak a Gigi hálószerzőjének kulcsát, kiről azt állítják, hogy már várja őt. Azonban noha az így nevelt Gigi előbb valóban hajlandó lett volna ilyes alkura, közben Zobory János festő megismerteti vele a valódi szerelmet, a tisztaság gyönyörét s így Kondort kudarcz éri, a leleplezett Borsayék csalás miatt börtönbe jutnak s Gigi a megváltás felé Zoboryval megy, hogy neje legyen. Szellemesebb és mélyebb kidolgozással s a végső crasse-jelenetnek talán némi enyhítésével színpadra is alkalmas mű volna; de hitem szerint némely alakot rokonszenve-sebbé kellene változtatni s valahogy hihetőbbé tenni, hogy Kondor Zenó egy ily valószínűtlen üzletbe belemenjen.

A *Tévelygők* (39. sz.) című dráma a nép köréből 3 felv.-ban, a nazarénusokat és socialistákat, a józan parasztot és az idegen uzsorást lépteti fel, melyben a lélektani probléma az, hogy az a nazarénus (Tóth János), ki hat évi börtönt kész elszenvadni inkább, mintsem katona létére fegyverhez nyúlni, miként megy át oly lelki változáson, hogy meglövi hű felesége ostromlóját, Kovács Sándor nemzetközi socialista-vezért, holott előbb felesége is azt hiszi, hogy férje Kovácstól megvédeni nem bírná. A főmotívumot kiegészítik Kovács izgatásai a nép közt Jaruszka ellen, a ki kifosztotta őket földjeikből, továbbá a nazarénus erkölcsök rajza (ethnographia), a nép fellázadása és Jaruszka kastélyának felgyújtása, Kovács üldözése, Jaruszka elhatározása, hogy a népnek földjeit illő áron visszaadja, a bujdosó Kovács megjelenése, a nazarénus nejének erőszakos ostromlása és Kovács lelövetése. Az I—II. felvonás cselekvényben jó, tartalmas, kár, hogy nyelve affektált népiességgel kaczerkodik és kár, hogy a III. felvonásra szerzőnek már nem maradt mondani valója; a sok hiábavaló szó tölti ki a teret s a befejezés e módon erőszakoltnak és több tekintetben váratlanoknak is tűnik fel.

A *Flóra* (19. sz.) című darab folyékonyan megirt, erős, sőt néha tán igen is erős hatásokat alkalmazó társadalmi dráma és nem színmű, mint szerző nevezi. A hősnő Flóra, Wrabek por-czellángyáros leánya, a kibe Rátóty Pista szerelmes, de nem tudni, miért, egyelőre nem hallgatja meg, noha, mint utóbb kiséül, ő is végzetesen szereti. A kissé felületes fiú ekkor a kisebbik leányhoz (Márta) pártol, s most Flóra, abban a hitben, hogy Rátóty őt soha sem szeretette, büszkeségében maga beszéli rá apját, hogy Mártát Rátótynak adja nőül, sőt fizesse ki adósságait is; ő meg,

kibe Heller Géza is, de remény nélkül szerelmes, egyelőre utazni megy. Eltelik pár év, Rátóty, mint más képviselő, Budapesten nagy lábon él, neje közönyös nagyvilági hölgy lesz, majd külön válnak; a férjet spekulációi pénzzavarba juttatják, egy váltóra szorultságában Heller nevét hamisítja s élete, becsülete kockán forog. Ekkor Rátóty kimegy falura Wrabekhez, hogy pénzt kérjen. Véletlenül az apa úton s csak Flóra van otthon, megkapja a szükséges összeget s ekkor kitör mindkettőből a titkolt szerelem, Flóra elbukik, de megnyugtatja az, hogy Rátóty válik, nővére úgy sem szereti őt. Jön azonban másnap reggel Heller, leleplezi Rátóty váltóhamisítását s a váltóért cserébe Flóra kezét kéri, mit ez kétségbeesve ígér oda; megjön Márta is, kisül, hogy rajongva szereti férjét s Flóra ekkor, mindent veszítve, meglövi magát. A mű, mint említők, hajhászsa a szenzációs jeleneteket és nem mindig finomul. Menete pár helyt ingadozó; Rátóty, sőt Flóra maga sem egészen érthető, az egész kiindulás is zavaros. És ha Rátóty olyan, minő a darab szerint, ki szereti Flórát s mégis egy tánczosnővel kezd viszonyt, bármily furcsa is néha a szerelem logikája, vagy inkább logikátlansága, aligha szeretné őt Flóra, inkább meg kellene vetnie. Ily érthetetlen Márta elhidegülése s újra nekiszerelemkedése, Flóra passivitása, Heller tehetetlen s végül oly nemtelen alkudozása Flóra kezére. Azonban a műben van erő és színpadismeret, a cselekvény jellemző párbeszédekben jelen meg s a kellő átdolgozással színpadon is hatást ígér.

A *Memento* (45. sz.) a könnyebb fajta, de a kedves színművek közé tartozik, melyeknek varázsa az, hogy mindenki megnyugodva megy haza, ha a színházban ilyest lát s holmi kedves optimismusra lesz hajlandó. E mellett a színpadi siker nem egy feltétele van meg benne a jó, még ha olykor czélzatosan is rajzolt szerepekkel. A hőse Balajthy Ferencz, egy katonás öreg úr, kinek gazdasszonya Gábor Magda s jobb keze a gazdaságban Dénes, ennek fivére. Megjön sógornője (Engerth báróleány) Dalma leányával, hogy nagy hozományt csikarjon ki tőle, mert Dalmát Góthy min. titkár akarja elvenni; azonban oly gögös modorban lépnek fel, hogy Magda és Dénes távozni akarnak. Most a felbosszantott Balajthy nőül kéri Magdát, hogy elégtételt adjon neki, pénzt a sógornő nem kapván, Góthy visszavonul, Magda némi vergődés után Kelemen ref. pap neje lesz, s most Balajthy vagyona felét Magdának testálja, felét Dénesnek, ha Dalmát veszi nőül, mit ez örömmel ígér meg s Dalma is megkedveli közben az egyszerű, de férfias ifjút. A mi a darabban idegenül hat, az a tendentiosus vonás, t. i. szerző a sógornőt s a leendő vőt oly ellenszenvesnek festi, hogy czéljuk elérése lehetetlen s a valóságban erre józan észszel aligha ily módon törekednének. A párbeszédék elevenek, nem különös tartalma-

sok, de kellemesen hatók. A darab czíme onnan, hogy Balajthyt egy-egy szédülési roham emlékezteti a halálra s egy ily hatás alatt írja meg végrendeletét is.

A verselés szabatossága, gazdagsága, előkelő nyelvezete tünteti ki a *Rákóczi* (44. sz.) drámai költeményt, melynek I. felvonása Rákóczi börtönében, a II-ik Lengyelországban, Belz várában, a III-ik az ónodi gyűlésen, a IV-ik a vereczkei szorosnál, az V-ik Rodostóban foly le Rákóczi halála napján. A mű opera-szöveg, mint a bírálók mind egyhangúlag hangsúlyozták s így voltaképp nem tartozik a pályázati körbe. Éppen ez a körülmény alkalmaztatja szerzővel a változatos verselést, s a sok hazafias, lelkes szónoklást, melyek azonban fárasztólag hatnak s melyek majdnem állandóan superlativusokban mozognak. Van benne egy homályosan tárgyalt szerelmi történet Rákóczi és Belz nádornéja közt s egészben is akkora kört és annyi alakot ölel fel, hogy jellemzetes lenni nem igen tudott, de egy pár drámai helyzet jól van elgondolva.

A pályázat három legkiválóbb műve a 25., 36. és 43. számú. Ezek közül a *Hajtóvadászat* (25. sz.) egy igen szabatos jambusokban, pompás verseléssel megírt mű, már szerepelt a Karátsonyi-pályázaton s ismertetése olvasható az *Akadémiai Értesítő* 1904. 169. lapján oly szabatosan, hogy ezt akár ismételnünk lehetne. Hősnője Nero idejében egy nagy, de szívbajos színész, Fulvia, a kit Szanballat, gazdag pénzváltó zsidó, kedvesévé akarna tenni. Fulvia azonban Laberius költőt szereti, kivel egy nagy szinpadi győzelem után vidékre vonul s ezalatt Szanballat és a megvásárolt diurnariusok (hirlapírók) Semproniat emelik helyébe. Ezek a hajtóvadászok. Visszatér Fulvia, fellép Laberius *Sappho*-jában, de a hajtóvadászok megbuktatják, s ugyane nap estéjén Szanballat nagy ünnepet tartat Sempronianál, mire Fulvia felindulva, szervi szívbajának áldozata lesz. A mű lélektani alapja ingadozó, Fulvia szeretettik, barátjai vannak, maga a császár is fényes elégtételt ígér; lehetne tehát boldog is; a szervi szívbaj tisztán melodramái vonás. Épp úgy, sőt inkább lehetne belőle vigjáték is, ha környezete nem volna oly passiv, nem okoskodnék oly terjengősen, nem volna oly kicsinyesen érzékeny, hanem e helyett cselekednék. Halála tehát nem tragikus, nem is szükséges, sőt felesleges. A római lepel alatt különben modern tárgy és viszonyok lappanganak. Azonban jelességei nem közönségesek, technikája, szinpadismerete, verselése, nyelve kiváló s ha szerző bőbeszédű és nincs is annyi mondanivalója, mint a mennyi verset leír, ilyenkor is igyekszik választékos maradni, csak az erőteljesebb helyeken lesz bombasztikus. Jó tulajdonai miatt a bírálók egyike jutalomra is ajánlotta.

A *Délibáb* (36. sz.) színmű 3 felvonásban, a modern élet-

ből van véve. Hangár Barna, gazdag vállalkozó, gr. Herendyt, egy szegényedő mágnást, megkínálja azzal, hogy Herendy fia, László, vegye nőül leányát, Olgát s ő képviselővé választatja. A gróf nem fogadja el a tervet és Hangár ekkor Barkó György egyetemi tanárt fogadja vejeül, a leányával való oly megegyezéssel, hogy az ifjút képviselőségre, miniszterségre segítik, „a népert, de a nép nélkül“ hangzatos jelszó alatt s Barkó, a ki szerelmes Olgába s a lány sem közömbös iránta, azzal a gondolattal fogadja el a kedvező ajánlatot, hogy ez által politikailag függetlenül élhet a saját kedvenc eszméjének: a népert, de a néppel. Ekkor Hangár csakugyan megválasztatja egyhangúlag képviselőnek, minthogy úgy is már jelentékeny pártja is van. Az említett elvi összeütközést egyfelől a Hangár és Olga, másfelől a Barkó felfogásában, a szerző a II. felvonásban egy nagy estély keretében rajzolja, melyet Hangár ad veje érdekében Budapesten; ezen ott van a belügyminiszter s részt vesz egy meghívott paraszt-választó is a kerületből, ki a falusiaknak egy erdei út ügyében keres igazságot Herendy gr. ellen. Már-már a felvidéki éhínség enyhítésére kormánybiztosságot kap Barkó; de választóinak, a nép érdekének és saját elveinek az erdei út ügyében való rendületlen képvisellete rombadönti Hangár és Olga nagyravágyó terveit; Barkó inkább mindenről kész lemondani, mint engedni. Ez alatt Olga is nagy változáson megy át, a paraszttal való beszélgetésből meggyőződik, hogy az igazságot férje képviseli s férjéhez pártol, kit a III. felvonásban maga is bátorít, hogy a házban a miniszter ellen fellépjen. Márton, a paraszt felismervén a helyzetet, visszaveszi a parasztok kérvényét s Hangár meghatódva ismeri el, hogy a nép jobb, mint képzelte, s a helyes politika a vejeé: a népert a nép által s nem az övé: a népert a nép nélkül, sőt ellenére.

Látható, hogy ez ú. n. színdarab à la thèse s hőse volta-képen maga a nép. Azonban az is azonnal észrevehető, hogy noha szerzőnek igaza van abban, hogy az állami élet elvi irányzatai az önérdék útvesztőin eltévelyednek, a politika emberei inkább képviselnek exigenciákat, mint elveket; mégis az ő tétele maga nem életbeli, csak elméleti, u. n. könyvtétel. A művészet pedig nem az általánosságokat, hanem a részleges realitásból kiemelkedő eszmét helyesli. Ezért az egész mű sok kiválósága és jelesen felépített szerkezete mellett is csak u. n. fantáziakép, mely nem élettapasztalati, hanem inkább olvasmányi benyomásokból ered. Ezért a népert a néppel és a népert a nép nélkül féle akadémikus tétel sem nem teszi a reális politikából meritett benyomást, sem meggyőzni nem bírna arról, hogy ily alakban vetve fel, nálunk kiemelkedő koreszme volna, még ha nem ismer-nők is a ma uralkodó divatos politikai jelszavakat. Mert igaz ugyan, hogy a magyar népet politikusaink nem igen tanulmá-

nyozzák, szükségeit nem értik s főkép a haladás általános, nemzetközi elvei által vezetettnek s az előadódó esetekben bizonyára sokszor az igazság rovására az alkalmazkodás időleges szükségéi döntenek; de van-e ebben a műben a népek csak egyetlen szüksége is felvetve? Az elveket is aztán, tartunk tőle, szintén papiralakok képviselik benne. Én ismerek több mint száz egyetemi tanárt, de oly naivat mint Barkó, egyet sem. Képviselői, különben rövid programbeszéde, mely népölélő hevet akar elárulni, alig egyéb pár kiczirkalmazott frázisnál; Hangár és leánya is csak képzelt lények s éppen azért elveiket határozatlanul képviselik és én ugyan a szokásos, u. n. politikai intrikákba beavatva nem vagyok, de a mint ezt itt olvasom, szerfölött naivnak tetszik. S e mellett világosan, szabatosan felállítva az ellentét a kétféle népboldogító felfogás közt jóformán sehoh sincs. Ha az I. felvonásban Hangár és Barkó csak kissé akarnának világosabban beszélni, ha meggyőződéseik erősebbek s az expositió teljesen szabatos volna, rögtön megértenék egymást, aminthogy rögtön meg is értik a III. felvonás elején s ezért az összeütközésnek nincs mélysége és erkölcsi mélyebb jelentősége. Meg kell még jegyezni, hogy az alaptétel világos, szabatos felállítása sehoh sem szükségesebb, mint a színdarabban. A színpad nem tűri a homályt s főleg itt nem. Ezenkívül az egész műben nélkülözzük a valódi és mély érzelmet, pl. a szerelem valódi rajzát, mely szintén csak éppen felületesen van érintve. Röviden a technika elnyomja a kiválóbb tulajdonokat. Ezeket meg kellett mondani éppen azért, mert a mű jól, némely helyt csillogón, különösebb erő és mélység nélkül, de élénken, változatos alakokkal van megírva, a melyek közül ha pl. Pócsi és Juczika talán conventionálisak is, de Márton paraszt jellemzetes és jelesen van beállítva s igen egyszerű eszközökkel pompásan rajzolva. Nyelvezetében itt-ott pongyolaság, pár hirtapos modernizmus van, de ezeken könnyű segíteni. Egészben kedvelt műsordarabja lehet s bizonyára lesz is, valamelyik színháznak.

Az utolsó mű, melyet czélzatosan hagytunk legvégül, a *György barát* (43-ik sz.) cz. tragédia 5 felvonásban, mely egy minden részében újszerű, jelentékeny kísérlet a titokzatos magyar politikus jellemének költői feldolgozására. Az öt felvonás közül a három első Budán játszik 1541-ben az ismert történelmi viszonyok közt, melyekben Izabella és pártja Budát Ferdinándnak akarja átadni, György barát pedig, a darab szerint politikája által, de magát elszámítva, török kézre adja. A IV. és V. felvonás 16 évvel utóbb Erdélyben foly le s a magyar urak erkölccstelenségének rajza közben János Zsigmond megkoronáztatása, neki és Izabellának György által fedezett és előkészített menekülése, György meggyilkoltatása a tartalmuk. Mindennek rövid jelzése a cselekvény

elemzését feleslegessé teszi, annál inkább, mert a műben nem ez a fő, hanem György barát politikai jellemrajza. Ma már általában megvan a történelem állapotva abban, hogy Martinuzzi politikai terve a magyar nemzeti királyság és a töröktől való függetlenség biztosításában domborodik ki s ő ezt előbb megkísérli Izabella és környezete daczára s a nagyváradi béke mellőzésével, János Zsigmond királyságának biztosítása által, majd megkísérli Ferdinánd királylyal, midőn már Izabella és környezete megint az ellenkezőt akarják s ez okozza végre is megöletését 1551. decz. 17-én. Azonban a történelem egyetért abban is, hogy a főczélt a barát uralkodó vágya, parvenü-szerű nagyratörékvése gyakran elhomályosítja s általában tetteit egyetlen rugóból mind nem lehet megmagyarázni. E nagyszabású politikai jellem beállítását a szerző a történelmi környezetbe egy más, egy fő érzelmi momentummal, t. i. a János-Zsigmond, mint utolsó nemzeti király iránti rajongó, majdnem beteges szeretettel összekapcsolva oldja meg. Az alapelv e szerint a magyar haza és nemzet szeretete Mózesi profétászerű felfogással, mely pusztítani kész, hogy megmentsen, mely azért imádkozik, hogy ha kell, „árulással szeresse a hazát“, ehhez kapcsolva a nemzeti királyság egy gyöngye gyermekben, mintegy symbolumban, a kiről azt mondja: „Királyi gyermek, tervem, kinom, mindennél szentebb álmom.“ (I. felv.) Szerző ezt az alapelvet a barát jellemében következetesen, erős meggyőződéssel és egyáltalán nem közönséges alkotó képességgel viszi keresztül, a történelmi adatok rovására is. Így pl. ő János Zsigmondot nem Budán, hanem Erdélyben koronáztatja meg 16—17 éves korában; György, a ki akkor öletett meg, midőn a gyermek csak 12 éves volt, itt megéri azt, hogy látja a satnyán felnőtt királyfit, a ki épp oly kevéssé érti meg őt, mint anyja s ennek környezete; gyűlöli, mint ezek, szeretetért gúny és rugás a jutalma, míg megmentetésökkor mind be nem látják tévedésöket. Itt természetesen felvetődik a történelem és költészet viszonyának kérdése, a költő joga az „élettelen adat“-tal szemben, mint szerző mondja az eltérés indokául. A nélkül, hogy ezt az elsőrangú kérdést mellekesen kívánnám itt akár eldönteni, a mi nem oly könnyű, akár elütni, a mi nem szokásom: ezt kénytelen vagyok merésznek mondani, de belátom, hogy aligha volt másként az általa jelzett keretben megoldható a különben nagyon jelesen, történelmünk e részének mélyreható ismeretével és merészen kigondolt terv.

De nem csupán György barátban, a többi, még a vázlatos alakokban is szerző jellemző ereje igen kiváló. Néhány mondással már előttünk az alak, mintegy köbe vésvé. György mellett kivált a királyné alakja van jobban kidolgozva s jelleme a néha vonzó, de éppen nem ártatlan könnyelműséggel, sértett és

folyton lázadó, de babonás félelmében mindannyiszor megalázkodó föllépésével György ellen, kit gyűlöl s el szeretne tenni láb alól, de mindig hozzá kénytelen fordulni: nagyon kiváló képesség alkotása; továbbá György valóban tragikai érdeket, részvétet bír ébresztteni; tragikuma, mely a rajzolt eszme miatti elbukásában, keserű csalódásában áll, miközben nincs, ki meg bírná érteni, megható. Midőn tudja, hogy gyilkosai közel, kiktől már nem menekülhet s nem is akar, miután úgylis megmentette Izabellát és János Zsigmondot, így szól:

„Versz, Isten, engem, hogy gondjaim egy nemzet éltere fecsérletem, mely drágább volt nekem, mint az égi szentség; hogy úgy beszélek véled, mint a ki tartozandóságát követeli. Nem könyörögtem, mert hogy megadnod kell, úgy hittem, mint azt, hogy *vagy*. Büntetsz, hogy miért, azt meg nem érthetem. Verhetsz, meg nem alázhatsz, Testem összetörted, lelkemet nem, erősre gyúrtad, nem törheted. Miért nem segítél? Kora vénséget küldtél csontjaimra, szivemre nem, él az, remélni tudna még, de testem, e hitvány, — koporsó, melyben a szív élve temettetett. (*Kardját nézi.*) Vén kard, vér nem, a rozsda rágja meg, harcz nem, csak egy penészletes sarok. (*Démoni iróniával.*) Könyörgök, Isten, megalázkodom; hajolj meg, büszke homlok. Kérlek, könyörgök! Mutass csodát, ha elveszed e nemzet védőjét, hogy boldog lehessen védő nélkül is. (*Tompán.*) Neked minden lehet.“

Ez egyszersmind szolgáljon mutatványul prózájából, mert a mű prózában van irva, de igen sokszor 5-ös és 6-odfeles jambusi lejtéssel, úgy hogy legjobb is volna, ha a szerző így egészben versbe dolgozná át művét, a mi értékét rendkívül növelné. Ez a nyelv a jellemzetesség kedvéért rendesen régieskedő, tömörsége miatt darabosnak vagy inkább hézagosnak látszik, de erőteljes, találó, helyzetszerű, tartalmas; emlékeztet Kemény Zsigmondra, a nélkül, hogy utánozná.

Az itt előadottak vezették a bíráló bizottságot abban, hogy e nagy stylű és szabású s egészben ritka jellemrajzért, négy szóval egy ellen, a jutalmat a *György barát* című, 43-ik számú, „Pro rege“ jeligéjű darabnak ítélje oda s a jutalom kiadását a Tekintetes Akadémiának melegen ajánlja és egyszersmind dicsérrettel kívánja kiemelni a *Déliabáb* című, „Előre“ jeligéjű, 36-ik számú s *A hajtóvadászat cz.* „Ex tenebris lux“ jeligéjű, 25-ik számú pályaműveket.

Újabb adalékok a magyar humanizmus történetéhez.

(Kivonat *Hegedűs István* I. t. 1905 decz. 4-én felolvasott értekezéséből.)

Az adalékok újabb kötete áll kiadásra készen. Az irodalomtörténeti bizottság megtisztelő megbízásából gyűjtém össze az anyagot. A szempont, mely vezérelt, ugyanaz, mely már a feledhetetlen Ábel előtt lebegett. A magyarországi latin cultura történetének pragmatikus feldolgozásához egybegyűjteni lehető teljességgel egyfelől a magyar humanizmus saját termékeit, másfelől a magyar humanistáknak külföldi összeköttetéseire vonatkozó adatokat. Ez alkalommal nem lévén kötve egy irodalmi hagyaték korlátaihoz: szabadon állítám egybe e kötetet, melybe az Irodalomtörténeti Bizottság rendelkezéséhez képest fölvettem dr. Récesey Viktor pannonhalmi könyvtárnok úr két becses értekezését, melyeket a tek. Akadémia I. osztályának két ülésén bemutatott és egy pár más adalékot is. Indokoltnak találtam visszamenni a renaissance-összeköttetések kezdetére, Petrarca és Boccaccio korára. Azok a pásztorköltemények, melyek a gyászos véget ért Endre herczeg történetére vonatkoznak, oly nehezen hozzáférhetőek, hogy azoknak kellő méltatás mellett e kötetbe fölvetelével épp az irodalmi hagyománynak véltem szolgálatot tenni. Eljárásomról és mintegy a kiadandó kötet tartalmáról és szelleméről a latin nyelven írt *Előszó* a következőkép ad számot:

„Őseink nem csekély dicséretet érdemelnek azért, hogy a korszellem fuvallatától átjárva, a nyugat népeinek legjelesebb fiaival benső összeköttetésbe léptek. A latin nyelv a testvériség kedves kötelékével fűzte egybe a népeket. Az ókor emlékeit nemcsak fölfedezik, hanem ez emlékek új életre ébrednek az emlékezetben és az élet lehelletével hatják át a lelkeket és a fölédézett Múzsák versek írására ihletik a szíveket. A jelenkor benyomásai az antik formákban élnek és a század lelkét tükrözik vissza. A mi csak történt, a mi reményt, csüggedést vagy fájdalomt keltett a lelkekben, a classikus költészet hangján és ritmusában visszhangzik. Az elegiai versek, a pásztorköltemények, hősi hatosban írott epikus elbeszélések voltak e korszak kedvelt irodalmi formái. A próza a levél formáját ölti magára, a rheto-

rikai színezetet kedveli és a szónoki műfajok sorában a dicsbeszéd szolgálatában áll.“

E gondolatokhoz fűződik az *Előszóban* felsorolása a kötet tartalmának. Van ezek közt csekélyebb értékű, van vékonyabb szálú összeköttetésre vonatkozó részlet. Az Előszó ezt a következő kijelentés alakjában ismeri el: „Szilárd meggyőződésem, hogy a csekélyebb értékű emlékeket is föl kell kutatni, egy gyűjteménybe foglalni, melyet az irodalmi kutatás útja és módja szerint kell szerkeszteni, ha azon korszak irodalmi szellemét akarjuk megismerni, melyben a latin nyelv uralkodott. Tudjuk, hogy nem történeti nyomozást végzünk, hanem irodalmi emlékeket tarlózunk. De a korszak lelkét főképen emlékek tükrözik vissza.“

Az Adalékok minden egyes darabja elé bevezetést írtam és magát a szöveget folyó kritikai és magyarázó jegyzetekkel kísértem. Eredeti kéziratból lemásoltatva adom Cérvinusnak nemcsak Mátyás király felett tartott emlékbeszédét, melynek irodalomtörténeti értékéről külön értekezésben számoltam be a tekintetes Akadémia előtt és műfordítását is közzétettem az Irodalomtörténeti Közlemények folyó évi utolsó fizetében, hanem Ulászlóhoz írott leveleit, neki szentelt költeményeit, valamint Szatmári Györgyhöz intézett leveleit is.

A következő XVI. századra vonatkoznak a dr. Récesey Viktor úrtól rendelkezésemre bocsátott darabok: „Ant. Gazius De tuenda et propaganda viridi ac florida iuventa“, melyet Thurzó Zsigmondnak szentelt egy beható tanulmány kíséretében, valamint Silesius Logus költeményei és Maximilianus Transylvanusnak: „De Molucis insulis atque aliis pluribus mirandis“ című levele a salzburgi érsekhez.

Ugyane századból ered Schesaeus Keresztély szász költőnek *Sziget bevételéről* szóló költeménye, melyet a Ruinae Pannoniae 1571-iki első kiadása alapján közlök. Közlését nemcsak azzal indokolom, hogy nehezen hozzáférhető e ránk nézve, a mi első epikai remekünk megértése és értékelése szempontjából, érdekes költemény, hanem azzal is, hogy részben az esztergomi káptalan egyik kéziratában, részben a *De Zigetio Hungariae propugnando a Turca Anno Christi MDLXVI: obsessio et expugnatio, opusculum consecratum virtutis et immortalitatis ILL. et NO. D. Vic. comitis a Zerinio*. Wittenberg, 1587. cz. szintén ritka könyvben foglalt magasztaló költeményekkel együtt egy gazdagnak mondható Zrinyi-irodalom emlékeiül tekinthető.

És mellőzve egy pár kisebb darabot, a kötet legértékesebb részének tartom Oláh Miklós esztergomi érsek költeményeinek teljesnek mondható gyűjteményét, melyet az egyetemi könyvtár H. 46. jelzetű codexe alapján magam másoltam le. Nem keve-

sebb, mint 70 költeményről van szó. E költeményekről egy pár szót szólok a gyűjtemény elé bocsátott Bevezetésben.

E bevezetések közül egy párt bemutatott szerző azon fel-fogás és szellem jellemzésére, melylyel e kötetet szerkesztette.

Újabb adalékok codexeink forrásaihoz.

(Kivonat *Katona Lajos* lt. január 8-iki értekezéséből.)

I. Pótlék a *Domonkos-codex* forrásaihoz.

„Az Ehrenfeld- és Domonkos-codex forrásaihoz“ című értekezésemben¹ kijelöltem a Sz. Domonkos élete (Nyelvemléktár III. 129—257. l.) azon részleteit, melyeknek latin eredeti szövegét akkor még nem ismertem. Akkor még azt hittem, hogy e részletek talán Gerardus de Fracheto „Vitaе Fratrum“-ának valamely, eddig még ismeretlen szerkezetéből valók. Azóta, kivált az Antoninus-féle krónikában lévő Vita S. Dominici további forrásainak kutatása közben, rájöttem e részletek latin eredeti szövegeire, egynek kivételével, a mely azonban mindössze vagy öt sort tesz ki a codex 248. lapjának a végén s a következőnek az elején.

Mielőtt azonban még e pótlandók ismertetésére térnék, ki kell említett értekezésemet egy más tekintetben is egészítenem; illetőleg a Domonkos-codex ott adott forrásjegyzékének az elejét kissé jobban kell részleteznem. A magyar szövegnek a latin eredetivel való tüzetes egybevetésénél ugyanis kitént, hogy a Nyelvemléktár II. kötetében kiadott szöveg mindjárt az elején, a codex gondatlan másolójának hibájából a legnagyobb rendetlenségbe került, s csakis a latin eredeti segítségével állítható helyre az igazi sorrend. E megzavart egymásutánját a közölt szövegnek a codex kiadói (Komáromy Lajos és Király Pál) nem vették észre, vagy legalább nem tartották szükségesnek akár a bevezetésben, akár a szöveg alatti jegyzetben rá figyelmeztetni. Pedig a rendetlenség olyan feltűnő, hogy miatta a szöveg két helyütt teljesen értelmetlenné válik.

A kérdéses helyek pontos kijelölt és megigazitott sorrendje már most a következő: Domonkos c. 1—9. l. (Nyet. III. 129—132₁₁) = Antoninus, Cron. P. III. Tit. XXIII. cap. IV. eleje. Domonkos-c. 9—12. l. (Nyet. III. 132₁₁—133₁₅) = u. o. § I. eleje. Ezután helyesen a Dom.-c. 19—23. lapján lévő részlet következne (Nyet. III. 135₂₇—136₃₇ = u. o. § I. vége); majd Dom.-c. 23—28 (Nyet. III. 136₃₇—138₃₃) után vissza kellene

¹ Kivonata az Akad. Értesítő XIII. 511. l. Az egész értekezés az Irodalomtört. Közlem. XIII. 59. és 188. lap.

térni a Dom.-c. 13—14. lapjára (Nyet. III. 133₁₆—133₃₃), melyek együtt adják az Antoninus-féle krónika id. fejezetének II. §-át. Most a Dom.-c. 14—18. folytatólagos lapjai (Nyet. III. 134—135₂₇) nyomában helyesen a codex 29—31. lapjain (Nyet. III. 138₃₃—139₃₇) lévő részlet jönne, melyeknek az Antoninus id. fejezetének III. §-a felel meg.

Innentől kezdve a codex sorrendjében nincsen több zavar. De ez az egy példa is jellemző bizonyítéka annak, hogy milyen fontos nyelvelméleink helyes értelmezése szempontján kívül, sokszor még a szövegek épségének és igazi egymásutánjának a megállapítása érdekében is a latin eredetinek ismerete.

Nagyon csalódnánk azonban, ha azt hinnők, hogy codexünkben az Antoninusból, valamint az egyebünne vett részletek a források sorrendjét követik. A magyar szöveg szerzője önkénye szerint szemelget majd innen, majd onnan egy-egy, az ő tervéhez illő darabot. De legalább ezeknek a daraboknak az önmagukban való épsége és sorrendje mindenütt hiven meg van őrizve; míg a codex elején a mozaikszerű szerkesztmény egyes kövecskéi is szét vannak töredezve.

E mozaik összeállítása bonyolultabb, mint kezdetben hittem, mikor róla első közleményemet megírtam. Részei nem csupán Antoninusból és a Gerardus-féle „Vitae Fratrum“-ból kerültek ki, mint akkor még vélnem kellett, hanem Sz. Domonkos életére vonatkozó egyéb, részben rejtettebb forrásokból is. Azt már fent idézett értekezésemben is említettem, hogy maga az Antoninus-féle elbeszélés is régibb emlékiratoknak „több retortán átszűrődött feldolgozása, melyen a XIII. század első felétől a XV-nek közepéig azok az átírók, a kik ismételtén újabb meg újabb kerekbe foglalták, csak lényegtelen változtatásokat tettek“. Megerősített e feltevésemben az Antoninusból vett részleteknek tüzetes egybevetése ezek egy jóval régibb forrásával.

Ez Sz. Domonkosnak Humbertus de Romanistól, a prédikátorrend ötödik magisterétől való életrajza, mely azonban ismét csak még régibb hasonló szerkesztmények átdolgozása. Értekezésemben kiterjeszkedem azokra a régibb életrajzi munkákra is, a melyekből Humbertus leginkább merített; valamint azokra is, melyek az övénél későbbiek ugyan, de a Domonkos-codex egy-némely részletének szempontjából figyelembe veendőek.

Antoninus firenzei érsek ugyan az ő compilatójának Sz. Domonkos és rendjének kezdeteire vonatkozó részében, úgy látszik, összes elődeit fölhasználta. De a legtöbbit mégis Humbertus és Theodoericus de Appoldia művéből, továbbá az ennek is forrásul szolgált Gerardus-féle „Vitae Fratrum“-ból vett át. Antoninus, néhány kisebb fejezet kivételével, többnyire szószerint írja ki forrásait; csupán a helyenkint rajtuk tett rövidítések miatt vál-

tozgat itt-ott egy-két szót a mondat szerkezetben. E változtatások rendszeresen csak az egyes fejezeteket összekötő kapcsokat érintik. Az elbeszéltek sorrendje azonban nála is elég gyakran eltér attól, a melyet forrásai követnek. Ennek egyik és legfőbb oka az, hogy részben azokétől különböző terv szerint, t. i. nem mindig a chronologiai fonalat követve, egyáltalában nem annyira történetirői, mint inkább erkölestani, paraenetikus célzattal szerkesztette meg műve e részének vázát. Innen a gyakori ugrások nemcsak egy-egy forrásnak körén belül, hanem erről mindúntalan egy másikra és ismét vissza.

De tán azt kérdehetné valaki, hogy miért volt szükséges e további források felkutatása, mikor a Domokos-codex illető lapjai úgy sem ezekből, hanem egyenesen Antoninusból vannak fordítva? Erre a kérdésre az a feleletem, hogy Antoninus azon szövege, melyet codexünk írója felhasznált, nincsen előttünk, s nincs is rá reményünk, hogy valaha a maga teljes pontosságában előkerül, minthogy nagy valószínűséggel valamely nyomaveszett kézirat volt. Így tehát csakis az összes rendelkezésünkre álló kiadásokból, mivel pedig ezek szinte hihetetlenül romlott szövegek, ezeken túl csak az Antoninus forrásaiból tudunk egyes esetekben legalább megközelítő pontossággal olyan szöveget megállapítani, a milyen codexünk írója előtt lehetett.

De megkívánja számos esetben e források és a reájuk vonatkozó történelmi adatok egybeállítását az a nélkülözhetetlen commentár is, a melylyel codexünk szövegét, hogy teljesen érthetővé váljék, kísérnünk kell. A tömérdek hely- és személynév, datum és kortörténelmi részletekre való célzás, a mely e szövegben mindúntalan előkerül, a források teljes ismerete és kritikai megvilágítása nélkül egyáltalában nem, vagy csak vajmi tökéletlenül érthető meg. S hogy e fáradság jutalmaképen hazánk történetének egyik válságos korszakára, a XIII. század első felére is esik itt-ott egy-egy fénysugár, azt alig kell azoknak mondanom, a kik tudják, hogy a prédikátor rend első misszióinak milyen nagy szerepük volt a mongol betörés előhírnökei, a kúnok megtérítésére irányult törekvésekben. Tudjuk, hogy e törekvések éppen Magyarországból indultak ki és találkoztak a Szentszék azon messzelátó igyekezetével, hogy Közép- és Kelet-Ázsia nagy kultur- és félnomád népei is megnyeressenek a keresztény vallásnak és ezzel a nyugati műveltségnek. Szoros összefüggésben állottak e törekvések a Domonkos-rendnek nálunk oly meglepően gyors elterjedése- és megerősödésével.

A Domonkos-rend emlékiratainak tanulmányozása tehát, egyik terjedelmesebb nyelvemlékünkhez való viszonyán kívül, már a hazai történelemmel való szoros kapcsolata miatt is fontos és érdekes feladat. S hogy e téren még a Bollandisták hangya-

szorgalmú munkája és Mamachius nagybecsű compendiuma,¹ valamint Ferrarinak a magyarországi rendtartományt illető műve² után is van böngészni való, azt Reichertnek a Gerardus-féle „Vitae Fratrum“ legújabb kiadásához (Róma és Stuttgart 1897) fűzött becses jegyzeteiből is láthatni. Ez emlékiratok magyar vonatkozású hely- és személyneveinek alapos revisiója épp oly sürgős feladata hazai történetírásunknak, a minőül kínálkozik, hogy Kapisztrán Sz. János újlaki csodáinak újabban előkerült, közel egykorú kézírata alapján a Bollandisták nagy művének megfelelő fejezetét is hasonló megrostálásnak vessük alá. Az Acta Sanctorum tudós szerkesztői maguk is bevallják (pl. Cupepus, az augusztusi I. köt. 628. l.), hogy e szörnyen romlott hely- és személynevek megállapításával szemben tudásuk és képességük felmondja a szolgálatot. Nekünk kell tehát e részben az övéknél előnyösebb helyzetünket e megbocsátható mulasztásuk pótlására felhasználnunk.

Értekezésemben először is kijelölöm az Antoninusból vett részek további forrásait. Majd pedig az ezek és a Gerardus-féle „Vitae Fratrum“-ból átvett fejezetek közt múlt alkalommal még maradt hézagokat töltve be, az akkor még ismeretlen eredetűeknek jelzett részletek latin szövegeit mutatom ki. Ezek közül a tetemesebb rész Theodericus de Appoldia művéből való, mely a Bollandisták id. kötetében ki lévén adva, elég rá csak hivatkoznom. Nem úgy azonban a Petrus Calus Domonkos-életrajzából vett fejezeteknél, melyek csak Mamachius ritkább és nem egykönnyen hozzáférhető munkájában (Appendix CLIII. sz., 334—358. hasáb) vannak meg, a miért is értekezésem mellékletei közt közlöm e néhány lapnyi szöveget.

II. Sienai Sz. Katalin élete az *Érsekujvári-codexben*.

Benincasa Katalin (1347—1380), a szegény sienai szövetségő leánya, egyike azoknak a csekélyszámú nőknek, a kiket szerény életkörüik szűk határait jóval meghaladó, igazán világtörténelmi szerephez juttatott a Gondviselés. E részben a következő század nagy nőalakjával, d'Arc Jankával szokás és lehet is őt egybehasonlítani; bár életirői közül némelyek³ még az orléanski szüznél is magasabbra helyezik Katalint, ama kiváló, de tán mégis túlbecsült hatásánál fogva, melylyel lankadatlan buzgalmát a pápáknak Avignonból Rómába visszatérése érdekében

¹ *Annalium Ordinis Praedicatorum* Volumen Primum. Romae 1756.

² *De rebus Ungaricae provinciae s. Ordinis Praedicatorum*. Vienne 1637.

³ Így különösen a legújabbak egyike, Pigorini-Beri Katalin (Firenze, Barbéra 1900. Coll. Pantheon).

latba vetette. Kétségtelen azonban, hogy a mi százada legnagyobb olasz hazafiainak, egy Dante és Petrarcanak leghőbb vágya és törekvése volt, de a mi sem az első, sem a második szónoki és költői műzsájának nem sikerült, azt angyali szelídségével, egyszerű lénye csodálatos rábeszélő erejével sokkal könnyebben elérte e szentéletű dömés apácza, kit különben az írói tehetsége révén is elsörendű hely illet meg Olaszország szellemi fejlődésének középkori évlapjain.

Sok irányban folytatott levelezése az olasz próza kezdőkorának legbecesebb emlékei közé tartozik. E 373 levél a leg-tarkább változatosságban vonultatja el előttünk a czimzettek: a legkülönbözőbb rendű társadalmi osztályok képviselőinek hosszú sorát. Pápáktól és fejedelmi személyektől le a nép egyszerű fiáig, a szegény iparosig, a milyen a szentnek édesatyja is volt; az egyetemek büszke tudósaitól, hatalmas bibornokok és szentéletű egyházi férfiaktól leszáll a lelki szegényekhez és erkölcsi nyomorékokhoz; nápolyi Johanna égbekiáltó gonoszságaira a feledés leplét borítja, hogy Istennek tetsző cselekedetekre buzdítsa őt; de nyilvános bűnösöknek is az Ég irgalmát hirdeti; sőt a középkor kitagadottjait, a zsidókat sem vetve meg, tanít, vigasztal, lelkesít és izgat a szívében lángoló szeretet és rajongás hevével; betegeket és börtönben synylődő rabokat, bukott nőket és vesztőhelyre jutott gonosztevőket nyugtat meg az üdvösség reményével. S mikor annyi küzdelem, önsanyargatás és szenvedés által végkép kimerült gyöngé teste 33 éves korában összeroskad: már kortársaitól szentként tisztelve és megdicsőítve, azzal a boldogító tudattal húnyja le szemeit, hogy nem harczott s nem imádkozott hiába; elérte célját, a pápaságot kiszabadította az avignoni fogság fertőjéből és visszahelyezte arra a főséges szilárd talapzatra, melyet évezredes hagyomány köveiből emelt neki a nyugati kereszténység köztudata.

Szentté ugyan csak majdnem egy századdal utóbb (1461-ben) avatta őt nagy földije, a kissé ledér és léha humanistából pápai trónra emelkedett Aeneas Sylvius (II. Pius). De tiszteletének útjait már világszerte egyengette előbb is rendtársainak, a dominicanusoknak buzgalma. Hazánkban is csakhamar kiváló helyre magasztalta őt a jámbor hívek kegyelete. Nagy névrokona és a Krisztussal való eljegyzésben példaképe, alexandriai Szent Katalin mellé került; s az előző század két magyar nőszentje, Árpádházi Sz. Erzsébet és Boldog Margit mellett őt is megkülönböztető figyelemben részesítik középkori irodalmunk névtelen munkásai. a többnyire apáczáknak irogató, azaz hogy inkább csak fordítgató szerzetesek. Rendjük alapítóján kívül a ferenczesek kivált Sz. Klárát és Sz. Erzsébetet, a dömések Margitot és Katalint ünneplik. Ezért jutott talán aránylag terjedelmesebb

hely, Ferencz, Domonkos és Margit oldalán, sienai Sz. Katalinnak is codexeinkben.

Az Érsekujvári-codex, mely számunkra alex. Sz. Katalin verses legendáját is föntartotta, kevéssel ezelőtt, a 382—430. lapon (Nyet. X. 84—131. l.) a sienai szentnek prózában írt életrajzát tartalmazza.

Ez életrírás közvetlen forrására a Domonkos-codex eredeti-jének keresése közben bukkantam rá, mint röviden már akkor jeleztem, mivel ugyanannak az Antoninus firenzei érseknek a nagy történeti munkájában (Pars III. Tit. XXIII. c. 14. Bev. és 1—8. §, 10—12. §, 14. és 19. §) van meg, a kitől a Domonkos-codex szövegének egy része való. A fordító azonban itt kissé szabadabban bánt eredetijével, nem ragaszkodott hozzá mindig szóról-szóra, helyenkint rövidített is rajta. Másutt viszont a megáéhlól is toldott be egyetmást, többnyire jámbor fohászokat és a szent példájának utánzására serkentető intelmeket, apácza olvasóinak lelki épülésére.

Értekezésemben a magyar szöveg megfelelő részleteit, kezdő és záró szavaikkal jelezve, szembeállítom a latin eredetinek egyes fejezeteivel, mindenütt feltüntetvén egyúttal a nevezetesebb kihagyásokat és betoldásokat.

Mint hogy azonban Antoninus szövege itt is, mint a Domonkos-codex forrásául szolgáló résznél láttuk, csupán régibb, terjedelmesebb előadásnak a rövidített kivonata, jónak láttam e jegyzék egybeállításánál mindjárt a firenzei érsek elbeszélésének a forrását is pontosan, fejezetről fejezetre kijelölni. Ezt a régibb. kevéssel a szentnek halála után írt életrajzot Raimundus Capuanus, vagy de Vineis, II. Frigyes szerencsétlen véget ért kancellárjának, Pier delle Vignenek unokaöccse, Katalinnak több éven át gyóntatóatyja, szerkesztette egybe, részint a saját megfigyeléseiből, részint a kortársak, különösen a szent első lelkiatyjának, Tamásnak, vallomásaiból.¹ Antoninus itt még szabadabban bánt el forrásával, mint a Sz. Domonkos életének átírásánál. Nemcsak a fejezetek sorrendjét változtatta meg elég gyakran, s nem csupán tetemes rövidítéseket és összevonásokat tett rajtuk, hanem sok helyütt több fejezetet olvasztott egybe, néha csak egy-két sorban jelezvén tartalmukat és a közvetlen szemléllő meleg előadását majdnem mindig a távolabb álló krónikás tárgyilagossabb, hogy ne mondjam, közömbösebb hangjával váltotta föl.

¹ Ballagi Aladár, *Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtört. Szótár* cz. munkája (Első köt. első fele, Budap. a borítékon 1904, a belső címlapon 1903.) 192., 212., 228., 234., 240., 258., 270., 272. és 299. lapjának jegyzeteiben az Érsekujvári-codex itt szóban lévő helyének forrásaként mindig Raymundust idézi, de idézetei az Antoninus-féle krónikára vonatkoznak.

III. A Lobkowitz-codex Ferencz-rendi emlékei.

Az Ehrenfeld- és Virginia-codex Ferencz-rendi emlékeinek tárgyalásakor¹ jeleztem már, hogy szoros kapcsolatban áll velük a vegyes tartalmú Lobkowitz-codex két, egymástól különválasztott darabja, egy nagyobb és egy kisebb, a codex 4—30. és 175—184. lapján. (Nyelvemléktár XIV. 3—12. és 53—58. l.) Ezeket tehát a főntemlített nyelvemlékek forrásaival együtt kell majd kiadni, minthogy csakis azok körében világíthatók meg a kellő magyarázatokkal.

Az első darab Sz. Ferencz nagy búcsújáról, az ú. n. Portiuncula, vagyis S. Maria de Angelis kápolna búcsújáról szól s három fejezetre van tagolva. Erre a codex-részletre már Balagi Aladár is hivatkozik imént idézett munkája 188., 206., 281. és 321. lapján, midőn a Lobkowitz-codex néhány szavának latin eredetijét jegyzetben mellékeli. Érdemes tudósnk tölem függetlenül jött rá e forrásra, a mint viszont én is még az ő könyvének megjelente előtt foglalkoztam e szövegekkel. Így vagyunk, a mint óriási szorgalommal összeállított munkájának még több helyén látom, egyéb codex-részleteket illetőleg is. De hiszen itt nem is a prioritas kérdése a fő; a tudomány érdekét az ilyen alárendelt körülmény nem érinti. Csupán félreértések elkerülése végett tartottam szükségesnek e dologról ennyit is megjegyezni.

A Lobkowitz-codexnek a Portiuncula-búcsúról szóló darabja a Speculum Vitae B. Francisci cz. 1504. évi velencei nyomtatvány két fejezetével, a LXXXVIII. és LXXXIX-kel érintkezik tartalmában; de minthogy codexünk szövege régibb e nyomtatványnál, bizonyára ennek valamely kéziratí archetypusa alapján halad. A Speculum Vitae-ről azóta, hogy reá vonatkozó közleményeimet „Az Ehrenfeld- és Domonkos-codex forrásairól“ című értekezésemben megírtam, igen beható kritikai ismertetés jelent meg a Ferencz-rendi emlékiratok legkiválóbb buvárától, Sabatier Páltól, az általa kiadott és szerkesztett Opuscules de Critique historique I. köt. 6. füzetében (1903). A Speculum Vitaeben összehalmozott és kétségbeejtő rendetlenségbe gabalyított, különféle eredetű iratok természetéhez képest, a fenti fejezeteknek, a melyeken codexünk említett részletei alapszanak, szintén régibb, részben még a Ferencz-rend alapítása körüli időkbé érő hagyományokig nyúlik vissza a családfájuk.

A Portiuncula-búcsút illető fejezetek, azokból a kúszált és egymásnak néha ellentmondó hagyományokból vannak összetákolva, a melyekből a XIV. század közepe táján Bartholi Ferencz Trac-

¹ L. id. értekezésem mellett „A Virginia-codex Ferencz-legendái“ cz. előadásom kivonatát az Akad. Értesítő XIV. (1903) 569—581. l.

tatusát¹ megszerkesztette. Az elsőt (Lobk.-c. 4—11. l.), mely a *Speculum Vitae* 71^a—72^b lapjainak felel meg, Bernardi Mihály teljesebb előadásában egy vatikáni kéziratból közli Sabatier a *Tractatus* kiadása Bev. LXXXII. s k. lapjain. A másodikat illetőleg, (Lobk.-c. 11—24. l. = *Spec. Vitae* 72^b—76^a l.) l. u. o. CLXII. l. A harmadik (Lobk.-c. 24—30. l. = *Spec. Vitae* 78^a—81^b l.) Bartholi id. munkája 37. fejezetén (Sabatier kiad. 70. l.) alapszik.

Codexünk másik, Sz. Ferenczről és Sz. Kláráról szóló darabja (175—184. l.) a *Speculum Vitae* régibb állományából való. Két fejezet az Actus S. Francisci et Sociorum ejus cz. iratból, mely tudvalevőleg az Ehrenfeld-codex tartalmának egyik felét szolgáltatta. Az első (Lobk.-c. 175—181. l. = *Spec. Vitae* 139^b—140^b) az Actus 15. fejezete (Sabatier kiad. 52. l.). A második pedig (Lobk.-c. 181—184. l. = *Spec. Vitae* 140^b—141^a) annival érdekesebb, mivel az Actus azon darabjaiból való, melyek az Ehrenfeld-codexben is benn vannak. (Actus 42, Sabatier kiad. 135. l. = Ehrenf.-c. 73—74. l.) Itt tehát az Ehrenfeld-codexnek más nyelvmélekeinkkel, pl. a Virginia- és Simor-codexszel párhuzamos helyei egy újabbal gyarapodnak.

IV. A *Hortulus animae* imádságai codexeinkben.

Addig is, míg a középkor végső évtizedeinek és a XVI. század elejének e legnépszerűbb imakönyvéről készülő dolgozatot bemutathatnám, ezúttal csak rövid jegyzékét kívánom adni azoknak az imádságok- és himnuszoknak, melyek belőle codexeinkben elszórtan számos helyen, s nem egyszer párhuzamos szövegekben találhatóak.

Ezzel csak újabb járulékot kívánok nyújtani ahhoz a Szilády Árontól nagy szerencsével megkezdett munkához, melynek az Irodalomtört. Közlem. alább idézett lapjain látjuk útjelző előfutárait.

A *Hortulus animae* hazánkban és Bécsben föllelhető összes kiadásait, a latinokon kívül a fel- és alnémet nyelvűeket is átvizsgáltam. Ezek: 1) Latin nyelvűek: 1. Strassburg 1516. (Bécsi udv. kt. 18. W. 63) 2. Nürnberg 1520. (Bécsi udv. kt. Signat. nélk.). 2bis Nürnberg (csonka péld. a budai Ferencz-rendiek kt. 191.). 3. Nürnberg 1521. (Bécsi udv. kt. 71. Y. 182.). 4. Hely és év nélkül., a 2. számúval rokon kiadás, mint képei mutatják, melyek az ebben levőkkel részben közösek. A lapszéléken többször

¹ Fr. Fran. Bartholi de Assisio *Tractatus de Indulgentia S. Mariae de Portiuncula*. Nunc primum integre edidit Paul Sabatier. Paris, Fischbacher 1900. L. különösen a Bev. CLXI. és a fenti fejezetről a LXXIX—LXXXIX. l.

ismétlődik az 1515 évszám. Tehát mindenesetre ennél későbbi, ha nem éppen ebből az évből való. Az esztergomi egyházm. könyvtár egy nagyon csonka példányából ismerem, a hol csak Liber precum czímen van fölvéve. (Incun. s. XVI. III. 19. in Expositione.) 5. Lyon 1517 (impensis . . . J. Koberger . . . Lugduni arte et industria Joannis Clein chalcographi. A. d. MCCCCXVII. V. id. Nov.) szintén csonka, valószínűleg az előzővel azonos kiadás, a pannonhalmi kt.-ban, I. Récesey, Ósnyomt. 219. sz. 161. l.) B) Német nyelvűek: 6. (felnémet) Strassburg 1513 (Bécsi udv. kt. 19. M. 8.) 7. (felnémet) Az előbbihez nagyon hasonló, csonka kiadás a Nemz. Múzeumban. 8. (alnémet) Lipese 1513. (Bécsi udv. kt. *38. Aa, 99.) 9. (felnémet) Nürnberg 1513 (csonka péld. a pannonhalmi kt.-ban, I. Récesey i. h. 218. sz. 161. l.) Valószínűleg azonos a 6. számúval.

Mіндеzen kiadások, kivált a latin nyelvűek, a Függelékeiket kivéve, nagyjában egyező tartalmúak. A legtöbbnek a végén megvan a Sz. Brigitta 15 imádsága, mely annyi codexünkben többé-kevésbé párhuzamos szövegekben található meg.¹ De ennek a latin szövegét már eddig is elég régóta ismertük. Ismeretek részben későbbi imakönyvekből, (pl. a XVIII. század folyamán nálunk igen elterjedt Officium Rakoczianum- és a Via Franciscana-ból) jobbára a többi, alább kijelölt codex-részletek latin eredetije is; de mivel egy részük tudtommal még nincs kimutatva, valamennyi pedig codexeink koránál jóval későbbi szerkesztetekben forog kissé könnyebben hozzáférhető helyeken kézben, mégis szükségesnek látom, ezeket a nyelvemlékekkel közel egykorú szövegeket egybeállítani, hogy a Hortulus animae egészen ép példányainak mai nagy ritkasága mellett (idehaza egyetlen teljes példányt sem tudtam találni), kissé kedvezőtlenebb helyzetű kutatók számára is megközelíthetőbbé tegyem őket.

Jegyzékük ime itt következik (a 2. számúnak lapszámaira hivatkozással, minthogy annak legalább csonka példánya még mindig kezeimnél van): F. XXIX^a: Oratio S. Ambrosii de singulis articulis passionis Domini. Domine Jesu Christe, fili Dei vivi, creator et resuscitator generis humani . . . Thewrewk-c. 185—197. (Nyelvemléktár II. 319.) XXXI^a: Oratio ven. Bedae presb. de septem verbis ultimis, quae D. J. Chr. loquebatur. D. J. Chr., qui septem verba die ultimo vitae tuae. . . Peer-c. 194—199. (Nyet. II. 79. Verses szabad átdolgozás. RMKT. I. 196.) Gömör-c. 160—166. (Nyet. XI. 342.) Vitkovics-c. 103—108. (Nyet. VII. 313.) XXXI^b: Oratio B. Gregorii papae de quinque vulneribus

¹ Így Winkler-c. 245—261., Gömör-c. 98—128., Gyöngyösi-c. 7—24., Thewrewk-c. 1—33., Pozsonyi-c. 1—16., Czech-c. 1—42., Kriza-c. 1—67. és a Lázár-codexben. Latin szövegüket I. Irodalomtört. Közlem. VI (1896) 197—203. l.

Chr. J. Ave manus dextra Christi, | perforata plaga tristi . . . Gömör-y-c. 56—58. (Nyet. XI. 315., prózában.) XXXIII^a: Orationes dicendae ante imaginem Pietatis, quae apparuit S. Gregorio. O Dom. J. Chr. adoro te in cruce pendentem . . . Peer-c. 176—180. (Nyet. II. 77.) Thewrewk-c. 205—209. (Nyet. II. 323.) Lobkowitz-c. 244—247. (Nyet. XIV. 81.) Pozsonyi-c. 17—19. (Nyet. XIII. 113.) V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI (1896.) 378. I. XXXVII^a: Salutationes ad omnia membra Christi. Salve tremendum cunctis potestatibus caput . . . Peer-cod. 205—211. (Nyet. II. 81.) Thewrewk-c. 83—87. (Nyet. II. 288.) Gömör-y-c. 216—223. (Nyet. XI. 355.) V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI (1896) 377. I. a Peer-c-re való hivatkozás nélkül. F. XXXVIII^b: Quinque laudes a D. J. Chr. cuidam religioso revelatae || Salutatio prima. Ave D. J. Chr., rex benedicte, Verbum Patris . . . Thewrewk-c. 241—244. (Nyet. II. 331.) Gömör-y-c. 147—150. (Nyet. XI. 339.) LXXVIII^a: Quicunque subscriptam orationem triginta diebus devote dixerit . . . Sancta Maria, perpetua virgo virginum . . . Czech-c. 104—122. (Nyet. XIV. 326.) Gömör-y-c. 175—190. (Nyet. XI. 347.) Pozsonyi-c. 23—31. (Nyet. XIII. 117.) Festetics-c. 141—160. (Nyet. XIII. 39.) Nagyszombati-c. 382—391. (Nyet. III. 123.) LXXX^a: Subscriptam or. edidit Sixtus papa IV. Ave sanctissima Maria, mater Dei, regina coeli, porta paradisi . . . Festetics-c. 176—177. (Nyet. XIII. 45.) LXXX^b: Oratio aurea de B. V. Maria. Ave rosa sine spinis | Tu, quam Pater in divinis . . . Thewrewk-c. 88—91. (Nyet. II. 289.) Pozsonyi-c. 46—47. (Nyet. XIII. 128.) A ford. mind a két codexben próza V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI (1896) 378. I. LXXXI^a: (Or. revelata B. Bernardo.) Ave Maria, ancilla S. Trinitatis . . . Peer-c. 169—172. (Nyet. II. 76.) Lobkowitz-c. 247. (Nyet. XIV. 82.) V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI (1896) 379. I. LXXXII^b: De septem coelestibus seu spiritualibus gaudiis B. Mariae. Gaude flore virginali | quae honore speciali . . . Peer-c. 213—219. (Nyet. II. 82.) Gömör-y-c. 261—265. (Nyet. 366.) Lobkowitz-c. 257—259. (Nyet. XIV. 86.) A szakok sorrendje más: 5. 1. 4. 2. 3. 6. 7.) A fordítás mind a három codexben próza. LXXXV^a: De S. Michaële archangelo. S. Mich. arch. D. n. J. Chr., qui venisti in adiutorium populo Dei . . . Czech-c. 165—167. (Nyet. XIV. 342.) V. ö. Irod.-tört. Közlem. VI. (1896) 498. I. F. XCIX^a: De omnibus apostolis. O Petre beatissime, | Apostolorum maxime . . . Thewrewk-c. 165—168. (Nyet. II. 309. I. Rhythmicus fordítás. A végén a szokásos Gloria Patri et Filio etc. versiculusnak megfelelő még egy szakkal megtoldva. CXX^b: De S. Maria Magdalena. Gaude pia Magdalena, | spes salutis, vitae vena . . . Thewrewk-c. 183—184. (Nyet. II. 317.) Próza fordítás. CXXIV^b: De S. Barbara virgine et martyre. Ave martyr gloriosa | Barbaraque gene-

rosa . . . Thewrewk-c. 125. (Nyet. II. 297.) CXLVI^b: Alia oratio ante sacram communionem. O dulcissime atque amantissime J. Chr. . . . Thewrewk-c. 156—159. (Nyet. II. 307.) Pozsonyi-c. 37—38. (Nyet. XIII. 124.) CXLVII^a: Alia oratio ante sacram. comm. Ad mensam dulcissimi convivii Tui . . . Gömör-c. 74—78. (Nyet. XI. 321.) CXLIX^b: Alia or. post s. comm. ad B. Virginem. O serenissima et inclyta Virgo Maria . . . Gömör-c. 314—316. és 317—318. (Nyet. XI. 374. s 375.) CLI^a: Alia or. post. elevationem. Anima Christi, sanctifica me . . . Gömör-c. 151—152. (Nyet. XI. 340.) Thewrewk-c. 303. (Nyet. II. 352.) Lobkowitz-c. 251—2. (Nyet. XIV. 84.) és u. o. 264. (Nyet. XIV. 89.) CLI^a: Or. immediate post elevationem dicenda. Domine J. Chr., filii Dei vivi, qui hanc sacratissimam carnem . . . Gömör-c. 141—142. (Nyet. XI. 337.) Lobkowitz-c. 343—344. (Nyet. XIV. 117.) Thewrewk-c. 238—240. (Nyet. II. 231.) CLVIII^b: Oratio S. Augustini a Spiritu S., ut dicitur, sibi revelata. Deus propitius esto mihi peccatori . . . Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob . . . Peer-c. 185—190. (Nyet. II. 78.) Thewrewk-c. 63—67. (Nyet. II. 281.) Czech-c. 168—173. (Nyet. XIV. 343.) Gömör-c. 152—156. (Nyet. XI. 340.) Teleki-c. 314—316. (Nyet. XII. 386.) V. ö. Irodalomtört. Közlem. VI. (1896) 500. A Teleki-c. idézése nélkül. CLIX^a: Oratio, quam S. Bernardinus Ord. Min. quotidie dicitur orasse. O bone Jesu, o dulcis J., o J. fili Mariae . . . Peer-c. 199—205. (Nyet. II. 80.) Kriza-c. 68—74. (Nyet. II. 369.) Gömör-c. 132—136. (Nyet. XI. 335.) CLIX^b: Octo versus S. Bernardi, Illumina oculos meos . . . Peer-c. 181—184. (Nyet. II. 77.) Thewrewk-c. 246—249. (Nyet. II. 333.) Lobkowitz-c. 348—350. (Nyet. XIV. 119.) Összesen 23 darab, 51 párhuzamos szövegben, melyek 11 codexünkben vannak elszórva. Ezek: a Thewrewk-c. 13, a Gömör-c. 11, a Peer-c. 9, a Lobkowitz-c. 6, a Pozsonyi- és a Czech-c. 3—3, a Festetics-c. 2, a Nagyszombati-, Teleki-, Kriza- és Vitkovics-c. 1—1 darabbal.

A kísérleti chemia elemei.

(Bemutatta *Than Károly* r. t. az 1906 február 19-én tartott ülésen.)

E mű első kötetének első és második könyvét, melyek az általános chemiát, illetőleg az elemek leírását tartalmazzák, szerző az 1897 január 18-iki és az 1898 márczius 14-iki üléseken mutatta be az Akadémiának. A most megjelent második kötet egyik — az egész munkának harmadik könyve, mely az ú. n. anorganikus vegyületeket, szerző szerint a „törzsvegyületeket“ tárgyalja.

E harmadik könyvben a szerző rövid bevezetés után, melyben a törzsvegyületek elnevezését indokolja, az általános chemiának néhány tételét fejtegeti. Ezután áttér a könyv fő tárgyára, a törzsvegyületek leírásának rendszerére. A munkában követett ezen új és több tekintetben eredeti rendszer lényegét a szerző művének 36-ik lapján a következőképpen ismerteti.

„A chemia elemi tankönyveiben eddig didactikai szokás szerint a tárgyalást, rövid, általános bevezetés után valamely fontosabb test, pl. az oxygen vagy hydrogen leírásával kezdték meg és a következő elemeknél az előzőkkel való vegyületeket ismertették. Alkalmos helyeken concret példákön megmagyarázva beiktatták az általános chemiának egyes fontosabb tételeit. Kétségtelen, hogy e módszernek megvan a maga jó oldala; de az is kétségtelen, hogy az ilyen tárgyalással a hallgatóknak az a nagy zöme, kik a chemia tanulására, más terjedelmes tárgyak mellett rendesen két félévet fordíthat, csak igen töredékes ismereteket szerezhethet. A kik idő dolgában kedvezőbb helyzetben vannak, az emlékező tehetség megfeszítése mellett és laboratoriumi gyakorlatok segítségével is, csak nagy idő és szorgalmas munka árán szerezhethetnek rendszeres áttekintést a chemia tapasztalati tényeinek és tételeinek sokasága felett. Ez eljárás felfogásom szerint egyáltalában nem mondható gazdaságosnak, de tudományosnak sem. Ezért már több mint harmincz évvel ezelőtt megkísérlettem a chemia tanítását szigorúbb rendszeres alapra fektetni, melyet e munkámban is elfogadtam. Tapasztalásom szerint, úgy hiszem, hogy e rendszer a didactikai és a tudományos igényeknek is az eddiginél jobban felel meg.

A tanulásban e rendszer csak úgy értékesíthető, ha az általános chemia ismertetését olyan modorban bocsátjuk előre, mint azt e munka I. kötetében megkísérlettem. A kezdő már az általános részben, a tételek és fogalmak megalapítása alkalmával a kutatás fontosabb módszereivel és a legfontosabb testek kiválóbb sajátágaival kísérleti alapon ismerkedik meg. Ez a föltétele annak, hogy az itt követendő rendszer alapján a tanuló a részletes chemia fölött aránylag könnyű szerrel világos áttekintést szerezhessen. E rendszernek feladata, hogy az analógiák felhasználásával az áttekintést megkönnyítse.“

A rendszer méltánylására figyelembe veendő, hogy a szerző a fémeket úgy mint a nemfémeket is két-két osztályra különíti el (I. k. 479—481. l.). A fémek ez osztályai „a valódi fémek“ és a „platinoid“ fémek, a nemfémeknél az osztályok „az oxygenoidok“ és „a metalloiddok“.

E munkában a törzsvegyületek leírásának alapját az egyes vegyületek chemiai szerkezetének hasonlatossága alkotja. A nagyobb részekre és osztályokra való beosztást a nemfémek nagy osztályainak, az oxygenoidoknak és metalloiddoknak sorrendje (I. 479) szabja meg. Ez alapon az összes törzsvegyületek négy nagy részre vannak elkülönítve. Az első részhez tartoznak: a fémek egyszerű vegyületei a nemfémekkel, a másodikhoz a nemfémek vegyületei egymással, a harmadikhoz a fémek vegyületei metalloidos savmaradékkal, végre a negyedik rész a platinoidfémek complex vegyületeit foglalja magában. Minden rész osztályokra van felosztva, melyeknek sorrendjét ismét a nemfémek természetes csoportjai állapítják meg; úgy hogy az egyes osztályok a hasonló jellemű positiv gyököknek az egymás közt szintén hasonló jellemű negativ gyökökkel való vegyületeit foglalják magukban. Ez osztályozást a következő összeállításból tekinthetjük át:

A törzsvegyületek rendszerének áttekintése.

Első rész: *A fémek egyszerű vegyületei nemfémekkel.*

I. osztály: A fémhaloidok.

II. osztály: A fémamphidok.

III. osztály: A fémmetalloiddok.

Második rész: *A nemfémek vegyületei egymással.*

IV. osztály: A metalloidhaloidok.

V. osztály: A metalloidamphidok.

VI. osztály: Az amphidsavgyök-haloidok.

VII. osztály: A metalloidmetalloiddok.

Harmadik rész: *A fémek vegyületei metalloidos savmaradékkal.*

VIII. osztály: Oxy-sók.

IX. osztály: Thio-sók.

X. osztály: Nitrid-sók.

Negyedik rész: *A platinoidfémek complex vegyületei.*

XI. osztály: Complex-halogensók.

XII. osztály: Complex-amminvegyületek.

Ez egyes osztályok csoportokra oszlanak, melyeknek sorrendjét a negatív alkatrész vegyértéke és jellemerőssége föntebb említett sorrendje (I, 479), tehát egészben véve a periodusos rendszer természetes csoportjainak sorrendje szabja meg. Így az első osztály öt csoportja a következő sorrendben van leírva. 1. csoport: *Fémfluoridok MF_l*. 2. csoport: *Fémchloridok MCl*. 3. csoport: *Fémbromidok MBr*. 4. csoport: *Fémjodidok MJ*. 5. csoport: *Fémcyanidok M(CN)*. Ha a pozitív alkatrész ugyanazon negatív alkatrészszel különféle összetételű vegyületeket alkot, úgy e vegyületeket külön sorokra osztjuk. Így pl. a II. osztályban a fémek oxydjainak csoportja öt sorból áll, ú. m.: 1 α sor: *Fémoxydok M₂O*. 1 β sor: *Fémhydroxydok MOH*. 1 γ sor: *Vegyes fémoxydok MM^{III}O₂*. 1 δ sor: *Fémhyperoxydok M₂O₂*. 1 ε sor: *Femsuboxydok M₄O*.

A csoportokon és sorokon belül az egyes vegyületek sorrendjét a pozitív alkatrész vegyértéke jelöli ki és pedig úgy, hogy a hydrogennel kezdve az egyvegyértékű pozitív elemek hasonlóságuk és jellemerőségük sorrendjében következnek. Az egyvegyértékű pozitív gyököket követik a két, három, négy stb. vegyértékű pozitív gyökök vegyületei ugyanazon negatív gyökkel. A vegyületek sorrendjének áttekintése végett például ide iktatjuk a fémchloridok csoportjának tagjait merőleges szakaszokban felírva:

A fémchloridcsoportok tagjainak sorrendje:

<i>a</i>	<i>b</i>		<i>c</i>	<i>d</i>		
<i>HCl</i>	<i>LiCl</i>	<i>CaCl₂</i>	<i>BeCl₂</i>	<i>CrCl₂</i>	<i>AlCl₃</i>	<i>PtCl₄</i>
<i>KCl</i>	<i>NaCl</i>	<i>SrCl₂</i>	<i>MgCl₂</i>	<i>MnCl₂</i>	<i>TlCl₃</i>	<i>PdCl₄</i>
<i>RbCl</i>	<i>CuCl</i>	<i>BaCl₂</i>	<i>ZnCl₂</i>	<i>FeCl₂</i>	<i>CrCl₃</i>	
<i>CsCl</i>	<i>HgCl</i>	<i>PbCl₂</i>	<i>CdCl₂</i>	<i>CoCl₂</i>	<i>MnCl₃</i>	
<i>(H₄N)Cl</i>	<i>AgCl</i>	<i>RaCl₂</i>	<i>SnCl₂</i>	<i>NiCl₂</i>	<i>FeCl₃</i>	
<i>(H₄P)Cl</i>	<i>AuCl</i>			<i>CuCl₂</i>	<i>AuCl₃</i>	
<i>TlCl</i>				<i>HgCl₂</i>		
				<i>PtCl₂</i>		
				<i>PdCl₂</i>		

Az egyenlő vegyértékű pozitív gyökök vegyületeit ugyanazon negatív gyökökkel (pl. *KCl* és *RbCl*), a szénvegyületek példájára *homologok*-nak nevezük; míg a különböző vegyértékű pozitív gyökök vegyületeit ugyanazon negatívval (pl. *(KCl)* és *CaCl₂*) *isologok*-nak mondjuk.

Ekként a homolog tagokból álló isolog szakaszokban egymás mellé jutnak a leginkább hasonló vegyületek, melyeknek fizikai

és chemiai sajátosságai, a sorrendben előrehaladva, fokozatosan és többnyire szabályszerűen változnak.

A különféle vegyületfajok isolog szakaszaiban ez hasonló módon ismétlődik. Ilyen módon az emlékező tehetség túlterhelése nélkül, aránylag könnyű szerrel kapunk áttekintést a különféle vegyületfajok hasonlósága és különfélesége fölött. Ez áttekintést még az is megkönnyíti, hogy az egy osztályba tartozó vegyületfajok csoportjai analogok lévén, egymáshoz is hasonlítanak. Ha ekként a tanuló a tizenkét osztályt alkotó csoportok és sorok chemiai fogalmával tisztába jött, a törzsvegyületek minden fontosabb fajának leglényegesebb sajátosságait ismeri.

A mondottakból már tehát kidomborodik e rendszer előnye a tanulás és áttekintés szempontjából.

Az egyes csoportok, illetőleg sorok leírása után az azokba tartozó vegyületek leglényegesebb physikai és chemiai sajátosságainak rövid jellemzése következik (l. pl. a II. k. 270. lapján a fémhydroxydok jellemzését). Ebben a vegyületfajok kölcsönös átváltozását, tehát genetikai viszonyait is tekintetbe vesszük.

E szerint a tanulás anyagának zömét a bevezető áttekintések és vegyületfajok összefoglaló jellemzése képezik. Ezek felhasználásával, az előadások és gyakorlatok szorgalmas látogatása mellett, a chemiai gondolkodás elsajátítása elérhető. A főntebb vázolt rendszer és a leírás következetes sorrendje könnyűvé teszi az illető vegyület gyors felkeresését, ennélfogva e munka a tanulás kényelme mellett, mint kézikönyv is jól használható.

A könyvet a törzsvegyületeknek összefoglaló áttekintése fejezi be, mely mintegy 20 lapra terjed ki. Ebben az összes 12 osztályt, azok csoportjaiban és soraiban leírt fontosabb vegyületfajtáinak legkiemelkedőbb sajátosságai röviden fel vannak említve (az összefoglalás modorát illetőleg lásd pl. a 1015. lapon a IV. osztály vagyis metalloidaloidok vázlatát, mely mintegy 26 sort tesz ki). A kezdő, ki a munkát tanulmánya közben használta, ez összefoglalásban az emlékezet elkerülhetetlen munkájának lényeges megkönnyebbitését fogja találni. Ez foglalja magában mindazt, a mit a törzsvegyületekről a kezdőnek is főképpen érdemes emlékezetében megtartani. Ezzel az összes törzsvegyületek áttekintése felett kellő tájékozást szerezhet.

A könyv, miután igen sok kézikönyv jellegű adatot tartalmaz, a kezdő tanuló kedvéért felvett jellemzésekkel és összefoglalásokkal együtt kissé terjedelmessé vált, mert 67 ívet tölt ki. A szöveg felvilágosítására a könyv 88 vázlatos és világos fametszettel van ellátva. Kiállítása a Franklin-Társulat nyomdájának becsületére válik, úgy a nyomtatás tisztaságát, mint a nagyszámú chemiai symbolumok szabatos szedését illetőleg.

C. Julius Caesar commentarijainak folytatásai és Asinius Pollio.

(Kivonat dr. Cserép József márczius 5-én felolvasott értekezéséből.)

Ezelőtt 18 évvel lépett föl Landgraf ama föltévéssel, hogy a *Bellum Africanum* szerzője Asinius Pollio s ugyanő rendezte a Caesar alexandriai, pontusi és hispaniai hadjárataira vonatkozó irodalmi hagyatékot Hirtius halála után, a ki csupán a *Bellum Gallicum* VIII. könyvével s az alexandriai hadjárat egy részével birt elkészülni. A tetszetős véleménynek akadtak ugyan pártolói, legnagyobbbrészt azonban ellene nyilatkoztak a szakférfiak, úgy hogy a bizonyítékok súlya alatt legnagyobb védelmezője, Wölfflin is meghátrált, kivált miután Widmann a történelmi bizonyítékok elégtelenségét hangoztatva, látszólag bizonyosnak mutatta ki, hogy Asinius Pollio nem lehet a *Bellum Africanum* szerzője, mert ezt olyan írhatta, a ki elejétől fogva végig ott volt abban a háborúban s az V. legiónál működött; már pedig Polliónak az V. legióval való összekötetése ki nem mutatható s ő Caesar megbízásából hosszabb időn át nem volt a harcztéren, sőt e küldetése balsikere miatt meg is szakadt egy időre a jó viszony közte és Caesar között.

Felolvasó a dolgozat I. részében az adatok kölesönös vonatkozásai alapján kimutatja, hogy Asinius Pollio ugyanazzal az első szállítással kelt át Afrikába, melylyel az V. legio, csakhogy e szállítás nagyobb részét a vihar elterelte a többtől, mely a kellő helyismeret hiányában bizonytalanul bolyongott a tengeren, míg végre negyednap hajnalra sikerült partot érnie. Asinius hajótörést is szenvedett, de kimentették. E szállítmány néhány hajója azonban még csak később jutott partra, részint a kedvezőtlen időjárás, részint az ellenség üldözése miatt; egy közülök az ellenség kezébe is került, a melyen szintén voltak V. legióbeli katonák. De Asinius már részt vett az első afrikai csatában s azontúl egy szó említés sincs sem arról, hogy külön működött volna Caesar-tól, sem arról, hogy meghidegült volna a viszony közöttük; sőt ez utóbbira egyáltalán sehol sincsen adat. Kimutatja továbbá a szerző, hogy ez az V. legio a későbbi *Martia legio*.

A II. részben Hirtiusnak Balbushoz intézett levele és Suetonius tudósítása alapján kifejti, hogy Hirtius csak *kiegészítette* a *Bellum Gallicum* VIII. könyvét, melyet Caesar *„csenkán”* hagyott. A nyelvi sajátságokból arra a következtetésre jut, hogy e könyvnek csak az első két fejezete s a 3-ik fejezet egy része való Caesartól, a többi Hirtiustól. Balbusnak azt is írja Hirtius, hogy az alexandriai háborútól megírta az eseményeket egész Caesar haláláig. Minthogy ezen állítással az irodalmi hagyomány semmiképen sem egyeztethető össze, számos tarka-barka nézet került már papírra megoldó kísérletként, de elfogadható egy sem, mert *Hartel* sem maradt mindvégig rajta azon az egyetlen helyes úton, melyen az idevágó adatok kalauzolnak. Hirtius bizonyára megírta azt a kiegészítést, a melynek elkészültéről értesíti Balbust; de ez alig elégitette ki a Caesar hadjárataira vonatkozó irodalmi hagyaték rendezőit s bővebb pótlásáról gondoskodtak. Hogy a *Bellum Alexandrinum* című könyv Caesar, Hirtius és Asinius stilusának vegyülékét mutatja, annak az a magyarázata, mert Hirtius ama mellőzött munkája, valamint a Caesar hadjárataira vonatkozó levelek, tudósítások és följegyzések fölhasználásával készült. A hagyaték rendezője bizonyára Balbus volt továbbat is, nem Asinius Pollio, a ki azonban valószínűleg közreműködött másokkal (pl. Oppius, sőt talán Sallustius) együtt; ugyanakkor ajánlhatta föl e czélra az afrikai hadjáratról szóló művet, melynek minden valószínűség szerint ő a szerzője. — A *Bellum Hispanicum* stilusából Cs. nem éppen csekély műveltségű s alacsonyrangú katonára következtet mint szerzőre, hanem egy közepes műveltségű, *tudákos* emberre, a ki részt vett a hispaniai hadjáratban (11, 2; 15, 6; 29, 6), de nem volt valami nagy hadi jártassága, *anyanyelve pedig* nem a római-latin volt, hanem *a hispaniai-latin*, mely római fülnek — mint Cicero mondja — *idegenszerűleg hangzott*.

Kaufmann Dávid könyvtára.

(Olvasta *Goldziher Ignác* r. t. az április 23-iki ülésen.)

Tekintetes Akadémia! Már a f. é. február 26-án tartott összes ülés nagy elismeréssel vette tudomásul azt az ajándékozó okmányt, melylyel *Gomperz Zsigmondné* úrhölgy, budapesti lakos, a néhai tudós veje dr. *Kaufmann Dávid tanár*-tól hátrahagyott könyvtárt örök alapítványul Akadémiánknak engedi át.

A megboldogult gyűjtő, ki 1877-ben külföldről hazánkba származott, itt fővárosunkban 22 éven át működött mint tanár és író; ritka tehetségével nyelvünket rövid idő alatt magáévá tette és irodalmunkban is részt vett; csak az *Archaeologiai Értesítőben* (az 1886., 87., 95., 97. évfolyamokban) megjelent cikkeit akarom kiemelni. Szellemének fényes adományai kitaró szorgalommal szövegeztek. Sokoldalú irodalmi tevékenységet fejtett ki jelentős önálló munkákkal, nagyszámú értekezéssel, kritikai dolgozatokkal, melyekre a külföld legelőkelőbb folyóiratai pályáztak. Csak negyvenhét éves volt, midőn a hirtelen halál 1899. július 6-án Karlsbadban érte; és munkáinak kegyeletes kéztől¹ egybeállított bibliographiája 546 számra terjed, közöttük a tudomány valóságos gazdagításául elismert alapvető munkákra.

Tudományos érdeklődését messzeterjedő sokoldalúság jellemezte; ennek arányában dolgozatai is nagyon széles mederben érvényesülnek. Még a természettudományokat is belevonta, a mennyiben philologiai és kulturtörténeti kapcsolatba foghatta. Erről tanúskodik p. o. 1884-ben megjelent egy munkája, mely az anatomus Hyrtl figyelmét is magára vonta: „Az érzékek. Adalékok a középkor physiologiája és psychologiájának történetéhez, héber és arab forrásokból.“ Munkálkodása központjában azonban a keleti és azok körében különösen a héber és héber-arab irodalmak, a zsidók története és a középkori philosophia története állottak. Ezek körül forognak tanulmányainak concentrikus körei. S azon dolgozatokkal, melyekkel húsz éves kora óta ez ismeretek bővítéséhez járult, széltiliben a tudományos világban nagy hírre emelkedett.

¹ *Gedenkbuch zur Erinnerung an David Kaufmann*; kiadták *Brann M.* és *Rosenthal F.* (Breslau 1900); LVII—LXXXVII. lapjain.

Meg volt neki adva, hogy munkálkodását egy nagy könyvgyűjtemény megszerzésével segítse elő. Ezen nagybecsű gyűjtemény az, mely most özvegyének elhalálózása után *Kaufmann Dávid és neje, szül. Gomperz Irma alapítvány*a néven minden hozzátartozó felszerelvényével együtt Akadémiánk könyvtárának tulajdonába ment át. E könyvtárt gazdagsága arra teszi hivatottá, hogy széles körökben szolgáljon a tudományos kutatás segéd-eszközeül. E czélból a megboldogult tudós kegyeletes özvegye, annak egy lü tanítványát dr. *Weisz Miksát* egy *Catalogue raisonné* kidolgozásával bizta meg, mely dolgozat nemrég meg is jelent¹ és a könyvtár tartalmáról nagy szakértelemmel és pontossággal adván számot, kincseit általánosan hozzáférhetővé teszi.

* * *

Könyvtárunk e legújabb gyarapodását általános szempontból a főtítkár úr a minap lefolyt nagygyűlés elé terjesztett jelentésében nagy vonásokkal már jellemezte. Hátra van ezúttal a könyvtár mibenvoltának részletesebb, ha nem is teljesen kimerítő ismeretése. Akadémiánk főkönyvtárnoka szives volt engem felszólítani, hogy megbizásából e feladatot ez alkalommal teljesítsem.

A könyvtár irányát természetesen azon szakok jellemzik, melyekre, mint éppen említettem, néhai Kaufmann Dávid tudományos érdeklődése és productivitása főképen terjedt. Ennek megfelelően a gyűjtemény túlnyomó részének tartalmát a keleti és itt különösen a héber irodalom, a zsidók történetére és középkori bölcsészetre vonatkozó munkák teszik. Az irodalom e szakjai már azon kapcsolat miatt is, melyben egyrészt a biblia-magyarázás irodalmával, másrészt az általános történelemmel és a kulturhistoriával, továbbá a gondolkodás fejlődéstörténetének egy nagyon fontos fejezetével állanak, de mindezekről eltekintve, egyetemes irodalomtörténeti szempontokból is, minden nagyobb európai könyvtárban gazdagon vannak képviselve; gyarapításukra és tökéletesítésükre tetemes pénzüsszegeket fordítanak. Szivesen használják fel az alkalmat és nem kimélik az anyagi áldozatot sem, hogy ily irányban gyűjtők könyvtári hagyatékait megszerezzék. Hadd említsem csak a bécsi, berlini, párisi könyvtárakat, az oxfordi Bodleyanát, a londoni British Museumot, a sz. pétervári cs. könyvtárt, az olasz könyvtárakat, ezek közt különösen a pármait. E feladatokkal megbízott elsőrangú tudósoktól készített katalógusokban, melyek most az irodalomtörténeti kutatás forrásaiul szolgálnak, a tudományos világnak hozzáférhetővé is tették a héber gyűjteményeket, melyeket külön szakférfiakkal kezeltetnek és folyton gyarapítatnak.

¹ *Néhai dr. Kaufmann Dávid tanár könyvtárának héber kéziratái és könyvei.* Összeállítja és ismerteti dr. *Weisz Miksa.* (Budapest, 1906.)

Ez okból is, úgy hiszem, köszönettel üdvözölhettük a nemeslelkű úrnő hazafias adományát, mely könyvtárunk egyik hiányát pótolja és azt teljesség tekintetében a nagy európai könyvtárak színvonalához közelebb hozza.

Az általános tudományos érdekek szempontjából jó szerencsének tekinthető, hogy a nevezett szakmákból éppen oly szellemben gyűjtött könyvtárral gyarapodtunk, minő a Kaufmann nevét viselő alapítvány. Néhai tulajdonosát nem *amateur-szempontok* vezették, hanem szoros értelemben vett *szaktudományi* czélok indították gyűjtését. Noha, mint szerencsém lesz még részletesen jelteni, e könyvtár bővében van a bibliographiai és typographiai nevezetességeknek is, egybegyűjtését első sorban nem ily szempontok irányították, hanem a szaktudós buzgalma, mely mindenekelőtt a saját nagy kiterjedésű és sokoldalú tanulmányai számára minél teljesebb apparatust óhajtott maga köré csoportosítani. E törekvésének megfelelt a könyvtár beszerzésének módja is. A gyűjtemény zöme ugyanis szaktudósok hagyatékából, legnagyobb részben Olaszországból, származik. Ritkábbak az egyes vételek vagy a kisebb csoportokra terjedő szerzések; ezeknél is leginkább tárgyi, kevésbé formai szempontok voltak irányadók. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a Kaufmann-könyvtár bibliographiai fontossága mellett első sorban egy teljesen felszerelt héber szakkönyvtár.

Háromféle alkotórészből áll:

I. *Kéziratok* 594 számmal, melyek a héber irodalom összes ágaira és korszakaira terjednek. Ott találunk nagybecsű régi bibliakéziratokat arab és arameus fordítással és glossákkal, nyelvtudományi és maszoretikus munkákat, exegesist, a talmudtudományra és a vallásos törvényekre vonatkozó kéziratok könyveket, történelmi okmányokat, kabbaláht, liturgiát, matematikát, astronomiát, orvostant, theológiát és philosophiát. Túlnyomó része a kéziratoknak még kiadatlan irodalmi munkákból áll. Bajos volna e gazdagságból, mintegy kóstolólul, néhány számot kiragadni. De mindamellelt e kéziratgyűjtemény három mozzanatát óhajtom kiemelni:

Először azt, hogy van e kéziratok közt több olyan, melyből egyéb könyvtárban más példány nincsen kimutatva, tehát teljességgel *unicumok*. Ilyen p. o. a 280. számú¹ philosophiai munka (al-kitáb-al-muhtavi) héberbetűs arab nyelven; szerzője *Júszuf al-Baszír* (XI. század); a kézirat 1021-ről van keltezve, a mi ez esetben csak annyit jelenthet, hogy a másolat egy ilyen keletű eredetin (talán a szerző autographján) alapul. E munka, a mu'tazilita philosophia, melynek az iszlám dogmatikájának alakulására döntő befolyása volt, legrégebb irodalmi okmányainak egyike. Néhány Pétervárott levő töredék kivételével, e kéziratunk révén most unicum

¹ A Weisz Miksa katalógusának számaira történik a hivatkozás.

az Akadémia könyvtárának. A mu'tazilita-tételek ismeretére nélkülözhetetlen forrás. Fontossága miatt már több ízben kérték külföldi tudósok. Most arra használok, hogy egyes fejezeteit tanítvánnyaimmal dissertatiókban feldolgoztassam; eddig már két ily dolgozat készült el a kézirat alapján; az egyik 1905-ben már meg is jelent, a másik most van sajtó alatt, egy harmadik készülöben.

Egy másik, kiemelést érdemlő unicum a gyűjteményünknek Júszuf ibn 'Aknin (megh. 1226 Aleppóban) kommentárja a *Pirké Ábóth* nevű misnah-tractatusról. A szerző, ki Maimuni tanítványa, és Al-Kifti — az exakt tudományok arab történetírójának — barátja volt, többek közt arról is nevezetes, hogy az utóbbi tudósítása alapján, neki köszönjük egy muhammedán orthodox könyvégetésnek, melynek szemtanúja volt, eleven leírását. Sok munkája közt említették a Pirké Ábóth-kommentárt. Nincs belőle más példány, mint a gyűjteményünk 130. sz. a. található hártya-kézirat. Már magam is hasznát vehettem egy éppen most sajtó alá készített munkámban, melyben e kézirat számos helyét közlöm. Úgy gondolom, könyvtárunk becsét és súlyát a külső világgal szemben is gyarapítja, hogy ily értékes unicumokat mondhat most sajátjának.

E szempontból a könyvtár kézirati apparatusának gyöngyei közé sorolhatom a katalógus 50. sz. a. felhozott codexét, mely egy Dél-Arábiából származó zsidó tudós szorgalmából a *teljes Misnah kritikailag megrostált szövegét*, accentuatio és hangzójelekkel nyújtja. Ha valaki e világirodalmi szempontból is nagyfontosságú emlék kritikai kiadását óhajtja eszközölni, könyvtárunk e ritka kincsének használatára lesz utalva. Kaufmann e codexet, melyet teljes joggal gyűjteménye címéliei közé sorolt, nagy nehézséggel szerezte meg, sokat járt utána, a reá szánt áldozatok árán is majd csaknem kisiklott kezeiből. Midőn végre (1896 februárban) könyvesházába rakhatta, lelkesedő örömét egy classikus héber nyelven irt hymnus-szerű bejegyzéssel fejezte ki, mely a könyv tábláján van fentartva.

Még tovább folytathatnám a kéziratgyűjtemény nevezetességeinek felsorolását; de ily kimerítő ismertetés nem lehet ez általánosan tájékoztató Jelentés feladata. Mielőtt azonban ennek folytatására áttérnék, mint már publikált darabot, csak érinteni akarom a gyűjtemény egy *hungaricumát* (349. sz.) is, melyet már maga Kaufmann e kézírata alapján 1895-ben kiadott és történelmi szempontból méltatott: Buda visszavételének (1686) egy szemtanútól héber nyelven irt elbeszélését,¹ mely számos érdekes

¹ Kaufmann: *Die Erstürmung Ofens und ihre Vorgeschichte, nach dem Berichte Isak Schulhofs* (1650—1732). *Megillath Ofen*. Herausgegeben und biographisch eingeleitet. (Trier 1895.)

apró részletet tartalmaz. Az ily történeti érdekű emlékiratok és feljegyzések különben is nagy számmal vannak gyűjteményünkben.

A *második* mozzanat, melyet e kéziratgyűjtemény jellemzésére kiemelni óhajtok, egy nagy csoport *Jeman* (Dél-Arábiá)-ból származó, részint biblia- és targúm-kézirat, részint liturgikus darabok (imakönyvek, rituálék stb.), részben arab glossákkal és jegyzetekkel, héber és arab nyelvű vallásos költemények stb. (Katalogus 1—12., 407—410., 434—453. sz.) Ezeket a 80-as évek körül Jeruzsálemben kivándorolt délarab emberektől szerezhetette meg Kaufmann; nyelvi és tárgyi tekintetben nagy értékkel bírnak és bővebb tanulmányozásra nyújtanak alkalmat.

Harmadik sorban végül feleltem azt a nagy gazdagságot, melylyel a kéziratok közt a *responsumok* vannak képviselve, nagy gyűjteménye a vallásos és magánügyekről szóló consultatióknak. Különösen Olaszországból. Ilyen a gyakorlati élet mindenféle viszonyaira vonatkozó anyagnak, mely ily mennyiségben és ily gondnal gyűjtve, alig fordul elő más helyen, művelődéstörténeti tekintetben is nagy fontossága van és nem kételkedem, hogy ez okmányok az illető szaktudósok figyelmét magukra fogják vonni. A 138—165. és 581—583. sz. a. levő gyűjteményes kötetek közel kétezer ilyen consultatióra terjednek és már e nagy mennyiségűvel is a legtekintélyesebb ilyfajta gyűjtemények közt foglalnak helyet. Legnagyobb részben kiadatlanok, a mennyiben maga Kaufmann különféle történeti értekezéseiben egyet-mást fel nem dolgozott belőlük. Dr. Weisz nagy szorgalommal jelezte az egyes gyűjteménykötetek részletes tartalmát, mely katalógusában egymagában 52 oldalt foglal el (31—79. és 179—182 l.); egy-részük még rendezésre vár.

II. A kéziratok egy külön osztályául említem az egyiptomi *Genizáh*-kból szerzett okiratokat és töredékeket, részint arab, részint héber nyelven. Itt két rendbeli irodalmi emlék foglal helyet; először: *levelek*, családi, üzleti és hivatalos természetű *okiratok* a XIII—XIV. századokból; másodsor nagyszámú *töredékek mindenféle tartalmú könyvekből*. E gyűjtemény (592—594. sz.) arab részét múlt nyáron tüzetesen átvizsgáltam és nagyjában rendeztem. Mondhatom, hogy ez okmányok tartalma rendkívüli módon kötötte le figyelmemet. Nem is szólva a körülbelül 80-at tevő (a katalógus szerkesztése óta nagy számmal kerültek elő még ily okiratok) levelekről és összeírásokról, melyek az élet mindenféle vonatkozásáról közvetlen tanúságot nyújtanak, az emlékek tárgyi érdekességükön túl nagyon fontosak mint anyagok e régi idők köznyelvének úgy mint az epistoláris technikának ismeretéhez. Fontosságuk mellett azon körülmény is tanúsodik, hogy a bécsi udvari könyvtár Rainer-papyrusai gyűjteményében helyet foglaló ilynemű okiratok feldolgozásának szívesen nyitnak

helyet a *Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer* című előkelő tudományos publicatióban. Ezentúl, reménylem, Akadémiánk kiadványaiban is találkozhatunk a könyvtárába került okmányok megfejtésével és tanulmányozásával.

Említettem már, hogy a gyűjtemény e részéhez tartozik még vagy 130 különféle terjedelmű töredék, a héber, úgymint a zsidó-arab irodalom különféle ágaiból. Már e körülmény érintéséből is észrevehető, hogy Akadémiánk könyvtárának e csoportja nagyon fontos irodalomtörténeti forrásul fog szolgálhatni. Első átvizsgálásra is eddig teljesen ismeretlen vagy elveszettnek vélt munkákból akadtam már ily töredékekre, melyeket alkalomadtán ismertetni vagy idővel tanítványaimmal feldolgoztatni szándékozom. A gyűjtemény néhai tulajdonosát időelőtti hirtelen halála akadályozta meg abban, hogy könyvtárának e valóságos kincseit közelebbről megvizsgálja és rendezze. Magam fogtam hozzá ez érintetlen dolgok tanulmányozásához és sok fontos részletre akadván, egy jó csomót a magam számára részben lemásoltam, másrészt kivonatokba foglaltam. De a rendezés munkáját eddig csak nagy általánosságban folytathattam, a mennyiben az egyes darabok tartalmának egyenkinti meghatározása mellett az egyívé tartozókat egymás mellé helyeztem. Már most a részletes rendezés és lajstromozás volna még hátra, mely még sok időt fog igénybe venni.

III. A kéziratokról áttérhetek a könyvtárhoz tartozó *nyomtatványokra*. Ezek, a gyűjtés fentjelzett szempontjainak megfelelően lehetőleg kerekded tanulmányi apparátusát nyújtják a héber irodalom legfontosabb termékeinek. De ezen gazdagságuk és gyakorlati hasznosságuk mellett kiválóképen még bibliographiai és nyomdászattörténeti érdekességük is gyarapítja becsességüket. A gyűjtemény aránylag nagyon gazzag incunabulumokban és régi nyomtatványokban. A héber irodalom legfontosabb munkái editio princeps-eikkel vannak képviselve. Ritka magánkönyvtár akad, melyben a régi typographiai hagyomány egyes korszakai ily gazdagsággal mutatkoznak be.

Kilencz darab nagybecsű ősnymtatvány valódi ékességét teszi a gyűjteménynek: 1 lissaboni 1489-ből (Abudirham Rituáléja), 1 fánói, 6 nápolyi (ezek között *Avicenna* kánonjának héber fordítása, Nápoly 1492 in folio); Bechai híres „Szivkötelességei”-nek első kiadása (Nápoly, 1489). E ritkaságokhoz méltán sorakoznak az incunabulumokat időrend szerint követő XVI. századi nyomtatványok, számszerint 136 darab, melyek közt ha nem is kizárólag, de kiválóan az olaszországi héber typographia legnevezetesebb műhelyeit látjuk képviselve. E korszakból 54 képviselője van Velenczének, 18 Mantuának, 16 Riva di Trentonak, 5 Ferrarának, 4—4 Cremonának és Bolognának, 3 Sabionettának, 2 Fanónak, 1—1 Nápolynak, Pesarónak, Soncinónak, Veronának;

5 olaszországi nyomtatványon nincs a nyomtatás helye kitéve. Ez olasz termékeken kívül a XVI. századból van még 16 konstantinápolyi, 5 saloniki, 1 drinápolyi könyv; meg 5 krakói, 1—1 bási, breisgauer (toledói Benjamin híres utazási munkája). lublini, prágai. Számra nézve természetesen szaporábbak a nyomtatás későbbi korszakaiból való termékek a XVII. századtól kezdve.

A nyomtatványok gazdagságának megvilágítására szolgálhat talán a következő jellemző adat. A minap kaptam meg második füzetét Eusébe Vassel, az Institut de Carthage körében becses tudományos tevékenységet érvényesítő kapitány munkájának a tunisi héber irodalomról és az ottani héber nyomdászatról. A kapitány igazi szakember e téren és munkájával a kelet modern irodalomtörténetének nagy szolgálatot tesz. Bibliographiai kimutatásának 144. száma alatt szól egy Livornóban 1886—87-ben nyomtatott tunisi arab dalgyjteményről, három kötetben. A tunisi kiadó egy családi szerencsétlenségtől, mely őt a harmadik kötet befejezésekor érte, kétségbeesésig elsomorítva a teljes kiadást máglyára vetette „non seulement il arrêta la publication, mais encore il recueillit les exemplaires sortis de ses mains et les brûla“. Ezért „les volumes imprimés sont, naturellement, à peu près introuvables“, a már kinyomatott kötetek majd csaknem feltehetően elvesztettek. Maga a szerző, ki Tuniszban él, csak egyes véletlenül kezébe került összefüggés nélküli rongált töredékek alapján ismerteti a munka tervét és tartalmát.¹ Már most ezen, eredetének helyén *introuvable*-nak mondott munkából két hiánytalan kötet itt Budapesten van meg gyűjteményünkben a 621 I/II számok alatt (s. v. Szefinat Ma'lûf).

A régi könyvek tudományos értékét még egy külső körülmény is fokozza. Mindig nagytudományú gyűjtők kezében voltak, míg a Kaufmannéba jutottak, ki eruditus elődjei hagyományát folytatja. Ezek közül többen nagyértékű bejegyzésekkel járultak hozzá a könyvek tanulmányozása kiszélesítéséhez. Közülök különösen *Graziano Ábrahám* válik ki, szabad gondolkozásáról ismert modenai rabbi, maga is nemcsak szorgalmas auctor és héber költő (megh. Modenában 1685), hanem finom tapintatú könyv- és kézirat-gyűjtő is; „a modenai méh“-nek nevezi Kaufmann egy gyűjteménye ismertetésében. Gyűjteményünk néhány darabját, mely ezelőtt harmadfél századdal az ő könyvpoleczain állt, nagyfontosságú glossákkal és jegyzetekkel látta el, valamint a kéziratok egy csoportját, így nevezetesen a fentemlített *responsum*-gyűjtemények java részét ő állította egybe. A *Graziano* glossáival gazdagított

¹ Eusébe Vassel, *La littérature populaire des Israélites de Tunis* (Paris; Leroux, 1905—6) 97. lap.

munkák közül például kiemelem a 848. sz. a. történelmi munkát (Salseleth ha-Kabbalah, velencei editio princeps), melyet Graziano bejegyzései miatt már eddig is több ízben kértek külföldre.

IV. A katalogusban részletesen ismertetett kéziratok és nyomtatott könyvek gyűjteményét, mely csak a héber és arab nyelvű könyvekre terjeszkedik, az európai szakirodalomból való könyvek egészítik ki; ezekről egy czédula-katalogus áll rendelkezésünkre. Ámbár a főtitkár úr a nagygyűlés elé terjesztett általános ismertetésében már felemlítette, a teljesség kedvéért e jelentésembe is átveszem a könyvtár teljes állományának főszámain. Megjegyzem azonban, hogy a kéziratok számadata a fentemlített héber-arab okiratok és töredékek részletes rendezésével és lajstromozásával körülbelül 350 számmal fog gyarapodni, a mennyiben a mostani lajstromozásban a „*Genizah-darabok*“ három szám alatt (592—594) csak sommásan vannak felvéve.

Ezek szerint Akadémiánk könyvtárának Kaufmann-alapítványa következő részekből áll. Van benne:

1. Kézirat	594
2. Nyomtatvány (a következő 3 számon kívül)	1583
3. Bibliographiai munka	47
4. Folyóirat, évkönyv stb.	258
5. Röpirat, füzet	358

Összesen 2840 darab.

V. Már előző alkalommal be volt jelentve a tek. Akadémiának, hogy *Gomperz Zsigmondné* a könyvtáron kívül még egy becses gyűjteményt is ajándékozott Akadémiánknak. E gyűjtemény inkább *műtörténeti*, semmint irodalmi szempontból bir nagy értékkel: 25 darab héber nyelvű, gazdagon illusztrált, többnyire Olaszországból származó leginkább hártya-codex (a XIV. századtól kezdve). Ezeket Kaufmann Padovából szerezte a híres Trieste-gyűjteményből. Olaszországból csak nagy nehezen és nem minden akadály nélkül eresztették Budapestre. Az olasz határon ugyanis a hatóságok a műkincsek kiviteléről szóló olasz törvényt alkalmazták e könyvekre és sok ideig ellene álltak továbbszállításuknak. Három ízben tagadták meg a kivitel megengedését; míg végre tekintélyes közbenjárásnak sikerült e műkincsek könyvalakjából jogos okot meríteni a codexeknek Budapestre történő szállítására. E codexek művészi részét maga Kaufmann 1898-ban részletesen ismertette azon függelékben, melyet a Bécsben őrzött „*Szerajevói Haggada*“ monographiájához szolgáltatott (254—311. l.). Ez értekezés, melynek fontosabb részletei Weisz katalogusába át vannak véve (l. az Előszót), a legmegbízhatóbb útmutató

a gyűjtemény tanulmányozására, melynek még általános méltatására sem vállalkozhatnék e sorok írója.

* * *

Végül meg kell említenem, hogy könyvtárunk e legújabb gyarapodását az alapító-okmány értelmében teljesen az akadémiai könyvtár mindenkori szabályzatának megfelelően kezeljük. Ennélfogva a gyűjtemény a használat szempontjából külön intézkedést nem igényel; külön alapítványi czímen ugyan, a könyvtár általános rendszerébe tartozik. A könyvtár ideiglenesen ez üléstermünk tőzsomszédságában van elhelyezve. Itt addig kell maradnia, míg mindinkább gazdagodó könyvtárunk helyiségei kibővítésének amúgy is sürgős kérdését czélszerűen megoldhatjuk.

Folyóiratok szemléje.

1. Az ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ f. évi február 15-én jelent 1. számában a közlemények sorát dr. Cz akó Ele mér „A prágai szent György-szobor“ című dolgozata nyitja meg. Ebben azt igyekszik bizonyítani, hogy e szobrot Magyarországon öntötték és pedig valószínűleg Kolozsvárott. — Ugyanez emlékművel foglalkozik K á r á s z L e ó is „A prágai szent György-szobor“ című dolgozatában, mely tulajdonképp polemia a „Művészet“ című folyóiratban megjelent hasonló tárgyú cikkel. A Kolozsvári testvérek pályáját, cikke végén, a következőleg vázolja: Miklós apjuk festő volt, talán két fiát is festőnek kívánta volna nevelni, de mivel igen korán nyilvánult az ötvösségre való hajlamuk, ötvösöknek szánta. Mikor a XIV. század közepe táján Besztercze városa Nagy Lajostól királyi városi szabadalmát nyerte, történhetett, hogy a város a király iránti hálából a királyi párnak diszes czimerekkel ékes ritualis könyvet ajánlott föl. A könyv apró festményeit talán Miklós mesterre bízták, a remek ötvösmunkát a tábláján pedig fiai végezték. Ezt az egyházi szertartásos könyvet egyéb clenodiumokkal Aachenbe küldte az ottan általa a hatvanas években alapított kápolna számára a jámbor király. A könyv ugyan elveszett (?), de a remek szépségű, 22 cm. magas két czímer most is megvan. Bámulatos rajtuk és igen jellemző a mintázók ügyessége a figurális alakokban. A czímert megtámasztó, majdnem szabadon dolgozott két griff és alul a két sárkány, továbbá a felső fulkében a három magyar szent király és más négy apró emberke az akkori ötvösség remekei, melyek nagyfokú szobrászati képességről is tanúskodnak. Talán máskor is volt módjuk a művészeknek a három magyar szent királyt ábrázolni. Tény, hogy nem sokkal azután a váradi püspök megrendelte náluk a három magyar királyt a székesegyház előtti tér számára. Ezek a nagyobb méretű szobrok természet-

tesen bronzból készültek, de valószínűleg ezek is meg voltak aranyozva, noha nincs róla biztos hírünk. A szobrok fölíratát ismerjük, ebből tudjuk, hogy 1370-ben állíttattak föl. Röviddel ezután IV. Károly az akkor bizonyosan már nagy hírű fiatal művészeket Prágába hívta és ott a vára udvarán állítandó kút számára Szent György-csoportot rendelt náluk: a művészek ezt 1373-ban elkészítették. A szobor fönmaradt és fölíratát is ismerjük. Ezután hosszú ideig nem hallunk a mesterekről semmit. Valószínűleg visszatértek az ötvösséghez és talán kisebb egyházi bronzfölszerelések készítésével foglalkoztak, a mire azokban az időkben, mikor sok templom újjá épült és midőn az ország virágzó állapotában a vagyonos főurak is bizonyára sok áldozatot hoztak a templomok érdekében, sűrű alkalom volt. Ötvösségüknek valószínűleg az volt jellemző vonása, hogy minden lehető alkalommal szerettek figurális díszet alkalmazni. Így nevelték tanítványaikat is, úgy hogy több nemzedéken keresztül észlelhető a mesterek hatása a virágzó erdélyi ötvösségben, melynek oly elsőrangú remekeket köszönünk, mint a Süky-féle kehely, a nagydisznódi ereklyetartó és beszterczei Balázs 1506-ból való csóktáblája. Mintegy húsz évvel az első (?) váradi megbízás után János váradi püspök Szent László lovas-szobrát rendeli a mestereknél és azt 1390-ben állíttatták föl. A szobor meg volt aranyozva és a ló alatt alkalmazott ércztáblán volt a dedicatióról szóló fölírat, melyet ismerünk. Ezután már nagyobb szoborról nem értesülünk, nem is tudunk arról semmit, hogy a hazai szobrászatban iskolát alapítottak volna, de a jelzett ötvösművek tanúságot tesznek róla, hogy az ötvösségben erős és állandó lehetett a hatásuk. — Ezután Móra Ferencz „Ásatás a szeged-ötömösi Anjoukori temetőben“ című leírása következik. — Kugler Alajos „A veszkényi avarkori leletet“ írja le. — Dr. Márton Lajos „1904. évi kutatások az abonyi régibb középkori sírmezőben“ cím alatt ismerteti az előkerült tárgyakat. — Dr. Finály Gábor „Római felírtos köveket ír le Szamosújvárról“. — Dr. Hoffiller Viktor „Thrák vallásbeli emlékek a zágrábi múzeumban“ cz. dolgozata domborműví emlékeket ismertet. — Dr. Mahler Ede „Néhány pannoniai köemlék“ leírását adja. — Csallány Gábor „Ókori leletek a szentesi múzeumban“ című czikke zárja be a nagyobb közlemények sorozatát. A *levelezés* rovat tartalma: Kemény Lajos: Műtörténeti adatok Kassa multjából; Mihalik József: Lőcsei ötvösökről a XVIII. században; Darnay Kálmán: Kelta lovassírról; Soós Elemér: A felső-kubinyi várhelyről. — Az *irodalom* rovatban a következő könyvismertetések vannak: Téglás Gábor: Emlékbeszéd Torma Károly fölött, *x. y.*; Békefi Remig: Emlékbeszéd Czobor Béla fölött, *ab.*; D. Gyárfás Géza: Sátoralja-Ujhely története ism. Dudás Gyula; Dr. Kuzsinszky Bálint: Az aquincumi ásatások és múzeum ismertetése, *a. e.*; Az alsófehérmegyei rég. egyesület XIII. évkönyve, *x. y.*; A csongrádmegyei történelmi és rég. társulat

évkönyve 1897—1904-ről, *a. b.*; A délmagyarországi tört. és rég. múzeum társulat Értesítője. Új folyam, XXI. köt. 1. és 2. füzet, *x.*; F á b r y J á n o s: A gömörmezei múzeum multja és jelene, Rimaszombat, 1905. — A *múzeumok és társulatok* rovatban: Az orsz. rég. és embertani társulat januári ülése, dr. Szendrei János-tól; A nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása 1905-ben, Hpl.-től; A múzeumok és könyvtárak főfelügyelőségének 1904. évi jelentése, Hpl.-től.

Ugyane folyóirat április 15-én megjelent 2. számában dr. Hekler Antal „Hephaistos visszatérése“ (festett görög harangkráter a Louvre-ban) czímen hosszabb dolgozatot közöl egy szép ókori edényről, melynek sikerült fénynyomatú képét is bemutatja. — Éber László „Nino Pisano madonnája a Nemzeti Múzeumban“ című dolgozata egy XIV. századi olasz művet ismertet s fénynyomatát is közli. — Mihalik József „A nagybányai ékszerleletet“ írja le. — Nagy Géza „Karolingkori kard“ ismertetését adja. — Kada Elek „Gátéri (kúnkisszállási) temető a régibb középkorból“ című dolgozatában folytatja ásatásai eredményének leírását. — Dr. Mahler Ede „Újabb római feliratos emlékek Dunapenteléről“ című második közleménye zárja be a nagyobb közlemények sorát. — Az *irodalom* rovatban ismertette vannak: Szepes vármegye művészeti emlékei II. rész. Szobrászat és festészet. Irta Divald Kornél, ism. Éber László; A művészetek története a legrégebb időktől a XIX. század végéig, I. rész. Az óskor művészete. Irta Sebestyén Gyula, ism. dr. Márton Lajos; Kuzsinszky Bálint: Magyarország emlékszerű maradványai a római korból. (Beöthy Zsolt: A művészetek története, I. kötet. Ókor 513—542. lapján), ism. Finály Gábor; Das Gräberfeld von Moythienen, herausgegeben von Emil Hollack, ism. *M—n L—s.* — A *múzeumok és társulatok* rovatában: Az orsz. rég. és embert. társulat februáriusi közgyűlése és márcziusi ülése, ism. Halaváts Gyula és dr. Szendrei János; Az erdélyi orsz. múzeum érem- és régiségtára 1904-ben; A verseczi városi múzeum gyarapodása 1905-ben, ism. Milleker Bódog; A tiszafüredi múzeum az 1905. évben, ism. Milesz Béla; A szegedi múzeumi érem-, régiség- és történelmi emléktár állapota az 1905. évben; A hunyadmegyei történelmi és rég. társulat XV. évkönyve az 1904—1905-ik évekről. — A *különfélék* tartalma: Rejtélyes bélyegű cserépedények. (Öt ábrával). *S—a*; Üveggyártás és fegyvergyártás a XVI. században, Kemény Lajos-tól; Medgyesi aranylelet, Kugler Alajos-tól; Az esztergomi lipsanothekáról, Gyulai Rudolf-tól; Kókai honfoglaláskori lovassírok, ifj. Frey Imrétől; Bezdáni magyar kard, ifj. Frey Imrétől; Samarjay Dániel, Kemény Lajos-tól.

2. Az ATHENAEUM f. évi tizenötödik évfolyamának első számában dr. Bárány Gerő folytatja „A cultura értékéről“ cz. dolgozatát. — Várnai Sándor „A fajelmélet újabb állását“ s „A socia-

lismus eszméjének újabb phasisait“ ismerteti. — Dr. V i d a S á n d o r „Leibniz élete és bölcsészete“ czim alatt folytatja Leibniz élete folyásának ismertetését, az egyházpolitikai ügyekben való részvételét és közreműködését; és megkezdi philosophiai elmélete kibontakozásának vázolását. — Dr. S i m o n J. S. „Hegel természetphilosophiai rendszere“ cz. a jelen első közleményében a dialektika feladatát vizsgálja a természetphilosophiában, jelezve az álláspontot is, a melyről a problémát értelmezni óhajtja. Aztán a természet és természetphilosophia fogalmát Hegelnél veszi vizsgálat alá. — Dr. I l l y e f a l v i V. G é z a „A nemek aránya és a nemképződésről“ folytatja kutatásait, Stieda, Schumann, Risch, Bertillon, Torquan, Raseri stb. vizsgálatait ismertetve s azon eredményt állapítva meg, hogy a fiútöbbség akkor a legnagyobb, ha a férfi jóval idősebb, mint a nő. — Dr. T i h a n y i L a j o s dolgozatából: „A magyar országgyűlés ujonczmegszavazási joga“ az első közlemény az ujonczmegszavazási jog politikai jelentőségét tárgyalja. — Dr. S c h n e l l e r I s t v á n „Egyetemi tanügyi irányzatunkról“ szóló tanulmányának jelen ötödik közleményében arra az eredményre jut, hogy az egyetemnek sem az iskolaszerű, sem az államvizsgálatokhoz nem lehet köze, s a mennyiben azok mégis hatást gyakorolnak az egyetemi tanulmányozásra, arra csakis káros hatásúak lehetnek. — Az „Irodalom“ rovatban: a „Rivista philosophica“ (V i d a S á n d o r), „Bolton King e Thomas Okey: L'Italia d'oggi“ (V i d a S á n d o r), „W. Jerusalem: Gedanken und Denker“ (S t u h l m a n n P a t r i k), a Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik 127. kötetének 1—2. száma (Sz. M.) van ismertetve.

3. A BUDAPESTI SZEMLE januári füzetének tartalma: B e r z e v i c z y A l b e r t *Olaszországi utirajzok* czímmel Bologna, Velence, Pisaro és Urbino városok műtörténeti emlékeit ismerteti. — K a u t z G y u l a *A parlamentarismus és különösen a parlamentáris kormányalkat* czimű tanulmányt kezd. Ez első közleményben a parlamentáris rendszer s kormányalkat lényegének, természetének, kellékeinek és jelentőségének elméletét és praxisát tárgyalja főbb vonásokban. — G r ó s z E m i l a budapesti egyetem szemklinikáján *Az orvosképzésről* tartott székfoglaló előadását közli, melyben az orvosképzés feladataival foglalkozik. — Ifj. K o r á n y i F r i g y e s *Iremi kertek* czimű regényt kezd. — A *költemények* között van Gyulai Pál *Válság* czimű eredetije. — Az Iliasból *Hektor és Andromache* részlet C s e n g e r i J á n o s fordításában. — K i r á l y P á l *A Forum Romanumról* czímmel Hoffbauer és Thédénas „Le Forum Romain et la Voie sacrée“ munkájáról közöl ismertető tanulmányt. Az *Értesítő*-ben Radó A.: Mesék az íróvilágból, Voinovich G.: B. Eötvös József, Hübnér: Neuf ans de Souvenir d'un Ambassadeur d'Autriche à Paris (Kropf Lajostól), Rina Larice Petőfi-fordítása vannak ismertetve. — F r i e d r e i c h I. válaszol Kardos Samu nyilatkozatára. Végül az új magyar könyvek jegyzéke van.

U g y a n e folyóirat febr. füzetének tartalma: G r. V a y P é t e r

Coreai naplótöredékek czímmel utinaplójából az első közleményt adja. — Sz e b e r é n y i L a j o s ismerteti a *skandináv népfőiskolát*, melynek czélja: általánosítani a műveltséget, mélyíteni a hazaszeretetet, ösztönölni a képessé tenni a nép fiait, belőlök jellemes, öntudatos egyéniségeket nevelni. — K a u t z G y u l a befejezi *A parlamentarismus és különösen a parlamentáris kormányalkatról* szóló tanulmányát. E részben a parlamentáris kormányzati alkatot méltatja és bírálja, szól a parlamentarismus hatásáról, a parlamentáris kormány létesítésének előfeltételeiről és nehézségeiről, végül a parlamentáris kormányformáról tekintettel hazánkra. — Ez után ifj. K o r á n y i F r i g y e s *Iremi kertek* című regényének második közleménye következik. — *A költemények* között két eredeti van, az egyik K o z m a A n d o r *Rusztom kertje*, a másik L é v a y J ó z s e f *Édesítve* című verse. — N é m e t h J ó z s e f *Közgazdasági politikánk néhány fontos kérdése* czímmel nagyobb ismertető tanulmányt közöl a földművelésügyi ministerium által kiadott „Közgazdasági tanulmányok” című munkáról, mely György Endrének, a ki öt esztendőn át londoni szaktudósító volt, hivatalos jelentéseit tartalmazza. — Az *Értesítő*-ben Gr. Széchenyi I. munkái II., Erdős Renée: Új dalok. Kleopátra, Réz M.: Magyar fajpolitika, Springer A.: Handbuch der Kunstgeschichte (Rác Lajostól) című munkák vannak ismertetve. — K r o p f L a j o s Rényi Ferencz 1848-ban magyar iskolamesternek legendaszerű esetével foglalkozik. Haynau elé vezetettvén, ez öt vallatóra fogta, s minthogy vallani nem akart, előbb anyját és nővérét, majd kedvesét lövette agyon, mire Rényi megőrült. A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

U g y a n e folyóirat márcziusi füzete elsőben Fraknói Vilmos a Kisfaludy-társaságban felolvasott *Mária, V. István király leánya, nápolyi királyné* című történeti tanulmányát közli. — Gróf V a y P é t e r folytatja *Coreai naplótöredékeit*. E közleményében Corea népeit és szokásaikat ismerteti. — M a r c z a l i H e n r i k *Alkotmánytervezetek 1790-ben* czímmel tanulmányt közöl, melyben az 1790-iki politikai érzület és felfogás néhány kiváló forrását mutatja be, melyek négy nagy eszmének: a közteherviselésnek, az úgynevezett nemzeti kívánalmaknak, a népjog érvényesülésének és a kiegyezésnek zsongait képviselik. — Ifj. K o r á n y i F r i g y e s *Iremi kertek* című regényéből a harmadik közleményt adja. — *A költemények* között van L é v a y J ó z s e f *Szobám* című eredetije, s Cowper Vilmos *A fülemele és a szentjánosbogár* cz. verse Z s o l d o s B e n ő fordításában. — K ú n o s I g n á c z *Adakéli török népdalokról* irt ismertető tanulmányt s egyuttal a török népköltészet kiválóbb termékeit mutatja be fordításban, melyek egy már kihalóban levő nyelvterületnek és dialectusnak emlékeit képezik. — B e r k o v i c s M i k l ó s *Chateaubriand és Staëlné* című cikkében Chateaubriand és Staëlné viszonyát ismerteti egy francia folyóiratban megjelent levelezésök alapján. Az *Értesítő*-ben: Kelemen B.: Ányos Pál, Huttkay L.: Mikes Kelemen levelei, Baranyay J.:

Buddha, a böleselő, Krisztus a Megváltó, Antonio de Beatis: Die Reise des Kardinals Luigi d'Aragona durch Deutschland (Krof Lajostól), stb. vannak ismertette. A füzetet új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

4. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY múlt évi 10-ik (deczemberi) füzetében Császárelemérnek Toldy Ferenczről szóló emlékezése olvasható, melyben a szerző Toldy születésének 100 éves fordulója alkalmából irodalomtörténeti jelentőségét méltatja és azt a nagy hatást, melyet a tudományok elterjesztésével a közéletre gyakorolt. — Karl Lajos Aristoteles gondolatai a zenéről czim alatt főképen azt vizsgálja, hogy miben kereste Aristoteles annak az élvezetnek az okát, a melyet az emberre a zene gyakorol. — Heller Bernát Barát-kádenciák czimú értekezésében két rokonditékú magyar népmesének kapcsolatát igyekszik kimutatni a Kelet és Nyugat meseirodalmával (V. ö. Balogh Miklós *Egy fableau története* EPhK 1905: II. és ennek rövid kivonatával e folyóirat 73. l.). — Osterm Salamon az Ezeregyjé meséiből közöl új adalékokat *Szül és Sümül* czim alatt, ismertetvén azt az Alflejla gyűjtemény elbeszélésére emlékeztető mesét, melyet C. F. Seybold tett közzé a tübingeni Wetzstein-kéziratokból, s mely mindedig ismeretlen volt a tudomány előtt. — Hornyánszky Gyula folytatja az EPhK. 1905: IX. füzetében megkezdett értekezését *A görög művelődéstörténetről* és annak a munkának elemzésével végzi, a mely a magyar irodalomban e tudományággal legutóbb foglalkozott: az *Ókori Lexikon*-nal. Azt bizonyítván, hogy az Ókori Lexikon e tekintetben igen hiányos, egy *Görög és római művelődéstörténeti szótár* eszméjét veti föl. — A *Hazai Irodalom* rovatában Kiss Imre Vadnay Károly *Irodalmi emlékek* czimű följegyzéseit és emlékbeszédeit mutatja be. Igazi értéküket abban találja, hogy szerzőjük sok apró, de jellemző vonást örzött meg irodalmunk kisebb-nagyobb embereinek életéről és tetteiről. — Bán János A. Gellius Noctes Atticae-inek Bareza Józseftől és Soós Józseftől készített fordítását (*Attikai éjszakák*) bírálja. Kimutatja, hogy a fordítók nem a legjobb latin szöveget vették alapul, azonkívül igen sok helyen félreértették vagy rosszul tolmácsolták a római író. — Gyulai Ágost nagy méltánnyalással emlékszik meg Alexander Bernát kis *Shakspere*-tanulmányáról, lendületes stílussal, világosan megírt, gondolatokat ébresztő munkának tartja. — Hajnal Márton a horvát Deželić Velimir *Maksimiljan Vrhovac* czimű irodalomtörténeti monographiáját mutatja be, dieséri tárgyválasztását, a horvát források föl kutatásában tanúsított lelkiismeretességét, s a rendszeres földolgozást, de hibáztatja, hogy a magyar forrásokat nem méltatta figyelemre. — A *Külföldi irodalom* rovatában Vári Rezső De Sanctis-Cipolla-Frati közös munkáját, a torinói könyvtár megmentett classikus kéziratainak leírását (*Inventario dei codici superstiti greci e latini antichi della bibliotheca nazionale di Torino*) ismerteti. — Gulyás Pál Canfield D. F. angol munkáját, *Corneille and Racine in England* bírálja. Hibáz-

tatja, hogy az amerikai szerző a két francia írónak csak angol fordításairól számol be, s nem egyszeresmind arról a hatásról, melyet drámáik az angol színműirodalomra tettek. — K é g l S á n d o r Henry V. *Les littératures de l'Inde Sanscrit-Páli-Prâcrit* című munkáját méltatja, mint alapos tanulmányt India irodalmáról. — E n d r e i G e r z s o n Wecklein N. *Studien zur Ilias*-át ismerteti, a mely munka azt igyekszik bizonyítani, hogy az Ilias azon részei, melyek nem az Achilleishez tartoznak, régebbiek, mint az Achilleis. — A *Philologiai programm-értekezések* rovatában M a j o r K á r o l y Kaleta Máténak *A határozók különböző osztályozása s ezen osztályozások bírálata ismertetése* című értekezését ismerteti; — S z é k e l y I s t v á n Bihari Ferencz munkájáról, „Quintilianus erkölcsi ideáljára”-ról szól; — L á n g N á n d o r három archaeologiai tárgyú értekezést bírál: Kapossy Endréét, melynek czime: *Művészi viszonyok a görögöknél*, Miklós Ferencz *Praxiteles*-ét és Grosz Julius németnyelvű dolgozatát, Sizi-lien im Altertum und in der Gegenwart. — A *Vegyések* között P e t z G e d e o n Chamisso, *Die Jungfrau von Stubenkammer* című költeményére mutat rá, mint a mely versből Arany egyes vonásokat vett át az *Ágnes asszonyhoz*. — c s. (C s á s z á r E l e m é r) Anyos utolsó versét közli. — G á l o s R e z s ő a Pán-mythus egy pár külföldi földolgozására hívja föl a figyelmet és Faludira, mint a ki nálunk először szerepeltette Pánt. — V é r t e s s y D e z s ő és V á r i R e z s ő azt kutatják, áldoztak-e a régiek halat. — L u k i n i c h I m r e adatokat közöl Temesvári János életéhez. — K a t o n a L a j o s Himfy-Liza ügyében válaszol h.-nak. — S z. J. pedig Taine-nek szülőföldjén állított szobráról számol be. — *Külföldi könyvészet*, a Közlöny 1905. folyamának *tárgymutatója* és kisebb-nagyobb hivatalos közlemények egészítik ki a füzetet.

5. Az ETHNOGRAPHIA f. évi első füzetének első lapján a M. Néprajzi Társaság néhai alelnökének, György Aladárnak elhunytát jelenti. Ezután következik S o l y m o s s y S á n d o r értekezése *A lyra és epika eredetéről*, melynek első fejezete az *ősállapotú népek költészetét* tárgyalja. Az epikának és lyrának, mint két élesen elkülönült költészetfajnak keletkezését még nem tárta fel a tudomány; nem adta okát és magyarázatát, hogy miért éppen e kettő alakult ki a néplélek megnyilatkozásai közül és nem másfajta, vagy több alapműfaj. A mai poétikák ugyan harmadik, egyenrangú formának melléjük sorozzák a drámát is; de kétségtelen, hogy ez aránytalanul késői keletkezésű és merev formáiban vallásos szertartásból kialakult költői ág, míg szigorúan ősi, az emberiség lelki életének lényegéből fakadó és onnan önként kifejlő, elsődleges műfaj csak kettő van: a lyra és epika. A közkeletű lélektani magyarázat az emberi egyén lelki életében keresi a kétféle irányt: a subjectiv lyrát és az objectiv epikát, de az őszállapotú népek költészetének tanulmánya azt a meglepő jelenséget deríti fel, hogy *lyrai* termék nagyszámú népköltési gyűjteményekben

alig fordul elő; vagyis épp ellenkezője mutatkozik annak, a mit a művelt nemzetek népköltési gyűjtéseiben tapasztalunk, a hol az érzelmes nóták, szerelmi dalok, bús vagy vidám kedélyi énekek túltengenek. A szerelmi lyra feltünő hiányát Spencer Herbert is többször említi Sociológiájának ama fejezeteiben, melyekben a primitív ember lélekrajzát állítja össze. Ezzel szemben az utazók megfigyelései egybehangzók arra nézve, hogy a *kezdetleges poézis epikus jellegű*, s hogy az ily énekeket, vagy akár prózai elbeszéléseket mindenütt *férfiak* adják elő; nőénekesről sehol sem történik említés. Az ünnepeken, esti összejövetelek alkalmával a legtöbb ősalapotú törzsnél a nőknek meg sem szabad jelenniök, a férfiak énekes táncza rájuk nézve „tabu“, tilalmas szentség. E fontos tényből önként következik, hogy az epikus költés sajátosságai csupán férfi-lélekből, az ősalapotú hímber lelkivilágából fakadnak. A férfinak általános érzelmi közömbössége, de kivált a női nem iránt táplált egykedvű lenézése megérteti velünk, hogy miért nem találtak az utazók közöttük lyrikus, szerelmi költészetet. A fejlődés kezdő fokán a férfi lyrikus kitérésre képtelen, hanem e helyett óriási önérzete, saját tetterős élete, vagy mások viselt dolgai tartják elfoglalva elméjét, képzeletét, egész lényét, mely körülménynek egyenes következménye az epikus költészet. A férfinak már az őskorban ellentéte a női jellem, mely különösen a gyermekkel szemben föltétlenül altruistikus. De a mint a nő a gyermekéért megfedkezik önzéséről s egyéni érdekét alárendeli magzatáénak, ugyanez a lelki átérzése a mások ügyének s az abban való benső részvétel idővel más, tágabb körre is kifejlődik benne. A mint egyszer önzését fel tudja áldozni a gyermekért, megteszi ugyanazt később a férj kedvéért, vagy akkor, ha a törzs közös jólétéről van szó. Az elhunytakat az egész világon asszonyok szokták elsiratni. Mind az efféle érzelmenek költői nyilvánulása lyrikus. Míg tehát a férfiak költői termelésében szinte visszhangja kelt tetterős, de érzéstől mentes jellemüknek s e megnyilvánulás szükségkép epikus jelleget öltött, a női jellem tükörképe az önkéntelenül lelkükből fakadó lyrai ömlengésekben félre nem ismerhető. *Az epika és lyra ezek szerint eredetileg mint férfi és női költői műfajok különböznek.* — A második közleményben Mészáros Gyula az *oszmán-török nép babonáit* tárgyalja. Szerző egy esztendő óta a helyszinén gyakorlatilag foglalkozik a török nép nyelvével, szokásaival és költészetével. Ezekre vonatkozólag sok becses anyagot gyűjtött, melyből ezúttal kis mutatványt nyújt. Szó van itt általában a török babonákról, melyeket a népies kifejezés „vén asszony beszédének“ nevez, a néphit képzelmi alakjairól, minők a *žinn* nevű ellenséges s a *peri* nevű jóindulatú szellemek, a „félemberről“, a „száraz fejről“, az *Ifrit* nevű kincsörzö lélekről, a boszorkányokról, bolygó lelkekről, halotti szokásokról. túlvilági képzetekről stb. — A *Néphit és népszokások* rovatában dr. Sebestyén Gyula a *pünkösdi királyról és királynéről* érte-

kezik. A keresztény hitre térített népeknél a pünkösdhöz fűződtek a pogánykorbéli tavaszi és nyári napfordulati népszokások. Ünneplés tárgya lett a viruló tavaszt symbolizáló májusi mennyaszony, szintígy a lombbal, virággal elárasztott szép arának társa, a tél legyőzőjét symbolizáló hős, a májusi király. Régebben a pünkösdi király és királyné egyúttesen szerepelt még ott is, a hol utóbb a népszokásból egyik vagy másik fél egészen kikopott. Szerző jelen munkájában összeállítja az e tárgyra vonatkozó magyar történeti följegyzéseket és újabb leírásokat, melyeknek során kimutatja, hogy a mai magyar pünkösdi szokás hajdan jóval nagyobb méretű és sokkal gazdagabb tartalmú volt. — A további közleményekben Gönczi Ferencz és Göcsej és Hetés vidékének ama népszokásait ismerteti, melyek a *gyermek születésére és szoptatására* vonatkoznak. — Szabó Imre az oláh néphitnek arról az alakjáról ír, melyet eddig „*kedd asszonya*“ néven emlegettek, s mely voltaképen egy kedd estéjén megjelenő s az embereket házi teendőik végzésében gátoló gonosz lélek s többnyire boszorkány, de esetleg férfi, vagy állat képét ölti magára. — A *népköltészet és népzene* rovatában Seprődi János a *magyar katona-dalok* szomorú s panaszos tartalmának okait fejtegeti. — Az *irodalmi* rovatban Peisner Ignác *Helmolt világtörténelmének magyar vonatkozásairól* szól. Kisebb közlemények és társulati ügyek zárják be a füzetnek tárgysorát.

6. Az IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK mult évi 4. füzetében nekrológot közöl Szász Károly-ról, az Akadémia irodalomtörténeti bizottságának első elnökéről. — Dr. Horváth Cyrill harmadik közleményében befejezi „A Batthyány-codextról“ írt tanulmányát. — Befejező rész a Hegedűs István „Ragusai emlékezésed Mátyás király felett“ című dolgozatának itt közölt második közleménye is. — Az *Adattár* tartalma: Csokonai collegiumi pöre, Csűrös Ferencz-től; Báro Wesselényi Miklósné klastromi feljegyzései, Friedreich István-tól; 1794-iki iskolai dráma a marosvásárhelyi collegiumban, Szász Bélá-tól; Kiadatlan német labancz vers, Relkovies D.-tól; Kisfaludy Sándor levelei Bezerédj Györgyhöz, Maróthi Rezső-től; Domokos Márton bucsuztatója, Benkó Imre-től; Kolozsvári István levele Apaffihoz nyomdai dolgokról; Kanizsai Pálfi János levele a gyulafehérvári professorokhoz, Mokos Gyulá-tól; Gvadányi Világtörténelme, Dr. Kardeván Károly-tól. — A *Könyvismertetés* rovatban: Arthur Eloesser, *Literarische Portraits aus dem modernen Frankreich*. Berlin, című munkáját ismerteti Téri József. — Végül *Irodalomtörténeti repertorium* Hellebrant Árpád-tól.

Ugyane folyóirat ez évi 1. füzetében a közlemények sorát Ferenczi Zoltán „Br. Eötvös József“ című tanulmánya nyitja meg, mely voltaképen megemlékezés halálának harminczötödik évfordulója alkalmából. — Loósz István „Adatok Kemény Zsig-

mond „Gyulai Pál“-jának forrásához“ cz. dolgozatában rá mutat e regény történeti vonatkozásaira. — Dr. Dézsi Lajos: „Egy magyar nyelvű történeti iskoladráma töredéke a XVII. századból“ című tanulmányában a Radvánszky-levéltárban fennmaradt eperjesi iskoladráma töredékét (1684-ből) ismerteti. — Baros Gyula „Bessenyei Sándor szerelmével“ foglalkozik. — Az *Adattárban*: Bessenyei Sándor levelei, Baros Gyulától; Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról, dr. Lukinich Imrétől; Tizenhetedik századbeli Pasquillusok, Kemény Lajos-tól; Hatvani István feljegyzése Domokos Márton haláláról; Katona József születése napja; Csokonai két ismeretlen verse, Oláh Gábor-tól; Petőfi „A Tisza“ cz. költeményéről, Ferenczi Saroltától; Újabb adalékok codexeink forrásához, Katona Lajos-tól. (Első közl.); „Torcular Engaddi“, Dézsi Lajos-tól. — A *Könyvismeretében*: Válasz dr. Sebestyén Gyulának, Császár Elemér-től és Két antikritika. sz.-től. — *Irodalomtörténeti repertorium* zárja be a füzetet Hellebrant Árpád-tól.

7. A KELETI SZEMLE mult évi utolsó füzetében Munkácsi Bernát szerkesztőnek *Die Urheimat der Ungarn* című értekezése az első közlemény, mely némi eltéréssel magyarul az Ethnographiában jelent meg (I. Akad. Ért. tavalyi évf. 428. l.). — A második közleményben S. Patkanov befejezi *Geographie und Statistik der Tungusenstämme Sibiriens* című nagyszabású tanulmányát, a tunguzok régebb elterjedését tárgyalván s azon okokat, melyek miatt egyre szűkebb körre szorul lakóhelyük, végül összefoglaló áttekintést nyújt néprajzi viszonyaikról: törzseikről, nemzetségeikről, vallásukról, nyelvükről s foglalkozásukról. — Ezután Kúnos Ignác adalékai következnek a *Jarkendi törökség ismeretéhez*. A mult év tavaszán ugyanis egy tibeti származású török ember, ki élte java idejét Jarkendben töltötte, időzött Budapesten. Ezt az alkalmat szerző s vele együtt Munkácsi arra használták fel, hogy tanulmányuk tárgyává tették a keletázsiai vendégnek nyelvét, főleg hang- és alaktani sajátosságai és szókincsének fontosabb elemei szempontjából. E mellett egy kis szöveggyűjtést is sikerült tőle följegyezni, mely nyelvi szempontból annál becsebb, minthogy a jarkendi törökségre nyelvészeti pontossággal följegyzett anyag alig áll több rendelkezésre, mint az a hat lapnyi szöveg, melyet legutóbb MARTIN HARTMANN a berlini keleti szeminarium folyóiratában közölt. A bevezető alaktani jegyzetek után a közlemény 208 közmondást, 5 mesét, két néprajzi érdekességű szöveget és tizenkét dalt tartalmaz. A nagyobb közlések sorát BALHASANOGLU *Une inscription turque à Kütahja* című dolgozata fejezi be. — Az irodalmi rovatban G. Jacob *Türkische Bibliothek* cím alatt megindított kiadványsorozatának négy füzetéről, Kégl Sándor egy *azerbajdsán-török nyelvű tankölteményről*, Platon Melioranski pedig *Kúnos Ignác ozmán-török nyelvkönyvéről* közölnek ismertetésekét. — A kisebb közlésekben Munkácsi Bernát a *törökség*

árja eredetű elemeihez közül adalékokat s a magyar *gyaláz-, gyárt-* és *özön-*szókat magyarázza.

8. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE deczemberi füzetét Barabás Endre *Az erdélyrészi népfajok birtokaránya* című czikke nyitja meg. A magyar faj gazdasági javai nem tudnak lépést tartani a fejlődő igényekkel, míg a román faj igénytelen s megszerezhető javait földbirtoka gyarapítására fordítja. A népfajok gazdasági fejlettségét tekintve a vezető szerep a szászoké, a magyarság és a románság majdnem teljesen egy színvonalon áll. Így a használt gazdasági eszközök közül, a fagerendelyű ekék 30% a magyar, 35% a román és 23%, a szász megyékre esik. A vasgerendelyű ekékből pedig a magyarokra csak 11% esik, míg a románokra 29%, a szászokra pedig 41%. Ha a földbirtok nagyságát hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy mindinkább szaporodik a román nagy- és középbirtok a magyarság rovására. 1896-ban már 693 nagy és középbirtok volt román kézen, pedig ez időben a román pénzüzetetek ide irányuló törekvéseiről még nem is beszélhetünk komolyan. A kis- és törpebirtok pedig még aránylag is nagyobb a román tulajdonban, mint a magyarban. Szerző érdekes összeállításban mutatja be a magyar, szász és román kézben lévő kisbirtokok arányát. E végből a megyék egyes járásainak azon községeit hasonlítja össze, melyek szomszédosak, de eltérő fajjellegűek. Összesen 8 vármegyének 19 járását dolgozza fel, melyekben a magyarság kisebbségben van, sőt kiterjeszkedik Maros-Torda vm. azon járásaira is, melyekben a román elem túlnyomó. A kiválasztott megyék egyes járasaiból egymás mellé állítja a magyar, szász és román községek birtokviszonyait, vagyis egy-egy kisgazdaságra eső összes földbirtokot, szántóföldet és szarvasmarhaállományt. Ez összeállításból az a szomorú tanulság tűnik ki, hogy a magyar kisgazdaságok még terjedelem tekintetében sem mulják felül a nemzetiségek kezén levőket, hanem csaknem az egész vonalon kisebbek azoknál. Az egyes községekre eső gazdaságok átlagos számát tekintve azt látjuk, hogy ugyanazon járásban is, a szász községekben minden esetben több gazdaság van, mint a magyar községekben. A román községekkel szemben azonban csak a községek 88%-ában nagyobb a gazdaságok száma; tehát a román községek 12%-ában még a szászokénál is nagyobb gazdaság van. A községek határát alkotó összes területből a magyar gazdaságra eső terület az esetek 83⁴/₁₀-ában kisebb, mint a román gazdaságra eső terület. A szász gazdaságok 67%-ának területe nagyobb a magyarokénál, míg a románokéval egyenlő. Az egyes gazdaságokra eső szántóföld nagyságát tekintve, a román gazdaságokra eső szántóföld területe a gazdaságok 61%-ában nagyobb, mint a magyar gazdaságok szántóföldje, míg a szászokkal szemben csak 25%-ban nagyobb. A szarvasmarhaállományból az egyes gazdaságokra eső darabszám aránya minden esetben megfelel átlag a szántóföld arányának. A magyar gazdaságoknak csak 39%-a tart több szarvas-

marhát, mint a mennyit átlag a román gazdaságok tartanak; míg a szász gazdaságok 55%-ának nagyobb marhaállománya van, mint a magyarokénak és 75%-ának a románokénál is nagyobb. E szomorú tények bírták arra a szerzőt, hogy az erdélyrészi magyar nyelvterület határainak ellenálló képességét megvizsgálja. Összesen 17 csoportot állított össze s ez összeállításból az tűnik ki, hogy a magyar faj itt is nagyobb részt nemcsak kisebb területű gazdaságon él, de házi állatainak száma is csekélyebb, mint a nemzetiségeké. Nagyon érdekes jelenség az, hogy a mely községben a lakosság száma csökkent, ott az egy gazdaságra eső összes terület, szántóföld és állatállomány száma is kisebb, mint a szomszédos, de számbelileg is növekedő község átlagos birtokállománya. Csak az a szomorú, hogy e jelenség csak három esetben mutatható ki a magyarság javára, míg a román községekre tíz esetben. — F e r e n c z i I m r e *A magyar ipari munkásság szakszervezkedési jogának fejlődése* című dolgozatának befejezését közli. Hazánkban a munkások egyesülési és gyülekezési jogát először az első magyar felelős kormánynak 1848 április 20-án kiadott rendelete szabályozta; ez a rendelet azonban a munkások coalitiojogát különleges korlátoknak nem vetette alá. Az absolutismus idejében a munkások gyülekezési jogát a többi polgárokéval egyformán tilalmazták. Az alkotmány helyreállítása után a munkások nyomban érezték a gyülekezési jog szabályozásának hiányát. Az 1866-ban keletkezett „Nyomdász Önképzőkör“ már 1867-ben körlevelet intéz a többi szakmabeliekhez, melyben őket a coalitiojog törvényes szabályozása érdekében, a kormányhoz való folyamodásra szólítja fel. A felterjesztésnek azonban semmi eredménye sem lett. Az 1872-iki ipartörvény a coalitioikat többé büntetőjogilag nem büntette. Nálunk, különösen a fővárosban, a munkások zömét a Németországból és Ausztriából ideszakadt, vagy ott hosszabb, rövidebb ideig tartózkodott munkások alkották. Ezeknek, főleg pedig a nyomdászoknak körében már korán fogékony talajra találtak Schultze-Delitzsch és Lassale Ferdinánd eszméi. Schultze-Delitzsch hívei 1868-ban megalakították a „Pestbudai munkásegylet“-et, mely azonban a következő évben már megszűnt. Lassale eszméinek hívei az ugyancsak 1868-ban alakult „Általános Munkásegylet“-ben tömörültek, melynek csakhamar számos vidéki városban is alakultak fiókjai, valamint több város önálló egyesülete is hozzácsatlakozott. Első nyilvános népgyűlését 1866 május 29-én Pozsonyban tartotta meg és 1870-ben megalakította a maig is fennálló „Általános munkás-betegsegélyző és rokkant-pénztárt“. A kormány jóindulattal támogatta a mozgalmat, alapszabályait megerősítette s az egylet helyiségéről is gondoskodott. Az 1875-ben kiadott 1509. sz. belügyminiszteri rendelet, mely az egyesületi jognak mai napig főforrása, a munkásoknak a munkafeltételek befolyásolására irányuló egyesületeit, a szakszervezeteket valósággal megtiltotta. A rendelet csak oly munkásegységeket engedélyez, melyek az 1872. évi ipartörvény értelmé-

ben alakultak. Ily egyesületek nem léteznek. Az 1872-iki ipartörvény nem is rendelkezik a munkásoknak az ipartestületbe való felvételéről; az 1884-iki törvény pedig a munkásoknak csak az ipartársulatokba való belépéséről rendelkezik. Az 1875. évi miniszteri rendelet még a tisztán önképzés és önszegélyzés céljaira alakult munkásegyletek működését is súlyosan korlátozza és a politikai egyesületekkel helyezi egy színvonalra, midőn kimondja, hogy tagjai csak magyar honosok lehetnek és hogy fiókegyleteket nem statuálhatnak. Az 1894. november hó 15-én kiadott 1340. eln. sz. belügyminiszteri rendelet világosan megtiltja a sztrájkgyűlések engedélyzését, az alsóbb hatóságok pedig híven követik a kormány utasítását. A sztrájkczélokra való gyűjtést az 1897. évi 35.100. sz. belügyminiszteri rendelet tiltja, s ez tulajdonképen az arató munkások ellen irányult, minthogy az 1897. évi nagy aratósztrájkok hatása alatt keletkezett. Különösen a 90-es évek végén virágzott a régi gyakorlat, mely vidéken még ma is nem ritkán fordul elő, hogy a társaik gazdasági felvilágosításával, szervezésével foglalkozó értelmesebb munkásokat illetőségi helyükre tolonczolják. Teszik ezt a szolgabírák vagy rendőrkapitányok a gyáros vagy munkaadó egyszerű óhajára. Pedig a sztrájkolók egy részének eltolonczolása rendszerint csak elmérgesíti a helyzetet, mert az eltolonczoltak társaik szemében vértanúkká válnak, a mi pedig éppen nem alkalmas eszköz az izgatott kedélyek lecsillapítására. Mindezek alapján azt látjuk, hogy bár az ipartörvény legalább hallgatólag megadta a magyar munkásoknak a coalitíó jogát, a számos miniszteri rendelet annak gyakorlatát annyira kétségessé teszi, hogy a tényleges coalitíójogról alig beszélhetünk. —

E h e n G y u l a folytatja és befejezi *Vasvármegye közgazdasági leírását*. A vármegye állatkereskedelmét ismerteti, majd a fa- és tojáskereskedelemre tér át. A fakereskedelem a belszükséglet kielégítésén felül évenként körülbelül 20,000 waggon műfát, dongafát és tűzfát visz a külföldre. A vármegye hitelviszonyai igen kedvezőek. A hitel-igények kielégítését 39 bank és takarékpénztár eszközli, élükön az Osztrák-Magyar bank szombathelyi fiókjával. A pénzüintézetek betéeteinek torlódása a pénzüintézetekben nagyobb mozgékonytságot idézett elő, s a kamatláb általános leszállítása míg egyrésről előnyösen befolyásolja a kereskedelmet, másrészt idegen pénz beözönlését akadályozza. A vármegye 39 pénzüintézetének évi összforgalma 316.854,408 korona, az összes betétállomány pedig 52.089,620 korona volt. A vármegyében a sajnos, mindinkább fokozódó amerikai kivándorlásnak egy szembetünő előnye constatálható s ez, a kivándorlók tőkegyűjtése. A Pinkavölgyében és a szentgotthardi járásban folyó mind nagyobb arányú földterhermentesítésen kívül, körülbelül egymillió korona amerikai pénz hever a vm. takarékpénztáraiban. Nagy fejlődésnek indult a megyében a biztosítás is. Még pedig mind az élet-, mind a tűz-, jég-, sőt újabban az állatbiztosítás is. Vas vármegye 1904-ben összesen 9.461,895 korona állami adót fizetett. Jelentékeny emelkedés csak a

dohánynál mutatkozik, mely az egyenes adóval szembeállítva, ennek 50%-át meghaladja. A vármegye közigazgatási szükségleteit kisebb részben saját jövedelmeiből, nagyobb részben az állam hozzájárulásából fedezi; az 1904. év szükséglete 432.452 koronát tett ki. Az összes vármegyei alapok, a gyámpénztárt is beleértve, 8.533,648 K 61 f értéket képviselnek. Ezzel szemben 532.624 K 92 f tartozás áll fenn, a gyámoltak és gondnokoltak összes követelése pedig 6.130,713 K 63 f-t tesz ki. A vármegye összes adóssága 2.909,454 korona 15 fillér. A vármegye 615 községe közül 39 községben községi pótdadót nem fizetnek; legtöbbet fizet Horvát-Házos, 103%-ot, legkevesebbet fizet Kis-Csömök 3%-ot. A kivándorlás, sajnos, évről-évre nagyobb arányokat ölt a vármegyében; ennek oka az, hogy a munkásember vagy egyáltalán nem kap munkát, vagy olyan csekély a munkabér, hogy abból megélni képtelen. Nagyban serkenti még az embereket a kivándorlásra az Amerikát megjárt emberek példája és csalogtatása, kik néhány év alatt pár ezer koronát megtakarítva, hazajöttek, s mint módos, vagyonos gazdaemberek élik világukat. 1904-ben 216 ember vándorolt ki a megyéből Amerikába, ezeknek majdnem 50%-a 18—24 év közt lévő hajadon. E folyton növekedő kivándorlást a leköött birtokok feldarabolásával és gyárak alapításával véli a szerző megakadályozni. — A füzet utolsó cikkében Morvay Gyula *A hegyvidéki nép gazdasági viszonyai az állattenyésztés szempontjából* czímen, a ruthén nép felsegélyezésére megindult mozgalomról értekezik. A kormány áldozatkészségéből már 6—7 éve működik a hegyvidéken a miniszteri kirendeltség. A hátramaradottság főleg gazdasági okokra volt visszavezethető, s a kormány is főleg az állattenyésztés fellendítésével iparkodik a helyzetet javítani. Figyelme azonban kiterjed az ipar, különösen a fa- és háziipar előmozdítására és terjesztésére is. Az állattenyésztés javításánál a kormány főleg a szarvasmarhatenyésztésre fordít kiváló gondot. E téren azonban számos nehézséggel kell megküzdenie. A nép még mindig a vöröstarka riska szarvasmarhát kívánja, míg a kormány sokkal kiválóbb és a természeti és éghajlati viszonyokkal hamarabb megbarátkozó, borzderes inthali szarvasmarhát importál. Az importált marhák a szegény nép kezébe kerülnek, mely nem képes az állatoknak azt a gondos ápolást és ellátást nyújtani, mi különösen az üszöknél, ebben a korban szükséges volna. 1897—1903-ig összesen 1521 borzderes túlnyomólag inthali üsző importáltatott és osztatott ki a népnek. Ezeknek sorsáról azonban a miniszteri kirendeltség nem számol be. A lótenyésztés iránt a ruthén nép kevésbé fogékony, csupán az elszórva élő sváboknál látunk már elég szép saját nevelésű csikókat és lovakat. A ló meglehetősen ritka, egész járások területén alig van 5—600 ló; számos hegyvidéki községben pedig egyetlen ló sincsen. A régebben oly virágzó juhtenyésztés a hegyvidéken teljesen tönkre ment. A kormány újabban raczka-kosokat és anyabirkákat oszt ki részletfizetésre és a legelőről is gondoskodik.

Hajdan nagy volt a sertésenyésztés is. A magyar kormány most mangalicza-kanokat telepített ide, melyek teljesen megváltoztatták a sertésállományt, úgy hogy ma már alig látni egy-két példányt a régiékből. A hegyvidéken sokkal czélszerűbb volna hússertést tenyészteni. Igen szép sikerrel járt a baromfienyésztés feljavítása a kiosztott langshan és plimut tenyészanyag következtében. A hegyi patakokat a kormány sok millió pisztrángpetével népesítette be újra, minthogy a rablóhalászat a hajdani pisztrángtenyészetet teljesen tönkretette. Rendkívül nagy fontossággal bírnak a havasi legelők. Ha majd mi is cultur-legelőkké alakítjuk át havasi legelőinket, állattenyésztésünk is rohamosan fog fejlődni. — A *Közlemények és ismertetések* rovatban (— v i t s) ismerteti *Vámpolitika* czímen dr. Richard Schüller: *Schutz-zoll und Freihandel. Die Voraussetzungen und Grenzen ihrer Berechtigung* című művét. (Wien. Leipzig 1905. 304 l.) *Statisztika* czímen Z foglalkozik Földes Béla: *Statisztikai előadások második sorozata* című könyvével. A könyv nyolcz előadást foglal magába, melyek közül hét Földestől származik, míg a nyolczadikat egy volt tanítványa, dr. Kenéz Béla írta. A *ruthén actióról* ír Morvay Gyula, ki Kazy József miniszteri megbízottnak a hegyvidéki segélyactió 1904. évi működéséről irt beszámolóját ismerteti. Néhány pótlásra szoruló, kiegészítésre, befejezésre váró intézkedéstől eltekintve, minden irányban örvedetes fejlődést és gyarapodást tapasztalhatunk. *Erdélyi hitelpolitika és telepítés* czímen (h) ismertet két könyvet: Sebess Dénes: *Emlékirat az erdélyrészi telepítésről* és Fenyvesi Soma: *Az erdélyrészi magyarság hitelügye* című műveket. A *Magyar compass* és *Pénzügyi compass* ismertetése után a *Magyar Közgazdasági Társaság* november és december havi felolvasó üléseiről számol be a füzet. A füzethez mellékelve van a Társadalomgazdaságtani Bibliographia november és december havi száma.

9. A NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK mult évi kettős utolsó füzetében G o m b o c z Z o l t á n *az altaji nyelvek hangtörténetéhez* járul adalékokkal. Hogy az ú. n. ural-altaji nyelvcsoporton belül a törökség a mongollal és mandsú-tungúzzal szorosabb rokonságban tartozik össze, ez azon hypothesisek közé tartozik, a melyek a nélkül, hogy valaki rendszeres és részletekre menő igazolásukra vállalkozott volna, évtizedeken át mint kész igazságok szerepelnek a tudományos köztudatban. E kérdésnek tisztázásához mindenekelőtt a török-mongol hangtörténet megvilágítása volna szükséges, melyre vonatkozólag azonban csak szórványosan merültek fel eddigelő egyes észrevételek. Az utóbbiak indították a szerzőt arra, hogy e tárggyal tüzetesebben foglalkozzék. Ezúttal a *rotacismus* és *lambdacismus* hangjelenségeivel foglalkozik, melyek már régóta ismeretesek a csuvasban (pl. török *öküz* ökör = csuvas *vogor*, török *taş kö* = csuvas *çol*), de sok esetben igazolhatók török és mongol szavak közt is (pl. mongol *ükür* ökör; mongol *çilapun*, tunguz *şolo* kö). Ezenkívül fejtegeti a jelen tanul-

mány az altaji nyelvek kétféle *d* hangját is, melyek közül az egyiknek a törökségben *j*, a másiknak *d* felel meg. Az első esetben valószínűleg spirans (*ð), az utóbbiban explosiva (*d) volt az alaphangzás, a mint ezt már THOMSEN VILMOS és MUNKÁCSI is fölvtették. — A második közleményben Melich János folytatja a *magyar szótárírodalomról* írt értekezését. A nyomtatás korabeli nomenclaturákkal foglalkozva, tárgyalja Murmellius szógyűjteményét, Pesthy Gábornak hat nyelvű fogalomkörök szerint csoportosított szójegyzékét, Szikszai Fabricius Nomenclaturáját s a Comenius művei után megjelent ábéczés könyvek fogalmi csoportok szerint rendezett szójegyzégeit. — Erdélyi Lajos a *háromszéki nyelvjárás időalakjait és módjait* fejtegeti, tüzetesen részletezve az *ír, ír vala, íra, írék vala, írt, írt vala, írt volt, írni kezd, írni fog, írni fogott, írni foga, írni fogott vala, írt lesz, ír lesz, írva van* és *írva volt* igealakok használatát. — Pólay Vilmos a *vogul infinitivus használatáról* közöl nagyobb tanulmányt tekintettel a magyarra. Az egyes fejezetek az igealak véghatározói, célhatározói, tárgyi, alanyi, állítmányi szerepét tárgyalják, szólnak továbbá a szenvedő igével kapcsolatos és személyragos infinitivusról, végül a vogul-né-vel képzett igenév és más igenevek magyar infinitivus szerepében való alkalmazásáról. — Az *ismertetések és bírálatok* rovatában Szinnyei József bőven foglalkozik SIMONYI ZSIGMOND „*A magyar nyelv*“ című könyvének második átdolgozott kiadásával, Schmidt József pedig TROMBETTI ALFREDO „*L'unità d'origine linguaggio*“ című világhírű könyvével. Az utóbbiban szerző arra az eredményre jut, hogy az összes nyelvcsoportok egységes és közös eredetét Trombetti nem bizonyította be, de nem is bizonyíthatta be. Ez a problema természeténél fogva mindenkorra megoldhatatlannak látszik, ha még oly bő és részletes adathalmazt szolgáltatathatna is az anthropologia, psychologia, praeistoria, historia és glottologia, s ha azt egészen felhasználónok is. Ellenben a priori nem lehetetlen, tehát esetleg elérhető, noha mindig óriási feladat annak kimutatása, hogy az összes nyelvcsoportok történet előtti átvétel alapján rokonságban vannak egymással. — Végül Gombocz Zoltán K. F. KARJALAINEN „*Zur ostjakischen Lautgeschichte*“ cz. művét ismerteti. Apró szómagyarzatok Melich Jánostól a magyar *ország* szónak szerb-horvát *rusag* másáról és a *székely* és *csángó* nevek eredetéről, valamint Szinnyei Józseftől a régi *jonh* szóról egészítik ki a füzet tartalmát.

Ugyane folyóirat folyó évi első füzetében Gombocz Zoltán *csuvas szójegyzéket* közöl, azokat a szókat állítván össze, melyeket Asmarin „Adalékok a csuvas nyelv hang- és alakánához“ cz. művében finomabb hangjelöléssel is ad. — Melich János folytatja a *magyar szótárírodalomról* írt művét, ezúttal a nyelv egész szókészletére kiterjedő két, illetve több nyelvű szótárakat tárgyalván. Bőven szól különösen Johannes Balbus de Janua Catholiconjáról s az olasz hatás alatt keletkezett szótárak sorában a Schläggl Szójegy-

zékkel egybekötött Hortulariumról, a Gyöngyösi latin-magyar szótártöredékről, Calepinus latin-magyar Dictionariumáról és Szamosközy István magyar-latin szótártöredékéről. — Schmidt Henrik a *hangváltás törvényszerűségéről* ír a közép-felnémet nyelvjárások fejlődése alapján. — Erdélyi Lajos a *feltételes és felszólító módú időalakok* használatát tárgyalja a *háromszéki nyelvjárásban*. — Kodály Zoltán a *magyar népdal strófaszervezetének* típusait fejtegeti. — Az *ismertetések és bírálatok* rovatában Gombocz Zoltán PÁPAY József „*Osztják népköltési gyűjteményével*“ foglalkozik. — Ugyanő egy kisebb közleményben Munkácsi Bernátnak „*Beiträge zu den alten arischen Lehnwörtern im Türkischen*“ cz. munkálatához bírálati észrevételeket fűz.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

TIZENKETTEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály harmadik ülése.

1906 április 2-án.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, Krenner József, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Franzenau Ágoston, Galgóczy Károly, Hoór Mór, Kövesligethy Radó, Ónodi Adolf, Schafarzik Ferencz, Schlesinger Lajos, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Lengyel Béla h. osztálytitkár.

78. LÖRENTHEY IMRE l. t.: „Budapest pannoniai és levantei-korú rétegei és fapnájuk“. Székfoglaló.

79. PRINZ GYULA részéről: „A hytoceratidae-család tapadóizmainak fölfedezése“, előterjeszti Koch Antal r. t.

80. KÖVESLIGETHY RADÓ l. t.: „A makroseismikus rengések feldolgozása.“

81. TERKÁN LAJOS részéről: „ β Lyrae pályaelemeinek kiszámítása spektroszkopiai és photometriai adatokból“, előterjeszti Kövesligethy Radó l. t.

82. SCHIFF ERNŐ részéről: „Az újszülöttek vére“, előterjeszti Ónodi Adolf l. t.

83. SCHLESINGER LAJOS l. t.: „Asymptotikus előállítások a lineár-differential rendszerek elméletében.“

84. FEJÉR LIPÓT részéről: „A Fourier-féle sorokról“ (II. közl.), előterjeszti Schlesinger Lajos l. t.

85. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KÖVESLIGETHY RADÓ és LÖRENTHEY IMRE l. tagokat kéri föl.

TIZENHARMADIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály negyedik ülése.

1906 április 23-án.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Gyulai Pál t. t. — Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Simonyi Zsigmond, Szilády Áron r. tt. — Badics Ferencz,

Dézi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedűs István, Katona Lajos, Kégl Sándor, Lehr Albert, Melich János, Némethy Géza, id. Szinnyei József, Thury József I. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Csánki Dezső, Fejérpataky László, Pauer Imre, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Borovszky Samu, Thuring Gusztáv I. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyei József osztálytitkár.

86. Az osztályelnök a következő szavakkal nyitja meg az ülést: „Tisztelt Osztály! Mai ülésünk hazánk halhatatlan tudósa, Kőrösi Csoma Sándor dicső emlékének van szentelve.

Távol hazájától — a Himalaya bércei közt — alussza örök álmát, de él minden jobb magyar lelkében. Emléke kegyeletes tiszteletével Akadémiánk nagy alapítója nyújtott megható példát az utódoknak. Széchenyi-múzeumunk tanúskodik róla, a dardsilingi siremlék olajfestményével, mely díszes aranykeretbe foglalva mindig SZÉCHENYI ISTVÁN dolgozó-asztalán foglalt helyet, magától SZÉCHENYI-től ellátva azon oktató felirással, melynek szavai mindegyikünk lelkét mélyen megragadják.

Ma harmadízben, s ez alkalommal osztályunk körében, teljesíti az Akadémia a távolban élő tiszteleti tagnak, DUKA TIVADAR-nak alapítványos intézkedését, mely szerint három évről három évre, CSOMA SÁNDOR halálának évfordulója körül, a keleti világ kulturájáról szóló tudományos előadással tiszteljük a keleti tudomány világhírű nagy magyar úttörőjének emlékezetét.

A mai alkalommal THURY JÓZSEF tagtársunk vállalkozott e kegyeletos intézkedés teljesítésére.

Felszólítom őt, hogy KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR emlékének tiszteletére irt értekezését előadja.

87. THURY JÓZSEF I. t. felolvassa „A középázsiai török nyelv ismertetései a XIII. század óta“ című értekezését. — A KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR emlékezetére kiadott értekezések gyűjteményében bocsáttatik közre.

88. Az osztályelnök a KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR emlékezetére tartott ülést berekeszti és rövid szünet után megnyitván a rendes osztályülést, üdvözlöi az új osztálytitkárt; SZINNYEI JÓZSEF osztálytitkár köszönetét fejezi ki megválasztásáért és az üdvözléért.

Miután az elnöki széket GYULAI PÁL t. t. foglalja el,

89. GOLDZSIHER IGNÁCZ r. t. felolvassa a Kaufmann-könyvtárról szóló jelentését. — Az Értesítőbe adatik.

90. Az osztályelnök ismét elfoglalván az elnöki széket, a jegyzőkönyv hitelesítésére SIMONYI ZSIGMOND r. és LEHR ALBERT I. tagokat kéri föl.

TIZENNEGYEDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Negyedik összes ülés.

1906 április 30-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: báró Forster Gyula, Plósz Sándor t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Entz Géza, báró Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Gyulai Pál, Hampel József, Hegedűs Sándor, Kautz Gyula, Koch Antal, König Gyula, Lengyel Béla, Pauer Imre, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Than Károly, Vécsey Tamás, Wartha Vincze r. tt. — Angyal Dávid, Ballagi Géza, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Dézi Lajos, Fayer László, Ferenczi Zoltán,

Hegedűs István, Katona Lajos, Kégl Sándor, Kétly Károly, Kövesligethy Radó, Magyar Gyéza, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Reiner János, Schönherr Gyula, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Thiring Gusztáv, Vargha Gyula I. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

91. CONCHA GYÖZÖ r. t. emlékbeszédet tart Pulszky Ágost I. t. fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

92. Elnök úr az 1905. évi **Wodianer-jutalmat** a következő beszéd kíséretében adja át a jutalmazottaknak (kik közül TOMCSÁNYINÉ CZUKRÁSZ RÓZA úrhölgy személyesen jelent meg, míg a másik jutalmazott, SINKA LAJOS, a megjelenésben akadályoztatva lévén, postán veszi a jutalmát):

„A m. tud. Akadémia kegyeltes hálával adózik a nemeslelkű alapító, néhai báró Wodianer Albert emlékének, midőn az általa alapított díjat, az ő akaratához s összes ülésünk határozatához képest, a megjutalmazandóknak ezennel kiszolgáltatja.

Az alapító bölcs rendelkezésében a nemzeti kultúrtörekvések egységének elismerése nyilatkozik meg, annak az egységnek elismerése, mely a nemzeti kultúra szolgálatában a tudományosság legmagasabb fórumát a köznevelés alapvetőivel összeköti. Ugyanaz a humánus és nemzeti cél és eszme vezérel mindnyájunkat, e cél és eszme közössége tudatában nyújtjuk az elismerés pálmáját s a serkentő és példaadó jutalmat azoknak, kik a néptanítói kötelességek és feladatok összességében példányképpül állíthatók pályatársaik elé.

Midőn a díjat szerencsém van átadni, fogadja az Akadémia leg-
 öszintébb elismerését is azzal a kívánságunkkal, hogy a népnevelés terén szerzett érdemeit tetézzé még minél tovább újakkal is!”

Ez általános helyesléssel fogadott szavakra TOMCSÁNYINÉ CZUKRÁSZ RÓZA meleg szavakban mondott köszönetet a kitüntetésért, melyben részesült.

93. FERENCZI ZOLTÁN I. t., mint a **Karátsonyi-pályázat** bíráló bizottságának előadója, felolvassa jelentését az 1905. évi pályázatról, mely szerint a bizottság négy szavazattal egy ellenében a 43. számú „György barát” című, „Pro rege” jelígejű 5 felv. szomorujátéknak javasolja a jutalmat kiadatni, a 25. sz. „Hajtóvadászat” című, „Ex tenebris lux” jelígejű 3 felv. drámát és a 36. sz. „Déliabó” című, „Előre!” jelígejű 3 felv. színművet pedig dicséretben részesíttetni. — A bizottság javaslata elfogadotván, a felbontott jeligés levélből TARDOS VIKTOR neve tűnt elő, kinek a jutalom kiadatni határozottatott.

94. Elnök úr a többi jeligés levél elhamvasztására ANGYAL DÁVID és DÉZSI LAJOS I. tagokat kéri föl, kik e megbízásukban nyomban eljárak.

95. ÓVÁRY LIPÓT lev. tag jelentést tesz a római történelmi congressusról. Az idő előrehaladottsága miatt ezúttal csupán a következőkre szorítkozott:

Mindenekelőtt kötelességemnek tartom okát adni annak, hogy az 1903-ban Rómában egybegyűlt nemzetközi történelmi congressusról, melyre a tek. Akadémia engem kiküldeni méltóztatott, csak most vagyok bátor jelentést tenni. Én ugyanis jelentésem kapcsán ezen, Európa legkiválóbb tudósaiból alakult congressus munkálatait is óhajtottam bemutatni, mely munkálatok azonban nagy terjedelmöknél fogva igen lassan és sorrenden kívül kerültek ki sajtó alól. Így a III. kötet, mely azon osztály munkálatait foglalja magában, melyhez magam is tartoztam, csak a múlt hónapban jelent meg, sőt az I. kötet, mely különben csak általánosságokat fog tartalmazni, még sajtó alatt van. Az előttünk fekvő 11 kötet azonban a congressus összes osztályainak

tárgyalási jegyzőkönyveit, az egyes osztályokban tartott előadásokat s az azok fölött felmerült vitákat tartalmazzák, nevezetesen:

- a II. kötet az ókori történelem s a classica philologia,
- a III. kötet a közép- és újkori történelem s a történelmi segédtudományok,
- a IV. kötet az irodalmak története,
- az V. kötet az archaeologia története,
- a VI. kötet a numismatika története,
- a VII. kötet a művészetek története,
- a VIII. kötet a zene s dráma története,
- a IX. kötet a jogtörténet és a gazdasági s társadalmi tudományok története,
- a X. kötet a földrajz története,
- a XI. kötet a bölcsészet és a vallások története,
- a XII. kötet a természet- és mennyiségtan, valamint az orvosi tudomány történetét felkaroló osztályok munkálatait tartalmazzák.

Tekintve, hogy ezen rendkívül érdekes és minden tekintetben figyelemreméltó szakgyűjteményből a congressus tagjai az I. köteten kívül csak azt a kötetet kapják, mely azon osztály munkálatait foglalja magában, melyhez az illető tagok tartoztak; jó szolgálatot vélttem tenni az Akadémiának, megszerezvén az egész gyűjteményt, melyet van szerencsém az Akadémia könyvtárának ezennel felajánlani.

A mi már most az én szerény működésemet illeti, úgy vélttem legjobban megfelelni az Akadémia szives bizalmának, hogy a nemzetközi történelmi congressuson megismertetem az Akadémia történelmi kiadványait, az ezekről általam olasz nyelven szerkesztett jegyzéket osztván ki előadásom kapcsán a congressus tagjainak, s mondhatom, hogy a M. T. Akadémiának e téren kifejtett s a külföld előtt alig ismert tevékenysége általános meglepetést s bámulatot idézett elő. Ezen kívül előadásokat tartottam a magyar-olasz történelmi vonatkozásokról a középkortól napjainkig, valamint az országos levéltárunk egy külön osztályát képező magyar diplomatikai levéltárban alkalmazott különleges rendszerről.

Hazánkból még dr. SCHÖNHERR GYULA tagtársunk, valamint dr. ERÖDY BÉLA, dr. LÁNCZY GYULA s DARVAI MÓR vettek részt a római congressuson. — Tudomásul vétetik.

96. A folyó ügyek során elnök úr mély megilletődéssel jelenti gróf Károlyi Sándor ig. t. úrnak halálát, a ki egy negyed százada volt tagja az igazgató-tanácsnak és melegen érdeklődött az Akadémia ügyei iránt, míg egészsége engedte a gyűlésekben való részvételét. Egyúttal jelenti, hogy nyomban a gyászhir vétele után táviratban fejezte ki az özvegy előtt az Akadémia őszinte részvétét. Végül javasolja, hogy az Akadémia mai ülése jegyzőkönyvében is örökítse meg részvétét, a temetésen vegyen részt és helyezzen koszorút az elhunyt jeles férfiú ravatalára. — Elnök úr jelentései és javaslatai egyhangú helyesléssel elfogadtatnak.

97. Főtítkár bemutatja gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrnak folyó évi április 18-án kelt és az Akadémia Elnökségéhez intézett következő átiratát:

„Ó császári és apostoli királyi Felsége f. évi április hó 8-án Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterre legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott.

Van szerencsém erről a nagyméltóságú Elnökséget tisztelettel azzal értesíteni, hogy a miniszterium vezetését átvettem. Egyúttal arra kérem a nagyméltóságú Elnökséget, hogy hivatalos működésemet nagybecsű támogatásában részesíteni méltóztatassék.“

Ez átiratra Elnök úr az Akadémia utólagos jóváhagyása reményében f. évi április hó 24-én a következő levéllel válaszolt:

„Nagyméltóságú Miniszter úr! Vettem nagyméltóságodnak folyó hó 18-án a Magyar Tudományos Akadémiához intézett leiratát, melyben vallás- és közoktatásügyi miniszteri munkássága megkezdésekor az Akadémiát felkérni méltóztatott, hogy hivatalos működését támogatásban részesítse. Szerencsém van mind a magam, mind az összes Akadémia nevében is mély tisztelettel kijelenteni, hogy nemcsak az alapszabályaink 10. paragraphusában megállapított köteletségénél fogva állandó Excellentiádnak, mint a magyar kultúra jelenlegi legfőbb öröknek, mindenkor kész szolgálatára, hanem azon biztos reményben is, hogy azt a jóindulatot s azt a nagymérvű támogatást, melyet Excellentiád elődei a miniszteri széken Akadémiánk iránt mindenkor tanúsítottak, Excellentiád sem fogja tőle megvonni, hanem hathatós pártfogásával támogatni fogja magasztos céljai előmozdításában. Midőn erre Excellentiádat az Akadémia nevében mély tisztelettel felkérni bátorodom, megragadom az alkalmat, hogy kiváló tiszteletemet nyilváníthassam.“ — Általános helyeslő tudomásul szolgál.

98. Főtítkár jelenti, hogy DÉZSI LAJOS, MIHALIK JÓZSEF és VARI REZSŐ I., valamint BRUSA EMIL, DENIS ERNŐ, HILBERT DÁVID, LAVISSE EMIL és POINCARE HENRIK külső tagok köszönetüket nyilvánították az Akadémia tagjává történt megválasztásukért; JÁLICS FERENCZ úr pedig a Wahrmann-díjjal való kitüntetéséért és SCHLESINGER LAJOS az „Abszolút geometria“ kidolgozásával való megbízatásáért mondottak köszönetet. — Örvedetes tudomásul van.

99. Főtítkár bemutatja a f. évi május 28-ikára kitűzött rendkívüli nagygyűlésre vonatkozó körlevelet, melyet az Akadémia összes tagjai már postán vettek. — Tudomásul van.

100. Az I. osztály kéri az Akadémiát: méltóztatassék kísérletet tenni, hogy az Ehrenfeld-codex megszereztesseék jelenlegi birtokosától a nemzet részére. — Az Elnökség el fog járni az ügyben.

101. Az I. osztály jelenti, hogy SZINNYEI JÓZSEF r. t., a Semseybizottság megválasztott tagja, most mint osztálytitkár hivatalból tagja e bizottságnak, miért is a megüresedett helyre GYULAI PÁL t. tagot választotta. — A választás megerősítettik.

102. Az I. osztály engedélyt kér ERDÉLYI LAJOS budapesti főgymnasiunai tanár számára, hogy „A háromszéki nyelvjárás“ című értekezését személyesen felolvashassa. — A kért engedély megadatik.

103. A Múzeumok és Könyvtárak Szövetsége meghívja az Akadémiát f. évi május hó 24-én tartandó közgyűlésére. — Az Akadémiát a főtítkár és a főkönyvtárnok fogják képviselni.

104. A királyi József-műegyetem meghívja az Akadémiát néhai K. LIPTHAY SÁNDOR r. t. emlékezetére f. évi május hó 1-én tartandó kegyeletos ünnepélyre. — Az összes ülés az Akadémia képviselőletére a III. osztály elnökét és titkárát és a főtítkárt kéri föl.

105. Főtítkár jelenti, hogy a f. évi ápr. 7-én tartott Széchenyi-gyászmisén az Akadémiát SZINNYEI JÓZSEF r. t. osztálytitkár képviselte. — Tudomásul van.

106. A Magyar Numismatikai Társaság f. évi április hó 1-én tartott közgyűléséből köszönetet mond az Akadémiának jóakarataért, melylyel a társulat üléseire helyiséget, könyvtára és gyűjteménye számára pedig szekrényeket boesátott rendelkezésére, és kéri e jóakarátát jövőre is. — Tudomásul van s az Akadémia helyiségei jövőre is rendelkezésére lesznek a társulatnak.

107. Főtítkár jelenti, hogy a Széchenyi-Múzeum részére a múlt havi kimutatás óta a következő adományok érkeztek: Gr. Szé-

chenyi Béla ig. és t. tagtól: *a*) gr. Desseffy József arczképe aranyozott kerethen (kis olajfestmény); *b*) Széchenyi dajkájának arczképe aranyozott kerethen.

108. Főtitkár jelenti, hogy az utolsó kimutatás óta a könyvtár számára a következő adományok érkeztek: 1. Fehér Ipoly t. tagtól: A szent Benedek-rend története. III. kötet. — 2. Simonyi Zsigmond r. tagtól: Nyelvészeti Füzetek. Elvönás. — 3. Chyzer Kornél t. tagtól: Adatok északi Magyarország, különösen Zemplénmegye és Bártfa szab. kir. város florájához. — 4. Tormay Béla l. tagtól: *a*) National Educational Association. Journal of Proceedings and Addresses of the forty-fourth annual meeting held at Asbury Park and Ocean Grove, New Jersey. July 3—7. 1905; *b*) Report of the Committee on Salaries, Tenure and Pensions of Public School Teachers in the United States. July, 1905; *c*) Report of the Committee on Taxation as Related to Public Education. July, 1905; *d*) Yearbook and List of active Members. 1905—1906. — 5. Balogh Jenő l. tagtól: A büntető per jog tankönyve. I. füzet. Budapest, 1906. — 6. Stein Aurél k. tagtól: Report of archaeological survey work in the North-West frontier-province and Baluchistan. — 7. Veronese József k. tagtól: Il vero nella matematica. — 8. A Mária Dorothea-Egyesülettől: XXI. évi jelentés. — 9. Herman Ottótól: *a*) Madártani Töredékek; *b*) Ornithologische Fragmente. — 10. Szemere Miklóstól: Tények logikája. — 11. Telkes Simontól: Hogy magyarosítsuk a vezetékneveket? — 12. Dr. Fréh Frigyesztől: A tengeri eredetű carbon Magyarországon. — 13. Dr. Liszt Nándortól: Népies gyógyítómódok és babonák Hajdú vármegyében. — 14. Dr. Salamon Henriktől: A stomatologia tanításának története Magyarországon. — 15. Dr. Diószegi Győzőtől: A gyakorlatiasság hiánya jogi oktatásunkban. — 16. Gyöngyösy Lászlótól: Gyöngyösy István élete és munkái. — 17. Dr. Havass Rezsőtől: A Budapest-spalatói vasút. — 18. Dr. Kardos Samutól: Régi Okiratok és Levelek Tára. II. évf. 3. (6.) füzet. — 19. Dr. Radnai Rezsőtől: Báró-Eötvös József emlékezete. — 20. Dr. Vaninotól: Die künstlichen Leuchtsteine. — 21. Dr. Hurttól: Gutachten über die estnischen Bibelausgaben. — 22. Kalmár I.-től: Die wesentlichen Entscheidungen, Beschlüsse und Verordnungen des königl. ungar. Patentamtes aus den Jahren 1896—1905. — 23. Cs. Lázár Elemértől: Önálló magyar Bank (papiralapon). — 24. Lukács Gézától: Tarifapolitika. — 25. Schumacher Sándortól: *a*) Csiky G.: Proletárok (Proletarer); *b*) Csiky G.: Sisyphus munkája (Et Sisyphos-arbeide); *c*) Csiky G.: Arnold. Regény. (Nemesis. Roman.); *d*) Eötvös J.: Falu jegyzője (Landsbnotaren); *e*) Mikszáth K.: Eladó birtok (Ejendom til Salg); *f*) Mikszáth K.: Elbeszélések (Novelletter fra Ungarn); *g*) Schumacher A.: Magyar népmesék (Ungarske Folkeeventyr). — 26. Névtelentől: Vom Denken und dem Weltfrieden. I. Das Wesen der Idee. — 27. Trombetti Alfréd-től: L'unita d'origine del linguaggio. — 28. Waldeck Oszkártól: Die Lynchjustiz. — Köszönettel vétetnek.

109. Főtitkár jelenti, hogy f. évi márczius 1-től április 30-ig az Akadémia kiadásában megjelentek: 1. Akadémiai Értesítő. 195. és 196. füz. — 2. Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. XV. évf. 1. sz. — 3. Archaeologiai Értesítő. XXVI. évf. 1., 2. sz. — 4. Matematikai és természettudományi Értesítő. XXIV. köt. 1. füz. — 5. Irodalomtörténeti Közlemények. XVI. évf. 1. füz. — 6. Nyelvtudományi Közlemények. XXXVI. évf. 1. füz. — 7. Acsády Ignác J. t.: A magyar adózás története 1598—1604-ben. (Történettud. Értekezések. XX. köt. 6. sz.). — 8. Békefi Remig J. t.: Emlékezésed Mátyás Flórián r. tag fölött. (Emlékezésedek. XIII. köt. 1. sz.) — 9. Kúnos

Ignác I. t.: Ada-kálei török népdalok. (Nyelvtud. Értekez. XIX: 7.) — 10. Nagy Ferencz r. t.: A szövetkezetek alapelve. Székfoglaló értekezés. (Társadalmi Értekezések. XIII. köt. 6. sz.) — 11. Közgazdasági Szemle. XXXV: 2., 3., 4. sz. — 12. Történelmi Tár. VII. évf. 1. füz. — 13. Teleki Mihály levelezése. II. kötet.

110. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére WARTHA VINCZE és CONCHA Győző r. tagokat kéri föl és az ülést berekeszti.

Nekrológ.

Berzeviczy Albert elnök, t. és ig. t. beszéde báró Radvánszky Béla t. és ig. t. ravatalánál az Akadémia oszlopcsarnokában 1906 május 4-én:

El nem bocsáthatjuk e koporsó néma lakóját a tudományok e csarnokából, melyben életében oly szívesen időzött, a nélkül, hogy utolsó Isten hozzád-ot ne intéznénk hozzá!

Búcsút veszünk a tudós írótól, ki történetírásunkat annyi becses, némely tekintetben alapvető munkával gazdagította, ki egyike volt azoknak a keveseknek hazánkban, a kik a tudományt magáért a tudományért, valódi lelkesedésből és szeretetből művelték; a kit sem a magas rang és társadalmi állás, sem a politikai pálya csábítása soha el nem tántorítottak lelke e mélyen gyökerező szeretetének tárgyától; a kire nézve hazánk dicső multja, melyhez saját nemzetségének fényes szerepe is csatolta, nem közkeletű hangzatos szólalmok kínálkozó forrása volt csak, de valódi kincsesbánya, melybe a tudomány mécsének világánál szeretett leszállani, hogy belőle komoly és lelkiismeretes munkával hozza fölszínre a nemzeti lélek igazi megismerésének nemesérczét.

Búcsút veszünk a hű társtól, ki munkásságát, tanácsát, neve tekintélyét, befolyását sohasem vonta meg Akadémiánktól és a történelemmel s annak segédtudományaival foglalkozó tudományos társaságainktól, ki élete legvégéig buzgó részese volt összejöveteleinknek, ki Akadémiánk és tudományos életünk szeretetében és megbecsülésében oly sokaknak adhatott nemes példát s a kit ebben a körben mindig mindnyájunk osztatlan tisztelete és ragaszkodó rokonszenve környezett.

És búcsút veszünk a nemeslelkű embertől és hazafitól, kinek erkölcsileg, szellemileg egyaránt kimagasló alakját mély megdöbbenéssel láttuk viharsujtott büszke tölgy gyanánt még virágzó erejében hirtelen porba hullani, kinek elmúlása annyi szíven üt sebet, kinek ravatala fölött a hitvesi, gyermeki, rokonai és baráti érzelmenek gyászából részt kér a hazafiúi bánat, mely közéletünket ismét legjobbjai egyikétől látja megfosztva.

Te, a ki arra tanítottál bennünket, hogy „emlékezzünk régiekről“, ime magad is megtértél azok közé, a kikről emlé-

kezni fognak a magyar tudomány csarnokában, és szertesztét a hazában, mert a Rólad való emlékezés nemcsak kegyelet adója lesz, hanem lelket edző buzditás és serkentő példa egyúttal. Legyen emléked áldva — Isten veled!

Kisebb közlések.

— Új nyelvtudományi folyóirat megindítását határozta el — a nyelvtudományi bizottságnak és az I. osztálynak előterjesztése alapján — a M. Tud. Akadémia f. évi január 29-én tartott összes ülése. E folyóiratnak az a czélja, hogy általános és különösen indogermán nyelvészeti értekezéseken kívül tájékoztató és ismertető cikkeket közöljön a külföldi nyelvtudomány haladásáról. Épp egy félszázada, hogy Hunfalvy Pál *Magyar Nyelvészet* című folyóiratának programjában (I. köt., 1856., 7. l.) a szoros értelemben vett magyar nyelvtudomány mellett a „hellén-latin nyelvtudomány“-ra is rámutatott, „úgy híven, hogy ezek tudását kell legelőbb öregbiteni nálunk“, s egyúttal a szanszkrit nyelv ismeretének fontosságát is hangsúlyozta. A *Magyar Nyelvészetnek*, 1862-től fogva pedig a *Nyelvtudományi Közleményeknek* hasábjain csakugyan meglehetősen számmal jelentek meg az indogermán nyelvészet kérdéseivel foglalkozó értekezések, ismertetések és bírálatok, az utóbbi folyóiratban főleg Simonyi Zsigmond szerkesztősége idejében (1893—1895). Azonban az a körülmény, hogy ama tudományágak fejlődése újabban mind nagyobb lendületnek indul, másrészt annak elismerése, hogy a *Nyelvtudományi Közlemények* főfeladata, hogy a magyar nyelvhasznításnak nyisson teret, arra indította a nyelvtudományi bizottságot, hogy egy új általános nyelvtudományi folyóiratnak megindítását javasolja és feladatául főleg ama tanulmányok gondozását tűzze ki, a melyek hazánkban szélesebb köröknek (főleg középiskoláink philologus tanárainak) érdeklődésére tarthatnak számot s a melyek a szoros értelemben vett magyar nyelvészetre is termékenyítő hatással lehetnek. E tudománykörök főképp a következők: 1. általános nyelvtudomány (főleg nyelvlélektani fejtegetések, a segédtudományok köréből különösen fonetikai kérdések tárgyalása); 2. indogermán összehasonlító nyelvtudomány; 3. az egyes indogermán nyelvek közül főleg a görög, itáliai, germán és szláv nyelvekre vonatkozó tanulmányok. Az e körökbe tartozó kérdések egyrészt értekezések, másrészt ismertetések, bírálatok és kisebb közlemények alakjában tárgyalatnak a folyóirat hasábjain. A folyóiratból, a mely АСВѢТЪ ОСЗКАР szerkesztésében *Nyelvtudomány* címmel indul meg, évenként — további intézkedésig — két ötíves füzet fog (május 15-én és november 15-én) megjelenni.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Június 15.

6—7. FÜZET.

JÓZSEF FŐHERCZEG EMLÉK-ÜNNEPÉLY

1906 május 20.

I.

Elnöki beszéd

Berzeviczy Albert akadémiai elnöktől.

Fenséges csász. és kir. Főherczeg úr!
Fenséges csász. és kir. Főherczegasszony!
Tisztelt Gyülekezet!

Alighogy az egész nemzetünket mélyen megrendítő s dicsőséges uralkodóházunkkal együtt gyászba borító hír: boldog emlékü József csász. és kir. főherczeg úr kimúltának híre mult évi június hó 13-án tudomásunkra jutott, a Magyar Tudományos Akadémia is sietett az öt nemcsak a nemzet közvesztesége révén, de egy nagyérdemű és kiváló tagja elvesztése által is ért súlyos csapás fölötti fájdalomnak kifejezést adni.

Június hó 15-én tartott rendkívüli elegyes ülésünkben elnöktársam, Kautz Gyula méltatta lelkes beszédben a megdicsőültnek emberi, hazafiúi és katonai erényeit s különösen azokat az érdemeit, melyeket Akadémiánk és a tudományművelés körül szerzett s már akkor határozattá vált, hogy az I. osztály gondoskodjék a nagy elhúnyt tudományos érdemeit megörökítő emlékbeszédről s tétessék javaslat a legközelebbi nagygyűlésnek József főherczeg arczképének arczképesarnokunkban leendő elhelyezése iránt.

Az emlékbeszéd megtartásának alkalmára és módjára nézve azután az évi üléssor megállapítására hivatott november havi összes ülés olyképp határozott, hogy — ezzel is kifejezést adandó a megboldogult iránti határtalan tiszteletének és elismerésének — Akadémiánk f. é. május hó 20-án rendkívüli diszülést tartson s ezt egészen József főherczeg nagy emlékének szentelje; az emlékbeszéd tartására az I. osztály — melyhez a boldogult tartozott, — tiszteleti tagtársunkat P. Thewrewk Emilt kérte föl, egy alkalmi óda megírását és előadását Hegedűs István társunk vállalta el.

Időközben a gyöngéd fiúi szeretet gondoskodott róla, hogy a megdicsőült képmásának Akadémiánk képesarnokában leendő elhelyezése — melyet az idei nagygyűlés határozott el, — egy, adományozójának személye által kétszeres becsű ajándék alakjában nyerje gyors megvalósulását. Ő Fensége József főherceg úr, a boldogultnak méltó sarja, kit Akadémiánk immár édes atyja helyén igazgatóságunk tagjainak sorában tisztel, ajándékozta nekünk a jeles mesterünk, Strobl Alajostól készített élethű mellszobrot, mely az elhúnytak nemes vonásait élénken idézi szemeink elé s ébren fogja tartani a későbbi utódokban is József főherceg köztünk járt földi alakjának boldog emlékezetét.

Ő kétszeresen tartozott Akadémiánkhoz: mint annak tiszteleti és igazgató-tagja. Igazgatóságunk tagjává már régebben, 1881-ben választotta meg igazgató-tanácsunk, követve alapszabályaink útmutatását, mely szerint e testület felerészben az alapítók és oly férfiak sorából alakuljon. „kiknek megnyerése által az Akadémia dísze és java öregbedését várja“. E választásnál a boldogult főherceg úr magas állásán és kiváló személyi tulajdonain kívül kétségkívül édes atyjának kegyeletes emlékezete is vezérelte az Akadémiát, mert hiszen a feledhetetlen nagy nádor a szó legteljesebb értelmében tudós társaságunk egyik főalapítójának tekinthető.

Tiszteleti taggá a boldogultat Akadémiánk 1888-iki nagygyűlésén választotta meg, mikor már egy, mondhatni, új tudományszakot megalapító nyelvészeti munkája jelent meg kiadásunkban, mikor tehát már nem csupán a tudománypártolásnak nála magában véve is erősen helyt álló jogczimén, de mint „jeles tudós és író“ lett valóban munkálkodó társunkká.

A mily nemes szerénységgel védekezett kezdetben a fenséges úr az ellen, mintha „olyan honvédféle ember“, mint ő, értene a könyvkiadáshoz, épp oly tartózkodás nélküli örömmel vallotta magát megválasztatása után büszkén a koszorús költő akadémiai collegájának, minden alkalommal kifejezván és tanúsítván, mekkora becsét tulajdonít ennek a köteléknek s mennyire szívén fekszik Akadémiánk érdeke és dísze.

A tudományos összeköttetések e rokonszenves ápolásában volt valami önkéntelen megnyilatkozása annak, hogy a dicsőült főherceg úr magát, akárhogy is tagadta, bizonyos tekintetben kétségkívül tudósak érezte. Avagy nem a tudományos hajlam, a tudósi természet nyilvánulása-e az, ha valaki, kinek a gondviselés messzenyúló hatalmat, magas állást, széles és fényes tevékenységi kört adott, hozzá bő módot arra, hogy a föld és az élet legváltozatosabb benyomásain és élvezetein végigsíessen, behatolni szeret az őt mindennapi életében környező jelenségek mélyébe? Behatolni szeret a földbe, mely elmúlt korok maradványait rejti magában, a növények és állatok életébe s annak változó föltéte-

leibe, a népélet tarka képeibe, a népkedély naiv megnyilatkozásaiba, sőt a legalsóbb rendűnek tartott, a társadalmon szinte kívül álló népelemek nyelvének, eszejárásának titkaiba, és mind-
ezt bonczoló, elemző, rendező elmével összehasonlítani, lényegére, természetére nézve meghatározni s rendszerbe foglalni igyekeznek? Ez a veleszületett hajlamon alapuló, a hivatásszerű munka és a kínálkozó szórakozás közepett soha nem szünetelő, soha nem lankadó törekvés, melynek József főherczeg irodalmi munkái csak érett gyümölcsei voltak, ez tette őt a tudomány emberévé; az Akadémia választása csak elismerése volt ennek a magaszerzett jellegnek, ennek a szinte öntudatlanul beigazolt hivatottságnak.

De viszont kétségtelen, hogy az Akadémia igyekezete a megdicsőültet mennél többszörös és mennél szorosabb kötelekekkel csatolni magához, a tiszteletnek és szeretetnek abból a mély érzelméből is fakadt, mely minden magyar ember szívében élt József főherczeg iránt, s a mely most is hálás kegyelettel virraszt sirja fölött és ápolja áldva emlékét.

Benne minden egyesült, a mi a magyar szívet állandóan meghódítani képes, az érzelmi kötelekek legszilárdabbikával, azzal, a melyben a szeretet ugyanoly erős, mint a bizalom.

Már atyja soha el nem muló hálára kötelezte e nemzetet, mint újraébredésünk korszakában bölcс közvetítő korona és nemzet között, mint az, a ki fővárosunkat újjáalkotta és a ki fenséges családját egészen magyarrá nevelte. Fiaira már atyai örökségként szállott a magyar nép hódoló szeretete. Közülök az ifjabb és hosszabb életű, József, éppen azok által az erények által tündökölt, melyek a magyar ember szemében legnagyobb becsesél bírnak. Hős katona volt és jó vezér, kinek e tulajdonai véres csaták s egy végzetes háború próbáját állották ki, s kinek hadszervező képességét honvédségünk fennen dicséri. Földesúr volt, ki szerette földjét, népét, az egyszerű falusi kedvteléseket, a vendégeket, a vadászatot, a ki büszke volt arra, a mit gondos kezei alatt ez a jó magyar föld termett. Melegen érző ember volt, a ki szeretettel ölelte magához családját, ápolta maga beteg gyermekeit, hullatott könnyet elesett katonái fölött, könnyörült mindenki baján, maga pedig vallásos megadással viselte az atyai szívét ért kegyetlen sorscsapást. Nem volt az a közügy, melytől védelmét, érdeklődését, buzgó támogatását megtagadta volna: tűzoltóság és közegészségügy, mezőgazdaság és ipar, közoktatás, tudomány és irodalom, mind magáénak vallotta őt, mind hálával tartozik neki, mind örzi tettei emlékét.

De a mi neki azt a rajongó szeretetet megszerezte, melylyel e nemzet rajta csüngött, az tiszta, erős magyar érzése, gondolkozása, szóval: törzсökös magyarsága volt. Nyíltan a magyart vallotta anyanyelvének, Magyarországot hazájának, ben-

nünket földijeinek; magyar beszédjéből még a dunántúli tájszólás zamatja is kiérzett; kivéve fiatalabb katonai éveit, mikor hivatása máshová is szőlította, mondhatni egész életét magyar földön töltötte, annak egész munkáját hazánknak szentelte; abban a szomorú időben, mikor magyar közélet nem volt, költőnk műveinek olvasásával tartotta fenn közösségét nemzeti szellemünkkel. Szerette ennek a magyar földnek minden zugát: a Tátra havasi világot csak úgy, mint az alföld délibábos rónáit és Fiume tengermellékét, fejmegyei uradalmát csak úgy, mint az aradmegyeit; a honvédség főparancsnokának minőségében nemcsak kötelességéretből, népünk és földünk szeretetétől is indítva járt be minden vidéket, mindenütt keresvén az érintkezést a polgári társadalommal is, megfigyelve földet, népet, gazdasági viszonyokat. És mily gyöngéd szeretettel nyilatkozott mindig fővárosunkról, a hol „boldog gyermekeveit, ifjúkorát töltötte“, a hol benne „az az őszinte, benső ragaszkodás keletkezett, mely — saját szavai szerint — e város minden polgárához fűzte!“

Mint 12 éves gyermek esküszik föl magyar nádorhuszár-
nak, atyja jelenlétében, Jászberényben, a redemptio emlékünnepe-
n; azóta kifogyhatatlan a magyar erények, különösen a magyar
katonai erények magasztalásában, melyeket különben még szavai-
nál is jobban dicsértek tettei. „Hű magyar huszárszívből szereti
és tiszteli fiatalkori parancsnokát“; a „magyar szótartás“-ra hivat-
kozva váltja be ígérétét; „tovább is hű katonája, honvédje“ akar
maradni „királyának és hazájának“, mert az „ős magyar szellem“
az a „tántoríthatatlan hűség királyunkhoz és lángoló hazaszeretetet“.

A mit a magyarok nagyratartanak, a mire csodálattal, hódol-
lattal néznek, az az ő szívének is kedves és drága; mint huszonhat
éves ifjú látogatásával földeríti a Döblingben sínlődő „legnagyobb
magyar“ élete alkonyát; Deák Ferenczhez vonzódik, őt az utczán
mentében megszólítja, s bár ez rá nem ismer, mentetődzést meg
sem engedve, siet látogatását viszonzni; Arany Jánost meglesi,
mikor a Margitsziget gyönyörű fái árnyékában verset ír, nyájas
szóval figyelmezteti a tölgyekre, melyeket megénekelni akart;
Jókait bizalmas barátjaként fogadja fenséges családjá körében.

Egész legendakörre fűződnek azok a gyakran megható,
gyakran lelket földerítő megnyilatkozásai a dicsőült főherczeg
szeretetének, ragaszkodásának mindahhoz, a mi a magyarság lelki
életét alkotja, azok az összedobbanásai a nádor-sírboltban immár
kihűlten pihenő szívnek a magyar nemzeti élet látketésével. Ezért
emléke élni fog a tudományok e palotájában, úgy, mint a magyar
föld nomád népének kunyhójában, s ez az emlék arra fog inteni,
buzdítani mindig, mindnyájunkat, hogy az elköltözött dicső családja
sarjaival egyesüljünk az ő erényei követésében: „hűségben kirá-
lyunkhoz és lángoló hazaszereteten!“

II.

József főherczeg emlékezete

Hegedűs István 1. tagtól.

Az éj leplét a föld magára vonja
És Budapest is halkal elpihen,
Emlékezetnek zengő Pantheonja
Megnyil' előttem titkon, csöndesen.
Letűnt világból rendre szállva szállnak
Új éltet öltve drága szellemárnyak.
A szobrok élnek, ajkuk érzeze cseng,
Csodás beszédük a szívembe zeng.

Köztük e város „*újjáalkotója*“
Hallatja messzi csengő szózatát.
Föltárva azt, mi volt egész valója :
Közügynek élni egész élten át ;
Szeretni földet s nemzetet szeretni,
Különben fény és polcz csak puszta semmi ;
Ha sors kegyéből dúsán áldva vagy,
Körödben áldást osztva léssz te nagy.

S mutatja sorra, várossá miként lesz
S oly büszke szép az egykor puszta Pest.
A hatalom, ha nemzetével érez,
Megérzi azt a kő és élni kezd.
Mintha kicsiny fészekből sas kiszállna,
Kicsiny városból nő nagy óriásra,
És tündérkertté így lesz a sziget,
Elandalítva elmét és szívet.

Az ige elszáll szívből ifjú szívbe
És dúsán termő jó talajra hull :
A nemes érzést keltve és hevítve
S betöltve vágygyal mondhatatlanul.

És lép az ifjú atyja nyomdokába,
Emlékét ismét új életre váltja,
S miként Az, ő is lángolón szeret
Magyar hazát és magyar nemzetet.

Szerette hön e véráztatta földet,
Művelte gonddal ősi örökét,
Keze alatt az virágos mező lett,
Hálásan érzé munkás, hü kezét.
Körül ölelte sűrű lombú fákkal,
Útját beszórta illatos virággal;
A merre járt-kelt, ő neki a föld
Áldását ontva ünnepelte őt.

Kutatta is, kutatta áhitattal
A föld lelkét: a szent természetet
És nem törődve fénynyel, büszke ranggal,
Nyugalmat, enyhet nála keresett.
Épp így kutatta gyöngéd szeretettel
— S boldog vala, ha azzal telhetett el —
A népnek lelkét és e lelken át
Szerette mindig édes otthonát.

És sejtve érzé, hogy a népnek lelke
Nyelvében él és hordja röpke szó,
S ha lant, ha toll nem rögzíti, a lenge
Szellővel elszáll az, mi szép, mi jó.
Keletnek vándor népe elveszendő
Nyelvében drága kincset így talált ő
És éber gonddal leste ajakán,
A mi örökre elhalt volna tán.

S bár vad, szilaj e vándor népnek lelke
És benne tombol izzó szenvedély,
Dalba, zenébe hogyha átlehelte
Letűnt világnak lelke újra él.
Hozzánk vetődve, itt lelket cserélve,
Magyar nép lelkét önti a zenébe;
Tolmácsa lesz. Ki törődik vele?
Hozzá hajolt a főherczeg szive.

S ha áld a föld, viszont megáld a nép is,
Föltárja hü, becsületes szivét.

Hány van, ki érti és ki érte él is!
De ő szerette és közöttte élt.
Termő talaja dúsan hajt virágot,
Mely hervadást még nem, soha se' látott;
Időbe szánt s elhinti magvait
S virág fakad, mely örökre virit.

A kit csak egyszer befogadt szivébe,
Emléke annak már örökre él;
Így él a honvéd, a ki küzde érte,
A nép még eltiportan is remél.
Örökre zöldel az ő koszorúja,
A melylyel áldva azt megkoszorúzza,
Ki érte harczott, érte elesett,
Hitében ölt az örök életet.

Miként a phoenix hamvából kikelve,
Föltámad újra és magasra száll;
Emésztő láng után a Honvéd-eszme
Szellemvilágból szent valóra vál,
S a magyar herczeg lön az újnak atyja,
Kivánta ezt királya böles parancsa
S testtel-lélekkel honvéd is leve,
Mult és jövő közt kapocs a neve.

Megírta költő¹ „Honvédek dalá“-t s a
Leánya szeré lelkes dallamát.
Ez sziv mélyéből angyal-ajkra szálla
S száll honvéd-ajkról honvéd-szivbe át.
Hős férfi keble gyúlván harci kedvre,
Csaták tüzével bátran szálla szembe,
A cserlevélhez füze még babéért
És büszke szivvel otthonába tért.

És mint szerette azt a drága otthont!
Fény, pompa helyett csöndes hajlokot;
Másét is védte, hogyha rája rontott
Emésztő tüzvész, oltva lángokat.
Eltölté otthon édes önfeledtség . . .
„Boldog vagyok — szól — áldlak égi Szentség:

¹ Komócsy József írta meg a Honvéd-dalt és Mária Dorottya főherczegasszony zenésítette meg.

Virágzó lányok, büszke daliák,
Az ég áldását böven önti ránk.“

„Boldog!“ — ne mondja ember itt e földön . . .
Balsors ólálkodik, titokba' les ;
Egy szörnyű percz elég, mély gyászt hogy öltön
S a kirabolt szív mély bánatba vesz.
A kripta megnyil és az örök éjbe
Egy ifjú tünt el, annak vak sötétje
Az atya-szivre száll s a szent remény
Szilánkká tör! A végzet oly kemény!

És tova zúg a Sors vad forgatagja . . .
Oh hogy ez ifjút elsodorhatá!
Megfosztva ott maradt a korhatag fa ;
Mély volt a seb. Mint fáj, gondolva rá,
Egy *más* emlék is, veszte egy reménynek,
Királyi sarjnak bús halála mint lett . . .
Körül így tombol átkos végezet . . .
Szegény hazám, még most is érezed.

De vész hiába tör a szent kapocsra,
Nemzet s király közt az szilárd marad.
A nagy Nádornak igaz, hű utódja
Újabb erőt nagy emlékével ad.
Mint oltár áll fenn a királyi várlak,
Magyar szív szolgál szent oltári lángnak ;
Emléke azzal is drágább nekünk,
Hogy egyet érez a király velünk.

III.

József főherczeg emlékezete

P. Theurewk Emil t. tagtól.

Tekintetes Akadémia! A mai ünnepi közülés dicsőült tagtársunknak, József főherczeg, Ő császári és királyi Fensége emlékének van szentelve. A gyász, mely halálakor a magyar nemzetre borult s mely a M. Tud. Akadémiát különösen is érte, a mai napon emlékünnap alakjában újul meg, s most, mikor a visszahozhatatlan multat emlékezetünkben felidézzük, most látjuk csak igazán vesztességünk nagyságát.

Ügyde csak azt veszítjük el egészen, a mit elfelejtünk; a mi nek emlékét híven megőrizzük, az a mulandóság ellenére is miénk marad.

Mikor a mult század történetének képeit lelki szemünk elé idézzük, ott látjuk a pozsonyi országházat, a hol gróf Széchenyi István az 1825 november 3-án tartott ülésen a Magyar Tudós Társaságot megalapította. Ezen épülettel kapcsolatos mellékházban született nyolcz évvel később, t. i. 1833 márczius 2-ikán dicsőült tagtársunk, József Károly Lajos császári és királyi főherczeg, József nádor és Mária Dorottya württembergi herczegnő fia.

Ezen épületnek is említésre méltó, érdekes története van. Régi oklevelek királyi kúria néven említik. A Pozsonyba érkező királyok és királynék ott szoktak volt megszállani. Így már 1441-ben Erzsébet királyné, Albert király neje, lakott abban a házban. A városi tanács ebből az alkalomból a házat kijavíttatta s az udvart kertté alakíttatta át, a minek nyoma most is meg látszik. A mikor Mathias Corvinus Bécs ellen vonult, feleségével, Beatrix királynéval ugyancsak ebben a házban lakott. A mohácsi vész idején Mária királyné, II. Lajos király felesége lakott a pozsonyi királyi kúriában. Cesare Valentini olasz diplomata 1486-ban mint különösen szép és diszes palotáról emlékszik meg róla. A XVIII. század elején a régi kúriát részben lebontották s helyére új épületet emeltek, mely még ma is fennáll. Az 1832—1836-iki országgyűlés ideje alatt József nádor, mint a felsőháznak elnöke,

harmadik nejével, Mária Dorottya württembergi hercegnővel együtt állandóan ebben a házban lakott, mely jelenleg a volt országházzal együtt a királyi tábla székhelye.

Méltán mondhatjuk József főhercegről, hogy Pozsonyban olyan házban született s Budán olyan palotában nevedett, melyet minden magyar szívben s így az ő szívében is Mátyás király emléke szentelt meg.

Gondos magyar nevelésben részesült. Édes atya, a felejtetetlen József nádor, még csak törte a magyar nyelvet; de ő a magyar nyelvet legjobban szerette s azért alaposan is megtanulta. Írásbeli stílusa a mult század közepe táján divott iskolára vall; de beszédében megérezte az ember a nép ajkáról ellesett magyarosságot. Abban a szomorú korszakban, mely őt távol tartotta hazájától, saját nyilatkozata szerint könnyen megeshetett volna, hogy elfelejti anyanyelvét, ha folytonosan nem olvasta volna Jókai munkáit. Itt nyílik alkalmunk megemlíteni azt, hogy később egy pár magyar nyelvi kérdéssel is foglalkozott. Sikerült oda hatnia, hogy az önkéntes tűzoltót ne önkénytesnek írják, s mikor a cigánylevelek kiadásáról velem értekezett, határozottan rosszalta a mostani magyar levélstilusnak azt a szokását, hogy a magyaros Tisztelt Uram-féle megszólítás helyett fölkapták azt, hogy: Tisztelt Úr. Ő mindenkor Uramot ír, a mint azt valamennyi levele bizonyítja.

Mint az uralkodó ház tagjának a katonai pálya volt életének főhivatása. Már 1845-ben, 12 éves korában, mint hadapród az akkori 12. számú Nádor-huszárezredbe lépett.

Ő Fenségétől magától hallottam, hogy volt idő — alighanem az ötvenes évek elején — mikor tengerésznek szánták. El is mondta, mily nehéz tárgyakat, nevezetesen még felső mennyiségtant, sőt csillagászatot is kellett tanulnia.

1853-ban a 3. sz. császári dragonyos ezredhez őrnagygyá nevezték ki. Hogy a gyalogszolgálatban gyakorlatilag is kiképezze magát, 1854-ben ugyancsak őrnagyi ranggal a 60. sz. Wasa herceg gyalogezredbe tették át. Még ugyanabban az évben alezredes, 1855-ben ezredes és a 37. gyalogezred tulajdonosa lett. Később mint a 8. számú Toscana dragonyos-ezred ezredese Sopronban, Kecskeméten és Félégyházán állomásozott. 1859 december havában vezérőrnagy és dandárnok lett Bécsben. 1860—64-ben Olaszországban volt helyőrségen. Az 1866. csehországi hadjárat alatt több ízben nyílt alkalma katonai bátorságát és hidegvérét kimutatnia. Mint dandárnok a IV. hadtesttel activ részt vett a schweinschädeli ütközetben és a königgrätzi csatában; július 16-án a hadtest parancsnokságát a súlyosan megsebesült Festetich gróf helyett ő vette át. Noha kezén meg is sérült és négy lovat lőttek ki alóla, ő a veszélyt megvető bátorsággal harcolt csapatai élén;

ugyanakkor altábornaggyá lépett elő. E hadjáratban tanúsított vitéz magatartásáért 1866 október 16-án a hadi díszítményes katonai érdemkeresztet kapta. 1866-ban tábornaggyá s nem-sokára a magyar kir. honvédség főparancsnokává nevezetett ki. 1871-ben az újonnan szervezett honvédsapatok egy részét a Vác melletti gyakorlótéren bemutatta apostoli királyunk Ő Felségének, a ki megelégedése elismerésül 1873 október 2-án a Sz. István-rendet adományozta neki. 1874 október 22-én lovas-sági tábornokká nevezetett ki. 1893 október havában az egész nemzet megülte a magyar kir. honvédség fennállásának s József főherceg honvédfőparancsnokságának 25 éves jubileumát.

Íme József főherceg katonai pályájának rövid vázlata. E téren szerzett sikereinek és érdemeinek szakszerű ismertetése és méltatása a katonai szaktudományra tartozik.

Csak annyit jegyzünk itt meg, hogy dicsőült főhercegünk valamint egyéb functióiban, úgy katonai hivatásában is régi szabású igazi magyar embernek a typusa volt. Harmonikus lelkében egyesült a trón és a haza iránti tántoríthatatlan hűség, melylyel Magyarország védelmi erejének öregbítésében felejthetetlen érdemeket szerzett magának.

Mennyire katonának érezte magát, már abból a pár szóból is kitűnik, mely cigány-nyelvtanának az Akadémia által eszköz-lendő kiadására vonatkozik: „olyan honvédféle ember mint én vagyok, nem is ért a könyvkiadáshoz és örvend neki, ha a tudósok helyreigazítják téves nézeteit“.

Mennyire kész volt, honvédő kötelességének minden perczen megfelelni, annak szép tanubizonysága szólal meg 1887 február 6-án hozzám intézett levelében: „Ne tessék rám neheztelni, hogy mult hó 30-áról kelt levelére csak most válaszolok, de egy hétig voltam erős hurut által az ágyhoz kötve. Talán inkább elővigyázatból, tekintve a nem biztos időket, az éjszakkélet felé föltornyosuló sötét felhőket, honvédnek csirájában kell elnyomnia testi baját, hogy harczképes legyen, habár reménylhető, hogy csak szükségtelen elővigyázatból is.“

Szép az a szerénység, melylyel főparancsnoksági jubileuma-kor az elismerés koszorúját, mely neki is, honvédeknek is szólt, a honvédség zászlajára tüzi. Üdvözléteinkre adott feleletében egyebek közt így szól:

„Ha a magyar királyi honvédségnek 25 év alatt tanúsított haladása Ő császári és Apostoli Felsége, koronás Királyunk leg-felsőbb megelégedését és hazánk bizalmát kiérdemelte, úgy köszönje ezt az ország saját fiainak, mert e haladás csakis tisztikarunk véghetetlen kötelességérzetének és buzgóságának, valamint a legénység kiváló jóakarátának tulajdonítandó, kiket mindnyájukat

az ős magyar szellem és apáik legszebb erényei — tántoríthatlan hűség királyunkhoz és lángoló hazaszeretet — vezettek.

Ily viszonyok között Isten szent áldása sem maradhatott el intézményunktől és kíséri is fogja örökké.

József főherczeg édes atyjának, József nádornak életrajzában azt olvassuk, hogy szerette a tudományokat, a gazdaságban és kertészetben, e kedvencz szakaiiban valóságos tudós volt, a Városligetet ő alakította díszes nagy parkká, a Margitszigetből ő csinált kertet. Szerette a hasznost a széppel egyesíteni, a mint azt aicsuthi és kisjenői mintagazdaságaiban bebizonyította. Családjának gyöngéden szerető atyja volt. Beszédében, viseletében, udvartartásában egyszerű, de méltósággal teljes, külfény helyett mindenütt valódiság és igaz bölcseség.

Majdnem minden mondat József főherczegre is illik. Látni való, hogy dicsőült tagtársunk édes atyja jellemét örökölte. Nem csoda tehát, hogy valamint édes atyját, úgy őt is a magyar nemzet rajongással szerette s pantheonjába iktatta.

A M. T. Akadémia abban a ritka szerencsében részesült, hogy mind a kettőt magáénak is vallhatta. József nádor elnöklete alatt történt a Magyar Tudós Társaság alapítása, melynek 10,000 forinttal alapító tagja lett. Fia, kinek ma üljük kegyeletes emlékét, nyelvtudományi és széptudományi osztályunk tiszteleti s igazgató-tanácsunk tagja volt, a ki oly tudomány-szakot honosított meg Akadémiánkban, mely azelőtt is már többször szóba jött volt nálunk, de csak az ő munkája s munkájának hatása alatt vált igazi tudományyá.

Mielőtt József főherczegnek tudományos munkásságát ismertetnők, szükséges a kiváló lélekről általános tájékozást is szerezniünk magunknak.

Jól mondja az egyik nekrolog, hogy annak, a ki valamikor meg akarja állapítani a jövő számára e főherczeg jellemképét, két alapvonást kell e lelki arculatban meghatároznia: a becsületes gondolkodást és a hasznos dolgok iránti érzéket. E két sajátságból ered aztán mindenféle finom elágazás, rájuk vezethető vissza minden mozzanat, mely a főherczeg életét a nyilvánosságra nézve fontossá, érdekessé, jelentékenynyé tette. Nem mindenkor értették meg rögtön. A látszólag kis actiókat, melyeket József főherczeg kezdeményezett, soká és elég sokszor nem méltatták, csak mikor hatalmasan nőttek és nem sejtett praktikus sikereket érleltek, mint teszem az országos tűzoltóság pompás szervezése, csakis akkor ismerték el hálásan és kissé restelkedve, hogy ez a főherczeg százsorta jobban értette, mi válik a polgárok javára, mint maguk a polgárok.

Így lett ő Jókai jellemzése szerint: birtokain kitünő gazda házában boldog családapa, dolgozó szobájában alapos tudós

elemi csapásoknál buzgó segélyhozó, a közéletben nyájasságával példaadó polgár, egész nagyságában nézve a magyar harci erények regeneratora, harmadfél-százezernyi honvédseregnek főparancsnoka és önfeláldozó vezére.

Irodalmi működése szintén e forrásból fakadt.

Mint az alsúthi uradalom birtokosa erkölcsi kötelességét érezte annak, hogy az ott fekvő Göböl-járás nevű puszta határában fölfedezett római épületek romjai közt talált régiségekről, melyeket dicsőült édes atyja, József nádor, a maga jelenlétében ásatott és gyűjtött, hazai archaeológiának jelentést tegyen. Az „*Alsúthi ásatások*“ című czikke volt az első irodalmi termék, melylyel József főherceg a magyar írók sorába lépett.

Mint *tűzoltó előszót* írt Markusovszky Bélának a tűzoltásról szóló szakmunkájához, s közölte a tűzoltóság országos szervezése érdekében az alsúthi önkéntes tűzoltó-szakasz történetére vonatkozó adatokat.

Mint *növényhonosító* közzé tette az e téren szerzett tapasztalatait: „*Növényhonosítási kísérletek Fiumében 1881-től 1885-ig*“ című jelentése Kolozsvárott 1885-ben jelent meg.

Az ugyancsak Kolozsvárott 1892-ben megjelent *Arboretum Alsúthiense*-ben az alsúthi kertben honosított fák és cserjék leltárát közölte.

Ide sorakozik még két közleménye. Egyiknek a czime: *Egy rendkívüli tél hatása Fiumében* (Kolozsvár, 1886.), a másiké: *Három nap az Adrián* (Budapesti Hírlap 1890 július).

A *nyelvtudomány* országába is egy praktikus cél vezette József főherceget.

Az ötvenes évek elején ugyanis kinn Lombardiában a Wasa-ezrednél szolgált, melyben 36 cigány katona is volt, a kikkel nagyon bajos volt érintkezni, mert anyjuk nyelvén kívül más nyelven nem igen beszéltek.

József főherceg jóságos szíve megsajnálta ezeket a páriákat, kik szolgálati és fegyelmi ügyekben egynyelvűségüket nagyon is megsínlették. Ez indította őt arra, hogy nyelvüket tőlük gyakorlatilag megtanulja. Ha valaki a cigányokkal saját nyelvükön beszél, az iránt rögtön bizalmasak, mert azt hiszik, nem ellenséggel, hanem maguk emberével állnak szemben. József főherceg ezt a bizalmat és őszinteséget csakhamar tapasztalta s nem egy alkalma volt szegény cigányainak sorsán enyhíthetnie.

Hogy a cigány nyelvtannal csak utóbb ismerkedett meg, mikor már tudott cigányul beszélni, bizonyítja hozzám intézett második levele, melyben ezt írja: „Sajnálom, hogy könyvtáram szegény a cigány bibliographiában, de többet végeztem szóval a romákkal (t. i. a cigányokkal), mintsem bírtam volna könyvekből; sőt bevallom, hogy sok cigány munkáról tudomásom

sem volt. Az első, mely kezembe jutott, Liebich „Die Zigeuner“ volt, akkor pedig már beszéltem ezen nyelvet és tapasztaltam, hogy a német helyesírással nem képes az ember más nyelv hangjait kifejezni. Beszéltem Liebich cigányjaival s a szerint kiigazítottam szótárát.“

Eleinte maga sem sejtette, hogy az a munka, a mibe belefogott, mily fontos lesz a tudományra nézve, s mily jelentékeny következtetésekkel fog járni.

Miklosich Ferenczcel, az „Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europa's“ című korszakos munka szerzőjével való megismerkedése és érintkezése döntő befolyást gyakorolt az ő cigány nyelvtanának szerves alakulására. E grammatika nem egyszerű tankönyv, mely a cigány nyelv megtanulására akar szolgálni, hanem tudósoknak szóló mű, mely összehasonlítólággal ismereti a cigány tájszólásokat s egybeveti Indiának régi s mai árja nyelveivel. Nem etymologizál, hanem egyszerűen lajstromoz. A tűnényeket mutatja a jövőndő nyelvésznek, a ki majd a cigány nyelvet rendszeres etymologiai vizsgálat alá fogja.

A mit különösen ki kell emelnem, az, hogy az itt egybeüjtött anyagot nem a már meglevő irodalom szolgáltatta egyedül, hanem szolgáltatta József főherczegnek saját tapasztalata is, a ki már 36 éve foglalkozott volt ezzel a nyelvtudományra nézve főfontosságú nyelvvel, mint azt Ő Fensége maga is említi Rudolf trónörököshöz 1884 július 6-án intézett levelében.

Hogy került József főherczeg Czigány nyelvtana a M. T. Akadémia ítélő széke elé, annak érdekes előzményeit igen vonzóan ismerteti Jókainak „Romano csibakéro sziklariben“ című elbeszélése, mely először 1886-ban a „Még egy csokrot“ című kötet 247—280. lapjain jelent meg.

Jókainak, mint az Osztrák-Magyar Monarchia magyar szerkesztőjének, meghagyta Rudolf trónörökös főherczeg, hogy a magyar korona alatti országok népeinek ismertetésénél a legszakavatottabb tudósokhoz forduljon. Ennélfogva a köztünk élő cigány népfaj ismertetése végett Ő Fensége óhajtása szerint legmagasabb nagybátyjához, József főherczeghez folyamodott, mint a kiről köztudomású, hogy a „roma“ nép nyelvének tanulmányozásával régóta behatóan foglalkozik, s kinek eddigi buvárlásait külföldi nyelvkuatók, s többek között a kitűnő osztrák szakudós, Miklosich is bőven használták.

Ő Fensége a legnagyobb készséggel ajánlotta fel minden e téren szerzett, kéziratokban levő munkáját s meghívta Jókait magához, „mivelhogy magyar ember többet végez szóval, mint írásban“. Különösen azért is, mert két írásban levő tudományos művön kívül még egy csak „fejében levő, írásban nem létező munkát“ is helyezett kilátásba, a cigányok szokásairól, vallá-

sairól és életmódjairól. Mikor Jókai a kegyes meghívásnak engedve, megtette látogatását az aicsuthi kastélyban, Ő Fensége már értesülve volt Rudolf trónörökös által a hozzá intézett igényekről s előkereste a kívánt iratokat.

„Én azt hittem (a hozzám írt leveléből ítélve) — mondja Jókai — hogy holmi apró jegyzetekről van szó, a miket egy dilettans philolog nagyobb hivatása közben fenmaradt üres óráiban összegyűjtögetett, s kapok a kezembe két terjedelmes, kidolgozott opust, melyek közül az egyiknek czíme: „Romano csibakéro sziklariben“ (Czigány nyelvtan), a másiké „Romano ugrikáno alamangéro libro“ (Czigány összehasonlító szótár). Az első terjedelme 156 folio lap, a másodiké 641.“

„Ha előttem nem feküdnének kitérva ezek a vaskos könyvek, a mikben minden szó József főherczeg ismert férfias betűjegyeivel van írva, alig tudnám elhinni, hogy egy uralkodó családbeli főherczeg, a kinek rangja annyi nehéz hivatást, gazdagsága annyi élvezetet kínált s a ki mindannak meg is felelt, a családi élet örömei, a hadjárat viharai közepett, annyi változatos munka mellett, melybe a honvédelem szervezésétől kezdve a kertalkotás, artézikut-furatás, állatnemesítésen keresztül a tűzoltó szerek tökéletesítéseig minden egybe van halmozva, még ilyen kimagasló és széles alapon épített irodalmi művet is képes legyen létre hozni, a mi maga elég volna egy emberélet szerzeményeinek.“

„Ehhez a munkához hozzászólni én nem vagyok illetékes, ide egy egész tudós társaság kell.“

„Fenséges Uram! nagyszerű munka ez. Hanem hát én nem tudok hízelkedni. Csak azt mondom, hogy ki kellene adni.“

„Még kell hozzá írnom.“

„Ki kell nyomtatni úgy, a hogy van.“

„Félek a kritikusoktól.“

„Hiszen Fenségedet nem csipik meg a darazsak.“ (Jókai itt czélzást tett arra, a mit előtte való nap látott, hogy a méhek közé tévedt tolvajdarazsakat kiszedi a kezével: nem bántják.)

„De ezek (t. i. a kritikusok) nagyon nagy darazsak“, felel rá József főherczeg.

„Hiszen ha én a kritikusoktól megijedtem volna, akkor otthon maradtam volna Komáromban. prókátornak“.

„Hát én akkor mit olvastam volna? No de lássa, én sem tudok hízelkedni, visszaadtam a kölcsönt a czigány nyelvtanért.“

De végül mégis megígérte Ő Fensége, hogy meg fogja írni a Rudolf trónörökös könyve számára a magyar czigányok szokásait, jellemrajzát, nyelvét, s aztán a mint le lesz tisztázva, sajtó alá adja a „Romano csibakéro sziklaribent“.

1886 május 5-ike volt az a nevezetes nap, mikor József

főherczeg nyelvtanát azzal a kéressel küldte meg az Akadémiának, hogy vizsgálja meg s ha életrevalónak találja, szolgáltatassa neki vissza, hogy a nyilvánosság elé bocsáthassa.

Az Akadémia áttette ez ügyet az első osztályhoz, mely május 14-iki értekezletében Budenz Józsefet és engem bizott meg a kézirat megbirálásával.

Miért jutottam én e fontos szerephez, annak oka philologus működésem nemzeti törekvésében rejlik. Mindig azon voltam, hogy classikus tanulmányaim a nemzeti nyelvünket és irodalmunkat érdeklő tudományra nézve mentől hasznosabbakká váljanak. E célból a görög rhythmika mellett a magyar rhythmust is megvizsgáltam. Minthogy minden nemzeti rhythmus a nemzeti zenében mutatkozik legtökéletesebb formájában, okvetetlenül a magyar zenével is kellett foglalkoznom. Úgyde Liszt egész jóhiszemben a magyar zenét teljességgel cigány találmánynak törekedett bebizonyítani. Minthogy kutatásaim arra a meggyőződésre vezettek, hogy a nemzeti zene rhythmusának jellemző tulajdonságai a nemzeti nyelv rhythmusi voltában gyökereznek, a cigány nyelvvel is kellett foglalkoznom s tudomást szereznem róla, lehet-e a magyar zene rhythmusát a cigány nyelv rhythmusából magyarázni. Íme az út, mely a classica-philológiából a cigány nyelvről szóló irodalomba vezetett, a melylyel annyira megismerkedtem, hogy az Akadémia I. osztályának felszólítására József főherczeg cigány nyelvtanának bírálatát magamra vállalhattam.

Én a tölem telhető legnagyobb pontossággal és őszinteséggel teljesítettem ezt a kényes feladatot. Annyanban kényes volt, mert nemcsak általános véleményt kellett mondanom, hanem arról is gondoskodnom, hogy a munka lehetőleg hibátlanul kerüljön a tudományos világ ítélő széke elé. Azért még a legkisebb hibákat is föl kellett kutatnom és szóba hoznom. S a fenkölt szellemű szerző nem hogy neheztelt volna a szókimondó kritika miatt, sőt egyenesen kijelentette, hogy munkájának „beható és fáradságos átvizsgálása örök hálára kötelezte le“.

A két bírálat november 27-én olvastatott fel az I. osztály havi értekezletében. Budenzének a vége így szólt: „Ezek után azt vélem, hogy József főherczeg Ő Fenségének cigány nyelvtana gazdag tartalmánál és a cigány dialektusoknak érdekes egybeállításánál fogva igen becses munka, mely hazai nyelvészeti szakirodalmunknak dízére fog válni.“ A magam bírálata is azzal a kijelentéssel végződött, hogy Ő Fensége munkája dízére fog válni a magyar irodalomnak, de a mellett még két óhajtást is kifejezett. Az egyik a könyvészeti toldaléokra vonatkozott, a másik meg az volt, hogy e munka az Akadémia neve alatt jelenjék meg.

Az osztály az egymástól független két bírálatnak részletesen igazolt közös ítéletét, valamint az említett két óhajtást is

egyhangúlag magáévá tette. Az osztály jelentése december 21-én került az összes ülés elé, melyben az osztály véleményét és határozatát az egész Akadémia elfogadta s intézkedett, hogy József főherczeggel a két bírálat teljes szövege is közöltessék.

Ő Fensége nek Alesuthon 1887 január 14-én kelt felelete február 12-én olvastatott fel az I. osztály havi értekezletében. „Legőszintébb hálával vette a beható és részletes véleményt“; egyes észrevételeinkre tüzetesen válaszolt, a könyvészeti toldaléokra nézve kijelentette, hogy „az kitünő dolog volna, de a kellő kútforrások nincsenek meg neki, azért ezt más szakavatott tollra kell bízni“, abba pedig, hogy művét az Akadémia adja ki, szívesen beleegyezett. Az osztály Ő Fensége levelét örvendetes tudomásul vette s engem bízott meg a munka kiadása körüli összes teendővel.

Így lettem a megdicsőültnek munkatársa, s egymáshoz való viszonyunk a tudósokhoz egyedül méltó őszinteségen alapult. Ennek köszönhetem hozzám intézett számos levelét, mely mind-megannyi tükörképe derék voltának, úgy hogy saját szavaival igazolhatjuk mind azt a jellemvonást, mely miatt nemcsak őszinte hódolattal, hanem szíves szeretettel is ragaszkodtunk az uralkodó háznak e kiváló tagjához. Abban a ritka kitüntetésben is részesültem, hogy kedves munkatársának s tudós barátjának nevezett s velem képviseltette magát, mikor a bécsi philologiai congressusban mint vendégek mi magyarok is részt vettünk.

Minthogy a cigány nyelvtanhoz csatolt függelék a magam munkája, Ő Fensége azt a határozott kívánságát fejezte ki, hogy a czímlapon a magam neve is ki legyen téve. Én helyén való szerénységből nem egyeztem bele: elégségesnek tartottam, ha a suum cuique-t egyszerűen az előszóban s a függelék elején tüntetem föl. Míg én a dicsekedésnek még a látszatát is el akartam kerülni, Ő Fensége őrizkedni akart még attól a lehetőségtől is, hogy a közönség neki tulajdonithatná azt a munkát is, a miben semmi része sincsen.

Íme olyan tények, melyek a tudományos lelkiismeretesség és igazságszeretet legfényesebb illusztrációi.

Hanem azért mégis megtörtént, hogy a hamarosan dolgozó hirlapi sajtó, sőt még a Vadnay-féle Fővárosi Lapok is a magyar zene eredetéről szóló fejezetet egész terjedelmében József főherczeg neve alatt közölték.

A nyelvtanhoz csatolt 158 lapra terjedő „Irodalmi Kalauz“ című függelék, melynek megírása Ő Fenségének kitüntető bizalmánál s a M. Tud. Akadémia megbízásánál fogva az én teendőmmé vált, eredetileg nem így volt gondolva; de a nyomrólynomra haladó kutatás annyi új dolgot hozott felszínre, a cigány kérdés oly sokoldalúnak és rendkívül érdekesnek bizonyult, hogy

ennek következtében a cigány könyvészetből némileg cigány encyclopaedia lett. Erre vonatkozólag Ő Fensége maga írja 1887 márczius 23-án kelt levelében: „Sohasem hittem volna, hogy annyira kiterjedt a cigány irodalom.“

1888 február 11-én volt szerencsém az I. osztály értekezletének a nyelvtanhoz irt előszavamat s az „Irodalmi Kalauz“-t bemutatni. A végig hallgatott részeket helyesléssel fogadták s a nyilvános ülésen való felolvasásukat javasolták. Így történt, hogy február 20-án rendes tag minőségemben tartott székfoglaló beszédem a cigány nyelvészet s a József főherceg-féle cigány nyelvtan ismertetésének volt szentelve.

Minthogy az ülésen jelen volt vendégeket nem szokás a jegyzőkönyvekben megemlíteni, aktáinkban semmi nyoma annak, hogy az 1888 február 20-iki nyilvános ülés József Ágost és László főherczegek jelenlétében folyt le. Báró Nyáry Albert udvarmester és Holdházy János apát kísérték volt oda. Az Akadémia kapujánál Haynald Lajos bibornok, az emeleten Hunfalvy Pál és Gyulai Pál fogadta. Az ülés után pedig Sztoczek József akadémiai másodelnök üdvözölte s köszönetét fejezte ki, hogy az Akadémiát látogatásukkal szerencséltették.

Székfoglalómnak legelső teendője volt, hogy azt a fitymálást és gúnyos nevetést, melylyel mindaddig a cigány nyelvészet említését fogadták, ne csak tudományos köreinkben, hanem a művelt közönségnél is végkép kiirtsa.

Éppen azért el kellett mondanom, hogy az, miszerint a cigány nyelv méltó tárgya-e a tudománynak, a külföld előtt nem kérdés. Csak nálunk az; mert még legműveltebb köreinkben is kevesen tudják, hogy a mely nyelv nekik fontos, az a nyelvtudományra nézve csekély érdekű lehet s viszont, a melyet ők semmibe sem vesznek, az nyelvtudományi szempontból esetleg a legnagyobb fontosságú.

Nyelvet három különböző czélből lehet tanulni: vagy practikus czélből, hogy rajta beszélhessünk; vagy philologiai czélből, hogy segítségével az illető nemzet irodalmi kincseit megérthessük s rajtuk művelődhessünk; vagy tisztán nyelvtudományi czélből, mint az emberi lélek ösztönszerű productumát, mely az embert emberré teszi, melynek megismerése bele enged pillantanunk a fogalom- és gondolat-alkotás műhelyébe; s oly ősrégi időkre is veti fényét, a melyeket a historia képtelen bevilágítani.

A nyelveknek különböző szempontból való különböző érdekességét Müller Frigyes, a néhai híres bécsi tanár, igen csattanós példával illusztrálja. A francia nyelvről, melynek megtanulását minden művelt ember szükségesnek tartja, egyenesen azt mondja, hogy értéke a tudományra nézve, „falls nicht eine andere Anwendung derselben noch hinzutritt, ist gleich Null anzusetzen“.

„Es kann Sprachen geben — mondja tovább — die weder in praktischer, noch in philologischer Hinsicht eines Studiums wert erscheinen, während sie dennoch für den Sprachforscher von der allergrössten Wichtigkeit und dem höchsten Interesse sind, so z. B. das Zigeunerische.“

Ha így áll a dolog, akkor nincs mit csodálkozni rajta, hogy annyi nagynevű tudóst látunk a cigány nyelvvel foglalkozni.

Ennek bebizonyítása után áttértem arra a kérdésre, mikor jött a M. Tud. Akadémiában legelőször szóba a cigány nyelv s micsoda munkálatok történtek addig, míg József főherceg cigány nyelvtana forumunk elé került. Ezeknek részletes előadása után következett a cigány nyelvtan példákkal illusztrált ismertetése.

Ezennel a cigány összehasonlító szótárt is szóba kell hoznunk. Mikor Ö Fensége cigány nyelvtanát 1886 május 5-én az Akadémia főtítkárának átküldötte, levele végén említette, hogy „van ehhez még egy szótár is, de az még csak néhány év mulva lesz annyira kifaragva, hogy érdeklődést keltsen“.

Hozzám intézett leveleiben már részletesen nyilatkozik róla.

Érzi, hogy szükségessé vált a nyelvtan kiegészítő részét, t. i. a szótárt is valahára napfényre bocsátani. „Ez azonban — úgy mond — nagy munka, mert eddig hatszáz egynéhány lapra terjed, részben rendezve, részben szétszórt lapokon rendezetlenül följegyezve. Mivel nyári hivatalos utaim csak télen engednek ily munkákkal foglalatzkodnom és akkor is csak időnként, még csak jövő, azaz 1888-iki tavaszig leszek kész az összeállítással. Rendezem párhuzamos rovatokra beosztva, a tájékozások szerint, beleértve néhány indiai nyelvet is. Ezt a szótárt eddig csak Miklosich és Jókai látták. Összeállítottam nagyrészt saját gyűjteményeimből, részben mások kézírataiból és nyomtatott könyvekből, de csak olyanokból, a melyeknek szerkesztői megbízhatók. Mint új szerzemény jön hozzá Mr. *Charles Leland* angol cigány szógyűjteménye, a melyet naponta várok. *Sztojka* és *Balogh* művei csak részben használhatók, mert, sok nem mindig szerencsésen sikerült saját képzett szót tartalmaznak. Mindezeket csak azért jelentem be önnek, mivel netalán Jókaitól tudomása lehetne egy ilyenféle szótárról és netalán azt bihetné, hogy már kész. A szótárnak az az előnye lesz, hogy a nagyon is szíves uraknak nem lesz annyi bajuk vele, mint a nyelvtannal, a melynek beható és fáradságos átvizsgálása örök halála kötelezett le.“

Hogy mennyi baja van a szótárával, azt leveleiben sokszor említi. 1887 márczius 23-án írja, hogy nagy munka a sok anyagot rendezni. Eddig csak az 56. lapig jutott, pedig úgy véli, hogy 1000 lapon túl is fog terjedni. A szép idő is oka, hogy szótára csigalépésekkel halad, olyankor pálmát pálmához ültet ten-

gerparti kertjében. A rákövetkező télen meg azért nyugodott a szótár, mert északkeleti szomszédunk más sürgősebb teendőkkel halmozta el, melyek azonban, hála Istennek, most már elintézték. 1892-ben még mindig cigány szótárán dolgozik; de tréfás mosolygással azt mondja róla: „talán nem is készülök el vele soha“.

Sejtelve valósult. Szótára tudományos irodalmunk kárára töredék maradt. Mind a dicsőült szerző iránti kegyelet, mind a tudományos érdek azt az óhajtást sugalja nekünk, vajha lehetne ezt a be nem fejezett művet is mint irodalmi emléket közrebocsájtani s a szaktudósok kezébe juttatni.

A mi a nyelvtan bemutatását illeti, meg kell említenünk, hogy József főherczeg azt örömmel és hálával vette.

Fiumében 1888 február 17-én kelt levelét e szavakkal kezdi:

Nagy hálával tartozom önnek, mint előadó tudósnak, de az egész Magy. Tud. Akadémiának is azon kiváló kiténtetésért, melyben engem és művemem részesíteni akarják. Iparkodni fogok, hogy idővel jobban kiérdemeljem.

Április 8-án kelt levelében székfoglalómra vonatkozólag ezt mondja: Két fiam itt lévén az ünnepi szünetidőre, nagyon behatóan adták elő nekem székfoglalóját, mely őket roppantul érdekelte, annyival inkább, mivel valamit értenek a cigány nyelvből és így kiegészítették azon meglehetősen kimerítő tudósítást, melyet nekem a „Nemzet“ hozott. Midőn ezt olvastam, hálás érzettel gondoltam azon tudós barátomra, a ki csekély munkámat kiváló és beható eszméivel magasabbra emelte, mintsem magában érdekelte. Ezért is fogadja hálámat.

A Rómer Flórishoz intézett levelében meg azt mondja: Fiaim is nagyon büszkék arra, hogy a M. Tud. Akadémiában éppen a Thewrewk Emil székfoglalóján vehettek részt, mely alkalommal első írt nyelvészeti munkám került napfényre stb.

Maga a kinyomtatott könyv április elején jelent meg. A Franklin-Társulat sajtója alól került ki. A kézirat éppen szedés alatt volt, mikor a nyomda teteje kigyuladt. Mihelyt híret vette a fenséges szerző, azonnal ezt sürgönyözte Fiuméből: „Jól ismer-vén magyar tűzoltóinkat, egy cseppet sem aggódtam“. Őt napra reá (t. i. 1887 április 15-én) meg ezt írta: „Szerencse volt, hogy első kitűnő nyomdánkknak csak a teteje égett el és örvendek, hogy tűzoltóink jól viselték magukat. Régi fogalmazványaimból néhány hónap lefolyása alatt kéziratomat ismét pótolhattam volna.“

Mikor a nyelvtan első példányai színe elé kerültek, így nyilatkozott a nyomda technikai jelességéről (Fiume, 1888 ápr. 10):

„A munka kiállítása nemcsak az én teljes tetszésemre nyerte el, de nőmét is, és e tekintetben meg kell hajolni a nők előtt, kik sokkal jobb izléssel bírnak, mint a férfiak. Újra köszönöm azon kiváló fáradságait, melyekkel lehetővé tette munkács-

kám megjelenését és azon önnek tollából került philologiai be-
kíséretet, mely mindenestre jóval túlhaladja az én egyszerű
jegyzeteimet.“

Maguk a cigányok büszkék lettek a velük foglalkozó feje-
delmi munkára s híre járt, hogy külön feliratban akarják Ő Fen-
ségének megköszönni. Erre vonatkozólag az idéztem levél foly-
tatja: „Már azt is hirdetik, hogy a budapesti cigány zenészek
Jókai barátomat fölkérték, hogy nekik hozzám szóló levelet írjon :
ha romanesz (t. i. cigányul) akarják küldeni, csak bajuk lesz,
mert biz ott nem igen tisztán értik és beszélnek a nyelvet.“

Czigány nyelvtanából kiknek ígért és kiknek szánt Ő Fen-
sége tiszteletpéldányt, azoknak névjegyzékét előre közölte netalán
szükséges kiegészítés végett. A kiegészítés megtörtént. Ő Fen-
sége a budapesti tudósoknak és tudományos intézeteknek szóló
példányok elosztásával engem kegyeskedett megbízni, a többit
saját maga küldötte szét.

E becses ajándékot azzal még megbecsülhetetlen emlékké
is avatta, hogy az illető tudósoknak szóló nagyon is megtisztelő
dedicatióját sajátkezüleg jegyezte bele.

Képzeltető, mily végtelen örömet okozott ez a kitüntetett
embereknek s hogy siettek hódolatuknak és hálájuknak őszinte
kifejezést adni.

Georges, a kitünő lexicographus, nem győzi bámulni József
főherceg tudományos törekvéseit.

Bataillard azt írta köszönő levelében, hogy a cigány nyelv-
tan kedvéért megtanul most magyarul. A főherceg azt felelte
neki: nagyon örül, hogy megtanulja a magyar nyelvet; de csakis
könyve miatt ne törje magát vele. Majd küld neki francia példányt.

Miklosich ítéletét Schenkl Károly így tudatja velem: Lát-
tam a könyvet Miklosich kezében, ki nagyon elismerőleg nyilat-
kozott a fenséges szerzőről, s nagyon örült neki, hogy bennünk
ilyen munkatársakat nyert.

Müller Frigyes így nyilatkozik: Meg kell vallanom, hogy
ez a mű fenséges szerzőjének mindenképen becsületére válik s
a távol álló laikust is el kell hogy töltse nagybecsüléssel annál
is inkább, mivel a théma nem olyan természetű, hogy az ügy-
nevezett nagy világban feltűnést keltsen. Egyúttal standard alpha-
betumot, a prosodia megjelölését, nevezetesen az indiai nyelvek-
ből idézett alakokban, s valamelyik világnyelvre való fordítást
kíván. A mű — úgy mond — sokkalta jelentékenyebb, mintsem
hogy valamelyik jobban ismeretes nyelvre való fordítását nélkü-
lözni lehetne. Müller kívánsága csak 1903-ban vált valóvá. Alig
hogy megjelent a főherceg könyve, mindjárt egész csapat hiva-
tott és nem hivatott fordító jelentkezett a német és francia
fordításra. Ő Fensége még latin és angol fordítást is óhajtott.

Valamennyi ajánlkozó közül Herrmann Antal mint német fordító s Hornyánszky Viktor mint kiadó vált ki.

József főherczeg erre vonatkozólag ezt írta 1888 június 18-án kelt levelében: „Herrmann Antal cigány levelében maga is ajánlkozik a német fordításra és Hornyánszky Viktor kiadási föltételei oly előnyösek, hogy ilyeneket nem is vártam volna.“ A francia kiadók túlszigázott követeléseire czéloz, mikor levelét így folytatja: „Fájdalom, de mostani világban tudományos munkák nem oly kelendők a sajtóvállalatoknál, mint a francia modern regények.“ Itt említem, hogy a cigány nyelvtan valamennyi példánya elfogyott.

1888 július havában jelent meg Hornyánszky előfizetési felhívása, mely a német fordítás megjelenését az évi novemberre ígérte. E német kiadásban nemcsak a nyelvtannak, hanem az Irodalmi Kalauznak fordítását is ígérték, még pedig fontos adatokkal, nyelv- és zeneprobákkal (eredeti cigány népdalokkal) és kimerítő tartalomjegyzékkel megtoldva.

Az előfizetési felhívásnak, úgy látszik, nem volt kellő eredménye. A dolog úgy fordult, hogy csak a nyelvtan fordítása lett meg. A 90-es évek második felében nyomtatták; de csak 1903-ban került a tudományos világ elé, még pedig mint a Herrmann Antal által megindított „Mitteilungen zur Zigeunerkunde. Organ der Gesellschaft für Zigeunerforschung“ czimű közlőnynek I. kötete.

Az előszót hozzá maga József főherczeg írta.

Meg kell jegyeznem, hogy valamint a Sztojka-féle szótárban, úgy a cigány nyelvtanban is a József főherczeg alkotta abc van alkalmazva. Külföldön más transscriptio szokásos, azért a nyelvtan német fordításában — Müller Frigyes kívánságának megfelelőleg — ez utóbbi van elfogadva. Erre nézve a fenséges szerző 1888 június 18-án kelt levelében így nyilatkozik: „A külföldön használt transscriptio nekem is előnyösebbnek tetszik, mert a magyar orthographia nem ismeretes a nagy világban. Eredetileg munkám csak magyaroknak volt írva, tehát nem reflectáltam más írásmódra.“

Az említett közlőny elnevezése: „Organ der Gesellschaft für Zigeunerforschung“ a főherczegnek egy újabb tudományos vállalkozásán alapszik.

A cigány ethnologia, linguistika és sociologia emberei megalkották 1888-ban Charles G. Leland elnöklete alatt a Gypsy Lore Society-t Londonban. Ez kiadta tisztikarának David Mac Ritchy szerkesztése alatt (1888—1892.) a „Journal of the Gypsy Lore Society“ czimű évnegyedes közlőnyét. Mikor 1892-ben e közlőny megszűnt, a társaság vezetősége elfogadta pótlás fejében a József főherczeg védnöksége alatt Herrmann Antal által szerkesztett és kiadott „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“

czimű közlőnyt, mely addig is a cigány tanulmányoknak kiváló figyelmet szentelt volt s most azonnal mint az egyetemes cigány-ismének a közlönye jelent meg.

A Gypsy Lore Society felélesztését azóta többször megindították, de nem lehetett megvalósítani. A XIII. nemzetközi orientalista congressuson 1902 szeptember 9-én az I. sectio, Herrmann Antal jól megokolt javaslatára, kifejezte abbeli óháját, hogy a nemzetközi Gypsy Lore Society újra fölélesztessék, s hogy József cs. és kir. főherczeg Ő Fensége a reorganisatiót megindítani és gyámolítani kegyeskedjék.

A „II. a“ vagyis indiai sectio e resolútióhoz csatlakozott s azt a szeptember 10-én tartott közgyűlés határozattá emelte.

Ennek alapján jelent meg a „Mitteilungen zur Zigeunerkunde“ I. kötetének borítékján a „Project der Gesellschaft für Zigeunerforschung“.

Tudnivaló, hogy maga a Magyarországi Néprajzi Társaság is a dicsőült József főherczeg védő aegise alatt jött létre.

1888 november 9-én mutatta be nekem Herrmann Antal e fontos teendőkre vállalkozó társaság szervezeti tervét.

1889 február 15 és 22-én voltak nálam azok az értekezletek, melyek a társaság alapszabályait megállapították.

Ő Fensége a Magyarországi Néprajzi Társaság alapítását örömmel üdvözölvén, mint egy újabb haladást a tudomány terén, mely a jelenben sok érdekes felvilágosítást adand annyira ismeretlen hazai népvizonyainkra és jövőre becses adatokat tartand életben, melyek már-már a végelenyészésnek haladtak elébe. Örömmel fogadom el — úgy mond — a cigány szakosztálynak elnökségét, két oly szakavatott előadó segédkezése mellett. Célzás a tervezetre, mely szerint én lettem volna a helyettes elnök, Herrmann Antal a bizottsági előadó.

Mindez nem ismeretlen dolog, de a mi nincs megírva, pedig a legfontosabb, az, hogy József főherczeg volt a hathatósan vonzó központ, mely a társaság kristallisatióját előidézte. Nála nélkül senki sem merte volna az alapítás sikerét reményleni.

Mennyire szívén fekdűt a magyar ethnologia ügye, mutatja 1893 márcz. 25-én kelt levele, mely így szól: „Újra egy kéréssel közeledem hazánknak szakavatott nyelvészéhez, t. i. a már haldokló „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ czimű szaklap élére állottam mint pártoló kiadó, dr. Herrmann Antal átvette a szerkesztőséget és Wislocki Henrik a segédszerkesztőséget. Fő-célom, hogy lássa a külföld, hogy van hazánkban elég tudós ily vállalatokra. Bővitem az anyagot a megbukott „Gypsy Lore Society“ eddigi cigány népisméjével és így reménylem, hogy még bővebben mutathatjuk be hazánk népisméjét a nyugat tudósainak. Dr. Török Aurél, Mr. Leland már elfogadták a munkatársi

tisztet oldalam mellett, így tehát most fordultam csak, midőn a vállalat szép reményekkel kecsegtet, legrégebb tudós munkatársamhoz azon kéréssel, támogasson engem olykor kis lapom részére szakavatott közleményeivel. Iparkodni fogunk, hogy első magyar tudósaink meg legyenek elégedve vállalatunkkal.“

A mi a többi kulturális intézeteinket illeti, megemlítem, hogy dicsőült tagtársunk protectora volt 18 éven át az országos középiskolai tanáregyesületnek azon emlékezetes közgyűlés óta, a melynek alkalmából a fenséges úr maga kalauzolta az egyesület tagjait „magyar pálmák“ között fiúmei paradicsomában.

Protectora volt 38 éven át a Kir. Magyar Természettudományi Társulatnak, melynek hivatalos megalakulása annak idejében csak azon feltétel alatt történhetett meg, ha előbb pártfogót választ magának. A társulat 1843 márczius 14-iki nagygyűlésén egyhangúlag kifejezte abbéli óhajtását, vajha sikerülne István főherceget, mint a természettudományok barátját pártfogóul megnyerni. Iránta való tekintetből találták jónak a társulat cziméhez a „királyi“ szót hozzátoldani. Magyarország leendő nádora a pártfogói czímet szívesen fogadta. István főherceg 1867 febr. 19-én történt elhalálása után József főherceg lett az utóda. A lajtabrucki táborból 1867 augusztus 10-én kelt levelében a többi közt így köszöni meg a társulatnak az őt ért kitüntetést: Legmelegebb hálával a Társulat és annak minden egyes tagja irányában fogadom el ezen boldogult testvérem érdemeit személyemre átruházó megtiszteltetést, annál is inkább, mivel szabad óráim kedvező tudományait csekély erőmmel művelni mindig igyekeztem, ezeknek kiterjedt és jótékony hatásait hazám anyagi fejlődésére élénken szem előtt tartván stb.

A fenséges pártfogó mindenkor élénk figyelemmel kísérte a társulat működését; 1897-ban a Természettudományi Közlönyt „Égi háború a vaáli völgyben“ czimű sajátkezűleg irt tudósításával is kitüntette.

A Budapesti Philologiai Társaság iránti érdeklődését Alcsuthon 1887 október 8-án kelt levelében fejezte ki: „Azon kéréssel fordulok önhöz: lehet-e az „Egyetemes Philologiai Közönyre“ előfizetni vagy sem, első esetben belépnek az előfizetők sorába, mert nagy érdeklődéssel kísérek minden philologiai tudósítást és szeretnék haladni ezen tudománnyal.“

Ugyanez évben az Egyetemes Philologiai Közöny munkatársai sorába is lépett a Koritschnyak-féle Fundamentum Linguae Zingaricae közlésével.

Egy másik közleménye: „Czigány levelek“ czim alatt u. o. 1890. XIV. 737—768. lap jelent meg.

A Budapesti Philologiai Társaság 1887 december 18-án József cs. és kir. főherceget mint hazai tudományunk egyik

specialis ágának maradandó érdemű tudósát egyhangúlag tiszteleti tagjának választotta, és 1888 február 1-én jelenthettem a társaság választmányának, hogy József főherczeg Ő cs. és kir. Fensége a társaság alapító tagjai közé belépett.

A tiszteleti taggá való megválasztását Ő Fensége Alcsuthon 1887 december 26-án kelt levelében így köszöni meg :

Fölötte megtisztelve érzem magamat azon érdem fölötti kitüntetés által, midőn parányi nyelvismei munkám a Budapesti Philologiai Társaság XIII. ünnepélyes közgyűlését arra bírta, hogy engem egyhangúlag tiszteleti tagjának megválasztott. Örömmel fogadom el ezen kitüntetést, mely hazánk kiváló tudósai sorába lépni méltatott, s hálásan köszönöm meg személyem iránt az által tanusított jóindulatjukat stb.

A dicsőült főherczegnek magy. tud. akadémiai tagságára vonatkozólag a következőket van szerencsém jelenteni.

Az igazgató-tanács tagjává 1881 február 20-án, az I. osztály tiszteleti tagjává, Hunfalvy Pál, Szász Károly s a magam ajánlására 1888 május 3-án választatott meg, még pedig 42 szavazattal 1 ellenében. Én azonnal telegrammban, Jókai meg levélben értesítette Ő Fenségét a szavazás eredményéről. Jókai jónak látta azt az 1 „nem“ szavazatot a maga balhiedelme szerint mentegetőleg magyarázni, mire a főherczeg talpraesett választ adott. Milyen örömmel és hálával fogadta megválasztását, tanusítják hozzánk intézett levelei, melyek közül a Jókainak szólót különös érdekességénél fogva egészen ide iktatom: Budapesten 1888. 8/5. (azaz: május 8.)

Tisztelt Barátom!

Fogadja őszinte hálámat szives üdvözléteért, melylyel igazán az első lepett meg új minőségemben. Iparkodni fogok azt kiérdemelni. Elmosolyogtam a hit és vallás által tiltott „igen“-nek, de becsülöm nagyon, ha valaki erősen tartja elveit és fontos ok nélkül meggyőződésből el nem hagyja és nem változtatja.

Magam is büszke vagyok most már igazi akadémiai collegája lehetni, midőn valóságos tanítványa voltam azon korszakban, mely távol tartott hazámtól. Könnyen megeshetett volna akkor, hogy elfelejtettem volna anyanyelvemet, ha folytonosan nem olvastam volna mostani collegám munkáit.

Maradok váltig

legőszintébb barátja

József főherczeg.

A magyar nemzet ezeréves fennállásának ünnepén a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem József cs. és királyi főherczeg Ő Fenségét honoris causa doctorrá avatta.

1896 szeptember 8-án volt szerencsém Ő Fenségének a doctori diszoklevelet hivatalos ünnepeiséggel átnyújtani, s Ő Fensége mély hálájának kifejezése mellett kinyilatkoztatta, hogy valamint eddig, úgy ezentúl is szabad óráiban tudományosan kiván foglalkozni. Fiumében 1896 április 18-án kelt levelében így nyilatkozik e kitüntetéséről: „A budapesti kir. magy. tudomány-egyetem bölcsész-tudományi karának határozata, melynek folytán engem be nem számítható nyelvészeti és néprajzi dolgozataimért egyhangúlag honoris causa doctornak választott, a legőszintébb hálára kötelez, és kénytelen vagyok ezen fölötte megtisztelő határozatba belenyugodni és azt elfogadni, habár meggyőződésem, hogy rigorosumot letenni rám nézve leküzdhetetlen nehézségekkel járna.“

Szeretreméltó kedves humorát, mely e soraiból is kivillan, mindenki tapasztalhatta, a ki szerencsés volt vele érintkezhetni.

Barátságos fesztelen társalgása szülte azt a sok anekdotát, mely róla kering, s mely ha nem is mind szórul-szóra igaz, mégis nagyon jellemző arra nézve, hogyan vélekedik a nép József főhercegről, s mily páratlan az a népszerűség, mely őt mindenkor környékezte.

Áldott jó szívéhez sokan fordultak támogatásáért, s ő mindenkor kész volt tőle telhetőleg segíteni.

A tűzoltóság kötelességeinek teljesítésében maga is részt vett, s megható az a jelenet, mikor hosszú fáradságos utazásról haza érkezik s alig hogy az ebédhez ül, a vészharang megkondul s ő rögtön a vész helyére siet s mint tűzoltó maga is dolgozik.

Az állami alkalmazottak egyesületének is ő volt védnöke.

Egyik főfőgondja volt, hogy a cigányok állapotán javítson. Telepítette, munkához szoktatta, s mikor a hatóságok a kóborlások megszüntetése végett szigorúbb intézkedésekhez nyultak, cigány nyelven irt felszólítást intézett e páriákhoz, hogy megnyerje őket a civilisatióknak. Ebbeli törekvése természetesen csak sporadikus sikerrel járt. Az a nép, melyen a biblia szavai teljesedtek: *vagus et profugus eris super terram*, melynek egész multja nem egyéb szakadatlan szenvedésnél, melynek jelene is telve van az iránta való előítélettel, most is gyanúval nézi a rája vonatkozó intézkedéseket, s épp azért a törvényhozás csak is akkor fog velük szemben sikert aratni, ha szem előtt tartja azt a rég elismert igazságot: *cessante causa cessat effectus*.

Mennyi gyöngéd szeretet és családias érzék dobogott e fenséges tagtársunk szívében, arról levelei nem egyszer tanuskodnak.

Gyermekeit becéző nevekkal illeti s öröme telik benne, mikor tudatja, hogy Mariskája most cigány leányt fest, hogy Józsi fia ordast lőtt, s megható az a gyöngéd apai szeretet, melylyel ragadós betegségbe esett két leánykáját két hónapon át szakadatlanul maga ápolja. 1887 június 16-án írja Fiuméből:

Tegnap szüntettetett meg a nyolcz heti vesztegzárom, mely alatt, mint annak végrehajtója, elzárva a világtól annyi dolgom vala, hogy a cigányokat cserbe kellett hagynom . . . Ajánlom magamat kedves emlékébe és jelentem, hogy talán ezen hét végén haza viszem kis reconvalescenseimet.

Végig tekintve e fenséges rangú és fenséges jellemű embernek egész életén, azt kell vallanunk róla, hogy addig, a mikor felejthetetlen emlékü László fiát oly borzasztó módon elvesztette, az igazán boldog emberek közé tartozott.

A sok kitüntetéshez, melyek sikeres munkásságának és maradandó érdemeinek méltó elismerését hirdetik, hozzájárult az az igazi boldogság és meglegedés, melyet a családi kör neki nyújtott. Maga mondja Margitszigeten 1889 június 28-án kelt levelében: „Nem tagadhatom, hogy az isteni Gondviselés minden tekintetben boldogsággal és meglegedéssel áldott meg, de tetézi az emberi élet ezen kincseit azon benső részvét, melylyel egyesek és testületek szeretett hazám területén kitüntettek.“

Úgyde a felhőtlen magasból is lecsaphat a gyújtó villám. Azért vidám napjaidban félj a balsors alattomos közellététől. Ne ama javakhoz csatold szívedet, melyek az életet mulólag díszítik. A ki bír, az tanuljon veszteni, a ki boldogságban van, az tanulja meg a fájdalmat.

Azt a kérélhetetlen igazságot, melyet Schillernek ezen irtóztatóan fenséges szavai hirdetnek, József főherczeg is keservesen tapasztalta. 1895 szeptember 2-án történt az ágyai erdőben az a nagy szerencsétlenség, mely László főherczeg reményekkel teljes fiatal életébe került.

Megható az a levél, melyet József főherczeg 1895 szeptember 23-án Bodó János missionariushoz intézett:

„Megtört ember vagyok . . . érzem, hogy földi boldogságom, mely kedves családi körünkben oly kimondhatatlan nagy volt, most már oda van.“

Mint igazán vallásos ember az isteni Gondviselésnek kifürkészhetetlen bölcs akarata előtt keresztényi alázattal meghajolt: Fiat voluntas tua.

Újabb családi gyász érte gyöngéden szeretett leányának, Klotild főherczegnőnek, s nagyapai szeretettel kényeztetett unokájának, Mátyás főherczegnek halálával.

Saját éltes kora is meghozta a maga bajait. 1905 január 2-án jelentették a hirlapok, hogy József főherczeg súlyos beteg. Mennyire súlyos beteg, azt abból következtethettem, hogy ő, ki minden levelemre azonnal, még pedig mindenkor maga, felelt, újévi üdvözetemet már csak titkári hivatala útján viszonzotta, utolsó levelemre pedig már csak a gyászjelentés válaszolt. Jól-

lehet halála hire nem ért váratlanul, mind a mellett engem is megdöbbsentett.

A minő nagy volt örömünk, mikor József főherczeg a maga kéziratát a M. Tud. Akadémia ítélőszéke elé terjesztette, a minő büszkeséggel teltünk el, mikor e korszakosnak bizonyult munkát az Akadémia kiadványai közé iktattuk, a minő lelkesen választottuk tiszteleti taggá, mikor tudományos érdemeinek hálás elismeréssel akartunk adózni: oly nagy lett a mi gyászunk, a mikor elvesztettük.

Láttam azt a végtelen komor éjjeli fölvonulást, a mikor koporsóját ugyanaz a fekete zárt kocsi hozta föl a budai várpalota kápolnájába, mely nyolczadfél évvel ezelőtt felejthetetlen Erzsébet királynénk földi maradványait szállította volt.

Jelen voltam másodelnökünkkel együtt temetésénél s láttam azt a fejedelmi gyászpompát, a hódolat és szeretet ama szám-talan jelét, melylyel ravatalát környezték s koporsóját az örök nyugalom helyére, a nádori sírboltba kísérték.

Mikor József főherczeg czigány nyelvtanát a M. Tud. Akadémiának bemutattam, beszédemet e szavakkal fejeztem be:

„Ismertetésemből, úgy hiszem, szemlátomást kiderült, hogy szerzője, kiben a magas polcz fénye a tudomány világosságával egyesül, a M. Tud. Akadémia részéről a legmélyebb hála s az osztatlan elismerés koszorúját teljességgel megérdemli.“

A magas polcz fényét a sír sötétsége váltotta föl; de azok a sugarak, melyeket dicsőült tagtársunk a maga tudományával, hazafias tevékenységével és szeretetével a magyar nemzetre árasztott, soha el nem ilyésznek.

F ü g g e l é k.

József főherczeg levelei Ponori Thewrewk Emilhez.

I.

Budapesten, 1887. 18/1.

„Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Mivel hosszabb szünet után Jókai barátom által újra a czigány nyelv tanulmányozására indítottam és már is munkám nyelvtani részét átadtam a Magyar Tudományos Akadémiának, érzem, hogy szükségessé vált a kiegészítő részt, t. i. a szótárt is valahára napfényre bocsátani. Ez azonban nagy munka, mert eddig hatszáz egynéhány lapra terjed, részben rendezve, részben szétszórt lapokon rendezetlenül följegyezve. Mivel nyári hivatalos utaim csak télen engednek ily munkákkal foglalatkoskodnom és akkor is csak időnként, még csak jövő, azaz 1888-iki tavaszig leszek kész az összeállítással. Rendezem párhuzamos rovatokra beosztva, a tájszólások szerint, beleértve néhány indiai nyelvet is. Ezt a szótárt eddig csak Miklosich és Jókai látták.

Összeállítottam nagyrészből saját gyűjteményeimből, részben mások kézírataiból és nyomtatott könyvekből, de csak olyanokból, a melyeknek szerkesztői megbízhatók. Mint új szerzemény jön hozzá Mr. Charles Leland angol cigány szógyűjteménye, a melyet naponta várok. Sztojka és Balogh művei csak részben használhatók, mert sok nem mindig szerencsésen sikerült saját képzett szót tartalmaznak. Mindezeket csak azért jelentem be önnek, mivel netalán Jókaitól tudomása lehetne egy ilyenféle szótárról és netalán azt hihetné, hogy már kész. A szótárnak az az előnye lesz, hogy a nagyon is szíves uraknak nem lesz annyi bajuk vele, mint a nyelvtannal, a melynek beható és fáradságos átvizsgálása örök hálára kötelezett le. Ajánlom magamat további kedves emlékébe, maradván őszinte tisztelője: József főherczeg.

II.

Alesuthon, 1887. 20/1.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Mellékelve küldöm azon munkák leltárát, melyek az általános cigánybibliographiáról szólnak és melyeket ismerek: Miklosich kézíratainak leltárát, úgymint a néhány nálam találhatóakat és végre az általam ismert könyveket, melyek vagy hazánkban jelentek meg, vagy hazánkíai által irattak, vagy magyar cigányokról tárgyalnak. Sajnálom, hogy könyvtáram szegény a cigány bibliographiában, de többet végeztem szóval a romákkal, mintsem bírtam volna könyvekből, sőt bevallom, hogy sok cigány munkáról tudomásom sem volt. Az első, mely kezembe jutott, Liebich „Die Zigeuner“ volt, akkor pedig már beszéltem ezen nyelvet és tapasztaltam, hogy a német helyesírással nem képes az ember más nyelv hangjait kifejezni. Beszéltem Liebich cigányjaival és a szerint kiigazítottam szótárát. A munkák megítélése igen bajos reám nézve; p. o. Ilnátko oly szíves volt nyelvtanát diszpéldányban nekem küldeni. Csak nem írhatom oda, hogy a nyelvtan szabályai „Puchmayer cseh cigány Romani ésib“-jából másoltattak le, mert a tót cigányok némileg eltérő szabályok szerint beszélnek. A szótárban sem egyvidékiek a szavak. Tehát írtam neki, hogy igen hasonló a cseh-morva tájszóhoz. Más írók megtámadták, de én nem akartam sérteni és jóakarátját elismernem kellett. Más Miklosichsal, a kivel folytonos levelezésben álltam és a kivel sokat együtt tanakodtunk különféle kérdésekről. Maradt még egy fontos kérdés, melyet nem mertünk tovább ventilálni: t. i. hol szerezte egy írást nem tudó míveletlen nép a gazdag nyelvtant? Elhozta-e Indiából? Ámde Indiában az élő nyelvek e tekintetben mind szegényebbek. És még sem lehet föltételezni, hogy egy annyira a világban elszórt nemzet más nyelvek mintájára egyetemes nyelvtant alakított volna. Talán még élt a szanszkrit és prákrit, midőn fölszedték sátorfáikat Indiában? Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván őszinte tisztelője: József főherczeg.

III.

Alcsuthon, 1887. 24/1.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Folyó hó 22-éről kelt levele tárgyalja a magyar cigányzenét. Fájdalom, nincs jó hallásom és nem tanultam soha zenét, de annyit mégis meg tudtam itélni más országokbeli cigányoktól hallott zenében és énekben, hogy az eltér a honitól. Midőn Muttershausenban (az akkori nassauai herczegségben) egy cigánytelepen több hetet töltöttem és teljesen velük éltem, énekeiket és zenéjüket, mely búgó-sipból, furulyából, tilinkóból, gitárból és hárfából állt, hallván, észrevettem, hogy, habár a cigány tűz és változó bús és vig megvolt a nótákban, mégis más hangzással bírt. Nem volt az a változatosság, mint nálunk a lassú és friss között. A török cigány-tánczosnőkkel többször Orsován és Mehádián találkoztam, ezekhez járult tamburin, nagyobb-kisebb gúzsza és sipok (mint a szerbeké). Ezen zene éppen nagyon egyhangú sírós. Az oláh cigányokat évente hallom kisjenői jószágomon. Ugyanoly hangszerekkel, mint a magyaroké, nagyon unalmas kólót húznak, nincs abban semmi magyar hangzású dallam. Újólág rendeltem most különféle antiquariatusokban régi és újabb cigányokra vonatkozó munkákat. Ha több összegyűl, bejelentendem névsorukat.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

öszinte tisztelője

József fh. s. k.

IV.

Alcsuthon, 1887. 6/2.

Tisztelt Tudor Uram!

Ne tessék rám neheztelni, hogy mult hó 30-áról kelt levelére csak most válaszolok, de egy hétig voltam erős hurut által az ágyhoz kötve. Talán inkább elővigyázatból, tekintve a nem biztos idöket, az északkelet felé föltornyosult sötét felhőket; honvédnek csirájában kell elnyomnia testi baját, hogy harczképes legyen, habár remélhető, hogy csak szükségtelen elővigyázatból is. Fogadja tehát most szívesen legbensőbb hálámat azon érdekes három művéért, melyekkel meglepni méltóztatott. Éppen jókor érkeztek, hogy unalmas tétlenségemben vigasztaljanak. Fölötte örvendek annak, hogy az Akadémia önt bízta meg a kiadás körüli teendőkkel, csak sajnálom, hogy ezáltal terhére estem. Gyöngékedésem alatt magam is körültekinték a magyar irodalomban, alig van regény, mese stb., melyekben nem volna szó cigányokról. Főkép Jókai legtöbb munkáiban szerepelnek. Az ön által említett kéziratokról sejtlemem sem volt, igen érdekesek lehetnek, főkép az, melyet egy oskolavégzett cigány írt. A hogy tavaszkor Erdélybe jövök, iparkodandok azt megláthatni, kár volna, ha a muzeumban olvasatlanul megfakulna. Jelentem egyúttal, hogy folyó hó 9-én délután Fiumébe indulok, mint növényhonosító. Talán közölhetek ismét

valamit a növénytani lapokban. Ha pedig esős idő lesz: a cigány szótáron dolgozandók.

Ajánlom magamat szíves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

V.

Fiumében, 1887. 26/2.

Tisztelt Tudor Uram!

Őszinte halát mondván szíves, f. hó 22-éről kelt leveléért és azon sok fáradozásaért kis munkám körül, jelentem, hogy Budapestre valószínűen április hó vége felé jövök, addig is rendes téli hurutjaimat az enyhébb égalj alatt gyógyítván. Nagyon örvendenek akkor személyesen tárgyalhatni Önnel mind a bibliographiát, mind más nyelvészeti ügyeket. Mellékelve felsoroltam néhány munkát, melyeket most sikerült megszereznem. Jelenleg itt tartózkodik egy fiatal Siami herczeg, ki katonai intézetekben nálunk neveltetett és jelenleg hadapród az itteni cs. k. ezrednél. Reményem, hogy anyanyelvét még tudja, mert szándékom vele összeköttetésbe lépni. A cigány-magyar több tájszólásbeli szótárom rendezésén dolgozom most is lassacskán, de még csak az *a* bőtfű 25. lapját értem el. Naponta csak 1—2 órát töltök ezen munkával. A szavak rendezését úgy intézem el, hogy a származásra rokonok egymás után felsorolatnak, ha nem is éppen alfabetikus rendben. Úgy p. o. az igéknél a tőige, ennek mult-részcsülője, ebből származó igehatározó, műveltető-, gyakorító-alak, igei főnév s a t.

Ajánlom magamat további kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

VI.

Fiumében, 1887. 23/3.

Tisztelt Tudor Uram!

Folyó hó 13-ától 21-éig be lévén szüntetve minden postai és távir dai közlekedés Fiume felé, csak tegnapelőtt kaptam becses levelét és a cigány bibliographiát az osztrák déli vasúton. Még a m. á. vasúton 3—4 napig tartand a hófúvások áttörése, ha a ma beállott sci-rocco esőzés nem segít a munkákon.

Csudáлом működését, sohasem hittem volna, hogy annyira kiterjedt a cigány irodalom, igaz, hogy keveset gondoltam vele, mert csak a nyelvészeti részét vettem igénybe. Egy megjegyzést a statisztikai rész 8. lapjához csatoltam Debreczenre vonatkozólag. A népszámlálás 1881-ben nem vette föl a cigányokat mint külön nép- és nyelvfajt, pedig magam sokat járok a debreczeni cigányvárosban, hol az igazi magyar-rom tájszó uralkodik. Telepített rom-ok, koromfeketék, részben mesteremberek, részben állandó lakással bíró csavargók.

Rómer tanárom figyelmeztetett Lugosy debreczeni tanárra, ki akkoriban nem tudott kifejezést találni a magyar cigány nyelvben a

„jóllakni“ szóra. Rómernek akkor irtam, hogy ez cigányul „me cháv man csálo“ = tele eszem magamat, „me szinyom csálo“ = tele vagyok hangzik. Utólag ezen kifejezést a debreczeni rom-ok között használtam és ők értették és mindennapi kifejezésnek tekintették.

Alcsuthon van 3 megmagyarosodott család: Torma, Járóka, Balogh; Göbolyjárasi pusztámon egy, Sarlai; látszik rajtuk az indus typus, de nem szeretik hallani, hogy őseik nem magyarok valának. A nép összeírása e tekintetben nem megbízható, mert az illető tisztviselők nem nyelvészek. A cigány nyelv lassan mégis elenyészend, csuda, hogy eddig élt, azért iparkodtam Miklosichcsal annyira még emlékeit föntartani. Čop Lenger Marlet Mara írónő most kutat a cigányok után Algerben, Afrikában. Két törzsöt talált, a kit az arabok idegennek vallanak és kik nyelvüket közölni nem akarják. Küldtem neki núbiai, török és kisázsiai cigány szótár kivonatokat és néhány beszélgetési tételeket. Ha cigányul helyesen tudja megszólítani, megnyerendi bizalmukat. Spanyol cigány van ott több is, azt tudom, de azokkal más cigány alig tud beszélni.

Szótárommal sok bajom van, csak az 56. lapra jutottam, nagy munka a sok anyagot rendezni; pedig úgy vélem, hogy 1000 lapon túl is fog terjedni.

Mr. Leland még nem küldte nekem az angol cigány szógyűjteményét, melyet szinte fölvenni szándékom, mert ő nagyon megbízható gyűjtő és jól beszél cigányul. Ajánlom magamat kedves emlékebe, maradván legőszintébb tisztelője
József fh. s. k.

VII.

Tisztelt Tudor Uram!

Folyó hó 7-éről kelt szives leveléből legnagyobb érdekléssel kísérem két tőlem eddig nem ismert eseményt, t. i. hogy hírneves vezéreink között cigányok is voltak és hogy Kis-Egyiptom Indiában keresendő, ez utóbbi döntő és ezt a cigány nyelvből bebizonyítani nem nehéz.

A szindhi nyelvben rengeteg cigány szót találni, melyeket részben ki is mutattam, a bihari nyelvet beszélő indusok ezekkel a szindhikkel határosak és az ezen nyelvben megjelenő kitünő angol munka már is első füzetében hoz annyi szavat, a melyet a cigányból értek, mint a mennyi semmi más ind nyelvben nem található.

A cseh-morva cigányok magukat zindo esz. zinde tsz., a németek szinto, zinto-nak nevezik, ez is lehetett a szindhi-ből.

Leland indiai dom-jait rom-ból származtatja, de ezek is elég közel laknak a szindhi-hez, közelebb sokkal, mint az elszórt cigányok egymáshoz.

Mult hét végével egy igen érdekes munka jelent meg: „Die Mundart der slovakischen Zigeuner, herausgegeben mit Unterstützung

der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien von Dr. Rudolf von Sowa, k. k. Gymnasialprofessor. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprechts Verlag. 1887.“ 8-adrét. 194 lap. Ezen munka részletesen tárgyalja a nyelv rokonságát, tájsházásait, idegen befolyásokat, hanglejtéseit s a t. Részletes nyelvtan, analytikus és synthetikus rész. Mesék, mondák és rövid szótár. Csak tegnapelőtt kaptam és most kertész lévén, átfutottam csak és úgy vélem mégis, hogy nagyobb-részt a tanár úr nem compilálta, hanem romoktól vette föl. Ő tencsényi cigányokkal foglalatoskodott, a melyekkel a nyitrai honvédtáborban gyakran találkozom, tehát rögtön rá is ismertem nyelvükre. Ezen munka összehasonlító része, főképp az s, sz, h bötük elcserélése, szinte szindhire mutat.

Mara Čop Lenger Marlet fiatal írónő Algirből tudósított, hogy ott sok spanyol cigányt talált, de azokat nem érti, a mi igen természetes, mert én sem értem, vagy legfőlebb igen keservesen értem őket. Azonban talált ott más cigányokat is, melyeknek tölem neki fölirt mondatokat török, ázsiai, magyar és szláv dialektusokon fölolvastott és melyeket nehézség nélkül megértettek. Ő a cigány királyt keresi, lehet, hogy locális királyt talál, de általánosnak a mi rom-aink között hire sincsen. Szerencse volt, hogy első kitünő nyomdánkknak csak a teteje égett el és örvendek, hogy tűzoltóink jól viselték magukat. Régi fogalmazványaimból azonban néhány hónap lefolyása alatt kéziratomat ismét pótolhattam volna. Szótáram csigalépésekkel halad, mert szép az idő és ültetek pálmát pálmához tengerparti kertemben.

Ajánlom magamat kedves emlékébe azon tudósítással, hogy Jókai ittléte alkalmával ígérte, hogy sok cigány adatot fog Önnek közölni.

Maradok
Fiumében, 1887. 15/4.

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

VIII.

Fiumében, 1887. 30/4.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Bocsánatot kérek, hogy 16-áról kelt szíves levelére oly sokáig nem válaszoltam, de őszintén bevallom, hogy a szép idő több hosszabb tengeri kirándulásra csalt és a többi időt fölhasználtam újabb honosítási kísérletekre kertemben.

A nyelvtan alakja igen díszes és újra csak köszönhetem ezt szíves folytonos fáradozásainak.

A négytagos cigány szavaknál a német dialectus szerint a harmadik szótagra, ha rövid is, esik a hangsúly, úgy mint a 3 szótagosaknál, a magyar dialectusban a 3 tagosaknál, ha rövid is, az utolsóelőttire esik, a négytagosaknál inkább az első tagra teszük a súlyt, po. asztáribé, ámbár itt az első a rövid, a második a hosszú.

Az igaz, hogy a sok dialectus, mely hazánk romái között létezik, igen nehéz határozottan megmondani, melyik magyar, tót, oláh, szerb, szirmiai s a t. cigány dialectus. Sztojka oláh cigány grammaticával és szótárral, de kiejtése inkább magyar. Azért az ő nyelvtani alakjait külön megjegyzésben tettem ki, mint az Alsó-Duna és Tisza köztit. Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

IX.

Fiumében, 1887. 27. Junius.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Tegnap szüntettetett meg a nyolcz heti vesztegzárom, mely alatt, mint annak végrehajtója, elzárva a világtól, annyi dolgom vala, hogy kellett a cigányokat cserben hagynom.

Müller hangsúly-jegyzetei tökéletesen felelnek meg a valóság-nak már azért is, mivel a magyar cigányok igen is ingadozó alakokban használják. Formulázása, a hogy írja, egészen helyesen felel meg.

A zenészek Fehér- és Zalamegyében po. így is szólnak: „mrő csävörő színye bárő“, míg Somogyban találtam olyanokat, kik így hangsúlyozták: „mrő csävörő szlyé bárő“.

Leghelyesebb volna e szerint a zárjelek közé helyezetteket is meghagyni. A legnehezebb problema a nagyidai nóta, érthető szavait helyreigazítva már Jókai barátomnak is megfejtém, de valami összefüggő értelmet kihozni a szövegből lehetetlen. Úgy vélem, hogy mivel se cigány, se én nem értjük, eredete az lehet, hogy egy a nyelvet nem ismerő a hangok szerint följegyzé, de nem helyesen. Nem is képzelhetem, hogy régi időben ennyi érthetlen szó lett volna e nyelvben, melyek később elvesztek. A mellékletben a lehető megfejtés. Egyiptomi nyelvekhez nem értek, de az élő indus nyelvek szótáraiból, sőt a szanszkritből sem találtam az érthetetlen szavakra magyarázatot. Sztojka Ferencz sem értette.

„Farohez“-t így magyarázom: F, ph, pf igen gyakran különböző tájszólásokban elcseréltetik, tehát csak pharo = nehéz, vagy phuro = öreg lehet, míg „hez“ egyszerűen hjesz, hisz, szlye, színye; hom, szom, szlyom, színyom vagyok segédige tsz. 3. szem.

Ez esetben hiába hivatkoztak rám a cigányok, mert én sem igen értem a nehéz szavakat.

Mellékelve küldök még egy érdekes manuscriptot, használat után kérem nekem visszaszármatatni, mert én is az apátnak hazaküldöm. Megfelel a dunáninnyi zenészek nyelvének, de érdekes volna a tudomány szaporítására kinyomtattatni.

Ajánlom magamat kedves emlékébe és jelentem, hogy talán ezen hét végén hazaviszem kis reconvalescenseimet.

Maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

X.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Julius hó 27-éről kelt levelére csak oly későn válaszolok, mivel negyedszer és pedig igen behatóan átkutattam könyvtárom nyelvészeti osztályát, de bizony újat nem találtam a rom-nyelvre vonatkozót. Így tehát III. „A cigány mint a szépirodalom és művészetek tárgya“ minden megjegyzés nélkül kerül vissza kezeibe.

Csak annyit jelenthetek, hogy Lenger Marletné az „Adelhöfe“ folytatását, t. i. „Südslavische Frauen“ czim alatt semmi külföldi és osztrák könyvkiadó nem vállalta el, mivel a francia regényíró-módor minden nemesebb érzést végkép tönkretett, így tehát Grill Richarddal vállalták el annak kiadását hazánk földjén, habár németül is írta horvát testvér irónónk. A munkában sok cigány adat lesz, melyeket én közöltem a szerkesztőnével. De ezen munka még nincsen kezünkben, reménylem azonban nemsokára napvilágra kerül.

Egy régi kézirat van most Falk és Veigelsberg Leo kezei között („Anna Boekler“), melynek kiadására Jókaitól ma nyert levél szerint vállalkozand a P. Lloyd és Nemzet szerkesztője; megezáfolja a gyermekeladási és lopási tulajdonokat, melyekkel a cigányokat vádolták, de munkája kiadása előtt meghalt, így tehát jogosítva érzém magamat, azt a nagy világ színe elé bocsájtani.

Folyó hó 7-éről kelt levelére következőket válaszolhatok: tróni, throni tör. c. = zsámoly (bolgáruul tron' = trón vagy ülés a templomban, mely menyezet alatt áll). Θροvi. csiben, csibena (-ben, -pen, -be végzők) mind kivétel nélkül *a*-val képzik a többesszámot. Ez a magyarázat helyesebb lett volna mint megjegyzés. Így jár a gyakorlatlan író, hogy maga érti, de nem számít rá, hogy nagy közönségnek ír, mely nem köteles cigányul érteni.

A török cigányok a vasat különfélekép nevezik, úgymint: sasztír, szasztír, szasztér, szasztiri (szanszkrit: s'asztrá).

Az -isz, -osz végűeknél (rövidítve -i, -o) így áll helyesen a török: szulivári esz. és tsz. kantár, kantárok;

suvár, usvár = kantár esz., suvarozó, usvarozó = diminutiv; kantárka egy. (σολιβάρι, σολιβάρι, σολβάρι; görög);

többesszám: suvará, usvará, szulivári = kantárok.

A magyar cigányok a „szavari“-t egyes- és többesszámban egyformán használják.

Az oláh szálavári egy. és tsz. (másképen karpén, karpéna = kantár, kantárok);

cseh-morva: szavaisz esz., szavariszi tsz., csanyecskosz esz. csanyecskoszi tsz. = kantár, zabla;

német: szavari egy. és tsz. = kantár, zabla (szavara tollhiba);

vándor: szavarisz, szavari esz. és tsz. = kantár (szavare tollhiba).

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván hálás

Alcsuthon, 1887. 10/8.

őszinte tisztelője József fh. s. k.

XI.

Tisztelt Tanár Uram!

Mellékelve küldöm az angol és amerikai cigány tudósok czímét, úgymint Podhorszky másik levelét, mely összefüggésben áll az átadottal. Kedves emlékébe ajánlva

Budapesten, 1887. 31/8.

József fh. s. k.

XII.

Alcsuthon, 1887. 8/10.

Tisztelt Tudor Uram!

Fogadja őszinte hálámat az átküldött „Fundamentum linguae zingaricae“ 15 példányáért. Elküldök ezekből néhányat ismert cigánykedvelő tudósoknak. Egyszersmind azon kérdő kéréssel fordulok Önhöz: Lehet-e az „Egyetemes Philologiai Közölnyre“ előfizetni vagy sem? első esetben belépnék az előfizetők sorába, mert nagy érdekekkel kísérek minden Philologiai tudósítást és szeretnék haladni ezen tudománynyal. Az örmény területen föltalált cigánytelepek a X. századból nagy fontossággal bírnak e nép történelmében és talán még újabb kutatásokra adandanak alkalmat.

A Fascic. 119. Nr. 15. mellékelve visszaküldöm.

A cigány nép jellemére némi világosságot terjeszt nemrég kezdett és jó eredménnyel folytatott azon kísérletem, hogy Göböljárási pusztámom alkalmazom mindenféle munkára. Az ürge fogás már régi idő óta létezett, de jelenleg már földmunkához is állanak, mint fűtő a cseplőgépeknél sat. Már egy kis sereg állandó szolgálatomban van. Erdélyben ez mind létezett, mert ott a béresek, cselédek majd mind cigányok. Göböljárási ispánom tanul is már cigányul.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XIII.

Tisztelt Tudor Uram!

M. h. 22-ikéről kelt nagyon érdekes levelét Kisjenőn kaptam a hangjegyekkel együtt. Ott voltam Józsi fiammal vadkan pusztításra, de egy erős hurut, mely még most is kisebb mértékben tart, nem engedé részt vennem a vadászatokon, így tehát a kis-jenői oláh telepített, magyar telepített zenész és oláh vándor cigányokkal mulattam. Úgy is, ha hírem jár, ott gyülekeznek házam körül. A zenészek, a kiknek primásuk kótákat ért, megismerték a Violából származó nagy-idai nótát, de ők is oda nyilatkoznak, hogy ez nem egészen az eredeti. A Quodlibetet nem egészen ismerték, de hasonló dalokat azonban akadály nélkül húztak el.

A szövegeket semmiféle cigány nem érti és úgy mint én is, csak egyes szavakat összefüggés nélkül magyarázhatnak.

Mellékelve találja a Quodlibet fordítási kísérletemet. Mind ezen szövegek lehetnek hallás után hibásan följegyzettek, oly valakitől, a ki a rom nyelvet nem bírja és kevés időt fordított a kellő kikérdezésre.

Három hét előtt volt itt egy ismert vándoresalád, ezek oláh cigányok; 4 nappal később érkeztek a Komáromra illetékesítettek, szinte vándorok, a melyek oláh-magyar keveréket beszélnek; po. az elsők: munró enyém, a második minro; magyar-tót cigányok mro, miro-nak mondják. Az elsők az r-t nagyon élesen és morogva ejtik ki, mintha 3—4 r volna, a második család az r-t egyszerűen, de éle-
sebben mint a magyarban. Épp úgy a ph, kh, th az elsőknél mélyen gutturale rekedt aspiratióval, a mellett sok diphtongokat használnak mint főkép a nyugat-tót cigányok (l. Sowa, Die Mundart der slovakischen Z. 17. lap); a cs-t minden aspiratíó nélkül, míg a második család a csh-t erősen aspirálja, mi a magyar cigányok befolyásának tulajdonítható és a hindi-ben is előfordul; a kh, ph, th-t ezek kevésbbé aspirálják, diphtong náluk nincsen. Azonban ezek a tájszólási eltérések olyanok, hogy minden vándoresaládnak más nyelvtant (főkép a hangtanra tekintettel) kellene írni.

Az első banda oláhosan a végszótagot hangsúlyozza, a második az elsőt 2 tagos szóknál, hármasaknál a 2-at, négyeseknél az elsőt és utolsóelőttit, p. o. munró hercegoná (1.); minro hercegoná (2.), a mi éneklő jelleget ad a beszédnek; (1.) mangaü tut baró rajá; (2.) mánga tut báro rája.

Most jobban figyelek mindezekre, mert érzem azon hiányt, hogy a hangsúlyozást eleinte nem vettem föl. Kell is jól vigyázni, mert, ha a táborba jövök; az egész társaság öregje, nagyja, apraja körül fognak és mind egyszerre beszél az ékesszólás legkiválóbb virágjaival, a mennyire ezt nyelvük engedi, a guló (édes), baró (nagy), sukár (szép), kiralutnó (királyi), lacsó (jó) mind megelőzik a címet, a melyet vagy rajá (voc. úr), vagy hercegoná (voc. idegen szónál: herczeg) és végtére még uprutnó (legmagasabb) is követ. Főkép az asszonyok és leányok tudnak szebbnél szebb dicsérő czimeket adni és boldogok, ha ilyeneket viszonz az ember. Mivel néhány év előtt himlőt impörtáltak Alcsúthra, a község nem engedi az itt táborozást, azért engedem hogy Göböljáráson egy félreeső legelőn szálljanak, hová aztán jut nekik kergés juh vagy hizni nem akaró disznó. A tisztartóm és göböljárási ispánom is már oly cigánybarátok, hogy kezdik a nyelvüket tanulni.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván
Alcsúthon, 1887. 3/11.

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XIV.

Tekintetes Tudor és Elnök Úr!

Fölötte megtisztelve érzem magamat azon érdemfölötti kitiüntetés által, midőn parányi nyelvismei munkám a budapesti philologiai társaság XIII. ünnepélyes közgyűlését arra birta, hogy engem egyhangúlag tiszteleti tagjának megválasztott. Örömmel fogadom el ezen kitiüntetést, mely hazánk kiváló tudósai sorába lépni méltatott és hálásan köszönöm meg személyem iránt az által tanúsított jó indulatjukat. Mult őszi óta gyöngélkedvén, nem merek egyelőre más útra kelni mint Vizkereszt után Fiumébe. Ha a zord időjárás az uraknak nem akadály, akár melyik nap ezen időszakban szívesen látnám a küldöttséget itt Alcsúthon, mint kedves vendégeimet. Csak kérem velem tudatni, melyik vonattal szándékoznak Bicskére indulni és hányan, hogy e szerint fogataim ott várhassanak. Egy táviró-sürgöny az előző napon elégséges.

Maradok benső hálával

Alcsúthon 1887. Deczember hó 26.

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XV.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Bocsánatot kérek, hogy csak oly későn küldöm vissza az 1827. cigány grammatikát és szótárt, de kevés időt fordíthattam rá, mivel észak-keleti szomszédunk más sürgősebb teendőkkal halmozott el, melyek azonban hála Istennek most már elintéztettek.

Mellékeltem hozzá néhány rövid megjegyzést.

A munka nagyon érdekes, mert olyan időből származik, midőn még kevesen gondoltak a romák nyelvével és mert nagy része saját tapasztalatokra alapítottnak látszik. Megérdemelné terjesztését szélesebb körökben. Mind a mellett nem állhattam el azon gyanútól, hogy a szerkesztő ismerte Puchmacher munkácskáját.

Főnt említett okokból szótárom e télen nyugodott.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

Alcsúthon 1888. 6/1.

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XVI.

Alcsúthon, 1888. 9/1.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Czigány nyelvtanom egy némely nyomtatott részében néhány hibát találtam még, melyek értelemzavarók, ezeket mellékelem, hogy az erratak közé lehessen sorozni. Valószínűen, mint kitűnik, a nálam maradt összevevizza firkált makuláreből magam igttattam be a másolásnál.

Ma összeállítottam azoknak névsorát, kiknek ígértem a nyelvtant

és annak másolatát szintén átküldöm. Egy, fájdalom azóta jobb létre kelt át, t. i. Lugosi tanár Debreczenből, ki szinte velem cigány nyelvészeti összeköttetésben volt.

Megnyílt a vasút Fiumébe és az enyhe idő biztat arra, hogy e napokban induljak útnak, mert jöhet utána új hófuvás és kell hurutomat leráznom.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

Czigány nyelvtanomból részint ígért, részint szánt példányai :

Ő cs. és kir. Főlsége könyvtárának.	Dr. Barna Ignácznak.
Rudolf főherczeg koronaherczegnnek.	Dr. Braun Gusztáv udvari tanácsosnak.
Fülöp Koburg herczegnek.	Budenz József tudornak.
Tisza miniszterelnöknek.	Hunfalvy tudornak.
Trefort miniszternek.	Lenger Marlet asszonyságnak.
Simor bibornoknak.	Ihnátkó tanárnak.
Haynald „	Jësina plébánosnak (Zlata Olešnicén).
Mihályovits „	
Zalka egri érseknek	Dr. Joest Vilmosnak (Berlinben).
Schlauch n.-váradí püspöknek.	Jókai Mórnak.
Császska szepesi „	Köppel tanárnak.
Dulánszki pécsi „	Malatni „
Pauer fehérvári „	Mr. Leland Charles-nek (Londonban és Philadelphában).
Mihályi lugosi „	Dr. Miklosich Ferencz udv. tanácsosnak.
Vaszary pannonhalmi főapátnak.	Modrić J. N. redattore del Mattino.
Kaczvinszky premontrei prépostnak.	Trieszt.
Rómer apátnak.	Mr. Sinclair, Bostonban egys. áll.
Holdházy „	Amerikában.
Fraknói „	Dr. Wlislöcki Henriknek.
Steiner „	Győrffy Endrének, Pakson.
Majer M. cziszterczita áldozárnak.	Libits } Alcsuthon.
Ponori Thewrewk Emil tudornak.	Láng } }
— — Árpád —	
Sztojka Ferencznek	} cigányok.
Sági Balognak	
Jónás Györgynek, Miskolezon }	

Jönnek hozzá a nyilvános intézetek :

Magyar tud. akadémia.	Kolozsvári egyetem.
Philologiai társulat.	6 benzés gymnasium.
Nemzeti muzeum.	budapesti kegyesrendi gymnas.
Budapesti egyetem.	Debreczeni collegium.

Pataki collegium.

Alcsuthi róm. kath. iskola.

„ reform. „

Göböljárási „ (ott cigányok is vannak).

Ezek egyelőre 56 példányt tesznek ki.

XVII.

Fiumében, 1888. 17/2.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Folyó hó 15-éről kelt levelét ma vettem és a mellékelt fényképért őszinte hálámat fejezem ki Önnek mint Öccsének. Igen köszönöm a szívesen velem közölt névsort, mely az én előjegyzetemet kiegészítő és már is bevezetett abba. Wlislocki, Gyulai Pál és Ascoli utólag már az enyémbe is voltak iktatva, ezeket az első összeállításkor kifelejtettem.

Nagy hálával tartozom Önnek, mint előadó tudósnek, de az egész M. T. Akadémiának is azon kiváló kitüntetésért, melyben engem és csekély művemet részesíteni akarnak. Iparkodni fogok, hogy idővel jobban kiérdemeljem. A nyelvtan pergamen-papírba való fűzéssel teljesen egyetértek, ez újabb időben a könyvek nagy díszére válik, egyszerű és mégis szép. Saját tapasztalásból tudom, hogy a túlságos czifra kötések mindig zavarba hoznak, mert könyvtáromban a régi bőr és pergamen kötésektől nagyon elrikitanak. Utolsó levelem óta Radits miskolczi cigányprimástól kaptam leveleket, melyek az eddigi hozzám intézettek között a magyar cigány tájszólásban leghelyesebben vannak írva. Ezen levelezés oka volt, hogy neki, illetőleg brugósának Jónás Györgynek Mariska leányom „Borúra derű“ nevű magyar nótáját küldtem, mivel panaszkodott, hogy nem hallgatják már Miskolczon a jó magyart. Ezen nóta, a hogy írja, boldog emberré tette, mert csak az ő zenéjét keresik most. Már az ilyen tempót is eltanultam a romáktól. Csak most jöttem rá, hogy a „Brassó“ nevű hírlap 2 év óta igen sok cigány mondát, mesét és éneket közöl, elő is fizettem ezen lapra.

Magamat kedves emlékébe ajánlva maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XVIII.

Fiumében, 1888. 8/4.

Tisztelt Tudor Uram!

Már távirón adtam némi fölvilágosítást folyó hó 5-éről kelt szives levelére, hogy t. i. márczius hó 9-éről nem érkezett ide a cigány nyelvtan. Ha Fiumébe volt czimezve, lehet, hogy a hófúvásokban megakadt és a nagy összegyűlt posta halmazokban elenyészett, mert

háromszor voltunk itt elfűjva ezen tél folytán, utoljára éppen márcziusban 8 napig; akkor a posta hol a magyar, hol az osztrák vonal ment, de nagyon rendetlenül. Volna még azon lehetőség, hogy Budapestre vagy Alcsúthra czimeztetett és ott vár reám, de ez valószínűtlen, mert mindent utánam küldenek.

Az itteni postán ajánlották, hogy Budapestről reclamáltassék.

Végzetetlen sajnálom, hogy ártatlanul újabb fáradozásainak oka valék és azon gyanúba estem, hogy egy hónapig kések válaszszal. Azóta két fiam itt lévén az ünnepi szünidőre, nagyon behatóan adták elő nekem székfoglalóját, mely őket roppantul érdekelte, annyival inkább, mivel valamit értenek a cigány nyelvből és így kiegészítették azon meglehetősen kimerítő tudósítást, melyet nekem a Nemzet hozott. Midőn ezt olvastam, hálás érzettel gondoltam azon tudós barátomra, a ki csekély munkámat kiváló és beható eszméivel magasabbra emelte, mintsem magában érdemelte. Ezért is fogadja hálámat. Azóta 4 igen érdekes cigány levelet kaptam Csomár Gábornétól, sátoros oláh cigánynőtől Vaárlól, hol a hóban megakadt családjával. Korvay Lajostól Budapestről, Soroksári-utca 15, magyar tájszólásban. Jónás Gyuritól Miskolczról felsővidéki magyar tájszólásban. Gógi Károly hegedűstől Beszterczéről, erdélyi magyar-oláh keverék. Ez már kéri nyelvtanomat. Jónást kivéve csupa új ismerős.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

öszinte hálás tisztelője József fh. s. k.

XIX.

Fiumében, 1888. 10/4.

Tisztelt Tudor Uram!

Megérkezett ez alkalommal a 11 nyelvtan. A 9-én elküldöttet reclamáltam és bebizonyítottam, hogy márczius 12-én a házamban átvétettek és postakönyvemben beirattak a szolgálattévő inas által, de tévedésből a kulcsárné által egy Alcsúthra fiamhoz indított csomagba tétettek. Szigorú vizsgálatom által mindez kiderült és jövőre elejét veszem ezen zavaroknak a két József között. A munka kiállítása nem csak az én teljes tetszésemet nyerte el, de nőmét is és e tekintetben meg kell hajolni a nők előtt, kik sokkal jobb izléssel bírnak, mint a férfiak. Újra köszönöm azon kiváló fáradságait, melyekkel lehetővé tette munkácskám megjelenését és azon Önnek tollából került philologiai bekíséretet, mely mindenestre jóval túlhaladja az én egyszerű jegyzeteimet. Már közöltem Önnek azoknak névsorát, kiknek ígértem a nyelvtant, azóta még néhány tudós kérte, úgy hogy közel 80-ra rúg azon példányok száma, melyeket elosztani szándékozom. Ha szives volna intézkedni, hogy hozzám jussanak. A hirlapokért fogadja öszinte hálámat. Már azt is hirdetik, hogy a budapesti cigány zenészek Jókai barátomat fölkérték, hogy nekik hozzám szóló levelet írjon; ha

románesz akarják küldeni, csak bajuk lesz, mert biz ott nem igen tisztán értik és beszélik a nyelvet. A szótárral rosszul állok, mert rendezése sok bajjal jár és minden cigány levélből érdekes adatokkal szaporodik. Még sok idő kell hozzá.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván
 őszinte halás tisztelője József fh. s. k.

XX.

Budapesten, 1888. 6/6.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Most érkezvén Nyitráról és holnap reggel Pécsre utazván találtam két becses levelét.

Kérdésére sietek röviden válaszolni. Egészen Önnek szakavatott belátására, úgy mint dr. Hermann Antal és dr. Kont Ignác válaszására bizom munkám német és francia kiadását, annnyival inkább, mivel a külföldi vállalkozókat nem ismerem. Ott csak berlini, stuttgarti és müncheni antiquariusokkal vannak összeköttetésem.

Mellékelve küldöm Gonda Dezső hozzám érkezett levelét, mert a kérése a Czigány nyelvtan azon részét illeti, melyet Ön szerkesztett és melylyel rendelkeznem nincs jogom. Azonkívül a M. T. Akadémiának, mint kiadónak is van beleszólása.

Tisza-Szent-Miklóson (Torontál megyében) mult vasárnap 16 évi távollétem után megjelenvén föltűnt nekem, hogy ottani, azóta bevándorolt cigány gyermekek románesz szólitottak meg. Kérdéseimre azt válaszolták, hogy az öregek sem ismernek látásból, de tudják, hogy cigány vagyok és azért küldték hozzám. Ezek a végtagok hangsúlyozásával a Szirmiában divó tájszólást beszélik.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván
 őszinte tisztelője József fh. s. k.

XXI.

Budapesten, 1888. 18/6.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Az igen érdekes közlemények visszamellékeltetése mellett elfogadom szives ajánlatait a két fordítás ügyében. Hermann Antal cigány levelében maga is ajánlkozik a német fordításra és Hornyánszky Viktor kiadási föltételei oly előnyösek, hogy ilyeneket nem is vártam volna, épp ilyenek Katona Lajoséi. Fájdalom de a mostani világban tudományos munkák nem oly kelendők a sajtóvállalatoknál, mint a francia modern regények. Hermann levele magyar tájszólásban van írva és pedig telepített cigányok modorára. Föltűnt nekem: amara *themakri* mišto baripen, új jele, hogy a cigányok a nemet nem veszik szigorúan, mert eddig mindig himneműnek ismertem mint *themeszkerit*. A külföldön használt transcriptió nekem is előnyösebbnek tetszik, mert a

magyar orthographia nem ismeretes a nagy világban. Eredetileg munkám csak magyaroknak volt írva, tehát nem reflectáltam más írásmódra.

Stier Gottliebnek majd a német fordításból küldhetünk.

A hozzám érkező eredeti cigányoktól származó leveleket gyűjtöm, mert minden nyelvtani és helyesírási hibák mellett igen érdekesek, mivel eddig igen ritkán irattak ilyféle levelezések.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXII.

Budapesten, 1888. 21/6.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

A szivesen velem közölt Catalogue des livres de fonds-ot vissza küldvén, hálámat fejezem ki annak átengedése végett. Hat ind munkát találtam benne, mely még birtokomba nem került és melyeket rögtön meg is rendeltem. Maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXIII.

Budapesten, 1888. 4/9.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Fogadja legőszintébb hálámat a négy kölcsönbe küldött gitano könyvért, melyeket, ma délben érkezvén Nagy-Kanizsáról, találtam; nagyon érdekesek; megmutatják, mennyire tér el a spanyol rom a többiektől; csak bele tekintettem és láttam, hogy akkor is csak mint most a nyelvtani alakok spanyolok és kevés maradt az eredetiből és a szavak is nagy részben román (spanyol) eredetűek. Két esztendeje, hogy az úgynevezett Spanyol cigány király küldött nekem egy kis szótárt és nyelvtant, mely emlékezetem szerint ezekkel összevág. Ha megengedi, néhány hétig megtartom, mert holnap reggel folytatom körutamat, mely csak f. hó 28-án végződik. Csak 18-án leszek Budapesten.

Nagy-Kanizsán beszéltem egy szlapon cigánybandával (kertesrárokkal), melynek vajdája egészen tisztán a török-görög vándorcigányok nyelvét is tudta, azonkívül a délszlávok között élőkét; rongyos, de intelligens ember volt. Ők állították, hogy soha sem láttak, de már híreket hallották: „thaj tu iszal lacsó thaj mistó baró raj“. Hajuk fakós végű sötét barna, testszínük olajbarna, szemük fekete, csak egy leány volt köztük egészen fekete. Mindössze 17 felnőt és 20 kis gyermek, 3 szekér 5 lóval.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXIV.

Alcsúthon, 1888. 31/10.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Mellékelt levelet ma kaptam, de az illető kívánságának megfelelni bajos, nem ismervén ötlet és tehetségeit. Ha cigány, akkor ő sem igen fog többet tudni mint társai, a kiknek mindegyike azt hiszi, hogy ő tudja legjobban nyelvét. Azonban lehet, hogy újabb tájszólás megismertetésére vezethetne. Hogy egy személyben tilinkó művész és vegyész igen feltűnő.

Nem tagadom, hogy Miskolcra irt leveleim nem éppen helyes cigányságban voltak szerkesztve, de ezt követelte célom, hogy Radits értse.

Jelenleg Aurél testvére műveit nagy érdekléssel olvasom, ki orvosi szempontból, bölcsészettileg a neki illő helyre emeli az embert a többi élő lények fölé. Czigány cseléd-telepem a göböljárás pusztámon legszébb haladásokat tesz. Már többet is tudnak, mint ürgét fogni. Mindenféle munkákhoz alkalmazkodnak és igen gyors, ügyes és szorgalmatos dolgozók.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXV.

Alcsúthon, 1888. 12/11.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Tegnap én is kaptam a „két értekezés“-t és pedig Borbás Géza viltkei (Nogradmegye) plebános levele kíséretében, ki azt írja, hogy a mint Ön helyesen eltalálta, szerzője Szabó István, 87 éves kazári pap; ajánlva van „Attila kardja“ gr. Eszterházy volt rosznyói püspöknek és a „Czigányok ősei“ Molnár Ferencz, ezen püspök jószágkormányzójának. Az öreg urat nem tudta rávenni, hogy küldje nekem munkáját, tehát ő azt mondja, bátrabb lévén, tudta nélkül irányítá hozzám. Czigány nyelvtanomat elküldöm az öregnek. Kár hogy oly roppant szorgalom mellett, mely ily compilatióra okvetetlenül kell, nem szerzett magának saját tudományos véleményt, mert hiába, másnak eszejárása szerint bajos dolgozni.

Igen örvendek Leland huzamosabb tartózkodásának minálunk. Hermann Antal dicsőségére válik a gyors munka; nagy élvezettel olvastam véleményét a cz. nyelvtan fölött, mely a „Budapesti szemlé“-ben megjelent. Új cigány adatai fölötté érdekesekek. A velem közölt és szívesen egy időre átengedett spanyol munkákat ezennel hálásan visszaküldöm. Sikerült nekem azokat „Friedländer et Sohn“ berlini könyvárus útján gyűjteményembe megszerezni. Azonkívül egy sereg új, indus nyelvekre vonatkozó könyveket is kaptam. Azok között szótárakat és nyelvtanokat latin betű transcriptióval mi igen kényel-

mes, mert a sokféle ind betűrend olykor sok fejtörésre kerül. Vándor cigányok most naponta veszik igénybe a pusztáimon nekik szánt táborhelyeket, hol kis száraz fa és mustrás birka vagy sertés is kerül nekik.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXVI.

Alcsúthon, 1888. 30/12.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Már deczember hó 8-áról adósa vagyok két levéllel és ezért kérem szives elnézését.

Hálásan vettem jó üdvkivánatait és szívből viszonzom azokat. Adja a jó Isten, hogy a közelálló új évben, mint a fiatalságunk nevelésében egyik kiváló tudományos szakmában a legjobb sikert arassa és élvezze sokáig annak gyümölcsét. Mint részbeni munkatársa pedig folyton tartó jó egészséget és ép erőt kívánok Önnek, kiterjedt fáradhatatlan tudományos munkálkodása támogatására. Köszönöm a cigány nyelvtan német kiadásának átküldését, már többen vannak nálam előjegyzésben, a kik kívánják. A magyarországi néprajzi társaság alapítását örömmel üdvözlöm, mint egy újabb haladást a tudomány terén, mely a jelenben sok érdekes felvilágosítást adand annyira ismeretlen hazai népvizonyainkra és jövőre becses adatokat tartand életben, melyek már a végelenyészésnek haladtak elejébe. Örömmel fogadom el a cigány szakosztályának elnökségét, két oly szakavatott előadó segédkezése mellett. A cigány litteraturában ismét új mű jelent meg Adriano Colocci-tól: „Gli Zingari storia d'un popolo errante“ Torino, Ermanno Loescher, 1889. A szerző nekem ajánlotta. Az olasz cigány tájszólásban hozzácsatolt szótár mutatja, hogy az illető élt a cigányok között. E napokban Sági Balogh Jancsi leánya, Pusztaji Sári irt nekem cigány levelet és elküldötte két csinos sajátkezü munkáját: egy kosárban levő rózsacsokrot és a magyar czimert, mind színezett gyaluforgácsból készítve. Levele mutatja, hogy apja szótárát nem igen tanulmányozta.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXVII.

Budapesten, Margitsziget, 1889. 28/6.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

A budapesti philologiai társaság oly szives volt Ön által kettős családi ünnepem alkalmára üdvkivánatait hozzám intézni. Nem tagadhatom, hogy az isteni gondviselés minden tekintetben boldogsággal és megelégedéssel áldott meg, de tetőzi az emberi élet ezen kinceit

azon benső részvét, melylyel egyesek és testületek szeretett hazám területén kitüntettek. Fogadják legőszintébb hálámat Önök is, kik társulatuk körében magukévá tettek. Maradok váltig és szívből ragaszkodó társuk
József fh. s. k.

XXVIII.

József Főherczeg és Főherczegnő Ő Csász. és Kir. Fenségeik meghívják

Ngs. ponori Thewrewk Emil egy. tanár urat

leányuk Margit Főherczegnő Ő Csász. és Kir. Fenségének Thurn-Taxis Albert herczeggel, folyó hó 15-én délelőtt 11 óraker Budapesten, a magyar királyi Várak sz. Zsigmond-kápolnájában tartandó házassági egybekelése egyházi megáldásának ünnepélyére.

XXIX.

Alcsuthon, 1890 Augusztus 3-án.

Kedves Tanár és Tudor Uram!

Bocsássa meg, hogy legőszintébb és legbensőbb hálámat Julius hó 9-étől mostanáig halasztám, de nagy volt a hajsza. Azért még most is visszhangzik szívemben a költő szép és megható üdvözlote, melyet szétküldöttem jó rokonaimnak és barátaimnak, a két remek nagy díszpéldányt elvitte a boldog pár, kiknek nevében szinte hálás köszöneteket ezennel küldöm. A hajsza pedig abban állt, hogy a menyegző előtt sok rendezni valóm volt, mint családapának, szerződéses, Bécsben a trónlemondás, azután az ünnep maga, rögtön utána fiaim vizsgálatai Pannonhalmán, erre az Ischlben véghezment nász és onnan hazatérve ebéd alatt hitt a harang, mint tűzoltót, Fölesuthra, úgy, hogy az íróasztalom jó sokáig árván várt, pedig jól megtelt válaszra váró üdvözlotekkel. Tehát fogadja most oly későn is szívesen azon hálám szavait, melyek őszinte szívből keltek.

Maradok váltig

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXX.

Margitsziget, 1890. 30/8.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Szíves levelére válaszolván, tudomására hozom, hogy folyvást itt a szigeten tartózkodom. Igen örvendek, ha ideje engedi, engem itt felkeresni. Reggel 9 óráig a cigányzenénél, este 5—7-ig a katonazenénél, délután 3—4-ig lakáson vagyok, a többi időt a kertben töltöm. Ha velem tudatja, mikor jöhet, otthon várandom.

Őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXI.

Alcsuthon, 1890. 15/10.

Tisztelt Tanár Uram!

Mellékelve átküldöm a cigány levélgyűjteményt, megjegyeztem minden egyesnél, melyik tájszólásba sorozható. Van közte egy magyar nyelven ismert, érdekes annyiban, hogy úgy van írva, a hogy a cigányok beszélnek a mi nyelvünkön. Ha ezen levelek nem kellenek többé, legyen szíves nekem visszaküldeni, mivel szándékom őket eredetükben eltenni. Van még több, de nem cigány nyelven írtak, melyeket mint nem érdekeseket, visszatartottam a gyűjteményből. Hermann Antal tanárnak küldtem naptára részére egy vándorcigány nyelven írt fölszólítást a sátorosokhoz a civilisatio érdekében. Most, midőn a közigazgatás szigorúbban jár el velük szemben, nem igen látok más módot művelődésükre, mint ha saját nyelvükön meggyőzheti az ember, a mi igen nehéz, mert oly szegény nyelven keserves az ékesszólás.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXII.

Alcsuthon, 1890. 22/10.

Tisztelt Tanár Uram!

Folyó hó 19-éről kelt levelét a fehérmegyei tűzoltó-szövetség gyűléséről és az avval összekötött gyakorlatról, pusztáimról hazatérve találtam.

Mellékelve küldöm az első, tegnap két példányban kapott cigány sürgönyt nyelvészeti észrevételeimmal. Sajnáltam a távirótszöveget, a kik rajta sokat fáradoztak és részben a vonalzavarra kenték a hibákat. A válaszat szépen írva küldtem, de ezen levelemet fagyos kézzel firkálom, mert vízzel működtünk egy gyurói újjan kipróbálandó szivattyúval.

Ajánlom magamat szíves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXIII.

Alcsuthon, 1890. 23/11.

Tisztelt Tanár Uram!

Bocsánatot kérek, hogy a cigány levelek javításával annyira késtem, de mentegetésül szolgáljon, hogy 21-én vettem kézhez és az nap az itteni fácány vadászatra érkeztek vendégeim és egyúttal Józsi fiam jövődöbéli katonai nevelője, Bartal Béla vezérkari százados, kivel az egész kiképzési tervet megbeszéltük; így tehát csak ma reggel jutottam a munkához, el is végeztem 7 óráig. Csak egyes betűket igazítottam az eredeti levelek szerint. A kék írónnal jegyzett helyekre vonatkozva egy külön lapra írtam a magyarázatokat. Mult héten 2

napig volt itt 6 szekérrel azon vándorcsoport, mely a tiszta török cigány tájszóláson beszél. Fölküldték hozzám a szép Ilkát, a ki a kertben elfogott és a táborba hitt. Sok panasza volt a csibálónak a mostani szigorított rendeletek ellen. Azon tanácsot adtam nekik, hogy telepedjenek le és hagyják abba az örökös czél nélküli kószálást. De újra felsültem ajánlatommal.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXIV.

Alcsúthon, 1890. 7/12.

Tisztelt Tanár Uram!

Fogadja legőszintébb hálámat f. hó 3-áról kelt szives leveleért és az „Eredeti cigány levelek“ különnyomataiért.

Jelenleg Alcsúth egészen indus jellegű; mivel leányom, Mariska festi a cigányleánykákat, kellett lefoglalnom az egész táborokat, melyek a községektől nem türetnek 24 órán túl. Ezek most az én földemen tanyáznak, azok pedig, kik festésre kerülnek, nálam dezinficiáltatnak (de csak vízzel!) és azután fölöltöttem új ruhákba, nekem pedig van egy kis gyakorlatom a nyelvben. A családok ugyanannyi bizalommal lettek volna irányomba, hogy a leányokat az én felügyeletemre bízták volna, mivel cigánynak tekintenek, de azokat felelősséggel tartani, míg újra erre kerülnek, nehéz feladat lett volna. Így pedig legalább az egész család jól él néhány napig. Ez alkalommal iparkodom őket a telepítési eszmével is megismertetni, de e tekintetben még nem dicsekedhetem valami fényes eredménnyel. Kezdeményeztem Kisjenőn, hol az oláhok úgy is mint cselédek minduntalan változnak és úgy látszik, hogy a vándor cigányok mégis állandóbbak. Tegnap Józsi fiam egy erős farkast, a mely az erdőben a szarvasokat hajtotta, 400 lépésre megsebzett golyóval és üldözte a határig, onnan pedig a csákvári gróf vette át a további kutatást. Már igen régen nem kerestek fel ezen a vidéken az ordások.

Ajánlom magamat szives emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXV.

Fiumében, 1891. 28/4.

Tisztelt Tanár Uram!

Fogadja legbensőbb hálámat a nekem szívesen átküldött „Görög Anthologiai Epigrammák“ legújabb érdekes munkájáért. Ha Mackitchie Dávid titkár úr még néhány hétig hazánkban maradand, legnagyobb öröömre szolgálанд vele megismerkedvén, talán némi útmutatásokkal szolgálhatni neki. Nemsokára hazatérndek Fiuméből és május hó 14-én indulok Szegednek tavaszi körutamra, bejárván az Alföldet,

Erdélyt, a dunántúli részeket, Kassát és vidékét, Horvátországot és Június 21-én hazatérve. Ezen idő alatt azonban Május hó 29. 30. 31-ét otthon töltve. Hollétem azonban budapesti lakásomban tudva lesz.

Kedves emlékébe ajánlva maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXVI.

Szegeden, 1891. 15/5.

Tisztelt Tanár Uram!

Végzetlenül sajnálom, hogy Mackitchie titkárral nem találkoztam, pedig az Aprilis utolsó napjaitól áthúzódó cigány családokat visszatartottam Alesúthon, míg Fiuméből hazaérkeztem és csak 13-án bocsájtottam el, midőn körútra indultam. Ott voltak összpontosítva a Fehérvárra beírt „Kolompár“, a Tordai „Lakatos“ és a Várpalotai több családból álló sátorosok, melyek csak november elején jönnek ismét erre. Nagyon jól viselték magukat és kaptak élelmezést és új felszerelést. Bizonyosan az angol cigány tudóst érdekelték volna ezen oláh-törökös tájszóláson beszélő romák. Ha netalán még egyszer jönne és jóval előre tudnám, úgy inscenálnék még nagyobb összpontosítást.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXVII.

Fiumében, 1893. 25/III.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Újra egy kéréssel közeledem hazánknak szakavatott nyelvészéhez, t. i. a már haldokló „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ című szaklap élére álltam, mint pártoló kiadó, Dr. Herrmann Antal átvette a vezérszerkesztőséget és Wlislocki Henrik a segédszerkesztőséget.

Főczélom, hogy lássa a külföld, hogy van hazánkban elég tudós ily vállalatra.

Bővitem az anyagot a megbukott „Gypsy Lore Society“ eddigi cigány népismével és így reménylem, hogy még bővebben mutathatjuk be hazánk népisméjét a nyugat tudósainak.

Dr. Török Aurél, Mr. Leland már elfogadták a munkatársi tisztet oldalom mellett, így tehát most fordultam csak, midőn a vállalat szép reményekkel kecsegtet, legrégebb tudós munkatársunkhoz azon kéréssel, támogasson engem olykor kis lapom részére szakavatott közleményeivel. Iparkodni fogunk, hogy első magyar tudósaink meg legye- nek elégedve vállalatunkkal.

Magamat szíves emlékébe ajánlva, maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXVIII.

Fiumében, 1893. 12/V.

Tisztelt Tanár Uram!

Rám nézve hízeltő ajánlatát legszívesebben fogadom el, t. i. hogy a bécsi nagy philologiai congressuson azt az én nevemben üdvözölje. Legnagyobb érdekléssel kísérendem távolról is a congressus működését és az ott előforduló biztosan becses adatokat.

Folyó hó 23-án kezdem tavaszi szemleutamat, mely Junius utolsó napjáig tartand.

Magamat kedves emlékébe ajánlván, maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXIX.

A budapesti Philologiai Társaság a magyar királyi honvédség negyedszázados fennállásának évfordulója alkalmából mély hazafias érzelmektől áthatott üdvözlettel lepett meg, mely keblemben őszinte viszhangra talált.

Fogadja ezért a philologiai társaság legbensőbb, forró hálámát és legyen meggyőződve, hogy szíves figyelme, hazám és annak minden része iránt táplált, szívem mélyében gyökerező ragaszkodásomat — ha lehet — még öregbiteni fogja.

Ha a magyar királyi honvédségnek 25 év alatt tanúsított haladása Ő Császári és Apostoli Felsége, koronás Királyunk legfelsőbb meglegedését és hazánk bizalmát kiérdemelte, úgy köszönje ezt az ország saját fiainak, mert e haladás csakis tisztikarunk végzetlen kötelességérzetének és buzgóságának, valamint a legénység kiváló jóakarátának tulajdonítandó, kiket mindnyájukat az ősmagyar szellem és apáik legszebb erényei — tántoríthatatlan hűség királyunkhoz és lángoló hazaszeretet — vezettek.

Ily viszonyok között Isten szent áldása sem maradhatott el intézményünktől és kísérni fogja örökké!

Fogadja a philologiai társaság hálám ismétlése mellett benső ragaszkodásom kifejezését, melylyel maradok

Alcsuth, 1894 január hó 10-én

József fh. s. k.

XL.

Fiumében, 1896. 18/IV.

Tisztelt Tanár Uram!

A budapesti kir. magyar tudományegyetem bölcsészettudományi karának határozata, melynek folytán engem be nem számítható nyelvészeti és néprajzi dolgozataimért egyhangúlag honoris causa doctor-nak választott, legőszintébb hálámra kötelez és kénytelen vagyok ezen fölötte megtisztelő határozatba belenyugodni és azt elfogadni, habár meggyőződésem, hogy rigorosumot letenni rám nézve leküzdhetetlen nehézségekkel járna.

Bocsássa meg, hogy válaszom annyira késett, de a román királyi pár ittléte és az avval összekötött tengeri utak saját hajóimmal egész szabad időmet igénybe vették.

Magamat további kedves emlékébe ajánlva, maradok

legőszintébb tisztelője József fh. s. k.

XLI.

Fogadja Nagyságod legbensőbb és legőszintébb hálámat azon szívélyes üdvkivánataiért, melyekkel 70. születésnapomra megleptek és melyek szívem mélyében élénk viszhangra találtak és legyen Nagyságod meggyőződve igaz ragaszkodásom érzelmeiről, melyekkel maradok

Fiumében, 1903. Márczius 6.

őszinte tisztelője József fh. s. k.

XLII.

Ő Császári és Királyi Fensége József Főherczeg Úr Titkári Hivatala.

Ikt. szám 25.

1905.

Nagyságos Ponori Thewrewk Emil úrnak

Kassa.

Van szerencsém értesíteni, miszerint József Főherczeg Úr Ő császári és királyi Fensége Nagyságod újévi üdvözleteit legkegyesebb köszönettel fogadni méltóztatott.

Alesuth, 1905 január hó 19.

Kiváló tisztelettel

Hepp, udv. fglm.

Ponori Thewrewk Emilnek
József főherczegre és családjára írt versei.

1.

Ő Császári és Királyi Fensége

M argit K lement in a

Főherczegnőnek,

1890. évi július hó 15-ike emlékére.

Angyali báj s jószág, a magas polcz fénye s szerénység

Mind együtt díszlik benned, oh boldog Ara!

Így lépsz Isten elé elmondani azt a nagy esküt,

Mely daliás férjhez fűzi örökre szived.

Nemcsak a szép Alesuth örvend e szívbeli frigynek,

Nemcsak az ős Budavárt tölti el édes öröm:

Hódolat és szeretet megszólal mindenek ajkán,

És az egész ország üdvöt eseng le Reád.

Isten igéje szerint a nő követője a férjnek,
 S a boldog férjjel boldogan indul a nő.
 Bárhova távozol is Fenséges Lánya Hazánknak,
 Távol is áldva köszönt Téged a drága Haza.

2.

Ő Fenségeik

József Ágoston és Augusztá menyegzőjére.

Alcsuth kertjében mosolyogva susognak a rózsák,
 S helybenhagyón bólint nekik a hősi babér.
 Hallja a szép titkot röptében az alkonyi szellő,
 És valamerre suhan, súgva meséli tovább.
 Súgja, hogy Ágoston s Augusztá rokon nevek együtt,
 Súgja, hogy e jósjel szívbéli frigyre mutat.
 S ime valót mondott. A szentkoronájú királynak
 Szép unokája ma ölt tiszta menyasszonyi díszet,
 S a daliás József Ágoston még ma magával
 Mint viruló hitvest drága honába viszi.
 Boldog Főherczeg! Boldog, kinek oldala mellett
 Ily jószágos lény éli a rózsakorát!
 Két czímert látunk közös aegis-pajzson ezentúl,
 Mely példázza nekünk: éltetek, üdvötök egy.
 Oh ne csupán a magas polcz fénye ragyogja be lapját
 Áldás és érdem lengje örökre körül!

1893 november 15.

3.

Mária Dorottya

Cs. és Kir. Főherczegnő menyegzőjére.

Itt van a búcsúnap s te, dicső főherczegi mátká,
 Elhagyod Alcsúthot, lánykori édenedet.
 Mint a virágfakadás, úgy támad az ünnepi érzés:
 Mint a madárének, úgy kel az ünnepi hang.
 Nemcsak a szent egyház áldása tetézi jövődet:
 Téged az ország is, téged a nemzet is áld:
 Lantosod is közelít, mint ünnepi Múzsza követje,
 S üdv-jósló dallal hirdeti hódolatát.
 Eddig az anyai szív gondozta a lányka virultát,
 S ime a testi varázs, ime a szellemi dísz!
 Most szerető férjed fog vinni az életen által:
 Sorsa a tensorsod, üdve te néked is üdv.

Benned lelte meg ő, mire ábrándozva sovárgott ;
 Benne találta szived gyermeki álmaidat.
 Fenséged polczát főherczegi korona jelzi,
 És csupa tündérfény játszik az útaidon.
 Ámde a tündérfény nem hatja meg annyira lényed,
 Mint az a végtelen üdv, mely csak a szívbe terem.
 Boldogságnak jelvénye az egyszerű füzér,
 Melyet mirtusból hord a te angyali főd.

1896 november 5.

3.

József Főherczeg honvédfőparancsnokságának
 jubileumára.
 (1893 deczember 4.)

Honvédség! beh dicső egy név. Földidézi a multat,
 S újra mutatja nekünk azt a nagy, egykori fényt.
 Benne van e szóban minden, mi a honfi erénye :
 Hűség és készség védni a trónt s a hazát.
 Hadd mosolyogjon a menny! Nagy nemzeti ünnepet ülünk :
 Szertelen életöröm rajzik a sziveken át.
 Áldva tekintünk rád, honvédség! s áldva köszöntjük
 Azt a fenséges hőst, a ki éleden áll.
 Hú ortalmad alatt élvezzük a béke gyümölcsét :
 Melled a védpajzsunk, melled a bástyafalunk.
 Bajnoki hű lelked hadd szálljon utódrul utódra :
 A míg a honfi-erény, addig erős a haza!
 Zúgva lezúg az idők mélyébe a századok árja :
 Egyre gyarapszik a mult, nem fogy azért a jövő.
 Véges-végtelen ám a csillagok útja fölöttünk,
 És ha kialszik az egy, támad azonnal a más.
 Mert csak az *élet* örök ; de az *élő* jön-megy, enyészik,
 S mindig egy új élő lép a helyébe megint.
 Országunk ezer éve, hogy él, s egy új ezer évnek
 Titka előtt állunk, s áhitat ihli szívünk' :
 Éljen e hon, míg a föld kerekére sugárzik a napfény,
 S új csillag nem kél földnek a romjaiból!

IV.

Z a r s z ó*Berzeviczy Albert* akadémiái elnöktől.

Mielőtt mai ünnepélyes ülésünket bezárnám, legyen szabad Akadémiánk nevében legőszintébb köszönetet mondani mindazoknak, kik bennünket részvételükkel megtiszteltek. Hódolatteljes hálánk főkép Fenségetek illeti meg, kik legkegyesebb megjelenésökkel nemcsak ünnepélyünk fényét emelni, hanem egyúttal annak is kifejezést adni méltóztattak, hogy a nagy Megdicsőült emléke iránti kegyeletünkben — mint az ő atyai szívéhez legközelebb állók — osztozni kívántak; és bizonyítékát méltóztattak adni annak, hogy az Akadémiánk s általán nemzetünk szellemi élete iránti meleg érdeklődés és rokonszenv, mely fenséges Atyjunkt oly fényesen jellemezte, az ő családjában tovább él! Hódolat és hála ezért Fenségeteknek, dicsőség a megboldogult emlékének!

A német birodalmi limes-bizottság eredményei és kutatásainak tanulságai hazai limestanulmányaink rendszeresítése szempontjából.

(Kivonat *Téglás Gábor* l. t. 1906 május 7-iki értekezéséből.)

Még *Mommsen* Tivadar világraszóló sikerei között is számottevő vívmányul magaslík ki a németországi limeskutatások rendszeresítése. Ezt a *Nagy Frigyes* korától a berlini Akadémia által megindított munkálatot az egymástól elszigetelt s a politikai különállás és a régi nehéz közlekedés következtében eszmetársuláshoz alig jutó közreműködők sok lelkesedéssel, de kevés rendszerességgel és még kevesebb eredménynyel folytatták a mult század derekáig. A bajor részeken a régi *Raetiá*-ban *Mayer* akademikus vitte legtöbbre 1829—1839 közt, majd *Ohlenschläger* gymn. igazgató működtek behatóbban ; míg a *felső germániai* vonalat először *Cohausen* nyug. műszaki ezredes foglalta részletesebben össze 1884-ben. Őt a szerencsés véletlen éppen akkor vezette *Mainzba*, mikor az ott megalakult, s azóta *germán múzeum*má bővült helyi régész-egylet néhány gondolkozó tagja *limes-bizottságot* is indítványozván *Cohausent*, mint vállalkozó fiatal hadnagyot, választák jegyzőjökül.

A bizottság megszabású actióhoz készült, munkatervet, ásatási utasításokat dolgozott ki, csak a lényegben bizonyult impracticusnak, a mikor kérdő pontokkal remélte, mint az ilyen böles testületekkel másutt is megcsik, pótolhatni a lelkiismeretes bejárást és helyi szemléletet igénylő felvételeket. A pedánsul megállapított kérdőívek szétrepültek ; de a válaszok bizony lassan és hézagosan érkezettek vissza s *Cohausen*, mint műszaki tiszt, birt annyi helyes érzékkel már, hogy még a válaszok mellett is *fődolog a helyi vizsgálódás*. Vadásztatásai közben megismerkedett tehát a *Taunus* limeseinek jó részével s a mikor áthelyezték *Mainzból*, az elnémult limes-bizottság irattárába temetett iratai között az ő jegyzetei, profiljai valának legértékesebbek.

A míg tehát a németek egymásról keveset tudva, így próbálgatták limesük felvételét, az alatt a britanniai vallumok egyik practikus buvára: *Yames Yates* vándorbotot ragadva, szépen

besétálta a hozzáférhetőbb részleteket s habár még mindig fogyatékos angol és német leírásával 1858-ban a németek ilyenmő munkáit mégis túlszárnyalá.

De *Cohausent* nem hagyá többé pihenni a *limes*-őgy s 1871-ben nyugalomba vonulva, mint a wiesbadeni muzeum igazgatója minden szabad idejét a *Taunus* és Wetterau bejárásának szentelé s a porosz kormány szűkös dotatiójával képes volna még Bajorországba is átlátogatni. Gazdag tapasztalatait 1884-ben 52 tábla rajzzal kiadott „*Der römische Grenzwall in Deutschland*“¹ című terjedelmes munkájában közrebocsátván, a laikus világ azt kezdé hinni, hogy ezzel a *limes*-kérdés el is van döntve. Pedig *Mommsen* és követői csak most érezték igazában a helyi felvételek, ásatások, s főleg a történelmi útbaigazitások gyűjtésének szükségét.

Maga a *limes*, a mint a nagyközönség ismeri és emlegeti, csakis a legutolsó *kibővítést* képviseli, melynek előzőleg századokra visszanyúló fejlődési fokozatairól akkor még mit sem tudtak. Ez a végső stadiumbeli *limes* Bajorországban az Altmühl torkolata közelében *Hienheimtől* északnyugatra legutolsó alakjában *kőfal* alakjában haladt s azért itt a Duna közelében valami 18 kilom. *Teufelsmauer*-nek is hívják. Odább a bajorok is Pfahlnek emlegetik. *Kipfenberg*-nél a keresztben folyó *Altmühlén* átvágva a sváb Jurára kapaszkodik, *Günzenhausennél* legészakibb pontját elérve nyugatra, majd délnyugatra fordul s 178 kilom. futással *Württemberg* szélein végzi raetiai szakaszát. A felső germániai szakasz sáncz- és töltésvonala 80 kilométernyire nyilegyenesen északra fut *Walldürnig*, s onnan csekély görbületekkel *Miltenbergig*, a *Majna* könyökhajlatába vonul. Onnan 46 kilométerre *Gross-Katzenburgig* a vízfolyás képezte ősi módon a határt. Az újból meginduló *fossa* és *agger* a nyugatra hajló *Majnatól* északra vezet a *Wetterauig* s *Hungennél* rövid északnyugati irányt nyerve a *Taunusnak* fordul s azon *Mainz* irányában nyugatra hatolva *Zugmantelnél* észak-nyugatra fordul s a Rajnához lassankint beletjve *Reinbrohlnál* a *Caput limitissel* végzi 550 kilométeres pályáját.

A classikus írók erről a hatalmas műről csakis hézagos vonatkozásokkal emlékeznek meg s éppen e miatt vált szükségessé a részletesebb felvétel és ásatás is. De azt is észreveték, hogy a Neckar mellett egy belső *limes*vonal is létezett, a mit a vizsgálat még más, régebbi *limes*elözményekkel igazolt is. *Mommsen* 1892. január 16-án megnyervén a német birodalmi

¹ Der römische Grenzwall in Deutschland. Militärisch- und technische Beschreibung desselben von A. von Cohausen, Ingenieur-Oberst a D. und Conservator. Mit 52 Folio Fafeln-Abbildungen. Wiesbaden, C. W. Kreidels Verlag. 1884. 1—368 lap.

tanács által öt évi cyclusra szóló első 40 ezer márkás hitelt, az érdekelt bajor württembergi királyságok, Baden nagyhercegség, Hessen és a rajnai porosz tartomány 17 képviselőjéből s a berlini és müncheni Akadémia 1—1 kiküldöttjéből, Heidelberg székhelyvel, birodalmi limes-bizottságot szervezett. A bizottság elnökéül *Mommsen* Tivadar, alelnökéül a müncheni Akadémia küldöttje: *Braun* titkos tanácsos választatván, *Zangemeister* heidelbergi tanár elnöklete alatt: *Popp* müncheni tábornok és *Herzog* tübingiai tanácsosokból végrehajtó bizottság küldetett ki az évi munkatervék kidolgozására, ellenőrzésére és a leszámolás intézésére. A tulajdonképeni munkavezetést *Hettner* Felix trieri muzeumigazgató és *Survey* tábornok, katonai szakreferens *dirigens* címmel és évi 2—2 ezer márka javadalommal intézték, míg a szakaszbiztosok csak kiküldetésük eseteiben élveztek útiköltséget és napidijakat, ha arra egyáltalán igényt formáltak.

A két *dirigens* 1892 májusában a már ezelőtt tevékeny és tapasztalt szakaszbiztosok: mint *Wolff* tanár, *Cohausen* ezredes, *Jacobi* építész, *Kohl* gyógyszerész, *Conrady* járásbíró, *Soldan* iskolatanácsos kalauzolása mellett megtekintvén a munkatért, már júniusra kiadták a megbízásokat is. Míg tehát *Survey* a bizottság költségén Angliában, Romániában és nálunk szemlélte meg a rokon limeseket, azalatt otthon serényen folyt a munka. *Survey* nálunk *Fröhlich* Róbert, boldogult társunk vezetése alatt járta be *Bécs*től *Belgrád*ig a Duna vonalát s nagy elismeréssel emlékszik meg nem csupán eme limesünk érdekességéről, de *Fröhlich* szakavatottságáról is.¹

A limeskutatók rövid közlései a *Hettner* szerkesztése alatt megjelenő *Limesblatt* nevű kis közlönyben indultak meg, s a kiásott várakról füzetes vállalatot² indítottak meg. A *Limesblatt* első közleményei közt feltűnnek mindjárt a vallumot követő *árkolásban* észlelt kövek, *szénmaradványok*, melyeket *Soldan*, *Jacobi* különösen a *Taunusban* *gramatikus* jeleknek *signáknak*, *finis agrorum termini* (*Festus* A₂, *Varro* de I lat. 5, 2, 1.) nyilvánítanak. A *Wetterauban*,³ az *Odenwaldban*, sőt a *ractiai* részen is jelentkezvén a *Mayer*⁴ 1821-beli észleleteiben is megörökített *signák*, ezeket a helyenkint kiszögelő, s szintén irányító *jelzéseknek* nézett

¹ *Survey*: Die Abgränzung des Römerreiches. Westdeutsche Zeitschrift. XIII. 1894.

² Der obergermanisch-ractische Limes des Römerreiches. *Survey* és *Hettner* szerkesztése mellett indult meg Heidelbergában.

³ *Wolff-Dahn*: Der römische Grenzwall bei Hanau 1883. 14-ik lapján. Taf. II, Fig. 1 u. 2.

⁴ *Franz Anton Mayer*: Grenzwall; a müncheni Akadémiánál. Acta Academ. Bavar. 1821—1839.

halmokkal (Begleitungshügel) Hettner¹ dirigens bizottsági szemle alá vétette. A bizottsági felülvizsgálat Zangemeister, Loeschke tanárok kételyeit a mérnöki jelzésekre nézve gyakorlatilag igazolta is. Így egy nagyérdemű vidéki biztos: *Kohl*² gyógyszerész *Günzenhausentól* nem kevesebb mint 15 kilométer hosszúságban *Württembergig* 15—20 cm távolságra levert 40×26 cm-teres faoszlopok³ talált in situ, a mivel nyilvánvalóvá vált: hogy a mint Spartianusból olvassuk, palánsorompóval zárták el a határt, a hol azt folyók nem biztosíták, éppen Hadrianus idejében. „Hadrianus in plurimis locis quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur *stiptibus* magnis in modum muralis saepis iactis atque conexis barbaros separavit“.³

Majd az Odenwaldban rájöttek, hogy Antoninus Pius 145/6-ban *kőbástyák, burgusok* építésére külön *numerusokat*⁴ szervezett, s hogy a régi *fatornyokat* is köépítménnyel cserélvén fel, azokat legtöbbször az összeroskadt, elkorhadt fatornyok hulladékhalmazában helyezte. Így keletkeztek a *Begleitungshügelek*.

Mire az első öt évi *cyculus* lefutott 1897-ben, még javában folyt a vitatkozás s a limes historiai kérdéseit még mindig sűrű homály borítá. A felhasznált 200 ezer márkához tehát 150 ezer márka újabb hitelt eszközölt ki Mommsen s az újabb öt év leteltével is tudtak további subsidiumot szerezni, a minthogy még 1903-ban is az *Odenwald* legtöbbször átvizsgált szakaszán *Jagsthausen* és *Oehringen* között *Leonhardt* tanár egy addig nem sejtett 117 m. kővárat fedezvén fel,⁵ kézzelfoghatólag beigazolódott, hogy a föld mélyén még mindig kiegészíteni valók lappanganak.

A bizottság munkáját azonban az apró kiegészítések daczára általában befejezettnek tekinthetjük; de a befejező monographia leghivatottabb munkásaiból *Hettner* Felix 1902 október 13, *Mommsen* Tivadar 1903 november 1-én kidülvén az élők sorából, ez a nehezen pótolható nagy veszteség késlelteti a tervezett historiai monographiát is.

¹ Hettner: Bericht über die Thätigkeit der Reichlimescommission vom Ende November 1893 bis Mitte Dezember 1894. Archaeologischer Anzeiger 1895. Heft 4.

² Limesblatt. 382. l.

³ Vita Hadriani 12.

⁴ Limesblatt 555. lapja Zaugemeister megfejtésénél a herczeg Leiningen-család parkjából:

[Au]G pio pont. max. Crit.
 POT(estate VIII C[os III p. p.]
 BRITT(ones) TR(ienses Cla)
 RO ET S(evero consulibus).

⁵ E. Fabritius: Bericht über die Thätigkeit der Reichlimescommission im Jahre 1904. Jahrbuch des archaeologischen Instituts, Berlin. Band XX, 1905, Heft 2. 109 lap.

A limes lelkes úttörőiből *Cohausen* is elhunyt már 1894-ben, s elvesztették *Kohl* gyógyszerész is, a kinek éles szeme oly becses megfigyelésekre vezetett. Így az archaeologiai dirigensül 1903-tól *Fabritius* E. freiburgi tanár működik *Survey* katonai dirigens mellett.

Az eddigi kutatások legbecsesebb eredményeül a *limes*-vonalak chronológiájának bizonyítékait vehetjük.

Felső-Germania legrégebb limestelepítése Drusus Rajna jobbparti hadjáratával (Krisztus e. 12 — Kr. u. 9) függ össze. *Domasevsky* Alfred,¹ kinek annyi fontos kérdés nyitját köszönhetjük, egy kisebb cikkében kimutató: hogy *Florusnak* egy sokszor idézett, de rosszul értelmezett passusából nem a *Mosel* (= *Mosa*) és az *Elbe* (= *Albis*), hanem az *Amisia* = Ems és *Lupia* = Lippe levén olvasandó, a felvonulási út is a Lippe mellett haladt az Ems forrása felé s a Weseren túl Közép-Németországban Drusus nem is járt, mert az Északi tenger felől *Borkum* sziget megostromlása után érte el az *Elbe* torkolatát. Drusus utolsó hadjárata *Dio* szerint² a chattok ellen a Majna-toroktól a *Nidda* mellett indult meg, a mikor a *Taunus* hegységben őrállomásokat is épített. *Castella super vestigia paterni praesidii in monte Tauno*.³

Mogentiából, a főhadiszállásról a Rajna túlsó partjain, a mai Kasselnél *Castellum Mattiaeorumból* indult a Taunus alá Drusus útja s *Friedberg* 294×204 méteres földvárának durva cserepei, La Tène jellegű leletei vallanak az ő korára. Varus catastrophiáját Kr. u. 9. a teutoburgi erdőnél kierőszakolt diadallal, a hadi jelvények visszavételével és a Tropae megépítésével 15-ben Tiberius megboszulván, habár a Weser forrásáig igyekeztek magukat a rómaiak fentartani, azért legkésőbb 45-ben, mikor *Claudius* Alsó-Germania előretolt haderőit a jobbpartról teljesen visszarendelte, itt a Taunus a Wetterau vonalán kívül eső auxiliaris csapatokat szintén bevonták s a birodalmi határt e két hegység élén le a Majna hanau nyilatáig rendezték be. Ezen a hegykoszorún belül Hedderheimban mutatkozik a pannoniai lázadás idején felszabadult rabszolgákból toborzott s így Drusus Tiberius időkorát képviselő COH(ors) XXXII VOL(ontariorum)¹ katonai emléke. Délre a Majna átkelőjénél *Kesselstadt* quadratikus 184×182 földvéra² majd *Wies-*

¹ Alfred Domasevsky : Die Occupation Germaniens durch Drusus. Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst. 1903. November u. Dezember. Jahrgang XXII. Nro. 11 u. 12.

² Dio 55, 1.

³ Tacitus : *Annales* 1, 56.

⁴ Brambach Corp. Inscript. Rhenarum Nr. 1700 a leoni templom falában Minerva és Herculesnek szentelt oltár.

⁵ Brambach Nro 2062.

baden,¹ Heddersdorf szolgáltatták az Augustus kormányának tulajdonítható limes bizonyítékait. E terjedelmes földvárakban nagyobb számú segédcsoportot összpontosítanak s a hegyélek fatornyaiba osztott őrszemek kémlelték az ellenség mozdulatait.

A Majna öblözetétől délre a Rajnával párhuzamosan s attól néhány kilométernyire elvezetett *limes*szel, vagyis csapat úttal teremtettek a balpart virágzó telepeinek *Hinterlandot* s a Schwarzwald erdőségeiben tanyázó germánság ellen *védőövet*. *Hochheim*-nál a Majnát elhagyva *Bischofsheim*, *Lorsch*, később mind igen fontos útelágazásokon² át *Heidelbergához* ért a limes, hol 185×185 m terjedelmes földvéra fedezte a *Neckar* átjáróját. A COH(ors) XXIV VOL(ontariorun)³ Minerva a Hercules oltára korhatározó emléke Stettfelden át *Schöningen* szintén Augustus korát képviselő COH XXVI VOL(ontariorum) bélyeges tégláival.⁴ Most Strassburg (Argentoratum) átellenében a Duna és Neckar forrásai felől kifutó *Kinzig* völgynyilatát *Offenbournál* zárták el, hol a COH(ors) I TR(everorum)⁵ katonai siremléke archaikus szövegével utal eme keletkezési időkre. Délebbre a Rajna mentén nem haladtak, hanem a *Kinzig* völgyét követték délkeletre s annak vízváltatóján érkeztek Rottweil 288×277 méteres nagyterjedelmű földváránál a *Neckarhoz* s onnan a Rone-Alpon a mai *Sigmaringen* területén keresték a Dunához a csatlakozást. A *Brenz*-nek a Dunába ömlésénél Faimingen 225×245 méter tekintélyes földvárában érhatték el a kapcsolatot a Dunával, a hova *Vindonissából* (Windisch, Zürich közelében) Augusta Rauricorum, Brigantium, Augusta Vendelicum. Pons Aenein át építé Drusus hadi útját,⁶ melyen az occupationalis hadoszlop felvonult. Pons Aenein vált

¹ Brambach Corp. Inscript. Rhenarum Nro 1684 im Jahre 1790 unfern der Stadt in der Kinzig gefunden:

L · VALERIO ALB
I N O D O M ///

CHO · I · TRIMCV == Coh(ors) I Tr(everorum)
ANN. L · XI · STI = . . . STI(pendiis) XXIII.

² Brambach 1700. Leonban a templom falában látható oltárka.

³ Domasevsky Alfred: Die Benefiziarposten und die römischen Strassennetze című értékes tanulmányában egyenkint kimutatja a kapcsolatokat bizonyítékaikkal együtt. Westdeutsche Zeitschr. XXI. Heft II.

⁴ Brambach: Additamentek közt 2062.

⁵ U. ott 1684. sz. 1790. találták a Kinzigben:

miles
L · VALERIO ALB
I N O D O M C
O H O · I · T R
A N N L X \ / / S T I \ / / / /
I I

⁶ Itinerarium Antoninianum 231, 8. 241, 2.

ki a *Via Claudia Augusta Drususnak*¹ Altenustól 350 római mérföldre fegyverrel kierőszakolt hadi útja, melynek a Brenneren túl *Pons Drusi* elágazó stációjában birjuk alkotója emlékét.

Az első limesúttal tehát Mainzot, Felső-Germania hadparancsnokságát és *Strassburgot*, a szintén legiotábort kapcsolták a legrövidebb vonalon Raetia és Noricum forgalmához. S ez az összeköttetés további viszonylataiban Galliára is kiterjedvén, a római civilizációnak hatalmasan lüktető arteriájává fejlődött csakhamar s a régiebb idők bizonytalan jellegű *agri decumatesét*, ezt a dubia possessiót, melyet a gall jövevények kényére bíztak, rohamos virágzásnak indította, olyannyira, hogy *Vespasianus* 74-ben² a birodalmi úthálózatba is befoglalja a Felső-Duna és Közép-Rajna vonalát. A világforgalmi kapcsolat Argentorateból haladt a Dunáig. Ab Argentorato in R(ípm Danuvii) hirdeti az offenburgi mérföldmutató, a *Via Claudia Augusta* „ab Altino usque ad flumen Danuvium“,³ vagy a hispaniai „a Baeto et Iano Augusto ad Oceanum“,⁴ s a syriai „a finibus Syriae usque ad mare rubrum“⁵ mintájára. Később a Peutinger-tábla állomáSORozatai is ezen útra vonatkozáván, abból láthatólag *Abusinánál* érhetette el az út a Dunát. A Flaviusok kedvezése Gallia kereskedelmének közvetítőjévé avatván a Strassburgtól a Dunához Tiberius *limesével* trassierozott vonalat, annak csomópontján *Rottweil* bámulatos gyorsasággal felvirágzott s *Arae Flaviae* nevével igen jelentékeny tartományi szereplését illusztrálja, miután a provinciális cultus oltáiraival egyebütt, például Dáciában, csakis a székvárost tüntették ki.

De az augustusi limesvonalnak tartományi szervezete a védvonal továbbhelyezését tevé már azért is szükségessé, mivel a germánok régi szokásaik szerint vadonjaikból ki-kirohanva a biztos prédául kínálkozó római telepekre és élénk forgalmú útra, üldöztetésüket hirtelen eltűnésükkal hiúsíták meg. Mint jó helyismerők pompásan felhasználták a rengetegek szövevényét és idegenekre

¹ Corpus Inscriptionum Latinarum V. p. 938. Viam Claudiam Augustam quam Drusus pater Alpibus bello patefactis derexerat munit ab Altino usque ad flumen Danuvium m(ilia) p(assum) CCCL.

² Zangemeister, Westdeutsche Zeitschrift 3, 247.

³ Corpus Inscriptionum Latinarum V. 8002.

⁴ Corp. Inscript. Latin. II. p. 626. 993.

⁵ Corp. Inscript. Latin. III. p. 2308. Nr. 14.149¹². Vadi Modjeb mellett eredeti sorrendben találtak mérföldmutatókat 14.149¹¹, 14.149¹², 14.149¹³, 14.149¹⁴ és 14.149¹⁵. A legépebb Domasewsky szerint:

P. P. RED actu in formam
PROVINCIAE Arabiae viam
NOVAM a finibus Syriae
VSQVE AD MARE RVBRVM
APERVIT ET STRAVIT.

hozzáférhetetlen mély zugait.¹ Ezen menedékhelyek leleplezésére Frontinus tanuságtétele szerint Domitianus 120 római mérföld új limest épített. Limitibus per centum viginti milia passum actis non mutavit tantum statum belli sed et subiecit dicioni suae hostes quorum refugia nudaverit.¹

Ez volt tehát a limes második stadiuma. De hol és merre esett ez a 120 r. mf. vagyis 177 kilométeres vonal? Ez a kérdés foglalkoztatá régóta a tudósokat.

Mommsen Tivadar a Cohausen által 237,5 kilométerre becsült *Taunus* és *Wetterau* limesében jelölte meg Domitianus alkotását.² A *Taunus* alján *Drusus* limese Mainztól *Friedbergig* kétségtelen s a hegytetőn látható sánczmű, mint alább látni fogjuk, később létesült. A *Taunus* újabb bűvárai közül *Soldan* iskola-tanácsos szintén megerősíti Mommsen feltevését, holott már *Frontinus* leírásából kiderül, hogy Domitianus *erdős hegylánczok* völgyzugaiban hatolt 120 római mérföldre s a *Taunus* és *Wetterau* még Augustus rendeletére összébb vonták a *Varus*-veszedelem hatása alatt *Drusus* által a *Weser* forrásvidékéig terjesztett első foglalást.

Szerencsére ugyancsak Frontinusnál megtaláljuk a meghatározó fogantyút is, a mennyiben világosan megjelöli: hogy a *Germanicus* titulust biztosító győzelmével a *cubiusok* határaiba érkezve, ott is castellumokat épített.³ A *cubiusok* egy része a Neckar-vidék rokon helvétáival régebben a Garonne mellékére Galliába vándorolván, ott a biturigesekkel vegyülten mint *bituriges cubi* elégedelt Hirschfeldnek Aquitaniáról⁴ szóló tanulmányából láthatólag. És Zangemeister,⁵ a ki — miként tanártársa Domasevsky — igen mélyreható hely- és néprajzi bűvárlatokkal járult a limesvidék felirati és ethnographiai felderítéséhez, a kivándorlások sorrendjét is szellemesen megállapította.

A Neckar, Duna forrásvidéke körül tanyázott helvétákból a

¹ Frontinus strat. 1, 3, 10. Imperator Caesar Domitianus Augustus cum Germani more suo e saltibus et obscuris latebris subinde impugnant nos tutumque regressum in profunda silvarum haberent, limitibus per centum viginti milia passum actis non mutavit tantum statum belli, sed et subiecit dicioni inde hostes, quorum refugia nudaverit.

² Römische Geschichte von Theodor Mommsen. Fünfter Band. Berlin, 1885. Ahtes Buch. Kapitel IV. Das römische Germanien und die freien Germanen. 136. lapján 1. jegyzet.

³ Frontinus str. 2, 11, 7. Imperator Caesar Augustus Germanicus eo bello quo victis hostibus cognomen Germanici meruit cum in finibus cubiorum castella poneret, pro fructibus locorum quae vallo comprehendebat pretium solvi cassit: atque ita iustitiae fama omnium fidem adstrinxit.

⁴ Hirschfeld: Aquitanien. Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften 1896. 453. lap.

⁵ Zangemeister: Neue Heidelberger Jahrbücher III, 15.

viviscusok mozdultak ki először. Nyomukban haladtak a *cubiusok* s végre a *biturigesek*, a kik két előző rokonukkal vegyülten fészkeltek be magukat a Garonne környékén s *bituriges vivisci* és *bituriges cubi* néven emlegették őket. Hirschfeldnek sikerült kipuhatolni azt is, hogy Caesar idejében a helveta kivándorlás a santonok földjét érinté s már azokat más rokon törzsek megelőzték a *Garonne* felé. A turonok ivadékait pedig Zangemeister szerint¹ a római occupatio a Majna utolsó könyökhajlatában *Mittenbergtől* délre az *Odenwaldon Walldürnig* találta s a rómaiaknak meghódoltan is hiven áldoztak ősi istenüknek, *Deus Santius*-nak, sőt a közép Neckar mellékén *Beockingennél Marsot* is saját fajuk jelzőjével *Mars Caturix*-nek² tisztelék. Végre *Marbachnál* az *exploratores Triboci et Boi* oltárával³ a *tribocok* és a *boiok* elhelyezkedésére is támpontot nyujtának.

A *Deo Sanctio*-nak szóló áldozást is kizárólag helveta törzsek földjéről⁴ ismerjük idáig; a *boiokról* pedig *Caesarból* tudjuk, hogy a *raurok*, *tulingok* és *latobrijokkal* kivándorlásra kényszeríték a helvéták a *boiokat* is, kik a Rajnán túl lakoztak és *Noricumba* rontva *Noreiát* is megostromolták. *Boiosque qui trans Rhenum incoerunt et in agrum Noricum transierunt Noreiamque oppugnarent.*

Mindezen topographiai utalásokat kiegészíti a *cubiusok* egyik törzsképviseelőjének: *Cubusnak* síremléke *Obernburgból*,⁵ világosan a Majna *Mittenberg-Hanau* közére utalván a *cubiusok* otthonát, azt a földet, melyet *Domitianus* kiostromolván, castellumokkal rakott meg. Ilyeténkép a települési egymásután következő lehetett: északon, a Majna utolsó fordulójában a *cubiusok* körülbelül *Miltenbergig*, vagyis a könyökhajlatig s az *Odenwald*

¹ Zangemeister: Corpus Inscriptionum Latinorum III. 6607. Deo Sanctio. Westdeutsche Zeitschrift I. 264.

² Brambach: Corpus Inscriptionum Rhenarum 209. lapján. 1588.

I · O · M
TE MARTI CA
Canthe- TVRIGI GEN Culter
rus IO LOCI C · securris
patera IVL QUIETVS

BF · COS = beneficiorum consularis, a ki az itt
V · S · L · M kereszteződő utakat gondozta.

³ Brambach: Corpus Inscriptorum Rhenarum 1600.

EANAeE
D PLORATOI
TRIBOCI
ET BOI
L · L · M

⁴ Inscriptiones Helveticae app. Kelleri Nro 15, 16, 18.

⁵ Zangemeister: Westdeutsche Zeitschrift 9, 185.

magaslatáig. Az Odenwaldban tovább dél felé *santonok*, *turonok* a Neckarig, hol délnek Marbachnál, illetőleg Beuningennél *tribocok*, *boiok* s más helvéta törzsek tanyáztak, kiknek utódai Domitianus hódító hadjárata után kénytelen-kelletlen beletörődve az új rendbe, még a határvédelemnek is részeseivé váltak; de mint a *beneficiarius consularis*¹ s a Marbachnál kémkedő *Exploratores Triboci et Boi*² példája mutatja, nemzeti sajtáságaikból ki nem vetközve ősi hitükhöz hivatalos állású egyének is ragaszkodni tudtak.

Mindebből teljes hitelességgel kiderül *Domitianus sokat keresett 120 római mérföldnyi (177 kilom.) új limesének holléte* is. Ez tehát az Augustus kormány által Mainzból Rottweil felé a Dunáig vezetett első limes offenburg-rottweili végnyulványának, vagy *Vespasianus Rajna*—Duna transversalis hadi útjának északi kisugárzása a Neckar mentén, vagyis a *Schwarzwald* és *Odenwald* közén. De legalább az én impressióm szerint a Neckartól a Raue-Alpon keletre a Dunához is toldott Domitianus egy rövid nyulványt Faimingenig. Ott t. i. 242×246 méteres, feltűnőleg terjedelmes földvárát³ mutatott ki az ásatás. Ettől nyugatra *Heidenheimnál* 1896-ban akadtak rá a 200×278 méteres castellumra,⁴ honnan *Waldmössingen* 118×177 méteres közép nagyságú földvára egyenesen Sulzhoz biztosítá a leszállást a Neckar völgyére, hol Rottweil *Avae Fluviae* felvirágoztatásával már előretolt hadállást foglaltak minden hihetőség szerint *Vespasianus* 74-beli útépítésekor. A faimingen-sulzi útszakasz északi folytatásában következtek a Neckar mentén *Rottenburg* a későbbi germán nevű *Civitas Sumolicensis* és Köngennél a *Vicus Grinario* központjai. Utóbbinak 151×161 méteres földvárát ki is ásták. Majd Stuttgarton alul Cannstadt 217×175 méteres castelluma, a *Mur* beszakadásánál Marbach, később az *Exploratores Triboci et Boi* állomása,⁶ *Beuningen*, Heilbron átellenében *Böckingen*, a *Mars Catuvix*⁷ oltárral elhíresített 133×150 méteres castelluma, odább Wimpfen, s a Neckar nyugati fordulójában *Neckargarten*. Innen az Odenwald nyugati ágán át a Majnáig *Ober-Scheidenthal*, *Schlossau*, *Haselbach*, *Würzberg*, *Eulbach*, *Vielbrunn*, *Lutzel-*

¹ Brambach : Corp. Inscript. Rhen. 1588. I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Marti Caturigi Genio Loci C(atus) Jul(ius) Quietus beneficiarius consularis.

² Brambach : Corpus Inscript. Rhen. 1600.

³ Hettner : Bericht über die Thätigkeit der Reichlimescommission vom Ende November 1896 bis Ende Dezember 1897. Archaeologischer Anzeiger 1898. Nro. 1.

⁴ Hettner : Archaeologischer Anzeiger 1897.

⁵ Zangemeister : Westdeutsche Zeitschrift 3, 247.

⁶ Brambach : Corpus Inscript. Rhenarum. 1600.

⁷ U. ott 1588.

bach, Seckmauern sűrű örállomások, melyek egy része azonban későbbi eredetűnek mutatkozik. Így ereszkedünk „in finibus Cubiorum“ Obernburg a Majna mellett, a fenn jelzett Cubus siremlék mellett a Cohors I. Treverorum centuriójának első századi jellegű sírkövével.

A Majna Miltenberg Grosskotzenburg közti völgyzorosában lefelé Niedernberg 152×142 (135) méteres és Stockstadt 167×210 méteres castellumait számíthatjuk a Domitianus limesvonalába, s cubius castellumai közé; míg felfelé Trenfurt, Mittenberg későbbi térfoglalást képviselhetnek.

Mínthogy Domitianus érmein 84-gyel tűnik fel a *Germanicus* titulus,² ezt a limesépítést s azzal kapcsolatos hadjáratot 83-ban fejezhette be. Domasewsky Alfred³ ugyan, utalva a lázadó *Antoninus Saturninus* leverésére kirendelt *L. Appius Maximus Narbonius* özvegye által férje sírkövére vésetett „*Confector belli Germanici*“ kifejezésre, a későbbi keletű forradalmat hajlandó a bellum Germanicumként elfogadni. Mommsen találó ellenvetése⁴ szerint azonban az özvegyi hiúság érthető nagyítása még nem adhat akkora jelentőséget egy helyi mozgalomnak, hogy azt a császársz személység vezényletével kivívott, s életirója szerint is „*expeditio sponte suscepto*“ jelzett komoly kihatású *suéb-sarmata* hadjáratral azonosíthatjuk. S a kitüntetési vonatkozásokból láthatólag korábban is folyt le ez a nevezetes hadjárat, sőt annak időpontját egy előző és egy követő *bellum Dacicum* szigorúbb határok közé is szorítja. Így különösen egy *Carthagóban* talált feliraton (Corpus Inscript. Latin. VIII. 1026): *Donis donatus a Domitiano ob bellum Dacicum*, item *ab eodem ob bellum Germanicum*, item *torquibus armillis ob bellum Dacicum* olvasható. Perinthos egyik sírkövén pedig (Corp. Inscript. Latin. III. 7397) a kitüntetett *Donis donatus bello Dacico et bello Germanico* érdemelte ki Domitianus kegyét. A Domitianus limese tehát kétségen kívül 83-ra fejeződött be; de azért a chattok északon *Antoninus Saturninus* lázadásától újból neki bátorodva az általános zűrzavart és fegyelmezetlenséget felhasználva a Rajnáig felprédálják 88/9 telén a Taunus alját s csakis a jégzajlás akadályozta meg őket, hogy a bal partra is át nem törtek.⁵

Domitianus limese tehát kétségen kívül a Neckar mellékén az *Odenwald* nyugati ágán *Rottweiltől* a Majnáig délről északra és *Rottweiltől*, illetőleg *Sulztól* keletre a *Dunáig* számítható, a

¹ U. ott 1684.

² Eckhel: *Doctrina nummorum*. VI. 378, 397.

³ Alfred Domasewsky: *Westdeutsches Korrespondenzblatt* 1902. 114. lapján.

⁴ Theodor Mommsen; *Hermes* 3, 117.

⁵ Suetonius: *Vita Domitiani* 6.

mi 120 római mérföld (177 kilométer) hosszúsági adatnak is megfelel.

Ezzel megkapták a limesmunkálatok *második* sorozatát is. Augustus kezdeményezését Domitianus úgy bővíté, hogy a Taurusztól a Rajnáig (kelet-nyugat), onnan le a *Kinzig*-völgyig (észak-dél), Offenburgtól Rottweilig, illetőleg a Dunáig (nyugat-kelet) és vissza Rottweiltől a Majna mellé a Wetterauig (dél-észak) elhelyezett limesvonalak egy oblongummá kiegészülve, a Schwarzwald erdőségeit limesszel fogja körül.

Igy haladtak a *harmadik* stadiumra. Minthogy az előző kezdeményezés hamarosan jólétet és népesedést varázsolt elé, a mai dülütaknál alig különb katonai primitív nyomjelzésekre következett a birodalmi útrendszer bevezetése itt az agri decumatesen, melyeknek kóbor gall jövevényeit Tacitus nem is számitotta a germánokhoz.¹

Igy Vespasianus 74-ben az *Offenburgtól* Rottweilon át a Dunáig megépített hadi úttal, Augustus első limesvonalát elsőrangú mérföldjelzőkkel felszerelt birodalmi úttá emelé. Az Offenburgtól északra a *Schwarzwald* Rajnaközén *Castellum Matiacorum* visszamaradt limesrészlet illetően emelése *Traianus* legsürgősebb alkotásai közé tartozott, mert trónralépése második esztendejében már befejezését hirdeti a *Bühlnél* előkerült mérföldmutató. Ezzel egyidejűleg ezt a partszegélyt Felső-Germania gremiumává is emelve a Heidelberg alatt létezett *Lopodonumra* ruházá az új limes-szegélytől valami 170 kilométerre elmaradó s következőleg hivatására már alkalmatlannak bizonyult *Vindonissa* legioparanokság feloszlatásánál annak szerepkörét. Ugyanaz képezé centrumát a nevével szintén Trajanusra utaló *Civitas Ulpia Sueborum Nicretum*-nak is.

A Rajna felé az occupatio civilisatorius feladatai is teljesvén a helyesnek bizonyult politikai institutiók foganatosításával, Traianus figyelmét a Duna vonalára irányítá s ott a szintén benépesedett és virágzó balparti előtért észak felé hatalmasan megbővítette.²

A Duna felső folyása *Regensburgig* tudvalevőleg délnyugatról északkeletre irányulván *Raetiának* keleti felétől a nyugati mélyen benmaradt s így valósággal beékelődött az *Altmühl* torkolatáig az északi barbárság a birodalom testébe. Ezt a katonai

¹ Tacitus Germania 29: Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam trans Rhenum Danuviumque consederint, eos qui decumates agros exercebant, levissimis quisque Gallorum et inopia audax dubiae possessionis solum occupare; mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur.

² Zangemeister: Westdeutsche Zeitschrift 3, 246 és tovább. Vesd össze Neue Heidelberger Jahrbücher 3, 1. laptól.

és politikai szempontból egyaránt hátrányos alakulást egyenlítő ki Traianus, a mikor az *Altmühl* Dunaközéből északnyugatra egész a *Sváb Juráig*, s onnan nyugaton a *Kocher* forrásáig tolta elé castellumait. Ingolstadton alul *Pfornig* 201×194 méter földvárával számíthatjuk a kiindulást. Észak-nyugatra *Theilenhofen* 200×145 m. *Weissenburg* 175×175 m., nyugatra a Kocher eredeténél *Aalen* 288×271 m. castellumai alkotják *Traianus* újabb határvonalát, melylyel hatalmas ívet vont észak felé, a *Majna* mellékvizeinek eredetéig szorítván vissza a Dunavölgy viruló gyarmataitól a barbárságot. Traianus eme határive a Pilz felé nyerhette a *Neckarhoz* Köngenig e kapcsolatát.

Északon a felső-germaniai limes záródásánál eszközölt Traian ilyen terjeszkedést, hol *Niederhieber* 192×265 méteres földvéra jelzi a Rajna medrétől nyugat felé távolodó határvonal irányát.

Mіндеzen limesrendszerek sáncz (fossa) és töltés (agger) nélkül csupán katonai útból és csapat-castellumaiból állottak. Eredetileg a határszéli út viselte a limes nevet. Velleius írja: *Penetrat interior aperit limites*, vagy mint Tacitus Germania-jában feljegyezte: *Romanus silvam caesiam limitemque a Tiberio coepitum scindit, castra in limite locat*. Castrumait pedig így építették: *frontem ac tergum vallo, latera concoedibus munitus*. Mindennek meg is felelnek Augustus Domitianus és Traianus limes-alapításai és földvárjai.

A határszéleknek *elsánczolása palánkkal, sorompóval* való elzárása, *kővárakkal, kőbástyákkal* felszerelése a *negyedik* stadiumot képviseli s *Hadrianust* vallja mesterének. A Traianus által Raetiában megépített castellumláncon kívül nagyjában félkörívben Hienheimtől, a Duna partjától *Günzenhausenig* s onnan nyugatra, majd Dambachtól Lorchig sánczot vonatva palánksorompóval záratta el a harczosokat. Ugyanily módon bővítette ki a Majnától északra a Wetteraun és Taunuson *Felső-Germania* első korbelti limesét. Raetia és Felső-Germania érintkezése a *Kocher* forrásainál Aalen táján történhetett, honnan a *Neckarig* nyugatra *Canstadt* felé sejthető a folytatás. Ily módon *Domitianus* neckari és odenwaldi limese még Hadrianusnál is érvényben maradt. Hadrianus-szal azonban a Neckar-völgy is belekerült a *Königennél*¹ felmerült mérföldmutatóból kitetszőleg a birodalmi úthálózatba.

A birodalom többi részeiben s különösen Britanniában ismeretesek Hadrianus emez alkotásai, hogy a hol nem folyók, hanem csak limesutak képezték a válaszvonalat, több helyen falszerüvé alakított s keresztgerendákkal jól összerótt palánkkal különítetté el a barbárokat.

¹ Laehemayer: Westdeutsche Korrespondenzblatt 1900. 33-ik laptól, majd Westdeutsche Zeitschrift 1901. 5. lap.

Hadrianus rendszerét *Antoninus Pius* fejezé be és bővíté ki. Ő a korábbi idők *fatornyait kőbástyákkal* váltotta fel, s mint a ki Edinburgtól *Glasgowig* a róla elnevezett *vallum Antoninianummal* is megörökíté határvédelmi tevékenységét, a 142-ben lecsendesített brittekből (*summotis barbaris*) szervezett numerusokkal a *Neckar-völgyétől* keletre az Odenwaldig helyezé ki a határt is. Így *Welzheimban*¹ a raetiai felső-germániai összeszögellésben a N(umerus) BRIT(tonum) téglabélyegei, sőt a N(umerus) BRIT(tonum) ET EXP(loratorum) emléktáblája,² majd a herceg *Lichtenstein*-család parkjában 145/6-ból a BRIT(ones) TR(ipuciensis)³ vár építkezését deríté ki a limesbizottság. *Oehringenben* a a COH(ors) I HELVE(torum) mellett a BR(ittones) TR(ipuciensis)⁴ a NVM(erus) B(rittonum) M(urrensium) a N(umerus) BRIT(tonum) CAL(densum)⁵ A BRIT(tones) TRI(puciens) etc. *Würzburg*,⁶ *Eulbach*,⁷ *Osterburken*,⁸ *Amorbach*,⁹ *Mittenberg* mellett szintén vannak emlékeink annak jeléül, hogy *Domitianus* castellumait az *Odenwald* nyugati felében „*in finibus cubiorum*” szintén átépítették, sőt a *Neckar* mentén is alkalmazva valának. A Majna menti *Aschaffenburgnál* *Obernburg* a *Domitianus*-limes záróállomása közelében N(umerus) BRIT(tonum) ET EXPLORAT(orum) NEMANING(ensium)¹⁰ áldozott *Apollónak*, *Dianának*, symbolisálva ezzel is a tájnak amaz erdőgazdagságát, melynek rejtekeit *Domitianus* kénytelen vala limesével feltárni, *Frontinus* szerint leleplezni. A *Taunusban* is alkalmazták ezeket a kiváltságos, nemzeti jellegű numerusokat s a *Carpersburgon* N(umerus) N(iddensis)¹¹ valószínűleg a Niddától vette nevét s másutt is ilyen localis izű megkülönböztetésükkel élt.

A Numerusok mindig legióbeli centuriók parancsnoksága

¹ Hettner: Bericht über die Thätigkeit der Reichlimescommission von Mitte Dezember 1893 bis Ende November 1894. Archaeologischer Anzeiger 1895.

² Hettner: Archaeologischer Anzeiger 1895. I(ovi) O(ptimo) M(aximo) PRO SALVT(e) D D IMP(eratorum) M(arcus) OCTAVVS SEVERVS C(enturio) LEG VIII AVG PRAEPOSIT(us) N(umeri) BRIT(tonum) ET EXPLORATORVM.

³ Hettner: Archaeologischer Anzeiger 1897. — Zangemeister: Limesblatt 550. I. Fennebb közöltük.

⁴ Brambach: Corpus Inscript. Rhen. 1559 és 1560.

⁵ Hettner: Archaeologischer Anzeiger 1895. Heft 2., 109.

⁶ Brambach: 1392. oltártörredék: mu M(erus) TRI(putiensium).

⁷ U. ott 1394. BRIT(tones) TR(ipuciensis).

⁸ Ugyanott 1732. oltár: FORTVNAE SA(nctori) BRITTONES TRIP(uciensis).

⁹ Gyönyörű oltár: NYMPHIS N(umerus) BRITTON(um) TRIPTIEN(sium).

¹⁰ Brambach: Corpus Inscript. Rhen. 1751. Uo. a 178-ből.

¹¹ Hettner: Archaeologischer Anzeiger 1898.

atatt állottak s nem egyszer valamely kipróbált hűségű cohors lársaságában csendes megfigyelés alá is helyezték őket. Így *Neckarburkennél* a COH(ors) III AQVIT(anorum) tábora előtt 200 méter távol állott a N(umerus) BRIT(tonum) E(latiensium) s *Oehringeben* a COH(ors) I · HELV(etorum) mellé osztották a Numerus Brittonum, a Brittones TRipucienses, a N(umerus) BRIT(tonum) CAL(densium) legénységét. Valóban eszünkbe juttatja ez a bölc óvatosság Tacitust: „*non ut arcerent, sed ut custodirentur*“.

A limesreformok egyike sem biztosítható azért tartósan a határt a germánok támadásai ellen, sőt *Raetiában* a népesedés, a közéleti tevékenység fokozódó érdekeit a marcomann háborúk akkora veszedelembé sodorták, hogy 166—170 között a LEG(io) III IT(alica) átvezénylésével ott is eljöttek látták a helyőrség megerősítését s legióbeli rendes csapatokkal való kiegészítését. Lehet, hogy a germánoknak, illetőleg *chattoknak* *Itália* kapujáig elhatott támadása is közrejátszott eme dislocatio felidézésében s az *Alpok* szorosait, a *Via Claudia* Augusta viláfgorgalmát is hivatva vala ez a rendelkezés s a tartománynak legatus aug. pro praetore vezénylete alá helyezése biztosítani. Specius Cerialis az első legatus aug. pro praetore itt jelentkezik legelőször. A rendszerváltozásra nagy szükség is lehetett, mert biztosnak képzelt kövéraikat is felforgatta a háború ereje s az Altmübl völgyén *Böhmingen* 78×95 m. castellumát 181-ben *Commodus* teljesen újjraépítteté, még pedig jellemző módon a vallumot a legio III Italica vexillariusai, a kapukat pedig az odatartozó négy toronnyal a C(ohors) I. BR(encorum) építé a legio egy-egy centuriója vezényletével.¹ Kevéssel több 183—5-ben a szomszédos *Pfünzön* s északi Germania szélén *Niederbiernél* a N(umerus) D(ivitienses), a COH IIII Vindelicorum, a Legio VIII, valamint a Legio XXII legénységével végzett nagyobb átalakítást.

A III. század elején újból megrendültek a limes végvárai s 213 augusztusában az Arvalaeták tanúsága szerint *Caraculla* per limitem Raetiae ad hostes exstirpendos sietve szeptemberben *Mogentiájában* diadalát ünnepli. Tehát a raetiai és felső-germániai limes vonalán kelle az ellenséggel harciba szállnia! s a háborúnak ki kelle terjeszkednie egészen a Rajna limes-záródásáig, a hol *Holzhausen* castellumában szintén 213-ból ünnepli a C(ohors) A(ntoni) (in) una Tr(everorum) a császár diadalát s hálá-

¹ Hettner: Bericht über die Thätigkeit der Reichlimescommissio von Ende November 1846 bis Ende Dezember 1897. Archaeolog. Anzeiger 1898. — Spicio Cerial(e) leg(at)i Aug(usti) pr(o) pr(aetore) vexillarii leg(ionis) III Ital(icae) vallum fece(runt) c(uram) a(gente) Sul(io) Sulino c(enturione) leg(ionis) III Ital(icae) item portus cum lurib(us) IIII perfec(tum) ab Ael(io) Forto C(enturione) leg. III Ital(icae) praep(osito) c(o)h(ortis) I Br(encorum) imp(erator) III Bur(io).

ból Antoniniana jelzöt vesz fel. Még más felirati emlékeit is találták ennek a diadalnak, melynek egyik világraszóló eredményül tekinthetjük a raetiai 178 kilométeres vonalon, a Duna partján Hienheimtől Württembergig, vagyis Haghofig 1 méter vastag és 2,5 m. magas fallal történt elzárását. A falazat céljával most az Alpok hágóinak a 213-iki támadásnál oly félelmesnek bizonyult chatt és alaman lovasságtól való fokozottabb védelmét kereshetjük.

Ezzel tetőződött be a limesépítkezések változatos sorozata s ez a nagy erőfeszítés hatálytalannak bizonyult. 232-ben az Odenwald legmélyén Walldürnben az *exploratores Stu... et Brit(tones) gentiles [et] officiales Brit(tonum) et dedici(orum) Alexandrinorum*¹ alig javítják ki fürdőjüket, castellumukat, melyet tán nem annyira az avultság, mint inkább a 213-iki viharok viseltek meg, egyszerre lángba borulnak ismét a végek. Severus Alexander Julia Mamaeával hanyathomlok siet a pusztulás színhelyére; de erélyes rendszabályok helyett pénzigéretekkel, kedvezéssel próbálván a germánokat lekenyerezni, az elkeseredett mainzi várórség, melynek nagy részben éppen Pannoniában lakozó családja a párthusok ellen folytatott hadjárat alatt roppant nélkülözéseknek vala kitéve, császáraját és *Julia Mamaeát* legyilkolta.

Ettől fogva élet-halál tusáját vívhatá az örvidek s éjjelnappal fegyverben tartá a castellumok népségét a germánoknak mind elszántabban megújuló támadása. 250-ben a Taunus alján a *Capersburg* várában a *Numerus Niddensis Fortuna* kegyeit esdeklí még szentély építésével.² Több felirat nem is került azon limes elé, sőt a pénzek is megszűnnek *Valerianus*-szal és *Gallienus*-szal, úgy hogy ekkortól datálhatjuk az annyi áldozattal, gonddal, munkával és magas aspiratiókkal megteremtett határvédelmi alkotás porba hullását. A római őrség maradványai ismét visszamenekülnek a Rajna, Duna mögé s onnan harezolnak még egy ideig a népvándorlás mind erősödő fergetegeivel.

* * *

A német birodalmi limesbizottság nagy bőkezűséggel dotált kutatásai a limesrendszer történeti alakulását szerencsésen tisztá-

¹ Hettner : *Archaeologischer Anzeiger* 1898. — A 23 darabból összerakott Ritterling magyarázatával. *Limesblatt* 687. Ugyanott egy Marsnak szentelt templommal és Minerva-szoborral ünnepelték a diadalt. In h(onorem) d(omus) d(ivinae) deo Marti c(oh Antoniniana) Treverorum sig(num) Mar(tis) de suo ansti(tuer)unt l(ibenter) l(aeti) m(erito) inst(ante...) Ti... c(enturione).

² Hettner : *Bericht. Archaeologischer Anzeiger* 1898. (In honorem) D(omus) D(ivinae) (Deae) F(ORT) (unae) P(ro) s(ALVTE) N(umerus) N(iddensis) DEC(i)O G(rato) COS(ulibus) CAL(endis) se)PT(embris).

tázták s fényes példát nyújtanak arra, hogy egységes vezetés, céltudatos beosztás mellett aránylag nem nagy számú leleteket is miként gyümölcsöztethetünk a helytörténet és világhistoria javára.

Sehol a föld kerekéségén nem fogadhatják a limesbizottság adalékait nagyobb érdeklődéssel, mint hazánkban, hol már 1864-ben munkába vétette vala Akadémiánk Rómer Floris és Henszelmann Imre elődeinkkel a Csörsz árkat, s hol Fröhlich Izidor, Torma Károly, valamint az Aldunánál Ortvay Tivadar s ott és a Hargita hegységben csekélységem ez irányban szintén fáradoztunk. Csakhogy nálunk főleg az érdekelt vármegyék közreműködésével vélte megvalósíthatónak 1864-ben Akadémiánk ezt a fontos és kiváló rátermettséget igénylő munkát s a Rómer Floris és Henszelmann Imre helyi tájékozódására juttatott utazási segély csekélysége alig futja vala az ő lelkes önfeláldozásuk nélkül pár mérföld felvételére is. Így a kik e téren idáig közreműködtünk, jóformán a vidéki intelligencia előzékenységének köszönhetjük a felmutatható sikereket. Pedig nálunk a limesügy felkarolása és tervszerű szervezése indokoltabb, mint akár Németországban is, mert hisz maga a *pannoniai limes* csupán Dévénytől Belgrádig terjedő 762 kilométerjével messze túlhaladja a németországi 550 kilom. összegét. S hol marad a Dáciahoz számító Belgrád-Orsova 216 kilométerje, a keleten Orbán Balázs és általam megkezdett *limes dacicus* pár száz kilométerjével? mikor csak jó magam 120 kilométernyit járhattam be a Nagy-Küküllő forrásaitól az Olt-völgy Alsó-Rákosáig! s a Nagy-Alföld csodálatos sáncz-labirintjából nem kevesebb, mint 1800 kilométernyiről szerezhettem idáig tudomást. S még ezzel a horribilis vonaltömkeleggel sem merül ki Akadémiánk munkaköre és erkölcsi tartozása, mert hisz a Dunának Orsován alul Galaczig terjedő 787 kilométerje is érdekelte Dáciát, sőt a dobrudzsai s a kárpátalji több sáncz-vonal is erősen belevág a rómaiság s a hún, gót mozgalmak révén történetünk mesgyéibe. Mindezt egy ember véges erejétől várni már azért is nagy kockáztatás, mert az egyéni buzgóság és önfeláldozás még oly nagy mértéke sem pótolhatja az anyagi eszközök elégtelenségét és saját keserves tapasztalataimból látom, hogy a mikor hivatali elfoglaltságom nyüjétől megszabadultan hónapokat szentelek is az érintett vidék értelmiségének sziveségéből erre az időrabló, életlő s felettébb megerőltető bejárásra, még e túlfeszített munkássággal sem haladhatok, az előtanulmányok nagy hiánya, az útbaigazító jelek elmosódottsága miatt nagyobb arányokban előre s voltaképen annyit végezhetek, mennyire a *nervus rerum gerendarum* szűk volta s a vendégszeretet képesít. Akadémiánknak tehát sürgős érdeke a felvételek gyorsítása, nehogy én is kidüljek, mint elődeim a nehéz munkából.

Kövessük a bécsi akadémiát, hol a mienkhez mérten elenyésző, 280 kilométernyi Dunarészletet az 1897-ben szervezett akadémiai limesbizottság *Bermann E.* tanár archaeologiai irányítása és *Groller M.* nyug. ezredes topographiai felvételeivel a Carnuntum Verein-nal egyetértőleg Treitl József Bécsbe származott hazánkfia alapítványából kutatja. Ez a kutatási módszer volna nálunk is ajánlatosabb a németek pazar bőkezűségével szemben, a hol a birodalmi tanács 350 ezer márkája mellett Vilmos császár csupán a *Saalburg* restaurálására többet költött 120 ezer márkánál s hol évi 4—5 ezer márkával folytatják a még kiegészítő rövid munkálatokat is. Akadémiánk bölcsesége bizonyára megtalálja a nagyobb arányú kutatások rendszeresítésének módjait és eszközeit, mert bármekkora erőfeszítéssel szenteljék is egyesek magukat a kétségbeejtőleg szétszórt és kiterjedt vonaloknak, a topographiai eredmények már magukban bizottsági kritikát és irányítást igényelnek, a historiai háttér felderítése pedig oly specialis tanulmányoktól függ, minőkkel a helyszíni felvételek alkalmas vállalkozói nem rendelkezhetnek mindig.

A németországi limesmunkálatok lezáródása tehát ne találja egészen készületlenül Akadémiánkat, s késedelmezésünk ne batorithassa arra az ilyenekre eszközzel és emberrel egyaránt bővebben rendelkező külföldi akadémiaikat, hogy tudományosságunk nem nagy dicsőségére, e világtörténelmi fontosságuknál fogva az akadémiai és egyetemi gradusok kinyerésénél kiváló jogczimul és ajánlatul szolgálható studiumot kiküldötteikkel elvégeztessék s mi, a kik befejezetlen felvételeink publicatiójában is akadályozva vagyunk, merő liberalitásból kénytelenek legyünk szintén odaáldozni eddigi fáradozásaink gyümölcseit is.

Az Akadémia néhány ügyszerető tagjából, a műemléki bizottság és a muzeumi főfelügyelőség elnökeiből gondolnám a székesfővárosi muzeum és az érdekelt vidéki társulatok munkásságát olyaténkép irányíthatónak, hogy saját alföldi és dácziai párhuzamos bűvárlataim gyorsításával legalább egyes meghatározandó szakaszok feldolgozását és egy külön, a vidéki érdeklődés ébrentartását is biztosító folyóiratban, vagy a bécsi akadémia „Der römische Limes in Oesterreich“ czimű füzeteihez hasonló 10—15 ives Évkönyveiben leendő közzétételét mielőbb megkezdhessük.

A nagy magyar Alföldnek fontosabb és hazai történelmi szempontból is nevezetesebb emlékét nem ismerjük a limes-vonalaknál. A *Balaton* kikutatásával legalább is egyenlő jelentőségű volna felvételeimnek kellő térképekkel, illusztrációkkal való közzététele. Ennek a hitem szerint nem utolsó jelentőségű vállalatnak tehát mielőbb sorát kellene ejtenünk.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

TIZENÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A II. osztály negyedik ülése.

1906 május 7-én.

BERZEVICZY ALBERT t. tag helyettes osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Concha Győző, Csánki Dezső, Hampel József, Hegedűs Sándor, Kautz Gyula, Ortway Tivadar, Vécsey Tamás r. tt. — Ballagi Géza, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Gaál Jenő, Kollányi Ferencz, Kunz Jenő, Magyary Géza, Reiner János, Szendrei János, Tagányi Károly, Téglás Gábor, Thirring Gusztáv l. tt. — *Más osztályokból*: Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, Thanhoffer Lajos r. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

111. TÉGLÁS GÁBOR l. t. felolvassa: „A német birodalmi limesbizottság munkálkodásának eredményei és tanulságai saját teendőinkre nézve“ cz. dolgozatát.

112. A helyettes osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HAMPEL JÓZSEF és ORTVAY TIVADAR r. tagokat kéri föl.

TIZENHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály negyedik ülése.

1906 május 14-én.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Entz Géza, báró Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Koch Antal, Krenner József, Réthy Mór, Schuller Alajos, Szily Kálmán r. tt. — Bugárszky István, Daday Jenő, Galgóczy Károly, Hoór Mór, Kövesligethy Radó, Ónodi Adolf, Tötössy Béla, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Pauer Imre r. tt. — Balogh Jenő l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

113. FRÖHLICH IZIDOR r. t.: „Elhajlított fény polározásának új törvényszerűségei“.

114. DADAY JENŐ l. t.: „Adatok a délamerikai halakban élősködő trematodák ismeretéhez“.

115. KÖVESLIGETHY RADÓ l. t.: „Seismikus hullámfelületek és a seismikus távolhatás törvénye“.

116. KÖVESLIGETHY RADÓ l. t.: „Seismikus hosszkülönbség meghatározása“.

117. SUSÁK JÓZSEF részéről: „A differentialegyenletek elméletéhez“, előterjeszti König Gyula r. t.

118. ZEMPLÉN Győző részéről: „A legnagyobb energiaforgalom elvéről“, előterjeszti Rados Gusztáv l. t.

119. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére FRÖHLICH IZIDOR r. és KÖVESLIGETHY RADÓ l. tagokat kéri föl.

NEGYEDIK IGAZGATÓSÁGI ÜLÉS.

1906 május 27-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Beöthy Zsolt, báró Eötvös Loránd, báró Forster Gyula, Gyulai Pál, Pauer Imre, Plósz Sándor, gróf Széchenyi Béla, Szily Kálmán igazg. tagok. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

35. Elnök úr mély megilletődéssel jelenti be gróf Károlyi Sándor és báró Radvánszky Béla ig. tagok elhunytát. Nyomban e szomorú veszteségekről értesülése után az Akadémia részvétét fejezte ki az elhunytak családjainak és koszorút tett ravatalukra. Br. Radvánszky Béla ravatala Akadémiánk oszlopcsarnokában állítottatott fel; szóló mondott fölötte gyászbeszédet. Gr. Károlyi Sándor ig. t. gyászszertartásánál gróf Dessewffy Aurél ig. t. volt szíves Akadémiánkat képviselni, miért elnök úr neki az Igazgató-Tanács köszönétét fejezi ki. Továbbá jelenti, hogy az Akadémia részvétét az elhunyt nagy-érdemű tagtársak családjai részéről gróf Károlyi László és báró Radvánszky Géza urak köszönték meg. Végül jelenti, hogy gróf Csaky Albin és Than Károly ig. tagok, távol lévén a fővárostól, kimentették magukat. — Tudomásul van.

36. Elnök úr őszinte örömmel üdvözlí az Igazgató-Tanács új tagjait, báró Eötvös Loránd akad. r. tagot s Akadémiánknak hosszú időn át volt érdemdús elnökét, és Plósz Sándor akad. t. tagot. a kik az Akadémia körül szerzett érdemeiket bizonyára ez új hatáskörükben még tetemesen gyarapítani fogják. — Helyeslő tudomásul van.

37. Főtitkár bemutatja Becske Bálint úrnak, a széphalmi Kazinczy-mauzoleum és -kert gondozójának jelentését, mely szerint a kertben levő kertészháznak sürgős tatarozása 604 kor. költséget venne igénybe, mely összegnek utalványozását kéri. — Megszavaztatik.

38. Főtitkár előterjeszti az Akadémia négy tisztviselőjének (BOROVSKY SAMU, HELLEBRANT ÁRPÁD, JONÁS KÁROLY és SZENTES KÁROLY) kérvényét, melyben egész szolgálati idejükre járó ötödéves pótlékot kérnek. — Az Igazgató-Tanács kimondja, hogy az Akadémia tisztviselői mindössze öt ötödéves pótlékre tarthatnak igényt s ez értelemben teljesítendőnek tartja folyamodók kérvényét 1907 január 1-től.

39. Főtitkár jelenti, hogy a folyó évi költségvetés, a mint ezt már a költségvetés betérjesztése alkalmával jelezte, nem lesz minden tételre vonatkozólag betartható, mert a „Jutalmak“ rovatát már is meghaladtuk 11.000 koronával, a „Palota és bérház“ rovatában pedig közel 6000 koronával adtuk ki többet, mint a mennyit a költségvetés előirányzott, de még nem vettük teljesen igénybe az Igazgató-Tanács által f. évi február 2-án tartott ülésében elfogadott magasabb költséget (mely közel 14.000 koronával haladja meg a költségvetésben megállapított összeget). — Kivételesen tudomásul van, de kimondatik, hogy a költségvetés jövőre minden tekintetben reális legyen, esetleg, ha szükséges, az osztályok normal-budgetjének leszállításával is.

40. Főtitkár bemutatja az akadémiai gondnok jelentését a f. évi márcz. 22-iki ülésben elhatározott házbéremelések foganato-

sításáról, melyet a pénzügyi bizottság letárgyalt és elfogadásra ajánl. — Elfogadtatik.

41. Elnök úr jelenti, hogy gróf KÁROLYI SÁNDOR elhunytával a pénzügyi bizottságban egy hely megüresedett, mely betöltendő. — A pénzügyi bizottságba egyhangúlag báró EÖTVÖS LORÁND ig. tag választatik.

42. Az akadémiai ügyész bejelenti, hogy a néhal gróf Kuun Géza által alkotott 10.000 koronás és 8000 koronás alapítvány 10% kivételével befolyt, de ezen 10% is az akadémiai hagyományok kincstári illetékmentességének megállapítása után be fog fizettetni. Jelenti továbbá, hogy e hagyományok közül a M. Tud. Akadémia czéljaira szolgáló 10.000 korona, miután ez a boldogult örökös korábban elhunyt nővérenek hagyatékából eredett, a végrendelező gróf kívánságához képest „Fáji Fáy Béláné, Kuun Irma grófnő” hagyománya czimén lesz kezelendő. Végre jelenti, hogy a Pichler Antónia által régebben rendelt 600 korona szintén befolyt, és hogy a néhai dr. Szelényi Lajos-féle hagyatéki ügygyel kapcsolatos tíz rendbeli perben a kir. Curia is meghozta ítéletét, a melylyel a végrendeletet megtámadó felperesek kereseteikkel elutasították. Ez után remélhető, hogy a M. Tud. Akadémiát a hagyatékából megillető 10.000 kor. is nem sokára befolyik. — Az ügyész jelentései helyesítő tudomásul vannak.

43. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére BEÖTHY ZSOLT és PLOSZ SÁNDOR ig. tagokat kéri föl.

ELSŐ RENDKÍVÜLI NAGYGYÜLÉS.

1906 május 28-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: b. Forster Gyula, b. Nyáry Jenő, Plósz Sándor t. tt. — Ballagi Aladár, Bartal Antal, Beöthy Zsolt, Csánki Dezső, Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fejérpataky László, Földes Béla, Fröhlich Izidor, Hegedűs Sándor, Ilosvay Lajos, Kautz Gyula, Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, König Gyula, Krenner József, Lóczy Lajos, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Pecz Vilmos, Réthy Mór. Schuller Alajos, Simonyi Zsigmond, Szily Kálmán, Thaly Kálmán, Thanhoffer Lajos, P. Thewrewk Emil, Vécsey Tamás, Wartha Vincze, Wlassics Gyula r. tt. — Angyal Dávid, Badics Ferencz, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Dézsi Lajos, Gaal Jenő, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedűs István, Kalecsinszky Sándor, Kégl Sándor, Kossutány Tamás, Kövesligethy Radó, Kunz Jenő, Lehr Albert, Lörenthey Imre, Magyar Gyéza, Mágócsy-Dietz Sándor, Melich János, Nagy Gyula, Négyesy László, Paszlavszky József, Petz Gedeon, Reiner János, Schafarzik Ferencz, Szendrei János, Thirring Gusztáv, Tormay Béla, Tötössy Béla l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

52. Főtítkár előterjeszti a II. osztály következő jelentését az 1906. évi nagyjutalomról és Marczibányi-mellékjutalomról:

„A nagyjutalom- s a Marczibányi-mellékjutalomért jelen évben az 1899-től 1906-ig magyar nyelven megjelent s a társadalomtudomány körébe tartozó munkák pályáztak. A javaslattétel végett kiküldött bizottság (mely Plósz Sándor t. tag elnöklete alatt Wlassics Gyula, Hegedűs Sándor, György Endre, Vécsey Tamás, Kuncz Jenő és Balogh Jenő akad. tagokból állt) tüzetes szemlélt tartván a hét évi időszakban megjelent munkák felett, figyelmét főleg azokra a munkákra irányozta, melyek az 1899—1905. években jelentek meg először. Tette ezt annyival inkább, mert a lehetetlenséggel határos

volt a II. osztály határozatából eléje szabott, aránylag rövid idő alatt tüzetesen megállapítani azt: vajjon a többi munkáknak *korábbi* (egyes műveknél 1—4.) kiadásait szerzőik az utolsó hét évi időszakban megjelent újabb kiadásban mennyiben dolgozták át.

Mindezeknek gondos megfontolása után a bizottság *egyértelműleg* azt a javaslatot terjesztette az osztály elé, hogy:

1. *a nagyjuttalmat* (200 arany) gr. ANDRÁSSY GYULA r. tagnak „A magyar állam fenmaradásának és alkotmányos szabadságának okai“ című kétkötetes műve, valamint CONCHA GYÖZÖ r. tagnak „Politika“ című munkájának II. kötete: a „Közigazgatástan“ közt ossza meg;

2. *a Marczibányi-mellékjuttalmat* (50 arany) pedig azokból az okokból, melyeket a f. évben e tárgyban véleményadásra kiküldve volt *első* bizottság javaslata (közölve Akadémiai Értesítő XVII. köt. 184. l.) kifejtett, — FÖLDES BÉLA r. tag „Közgazdasági értekezések“ című kétkötetes munkájának ítélje oda.

A bizottság ezen javaslata ellenében BALLAGI GÉZA l. t. indítványozta, hogy a nagyjuttalom osztatlanul adassék ki gróf ANDRÁSSY GYULA ajánlott munkájának.

Az osztály titkos szavazással, 12 szóval 9 ellen, a bizottság javaslatát fogadta el.

A nagygyűlés hosszabb vita után, melyben GAAL JENŐ, PLÓSZ SÁNDOR, BALLAGI ALADÁR, BALOGH JENŐ és KÖNIG GYULA akad. tagok vettek részt, titkos szavazás útján, 18 szóval 14 ellenében, elvetette az osztály javaslatát és újabb tárgyalás végett visszautasította az ügyet az osztályhoz, melynek újabb javaslata fölött egy ősszel összehívandó második rendkívüli nagygyűlés fog dönteni.

53. Főtitkár bemutatja a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület Fáy-alapítványából felkésve megállapított és a Nemzetgazdasági Bizottságtól kihirdetés végett előterjesztett pályázatokat. — Kihirdettetek.

54. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére b. NYÁRY JENŐ t. és MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR l. tagokat kéri föl.

TIZENHETEDIK AKADEMIAI ÜLES.

Ötödik összes ülés.

1906 május 28-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak a közvetlenül előző ülésen jelen volt akadémiai tagok.

120. MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR lev. tag emlékbeszédet mondott Staub Móríczzal l. tag fölött. — Az Emlékbeszédek során fog megjelenni.

121. Elnök úr mély megilletődéssel jelenti be az Akadémia újabb veszteségeit: május 2-án hunyt el b. Radvánszky Béla t. és ig. tag, a ki Akadémiánknak 1879 óta volt levelező, 1887 óta tiszteleti és 1891 óta igazg. tagja; — május 22-én pedig Thúry József l. tag, a ki 1903 óta volt Akadémiánk tagja. — Az összes ülés mély részvétét e jegyzőkönyvben is megörökíti, egyúttal fölhívja az illetékes osztályokat, hogy emlékbeszédekről gondoskodjanak.

122. Főtitkár jelenti, hogy május 19-én elhunyt özvegy Toldy Ferenczné, ki férjét 31 évvel élte túl. Az elnökség nagyérdemű kitünő tagtársunk özvegyének koporsójára kegyeletes tisztelettel koszorút tett le és az elnök úr vezetése alatt számos tagtársunk jelent meg a gyászszertartáson. — Helyeslő tudomásul van.

123. Főtitkár jelenti, hogy a norvég tudós társaság egyik legkitünőbb tagjának, a XIX. század egyik legnagyobb alakjának, **Ibsen Henrik** drámaírónak elhunytá alkalmából az elnökség Akadémiánk öszinte részvétét tudatta a norvég tudományos intézettel. — Helyeslő tudomásul van.

124. Főtitkár bemutatja **Lévay József** t. tagnak f. évi május 6-án kelt levelét, melyben t. taggá megválasztásáért meleg köszönetet mond. — Örvendetes tudomásul van.

125. Főtitkár bemutatja a **budapesti kir. tudományegyetem** meghívását az egyetem újjáalakításának 126. évfordulója alkalmából május 13-án tartott ünnepélyes közülésre, melyen Akadémiánkat számos tagtársunk képviselte. — Tudomásul van.

126. Főtitkár bemutatja **Wekerle Sándor** miniszterelnök úrnak május 17-én kelt átiratát, melyben Akadémiánk elnökét a Szt. István-szobornak május 21-én megtartandó fölavatására meghívja, mely meghívásnak Elnök úr meg is felelt. — Tudomásul van.

127. A **Széchenyi-Muzeum** számára érkezett legújabb ajándékok: 1. Gróf Széchenyi Bélától: Gróf Széchenyi Istvánné olvasója. Hét gomb egybefűzve, az egyik végen arany gyűrűvel, a másikon arany keresztel, a melynek egyik felére „Unvergesslich theures Andenken“, a másikra „geb. 21. Sept. 1792“ (tévesen 1791 helyett) és gest. 8. April 1860“ van vésve. A gombok Széchenyi István magyar diszruhájáról valók és felesége készítettet belőlük férje halála után olvasót, a mely gróf Széchenyi Istvánné halála után leányának, gróf Festetics Dénesné szül. gróf Zichy Saroltának és tőle végrendeletileg gr. Széchenyi Bélának birtokába jutott. — 2. Dr. Kardos Samutól: Gr. Széchenyi István egy nyugtatványa 1842 okt. 21-éről. — Köszönettel vétetnek.

128. Az Akadémia könyvtára számára legújban a következő ajándékok érkeztek: 1. A kereskedelemügyi m. kir. miniszter úrtól: Az iparoktatás az 1902—1905. években. Budapest, 1906. — 2. Bárány Gyula t. tagtól: A műemlékek védelme a magyar és a külföldi törvényhozásban. 2. kiadás. Budapest, 1906. — 3. Fabriczy Kornél t. tagtól (1904. május 14.): 1. Fabriczy, Cornelio de: Uno scultore dimenticato del quattrocento (Domenico Rosselli). Firenze, 1899. — 2. Nicolo di Piero Lamberti d'Arezzo. Firenze, 1902. — 3. Il palazzo nuovo della Parte guelfa. (Bulletino dell' Associazione per la difesa di Firenze antica IV. fasc.) és az „Archivio storico italiano“ Serie V. Tomo 17, Disp. 1-a, 2-a. Tomo 20, Disp. 3-a. Tomo 22, Disp. 4-a. Tomo 21, Disp. 2-a, Anno 1898. Tomo 23, Disp. 2-a, Anno 1899, Tomo 29, Anno 1902, Tomo 33, Anno 1904, Tomo 31, Disp. 1-a. Anno 1903. Tomo 36, Anno 1905. füzetekben megjelent ismertetések különlenyomatai. — 4. Fabriczy, Cornelius von: Medaillen der italienischen renaissance. (Monographien des Kunstgewerbes.) Leipzig, 1903. — 5. Ein Bildwerk der Renaissance zu Viadina. Graz, 1905. — 6. Zur Kunstgeschichte der Hohenstaufenzeit. Leipzig, 1879. — 7. Ein Werk deutschen Meissels zu Padua. (Separat-Abdruck aus dem „Kirchenschmuck“ 1904. Nr. 12.) — 8. „Jahrbuch d. k. preuss. Kunstsammlungen“ 1896—1905. évfolyamaiban közzétett tanulmányok: 8. Das Landhaus des Kardinals Trivulzio am Salone. (1896. Heft 3.) — 9. Domenico Rosselli. Ein vergessener Bildhauer des Quattrocento. (1898. Heft 1. 2.) — 10. Der Triumphbogen Alfonsos I. am Castel Nuovo zu Neapel. I—II. (1899. Heft 1. 2.) — 11. Neues zum Triumphbogen Alfonsos I. (1902. Heft 1.) — 12. Ein Jugendwerk Bernardo Rosselimos und spätere unbeachtete Schöpfungen seines Meissels. I—II. (1900. Heft 1. 2.) — 13. Donatello's Hl. Ludwig und sein Tabernakel an Or San Michele. (1900. Heft 4.) — 14. Giovanni Dalmata. Neues zum Leben und Werke des Meisters.

(1901. Heft 4.) — 15. Adriano Fiorentino (1903. Heft 1.) — 16. Giuliano da Sangallo figurliche Kompositionen. (1903. Heft 3/4.) — 17. Giuliano da Sangallo. (1902.) — 18. Giuliano da Majano. (1903. Heft 4.) — 19. Giuliano da Majano in Siena. (1903. Heft 4.) — 20. Pugno di Lapo Portigiani. — 21. Giuliano da Majano. (1903. Beiheft 24. Bd.) — 22. Michelozzo di Bartolomeo. (1904. Beiheft 25. Bd.) — 23. Vincenzo da Cortona. (1904. Beiheft 25. Bd.) — 24. Giuliano da Majano in Macerata. (1905. Heft 1.) — Az „Archivio storico dell' Arte“-ban közzétett cikkek: 25. Fabriczy, Cornelio de: Andrea del Verrochio. Roma, 1895. (Ser. II. Anno I. Fasc. 3.) — 26. Giuliano da Majano architetto del duomo di Faenza. (Anno III. Fasc. 11—12.) — 27. Studi e memorie riguardanti l'arte italiana pubblicati nel 1894—1896 nelle principali riviste di storia dell' arte in Germania. (Estratto dal Serie 2-a. Anno I, fasc. VI. Anno II, fasc. VI. Anno III, fasc. VI.) és a Serie II, anno II, fasc. V—VI-ban megjelent könyvismertetések. — A L'Arte-ban megjelent tanulmányok: 28. Fabriczy, Cornelio de: Studi e memorie riguardanti l'arte italiana, pubblicati nell' anno 1897 nelle principali riviste di storia dell' arte in Germania. Anno I, fasc. X—XI. — 29. Ancora del tabernacolo col gruppo del Verrochio in Or San Michele. (Anno V, fasc. I—II, IX—X.) — 30. Adriano Fiorentino. (Anno IV, fasc. XI—XII.) — 31. Tre sculture di Francesco di Simone fiorentino. (Anno IV, fasc. 1—2. 1901.) — 32. Il convento di Porta San Gallo a Firenze. (Anno VI, fasc. XI—XII.) és az Anno II, fasc. 11—12. Anno III, fasc. 1—4. Anno VI, fasc. 11—12-ben megjelent könyvismertetések. — A „Beilage zur Allgem. Zeitung“ 1892. Nr. 89. 1901. Nr. 244. 1902. Nr. 2, 215. 1903. Nr. 73, 225. 1904. Nr. 70. 1906. Nr. 36, 37, 38-ban megjelent cikkek. — Jahresbericht 1903/4. 1904/5. Kunsthistorisches Institut in Florenz. — A „Repertorium für Kunstwissenschaft“-ban közzétett cikkek: 1. Fabriczy, C. von: Toscanische und oberitalienische Künstler in Diensten der Aragonesen zu Neapel. (1897. XX. Bd. 2. Heft.) — 2. Neues zum Leben und Werke des Niccolò di Arezzo I. II. (1900. XXIII. Bd. 2. Heft, 1902. XXV. Bd. 3. Heft) és a XXV. Bd. 3. Heft-ben megjelent könyvismertetés. — 4. Baross Gyulától: a) V. Szolga Mihály diariuma. — b) Barcsay és Báróczy. — c) Radványi Verseskönyvek. — d) Bessenyei Sándor szerelme. — 5. S. S. Bobchefftól (Sophia): Három bolgár tanulmány a bolgár jog történetéről. — 6. Németh Titusné úrnőtől és nővérei Steinbach Lujza és Steinbach Emilia úrnőktől egy csomó könyv a XIX. század elejéről. E könyvek között szép számmal vannak olyanok, amelyek az Akadémia könyvtárából eddigelé hiányoztak. — 7. Dr. Venetianer Lajostól: Ezekiel's Vision. — 8. Alvaro Lamastól: Desde la Carcel. — 9. A Smithsonian Institutiontól: Proceedings of the united states national museum, Vol. XXIX. Washington 1906. — 10. Az EMKE 1906. évi jelentése. — Köszönettel vétetnek.

129. A M. Tud. Akadémia kiadásában 1906 május havában a következő munkák jelentek meg: 1. Akadémiai Értesítő. 197. füzet. (1906. 5. sz.) — 2. Concha Győző r. t.: Emlékbeszéd Pulszky Ágost I. tag fölött. (Emlékbeszédék. XIII: 2. sz.) — 3. Dr. Cserép József: C. Julius Caesar commentariusainak folytatásai és Asinius Pollio. (Nyelvtudom. Értekezések. XIX: 8. sz.) — 4. Czimplap a Történet-tud. Értekezések XX. kötetéhez. — 5. Dr. Békefi Remig I. t.: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. (Az Oltványi-jutalommal kitüntetett pályamű.) — 6. Közgazdasági Szemle 30. évf. XXXV. köt. 5. szám. — Tudomásul van.

130. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére VÉCSÉY TAMÁS r. és MÁGÓCSY-DIETZ SÁNDOR I. tagokat kéri föl.

Nekrológ.

Szilády Áron r. t. beszéde Thúry József 1. tag ravatalánál Halason 1906 május 24-én :

A M. Tud. Akadémia megbízásából emelek szót Thúry József akadémiai tag koporsója mellett. Annak hamvai felett, a ki alig egy hónappal ezelőtt az ő gyermek- s ifjúkori, ideáljának, Körösi Csoma Sándornak emlékünnepeén még lelkesülő hévvel s a legélelénkebb érdeklődést keltve értekezett, döntő adattal egészítette ki a Himalaya tövében nyugvó magyar tudósnak életrajzát s hézagtalannak mondható képét rajzolta meg „A középázsiai török nyelv ismertetésének a XIII. század óta“.

Rövid, de fényes pályát futott csillag hullott alá a magyar tudományosság egeről. Utolsó sugarát a dardsilingi temetőben nyugvó nagynevéű hazánkfának sirhalmára hintette!

Thúry Józsefet, mint Körösi Csomát, serdülő korától kezdve végső lehelletéig nemzetünk eredetének, nyelvének, őshazájának, vándorlásának s hagyományainak kérdése foglalkoztatta. Első művének (*Ethnológiánk módszerei*) megjelenésétől, 1883-tól fogva, szakadatlan sorban következtek értekezései, a melyek nyelvünk eredetének, rokonságának kérdését tárgyalták, vagy ősvallásunk s ösköltészetünk, majd későbbi epikánk homályos pontjait derengették. Közben a székelyek eredetét tette komoly tanulmány tárgyává, másszor nemzetünk régi hadviselési módját ismertette. A mily széles e mező, oly kiterjedésű volt az ő előkészülete, melylyel annak míveléséhez fogott. Nyelv-, történet- és hadtudomány s ezek segédtudományai terét önálló kutatásai nyomán ismerte; átvétel, másolás, utánmondás nem tartozott szokásai közé. A török nyelvek s népek története s irodalmi szintén a legnagyobb mértékben ismert vidékei voltak az ő mélyreható kutatásainak.

Széleskörű vizsgálódásai közben teljesen megőrzött önállóságával foglalt határozott állást, már első művében, a magyar nyelv-tudományban uralkodó iránynyal szemben. És hogy erre nem csupán bátorságából merítette az ösztönt, azt fényesen bizonyítja az az elismerő nyilatkozat, melylyel az ellentábor egyik vezére, Budenz József, szolgáltatott neki igazságot, midőn Magyar-török összehasonlító szótárát kedvező bírálatban részesítette. E nagybecsű munka kézírata

részben szerkesztve, részben összeállítható jegyzetekben maradt fenn hagyatékában s várja a megillető gondoskodást.

Ha itt fel nem sorolható művei közül még csak a magyar történetre vonatkozó „Török történetírók“ című kétkötetes művét s a török szótár-irodalomra tartozó dolgozatait említem is; önként merül fel a kérdés: mi jutott ebből a 45 évre terjedt életből egyéb hivatalos és társadalmi köteleességek teljesítésére?

Itt, 18 évi tanárkodásának helyén azzal felelhetünk e kérdésre, hogy hivatalos dolgaiban mindenkor lelkiismeretes pontossággal járt el. Nyílt szívi jóakaratával, mivel előzékenységével mindenkit megnyert. Tanítványai szerették. A főgymnasiumi könyvtárt rendezte s erről adott jelentése mindenkit meglepett s meggyőzött arról, hogy a mit vállalt és kezdett, annak embere volt. Derült kedélye, élénk szelleme, elmés megjegyzéseinek humora mindenkire jó hatással volt, sohasem sértett. Jellemének komolyságából, szellemének derültségéből merítette a munkához való kedvet, a kutatásbeli fáradhatatlanságot s mindez azzal az éles elmére valló szigorú kritikával egyesült, mely nemesak a szétszedésben, hanem az alkotásban is mindenkor kitűnt.

Mindez véget ért és Te, szeretve tisztelt barátunk és pályatársunk, agg szüleidnek egyetlen öröme, hú nődek mindene, kitűnő tanárodnak legjelesebb tanítványa s az egyetemi tanszéken közakarattal kijelölt utódja, a czél előtt, a halállal folytatott versenyfutásban csak egy lendüléssel megelőzve roskadsz sírodba. Álmodd tovább az álmot, mely nem teljesülhetett vágyaink folytatása a földi elenyésztésben. Áldott emlékedet híven megőrizzük; haláloddal szenvedett nagy veszteségünk miatt sohasem felejthetünk el. Lelkoddal még találkozunk, addig Isten veled!

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Szeptember 15.

8—9. FÜZET.

A Magyar Oklevél-Szótárról.

(Kivonat *Zolnai Gyula* I. tagnak 1906 június 11-iki fölolvasásából.)

A M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága 1896 márczius 14-iki ülésében azzal a föladattal bizott meg, hogy SZAMOTA ISTVÁN hátrahagyott adatait a *Nyelvtörténeti Szótár* pótlékaképen szótárrá dolgozzam föl. E korai sirba dölt ifjú történettudósunk azt a nevezetes czélt tűzte maga elé, hogy nyelvünk szókinésének legrégebb és legfontosabb adatait a tihanyi apátság 1055-iki alapító levelétől, „mint a magyar nyelv legrégebb hiteles és egykorú emléketől“ kezdve — a melyről beható tanulmányt is írt — nevezetesebb levéltáraink okleveleiből és egyéb irataiból, valamint a pontosság tekintetében legmegbízhatóbb oklevél-kiadásokból összegyűjti s majdan szótár alakjában közzéteszi. E föladatra bizonyára azon nagy hiány érzete sarkalta őt, melyet a Nyelvtörténeti Szótár mutat éppen az oklevelek magyar szóanyagát s a mindennapi életnek irodalmi művekben ritkábban jelentkező, de műveltség- és nyelvtörténeti szempontból annál becsesebb szavait és kifejezéseit illetőleg. Szorgalmas méheként kutatót és gyűjtőt tehát e tudós rövidre mért ifjúságának tavaszán, hogy összehordja, a mennyire lehet, a magyar léleknek pusztá szavakban is történeteket beszélő régi nyilatkozásait, s a mint hátrahagyott jegyzetei mutatják, fáradságtalanul dolgozott leginkább az *Országos Levéltár*, továbbá a *Nemzeti Múzeum*, a *pannonhalmi apátság*, a *leleszi konvent*, a *veszprémi káptalan* s a *Batthyány-család levéltárának* (Körmend) oklevelei és iratai között. A hasonlók ezrei közt találtam is két papírlapot, mely czélját elárulja. Egyik így szól: „Középkori magyar szók az Országos Levéltárban levő kiadatlan oklevelekből (1526-ig)“. A másik: „A Középkori Magyar Nyelv Szótára 1526-ig. (Csupán oklevelekből. FEJÉR Cod. Dipl. nem jön tekintetbe.)“ SZAMOTA tehát főkép a mohácsi vész előtti szókinés adatait kutatta s óhajtotta egyelőre szótárrá dolgozni; azonban gyűjtögetésében e koron jóval túl is el-elkalandozott, mert nem csekély számmal találai jegyzetei között a XVI. század

közepéről és végéről, sőt a XVII-dikből is, egészen e század utolsóelőtti évtizedéig, főkép műveltség-történeti érdekű kijegyzéseket. A hátrahagyott jegyzések száma ezerekre megy ugyan, de ez is csak parányi csöpp a levéltárainkban lappangó adatok tengeréből, a melynek kimerítéséhez nem egy, de száz SZAMOTÁ-nak nem rövid ifjúsága, de hosszú élete volna szükséges.

SZAMOTÁT a gyűjtés szenvedélyes munkája közben érte a halál. Nem érthette meg nemcsak azt, hogy adataiból szótárt alkothasson, hanem azt sem, hogy annyi adalékot hordjon össze, a mennyit óhajtott, s a mennyiből terve szerint, legalább egyelőre, meg lehet kezdeni egy tekintélyesebb szótár egybeállítását. Az *anyag* azonban, melyet részint szavanként külön irogatva, részint néhány jegyzőkönyvben összeírva, *azon nyersen* hátrahagyott, így is igen nagy becsű, a legrégebb szókincsnek jelentékeny részét felölelő, s alkalmasnak látszott arra, hogy belőle Akadémiánk már is szótárt készíttethessen, a mely a további gyűjtésnek és hasonló szótári egybeállításoknak alapjául szolgálhat. Így határozta el magát az Akadémia arra, hogy SZAMOTÁ hátrahagyott jegyzeteit megszerzi s belőlük a Nyelvtörténeti Szótár pótlékaul e sorok írójával szótárt szerkesztet.

1896 május havában, kerek tíz évvel ezelőtt, vettem át az Akadémia főttkári hivatalától SZAMOTÁ ezen hagyatékát, mely mintegy 20.000 nyolczadrétű papirlapocskára irt rendezetlen följegyzésből s néhány legnagyobb részt sűrűn teleírt jegyzőkönyvből állott. Első dolgom természetesen az volt, hogy a külön lapokon talált szóadatokat szótári rendbe szedjem, mert csak így lehetett megállapítanom: magukban foglalják-e a külön kijegyzések a jegyzőkönyvek adatait is, vagy nem. E rendezésből kiderülvén, hogy a jegyzőkönyvek anyagát a külön lapok nem foglalják magukban, másik teendőm az volt, hogy ezen anyagnak is a szótár szerkesztése céljára használható alakot adjak. E munka nem járt minden nehézség nélkül a jegyzőkönyvi följegyzések forrásjelzetei miatt, melyeknek csak egy részére nézve igazodhattam el könnyű szerrel SZAMOTÁ-nak néhány már megjelent adatközlése alapján. Mikor az így külön lapokra került adatokat az előbbi húszezernek rendjébe most már fölvehettem, az anyag áttanulmányozásának legfontosabb teendője várt rám, az t. i., hogy mind a SZAMOTÁTól külön irt, mind a jegyzőkönyvekből tölem kijegyzett adatokat laponként végigolvastam, s valamennyit, a több magyar szót tartalmazó, illetőleg mondatos följegyzéseknek minden egyes szavát fontosságuk, használhatóságuk megállapítása céljából külön-külön vizsgálat alá vettem, a Nyelvtörténeti Szótárral, melyhez könyvemnek fűződnie kellett, szavanként, sőt alakonként s az adat korát is folyton figyelembe véve, véges-végig egybevettem, s e fáradságos volta mellett is

érdekes munkában arra az eredményre jutottam, hogy a SZAMOTA anyagából kiaknázott szótári adatok ismét több ezerrel megsaporodtak. Mert, a mint már kifejeztem, a fáradszorgalmú és nagyérdemű gyűjtő merőben nyers anyagot hagyott hátra jegyzeteiben, melyeknek nyelvtörténeti becsét minden részletére nézve maga mint történettudós nem is sejtette. Nagy számot tesznek azon kijegyzései, melyekben maga csak egyetlen szót talált fontosnak, azt, melyet sokszor címül is rájegyzett a papirdarabra, holott bennük ezeken kívül megszámlálhatatlan más becses és fontos szó is volt még található. A Nyelvtörténeti Szótárral való ez a folytonos egybevetés a szerkesztés munkájának sok időt főlemésztő, de egyúttal legérdekesebb, mondhatnám legélvezetesebb része volt. Ez az egybevetés mutatta meg, hogy a régi nyelvnek mennyi közönséges, mindennapi szava maradt ki nemcsak az e miatt méltatlanul ócsárolt Nyelvtörténeti Szótárból, mint e nemben első kísérletből, hanem magukból a szavakkal egykorú régi szótárakból is. Ez az egybevetés szolgálhatott nekem intő tanulsággul, mennyire kivihetetlen a nyelv teljes szóanyagának összegyűjtése, a mely cél felé pedig, ha elérhetetlen eszményként lebeg is előttünk, szakadatlanul törekednünk kell. Az egybevetéssel az volt a czélem, hogy SZAMOTA jegyzéseiből fölhasználjak szótáramban minden olyan adatot, a mely a régi szókincs ismeretét bármely tekintetben kiegészíti, gazdagítja vagy helyreigazítja. Ki kellett tehát a szótár számára jegyezni minden szót — ha még oly közönséges és jelentéktelennek látszó volt is — a melyet eddig adatokkal ki nem mutathattunk; ki kellett jegyezni az eddig is ismert szóknak minden ismeretlen alakját és használatmódját; ki kellett jegyezni minden olyan adatot, mely a szók történetét az eddig ismertnél régibb időkhöz birta visszavezetni, sőt azokat is, melyek a már kihalt pályáján életüknek az eddig följegyzetnél későbbi nyilvánulását jelezhették. *Mióta él a ma is divatban levő, mióta és meddig élt a már kiveszett szó?* — erre kellett az utóbbi szempontból éber figyelemmel lennem.

Íme egy-két közönségesebb szó, melynek adatain bármely gyűjtő is könnyen átsiklanék, holott azok a Nyelvtört. Szótárénál több-kevesebb évtizeddel, néha egy-egy századdal is régibb bizonyosságai az illető kifejezés használatmódjának.

Kepe: 1561. és 1566-iki adatait is idéznem kellett, mert a Nyelvtört. Szótár ilyen régi példában sem tudja használatát bemutatni. *Konyha*: 1544-iki példáját sem mellőzhettem, mert a NySz.-nak ilyen régi idézete sincs rá. *Oló*: 1545-iki adata is használhatónak bizonyult, mert a NySz. „forfex, schery” jelentéssel csak későbből idézi. *Nyáron*: ki gondolná, hogy 1584-iki előfordulása is ér valamit, pedig a NySz. csupán a

XVII. század közepéről, Zrinyiből tudja idézni. *Pajta*: 1550-iki mondatát sem hagyhattam el, mert a NySz.-ban első adata csak 1584-ből való. *Világtalan*: 1544-iki adata is fontosnak bizonyult, mert a Nyelvtört. Szótár csak a XVII. századból idézhette, s a mi legérdekesebb, régi szótáraink SÁNDOR ISTVÁN előtt — pedig közmondásban is szerepel: *vak veti világtalannak* — mit sem tudnak e szóról. Stb. stb. *Almafánk, almakása, általhoz, anyóka, árpaföld, dísznöfej, megvagdal, mézesbáb, mosogató-teknő, mozsárpattantyú, nyeregkapa, vaczog, vásári* és hasonló mindennapi szavainknak egész sokasága meg egyáltalában ismeretlenek a Nyelvtört. Szótárban.

Hogyan maradhat ki százados használatú, naponként ajkunokon forgó kifejezés a szótárak egész sorozatából, míg valamelyik szótáriró figyelve, jól megkésve, véletlenül meg nem akad rajta: erre nézve alig idézhetnék érdekesebb példát az Oklevél-Szótár *rézpor* szavánál. Ismerték és így hívták a porzót, a mint a Nádasdy-féle iratok mutatják, már a XVI. század közepén: „attam eg porozora (értsd: porzótartóra), kiben *rez por* al“ „ueres uiazt es *rez port*“ „fel font *rez port*“. Alig hihető, hogy Molnár Albert és Pápai Páriz uraméknak a XVII., illetőleg XVIII. század elején maguknak is ott ne állt volna íróasztalukon a *porozó* a *rézporral*, s ime a szemük előtt levő írószer nevéről is megfeledeztek szótárukban. A *rézpor* először tudtommal Czuczor-Fogarasinál, a Nagy Szótár V. kötetében (1870) kerül bele a magyar szókincs hivatalos lajstromába.

Számtalan az olyan szó is a Nyelvtört. Szótárban, a melyet csak régi szótárak értelmezései világítanak meg, a nélkül hogy eredeti idézetek szemléltetnék használatuk módját. Az ily szókra néha késeibb idézet fölvételét sem lehetett szükségtelennek tartanom. Ilyenek: *foltoz, kefe, elneveti magát* (az én szemem elől is csaknem elsiklott, ezért került már csak a Pótlások közé) stb. stb.

Hogy a Nyelvtört. Szótárral való ez a folytonos egybevetés mily lassúvá tette az anyag áttanulmányozását, azt mondanom sem kell. Csupán azt a hiányát említem itt meg a Nyelvtört. Szótárnak, hogy az adatok keltét — egy-két oklevélbeli szót kivéve — általában nem szokta jelezni, s hogy ennél fogva azt minden egyes idézetnél a forrásjegyzékből kell a kutatónak megtudnia; minthogy pedig a források közt olyan gyűjtemények is vannak, melyeknek egyes részei különböző, egymástól néha messze eső években keltek, a kutatónak ily esetekben, ha az adat korát ismerni akarja, magát a forrást kell megtekintenie; az meg egyenesen megtevésztő körülmény, hogy a Nyelvtört. Szótár adatai időrend tekintetében a legnagyobb pontatlansággal, jóformán csak találomra vannak egymás mellé állítva, úgy hogy nem egy-

szer a legrégebb adatot nem az első, hanem a harmadik-negyedik, sőt néha éppen az utolsó idézetben fedezhetjük föl.

Mikor ily módon a SZAMOTÁTÓL hátrahagyott anyagot a szótár céljára teljesen áttanulmányoztam, kiaknáztam s kellően rendbe szedtem, a végleges megszerkesztésben újabb hátráltató körülmény előtt találtam magamat. A ki valaha másnak adataiból szótárt szerkesztett, s a kinek lelkében a tudományos haladás fő mozgatója és irányítója, a kételkedés működni meg nem szűnt: az meg fogja érteni, hogy az én lelkemben is, nem egyszer, nem is százszor, föl-fölébredt a kétség nyugtalanító érzete: helyes-e SZAMOTA kijegyzése, s ha helyes is, nem hézagos-e; nincs-e az eredeti iratban valami, a mi a minden magyarázat nélkül vagy elégtelen tájékozással kijegyzett szónak használatára nagyobb vagy teljes világot vethetne? Mert bármennyire megbízhatóknak bizonyultak is SZAMOTÁNAK főképp az oklevelekből való kijegyzései, a tévedés emberi dolog, s néha egyetlen betű elnézése vagy félreismerése is messze eltéríthet bennünket a dolog igazi mivoltától. Ennélfogva a hol valami kétségem támadt — és természetemnél fogva támadt annyiszor, hogy meg nem számlálhatnám — legtöbb esetben magam kerestem meg, a mennyiben lehetséges volt, a kérdéses helyeket, vagy olyanokat kértem föl megnézésükre, a kiknek a forrás megtekintése kezük ügyébe esett. Az előbbi esetekben a magam megerősítő *így* szava, az utóbbiakban az illető tudósra való hivatkozás szolgáljon nagyobb hitelül. SZAMOTA valamennyi adatának az eredeti forrásokkal való egybevetése nemcsak szükségtelen volt, hanem egyenesen kivihetetlen is. Az adatokat ugyanis SZAMOTA részben olyan forrásokból jegyezte ki, melyek az ő halála óta más elrendezés alá kerültek, melyeket tehát az ő jelzései alapján megtalálni már lehetetlen volt; némely adatai az eredeti iratok olyan tömegéből valók közelebbi jelzés nélkül, hogy megkeresésükre nem órák, hanem hónapok kellettek volna; olyan följegyzések is maradtak tőle, melyeknek forrását minden nyomozás, találgatás és kérdészködés daczára sem lehetett az ő rövidített jelzéséből megállapítani; s végül akadt néhány olyan adata is, melynek forrását nem jegyezte volt meg, részint talán azért, mert ő maga úgy is tudta volna, részint mert oda írni, emberi gyarlóságából, elfeledte. Én az ilyen ellen nem őrizhettem, bizonytalan forrású és forrásjelzet nélküli adatokat is idézem, ha fontosak, de az igazsághoz híven az adat mindennemű kétségéről vagy kérdőjellel, vagy a forrásjegyzékben tett megjegyzéssel figyelmessé teszem az olvasót.

Mármost midőn a szerkesztésben SZAMOTA adatainak ellenőrzésére került a sor, olyan mozzanat merült föl amúgy is hosszú időre nyúló munkámban, a mely nemcsak lassúbbá tette a szó-

tár készülését, hanem ellenálthatatlan erővel kényszerített arra, hogy a Nyelvtudományi Bizottság megállapította föladatomtól bizonyos mértékben eltérjek, illetőleg — a miért talán nem fog érne szemrehányás — hogy többet tegyek, mint a mennyi kötelességemül volt kitűzve. Midőn ugyanis SZAMOTA adatait keresve, sűrűn összerótt, terjedelmes oklevelek s még terjedelmesebb, kötötté vastagodó urbariumok szóerdején kellett végigtörtetnem, az ismeretlen s SZAMOTÁTÓL ki nem jegyzett, érdekesebbnél érdekesebb, fontosabbnál fontosabb régi szónak és kifejezéseknek olyan tömege tárult elém, hogy ezeket észrevétlenül, a tudomány számára tovább is elrejtve hagynom erkölcsi lehetetlenség volt. Így történt, hogy míg SZAMOTÁNAK egy-egy kétes adatát a forrásban megtalálhattam, számtalan olyan szót és kifejezést jegyezhettem ki, melyeket SZAMOTA vagy nem olvasott, vagy lényegtelennek tartott s föl nem jegyzett. Főleg az Országos Levéltárnak *Urbaria et Conscriptiones* című gyűjteményéből lehetett és kellett ily módon megszámlálhatatlan sok, nyelv- és műveltség-történeti szempontból nagy fontosságú szót és kifejezést kiaknáznom, s ha már kiaknáztam, a szótárban közkinccsé tennem. Mikor ennek következtében az Oklevél-Szótár anyagába saját adataimat is föl kezdtem venni, már a szerkesztés munkája közben is nagy kedvet éreztem arra, hogy néhány SZAMOTÁTÓL nem használt, érdekesebb kéziratban és nyomtatott gyűjteményben is tovább kutatgassak, s így szerzett fontosabb adataimat a szótár eredeti adalékai közé rendre be is iktattam. Ezt a *leginkább alkalmi böngészést* nem hagyhattam abba a szótár nyomása alatt sem, s minthogy kétségek ilyen természetű munkában a szedés javítása közben, sőt az ívek lezárásának utolsó pillanatában is sűrűn támadnak, az adatoknak ekkori ellenőrzése is folyton csak szaporította saját hozzájárulásaimat SZAMOTA gyűjteményéhez. Így történt aztán természetesen, hogy a nyomtatás előhaladtával némely betűnek cikkei olyan új idézetekkel is gyarapodtak, melyek a már megjelent füzetek vagy kinyomott ívek szavainál is fölhasználhatók lettek volna, melyeket azonban ezen szavakra nézve már csak egy, éppen e miatt is szükségessé vált függelékben a PÓRLÁSOK ÉS JAVÍTÁSOK-ban értékesíthettem. Számos esetben már azért is hiányzania kell valamely idézetnek a megelőző betűk szavainál, mert az illető adat a könyv nyomtatása folyamán már ama betűk megjelenése után került csak nyilvánosságra.

Azonban minden szemrehányás megelőzése végett ki kell jelentenem, hogy *valamint SZAMOTA adatai sem teljes kiaknázásai a tőle kutatott forrásoknak, még kevésbé lehet az én önként és legnagyobbrészt alkalmilag gyűjtött adalékaimat az illető gyűjtemények teljes-tökéletes földolgozásának tekinteni.* Forrásaink teljes kiaknázása a szó igazi értelmében lehetetlen is, s ha csupán

azon néhány gyűjteményt is, a melyből magam jegyezgettem, ily teljességgel akartam volna kimeríteni, nem tiz, hanem húsz-harmincz évig kellett volna a szótár megjelenésére váratnom. Mikor láttam, hogy böngészeteim már is igen lassítják az Oklevél-Szótár előhaladását s késleltetik befejeződését, úgyszólván erővel kezdtem magamat minden további gyűjtéstől visszatartani, s nem egyszer tettem félre magam elől egy-egy forrást, melyet ha olvasgatni kezdek, újra el kellett volna merülnöm a legbecsesebb ismeretlen adatok kiaknázásába s szótáramat örök időre sem fejezem be.

A magam gyűjtése tehát csak önkéntes, vagyis inkább önkéntelen megszerzése SZAMOTA adatainak, melyek, mint mondtam, bár parányi csöppjét teszik is nyelvtörténetünk kimeríthetetlen tengerének, mégis magukban, az én szerzelékeim nélkül is jelentékeny szótári gyűjteményt alkothattak volna. Hogy mi és mennyi az én hozzájárulásom, azt a szótár használója a forrásjegyzék figyelembe vételével észre fogja venni; csak annyit jegyzek itt meg, hogy míg SZAMOTA, mint történetudós, a XVI—XVII. századi iratokból már inkább csak a műveltségtörténetileg fontos szókra és kifejezésekre vetett ügyet (a régibb oklevelek adataiban a közönségesebb, kevésbé fontos szók történetére, első előfordulásaira is nagy figyelemmel volt): addig én kiegészítő gyűjtésemben a nyelvtörténet minden mozzanatára s így sokszor olyan aprólékos részletekre is gondot fordítottam, a melyek csak a nyelv-buvárra nézve bírnak érdekl.

Lassította a munka szerkesztését több más körülmény is. Mindenekelőtt az, a mi bizonyára növelte a szótár megbízhatóságát, hogy az adatok legnagyobb részének összegyűjtésén kívül, a mi SZAMOTA fáradságának a gyümölcse, a szerkesztésnek minden, de minden munkáját egy magam végeztem. Csak az adatok sokszorosítását bíztam részben idegen kezekre, de ezeket a másolatokat is az utolsó betűig és vonásig egybevetettem az eredeti kijegyzésekkel, a felelősség tehát ezekért is engem terhel, jobban mondva ezeket is a magam kezeirésének tekinthetem. A szedés javítását is az első betűtől az utolsóig egyedül végeztem, s ez volt munkámnak legfárasztóbb, legkeservesebb része. A nyolczszázados nyelvi fejlődést tükröző adatok rengetegében nem századról századra, hanem oklevélről oklevélre, sőt idézetről idézetre változván a helyesírás, a szedés javításának úgyszólván betűről-betűre kellett haladnia, s miuthogy a legteljesebb hűséget s pontosságot tartottam kötelességemnek, ez a rettenetes munka, a hány hasábot számlál a könyv, csaknem ugyanannyi órámnak szakasztotta gyümölcsét. A kétes adatok legnagyobb részét magam kerestem elő, a magam szemével néztem utánuk. Sok fejtörést, utánajárást kívántak SZAMOTA forrásjelzései is, melyek nem egy esetben a fölismerhetlenségig voltak rövidítve, úgy hogy néme-

lyüket hosszas, eredménytelen kísérletezés után egy-egy szerencsés ötlettel tudtam végre is megfejteni. A munka lassúdsát legnagyobb mértékben az a körülmény okozta, hogy a szerkesztői működésem harmadik évében megalakult akadémiai Szótári Bizottság előadójává s ezzel az új Nagy Szótár munkálatainak vezetőjévé választott, mely tisztemhez időm legjavának fölhasználása vált szükségessé.

Az Oklevél-Szótár szedéséhez ily körülmények között 1901 szeptemberében foghatott a nyomda, s az első füzet (1—5. iv) 1902 november havában jelent meg, míg a munka teljes kiadása több mint negyedfél évig várattott magára.

A munka füzetekben jelenvén meg, ilyen részeiben tudósainknak már évek óta kezén forog, s nyelvészeti kutatásokban elég sűrűn történt reá hivatkozás is. Ezért a X. füzet megjelenése után, 1904 október havában azzal a kéréssel fordultam az Oklevél-Szótár olvasóihoz: legyenek szivesek a szótárra vonatkozó észrevételeiket, kifogásaikat valamely tudományos folyóiratban mielőbb közzétenni, vagy pedig egyenesen velem közölni, hogy a mű függelékében („Pótlások és javítások“) az észrevett hibákat mindjárt helyre is igazíthassam s a szótárt ezzel értékesebbé tehessem. Az anyag nagyságánál és sokoldalúságánál fogva éreznem kellett természetesen, hogy, a mitől egyetlen szótáriró sem ment, az én könyvem sem lehet tévedések nélkül.

Kérésem eredményeként SZILY KÁLMÁN a Századok 1904. évfolyamának 8., 9. és 10. füzetében mindjárt több becses helyreigazítást tett közzé, később TAKÁTS SÁNDORTól jelentek meg a Magyar Nyelv 1905. és 1906. évfolyamában helyreigazító közlések és fejtegetések, végül pedig „Nyelvtörténet“ czímmel a Századok 1906. évfolyamának 193—213. lapjain ugyanő tőle egy terjedelmesebb bírálat. Levélben HORGER ANTAL közölte velem sok hasznos észrevételét, KARÁCSONYI JÁNOS pedig már kérésemet megelőzőleg volt szives az első füzetek néhány tévedésére figyelmeztetni, s ugyane lekötelező figyelemben részesültem PUNGUR GYULA részéről is egy természetrajzi értelmezésre vonatkozólag. Az így nyert figyelmeztetéseket, valamint a magam észrevette hibák helyreigazítását a könyv függelékében találja az olvasó, az előbbieket természetesen oly módon és csak annyiban, a hogyan és a mennyiben elfogadhatóknak tartottam.

Íme az Oklevél-Szótár története. Lényegtelennek látszó részleteket fog talán egyik-másik olvasó találni bennük, de én úgy érzem, hogy mindezt el kellett mondanom, mert a műről igazságos ítéletet a tudományos bírálat e nélkül nem alkothat.

Számot kell mármost adnom arról: miképen használtam föl a SZAMOTÁTÓtól maradt anyagot; miképen aknáztam ki az adatokat; mit tartottam az Oklevél-Szótárba, *mint a Nyelvtörténeti*

Szótár pótlékába, fölvehetőnek; hogyan jártam el a régi szók és kifejezések értelmének megállapításában; s végül meg kell az olvasót ismertetnem a szótár szerkezetével, vagyis használati módjával.

Előre bocsátom és hangsúlyozom, hogy a szótár, a mint az olvasó előtt áll, egész szerkezetével, minden értelmezésével, fölvilágosításával és egybevetésével az én munkám, SZAMOTÁÉ csupán az adatok legnagyobb részének kijegyzése s azon észrevételek, melyeket mint SZAMOTA jegyzetét („Szam. jegyz.“) mindenkor külön megjelöltem. Az adatokbeli hibák, a mennyiben az adat SZAMOTA gyűjtéséből való s magam ellen nem őrizhettem, a gyűjtőt, minden egyéb hiba és tévedés engem terhel.

A SZAMOTÁTÓL hátrahagyott rendezetlen nyers anyagnak kikészítésében főelvem volt: csak azt venni föl az Oklevél-Szótárba, a mi a Nyelvtörténeti Szótár kiegészítésére és helyreigazítására, illetőleg a Nyelvtört. Szótárbeli szóanyag történetének nagyobb megvilágítására és helyesebb értelmezésére szükségesnek és fölvehetőnek mutatkozott. E szempont szigorú alkalmazása, képzelhetni, mennyire óvatossá és lassúvá tette amúgy is aprólékos, vesződséges szerkesztői munkámat.

A mi az anyag fölhasználásában követett eljárásom részleteit illeti, mindenekelőtt azt kell kiemelnem, hogy szótáramat a régi magyar szók, világosabban mondva *fogalomszók* gyűjteményének tekintettem, s ennél fogva belőle a pusztá neveket, vagyis a *tulajdonneveket*, mint ilyeneket kirekesztettem. Ezt nem csak azért tettem, mert a Nyelvtört. Szótár is a fogalomszók tárháza kívánt lenni s mert SZAMOTA gyűjtése is ilyen irányú volt s maga is csak a régi közszók gyűjteményének egybeállítását tűzte volt ki föladatául, hanem azért is, mert a neveket mint ilyeneket, főkép különböző népvándorlási rétegekből alakult országunkra és sokféle nemzetiségből összeverődött népünkre nézve, nem tartom a szókincs olyan szerves elemeinek, mint általános fogalmaink kifejezőit, a közszókat. Ha minden személynevet és helynevet mint ilyen, a mely SZAMOTA adataiban található volt, külön *szóként* vettem volna föl szótáramban, akkor a magyar nyelvre nézve értelem nélküli neveknek rengetegétől nem lehetett volna az *igazi szókat*, a régi magyarság fogalmainak kifejezőit látnunk. A tulajdonnevek történelmi és hangtörténeti fontosságát egyetlen nyelvész sem vonta kétségbe, de helyesen jár el a nyelvtudós, ha a *neveket* tudatosan különválasztja a *szóktól*, s mikor szótárt készít, nem vegyít ebbe olyan elemeket, melyeknek tárgyalása külön *neveskönyvbe* (onomasticon), illetőleg a történeti hangtanba való.

Mint hogy tehát föladatomul szótár készítését tűztem ki és nem egyúttal neveskönyvét, a nélkül hogy a neveknek történelmi

és nyelvtörténeti fontosságát ezzel tagadni óhajtottam volna, természetesen, hogy a hely- és személynévi adatok szótárában csak annyiban szerepelnek, a mennyiben határozott magyar közszókat tartalmaznak, s azon szók alatt keresendők, a melyeket magukban foglalnak. *Aszófő, Nyárasapát* stb. stb. helyneveinket pl. külön czikkül hasztalan keresi az olvasó e szótárban; alkotó részeiket ellenben, az *apát, aszó, fő, nyáras* stb. fogalomszók alatt minden fölvételre méltó fontos adataikkal — a melyeket t. i. SZAMOTA hátrahagyott, vagy magam följegyeztem — megtalálja. Épenséggel nem az volt az elvem — mint MELICH véli eljárásomból — hogy a mit megtudtam magyarázni, fölvettem, a mit nem, kihagytam. Azon neveket vettem föl ugyanis, a melyek vagy világosan magyar közszók, vagy bizonyos oknál fogva a maguk korában nézetem szerint ilyenek lehettek. Fölvettem tehát kivételesen olyan neveket is, melyeknek értelmét nem tudtam ugyan megállapítani, melyekről azonban magyaros hangzásuk és alakjuknál, valamely mai tájszavunkkal való egyezésüknél, vagy róluk fönmaradt régi megjegyzéseknél fogva némi valószínűséggel föltehettem, hogy a maguk korában közszói értelemmel is járatosak voltak. Így kerültek az Oklevél-Szótárba s kaptak ott külön czikket pl. az *Endös, Odorvas, Osztáros* személynevek magyaros alakjuk és hangzásuk alapján, *Cseke, Csekő*, a mai *cseke* tájszóval s a régi *csek-(ik)* igével, *Renyő* a mai *renyődik, renyödi, rényözködik* tájszókkal való lehetséges összetartozása révén, *Thakus* (1466) és *Zákány* a mai *tákos, zákány* tájszavakkal való föltünő egyezésüknél, *Aba* pedig Anonymusnak egy megjegyzésénél fogva, melyből a névnek egykori közszói használatára („pater, vater“ jelentéssel) lehet némileg következtetni. *Berettyó-t, Erdély-t* — megvallom — elvemtől eltérőleg vettem föl külön czikkekben, csupán azért, mert teljes bizonyossággal kimutatott alkotó elemeik (*berék + jó, erdő + elv*) annyira elhomályosodtak már, hogy a szótár minden használója bizonyára mai egybeforrnt alakjuk szerint s nem alapszavaiknál keresné őket, azonban az alapszóknál is megtalálja az olvasó a szükséges utalásokat. Mindezen s más efféle köz magyar szóknak látszó neveket tehát csak kivételképen s a köznév voltokra nézve kéteseket kétségeimnek határozott kifejezésével iktattam szótáramba, s ha fölvételükben és értelmezésükben talán többször is tévedtem, legyen mentségem az a körülmény, hogy neveink nyomozása terén MELICH legutóbbi nagybecsű búvárlataiig jóformán alig történt valami nyelvészeti irodalmunkban. És bármily aggályossággal vettem is a régi neveket mai magyar szavakkal egybe, már szótáram befejeződése előtt is nem egyről vissza kellett vonnom nemesak habozva tett, de olykor határozott állításomat is, a mint a függelékeknek *bitó, bot, buga, cseke, duda*, illetőleg *karácsony*

és *poroszló* cikkei tanusítják. A további nyomozások bizonyára egyéb ilyen szokat is idegen eredetű neveknek fognak könyvem-ből magyarázni.

Szándékosan tettem a nevek közt általános kivételt *kereszt-neveinkkel*, egyrészt azon okaim alapján, melyeket akadémiai székfoglalómban¹ már kifejtettem. A keresztnevek ugyanis mintegy a tulajdonnév és köznév határán állanak, természetüknél fogva minden más névnél jóval sűrűbben fordulnak meg ajkunkon, nyelvünk természetéhez legjobban simultak, s nagyobbára teljesen magyaros alakot öltöttek, úgy hogy tanulságos fejlődésük föltüntetését az OklSzótár czéljához sokkal közelebb állónak tarthattam. Másrészt be akartam fölvételükkel azon ígéretet váltani, melyet a Nyelvtörténeti Szótár szerkesztői bevezetésükben (XVIII. l.) erre vonatkozólag tettek, melylyel azonban adósak maradtak. A keresztnevek adatainak gyűjtésére SZAMOTA kevés ügyet vetett, azért az Oklevél-Szótár e nemű idézetei nagyobb részben saját alkalmi böngészeteimből valók. Így egészítettem ki a *népnevek* (*horvát, német* stb.) adatait is, melyeknek tárgyalását a Nyelvtört. Szótár (id. h.) szintén hiában ígérte.

A nevekre vonatkozólag csak azt kell még megjegyezniem, hogy a régi közszóknak olyan *-d, -di* képzős származékait, melyek csupán hely- és személynévekkül szolgáltak, melyeknek ennél fogva közszoí minőségük alig lehetett, szintén nem tárgyaltam külön czímzókként, hanem *Helyn. szárm.*, illetőleg *Szárm.* jelzéssel alapszavuk cikkének végéhez iktattam. Pl. *Árpá-d* helynevet *árpá-hoz, Balog-d*-ot *balog-hoz, Holmod*-ot, *Holmodi*-t *halom-hoz; Buzad, Mogdi, Magudi, Mogd* személynéveket *búzá-hoz* és *mag-hoz, stb.*

Nagy óvatossággal kellett eljárnom a régi *idegen szók* fölvételében. Latin okleveleinkben, mint tudjuk, sűrűn fordulnak elő az élő beszédből átvett nem latin szók, melyeket a kiállítók *vulgo, vulgariter* stb. megjegyzés kíséretében iktatnak a szövegbe, a nélkül hogy mindenkor megmondanák: mely nemzet nyelvén járatosak azok. Minthogy mármost a hazánkban élő német és szláv nemzetiségek szavai is belekerültek ily módon okleveleinkbe, sokszor igen nehéz eldönteniünk: meghonosodott szók voltak-e azok a magyarban is vagy nem. Ily esetekben a merőben idegen hangzású nem magyar szóknak fölvételétől tartózkodtam; a magyaros hangzásúakat pedig, ha meghonosodott voltak valamely oknál fogva bizonyosabbnak nem látszott, csak kétkedéssel iktathattam szótáramba. Nem vettem föl ez okból pl. a következő adatok német szavait: 1545: Az *hauszgezindnek* attam (Ol. Nád. 42,

¹ Az új Nagy Szótár föladatáról (Akadémiai Értesítő X. köt. és különnyomatban, Budapest, 1899, Dobrowsky és Franke).

„Bécsben“ Szam. jegyz.). 1544: Attam az *hausz knehtnek* pragaba inia ualo penzt (OL. Nád. 40). 1551: Vramnak *slof trungot* bort (uo. 42). 1358: Cum Censu terragy *purugreht* dicti (ZichyOkm. III.119). 1388: Singulis annis racione redditus *Purkrecht* dicti (uo. IV.361). 1404: Perpetuo racione wlgo *purkrecht* dicto (OL. D. 8952). 1461: Racione redditus wlgariter *porckrecht* dicti (uo. 15623), stb. 1453: Pro octodecim florenis auri puri hungar[icalibus] boni veri et justii ponderis ac viginti quinque denariis *Zolden* [így] vocatis dedisset, vendidisset (uo. 14675, „Szakácsi, Somogy m.“ Szam. jegyz.). 1456: Cum moneta *Solden* wlgariter nuncupata (Pannh. 34/L, I. HazaiOkm. II.331, „Somogyban“ Szam. jegyz.). Vagy a következő helyek latin szavait: 1587: Sypölczöknek az öz löwöknek *bibalist* attack (OL. Nád. 40). 1544: Üöttem *cisuralist* (uo. 41.). Stb. Ezen és más hasonló latin, német és szláv szókat, bár hazai oklevelekben fordulnak elő, nem vettem föl szótáramba, mert alig számíthatjuk őket a régi magyar szókincs elemei közé. Nem vették föl ezeket és párjaikat idegen hangzásuknál fogva régi szótáríróink sem, bármennyire ismeretesek és járatosak voltak is a maguk korában, legalább a műveltek ajkán, s így érthetjük meg például, hogy míg a juhfejő helyet, juhaklot jelentő s magyaros hangzásúvá lett *esztrenga* szót Molnár Albert már 1621-ben szótárba iktatja, addig ennek eredetibb, de merőben szlávos *sztromga* alakjáról s bizonyos vidékeken általánosan ismert „pásztoradó“ jelentéséről egyetlen szótárírónk sem emlékezik meg, bár világos, hogy az *esztrenga* sem lehetett a magyarság egész nyelvtérületén elterjedve.

Ezzel ellentétben, a hol szükségét láttam, fölvettem a magyar szók igazoló adataiul azon latinnak látszó szókat is, melyek a latin szövegben nyilván nem egyebek, mint magyar szavaknak latinus végzetüvé alakított, latinul ragozott másai. Pl. *acones*, *akonem* (akó), *chyzmas* (csizma), *duhnam*, *duhnas* (dunya, régebben: duhnya), *haydones*, *haydonum* (hajdú, régebben: hajdó), *jobagiones*, *ioubagionum* (jobbágy, régebben: jóbágy), *moharo* (mohár, szövetfaj), *nasuas* (nása, régebben: násva), stb. Sőt némely magyar szavunkra nem is tudok mást, mint a latin szövegbeli, latinul ragozott alakot idézni, pl. a *patvaria*, *patvarista* és *safariná-ra*; a két előbbinek magyaros írású (*pathwariam*, *pathwariste*) adataiból azonban úgy látszik, mintha maguk az oklevél írói is éreztetni akarnák, hogy nem remekkori latin szókat alkalmaztak.

Számot kell adnom arról is: *mit és mennyit vettem föl* az egyes szók igazoló adataul SZAMOTA jegyzeteiből s a magam gyűjtéséből? A *mit* kérdésre voltaképen megfeleltem már fentebb, midőn elmondtam: minő czéllal, mily szempontoktól vezetve kutattam át s vettem a Nyelvtörténeti Szótárral össze SZAMOTA

följegyzéseit. Szükségesnek tartottam minden olyan adat idézését, mely a régi magyar szókinés ismeretét bármely tekintetben kiegészíti vagy helyreigazítja: mely a ma is élő szónak legrégibb, a kihaltakra meg legkésebb használatára fontos tanúságul lehet; mely rendes vagy kivételes alkalmazásmódját tükrözi eddig csupán szótárakból ismert szavainknak; mely ismeretlen alakban vagy jelentésben tüntet föl eddig is kimutatott magyar szokat.

Mínthogy az OklSzótár némely czímzó alatt nagyobb számmal, talán fölösnek is látszó mennyiségben idézi az adatokat, szükségesnek vélem, hogy ezen általános szempontjaim alkalmazását néhány érdekesebb részlettel megvilágítsam, s a mennyiben kívánatos, igazoljam. Általában azt tartom, s erre szótárak forgatásából szerzett tapasztalataim tanítottak: hogy a szótárírónak nem igen tanácsos fukarul bánni a megvilágító idézetekkel; pazarló legyen inkább látszólag, mintsem fukar merő takarékságból. S ha igazam van ebben általában, még kevésbbé szabad az idézetekkel fukarkodni a régi nyelv szótárának. A szó igazi értékének, a tényleges nyelvhasználatnak megértéséhez nézetem szerint a jelentések egyszerű megállapítása nem elegendő: látnunk kell, minő kifejezésekben, mely szókkal kapcsolatban, mely fogalmakra alkalmazva használta a nyelv egyik vagy másik szavát. Nem ismeretlen a nyelvszokásnak az a sajátsága, hogy bizonyos szót némely fogalmakra vonatkoztatva nem használunk, bár jelentésénél fogva ezekre is alkalmazható volna (pl. állatról a *meghalni* igét, a *többé* szót állító modatokban, stb.). A szótárírónak tehát, főkép a régi szókinés lajstromozójának gondot kell fordítania arra is, hogy a szók használatmódját lehetőleg minden fontos vonatkozásában föltüntesse. Ezen elvet megerősítve találtam a német tudós-társaságoktól szerkesztett *Thesaurus Linguae Latinae*-nek azóta megjelent füzeteiben, a mely mintaszerű szótár a szóhasználat ilyen részletező, pontos és rendszeres föltüntetésének követésre méltó példáját adja. Hogy csak egyet említsek, az *aduro* igénél pl. külön-külön van megállapítva a szónak eredeti értelemben tűzről, fagyról vagy hidegségről, erős fényről, erős orvosságokról, átvittven szeretetről, gyűlöletről s egyebekről való használata, stb.

Hogy mármost eljárásom részleteire térjek, nagy gondot fordítottam az adatok fölvételében arra, hogy ezek a szóval jelölt dolgot tárgyilag is, és mentül több oldalról, megvilágítsák. A *bor* szó némely adata pl. a bornak különféle régi kezelése és készítése módját, az *eczet*-é, *vaj*-é, *vásznon*-é az eczet, vaj, vászon használatát, a *hal*-é az étel készítését világítja meg, a *prés*-é (1597) a szerszám leírását tartalmazza stb. Ezekben és hasonlóknak műveltség- vagy jogtörténeti szempont is szükségessé tette a különben eddig is ismert szó adatának fölvételét, de több

példát eljárásom megvilágítására fölös volna idéznem, mert a szótár használója bizonyára mindenütt észre fogja venni a külön okot, a melynél fogva az adatot idézendőnek vagy legalább idézhetőnek tarthattam. Némely helyeket azért vettem föl, mert a Nyelvtört. Szótár adataihoz képest új használatkörben, eddig ismeretlen vonatkozásban, vagy jellemzőbb és nagyobb világításban, illetőleg szólásszerű alkalmazásban tüntetnek föl egyébként ismeretes régi szókat. Máskor azért vált szükségessé egy-egy adat fölvétele, mert az amúgy régibb korból, pl. szótárakból kimutatott szóra, illetőleg alakra a Nyelvtört. Szótár megvilágító idézetet vagy épen nem, vagy csak egyet-kettőt idéz. Olykor azért idézek egy-egy késebb adatot, mert a NySz. az illető szó életét csak a XVI. vagy XVII. századig bírja kimutatni. Némely közönségesebb szóra kevésbé régi adatot azért vettem föl pl., mert benne a szó személynévül van használva s a köz magyar szóknak nevekül alkalmazása néplelektani szempontból fontos és érdekes jelenség. Ez okból talál az olvasó némely közönségesebb szavakra, mint *ér, erdő, falu, föld, ház, hegy, kő, patak, sziget, út, vár* stb. egész tömeg idézetet, melyek egy részének szorosan vett nyelvtörténeti fontossága nincs ugyan, de a helységek, határrészek elnevezésében kifejeződő észjárásnak érdekes régi nyilvánulásai s így fölvételük bizonyára nem volt szükségtelen. Olykor csak azért idéztem több adatot, hogy a szónak gyakori használatát tüntessem föl. Hogy a szó alakjának és helyesírásának fejlődését tükröző adatok nyelvészeti szempontból fontosak, nem kell bizonyítanom.

Mіндеzen általános és részletes szempontok természetesen nem csak a SZAMOTA-féle adatok kiaknázásában, hanem a magam gyűjtésében, illetőleg a magam gyűjteményének fölhasználásában is irányadóim voltak. Mind a SZAMOTA, mind a magam gyűjtését lehetőleg teljesen kiaknáztam, vagyis csaknem minden idézet valamennyi olyan czímszó alatt megtalálható, a melyre nézve valamely szempontból, a NySz. adataihoz képest, használható volt.

De bármily nagy figyelemmel, bármily elmélyedéssel olvastam is a magam használta régi szövegeket, s bármily behatóan vizsgáltam is át SZAMOTA gyűjtését, bizonyára rajtam is nem egyszer teljesült a gyűjtőknek az a közös végzete, hogy egy-egy közönségesnek látszó, de nyelvtörténeti szempontból talán annál fontosabb szó vagy kifejezés el-elsiklott szemem elől. Ezekkel a legközönségesebb szókkal és szólásokkal úgy vagyunk, mint a levegővel: benne élünk és mozgunk, a nélkül hogy éreznők és gondolnánk reá. Szerencse, hogy néhányát az ily okból kimaradt szóknak és szólásoknak utóbb idejekorán mégis észrevettem s a „Pótlások“ közé beiktathattam. A végleg észrevétlenül maradtakért, a kinek szeme mindent meg bír látni, az dobjá rám az első követ.

Arról is számot kell adnom, hogy a régi szókincs e szerény gyűjteményében *mit vettem föl külön czímszónak*? Már föntebb kifejtettem, hogy az OklSzótárt csak a közszók, az úgynevezett fogalomszók gyűjteményének terveztem. Midőn tehát az adatok régi kifejezéseit vizsgáltam, szorgosan meg kellett latolnom: mit lehet a régi jelzős, illetőleg jelzői kifejezések vagy összetételes elnevezések közül külön, önálló fogalomnak, általános értékű szónak tekinteni? E kérdést a rendelkezésem alá került szórványos, olykor magukban álló adatokból sokszor nem lehetett teljes biztossággal eldöntenem. A ki több adatot ismer az itt gondolt ritkább kifejezésekre, a kinek ezek általános, önálló fogalom-értékéről saját kutatásai alapján biztos tudomása lehet, az szótáramnak ebbeli tévedéseit, illetőleg határozatlanságát is helyre fogja majd igazíthatni. Mert az efféle jelzős, jelzői és összetételes régi kifejezések nem hiányoznak az Oklevél-Szótárból, sőt valamennyi alkotó elemük czímszava alatt, tehát több helyen is megtalálhatók; csak külön czikk, külön czímszó nincs nekik szentelve, mert helyesebbnek tartottam önálló fogalomnak nem tekinteni azt, a mi annak biztosan nem mondható, mintsem olyan külön fogalmak ismeretét fogni rá őseinkre, melyek az ő lelkük világában külön sohasem éltek. Hogy egy-két példát említsék, vajjon külön fogalmaknak kellett volna-e nézmem a *kőhordó út*, *terhes út* kifejezéseket, a melyeknek adatait bizonytalanságomban a *kőhordó*, *terhes* és *út* czímszók alatt idézem? Vajjon az egyetlen 1501-iki adat *köz mező*-je önálló műveltségtörténeti fogalmat rejt-e? A szintén egyedül álló 1336-iki adatból: „cum cellario deserto quod *vokpynche* nominatur“ — következik-e talán, hogy eleink minden elhagyott pinczét vakpinczének neveztek? Kétségtelen adataim vannak ugyan a XVIII. századból arra, hogy a boszorkányokat régen *szépasszony*-nak is nevezték, s meg is találja olvasóm e szót ilyen jelentéssel a szótár Pótlásai között; de fölvehettem volna-e a *szépasszony* (= boszorkány) czímszót az egyetlen 1394-iki adat alapján is, melyet a főrész *asszony* és *szép* cikkében találunk: „*Dominas Zypazon* et *Hewlgazon*“, mikor e helyen kedveskedő elnevezésnek kell tartanunk? Bizonyos, hogy a külön czímszók, az önálló fogalmak megállapítása dolgában következtelenségeket is találni szótáramban. De melyik szótáríró tudna ilyenekben végig következetes maradni?

Áttérek a szótárak egyik legfontosabb, de egyszersmind legnehezebb föladatának, a jelentések megállapításának kérdésére.

E föladat sehohsem ütközik annyi — sokszor leküzdhetetlen — nehézségbe, mint a nyelvek legrégebbi szókincsének magyarázatában. Olyan természetű szótár, minő e könyv, mely a nyelv életét kilencedfél század előtti nyilvánulásaitól kezdve, történeté-

nek legrégebb korszakain át igyekszik megvilágítani, a történeti kutatásnak minden való legelőhaladottabb állapota mellett mutathatna föl csupán kielégítő sikert; a régi szók jelentésének szabatos megállapítása ugyanis jóformán csak a műveltségtörténeti nyomozások befejezése után volna egy-egy ilyen szótárban lehetséges. Ámde a mi tudományos irodalmunkban épen e nyomozásokat lehet legkevésbé befejezeteknek tekintenünk, annyira, hogy meg kell elégednünk azzal, ha az Oklevél-Szótár a kutatásnak sok dologra nézve csupán anyagot tud adni, a nélkül, hogy maga kész eredmények, szabatos magyarázatok nyújtására vállalkozhatnék. Az adatok végérvényes magyarázatát minden részletre nézve nem is tekinthetem föladatomnak. Az adatok legnagyobb részét ugyanis nem magam gyűjtöttem, úgy kaptam készen azon megbízással, hogy szótárrá szerkeszszem. Ezen idegen anyagok egy részét alaposan megmagyaráznom csak akkor lehetett volna, ha forrásaihoz könnyű szerrel hozzáférhettem volna. Már pedig a SZAMOTA-féle kijegyzések valamennyijének utána nézmem nemcsak az anyag óriási tömegénél, hanem már azon körülménynél fogva is lehetetlen volt, mert egy részüket a gyűjtőtől használt jelzetek alapján egyáltalában nem lehetett megtalálni, vagy csak hetekig tartó böngészéssel juthattam volna egy-egy adatnak nyomára, maga SZAMOTA pedig a szók jelentésére nézve úgyszólván semmi magyarázatot, fölvilágosítást nem hagyott hátra. Némely szók továbbá eleddig annyira ismeretlen dolgok nevei voltak, hogy a megvilágításukhoz szükséges kulcsot hosszas időt kívánó külön levéltári kutatások mellett is csak a szerencsés véletlen adhatta volna meg. Minthogy e műveltségtörténeti nyomozásokra magamat hivatottnak nem éreztem és minden részletre nézve szakemberektől sem nyerhettem volna a munka megjelenésének nagy késedelme nélkül szabatos magyarázatot: azt kellett könyvem fő czéljának tekintenem általában, hogy a nekem átadott *nagybecsű régi nyelvyagot hü, megbízható, pontos és világosan szerkesztett szótár alakjában mielőbb közkinccsé tegyem*. Értelmezéseket csak ott és úgy adtam, a hol és a hogyan csekély tudással adhattam. Minthogy a műveltségtörténeti szók nagyobb részének értelmét nem állt módomban saját nyomozásaim alapján határozni meg, be kellett érnem az egykorú szótárak s a Nyelvtörténeti Szótár magyarázatainak átvételével, már csak azért is, mert ezeknek hibásságát kimutatva nem láttam s mert helyességükben magamnak nem lehetett okom kételkednem. Hiszen a nem történeti háttérű szók magyarázatában is sok-sok kétséggel és nehézséggel kellett a dolog természeténél fogva küzdenem, s a szótár tudományos használója jól tudja, hogy értelmezéseimet sok esetben tisztán egyéni nézetnek, olykor csak hozzávetésnek kell tekinteni, a mely megvitatásra, megerősítésre, sőt helyreigazításra vár.

A szótár különféle szakbeli használóinak lesz kötelességük az előttem ismeretlen értelmű szókat kellőképpen megmagyarázni, az ismereteim alapján értelmezetteknek helyes, szabatos megvilágítását adni. Fő dolognak, mint mondtam a nagybecsű ismeretlen anyagnak mielőbbi közzétételét vélttem, hogy az minden szakbeli tudósnak rendelkezésére álljon, hogy aztán vállvetett munkával folyton kiegészíthető és kellően helyreigazítható legyen. Sok ilyen részletgyűjteményt kell nekünk nyelvészeknek összeállítanunk, míg a közzétett anyagnak minden oldalról való megvitatása, kibővítése és megvilágítása után nyelvünk régi szókincséről emberileg tökéletes képet alkothatunk. És köszönet legyen e helyen is azoknak, a kik füzetekben megjelent szótáramat már befejezése előtt bíráló szemmel forgatva, több hibáját eddig is helyreigazították s módot adtak arra, hogy függelékében e tévedéseket mindjárt jóvá is tehessem.

De szótáram megértéséhez és helyes használatához ez általános tájékoztatás nem lehet elegendő. Rá kell mutatnom a jelentések megállapítását illetőleg némely fontosabb részletekre is, a melyek ismerete a szótárírás szempontjából általában is érdekes, az Oklevél-Szótárnak igazságos megítéléséhez pedig okvetetlenül szükséges.

Nagy nehézséget okoz a régi szók értelmének megállapítása olyan adatok alapján, melyek — mint az Oklevél-Szótár idézeteinek nagyobb része — a magyar szókat nem összefüggő magyar szövegben, hanem latin oklevelek idegen szövegébe ékelve, hely- és személynevekül mutatják, a nélkül hogy jelentésük megértéséhez legtöbb esetben a legcsekélyebb útbaigazítást nyújtanak. Már a régi név ejtésének és mivoltának megállapítása is igen sokszor kétségekkel jár. A régi helyesírás ingadozó, megállapodatlan voltánál fogva nem tudjuk olykor: ez vagy az a mai szó lappang-e az oklevél magyar nevében, s nem egyszer látunk magyar szót az adatban, a mely voltaképen idegen, legtöbbször szláv tulajdonnevet rejt, mint ilyen tehát a régi magyar szókincs tanuságául nem tekinthető. Innen magyarázható az Oklevél-Szótárban az a többször előforduló eset, hogy egy-egy névnek két-, néha többféle olvasását is lehetségesnek tartva, az adatot kérdőjellel valamennyi megfelelő szónak tanuságaként idézem, pl. az 1539-iki *Berlew* nevet *bélél* és *bérél*, az 1211-iki *Botus-t botos* és *bötüs*, *Moc*-ot *mag* és *makk* alatt, stb.; másrészt innen az a még gyakoribb eset, hogy írásánál fogva határozottan magyar szónak látszó adatot is kétkedően azonosítok valamely mai szavunkkal, pl. az 1211-iki *Boscu* nevet a *boszú* szóval, stb. A bizonytalan olvasatú régi neveket csak a legnagyobb óvatossággal szabad mai magyar szók régi tanuságául tekintenünk. Tudományos olvasó tehát legkevésbé sem fog megütközni, hogy

szótáram az ilyen adatok magyarázatában gyakran él a kérdőjellel. E jel arra való, hogy a kutatót az adat megítélésében óvatosságra intse, a könnyen hivistől, a könnyed véleménymondástól visszatartsa.

És mennyi a kétség a világos magyar szók értelmére nézve is. Egykorú útmutatás nélkül hogyan állapíthatja meg a nyelvész a régi szó jelentését? Kénytelen a valószínűségre támaszkodni s föltenni, hogy a XI—XII. században is az volt a szó jelentése, a mi a XV—XVI. vagy későbbi századokban, mikor azt már szójegyzékek, szótárak, összefüggő szövegek vagy határozott útbaigazítások alapján biztosan megállapíthatni. Nem valószínű-e pl., hogy az 1211-iki és 1240 körüli szőlőmunkás jobbágyinak *Chomoslou*, illetőleg *Comozlo* nevében egy mai tájszó van meg, a *csomoszol* ige, a mely zúzást, különösen a szőlőnek vagy gyömölcnek kádban vagy csöbörben bunkós fával vagy doronggal zúzását jelenti; sőt az sem lehetetlen, hogy a *csomoszló* igenév már 700 évvel ezelőtt is, mint ma, szőlőzúzó bunkós fát jelentett (l. MTsz.). De szabad-e az utóbbi lehetőséget bizonyossággal állítani a szótárírónak? A *szér-hal* egyetlen, hézagos adata az Oklevél-Szótárban egy olyan 1587-iki forrásból való, a melyet SZAMOTA jelzése alapján ma már lehetetlen előkeresni. Szabad-e tehát az elég fölvilágosítást nem nyújtó adat után azt az értelmet tulajdonítani a szónak, a melyet ma egyedül HERMAN OTTÓ jegyzett föl Tihanyból (l. MTsz.)? A *retkes* szó a mai népnyelvben, bár egyetlen szótárunk sem tud róla, piszkosat jelent, még pedig kézről, lábról, tédről s egyéb testrészekről. De állíthatjuk-e vajjon teljes bizonyossággal, hogy megvolt ez a jelentése már a XVI. században is? Ha mármost ilyen szavak mellé az Oklevél-Szótár a Tájszótár értelmezéseit veti, épen nem akarja vele azt mondani, hogy a szónak 5—6 századdal ezelőtt is föltétlenül a mai jelentése volt meg. Ily esetekben a szótár tudományos használója tudni fogja, hogy a Tájszótárból vagy más újabb vagy régiebb szótárból átvett értelmezés nem annyira magyarázat, mint inkább megvilágítás, útbaigazítás.

Némely szavunk idők folyamán a régi szótárakban följegyzett jelentését egészen elvesztette s ma merőben elütő értelemmel dívik. De szótáraink s eddigi adataink alapján tudhatjuk-e vajjon, hogy a mai jelentés nem volt-e meg a legrégebb időkben is, vagy nem fejlődött-e ki néhány századdal ezelőtt már? s ha utóbb fejlődött ki, mikorra tehető az új jelentés föllépése? A *töppörtő* eddigi ismereteink szerint rözsét jelentett eleinknél. De nem volt-e meg vajjon már a XV. század közepén is a mai, átvitelen alapuló „speckgriebe“ jelentése? A *folynosó* betegséget régi szótáraink a mai *rák*-kal mondják egyértelműnek, holott a nép ma csúzt és orbánczot ért rajta. Mármost nem a „csúz“ jelen-

tést mutatja-e a XVII. század végéről való adat is, a mely szerint egy asszonyon három nyavalya, *ütés* (szélhűdés), *folyosó* és *orbáncz* is volt egyszerre.

Az is szinte bizonyos, hogy szótáriradalmunk úttörői sem voltak kevésbé gyalók nálunknál, s hogy értelmezéseik olykor-olykor hézagosak, sőt talán hibásak is. A *násfá*-t pl. Molnár Albert s követői csupán fülbevalónak magyarázzák, holott egyéb-féle ékszer is jelentett. A *szívós*-t Bod Péter Páriz-kiadásában németre egyoldalúan fordítja, mert a *weich* és *biegsam* szók a magyarral nagyjában egyező latin *lentus*-nak csak egyik árnyalatát tükrözik. A *posztós* Molnár Albert szerint a. m. *pannosus*, a mely latin szó rongyosat, hitványat, szegényt jelent, a mint az 1708-iki kiadás németje mondja is: „zerlumpt, übel bekleidet“. Egyetlen adatunk sem lévén régi iratainkból e szótárirói értelmezés igazolására, azt kell hinnem, hogy Molnár a latin *pannosus*-sal, mint a *pannus* melléknévi származékával, a *posztó-s*-nak egyszerűen csak melléknévképzős értelmét akarta visszaadni (vö. *aqua*—*aquosus*: *víz*—*vizes*; *coma*—*comosus*: *haj*—*hajas* stb.). Fölvettem tehát szótáramba kérdőjellel MA. értelmezését is, de igyekeztem a szót etymonjának megfelelőbben és természetesebben magyarázni.

A világos magyar szóból való régi személynevek is sok gondot okoznak az értelmezés szempontjából s csak általánosságban vagy hozzávetőleg lehet őket néha magyaráznunk. Némely szónak ugyanis ma, sőt már régen is több jelentését lehet kimutatni s a puszta személy-, illetőleg gúnynevekben sokszor nehéz eldönteni: melyik jelentés alapján ragadtak az illetőkre. Ily esetekben a legvalószínűbb jelentést iktattam a csupán névül szereplő szóhoz (pl. *forgó*, *szapora*, *takaró*-nál stb.), vagy több alkalmas jelentését is felsoroltam (pl. *dolgos*-nál), vagy a NySz.-ra, MTsz.-ra, CzF.-ra való puszta hivatkozással eldöntetlenül hagytam — mert eldönthetetlen is — hogy a sok közül mely jelentései voltak meg a szónak az adatok korában (pl. *birge*, *foglár*, *pülha*, *vadas*-nál stb.).

Némely személynévül szereplő régi szavainkról egyáltalában alig lehet megállapítani, hogy minő szemlélet alapján ruházódtak az illetőkre. Miért nevezték el ezt *Piritós*-nak, azt *Vecseryés*-nek, am azt *Véges*-nek, ki tudná biztosan megmondani? De nem is nagy kár, ha az efféle neveket biztosan magyarázni nem tudjuk, hiszen nyilván nem is voltak közhasználatú szók, nem jelentettek általános fogalmakat, hanem csak alkalmi elnevezésül szolgáltak. A NySz. épen ezért az ilyen személynévi adatok szavait sokszor értelmezetlenül is hagyta (pl. *fejszés* stb.); magam pedig olykor megelégedtem azzal, hogy pl. az *-s* képzős szókat tartózkodásból egyszerűen etymológiájuk szerint fordítottam le, ily formán: „*kalodás*: *pedicam*, *numellam habens*; *mit einer schlinge*“,

stb. Ugyanígy jártam el gyakran a fosztóképzős szavak értelmezésében is, pl. a *nyakatlan*-nál: „sine collo; ohne hals“, a mely betűszerinti fordítással természetesen nem akartam azt mondani, hogy Miklós uramnak 1447-ben nyaka ne lett volna.

Hasonlóképen vagyunk a helynévi adatok magyar szavaival is. Sok helynevéünk hangzásánál fogva magyar szónak látszik, pedig talán magyarosodott alaja az őslakóktól átvett valamely idegen névnek. Más, határozottan magyar adatokban meg nem lehet biztosan eldönteni, hogy melyik magyar szót rejti a név magában, pl. hogy az 1489-iki *Farkaszaya* völgynevben a *farkas* szó mellett a *szaj* (v. i. zaj), *száj* vagy *áj* szó lappang-e, stb. A helynevekben igen gyakori *lak*-ot a NySz. a „villa, domicilium; wohnung“ jelentésű szóval azonosítja; ezt azonban nem merném föltétlenül aláírni s azért magam a mai népnyelvi *lok*-kal is egybevettem, a mely két hegy közötti keskeny tért, alantabb fekvő helyet, völgylapályt jelent (l. MTsz.). A régi adatokban párszor előfordul s eret, patakot jelentő *linkó* valószínűleg őse a mai, azonos hangzású ritkább tájszónak, a mely süppedékes, ingoványos, mocsaras helyet jelent. Minthogy azonban a két szó azonosságát biztosan nem állíthattam, meg kellett elégednem a MTsz.-ra való puszta utalással. S az ilyen újabb szótárakra való hivatkozással a helynevek magyar szavaira nézve sem mondjuk azt, hogy régen is föltétlenül olyan jelentésűek voltak mint ma.

Az sem ritka eset, hogy a régi adatban olyan szavakra bukkanunk, melyeknek ma többféle értelmük van. Itt is kénytelen voltam eldöntetlenül hagyni: megvolt-e a szónak régen is valamennyi mai jelentése vagy nem, s ha nem, a többi közül melyik lehetett akkor valószínűbb (l. pl. *lanka*, *lankás*-nál, stb.). Néha viszont azt nem lehet megállapítani, hogy a több jelentésű szónak melyik értelme szerepel az egyik s melyik a másik régi helynévi adatban (l. pl. az 1. *fej* 1. jelentésének 1476-iki s 2. jel. 1288-iki adatát, vagy a *kerek* 2. jel. 1250-iki idézetét, stb.). Sőt az a nehézség is előtámadt olykor, hogy az egyalakos szóknál nem lehetett egyelőre minden adatban megállapítani, melyik szerepel a hasonhangzású szók közül az egyik s melyik a másik helynévben. Ez az eset fordul elő pl. a kétféle *szék* szónál, a melyek adatainak ide vagy oda tartozását csak külön történeti és földrajzi nyomozásokkal lehetne végérvényesen megállapítani. Magam a valószínűség alapján osztottam kétfelé az idézeteket, utalva azonban a másik szó alá tartozás lehetőségére is.

Halmágyi István Naplói és Iratai.¹

Halmágyi István neve nem egészen ismeretlen a magyar történetírás irodalmában, a mennyiben Naplóját kéziratban többen használták s arról megemlékeznek. Az első író, a ki szól róla, Aranka György, a ki a „Magyar Nyelvmívelő Társaság munkáinak első darabja“-ban (Szeben 1796.) a magyar történelmi kéziratok sorozatában Halmágyi Naplóját is felemlíti. A második, a ki Halmágyi munkájáról megemlékezik, br. Nalácz József volt (meghalt 1818-ban), a ki emlékiratában ezt írja: „A nemes székely nemzet felállítását írta meg Diurnale nevezet alatt Halmágyi István, a ki a székelyek felültetése alkalmatosságával vitte a commission a secretariusságot. Igen szép munka, magától néhai Halmágyi István úrtól kaptam volt olvasásra. Annál több talán nincsen is“ (t. i. leírás a székely határőrség szervezéséről.) Ez a „Diurnale“ a székely határőrség szervezésének arról az idejéről szól, midőn a kiküldött sorozó bizottság (s ebben Halmágyi is) a Székelyföldön működött. Ez az időszak Naplójából hiányzik. Naplója 1763 végén megszakad s 1764 áprilisban folytatódik. Közben Halmágyi a bizottsággal Csikban és Háromszéken vidékről vidékre vándorolt és kérdéses, hogy ráért-e ott külön naplót is vezetni a hivatalos (latin) jegyzőkönyvön kívül, melyet tényleg Halmágyi vezetett és a főbb állomásokról felküldöttek Mária Teréziának. Naplójában nem említi s ezzel kezdi 1764 áprilisi följegyzését: „Elvégezvén Isten kegyelméből a székely militia erectioját, mint az arról való Protocollum bővebben megmutatja.“ A Protocollum fenmaradt, de külön Diurnale nem ismeretes, hihetőleg nem is volt s a Nalácz följegyzése valószínűleg magára a protocollumra vonatkozik, a mely maga magát is néhol „Protocollum Diurnorum“ néven nevezi. Ezek a jegyzőkönyvek meg-

¹ Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Második osztály. Írók. XXXVIII. kötet Magyar Történelmi Ekvönyvek és Naplók a XVI—XVIII. századokból. IV. kötet. Halmágyi István Naplói 1752—53. 1762—69. és Iratai 1769—1785. Közli dr. Szádeczky Lajos. Budapest, 1906. XL. és 772. l. Ára 15 korona.

vannak eredetiben a bécsi hadi levéltárban, s másolatban az Erdélyi Múzeum levéltárában.

Halmágyi Naplóját történelmi kútfőül legelőször gróf Lázár Miklós használta, a ki „A gróf Lázár család“ történelméről írt (1858-ban Kolozsvárt kiadott) művében hivatkozik Halmágyi Naplójára és idéz belőle, főkép a grófságot nyerő Lázár János országos elnökre vonatkozó adatokat. Gr. Lázár János elnöke volt a székely határórség szervezésére kiküldött bizottságnak is 1763—64-ben, melynek Halmágyi jegyzője volt. Jól ismerte tehát innen is, de a közpályán egyébként is gyakran érintkezett vele s nagyrabecsülte őt.

A ki Halmágyi Naplóját eddigelé leginkább felhasználta, az gróf Teleki Domokos volt. Ő „Erdély három államférfia a XVIII. században“ cz. a. 1868-ban nagybecsű tanulmányt közölt a „Budapesti Szezlében“, a mely gr. Bethlen Gábor erdélyi kancellár, gróf Lázár János orsz. elnök és kormányzó-jelölt és br. Bruckenthal Sámuel kancellár és kormányzó államférfiú méltatását s az erdélyi közállapotok rajzát nyújtja a XVIII. század derekáról. Ez a tanulmány főforrásai között Halmágyi Naplóját nevezi meg és azt a jegyzőkönyvet, melyet ugyancsak Halmágyi vezetett a székely határórség szervezéséről.

Még jobban kiaknázza Halmágyi munkáit gr. Teleki Domokos „A székely határórség története“ cz. nagybecsű munkájában, hivatkozával a munka előszavában főforrásaira, köztük Halmágyi irataira is, ekképpen: „E munka kidolgozásában alapul szolgált nekem mindenekfelett: Hiteles nagyérdékű jegyzőkönyv az 1762., 1763. és 1764-ben a Székelyföldön történekről, actuárius Halmágyi Istvántól. E jegyzőkönyv a katonasító bizottság jegyzőkönyvének csaknem teljes példánya, minőhöz hasonlót én többet sehol nem láttam. E jegyzőkönyv merőben különböző Halmágyi naplójától, valamint az erdélyi kormánysszék levéltárában levő hasonló tárgyú irományoktól“.

A Naplónak későbbi (hibás) másolatai megvannak az Erdélyi Múzeum kézírattárában, de az eredeti sokáig lappangott. Szerencsés véletlen útján találta meg a szerkesztő a Napló sajtókezü eredeti példányának két kötetét gróf Mikó Imre levéltárában. A 3-dik kötet nem volt ott. De később ez is előkerült, és pedig gróf Teleki Domokos kézírati gyűjteményében, az Erdélyi Múzeum kézírattárában. Világos jele ez annak, hogy gr. Teleki Domokos az eredeti Naplókat használta s a 3-dik kötet így maradhatott nála. Halmágyinak egy régebbi naplója is előkerült, a mely gr. Teleki Pállal németországi utazása és a göttingai egyetemen tanulásuk idejéről (1752—53) szól.

A fő Napló 3 köteté Erdély köztörténelmét tartalmazza 1762-től 1769-ig; az előbbi a külföldről szól 10 évvel előbbi

időről, bőséges honi vonatkozással; úgy hogy nemcsak az író személyazonosságánál fogva, de tartalmát tekintve is egymásnak kiegészítői.

Előkerült atyjának, id. Halmágyi Istvánnak is önéletrajza és családja eredetéről s atyjának, Halmágyi Jánosnak életéről szóló följegyzése (1745.), mely megvilágítja a Halmágyi család eredetét, viszontagságait s egész a XVII. század derekáig fölviszi a család történetét.

Mindezek együtt egy egész század keretét töltik ki. Kiegészítette a kiadó e naplószerű följegyzéseket a Halmágyi István életére vonatkozó okiratokkal, melyek főképp az ő hivatalos pályafutására vonatkoznak s Halmágyinak a történelmünkben nagyérdekű Hora-lázadásról szóló jelentéseivel, 1784-ből. Ezek a naplók, följegyzések, okiratok és jelentések, melyek a Halmágyiaktól származnak, vagy rájuk vonatkoznak, együvé foglalva jelennek meg e kötetben hazai történelmünk kútforrásainak gyarapítására.

A Napló értékének megállapítására nem közömbös kérdés, hogy ki volt annak írója, Halmágyi István? Igazi self-made man volt, a ki szegény kálvinista diákból külföldi akadémia hallgatója után a főkormányzók hivatalnokai ranglétráján emelkedve hosszú ideig tölti be a guberniumi titkárság tisztét, majd kir. táblai bíró lett M.-Vásárhelyt; azután Marosszék főkirálybírói méltóságára s az ottani állandó törvényszék elnökségére emelkedett, az erdélyi nagyfejedelmi udvari vicepraefectusi címzetes méltóságot nyerte s végén József császár új megyebeosztása után Háromszék vármegyének (melyhez a Barcaság és Alsó-Fehérmege is tartozott) főispánja lett.

Nem kísérhetjük figyelemmel e tanulságos életpálya fejlődését minden fordulópontjánál, életrajzi adatai fogyatékosága miatt; de a felkutatott és a Függelékben is közölt okiratok alapján nagyban és egészben megállapíthatók élet- és jellemrajza legfőbb vonásai.

Krasznavármegyei nem régi nemes család sarja volt, mely a Szilágyosomlyai előnevet használta. Nagyatyja Halmágyi János volt az, a ki 1669 november 28-án Lipót császár-királytól czimeres nemeslevelet kapott, melyet először Zemplén vármegyében hirdettek ki. Czimerök három búzakalászt tartó kar. Halmágyi János 1686-ban a somlyai várkapitány iródeákja, 1688-ban a somlyai várórség fizetőmestere volt, 1690-ben a vár német őrsége ellátásáról is ő gondoskodott.

Ennek fia volt a naplóíró atyja: id. Halmágyi István, a ki 1711-ben Kraszna vármegye ülnöke (assessor), 1721-ben követ a pozsonyi országgyűlésen, 1720—30. krasznamegyei jegyző s 1730—1745. alispán volt. Ez az id. Halmágyi István családja eredetéről, atyjáról és magáról a következő életrajzi adatokat

jegyezte föl gyermekei számára írt emlékiratszerű végrendeletében:

A Halmágyi család eredetileg a fogarasi Halmágy faluból származott. Naplóírónk nagyatyját még Halmágyi Pap Jánosnak hívták. Otthon maradt vérrokonai tovább is a Pap nevet használták. A Halmágyi családot alapító Pap János 1650 körül született. Kiskorában árvaságra maradván, egyik nénje taníttatta és pedig a fogarasi iskolában. Mikor oda beadta, lelkére kötötte, hogy szülei és nemzetsége igaz kálvinisták voltak, s hogy ezt soha el ne felejtse. Történik, hogy a kis Halmágyi Pap János és egy Fülkei János nevű idősebb tanuló társa elvesztek, senki sem tudta hová lettek. „Ők pedig (a családi hagyomány szerint) a kassai pater jezsuiták residentiájában találták magokat, hová őket bizonyos lovas szekér és valamely pater vagy jezsuita vitte.“ Ott végezték az iskolát, kath. vallásban nevelve. Mikor a philosophiát is elvégezték, papi pályára akarták őket adni. Ez nekik sehogy sem tetszén, egy éjtszaka a klastromból megszöktek és Sárospatakra menekültek. Ott tanultak tovább, a togatus deákok közé felvétetvén. Halmágyi János bodrogkeresztúri tanító lett s néhány évig ott tanított, mígnem a kurucz világ beköszöntvén, az abauji Szuhai Tamás (Tököly Imre fejedelem ezereskapitánya) titkárává lett. A kurucz hadakkal került a Szilágyságra, a hol a szilágy-bagosi ref. papban feltalálta régi tanuló társát Fülkei Jánost, ki később zilahi pap lett. Halmágyi János maga is ott telepedett meg, mint a szilágy-somlyai várórség parancsnokának, Biális Ferencznek titkára vagyis íródeákja. Azután Kraszna vármegyének jegyzője, az ottani órségnek fizető mestere és tizedszedője (dézmása) lett, mivel Apafi Mihály erdélyi fejedelem a tizedeket az órség ellátására rendelte. Halmágyi János 1678-ban nőül vette Miskolczi Máriát, kitől született gyermekei közül Sára, István és János éltek túl atyjokat.

István (naplóírónk atyja), ki ezeket feljegyezte, 1686-ban született. Korán árvaságra maradt, mert atyja 1692-ben május 7-én a szilágy-somlyai várban meghalt. Édesanyja 1693-ban újra férjhez ment Bagaméri Mester Andráshoz, a ki somlyai tanítósból ugyancsak a somlyai várparancsnok titkári hivatalába követte Halmágyi Jánost. Halmágyi Istvánt édesanyja 1694-ben a kolozsvári ref. collegiumba küldötte, a hol három évig tanult. Édesanyja 1696-ban meghalván, sógora taníttatta tovább az enyedi collegiumban, a hol rokonai segítették. Itt tanult a Rákóczi-forradalomig: „minden classisban az imperatorságot consequálva“, tehát mint első kitűnő. 1703 nyarán gyalogszerrel haza ment Somlyóra s az időközben kiütött forradalom alatt ott rekedt s tanulmányait teljesen be nem végezhette.

Enyedet Rabutin generális nem sokára (1704.) fölprédálta,

elégette; Somlyót a kolozsvári német őrseg és a rácok juttatták hasonló sorsra 1703-ban. „Azok alatt a revolutionalis esztendők alatt (írja id. Halmágyi István) többire lelkünket mintegy az markunkban hordoztuk“ . . . az idők folyása „üldözésből, futásból, bujdosásból, húzásból, vonásból, lopásból, ragadozásból állott“. 1711-ben a szatmári béke megkötöttén, a bujdosókkal Halmágyi István is haza került Somlyóra és nemes Kraszna vármegye közgyűlésén esküdtnek, jur. assessornak választatott. Ugyanazon évben báró Wesselényi Miklós Közép-Szolnok vármegye főispánja titkárává lett s 1715-ig szolgált mellette, de makacs lábbaja (scorbutus) miatt meg kellett válnia állásától. Évekig gyógyította magát Beszterczén, Parajdon a sósvízen, a marosszéki fürdön (valószínűleg Szovátán), Ákosfalván javasasszonynál, Szebenben a doktorok- és borbélyoknál, kik „czéhet gyűjtöttek nyavalyája gyógyítása iránt“. Végre is Debreczenben találta meg bajára az orvosságot és gyógyulást, hová anyja testvéröccse, Miskolczi Ferenc nyomdász vitte és gyógyította. 1718-an került vissza Somlyóra és aljegyzővé, vicanotáriussá lett a vármegyén. 1719 márcziusban nősült, feleségül vévén Bölöni Sándor özvegyét, Décsei Zsófiát. Ettől született István (a naplóíró) 1719-ben, Ferencz (1722), Mihály (1725), Mária (1727), Sámuel (1729), János (1731), kik Mária és Sámuel kivételével nagykort értek. 1720-ban Kraszna vármegye főjegyzőjévé választatott, s ebben a hivatalában nagy buzgalommal szolgált 1730-ig. 1721-ben a pozsonyi országyűlésre és Bécsbe küldetett a vármegyei (adófizetési kulesul szolgált) porták számának helyesbitése (leszállítása) ügyében. 1730-ban alispánná választották. Ebben az időben a somlyai ref. főtemplom köépületté átalakításán fáradozván, a katolikusok bevádlására tizenhatod magával notaperbe fogott. E miatt 1730-ban a somlyai ref. egyház részéről Bécsbe küldetett, hogy a bezárt templomot felszabadítsa s az építés befejezéséhez engedélyt nyerjen az udvarnál. Ez a követjárása „közel 11 hónapot foglalt magába“ s bár az ecclesia ügyében czélt ért, de neki sok nyugtalanságot és sok kárt okozott. Míg ő Bécsben időzött, kis leánya Mária meghalt, s feleségét a gyász és az aggodalom férje miatt betegé tette. Halmágyi István felől ugyanis otthon kalandos hírek keringtek: hogy Bécsben rabságra vetették, elevenen megnyúzták, bőrét szalmával megtöltve küldik haza; majd, hogy pápistává lett és a templomot a katolikusok számára sürgeti. Mindez Halmágyinét ágyba döntötte s rövid betegség után ő is meghalt. Midőn (1731.) Halmágyi Bécsből haza indult, követ- és útítársai Pesten hallják Halmágyiné halála hírét, de vele csak Hortobágy határán közölték, tudván, hogy Debreczenben ügyis meghallja. Halmágyi Somlyóra haza érven, feleségét koporsóban, leányát eltemetve találta, háza, gazdasága fel volt forgatva,

kamrája, pinczéje kiürítve. Ő maga mindezek miatt a kétségbeeséshez volt közel. Másfélévi keserves özvegyesség után újra nősült, mert „gyermekeinek gondviselőre, házának gazdasszonyra igen nagy szüksége volt“. Elvette Ákosról (Közép-Szolnokban, ma Szilágy vm.) néhai Pap Vid Zsigmond és Tyukodi Nagy Zsófia leányát, Katát, Kolozsvári Török János özvegyét, 1733 február 3-án. Somlyón laktak hat évig, ott és Ákoson is gazdaságot folytatván. Azon idő alatt Istók fiát Kolozsvárt taníttatta. 1739-ben Ákosra költöznek, hogy ott gazdálkodjanak. Szűk esztendők következtek, a föld a vetés magvát sem adta vissza, pénzes gabonával kellett élni, adósságokat csinálni. Ehhez járult 1742-ben a pestis és a községek hirtelen elzárása miatt Halmágyi családjának kétfelé szakadása: ő maga feleségével Somlyón, gyermekei Ákoson rekedvén. Ezek miatt szenvedett kára és adóssága arra kényszerítették, hogy kémeri birtokát eladja.

Halmágyi István végrendeletszerű emlékiratában megemlékezik gyermekei neveltetéséről is. „Gyermekeim közül (úgymond) Istvánnak, Ferencznek taníttatásán igyekeztem s Isten kegyelméből alkalmasint is percfiálták magokat; . . . lelkemnek nagy keserűségére Mihály fiamat úgy nem taníttathattam, a mint illet, mindazáltal Isten ő róla is alkalmas gondot viselt (t. i. katona lett) . . . Jánoska fiamat itthon Ákoson jártatom a scholában.“ Mikor id. Halmágyi István ezeket írja (1745?), már huszadik hónapja betegeskedik s épen azért jegyzi fel fiainak végrendelezését, szívökre kötvén mostohájok megbecsülését, kisebb és mostoha testvéreik (két leányka) segítését.

Ifj. Halmágyi István (atyja följegyzése szerint), Szilágy-Somlyón 1719-ben született; ő maga is 1753. júniusában 34-ik évében lévőnek írja magát naplójában. Iskoláit Kolozsvárt a ref. kollégiumban végezte. Tanulásának elvégzése után valószínűleg mindjárt alkalmazást nyert az erdélyi főkormányshéknél, mint fogalmazó (cancellista). 1740-től 1751-ig szolgált ebben a minőségben, teljes megelégedésére a guberniumnak és felebbvalóinak. Fő pártfogója gróf Teleki László kormányshéki tanácsos volt, a kinek jóindulatát és bizalmát megnyerte s megérdemelni igyekezett. A nagytekintélyű és gazdag Teleki család jótéteményét már atyja, id. Halmágyi István is élvezte enyedi diák korában. Anyai nagybátyja ugyanis Miskolczi Zsigmond tanító és gr. Teleki Sándor nevelője lévén Enyeden: „Halmágyi mikor megszükkült“ vagy asztaltársai ünnepekre, vacatiókra kioszlottak, neki a „gr. Teleki Sándor úrfi asztaláról bőséges provisiója volt“. Az apa után a fiú is a Teleki grófok körében talált pártfogókra és támogatásra. A grófi családban otthonossága s a Teleki grófok iránt való különös előszeretete és hálája arra enged következtetni, hogy húzamosabb időt töltött a grófi család körében. 1752-ben

írja, hogy gr. Teleki László fia „a kis, esztendő Sígó úrfi, kinek furcsaságával magamat sokat mulattam, igen hozzám szokott volt.“ Gr. Teleki László, a hirneves kancellár Mihály legkisebbik fiának, Sándornak a fia volt. Fia Pál akkor kezdhette a tanulását, midőn Halmágyi a kolozsvári kollégiumban tanulmányait elvégezte. 1740 körül. Halmágyi talán mint házi tanító érdemelhetne ki a grófi család „hozzá mutatott kegyességét“. Midőn aztán a kis grófot tanulmányai befejezése végett 1752-ben külföldi akadémiára küldötték, minden áron Halmágyit kívánták mellé adni mentorul, vagy mint németül nevezték: hofmester gyanánt. Hosszú időn át érlelődhetett meg csak benne való ama „nagy megnyugvások és constans akaratok, hogy az úrfi nálla nélkül idegen országon ne legyen“. Halmágyi hajlandó volt lemondani a főkormányásznél viselt fogalmazói (cancellista) hivataláról is, melyet pedig már tizenegy év óta közmegelégedésre töltött be, és koczára tenni előmenetelét, a mire pedig biztató kilátásai voltak. Jóakarói csodálták, „hogy hagyja el kezében és az ajtó előtt lévő szerencsését“, mert a regisztratori állást, mely megüresedendő volt, a gubernium neki szánta. Halmágyi hivataláról mégis leköszönt és gr. Teleki Pállal 1752 elején hosszabb külföldi tanulmányútra indult, négy évre kötelezven magát az ifjú gróf gondviselésére.

Halmágyi első naplója külföldi utazásokról, egyetemi tanulmányokról, élelményeiről és tapasztalataikról szól. Hazajövetelével, új hivatala elfoglalásával végződik s másfél évet foglal magában. 1752. február közepétől 1753. július végéig. 1752. február 18-án indultak Bécsből Enns, Linz, Passau, Regensburg felé, hová február 23-án érkeztek. Halmágyi ekkor kezd naplót vezetni s részletesen följegyzi úti élményeiket, különös tekintettel a magyar emlékekre és vonatkozásokra. Ennsben feljegyzi, hogy innen „üzték ki a magyarok legelőször a múlt hadakozás alatt (t. i. az osztrák örökösödési háborúban) a bavarust. Itt szaladott akkor meg hat lovas huszár előtt két rendben száz francia a bavarus császár szemé láttára, ki ezen actust egy ablakból szégyennel szemlélvén, kommandírozott bavarusokat ellenek és azok nyomták el azon hat huszárokat“.

Regensburgból részletes följegyzései közül a legérdekesebbek a birodalmi gyűlés szervezete s az arra összeseregülő követek „állapotja“ leírása és jellemzése. Nürnbergbe február 25-én érkeztek s ott maradtak márczius 2-áig. Leírja a város nevezetességeit, a virágzó kereskedelmet, a híres fegyvertárt, a múzeumokat, városházát, az adófizetés rendszerét, megismerteti az ottani báró Hallereket, kiknél előzékeny vendégszeretetet élveznek. Erlangenben a bayreuti herceg palotáját, az egyetemet, magyar ügyekről politizálásukat a kancellárral. Bambergben a székesegyház mű-

emlékeit, a püspök-fejedelmi palotát. Koburgban, a hercegi residentiát, a főtemplomot. Göttingába érve megkezdik a kollégiumok hallgatását, melyekről igen tanulságos feljegyzéseket, kivonatokat olvashatunk a naplóban. A mathesist és physikát a hírneves Segnertől, a bölcsezetet „ama nagy philosophus“ Hollmantól hallgatják; ezeken kívül németet, római institutiókat, latin irodalmat, orvosi tudományokat stb. hallgatnak. Eljárnak a kir. tudományos társaság üléseire, a felolvasásokra. Részt vesznek a társas összejöveteleken, barátkoznak az egyetemre járó külföldi és német főúri ifjakkal, kirándulásokat tesznek a vidékre. Lépéseket tesznek Bod Péter készülő könyve (Historia litteraria Daciae) kiadása érdekében. Közben érdekes történeteket jegyez fel, miket a tanároktól hallott.

1752. október 20-án Hannoverbe útnak, hogy György királynál (ki egyszermind angol király volt) tisztelegjenek. — A hannoveri udvari élet leírása valóságos gyöngye e naplóban. A király jellemzése, morgantikus házassága gróf Walmudnéval, az udvari czeremóniák, fogadtatások, lakomák, színház, a király, nyári mulatóhelye Herrenhausen, az udvari bál leírása mind megannyi kulturhistoriai cabinet-kép. Az udvari bálon a fiatal gróf Teleki tánczát a legszebbnek tartott gróf Plathen kisasszonnyal a király különös érdeklődéssel nézte, gyönyörködve a magyar gavallér daliás tánczában. A király kívánságára a gróf-kisasszony maga is tánczra kérte a magyart, a ki aztán a király előtt „ügy continuálta“, míg a német táncz tartott, másokkal is. Halmágyi nem mulasztotta el megnézni a gazdag udvari könyvtárt sem, a hol magyar eredetű kéziratokat is talált, így „Thököly fejedelem a fővezérnek Gyula várából Nemessányi Bálint által küldött eredeti hitlevelét, egy fasciculus török írással együtt, melyek akadtak a király kezében, midőn Magyarországon militált“. Ott látott „erdélyi igen gazdag arany stuffákat“ (közetteket) is.

Érdekes feljegyzéseket találunk XV. Lajos francia király híres szépségű maitresséről, madame Pompadourról: hogyan ismerte és szerette meg a király s mily nagy befolyással volt reá. „Dirigálja ezen királyt (írja) Pompadour nevű hercegasszony ágyassa. Ez igen okos, bölcset asszony lévén . . . senkinek kárt nem teszen, a király szíve kezében lévén, melyért igen contentusok véle a francziák. Ezt többen udvarolják, mint a királynét, teli van minden reggel a háza 50—60—100 cavallierokkal is; többire 9 órakor reggel ágyba feküdvé ad audentiát . . . Ennek él ma is a férje, de távol nézi, más mint veszi hasznát feleségének, ő pedig özvegyel gerlicze módra. Ilyen a királyok politicum matrimoniumuma; ritkán contentusok feleségeikkel s más becsületes embert fosztanak aztán meg feleségeiktől. Tartsa magának király-

ságát, nekem nem kell“, jegyzi meg Halmágyi, a kinek pedig soha sem volt felesége. Alább leírja madame Pompadour nemzetségét, s hogy akadott a király reája, majd disgratiáját, midőn egy „föpicior“ egy csodaszép koldúsleányt Venusnak lefestvén s „a kép a királynak praesentáltatván, annyira belészeretett, hogy mindjárt magához vitetvén, madame Pompadour helyébe substituálná.“

Halmágyinak kiváló érzéke volt a nemzetgazdasági viszonyok megfigyelésére is. A selyemtenyésztésről, méhészetéről, állattenyésztésről, földművelésről tanulságos följegyzései vannak. Ilyenek: hogy kell jó vásárt indítani? méhek; selymeresztő bogarak; tevékecske; juhok gondozása; a szántás-vetésnek az erdélyivel való összehasonlítása; erdélyi bányák culturájának módja; rézbánya iránt a svéd király levele Bethlen Gáborhoz: bor- és dohánykereskedés; gyümölcstenyésztés stb. stb. Mivelődestörténelmi és néprajzi adalékok is bőven vannak a naplóban, p. o. kisértetekről szóló mesék s ezek „hijábanvalósága“, orvosságok különböző betegségek ellen, így: túrós láb orvossága, kigyómarás ellen. hideglelés ellen való orvosság, gutaütés ellen (a villanyozás); kártvázás Franciaországban és Hannoverben az udvarnál. (A francia király nagy összegeket nyert a követektől és alattvalóitól.) A casseli hercegi lakodalom leírása, s ezzel kapcsolatosan a királyok eljegyzése követek által s „elhálása a menyasszonynak per legatum“; a tatár lányok kelengyéje: szerencsenek embervására; halzsírral tüzelő nemzet (a lappok); a hollandusok, francziák és angolok jellemzése stb. stb.

Saját élményeiről és életmódjukról is tanulságos feljegyzéseket olvasunk. Gr. Teleki Pál szenvedélyes vadász volt, s engedélyt nyervén a király vadászterületét használni, többször kijár úrfi barátaival vadászgatni. Halmágyi eleinte csak sétáló társ, de később ő maga is puskát fog s a vadász-szerencse néha neki szolgál. 1753 telén egyik főszórakozásuk a szánkázás, a mit a göttingai előkelő úrfiak és hölgyek társaságában vidéki kirándulással s nagy lakomákkal s táncczal kötöttek össze. Érdekes része e naplónak a magyarok eredetéről való jegyzetek, a mint a német tudósok azt fejtegették s a miket arra nézve a szentpétervári akadémia kiadványaiból Halmágyi kijegyezgetett, finn, ugor, török és tatár nyelvrokonsági összehasonlításokkal kísérve.

Halmágyi a magyar történelem iránt egyébként is érdeklődvén, kivonatokat csinált a keresztes háborúk Magyarországot illető részéről különböző forrásmunkákból s érdekes följegyzéseket tesz a „török kiűzésének kívánságáról“ s a magyarországi török háborúkról. Kedélyes és tréfás történetek is bőven vannak a naplóban, pl. a würzburgi püspök kedves zsidájának megbotoz-

tatása a saját palotaőrsege által (476. l.); a török követ komikus fogadtatása egy kis francia városban a tanács által, egy törökből lett korcsmárossal az élükön, a ki a kételkedő követ előtt valódi törökségét ad oculos demonstrálta, mit a tanács (úgy állapodván meg előzetesen, hogy azt tegyék, a mit ő) hiven utána csinált. — Ilyen a macskazongora is, melyet egy olasz talált fel, olyan formán, hogy egy ládába rekesztett macskák kinn hagyott farkát hegyes vasütővel verve, a macskák nótára nyávogtak, mit a legmorozusabb ember sem állott meg nevetés nélkül.

Halmágyi másfél évet töltött a göttingai egyetemen s előbb hazament, mint Teleki Pál tanulmányait bevégezte volna. Ennek oka hivatalnyerése volt. 1752. július havában t. i. tudósítják erdélyi barátjai, hogy az erdélyi gubernium registratora, Récesei meghalt és biztatják, hogy pályázzék a megürült hivatalra. Halmágyi „sokat gondolkozván“, végre reá vevé magát és megírta folyamodványát Mária Terézia királynőhöz a registratorásáért, hivatkozván 11 évi fogalmazói hivataloskodására, melyről azért köszönt le, hogy külföldön tanulmányaival magasabb képességet szerezvén, annál nagyobb haszonnal szolgálhassa hazáját és királyát. A kinevezés jó soká elhúzódott. Csak 1753. áprilisban terjesztették a királyné elé, a ki még abban a hónapban ki is nevezte Halmágyit az erdélyi főkormányzék registratorává. Midőn ezt vele tudatják, egyúttal felszólítják hivatala minélelőbb elfoglalására, meghagyván, hogy három hét alatt Bécsben legyen. Halmágyi július 19-én Bécsbe érkezett. Ott végigjárta jóakaróit, barátait. 21-én ment az erdélyi főkancellárius udvarlására, a ki előtte is felette csudálkozott gr. Teleki kérésén, „egy regens fejedelemnek is azt kérni sok lévén, hogy ő felsége maga szolgálját adja egy privatus ifju cavallier hofmesterének“. Egész júliust Bécsben töltvén, alkalma volt naplójában főkép az ottani erdélyiekről és életmódjukról jellemző vonásokat feljegyezni. Egyebekről is ír, többek közt Lipót császár egy természetes fiáról, ki végső szükségében fedezte fel kiletét, hogy az udvar segítségét igénybe vegye. Károly császárnak is volt (ügymond) hasonló gyermeke.

Ez a napló Halmágyi bécsi időzésével, 1753. július 31-ével végződik; tehát éppen másfél esztendő t ölel fel.

Halmágyi 1753. augusztus közepén Erdélybe érkezvén, megkezdte a főkormányzéken hivatalos működését. Mint az erdélyi főkormányzék jelentékeny hivatalnoka (1762—1772-ig titkára), a gubernium belső tagjává lévén, csakhamar bepillantást nyert az állam legfőbb ügyeinek intézésébe. Mint judiciosus és széles látókörű ember nemcsak a saját hivatalos ügyei iránt érdeklődik, de kiterjeszti figyelmét a közügyek egész terére. Hivatalba lépése különben is mozgalmas időre esett, mert 1753. augusz-

tus 21-én összeült Nagy-Szebenben az erdélyi országgyűlés. Ez Halmágyit arra ösztönzé, hogy naplóírást, melyet külföldön megkezdett, folytassa. Halmágyi erről az országgyűlésről tényleg naplót vezetett, de abból csak egy kis töredék került eddig elő. Azonban e töredék is mutatja, mily tanulságos történetét nyernék ezzel az 1753-iki erdélyi országgyűlésnek. Halmágyi a naplóírást tovább is folytatta, de reánk (eredetiben és másolatokban) mindössze az a három kötet maradt, melyek az 1762. május és az 1769. szeptember közti időket tartalmazzák. E kötetek anyaga és hangja azonban úgy kezdődik és úgy végződik, hogy azt kell hinnünk, hogy ezeket megelőzték régebbi és követték későbbi naplófeljegyzések. Az irodalomban szó sincs róla, levéltárakban nem ismeretes s azt kell hinnünk, hogy a többi kötetek elvesztek, nem eléggé fájlalható nagy kárára történetírásunknak. Annál inkább meg kell becsülnünk a fenmaradt köteteket és ideje volt megmentenünk az elkallódástól, mert ez a 3 kötet is már (t. i. az eredeti) egymástól elválasztva két helyen lappangott s teljesen véletlenül kerültek elő s egyikről sem tudták, hogy a czímtelen kéziratban Halmágyi félszázaddal ezelőtt ismeretes és használt naplójának eredetije rejtőzködik. A megbecsülésre azonban, nem tekintve ezeket a külső körülményeket, mindenek felett maga a tartalom indít minket.

A korszak, melyet Halmágyi naplója tárgyal, annyira nevezetes és érdekes Erdély történelmében, hogy már ez magában is kihívhatja érdeklődésünket a napló tartalma iránt. Erdély XVIII. századi történelmében három nevezetesebb, korszakos esemény magaslik ki: a Rákóczi-forradalom, a székely határőrség szervezése s Hora és Kloska lázadása. Az elsőről ifjabb gróf Teleki Mihálynak vannak nagyérdékű naplójegyzetei a gr. Teleki-nemzetség marosvásárhelyi könyvtárában, melynek kiadását a M. T. Akadémia immár elhatározta. A „Hora-támadás történetét“ szintén egy gr. Teleki (Domokos) írta meg (Pest 1865.). Ennek keletkezéséről érdekes adatokat tartalmaznak Halmágyi e kötetben kiadott jelentései és mellékletei. A székely határőrség szervezése koráról szól Halmágyi naplója és jegyzőkönyve, melyek közül az első ebben a kötetben jelent meg.

Halmágyi 30 évig tartott guberniumi szolgálata s az ő általánosan elismert érdemei még sem maradhattak méltánylás nélkül. Az erkölcsi elismerésből ugyan bőven kijutott részére gub. titkársága idején is; de az óhajtott előléptetést és nyugalmasabb hivatalt csak 1772 márcz. 30. nyerhette meg, midőn Mária Terézia a királyi táblához rendes bíróvá nevezte ki. Mint ilyen 100 arany jutalmat nyer a királynétől adóüggyben kifejtett rendkívüli munkálataiért. 1774. folyamán a báró Domokos Antal halálával megürült marossszéki főkirálybírói tisztség adminisztratora

lett. A marosszéki főkirálybiróság végleges betöltésére a szokásos választás, illetőleg jelölés 1775. aug. 10-én ment végbe Marosvásárhelyt a szék közgyűlésén, melyre a főkormányzók a székegy jogszokásnak megfelelően biztosokat küldött és pedig br. Daniel István udvarhelyszéki és br. Henter Ádám csíkszéki főkirálybirót. Ezek tettek aztán a guberniumnak jelentést, mely szerint a 4 kath. és 3 ref. jelölt között túlnyomó nagy szavazattöbbséggel Halmágyi István választott főkirálybiróvá. A főkormányzók 1775 szept. 1-én terjesztette fel a jelölést, Halmágyit ajánlván kinevezésre, mint a ki addig viselt hivatalaiban mindig hűségesen és kitűnően szolgált és egy évnél tovább viselt helyettes főkirálybiróságában is felette buzgón működött, úgy hogy egyaránt kiérdemelte a gubernium, mint a szék elismerését s mint a szavazatok nagy többsége mutatja, a közönség szeretetét. A királyné nem is késett Halmágyit Maroszsék főkirálybirójává kinevezni. A gubernium előterjesztése alig hogy Bécsbe érkezett (szept. 18.) harmadnap multán (szept. 21.) megtörtént a kinevezés.

Halmágyi marosszéki főkirálybiróságában ép oly buzgalommal és teljes odaadással szolgált a közügynek, mint előbbi hivatalaiban. Állandóan Maros-Vásárhelyt, székhelyén tartózkodott s közmegelegedésre viselte hivatala terheit és végezte szolgálatait. A gubernium és az udvar méltányolta e buzgó szolgálatoikat s midőn József-császár Erdélyt új vármegyei kerületekre osztotta. Háromszék vármegyének (s az abba bekebelezett Barczaságnak) és Alsó-Fejér vármegye felső részének főispánjává őt nevezte ki 1784. aug. 10-én.

Halmágyi még el sem foglalhatta új hivatalát, midőn egy nagy jelentőségű és országos fontosságú ügyben kapott a guberniumtól megbízatást. Történetesen éppen Nagyszebenben tartózkodott, midőn az oláh jobbágyság mozgalmanak (mely később a Hóra-lázadássá fajult) híre Szebenbe érkezett. Alsó-Fejérmegye törvényszéke (az ú. n. folytonos tábla, continua tabula) 1784. aug. 13-án jelentette a főkormányzóknek, hogy Alsó-Gáld, Herepe és Gáltó község jobbágy lakosai magokat Gyulafehérvárt katonáknak (a Határőrséghez) összeiratták s példájokat több alsó-fejérmegyei község is követni készül, a miből a legnagyobb munka idején a földesurakra töméntelen kár, a kinestárra a közterhek viselésében nagy hátramaradás s az egész országban a közrend megzavarása fog bekövetkezni. A gubernium aug. 18-án elhatározta, hogy Halmágyi Istvánt, ki történetesen éppen Szebenben volt, kormánybiztosul küldi Alsó-Fejér vármegyébe, hogy ott vizsgálatot indítson a népmozgalom keletkezésének okairól, eredetéről, nyomozza ki és bujtogatókat, a katonai összeírást szüntesse be, a népet csillapítsa le és intse engedelmességre a felebbvalók és földesurak irányában.

Halmágyi sietett Alsó-Fejérmegye székhelyére Nagy-Enyedre, a hol báró Kemény Simon főispán és a vármegyei tisztviselek által magát informáltatván, úgy intézkedett, hogy az alispán és egy főszolgabíró, felosztván magok között a vármegyét, járják be a feliratkozott falvakat a nép lecsendesítése végett, hirdessék ki a főkormányszék tiltó rendeletét s intsék engedelmességre a népet, szigorúbb büntetéssel fenyegetvén meg az ellenszegülőket. Halmágyi a határozottság mellett tapintatosan igyekezett a néppel bánni és kiméltre intette a várparancsnokot és a főispánt, mert maga is tapasztalta, hogy a nép a katonáskodás (s ez által a jobbágyi terhek alól szabadulás) reményétől megfosztatván, annyira elkeseredett, hogy saját füle hallatára szidalmakra fakadt s ő felségéhez készül küldeni a felfegyverzés ügyében. Halmágyi vizsgálata, jelentései és mellékletei világot derítenek arra is, hogyan kezdődött a népmozgalom, mi volt az indító oka, célja, mi adott rá alkalmat s e tekintetben nem egy új adattal és megvilágítással gazdagítja a Hora-világ történetét.

Tudvalevő, hogy a népmozgalmat szép szerivel lecsillapítani nem sikerült: Hora, Kloska s a többi néplázítók azt a nyílt erőszak terére vitték át, minek oly borzalmas vérfürdő, annyi ártatlan magyar vér kiontása lett a következménye, mignem a székely katonaság elfojtotta a lázadást s Hora és Kloska 11 társukkal (1785 febr. 20.) Fejérvárt kerékbe törettek. A Horalázadás azonban a Halmágyi vizsgálata után két hónappal később (1784. novemberében) fajult nyílt kitöréssé s e körül Halmágyinak nem volt többé szerepe.

Halmágyi az alsófejérmegyei vizsgálat befejezése után elfoglalta új hivatalát: Háromszék vármegye főispánságát, 1784. okt. 4-én. Nem sokáig viselte, mert 1785. május 1-én, hirtelen támadt s tizenegy napig tartott betegség után elhunyt a Sepsiszentgyörgy melletti Kilyénben.

Jegyzőkönyvi mellékletek.

Jelentés a Lukács Krisztina-pályázatról.

A.

Az Akadémia a *Lukács Krisztina*-jutalomra próbadolgozatot kívánt a magyar etymologiai szótárból, még pedig az alapul szolgáló elvek rövid kifejtését, azonkívül az *A* betűn kezdődő szavak eredetének kimutatását. A pályázatra két munka érkezett.

Az 1. sz. dolgozat — melynek czime: *Magyar etymologiai szótár*, jeligéje: *Az én igám gyönyörűséges és az én terhem könnyű* (Máté ev. 11:30) — kisebb terjedelmű munkálat: az *A* betűnek csak a felét dolgozza föl (*aba—alél*), és hiányzik az alapelvek kifejtése. E helyett igen szépen, nagy |körültekintéssel összeállított forrásjegyzéket ad, mely minden könyvre és értekezésre kiterjed, a mely csak foglalkozik a szófejtéssel vagy előmozdíthatja a szófejtés föladatait. Igér |továbbá egy-egy szakaszt „a magyar szókincs eredetéről, és történeti fejlődéséről az uraltaji ősnyelv korától“ és a szófejtés történetét; de ezekből semmi mutatványt nem ad. — A pályakérdés szerint „föfeladat az eddig megállapított szófejtések szabatos és kritikai összeállítása“. A szerző csakugyan igen szorgalmassan összegyűjtött minden fontosabb szófejtést s azt mondja: „Új szófejtések megállapítására nem törekedtem“. Ámde az összeállításban nem jár el elegendő kritikával, különösen hangtani kritikája gyöngé. Budenztól elfogad ilyen egyeztetéseket: *agg* = finn *aika*, *akad* = finn *takistu*, *ajánl* = vog. *jolent*; lehetségesnek tart ilyen megfelelést: *áglál* = szl. *okoliti* stb. — Az egész munka inkább csak repertoriuma az eddig jól-rosszul megkísérlett szófejtéseknek.

Magasan fölötte áll a 2. sz. pályamunka, melynek czime: *Próbadolgozat a magyar nyelv etymologiai szótárából*, jeligéje: *Tout puissant! tel est le mot* (V. Hugo). A szerző olyan széleskörű készséggel fogott a munkához, mely *egy* emberben szinte hihetetlen. Egyenlő mélyreható ismeretei vannak a finn-ugor, a román és a szláv nyelvcsalád hangtani viszonyaiban, történeti fejlődésében s a rájuk vonatkozó tudományos irodalomban. Kritikája igen élesen bonczol minden valamire való szófejtést; a mai ismereteink mellett elfogadhatatlanokat sokszor hallgatással mellőzi, csak annyit mond, hogy a szónak „elfogadható magyarázata nincs“. Igaz, hogy néha az elfogadható magya-

rázat elkerüli figyelmét, pl. nem veszi számba az *abdál* igéről Prikkel Marián magyarázatát (NyK. 29 : 333) s az *alít* igéről e sorok íróját (uo. 24 : 5 ; hasonló magyarázat CzF. szótára *alajt* cikkében). Az *alít* igéről egészen megfélekedett a szerző, mint némely más szóról is, pl. *ágyu*, *áhit*, *ájtatos*, *áltat*, *az*. Néha viszont egészen új szófejtést is sikerült találnia, pl. az *agyag* szóhoz egy ismert hangmegfelelés útmutatásával meglelte finn-ugor megfelelőit ; rendkívül leleményes az *átalag*, *általag* hordónévnek a hat piaszteres pénzt jelentő török *altılık*-kal való egybevetése (eredetileg a. m. hatság ; eszerint az *átalag* tkp. valami hatos bormértéket jelentett, hatpintest vagy más efféjét).

Sok szóról (*alamizsna*, *angyal* stb.) egész kis értekezést ír, a különféle lehetséges magyarázatoknak minden csinját-binját meghányja-veti és részletesen fejtegeti egyik-másik szófejtés gyöngéit. Nézetem szerint ennyre nem szabad menni, már csak azért sem, mert akkor évtizedekig várhatnánk az egész szótár elkészülésére. A pályakérdés nem is kívánta az eddigi magyarázatoknak tüzetes *kritikáját*, hanem csak „az eddig megállapított szófejtések szabatos és *kritikai összeállítását*“, vagyis, kritikai szellemben való földolgozását, megrostálását. — De a szerző néha túlozza is a kritikát, nagyon is skeptikussá és szörszálhasogatóvá válik. Például Karácsonyi János bebizonnyította, hogy az *Ardó* helynév ebből lett: *erdő-óvó*. Szerzünk el is fogadná e magyarázatot, de azt mondja : „Nincs bebizonyítva, hogy a magyarban *erdő-óvóból* a magyar nyelv hangmegfelelései szerint keletkezhetne“. Ámde először is : a hangmegfeleléseket éppen az ilyen szembetűnő és történeti alapon bebizonyított szófejtésekből kell elvonnunk. Másodszor pedig a magyar nyelv hangmegfelelései közt különben is ismerjük azokat, a melyek az *Ardó* helynév fejlődésében érvényesültek : az *óvó* éppúgy összevonódhatott egytagú *ó-vá*, mint a szúrót jelentő *tövő* igenéből lett *tő*, *tű* (l. Nyr. 32 : 353), mint a *jövő*-ből lett *győ héten*, *gyű héten* stb. (a nyugati nyelvjárásokban, l. MTsz.), mint a *kéz-tévő*, **kéz-tévé* összetételből lett *kesz-tő*, *kesztyű*, *keszté* stb. (NySz. és MTsz.) és az *elő-tévő*, **elő-tévé*-ből *előtő*, *előte* (l. MTsz.). Hogy pedig az *erdő-ó* az összetétel elhomályosultával *ardó-ó-vá* illeszkedett, arra igen sok más analógiánk van: *sé-ha* helyett *soha*, *el-adó* helyett *aladó*, *eledő*, *napestig* : *nepestig*, *borstörő* : *böstörő*. s az *Ardó*-beli két hangváltozás együtt is megvan a nyugati nyelvjárásoknak ebben a kifejezésében : *dölögtő nap*, *dölögté nap*, (és *dölögtévő nap*, e h. *dologtévő*, **dologtévé*). — A fölösleges töprenkedésnek egy másik példája az, hogy a szerző nem tudja elhatározni, török vagy szláv jövevénynek tartsa-e az *ál*, *álnok* szót, mert a szlávtságban csak *jalü*, *jalen* mutatható ki biztosan, szókezdő *j*-vel. Az *áfonya* nevérol pedig, mely a szláv nyelvekben rendszeren *j*-hangon kezdődik, azt mondja : „Mivel szláv *ja*- szókezdetből magyar *a*, *á* szókezdetet nem tudunk magyarázni, oláh eredetűnek tartjuk a szót“, holott maga is idézi a kisorosz *jáfina* mellett az *afena*, *áfini* alakot (az oláh eredet mellett csak

az szől, hogy e növénynév az erdélyi népnyelvben él). Ámde a szláv nyelveknek éppen sok *ja*-kezdetű jövevényszava eredetileg *a*-n kezdődött (pl. az *a*- helyett azért ejthettek *ja*-t, mert az *a*- ritka szókezdet az eredeti szláv szókban, a *ja*- viszont igen közönséges); pl. szlov. *járek*: *árok*; *jápa*: m. *apa*; *jārbol* (és *ārbola*) *árboz*: olasz *arbore*, *albero*; *jánež* *ánizs* (a horvátban *j* nélkül is: *aniš*): olasz *aniso*; horv. *jargan* és *argan* *járgány*: olasz *argano*; *jagoda* *bogyó*, *eper*: vö. csángó *ágoda* *fái eper* (Munkácsi, Nyr. 13:364) stb. Az *átnok* pedig tisztán szláv képzésű szó, meg is van mindenesül a szlovénban: *játnik*, der Neider, der Falsche, Heuchler, Betrüger (ered. **átnik*).

Azonban az ilyen apró kifogások semmit sem vonnak le e próbadolgozat értékéből. A szótári rész előtt a szerző számot ad a magyar szófejtés jelenlegi állásáról s a követte eljárás módjáról. A végén pedig szintén bőségesen összeállítja a szófejtésre vonatkozó forrásokat.

Számos kiváló jó tulajdonságáért örömmel üdvözölhetjük e munkát, s a szerző mindenképen megérdemli, hogy az Akadémia megbizsa a teljes szófejtő szótár kidolgozásával. Kívánatos, hogy e szótár mentül előbb elkészüljön, valamint kívánatos, hogy a török-magyar szóegyeztetés — melylyel hasonló pályázat alapján bíztuk meg két tagtársunkat — szintén elkészüljön valahára, hogy eredményeit már a szófejtő szótár is fölhasználhassa. Akkor olyan etymologiai szótárunk lesz, mely büszkén megállhatja helyét akármelyik más nyelv mellett.

Budapest, 1906. III. 15.

Simonyi Zsigmond dr.

B.

A Lukács Krisztina-jutalomért két pályamunka versenyez. Az 1. számú (a melynek jeligeje: „Az én igám gyönyörűséges, és az én terhem könnyű“. Máté ev. 11:30) nagyon rövidke dolgozat. Az előszóban a szerző nagyjában vázolja a munka tervét, de nem felel meg a pályatétel azon kívánalmának, hogy „a dolgozat foglalja magában az alapul szolgáló elvek rövid kifejtését“. Terve szerint a munka a következő öt részre oszlanék: *a*) A források jegyzéke. Ezt össze is állította, de nem hibátlanul (pl. e sorok írójának tulajdonit egy „Magyar kölesönszók az oláh nyelvben“ czimű dolgozatot, a milyent sohasem írt). — *b*) A magyar szókincs eredete és történeti fejlődése. Ebben a részben tájékozatlanságára valló merészséggel meg akarja „rajzolni“ a magyar szókincs eredetét és fejlődését egészen az ural-altaji ősnyelv korától kezdve „a megállapodott értékű munkák és a biztos eredmények alapján“. — *c*) A magyar szófejtés rövid története Halász Ignác értekezései nyomán, de kibővitve az újabb kutatásokkal. (Megjegyzendő, hogy Halásznak csak egy értekezése van, a mely a magyar szófejtés történetéről szól; a másik, a melyre a szerző hivatkozik, csak kivonata annak). — *d*) Etymologiai szótár. — *e*) Függelék: a magyar nyelv

szavainak eredetük szerint való csoportosítása és a fölemlített idegen szavak jegyzéke.

A szótár-mutatvány töredékes, mert az *a*-val és *á*-val kezdődő szavaknak még a felét sem foglalja magában, hanem az *alél* szónál vége szakad. Nem felel meg a jutalomtétel azon meghagyásának sem, a mely szerint „főfeladat az eddig megállapított szófejtések szabatos és kritikai összeállítása“. Csak az összeállítás van meg, de ez se nem szabatos, se nem kritikai. Egyszerűen kivonatolva adja az eddigi szófejtéseket s jóformán mindent készpénznek vesz, a mit forrásaiban talált, s a kritikának (ha ugyan szabad annak nevezni) mindössze annyi a nyoma a dolgozatban, hogy itt-ott a „talán“ szó alkalmazásával kifejezi a kételkedését. Mindezeknél fogva ezt a pályamunkát nem ajánlhatom megjutalmazásra.

A 2. számú (a melynek a jeligéje: „Tout puissant! tel est le mot . . . Car le mot, c'est le Verbe, et le Verbe, c'est Dieu!“ V. Hugo) terjedelmes és teljes elismerésre méltó munka.

A bevezetésben kifejti a szerző, hogy minő elvek vezették szótára tartalmának körülhatárolásában, az egésznek elrendezésében és kidolgozásában. Mindenekelőtt elmondja, hogy a főnevek közül nemcsak a közneveket vette föl, hanem azon régi személyneveket és helyneveket is, a melyeknek eredete teljesen világos, s a melyeknek nyelvtörténeti értékük van (pl. *Aba*, *Alap*, *Aladár*, *Ardó* stb.). Ellenben kirekeszti azon képzőket, a melyek önálló szavakból lettek, mert ő szerinte ezeknek a tárgyalása nem a szótárba, hanem az alaktanba való. Az előbbieknél fölvételét helyeslem, de az utóbbiaknak kirekesztésére nincsen igaz ok. Ha a szóbanforgó képzők olyanok volnának, mint a német *-heit* vagy *-lich*, a melyeket Kluge fölvett az ő etymologiai szótárába, holott mostanság mint szavak már nem használatosak, nem ellenezném a kirekesztésüket; de azt az egynéhány képzőt, a melyről határozottan tudjuk, hogy mely szóból lett (pl. *-hat*, *-né*, *-féle*, *-szerű*, *-kora*), nincs miért kihagyni, mert hiszen a szó, a melyből lettek vagy képződtek, maga is megvan mind e máig, s így a szótárban mért ne említenők meg, hogy képzővé is vált vagy képző is alakult belőle?

A szótár egyes cikkeinek élére czímszóul a mai irodalmi alak van téve; ha tájrszó, az az alakja, a mely a Magyar Tájrszótárban van czímszóul kitéve; ha pedig a szó már elavult, akkor az az alakja van előre téve, a mely hozzánk időben legközelebb esik.

Minden cikk két főrésztre oszlik; az egyikben a magyar szó alakváltozatai és jelentései vannak, a másikon a rokonságbeli vagy az átadó nyelvbéli megfelelések. A két főrészt a \sim vagy a $<$ jel választja el; az ezek után tett kérdőjel azt jelenti, hogy a második résznek az elsővel való összetartozása kétséges.

Minthogy a szavakat annál biztosabban lehet eredetükre visszavezetni, mennél több nyelvtörténeti és népnyelvi alakváltozat áll ren

delkezésünkre, a szerző az alakváltozatokat lehetőleg teljes számmal igyekezett összegyűjteni, s a nyelvtörténetiket időrendben, a népnyelvieket pedig fejlődésfokozati sorrendben sorolja föl. A régi alakváltozatokat legtöbbször eredeti alakjukban közli, de némelykor, ha oka van rá, föltehető kiejtésük szerint átírva is (vö. *angyal*). Az Árpád-koriak mellé talán czélszerű volna minden esetben odatenni az olvasásukat.

Minden szó mellé odateszi a forrást, a melyből vette, kivéve az olyan közszájon forgó eredeti szavakat és történelem-előtti átvételeket, a melyeknek alakváltozatuk nincsen. Ezeknek első előfordulása eredetük szempontjából teljesen közömbös. A honfoglalás után átvett szavak mellé a végleges kidolgozás alkalmával oda fogja tenni első előfordulásuk évszámát, az elavultak mellé pedig az utolsót. (Helyesebb volna: az utolsó is).

A magyar szavakat latinul és németül értelmezi, nyilván arra való tekintettel, hogy a majdan megjelenendő szótárt magyarul nem tudó külföldi szakemberek is használhassák. Az idegen szavak értelmezését általában úgy adja, a hogy az illető forrásban találta; de a finnugor és a török elemek eredeti értelmezését többnyire lefordítja magyarra, holott jobb lett volna ezeket is az eredeti nyelven adnia; a magyar-német értelmezésű szótárakból vett adatoknál is czélszerű volna a magyar értelmezés mellé odatenni a németet is.

A származékok közül csak azokat vette föl, a melyek az alapszavuktól akár jelentésfejlődés, akár szóképzés útján elszigetelődtek, pl. *áll* „stare“ és *állat* „animal“; *ad* „dare“ és *adó* „vectigal“; — *al*(szik) és *alom*, *alél*, *olt*.

A cikkek második főrészében némelykor kénytelen volt hosszabb fejtegetésekbe bocsátkozni; nevezetesen olyan szavaknál, a melyekhez valami probléma fűződik, s a melyeknek nagy irodalmuk van, vagy a melyeknek ilyen vagy olyan eredetét eddig általánosan elfogadták, de eredetük megállapítása a szerző szerint helytelen volt. Ezeket a fejtegetéseket a végleges kidolgozásban rövidebbre szándékozik fogni.

A továbbiakban arról ad számot, hogy minő szempontok vezették a szavak eredetének megállapításában.

Minden egyes cikk végén egy *vö.*-vel utal a szó irodalmára, de itt — nagyon helyesen — nem említ föl minden egyes helyet, a hol az illető szó eredetéről említés történik, hanem csak azt, a hol a helyesnek elfogadott etymon van fölállítva, vagy a hol ehhez újabb adalékkal vagy fölfogással járultak. A kutatónak ez teljesen elég, mert az idézett helyeken úgysis megtalálja a megelőző szövegekre való utalást.

Az olyan magyarázatokat, a melyeket ő nem tart elfogadhatónak, de a melyek módszeresen készültek, a *másképp* szóval bevezetve idézi.

Forrásainak hosszú jegyzékét a próbadolgozat végén (313—350. l.) közli.

Maga a szótári rész nagy gonddal, lelkiismeretes pontossággal, alaposággal, helyes módszerrel és szigorú kritikával van kidolgozva. Az egész próbadolgozat a szerzőnek kiváló tehetségéről, nagy tudományáról és vas-szorgalmáról tesz tanúságot. A kitűzött jutalmat teljes mértékben megérdemli; s ha a szerző ilyen módon kidolgozza az egész etymologiai szótárt, az nagy nyereség lesz és diszére fog válni a magyar nyelvtudománynak.

Budapest, 1906. márczius 13.

Szinnyei József r. t.

C.

A Tud. Akadémia a Lukács Krisztina-féle alapból díjat tűzött ki egy magyar etymologiai szótár tervezetére. A jutalomtétel ekkép szól: „Kivántatik próbadolgozat a magyar etymologiai szótárból. A dolgozat foglalja magában az alapul szolgáló elvek rövid kifejtését. azonkívül az A betűn kezdődő szavak eredetét. Főfeladat az eddig megállapított szófejtések szabatos és és kritikai összeállítása.”

A kiírt díjra két munka pályázik. Az I., „az én igám gyönyörűsége, és az én terhem könnyű”, jelige alatt beérkezett pályamunka 5¹/₂ lapnyi bevezetésféle után 20 lapon felsorolja forrásait és 47 lapot az a betűn kezdődő szók egy részének (*aba—alél*) a tárgyalására — az utóbbi fejezetet nem végezhetette be, mert, a mint mondja, hosszabb ideig külföldön tartózkodott. A milyen szegényes a munkának ez a főrésze, olyan naiv a bevezetés. Ebben először munkájának első könyvészeti részéről szól, azután pedig így folytatja: „Munkám második része lenne: A magyar szókincs eredete és történeti fejlődése. Ebben a részben megrajzolom majd a magyar szókincs eredetét s fejlődését egész az *uralattaji ősnyelv korától* a megállapodott értékű munkák és a biztos eredmények alapján. Ezután a magyar szófejtés rövid története fog következni Halász Ignác értekezései nyomán, de kibővíve az újabb kutatásokkal” l. 4. l. A valóban benyújtott kísérlet jellemzésére elég e bevezetés egy másik mondatának a kiírása: „Új szófejtések megállapítására nem törekedtem, legfeljebb olyan szók eredetének kiderítésére, melyekkel eddigelé még nem foglalkoztak, de eredetök nagyon is szembeszökő” l. 7. l. Ezek szerint az I. sz. pályamunka komolyan tekintbe sem jöhet, áttérek a II. számúra.

A II. sz. pályamunka, a melynek jeligéje *Tout puissant! tel est le mot* stb., nagy komoly munka, a mely 367 lapra terjed. Ez a munka annyira elárulja jóformán minden cikkében a szakértő és a mellett földadataért lelkesedő tudóst, hogy lehetetlen, de ezáltalán is volna mind azt kiemelni, a mi benne helyes és sikerült, a miért szerzője dicséretet érdemel. A nagy körültekintést, annyi nyelvesoport ismerését követelő földadat benne mesterére talál és az egész munka

figyelmes elolvasása és az egyes czikkek egymással való összehasonlítása kétségtelenné tette előttem, hogy a tapasztalt hiányok és hibák is nagyobb részt nem a tájékozottság hiányából származtak. Én tehát legmelegebben ajánlhatom a tek. osztálynak, hogy e munka szerzőjének adja ki a pályadíjat és bizza meg a magyar nyelv etymologiai szótárának elkészítésével, de egyúttal kötelességemnek tartom, hogy csekély tudással valamennyire hozzájáruljak ahhoz, hogy ez a nagy és fontos munka helyes irányban induljon, azért a tek. osztálytól bocsánatot kérek, ha türelmét kicsit hosszabb ideig próbára teszem.

A magyar nyelv etymologiai szótárát nem szabad csak nyelvészek számára készíttetnünk. még kevésbbé csak olyan nyelvészek számára, a kik szakszerűen foglalkoznak a magyar nyelvvel rokon ugor nyelvekkel; annak olyannak kell lennie, hogy fejtegetéseit, a melyeknek természetesen nem szabad azért a tudomány mai állásával ellenkezésbe jutniok, megértse a művelt nem-nyelvész is, mert a könyv hivatása, hogy minden művelt magyar embernek fölvilágosítást adjon nyelve multjáról, fejlődéséről. E szótár legfontosabb része az, a mely a rokon nyelvekkel közös nyelvkincset tárja föl; ezt tehát különös gonddal kell kidolgozni, pedig a szerző ezzel a részszel bánt legmostohábban. Máskor, különösen a szláv nyelvekből átvett szóknál, minden apróságra ügyel, minden hangocskát meg akar magyarázni, nyelvünk egy-egy ősi szavánál ellenben megelégszik azzal, hogy egyszerűen szembe állítja a magyar szót a vogul, osztják, finn stb. rokon nyelvben található másával, ha ez hangzásban még annyira el is tér. Ha *abruta* mellett egy izben *obrutá-t* talál, szükségét látja, hogy azt megmagyarázza, ha *Ágostyán* mellett a Birk codexben *Ágistyán* alakot talál, megmondja, hogy véleménye szerint melyik a régibb alak és az ifjabb mikép lett belőle, de hogy miért változik *ad* és *ád*, *alszom*, *áloom* és *olt*, az már nem érdekli, erről egy árva szót sem szól. Hát ha még elhagyjuk a magyar nyelv területét és áttérünk a rokon nyelvekre, erre a nagy terra incognitára — terra incognita nemcsak a művelt nagy közönség, hanem a nem szoroson ugor nyelvészettel foglalkozó *nyelvészeink* előtt is — akkor csak fokozódik, egészen a kínos bizonytalanságig az az érzés, hogy hát ennek meg ennek a magyar szónak valóban megfelel-e az a vogul, vagy az a zürjén, vagy az a finn, lapp szó? Az összeállításokból, úgy a mint a tervezetben találhatók, soha sem tűnik ki a sok, erősen egymástól eltérő alak közül, vajjon melyik őrzött meg többet, kevesebbet a szó eredeti alakjából, a magyar szó jelesen milyen változásokon ment keresztül, míg a mai alakhoz jutott: a magyar *ad* eredetibb-e vagy az *ád*, vagy pedig a zürjén, votják *ud*-, vagy talán egyikök sem, hanem a finn *antaa* 'ad', és az a különös lapp *vuövdädet* mikép viszonylik hozzájuk, milyen részekre bontható? Néha nehéz lesz minden fölmerülő kérdésre röviden megfelelni, néha azonban a dolog egy-két szóval tisztatható, így p. o., ha a magyar *alszik*, *áloom* s hasonló szókban található *l*-vel szemben a rokon nyelv-

vekben részben *d*-s alakokat találunk, vö. mordvin *udomo* 'álm'. De még részletesebb fejtegetésektől sem szabad a szerzőnek visszaradnia, a melyek természetesen nem ismétlendők mindannyiszor, hanem egy e czélra különösen alkalmas szócsoporthal helyezendők el, úgy hogy azután más esetben utalni lehessen rájuk.

Annak jellemzésére, hogy milyenek a szóban forgó czikkek általában, egy rövidebb cikket kiírok szóról szóra :

‘ *akad* [alakv. *okozthov* OklSz.] haerere, stecken bleiben.

~ ? vog. É. *taxn* (beleakad NyK. 25 : 271), *ta²imat*- (fennakad, 2 : 295), *ta²ili* (akad VNyr. 9). K. *täüt* (fölkaszt VNyr. 224), T. *tät*- (id. NyK. 25 : 871). A MUSz. idézte többi alak szókezdő *t*-je miatt nem tarthatik ide.

Vö. MUSz., Munkácsi NyK. 25 : 271.’

Tegyük fel a legkedvezőbb esetet, ez a cikk egy magyar nyelvész kezébe kerül, a ki nem ért rá eligazodni a rokon nyelvek ágas-bogas mezején, kísérletet tett ugyan, elkezdte olvasni Szinnyei-nek roppant anyagot fölölelő, nagy tudással és éles elmével megírt *Magyar nyelvhasznítás* című művét, de látta, hogy ez olyan esoterikus tudomány, a melyben egykönnyen még a legkisebb tájékozás sem szerezhető. Ez a nyelvész újra elolvassa a cikket, sorra kiböngészi a magyar *akad* szónak állítólag megfelelő rokonnyelvű szókat : *taxn*, *ta²imat*, *ta²ili*, *täüt*-, *tät* és — csóválja a fejét. Ha pedig ilyesmi többször is megesis vele, akkor lassanként elszokik attól, hogy a magyar nyelv legbeesesebb, mert legrégebb nyelvanyagát ebben a szótárban keresse, szinte megőrül, ha egy-egy szó, a melyről felvilágosítást keres, idegen eredetűnek, különösen ha szláv eredetűnek bizonyul, mert akkor a legkisebb részletekre menő tájékozást remélhet. Hát ez bizony nincs rendjén. Nagy tévedés volna azonban, ha valaki ebből azt következtetné, hogy a szerző nem tudta volna megadni a feleletet arra a kérdésre, hogy a magyar *akad* szó mikép felelhet meg mégis az említett rokonnyelvű szóknak, ha ugyan a föllállított szóegyeztetés, a melyet kérdésesnek tart, helyes. Hogy a szerző erre és hasonló kérdésekre a feleletet meg tudja adni, az egészen kétségtelenül kitűnik abból, hogy itt ugyan nem, de más helyeken idézi a viszony megértésére szükséges részletes kutatásokat, Paasonen, Setälä s a többiek munkáit, de kitűnik ez egy-egy elvétve tett megjegyzéséből is. p. o. az *aszó* cikk 2. pontjában mondottakból, vagy akár az *akad* cikk végén tett egészen helyes megjegyzéséből, a melynek csak az a hibája, hogy az olvasó csak akkor értheti meg, ha Budenz magyar-ugor összehasonlító szótárának idézett helyét megnézi.

Valaki talán azt a kérdést vethetné föl, vajjon a bevezetésben, a pályakérdésben követelt ‘alapul szolgáló elvek rövid kifejtése’ közben, nem magyarázza-e a szerző ezt az eljárását. Nem. Ellenkezőleg, azt mondja : ‘A bírálat szempontjából sokat meg kellett okolnom, a miből jó részt a szótár végleges alakjában kihagyhatok majd’, l. XVI. l.

arról pedig, hogy miért bánt éppen a régi nyelvkinccsel olyan mostohán, említést sem tesz, sőt más fontos részletkérdésről is megfeledeznek. Említi ugyan, hogy nyelvünk ,kaukázusi' elemeivel szemben tartózkodó álláspontra helyezkedik, de teljesen megfeledeznek nyelvünk árja elemeiről, a melyeket Munkácsi olyan sajtóságos és meggyőződéses szerint igazolatlan kapcsolatba hozta éppen a ,kaukázusi' elemekkel. pedig az *ág, ár* ,pfieme' *ármány, árva* alatt említi, hogy Munkácsi árja eredetűeknek tartja e szókat, az *arany* szót maga is annak vallja : ,Régi árja jövevényszó vö. av. *zaranya* arany'. Különbö az *arany* szó tárgyalása csak olyan szükséges, mint csaknem valamennyi czikk, a melyben a szerző egy ősrégi szavunkról szól; megmondja hogy a vogulban az arany neve *sorú*, a zürjében *zarú*, a cseremiszen *sörtñö*, a mordvinban *siñie*, de hogy a magyar alak ezekhez és az avesta *zaranya*-hoz mikép viszonylik, az említett rokon népek a magyarral közösen vették-e át az iráni szót vagy külön-külön történt-e az átvétel, mind erre a fontos kérdésre nem kapunk feleletet. Igaz, hogy hivatkozik egyebek közt Paasonen *die finnisch-ugrischen s-laute* című alapvető értekezésére, a hol elolvashatja a szótár használója, hogy : Die Formen, welche das Wort in den verschiedenen finn-ugr. Sprachen zeigt, gehen offenbar nicht alle auf eine gemeinsame Grundform zurück. Besonders auffallend scheidet sich die ungarische Lautform von der wogulisch-ostjakischen stb., I. 26. l. — de hány embernek lesz módjában Paasonen értekezésében megnézhetni az illető helyet.

Ezekben tehát a szerzőnek nagy hiányt kell pótolnia. Hogy képes rá, abban nem lehet kétség, tisztán az akadémia *utasításán* múlik majd, hogy a készülő etymologiai szótár e tekintetben is helyes irányt kapjon.

Nyomban e főhiány után rá kell mutatnom egy másik veszedelemre, a mely éppen az ellenkező hibából származik : a szerző az idegenből, különösen a szlávokból átvett szók tárgyalásánál néha kínos bőbeszédűséggel ontja elénkbe mind azt, a mit valaha valahol egy szó köréből olvasott és találmokra kijegyzett, pedig hát mondanom sem kell, hogy az akadémia és a közönség érdeke egyaránt, hogy a készülő szótár ok nélkül meg ne nőjjön vastag compendiummá, a mely fölösleges költséget okoz és a könyv használatát nehézkessé teszi. Hogy milyen másképen tárgyalja a szerző egy-egy szláv eredetű szót, még ha minden a napnál világosabb is, mint nyelvünk egy régibb szavát, arra hadd szolgáljon például az *arasz* és *ábráz*(at) czikk összehasonlítása. Az *arasz* szó magyarázatára 3 sor elég, nem is áll egyébből mint a vogul *tārés, törés, taras* és osztják *söres, sürt, sort* alakok egyszerű felsorolásából; még a jelentésök sincs megmondva, hisz ha az elmés olvasó maga erejéből ki tudja találni, hogy mondjuk p. o. az osztják *sürt* milyen hangtani viszonyban áll a magyar *arasz* szóval, még könnyebben rá fog jönni, hogy a rokon nyelvekből idézett szók, minthogy nincs megmondva mit jelentenek, bizonyára szintén ,arasz't

jelentenek. Milyen egészen másképp magyarázza a szerző az *ábráz* (*ábrázat*) szót! Maga az 'ógyházi' illetőleg 'egyházi' szláv szó bemutatása teljes 10 sort foglal el, többet mint az arasz cikk mindenestől, mintha ez az *obrazs* szó, a mely csaknem minden szláv nyelvben a magyar *ábrázat*-hoz közel járó jelentésben mint sűrűn használt szó él, olyan ritka volna mint a fehér holló, úgy hogy minden egyes helyet, a melyen a szerző valamikor olvasás közben ráakadt, okvetlenül fel kellene sorolni a magyar etymologiai szótárban; a szerző olyan lelkiismeretesen másolja jegyzeteiből az adatok végtelen sorát, mintha csak számot akarna arról adni, hogy mi mindent olvasott a szláv nyelvekről. Az egyházi szláv szó ilyen, semmivel sem igazolható, terjedelmes bemutatása után az élő szláv nyelvekből már ugyancsak elég lett volna az irodalmi alak egyszerű megemlítése, még a jelentésnek is elhagyásával. Következnék tehát 'bolgár *obraz*', de e helyett ezeket olvassuk: 'hazai bolg., bolg. *ubrasz*, *obrasz*, *obrasz*, *óbrasz* (wange, bild, gemälde Duvernois, Cank. 185)' — csaknem a hány szó, annyi fölösleges. Mit akar mindjárt az a 'hazai bolgár'? Hát az talán más bolgár, mint a bulgáriai bolgár, vagy talán Vinga és Ó-Besnyő jó későn bevándorolt bolgár telepeseinek a nyelvének valami különös köze volna a magyar *ábráz*(at) szó eredetéhez? És azután az a különös tarkaság, a melyben a bolgár alakok előttünk elvonulnak: *ubrasz*, *obrasz*, *obrasz*, *óbrasz*. A ki nem ért a dologhoz, azt ez a tarkaság csak megzavarhatja, a ki pedig ismeri a bolgár nyelvet, az mind azt, a mi esetleg a fölsorolt alakokból tanulható, játszva kiolvassa az egy *obraz* alakból is. Minthogy zöngés mássalhangzó helyett a bolgár a szó végén mindig zöngétlen mássalhangzót ejt, *obrasz* és *óbrasz* ugyanaz az alak, ha pedig az első szótág hangsúlytalan (a hangsúly helye vidékek szerint erősen ingadozik) o helyett északkeleti Bulgáriában u-t hallunk, az *óbrasz* tehát ott *ubrasz* (s = m. sz)-nak hangzik, az idézett '*ubrasz*' alak sem nem irodalmi, sem nem fonetikus írás, magyarázat nélkül tehát csak tévútra vezetheti a nemszakértőt. És így végig lehetne kísérni az egész fejtegetést, de ez épp oly unalmas volna, mint magának e fejtegetésnek elolvasása, a melybe egyebek közt még a sajátos cirknoi szlovén tájszólás *wábrasz* alakja is beletévedt az *Archiv f. slav. Phil.* 8-ik kötetéből, mintha nem volna elég a jóból a 'hazai szlovén' és az 'osztrák szlovén' külön-külön való fölemlítése. Ez a cikk tehát radikális rövidítésre szorul. Ha a fent említett arasz cikkben a szerző a szükségeseket még pótolja, mindenek előtt a magyar szónak a rokon nyelvekhez való hangtani viszonyát röviden, de világosan kifejti, akkor ez a cikk talán két akkora lesz mint most; az *ábráz* cikket, a hol minden olyan egyszerű és világos, még ennyi hely sem illeti meg, most pedig éppen 8, mondd nyolczszor annyi helyet foglal el mint amaz!

Egészen mulatságos, hogy mennyi furcsaság került az *abroncs* cikkbe, a melyet, minthogy a szláv szókhöz való viszonya és maguk a szláv szók képzése is olyannyira világos, a lehető legrövidebbre

lehetett és kellett volna fogni. Megtudjuk egyebek közt még azt is, hogy a megfelelő szerb szónak mikép hangzik *többes genitivusa*; az irodalmi szlovén alak mellett ott áll ok nélkül a hazai szlovén *obroucs* alak is és a cirknói szlovén *wabruoč*; a cseh *obruč* nem elég, értesül-nünk kell arról is, hogy a szerző Brandl *Glossarium illustrans bohe-mico-moravicae historiae fontes* című művét is használta, de mert ott a töszó (*obruč*) nem fordul elő, a belőle képzett gyűjtőnév (*obruči*) sorba áll *abroncs* szavunk megfelelőivel, mintha egyáltalában valami keresni valója volna ott és mintha a szerb *obručje* nem követelhetne épp annyi joggal helyet ebben a fejtegetésben.

Az *abrosz* szó magyarázatában két „hasonló jelentésű és hang-alakú szó versenyt vív α) az *ubrusz* és β) az *obrusz*; az *ubrusz* egy teljes lapot foglal el, az *obrusz* valamivel szerényebb, de végre mégis győz, mert az olvasó nagy ámulva azt olvassa a czikk végén, hogy „a szláv *ubrusz* és *obrusz* tulajdonkép [?!] két külön szó... a m. *abrosz* az *obrusz*-ból lett.”! No de akkor miért olvastuk olyan nagy áhitattal végig mindazt, a mit a szerző az ide nem tartozó *ubrusz* szóról mond, miért kellett nekünk még azt is megtudnunk, hogy a Münch. és Jord. codex milyen szót használ azokon a helyeken, a melyeken az egyházi szláv evangéliomfordításban *ubrusz* áll, hisz még nem is egyházi szláv nyelvből készült a Münchener és Jordáni codex fordítása, de különben sincs semmi közünk az *ubrusz* szóhoz, ha a magyar szó *obrusz*-ból lett, a mint hát valóban abból lett. Mennyivel tanulságosabb lett volna, ha a szerző abból a sok kárba vesztett helyből és időből valamicskét az *obrusz* eredeti jelentésének megállapítására fordított volna, hisz e szó képzése olyannyira világos.

Ez tehát másik komoly kifogásom: a szláv nyelvekből származó szók tárgyalása rettenetesen elnyújtott, a szerző mintha nem tudná, mi fontos, mi nem a szók helyes megértésére, vagy mintha szükségét érezné, hogy éppen a szláv nyelvek apróra való ismerését egyenesen fitogtassa. Gondosan megszerkesztett *utasítás* és lelkiismeretes *revisio* itt is minden kárnak elejét veheti. Ha a szláv szó megvan az egyházi szláv nyelv régibb forrásaiban és ha nem nyilvánvaló, hogy a szó későbbi időben a magyart most is körülvevő élő szláv nyelvek egyikéből került a nyelvünkbe, a szláv szó mindenek előtt az egyházi szláv alakban közlendő, jelentése is, a mennyiben a hagyomány e tekintetben nem hiányos, abból állapítandó meg, az élő szláv nyelvekből az irodalmi alak idézendő, rendesen jelentés nélkül, eltérő a magyar szó megértésére közömbös alakok teljesen elhagyandók, az egyházi szláv szó előfordulása sem követendő tuskön-bokron, értekezésen, folyóiraton, okiraton, evangéliomon meg zsoldáron át, ha a főszótárak vagy a szó-nak a többi szláv nyelvekben való általános elterjedése a szó alakjára és jelentésére nézve amúgy sem hagynak fön kétséget.

Tehát míg egyrészt azt követelném, hogy a magyar nyelv régi kincsére több világosság essék, az idegenből került, különösen a

szlávságból vett szók fejtegetésénél sokkal nagyobb takarékoságot kívánok; nagyobb takarékoság ezeknek a cikkeknek csak hasznokra válhatnak; mert ha nincs bennök annyi fölösleges és a laicus előtt érthetetlen dolog, inkább elolvassák és könnyebben meg is értik, míg a körülményesség csak a világosság és áttekinthetőség kárára van.

Ebben a kapcsolatban hadd említsem meg mindjárt az „alakváltozatokat” is. Ezekről szerző bővebben beszél a bevezetésben, X és k. l., közéjük számítva egyebek közt a pusztán „helyesírási változatokat” is, a mi nem helyeselhető és csak zavart okozhat. Mit gondoljon p. o. a szótár használója, ha az *akad* czímszó után azt olvassa: „[alakv. *okozthov* OklSz.]”? Ha ez semmi egyéb mint a mai *akasztó* régiesebb írása és legalább az itt egyedül tekintetbe jövő tőhangzókra nézve a szerzőnek nyilván ez a fölfogása, akkor bizony kár a helyért, a melyet ez a pár szó elfoglal, de még inkább kár a figyelemért, a melyet leköt. Ha egy adat csak *írásban*, nem *kiejtésben* különbözik, akkor elhagyandó, akár magyar, akár bolgár, akár vogul vagy nem tudom milyen nyelvű. A magyarból éppen most hoztam föl példát, a bolgárból az *ábráz(at)* szó tárgyalása közben, a rokon nyelvekre nézve sokat reményelek az ígért „*gröbere transcription*”-tól, a melyet okvetlenül követelnünk kell, már azért is, mert olyan átírással, a milyent a pl. Szinnyei használ a *Magyar Nyelvhasonlításban* és a milyent a pályázó is egyelőre használ, nem szabad élnünk, ha a művelt nagy közönség kezébe akarjuk adni a könyvet, pedig azt hiszem, hogy annak szánjuk. Én úgy képezem a dolgot, hogy p. o. az *arany* cikkben a vogul *sgrni*, *sorñi*, *sorñi* mindenesetre egy alakká fognak összefolyni, a mordvin *sirñe*, *sirñä*, *sirñä* hasonlókép, a szótár czéljára ez teljesen elég, még ha ezek az alakok valóban külön-külön kiejtést találnak jelenteni és nem csak különféle kutatóktól használt más-más leírások. A szótár semmit sem veszítene ezáltal tudományosságban, de igenis nyerne áttekinthetőségben és nem keltené lépten-nyomon nemcsak a laicusban, hanem még az ugor nyelveket nem ismerő nyelvészen is azt a kínos érzést, hogy itt a kiejtés egészen finom árnyéklataival áll szemben, a melyekről fogalma sincs.

Ezzel kimerítettem a nagy szempontokat, a melyekre a szótár kidolgozásánál súlyt vetek, a többi apró részletek, a melyek inkább a szerzőt érdeklik csak, de a melyeknek elmondására nincs más alkalom és a melyek együttvéve talán az egész munka irányára is némi befolyással lehetnek, különösen mivel iparkodni fogok egyes helyeken általánosabb megjegyzést is közbe szólni. Egyébiránt nagyjában az abcés sorrendet követem.

abaftnál. Egészen elhagyandó, valamint minden szó, a melynek eddigi magyarázatai még kísérletként sem mondhatók figyelemre méltóknak. Szarvas ezt a szót erőltetett módon a német *abfinnen* szóból magyarázta. A szerző nem tud egyebet e magyarázat ellen fölhozni, mint a mit Melich a M. Nyelvőr 24. kötetében fölhozott, pedig M. első

ellenvetését ő aligha tartja komolynak, hisz 'közbeeső a hangot' ő maga gyakrabban fogad el a magyarban, l. az *akna* és *alamázia* cikket; nem is ez volna a legnagyobb nehézség, ha valóban *abfinnen-*ből indulnánk ki, hanem az, hogy miért hangzik a magyar szóban *b* és nem *p*, mert hisz *abfinnen*-ben *p*-t ejt a német és nem *b*-t. Igaz könnyű volna a *b*-t az *ab*-igekötő valamely tájszólásos alakjából (vö. p. o. az osztrák-bajor *ábi*-alakot) megmagyarázni, de Szarvas egész ötlete alig érdemli meg, hogy a szerző hosszasan foglalkozzék vele, no meg nem is fogja senki sem nélkülözni az *abafnál* szót a szótárban. Az eddig meg nem fejtett szókat, különösen ha nem is a köznyelv részei, legjobb egyszerűen elhagyni. Ilyen sors várna a fölvetett szók közül pl. még az *abdál*, *agler*, *angyélik*, *ákáczió* cikket is. Ha a szerző elhagyja az utolsó cikket, akkor önként elesik vele az a hóbortos állítás, a melyet a szerző Cihac nagyon is kétes értékű és már jócskán elavult szótárában talált és halottakból föltámasztott, hogy ugyanis az oláh *acăta* ige, e melyből Szinyei az *ákáczió* tájszót ki akarta magyarázni, talán magyar eredetű lehet. Ilyesmit ma, mikor Tiktin szófejtő szótárának I. kötete (A—C) közkézen forog és mikor azt tudjuk, hogy az oláh szó mását ismerik a macedorománok is, legföljebb curiosum gyanánt lehetne még fölemlíteni.

ábécze (alakv. *bécze*). Nincs megmagyarázva, mert az nem magyarázat, a mi ott olvasható: 'a lat. betűsor három első betűje közép-k. lat. kiejtéssel', mert *á bé* után *czé* következik és nem *cze*, *ábécze* csakis elvonás lehet p. o. az *ábéczés*-ből. Tehát egyrészt kevés az, a mit a szerző idáig mondott, másrészt teljesen fölösleges, a mi még ezután következik: c (lat. *c*: e, *i* előtt = cz). Vö. Gyarm. Voc. Leschka El. Dank. Lex., különösen nagy vaskalaposságra vall, hogy a szerző az *ábécze* szó magyarázásánál 3 forrásra hivatkozik, mintha a szófejtés valami portentuma előtt állana. A mihez nem kell tudomány, ott nem is kell azt koptatni, elhisszük nagyon szívesen, hogy a szerző önjeléből is megtalálta volna a szó magyarázatát, csak mert volna józan eszével élni.

aggastyán. A magyarázat hosszadalmas és nem elég világos. A szerző a szót nem *augustin(us)*-ből magyarázza, hanem *Augustinian(us)*-ből és mert egyszer a Birk-codexben az *Agoston* mellett használt *Ágostyán* helyett *Ágistyán*-t talált, biztosnak veszi, hogy ez a régibb alak és ezért *augustinianus*-ból egy **agustianus*-on keresztül *agistinus* alakra következett.

akadémia. Ha a M. Tájszótárban azt olvassuk, hogy Vojtkó Pál Bács megyében az *akademikus ember*-t 'akadékoskodó' jelentéssel hallotta, akkor talán még sem lehet mindjárt azt mondani, hogy a *n é p n y e l v é b e n* az *akademikus* 'akadékoskodó' jelent.

akó. Magyarázatára a szerzőnek 2 teljes lap sem elég, de arra, hogy a szláv *okov*, a mely eredetileg ein mit eisenreifen *b e s c h l a g e n e s* gefäss', *kovati* 'beschlagen' igéből származik, arra már nem

talál helyet, pedig ez ránk nézve már azért is érdekes, mert ugyanabból a *kovati* igéből származott a mi nyelvünkbe szintén átment *kovač* szó is.

alagya. Nem fejlődhetett, azt mondja a szerző, *elegia-elegya*-ból, mert lám *bestiá*-ból *bestye*, *remita*-ból *remete*, *sacristia*-ból *sekrestye* lett. Ez olyan állítás, miúta valaki azt mondaná, hogy a horv. szb. *delija*-ból nem lehetett *dalija*, mert lat. *remita*-ból *remete* lett, vagy hogy szláv *večerja* nem lehetett *vacsara* (Keszth. C.) és később *vacsora* mert Melich, a kire a szerző itt, mint sok más helyen, ok nélkül hivatkozik, azt mondja, hogy *szerecsa*-ból *szerecsse* lett. Ez a felületesség meg is bosszúlja magát a szerzőn, mert kénytelen a magy. *alagyt* nem a latin iskoláskönyvekben talált és *elegyá*-nak olvasott *elegia*-ból magyarázni, hanem egy vulgáris latin **alagia* változatból, a melynek sem urát nem tudja adni, sem a magyar iskolába való juthatását nem próbálja megfejteni.

angyal. E szó tárgyalásába két helytelen állítás csúszott be: 1. az új görög ἀγγελος dehogyan is hangzik tiszta *ge*-vel, hanem igenis *gye*-vel. 2. hogy a jésített szláv *g'*-ből a magyarban *gy* lett volna, az fölülte kérdéses, de egészen bizonyos, hogy ezt nem lehet azzal bebizonyítani, hogy a török *bekár* szóval szemben a magyarban *betjár* áll, mert meglehet, sőt nagyon valószínű, hogy ezt a szót nem kaptuk közvetlenül a törököktől, hanem a délszlávoktól (horv. szerb *bècár*).

antikrisztus. Hiányzik annak megemlítése, hogy a szó eredetileg görög, teljesen fölösleges azonban a cikk vége: „több nyelvben *ti* helyén *cz* hang áll, vö. t. cs. *Ancikrist* (Arch. f. slav. Phil. 12: 52)”, annál fölöslegesebb, mert a *ti*: *ci* váltakozás okát a szerző el nem árulja, a nemszakértő pedig még sejteni sem sejtethi: A cseh nyelvben az irodalmi alak *antikrist* (*ti* = *tyi*), a tájszólásos *ancikrist* pedig az *arci* = ném. Erz- [vö. *arcikaciv* = Erzfejer]-féle összetételek hatásának tudandó be. De mi köze mindehhez a magyar etymologiai szó-tárnak?

apró. Hogy a *parányi* szó hangátvetéssel keletkezett egy ki nem mutatható **aprányiból*, a mint Szarvas gondolta, az éppen nem bizonyos, legalább is említést érdemelt volna, hogy mások sokkal egyszerűbb módon tudják a szót magyarázni a legkisebb török pénznem nevéből, a *para* szóból.

ár fluctus, *flut*. Ebben a cikkben az osztják nyelvből a következő alakok vannak idézve: *Aór*, *tór*, *Aúr*, *Aúr* és *jar*. Hogy a magyar szó ezekhez vagy a vogul *tur* zürjén *šor* votják *šur*-hoz mikép viszonylik, arról a szerző egy árva betűt se szól. De az ilyen hiányok végig vonulnak, a mint már említettem, az egész tervezeten, nem is azért említettem itt ezt a cikket. De ugyanaz a szerző, a ki olvasóját a legfontosabb kérdésekre nézve olyan kínos bizonytalanságban hagyja, a cikk végén azzal a kijelentéssel lepi meg, hogy: „Az orosz *sorz* (Dalj) az osztjából való.” Ez a meglepetés annál erősebb, mert a

szegény olvasó természetesen nem is sejti, hogy az orosz *sorz* a föl-sorolt 5 osztják alak melyikéből lehetett, *Λör-ből*, *tör-ből*, *Λár-ből*, *Λār-ből* vagy *jar-ből*?!

árbocz (régében *árbosz*). A szerző nem mondja meg, hogy miért ejtették a latin *arbos*, a melyből a magyar szót magyarázza, -os végét -*osz*-nak és nem *os*-nak, mint az *us*-t.

árdéj. Kivánatos volna a szó jelentésének pontosabb meghatározása, mert nem minden paprika' ám *árdéj*, csak a vastag zöld paprika, a melyet vagy nyersen főszeletelve salátának esznek vagy megtöltik és úgy főzik. Minden Brassóban vagy N.-Szebenben élő magyartól megtudhatja a szerző, hogy mit értenek a szón; minthogy azonban a M. Tjsz.-ba csak Brassó megyéből kerültek adatok, jó volna megtudni, nem híjják-e a magyarok N.-Szebenben, illetőleg a szomszéd magyar Vizaknán *árdé*-nak, mint az ottani szászok. A szó igenis oláh az *ardéü*-ből lett, a mely az *a arde* (= lat. *ardere*) igéből hajtott oláh képzés és dehogya is származik egy lat. **ardivus*-ból, még ha Körting is így mondja, mert **ardivus*-ból csakis **arziü*-féle alak lehetett volna, a mint *tardivus*-ból *tärziü* lett (lat. *dä* > oláh *zi*: *dico* > *zic*).

aprilis. Talán tollhiba *aprilis* helyett, a melyből megértenők az *aprélus* alakváltozatot is és a mely a latin *aprilis*-nak is teljesen megfelelne. Egészen fölösleges a Melich *szláv jövevényszavaira* való hivatkozás, mert az idézett hely elolvasása után semmivel sem világosabb előttünk az *aprilis* szó származása; de minthogy Melich *aprilis*-t ir-eszünkbe juttatja, hogy a szerző a latin *aprilis* magyaros hangszűlyezéséből keletkezett *aprilist* is megemlíthette volna. Épp olyan fölösleges az *augusztus* cikkben is Melich említett értekezésére való hivatkozás, sokkal okosabb lett volna, ha e teljesen czéltalan utalás helyett átveszi Melich tárgyalásából az egyetlen benünket e helyt érdeklő adatot a Münch. C. *Augustus* alakját és egyszerűen rámutat a latin nyelv iskolai kiejtésének idővel való változására, a mely az *augustus*-ból idővel *augusztust* csinált.

ász. Itt semmi helye sincs annak az idézetnek, a melyből kitéunik, hogy a régi kártyákon *disznó* volt ábrázolva az *ászon* és hogy a német ezért *sau*-t is mondott *asz* helyet; ezt el lehet majd a *disznó* szó alatt mondani.

assag. A szerző azt mondja egyebek közt: „A szlávból az oláhba (oláh *ojoc* Damé szerint erdélyi szó, *ojóg* Cih. 2: 226).“ Én az oláh szót nem ismerem, de szláv aligha lehet, hiszen a *nagyorosz*, a melyben igaz megfelelő kiejtéssel találjuk a szót, nem hatott az oláhra; ha „erdélyi szó“, akkor mindenesetre a magyarból került az oláhba, a mire különben már alakja is vall.

Mindezekhez még egy kívánságot szeretnék hozzáfűzni. Ha egy szó vagy alak annyira ismeretlen, hogy föl lehet tenni, hogy a szótár használoinak jó része nem ismeri, ha éppenséggel csak egy helyről van kimutatva, a szerző ne fukarkodjék a helylyel és ne utalja az

olvasót minduntalan a Magyar Tájszótárra, hanem mondja meg, hogy honnan ismerjük a szót, hogy pl. az *acsari, árdéj, árik, árnic, éblak* stb. hol ismeretesek, hisz különösen ha idegenből került a szó, éppen nem közömbös, hogy hol él.

Jelentésem kicsit hosszúra nyúlt, de tartoztam az ügy fontosságának és a rendkívüli szorgalommal és fáradtsággal és nem közönséges szakavatottsággal készült szép munkának, hogy elmondjam mind azt, a mi nekem a tervezet elolvasásánál föltűnt. Minthogy pedig elolvastam az egészet elejétől végig, senki sem fogja sokalni a benne talált hibát: vagy 250 szó tárgyalása közben talán egy tuczat határozott tévedést találtam, többnyire ez sem érinti a szerző tudományos készültségét, hanem csak azt jelzi, hogy figyelme itt-ott lankadt, a mi ilyen fáradtságos, nagy munkánál nem csoda, a többi inkább csak a cikkek megszerkesztésére vonatkozik, erre pedig úgy is a tud. akadémia föladata irányt adni, ha a megbizást megadja. Ha én csak egy perczig kételkedtem volna abban, hogy a munka a pályadíjat megérdemli-e és hogy szerzője megbizandó-e a magyar etymologiai szótár elkészítésével, akkor bizony nem vettem volna magamnak azt a fáradtságot, hogy az egész munkát apróra végig olvassam és minden ellenvetésemet körülményesen előadjam; ezt csak azért tettem, mert benne folyton a készülő magyar etymologiai szótár első kezdetét láttam, a melyet minden magyar nyelvésznek, a kitől véleményt kér az akadémia, illik figyelemmel és érdeklődéssel megvizsgálni.

Javaslatom tehát az, adja ki az Akadémia a II. sz., *Tout puissant* stb. jeligéjű pályamunka szerzőjének a Lukács Krisztina-féle díjat és bizza meg kellő, részletes utasítással egy magyar etymologiai szótár elkészítésével. Minthogy a pályadíj tervezetre és nem kész munkára volt kiírva, a pályamunka kinyomatása természetesen elmarad, a kézirat használat végett kiadható a szerzőnek, de később csonkítatlanul és változtatlanul visszaadandó és egy fontos nagy munka megindításának emlékeül megőrzendő.

Budapest, 1906. febr. 2-ikán.

Asbóth Oszkár l. t.

Folyóiratok szemléje.

1. A BUDAPESTI SZEMLE áprilisi füzetének tartalma: K r o p f L a j o s a *magyar forradalom és a Times* című cikkében a „Times”-nek a magyar szabadságharc idejében a magyarokkal szemben tanúsított ellenséges álláspontját ismerteti. Ennek okát abban látja, hogy az említett lap levelezői vagy osztrák érzelműek voltak, vagy a bécsi kormánnyal benső összeköttetésben álltak. — N a g y i v á n y i F e k e t e G y u l a *Az alkoholizmusról és korlátozásáról* ír. E nemzeti veszedelem elhárítását törvényhozási intézményektől várja. Ilyenek a többek közt a kocsmák számának leszállítása, a gyermekek védelme, a kocsmák zárva tartása ünnep- és vasárnapokon, szigorúság az italok meghamisítása ellen, a bor és sör fogyasztásának megkönnyítése, a korcsmai hitel tilalma. Ezeken kívül az államnak általános sociális jellegű intézkedésekre kell tekintettel lenni. Ilyen pl. a munkás-lakásviszonyok javítása is. — Gróf V a y P é t e r befejezi *Coreai naplótöredék*-eit, B a u m g a r t e n N á n d o r és M e s z l é n y i A r t h u r *A kartellek és trustök hatása a fogyasztásra és az áralakulásra* czimmal részletet közölnek a M. Tud. Akadémiától jutalmazott pályaművékből. — Ifj. K o r á n y i F r i g y e s *Iremi kertek* regényéből a negyedik közleményt adja. — V a r g h a G y u l a Heine-nek *Jehuda ben Halévy* című költeményét fordította le. — S z e g e d y - M a s z á k H u g ó *Fordulat a rajzoktatás terén* czimmal szól a francia módszer szabályairól és Budapest kezdeményéről a rajzoktatást illetőleg. — Az *Értesítőben* Szabó F.: Fanni hagyományai, Vértessy Dezső: A szerelem ABC-je, Berzeviczy A.: A cinquecento festészete című munkák vannak ismertetve. Ezután Lehr Albert a szerkesztőhöz intézett nyílt levele következik, melyben Tóth Bélával polemizál a *révén* kifejezésről. A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

U g y a n e f o l y ó i r a t májusi füzetének tartalma: N é m e t h J ó z s e f *Modern diplomacia* czimmal az angol, francia, német és az amerikai diplomácia legújabb fejlődését ismerteti ezen államok külügyi vezetőiről jellemző rajzokat ad. — F i ó k K á r o l y a *Pancsotranta meséiből* fordított le ötöt. — H a t t y u f f y D e z s ő *A talált régiségek jogvédelme hazánkban* című cikkében egyrészt vázolja azt a jogi állapotot, mely a talált kincsek és régiségek védelme érdekében lassanként kifejlődött, másrészt javaslatokat tesz, melyek a régi

s kifejlett joggyakorlat alapján a modern viszonyokhoz alakítva újjá szerveznék magánjogunk keretében talált régiségeink jogvédelmét. — **S e p r ő d i J á n o s** *Főladatok a magyar zene körül* czimmel vázolja a magyar zene mult századi történetét és megállapítja azokat a főadatokat, melyeket a jelenkor nemzedékétől a magyar zene jövője megkövetelhet. E főladatok közé tartozik szerző szerint egy oly szellemileg és anyagilag független zenefolyóirat megalapítása, a mely az egy irányban gondolkodókat maga köré tömörítse, törekvéseikben bátorítsa, tévedéseikben megigazítsa. — **I f j. K o r á n y i F r i g y e s** *Iremi kertek* című regényéből az ötödik közleményt adja. — *A Költemények* között találjuk **K o z m a A n d o r** *Egy Junó* című eredeti költeményét, s **P u s k i n Ű z e n e t** cz. versét **S z a b ó K á r o l y** fordításában. — *Az Értesítőben* **T i l l m a n n B.**: Elrendelte-e az 1848-iki III. t.-czikk a parlamenti kormányt, **S z á s z P i r o s k a**: Versek, **N i l**: Versek, **B a l o g h B.**: Dai Nippon (**A i g n e r L a j o s t ó l**) s a Hungary című munkák vannak ismertetve. — *A füzetet* **B e r z e v i c z y A l b e r t**, **L e h r A l b e r t** nyílt levelei, s az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

U g y a n e folyóirat júniusi füzetének tartalma: **H a t v a n y L a j o s** *Herediáról*, az újabb francia lyra egyik legjelesebb költőjéről irt tanulmányt. — **G r ó f V a y P é t e r** keletázsiai naplótöredékeiből közöl részletet, melyben *Manilat* ismerteti. — **E l l e n d J ó z s e f** *Az anyag szerkezetének új elmélete* czimmel az anyag szerkezete kérdésében azt az új elméletet mutatja be, mely közvetlenül a sugárzó képesség kísérleti tanulmányozásának eredményein épült fel; s egyúttal rámutat azokra a kísérletl eredményekre is, a melyek az új elméletnek alapjait teszik. — **B á r á n y G e r ő** *A mindenség egysége* czimmel philosophiai problémát fejteget. — Ezután **i f j. K o r á n y i F r i g y e s** *Iremi kertek* című regényének hatodik közleménye következik. — *A Költemények* között találjuk **L é v a y J ó z s e f** *Beszélő fák* című eredeti költeményét és **L a f o n t a i n e P e s t i s** *az állatok közt* című meséjét **Z e m p l é n i Á r p á d** fordításában. — **F o d o r J e n ő** *Than Károly kísérleti chemiája* most megjelent kötetéről irt ismertető tanulmányt. — **V e t é s i J ó z s e f** *Fogazzaro Szentje* czimmel az olasz író legújabb irányregényét ismerteti. — *Az Értesítőben* **S z a l a y K.**: A sivatagban, **K i s b á n M.**: Naplegenda, **T e l e k i M i h á l y** levelezése, **P i e l s c h o w s z k y A.**: Friderike u. Lily (**B l e y e r J a k a b t ó l**), **P a u l s e n F.**: Zur Ethik und Politik, **H e y k i n g A.**: Der Tag Anderer, *Mémoires du comte de Hubner* című munkák vannak ismertetve. — *A füzetet* az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

U g y a n e folyóirat júliusi füzetének tartalma: **M a r c z a l i H e n r i k** *Széchenyi első műve* czimmel Széchenyinek egy értekezését közli fordításban, mely mai napig nemesak kiadatlan, hanem felhasználatlanul maradt. — **V á c z y J á n o s** *Kazinczy erdélyi leveleiről* irt ismertető tanulmányt. — **H a r a s z t i G y u l a** *Polyeucte* czimmel a Kisfaludy-társaságban tartott székfoglalójából közöl egy részt, mely

mutatvány szerzőnek Corneille és kora című muzikájából, — Mészáros Gyula *Ferhád és Sirin* című török elbeszélésből az első közleményt adja. — A *Költemények* közt találjuk Kozma Andor *Ábránd* című eredetijét, s Longfellow *Rabbi Ben Lévi legendája* cz költeményét Zsoldos Benő fordításában. — Kégl Sándor *Egy új angol regény* czimmel Hickens Róbert: *The Garden of Allah* című regényéről irt tanulmányt. — Az *Értesítő*-ben Ignotus: *Olvasás közben*, Lyka K.: *A képirás újabb irányai*, Wenger K.: *Historische Romane deutscher Romantiker* (Bleyer Jakabtól), *The Cambridge modern history* (Kropf Lajostól), Horn E.: *François Rákóczi II*, Ranzoli: *Dizionario di scienze filosofiche* című munkák vannak ismertetve. — A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

Ugyane folyóirat augusztusi füzetének tartalma: Joób Lajos *Egy új államtani könyv* czimmel tanulmányt kezd, melyben Mengernek, a nem régen elhunyt bécsi egyetemi tanárnak „*Neue Staatslehre*“ című könyvét ismerteti. Szerző könyvében a socialista tanok beható ismertetése nyomán oly államalkatot állít össze, mely a socialistáknak positiv javaslatai alapján épülne fel. A könyv különösen arra a kérdésre akar választ adni: vajjon mily formában és mily mérvben fog a socialis világnézet megvalósulni? — Baros Gyula *Rimay János szerelmi lyrája* című cikkben a báró Radvánszky Bélától kiadott Rimay munkái alapján szerelmi költészetéről irt tanulmányt. — Bogdánfy Ödön *Budapest vízvezetéke és csatornázásáról* szóló cikkében az ivóvíz beszerzése körül eddig tett munkálatokat s különösen Kajlinger Mihálynak a végleges vízműre vonatkozó tervét ismerteti. — Ezután Fogazzaro *A szent* című regényéből az első közlemény következik. Vetési József fordításában. — Mészáros Gyula *Ferhád és Sirin* című török elbeszélésének fordításából a befejező részt közli. — A *Költemények* közt van Léva József *Homályban* című eredeti verse, s Heinenak *Két lovag* című költeménye Vargha Gyula fordításában. — Seprődi János *Káldy Gyuláról* czimmel Eötvös Károly munkáinak tizenhetedik kötetéről irt ismertetést. — Szabó Károly *Sand George és leánya* eddig kiadatlan levelezéséről irt ismertető tanulmányt. — Az *Értesítő*-ben az Alexander Bernát által fordított Descartes van ismertetve. — Kropf Lajos *Goethe a magyar népdalról* szóló kis cikkében Kollár Jánosnak, a panslavismus költőjének Goethenél tett látogatásáról közöl adatokat. — A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

2. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY 1906. I. (januári) füzetében Pecsvilmos cikke *Classica philologia és a görög-latin philologia* olvasható az első helyen, a melyben azt bizonyítja, hogy a classica philologia nem jelenthet többé egy teljesen különálló független tudományt, hanem csakis részét képezheti a görög-latin philológiának. — Némethy Géza *De auctore panegyrici in Messalam* című

értekezésében Propertius költeményeiből vett érvekkel kimutatja, hogy a czimben megjelölt s Tibullus költeményei közé osztott panegyricus szerzője Propertius. — V é r t e s s y J e n ő *Vörösmarty utolsó drámájáról* (Czillei és a Hunyadiak) irván, az eddig elfogadott nézettel szemben, mely e drámát csak történeti képnek tartotta, azt vitatja és a színmű aesthetikai elemzésével igazolja, hogy sokkal több annál; a Csongor és Tündét kivéve Vörösmartynak legjobb, legköltőibb drámája, mely Shakespeare hatását éreztetve megpróbálja — legalább a mennyire a korviszonyok megengedték — előadásban és nyelvben közelebb vinni a történelmi drámát a reális élethez. — D a r k ó J e n ő *Újabb külföldi munkák a byzantiumi philologia terén* című összefoglaló értekezésben azokat a munkákat ismerteti, a melyek az 1903—1905-i időközben e tudományágban megjelentek. — B a r t a M ó r *Platen Ágost mint drámaköltő* című hosszabb értekezésének közlését kezdi meg. A bevezető fejezetekben kijelöli Platennek azt a helyet, mely őt a német dráma fejlődésében megilleti és vázolja drámaköltészetének első korszakát. — A *Hazai irodalom* rovatában K a t o n a L a j o s terjedelmes és kimerítő bírálatát adja a Heinrich Gusztáv szerkesztésében megjelenő *Egyetemes Irodalomtörténet* második kötetének. A különböző népek irodalmának történeteit behatóan vizsgálván, kimutatja kiválóságait vagy fogyatkozásait, végeredményképen pedig az egészet igen sikerült alkotásnak mondja. — S z é k e l y I s t v á n Incze Béni *Tacitus élete és művei* című monographiáját ismerteti. Ujat nem nyújt, így szól a megállapítás, de ez nem is czélja; az eddigi vélemények alapján, a részletekben itt-ott tévedve, megrajzolja Tacitusnak mint embernek és írónak képét. — Hasonló ítéletet mond L e n g y e l M i k l ó s Győrffi Endrének *Az anarchisták Rómában* című kis munkájáról. — A *Külföldi irodalom* rovatában K a l l ó s E d e Hauvette A. Archilochosról szóló monographiáját (*Un poète ionien du VII-e siècle. Archiloque, sa vie et ses poésies*) ismerteti. Részletesen elemezve az egyes fejezeteket, bíráló, kiegészítő fejtegetésekkel kíséri a francia tudós munkáját. — C s. P a p p J ó z s e f a Passerini G. L. és Mazzi C. tollából megjelent *Un Decennio di Bibliografia Dantesca 1891—1900* című munkát mutatja be, a mely összeállítja az említett tíz év alatt nyomtatásban megjelent Dantéra vonatkozó tanulmányokat (köztük a magyarokat is). — S c h m i d t H e n r i k két Schillerre vonatkozó tanulmányt ismertet: Ludwig A.-ét, *Das Urteil über Schiller im XIX. Jahrhundert*, a melyet gazdag, de nem elég rendszeresen csoportosított anyaga tesz érdekessé és Schroeder E.-ét, *Schiller in dem Jahrhundert nach seinem Tode*, mely mint ünnepi beszéd kevés adatot nyújt, de nagy vonásokban tekint át a XIX. század Schillerről való ítéletének változásait és ezeknek okait. — K é g l S á n d o r Hertelnek *Bunte Geschichten vom Himalaya* című művét dicséri, mely Szamodéva kasmiri mese-költő versbe szedett mesegyűjteményéből mutat be több darabot németre fordítva. — A *Philologiai program-*

értekezések rovatában G a g y h y D é n e s Kubicsek Albertnek *Marie de France*-áról a legrégebb francia költőnőről szól elismerőleg, R é c s e y V i k t o r pedig Neogradi Gilbert értekezésének, *Az őskeresztények Savariában* kimutatja fogvatkozásait. — A *Vegyesek* sorát két megemlékezés nyitja meg, *Usener Hermann*-ról L. M. (L a t k ó c z y M i h á l y) ír nekrológot, a magyar származású oláh philologusról, *Cipar Timoteusz*-ról S i e g e s c u J ó z s e f emlékszik meg. — Két rövid jelentés után, egyik a M. Tud. Akadémia *Széchenyi-múzeumáról*, a másik *Némethy Géza Tibullusá*-nak külföldi sikereiről, cs. (C s á s z á r E l e m é r) Révai Sándor *Barlám* tanulmányáról és K a t o n a L a j o s Barlám-kiadásáról nyilatkozik nagy elismeréssel. — Yolland Artúr B. egy nemrég megindult angol modern philologiai folyóirat (*The Modern Language Review*) tervét, munkatársait és első füzetét ismerteti. — Az 1904/905 tanév végén megjelent *philologiai programm-értekezések* pontos czimei s *Külföldi Könyvészet* rekeszti be a füzetet.

U g y a n e f o l y ó i r a t f o l y ó é v i I I. (februári) füzetében az első helyen C s e n g e r i J á n o s értekezése olvasható a *Homerosi paloták*-ról. N o a c k F e r d i n a n d „Homerische Paläste“ című műve alapján, de fölhasználva azokat a személyes tapasztalatait is, melyeket görögországi útjain szerzett, megállapítja a krétai, mykenei és homerosi paloták közötti viszonyt s az utolsókat részletesen leírja. — B a r t a M ó r folytatja az előbbi füzetben megkezdett értekezését, *Platen Ágost mint drámaköltő*, és miután már azelőtt általánosságban jellemezte Platen drámaköltészetének első korszakát, most e korszakban keletkezett drámáit (Der gläserne Pantoffel-ről a Treue um Treue-ig) elemzi és méltatja aesthetikailag. — C s e r é p J ó z s e f egy nagyobb tanulmányából közöl mutatványt *Bérard V. az Odysseiáról* cím alatt. Jelen mutatvány B É R A R D -nak első két könyvét ismerteti, mely bevezető fejtegetések után főleg azzal foglalkozik, hogy a Telemacheia földrajzi adatait az újabb kutatások figyelembe vételével és a homerosi szöveg lelkiismeretes vizsgálata alapján megfejtsé és megmagyarázza. — C z e i z e l J á n o s *Kazinczy Ferencz és a nemzeti művészet (1795.)* cím alatt egyfelől Kazinczy izgató tevékenységét mutatja be, a melylyel a XVIII. század végén a pesti magyar színészetet meg akarta alapítani, másfelől a széphalmi mesternek, mint aesthetikusnak, viszonyát vázolja a korabeli nagy színműírókhoz, főképen SHAKESPEARE-hez, LESSING-hez és GOETHE-hez. — A *Hazai irodalom* rovatában K e m p f J ó z s e f emlékszik meg igen elismerőleg Csengeri Jánosnak a M. T. Akadémia kiadásában megjelent fordításáról (*Aischylos tragédiái*), dicséri hűségét, költőiségét, nyelvének nemességét, magyarosságát. — B a l l a g i G é z a a közzéteszi azt a jelentését, melyet a M. T. Akadémia második osztályának mutatott be Kardos Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái* című művéről. Kimutatja, hogy Kardos munkája fölületes, kritikátlan, mint életrajz teljesen elhibázott, mint adatgyűjtemény tűzre való. Az egész vásári portéka. — M é s z á r o s G y u l a K u n o s

Ignác: *Jamua linguae ottomanicae* című könyvéről részletes bizonyítás után kimondja, hogy fölötte áll az összes, nemcsak hazai, hanem külföldi munkáknak is. — A *Külföldi irodalom* rovatában L a t k ó c z y Mihály szól Watter Paternek angolból németre fordított *Griechische Studien* című könyvéről, mely jobbára a görög drámával kapcsolatos, igen szépen megírt dolgozatok gyűjteménye, de sok bennük a poetikus és mystikus elem. Jelentősebbek a kötetnek műtörténeti cikkei. — B i r k á s G é z a méltánnyal adózik Brunot Ferdinándnak *Histoire de la langue française*, Tome I. című művéért, a mely munka szerinte német alapossággal és francia világossággal megírt története a francia nyelvnek. — K é g l S á n d o r Pekotsch L.-nek *Mehemed Tschelebi* facsimiles német fordítását méltatja, mint jó bevezetőt a modern perzsa irodalomba. — A *Budapesti Philologiai Társaság XXXI. közgyűlésének iratai* után a *Vegyések* rovatában H. (H e g e d ü s) I. (I s t v á n) Széchy Károlyról, *pa.* (P r ó n a i A n t a l) Hajnal Jenőről ír nekrológot; — l. (L á n g N á n d o r) új adatot szolgáltat a görög gyorsírás régiségéhez, valamint azon történetirók sorához, a kik görögül írtak római történelmet; — ugyanő (*l. n.*) a kisázsiai, aphrodisiasi ásatások gazdag eredményeiről számol be, K a t o n a L a j o s reflektál az előbbi füzet egy pontjára, G ä r t n e r H e n r i k és P e t z G e d e o n ARANY *Ágnes asszonyának* forrásaihoz szolgáltatnak adatokat. Több kisebb közlemény egészíti ki a füzetet.

U g y a n e f o l y ó i r a t f. évi 3-ik (márcziusi) füzete első helyen Erdős József *Az újszövetségi kánon fordításairól* című hosszabb tanulmányának első részét hozza. Ismerteti és megállapítja tudományos értéküket a keleti fordításoknak, valamint a nyugatiak közül a Vulgatának és Itálának, leírja a szöveget föntartó kéziratokat és bírálja a nyomtatott szövegeket. — B a r t a M ó r befejezi *Platen Ágost mint drámaköltő* című értekezését s e füzetben azokat a színműveket méltatja, melyeket Platen drámaköltészetének második korszakában írt, ú. m. Die verhängnisvolle Gabel-t, Der romantische Oedipus-t és Die Liga von Cambrei-t. — C s e r m e l y i S á n d o r *A kopenhágai Carlsberg Glyptothek* című műgyűjteményt, Jacobsen Károly múzeumát ismerteti; Arndt Pál publicatiója alapján részletesen szól a gyűjtemény jelentékenyebb görög-római szoborműveiről. — A *Hazai irodalom* rovatában R e m é n y i E d e méltatja Némethy Gézának *A római elegia* című munkáját, mely a M. T. Akadémia kiadásában jelent meg és összefoglalja azokat az eredményeket, melyekre Némethy tárgyalása folyamán jutott. — T o l n a i V i l m o s Szinnye Ferencznek *Arany Toldi szerelmének forrásai* című, önállóan megjelent értekezését ismerteti. Szerinte nemcsak összefoglalja az eddigi kutatásokat, hanem pótolja is a hézagokat s maga a bíráló is hozzájárul pár adattal a hiányok pótlásához. — H a j n a l M á r t o n Melich János *Szláv jövevényszavaink* című munkájának eddig megjelent első kötetéről mutatja ki, hogy nagy tájékozottsággal, jó módszerrel megírt könyv, melynek

az eddigi felfogással ellenkezőleg végső következtetése minden kétségen fölül áll. — A *Külföldi irodalom* című rovatot Kallós Edének Ulrich von Wilamowitz-Moellendorfnak *Satzungen einer milesischen Sängergilde* cz. művéről írt ismertetése nyitja meg, a melyben a német tudós munkájának tanulságait mutatja be. — Szabó Károly Joachim Merlantnak *Le roman personnel de Rousseau à Fromentin* című irodalomtörténeti monographiáját ismerteti. Nem mindenben ért egyet a szerző felfogásával, de általában megbízható kalauznak tartja a személyes regény francia képviselőinek ismeretére. — A *Philologiai programmértekezések* rovatában Major Károly három program-értekezést bírál. Klauber Frigyesnek *Kovács Pál és a novella* című dolgozatát tartalmi szempontból elég jónak, de compositio tekintetében gyarlónak tartja; — Bausz Teodoriknak *Tóth Lőrinczről* szóló emlékbeszéde nem nyújt semmi újat, de az ismert adatokat ügyesen csoportosítja; — Madarász Flóris *A modern dráma* címmel a Nemzeti Színház deszkáin színre kerülő több külföldi és pár hazai drámáról mondott itéletét megbízhatónak mondja. — Révai Sándor Zalai Mihálynak *Petőfi mint színész* című emlékbeszédét sikerült dolgozatnak itéli. — A *Vegyések* között K. L. (Katonalajos) Stemplinger Ede a homerosi eposzok hatásáról adott összeállítását, rövid megjegyzésekkel kísért bibliographiai vázlatait, ismerteti; — V. J. (Vértesy Jenő) egy újabb adatot közöl a Toldi szerelme forrásaihoz; — cs. (Császár Elemér) a Klasszikus Regénytár III. és IV. sorozatáról, Gyulai Ágost pedig Kiss Áron Losontzi Istvánjáról emlékszik meg dicsérettel; Gyöngyösy László Arany János három ismeretlen alkalmi versét közli; — l. (Láng Nándor) az olympiai Heraion két oszlopának fölállítására vonatkozó adatokat közöl; — Vértesy Dezső, valamint Balogh Miklós a Közlöny régebbi füzetében közölt két dolgozathoz közölnek helyreigazítást. — A *Beküldött könyvek* között Fejes Áron helyesírási szabályai, Nádai Pál A magyar népetimologia című füzeté és Simonyi Zsigmondnak Az ikes ragozás történetéről szóló tanulmánya van pár szóval bemutatva.

Ugyane folyóirat IV. (áprilisi) füzetének első helyén Bleyer Jakab értekezése olvasható *A Nibelung-monda második felének keletkezése és kialakulása* címmel, melyben a Burgund-monda történeti elemeit kutatja s célja első sorban összefoglalni és áttekinthető csoportosításban mutatni be azokat a főbb eredményeket, melyekhez a magyar hünmónda germán elemeinek vizsgálatából a Nibelung-monda második felének fejlődésére, chronologiai és geographiai kialakulására nézve jutott. — Erdős József folytatja a Közlöny III. füzetében megkezdett vizsgálódását *Az újszövetségi kánon fordításairól* és ezúttal a gót, ósláv, német, angol, holland, valamint magyar fordítások kéziratosa és nyomtatott szövegeinek birálatosa ismertetését adja. — Tolnai Vilmos *Tompa Mihály és a Polgári Lexikon* cím alatt kimutatja,

hogy Tompa Mihály kiváló szeretettel választotta elbeszélő költeményeinek tárgyát BUDAI FERENCZ Polgári Lexikonjából. Ismerteti Tompának azt a tiz költeményét, mely vagy egészében, vagy részleteiben a Polgári Lexikon nyomán keletkezett s közli az eredeti szöveg megfelelő részeit. — FÖRSTER Aurél latin nyelven írt értekezésében, *Symbolae criticae in librum Aristotelis De Anima primum*, Simplicius és Philoponos kommentárjainak új kiadásaira támaszkodva, Aristoteles illető munkájának egy pár homályos helyét világítja meg. — A *Hazai irodalom* rovatában THÚRY Józsefnek a M. T. Akadémia kiadásában megjelent munkáját, *Török nyelvemlékek a XIV. század végéig*, ismerteti PRÖHLE Vilmos. Nemesak nagy szorgalommal és a szakirodalomban való teljes tájékozottsággal megírt könyvnek tartja, hanem mint a török nyelvemlékeknek első összefüggő ismertetését, egyenesen hűzgapótló munkának. — CSÁSZÁR ELEMÉR a Franklin-Társulat kiadásában megjelent *Magyar Remekírók* című gyűjteményes vállalatnak II. és III. sorozatát ismerteti s ennek keretében részletesebben megemlékszik az egyik regényről, IVÁNYI ÖDÖNNEK A püspök atyafisága című kétkötetes kellően nem méltányolt munkájáról. — PE CZ Vilmosnak *A classica philologia jövője, tekintettel hazai viszonyainkra* című akadémiai székfoglalóját méltatja részletesen D A R K Ó J E N Ő; elismeréssel adózik vezér-gondolatáért, egy magyar kézikönyv megalkotásáról, mely egységbe foglalja az ó-, közép- és újkori görög-latin philológiát. Védi azonkívül Pecz encyclopaedikus rendszerét az eddigi támadások ellen. — A *Külföldi irodalom* rovatában KÉGL SÁNDOR Schrinjen J. *Inleiding tot de studie der vergelijkende indogermansche taalwetenschap* című munkájáról mutatja ki, hogy az összehasonlító indo-árja nyelvészetnek ez a rövidre szabott, de minden lényegest fölkaroló kézikönyve igen használható vezérfonal, különösen egyetemi hallgatók számára. — PÉCSY BÉLA Cinquini Adolf *Index Phaedrianus*-át dicséri pontosságáért. — Parisi Pasquale-nek *Compendio di letteratura universale* című egyetemes irodalomtörténetéről CSÁSZÁR ELEMÉR ír. A munka beosztása szerinte nem czélszerű, tárgyalásmódja ósdi, de mint compilatio megállja helyét; a magyar rész lelkesen van ugyan megírva, de teljesen tájékozatlanul. — L Á N G N Á N D O R egy olasz nyelvű görög régiségtant, Inama Vigilio *Antichità greche, pubbliche, sacre e private* ismertet, mely nemesak ügyes összefoglalás, hanem értékesíti a legújabb kutatásokat is. — A *Vegeysek* között B A R C S A J Ó Z S E F közli Hécei Dániel naplójának KAZINCZYRA vonatkozó részletét; — L E N G Y E L M I K L Ó S az Ember tragédiájának egy jelenetére utal, mely szerinte ARANY Hidavatásának volt a forrása; — ezután egy rövid ismertetés következik Vári Rezsőnek a *Byzantinische Zeitschrift*ben megjelent s a közép-görög taktikusokat tárgyaló munkájáról; — B L E Y E R J A K A B Hoyer Károlynak *Zur Einführung in die Goethe-Literatur* című kis füzetét ismerteti. Több kisebb rovat s a *Külföldi Könyvészet* teszi teljessé a füzetét.

3. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE januári számában Földes Béla *Az elítélhetőség matematikai és statisztikai alapjairól* közöl értekezést. Érdekesen jellemzi ama kísérleteket, melyek a valószínűségi számítás alkalmazásával különösen matematikusok, így: Condorcet, Laplace, Poisson, Cournot stb. részéről történtek arra vonatkozólag, hogy a vádlottak bűnösségének, illetve az ítélkező bíróság igazmondásának vagy tévedésének valószínűsége megállapíttassék. Szerző a matematikai módszert nem tartja eredményesen alkalmazhatónak és részletesen sorolja fel azon tényezőket, melyek a társas bíróság szavazatainak számán kívül befolyást gyakorolnak az ítéletre. A statisztikát tartja egyedül hivatottnak arra, hogy az elítélhetőségre vonatkozólag felvilágosítást nyújtson, mert a megfigyelések egész sorozata útján megbízható megoldás várható. Magyarország, Németország és Ausztria bűnügyi statisztikájából számos példával világítja meg a feljelentések és elítélések, illetve felmentések arányát. Majd pontokba foglalja azon adatokat, melyeket a statisztika szolgáltathat; nevezetesen 1. az elítélések és felmentések arányát; 2. az elítélések és felmentések arányát a büntettek és büntetések különbözősége szerint; 3. a felebbezések és semmiségi panaszok arányát. Értekezése végén a következő fogalommegállapításokra jut: 1. Általános vagy vélelmezett elítélhetőség, a mely a vádemelések számában nyer kifejezést. 2. Különös vagy igazságszolgáltatási elítélhetőség, melyet a bíróság ítéletei juttatnak kifejezésre. Ezenkívül megkülönbözteti még a tényleges elítélhetőséget, mely az igazságosan és ártatlanul elítéltek számát zárja magába, de melyből hiányzik a lappangó elítélhetőség: a felmentett vagy fel nem ismert bűnösök száma. Ha a tényleges elítélhetőségből levonjuk az ártatlanul elítéltek számát és hozzáadjuk a lappangó elítélhetőséget, új fogalmat nyerünk, melyet erkölcsi elítélhetőségnek lehet nevezni. — H a n t o s E l e m é r *Hitelszervezetünk fejlődésének újabb irányáról* ír. Nagy vonásokkal eseteli hitelintézeteink nagymérvű fejlődését, mely különösen az utolsó évek nagymérvű tökéfelemelésében, továbbá a fővárosi pénzüzetek szaporodásában, a fővárosi intézetek vidéki terjeszkedésében, a vidéki intézetek szaporodásában és azok központi tömörülésében nyer kifejezést. Foglalkozik a hitelszervezet fellendülésének okaival is és különösen arra mutat rá, hogy az iparnak és kereskedelemnek hosszú időn át való pangása miatt az összes megtakarított tőkék a hitelüzletben kerestek alkalmazást. Külön részekben szól a személyi hitel és a jelzáloghitel szerveiről; a socialpolitikai és a nemzeti irányról, valamint a nemzetiségi pénzüzetekről. Reform-törekvések czímen hangsúlyozza, hogy új pénzüzetekre alig van szükség, de a meglevőket tökéletesíteni kell. E végből az elszigetelten működő hitelintézetek tömörülését és a külső ellenőrzést ajánlja. Az ellenőrzés szempontjából egyoldalúlag sem az állami ellenőrzést, sem az önkormányzatot nem tartja ajánlatosnak. Helyes megoldásnak azt tekinti,

hogy az állam önkormányzati alapon nyugvó kötelékbe való belépésre kényszeríti a hazai összes pénzintézeteket vagy pedig a szövetkezeti törvényjavaslatban tervezett ellenőrzési rendszert ajánlja, melynél fogva a bíróság arra képesített egyének közül fölülvizsgálókat rendel ki, az országos kötelék tagjai felett azonban csak a köteléki központ gyakorolja az ellenőrzést. A fődolog az, hogy nálunk csak oly önkormányzati ellenőrzés lehet sikeres, melynek törvényes támpontja van. — H a v a s M i k s a, Bálint Antalnak *Az új földtehermentesítés kérdéséhez* című tanulmányával foglalkozik és különösen a jelzálog-kölcsönök stornójáról ír. Kivihetetlennek tartja Bálint javaslatait és a stornódíjak jogosultságát igyekszik bizonyítani. — B e c k D é n e s *A pénz megdrágulásának okairól* közöl rövid tanulmányt és különösen jegybankunknak nem elég nagy adómentes jegykontingensében látja a bajnak okát. A bank tőkéjének emelését, a forgalom eszközeinek szaporítását és a kontingentálási rendszer megváltoztatását ajánlja. — F e r e n c z i I m r e *A magyar ipari munkásság szakszervezeti mozgalma és strike-jai* czimmel nagyobb tanulmány közlését kezdi. Igen gazdag anyaggyűjtés alapján vázolja a magyar szakszervezeti mozgalom keletkezését és fejlődését. — *A Közlemények és Ismertetések* rovatában K o v á c s G á b o r, Balás Károly *A népesedés* című könyvéről ír. Kimutatja, hogy e mű nem népesedéstan, hanem inkább népesedési politika, mert az elméleti kérdéseket szerző alig érinti. Gáncsolja Balásnak dolgozási módját, mely lehetlenné teszi a használt források ellenőrzését, viszont pedig a jegyzetekben találmomra pontatlanul összeállított forrásművekkel csak zavarólag hat és a szakszerűséget meg nem óvja. A faji és nemzeti szempontok kiemelkednek Balás munkájában, de az egyes társadalmi rétegek csoportosítási feltételei, gazdasági viszonyai nem. — — v i t s — Ernst v. Halle *Amerika* című könyvét, W a l l s o n, Galgóczy Károly *A kisbirtokosok országos földhitelintézete 25 éves fennállásának emlékkönyve* című munkáját, K g. Réz Mihály *Magyar fajpolitikáját* ismerteti. A Közgazdasági Társaságban tartott vita a hitelszervezetünk fejlődéséről és a *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* zárják be e számot.

Ugyane folyóirat februári számában ifj. L e o p o l d L a j o s nagyszabású tanulmányt közöl *Az aratógép szociológiájáról*. Az aratásnak mechanikáját, az üzem kérdését, az aratógépek terjedésének számait, az aratás társadalmi feltételeit vázolja nagy történeti és statisztikai adathalmazzal, mely, a mennyire a hazai adatok rendelkezésre állottak, ezeket is magába zárja. Részletesen foglalkozik az aratás társadalmának kérdésével az aratógépek beözönlésekor, a munkapiacot, a munkabért és munkaidőt, a strike-ot és kivándorlást külön véve szemügyre. Roppant értékes adatokat közöl arról, hogy a magyar arató népeség egészségi állapota hogy alakult át az aratógépek hatása alatt. Legfontosabbak azon következtetései, melyeket *eredmények* czimmel közöl. A mely társadalom rátér a géparatásra a

nélkül, hogy ugyanakkor minden más feladatot félretéve ereje összedesésével a kenyeret vesztett feles népesség más irányú foglalkoztatásáról gondoskodik, magára vessen, ha parasztsága még teljesebben degenerálódik vagy kivándorol. A más irányú foglalkoztatást megadhatja a belterjesebb mezőgazdaság, még inkább az ipar és kereskedelem; mindennekeftett azonban a gazdasági élet szervezése. A középkori parasztípust az újkori törvényalkotások nem tudták kiirtani, de az aratási gépek terjedése véget vetett a mezőgazdasági, nem képzett munkásosztály életének. Óriási folyam módjára árad ki e pusztuló osztály a régi gabonaföldekről keletre-nyugatra új feltételek közé, új élet réményében, új televények felé. Az itt maradó részt is esökkenő munkabírás és ki nem apadó nyugtalanság emészti. Őket a régi sorsban megtartani nem lehet. Az ő ügyüket felvenni, a gépek diadalútja mellett megépíteni az új megélhetési lehetőséget, ezért érdemes egy egész nemzedék erejét áldozni. — Heller Farkas *A határháson elméletéről és az uralkodó értékelmletekről* közöl elméleti, a vitás részleteket bonczoló tanulmányt. — Ferenczi Imre folytatja *A magyar ipari munkásság szakszervekedési mozgalmáról és strikjaíróiról* irt tanulmányát; értekezése e részében a XIX. század utolsó éveinek fejlődését vizsgálja. — *A Közlemények és Ismertetések* rovatában — vits — Méline: *Le retour à la terre et la surproduction* indusrielle című nagy feltűnést keltett munkáját alaposan bonczolgatja. Magyarország szempontjából teljesen hamisnak tartja az e könyvben kidomborodó felfogást, mely szerint az ipari munka felszívó képessége tényleg megakadna és az ipari munkást a mezőgazdaságban kellene elhelyezni; de helyesli bíráló mindazt, a mit szerző a mezőgazdasági munkás anyagi jólétének, társadalmi, esetleg állami intézmények útján való fokozásáról ír. — *Kg.* Eheberg *Finanzwissenschaft*-jának VIII. kiadását, valamint Krzymovskij: *Felső-Elsass egy kerületéről irt gazdasági monographiáját* röviden ismerteti. — *S. Rácz Lajos* *A kartellek és szabályozásuk* című könyvéről szól, melyben csak az irodalomban eddig elhangzott irányelvek megbeszélését, ezenkívül semmi újat nem talál. — *Géber* részletesen elemzi az iparfelügyelők 1904. évi tevékenységéről kiadott jelentést és nagyon helyesen gáncsolja az 1903 óta és különösen az elmúlt esztendőben lábrakapott azon eljárást, hogy tömegesen neveznek ki fizetéstelen segéd-iparfelügyelőket. — *Kg.* Sugár Ignácznak a *Kereskedelmi és Iparkamarák* czimű könyvét ismerteti, mely az egész kamarai intézményt alaposan tárgyalja. — *A Magyar Közgazdasági Társaság üléséről* szóló jelentés és a *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* zárják be e számot.

Ugyane folyóirat márcziusi számában Jankovich Béla az *Értékelmlet mechanikai alapelveiről* érdekes elméleti tanulmányt közöl. Részben visszatérve a physiokratáknak annyira félreismert tanítására, természettudományi alapon az organikus világ energia-többletet képező termelésére alapítja az érték keletkezését. — *M* a n

delló Károly *A magyar állam bevételei és kiadásai 1868—1903.* címen állami háztartásunk legfontosabb számadatait 18 táblázatban teszi közzé azon sajtószervi rendszer szerint, melyet régebbi ugyanily irányú dolgozataiban követett. — Heller Farkas *A határhaszonnól és az uralkodó értékelméltekről* szóló tanulmányát befejezi és különösen a határhaszon elméletnek és munkaelméletnek újabb közeledését mutatja ki. — Ferenczi Imre folytatja *A magyar ipari munkásság szakszervezeti mozgalma és strikejai* című értekezését. Ezúttal a szakszervezetek tagforgalmát és a munkaközvetítést 1904-ben tárgyalja. — *A közlemények és ismertetések* rovatában Téglás Gábor Hirschfeld klasszikus munkáját *A római császári kormányzatról Diocletianusig* ismerteti; az ismertetés közgazdaságtani szempontból különösen a császári villák és kertek, az ager publicus és a tábori territoriumok kezelését, a bérlők ügyeit stb. tárgyalja. — Havas Miksa az osztrák pénzügyminister értékes *valuta-statisztikai* kiadványairól értekezik, Moldoványi István az *1903-iki hollandi vasúti strike* — Stillingnek — francia nyelven irt munkáját bírálja. Az értékelmélet mechanikai alapelveiről fejlődött vita, a Magyar Közgazdasági Társaság 1905. évi működéséről szóló jelentés, a zárszámadás, költségvetés és a társadalom-gazdaságtani bibliographia zárják be a számot.

Ugyane folyóirat áprilisi számában Kovács Gábor *A népesedési elmélet újabb fejlődéséről* ír. Mindenekelőtt Malthus tanítását és a későbbi malthusianisták nézeteit mutatja be; majd rátér a természettudományi, különösen biológiai alapon álló tudósok és első sorban Spencer elméletére. — Moldoványi *Strike esetére való biztosítás* címen ír azon újabb, különösen németországi és ausztriai kísérletekről, a melyeket a szervezett munkaadók a végből tettek, hogy strike esetén beálló károk ellen magukat biztosítsák. Szerző részletesen elemzi a különböző biztosítási módszereket és a biztosítási szervezetek befolyását az egyes vállalkozók rendelkezési körére. Skeptikusan ítéli meg a strike esetére való biztosítás ügyét. — Berényi Pál a *Betterment adózást* tárgyalja. Általában véve az értéknövekedés megadóztatását elemzi, majd a Magyarországon, Franciaországban, Belgiumban, Németországban fennállott vagy fennálló adórendszereket vizsgálva, kiemeli azokat az elemeket, a melyek betterment adózás természetével bírnak. — Ferenczi Imre befejezi *A magyar ipari munkásság szakszervezeti mozgalmáról és sztrájkjairól* irt nagyobb tanulmányát. Különösen a 90-es évek közepén, majd pedig az 1904-ben előfordult munkabeszüntésekről szól. Végző következtetésében arra a helyes tételre jut, hogy a munka szervezettsége nálunk is előidézte a munkaadók szervezését, melynek folyamánya a kollektív munkaszervezés térfoglalása. Ez pedig socialpolitikai szempontból határozottan kedvező fejlődési tünet. — *A Közlemények és ismertetések* rovatában Matlekovits, Katona Sándor *A közös vámterület* című munkáját ismerteti, majd pedig a Chamberlain-féle tarifa-

bizottságnak jelentését az egyes fonó-szövőiparágak helyzetéről részletesen mutatja be. — Kenéz Béla *A városok fejlődése és jelentősége* című füzetéről Heller közöl bírálatot és szerző fejtegetéseit sok tekintetben kiegészíti. — Befejezésül M.— v. d. Borgh *Socialpolitikáját* bírálja és bár e munkának jelentőségét elismeri, rámutat arra, hogy szerző főleg a német viszonyok alapján alkotta meg rendszerét; a munkásvédelem kihagyását a socialpolitikából pedig bíráló hibáztatja.

Ugyane folyóirat májusi számában Matlekovits Sándor *A vámpolitika új korszaka* címmel nagyobb tanulmány közlését kezdi meg. Ez év márczius havában életbe léptek azok az új vámtarifák, melyeket a német új vámtarifa maga után vont, valamint azok az új szerződések és kiegészítő szerződések is, melyeket Németország és a többi államok ezen új autonóm vámtarifa alapján kötöttek. Így a legközelebbi 12 évre vámpolitikai állandóság áll be, de egyszersmind az egyes országok elzárkózottsága is fokozottabb mérvben fog bekövetkezni; a védvámrendszerrel kapcsolatos összes előnyök és hátrányok így fokozottabb mérvben jutnak majd kifejezésre és ennek vizsgálata alkotja szerző feladatát. Az egyes országokat szemügyre véve részletesen vizsgálja azután, gyakran tételenként és ügyesen szemléltető táblázatok segítségével, a kereskedelmi forgalomnak a vámok szempontjából való alakulását, külön szemlélve az agrár- és az ipari vámokat, valamint az azok közt lévő belső összefüggést. — Baumgarten Nándor és Meszlényi Artúr akadémiai pályadíjjal kitüntetett és legközelebb megjelenő munkájukból szemelvényt közölnek e címmel: *A védvám befolyása a kartellekre és trustókra*. Megdöntik azt a mechanikai felfogást, miszerint védvám és kartellek egymással egyenesen az ok és okozat összefüggésében állanak. Kimutatják, hogy rendszerint a védvám és kartell kombinációja az olcsó exporttal kapcsolatos magas belföldi árakat idézi elő, melyeket azonban az egyes termelő országok egymásközi versenye kölcsönösen egyensúlyoz. Megszünteti a védvám daczára az olcsó exportot a nemzetközi kartellek alakulása, melyek a kivitel szabályozzák, valamint oly vállalatok keletkezése, melyek főkapitásokkal több országra terjesztvén ki működésüket, mindenütt egységes árpolitikát folytatnak. Foglalkoznak azután azzal, hogy a vámpolitika a kartellekkel ellentétes irányba is fordulhat és védőeszköz is lehet a kartellek visszaéléseivel szemben, de kimutatják, hogy a védvám megszűnése vagy a vám leszállítása sem mindig óvszer a kartellek ellen, mert csak másodszorban veszélyezteti az egész iparágakra kiterjedő kartelleket, elsősorban csupán a gyöngye versenytársakat söpri el, melyek a vámleszállítás után és folytán legelőször dőlnek ki. Végül magyarországi viszonyokkal foglalkoznak behatóan és az önálló vámterülettel beálló helyzetről azt mondják, hogy az előreláthatólag erőteljes kartellalakítást vonna maga után. — Kovács Gábor *A népesedési elmélet újabb fejlődése* című értekezését folytatva a neo-malthusianismus kérdését, majd

Hansennek népeességáramlati elméletét és a hozzáfűződött irodalmat részletesen elemzi. Befejezésül helyesen jegyzi meg, hogy csak a különböző irányú felfogások eddig még hiányzó, de várható synthesise viheti előbbre az elméletet. — Berényi a *betterment adózásról* irt értekezésének folytatásában az angol adótörténetet vázolja ezúttal. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában Matlekovits szép ismertetésben együttesen bemutatja négy német kereskedelem-politikai munkának eredményeit, melyek különösen a legnagyobb kedvezmény záradékát, valamint Németország és Amerika kereskedelem-politikai viszonyait tárgyalják. — Téglás Gábor nagy apparatussal a rómaiak *anabolica* nevű termény-adójának szállítási jelzéséről és hivatali kezeléséről ír. — Moldoványi István az osztrák munkáshivatalnak kötétéről, mely a munkásbiztosítási ügy reformjáról gyűjtött orvosi szakvélemények eredményét tartalmazza, közöl nagy és beható ismertetést. — A Magyar Közgazdasági Társaság közgyűléséről szóló jelentés zárja be a füzetet.

Ugyane folyóirat júniusi számában Gerster Miklós *A kenyérgabonárák alakulását* vizsgálja. Új irányú, alapvető kutatások ezek, a melyek az utolsó 20—25 esztendőnek összes adatait részletes elemzéssel figyelembe veszik és exacte formulázott tételekre vezetnek, a melyekkel szerző a kivitel és a fogyasztás függését a termés nagyságától, a behozatal kapcsolatát a búza-árral, a januári és júniusi árak hatását stb. tanulmányozza. — Matlekovits Sándor befejezi „*A vámpolitika új korszaka*” című értekezését. Németország a kontinens számára magas vámokat teremtett meg. Nagybritanniában az anyaország egyelőre szabad kereskedő maradt, de a gyarmatok a kedvezményes politika felé hajolnak, a mi esetleg vámháborúra szolgáltathat okot, ha valamely ország szigorúan értelmezi a legnagyobb kedvezés jogát. Az amerikai Egyesült-Államokban egyelőre a vámautokratia uralkodik. Ezzel szemben az egyes államok együttes fellépése nem valószínű. Középeurópai szövetkezés Amerikával szemben tulajdonképen csak akkor volna lehetséges, ha a szövetkezés sokkal szorosabb lenne, mint a hogy az a jelenlegi szerződéses viszonyokból folyik. — Berényi Pál folytatja *A betterment adózás kérdéséről* irt tanulmányát. Ezúttal az amerikai viszonyokat jellemzi. — Krausz Gyula *Új kereskedelmi társaságok* című cikkében a korlátolt felelősségű társaságokat jellemzi és a Gy. O. Sz. törvénytervezetét e társaságokról bírálja. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában Hólek Sámuel a kereskedelemügyi ministerium kiadásában megjelent emlékiratot *a kivitelről* bővebben ismerteti. — Mandello Gyula Stier—Somló: „*Deutsche Socialgesetzgebung*” socialpolitikai munkáinak első kötetét ismerteti és Kovács Gábor Tarczali Zombory Ida „*Erdély pénz- és hadügyéről*” (1658—1690) irt tudori értekezését bírálja. — A társadalomgazdaságtani bibliographiának május és június havi része ugyancsak a júniusi számmal egyidejűleg jelent meg.

Ugyane folyóirat júliusi számát Ruttkay Vilmos: *Chamberlain vámpolitikájának újabb fordulata* című cikke nyitja meg. Chamberlain három éven át hirdette, hogy Anglia jelenleg fennálló közgazdasági politikája végromlásba fogja dönteni az országot. Chamberlain sötét jóslatai kezdetben általános érdeklődést, sőt valóságos rémületet keltettek; a közvélemény követelte a kérdést megvilágító adatok hiteles és részrehajlatlan közzétételét. Azonban alig jelentek meg a „Board of Trade“ nagyterjedelmű statisztikai adatai, a közönség aggodalmi rohamosan csökkentek. Az egymást sűrűn követő hivatalos kimutatások kézzelfoghatóan bizonyították a majdnem határtalan gazdagság állandó és következetes gyarapodását. A fennálló gazdasági rendszerben egy pillanatra megrendült bizalom ismét visszatért, a szabad kereskedelmi rendszer szerencsésen kiállotta a tűzpróbát. A szabad kereskedelmi rendszer mellett a munka és productumai a legmagasabb értékükben jönnek forgalomba, míg a vámrendszer ezt megakadályozza, mert a vám miatt a forgalom a maximális értéken valamivel alul történik. A védővamos rendszer Angliában különösen veszedelmes volna, mert itt a kereskedelem és létalapja óriási mértékben függ a teljesen szabad bevittől. Anglia ugyanis élelmiszert és nyersanyagokat importál és kész gyártmányokat exportál. Védővámrendszer mellett Anglia a külföldi államoknak egyedül iparát lenne képes sujtani, míg ezek nemesak az angol gyáripár termékeinek behozatalát, hanem azon nyers anyagok és élelmiszerek kivitelét is megvámolhatnák, melyeket Anglia semmi körülmények között sem nélkülözhet. Chamberlain tudatában lévén a programjában rejlő veszélyeknek, sietett reformjavaslatait egy magasabb ideális czéllal összekapcsolni s erre legalkalmasabbnak az imperialismus eszméjét találta. Prófétaí ihlettséggel hirdette a hatalmas angol világbirodalom összeomlását, mit egyedül csak az ő reformjavaslatai menthetnek meg. Szerinte a birodalom alkotó részeit, az anyaországot a gyarmatokkal összekötő eszményi kapcsolatok helyébe, kereskedelmi érdekeken nyugvó nemesebb kötelék létesítése lenne szükséges. E tervek az első pillanatban igen tetszetősnek látszanak, de józan üzleti szempontból tekintve a dolgot, azonnal kitűnik a tervek tarthatatlansága. Propozíciói szerint a gyarmatok által az anyaországból származó árúknak nyújtott kedvezményes eljárás viszonzásául, az anyaország előnyöket adna a gyarmatokból eredő bevittnek oly módon, hogy vámokkal sujtaná az idegen országokból importált cikkeket. Ezzel azonban teljesen tönkre tenné az angol exportot, mert ingyen nem adhatná árúit, a gyarmatok pedig nem nyújtanának piacot és kereken visszatásitanák mindazon angol gyártmányokat, melyek saját nemzeti iparukkal versenyeznek. Másrészt pedig nem lehetne egy olyan vámrendszert alkotni, mely állandóan egyforma előnyökben részesítene minden gyarmatot. Elégedetlenségek, surlódások állanak be és a vámrendszert örökösön javítani, igazítani kellene. A józan angol választó-

polgárok mindezt belátva, nem ültek fel Chamberlain hangzatos beszédeinek és elejtették terveivel együtt öt is. — B e r é n y i P á l folytatja és befejezi *A betterment-adózás kérdése* című értekezését. A hatóságoknak a betterment-adózásra vonatkozó jogköre korlátozására már 1852-ben hoztak törvényt, melyet még számos más törvény követett. A sokféle törvény és szabály, a hatóságok önkényeskedése és a gyakorta ellentétes eljárás végre arra kényszerítette a new-yorkiakat, hogy egységesen szabályozzák a special assessments ügyét. Ez meg is történt az 1882-ben kiadott „Consolidation-Act“ által. Ezen törvény első sorban a „Board of Assessors“ hivatalt szabályozta, mely hivatal feladata volt az adó alá eső ingatlanok valódi értékét kikutatni és kiszámítani, hogy mennyi esik azok mindegyikére a létesített közmunkák költségeiből. E hivatal kiszabása ellen felebbezésnek volt helye a „Board of Revision and Correction“-hoz. Az adóketést illetőleg általános szabály az volt, hogy csak azon ingatlanok fizetik az adót, melyek a létesített javításokkal határosak; ha azonban más ingatlanok is esnek a betterment területbe, akkor ezt zónákra osztják fel, mert minél távolabb esik az ingatlan a létesített javítástól, annál csekélyebb az érték növekedése és ennek folytán az adó is. Oly esetekben midőn utozák áttöréséről, szűkítéséről volt szó, mely munkálatok ingatlanok kisajátítását tették szükségessé, az eljárást a Board of Street Openings vezeti. A kisajátítandó ingatlanok értékének felbecsülését, az egyes ingatlanok értéknövekedését vagy csökkenését és az adózási tervet egy bizottság állapítja meg, a Commissioners of Estimate and Assessment. A szabály azonban itt is az, hogy az adó nem lehet több az ingatlan értékének felénél. E bizottság munkája alapján a középítési bizottság részletes térképeket készít. E munkálat ellen felebbezni lehet a törvényszékhez, melynek ítélete után a special assessments az ingatlant terheli és egyben a tulajdonos személyes tartozása is, melyet 60 nap alatt meg kell fizetni. A késedelmes adós 7% késedelmi kamatot fizet, ha pedig 3 év alatt az adót meg nem fizeti, ingatlanát elárverezik. New-Yorkban a Consolidation-Act életbe lépte előtt borzasztó corruptió dühöngött, melynek megszüntetésére külön hivatal szerveztek. A számos visszaélés dacára a special assessments elve lázas gyorsasággal terjedt el Amerikában. Gyakran megtörtént azonban, hogy a tervezett építkezéseket megcsinálták, azonban az adót csak utólag, néha nagyon későn lehetett kivetni. Hogy ezen segítsenek, New-Yorkban a múlt század hatvanas éveiben törvényt alkottak, hogy „Improvement-Bonds“-t bocsáthassanak ki és azokat névértékben eladhassák. A kibocsátott kötvényeket legkésőbb 10 év alatt vissza kellett váltani. A pénzszerzésnek ez a könnyű módja azonban nagyon sok könnyelmű vállalatba sodorta az amerikai városokat. Különösen New-Yorkban történt rendkívül sok visszaélés, úgy hogy 1876-ban már több mint 22 millió dollár értékű bonds adósság állott fenn, melynek nagyobbik felét kénytelen volt New-York városa fundált

adósságai közé besorozni. Mindennek daczára a betterment-elv mindinkább terjedt, különösen mióta az Egyesült-Államok congressusa is kimondotta, hogy bizonyos építkezések és javítások költségeinek fedezésére teljes joggal lehet különös adókat kivetni és behajtani. Az Egyesült-Államok betterment adója között nemcsak formailag, de tartalmára nézve is van különbség. Némely államban csak az érdekelt ingatlanok tulajdonosai fizetik az adót, másokban pedig a község is hozzájárul. Nagyon különböző az eljárás a betterment-adó kivetésének alapja körül is. Néhol az utca mentén elfekvő homlokkal arányában, másutt az ingatlan területének nagysága vagy az ingatlan és az épület értéke alapján vetik ki az adót. Hogy a betterment-elv alkalmazása mily nagy hatással volt az amerikai városok gyors és nagyszabású fejlődésére, legelőnkebben Boston példája bizonyítja. 1866-ban hozták a város átalakítási terveiről szóló törvényt; 1866-tól 1880-ig 22 millió dollárt költöttek Bostonban utcák törésére, kiszélesítésére, csatornák építésére, s mindez szinte játékszerű könnyedséggel történt, anélkül, hogy a városra nagy terhet róttak volna. Szerző ezután a betterment-adó mivoltát fejtegeti. A betterment adózás mivoltát igen jelentékeny irodalom ismerteti, de jobbára csak a kérdés gyakorlati és politikai részének megvilágításával foglalkozik. Mindmáig nincs megállapítva, hogy adó-e a bettermentért járó ellenszolgáltatás vagy csak járulék? A betterment megadóztatására vonatkozó törvények és magának az elvnek alkalmazása azt bizonyítják, hogy a betterment megadóztatása lassan fejlődött és lokális karakterét mindvégig megőrizte. Ezt semmi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy a special assessments az Egyesült-Államokban, éppen úgy mint a többi helyi adó, mely az ingatlant terheli, az ingatlan tulajdonosa által fizetendő, míg Angliában ez is, miként a legtöbb községi adó, a birtokost terheli. Angliában fölvetették a kérdést, hogy általános községi adó-e a betterment-adó, vagy csak olyan járulék, a melyet a kapott értékért kell visszafizetni a községnek, a mely az értéknövekedést közalkotásai által adta. Mert ha nem egyénileg meghatározott értéknövekedésért kell fizetni, akkor mindenképp terhel bizonyos kulcs szerint, ellenkező esetben pedig csak azoknak kell betterment-adót fizetni, kiknek ingatlana értékében emelkedett. Kétségtelen, hogy a betterment-adózásnak épp abban rejlik kiválóan nagy nehézsége, hogy nagyon nehéz megállapítani azt, hogy hol végződik az általános haszon és hol kezdődik a speciális, az egyénileg meghatározható nyereség. A betterment-tax adó is, meg nem is adó, mert benne van a kötelező fizetés eleme és azért is, mert kivetésének gyökere a közhatalom egyik formájának abba a jogába nyúlik vissza, mely szerint ki is vehet és be is hajthat adót. Hiányzik azonban belőle számos elem, melyek az adókat jellemzik, főképen hiányzik az általánosság. Jellemző sajátsága a betterment-adónak a viszonyosság, mely tulajdonság egyik adóban sem jut annyira kifeje-

zésre mint éppen a betterment-adóban. A betterment-adó főjellemonása, hogy egyénileg megállapítható haszon, értéknövekedés legyen az alapja. E tulajdonsága sem az illetékeknek, sem a járulékoknak nincsen meg. Kérdés még, hogy személyes kötelezettség-e a betterment-adó vagy dologi teher, mely az ingatlan tartozása? Angliában meg van oldva ez a kérdés, hol dologi tehernek minősítették, mit első sorban a bérlő birtokos tartozik megfizetni és csak ha erre képtelen volna, veszik meg a tulajdonoson. Amerikában a special assessments a tulajdonost terhelve, a kérdés máig sincs megoldva. Végül meg kell még különböztetni a betterment-adót az unearned incrementtől, meg nem szolgált értékelkedés fogalmától. A betterment-adó annak a javításokat, alkotásokat nyomon követő értékelkedésnek ellenértéke, a melyet a községi hatóság kezdeményez és hajt végre. Az unearned increment, a meg nem szolgált értékelkedés inkább a társadalmi és gazdasági fejlődés kapcsán támadt. A betterment oly értéknövekedés, melyet a tulajdonos maga is elősegít, az unearned increment keletkezéséhez azonban nem járul hozzá semmivel sem. — Ezt követi Jankovich Béla cikke, ki *Az értékelmélet mechanikai alapelvei s a termelés és forgalom gazdasági tényezőjéről* értekezik. A termelésben három tényezőt szoktunk megkülönböztetni: a munkát, a tőkét és a földet. Ricardo bizonyította be, hogy a földművelés útján előállított termények értékénél a föld tiszta hozadéka szerepet nem játszik és kizárólag a termelésre fordított költség állapítja meg e javak értékét. A termények értékénél tehát kizárólag az előállítási költségek irányadóak, a munka és a tőkebefektetés összegének arányában. A javak értékénél első sorban a termelésre fordított munka aránya veendő számításba. A tőke, mely szintén munkának az eredménye, annak egyenértékében állapítandó meg. Ha a tőkét az abban felhalmozott munka arányában vesszük számításba, a termelés összes tényezőit munkában fejezhetjük ki. Termelőképességünk megállapításánál tehát első sorban a munkát kell figyelembe vennünk, másodsorban pedig a terménymennyiséget, melyet azzal képesek voltunk előállítani. Tudvalevőleg termelőképességünk az előállított terménymennyiséggel egyenes, a felhasznált munkamennyiséggel pedig fordított arányban áll; ha már most ezt a körülményt a különböző termelési folyamatok összehasonlításánál figyelembe vesszük és a munkát és a terménymennyiséget viszonyba állítjuk egymással, termelőképességüket ezek aránya fogja jelképezni, mit szerző a „termelés együtthatójának“ nevez. Konkrét esetben, ha ismerjük bármily termelési ágban a terménymennyiséget és az előállításra fordított munkát, ezek alapján a termelési együtthatót is pontosan megállapíthatjuk. Ha ezen arány számértékét akarjuk kiszámítani, ezt akkor érjük el, ha a munkanapot egységnek vesszük. Az ily módon megállapított terménymennyiséget „terményegységnek“ nevezhetjük, mivel az egységes idő alatt előállított terménymennyiségét tünteti fel, vagyis a termény egységéhez a termelési együttható-

nak egységes alapon való kiszámítása útján jutunk. Ily módon a különböző termelési együttthatóval dolgozó üzemeket egymással közvetlen összehasonlíthatjuk. Ha tehát ez az arányszám a javak minden osztályára alkalmazható, abban egyesítjük mindazon tényezők hatását, a melyek a javak termelésénél és forgalmánál általánosságban megfigyelhetők. Ily módon egyesítjük egyrészt az előállítási költségek, másrészt a kereslet és kínálat törvényét, melyeket eddig külön-külön kellett alkalmaznunk. Együttal azok hatását konkrét alakban és mennyiségi alapokon vehetjük fel számításba, a mi lehetővé teszi azok közvetlen összehasonlítását. — A füzet utolsó önálló cikke: *Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely thj. sz. kir. város közigazgatási leírása* B a r a b á s E n d r é től. A mai Maros-Torda vármegye az 1876. évi XXXIII. t. cz. alapján a régi Marosszékből, a régi Torda vármegye négy felső járásából, továbbá Naszódvidék két és Kolozs megye öt községének összekapcsolásából keletkezett, területe összesen 4324 km². Történelme a rómaiak idejébe nyúlik vissza. A magyarok bejövetele után hosszú ideig nincsenek adataink a megyéről, csak azt tudjuk, hogy lakossága a tatárjárás idején vitézül harczolt. A megye székelysége a nemzeti fejedelmek alatt kezd fontos szerepet játszani, ettől kezdve egészen az 1848/49. szabadságharc lezajlásáig minden fontosabb harczban, háborúban részt vett és derekasan megállta a helyét. Marosvásárhely keletkezése ismeretlen, először Kálmán király idejében történik róla említés, mely időben mint vásárhely volt nevezetes. Mai nevét és szabad királyi város jellegét Bethlen Gábor-tól kapta. Földrajzi helyzetét illetőleg Maros-Torda vármegye a délkeleti felföld északkeleti részén a Maros felső folyása vidékén terül el. Legnagyobb folyója a Maros, mely azonban csekély mélysége miatt csak Marosujvártól hajózható, egy nagyobb keleti és két különálló északi és nyugati részre osztja a megyét. A megye északi részét a Kelemenhavas déli lejtői, a déli és keleti részeit pedig a Görgényi havasok ágazzák be. A Maros jobbpartján elterülő része a megyének a Mezőség, melyet 400—500 méter magas domblánczatok hálóznak be. Nagyobb városa a megyének Szászrégen r. t. város, mely a fatereskedelem gócpontja. A vármegye székhelye Marosvásárhely sz. kir. város és önálló törvényhatóság; kir. ítélőtábla, több bíróság, számos állami és megyei hatóság és hivatal székel benne. Igen sok történelmi momentum fűződik a városhoz: kulturális szempontból nevezetes a 40.000 kötetet meghaladó könyvtára, melyet gróf Teleki Sámuel kancellár alapított. A vármegyének jelenleg Szováta fürdő a legnevezetesebb helye, melyet csodás alkatú sóstawai világhírűvé tettek. — A *Közlemények és ismertetések* rovatát K ö r ö s y J ó z s e f, E n y e d y L u k á c s és B a m b e r g e r B é l a nekrológiája vezeti be. — A *gyáripar közigazdaságtana* czímen (—v i t s) ismerteti Arthúr Shadwell: *Industrial efficiency. A comparative study of industrial life in England, Germany and America.* In two volumes. London. Longmans,

Green and Co. XIII. + 346 és 488 lap cz. művét. — Florián Károly *Társadalmi erkölcsstan* czimen Anton Menger: Neue Sittenlehre. Jena Verlag von Gustav Fischer. 1905 VIII + 82 lap című művével foglalkozik. Ugyancsak (— v i t s) bírálja *Agrarizmus és államháztartás* czimen dr. Sigmund Schilder: Agrarische Bevölkerung und Staatseinnahmen in Österreich. Leipzig u. Wien. 1906 VIII. + 176 lap című könyvét. — Végül *Az akkor és rokkantbiztosítás a Német-birodalomban 1904-ben* czimen Moldoványi István ismerteti rendkívül érdekesen a németországi rokkantbiztosítást, a *Nachweisung der Geschäfts und Rechnungsergebnisse der auf Grund des Invalidenversicherungsgesetzes errichteten Versicherungsanstalten und zugelassenen Kasseneinrichtungen für das Jahr 1904*. Reichstag. 11. Legislaturperiode. II. Session 1905/1906. Nr. 156. 57 lap — nyomán.

Ugyane folyóirat augusztus havi füzetét Ecsery Lajos cikke vezeti be, ki *A magyar búzaárak alakulása a múlt század közepétől fogva és az új mezőgazdasági vámok várható hatása* czimen értekezik. A gabonatermelés a múlt század elején még meglehetősen alárendelt jelentőségű volt az Alföldön. A mezőgazdaság legfontosabb ága az állattenyésztés, emellett igen jelentékeny még a bor-, méz- és a kendertermelés. A gabonának, különösen a búzának az ára, a csekély kereslet és a rossz közlekedési viszonyok miatt igen alacsony volt. A gabonakereskedés csak a negyvenes évek elején indul meg, legfontosabb piacai Pest és Kecskemét. 1842-ben egy köből búza ára 2 ezüst forint. Az 1846-iki rendkívül rossz termés miatt oly nagy volt a hiány a gabonában, hogy 1847 tavaszán közel 15 frt-ra (osztrák értékben) emelkedett a búza ára. Az 1850-iki esztendő igen fontos a gabonakereskedés történetében, mert ezóta élünk Ausztriával közös vámterületben. E nagy esemény már 1852-ben, de még inkább 1853-ban vált érezhetővé, mikor is Németországban a burgonya-termés nagy területen tönkrement s így sok magyar gabonát és lisztet vittek be a hiány pótlására. Az ötvenes és hatvanas években a búza ára rendkívül hullámzott, majd magas, majd alacsony árakkal találkozunk. Igen nagy volt a kivitel Francia- és Németországba 1860-ban és 61-ben, mikor kb. 8 millió vámmázsa gabona vitetett ki Magyarországból. 1863-ban ismét rendkívül rossz termés volt, az árak erősen emelkedtek, de mégsem voltak oly abnormis magasak, mint 1847-ben, mit az azóta épült vasutak kiegyenlítő hatásának és a virágzó gabonakereskedelem érdemének lehet betudni. Az 1867-iki kiegyezés, a mindinkább szaporodó vasutak és a fejlődő kivitel rendkívül jó hatással voltak a gabonakereskedésre. 1867—1870-ig mindig jó, sőt kitűnő termés volt, de azért a nagyfokú export folytán, állandóan jó ára volt a búzának. Hozzájárult ehhez még az 1870-ben kitört porosz-francia háború, valamint az ez időben keletkezett és gyorsan felvirágzó pesti malomipar. A malmok forgalma folyton erősödik, s ennek folytán csökken a gabonakivitel, míg a lisztkivitel nagy mértékben

emelkedik. Régebben Győr és Bécs voltak a magyar búzának legfontosabb piacjai, de a vezérserepet mindinkább a pesti piac ragadja magához, különösen mióta a gabonaüzletet is belevonták a pesti árú- és értéktőzsde hatáskörébe, mi 1868-ban történt. A tőzsdének rendkívül jó hatása volt az árak hullámzására, mely azóta sokkal csekélyebb, mit főleg az árak naponkénti tőzsdei jegyzésének és a hírszolgálat rohamos fejlődésének lehet tulajdonítani. 1871—1883-ig rendkívül magas búzáárakkal találkozunk, mely állandóan 10 frt körül mozog, de gyakran meg is haladja ezt. 1883—1890-ig 7—7.5 frt körül ingadozik a buza ára. A 90-es években már nagyobb az ingadozás, legmagasabbra, 12 frt-ra, 1897-ben emelkedik, mikor nagyon rossz volt a termés. Az utolsó hat év közül csak 1901-ben volt jó termés. A búza ára legmagasabb 1904 végén volt, mikor 9.80 frt-ra emelkedett. 1884 óta világszerte csökkent a búza ára. Ennek oka a termelés kiterjesztése, az intenzívebb gazdálkodás, a termelő államok exportjának fokozatos emelkedése és a szállítási költségek csökkenése. A legnagyobb buza-termő országok kivetele rendkívül emelkedik, az Északamerikai Egyesült-Államok 1895-ben 35 millió q; Keletindia 7.5 millió q; Canada 4 millió q; Argentína 10 millió q; Oroszország 40 millió q búzát és lisztet exportáltak. Magyarország hajdani jelentékeny buzakivitele teljesen megszűntnek mondható, mert a külföldi államokba rendkívül nagy a szállítási költség s így nem tudunk versenyezni az ottani árakkal. Lisztkivitelünk még valamivel jobban áll, 1904-ben még 761 ezer q-t vittünk ki a nyugateurópai államokba és Braziliába. Ezen szomorú eredményekkel szemben a közös vámterületen buzakivitelünk jól tartja magát, lisztkivitelünk pedig gyors fejlődésben van. 1903-ban kivittünk Ausztriába búzát közel 4 millió q-t; lisztet Ausztriába 6 millió, Bosznia és Hercegovinába 311 ezer q-t. A búza árának csökkenése legelőször az angol piacokon kezdődik, hová a tengerentúli államok, a rendkívül csekély szállítási költségek folytán igen nagy mennyiségű búzát szállítottak. Anglia mindamellett megmaradt a szabad kereskedelem hívének, s ezzel mezőgazdaságát teljesen feláldozta iparának. Franciaország és Németország mind magasabb védővámokkal nehezítik, sőt lehetetlenné teszik az idegen gabona behozatalát, s így teljesen meg is tudják védeni mezőgazdaságukat. Csak mi nem okultunk a példájukon. Románia és Szerbia, melyek kevesebb költséggel silányabb búzát termelnek mint mi, olcsó gabonájukkal elárasztanak bennünket, úgyannyira, hogy a mi búzáraink is az ő viszonyaik szerint alakulnak. Jó árakat csak akkor tudunk elérni, ha Romániában vagy Szerbiában rossz volt a termés. Különösen kitént ez 1904-ben, mikor a rossz termés miatt egy ideig magas áraink voltak, melyek azonban a nagy behozatal miatt nem tarthatták magukat. Ugyanis 12 ezer q kivitellel szemben a közös vámterületnek közel 2.200 ezer q behozatala volt, melynek több mint fele Romániából eredt. Ez állapotok végre teljesen tűrhetetlenek lettek, s az európai

államok védővamos irányának hatása és a gazdakörök öntudatos fellépése folytán jöttek létre az új mezőgazdasági váмок, melyek ha nem is minden részletükben, de egészben véve mégis megoltalmazták mezőgazdaságunk érdekeit és különösen a külföldi gabona beözönlésének vetnek gátat. Az új vámtételek mellett a behozatal középtermetési években kizártnak mondható. Nagyon rossz termés esetén ezután is behozatalra szorulunk, igen jó termés mellett pedig kivitelre volna szükség, hogy az árak nagyon vissza ne menjenek. A belfogyasztás emelkedése mindinkább nagyobbodó keresletet idézván elő, ebből hosszabb időtartamra, minden valószínűség szerint magasabb árakra lehet következtetni. Hogy azonban ez mikor fog bekövetkezni, azt most még nem tudhatjuk, mert a világszerte életbe lépett védővámoknak a világpiacra valószínűleg csökkentő hatásuk lesz. A világpiac olcsóbb árai pedig a védett országok áaira is nyomást fognak gyakorolni. Jelenleg meglehetősen forgalmunk van a vámkülfölddel, a mennyiben elég nagy búzabehozatalunk mellett kb. egy millió q-ra rúg a liszt kivitelünk. Kérdés most, hogy mi lesz akkor, ha nem fogunk búzát behozhatni? mivel pótoljuk a hiányt? malmaink képesek lesznek-e nagyobb károsodás nélkül nélkülözni a vámkülföldre való liszt kivitelt? Minthogy a jövőben balkáni búzát nem hozhatunk be, kénytelenek leszünk ezt magyar búzával pótolni. Ezt nagyon könnyen elérhetjük, ha búzatermelésünket az ország délkeleti, keleti és északkeleti részeire is kiterjesztjük, melyek bár nem termélnek elsőrendű búzát, de éppen ez van hivatva olcsóságával a román és szerb búzát pótolni. Szükséges volna még a vasuti szállítás költségeit leszállítani. Ezzel csak nyerne az államvasút, mert több gabonát és hosszabb vonalon fognak szállítani termelőink olyan vidékről is, hol most a gabonatermelés el van hanyagolva. A malomipar támogatására újabb kedvezményeket kellene adni. Így például Németország példájára a kivitt liszt mennyiségéhez képest beviteli jegyek kiállítását a malmok részére, melyek nálunk nem termelt czikkek behozatalánál a vám megfizetésére lennének felhasználhatók. — Ezt követi Heller Farkasnak *A határhaszonelmélet bírálata* című czikke. A határhaszonelmélet felfogása a régi értékelméletek felfogásával úgyszólván minden lényeges pontban különbözik. A régi elméletek közül még a költségelmélet közelíti meg legjobban az igazságot; igen nagy hibája azonban, hogy az ember termelési tevékenysége által tetszés szerint nem szaporítható javakra nem alkalmazható. De még a tetszés szerint szaporítható javak értéke sem alakul mindig a termelési költségekkel párhuzamosan. A költségelmélet azon hibáját, hogy az értékképződésnek a termelési költségeken kívül fekvő tényezőit elhanyagolja, a munkaelmélet még tetézi, a mennyiben a termelési költségeknek is csak egy részét, a munkát, veszi figyelembe. A munkaelméletnek a leglényegesebb hibája az, hogy szerinte csak annak van értéke, a mit termelés útján kell megszerezni. Így tehát a munkaelmélet értelmében

a természeti adományok, erők, nem bírnának értékkel. E régi érték-elméletekkel szemben a határhaszonelmélet azt tanítja, hogy a jószág értéke attól függ, melyet nyújtani képes. A határhaszonelméletnek nemcsak az biztosít a régi értékelméletekkel szemben előnyt, hogy az azok által meg nem fejthető tényeket minden nagyobb nehézség nélkül tisztázza, hanem főleg az a körülmény, hogy az értékalakulás folyamatát rendkívül egyszerűen magyarázza meg. A régi értékelméletek mindig a termelés folyamatát tekintették az értékalakulás közép-pontjának, teljes figyelmen kívül hagyva azt, hogy a gyakorlati életben a jövedelemeloszlás és a fogyasztás mily jelentékeny hatást gyakorolnak az értékképződésre. A határhaszonelmélet ebben az irányban is nagy haladást jelent, a mennyiben tanítása szerint az érték nemcsak a megszerezni óhajtott jószágból rendelkezésre álló mennyiségtől függ, hanem attól is, hogy az illető egyénnek a csere eszközölhetése végett mennyi jószág áll rendelkezésére. A határhaszonelmélet ellenfelei azzal vádolják az elméletet, hogy az érték objectív tényezői rovására nagyon is előtérbe tolja a subjectív tényezőket, és hogy az értéket épp oly egyoldalúan iparkodik a haszonból magyarázni, mint a mily egyoldalúan magyarázza a költségelmélet a termelési költségekből. E vád azonban igazságtalan, mert a határhaszon fogalmának két alkotó eleme van : a haszon és az illető jószágból rendelkezésre álló mennyiség. Vagyis a hasznot csupán az érték feltételének tartja és az értékelakulást a haszon és a mennyiségi tényező összehatásából magyarázza. Nagy hibája azonban a határhaszonelméletnek, hogy a termelésnek az értékre gyakorolt befolyását elhanyagolja. Ugyanis nem veszi figyelembe, hogy a javak eredeti megszerzése csak valamely technikai folyamat, vagy a természettel való küzdelem árán, idő feláldozása és fáradság útján történhetik. A határhaszonelmélet megalapítói és fejlesztői a határhaszonnak az adott körülmények közti keresése közben megfeleltek arról, hogy a legtöbb jószág főtulajdonsága a termelés útján való szaporíthatóság. S így minthogy a határhaszonelmélet bővebb kifejtése sem hozta a termelési folyamatot az elmélettel közelebbi kapcsolatba, a határhaszonelméletet is egyoldalúnak kellett jelezni. — Ezután Barabás Endre folytatja *Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely thj. sz. kir. város közgazdasági leírásá-t*. A vármegye lakosai magyarok, székelyek, szászok és oláhok. Az erdélyi magyar bátor, büszke, vendégszerető, tartózkodó ; a székely tulajdonságai ugyanezek, de kirívóbbak. Termetre a székely szálasabb mint a magyar. A szászok takarékosak, szorgalmasok, barátságatlanok, de udvariasok. Az oláhok gyanuskodók, bizalmatlanok, de emellett sok jó tulajdonságuk is van. A magyar főleg állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozik, a székely még az ipart is kedveli. A szászok úgyszintén iparosok, úgyszintén mint földművelők igen kiválóak. Az oláhok leginkább állattenyésztéssel, pásztorkodással foglalkoznak. Szerző ezután érdekes statisztikai adatokat közöl a

Székelyföld népesedési mozgalmáról a *pragmatica sanctio* idejéből. Az a fenyegető veszedelem, mely a székelységet a román elem részéről fenyegeti, Maros-Torda vm.-ben is szomorúan tapasztalható. A román elem a megyében 1880—1900-ig 24·8%-al szaporodott, míg az összes lakosság szaporodása csak 22·3% volt. A vármegye 204 községe közül tiszta magyar jellegű 83, a magyarság abszolút többséggel van képviselve 43 községben, míg 78 községben a magyarság képezi a kisebbséget. Számszerint a megye 178.000 lakosából magyar anyanyelvű 103.000, 58%; román 65.500, 37%; német és egyéb kb. 10.000, 5%. A magyarul beszélők száma az utolsó 10 évben rendkívül csekély számban szaporodott, 29·6%-ról, 29·9%-ra, vagyis, mindössze csak 0·3%-al. A vármegye lakossága sajnos, lassan szaporodik, a szaporodás mindig kisebb az országos átlagnál. Megdöbbentően csekély Marosvásárhely természetes szaporodása, mely a legkisebb az erdélyi részekben. Nem a halálozások száma nagy, hanem a születések száma feltűnően csekély. A vármegye népsűrűsége volt 1890-ben négyzetkilométerenkint 39·3, 1900-ban 42·9 lélek. Marosvásárhelyen 1890-ben 234·3 és 1900-ban 304·2 lélek. Marosvásárhely lakossága azonban nem a természetes szaporodás révén emelkedett ennyire, hanem növekedését a nagymérvű hozzátelepedéseknek köszönheti. A közegészségügy állapota sem kielégítő a vármegyében. A halálozások, de különösen a gyermekhalálozások száma igen nagy. A betegségek közül a gümőkór szedi a legtöbb áldozatot, ezután a vörheny és a szamárhurut következik. Kórháza már 1812 óta van Marosvásárhelynek, melynek ezenkívül még egy kórháza és egy járványkórháza van. A vármegyében van 3 községi, 18 kórorvos, 3 sebész és 78 bába. Marosvásárhelyen van 2 városi, 14 gyakorló orvos és 21 okleveles bába. Gyógyszertár van a megyében 16, Marosvásárhelytől 4. A közműveltség szempontjából rendkívül nagy elmaradottság tapasztalható. Az írni és olvasni tudók száma a megyében 1900-ban csak 62.700, 35·2%, míg az országos átlag 51·4%. A hat évesnél idősebb polgári népességből tudott írni és olvasni 1890-ben 33·3%, 1900-ban 41·8%, míg az országban átlag 61·2%. 1903-ban az iskolák száma a megyében és Marosvásárhelytől együtt 263, ezek közül felekezeti 236, állami 23, községi 4. A tanítók száma 368. Az iskolák tanítási nyelve 173-ban magyar, 72-ben román, 6-ban német, 11-ben román-magyar, 1-ben német-magyar. A tankötelesek száma 38 ezer, ebből iskolába járt 69·1%. Magasabb népoktatási intézet van a megyében, mindhárom Marosvásárhelytől: egy községi polgári fiú-, egy ev. ref. és egy róm. kath. polgári leányiskola. Kisdudóvó 1903-ban csak 6 van a megyében. Középiskola van 3, egy róm. kath. és egy ev. ref. főgymnasium Marosvásárhelyen és egy ág. ev. algymnasium Szászrégenben. A tanárok száma összesen 50, a tanulóké 877. Szakiskola igen kevés van a megyében. Marosvásárhelyen van iparostanoncziskola, nőipari szakiskola az ev. ref. polgári leányiskolával kapcsolatban, állami fémipari szakiskola és kereskedő tanoncz-

iskola. Ezenkívül van még Szászrégenben iparos tanonc-, és Gör-génszentimrén áll. erdőéri szakiskola. A közlekedési viszonyok is nagyon sok kívánni valót mutatnak a megyében. 1903-ban az állami utak hossza 250 km., a törvényhatósági utaké 205 km., a községi közlekedő utaké 386 km., a közdülő utaké 656 km. és végül a vasuti hozzájáró utaké mindössze csak 2·3 km. volt. 100 km.²-re esett a megyében átlag 19·6 km. közút, az egész országban 25·7 km. Vasutak tekintetében pedig igazán páratlan rosszul áll a vmegye. 100 km.²-re esett a megyében 1·68 km. vasut, ha pedig a lakosság számát hozzájuk arányba a vasutak hosszával, még szomorúbb eredményt kapunk, mert 10.000 lakosra mindössze 38·44 km. esett, az országos 91·74 km. átlaggal szemben, vagyis Marostorda vmegye áll e tekintetben leghátul az egész országban. A vasut egész hossza a vmegyében 1903-ban 69·6 km. volt, Marosvásárhely vasútja pedig 5·6 km. Posta-hivatal van a megyében 25, M.-Vásárhelyen 2. Táviróhivatal 17 (állami 11 vasuti 6), M.-Vásárhelyen 2. A levélpostai küldemények száma a vármegyében 1903-ban megközelítette az 1,300.000-et. M.-Vásárhelyen pedig meghaladta az 1,000.000-t. A táviratok száma 1903-ban a vmegyében 16.000, M.-Vásárhelyen 28.000 db. volt. Tűzkár 1903-ban 107 községet sújtott, melyekben 253 tüzeset fordult elő. Az okozott kár 260.000 koronát tett ki, biztosítva mindössze 97.000 korona érték volt. A tűzvész okai közt gyakori a szándékos gyújtogatás és a gondatlanság. A vmegyében tűzkár ellen biztosított érték 1903-ban közel 50 millió koronát tett ki. Jégkár ellen pedig 1.400 ezer korona érték volt biztosítva. A vármegye közigazgatási felosztása a következő: van egy törvényhatósági joggal felruházott városa: Marosvásárhely, egy rendezett tanácsú városa: Szászrégen és öt szolgabírói járása. A közbiztonságok száma 50, melyek körébe 198 kisközség tartozik. A vármegye 5 országgyűlési képviselőválasztókerületre oszlik, melyekhez még Marosvásárhely 2 kerülete csatlakozik. Az öt megyei választókerületben a választók száma 1904-ben összesen 6273 volt, a marosvásárhelyi városi kerületben pedig 1186. — A *Közlemények és ismertetések* rovatát (v i t s) nyitja meg, ki *Román-magyar barátság* czimen, Andre Popovici: *La Roumanie et La Hongrie. Étude politico-économique.* Bukarest. 1906. 86 lap — czimű könyvét ismerteti. J a n c s ó B e n e d e k, *Az erdélyrészi népfajok birtokaránya* czimen, Barabás Endre hasonló czimű tanulmányával foglalkozik, mely a *Közgazdasági Szemle* 1905 évi decemberi számában jelent meg. Barabás állításait helyeseknek és a való viszonyokkal mindenben megegyezőnek tartja. Az erdélyi magyarságot fenyegető nemzetiségi veszedelmet sem kicsinyli. Mégis azt állítja, hogy a veszély nem oly eminens, a magyarság a küzdelemben nem olyan gyenge, mint a hogy az az első pillanatban látszik. Ugyancsak (v i t s) ismerteti *Az osztrák gépipar* czimen Gustav Friedmann Ingenieur: *Die österreichische Maschinenindustrie und der Export.* Wien. 1906. 58 l. — czimű könyvét. A rovatot Moldoványi István

fejezi be, ki *Az osztrák betegsegélyző pénztárak 1903-ban* czímen, az ausztriai munkások betegségésére való biztosítását és segélyezését eszközölő intézményeket ismerteti igen érdekesen, a *Die Gebarung und die Ergebnisse der Krankheitsstatistik der nach dem Gesetze vom 30. März 1888, betreffend die Krankenversicherung der Arbeiter, eingerichteten Krankenkassen im Jahre 1903*. Vom Minister des Inneren dem Reichsrate mitgeteilt in Gemässheit des § 72 des bezogenen Gesetzes. Wien. 1906. 169 l. — nyomán.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

TIZENNYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály ötödik ülése.

1906 június 11-én.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: Gyulai Pál t. t. — Heinrich Gusztáv, Simonyi Zsigmond, Szilády Áron r. tt. — Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Katona Lajos, Kégl Sándor, Melich János, Négyesy László, Némethy Géza, Petz Gedeon, Vári Rezső l. tt. — *Más osztályokból*: Ballagi Aladár, Ortvy Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Asbóth János, Balogh Jenő, Kövesligethy Radó l. tt. — Jegyző: ifj. Szinyei József osztálytitkár.

131. ZOLNAI GYULA l. t. felolvassa jelentését a „Magyar Öklevelésztárról“.

132. ERDÉLYI LAJOS, mint vendég, felolvassa „A háromszéki nyelvjárásról“ cz. értekezését.

133. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére SIMONYI ZSIGMOND r. és ZOLNAI GYULA l. tagokat kéri föl.

TIZENKILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály ötödik ülése.

1906 június 18-án.

THALY KÁLMÁN osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: B. Forster Gyula, Plósz Sándor t. tt. — Csánki Dezső, Fejérpataky László, Karácsonyi János, Kautz Gyula, Ortvy Tivadar, Vécsey Tamás, Wlassics Gyula r. tt. — Alexander Bernát, Angyal Dávid, Ballagi Géza, Balogh Jenő, Békefi Remig, Borovszky Samu, Kollányi Ferencz, Magyary Géza, Marczali Henrik, Reiner János, Szendrei János, Téglás Gábor l. tt. — *Más osztályokból*: Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, Szily Kálmán r. tt. — Dézsi Lajos, Melich János, Négyesy László l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

134. ERDÉLYI LÁSZLÓ l. t. felolvassa „A tihanyi apátság kritikus oklevelei“ cz. székfoglaló értekezését. — Levelező tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

135. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére ORTVAY TIVADAR r. és BALLAGI GÉZA l. tagot kéri föl.

HUSZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A III. osztály ötödik ülése.

1906 június 25-én.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, Krenner József, Lengyel Béla, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Daday Jenő, Franzenau Ágoston, Kürschák József, Lörenthey Imre, Onodi Adolf l. t. — *Más osztályokból*: Gyulai Pál t. t. — Csánki Dezső, Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, Kautz Gyula, Ortvy Tivadar, Thaly Kálmán r. tt. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

136. HORVÁTH GÉZA r. t. „A palearktikus faunaterület tingitidái“.

137. KORÁNYI FRIGYES l. t. részéről: „Vizsgálatok az emberi gerincoszlop kopogtatási hangjáról“, előterjeszti Klug Nándor r. t.
138. DADAY JENŐ l. t.: „Délamerikai halakban élősködő Paramphistomida-fajok anatómiai és szövettani viszonyairól“.

139. SCHLESINGER LAJOS l. t. részéről: „Asymptotikus előállítások a lineár differenciálegyenlet elméletében“, előterjeszti König Gyula r. t.

140. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HORVÁTH GÉZA r. és DADAY JENŐ l. tagokat kéri föl.

HUSZONEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Hatodik összes ülés.

1906 június 25-én.

KAUTZ GYULA akadémiai másodelnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Gyulai Pál t. t. — Csánki Dezső, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, Krenner József, Lengyel Béla, Ortvy Tivadar, Szily Kálmán, Thaly Kálmán, Than Károly r. tt. — Bodola Lajos, Borovszky Samu, Daday Jenő, Franzenau Ágost, Hoór Mór, Kürschák József, Lörenthey Imre, Onodi Adolf, Reiner János, Szendrei János, Tötössy Béla l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

141. Másodelnök úr megnyitja az ülést és mély megilletődéssel jelenti be KÖRÖSY JÓZSEF r. t. f. hó 23-án bekövetkezett halálát. Az elhunyt, a ki Akadémiánknak 1879 óta lev., 1903 óta r. tagja volt, a statisztikának nagyérdemű, mély felfogású művelője volt, a ki rendkívül gazdag és értékes munkásságával a külföld elismerését is kivívta és ezzel hazánkra dicsőséget hozott az egész művelt világon. Az Akadémia részvétét másodelnök úr személyesen tolmácsolta az özvegy előtt, a ravatalnál pedig THURRING GUSZTÁV lev. tag búcsúztatta el kitünő tagtársunkat. — Az összes ülés mély részvételnek e jegyzőkönyvben is kifejezést ad és fölhívja a II. osztályt, hogy az elhunyt-nak nagy érdemeit méltóan megörökítő emlékbeszédről gondoskodjék.

142. Főtitkár jelenti, hogy PÓR ANTAL r. tagtársunk az Akadémia alaptőkéjének gyarapítására 8000 koronát adományozott. — Az összes ülés megbizsa az elnökséget, hogy a nagylelkű adományozó-nak az Akadémia hálás köszönetét fejezze ki.

143. Az I. osztály oly kéréssel teszi át a De Goeje-alapítvány bizottságának köszönő levelét az Akadémia hozzájárulásáért és meghívását a jún. 16-án tartandó ünnepre, hogy az elnökség az ünnepet elüdvözölni méltóztassék. Főtítkár jelenti, hogy ez megtörtént, a mi helyeslő tudomásul szolgál.

144. Főtítkár jelenti, hogy a f. évi Kóczán-pályázatra a következő tizenkét színmű érkezett be (a jeligék zárjelben): 1. Hunyadi János halála, dalmű 4 felv. (Benne a föld legkritkább emberét vesz-tette el). 2. Czillei Ulrik, történeti dráma 3 felv. (Nyüg a népen, rossz és tehetetlen) 3. Hunyadi László, szomorúj. 5 felv. (Nem pihennek a holtak). 4. A Hunyadiak, történeti szomorúj. 5. felv. (Jelenből kell alkot-nunk a jövőt). 5. Cillei, történeti tragédia 4 felv. (Az uralomért mind-ent). 6. Itélet, történeti színmű 5. felv. (Beszterce grófja). 7. Hunyadi László, tragédia 4 felv. (Sine ira et studio). 8. Gyermekekirály, törté-neti tragédia 4 felv. (Ha királynak nem nevelték volna). 9. Katicza, történeti dráma 3 felv. (Mégfogyva bár. de törve nem). 10. László arája, színmű 5 felv. (Hálátlan az utókor). 11. Hunyadi László tragédia 5. felv. (Ad futuram rei memoriam). 12. Hunyadi János, 5. felv. (Magyar volt). Az I. osztály e darabok megbíralására HEINRICH GUSZTAV R., HERCZEG FERENCZ és RIEDL FRIGYES I. tagokból álló bizottságot küldött ki. — Tudomásul van.

145. A II. osztály a f. év őszén az ez évi nagyjuttalom ügyé-nek elintézésére megtartandó rendkívüli nagygyűlést október hó 29-én óhajta megtartani. — Elfogadtatik.

146. A III. osztály Petz Gedeon I. tag indítványa ügyében a következő határozatát jelenti be: „Az egész költségvetés megbíralásá-val megbízott bizottság kiküldését az osztály sem szükségesnek, sem czélszerűnek nem tartja. Ez azonban nem zárja ki, hogy egyes concren budget-tételekre vonatkozó indítványok gondosabb tanulmányozása czéljából az összes ülés a fölmerülő szükséglethez képest esetleg külön bizottságot ne küldjön ki”. — Tudomásul van.

147. A bécsi akadémia mint az Akadémiák nemzetközi szövete-ségének ez idei ügyvezető elnöksége értesíti Akadémiánkat, hogy a Tókióban székelő japáni tudományos akadémia belépni óhajt a szövetségbe és kéri ez ügyben a M. T. Akadémia véleményét. — Az összes ülés nem emel kifogást a japáni Akadémia fölvétele ellen, mit Akadémiánk képviselői a Szövetségben, GOLDZIHER IGNÁCZ és THAN KÁROLY, már a központi bizottságnak f. évi május hóban Bécs-ben megtartott ülésében kilátásba helyeztek volt.

148. A „Numismatic and Antiquarian Society of Mont-real“ a kétszázéves fennállása emlékére vert érmet megküldi Aka-démiánknak. — Köszönettel fogadtatik.

149. THALY KÁLMÁN Rt. osztályelnök és MÁRKI SÁNDOR lt. jelen-tik, hogy az Elnökség fölkérésére képviselték Akadémiánkat a f. évi június 17-én lefolyt érsekújvári hazafias, illetőleg az Emke folyó évi június 5-én Kolozsvárt megtartott XXII. közgyűlésén. — Köszönettel tudomásul van.

150. Főtítkár jelenti, hogy Akadémiánk meghívást kapott Neumayer György nagyérdemű természettudós 80-ik születésnapja alkalmából f. évi jún. 17. Neustadt an der Haardtban rendezett ünne-pélyre, és hogy az Elnökség az ünnepet táviratban üdvözölte. — Helyeslő tudomásul van.

151. Főtítkár jelenti, hogy a gróf Károlyi Sándor szobor-bizottság adományok gyűjtésére aláírási ívet küldött az Akadémiá-nak. — A tagok közt köröztetni fog.

152. A Széchenyi-Muzeum számára az utolsó kimutatás óta a következő adományok érkeztek: 1. Puky Józseftől: a) Gr. Széchenyi István térdképe Schöfft festménye után nyomt. Schmid Pesten; b) Hungary and its revolutions from the earliest period to the nineteenth century. With a memoir of Louis Kossuth; bey E. O. S. London, 1854; c) Ungarns Anschluss an den deutschen Zollverband. Votum von Ludwig v. Kossuth. Aus dem Ungarischen des Pesti Hirlap übertragen von G. St. Leipzig, 1842; d) Félégyházi Hirlap, egyesült Félégyházi Híradó 1906. évf. 22. száma. — 2. Sziklai Kálmántól: Egy fekete fuvola börtokban. (Állítólag Széchenyi István egyik fuvolája volt Döblingben.) — Köszönettel vétetnek.

153. Az Akadémia kéziratára özv. Balás Gézánéól ajándékba kapta Arany Jánosnak egy 1871. nov. 6-dikán Balás Gézához intézett levelét. — A könyvtár pedig június hóban a következő adományokat vette: 1. Téglás Gábor l. tagtól: 5 értekezés. — 2. Dr. Walter Gyulától: Jubileumi beszéd. — 3. A Pozsonyi Toldy-Körtől: A Kör harminczéves története. — 4. Halaváts Gyulától: Losonczy István Hármás Kis Tükrenek 24-féle kiadása. — 5. Dr. Pintér Jenőtől: Akadémiai törekvések. — 6. Mattyasóvszky Kázmértól: A Descartes-féle koordinata-transzformáció-csoportok differenciál-invariánsai. — 7. Millecker Bódogtól: Ürményháza története. — 8. Patkanow C.-tól: Geographia és statisztika. — 9. Merrill Vilmostól: The gypsy and Brown-Tail moths. — 10. Dr. Erményi L.-tól: Die optischen Systeme aus J. Petzvals Nachlass. — 11. Cabreira A.-tól: 3 értekezés. — 12. Dr. Guerini Guidótól: 3 értekezés. — 13. Möllendorff P. G. úrnőtől: Catalogue of P. G. von Möllendorff's Library. — 14. Dr. Reitzer Bélától: Heimfall und Erbfolge. — 15. Henriksen G.-tól: Sur les gisements de Minéral de fer. — Köszönettel vétetnek.

154. A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában 1906 június havában a következő munkák jelentek meg: 1. Akadémiai Értesítő. 198/199. füz. — 2. Athenaeum. XV. évf. 2. sz. — 3. Nyelvtudomány. I. köt. 1. sz. — 4. Thúry József. A közép-ázsiai török nyelv ismertetése (Előadások Körösi Csoma Sándor emlékezetére. 3. sz.). — 5. Némethy Geyza. Lygdami Carmina. — 6. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI—XVIII. századokból. IV. köt. Halmágyi István naplói és iratai. Közli Szádeczky L. (Magyar történelmi emlékek. II. oszt. 38. köt.) — 7. Mathemat. és természettud. Értesítő. XXIV. 2. — 8. Rapport. 1905. — 9. Történelmi Tár. 1906. évf. 2. füz. — 10. Magyar Oklevélszótár. 14. és 15. füz. — Tudomásul van.

155. Másodelnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére GYULAI PÁL t. és ÖNÖDI ADOLF l. tagokat kéri föl és a szűnődő közeledtével kellemes üdülést kíván az Akadémia tagjainak.

Nekrológok.

I.

Thirring Gusztáv l. t. beszéde Körösy József rt. temetésén a Kerepesi-út melletti sírkertben 1906. június 25.

Mélyen megrendülve állunk a nyitott sír szélén, mely Körösy József porhüvelyét fogja befogadni. Mélyen megrendülve, mert a kitől most itt búcsút veszünk, legkiválóbbjaink egyike volt, a ki mindenütt az első sorban küzdött s kinek kidőlte nehezen betölthető írt hagy hátra. Egyike azoknak, kik egészen saját erejükből alapították meg posztíójukat, kik nehéz küzdelmek közt, kedvezőtlen viszonyok daczára kiváló eredményt tudtak elérni, mely nevöket a hazai tudományosság évlapjaiban megörökíti. De Körösy József tudományos működését nemcsak hazánkban méltányolják, elismerte azt a külföld is és bátran mondhatjuk, nem volt a statisztika újabb fejlődésének olyan phasisa, melyhez Körösy József neve ne fűződött volna. Ott láttuk őt a nemzetközi mozgalmakban épp úgy, mint a hazaiakban, valahányszor kezdeményező lépésre, újabb irányok kijelölésére volt szükség; lankadatlan buzgalommal, fáradságot nem ismerő kitartással küzdött eszméi érvényesítéseért és munkásságának sokoldalúsága szinte meglepő volt. Mert szaktudományának, a statisztikának művelésén kívül még sokat foglalkozott a logika és a philosophia kérdéseivel, nagy tevékenységet fejtett ki a székesfőváros közállapotainak javítása érdekében, áldozatkész bajnoka volt a magyarosodás ügyének, kiválóan buzgó művelője a zenének és minden nemes ügynek lelkes szószólója és pártfogója. De ez a sokoldalú munkálkodás, ez a pihenést nem ismerő lázas tevékenység, melyet annyi jó ügy érdekében kifejtett, megörölte szervezetét, s míg ő azt hitte, hogy e lázas munkálkodástól való tartózkodás rá nézve a halált jelentené, éppen e túlhajtott munkálkodás vitte őt időnek előtte a sírba.

Ma itt állunk e sír szélén, mely egy kiváló elme, egy nagy tehetség fölött zárul be. Búcsút veszünk tőle, mint a ki a fővárosnak egyik legkiválóbb vezérférfia volt. Búcsút veszünk tőle a Magyar Tudományos Akadémia nevében is, mely régi tevékeny tagját, nemzetgazdasági bizottságának sok éven át előadóját tisztelte benne, kinek utolsó, befejezetlenül maradt munkája éppen az akadémiai rendes tagsági hely elfoglalására szánt értekezése volt. De búcsút veszünk Tőled pályatársaid és tanítványaid is, kik fáradhatatlan működésednek a

statisztikai hivatalban és a fővárosi könyvtárban legközvetlenebb tanúi, kisebb-nagyobb mértékben munkatársaid voltunk. Hosszú éveken át voltál vezetünk, működésünknek irányítója. És tizennyolcz évnél hosszabb időre nyúlnak vissza azon kötelekek, melyek a tisztelet és barátság révén engem is hozzád fűztek. S a midőn ma e kötelekek megszakadnak és tőled el kell válnunk, e válás csak a külsőségeket érintheti, a benső kötelék továbbra is fenmarad és szellemed továbbra fog élni alkotásaidban, melyek nevedet a távoli jövőben is hirdetni fogják.

Mélyen tisztelt, szeretett barátunk, kitől a sors megtagadta, hogy alkotásaidnak továbbvirágzásában élted alkonyán még soká gyönyörködhesz, — Isten hozzádot mondunk neked! Derekas munkában eltöltött élet után, hosszú, súlyos szenvedések után immár pihenni térhetsz azzal a boldogító tudattal, hogy a mit alkottál, maradandó emléke lesz működésednek. S ha porhüvelyed el is enyészik, emléked élni fog mindazok szívében, a kik veled együtt vagy körülötted működtek.

Isten veled! Nyugodjál békében!

II.

Ferenci Zoltán I. tag beszéde Jókai Mór svábhegyi mellszobrának leleplezésénél 1906 szeptember 8-án.

Tisztelt Közönség! A M. Tud. Akadémia nevében jövök és hozom ezt a babérkoszorút annak a költőnek, kinek képzelme oly ragyogó volt, mint az Ezeregyjéj meséi és oly csodás, mint Armida varázs-kertje; annak a költőnek, ki két emberöltőn át, mint kortárs, volt nemzetének hí kísérője, bánatában vigasztalója, kétségbeesésében fölemelője, vidámságában kedves mulattatója, ködös napjaiban nyájás derüje, borás felhői közt előtörő napsugara, útvesztőiben útmutatója, a fenkölt eszmék terén prófétája, az érzelmek nemesítésében vatese; a költőnek, a ki a magyar népi és nemzeti elbeszélő prózát fölemelte a költészetbe s a művészetben az eszmék és érzelmek fonséges eszközévé, búbajos varázserejévé tette; a költőnek, a ki nemzetünk egyik legnagyobb értelmi és érzelmi erősszege, a nagyok egyik legnagyobbika, a méltók egyik legméltóbbika volt. Lehetem tehát ezt a koszorút, mint minden időkre Akadémiánk egyik legnagyobb büszkeségének szobrára, kívánva, hogy emléke legyen érdemeihez méltóképen örökkévaló a hálás nemzet szívében s találjon mindig oly ápolókra, mint azok, a kik neki a haza földjén ezt az első szobrot emelték.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Október 15.

10. FÜZET.

Tagajánlások az Akadémiában.

(A megalakulástól 1847-ig.)

Az 1825/27-iki XI. törvénycikkely elrendelte egy magyar akadémiának felállítását. József nádor még 1827 november 30-án egy 26 tagú választmányt hitt egybe (a 4 alapítót, nevezetes költőinket, íróinkat, tudósainkat) s ez a választmány 1828 márczius 15-étől április 17-éig tartó üléseiben kidolgozta a felállítandó akadémia alapszabályait, ügyrendjét és javaslatot tett arra, hogy hogyan lehetne az intézményt azonnal életbe léptetni.

A 4 alapító — az országgyűlés alaprajza értelmében — az igazgató-tanácsba 21 tagot ajánlott a felségnek, a ki 1830-ban megerősítette a fentemlített bizottság munkálatait és az igazgató-tanácsot. Az igazgató-tanács még az országgyűlés folyamata alatt megalakult és az elnök (Teleki József) és az alelnök (Széchenyi István) megválasztása után a rendes tagok választásához fogott. 27 rendes tagot kellett volna választania, de mivel a matematikai és törvénytudományi osztályban 4 helyet nem tölthettek be, csak 23 rendes tagot választott. A négy tagra (és esetleges tagszaporítás esetén) a választás joga az igazgató-tanács számára későbbre is fennmaradt.

Így lettek 1830 nov. 17-én *a)* a nyelvtudományi osztályban helybeli rendes tagokká 1. Kisfaludy Károly, 2. Vörösmarty Mihály, 3. Schedel Ferencz, vidékiekké 1. Kisfaludy Sándor, 2. Kölcsey Ferencz, 3. Horvát Endre, 4. Guzmics Izidor; *b)* a philosophiai osztályban helybeliekké 1. Döbrentei Gábor, 2. Imre János, vidékiekké 1. Berzsényi Dániel, 2. Szilasy János; *c)* a történettudományi osztályban helybeliekké 1. Horvát István, 2. Petrovich Fridrik, vidékiekké 1. Kazinczy Ferencz, 2. Kis János; *d)* a matematikai osztályban helybeliekké Tittel Pál, vidékivé Bitnicz Lajos; *e)* a törvénytudományi osztályban helybelivé senki, vidékiekké 1. Szlemenics Pál, 2. Köteles Sámuel és *f)* a természettudományi osztályban helybeliekké 1. Gebhardt Ferencz, 2. Bugát Pál és vidékiekké 1. Horvát József és 2. Balászházy János.

Így azután már 1831 februárjában meg volt tartható az első nagygyűlés. Ezen a nagygyűlésen (febr. 14-én) választatott meg 12 tiszteleti tag. A jegyzőkönyv VIII. pontja szerint 19-en voltak a gyűlésen jelen s a következők választottak meg: báró Mednyánszky Alajos 19 szavazattal, gr. Desseffy József 18, b. Wesselényi Miklós 17, Fáy András 15, Budai Esaiás 14, Kopácsy József 12, Jankovich Miklós 11, dr. Bene Ferencz 10, Görög Demeter 10 és Döme Károly 10 szavazattal. Kolosváry Sándor, Schuster János, Schedius Lajos, gr. Teleki Ferencz és Fejér György csak 9 vagy 8 szavazatot kaptak, tehát újra kellett szavazni s a pótválasztáson Kolosváry Sándor 11, Schedius 10 szavazattal választott meg.

A XIV. pont szerint február 16-án újra 4 tiszteleti tag választatott. Az első választáson gr. Teleki Ferencz 15, a másodikon (b. Szepesy Ignác, Fejér György, Ragályi Tamás, Pyrker László, Kresznerics Ferencz, Ruszek József és Sárvári Pál közül) b. Szepessy Ignác 15, Ragályi Tamás 14 és Kresznerics Ferencz 14 szavazattal választottak meg. Ugyancsak ezen a nagygyűlésen választottak először levelező tagok is, még pedig a XV. pont szerint külföldi levelezőknek közakarattal Fessler Ignác és Hammer József, a XVII. pont szerint ugyancsak titkos szavazással (24 szavazó volt jelen) a következő 20-an hazaiaknak: Gévay Antal 19, Czuczor Gergely 19, Deáki Sámuel 17, gr. Kemény Józef 16, Bajza József 16, Balog Pál 14, Thaisz András 14, Dohovics Bazil 14, Stettner György 14, Szeder Fábián 13, Nyíry István 13 szavazattal az első szavazáson, Márton József 18, Szenvey Ferencz 17, Szalai Imre 16, Forgó György 15 szavazattal a második szavazáson és Bártfai László 15, Perger János 15, Ercei Dániel 14, Kiss Károly 14, Beszédes József 13 szavazattal a harmadik szavazáson.

1832-ben két nagygyűlés tartatott: az egyik tavasszal (márcziusban), a másik ősszel (novemberben).

A tavaszi nagygyűlés márczius 9-iki ülésében (XXXIII. p.) foglalkozott a tagválasztással. A határozat szerint az Akadémia dolgai annyira megszorodtak, hogy az elnök több levelező tag választását ajánlotta.¹ Az elnök a jegyzőkönyv szerint a következőket ajánlotta: Császár Ferencz, Fábián Gábor, Fabriczy Sámuel, Kassai József, Greguss Mihály, Mikusai János, Ivánszky Antal, Pelikán János és Máté József (vidékiek). A gyűlés megválasztotta (24 szavazat közül) az I., azaz nyelvtudományi osztályba: Buczy Emilt 20, Simai Kristófot 20, Császár Ferenczet

¹ A tagok választása azért volt szükséges, hogy az egyes nyomdák nyomtatványait számon tarthassák és az Akadémiának megjelentsék.

20, Kassai Józsefet 14 szavazattal; a II., azaz philosophiai osztályba: Fabriczy Sámuel 22, Sontag Gusztávot 21, Csató Pált 14, Sárváry Pált 13 szavazattal; a III-ik, azaz történettudományi osztályba: Kállay Ferenczet 22, gr. Benyovszky Zsigmondot 18, Czech Jánost 21, Luczenbacher Jánost 19, Gyurikovics Györgyöt 14 és Karácsonyi Mihályt 15 szavazattal; a IV-ik, azaz mathesisi osztályba: Baricz Györgyöt 24, Gyóry Sándort 21, Nagy Károlyt 17, Hegedüs Sámuel 14, Udvardy Jánost 16 szavazattal; az V-ik, azaz törvénytudományi osztályba: Fábíán Gábort 22, Hoblik Márton 20, Sztrokay Antalt 15, Krajner Imrét 18, Tunyogi Józsefet 15 szavazattal s végre a VI-ik, azaz természettudományi osztályba: Csorba Józsefet 23, Bolyai Farkast 20, Hoffner Józsefet 20, Pólya Józsefet 20, Angyalffy Mátyást 20 és Kovács Mihályt 15 szavazattal.

E nagygyűlés betöltötte azonban az üres vagy az időközben halálkozás miatt megüresedett rendes tagsági helyeket is.

Ekkor lett rendes taggá Szalay Imre (15 szavazattal, 37. p.), ekkor ajánlották a vidéki rendes tagsági helyre az igazgatótanácsnak Nyiry Istvánt, Bolyai Farkast, Udvardy Jánost,¹ ekkor választották meg (Horváth István helyére) a történettudományi osztályba a 2-ik helyről Petrovich Fridriket s az ő helyére 13 szavazattal Bajza Józsefet,² a vidékiek között pedig (Kazinczy helyére) Kis Jánost, s ennek helyére 15 szavazattal Czech Jánost (41. pont). Tiszteleti tagot 4-et választottak: b. Lakos Jánost 19, gr. Károlyi Györgyöt 17, Vass Lászlót 16 és b. Berzeviczy Vinczét 14 szavazattal. Külföldi levelezőknek pedig ekkor választották meg dr. Bowring Jánost 22, Zach Ferenczet (Genua) 20, Ferrusac Justust (Paris) 19 és Mezzofantit (Róma) 18 szavazattal (42. és 43. pont).

Az 1832-ik évi őszi nagygyűlésen a tagválasztás ügyében lényegesebb változás állott be. Az elnök a nagyobb előkészület és rend érdekében azt az ajánlatot tette: hozza el mindenki a megállapított napra az általa ajánlottak névjegyzékét (lepecsételve), a melyeket az ülésen fel fognak olvasni s a szavazatok feljegyzése után el fognak égetni; a szavazás pedig „golyóbis“-okkal történjék.³

A nagygyűlés az elnök ajánlatát elfogadta s megállapította (39. p.) az üres helyeket, az 55. pont szerint pedig a tiszteleti és rendes tagok pecsét alatt beadták szavazatjukat s többséget a

¹ 39. pont. Ezek közül az igazgató-tanács jegyzőkönyvének 58. p. szerint egyet választott meg (Nyiryt), mert első választás volt. A 38. pont szerint helybelit most sem választottak.

² 41. pont. Az egyes osztályokban fokozatok voltak. Lásd az első választást.

³ 1832. évi novemb. azaz III. nagygyűlés 7. pontja.

következők nyertek (a gyűlésen jelen volt 27, tehát a választáshoz szükséges volt legalább 14 szavazat): tiszteleti tag lett Horváth János székesfehérvári püspök 15, Geörcs Illés 14 szavazattal; rendes tag lett a philosophiai osztályban (2-ik helyre) Kállay Ferencz (25), a mathemat. osztályban Györi Sándor egyhangúlag, a törvénytudományi osztályban Stettner György (14); levelező tag lett Deáki Zsigmond 20, Péczely József 18, Tessedik Ferencz 17, Ferenczy István 16, Gelei József 14, Walther László 14 szavazattal. A jegyzőkönyv 56. pontja szerint pedig a meggyarapodott munka miatt a törvényosztályban szaporítani óhajtván a rendes tagok számát, az igazgató-tanácsnak helybeli rendes tagnak ajánlották a levelező tagok közül Perger Jánost 25, Sztrokay Antalt 21 és Luczenbacher Jánost 18 szavazattal, harmadik vidéki rendes tagnak Ercsei Dánielt 26, Fábrián Gábort 19 és Hoblik Mártont 15 szavazattal, a 88. pont szerint végül a történettudományi osztályban helybeli harmadik rendes tagnak Luczenbacher Jánost 25, Sztrokay Antalt 8, Theisz Andrást és Walther Lászlót 6—6 szavazattal.¹

1833-ban, mikor az Akadémia alapszabályai módosítottak, a tagválasztás módja is megállapított. A november 11-iki ülés 72. p. szerint javaslatba került, hogy „valakinek taggá választásához szükséges, hogy szavazható tag által érdemei és tehetsége előadása mellett írásban ajánltassék s ez ajánlás a teremben 8 napig olvasásra legyen kitéve.“

Tényleg ez időtől a tagok papírra feljegyezve adták be ajánlásaikat. Ezek az ajánlások az Akadémia főtitkári iratai között fennmaradtak. 1833-tól 1844-ig az 1842-ik év kivételével minden évben volt tagválasztás s minden évről megvan a fenti mód szerint kiállított „tagajánlási lajstrom“. 1845-ben ismét módosultak az Akadémia alapszabályai s ekkor változott a tagválasztás módja is, amiként ezt alább látni fogjuk.

A fentemlített 10 év „tagválasztási lajstromai“ sok irodalomtörténeti és bibliographiai adatot tartalmaznak. Az évek szerint egymásután közlöm az adatokat, az Akadémia jegyzőkönyveinek figyelembe vételével.

¹ Az igazgató tanács elfogadta a nagygyűlés előterjesztését s mint újonnan betöltendő helyekre jegyzőkönyvének 74. p. szerint a törvénytudományi osztályba helybelinek Pergert, vidékinek Ercseit, a 85. pont szerint pedig a történettudományi osztályba Luczenbachert választotta rendes tagnak.

— 1833 —

1833-ban november 15-én volt tagválasztás. Előzetesen összesen 14 darab¹ „tagajánlási lajstromot“ adtak be² s ezek a következőképen hangzanak:

I. Gr. Széchenyi István Levelező Tagoknak ajánlja e következőket: Tasner Antal Ügyvédet, és pedig: mert a Magyar nyelv körüli buzgósága és ismereti a fentirt előtt, valamint többek előtt tudva vannak, és Ő a Társaságnak bizonyosan becsületére és hasznára leend, sőt tán szükséges is, minthogy külföldi nyelvekbeni jártassága által az Angolból és Francziából leendő fordításokban különös szolgálatot fog tehetni, valamint valósággal most is a Társaság által kitzított néhány angol munkák fordításával foglalatoskodik.

Kiss Lajos, Bécsi udvari Agenst, ki magyar és külföldi philologiai ismereti és bécsi összeköttetési által a Társaságnak több tekintetben hasznos szolgálatot tehetend.

Perlaki N. Bézi Predicátort, kit ámbár a fentirt ajánló nem ismer, de tudja, hogy noha ő a Tagság után nem eseng, mindazáltal a Társaságot tagképen szolgálhatni egyike leghőbb kívánatinak.

Pest Nov. 13-ikán 1833.

Tasnert annál fogva is, hogy a' zsebszótárban szorgalommal és ügyesen dolgozott, ajánlja Vörösmarty.

Lassu Istvánt, mert tudtomra sok idegenbe magyar nyelvet öntögetett lassan, lassan! Sz(échenyi).

És több statistikai dolgozásai vagynak, most pedig Szerkesztetője a' Közhasznú ismeretek tárnak. Döbrentei.

II. Döbrentei ajánlja Horvát Zsigmondot, van tőle Amerika Históriaja, az Utazások tárházában több az Erdélyi Muzeumban, és Göcsei szavakat össze gyűjtheti.

III. Horvát Endre ajánlja:

1. Grószér János Piarista Provincialist. Mivel 1. Vagyon nyomtatásban kieresztett munkája, úgymint Cicero és C. Plinius secundus válogatott levelei fordítva, a' tanuló ifjúság' számára. 2. A' tanító Intézet az országban nagy kiterjedésű, sok haszonnal jár, mint általán fogva tudva vagyon, az ifjúság általa már eddig is fölgerjesztetett, a' tanítók a fiatalság magyarításában szemlátomást előhaladtak, s valóban 3 esztendő alatt óriási lépések mutatkoznak alatta. 3. Simai Kristóf kihaltával ez a' nagyhasznú tanító intézet, magy. tud. társaság tagjának hijával vagyon.

¹ Az egyes lajstromokat vagyis lapokat római számokkal jelzem minden egyes évben.

² Tagajánlási lajstromok 1833. 110/1833 főttk. ir. közt, a IV. nagygyűlés CXXIV. és CXXV. számaihoz.

2. Ágoston János N.-váradí papot. Mert már 1. több kisebb-nagyobb munkái jöttek ki. 2. Vannak kéziratban több philosophiai kéziratái.

3. Taschnert } Gr. Széchenyi {
4. Kovács Pált } Bajza József {

által felhozott okoknál fogva.
5. Horvát Eleket, Kaposvári Directort. Nyelveránti buzgóságát hirdeti fáradhatatlan munkássága, sok már eddig megjelent szép munkái, tiszta tolla.

Ezeket ajánlja Szalay is.

IV. Kisfaludy Sándor ajánlja :

1. Groszer Jánost. Többek után.

2. Zsivorát. A' Közhasznú Esméreték Tárának szerkeztetőjét, ki most Párisba megyen, 's kitül a' Társaság sokat várhat, ön meggyőződés után.

3. Tasner Antalt. Gróf Széchenyi után.

4. Lassú Istvánt. Többek után.

V. Gebhardt Ferencz ; Friváldszky Doctort levelező tagnak ajánlom, ki, ámbár tudomra még magyar munkát nem adott ki, de még is magyarul tökéletesen beszél, jó mineralogus, Zoologus és Botanicus; ezen tudományokra pedig Schoszer Professoron kívül egy tagunk sints.

Van magyar dolgozása az Orvosi Tárban. Schedel. Szalay.

VI. Vörösmarty Mihál ajánlja levelező tagúl :

Szász Károly erdélyi Professort, ki többek közt egy jeles halotti beszédet adott ki, melly való philologiai nézetekkel teljes, különösebben azért is ; mert Erdélyből kevés társunk van.

Ajánlja Bugát is.

Szász Károlyt ajánlja Kállay rendes Tag is, mert ismeri személyesen is, hogy sok ismerettel bíró érdemes Törvénytanító Nagy-Enyeden, hol már az oda való könyvtárra nézve is szüksége van a' Társaságnak egy levelező Tagra.

A' tyrus szerzőjét, akárki legyen, maga a' munkája ajánlván, érdemesnek tartja Levelező tagnak Georch Illés.

Bertha Sándort, az országgyűlésen szorgalmasan jegyez, a' Tár-salkodóban némelly apróbb darabjai vannak, különben is jó készületű, és buzgó hazafi, ajánlja Vörösmarty, Bajza József.

VII. Levelező taggá ajánlja Gróf Dezseffy Aurélt Bajza is a' Schedel által mondott okokból. Horvát Endre.

VIII. Szalay Imre ajánlja levelező tagul :

1. Ágoston Jánost, a' philosophia Doctorát, a' ki mély 's tágos philosophiai, historiai 's mathesisi, jelesen Astronomiai esméreteivel, tiszta magyarságával hasznos 's dicséretes szolgálatot tehet a' T. Társaságnak. Munkái (többek) bizonyítják ügyességét, mellyek a' Tudományos Gyűjteménynek több köteteiben vannak iktatva ; több köszöntő

beszédei ns. Békés 's Arad vármegyék' többszöri követségeiben, apróbb de számos nyomtatott tisztelő versei. — Professori hivatalt viselt a' historiából: 's esztendeig a' kolosvári csillagvizsgáló Toronyban s a' t.

2. Tasehnert, Gr. Széchényi ajánlottát.

3. Nagy Jánost: ki Arabs 's több napkeleti nyelvekben jártas, magyar nyelvtudományt a' keletiekkel összehasonlítva kiadott — 's a' jutalomkérdésre dicsérettel megfelelt.

Ezen utóbbit ajánlja Perger János is.

Ágoston Jánost ajánlja Kállay.

IX. Választandó tagoknak ajánltnak:

i. Kassics Ignác, Bécsi Udvari Agens, ki Magyar nyelven irtt Tudós, és közhasznú munkáival, úgmint:

1. Az illendő magaviselet Tudománya 1826.

2. Directorium Juratorum, vagyis a Hites Jegyzők számára kiadott Magyar Stylus. 1830.

3. Praxis Juridica. Magyar-Deák nyelven, vagyis a Magyarországi Kormány és Itélő Székek számára közre hotsátott utasítás. 1832.

ii. Kubinyi Ferentz Tábla Biró, és T. Neograd V. Fő Birája.

iii. Rothkrepf Gábor Pesti Hites Ügyvéd, ki a Magyar Litteraturát, és Művészetet nem tsak számos értekezésivel, a Tudom. Gyűjtem. és Hasznos Multságokban felvilágosította: de a' Magyar Zenetnek musikai jegyek által lött kiadásában első nyitotta meg ezen Pályát, és az első Divati Magyar Ujságoknak, Regélő, és Honművészek nevek alatt szorgalmas ki adója.

iv. Stancsics Mihály, ki a magyar Nyelv művelésében, mind buzgóságát, mind szorgalmas törekedéseit, négy különösen ki nyomtatott munkái által tetleg bizonyította.

v. Egyed Antal. Földvári Apát és Plébán.

vi. Grosser N. N. Kegyes Osk. Rende — Provincialissa.

vii. Jalossics N. N. Kegye. Osk. Rende. Profess.

Alázatossan W. Id. Jankovich Miklós Tiszt. Tag által. Stancsics Mihályt ajánlja Perger János is.

X. Vörösmarty Mihál ajánlja Egyed Antalt, földvári apát és plebánost, több rendbeli fordításai tekintetéből.

1. Ovidiust szerencsésen fordította.

2. A' tudom. Gyűjteményben több rendű hist. 's geograph. értekezéseket adott.

3. Ugyanott a' magyarosodásért a' rossz latinság ellen.

4. Püspök Szepesy ajánlására minden kath. Hymnusokat magyarra megtartván a' versezet nemeit fordítá nemsokára kiadandókat.

5. Ismeretes egyházi erkölcsiségéről, buzgó magyarságáról s barátságos erényeiről.

Szalay (az ajánlás 5 pontját ő fogalmazta) és Luczenbacher is ajánlja.

XI. Alól irt levelező tagságra a' következőket ajánlja:

1. Dr. Kovács Pált, ki több rendbeli vigjátékai, vig elbeszélései által magát az olvasók előtt megkedvelteté, 's kinek minden szeszélyes nemű írásai szép tehetséget árulnak el 's reményeket nyújtanak, hogy idő haladtával az olvasó közönség tőle jeles miveket nyerhet.

2. Szilágyi Ferenczet, a' Clio' íróját, ki ezen historiai zsebkönyve által historiai olvasottságát 's tudományát, itéletét eléggé bebizonyítá 's mind eddig is már érdemeket szerzett magának, mind pedig jövőndő munkálatival sokat ígér.

3. Klauzál Imrét, ki eddig egy kiseded, de előadása miatt jeles elbeszélés által tevő magát a' művészség' baráti előtt ismeretessé, 's kit a' literatura' körébe bevonni felette hasznos volna 's nagy nyereség a' Tud. Társaságnak is, kivált az oeconomicai tudományokra nézve. Nyelvtudománya, olvasottsága, izlése, itélete egyaránt sokat ígérnek.

4. Antal Mihályt, ki a' Tud. Társaság' költségén kiadandó Zsebszótár' nagy részét dolgozta 's szótári munkára igen nagy tehetséget bizonyította. Őt levelező taggá választani annyival hasznosabb volna, minthogy a' Tud. Társaságnak nem sokára egy nagy szókönyv' készítése leszen fő foglatossága (!).

5. Tasner Antalt, ki az angol, francia, olasz, német nyelvekben igen jártas 's a' Tud. Társaságnak sok hasznot tehet. Kéziratban egy angoltól fordított drámája is van készen, melyet a' Tud. Társaságnak készülni benyújtani.

Bajza József r. t.

Kovács Pál írta még a' Nevendék nőnem-et is.

Klauzál most készül egy gazdasági Folyóiratot megindítani.

Vörösmarty.

XII. Dr. Vajnocz-ot, ki iktatási értekezését magyarul a szemápolásról írta, az Orvosi tárba több értekezéseket adott be, e napokban Fabini Oculisticájának magyar fordítását fogja beküldeni, ajánlja Bugát.

Ajánlja ezen kívül: Kovács Pált, — Szilágyi Ferenczet, — Klauzál Imrét, — Antal Mihályt, — Tasner Antalt (T. Bajza Úr ajánlatára) — és Zsivora Györgyöt (T. Perger Úr ajánlatára). Bugát.

XIII. Perger János Levelező Tagoknak ajánlja:

1. Zsivora Györgyöt, ki a' Magyar Conversations Lexiconba 's másutt is, tett jeles munkálkodásai által eléggé ismeretes. A' fent említettet pedig annál inkább ajánlhatja, mivel ő mostan mint Gróf Aponyi Urfiak nevelője Párisba menni, 's ottan tartózkodni szándékozik, következésképpen ezen környülmény miatt is a' Tettes Társaságnak igen nagy szolgálatot tehet.

2-or Tasner Antalt mint többféle Európai nyelvekben igen jártast.

3-or Antal Mihályt, a' ki a' philologiai osztálynak nagy segítségére lehet, minthogy a' Magyar nyelvben való jártasságát, kiadott apróbb munkái által eléggé bebizonyította.

4. Lassu Istvánt, ki a' már kiadott Statisticai Munkái után is elég ismeretes.

5. Körösi Csoma Sándort.

XIV. Alólírt a' következő tudósokat bátorodik a' M. T. Társaságnak levelező tagokul ajánlani:

Honiak közé:

1. Körösi Csoma Sándort, a' híres áziai utazót, ki nem csak díszére van nemzetünknek, hanem honjövetele után nélkülözhetetlen orientalista társa lenne Intézetünknek.

3. Kovács Pál Orvos Doctort, számos novellák' 's színdarabok' szerzőjét, legújabban két rendbeli munkája által figyelmet gerjesztőt: „Thalia“ 's „A nevendék nőnem“.

3. Gróf Dessewffy Aurélt, több a' Minervában kijött értekezések' szerzőjét, minthogy ritka műveltsége, 's szép ismereteivel a' Társaságnak nagy hasznára lehetend.

4. Jakab Istvánt, a' magyar Conv.-Lexicon' munkás segítőjét, 's két rendbeli jambusos dráma' fordítóját, kinek a' Társaság egyebek közt a' Játékszíni tárgyban nagy hasznát fogja vehetni.

5. Dr. Frivaldszky Imrét, a' „Monographia Serpentum Hungariae“ szerzőjét 's az Orvosi Tár munkatársát; minthogy az a' természettudományokban nemcsak nagy jártassága, de számos új természeti tárgyak' felfedezésével évkönyveinknek szorgalmas és felette hasznos munkatársa leend.

6. Szilágyi Ferenczet, kinek szép ismereteiről és szorgalmáról a' „Klio“ teszen bizonyosságot.

Külföldiek közé:

1. Kriebel János Galicziában lakozó magyart, a' magyar történeteknek 7 kötetben megíróját.

2. Beudant Urat Párizsban a' „Voyage Mineralogique en Hongrie“ szerzőjét, mint a' ki e' munkájával Magyarország' ásványtudományi állapotjára legnagyobb világosságot vetett.

3. Bright Dr. Urat Londonban, a' „Travel in Hungary“ szerzőjét; 's e' munkájával hazánkat az angol nemzettel érdeklőbbben megismertetőjét.

4. Babagge Károly Cambridgei professort, mint ki mind ajándékai által megérdemlé a' Társaság' köszönetét, mind a' logaritmiai steroztypok' általengedésével kötelezte azt le.

5. Végre Du Ponceau Pétert, a' philadelphiai philosophiai Társaság' Elölülőjét azon figyelméért, mellyel ügyünket felfogván azon Intézetnek ajánlá; 's 2-szor minthogy a' magyar nyelvnek megtanulásához még agg korában is hozzá fogván, különös vonzódás' jeleit nyilatkoztatja.

Schedel Ferencz.

A' külföldiek közé

Pertz György Henriket, a' frankfurti történetírás egyesületének

Titoknokát, ki a történeti kútfőket egész Europa levéltáraiból gyűjtven már két kötetet ki is adott — bátorkodik ajánlani Luczenbacher.

Ajánlja Bajza.

Szinte ajánlja Perger.

A' külföldiekben eggyez Horvát Endre.

Az 1833. évi (IV.) november 15-iki választáson e nagygyűlés 124. és 125. pontja szerint hazai levelező tagokká választottak Antal Mihály 15, Dessewffy Aurél 20, Egyed Antal 12, Frivaldszky Imre 14, Horváth Elek 13, Horváth Zsigmond 13, Jakab István 16, Klauzál Imre 12, Kovács Pál 15, Körösi Csoma Sándor 18, Lassú István 12, Nagy János 16, Rothkrepff Gábor 12, Szász Károly 17, Szilágyi Ferencz 19, Tasner Antal 15, Zsivora György 15 szavazattal, külföldi levelezőkké pedig Babagge Károly (Cambridge) 21, Beudant F. Sp. (Paris) 20, dr. Bright (London) 19, Kriebel János (Brzán) 22, Pertz Henrik (Hannover) 17, Du Ponceau Henrik (Philadelphia) 20 szavazattal.¹

— 1834 —

1834-ből² az alábbi 9 darab tagajánlási lajstrom maradt meg :

I. Schedel Ferencz ajánlja a' Tek. Társaságnak levelező tagokul :

Farkas Sándort, ismeretes Éjszakamerikai Utjáért ;

Péterfi Károlyt, a' philosophia' historiájáért ;

és Bárány Ágostont, mind író érdemeiért, mind a' magyar nyelv' terjesztésében fáradohatatlanságáért, egy nem magyar, nagy megyében.

Pap Gábort Fejér vármegye fő fiscalisát ajánlja levelező tagnak Döbrentei.

II. Schedel Ferencz a' Tek. Társaságnak külföldi lev. tagokul ajánlani bátorkodik :

1. Brougham Henriket, az angolok' tudós Lord-Cancellárját, a' népoktatás fő hősét ;

2. Cousin Viktort, a' francia philosophia' reformatorát ;

3. Guizot Ferenczet, a' közoktatás' fő pártfogóját Franciaországban ;

4, 5. Humboldt Sándort és Blumenbach Vilhelmet, a' természet-tudománynak, mint :

6, 7. Hufeland Vilmost és Larrey Domokost az orvostudomány' hőseit ;

8. Herschelt Izsákot, a' jelenkor' nagy astronomusát ;

9. Mease Jakabot Philadelphiában, ki mult évben kedveskedett írásaival a' társaságnak ;

¹ Az ülésen 22 szavazó tag volt jelen.

² Tagajánlási lajstromok 1834. 9 darab. 19/1834. főtítk. ir. az V. nagygyűlés XLII. és XLIII. számához.

10. Klaproth Gyulát, a' tudós orientalistát; végre

11, 12. Palacki Józsefet és Schelling Fridriket, a' cseh és bajor academiák' titoknokait, azon segedelmek' tekintetéből, mellyekkel társaságunk' céljait előmozdithatják.

—

Az 1, 4, 5, 9, 10, 12. szám alatt lévőket, levelező tagokul ajánlja Döbrentei.

III. Schedel Ferencz, rendes tagul a' philosophia' osztályában, helyben, bátorkodik ajánlani Csató Pált, 1. t.

1. Figyelmet érdemlők nevelést illető levelei a' Tud. Gyűjt.-ben, valamint a' művészet' philosophiáját illető értekezései — 's óhajtandó, hogy a' művészet' philosophiája minél inkább philosophiai tagokra bizathassék, mert a' nyelvtudományiak szorosan philologiaiak által napról napra mind inkább el fognak foglaltatni.

2. Külön munkái: a) A' magyar nyelvbeli ragasztékok és szóképzők. b) Magyar-német beszélgetések. c) Der kleine Ungar.

3. A' társaság által már egyszer jutalomra találatott érdemesnek.

4. Ismeri és becsüli a' társaság' gyakor' ízben kéziratokról adott alapos véleményeit, 's a' társaság' folyóiratában mutatkozó munkásságát.

IV. Levelező tagnak Farkas Sándor (irt amerikai utazásokat).

Mayda Professor (irt Statistikát). ajánlja Vörösmarty.

Farkas Sándort ajánlja Fáy András is.

Farkas Sándort ajánlja Luczenbacher.

Farkas Sándort ajánlja Bugát és Horváth és Perger és Czech.

Így Döbrentei.

Farkas Sándort ajánlja Bajza.

Farkas Sándort ajánlja Helmeczy, így szinte Majda Professort is.

Vizer Istvánt, Földmérőt, ajánlja Schedius.

V. Tiszteletbeli Tagnak ajállom: Szalay Imre kanonok, Fejér György kanonok; Sztrokay Antal Urakat.

Rendes tagnak a' mathesisi osztályba Tisztelendő Mahovszky Urat.

Levelező Tagoknak: Varga Mihály, Csermeczy József, Dulházy Mihály, Wachtler Albert Urakat. Gróf Desewffy József.

VI. A' most életben lévő Tisztelet-beli hús Tag közül hatan ugyan Pesten lakván, de közülök a' heti Ülésekben egyéb Hivatal-beli foglalatosságaik miatt ketten soha sem vehetvén részt, de a' többi négy közül is hol egy, hol kettő, sőt néha három is ki-maradván; a' vidéki tizenégy pedig még a' nagy Gyűléseken sem, annál inkább a' heti Üléseken nem jelenvén-meg, alább irtt cél-arányosnak tartaná a' folyó 1834-dik évben halál által meg-üresedett Tisztelet-beli két Tag helyébe másakat, 's pedig olyanokat választani, kik Pesten lakván a' heti Ülésekben részt bizonyosan veendenének. — Illyeneknek gondolná Al-Ispány Föld-váry Gábor, és Tábla-Biró Mérey László Urakat, úgy-mint nyelvünk' terjesztése, és a' Magyar Játék-szin' ügyé-

ben ki-tetsző érdemekkel tetézett buzgó Haza-fiakat, és köz tudomásul esmeretes szint' oly ügyes, mint ékes szónokokat.

Levelező Tagoknak pedig alázatosan javallaná Tisztelendő Horváth Cyrillus, és Filinger Urakat, amaz úgy-mint a' Tyrus' szerzője már-is jeles érdemet szerezvén, emez pedig a' Pesti Universitásnál a' Görög nyelv Tanítója, de a' Sidó, és egyéb keleti nyelvekben-is nagyon járatos lévén, azon gyakran előfordulandó esetekben, mellyekben nyelvünknek a' keleti nyelvekkel való rokonságát nyomozzuk, a' Tudós Társaságnak hasznos szolgálatot teendvén. Geörch Illés.

VII. Somossy János, S.-Pataki Professzor Urat, ki a' Sidó nyelvet tanító magyar Grammaticát irt, levelező tagnak ajánlja

Fáy András, Vörösmarty, Schedel, Döbrentei, Czech.

Jerney János, a' Jászkürt, Kúnok, és szegedi régiségek szerzőjét levelező tagnak ajánlja Luczenbacher, Czech.

Berta Sándor, a' Kerületi Jegyzőkönyv szerkeztetőjét az Országgyűlésen, és a' T. T. Társaság ideigleni Ügyvédét levelező tagnak ajánlja Luczenbacher, Fáy András, Bajza, Czech, Vörösmarty.

Podhradczky Józsefet magyar történetbúvárt 's két rendbeli hist. munka' szerzőjét ajánlja Schedel, Bajza.

VIII. Azon esetre, ha a' Tettes Tudós Társaság némelly Tagoknak választását szükségesnek látná, Perger János rendes tag a' következendőket ajánlja, ú. m. :

Tiszteleti tagoknak :

1-ör. Szalay Imre Kanonok, 's rendes tagot, a' kinek a' honni nyelv melletti buzgósága, 's hasznos munkálkodásai sokkal isméretebbek, mint sem azokat itten előszámlálni szükséges volna.

2-or. Horvát Istvánt hazánk nevezetes diplomaticussát, a' honni nyelv, 's történetek ritka érdemű búvárját: azon édes reménységben lévén az ajánló, hogy az ajánlott ezen meg tiszteltetést, mellyhez olly igen szoross kötelesség nincsen kötve, el fogadandja.

3-or. Fejér György Professort, a' ki számtalan tudós munkái után a' meg tiszteltetést méltán meg-érdemli.

4-er. Gróf Dessöffy Aurelt, mint a' honni nyelv, 's nemzeti ügy' buzgó pártolóját, 's a' Társaságnak érdemes munkás levelező tagját. (Ajánlja Szemere Pál is 2—4. Mindnyájokat ajánlja Schedius Lajos is —).

Rendes Tagoknak ajánlja

1-ör. Sztrokay Antalt, a' kinek a' honni nyelvet előmozdító számos munkái, 's több folyóiratokban ki adott jeles értekezései, valamint a' Tudós Társaság általis el fogadott Zsidó-jog czimű munkája közönségesen isméretesek. (Ajánlja Schedius Lajos is.)

2-or. Jakab Istvánt, mint a' ki több tudós értekezései, 's a' Társaság melletti munkálódásai által magát eléggé ki tüntette.

3-or. Csató Pál Levelező tagot. (Ajánlja Szemere Pál is.)

Levelező-tagoknak ajánlja

1-ör. Gegő Nicephort Szent Ferencz rendén lévő szerzetest, mint a' nemzeti lélekkel tellyes egyházi beszédei 's magyarra fordított geographiai munkája által magának a' tudós világ előtt elég érdemet szerzett.

2-or. Farkas Sándort, amerikai utazásáról ismertetest.

3-or. Báró Eötvös József a' Hazának nagyreményű íróját.

4-er. Szalay Lászlót. (Muzarion recenziója, 's Fridr. és K., Bimbók 's egyéb munkái miatt. Ért diákul, görögül, franczúl, spanyolul, angolul¹). E hármat 2—4 ajánlja Szemere Pál is.

Nr. 3—4 ajánlja Döbrentei Gábor is.

IX. Czech János rendes tag, e' következendőket bátorcodik tagokul ajánlani:

tiszteleti tagoknak:

1. Szalay Imre kanonokot és a' t. Társaság rendes tagát; kinek a' magyar literatura körül — több jeles és köztetszést nyert munkái által szerzett érdemei eléggé ismertetsek.

2. Horvát Istvánt, a' Széchényi országos könyvtár őrjét; mint történeteink buzgó és nagyérdemű bújárját, és híres diplomaticusunkat.

3. Fejér György prépostot; számos magyar munkái; de leg inkább a' tudományos gyűjtemény meg indítása, és kiadott beces „Diplomaticus Codexének“ tekintetéből.

4. Gróf Desewffy Aurél levelező tagot; jeles dolgozatai és a' honi nyelv melletti buzgólkodásának méltánylásául.

rendes tagoknak:

a' törvény osztályába:

Sztrokay Antal, levelező tagot; kit több beces részint kiadott, részint még kéziratban lévő munkája; de főkép a' tek. Társaság által már el fogadott és kinyomatni rendelt „Zsidó joga“ — ajánlanak.

Thaisz András levelező tagot, mint a' tudományos gyűjtemény több évi érdemes szerkeztetőjét, és egyéb munkákkal is jeleskedőt.

a' philosophia osztályába:

Csató Pál } levelező tagokat több beces dolgozataik és a'
és } t. Társaság körül szerzett egyéb érdemeik tekin-
Jakab István } tetéből. (Ajánlja Schedius is.)

levelező tagoknak:

Schelling Fridriket a' müncheni egyetem tanítóját és a' bavariai akademia elnökét.

Helmecky Mihályt a' Jelenkor czélszerű szerkeztetése és az írói pályán szerzett egyéb érdemei méltánylásául.

Farkas Sándort, amerikai utazása tekintetéből.

Ajánlja ezeket Kállay Ferencz is r. t., Szemere Pál r. t., Gebhardt Ferencz, Perger János, Bersenyi Dániel, Döbrentei Gábor (de Helmecky már szavazattal bírván, levelezőnek nem).

¹ A zárjel közötti rész Szemere írása.

1834-ben november 8-án volt a tagválasztás; a nagygyűlés 42. és 43. pontja szerint 26 szavazó volt jelen s levelező tagnak megválasztott az alábbi 8, ú. m. Árvay Gergely 16,¹ Farkas Sándor 22, Fillingner Leopold 13, Horváth Cyrill 13, Majda Pál 14, Péterfi Károly 23, Podhraczký József 13, Sommosy János 20 szavazattal, tiszteleti tagnak pedig Horváth István 13, Szalay Imre 19 szavazattal.

— 1835 —

1835-ből² a következő 16 lajstrom maradt meg:

I. T. T. Perlaki Dávid Urat Evang. Predicat. levelező tagnak ajánlja

Pest Sept. 11-ikén 1835

Széchenyi István.

II. Farkas Ferencz Ügyvéd Urat, több mechanikai gépeknek, nevezetesen a' Delphin nevű bűvári gépelynek feltalálóját, az 1807-ben kiadott Világ ritkaságainak fordítóját, mind azon tekintetből, hogy ezen Nagy Gyűlésen gépely minták' és kéziratok' ajándékozásával, a' Társaság iránti tisztelő figyelmét bebizonyította; mind pedig azon okból, hogy a' Társaságnak a' Mechanikában gyakorlatilag jártas tagra szüksége van — Levelező Tagnak ajánlja Fáy András.

III. T. Fülep József Urat, az Oravitzai Bányaegyesület érdemes Tagját levelező tagnak ajánlja

— Gróf Andrásy György, Gr. Károlyi György.

— Gr. Széchenyi István igen pártolja.

Bár nem ösmérem, a' két érdemes Grófok ajálatára én is ajállom. Gr. Desewffy József.

IV. Levelező tagúl ajánlom

Most Németországban utazó Szekács Józsefet, Plutarch' fordítóját (ki görögnyelv-tudományával a' Társaságnak nagy segédere lesz) 's több jeles versezet' íróját. Bajza József.

V. T. T. Hollók Imre urat, a' Rosnyói Kispapok Nevelőintézeti történettudomány professorát levelező tagnak ajánlja Andrásy György. ajánlja Perger János is.

T. Edvi Illés Pál N. Dömölki Predikátor Urat levelező tagnak ajánlja Kis János.

VI. Schedel' helyébe nyelvtudományi osztály' helybeli tagjának Czuczor Gergelt

közönségesen ismert munkái' érdemeért 's azon reményből, hogy olly tehetségű 's munkásságú férfiútól, mint ő, még ép koránál fogva is igen sokat várhatni; de különösen is a' philologiai osztályban a' leve-

¹ Nincs az ajánlottak közt, talán szóbelileg ajánlották.

² 73/1825 főtitk. ir. közt; a VI. nagygyűlés LXXVI—LXXVIII. számaihoz.

lezők közt minden tekintet szerint őt illeti az elsőség, meg választatni ajánlja Vörösmarty, Bugát, Luczenbacher, Balásházy János, Guzmics, Fáy, Andrásy György.

Lemondott Kisfaludy Sándor' helyébe külső philologusnak Fábíán Gábort

Hafiz, Ossián fordítóját, 's kinek most egy statistikai munkája van nyomtatás alatt, ajánlja Vörösmarty, Bugát, Luczenbacher, Fáy, Andrásy György.

VII. Czech János rendes tag, e' következő urakat tagoknak választatni ajánlja :

Tiszteleti tagoknak : Kisfaludy Sándort, Fejér Györgyöt.

Rendes tagoknak : Tessedik Ferenczet, Gévay Antalt, Thaisz Andrást, Császár Sándort, Csató Pált, Jakab Mihályt, Gyurikovicus Györgyöt, Balog Pált.

Levelező tagoknak : Báró Eötvös Józsefet, Papp Gábort, Szalay Lászlót, Edvi Illés Pált, Gegő Eleket, Nicephort, Kis Pált.

VIII. Schedel Ferencz r. tag levelező tagokul ajánlja :

Schoepf Auguszt Orvos és Seborvos Doctort, „Orvosi Rendszerek és Gyógymódok“ szerzőjét, sokáig a' külföldön tudományos készülletekkel foglalkozott 's most magát a' magyar literaturára buzgóan szánt hazánkfiát.

Warga János kőrösi professort, egy mathematicai 's egy népnevelési pályamunka' jutalmának elnyerőjét, a' Tudománytárban álló több kitűnő jelességű eredeti értekezések' szerzőjét.

IX. Perger János rendes tag, tagoknak választatni következőket ajánlja.

Tiszteleti tagoknak :

1-o. Kisfaludy Sándort.

2-or. Fejér Györgyöt.

3. B. Jósika Miklóst.

Rendes tagoknak :

1-ör. Csató Pál levelező tagot.

2-or. Császár Sándor levelező tagot.

3-or. Czuczor Gergely levelező tagot.

4-er. Nagy János levelező tagot.

5-ör. Balog Pál levelező tagot.

6-or. Jakab Mihály levelező tagot.

Levelező tagokká :

1-ör. Gegő Eleket, a' ki kiadott egyházi beszédei, 's magyar Geographiai munkája által szerzett érdemein kívül, magát azzal is érdemesítette, hogy a' Pesti Angol Kisasszonyok nevelő intézetében a' Magyar Nyelvet divatba hozta.

2-or. Báró Ötvös Józsefet.

3-or Stantsics Mihályt, a' ki magát több jeles munkái által ki tüntette.

4-er. Simon Florentet, a' Marczibányi egyik jutalmazott feleletnek szerzőjét.

Pártolja : Gebhardt Ferencz.

Gegő Nicefort, ki már a mult évben egy szó hijával szinte levelező tagnak választaték, ajánlja Bugát is.

X. Levelező tagokul ajánlom

Galvácsy László Urat, a' Haza 's Külföldi Tudósítások szerkeztőjét, Deresényi K. tanácsos Urat.

Szathmáry József Urat. Ns Borsod Vármegye Főorvosát, qui több munkácskákat (a himlő oltásról s. a. t.) irt. Gebhardt Ferencz.

XI. Schoepf August Orvos-Doctor urat levelező tagnak ajánlja Pest Sept. 12-ikén 1835. Gr. Széchenyi István.

XII. Külkey Henriket Iffland Vermächtniss című nyomtatásra és jutalomra méltatott színdarabja' fordítóját, ki e' vett jutalmat a' magyar Akademia tőke-alapítványának nevelésére ajálotta, — ki már néhány évvel ez előtt a' Pesten felállítandó magyar színházra Pest Vármegyénél 100 ftoz tőke gyanánt letett, ki azon kívül úgy igyekszik hasznosodásunkon, hogy 10 esztendőz fiacskája Vilmos is már magyar haviiratokban magyarul irogat, — mint helybélit, és így héti ülésekben is használhatót, levelező tagnak ajánlja Gr. Desewffy József.

XIII. T. Fábri Pál Urat, a' Pesti Ev. deák iskola' főtanítóját, ki a' közhasznú esmeretek' tárába néhány jeles históriai czikkeket irt, mint szép tudományú jó izlésű 's éles ítéletű férjfiat levelező tagnak ajánlja Kis János.

XIV. Tiszteleti tagul, a' heti ülésekben viendő elnökség' okáért Mélt. Gombos Imre kir. kamarást és udv. kamarai tanácsost, az „Esküvés“ tragoedia' szerzőjét, buzgó barátját a' nemz. nyelv- és literatúrának, ajánlani bátorokodik

Schedel Ferencz, Bajza József, Stettner György.

XV. T. T. Vásárhelyi Pál urat az alsóbb Dunai munkálatok igazgatóját levelező tagnak ajánlja. Pest. Sept. 11-én 1835

Györy Sándor, Vörösmarty.

Széchenyi István pártolja.

mert minden Dunahajózás körüli munkálat főleg üdvezletes a' közjóra nézve én is és pedig különösen pártolom. Gr. Desewffy József.

T. T. Munkácsi János urat a' rajzolatok szerkesztőjét levelező tagnak ajánlja. Pest Sept. 11-én 1835 Györy Sándor.

XVI.¹ Kisfaludy Sándort tiszteleti tagnak ajánlja

Döbrentei Gábor.

Levelező tagoknak :

1. Pap Gábort, ki most a' m. kir. helytartóságnál titoknok Budán, 's kinek munkáji: Sappho Grillparcerből fordítva; Erkölcsi Rajzolatok; Fejér vármegye részéről Igazgatója volt a' theatrumnak.

¹ E lap Döbrenteinek jegyzetei között maradt fenn.

A jegyzőkönyv adatai szerint 1835-ben szeptember 14-én folyt le a tagválasztás. A 77. 78. és 79. pont szerint (24 szavazó tag volt jelen) tiszteleti tagnak választott Kisfaludy Sándor 10, Gombos Imre 14 szavazattal, rendes tagnak Balogh Pál 14, Fábián Gábor 15 szavazattal, levelező tagnak pedig Edvi Illés Pál 17, Fülepp József 21, Jósika Miklós 15, Schöpf August 19, Vásárhelyi Pál 21 szavazattal az első szavazásra, Gorove László¹ 20 szavazattal a második választáson, Eötvös József 16, Warga János 15 szavazattal a harmadik választáson, Gegő Elek 19 szavazattal a negyedik választáson.

— 1836 —

Az 1836.² évből a következő 24 darab „tagajánlási jegyzék” maradt meg:

I. Levelező tagokul

1. Kacsovics Lajos, hites ügyvédet, több rendbeli Értekezések' iróját, a' Zsebszótár' dolgozó társát.

2. Tót Lőrincz, Átok, Ekebontó Borbála, Vata szomorújáték' iróját, jeles készületű fiatal író,

3. Gaal József, több apróbb Elbeszélések, 's újabban Szirmay Ilona szerzőjét ajánlja

Vörösmarty Mihál.

4. Szalay Lászlót az előbbiekkal

Szemere Pál.

II. Levelező tagnak ajánltatik: Szalay László, hites Ügyvéd, jártas a' német, francia, olasz, angol és spanyol nyelvekben 's literatúrákban.

Nyomatásban megjelent munkái itt következnek:

Észrevételek a' Muzáron III-dik és IV-dik kötetéről 1830.

Bimbók I-só kiadás 1831.

Bimbók, II-dik meg bővített kiadás 1832.

Alphonse' Levelei, Novella 1832.

Fridrik és Katt, Novella 1833.

Majthényi Sándor' Emléke 1836.

Báró Amade László' versei 1836.

Továbbá: Egyes darabok Aurorában, Muzáronban, Nefelejtsben, Tudom. Gyűjteményben.

Ajánlja Döbrentei Gábor.

Ajánlja Szemere Pál, Vörösmarty, Stettner György, Jankovich Miklós, Bajza, Berger, Fábián, Kiss, Sztrokai Antal, Szlemenics, Czech János, Guzmics, Gebhardt.

¹ Nem fordul elő az ajánlottak között.

² Tagajánlási jegyzék 1836. 98/1836 főtítik. iratok közt; a nagygyűlés XCII—XCVI. pontjaihoz.

III. Almási Balogh Sámuel levelező tagnak ajánlja következő eredeti értekezéseinek fogva:

A' poesis ideája. Tudom. Gyűjtemény 1827. XI. köt. I. 15.

Methodologiai próbatétel. U. o. 1825. IX. köt. I. 47.

A' Románokról. U. o. 1824. IV. köt. I. 70.

A' ts és es, és es és cz betűkről. U. o. 1829. IX. köt. I. 62.

Gondolatok a' literaturának tökéletesüléséről. U. o. 1822. VII. köt. I. 61.

Próbatétel a' szülő-ok és ész-ok közt levő különbségről. U. o. 1822. X. köt. I. 72.

Az ékes szóllásról némely jegyzései. U. o. 1823. VIII. köt. I. 29.

Rövid rajzolatja a' paraszt lakodalomnak Gömörben. U. o. 1827. III. köt. I. 38.

Több tudományos kritikát a' tudom. Gyűjteményben, Sasban és Szemlélődben.

's következő fordításánál fogva:

A' különcz. Lafontaine után. 3 darab. Pesten 1829.

Áhítatosság órái. I—IV. kötet.

Az ezüst lakadalom. Koczebu után. Kolozsvárott 1831.

Érzékeny történetek. Németből. Kolozsvárott 1832.

Szemere Pál, Nyiry István, Györy.¹

IV. Külkey Henriket, Iffland' Bermáchtiniß című jutalomra méltatott 's a' magyar Akademia költségén kinyomtatott szindarabja fordítóját, ki e' vett jutalmat a' tisztelt akadémia töke-alapítványának nevelésére ajálotta — ki legújabbán is Báro Steigentesch' Briefwechfel, és Berftand und Herz című két szindarabjának még bírálat alatt levő fordítását az Akademiának benyújtotta, a' haviiratokban Vilmos fiával, — (ki különösen magyarul neveltetik) — irogat, ki a' magyar tudós Társaság' pénzgyűjteményét hetvennégy ezüst, és százharmincz négy régi réz darabokkal öregbítette, — ez előtt néhány évvel pedig a' Pesten felállítandó magyar színházra Pest Vgyénél 100 ftoz töke gyanánt letett, 's ugyanott a' Budai magyar színész társaság' felsegíllésére több izben kisebb nagyobb summákat ajállott, — 's nem csak a' nemzeti muzeumra 12 aranyat, és a' Ludoviceára ugyan annyi aranyat ajállott, hanem a' többi magyar intézetekre is tehetségéhez képest nevezetesebb summákat áldozott, így hát a' haza javát és a' magyar literaturát buzgóan kedvelli, 's előmozdítani törekszik, — (ki végre mint helybéli és így héti ülésekben is használható) levelező tagnak ajálja

Futtában Pesten Sept. 5-kén 1836. Gr. Desewffy József.

Szinte ajánlja Czech.

¹ Az ajánlás Györy írása. A hol több ajánló van, rendszeren az első írta az ajánlást.

V.

Ajáltatik

rendes tagnak Professor Sárvány
 levelező tagnak Professor Wachtler, Szalay, Külkey, Duházy,
 Kovacsóczy, Ormós, Jászay Pál Gr. Desewffy József által.

VI.

Pest Sept. 3. 1836.

Alolirt levelező tagokul választandóknak ajánlja:

1. Méhes Sámuel phil. Drát a' kolosvári ref. Collégiumban
 Physica és Math. rend. Professorát, mint ki

a) A' Heidelbergi t. egyetem által 1808-ban feltett természet-
 tudományi kérdésre adott feleletével az első jutalmat elnyervén,
 honnunknak becsületét a' külföldön emelte.

b) Egy közhasznú Arithmetica' és Algebra' — az ifjú Anacher-
 sis Utazásai (Deáky általa fizetett fordító volt) — s az Erdélyi Hir-
 adó — Nemzeti Társalkodó — és Vasárnapi Ujság kiadása által a'
 tudományok — literatura és nemzetiség iránt ritka érdemeket szer-
 zett magának —

2. Brassai Sámuel — a' Vasárnapi Ujság' Széles esméretű szer-
 kesztőjét, egy igen derék geográfiai munka' (Bévezetés a' világ' föld'
 és Statások' esméretére) s hasonló jelességű Botanica' szerzőjét —

3. Herepei Károlyt. N. Enyedi ref. Collégiumbeli Professort és
 Erdély első egyházi szónokát, több nyomtatásban megjelent egyházi
 beszédeknek szerzőjét. —

4. Gróf Teleki Domokost — ki több folyóiratokban megjelent
 verszetei által magát a' kitünőbb költőink osztályába lépendőnek
 reménylteti.

5. Szalay Lászlót

ajánlja

Szemere Pál,

Szász Károly,¹ Wesselényi Miklós,

Vörösmarty, Perger János.

VII. Jászay Pált, a' m. kir. udv. cancelláriánál Conceptuális,
 fizetésbeli practicans, Szabolch vármegye táblabíráját, a' m. tudós
 társaság körüli következő érdemeinél fogva ajánlom levelező tagnak.

1. A' müncheni Codexet, néhány tökéletes hasonmással, az egész
 textusnak hív másolatával írta le, a' mint a' Nagygyűlés már látta.

2. A' bécsi codexből négy hasonmást adott kezemhez, saját
 készítéséből, mellyek már köre is metszettek.

3. Ugyan e' bécsi codex utolsó correctura-ívét elejétől, ő hason-
 litja mindig össze a' császári udvari könyvtárban levő eredetivel.

4. Még is e' bécsi codex három féle alphabetuma betűit az ő
 hasonmásai után metszethettem köre. Ugyan e' codex nyelv és helyes-
 írásbeli szerkezetéről több jegyzést közlött velem, mellyek az elő-
 beszédbe jönnek a' Régi Magyar nyelvemlékek 1-ső kötetében.

¹ Az ajánlás ennek az írása.

Így tehát, ámbár nyomtatott munkája Jászay Pálnak még nincs, de a' társaság munkálkodása körében, magának érdemet szerzett, különben is pedig tudom, hogy a magyar historiához tartozó több kötetnyi magyar hivatalos levelezések gyűjteménye van saját kezével másoltan nála. Ajánlásom ennél fogva, Alaprajzunk 13-ik lapja szerint szól.

Döbrentei Gábor mk.

Ajánlják a' főlebb előszámlált okoknál fogva Czech, Sztrokay, Perger, Kis, W. Jankovich Miklós, Szász, Guzmics, Gr. Desewffy József, Gebhardt Ferencz.

VIII. Levelező tagnak ajánlom

Hetényi Jánost, mint a' philosophiai osztály megkoszorúzott pályafelelőjét.

Így Beke Kristófot, mint első tiszteletdíjt nyerőt.

Döbrentei Gábor.

IX. Zsivora Györgyöt a' ki hasznos esméretek tárába nevezetes Czikkelyeket közölt akár rendes Tagnak, akár a' Tudománytár Redactorának ajánlja.

Kunos Endrét levelező tagnak Szóffüzér Czimú 's a' Tudományos Gyűjteménybe kiadott 's más jeles munkái tekintetéből ajánlja

Perger János.

X. Tudománytár Szerkeztőjének

Luczenbachert ajánlja

Vörösmarty, Stettner.

XI. Czech János rendes tag e' következőket ajánlja tagokul:

Tiszteletbéli tagnak:

F. T. Fejér György Prépost urat, Számos munkáji, de főkép a' tudományos gyűjtemény megindítása és becses diplomaticai Codexének tekintetéből.

Rendes tagoknak:

és jelesen, — a' történet írási osztályba helybélinek:

Walther László urat — több igen jeles diplomaticai és historiai esméretekre mutató értekezések szerzőjét.

ugyan oda — vidéki tagnak Gyurikovics György urat, kit Számos historiai dolgozatai eléggé ajánlának.

a' mathematicai osztályba vidéki r. tagul Buczy Emilt — és Nagy Károlyt.

a' philosophiai osztályba Fabriczy Sámuel, Bölön Farkas Sándor, Horváth Cyrill, Sárvány Pál és Péterfy Károly urakat.

Levelező tagoknak: Gróf Teleky Lászlót, Bresztyzenszky Béla győri főiskolai k. professor urat, Szalay Lászlót, Papp Gábor, helytartó tanácsi titoknok urat, Külkey Henrik urat, Jászay Pál urat.

hasonlóul ajánlja ezeket Dr. Horvát r. t., Sztrokay Antal.

XII. 1836. őszelő 3 d. Stettner György rendes tag ajánlja:

1. Philosophiai osztálybeli vidéki második rendes tagnak:

Dr. Kovács Pált, a' Nevendék nőnem' czimú paedagogiai munka' íróját, 's több aesthetikai műveiről ismeretes Szerzőt.

II. Historiai osztálybeli vidéki harmadik rendes tagnak :

Gróf Péczely Józsefet, latin nyelven kiadott historiai munkájiról ismeretes tudóst, kinek magyar nyelven írott hazai historiája is az Árpádok korszakáról sajtó alá elkészült.

III. Levelező tagoknak :

Gáthy Istvánt a' Mathematikai és természettudományi osztályhoz.
Tóth Lőrinczet, Gaál Józsefet, Székácsot a' Philologiai osztályhoz.

Kacskovics Lajost, Bányászjogi dolgozatainál fogva, a' Jogtudományi osztályhoz.

Bárány Ágostont, szinte azon osztályhoz.

A föntebbieket ajánlja Szemere Pál.

XIII. I. Philosophia osztálybeli Vidéki rendes Tagnak ajánlja :

a) Kovács Pált a Nevendék Nönem íróját.

II. Historiai Osztályban Vidéki Rendes Tagnak a harmadik helyre :

a) Debreczeni Historiai Prof. Péczely Józsefet.

Levelező tagoknak :

a) Lovász Doctort több Magyar értekezések kiadóját.

b) Bárány Ágostont.

Vidéki rendes tagnak a' philosophiai osztályban, ha kellene választani ajánlja Sárvári Pált, és Horváth Cyrilt, kik e tudomány rész szerint tanítják most is, rész szerint philosophiai könyveikről régen esmeretesek.

W. Jankovich Miklós, Kállay Ferencz,

Nyiry István, Sztrokay Antal, Czech János.

XIV. A' mathesisi osztályban : rendes tagnak ajánlja

Nagy Károlyt gr. Károlyi Lajos gazdasági titoknokát az Arithmetika vagy Számírás különös jegyekkel nevű jeles munka's a' Babage különös bevezetéssel ellátott Logarithmáinak kiadóját.

Levelező tagoknak :

Gáthy István Földmérőt a' pénz természetéről írtt és elfogadott munka' és a' Lisztörlés-ről írott értekezés szerzőjét.

Györy Zsigmond földmérőt a' vizek' természetéről írott mély belátásra és alapos mathematicai ismeretekre mutató értekezés szerzőjét

Nyiry István, Györy Sándor, Bitnicz Lajos.

Bresztyenszki Béla Professort, a' mathematicai magyar műszavak' lajstromának és egy jeles mathematicai kézikönyvnek íróját

Bitnicz Lajos, Nyiry István, Györy Sándor.

XV. Külső rendes tagúl a' történettudományi osztályban ajánlom Bölöni Farkas Sándort az Éjszakamerikai Utazás' íróját.

Bajza, Fábián.

XVI. Vidéki Historiai tagnak

1. Péczeli József-et

2. Bölöni Farkas Sándort

3. Mayda Pál-t ajánlja Vörösmarty, Szász.

XVII. A' történetírási osztályhoz 3-dik helybeli rendes tagnak ajánlja Guzmics Czuczor Urat jelesen Hunyady János czimű történeti értekezése' tekintetéből. Vörösmarty, Szász Károly, Szemere Pál.

XVIII. Péczely József Urat

A históriai osztályban, ismértes érdemeinél fogva, külső Rendes Tagnak ajánlja Fáy András, Szemere Pál.

XIX. Levelező tagokúl ajánlom :

1. Székács Józsefet

Ez évben adott-ki egy kötetnyi szerb nyelvből fordított szép dalt, irt több eredeti verset ; fordítva van nála Plutarch' biographiáinak fele, mellyet a' Tud. Társaság' ítélete alá bocsátand ; jól érti a' görög, szerb, tót nyelveket is, a' latinon, németen, és francozián kivül 's ez okból a' Tud. Társaságnak igen hasznos tagja lehetne.

2. Tóth Lőrinczet,

Három eredeti drámájáról a' Tud. Társ. tagjai előtt ismeretes.

3. Kossúth Lajost

az országgyűlési és törvényhatósági tudósítások' szerkesztőjét Bajza József.

A' fellebb előadott okoknál fogva levelező tagnak ajánlja

Székács Józsefet Sztrokay Antal, Szemere Pál.

XX. Kossúth Lajos Urat

részint a' Társaság' javára sokat ígérő jeles tulajdoninál, részint pedig és különösen azon érdemeinél fogva, mellyeket magának, Ország-gyűlési Tudósításaiban, józansággal párosított szabadelműsége, nem különben tiszta stílje által, a' Haza előtt és hazai nyelv körül szerzett, Levelező tagnak ajánlja Fáy András.

XXI. Szalayt, Székácsot, Vajdát és Kunost, mint talentomos és buzgó fiatal írókat, levelező tagoknak ajánlja Kis.

XXII. Levelező tagokul ajánlja Schedel Ferencz :

1. Czambert Jánost, a' „Selyemtenyésztő“ szerzőjét, a' Tudománytárban álló két physical értekezés' íróját ; mind a' physicában mind a' gazdaságtudományban jártas tudóst : egyébiránt tagját a' veronai gazdasági akadémiának is.

2. Barabás Miklós képirót, mint művészségének alapos és tudományos ismerőjét ; a' művészségekre tekintetből, mellyekre nézve eddig csak egy tagunk van.

3. Székács Józsefet, a' régi görög, 's az új szláv literaturák' alapos ismerőjét, a' Szerb hősrégék kiadóját, a' görög anthologia' szerencsés fordítóját.

4. Kacskovics Lajos ügyvédet : a' Zsebszótár' egyik dolgozóját, a' bányászattudományról több rendbeli értekezések' szerzőjét, 's a' társasághoz egy bő bányásztudományi műszótár' beküldőjét.

5. Vajda Pétert, egy fűvészi kézikönyv' szerzőjét, Rau' természethistoriájának 's Cuvier' állattudományának fordítóját, és sok hasz-

nos egyéb könyvek' szerzőjét — leginkább természettudományi tekintetből

6-szor. Szalay Lászlót

Vörösmarty.
Szemere Pál.

XXIII. Helybeli rendes tagnak a' történeti osztályban: Czuczor Gergelyt.

Vidéki rendes tagnak a' mathes. osztályban: Nagy Károlyt.

a' philos. osztályban: Kovács Pált.

a' történeti osztályban: Péczeli Józsefet, Magda Pált, Farkas

Sándort ajánlom

Wesselényi Miklós.

Levelező tagoknak pedig: Mikes Sámuel, Brassai Sámuel, Herepei Károlyt, Tóth Lőrinczet, Teleky Domokost, Teleky Lászlót, Kacs Kovics Lajost, Barabás Miklóst, Kossuth Lajost, Bárány Ágostont, Székácsot, Vajda Pétert, Gáti Istvánt, Gál Josefet.

XXIV. Teleky László grófot

Levelező tagul ajánlja

Gr. Széchenyi István.

A jegyzőkönyv szerint (92—95. p.) 1836-ban szeptember 10-én volt a tagválasztás. Levelező tagoknak választottak Brestyenszky Béla 16, Gáthy István 19, Hetényi János 17, Méhes Sámuel 23, Szalay László 20, Székács József 22, gróf Teleki Domokos 19, gr. Teleki László 19 szavazattal az első választáson, Barabás Miklós 16, Bárány Ágoston 16, Jászai Pál 18 szavazattal a második választáson, Tóth Lőrincz 16 szavazattal a harmadik választáson; rendes tagnak (philosophiai osztályban 2-ik vidékinek) Horváth Cyrill 18, (historiai 3-ik helybelinek) Czuczor Gergely 20, (3-ik vidékinek ajánltatott az igazgató-tanácsnak) Péczely József 16, Gyurikovich György 18, Farkas Sándor 16¹ (mathem. 2. vidékinek) Nagy Károly 28 szavazattal.

— 1837 —

1837-ből² az alábbi 17 darab tagajánlási jegyzék maradt:

I. Dr. Vállas Antal urat a' Tud. tárban és Tud. Gyűjteményben megjelent több jeles matematikai értekezések' nem különben a' társaságnak beadott, és az elfogadásra dicsérettel ajánlott egy terjedelmesebb rendszeres munkának: (A' felsőbb egyenletekről) szerzőjét a' mathesis osztályban helybeli rendes tagnak ajánlja Pest Sept. 12. 1837 Györy Sándor rendes tag.

¹ Az első választás joga az igazg. tanácsé volt. Az ig. tanácsi jegyzőkönyv 57. p. szerint szavazattöbbséggel Gyurikovich Györgyöt nevezte ki.

² Tagajánlási jegyzékek. 119/1837. főtítk. ir.; a VIII. nagygyűlés LXI., LXVII., LXVIII. számaihoz.

annyival inkább :

1. Mert a' nevezett osztályban csak egy helybeli rendes tag lévén, annak történetes távollétekor, a' heti ülések ezen osztályt illető tárgyakban illőleg nem értesíthetnek.

2. A' több osztályok vagy egészen, vagy legalább 2 helybeli rendes tagig ki vannak pótolva, 's mind eddig magánosan csak a' mathesis osztálya áll; noha az évenként vizsgálatra bejövő tárgyak, sem számra sem tartalmokra nézve a' több osztályokénál nem csekélyebbek.

3. Más, ki magyar nyelven írott munkája által alapszabályaink rendelete szerint (Választás 26. sz.) magának nevet szerzett volna a' két fővárosban vagy a' környékben nem találtatik.

Ajánlja Szemere Pál.

E lapra valaki (talán Helmezy) ezt írta :

Bétsből írott levelek miatt általam nem ajánlható, mellyről tanúság vagon Dr. Gebhardnál, és többeknél.

Erre pedig a következő megjegyzések következnek :

A' Bécsből érkezett levelek névtelenek, bennök rágalom lehet 's ez senki ellen nem bizonyít. Vörösmarty.

's azokra ügyelni valamint veszélyes a' társaság munkálkodására nézve, úgy a' társaság méltósága alatt álló dolog. Fáy András.

Győri Sándornak elő adott okait pártollya azomban

W. Jankovich.

II. Levelező tagnak ajánltatik :

Tanárky Sándor, Szentgyörgyi határőrző ezredbeli főstrázsa-mester, következő okoknál fogva :

1. Ezen hadi munkát : A' felkelt magyar nemesség gyalogságainak hadi regulamentoma 1809. ő dolgozta ki az Ország Nádora rendeléséből, ki mellett akkor szolgált.

2. Később a' Németujhelyi katona akademiában két esztendeig Professzor volt, 's így bizonyos lehet a' magyar akademia előtt, hogy e' katonai tudományokhoz alaposan ért.

3. Az akademiának kevés tagja lévén még, eleibe kerülő hadi munkákról hivatalos vélemény adáshoz, szükséges, azok számát nevelni.

4. Tanult magyar katona tisztek iránt mutatott figyelem, több katona tisztelet serkentené arra, hogy hadi tudományos munkák több nemében dolgozzanak, 's így a' Ludoviceához kívántató magyar iratok szűkében ne legyünk.

Döbrentei Gábor, Kállay Ferencz, Dr. Horvát József, Fáy András, Gebhardt Ferencz, Sztrokay András, Horváth Cyrill, Fábíán, Perger, Czuczor, W. Jankovich Miklós, Schedius Lajos, Schedel Ferencz.

III. Helybeli Mathematicus osztály' 2-ik helyére Vásárhely Pált candidálatni kívánja Vörösmarty, W. Jankovich Miklós, Perger János, Kállay Ferencz, Gebhardt Ferencz, Schedius Lajos.

IV. Perger János rendes tag levelező tagnak ajánlja

Varga István Urat

a' kisdud óvó intézet' ujjonon választott Igazgatóját; a' „mi kell a Magyaroknak?” nevelést tárgyazó munka' íróját, 's tavaly tisztelet díjjal koszorúzott philosophiai értekezés szerzőjét.

V. Alulírottak Kis Pál Urat, a' bécsi Theresianumban magyar nyelv-tanítót, és a' bécsi Universitas' könyvtárának al-örét levelező tagnak ajánlják. Egyéb munkái között ezeket említhetni:

1. Rövid földleírás a' legújabb polgári változások szerént. — Bécsben, 1818.

2. Gróf Széchenyi Ferencz' életrajza, a' Tudományos Gyűjteményben 1820.

3. Bell és Lancaster tanításmódja, a' Tudományos Gyűjteményben 1821.

4. Tanításmódja városi és falusi iskolamesterek' számára. — Budán, 1830.

5. Ungarische Grammatik. Wien, 1834.

6. Aufgaben zur Übung in der ungrischen Sprache. Wien, 1835.

7. A' magyar Literatura remek-darabokban. Bécsben, 1835.

Szilasy János, Bitnicz Lajos, Gebhardt Ferencz,
Horváth Cyrill, Dr. Horvát József, Sztrókay Antal.*

VI. Horváth Lázár urat, a' Bujdosók című regény íróját, levelező tagul ajánlja Schedel Ferencz.

VII. Gaal József urat, Szirmay Ilona című két kötetű regénynek, egy a' társaság által is dicsérettel említett, 's a' színen szerencsésen megfordult vígjáték' íróját, 's többek' fordítóját

Levelező tagul ajánlja Schedel Ferencz.

VIII. Külkey Henrich Urat, a T. Magyar Tudós Társasságnak levelező tagul ajánlja, mivel

1-ör. Ifland Végrendelet szindarabját, melly tisztelet díjt nyert, fordította és a T. T. költségével ki is adatott.

2. B-Steigentesch két darabját, ú. m. a Levelezőket — Ész és szív című két szindarabjait is be adván, mind a kettő nyomtatásra elfogadtatott.

3. A' nyert tiszteleti díjat a T. Társasság alaptőkéjének gyarapítására ajándékozta.

4. A Társasság régi pénz Gyűjteményét 74 ezüst, és 134 réz pénzekkel gyarapította.

5. Mind a Magyar Litteraturát, folyvást előmozdította, mind pedig a jötevő Intézeteket, tsekélyebb tehetségi lévén, még is hat-

hatossan előmozdította, minthogy a Magyar Színház építésére 100 f. — Magyar Museumra 24 darab Aranyokat — Vakok intézetére 100 f. — Dolgozó házra 100 f. — Szegények intézetére 100 f. és a legujjabb Árvák számára állított Josephineum intézetére 100 f. ajándékozott.

6. Mivel már 1836. esztendőben csak egy pár votuma hibázott, hogy Levelező tag nem lehetett.

W. Idősb Jankovich Miklós, Horváth Cyrill,
Gebhardt Ferencz, Schedius Lajos.

IX. Levelező tagnak: Galvácsy László Ügyvéd, és táblabíró Urat, ki mind a hazai, és külföldi tudósítások több évek szerkesztése, mind a Tudományos Gyűjteménybe felvett munkája által honni nyelvünk' terjesztésére, és csiszolására sikerrel munkálkodik, ajánlja
Gebhardt Ferencz, Balásházy, Schedius Lajos,
Sztrokay András, Döbrentei Gábor, W. Jankovich
Miklós, Horváth Cyrill.

X. Dömötör Pál Urat több Vármegyék Táblabíráját tudomra a' magyar nyelvnek és nemzetiségnek a bácskaságban fáradhatatlan terjesztőjét, mint az alaprajznak a' levelező tagokról szóló Czikkelye értelmében a' társaság elésegítésére nézve alkalmas egyényt némelly nyomtatásban is megjelent kisebb dolgozatok íróját, — 's e' következő, még ugyan nyomtatásban meg nem jelent munkáknak szerzőjét, úgymint:

1-ör. Természet rendszere (System de la Nature) magyarul 8-ad rétbén 1526 lap.

2-szor. Utazás Ovárra 1810-be, Gréczben 1825-ben, Temes Vármegyében 1828/9, itt mint Országos Conscriptor — foliantban — 529 lap.

3-szor. Egyveleg 4-ed rétbén 298 lap.

4-szer. Hétágú Korbács 4-ed rétbén 317 lap.

5-ször. Nagy Károly hősi költemény 4-ed rétbén 2 tomus 538 lap.

6-szor. Chronographia — vagy naponkénti feljegyzése az idő folyásának 1823-iki évi Január 22-ik napjától kezdve egész 1830-ik évi Decemb. 31-ikéig hozzátoldva a' hőmérő változásait 1826-ik év Májusától kezdve 1830-ik év Decemb. utolsó napjáig nagy 8-ad rétbén 853 lap.

Levelező tagnak ajánlom Sztrókay Antal.

Az említett munkák miatt, mellyeket olvasni szerencsém volt, ajánlásra igen méltónak találok Horváth Cyrill.

Bács vármegyében úgy se lévén még tagunk, ezen tekintetből is ajánlja Döbrentei G.

Ajánlja Perger János, W. Jankovich Miklós,
Gebhardt Ferencz.

XI. Levelező tagnak ajánlatik

Doctor Viola József az austriai agentia 's moldvai fejedelem' udvari orvosa, arany sarkantyús vitéz, 's erdélyi magyar születésű.

T. Gegő Elek' ajánlása' nyomában

Kállay Ferencz, Dr. Horvát József, Szemere Pál,
Stettner Gy., Fábíán, Horváth Cyrill, Balásházy,
Gebhardt Ferencz, Sztrokay Antal, Bugát Pál orv.
Doctor, Perger, Döbrentei Gábor, W. Jankovich
Miklós, Károlyi György, Schedel, Czuczor.

XII. Zsoldos Ignác Veszprém Vármegye Főjegyzőjét, „Nevelés hiányai“ című munka' íróját, tekintve a' hazai Literatúra iránti buzgóságát is, Levelező tagnak ajánlja

Fáy András, Szemere Pál, Fábíán, Stettner György,
W. Jankovich Miklós, Szlemenics.

XIII. Levelező tagnak ajánlja Wargha Istvánt, a tolnai képző-intézet igazgatóját, következő munkák íróját:

Mi kell a' Magyaroknak? Kassa 1834.

A' lélek-tudománynak a' nevelésre való befolyásairól.

Ezt a' tudós társaság' 1836-ki nagygyűlése, mint kitett kérdésére bejött pályairatot, jutalomra méltatta.

Továbbá több rendbeli értekezések' szerzőjét a' philosophia' és nevelés' köréből, különféle folyóiratinkban.

Jelennen „Nevelési kézi könyvön“ dolgozót. Balogh Pál.

XIV. N. Ajtai Kovács István Urat, az Erdélyi K. Kormányshé Úgyvédét, és az Erdélyi Történeti Társzorgalmatos ki adóját, közönségesen esmért Hazafiúi buzgósága, Tudománya, és több rendbeli magyar nyelven ki adott munkái miatt, de leg inkább a Tudós Társaságnak eő általa eszközözlendő könnyebb közlései, és Erdéllyel leendő szorosabb öszve köttetés végett, Levelező tagnak ajánlja

W. Jankovich Miklós.

XV. Tisztelendő Horváth Dániel Urat, Pécsi Gümnasiumnak volt Directorát, és a Cisterczita Rendnek nagy Érdemű Tagját — ki már az Szerzet Apáturságára több szavazatok által, eő Felsőségének ajánlatott, és Magyar nyelven több Tudós Értekezései által a Tudományos Gyűjteményben, mellyek a Nevelést, Philosophiát, Litteraria Historiát illetik magát nyilván meg ismértette — De a Deák és Magyar költészetben is több ki nyomtatott Idvezlései által magát jelessé tette, Levelező Tagnak Ajánlja

W. Jankovich Miklós.

XVI. Levelező taggá Vajda Pétert sok oldalú készületekkel jeles írónkat; töle vannak

1. következő természettudományi munkák:

a) Növénytudomány. Pest. 1836.

b) Cuvier' állatországainak két kötete.

c) A' tanácsadó orvos. Voigt után.

d) Férfiasság. Kassa 1835.

2. Magyar nyelvtudomány. Kassa 1835.

3. Jeles szép literaturai művek, mint
 - a) Nap' szakaszai. Pest. 1835.
 - b) A' legszebb leány. Pest. 1835.
 - c) Joguz. Dráma. Pest. 1836.
 - d) Tárcsai Bende. 3 kötet. Pozson, 1837.
 - e) Számos elbeszélések Almanáchjainkban.
4. Vegyesek.
 - a) Számos természettudományi czikkelyek az Esméreték tárában.
 - b) Garasos tár.
 - c) Pesti levelek. Két kötet. Kassa 1835.
ajánlja Czuczor Gergely, Vörösmarty, Balásházy.

XVII. Sept. 2. 1837.

Levelező tagoknak ajálatnak : Vajda Péter, Gaál, Jernei, Vállas,¹ Kacs Kovics, Herepei, Brassai, Kerekes, Fényes, Tisztel. Horváth Dániel, Petrichevich Horváth Lázár, Kovách István, Erdélyi Történeti Tár írója.

(Ajánlók :) Szemere Pál, Fábián, Horváth Cyrill, Schedius Lajos.

Dr. Mocsy Mihályt több jeles értekezések és a' feltett psychologiai kérdés tisztelet díjra érdemesített megfejtés szerzőjét levelező tagnak ajánlja Györy Sándor.

1837-ben szeptember 7-én folyt le a választás és a gyűlésen 31 szavazó tag volt jelen. Rendes tagnak a math. osztályba az igazgató-tanácsnak² első helyre Vállas ajánltatott 19 szavazattal, Vásárhelyi pedig 11-el a 2-ik helyre. Levelező tagnak megválasztatott Fényes 28, Vállas 25, Jernei János 23, Zsoldos Ignác 24, Brassai Sámuel 20, Kerekes Ferencz 19, Vajda Péter 19, Tanárky Sándor 18, Kacs Kovich Lajos 18, Gaal József 18 szavazattal. Megmaradt azonban ebből az évből Schedel titoknok jegyzőlapja s ezen feljegyezve az is, mennyi szavazatot kapott egy-egy ajánlott. E szerint Dömötör 8, Galvácsy 8, Herepei 13, Horvát Dániel 0, Horvát Lázár 7, Kiss Pál 10, Kovács 0, Külkey 7, Mocsy 4, Vargha 10, Viola 13 szavazatot kapott.

¹ E név mellé valaki ezt írta : Bétsből küldött levelek tőle tiltannak. Erre Szemere ezt jegyezte oda : névtelen irományokat elfogadni szabályaink tiltanak. Bajza pedig ezt írta : Névtelen levelek' rágalmait valóknak venni illetlen és nem szabad.

² Az első választás joga még az igazgató tanácsé volt. Az ig. tanácsi jegyzőkönyv 45. pontja szerint szótöbbséggel Vállas Antal neveztetett ki 2-ik r. tagnak.

— 1838 —

1838-ból¹ 24 darab jegyzék maradt meg:

I. Littrow János Jakab urat, a' bécsi csillagásztorony' igazgatóját, több tud. társ. tagját mint ki, midőn Budán másodcsillagász volna, mind tudománya köztünk terjesztésében, mind némely honunkat illető csillagászati adatok' kifürkészésében fáradozott

külföldi levelezőnek ajánlja Vállas Antal, Széchenyi István, Schedius, Szilasy, Bitnicz.

II. Horváth Mihályt, bölcselkedés doctorát, és váczai megyebéli papot, több értekezések íróját, kinek az 1835-diki nagy-gyűlés által kitűzött történetirási kérdésre beadott históriai munkáját a' t. társaság díj mellett közrebocsátásra méltónak ítélte levelező tagnak ajánlja

Bugát, Czech János, Czuczor Gergely, Péczely, Bajza, Szilasy, Bitnicz, Döbrentei, Balogh, Guzmics, Kállay, Gr. Desewffy József, Stettner György, Vállas, Gebhardt, Balásházy, Sztrokay, Szemere, Luczenbacher, Győry, Szlemenics, Schedius, Schedel.

III. Horváth Lázár urat, mint több szépliteraturai munka íróját

Levelezőnek ajánlja Vállas.

Igen pártolja Széchenyi István, Schedel.

Ajánlja Szemere Pál.

IV. Levelező tagnak Viola jászvárosi doctort ajánlja

Vörösmarty, Szlemenics, Szilasy, Fáy, Dr. Horváth, Széchenyi István, Schedel, Szemere, Gebhardt, Balásházy, Czuczor, Bugát.

V. Doctor Flór-t a' tetszhalálról szóló nagyobb munka, és az orvosi tárban több fordított és eredeti értekezések' íróját és ugyanazon Tár egyik szerkesztőjét, végre mostanság Choulaus specialis terapiája fordítóját Levelezőnek ajánlja

Gebhardt Ferencz, Bajza, Bugát, Balásházy, Czuczor, Vállas, Dr. Horváth, Czech.

VI. Tarczy Lajos, pápai Professor Urat, egy magyar Physicának, melynek egyik kötete már a' sajtót elhagyta, és egy magyar Astronómiának, mely a' Physica másik kötetével sajtó alatt van, érdemes Szerzőjét Levelező Tagnak ajánlja Fáy, Péczely, Bugát.

VII. Jerney János, több históriai értekezéseiről ismeretes író, helybeli rendes tagúl ajánlja a' történettudományi osztályban

Schedius, Szemere, Bajza*, Balogh, Stettner György, Döbrentei, Schedel, Vállas, Czuczor, Győry, Luczenbacher, Czech, Gebhardt, Sztrokay, Kállay, Péczely.

¹ Tagajánlási jegyzékek 1838. 42/1838 főtítk. ir.; a IX. nagygyűlés XXXVII. pontjaihoz.

* Az ajánlást Bajza írta.

VIII. Waltherr László a' történettudomány osztályába helybeli rendes tagnak ajánlatik
Luczenbacher, Győry, Vállas.

IX. A' matematikai helybeli rendes tagságra Vásárhelyi Pált több országos mérnöki és vízműi munkák intézőjét, 's több jeles értekezések íróját ajánlja

Vörösmarty, Szemere, Péczely, Stettner, Sztrokay, Schedel, Balásházy, Schedius.

X. Törvényosztályi helybeli rendes tagnak : Szalay László társasági Levéltárnok urat,

Levelező tagnak : Kossovics Károly, Herepei Károly, Lukács Móricz és Tarczy Lajos urakat ajánlja

Stettner György, Vörösmarty.

Szalayt, Kossovicsot és Tarczyt ajánlja

Vállas, Péczely hasonlóképen.

Kossovicsot Szlemenics.

Szalayt Szemere.

Különösen és mindenekelőtt ajánlja Széchenyi István is.

XI. Theisz Endre Urnak a' Tek. magyar tud. Társaság levelező tagjának a' magyar literatúrára nézve tett igen számos érdemeit tekintvén, úgy annyira hogy azoknak előszámlálása szükségtelen — ötöt a' törvénytudományi osztályban rendes tagnak, nemkülönben

Dömötör Pál urat, több ns Vármegye Táblabíráját, mint a' Bácskaságban a' magyar nyelv és magyarosodás igen buzgó előmozdítóját, némelly kisebb magyar munkáscáknak nyomtatásbani, nagyobbaknak pedig kéziratbani szerzőjét levelező tagnak ajánlja

Sztrokay Antal rendes tag, Győry, Gebhardt Ferencz, Dr. Horváth, Kállay, Döbrentei, Schedius, Balásházy Imre.

Theisz Endre urat ajánlja

Schedius.

Taisz urat, kit ismérek én is

Gr. Desewffy József, Széchenyi István.

XII. Tek. Friwaldszky Imre urat mint a természeti tudományokban alaposan járatost, az évkönyvekben több jeles eredeti értekezéssel feltűntet boldogult Schuster Professor helyett ajánlják

Bugát, Balogh, Guzmics, Bitnicz, Gebhardt, Kállay, Sztrokay, Dr. Horváth, Vállas, Schedel, Széchenyi István, Czech, Szilasy, Győry.

XIII. Nagyságos Fejér György Prépost és kir. Tanácsos Urat, a' Külföld előtt is tiszteletben lévő Tudóst tiszteleti tagul ajánlják

Sztrokay, Kállay, Czech, Dr. Horváth, Dr. Balogh, Bitnicz, Szlemenics, Döbrentei, Gr. Desewffy József, Schedius.

XIV. A' nyelvtudományi osztályban vidéki rendes tagul ajánlom Kovács Pált, a' m. t. Társaság' levelező tagját, ki szépliteraturai számos munkáiról, mind a' tudós társaság' tagjai, mind a' publicum előtt ismeretesebb, hogysen hosszabban fejtegetni kellene.

Bajza, Stettner György.

XV. A' nyelvtudományi osztályba vidéki rendes tagnak Nagy János I. tagot ajánlja Schedel

mint ki egyfelül 1832-ben latin nyelven kiadott hasonlító magyar grammaticájával, másfelül két rendbeli pályamunkájával, magát első rangú nyelvésznek, a' keleti nyelvek ismerőjének 's a közelítő szótár-írásra nélkülözhetlen segédnek mutatta. Ajánlja Szemere Pál, ajánlja Czech János.

XVI. Pólya József orvos Doctor és Levelező Tag Urat, a' Sömör' új gyógyítása' módjának, melly már a' Külföldön is figyelmet ébresztett, feltalálóját, a' Természet-tudományi Osztályban, böldögült Schuster Professor Úr' helyibe, Rendes Tagnak, főképen azon okoknál fogva ajánlja alul irt, minthogy Pólya Úr épen Schuster Prof. Urral együtt munkálkodott egy Természeti história' kiadásában, melly egyedül előfizetők hiánya miatt maradt el; 's minthogy Pólya Úr, a' maga természet-történelmi Terminológiáját immár be is adta a' m. t. Társaságnak — és így mindezeknél fogva, ezen osztálybani jártasságáról kétség nem lehet. Fáy András Tiszteleti Tag, Vörösmarty, Szemere.

XVII. Hazánk első rangú művészt, a' maga nemében Európában egyetlen egyet, 's már eddig is európai hírű Szentpétery Józsefet, ki mint művész, bármely academiának díszére válnék, de mint író is a Tudományos gyűjteményben kiadott két értekezése által ügyes gondolkodóként mutatkozó 's maga szorgalma által a' francia, olasz és angol nyelvekkel is megismerkedett férfiút, levelező tagnak ajánlja Balogh Pál.

Szinte Szentpéteryt ajánlják: Szemere, Vállas, Bugát.

XVIII. Szenczi Imre Professort, mint Julius Caesar' fordítóját és a' Tudománytárban kijött néhány értekezés' íróját Levelező tagnak ajánlja Schedel, Bitnicz, Luczenbacher, Szilasy, Vörösmarty, Vállas, Dr. Horváth, Bajza.

XIX. Levelező tagnak Ajánltatik Almási Balog Sámuel, következő munkáiért: 1. A' poésis ideája. 2. Methodologiai próbatétel. 3. A' románokról. 4. A' ts és es betűkről. 5. Gondolatok a' literatúrának tökéletesüléséről. 6. Próbátétel a' szülő-ok és ész-ok közt lévő különbségről. 7. Az ékesszólásról. 8. Parasztlakodalom rajzolatja Gömörben. 9. A' Közhasznú Esmeretek tárának philosophiai czikkelyei. 10. A' különcz (fordítás). 11. Áhítatosság óráji I—IV darab (fordítás). 12. Ezüst lakodalom (ford.). 13. Érzékeny történetek (fordítás). — Eredeti munkái az 1. számtól a' 10'dikig, a' Tud. Gyűjteményben, a' Sasban és Szemlélőben vétettek föl.

Szemere Pál, Gyóry Sándor, Péczely József, Bugát Pál, Schedus.

XX. Tekintetes Kiss Ferencz táblabíró Urat, Hazánkban a' legteljesebb régi pénzgyűjtemény tulajdonosát, a' Numizmaticának jelenbe legalaposabb értőjét, a' régiségtudományban is igen jártas tudóst, levelező tagnak ajánlja A. Balogh Pál, Czech, Luczenbacher.

XXI. Zsoldos Ignác urat Ns' Veszprém Vármegye Főjegyzőjét 's Nevelésünk hiányai és Néhány szó a honi közbátorságról című könyvek szerzőjét, a' Törvénytudományi negyedik vidéki tagságra, a' Tekintetes Igazgatóságánál leendő előterjesztés végett ajánlják

Szlemenics, Czech*, Péczely, Luczenbacher, Czuczor, Helmeczy, Szemere, Döbrentei, Vörösmarty, Fáy,
Dr. Horváth, Széchenyi István.

XXII. Szontagh Gusztáv urat több philosophiai jeles értekezések és Birálatok íróját, ki most ugyan Pesten lakik; de vidékre fog költözni, rendes tagnak ajánlja

Stettner György, Péczely József, Vörösmarty, Györy,
Luczenbacher, Bugát, Dr. Horváth, Czuczor, Vállas,
Balásházy, Bajza, Szemere, Schedel, Kállay.

XXIII. Elhúnyt B. Szepessy Ignác' helyébe tiszteleti tagul Guzmics Izidort ajánlja Schedel, Czech, Bajza.

XXIV. Schedel Ferencz level. tagokul ajánlja :

1. Fogarasi Jánost

a' Magyar Nyelv' Metaphisicája'

a' törvénytudományi műszótár'

egy magyar és német zsebszótár

's egy nevezetes syntacticalai értekezés szerzőjét.

Szemere is ajánlja. Vállas.

2. Warga Istvánt,

„Mi kell a' magyarnak? Nevelés“ 's egy helybenhagyott philos. pályamunka szerzőjét.

3. Pulszky Ferenczet

az újabban feltúnt íróknak egyik leggenialisabbát „Vezéreszmék a' m. históriában“ íróját, világot látott 's alapos ismeretekkel úgy mint kitünő ítéllettel felruházott fiatal férfit. Szemere is ajánlja.

4. Szenczy Imrét.

J. Caesar fordítóját, a' római literatura' jeles ismerőjét.

Az 1838 szeptember 7-iki tagválasztó gyűlésen 31 szavazó tag a jegyzőkönyv 37—40. pontjai szerint rendes tagoknak választotta a történeti osztályba helybelinek Jerney Jánost 29, vidékinek Kossovichot¹ 17, a törvénytudományi osztályba helybelinek Szalayt 17, a természettudományiba Frivaldszky Imrét 20, a nyelvtudományiba Nagy Jánost 15 szavazattal; az igazgatótanácsnak ajánlotta a hadtudományi osztályba Tanárky Sándort² 24,

* Az ajánlás az ő írása.

¹ Ugyane gyűlésen lett levelező tag is.

² Az igazgató-tanács jegyzőkönyvének 34. p. szerint Tanárkyt kinevezte rendes tagnak, s mivel ez a tag a Festetics-alapítvány kama-taiból kapta fizetését, beleegyezésül Festetics Lászlóval közölte hatá-rozatát.

a matematikaiba Vásárhelyit¹ 16 és Beszédes Józsefet 3 szavazattal, a törvénytudományiba vidékinek Zsoldost² 25 és Fabriczy Sámuel 5 szavazattal. Tiszteleti tag lett Guzmics 17 szavazattal. Levelezők lettek Viola József 25, Kossovich Károly 24, Szenczy Imre 23, Tarczy Lajos 23, Fogarassi János 22, Pulszky Ferencz 18, Herepei Károly 17, Flór Ferencz 15 szavazattal.³

A titoknoki iratok között megmaradt egy lap, melyre a szavazatok vannak jegyezve. Ezen olvasható, hogy a tiszteletinek ajánlott Fejér György 10, a rendesnek ajánlott Waltherr László 1, Farkas 3, Szilágyi 1, Gévay 8, Jászay 1, Thaisz Endre 13, Kovács Pál 11, Nagy János 15, Pólya József 10, Bitnicz 3, a levelezőnek ajánlottak közül pedig Kiss Ferencz 6 szavazatot nyert.⁴

Ezen év iratai között azonban fennmaradt egy nagyon érdekes irat is, az, melyen az 1838. évi szept. 7-iki nagygyűlés minden jelenlevő tiszteleti és rendes tagja tiszteleti tagnak választja a két elnököt, gr. Teleki Józsefet és gr. Széchenyi Istvánt.⁵

A levél így hangzik :

Nagyméltóságú Gróf Elnök Úr!

Méltóságos Gróf Másodelnök Úr!

A' magyar tudós társaság' tagjai sokszor sajnosan érzék azt, hogy kiket e' zsenge intézet legfőbb szerzőinek, folyvást legbuzgóbb pártolónak vett, kiknek bölc kormányok alatt zsenge élte nem sokára nyolczadik évét szerencsésen be fogja keszteni, 's kiknek e' szép virágzását legfőkép köszönheti: hogy azokat mind eddig nem mondhatta egészen, nem örökre sajátainak: hogy tiszteleti tagjai' sorában Excellentiádnak, Méltóságodnak — hízkeledés nélkül mondjuk most és mindenkor — dicső nevei mind eddig hibáztanak.

Itt a' percz Nagymélt. Elnök, Méltóságos Másodelnök! mellyben régi aggodalmunkat eloszlathatjuk, mellyben örömmüket, Excellentiád és Méltóságod vezérlete alatt academiái pályánkon járdalhatni Excellentiád és Méltóságod teljessé, tökéletessé tehetik: ha t. i. kegyesek léznek azon egy fő zálogát tisztelő hódolatunknak, mellyel Nagy-

³ Az igazgató-tanács jegyzőkönyvének 35. p. szerint Vásárhelyi Pált nevezte ki.

⁴ A fenti jegyzőkönyv 36. p. szerint Zsoldos Ignác lett a r. tag.

⁵ A jegyzőkönyv 49. p. szerint ez évben újtáskép a gyűlés elhatározta, hogy mivel az ajánlások kifüggesztésére kitézött idő (8 nap) sok, ezentúl csak 4 napig kell kifüggeszteni, azonkívül, hogyha valamely helyre csak egy ajánlott volna, társról a gyűlés gondoskodni fog.

⁶ A többi ajánlott szavazatai nem maradtak meg feljegyzésben. E lap egyúttal azt is bizonyítja, hogy ez év jegyzékei nem teljesekek, mert hiányzik az a lap, melyen Farkas, Szilágyi, Gévay, Jászay, Tanárky, Bitnicz, Fabriczy ajánlatnak.

⁷ 41/1838. főtítk. sz. a IX. nagygyűlés XLVI. pontjához.

méltóságokhoz mindenkorra lebilincselteknek érezzük magunkat egyenként és egyetemben; ha azon egyetlen megtiszteltetést, melyet mi annyi érdemekért, mikkel Nagyméltóságok a' magyar literatura' egén ragyognak, nyújthatunk, 's melly mindenünk, mit adhatunk, kegyesen elfogadni készek; ha Excellentiád és Méltóságod megengedik, hogy fényes neveiket, miután azok szívünk tábláján hét év óta ki voltak függesztve, tiszteleti tagjaink' koszorújába fűzzük: s ha Excellentiád és Méltóságod e' választásunkat úgy fogadandják, mint szívünk' e' legforróbb hálája' örök kifejezését.

Pesten, Sept. 7. 1838.

A' magyar tud. társaságnak, e' IX. nagygyűlésre összegyűlt minden tiszteleti és rendes tagjai.

Guzmics, Dr. Horváth, Gf. Andrásy György, Sztrokay Antal, Szlemenics Pál, Péczely József, Czech János, Gebhardt Ferencz, Balogh Pál, Balásházy János, Szemere Pál, Bitnicz Lajos, Döbrentei Gábor, Bajza József, Györy Sándor, Fáy András, Vállas Antal, Stettner György, Vörösmarty Mihál, Szilasy János, Bugát Pál, Luczenbacher János, Czuczor Gergely, Helmeeczy, Schedel, Gr. Desewffy József, Kállay Ferencz.

A jegyzőkönyv 46. pontja szerint az elnökökhöz intézett e „felírás“ a nagygyűlésen felolvastatott. Az elnökök köszönetüket s azon óhajításukat fejezték ki, hogy a gyűlés ne térjen el az eddig követett szokástól, a mely az ajánlások előzetes kifüggesztését kívánja, a gyűlés azonban kijelentette, hogy ezt most nem tartja szükségesnek, de ez az elnökök érdeméhez sem volna illő, azért elhatározásától nem állott el. Erre az elnök a szabályok szerint mégis titkos szavazás alá bocsátotta az ajánlást s az ülés gr. Desewffy József elnöklete alatt az elnököket titkos szavazattal (egyhangúlag) tiszteleti tagokká választotta.

(Vége következik.)

Viszota Gyula.

Kazinczy Ferencz Levelezése.*

Kazinczy Ferencz Levelezésének XVI. kötete, a mely éppen most elhagyja a sajtót, az 1818. április 1-jétől 1819 végeig írott leveleket foglalja magában, számra nézve 222-öt, a melyek közül 109-et maga Kazinczy küldött íróársaihoz. E levelekben a nyelvújító harc további folyamáról nyerünk fontos adatokat; mert a harc izgalma éppen ez években a leghevesebb; a széphalmi vezér ekkor készül az utolsó küzdelemre, hogy a dunántúli orthologusok ellen a maga irányát védelmezze, a melyet vitáin kívül a klasszikus írók műveinek fordításával is erősíteni törekszik. Egyszersmind censura alá bocsátja az *Erdélyi Leveleket* s megkezdi barátaihoz intézett leveleinek sajtó alá rendezését is, hogy irodalmi pályájának e legfontosabb emlékeit a saját szerkesztésében hagyja az utókorra.

Mióta Kazinczy a Beregszászi Nagy Pál és Sipos József támadásaira megfelelt, úgy hitte, hogy a győzelem határozottan az újítók részére hajlik. A *Tudományos Gyűjtemény* is az újítás mellé látszott állani, s Kazinczy tekintélye semmi csorbát nem szenvedett. Maga Sipos József is a mérsékelt újítás hívéül vallotta magát s nem annyira az új szók, mint inkább az idegen szólásmódok mértéktelen átültetése ellen védelmezte az ősi nyelvet. Kazinczy arról győződött meg, hogy az irodalom természetes fejlődése hova-tovább határozottan ő mellette nyilatkozik; addig pedig újabb harcot szükségtelen kezdenie, s nyugodtan dolgozhatnak mind az *Erdélyi Leveleken*, mind fordításain, — midőn váratlanul megjelent a Horváth Endre bírálata *N. jegy* alatt a *Tud. Gyűjtemény* 1818. évfolyamában.

Horváth Endre támadásának célpontja Kazinczynak azon elvi kijelentése, hogy „a szépíró nem ismer főbb törvényt, mint azt, hogy írása szép legyen; valami ezen igyekezetét segítheti, az neki mind szabad, akár engedi a grammatika és szokás, akár nem“. A mi ellen tehát már Beregszászi is kikelt, hogy az író

* A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közléteszi dr. Váczy János. XVI. kötet. 1818. ápr. 1.—1819. decz. 31. Budapest, 1906. A M. Tud. Akadémia kiadása. N. 8r. XXXIX, 652 l.

föltétlen ura a nyelvnek, Horváth Endre is kiinduló pontul választja, hogy azután Kazinczynak pályája elején Berczafalvi Szabó Dávid és Gelei József fordításairól írt bírálatában hangoztatott elveit fordítsa a széphalmi mester elmélete ellen, kimutatván, mennyire megsértette Kazinczy saját elveit, midőn a német szólásmódokat szükségtelenül nyelvünkbe ültette (*hagylak várni*, — a régen nem látott vidék *elszórhasson* stb.); midőn a szókat gyökerökig vagdalta (*úrny, körny, arcz*); midőn az új szókkal minden mérték nélkül élt, holott ő maga tanította, hogy „az új szók félénken és ritkán hordassanak elő“; midőn az idegen szók meghonosodott alakjai helyett újra idegen alakokat használ (*tempel, phantasie, symphonie* stb.).

Kazinczy azonban nem e kifogások ellen találta szükségesnek a védekezést, hanem Horváth Endrének azon félremagyarázása ellen, mintha Kazinczy Beregszászit „fájós szemekre nézve elhomályosult szemű Izsáknak csúfolta volna“, Sipos Józsefet pedig „megbocsáthatatlan bűnű bódítónak“ mondván, zavart fejű, sőt bolond embernek állította volna. Még jobban fájt a megtámadottnak Horváth Endre azon állítása, hogy Kazinczy Kis János *Hajósénekének* 3-ik versszakát méltatlanul magasztalta erkölcsi tartalmát illetőleg, mert a bíráló azt hiszi, hogy „a ki csendes időben képes csak a kormány rúdját tartani, bizony csak kisszivű ember.“ Pedig világos, hogy Kazinczy nem tartalmi szempontból idézi a *Hajósének* 3-ik versszakát, hanem részint, mivel szórendje inversiós, részint mivel a névelőt háromszor dobja el ott, hol a próza megkivánná. S megvallja, hogy Kazinczy kilencz kötet fordítása közül csak két kötet átolvasására volt békés türelme, a többit az unalom félretétette vele.

E bírálat az első nyílt támadás Kazinczy fordításai, újításai, izlése ellen; az első félre nem érthető védelme a grammatikai meghatározott alakoknak s a nyelvszokástól szentesített szólásmódoknak; az első bátor szembeszállás a széphalmi mester tekintélyével. Kazinczy a *Mondolat* folytatásának véli e bírálatot, s annyiból igazza van, hogy mind a kettő egy forrásból származott; de míg a *Mondolatban* a gúny fegyverét forgatták ellene, Horváth Endre a saját fegyverével támad reá. Mind a kettőt a megindult haladás elnyomására szánta a Dunántúl Kazinczy elleni „rettegetes dühében“. Gyalázatos gyanúval illette bírálója — így panaszkodik Kazinczy — hogy végkép elhallgattassa, mint Kölcseyt; de ő nem fog elhallgatni, sem türelmét veszteni, hogy a gyanút magáról elhárítsa. Egyébiránt Horváth Endre „oly nyomorultul“ támadta meg, hogy nem lesz mesterség győzelmet aratnia „Még az is jó — írja — hogy személyemet, erkölceimet támadják meg. Lássá az olvasó, hogy a gáncsolás zavaros lélek munkája. Nagyon szeretnék azok az urak, ha a királyi páleza

az ő kezekben volna, ha ők határozhatnák meg: mint szabad írni, mint nem“.

Kazinczy azonnal kész a válaszszal, a mely első kidolgozásában csak a Beregszászi és Kis János bántása miatti vádat törekszik alaptalannak feltüntetni, a nélkül, hogy a bírálókat lényegét érintené. Ő úgy tekintette a vádat, mint a mely nem írói, hanem emberi jellemét veszi gyanúba, s éppen azért már a *Tudományos Gyűjtemény* következő számában vissza akarta utasítani, mert — úgy mond — „rossz írónak koránt sincs oly szégyen lenni, mint rossz embernek, s én ez bizonyosan inkább nem vagyok, mint amaz“. El is háritja könnyű szerrel a vádat magáról, mely szándékos félreértésből származott; s méltán mondja, hogy a ki meg nem érti, a mit olvas és mégis nagy hangon ítél, annak nem volna szabad bírálnia. De Kazinczynek éreznie kellett, hogy válasza így nem teszi meg a hatást, a melyet a nyelvújítás fontos ügye kíván; azért csakhamar újra dolgozta válaszáat, a melyben már nemcsak személyét védelmezi, hanem az általa hirdett elveket is, egész elméletét, a mely — mint mondja — nem szenved kérdést, mert minden régi, minden új író mellette szól. Voltakép örül a most újra kilobbant hareznek, mivel a dolog így hamarabb kiörlődik, s a közönség föleszmél: mi forog itt kérdésben, és a nemzeti ügy csak nyerni fog.

Kazinczy válaszának első két kidolgozása nem jelent meg a *Tudományos Gyűjteményben*. Írója visszakérte, hogy újra átdolgozza. „Mind a kettőben — írja Rummy Károlynak — nyugodt hangon, keserűség és kevélység nélkül, de szabadon és saját érdememnek érzetében szólék s az új kidolgozásban még szelidebben.“ Elismeri, hogy a saját érveivel támadni meg őt, igen elmes neme az ostromnak; de kérdi: „Tartozom-e én valónak vallani 1818-ban, a mit 1788-ban tanítottam? Az vagyok-e én, az-e most nyelvünk, ott áll-e most literaturánk, nyelvünk szükségai azok-e most, a mik akkor?“ Hiszen Berezafalvi Szabó újításaival szenvedhetetlen torzkép lett, a melyen nem annyira nevetni, mint inkább boszankodni kellett. A ki őt is ily szempontból bírálja, nyilván nem tudja, hogy a nyelv-, illetőleg a stílreform az egész nemzeti étellel mily szoros kapcsolatban van.

Míg Kazinczyt a Horváth Endre bírálataira irandó válasz foglalkoztatta: újabb támadás érte szintén a Dunántúlról: Takács Józsefnek *A recensiókról* szóló értekezése, a mely *Füredi Vida* álnévvel jelent meg, s a mely nyíltan is, a sorok között pedig még erősebben kikel Kazinczy tekintélye ellen, mind azért, hogy a bírálóknak akkoriban elmérgesedett hangjáért felelőssé tegye, mind pedig, hogy a külföldi folyóiratokban megjelent bírálatok miatt a nemzeti becsület megsértése vádját szemébe vágja. Egyszermind azt is szemére lobbantja, hogy önmagát dicsérvén a kül-

föld előtt, önmagát tartja az első magyar írónak. Nagyrészt oly vádák, a melyekkel már Kisfaludy Sándor is illette a Ruszekhez 1816 ápr. 14-én írt hírhedt levelében.

Takács József hét pontba foglalja észrevételeit. Tagadja a kritika egyéni jogát s azt vitatja, hogy egy ember ítélete sohasem lehet alapos, és hogy csak „egy több tagból álló tudós társaságnak lehet igazi jussa az elmémiveket megítélni, és ezen tagok mind olyanok legyenek, kik már önnön jeles elmémiveik által a nemzet előtt megbizonyították, hogy ahhoz értenek, a miről szólni magoknak just vesznek“. Különösen nagy szálla szemében a külföldi folyóiratokban megjelent bírálat, melyet az idegen olvasó nem tudván ellenőrizni, kénytelen a bíráló ítéletét mindenestül elfogadni. Nem kevésbé „megbocsáthatatlan visszaélés a recensióval, hogy ha valaki (itt mindenkitől érthetőleg Kazinczyra és Rumyra czéloz) rész szerint maga önnön maga felől, rész szerint barátja által németül azt íratja, hogy egyedül ő maga a klasszikus magyar író“. Takács is osztozik Kisfaludy Sándor felfogásában, hogy a bírálatok mindég több kárt okoznak, mint hasznot, mivelhogy Schillerek és Lessingek igen kevés számmal születnek. Szerinte a kritikai harcok csak a tudományok becstelenségének a melegágyai. A kritikusok csalhatatlanoknak tartják magukat, s még jó, ha kimélettel szólnak a felfedezett hibákról, de legnagyobb részök a gúny éles fegyvereit sem átalja használni, hogy „kevély önhitséggel a maga ítéletét másokra tolja“. Szeretné a személyeskedést kiirtani a bírálatokból s joggal rója meg a pártoskodást, a melytől a széphalmi vezér bírálatái sem mentesek. A *Tövisök és virágok* erősen gúnyos hangja sem tehet jó hatást, mert „a nemesebb emberi természet ha a feddést megszenvedí is, nem szeret tüzes fogóval csipkedtetni“.

Látni való, hogy Horváth Endre bírálati és Takács József értekezése között e pontban meglepő az egyezés. Azonban Takács egész támadásának éle az újításról szóló szakaszban fordul Kazinczy ellen. Csak általánosságban szól ugyan az újításokról s mintegy mellékesen oszt kemény vágásokat Szentmiklóssynak, a ki Kazinczy új szavainak védelmére kelt; de midőn azt mondja, hogy a kik Kazinczy táborához nem tartoznak, illő méltánylatban sohasem részesülhetnek, a széphalmi mester elleni bosszúját nem tudja elfojtani. Hiába fogadkozik, hogy az öndicsőítés vádjával senkire sem czéloz: e pontot Kazinczy magára értette s bizonyosan nem alaptalanul. Valamint magára értette Takács azon megjegyzését is, a melyben védelmébe veszi Verseglyt és Kisfaludy Sándort Kazinczy bírálatai ellen. Éppen e vádaktól ügyekszik tisztázni magát Kazinczy jó másfélévig folyvást.

A nyilvánosság előtt mind a két támadásra egyszerre akart felelni és pedig úgy, hogy többé ne legyen kénytelen kiállani a

küzdőterre. Egy évig alig foglalkozott egyébvel. Nem arról gondolkozott most már, hogy Horváth Endre és Takács kifogásait helyreigazítsa, hanem hogy ellenök és az újítás mellett egész könyvet írjon. Azonban hosszas készülődései után belátta, hogy a *Tudományos Gyűjteményben* adandó válasz lesz a legillőbb felelet a kétszeri támadásra.

1819 ápriljában meg is jelent a Horváth Endre bírálatára írt válasza, de egészen másképen, mint a hogy első és második kidolgozását Döbrentének és Kis Jánosnak megküldötte. Személyének megtámadásával röviden végez, míg az újítás elméletére bővebben kiterjeszkedik. A Beregszászi fájós szemeire s a Kis János idézett soraira vonatkozó vádakot nyugodtan s méltósággal utasítja vissza, mintegy föltételezván, hogy amazt műveltségéről, emezt pedig Kis János iránti régi barátságáról józan olvasója úgy sem hihette. S méltán kérdi, hogy az olyan bíráló, a ki kilencz kötet közül csak kettőt tudott végig olvasni, miért nem hagyta a bírálói tisztet olyannak, a kinek a természet erősb idegeket adott? De nem időz e kérdésnél. Úgy tekinti a bírálatot, mint a mely nem annyira fordításait, mint inkább egész elméletét támadja, holott „az oly igaz, mint a mely hamisnak, csalókának, veszedelmesnek N. úr vevé”. Megmagyarázza szavait, a melyeket a Beregszászi és Sipos munkáinak bírálatában mondott, hogy az író ura a nyelvnek stb. E szavak nem azt teszik, hogy az író a maga kénye-kedve szerint használja a grammatikai alakokat, írjon p. o. *lopjál, legyél, legyék* s több effélet, hanem hogy az író ne piruljon a maga szokatlanságaiért, ha tudatosan teszi. Felhossa a *bajnok* és *hős*, a *költő* és *barátné*, a *czím* és *lap*, az *év* és *kor* s a *mívelés* szókat annak bizonyosságául, hogy az író akarata életre kelthet oly szókat is, a melyek a szokás és grammatika törvényei szerint vagy egészen ismeretlenek, vagy az értelem más árnyalatában használatosak. Lám a *költő* szót midőn először használta Szilágyi Sámuel, hányan megtrótták, hogy germanismus, hogy csúf fogalomra emlékeztet, de az író akarata győzött. Ezért mondja, hogy „az író szabad, de nem vakkéjü ura a nyelvnek“ s „nem azért parancsol, mert parancsolni *nekü tetszik*, hanem mert *jót, szépet, hasznost* parancsol“, jóllehet a tanulatlan olvasó s néha még a tanult sem érti. A mely író a gondolatokat s érzelmeket legfinomabb árnyalataikban is híven akarja tolmácsolni, az valóban Berzsenyi szavai szerint „gyémánt fegyverével fényes utat tusakodva tör s nyit“.

Ámde a bíráló is elismeri, hogy a szokás és grammatika mellett az írónak is van hatalma, csakhogy az újításban kerülni kell a *sokat*, mint már Kazinczy 1788-ban tanította. A széphalmi mester szerint a *sok*, *kevés* vagy *elég* fogalma az újításban meg nem határozható; czirkalommal és vonalzóval itt nem bol-

dogulunk, mert a nyelvvel, mint művészettel, szabadkézzel kell bánnunk csak úgy, mint példányával, a természettel. De van bizonyos határ, a melyen túllépni nem szabad, s ez a nyelv ősi szelleme. Mire tanít ez? Arra, hogy a bővülést, szépülést nemcsak türi, de szereti is, óhajtja is, és nem idegenkedik az olyan kölcsönzésektől, a melyekkel a gondolatokat s érzelmeket erősebben, lágyabban, komolyan vagy csintalanul festheti, csak olyanok fogjanak a munkához, a kiknek ízlésük van.

Kazinczy e válaszával állította élére a kérdést: vajjon az újítások használnak-e a nemzeti közszellemnek, s nem kell-e óhajtánunk, hogy a magyar nyelv fejlődése is kövesse ugyanazon módokat, a melyeket a régi klasszikus és újabb európai nyelvek világosan kijelöltek? E válaszában szakít a régi hagyományokkal, nem azért, hogy nyelvünk fejlődésének természetes útjáról erőszakosan letérjen, hanem hogy a stilistika szabályait is tisztázza, hogy az újítás vívmányait elfogadtassa. A tudatos nyelvmivelő, a célját soha szem elől nem tévesztő izgató nyilatkozik soraiban. Kazinczy éppen olyan lelkes meggyőződéssel hirdeti, hogy a magyar nyelv minden élő nyelvek közt a legszebbé válhatik, ha íróink az ő irányát követik, mint a hogy később Széchenyi lelkeseedett a jövődő Magyarorszáért, ha államférfiaink az általa hirdetett eszmék és taktika szerint munkálnak átalakulásunk nagy kérdésein.

Kazinczy nyíltan is, rejtettebb célzataiban is úgy felel bírálójának, mintha biztosan tudná, hogy Horváth Endrével van dolga. Ezért mondja, hogy ha a kölesönt vissza akarná adni bírálójának, a ki vagy harmincz új szavát összefoglalta, ő is kimutathatná a *Zircz emlékezetéből*, hogy a 924 sorban „nyolezvanánál több szokatlan új szó hemzseg“. Ezért mondja, hogy bírálójának mindig csak egyféle stílje van, akár verset ír, akár prózát, akár levelet. Ellenben ő benne ki lehet ismerni a görög-római s az újabbkori nagy írók tanítványát; mindenütt magyar ő; — de úgy mond — „nem mint az a magyar, a ki idegent nem látott; nem mint az a német, a ki magyarul jól megtanult, hanem mint az a magyar, a ki a mit az idegeneknél elfogadhatónak gondol, felveszi, magáévá teszi s így nyelvén változtat, de haszonra“. Szívesen eltüri, ha vele is úgy bánnak, mint Voss-szal a németek.

E válasz békítőleg hatott az ellentétekre. Kazinczy nagyon meg volt vele elégedve s írotársai nem kevésbé.

Ámbár Kazinczy e választát is oly szándékkal írta, hogy most már lerakhatja fegyvereit; még be sem végezte antikritikáját, midőn a neologia újabb védelméhez kellett látnia. Huzamosabb idő óta készült már, hogy a mit a Dayka és Báróczy életrajzában csak mintegy mellékesen mondhatott, mindazt szabatosabban s világosabban külön értekezésben mondja el. Voltaképp tehát a

Takács értekezése csak sietette munkáját s újabb küzdelemre ösztönözte. S noha sokat panaszkodott miatta, s különösen az öndicsőítés vádja égette lelkét, mert minden ellenségét egy táborba látta sorakozva: eleinte nem tudta elhatározni, válaszoljon-e egyenesen a támadásra, vagy pedig a neologia védelmében feleljen mellékesen Takácsnak is. De minél tovább elmélkedett, annál kényszerítőbb körülmények közt látta magát, hogy a *Mondolat* folytatói ellen utóljára felszólaljon. Szinte rögeszméjévé vált, hogy őt minden áron el akarják hallgattatni: hogy minden sorában „irigységet, fekete vért keresnek“; hogy a Horváth Ádámnak hozzá írt leveleit felbontják s titkos cseleket szőnek ellene, noha Kis Jánosnak világosan megmondta Horvát István, hogy a képzelt cselszövényekről mit sem tud. De az oly vádak: hogy a *Békák*-ban Kazinczy a kanonokok karát akarta kigúnyolni, tehát „rettegetes antikatholikus“; hogy a magyar írókról német folyóiratokban közölt bírálatai a nemzeti becsületet sértették; hogy csak magát tekinti az egyetlen klasszikus írónak; hogy levelei irodalmi hírmondók voltak, pedig azokat titokban írogatta — azt hitették el vele, hogy irodalmi despotismussal akarják őt a hareztérről leszorítani.

Ez okból készült az utolsó küzdelemre. Egy évnél tovább gyűjtögette megfeszített munkával régebbi adatait, hogy nyelvünk fejlődésének egész folyamatát figyelembe vevén, elméletét utóljára még egyszer szabatosan összefoglalja s hogy elméletének igazságával gyakorlati példáit, közhasználatba jutott gyakorlati példáival elméletét igazolja. Több mint negyedszázad óta elmélkedett a magyar nyelv és magyar stíl átalakulásáról s miután a harez zászlaját az *arkádiai pörrel* kitűzte s első csatáit megvívta: hatása évről-évre szembetűnőbb lett. Törhetetlen buzgalma — mint a nagy igazgatóké általában — semmit sem lankadt az által, hogy az újítás alapelméletét mindannyiszor szinte ugyanazon okokkal támogatta, az ellene felhozott bizonyítékokat ugyanazon adatokkal czáfolta. A fegyverforgatásra való bátor készsége aczélozta erejét, a hosszú harez teljesebbé, mélyebbé tette meggyőződését, a nélkül, hogy a hibákat és túlzásokat is eltakarta volna előtte.

Kazinczy egész pályáján küzdött a véleményszabadságért, de soha elszántabban, mint éppen ekkor, mivel csak ekkor akadt magához méltó ellenfelekre. Meg kellett mutatnia, hogy milyen lélekkel viseli a gáncsokat. Kazinczy nemesen tűrte a bírálatot, s bármilyen gúnyos hangon, sőt emberi jellemét is sértőleg nyilatkozott bírálója, mind ez általában a bírálatok jóltevő hatásába vetett hitét egy pillanatra sem ingatta meg, pedig az egész harez a saját fegyvereinek ügyes használata, ellene fordítása volt. De Kazinczy örült az ellentétek surlódásának még akkor is, ha kétes volt a sikere; mert meg volt győződve, hogy a nyelv és stíl át-

alakulásának nagy kérdései csakis erős küzdelemmel oldhatók meg; az erős küzdelem pedig gyorsítja a megoldást, s „a publikum megtudja: mi forog kérdésben“. „Én most is nagy barátja vagyok — írja Berzsenyihez — s örökké az maradok a recenzióknak; azok tördelik le rólunk a letördelni valót s gondosabbakká tesznek az írásra.“ S minél jobban bízik igazságához, annál inkább hirdeti, hogy ha ő veszt is, igazsága fényesen győz. És némely esetben nem rút veszteni.

De ha ő az erőszaknak látszatától is óvakodik, viszont azt sem tűri, hogy az irodalomban, a „legsabadabb társaságban“, más uralkodjék erőszakkal. A parancsoló hangot önérzetes író nem tűrheti, kivált ha a bíráló más szemében meglátja a szálkát is, magáéban meg a gerendát sem. Pedig ő ilyeneknek tartja bírálóit, a kik komoly elmélkedés nélkül ítélenek s fölszínes ismereteikkel nem átalják leczkéztetni azokat, kik a maguk útján mernek haladni. S e mellett nem is a dolog lényegét, hanem a személyt veszik czélba. „Én — írja Szabó Jánosnak 1818. decz. 17-iki levelében — mocskosságokra fakadni nem fogok, akármit tesznek. De azt, a mit hasznosnak ítélek a közügyre, mindég lesz bátorságom elmondani, mert a categoricus imperativus ezt parancsolja, s ennek teljesítésében eldőlni nem rút.“ Viszont ha alapos okokkal győzik meg: „mindent revocálni is kész“ és dicsőségét keresi ezen készségében. A vélemény szabadságnak e következetes és bátor hirdetése szólítja sorompóba tiz év mulva Bajzát, a ki Döbrenteivel és Dessewffyvel való vitájában ugyanazt hirdeti, a mit a széphalmi vezér egész pályáján.

E szempontból volt ellensége Kazinczy az akadémiának is. Azt hitte, hogy a szavazatok számával akarnak ott uralkodni olyanok, a kiknek akár tudományában, akár ízlésében bizni vajmi kevés oka volt. Döbrenteinek az erdélyi tudós társaság iránti buzgólkodását is kevés figyelmére méltatta, félvén, hogy ott a vélemény szabadságot elfojtják. Csak midőn Teleki József gróf egy rövid cikkben nyilvánosságra hozta a megalakult társaság czélját, a melyből világosan kitűnt, hogy az erdélyi írók sem parancsoló, hanem csak tanácskozó egyesületet óhajtanak, kezdett az eszmével megbarátkozni Kazinczy. Osztottak véleményében Kis János és Teleki József gr. is. Amaz nagy vakságnak tekintette némelyek ügyeket, a kik „törvénytevői hatalommal felruházandó tudós társaságot kívánnak“. Emez egész elméletét fejtette ki az akadémia hatásának, részletesen megmagyarázván, mily körülmények közt tartaná ő ránk nézve is a nyelvmívelés és tudományok terjesztése fő eszközének az ily társaságot.

Kazinczy nemcsak hirdette a vélemény szabadságot, de maga is élt vele teljes mértékben. Jó ízlése azonban mindig megóvta a személyeskedésektől. Utolsó nagy értekezésében, mely *Ortholo-*

gus és neologus; nálunk és más nemzeteknél czimmel a *Tud. Gyűjteményben* jelent meg, nem közönséges példáját adja választékos modorának. Minden törekvése az újítás védelme.

Takács személyeskedő vádjaival nyugodtan végez és kijelenti, hogy az effélékre többé semmi esetre sem válaszol. A kérdés lényegére siet, megmagyarázván: mikép s mi okból keletkezett az újítás, és hogyan követte nyomon a nyelvrontástól való félelem. Rövid, de éles pillantású szemlét tart a magyar írókon a nyelv fejlődése szempontjából s összefoglalja az újítás módjait, példával magyarázva mindegyiket. Helyesen védi a tájszók általánosítását, a mit régebbi dolgozataiban is érint ugyan, de itt meggyőzőbb okokkal teszi elfogadhatóvá s másfelől a tájszók általánosításának tágabb kört jelöl ki az újítás módjai között. Hogy a stíl különféle nemeinek más meg más szavai, más meg más szólamai vannak, különösen éles elmével világítja meg. Szöges ellentétbe állítja itt az újítókat és orthologusokat. Ezek, hogy a nyelv egységét megóvják, minden stílnemnek egyféle szókat s kifejezésmódokat kívánnak, pedig „a nyelv annál tökéletesebb s elkészültebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek, hogy mindent az annak saját színben adhasson“. Amazok a különbözős egységére törekszenek, s a vélekedés szabadságát mindenkiben tisztelvén, maguk is élnek e szabadsággal; az újításnak részint a magyar, részint a külföldi írók példái után minden olyan módját merik használni, a mely nyereségére van a nyelvnek s egyúttal az általános műveltségnek. Így jártak el a római írók, s az újabb külföldi nagy írók követték példáikat. A grammatikus meghatározza a beszéd nemeit, az író pedig kiművelt ízlésével megérzi, mikép kell azokat összeszerkesztenie, hogy a nyelv hű és mindenben jellemzetes tolmácsolója legyen a gondolatnak s érzelemnek. Mert a nyelv olyan, mint a szivárvány a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékaival. A ki e színeket elemeire bontja, elrontja a szép játékot. „Hadd játszszák — írja — játékokat itt is a törvény, szokás, analogia, euphonia, ízlés, régiség, újság, magyarság, idegenség, hideg józanság s poétai szál-longás.“

Ebben az értekezésében mondja ki Kazinczy, hogy az ő elmélete nem a neologia, hanem a *synkretismus* elmélete. „Jól és szépen — így szól — az ír, a ki tüzes orthologus és tüzes neologus egyszeremind s egyességben s ellenkezésben van önmagával.“ Vajjon e szerint tehát mi szabad az újítóknak? Kazinczy ezt feleli: „a mit a minden nyelvek ideálja megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása és törvénye) világosan nem tilt, a régi és újabb classikusok által nevelt ízlés még javasol is, s a szükség múlhatatlanul parancsol“. Hogy a különféle nemzetek classikus íróitól minden stílbeli szépséget elsajátíthat nyelvünk

az ő irányán haladva, és pedig oly mértékben, mint Európának egy nyelve sem: e remény a lelkesedés szárnyaira emeli az értekezőt, s kimondja, hogy „mi ezt a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a *miénk*“. De éppen azért vizsgálni kell: mily eszközök által gyarapodhatik s nézni, mit csináltak mások nálunk és a külföldön, s mi használ nekünk. A maradék fog ítélni tetteinkről: „rettegjük ítéletét“. Egyébiránt — ezzel végzi szavait — „Füredi Vida úrral én is ezt mondom s szájjal s szívvvel: In necessariis unitas, in non-necessariis libertas s ezt vetem mellé: in dimicatione honesta arma“.

Kazinczy ez értekezésével a nyelvújítás harcát elméletben befejezettnek tekinti, de a gyakorlatban tovább folytatja részint eredeti munkáival, részint és főképp fordításaival.

Az *Erdélyi Levelek* átdolgozása és bírálata ez években is folytatódik. Döbrentei ismét sok megjegyzést tett a levelekre, a melyek nemcsak az adatok igazítására szolgáltak, hanem az egyes kifejezésekre s a szerkezetre is kiterjedtek. Döbrentei főleg azért tett kifogásokat, mivel Kazinczy mindenkit szerfelett dicsért. Kazinczy maga is belátta, hogy szertelen magasztalásai hitelvesztetté tehetik szavát, s megfogadta, hogy csak az arra méltókat említi meg dicsérőleg. Azonban Döbrentei még így sem hagyta helyben az utolsó, hatodik, kidolgozást sem, és szinte parancsoló hangon írt mesteréhez a javasolt változtatások iránt. Mintegy két ivnyi jegyzetet írogatott össze számára, kérve, hogy meg ne vesse adatait, észrevételeit. „Sőt — így folytatja Döbrentei — *solenniter, barátságunk fenmaradására emlékeztetve kívánom meg, hogy semmi, semmi is jegyzéseim ellen ne tétessék*; minden egyéb, még egyszer kérek, úgy, mint én kívánom, kitérültessek. Azért töprengek pedig e felett annyira, mert közlék már veled kihagyásra valókat, s te mégis meghagyád leveleid sorában. Töröld, töröld, a miket kijegyzék; a világért nem akarnám, hogy publice kellenék ellened s leveleid megcsalatkozott hiriei ellen szólanom.“ Mint évekkel az előtt, most is félti Döbrentei az ifjú Wesselényit Kazinczy magasztalásaitól.

Kazinczy azt felelte, hogy nem képzelteti Döbrenteit kevésbé igazságosnak maga iránt, mint ő (t. i. Kazinczy) volt Dessewffy iránt, a kinek a *Bártfai Levelek* bírálatában szabadon megmondta ugyan a maga véleményét, de barátjára bízta, mit fogad el s mit nem. Különösen a Bethlen Imre grófnál töltött tanulságos órák említését nem hagyhatja el, mert az igazságtalanság is, hálátlanság is volna. Egyébiránt megvallja, hogy ámbár sok gondal írta munkáját, mégis több fogyatkozást lát benne ő maga is. De úgy tett, mint a festő, a ki némely hézagok betöltésére vásznára tesz holmit, a mi később bizonyosan „el fog tolatatni“.

Kazinczy az Erdélyből visszaérkezett kéziratot ismét átdolgozta, most már hetedszer s úgy vélte, hogy ezúttal akadálytalanul sajtó alá adhatja Patakon. Sürgette is a Bája Istvántól ígért rajzokat, hogy akkorára kimetszettesse, mire a censor a kézirat átvizsgálásával elkészül. 1819 ápr. 15-én adta Tulsiczky András pataki censor kezébe, a ki hónapokig bele sem tekintett. Csak félv év múlva kapta vissza, nem sok, de Kazinczynak mégis nagyon kellemetlen törlésekkel s észrevételekkel.

A mint Kazinczy az engedélyt megkapta: műve nyolczadik átdolgozásához fogott, mert még több íróbarátjával akarta elolvasztatni, a kiknek véleményére vagy adatára szüksége volt. Bíráloi igen különböző észrevételeket tettek művére. P. o. Döbrentei azt szerette volna, ha Kazinczy a székelyek és szászok kiváltságos helyzetét részletesen tárgyalja s inkább történetet ír, mint útirajzot; Cserey Miklós szintén óhajtotta a nevezetesebb történeti helyek kiemelését; míg Cserey Farkas a saját gyűjteményének bővebb ismertetését látta volna szívesen. Voltak oly bírálói is, a kik saját személyükről semmiféle megjegyzést nem tűrhetek. Bölöni Farkas Sándor nem akarta, hogy Kazinczy az ő unitárius vallását emlegesse; az meg éppen nagyon rosszul esett neki, hogy Kazinczy csüggetegnek mondta őt. „Csak a mesterlegény un rá — írja — mesteriségére, s az csügged, de én nem . . . Az én büszkeségemnek s vanitásomnak határtalanul fájna, ha én ily pulya léleknek, csüggedezőnek leszek festve, mert én éppen azt hiszem magamról s meg vagyok győződve, hogy olyanok közt állottam meg keményen, a hol sokak csüggedtek volna.“ Az ellen is kifogást emel, hogy Kazinczy őt Aranyosrákosi Székely Sándorral hasonlítja össze, ezt gyalázasnak hiszi önmagára nézve.

Teleki László gr., a ki még csak a *Tudományos Gyűjtemény*-ben megjelent részeket olvasta az *Erdélyi Levelekből*, kivált arra figyelmeztette a szerzőt, hogy az erdélyi családok történeti adatainak felhasználásában nagy vigyázattal járjon el. Megvan ugyan győződve, hogy Kazinczynak „esmeretes könyvszerzői prudentiája“ ki tudja kerülni az ily munka örvényeit; de mivel jól ismeri az erdélyieket, nem szeretné, ha Kazinczy akaratlanul is kedvetlenséget okozna akár egyeseknek, akár egész családoknak. Nem haboz azonban kijelenteni, hogy az *Erdélyi Levelek* kiadását nyugtalanul várja; de bírálatot nem mond, mert „sokkal kisebbnek tartja“ magát, semhogy a mű mélyebb vizsgálatába ereszkedhetnék.

Érdekes következtetéseket von Kazinczy a művére tett bírálatokból. Valósággal a korabeli magyarság erkölcsi felfogását rajzolja, midőn így ír: „Oly sok s oly sokféle idegen kéz változtatott s változtatott benne, hogy nem az többé, a mi volt, és a mi lett volna. Mi *sem megérintésünket, sem magasztaltatásunkat nem*

tűrhetjük, s mind a kettőt hiúságból s elhittettük magunkkal, hogy az szerénységből esik. Cato szabadon fedde mást, szabadon magasztalá magát; s ha nekem azt, a mit Catónak tenni szabad volt, tennem nem szabad is: örvendek, hogy érzésben legalább nem vagyok hozzá hasonlatlan.“

A két Cserey legjobban örült Kazinczy művének. Cserey Farkas szerint Erdély nagy hálával tartozik Kazinczynak, mert a mű minden sora nemcsak szép, hanem tökéletes és tanulásra méltó. „Hazámat — írja — és annak fiait, lakosait, szokásait, dicséretes dolgait és míveit kívánom, hogy úgy ismerje a haza, a hogy itt leírva vagyon, és Erdélyt így ismerje az idegen is.“ Cserey Miklós is osztozik rokona ítéletében s ő is úgy találja, hogy Erdély sokkal tartozik a mű szerzőjének.

E közben megjelent a műből négy levél, a melyekben Kazinczy az erdélyi szászokról és a Bruckenthal-féle múzeumról szól. Kétségtelen, hogy Kazinczy a szászokról meglehetősen barátságosan képet rajzol, hideg, önző fajnak mondja: „a fél-magyar, fél-német, fél-török, s sem nem török, sem nem német, sem nem magyar különös érzéseket támaszta benne“. Nemcsak anyagias gondolkozásukért rója meg a szászokat, hanem hogy minden boldogságukat a kőházakban keresik, s ámbár az élet nehézségeivel alig kell küzdeniök, a műveltség eszközei meglehetősen parlagon hevernek nálók. A múzeumról műértőleg s b. Bruckenthal Sámuelről nagy kegyelettel szól, a kinek dicsősége örökké él; de a szászoknak az idegenek iránti közönyét éles satírával emeli ki. „Mely medvefaj!“ — így végzi néprajzi leírását.

Természetesen az erdélyi magyar ifjúságnak tetszetek e levelek. Bölöni Farkas kitűnő festésnek találja a szászokról írt képet, a melynél jobbat azok sem tudtak volna írni, a kik közelebbről ismerik őket. Nem győzi — mint mondja — a *Tudományos Gyűjtemény* illető darabját kikeresgetni s az olvasóknak kölcsönözni. De — hozzá teszi — hogy „a szászok megijedtek saját képektől s forralnak ellened“. Hasonlóképp tudósítja Döbrentei is. A szász ifjak összegyűltek s elkeseredve tárgyalták a leveleket. Sőt még Haller János gr. is kifakadt Kazinczy ellen s kérdést intézett Döbrenteihez: igaz-e, hogy Kazinczy oly rüt színekkel rajzolta a szászokat? „A mint hallám — írja Haller — némelyek készülnek öt recenseálni s talán nem ok nélkül, ha azt cselekedte, mert az a nemzet éppen meg nem érdemli hazánkban a megvetést, mivel a pallérozás általok kezdett legelőször terjedni; valósággal sokat vesztenek az az érdeemes tanult férfi, ha az az állítás igaz volna.“ Döbrentei ugyan nincs egy értelemben Hallerrel s nem mindenben ad igazat Kazinczynak sem; annyit azonban szükségesnek lát megjegyezni, hogy ha csakugyan megtámadják a szászok, Kazinczy bajosan védelmezheti magát, mert csak „általfutó útazó“

volt. Később arra is kéri mesterét, hogy hagyja el az éles kifejezéseket, a melyek különösen „nagy lármára“ adtak okot.

Az *Erdélyi Levelekkel* egy időben készítgette Kazinczy Cicero és Sallustius műveinek fordításait is. Az előbbit csak nem régen, az utóbbit huszonnégy évvel az előtt kezdette fordítani; az előbbit már el is küldötte az *Erdélyi Múzeum* számára; de a folyóirat mngszűnt, s így Kazinczy visszakérte a Catilináriákat, hogy Cicerónak egyéb szónoki műveivel szaporítsa, s mivel a kézirati mutatványt Dessewffy „remek, fejedelmi fordításnak“ ítélte s maga is úgy vélekedett, hogy a nyelv fejlődésére még fontosabb a classikus művek fordításainak közlése, mint eredeti munkája, 1818 őszétől kezdve szinte haláláig ez volt legkedvebb foglalkozása.

Tréfás hangon dicsekedett, hogy új *filagóriákat* készít a classikusokból, a melyeket az újítás ellenségei bizonyosan ismét nyelvrontásnak ítélnék; de ő nem a mások, hanem első sorban maga izlésének akar eleget tenni, ámbár ez sokkal nehezebb, mint másoknak tetszeni. Ez állítást más írónál talán kételkedve fogadnók, de Kazinczy írói jelleme teljesen igazolja, s nem ütközünk meg rajta, midőn ezt írja: „A ki valami jót akar csinálni, nem azon van, hogy a *más* javalását nyerhesse meg, — éppen úgy, mint a Stoa feddtelen embere s a Horátzé — hanem hogy a *magáét* s ezt azért, mert ha magát akarva nincs kedve megcsalni, minden javalások közt ezt megnyerni legnehezebb.“ Innen magyarázható a folytonos újra átdolgozása eredeti s fordított munkáinak, kivált emezeknek, mert itt az eredetinek különféle stilsajátságai is mindig újabbnál-újabb oldalról tüntek eléje, a melyeknek legapróbb árnyalatokig való átültetése rendkívüli gyakorlottságra edzette fordítói tehetségét, rendkívül kényessé, sőt finnyássá tette műizlését. Szó sincs róla: mind e mellett szívesen fogadta barátai javalását, el is dicsekedett vele; de talán sohasem volt még a legnagyobb magasztalás sem írói működésének rúgója, csak a saját izlésének s irányának esetleges támogatója. Jól esett neki, ha Kis János ifjú tüztől hevített munkakedvét dicsérte; ha Dessewffy a Cicero-fordításáról azt ítélte, hogy ő, ha Festetics György tehetségével bírna, minden római s görög író Magyarra fordíttatna, ha lehetne, Kazinczyval, ha nem, legalább vele nézetné át s igazíttatná meg e fordításokat: de a széphalmi mestert minden sorában a saját műizlése vezette s azon nagy reform haladásának biztosítása, a melyet kilencz kötetével megkezdett.

Mivel a Cicero-fordítását Döbrentei ki nem adhatta, Kazinczy a nyelvújítás védelméről írott műve függeléke gyanánt szándékozott közzétenni. De említett műve csak rövidebb értekezés lett s nem külön jelent meg, azért fordítása sem láthatott napvilágot.

Időközben Cicerónak nemcsak szónoki, hanem bölcséleti műveit, sőt leveleit is fordítani kezdte s részint ezekkel, részint Sallustius fordításaival akarta műveinek újabb sorozatát megindítani. Dessewffy nem szűnt meg ösztönözni barátját: „Azt csak hidd el — írja hozzá 1819. jún. 20-ikán — hogy ölelve fogadja Sallustius és Cicerót tőled a magyar világ. A Catilinariák és kivált *Scipio alma* fordítása remek. Oly pennátul lehet már valamit várni mind Cicerónak, mind a publikumnak.“ Kazinczy nagy kedvvel és nagy buzgalommal dolgozott fordításain s belemélyedt az eredeti stíl sajátosságainak elemzésébe s magyarázatába. Még nem határozott: melyiket adja ki elébb; de a mint Sallustiusba belemelegedett, ezt akarta először nyilvánosságra bocsátani, mert különösen a Sallustius stílbéli szépségei vonzották. Úgy tetszett neki, hogy a híres római író éppen oly gonddal válogatta szavait, éppen oly gonddal latolgatta, mikép szerkeszse mondatait, milyen árnyalatokat fejezzen ki egy-egy régies szóval, mint a hogy ő gyalulgatta huszonnégy év óta fordítását. Valami nagyot nem nyer tőle a világ és hazája — írja Rumynak — de a mit nyer, annak oly jónak kell lennie, a mit csak várhatni tőle. Ez az ügyekezett tette önmagával elégedetlenné. Alighogy befejezte Sallustius új fordítását, mire végére jutott, arról győződött meg, hogy ismét újra kell fordítania, de reméli, most már valahára „utolsó kézzel“. „Nekem — úgy mond — ő a legkedvesebb minden római írók között, s különösségeit által fogom hozni nyelvünkbe, valahol lehet.“ Ciceróval szabadabban bánik, mert műveiben nem talál annyi eredetiséget a nyelvre nézve. 1819 végére készen lett a második új dolgozatával is és úgy ebből, mint régebbi fordításaiból 8—9 kötetet készíttetett sajtó alá, hogy méltóvá tegye magát arra a tiszteletre, a melylyel a dunántúli írók illették. „Bizonyára — mondja a Rumyhoz aug. 31-ikén írott levelében — nyelvünk és irodalmunk új iskolájának vagyok alkotója (Schöpfer), ezt az utókor meg fogja engedni.“

Más műveken is próbálgatta erejét. Belefogott a Fénelon *Telemaquejába* is, nem azért, hogy az egészet átültesse, hanem csak hogy éreztesse: mennyire haladt nyelvünk Haller László ideje óta. Lefordította Vergilius Georgicái IV. énekének hatvanhárom sorát is versben s több barátjának megküldötte bírálatra főleg azért, hogy a Rájnis fordításához képest mennyivel hivebben és művészibben tolmácsolta.

Kazinczy ez években már nem annyira a nyelv szókincsének bővítését, mint inkább a stílfajok sajátos tulajdonságainak kifejtését magyarázgatta leveleiben. Régebben is foglalkozott ottanottan e kérdés fejtegetésével; de mióta Sallustius és Cicero műveinek újabb fordításain dolgozott, a classikus írókkal való foglalkozás hatása alatt a stílbéli sajátosságoknak egész elméletét

állította össze. Az újítással kapcsolatban a stílfajok reformja élenkebben foglalkoztatta most, mint bármikor az előtt, s a régi irodalom stíljének vizsgálata meggyőzte, hogy a magyar stíl a XVI. és XVII. században erős, tömör és méltóságos volt, mivel akkor a magyar írók a classikus szellemet is érezni kezdték. Szerinte a vallási villongások rontották meg íróink izlését, mert hogy céljokat elérjék, arra törekedtek, hogy „ne minél szebben, hanem minél érthetőbben“ szóljanak, s így „a darabos, de velős, lelkes beszéd görgövé, folyóvá, könnyen érthetővé leve s erőtelenné, lelketlenné egyszersmind“. Úgy látja, hogy éppen azért, mivel újabb íróink is többnyire a sima, folyó, könnyen érthető, természetes előadásban keresik legelső feladatukat, a magyar stíl legnagyobb híjával van a szépségnek és erőnek. A classikus írók stíljének pedig fő ékessége a szépség és erő. S ha e tulajdonságokat el akarjuk sajátítani, a classikus írók műveinek tanulmányozásába kell mélyednünk, mert e tulajdonságoknak minél nagyobb mértéke különbözteti meg a nagy írókat a közönségestől. A stíl különféle fajtái különbözőképen tüntetik föl e tulajdonságokat: némely író a szokatlan fordulatokban fejezi ki a szépséget és erőt egyszerre, mások a merész inverziókban, ismét mások a játszi, kecses, vidám, tréfás hangban különösen a szépséget. De a kik a stílnak sem erejét, sem szépségét nem érzik, a kik a stílfajok sajátos tulajdonságainak kifejtésével veszélyeztetve látják a magyar nyelv egységét, s azt hiszik, hogy nyelvünk már eljutott a fejlődés azon fokára, a melyen meg kell állapodnia: azoknak „útlejtőket kell állanunk, ha bennünket mérgekben, dühökben el akarnak is tapodni“.

Kazinczyt a magyar stílről való elmékedése összeütközésbe hozta Dessewffy József és Teleki László grófokkal. Dessewffy nem tartotta helyesnek a classikusok szoros követését, mert a classikusok nyelvét csak írásból ismerjük s nem egyszersmind az élő beszédből is. Ez az oka, hogy nem egyszer csodáljuk a kifejezések szépségeit, holott azokban az író talán akaratlanul is hibát követett el. Kivált a nehezen érthetőség ellen van kifogása Dessewffynek. Szerinte nincs erő és szépség az oly kifejezésben, a mely könnyen meg nem érthető. Azért csak ott kell utánoznunk az idegen példákat, a hol vagy nagyobb világosságot, vagy nagyobb hathatóságot adhatunk a magyar stílnak. E tekintetben Kazinczy is jóformán egyetért Dessewffyyvel. Mind a kettőnek van bátorsága az idegen szólást nyelvünkbe átültetni. Csakhogy amaz tudatosan és művészi izléssel, emez inkább a pillanat szeszélyei szerint jár el. Dessewffy óvja barátját, hogy ne akadjon fenn a könnyen folyó rimes verseken és pattogó hexameteren, mert — úgy mond — minden stíl jó, csak az unalmas nem.

Teleki László hasonlóképp a könnyen érthetőséget tekinti a

stíl legfőbb tulajdonságának. Ha a római írókat — úgy mond — meg nem értették volna kortársaik, már régen a feledékenységre merültek volna. Csak hogy e pontban mind Desseffy, mind Teleki akaratlanul is félreértették Kazinczyt. Ő sem azt hirdeti, hogy az író ne értse meg a közönség. Hanem hogy ha az író szokatlan kifejezéseket és mondatszerkezeteket használ a szépség és erő kedvéért: tanulja megérteni a közönség, s ne az a czél vezesse az író, hogy minden olvasója egyszerre, mélyebb gondolkodás nélkül is átlásson az író gondolatán. Az író is szoktassa a maga közönségét a szokatlanságokhoz, s e tekintetben Kazinczy felfogását minden újabb nagy író példája igazolja. Teleki is elismeri, hogy minden műfajnak más-más a stílje, azonban mindegyiknek alapja a tisztaság és könnyen érthetőség. Mint 1816-ban, úgy most is az új szók s még inkább az új összetételek és mondatszerkezetek ellen kel ki s a miatt panaszkodik, hogy az újabb magyar könyveket vagy egyáltalán nem, vagy csak nagy megerőltetéssel érti; fájlalja nyelvünk romlását, melyet az újítás mételei mind jobban elősegítenek. Kazinczy említett tanulmányával megfelelt Telekinek is, de aligha tudta meggyőzni.

Azonban Kazinczy is közeledett az írók általános felfogásához a *Gróf Festetics Györgyhöz* intézett szép költeményében, a mely irodalomtörténeti szempontból különösen figyelemre méltó. Mivel az első keszthelyi ünnepélyen (1817 febr. 12.) az újítás ellenségei szinte hangosan tiltakoztak a széphalmi mester törekvései ellen: senki sem várhatta, hogy egy év múlva mégis Kazinczy tiszteli meg Keszthely ura a szokásos módon, madárberkenyefa ültetésével. Pedig a dolog így történt. Kazinczy nagy köszönettel fogadta a kitüntetést, újra érdeklődött minden iránt, a mi Festetics Györgyre és a Helikonra vonatkozott, szándékozott is meglátogatni a grófot; de részint a Dunántúlról ért támadások, részint a pesti barátainak elhüléséről hallott hírek megmásították szándékát. Mivel azonban irótársai, a kik hasonló kitüntetésben részesültek, ódával köszönték meg a gróf figyelmét, Kazinczy is úgy hitte, hogy ha verset nem küld Festeticsnek, hálátlannak fogja tartani. Ezért 1819. jan. 3-ikán írott leveléhez mellékelte szép epistoláját, kérve a grófot, hogy ha tetszésével találkozik, olvastassa fel a februári ünnepélyen. Még külön is fölkérte Horváth Ádámot, az ünnepélyek legszorgalmasabb látogatóját, hogy epistoláját ajánlja Festetics gr. figyelmébe. Egyszersmind a *Magyar Kurir*-ban is közleni óhajtá, ha Festetics a közléstől el nem tiltja.

Horváth Ádám sietett barátját tudósítani, hogy Festetics „a verset kegyesen vette“; nem volt szükség, hogy ő is kérje a grófot a vers felolvastatására, mert a nélkül is megígérte. Kazinczy epistolája valóban megérdemelte azt a fogadtatást, a melyben részesült. Festeticsnek a nemzeti életre tett hatását költői

nagyítással ugyan, de szépen kiemeli, még pedig mind nyelvére, mind versformájára nézve úgy, hogy az újítás ellenségeinek tetzését is méltán megnyerhette, a mire számított is. E költemény több tiszteletet szerzett számára, mint fordításai. Kazinczy fölötté érdekes vallomást tesz, miért választotta a magyar versalakot e művéhez. „Mint hogy olvasóink — írja Kis Jánosnak — most nem szenvedhetni kezdik az idegen ízlést, magyar ízlésű schémát választottam, melyben soha nem gyakorlám magamat.“ Döbrentei-nek hasonlóképen azt írja, hogy a magyar versalakot azért választotta, mert „ezt szeretik az újat és idegent filagoriáknak nézők“. De Kazinczy nem tagadhatta meg magát itt sem. Mert a francia építrek stíljét követte, a mit kevesen vettek észre. Zrinyi és Kis János érdemeire figyelmeztette a grófot, a ki a czélzást megértvén, a következő ünnepélyen csakugyan Kis János és Faludi Ferencz tiszteletére ültetett fákat. Kazinczy-nak azért esett jól a Festetics figyelme, mert ez akkor mutatott iránta tiszteletet, midőn „a Hymfyanusok zaklatták“. Tehát úgy fogta fel Kazinczy a maga kitüntetését, mint első lépést az újítók és orthologusok közti kibékülésre.

A szászokról közölt levelei és e vers többeket kiengeszteltek azok közül, a kik Kazinczy fordításait megbotránkozva olvasták, s a kik nem akarták hinni, hogy az *Erdélyi Leveleket*, e verset s az Ossian fordításait ugyanaz az író írta. „Sokan a kik írásmódnak ellenségei voltak — írja Bölöni Farkas — csak ezért megbékélének s ezt mondák, hogy most ismét a régi Kazinczy.“ Még 1818-ban azt rebesgette Kazinczy, hogy veszedelmes volna Keszthelyre mennie, midőn ellenségei mindent elkövettek, hogy a vezéri zászlót kivegyék kezéből: most az orthologia főfészkében is tisztelettel övezik nevét s egyszersmind fölírják a székesfejérvári szín kárpitjára a Kisfaludy Sándor neve mellé. Kazinczy azt következteti e jelenségekből, hogy e dicséret „talán elakasztja némely szidalmazó szájában a szót“. „Barátom — írja Kis Jánoshoz — ha én az a magammal eltölt bohó volnék, a kit ezek a vak emberek bennem lelnek, megelégedhetném azzal, hogy a régi Kazinczy nevét pengetik: de *szégyenlem és sajnálom, hogy a nemzet nem halad, és hogy némely hamis próféták tanításaiknak engedvén, be akarja vágni maga előtt a haladhatás útját.*“

Ugyanekkor más kitüntetés is érte Kazinczyt. Dessewffy a széphalmi vezér születésének hatvanadik évfordulójára megírta talán legértékesebb költeményét, a mely Kazinczy pályáiyát igazi történeti szempontból tünteti föl: mint a ki nemzetünk fölébresztésén ezernyi akadálytól gátolva folyvást lankadatlan hévvel munkálkodott; a kinek fejére épp úgy töviskoronát fontak, mint az Űdvözítőre; a kit épp úgy méreggel itattak, mint Sokratest, de a kit a jövendő idők még poraiban is áldani fognak, midőn „min-

den ajak magyar szót fog hullatni“, s mindenki elismeri, hogy *szébbre nevelte* nemzetünket, mivelhogy

Nem lehet mindenkor az óban heverni ;
Javitál, nem rontál, midőn kezdétl merni
S a jövődönök is bölcsen megfeleltél.

Dessewfy költeménye még kéziratban elterjedt a pesti és bécsi magyar írók között. Pesten sokan megtanulták s egész tüzzel szavalták a társas összejöveteleken, s még „az öreg urak is örömmel hallgatták“. Midőn pedig a *Magyar Kurir*ban megjelent: a bécsi magyar írók is siettek üdvözölni őt, s Kazinczy neve a dicsőség szárnyaira jutott.

A széphalmi vezér érzékenyülve fogadta Dessewffy s a közönség elismerését. Régen tudta — úgy mond — hogy becsüli őt Dessewffy ; de most, midőn „ez a vers azt az egész nemzetnek és minden kornak hirdeti, midőn azt a gr. Dessewffy szájából hallja a világ, úgy kevélykedem, mintha a Capitoliumon borostyánt kötöttek volna fejemre“. Annyira kitüntetve érzi magát Kazinczy, hogy a Festeticstől nyert kitüntetést első hevében semmisnek érzi. „Mi ehhez a megtiszteltetéshez és a superint. Kiséhez a a Festetics berkenyéje ! — kiált fel. — Oh láss szívembe s hidd, hogy ezért a berkenyéért pirulok, valamikor eszembe jut. De Kis és Dessewffy közt állván: sublimi ferio sidera vertice.“ Azonban Kazinczy szavait nem szabad szó szerint vennünk. A keszthelyi Helikon akkor fogta pártját Kazinczynak, midőn legnagyobb volt iránta az orthologusok elkeseredése, s hogy Festetics körében méltónak találták a kitüntetésre, mint az első élő író, a ki ott személyesen meg nem jelent, azt mutatja, hogy érdemeit minden túlzása mellett is készek voltak elismerni.

Az 1819. év máskülönbén is némi fordulatot jelez nemzeti életünk történetében. A nemzeti szellem már bontogatta szárnyait az irodalomban és a politikai életben egyaránt. Kisfaludy Károly szindarbjait addig páratlan sikerrel adták Pesten és Székesfejérvárott. S e sikerről hazafias lelkesedéssel tudósították a közönséget Kulcsár és Pánczél Dániel. Nemzetünk a jobb jövőt kezdte sejteni. Rebesgették az országgyűlés összehívását is, de ebben szomorúan csalódtak. Csak Metternich készülő rendeletei, a melyek felrázták az országot, vetették előre árnyékukat. Ezt azonban még 1819-ben alig hihette valaki, noha a megyei választások önkénye miatt általános volt az elégtelenség. A főispánok, illetőleg királyi biztosok, annyira megnyirbálták a nemesség választó jogát, hogy még a legbékébb hazafiak is mélyen elkeseredtek közállapotaink miatt. A vesztegetés, lélekvásárlás szemérmertlenséggé fajult, s az erkölcsi élet mételyei ellen a kormány semmi orvosságról nem gondoskodott, sőt önkényével éppen előmozdította.

Erdélyben az úrbéri rendszert is önkényesen akarta a kormány életbe léptetni. Geöcz László, királyi biztos, azt kívánta, hogy a renDELETEhez senki hozzá ne szóljon, csak vaktában, minden megfontolás nélkül fogadják el. Közép-Szolnok és Kolozs vármegyéknek e tárgyban összehívott gyűlésein tüntette ki magát az ifjú Wesselényi Miklós először. Amott nagybátyja, Cserey Farkas, szavaira válaszolt a rendektől kísért közhelyesséssel; emitt Cserey Miklós nagy örömeire erősen vitatta, hogy az úrbéri renDELETEt csak országgyűlésen tárgyalhatja és fogadhatja el a nemzet. „Verus patris filius“, jegyezte meg rá Cserey Miklós.

De bár íróink törekvése nemcsak nem lankadt, hanem évről-évre erősödött, kivált most, midőn Kisfaludy és Fáy András költészetében a nemzeti szellem is nyilatkozni kezdett: a műveltség igazi fénye még mindig csak bágyadt sugarakat vetett nemzetünkre. A magyar írók bizony szánandó ábrándozók voltak a nemzet szemében. Még mindig csak egymásnak irtak a magyar írók s nem egyszermind a közönségnek. Dessewffy munkáját, a *Bártfai Leveleket*, olvasták ugyan, de vajmi kevesen vásárolták. Trattner is folyvást panaszkodott a közönség részvétlensége miatt s íróink alig merték munkáikat felajánlani az ingyen kiadásra. A Romy *Monumentái* is elakadtak. Dessewffynek a magyar nyelvről és irodalomról írott értekezését, a melyet Magyarországon a censor nem engedett kinyomatni, Döbrentei Erdélyben próbálta engedélyeztetni, de szintén eredmény nélkül. Alkudozott a censoredal, hogy egy kissé simítva mondja el a „nemes férfiúi tüzzel vitatott igazságot“, csak az egész kézirat nyomtatlanul ne maradjon — mind hiába. „Mit tegyünk, kedves barátom — fakad ki Döbrentei — e rabszázadban, mert rabszázad ez minden előlárma mellett is a nemzeti jussoknak.“ „Oly lanyhák vagyunk — kiált Kazinczy gúnyosan a Romyhoz írott soraiban — de azért örökké hangzik a hazafiság bajúszos szájunkról. A mi hazafiságunk a leggyűlöletesebb bajúsz.“

Döbrentei s néhány lelkes magyar főúr az erdélyi tudós társaság alapítására már minden előkészületet megtettek; kidolgozták tervét, alapszabályait, megválasztották Döbrenteit titkárnak, s előkelő férfiak az udvarnál is közbejártak, hogy az engedélyt kieszközöljék. A jelek biztatók voltak, hazafias lelkesedésben most sem volt hiány, de ennél tovább nem tudott jutni e szépen indult ügyekezett. Cserey Miklós már gyávasággal vádolta a nemzetet, a melyen „a hazafiság dicsőre ébresztő szavai nem fognak; kedvetlenségében a külföldi ujságokban akarta megírni, hogy milyenné lett a magyar“. Azonban a remény gyöngye sugara fölvilant, Bécsből biztató szó érkezett Kolozsra, de újra csalódtak. Cserey Farkas eleitől fogva nem bízott a sikerben, mert látta, hogy sokan olyan összegeket ajánlottak, a melyeknek megfizeté-

sére nem is volt tehetségük. Különben is ő úgy hitte, hogy a szépirodalom emelését meg kellene előznie az anyagi állapotok jobb karba helyezésének, mert ha „Schwungkraftunk nincsen, nem lehet magasabban emelkedni“. Másfelől azonban ő is sokat tételez föl a magyar nemesség áldozókészségéről. Azt hiszi, hogy Fesslernek a nemzeti történelmet tárgyazó munkáját a tehetős nemesség az e célra összegyűjtött 1800 aranyon szívesen kinyomatja. Úgy vélekedik, hogy ha a szükséges összeget előteremtik s a művet kiadják: olyan tőkét gyűjtenek, a melynek pusztá kamata is elég lesz vagy az írónak, vagy családjának. „Ahhoz képest — mondja Cserey Farkas — a mit Fessler a magyarokért tett, illőnek tartom, hogy magyarok tegyenek ilyet, és bár megtennők!“ Cserey Farkas nem vette észre, hogy a magyar lelkesedés szalma-tüze csak az első pillanatban lobog magasra, a pörnye hamarosan eltemeti.

Éppen ily mosolyt keltő naivság a szegény Balkay Pál panasza is, hogy a képzőművészet iránt mily csekély fogékonyság nyilatkozik még a műveltebbeknél is, és hogy főpapjaink sem tudják megbecsülni s megítélni a művészi törekvésű képirokat; ha egy közönséges aranyozó mázolója száz forinttal kevesebbe kerül, mint a valódi művész munkája, habozás nélkül annak adnak megbízást oltárképek készítésére. S midőn azt hallja Balkay, hogy az országgyűlést talán összehívja a király, azon ábrándozik, hogy „a nemzet tehetne az ország gyűlésében a felséges haza előtt egy buzditást az iránt, hogy a kik a szép mesterségekre adják magokat, azok nyugodalomban élhetnének, mint más pallérozott nemzeteknél, annyival inkább, mert a magyar leginkább dicsekszik szabadságával“. A jobb jövőért való sóvárgás okozza, hogy a legparányibb jelenségből már bizalmat merítenek egyesek. Midőn a központi papnevelő intézetben Szentjóni Szabó drámáját a *Mátyás királylyá választását* adják díszes közönség előtt, a bécsi *Allgemeine Theater-Zeitung* azt írja, hogy „a magyar mágnások ez alkalommal megmutatták, hogy a műveltség és nemzeti nyelv ügye iránt melegen érdeklődnek, s meggyőződtek, hogy a nemzetiségéből kivetkőzött nép sem uralkodójához, sem hazájához igazán hű nem lehet“. Ebből már Cserey Farkas a nemzet ébredésére következtetett. Ellenben a Kisfaludy Károly drámai sikerreit a maguk fontosságában vajmi kevesen értették.

Pedig ezzel a magyar játékszín története új korba lépett. Hogy a német színházban a magyar színészek hetenként két előadást tarthassanak, Vay Miklós b. tervezte, kételkedvén maga is, hogy „a magyar játszószín egyhamar felépüljön, mely ha olyan akar lenni, a mely egy nemzethez érdemes, bizonyosan ebben a mostani *olcsó-drága* világban több százszekrebe kerül“. „Tudjuk pedig — teszi hozzá Ráday Pál — hogy a mi jó nemzetünk

szívesen subscribál mindent, de vegye meg rajta, a ki tudja.“ Ráday Pál áruba bocsátja színházi fölszereléseit, füt-fát megmozgat, hogy vevő jelentkezzen, fölkéri Kazinczyt is, hogy ajánlja a tehetős hazafiaknak, de bizony nagyon csekély a reménye, hogy áldozókészsége csak valamennyire is megtérüljön.

Ha az ország közállapotát siralmasnak mondtuk, még inkább ilyennek mondhatjuk anyagi állapotát. A természeti csapások évről-évre ismétlődnek; hihetetlen drágaság uralkodik, s még a vagyonos magnások is csak roppant uzsorára kapnak kölcsönt. Dessewffynek tizenhatezer köből élete van s pénz dolgában nagy szükségét lát. Gúnyosan jegyzi meg, hogy Angliában a derék gazdag emberek kifizetik a derék szegény emberek adósságait; de nálunk a nyomorral küzdő Kazinczy tiszteletére csupán fát ültetnek, őt pedig „a szeretett híres deputatust“ „nem zsidók, ha keresztyények és urak huszonnégy percentomra kínálják pénzzel“. Nem csoda, hogyha egy gondolkodó elme összehasonlítja állapotainkat a külföldével, összefacsarodik szive, látva a képtelen különbséget, a mely csak a kormány előtt ismeretlen. „Az ők kilátásaik szüntelen kinyilva — mondja Cserey Miklós — a mienk be borítva, ők elé léptetve, mi fartalva.“ Mert külföldön már az egy célra egyesülés hathatós erejét mindenütt érzik, nálunk pedig vasszigorral tiltják, noha nem kétséges, hogy e tilalom is csak a közromlás felé vezet. Még a legártatlanabb politikai gondolatokat is csak titokban merik közleni a hazafiak egymással, hogy a kémkedő rendszer áldozatai ne legyenek.

A csüggedni nem tudó Kazinczyt is gyakrabban meglepi a méla bánat, midőn hatvanadik évéhez közeledik; szomorúan gondol a fenyegető halálra, melytől minél távolabb szeretne lenni, ha családját s irodalmi céljait tekinti. Sera in fundo parsimonia, ezt kiáltja felé Seneca. Ha még tíz évet élhet, tehet még valamit úgy is, mint író, úgy is, mint hat gyermek atyja, kinek legidősebb gyermeke csak tizenegy éves, a legkisebb pedig négy hónapos. Ámde „arra ifjú erő, el nem gyengült szem, a környüállások által nem ostromlott kedv kívántatnak“. Igaz, hogy munkakedvét még csaknem teljesen bírja, de anyagi helyzetére nézve ott áll, a hol huszonnégy éves korában kellett volna állania. Csak abban keres vigasztalást, hogy szerencsétlenségét a kikerülhetetlen csapások okozták. Gyermekei is ezt hozhatják fel mentségeül. Sógorával, gr. Török Józseffel, nem tud békésen megosztolni a felesége örökségén. Sógora mindenökből ki akarja forgatni testvéreit, azt erősítvén, hogy a kázméri birtokhoz, mint ősi Török-jószághoz semmi joga sincs leánytestvéreinek, holott Kazinczy maga hallotta ipától halálos ágyán, hogy három gyermekének egyformán kell osztoznia az örökségen. Végrendeletet is tett e célra, de az megfoghatatlanul elveszett. „Íme tehát — sóhajt fel Kazinczy —

nekem az vala sorsom, hogy valamint nekem szegte nyakamat egy gonosz testvérem, úgy a feleségemet is a testvére tegye szerencsétlenné. Vézrik szívem, midőn e gondolat rohan rám, s hat gyermekeimet tekintem.“

Máskülönben is gyakran látogatták az anyagi csapások. Szőleit 1818-ban s 1819-ben négyszer elverte a jég, s míg máshol gazdagon fizetett a termés. neki majd semmije sem termett. Aratása is felette szegényes volt. 1819. szept. 23-ikán majdnem porrá égett. A faluban éjjeli három óraker tűz támadt, s a rettenetes szél egy óra alatt az egész falut lángba borította. Kazinczy háza nyolcz helyen kigyúladt, de mégis sikerült a tüzet elfojtani úgy, hogy lakószobáit és csüreit megmenthette, csak két melléképülete hamvadt el, s mintegy kétezer forinttal lett szegényebb. A mint a láng házába belekapott, kivitte a fenyegetett helyről családja két levelesládáját, de a nehéz teherrel térdre bukott, s mind a két térdén nagy seb keletkezett. Ezen kívül is többször kellett az ágyat őriznie, vagy gyermekeiért aggódnia.

A régi hű barát, Dessewffy, részvevő kezét nyújtott felé. Őt is hasonló szerencsétlenség érte, de ő könnyebben tudott magán segíteni. Érezte, hogy emberbaráti kötelessége Kazinczy sorsát enyhíteni. „Pénzünk nincs — írja hozzá — kedves Ferenczem; feleségem sírt, olvasván leveled, de van életünk könnyeink mellett: írj hát minden bizodalommal, mennyire lenne szembem szükséged annak pótlására, a mit szegényeid számára adandasz. Segíteni kell a szánakozót. Nézd ezt kötelességnek, nem barát-ságnak.“

De az aggodalom nem bénítja meg Kazinczy lelki erejét. Életének egy-egy vidám órája, irodalmi küzdelmeinek remény-nyel kecsegtető sikere feledtetik vele a gondok súlyát. Dicsekedve beszéli barátainak, mily ifjú erővel üli meg hatvan éves korában is gesztenye-sárga, hattyúnyakú, szarvaslábú Traján nevű csödörét, ezt az „irtóztató tűzű“ lovat, a mely lovását már nem egyszer levetette; ő maga is forgott már veszedelemben, de csak süvegét ejtette le. Egyszer mégis kénytelen volt két idegen embert segítségül kiáltani, hogy kapják meg a ló zabláját, de „a semmire való tótok, látván, mit mivel alatta a ló, felé nem mertek közelíteni“. Mint írói küzdelmeiben, a mindennapi élet ezernyi bajai közt sem hagyja el soha az a gondolat, hogy az Istennek különös gondja van az ő életére, s noha tudja, hogy a sors a síríg üldözi, a Gondviselésbe vetett bizalma csüggedetlen szívvel vezeti tovább nehéz pályáján.

Jegyzőkönyvi melléletek.

Bizottsági jelentés a Nagyjutalomról és Marczibányi-mellékjutalomról.

Nem könnyű feladat előtt álltunk, midőn a II. osztály megbízásából szemlét kellett tartanunk az 1899-től 1905-ig terjedő hét esztendőben magyar nyelven megjelent, *a társadalmi tudományok* körébe eső munkák felett a végből, hogy a nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom odaitélése kérdésében javaslatot telessünk.

Feladatunk nehézségét növelte a társadalmi tudományok közé sorolandó tudományozakoknak egymástól sokban eltérő jellege és igen széles köre, a mely kiterjed az összes jogi és államtudományokra, továbbá a nemzetgazdaságtanra, a statisztikára; mindezen tudományágak történetére, valamint azoknak több mellék- és segéd tudományára, végre a sociológiára, melyet újabban hazánkban is több, különösen fiatal író nagy lelkesedéssel és szorgalommal művel.

Mindjárt munkásságunk megkezdésekor örvendetesen tapasztaltuk, hogy *igen jelentékeny* azon nagyobb terjedelmű és becses munkák száma, a melyeket — ha bíráló tisztünkben úgy, a mint azt felfogtuk, eljárni óhajtunk — közelebbről és tüzetesen szemügyre kellett vennünk. Minél több ilyen munkára kellett azonban kiterjeszteni bíráló vizsgálódásunkat, annál nagyobb feladat várt reánk.

Szemlénk eredményéről mindenekelőtt általánosságban számolunk be.

I.

Általános áttekintés a magyar társadalmi tudományi irodalom irányáról az 1899—1905. években.

Annak, a ki a társadalmi tudományok irodalmának hazánkban való fejlődését vizsgálja, a külföldi viszonyokhoz mérve nem hosszú időre — egyes tudományozakoknál csak néhány évtizedre — kell visszapillantást vetni.

Akadémiánk alapítása óta a társadalmi tudományok hazai irodalmában voltak olyan hétesztendősi időszakok, melyekben a

nagyjutalom, illetőleg a Marczibányi-mellékjutalom odaitélése végett jelentéstételre kiküldött bizottság hazánk történetében, illetőleg a magyar tudomány haladása körül mindenkor emlékezetes, halhatatlan nevekkal — gr. Széchenyi István, br. Eötvös József, Szalay László, Frank Ignác neveivel — találkozott. Volt olyan hét esztendő is, a melyre visszapillantva, a bíráló bizottságnak módjában állt a társadalmi tudományok egyik-másik ágában évtizedekre iránytadó, illetőleg úttörő tudósok és államférfiak munkásságát méltatni.

Szemlénk végével örömmel állapíthattuk meg, hogy a legutóbbi hét esztendőre nézve sem jutottunk kedvezőtlen eredményekre.

Azon tudományszakok körében, melyeknek gazdag, sőt egyes irányokban szinte túlbő irodalmát vizsgálnunk kellett, több szakma terén találtunk szakadatlan, csendes, de gyümölcsöző munkát. Kétségtelen bizonyítékait állapítottuk meg annak, hogy a társadalmi tudományok körében hazánkban is *van* mai értelemben vett *tudomány és tudományosság*. Több tudományszak tekintetében *felmeneteles* haladást is tapasztaltunk; a más tereken folyó munka alapján pedig alapos reményt, sőt itt-ott biztos kilátást nyertünk a hazai tudományosság *jövő haladása* felől.

Akadémiánk működésének első évtizedeiben (nem is szólva a társadalmi tudományoknak némely újabb irányairól) — több tudományágnak hazánkban nem is volt művelője. A XIX. század közepén és második felének első tizedeiben egyebek közt a jog- és államtudományoknak *igen számos* ága található, melyben csupán egy-egy vagy néhány hazai író búvárkodott. Ezzel szemben a legutóbbi hét évben nem is néhány, hanem számos tudományszak tekintetében sokkal kedvezőbb, illetőleg biztatóbb jelenségekre akadtunk. Teljes méltánylással és örömmel kell kiemelnünk, hogy a vizsgált hét évi időszakban egyes tudományágaknál jelentékeny számban akadtunk oly kiváló férfiakra, a kik mindenben a mai tudományosság színvonalán állva, évtizedek óta lankadatlan buzgalommal, fáradságot nem ismerő lelkesedéssel, az igazi tudóst jellemző csendben, elismerést nem keresve, állandóan dolgoznak a magyar tudományosság előbbrevitelén.

E mellett a társadalmi tudományoknak több ágában vigasztaló, sőt örvendetes kilátásokat nyújt és egyes tudományszakok jövő haladása iránt a legszebb reményekre ad alapot az a tény, hogy az utolsó hét évben több szakmának jelentkeztek oly fiatal, jeles tehetségű munkásai, a kik igazi tudományoszeretetüket, szorgalmukat és tudományos gondolkozásukat az utóbbi évtized alatt végzett komoly munkával már be is bizonyították. Ezt annál nagyobb méltánylással kellett kiemelnünk, mert közülök egyesek elszigetelt vidéki munkakörben, kedvezőtlen kiadói viszonyokkal

küzdve dolgoznak és tesznek tanúságot arról, hogy tudomány-szeretetük és szakmájuk iránt érzett igazi lelkesedésük sarkalja őket a munkára.

Alapos tehát az a reményünk, hogy munkásságuknak ezentúl elkészülő, még fejlettebb termékeivel későbbi hét esztendőös időszakok letelte után Akadémiánk bíráló bizottsága nálunknál is több örömmel fog érdemlegesen foglalkozhatni.

II.

Figyelembe nem jöhető munkák.

Elsősorban arról kell beszámolnunk, hogy a tüzetes bírálatból, melynek a társadalmi tudományok körébe vágó munkákat alávetettük, mely dolgozatokat kellett *kirekeszteniünk*.

A) Nem szükséges kifejtteni azokat az okokat, melyeknél fogva a bíráló bizottság jelentésében nem terjeszkedett ki tagjainak az irodalom terén ezen hét év alatt kifejtett munkásságára.

B) Az Akadémiánk Ügyrendjének 97. §-ában (c pont) foglalt rendelkezésnél fogva a nagyjutalom odaitélésénél számbavehetők *nem* voltak azok a munkák, a melyek, illetőleg a melyeknek korábbi kiadásai már „az Akadémiának bármely jutalmában részesültek“.

Ilyen volt a következő három mű:

1. Hajnik Imrétől: „*A magyar bírósági szervezet és perjog az árpád- és vegyesházi királyok alatt*“ (1899, 450 lap) című monografia, mely évtizedeken át végzett lelkiismeretes buvárlat és levéltári kutatások eredménye. Ez a mű eredetiség, a végzett munka nagysága és az elért tudományos eredmény tekintetében jogtörténeti irodalmunknak egyik kimagasló terméke. E monografia az 1898—1899. években megjelent munkák közül *Sztrókay-díjat* nyert (Akadémiai Értesítő XI. köt. 269—479 l.);

2. Nagy Ferencz „*Váltójog*“-ának újabb (nevezetesen második, harmadik és negyedik) kiadásai azért, mert az *első* kiadást Akadémiánk 1898-ban szintén a Sztrókay-díjjal jutalmazta (A. É. IX. köt. 250 l.);

3. dr. Jászi Oszkár tanulmánya „*Művészet és erkölcs*“, mely nem ugyan egészében, de jelentékeny részében (t. i. 3 fejezete) társadalomtudományi természetű, mely dolgozat azonban Gorove-díjat nyert (A. É. XIII. köt. 275—6; 361; 443 l.).

C) Egyértelmű a bíráló bizottság tagjainak meggyőződése arra nézve is, hogy a jutalom odaitélése szempontjából törvény-előkészítő munkálatok és indokolásaik nem vehetők számba.

III.

A nagyjutalomra és a Marczibányi-mellékjutalomra beérkezett pályamunkák.

Az 1905. évi nagygyűlésünkön kiírt felhívás alapján tíz szerző, továbbá dr. Nagy Ferencz művének *kiadója*, végre egy szerző örökseinek megbízásából az örökösök megbízottja, összesen *tizenöt* munkát küldött be Akadémiánk főtítkári hivatalához a nagyjutalom, illetőleg a Marczibányi-mellékjutalom odaitélésénél figyelembevétel czéljából.

E *tizenöt* munkából a bizottság hármat ügyrendi okokból, egyet pedig tárgyánál fogva kénytelen volt kirekeszteni azok közül, a melyekkel érdemlegesen foglalkoznia kellett.

A) Nevezetesen:

1. néhai Beöthy Ákos örökseinek megbízásából Bernáth Dezső úr 1906 jan. 15-én, tehát a most vizsgált hét év lejártja után, beküldte a főtítkári hivatalhoz Beöthy Ákosnak „A magyar államiság fejlődése, küzdelmei“ cz. három részben megjelent, ismert munkáját.

A bizottság megállapította, hogy Beöthy Ákos most említett munkájának mind a három kötete akképen került ki a sajtó alól, hogy a kötetek czímlapján évszám *nem* volt nyomtatva.

Ebből az okból — habár a munkának a főtítkári hivatalhoz beküldött példányán évszámok voltak nyomtatva — a bizottság a munkát, Akadémiánk *Ügyrendjének 98. §-a alapján*, kénytelen volt a figyelembe vehető munkák közül kirekeszteni.

Különbön is ezen nagyon értékes munkának a most vizsgált hét esztendő alatt megjelent része lényegileg *nem* sorolható a társadalomtudományi munkák közé, a mennyiben túlnyomóan *történelmi jellegű* dolgozat.

B) Az *Ügyrend 98. §-ának* rendelkezése alapján *nem* voltak figyelembe vehetők a következő beküldött pályamunkák sem:

2. Péter Albert, nyárádkarácsonfalvi lakosnak 47 oldalra terjedő értekezése „Egy akol, egy pásztor, a világ valamennyi nemzet-családjainak egy ember-családba hozására, melyben a nép szava: Isten szava“ (évszám nélkül).

3. Dr. Gállégo Ede orvosnak „Hogyan lehetünk egészségesek, gazdagok, boldogok“ (Eubiotika) czímű 24 oldalas füzete (évszám nélkül).

C) Tárgyánál fogva *sem* jöhetett tekintetbe, mert *nem* tudományos kérdést fejteget, Szilágyi József miniszteriumi irodatisztnak törvényjavaslata „az állami tisztviselők szolgálati pragmatikájáról“.

D) Érdemleges bírálatra *nem* tarthat számot dr. Gállégo Ede orvosnak 14 oldalra terjedő füzetkéje a kivándorlásról. A

fűzet a kivándorolni szándékozókat a tudóvész veszedelmeire figyelmezteti és ezáltal akarja őket tervüktől eltéríteni.

E) Áttérünk a főttkári hivatalhoz beküldött és *érdemleges megítélés alá kerülő pályamunkákra.*

1. Ezek közül kiemelkedik Nagy Ferencz egyetemi tanárnak és Akadémiánk rendes tagjának „*A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a birói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra*“ cz. munkája. *Hatodik* javított és bővített kiadás. Budapest, 1904. (I. köt. VIII és 482 l., II. köt. VI és 476 l.).

Ez a mű korábbi kiadásaiban első sorban tanítási czélokra szolgált. Első kiadása egy kötetben 1884-ben jelent meg. A későbbi kiadásokban a szerző munkáját gyökeresen átdolgozta és oly jelentékenyen bővítette, hogy az most két nagy kötetre terjed. Különösen a beküldött hatodik kiadás oly gyökeresen átdolgoztatott, hogy nem tekinthető pusztán új kiadásnak.

A munka egyformán alkalmas kielégíteni az elmélet és gyakorlat követelményeit. Tudományos színvonalú fejtegetések mellett minden kérdésben alaposan tájékoztat a birói gyakorlat felől is. A hazai és külföldi irodalmat igen terjedelmesen és alaposan felhasználja.

Nagy Ferencz fejtegetései kereskedelmi jogunkra nézve bíróságaink gyakorlatát több kérdésben irányítólag befolyásolták.

A szerző iudicaturánkat kimerítően és megbízhatóan dolgozza fel. Irálya világos, magyaros és szabatos.

A nagybecsű műnek *hatodik* kiadása magasan felülemelkedik a szokásos tankönyvek színvonalán, tájékoztatja a törvényhozást és a iudicaturát s előbbre viszi a magyar jogtudományt.

2. *Pollák Illés* beküldött dolgozatának czime: „*Erősek és gyengék — A jogrend fizikája.*“ Társadalomböleseleti tanulmány (1902, 298 oldal). Az a kísérő irat, melylyel e dolgozat Akadémiánkhoz érkezett, szó szerint idézi egy magyar publicistának a *Jogállam* cz. folyóiratban (I. köt. 514 l.) megjelent bírálatából a következő tételt: „A magyar irodalomban ehhez fogható munka még nem látott napvilágot“.

Az értékelésnek ezt a magas mértékét a bizottság nem oszthatta és a munkát a nagyjuttalom javaslatbahozásánál nem vehette számba.

Szerző a jog törvényének megállapítását czélozza természet-tudományi alapon az inductiv logica módszerével és az analogia segédeszközével (12. l.). A munka egy szellemes, szépen, bár nem egy helyen keresett modorban megírt elmefuttatás, mely a természettudományoknak sok esetben még felette vitás, sőt már azóta helyesbített elméleteit, a társadalmi jelenségeknek gyakran elfogult megállapításait alkalmazza. A munkában éppen az hiány-

zik, a mi a természettudományokat nagyra növesztette, t. i. a tények elfogulatlan megállapítása. Végső következtetései *nem újak* és azok megállapításánál használt érvei több irányban nem is állanak összhangban az előzményekkel.

3. *Kemény* Ferencz, budapesti állami reáliskolai igazgató két munkáját küldte be, ú. m.: a) „*A békeprobléma megoldásának egyik módja*“ (1900, 91 l.); b) „*Világakadémia*“ (1902, 67 lap).

A szerző a főtitkári hivatalhoz beküldött levelében azt a hitét fejezi ki, hogy előbbi dolgozatának megjelenése óta még a külföldi békemozgalmak is az ő könyvében jelzett irányban fejlődnek tovább; továbbá hogy az általa vitatott alapon a belső társadalmi béke is megvalósítható.

A bizottság e dolgozatokat a nagyjuttalom odaítélésénél számbajöhetőeknek nem találta.

4. Dr. *Raffay* Ferencz eperjesi jogakadémiai tanár „*A magyar házassági jog*“ (1902, 294 l.) cz. monographiát azzal a megjegyzéssel küldte be, hogy dr. Haán József győri ügyvédnek „*A Jog*“ cz. szaklap 1902 jún. 15-iki számában közölt ismertetésében kiemelt előnyöket tartja munkája „kiváló vonásának.“

Ezen ismertetés szerint „a munka elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt a legelsők és legkitünőbbek közé tartozik“ és a dogmatikai kérdésekben szerző több új eszmét fejtett ki.

A bizottság a különben sok szorgalommal írt munkánál becsesebbnek tartja a szerzőnek magánjogi tankönyvét (I. köt. 476 l., II. köt. 644 l.), melynek második kiadása azonban 1906-ban tétetvén közzé, ezuttal érdemlegesen nem jöhet figyelembe.

5. Sokkal komolyabb méltánylásra tarthat igényt a 2—4. alatt említett munkáknál *Balogh* Pál munkája: „*A népfajok Magyarországon*“ Budapest, 1902; 1114 o. és több térkép, huszonkét táblával. Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium.

A szerző évek alatt végzett gyűjtő, fáradságos munkájának jelentőségteljes eredményeit magyaros nyelven, égő fajszeretettel teszi itt közzé. Töretlen utakon járt, midőn kísérletet tesz arra, hogy fejtegesse az ethnikai talajt, a legutóbbi népszámlálás adatai alapján feltüntesse a hazánk területén található népfajokat és felekezeteiket, megszerkeszse az ország néprajzi térképét és megjelenje a sokféle nyelvterületek határait s azt a hullámzást, mely az utolsó 50 év alatt a Magyarország területén lakó fajok elhelyezkedésén és régi egyensúlyán változtatott.

Könnyen érthető, hogy ez az *első kísérlet*, akármily munkakedvvel és buzgalommal fogott ahhoz a szerző, nem mondható mindenben sikerültnek.

Különösen a munkának bevezető fejezete (15—54. l.), mely a történeti talajt, nevezetesen a magyar nemzeti állam kialakulását mai soknyelvű népességével akarja feltüntetni, nem üti meg azt a magas mértéket, a melyet az Akadémia nagy jutalmának javaslatba hozásánál köteleességszerűen alkalmaznunk kell.

Nagy hiba az is, hogy a mellékelt térképek, melyeket a szerző tervezett, nem a népsűrűséget veszik alapul, hanem az ország területrészeit szinesítik be egyformán, a minek az a szomorú eredménye, hogy a magyarság számbeli arányát a valóságnál *kedvezőtlenebbül* tüntetik fel.

6. Kifejezetten *csak a Marczibányi-mellékjuttalomnak* odaítélése végett küldték be munkáikat dr. *Somogyi Manó* egyetemi magántanár és *Thirring Gusztáv* a fővárosi statisztikai hivatal aligazgatója és egyetemi magántanár.

Dr. *Somogyi Manó*nak „*Socialpolitikai tanulmányok*“ (1900, 317 l.) cz. kötete gyűjteményes munka, mely korábban szét-szórta jelent tanulmányokat tartalmaz.

E gyűjteményből „Az ó-budai hajógyár munkásainak helyzete“ cz. tanulmányról szerző felhossa, hogy az első társadalomstatisztikai monographia a hazai irodalomban. A munkás statisztika cz. értekezés pedig a statisztika ezen ágának feladatát, fejlődését és jelenlegi állását iparkodik feltüntetni. A kötet többi czikke több oly socialpolitikai intézményt mutat be, mely nálunk az illető tanulmány megjelenésekor még ismeretlen volt, így a párisi társadalmi múzeumot, a munkás-választmányt, a munkanélküliség elleni biztosítást, stb.

„A hazai vándoripar és vándorkereskedés“ cz. második dolgozat (1905, 61 l.) helyszini tanulmányok alapján fejti ki a vándoripar és vándorkereskedés törvényhozási rendezése körül tekintetbe veendő irányelveket és feladatokat.

A bizottság habár elismerte a szorgalmas szerző kutatásának alaposágát, a fennebb felsorolt értekezéseket a később említendő kiváló munkák mellett jutalmazhatóknak nem tartotta.

b) Ha a jelentésünk végén a Marczibányi-mellékjuttalomra nézve tett javaslatunkban említett nagybecsű értekezés-gyűjtemény nem a most vizsgált hét év alatt jelent volna meg, dr. *Thirring Gusztáv* levelező tagtársunk munkája „*A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*“ (1904, 306 l.) a Marczibányi-mellékjuttalom odaítélésénél kétségkívül komoly számbavételre tarthatott volna igényt.

A szerző több évi gondos munka eredményei alapján, a rendelkezésre álló egész tudományos anyag felhasználásával, világos áttetsző formában vizsgálja a kivándorlásnak hazánkban annyira jelentőségteljes és szomorú kérdését.

A dolgozat *első* része tudományos módszerrel fejtegeti a magyarországi kivándorlás mértékét, topografikus eloszlását, a kivándorló néptömegek demographiáját és a kivándorlásnak nemzetünkre gyakorolt visszahatását. A fősúlyt a viszonyok konkrét megismertetésére helyezi. Külön vizsgálja a kivándorlás hullámzásait és megoszlását Horvát-Szlavonországok, Ausztria, a megszállott tartományok, Románia és Amerika felé. Megszámlálja a visszavándorlás és az állami kötelék felbomlásának eseteit. Hat kivándorlási területet különböztet meg, ú. m. a felvidékit, az osztrák határmentit, a dunántúlit, az alföldit, az erdélyit és a horvát-szlavonországit.

A dolgozat második részében a szerző szintén tudományos alapon, statisztikai módszerrel adja elő a külföldön világszerte szétszórt magyarság helyzetét.

Az utóbbi kérdéssel irodalmunkban Thirring előtt még senkisé foglalkozott és így a szorgalmas és fáradhatatlan szerzőnek idevágó kutatásai valóban *előbbre vitték* a magyar tudományt. Itt kell megjegyeznünk, hogy dr. *Hegedűs* Lorántnak szintén a kivándorlásra vonatkozó, igen becses tanulmányaival, minthogy azokat szerzőjük Akadémiánk főtítkári hivatalához *be nem* küldte, a jelentésünk szerkesztésénél alapul vett rendszerből kifolyólag *később*, külön fogunk foglalkozni.

IV.

A főtítkári hivatalhoz be nem küldött, de a bizottság által közelebbről megvizsgált némely társadalomtudományi munkák méltatása.

Áttérünk azokra a munkákra, a melyeket szerzőjük, vagy kiadjuk Akadémiánk főtítkári hivatalához *be nem* küldött, melyeket azonban ügyrendünk 94. §-a alapján szintén tüzetes vizsgálat tárgyává kellett tennünk.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a bizottság tanácskozásai és azokat kiegészítő kutatás alapján az alólírt előadó az 1899—1905. években magyar nyelven megjelent társadalomtudományi munkákról összeállítást készített. Ezt az összeállítást sokszorosítva, a bizottság előadója megküldte a bizottság többi tagjainak. Ezen összeállítás segítségével a bizottság tagjai a számbavehető munkák közül a legkiválóbbakat közelebbről is megvizsgálták.

Ezen az alapon örömmel állapítottuk meg, hogy a *társadalmi tudományok több ága* és pedig az alkotmánytörténet, a jogtörténet, a jog- és állambölceselet, az igazságügyi szervezet, a magánjog, a közjog, a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan és statisztika, a sociologia, a római jog, továbbá a büntető jog és

bűnvádi perjog, valamint a váltó- és kereskedelmi jog terén az utolsó hét esztendő alatt *több nagybecsű munka* jelent meg, melyek társadalomtudományi irodalmunk színvonalának emelésére, a magyar tudományosság díszére szolgálnak. E nagyszámú munka közül (*habár a további tárgyalások folyamán több más munkának tudományos értékét is tüzetes eszmecsere tárgyává tettük*) az alábbiakban *csak azokról* emlékezünk meg, melyek a munka kiválósága, *illetőleg* a szerzőnek *hosszabb idő óta* kifejtett és szakmája terén *kiemelkedő* bűvárló tevékenysége folytán a bizottság figyelmét *különösen* magukra vonták.

1. A bizottság teljes mértékben méltányolja azt az önálló, alapos és fáradhatlan tudományos tevékenységet, a melyet magánjogi irodalmunk terén dr. *Grosschmid Béni* egyetemi tanár kifejt. E munkásságnak termékei közül a most vizsgált hét esztendő alatt a következő munkák jelentek meg:

Fejezetek kötelmi jogunk köréből. (I. kötet, második javított kiadás, 831 oldal 1901; II. köt. két részben, összesen 1313 oldal, 1900.)

Magánjogi előadások. Jogszabálytan. (963 oldal, 1905.)

Magánjogi tanulmányok. (I. köt. 751 oldal, II. köt. 915 oldal, 1901.)

Hitel- és reáluzsora. A Magyar Gazdaszövetség felszólítása folytán kidolgozott jogi szaktanulmány. Megjelent a Magyar Gazdaszövetség által kiadott gyűjteményben, Az uszora ellen, felírás alatt. Budapest, 1902. 87—196. lap.

Az említett tanár úrnak ezen dolgozatai hét év alatt közel ötezer oldalra terjednek. Ez a munkásság nemcsak terjedelménél fogva imponál, hanem ezek a dolgozatok egyúttal kiváló tehetség termékei és legjavához tartoznak annak, a mit a magyar magánjogi dogmatika irodalmából felmutathatunk. Kétségtelen, hogy *Grosschmid Béni* tanszakát, a magyar magánjogot (az utóbbi időben dolgozott magánjogi írónkkal összehasonlítva) a dogmatikai fejtegetések *mélysége és alapossága* tekintetében *határozottan előbbre vitte* és hogy munkáinak magánjogi irodalmunkban *maradandó értékük* lesz.

A bizottság mindamelllett sajnálattal kénytelen bevallani, hogy e kiváló dolgozatok szerzője részére a nagyjutalom odaítélését azért nem hozhatja javaslatba, mert „*formai tekintetben*“, mely irányban ügyrendünk 92. §-a épen a nagyjutalomra nézve rendelkezést tartalmaz, ezen dolgozatok ellen kifogások tehetők. *Grosschmid Béni* szóbanforgó munkáinak módszere, előadási és tárgyalási módja, irálva oly különleges, mely e nagybecsű műveken tanulmányozását szerfelett megnehezíti.

2. Nemzetgazdaságtani irodalmunknak ez idő szerint legszorgalmasabb és legtermékenyebb munkása: dr. *Földes Béla*, a

szóbanforgó időszakban hét kötetben és két füzetben tette közzé tankönyveit, értekezéseit, statisztikai előadásait és két újabb tanulmányát. E dolgozatok a következők:

Társadalmi gazdaságtan. I. köt. negyedik átdolgozott kiadás. 519 lap, 1905; II. köt. harmadik átdolgozott kiadás. 531. lap, 1903;

Allamháztartástan. (Pénzügytan.) 503 l. (1900.)

Közgazdasági értekezések. Két kötet, I. 579 oldal, II. 601 oldal, 1902;

Statisztikai előadások. Első és második sorozat. I. sorozat 214 oldal 1904, II. sorozat 200 l. 1905;

A társadalom-erkölcsi probléma. Székfoglaló értekezés. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XII. köt. 9. sz., 72 oldal. 1903);

Statisztikai vizsgálódások a XIX. század gabona-árainak alakulásáról. (Id. értekezések. XIII. köt. 4. szám, 102 oldal. 1905.)

Földes Béla irodalmi és tudományos műveinek méltatása körül az alólírt bizottság örömmel csatlakozott azokhoz, a miket a f. évi nagyjuttalom tárgyában kiküldve volt *első* bizottság a Marczibányi-mellékjuttalom odaitélése iránt előterjesztett javaslatában (Akadémiai Értesítő XVII. köt. 184. l.) kifejtett.

3. Dr. *Farkas* Lajos, a római jog egyetemi tanára és Akadémiánk levelező tagja: „*A római jog történelme. Alapintézmények az első alakulás szerint*“ cz. munkájának I. kötetéből a most vizsgált hét esztendő alatt a második és a harmadik kiadást (1903), továbbá a II. kötetből ennek első részét (harmadik javított kiadás 1905) tette közzé.

Ez az alapos és nagy tudományos buzgalommal irt munka több tekintetben különbözik a szokásos római jogú tankönyvektől, mert a szerzőnek a római jog mai jelentőségéről és az ennek megfelelő tárgyalási mód felől hosszú idő óta eltérő nézetei vannak. A szerző véleménye szerint az európai jogtudományban a római jog értéke csak helyes történelmi méltatás és tárgyalási mód által lesz felismerhető. Az egész mű tanulságot tesz arról, hogy a szerző évtizedek óta tudományos munkaerejének teljét tanszakának előbbrevitelére fordította.

Mindamellet a munka a nagyjuttalom odaitélésénél azért sem volt javaslatba hozható, mert *első* kiadása nem a most vizsgált hét esztendőben, hanem *már 1892-ben* jelent meg; a szerzőnek felfogása és kiviteli módja pedig (a mint az előszóban maga is kijelenti) az újabb kiadásokban lényegében nem változott.

4. Dr. *Fayer* László egyetemi tanár és lev. tagtársunk, a ki a nagynevű *Pauler* Tivadar óta *büntető perjogunk* irodalmának évtizedeken át legbuzgóbb munkása, 1895-ben pedig *anyag*

büntető jogunkat is rendszeresen feldolgozta, legutóbb következő nagyobb munkáit tette közzé :

A m. büntetőjog kézikönyve. (2. és 3-ik kiadás. 2-ik 1900, 3-ik 1905. Két kötet. I. köt. 447 l. II. köt. 555 l.)

A m. bünvádi perrendtartás vezérfonala. Teljesen átalakított 3. és 4-ik kiad. (1899 és 1905. 4-ik kiadás 816 l.)

Kiváló érdemeket szerzett *Fayer* az által is, hogy az 1843. évi büntetőjogi javaslatok gyűjteményét Akadémiánk megbízásából összegyűjtötte és a gyűjteményhez terjedelmes bevezetést írt. (III. kötet 1900, 618 l.; IV. kötet 1902, 433 l.)

5. Dr. *Láng* Lajos egyetemi tanár és rendes tagtársunk munkájának czime: „*A vámpolitika az utolsó száz évben.* (1904, 538 l.; továbbá 111 lapon táblázatok.)

A mű *tizenhét* fejezetre oszlik. A szerző külön-külön fejezetet szánt öt nagy külföldi államnak, és több fejezetben tárgyalja Ausztriát és Magyarországot. Ezután következik, az 1902-iki német vámtörvény, továbbá a vámszövetség és a vámtarifa ismertetése. Az utolsó fejezet *Chamberlain* aktióját ismerteti és már 1904 elején megjósolja, — a mi hónapok mulva csakugyan bekövetkezett — hogy e vámpolitikai tervek sorsa: a bukás lesz.

Láng Lajos világos iránylyal, szabatosan állítja össze mindazt, a mit erre a világ gazdaságát mozgató nehéz, actualis kérdésre nézve legfontosabbnak tart.

A munka szorosan publicistikai természetű. Benne a szerző első sorban a létező anyag, az idevágó adatok ismertetését tűzte ki czéljául.

6. Maradandó érdemeket szerzett *Hegedüs* Loránt egyetemi magántanár az által, hogy a *kivándorlás ügyét* a helyszínén éveken át, szakértelemmel és sok gondnal, utánjárással végzett tüzetes kutatások tárgyává tette.

Idevágó tanulmányait *Hegedüs hét év előtt* kezdte. A mint visszapillantásában megállapítja, bejárta a magyar telepeket a Csendes oczeántól a Fekete tengerig, átkutatta Magyarország felvidékét, a Székelyföldet, a Dunántúlt, Romániát és Szlavóniát.

Úttörő, helgszíni kutatásairól következő sorrendben számol be: 1899-ben a Felvidékről Amerikába áramló kivándorlást; 1902-ben a székely kivándorlást;

1905-ben pedig a dunántúli kivándorlást és a Szlavóniában letelepedett magyar kivándorlók helyzetét vizsgálta. (A dolgozatok a *Budapesti Szemlének* 1899—1905. évfolyamaiban, valamint külön lenyomatban is megjelentek.)

A jeles tehetségű fiatal sociologus és nemzetgazda tanulmányai dr. *Thirring* Gusztávnak fennebb (IV. 6. b) alatt említett becses munkája mellett is több új adatot tartalmaznak.

Végső következtetései több irányban eltérnek a *Thirring* által megállapítottaktól, bár (mint maga is nemes önbírálattal és szerénységgel később beismerte) nem mindenben neki van igaza.

Hegedűs kutatásaiban hazánknak fennebb említett *három* részére szorítkozott. Nyolcz év előtt, mikor a szorgalmas fiatal szerző munkájához fogott, talán még nem volt előrelátható, de azóta szomorú valóság, hogy a magyarországi kivándorlás hazánknak nemcsak arról a három pontjáról növekedik, a melyre ő helyszíni kutatásait különösen kiterjesztette. Kutatásai vége felé maga Hegedűs is észrevette és őszintén beismerte, hogy „lassan elomlanak a partok, melyek a három népzönlést elválasztották és repedez, megtágul a medrek fala is“.

Ezek a dolgozatok is fényesen bizonyítják a szerző tanultságát, kiváló tehetségeit és komoly munkáját. A bizottság különösen kiemeli e tanulmányok zamatos és élvezetes magyarságát.

7. Utoljára hagytuk azt a két munkát, melyek véleményünk szerint a nagyjuttalom odaitélésénél a legkomolyabb figyelembévétele tarthatnak számot.

α) *Concha* Győző egyetemi tanár és Akadémiánk rendes tagja, a ki államtudományi irodalmunkat 1869 óta, tehát immár *37 esztendőn át*, több nagybecsű munkával gazdagította, a most vizsgált hét év alatt „*Politika*“ czímű legnagyobb munkájának II. kötetéből, a *közigazgatástanból* a 447 oldalra terjedő *első részt* (Budapest, 1905.) tette közzé.

A bizottság figyelmét nem kerülte ki az a körülmény, hogy e munkának első kötetét Akadémiánk az 1892—98 években a társadalmi tudományi munkák közül a nagyjuttalommal tüntette ki. Ez a tény azonban nem lehetett akadály a annak, hogy bizottságunk javaslatánál e nagybecsű munkának II. kötetét tekintetbe vegye. Míg ugyanis e munkának I. kötete: *az alkotmánytan*, az állami élet nagy és alapvető kérdéseivel foglalkozik; addig a mult évben megjelent II. kötet az államtudományoknak egy *önálló* részét, a *közigazgatást* tárgyalja.

A II. kötet bevezetése elhatárolja egymástól az alkotmány és közigazgatás fogalmát és fejtegeti a közigazgatástan alapfogalmait. A bevezetés után következő I. résznek tárgya a közigazgatás tagosulása, a közigazgatási működés (funkció) és a közigazgatási funkció feletti per.

A II. részben a szerző mindenekelőtt a hivatali viszony lényegét és az ezzel összefüggő fontos kérdéseket (I. fej.), majd a központosítás és decentralisatio kérdését (II. fej.) tárgyalja.

A III. rész jellemzi a közigazgatás tudományát, a közigazgatástant, kidomborítja a különbséget a közigazgatási jog és a közigazgatástan közt és kifejti a közigazgatástan keletkezését és fejlődését.

A közigazgatástannak különös részéből a most szóbanforgó kötet a statisztikai és népmozgalmi (IV. rész) továbbá a rendőri (V. rész) és a közegészségügyi igazgatás fejtegetését tartalmazza.

Concha Győzőnek ez a műve is feltűnteti mindazon kiváló tulajdonságokat, a melyek alkotmánytanát államtudományi irodalmunk kimagasló termékévé teszik. Sőt a bizottság véleménye szerint a II. kötet *előnye* az I. felett az, hogy a dolgozat nyelvezete (daczára a szerző bölcséleti hajlandóságának) a II. kötetben nem annyira elvont és a II. kötetnek legnagyobb része nem kíván az olvasótól oly erős szellemi munkát, mint az I. kötet kívánt.

Conchának ez a műve is kétségtelenné teszi, hogy szerzője mély és önálló gondolkozó, a ki egyúttal a magyar, angol, francia, olasz és német államtudományi irodalomnak minden termékét, valamint az újabb sociologiai irodalmat is valóban meglepő, hazánkban párját ritkító alaposággal ismeri. Concha azonban sohasem elégszik meg azzal, hogy a jelenkori tudomány eredményeit magyar nyelven terjeszsze, hanem mindenütt új utakat keres, minden nagyobb dolgozatában *a tudomány előbbrevitelét* czélozza.

Ez neki több irányban sikerül is.

Conchának közigazgatástana határozottan felette áll a magyar nyelven korábban megjelent hasontárgyú munkáknak és *a magyar tudományt ebben a szakban határozottan előbbre vitte.*

β) Tíz éve annak, hogy gr. *Andrássy Gyula* „Az 1867-iki kiegyezésről“ (1896) szóló művével akkori bírálójának, boldogult *Zichy Antal* tiszteleti társunknak jelentése szerint (Akad. Értesítő, VIII. köt. 233—238. l.) „mind tartalomra, mind a formára nézve kiváló művel lepte meg publicistikai irodalmunkat és valóban emelte annak színvonalát“.

A legutóbbi években gr. *Andrássy Gyula* új nagyszabású, de még be nem fejezett munkát tett közzé „*A magyar állam főmaradásának és alkotmányos szabadságának okai*“ czím alatt. E munkából eddig az I. (1901, 445 l.) és a II. köt. (1905, 270 l.) került ki a sajtó alól. Az I. kötet két részből áll. Az I. rész a magyar állam főmaradásának okait vizsgálja az Árpád- és a vegyesházbeli királyok korában (1—55. l.). A II. rész (III—XV. fej.) hazánk alkotmányos szabadságának okaival foglalkozik ugyanezen korszakokra nézve (57—445. l.).

A II. kötet „a mohácsi vésztől a harmincz éves háborúig“ terjedő korszakot tárgyalja,

E jelentékeny munkának minden részlete a bíráló bizottság véleménye szerint nem tartozik szorosan ugyanazon tudomány-szakhoz. Együtt találjuk benne a történeti, történelem-bölcséleti, alkotmánytörténeti és állambölcséleti fejtegetések mellett a politikai és államférfiúi tapasztalatoknak gazdag tanulságait.

A munka mindamellett túlnyomólag a társadalmi tudományok körébe vág azért, mert alap gondolatánál fogva *lényegileg* a magyar alkotmány fejlődésének széles alapokon való tárgyalása, tehát ebben a vonatkozásában az alkotmánytörténet előadására helyezi a súlyt.

Az állambölcselet, tehát szintén a társadalmi tudományokhoz tartozó tanszak körébe kell sorolnunk azokat a mély megfontolásról és politikai bölcseségről tanuskodó fejtegetéseket, melyekkel e nagy tanulmánynak számos részlete (pl. I. kötet 41., 42., 71., 72., 144., 145., 252., 253., 293. l. stb.) gyönyörködteti az olvasót.

Ezeknél fogva a bizottság nem oszthatta azt a felfogást, mely gr. Andrássy Gyula rendes tag munkáját a tisztán történet-tudományi vagy egészen publicistikai jellegű munkák közé tartozónak vélné.

A munka érdemleges méltatására áttérve, nem hallgatjuk el, hogy a bizottság nem minden irányban helyeselte a szerző tárgyalási módját és nem mindenben osztotta az egyének és az események értékelésére vonatkozó véleményét. A mű több részletében túlteng a párhuzam feltüntetése az angol és a magyar alkotmányfejlődés közt, holott ez a párhuzam az angol társadalmi és közgazdasági viszonyok különbözőségénél fogva nem mindig találó.

Egészben véve azonban gr. Andrássy Gyulának ez az újabb nagy műve is emlékezetünkbe idézi Zichy Antal boldogult tiszt. tagtársunknak azt a nézetét (Akadémiai Értesítő VIII. köt. 236. l.), hogy évtizedekkel ezelőtt írt magyar államférfiakra kell visszamennünk, hogy azok munkái sorában ennek a tanulmány-nak méltó helyet jelöljünk ki.

Magyar munkában jól eső érzéssel olvastuk az erős nemzeti érzés megnyilatkozását, a magyar fajnak meleg szeretetét, mely e műből kisugárzik. A kik kulturális elmaradottságunk miatt panaszkodnak, olvassák el a tanulmánynak azokat a részleteit, melyekben a szerző kifejti hitét arra nézve, hogy „nemzetünkre a szellemi élet terén az eddiginél ragyogóbb jövő vár“.

„Formai tekintetben“ — a mire ügyrendünk 92. §-a helyez súlyt, — a dolgozat szintén kiválótt nyújt. Nyelvezete tömör, magyaros, legtöbb helyén mintaszerű.

De a mi legfőbb: a tanulmánynak eddig megjelent részei is előbbre vitték a magyar alkotmánytörténet és állambölcselet irodalmát. A mű alkotmányos szabadságunk okainak megítélésében új szempontokat tárt fel, s a magyar alkotmány fejlődését több irányban új világitásba helyezte.

V.

Eredmények.

Az alólirt bizottság II. ülésén tüzetes szemlét tartván a most vizsgált hét évi időszakban a társadalmi tudományok köréből megjelent munkák felett, *egyértelműleg* megállapodott arra nézve, hogy jelentésében azokat a munkákat fogja tüzetesebben méltatni, melyeket a fennebbiekben felsoroltunk.

A legnehezebb feladat azonban akkor várt ránk, midőn ezen sok jeles dolgozat közül azt kellett kiválasztanunk, mely „a legkitünőbb“ és egyszersmind a hazai „tudomány terén jelentékeny haladást tett“.

A bizottság tagjait az „embarras de richesse“ érzése hatotta át.

Határozatunknál nem került el figyelmünket, hogy a fennebb méltatott munkák közt *több* található, melyeknek első, vagy még több kiadása először nem az 1899—1905. években, hanem *korábban* jelent meg.

Akadunk olyan művekre is, melyeket Akadémiánknak más alkalmakkor kiküldött bizottságai már korábban méltattak, tudományos értéküket jelentőségükhöz méltóan kiemelték (l. pl. Akadémiai Értesítő X. köt. 240—241. l.), de különböző okokból azok elé mégis más munkákat helyeztek.

Erre való tekintettel figyelmünket azokra a munkákra irányítottuk, melyek az 1899—1905. években jelentek meg *először*. Tettük ezt annyival inkább, mert a lehetetlenséggel határos volt a II. osztály határozatából eléje szabott, aránylag rövid idő alatt tüzetesen megállapítani azt: vajjon a többi munkáknak *korábbi* (egyes műveknél 1—4.) kiadásait szerzőik az utolsó hét évi időszakban megjelent újabb kiadásban mennyiben dolgozták át.

Mindezeknek gondos megfontolása után a bizottság *egyértelműleg* ajánlja a II. osztálynak: méltóztassék Akadémiánk f. évi II. rendkívüli nagy gyűlése elé azt a javaslatot terjeszteni, hogy:

1. a *nagyjutalmat* (200 arany) gr. *Andrússy Gyula* rendes tag „A magyar állam fenmaradásának és alkotmányos szabadságának okai“ czimű kétkötetes műve, valamint *Concha Győző* rendes tag „Politika“ czimű munkájának II. kötete: a „*Közigazgatástan*“ közt ossza meg;

2. a *Marczibányi-mellékjutalmat* (50 arany) pedig azokból az okokból, melyeket a f. évben e tárgyban véleményadásra ki-

küldve volt *első* bizottság javaslata (közölve *Akadémiai Értesítő* XVII. köt. 184. l.) kifejtett, — *Földes Béla* rendes tag „Közgazdasági értekezések“ című kétkötetes munkájának ítélje oda. Budapest, 1906. május 12.

Dr. Plósz Sándor,

ig. és t. tag, a bizottság elnöke.

Vécsey Tamás,
r. tag.

Wlassics Gyula,
ig. és r. tag.

Hegedüs Sándor,
r. tag.

György Endre.
l. tag.

Dr. Kunz Jenő,
l. tag.

Dr. Balogh Jenő,
l. tag, a bizottság előadója.

Folyóiratok szemléje.

NYELVTUDOMÁNY cím alatt a M. T. Akadémia új nyelvészeti folyóiratot indított meg, a melynek az a feladata, hogy főképp az általános nyelvtudomány és az indogermán összehasonlító nyelvészet kérdéseivel foglalkozzék, az egyes indogermán nyelvek közül főleg a görög, latin, germán és szláv nyelvekre vonatkozó tanulmányokat közöljön s lehetőleg teret juttasson a külföldi nyelvtudomány haladását feltüntető tájékoztató és ismertető czikkeknak (l. *Akad. Értesítő* 1906. 338. l.). Az *Asbóth Oszkár* l. t. szerkesztésében megindult folyóirat I. füzetét *Petz Gedeon Nyelvtudományi irányok és feladatok* cz. cikke nyitja meg, a mely az utolsó évtized nyelvészeti mozgalmainak adja vázlatos áttekintését; rámutat arra, hogy az oksági kapcsolat felderítésére való törekvés idézte elő egyrészt a nyelvélektani vizsgálatoknak, másrészt a nyelvtörténeti kutatásnak mind jelentékenyebb térfoglalását; ismerteti az indogermán összehasonlító nyelvtan főbb problémáira vonatkozó újabb felfogásokat s végül megemlékezik azokról a legújabb kísérletekről, melyek a nyelvtudomány feladatait az eddigőtől eltérő módon próbálják meghatározni. — *Asbóth Oszkár*, a folyóirat szerkesztője, *A szláv torokhangok változásai* cz. cikksorozatát kezdi meg, ezúttal a *k > č*-féle változásról értekezvén. Sorban tárgyalja azokat az eseteket, a midőn a régi torokhang rákövetkező magas hangzók vagy *j* előtt *č*-féle hanggá változott az ige-ragozás, a főnévi ragozás és a szóképzés körében. A szóképzés terén behatóbban tárgyalja a kicsinyítő képzők alakjait, rámutatva a magyar *-acska*, *-ecske* és *csa*, *-cse* képzőkre is, a melyeknél szláv hatást lehetne feltételezni; a szerző maga azonban nem tartja e képzésmódokat

idegen eredetűeknek. Ezután azzal a jelenséggel foglalkozik, hogy míg a szóközépi *sk* egyes szláv nyelvekben dissimilatio következtében *št*-vé változott, addig a szókezdő *sk*-*č*-vé lett; ez a jelenség a magyar kölesönszavakban (*csuka, csorba, csáva*) is tükröződik. A czikk egyébként is számos magyar nyelvészeti vonatkozást tartalmaz s a szerző befejező szavaiban is rámutat arra, hogy „gyakran a szláv nyelvészet legfinomabb részletkérdéseire is van köze a magyar nyelvtudománynak“. — S c h m i d t J ó z s e f *Egytagú basisok* cz. cikkében rámutatva arra, hogy a mai indogermán nyelvtudomány a „gyökek“ egytagúságának dogmájával szakított, s hogy néhány egytagú „basis“ kivételével túlnyomó számban többtagúakkal dolgozik, még egy lépéssel tovább megy s a még föltételezett egytagú basisokat is kéttagúakra vezeti vissza: e szerint pl. a föltételezett *es*-basis eredetibb alakja *ese-* (*eso-*) stb. Föltevését egyrészt lélektani, másrészt nyelvészeti okokkal igyekszik támogatni. — Az *Ismertetések* rovatában P e c z V i l m o s Krumbacher Károlynak *Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς* cz. könyve kapcsán az újgörög irodalmi nyelv kérdésével foglalkozik; B a l a s s a J ó z s e f Oertel H. *Lectures on the study of language* cz. művét és Edward Wheeler Scripture-nek *The elements of experimental phonetics* cz. könyvét ismerteti; G o m b o c z Z o l t á n E. A. Meyernek a hangok időtartamára vonatkozó tanulmányairól szól; S c h m i d t J ó z s e f pedig Thumb A. szanszkrit nyelvkönyvét mutatja be; ugyanő Wood F. A.-nak egy tanulmányát ismerteti, a mely az indogermán ablaut egyes jelenségeit magyarázza. A *Kisebb közlemények* rovatában a szerkesztő a magyar *pászta* szónak a szláváságból való átvételét mutatja ki.

Kisebb közlések.

— Szemere Bertalan szobrának f. é. október hóban leplezése alkalmából időszerű adalék Szemerének a M. T. Akadémia elnökéhez intézett önéletrajza, melyet az Akadémia levéltárából közlünk:

Nagyméltóságú Elnök Úr!

Budán, f. é. Aprilis havának 8-án költ igen nagy becsű azon felszólítására Nagyméltóságodnak, hogy életem' eddigi körülállásairul s irodalmi munkálkodásomrul adnék némi rajzolatot: ime van szerencsém e szűk lapot tisztelettel benyújtani.

A rövid részletek' élébe csak két jegyzést bocsátok. Egyik, hogy belső életem fejlődésének s azon befolyásoknak leírásába, mik alatt az történt, itt és még most nem ereszkedhetem, egyébiránt ez nem is látszik szükségesnek, miután az 1-ső pontban az „élet külsőségeiről“ tétetik említés. Másik, hogy egy belső érzés a külsőségeken is gyors keresztül lebbenésre kényszerít. Mind a belsőnek, mind a részleteknek hiv tükre kilencz kötet (mintegy 230 iv) Naplóm, mely éle-

temben az én titkom. Egykor megismerhetik belőle barátaim s lélekkonainak mind fájdalmát mind örömét egy szegény életnek.

Születtem Borsod Vgyében, Vattán, 1812-ben, Augusztus' 27-én. Korán följártam a falusi iskolába s hoszan valék társa paraszt gyermekeknek. Majd a s-pataki főiskolába vitetém 1820-ban, honnét két év mulva, 1822-ben, főkép a német nyelv' kedvéért, a miskolczy evang. kisdied iskolába tétetém által. Itt három évet tölték, a negyedikbül nyolcz hónapot otthon az apai háznál iskolán kívül, s 1826-ban csak husvétkor mentem a késmárki Lyceumba, hol, kivált a német nyelvért, 1827-ig maradék. Ekkor ismét S-Patakra tértem vissza, s itt maradtam 1832-ig, mely évben végzém a jogtudományokat. S még most is kedves emlékezem az örömrre, mit érzék azon, hogy a közvizsgálat végén szokásban lévő ünnepi s nyilvános bucsuvételt én teljesítém első magyarul. Alig valék Borsod Vgyében négy hónapig gyakornok, midőn országgyűlés hirdettetett, s mint gyakornok és távollévő' képviselője, később mint kir. táblai jegyző és ügyvéd csaknem egész két évig lakám Pozsonyban, 1832-től—1834-ig. Ez esztendő' Septembeerben mentem vissza Borsodba, s Decemberben tiszteletbeli aljegyzővé nevezetvén, e hivatalt 1836-nak tavaszáig folytatám. Aprilisben az országgyűlés' berekesztésén jelen lévén, Bécsben Májustól Octoberig utazásomra készültém, midőn Cseh országnak vevén utamat, Németalföldet, Belgiumot, a Rajnavidéket s Helv (és Bajor) országot beutazám, s 1737-ben Octóberben értem vissza Bécsbe. Még itt megirék Utazásombul majd másfél kötetet, s csak 1838-ban Februarius' elején léptém hazám' földjére kellemetlen viszonyok közt a bátor lélekismerettel. S azóta folytrem hazámban lakom, hol Vattán, hol Pesten.

Mi irodalmi munkálkodásomat illeti, azt könnyű elősorolni.

Még mint s-pataki tanuló irtam „Sz . . . n“ jegy alatt a következőket :

Felső-Magyarországi Minerva. Hetedik évi folyamata. 1831. Kassán. I K. „Kisfaludy Károly' emléke I felvonásban, l. 28—41.“

— ugyan ott. Hetedik évi folyamata. 1831. Kassán. II. k. „Béla' névtelen jegyzőjéről, l. 28—480.“

— — — — Hetedik évi folyamata. 1831. Kassán. IV k. „Töredékjegyzetek a Sz. Hajdan' gyöngyei felett elmondott bírálatra, l. 823—835.“

— — — — Nyolczadik évi folyamata. 1832. Kassán. II. k. „Bérezlak, szomorujáték, I felvonásban, l. 290—312.“ stb. stb.

Ekkori egyéb dolgozataimat s fordításaimat, mint: *Amiura*, Torquato Tasso után, minthogy kéziratban maradtak, nem tartom szükségesnek előszámlálni.

Mint joghallgató 1831—1832-ben alapítám S-Patakon azon ifjúegyesületet, mely kiadá később: Parthenon, zsebkönyv, I. S-Patak, 1834.

Parthenon, stb. II. S-Patak, 1837, s e két füzetkében tölem négy darab vers van „Sz . . . n“ jegy alatt.

Utazásombul visszatérvén, 1838-ban, a Borsod vgyei küldöttség' számára írtam :

Terve egy építendő Javitó-fogháznak a magány-rendszer' elvei szerint, Kassa, 1838, 8° l. 64, egy fogház körmetszetű tervrajzával.

Szinte 1838-ban, a h. v. k. tiszánineni egyházkerület' küldöttségének elébe munkakönnyítésül s előrajzolatul írtam, de csak 1840-ben jelent meg :

Szemere Bertalan' terve egy papi özvegy- s árvatárrul, és arrul, mikép lehet a pap' sorsát biztosítani a reformatusoknál, közli . . R A . . reformatus pap. Pest, 1840. 8° l. 36.

Mind ezt mind amazt több száz példányban ingyen osztogatám ki.

Részint 1837-ben, részint 1838-ban utazási naplóm szerint íráom, de felsőbb akadályok miatt csak 1840-ben jelent meg :

Utazás Külföldön, I kötet, Németföld, Franciaország. Budapest, 1840. l. 300. II. kötet. Nagy Britannia s Irland, Németalföld, Belgium, Rajnavidék, Helvétzia. Budapest, 1840, l. 325, egy kö tervrajzzal.

Ezen kívül még csak az Árvizkönyvet említem meg, melynek :

III-ik kötetében, 1839, „Páris“ „London“ Vattay név alatt,

IV-ik kötetében, 1840, „Kölcsey' emlékezete“,

V-ik kötetében, 1841, „Mária' emlékezete“ vannak tölem.

S mellözve néhány aprólékok, csak ennyi mit én bemutathatok. Ezért kívánom kell társaim' legtöbbjével össze nem állíttatni, egybe nem hasonlítatni, miért midőn Nagyméltóságodnál esedezném, vagyok igaz és mély tisztelettel

Nagyméltóságodnak,

Vattán, Junius' 16-án, 1841-ben,

alázatos szolgálja

Szemere Bertalan s. k.

levelező tag

Nekrologok.

I.

Haraszti Gyula I. tag beszéde a kolozsvári színházi ünnepeken 1908 szeptember hó 7. és 8-án :

A Magyar Tud. Akadémia nevében szerencsém van üdvözölni Kolozsvár városát. A hazai tudományosság és irodalom legfőbb öre, midőn hivatása értelmében képviselteti magát ez ünnepen, részéről ez ünnepnek úgyszólván irodalomtörténeti jelentőségét kívánta megpecsételni.

Egy magyar ember előtt sem lehet közömbös az, hogy ma itt új színház nyílik meg egy nagy mult lezáródásával. Hiszen, ha nyelvben él a nemzet, a nemzeti életnek erős intenzitásáról tanúskodik az a tény, hogy a magyarságnak keletre legszélsőbb, mindenesetre legnagyobb szellemi végvárában, immár díszes palotában hangozhatik a magyar szó ama deszkákról, melyek itt nemcsak világot jelentenek, de a mi nekünk több — országot, Magyarországot.

Nem kevésbé érdekelheti a mai esemény a művészet híveit. Mert ha a színpad a maga műsorával és színészeivel biztos fokmérője valamely város műveltségi színvonalának, a mai nappal immár több a lehetősége annak, hogy az a fokmérő a valóságnak megfelelőbb színvonalat jelezzon, mint eddig tette. Köztudomás szerint Kolozsvár színügye az utolsó tíz év alatt, noha olykor ideig-óráig javult, átlag véve vajmi kevésbé volt kielégítő. Voltaire ezt mondta a maga idejéről: „A jó színházépületek Olaszországban találhatók, a jó szindarabok Franciaországban”. Joggal félhetni, nehogy a mi hazánk határai közt meg ezt mondhassák: „Kitűnő színházépület Kolozsvárt található, kiténő színelőadás *másutt*”. Óhajtottó, hogy ez aggodalom mielőbb alaptalannak bizonyuljon, mert Kolozsvár, ez egykor színművészet tekintetében is kincses város, mely ma inkább, mint bármikor, az ország második városának van hivatva lenni, értelmiségénél fogva e hivatásának megfelelő tartozik lenni a szellemi élet minden nyilvánulásában.

De ez óhajítás csak akkor valósulhat meg, ha méltó elemek telepednek meg az új helyen; ha a vezérkartól az utolsó közemberig ott mindenki felfogja feladatát, ennek meg akar és meg is tud felelni; ha még álmában sem kell egyiküknek sem attól tartania, vajjon, mikor az épülethez közeledik, nem robog-e le élébe fenevadaktól vont szerkerén a művészet géniusza a homlokzat tornyáról, hogy tiltóan kiáltson rá: „Vissza innen! Ne profanálj e szent helyet!”

Mert szent hely ez, melyet egyaránt profanálna az oly vezetőség, mely mindenekfelett anyagi czélokot tartana szeme előtt, — az oly társulat, mely kellő képesség és önkritikán alapuló igyekvés nélkül akarna ott gyökeret verni, — valamint az oly közönség, mely csak léha élveket keresne ott. Ha a legrégibb időkben az isteniszteletnek volt része a színelőadás, bizonyos értelemben ma is *isteninek* tisztelete, az Eszmény kultusza kell hogy legyen. Akár a komoly, akár a víg műzsa jusson e templomban szóhoz, beszédben vagy énekben, az Eszménynek égjen ott áldozati tűz, művészszeretettől, műértelemtől és igazi művésztettől élesztve.

Abban a reményben, hogy valóban így is lesz, s hogy nem leszünk tanúi oly szomorú visszás látványnak, minőt valamely remek és fényes keretbe foglalt kontár mázolás nyújtana, a M. T. Akadémia nevében ismételten üdvözlöm Kolozsvár városát, és kívánom, hogy erről a gyönyörű új színházról elmondhassák egykor a késő utódok, a mit mi arról az ódon épületről mondhatunk, melytől tegnap ünnepelesen búcsút vettünk: köveit eltüntethetik a föld színéről, emléke örökké élni fog.

II.

Lenhossék Mihály rt. beszéde Högyes Endre rt. ravalatánál 1906. szeptember 10-én.

Tisztelt gyászoló gyülekezet! Másodszor mondunk Isten hozzádot Högyes Endrének, másodszor siratjuk meg őt; elbúcsúztunk tőle már egyszer annak a csendes háznak a küszöbén, a mely másfél év előtt befogadta a nagy beteget. Leszámoltunk már akkor azzal a fájdalommal s gondolattal, hogy örökre elvesztettük őt. S mégis most, mikor teljessé vált az ő elmúlása, a mikor az enyészet démona megsemmisítette az utolsó szegényes maradványt is, a mit meghagyott akkor belőle: újult erővel hatja át bensönket a megilletődés, a fájdalom az ő elvesztése felett, újult élénkséggel tolul lelkünk elé annak tudata, hogy mit veszítettünk benne, hogy mit veszített benne a magyar orvosi rend, melynek egyik nagymérvű, oszlopos tagja volt, mit vesz-

tett benne a budapesti egyetem s a magyar tudományosság. Ennek a koporsónak a láttára, a mely az ő hült tetemét zárja magába, meg-elevenül lelki szemünk előtt az ő egyénisége, de nem abban az alakban, a milyennek őt az utolsó években, a lassú hanyatlás éveiben láttuk, hanem olyan alakban, a minőnek őt az évek sora előtt, életének delelőjén, munkabírásának, szellemi frissiségének, alkotóerejének a teljességében ismertük. Messze kell visszamennünk, hogy megtaláljuk az ő fénykorát; a 80-as, 90-es évek Hőgyes Endrét kell szemügyre vennünk, hogy helyes képet nyerjünk az ő egyéniségéről s helyes mértéket az ő érdemeinek, tudományos és közéletünkben való jelentőségének a megítélésére. Az ő fénykora egybeesik annak az orvosi viszonyaink fejlődése tekintetében nevezetes korszaknak a végső szakaszával, melyet Balogh Kálmán és Markusovszky korának nevezhetnénk.

A sors Hőgyes Endrét kimagasló, értékes tulajdonságokkal ruházta fel tehetség és jellem dolgában. Megajándékozta őt kiváló, mély értelemmel, mely be tudott hatolni a dolgok mélyébe a tudomány terén s a gyakorlati élet kérdéseiben egyaránt, a mely be tudott mélyedni a tudomány legszövevényesebb kérdéseinek labirintusába is, s megáldotta őt termékeny alkotó tehetséggel, hivatottsággal arra, hogy tudományában új kérdéseket vessen fel s meg is találja az eszközöket és utakat ezeknek a kérdéseknek a megoldására. S mindez párosulva volt nála alapossággal, józan kritikával, bölcs óvatossággal a következtetésekben, s párosulva nagy szorgalommal és munkabírással. Nevét számos értékes dolgozattal örököltette meg tudománya lapjain, de nagy tehetsége, tudományos egyénisége egyik munkálatában sem nyilvánult meg oly fényesen, mint azokban a mélyreható vizsgálataiban, a melyekkel a legbonyolultabb physiologiai kérdések egyikét, a halló- és látószerv ideg-mechanismusának meglepő és ő előtte nem is sejtett kapcsolatait világította meg. Milyen kár, milyen tragikum, hogy e vizsgálatait nem fejezhette már be, hogy nem írhatta meg azt a nagy összefoglaló művét, a melynek terve még utolsó éveiben is foglalkoztatta. Nevét ezzel bizonyára még hiresebbé tette volna s még több fényt árasztott volna a magyar tudományra.

S kell-e szólnom azokról a jeles szolgálatokról, a melyeket Hőgyes Endre hazájának azzal tett, hogy meghonosította, szervezte s a tökéletesség magas fokára emelte minálunk a veszetség elleni védőoltásokat? Nevét késő utódoknak is hirdetni fogja az a külföldön is csodált szép intézet, a melynek tervezésén, berendezésén éveken át annyi gonddal, annyi szeretettel fáradozott. Megérhette még ennek a műnek a betetőzését, elfoglalhatta az új intézetet, de fáradozásainak a gyümölcsét még sem élvezhette már, mert az, a ki abba a fényes intézetbe, azokba a szép dolgozó helyiségekbe mint igazgató bevonult, nem volt már a régi munkabíró Hőgyes Endre, hanem annak csak az árnyéka.

Hálásan kell megemlékeznünk arról is, hogy érdeklődését, ügybuzgalmát kiterjesztette tudományán kívül az orvosi közügynek, a közegészségügynek s az orvosi tanításnak administratív kérdéseire is, hogy tevékeny részt vett tudományos társulataink és orvosi testületeink szervezésében, belső életében, vezetésében. Ila arról volt szó, hogy valamely ilyen irányú intézmény szerveztessék, fennmaradása, helyes működése czélszerű alapszabályokkal biztosíttassék: feléje fordult a bizalom, mert az ő higgadt és megfontolt ítélete, érett intelligentiája biztosítéka volt annak, hogy a megalapozás műve helyes és hibáktól ment lesz.

S mi, a kik munkatársai és barátai közel állottunk hozzája, szeretjük és tiszteltük benne nemcsak a jeles tudóst és tanárt, hanem az igazlelkű és szilárd jellemű, puritán erkölcsű, nagyműveltségű embert is, a kit egyszerű, igénytelen életmódjától, noha viszonyai megengedték volna a fényűzést is, semmi el nem téríthetett. Szükszavú, de annál tartalmasabb volt ő, ítéletében megfontolt és mérsékelt, szavaiban minden túlzástól és valótlanságtól tartózkodó, magatartásában tiszteletet parancsoló. Ugyanannak a tiszteletreméltó, értékes, keményfából faragott tősgyökeres magyar emberfajtnak volt ő a képviselője, a melynek egy rokonszenves, nagyrabecsült megszemélyesítőtjét csak nemrég temettük el Karap Ferenczben.

Högyes Endre, kedves barátunk és tanártársunk! Eljöttem a te koporsóddhoz, mint küldötte az orvoskari tanártestületnek, melynek annyi éven át buzgó és kiváló tagja voltál, hogy elhozzam Neked kollegáidnak, munkatársaidnak utolsó üdvözlését. Megbizottja vagyok a Magyar Tudományos Akadémiának is, hogy az ő nevében is tolmácsa legyek a kegyeletnek egykori nagyhirű rendes tagjával szemben. Koporsódra koszorút helyez az egyetem és az Akadémia elismerése, tisztelete és szeretete jeléül. E koszorúk virágai csakhamar el fognak hervadni, de a Te emléked élni fog a mi szívünkben, a míg rajtunk is beteljesedik az elmúlás természeti törvénye. Isten Hozzád, kedves társunk, legyen áldott az emléked!

Beérkezett pályaművek.

F. évi 1906. szept. 30-ig a következő pályaművek érkeztek a főtítkári hivatalhoz. (A jeligék zárjelben.)

I. Bezerédj-pályázat: 1. Bezerédi Bezerédj István élet- és jellemrajza (Negyvenöt év küzdése után stb.) — 2. Bezerédj István élete és munkássága. (Mutatvány.) (Minden törekvés szép stb.) — 3. Bezerédj István élet- és jellemrajza. Két kötet. (Emléke oltva van stb.) — 4. Bezerédj István élete. (Töredék.) (Örök igazság.)

II. Teleki-pályázat. (Vigjáték.) 1. Buridán számara. Vigjáték 1 felv. (Vederemo.) — 2. Családi politika. Vigj. 3 felv. (Modern társadalom.) — 3. Celicy Mária. Dráma 3 felv. (Jelige és jeligés levél nélkül.) — 4. A darázs fészek. Eredeti vigj. 3 felv. (Darázsfészek.) — 5. Az igazság királya. Komédia 3 felv. (Első, utolsó mindig az igazság.) — 6. Pázmán lovag. Történeti vigj. 3 felv. (Három falu: három zápfog.) — 7. A reformátor. Vigj. 5 felv. (Poquelin.) — 8. Egy házaspár története. (Quand même.) — 9. Az iskolatársak. Vigj. 3 felv. (Tiszta erkölcs.) — 10. Mese. Vigj. 3 felv. (Hajdanában-danában.) — 11. A ki nincs. Vigj. 3 felv. (A mi nincs.) — 12. Ilona. Vigj. 3 felv. (A boldogság fészke a mosoly.) — 13. A lovagias elégtétel. Dráma 4 felv. (Gondolkodom, tehát vagyok.)

III. Nádasdy-pályázat. (Elbeszélő költemény.) 1. A rászedett ördög. (Szent örületben stb.) — 2. Álmos Etelközben. (Régi dicsőségünk hol késel stb.) — 3. Zulejka. (...legyen most hangosabb stb.) — 4. Az első és utolsó csók. (A rövid, de gyötrő élet elfolyt stb.) — 5. Levente királyfi. (Az a gondolat szomorít stb.) — 6. Tököly Mária. (Tempi passati.) — 7. Délbibab. (Lebegsz, bolyongsz a légi útban stb.) — 8. Az egri nők. (Lelkes honfi nem ismer alkut stb.) — 9. Hunyadi János gyermekora. (Jeligés levél, jelige nélkül.) — 10.

Bátor Misi. (Media tutissimus ibis.) — 11. Eseg. (Emlékezzünk régiekről...) — 12. Hunyadi János. (Kard és kereszt stb.) — 13. A hármass fejfá. (Paizs.) — 14. Hildegund. (Pulcherrima gemma parentum.) — 15. A kékkői csoda. (Hullatja levelét az idő vén fája.) — 16. Czigány bővölések. (A czigány mithologia.) — 17. A skythák. (Emlékezzünk régiekre stb.) — 18. Legenda. (Ez lön új ignek csud(ája) stb.) — 19. Bódi János. (Pusztán az én lakásom.) — 20. Útlan-úton. (Az igazság jegyében.) — 21. Közép- és az újkor. (Nem az embert nézem.) — 22. Kálmán király bosszúja. (Epika.) — 23. Erzsébet királyné. (Fel, ha nyilnak...) — 24. (Czím nélkül.) (Szegény ember szándékát stb.) — 25. Sámson. (Magam vagyok magamnak alkotója.) — 26. Emmi. (Nem pap kötötte össze őket stb.) — 27. Idyll. (A nagyok mosolyában.) — 28. Új emberek. (Vatibus hic mos est etc.) — 29. Delirium. (Borral, szerelemmel stb.) — 30. Lantos. (Jelígés levele nincs; illetőleg közös a jelígés levele a Farkas-Raskó-pályázat 32. sz.-val.) — 31. Az utolsó látogatás. (Ég, föld, pokol!) — 32. A brázai várrom. (Tűnő idők stb.) — 33. Jorgován szikla. (Száll az ének szájáról szájra...) — 34. Niobe. (Hiúság áldozattal jár.) — 35. Brenta mentén. (Emlékezzünk régiekre stb.) — 36. Bazsilikom. (Hazádnak rendületlenül.) — 37. Fehér asszony. (Míg lángol a velő stb.) — 38. Kürthy ezredes. (Egy lap a szabadságharczéból.) — 39. Ruth. (Aurora in roseis fulgebat.) — 40. A krasznai körörvos. (Anikó.) — 41. Andorás. (Emlékezzünk.) — 42. Barátság. (Arany.) — 43. Éva. (Amor vincit.) — 44. Sehonnai. (Sehonnai.) — 45. Tommy. (De jóra fordul minden stb.) — 46. Maudlin. (Fehér rózsá, piros rózsá.) — 47. Asszonyforradalom. (Figurák.) — 48. Verses beszély. (A birhatót stb. Vörösmarty.)

IV. Bulyovszky-pályázat. (Hazafias óda.) 1. Körösi Csoma Sándor. (Örökre tán, hazám, Isten veled! stb.) — 2. A zászlónyel. (Húzd!... De még se... stb.) — 3. Halottak napján. (Itt várak s tűnődöm stb.) — 4. Kossuth. (Ott, hol a dicsőség stb.) — 5. Berzsenyihöz. (Romlásnak indult...) — 6. A tavaszi köd. (Legyen vége a szemfényvesztésnek.) — 7. Deák Ferencz. (Vörösmarty Mihály kertje.) — 8. A kivándorlókhöz. (Minden ember legyen ember stb.) — 9. Washington. (De a szabadság stb.) — 10. Lantos. (Jelígés levele nincs; illetőleg közös jelígés levele van a Farkas-Raskó-pályázat 32. számúval.) — 11. Bakonybél. (Királyi vadászat. Hagyomány.) — 12. Az időhöz. (Élj az idővel.) — 13. Kossuth. (Lesz még egyszer ünnep a világon!) — 14. Magyar nyelv. (Az egész nemzetnek birtokává stb.) — 15. A szabadsághoz. (Szent szabadság stb.) — 16. Április 11-én. (Április 11-én.) — 17. Vörösmarty szobránál. (Túléltek már a nagyszerű halált.) — 18. Egy főpap aranymiséjére. (Az arany ember tart arany misét.) — 19. Rákóczy hamvai. (Rodostó.) — 20. Rákóczy. (Él még a nép, áll a villamos ég!)

V. Farkas-Raskó-pályázat. (Hazafias költemény.) 1. Szent Gellért és a magyar dal. (Hallod-e a magyarok dalát?) — 2. a) Mi a haza. — b) Tusnád. (Ugyanazon jelígés levéllel, mely a Nádasdy 8. számúé.) — 3. Washington. (Végy embert stb.) — 4. A jövődű árnyai. (Probatum est.) — 5. Körösi Csoma Sándor. (A szív, mely oly hön, oly erősen dobogott stb.) — 6. Szeptember 23. (És te élni fogsz imádott hazám stb.) — 7. Két költemény. (Ez a föld, melyen annyiszor stb.) — 8. Perpetuum mobile. (Jelígés levél, jelige nélkül.) — 9. A mi lobogónk. (A legdicsőbb jelvény.) — 10. Czézár. (Mindent a hazáért.) — 11. Bérczen. (Bérczről visszanez a vándor.) — 12. Aratókhoz. (Óh mi szép az aratónak stb.) — 13. Orgona szól. (Resurrexit.) — 14. A sirból. (Romlásnak indult stb.) — 15. Walsee. (Virradat.) — 16. Banda Marcz. (Remény.) — 17. A tárogató. (Daliás idők.) —

18. Erdély. (Egy nemzet és két ország stb.) — 19. Honvágy. (Vándor.) — 20. Lomhullás. (Szegény hazám!) — 21. A szabadság ünnepén. (Majtény.) — 22. Márczius 15-én. (Szabadság.) — 23. A nemtő Kossuth Lajos sírjánál. (Ide, ide testvér-hazafiak.) — 24. Király-hymnus. (A legelső magyar ember stb.) — 25. Bocskay István emlékezetére. (Nagyoké a martiromság.) — 26. Szemek! (Hazám, tiéd hő szerelmem!) — 27. Magyarország kertje kivirult hajnalra... (Tied vagyok, tied hazám.) — 28. Ocskai. (Törekvő.) — 29. Kossuth katonája. (Magyar vagyok.) — 30. Szeresd a hazádat. (Melinda.) — 31. Árpád. (907—1907.) — 32. Lantos. (Lantos.) — 33. Nápolyban. (Napoli vedere e morire!) — 34. A kis patak. (Lesz-e gyümölcs a fán stb.) — 35. A Királyhágó. (... légy híve, oh magyar!) — 36. Gyászmagyarok éneke stb. (Száll az ének stb.) — 37. Zrinyi vadászata. (Sors bona, nihil aliud.) — 38. Stahremberg elfogatása. (Nem alszik a kurucz.) — 39. Bizzatok! (Isten és haza.) — 40. A rév felé. (Munka.) — 41. A hajó-ács. (Quid struis?) — 42. Reggeltől estig. (Contemplation.) — 43. Magyar divat. (O tempora, o mores.) — 44. Rodostói hangok. (Suhog a szél Késmárk felett stb.) — 45. Nyalka András Péter. (Rákóczy, Bercsényi stb.) — 46. Régi átok. (Testvérré tört a testvér...) — 47. Kuruczok csillaga. (Istenért, szabadságért!) — 48. Emlékezzünk régiekről! (Repülj végig stb.) — 49. Petőfi ébredése. (Petőfi.) — 50. Aradi temetőben. (Túl a kéklő láthatáron stb.) — 51. Magyarok csillaga. (Régi dal.)

VI. Sztrókay-pályázat. (1904—5. években megjelent jog- és államtudományi munkák.) 1. Dr. Ajtay József: A magyarság fejlődése az utolsó kétszáz év alatt. Budapest, 1905. — 2. Sági János: Telekkönyvi mintatár. Két kötet. Budapest, 1904.

VII. Lukács Krisztina-féle nyílt pályázat. (A szarvasmarhakereskedés története.) 1. Dr. Takáts Sándor: A magyar szarvasmarhakereskedés története I. Mátyástól a XVIII. század közepéig.

VIII. Kereskedelmi Csarnok-pályázat. (A legtöbb kedvezményi záradék kérdése.) 1. A legtöbb kedvezés a vámpolitikában. (Do ut des.)

IX. Lévy-pályázat. (Szövetkezetek.) 1. A szövetkezetek történeti fejlődése és jelenkori állása hazánkban, különös tekintettel a külföldre. (A szövetkezet a jövő társadalmi élet alapja stb.) — 2. Czim ugyanaz. (Öwen eszméi.)

X. A Karátsonyi-pályázatra (vigjátékok), mely csak 1907. szeptember 30-án jár le, már egy pályamű érkezett: Szerelem mutyiban, bohózat 3 felv. (Minden önálló munka stb.)

XI. Meddők maradtak: 1. Vigyázó-pályázat. (A magyar regény a XIX. század második felében.) — 2. Lévy-pályázat. (Faludi élete és munkái.) — 3. Dóra-pályázat. (A késpénzfűtés.) — 4. Ullmann-pályázat. (A parasztbirtokok.) — 5. Péczely-pályázat. (Magyarország diplomatiái összeköttetése Velenczével.) — 6. Sztrókay-pályázat. (A közigazgatás tudománya.)

XII. Megjegyzések: 1. A Teleki-pályázatra érkezett 3. sz. dráma nem fogadható el, mert sem jeligéje, sem jeligés levele nincsen — 2. A Nádasdy-pályázat 30. számú, a Bulyovszky-pályázat 10. számú és a Farkas-Raskó-pályázat 32. sz. műveinek jeligés levelei *egy* borítékban vannak. — 3. A Nádasdy-pályázat 24. sz. művének nincs címe. — 4. A Farkas-Raskó-pályázat 2. sz. és a Nádasdy-pályázat 8. sz. műveinek jeligés levelei *egy* borítékban vannak.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. November 15.

11. FÜZET.

Zrinyi költői műveinek akadémiai
kiadása.

(*Badics Ferencz* lt. felolvasása az 1906. okt. 8-iki ülésen.)

Örömmel jelentem a t. Akadémiának, hogy *Gróf Zrinyi Miklós költői műveinek* első teljes, kritikai kiadása, melyet Akadémiánk irodalomtörténeti bizottsága tizenkét esztendővel ezelőtt vett munkába, immár teljesen elkészült; első kötött példányát van szerencsém ezennel bemutatni.

Zrinyi költői műveinek ez a kiadása minden eddiginél teljesebb s a költő által 1651-ben kiadott gyűjteménynél is hitelesebb. Ebben van e kiadásnak legfőbb irodalmi jelentősége. Zrinyi költői munkáit kortársai semmi figyelemre sem méltatták; később pedig, midőn már Gyöngyösi hangzatos verseiben és szép nyelvben gyönyörködhetek az olvasók, lenéző gúnnyal tették félre Zrinyi döcögős verseit. Száz évnek kellett eltelnie a költő halála után, míg az első méltató szó elhangzott, nem az olvasó-közönség, még nem is az irodalom részéről, csak egyetlen s magának dolgozó írónak, a nagyműveltségű idősb Ráday Gedeonnak ajkairól; ez a nyilatkozat is csak baráti körben és magán-levelekben hangzott el. De termékenyítő hatása így sem maradt el, mert Kazinczy a Ráday magasztalásai után lett reá figyelmes, s utóbb — százhatvanhat évvel az első kiadás után — 1817-ben kiadta *Zrinyinek Minden Munkáji* közt költeményeit. Ez a kiadás irányozza a költőre és munkáira a közfigyelmet, melynek irodalmi hatása is csakhamar jelentkezett s az eddig Gyöngyösi mellett teljesen háttérbe szorult Zrinyi az irodalomtörténetben is elfoglalta méltó helyét, főkép midőn Toldy *Handbuchja* I. kötetében (1828.) részletesebben méltatta, munkáit pedig (1853. és 1854.) ismételve kiadta. Hogy a nagyközönség könnyebben olvashassa, tör-téntek kísérletek (Székács Pál, Greguss Ágost, Abafi Lajos részéről) a költemények nyelvének és verselésének önkényes javítására, de ezeket a kiadásokat 1880-tól kezdve teljesen kiszorították a forgalomból az első (1651.) vagy a Kazinczy és Toldy kiadásai alapján készült kiadások.

1904-ig tehát közvetve vagy közvetlenül, a hitelesnek látszó első kiadás volt forrása az összes későbbi kiadásoknak. Zrinyi könyvtárának fölfedezése azonban napvilágra hozta Zrinyi régebbi költői munkáinak tisztázott kézirati gyűjteményét, melyet a költő — nyilván a kiadás előtt — sajátkezüleg végig javított, a legkisebb íráshibát is pontosan megjelölve. Ettől a gondosan javított kézirati s egyedül hiteles szövegtől az 1651-ben kiadott nyomtatott szöveg lépten-nyomon eltér, a hibás szedés miatt pedig sokhelyt értelmetlen is. (A két szöveg közt való eltéréseknek csupán felsorolása is 38 lapot foglal el kiadásunkban.) Ezenkívül a XIV. ének bevezetése egészen más a kéziratban, viszont a XIV. és XV. énekek utolsó versszaka nincs meg a kéziratban.

Sajnos, mindez akkor tűnt ki, mikor Zrinyi igen becses könyvtára s ennél is becsesebb kéziratái már idegen kézbe kerültek. A Zrinyi-családtól ugyanis ezek, a költő más értékes gyűjteményeivel együtt öröklés útján a gróf Daun-család birtokába s a vötteai kastélyba jutottak, az utolsó tulajdonos halála után (1890. okt.) pedig eladásra kerültek; mire azonban a Nemzeti Múzeum kiküldöttje oda ért, már bécsi antiquariusok kezében volt a könyvtár, s ezektől a horvát országos kormány vette meg. A könyvtár s kivált a költeményeket tartalmazó kézirati kötet nagy irodalomtörténeti fontosságáról először és hitelesen abból a kötetből értesült a tudós világ, melyet Kende S. bécsi antiquarius, 1893-ban *Bibliotheca Zrinyiana* cím alatt egy németül írt alapos irodalomtörténeti bevezetéssel együtt kiadott és sokunknak megküldött. Ez a kötet az irodalomtörténet művelőit rendkívül meglepte; Széchy Károlyt azonban, ki a *Képes Irodalomtörténet* számára épp akkor írt Zrinyiről nagyobb tanulmányt, sokaknál jobban érdekelte, azért a magyar kormány közbenjárásával kikölesönözte Zágrábból a kézirati kötetet s miután áttanulmányozta, 1894. okt. 28-án kelt beadványában ajánlatot tett Akadémiánk irodalomtörténeti bizottságának Zrinyi költői műveinek „hű, pontos és teljes kiadása“ iránt. A bizottság nov. 5-iki ülésén már tárgyalta s természetesen azonnal elfogadta az ajánlatot.

Így jött létre e kiadás, melynek szövegét a költő által javított példányból s eredeti kéziratokból a leglelkismeretesebb pontossággal és hűséggel, *elejétől végig Széchy Károly rendezte saját alá*. Az ő érdeme tehát, ha Zrinyi költői műveit ezentúl hiteles kiadásban olvashatjuk. Bár a szöveg már 1895-ben ki volt szedve, éppen a gondos javítás s egyéb akadályok miatt még két évig tartott, míg a szöveget kinyomtathatták. Hogy a munka mégis így sokára kerülhetett nyilvánosságra, annak oka az volt, hogy Széchy — ámbár a jegyzeteken már 1895. óta dolgozott — sem e jegyzetekkel, sem a kötet elé szánt bevezetéssel nem tudott elkészülni, mert akkoriban írta a Történeti Életrajzokba Zrinyi

nagyszabású életrajzát (I—V. köt. 1896—1902.) s közben hivatalos dolgai s egyéb sürgős irodalmi megbízások is elvonták a munkától, s előbb elhunyt, mintsem Zrinyi kiadásával teljesen elkészülhetett volna.

De elméjének, kezének utolsó munkája is Zrinyivel foglalkozott: a *Képes Irodalomtörténet* sajtó alatt levő 3-ik kiadása számára átdolgozta Zrinyiről írott régi tanulmányát s a Franklin-társulatnak *Magyar Remekírók* cz. vállalatában nagyobb bevezetéssel és rövid jegyzetekkel kiadta *Zrinyi Szigeti Veszedelmét*. Ez a kötet a múlt év őszén, Széchy halála (1906. jan. 3.) előtt pár hónappal jelent meg. Ennek bevezetését és jegyzeteit nagy munkája alapján nagyon könnyen, de már betegeskedve s nehéz kézzel, alig olvashatóan írta. Megérte mégis, hogy Zrinyinek legfőbb költői műve, ha nem is abban a kiadásban, melynek betűszerinti hűségű szövegjavítását annyi gonddal végezte, de legalább a mai helyesírás szerint való átírásban — megjelenhetett.

Széchy halála után osztályunk a jan. 8-iki ülésen engem tisztelt meg a feladattal, hogy az ő irodalmi hagyatékának felhasználásával *Zrinyi költői műveinek* kiadását befejezzem. Én e megbízásnak igyekeztem lelkiismeretesen és baráti kegyelettel eleget tenni. Eljárásomról részletesen beszámoltam a bevezetésben, azért itt csak röviden említem meg, hogy Széchy hagyatékában, valamelyik tanítványának tisztázatában, teljesen készen volt a *Név- és tárgymutató*, maga kezdte tisztázni, de legnagyobb részben csak irónnal jegyezve maradt hátra a *Szövegeltérések* jegyzete, mely tehát a két szöveg összevetése után pontos ellenőrzésre szorult; a *Szó- és szólásjegyzék* cím alá foglalt nyelvi jegyzetek azonban csak nyers anyagul maradtak 3517 darab czédulán, melyeket használhatóvá szerkeszteni s több helyt pótolnom is kellett. Legkészületlenebbül, csak éppen néhány lapnyi töredékben, maradt hagyatékában a bevezetés; de ezt a töredéket is felhasználtam, minden változtatás nélkül beleszöve bevezető tanulmányom megfelelő helyére.

Ezt a három nyomtatott ivnyi bevezetést már egyöntetűség kedvéért is akkép igyekeztem összeállítani, mint a hogy Széchy tervezte s a dolog természete is kívánta. A keretet megállapította a közbeszótt két részlet (Széchy töredéke s az irodalomtörténeti bizottsághoz intézett jelentése.) A dolgozat első felében át kellett vizsgálnom Zrinyi költői művei, különösen a *Szigeti Veszedelen* kiadásának történetét, a mi előzményeiben és következményeiben természetesen összefügg Zrinyi költői hírneve terjedésének, érdemei méltatásának történetével. A dolgozat második felében a kiadás létrejöttéről kellett beszámolnom, a mi meg a Zrinyi-könyvtár és a Zrinyi-kéziratok viszontagságos történetével függ össze. Az egyöntetűséget úgy iparkodtam megvalósítani,

hogy a mennyire csak egyezett nézeteimmel, Széchy felfogását igyekeztem érvényre juttatni (a mint ez a töredékből és Zrinyi nagy életrajzából kivehető volt); a hol eltérő nézetem volt, ezt az övé ellenében megokoltam.

Bevezető tanulmányomban a Zrinyi-irodalom régi anyagát több új részlettel bővítettem s több új szempontnak és felfogásnak belevitelével, azt hiszem, a tovább-kutatásra nézve alapvető és hasznos munkát végeztem. Mert vitás s megoldandó kérdés még ezután is elég lesz. Hadd említsek meg kettőt e rövid ismertetés keretében is. Nem tudjuk pl., hogy ki rendezte sajtó alá Zrinyi költeményeinek első kiadását, a mi most — a kézirati és nyomtatott szöveg ismerete után — fontosabb mint eddig volt. Mert hogy nem maga a költő végezte e munkát, az a fön-
tebbiek után teljesen bizonyos. Ki lehetett a költő megbízottja? Én több oknál fogva azt gyanítom, hogy Wittnyédy István, a dunántúli híres ügyvéd, korának egyik legeszesebb s Zrinyinek legbizalmasabb embere. De nem lévén még elég adatom a bizonyításra, ezt a bevezetésben nem is tettem szóvá. Szóltam azonban a XIV. és XV. ének végéhez függesztett egy-egy versszakról, melyekről — ha egész biztosan még nem merem is kimondani — bizonyítékaim alapján éppen nem tartom lehetetlennek, hogy a kiadásra ügyelőnek henye toldaléka. Az egyik versszakban Deli Vid dicsőítése, a másik, *öt soros* versszakban, Zrinyi magasztalása foglaltatik; e subjectiv toldalékok nélkül mindkét ének ellehetne, a minthogy *a kéziratban mindkét versszak hiányzik*. Feltűnő továbbá az is, hogy az 1651-iki kiadásban *ez a két versszak nincs számozva és dült betűkkel van szedve*. Mi lehet ennek az oka? Valószínűleg az, hogy ezek nélkül mind a két ének úgy végződött volna, hogy csak egy-egy (a XIV. énekben a 114-ik, a XV-ikben a 108-ik) versszak jut az egész lapra. Az ilyen sok üres helyet a nyomdai izlés ma is igyekszik elkerülni, s a Zrinyi könyvét díszesen kiállító nyomdásznak: „császár ö Felseége könyvnyomatatója“-nak már bizonyosan volt ez iránt érzéke. Nagyon lehetséges tehát, hogy az ő sürgetésére kellett az üres helyeket egy-egy versszakkal betölteni, de a sietségben elfeledték ezeket megszámozni. Vagy talán ekként is meg a dült betűkkel is jelezni akarták a többi szövegtől való különbözést. Szintgy szó fér a *Peroratio* hitelességéhez, mely szintén hiányzik a kézirati kötetből. Mindezekről — további kutatásaim eredményeképp — talán lesz még alkalmam ezen a helyen beszámolni. Zrinyi költői művei megjelenését e kérdések tisztázásáig nem vártathattam tovább. Örülök, hogy Széchy hátrahagyott munkájának közlésével és kiegészítésével — halála után kilencz hónappal — lehetővé tettem e régóta várt kötetnek kiadását, s ezzel is egy babérlevelet fűzhettem elhúnyt nagyérdemű barátom írói koszorújába.

Ovidius Szerelmeinek új kiadása.

(Némethy Géza lt. 1906. október 8-án tartott felolvasása.)

A négy római elegiaköltő (Tibullus, Propertius, Lygdamus, Ovidius) művei közül idáig csak a Propertius-féle elegiákhoz rendelkezünk a mai kívánalmaknak megfelelő kommentárral, a mely Rothstein munkája s Berlinben Weidmannál 1898-ban jelent meg. E nagy hiány pótlása czéljából már régebben elhatároztam, hogy tudós közönségnek szánt, latin nyelvű magyarázó jegyzetekkel kísérem a többi elegiakus műveit. Így jelent meg a M. T. Akadémia classica-philologiai bizottságának kiadásában Tibullus- és Lygdamus-komentárom (1905. és 1906.), harmadik munkám, Ovidius *Amores* című, három könyves elegiagyűjteményének magyarázatos kiadása pedig kéziratban már készen áll s a classica-philologiai bizottság birálatát várja. Ezúttal ez utóbbit bátorodom rövid jelentésben bemutatni.

Hogy ezt a munkát elvégezzem, arra úgyszólván rákényszerített a már említetteken kívül a római aranykori költészetet tárgyaló irodalomtörténeti monographia-cycclusom terve is. Miután Vergilius életéről és műveiről (1902.) és a római elegiáról (1905.) írott könyveim az Akadémia könyvkiadó vállalatának kötetei között megjelentek, Ovidiusra került a sor. Ekkor kezdtem keservesen érezni az Ovidius-irodalom sok és nagy hiányát, a mi nagyon megnehezíti azt, hogy az ő életéről és műveiről igazán kimerítő s a tudomány mai állásának megfelelő munkát írassunk. Az ilyen munkához első sorban az volna szükséges, hogy a költő összes művei használható exegetikus kiadásokban fekdjenek előttünk, de, sajnos, éppen ilyenekkel nem rendelkezünk kellő számban. Ovidius összes erotikus költeményei közül efféle feldolgozásban idáig csak az *Ars amatoria* részesült, a melyet Brandt 1902-ben jeles magyarázó jegyzetekkel ellátva adott ki; ellenben nincs exegetikus kiadásunk az *Amores* három könyvéhez és a *Heroidákhoz*, a költő két legkorábbi művéhez, a melyeknek gondos tanulmányozása nélkül későbbi irói fejlődése meg sem érhető. Szerencsére Ehwald, az ismert kitűnő Ovidius-kutató már hirdetteti a Weidmann-czeggel készülöben levő Heroida-komentárját s remélem, hogy ezt már lesz alkalmam irodalomtörténeti munkám-

ban felhasználni. De még így is kommentár nélkül maradt volna az *Amores*, a miért e hiány pótlására már csak Ovidius-monographiám érdekében is magam voltam kénytelen vállalkozni. Ezzel azonban még koránt sincs elhárítva minden baj; mert Ovidius többi munkái közül csak a *Metamorphosisokhoz* és a *Fastihoz* van megfelelő kommentárunk, az előbbihez a Haupt-Ehwald-féle, az utóbbihoz a Peter-féle kiadás, de már számkivetése után irt s a bennök található életrajzi adatok miatt oly érdekes munkái, a *Tristia* és az *Epistulae ex Ponto* még mindig nem találtak újabb feldolgozóra, úgy hogy, ha velök tüzetesen akarunk foglalkozni, régi és régen elavult kommentárokhoz vagyunk kénytelenek fordulni. De itt vigasztalhatom magamat azzal, hogy az utóbb említett két művet, legalább mint életrajzi forrást, az Ovidius életével foglalkozó specialis kutatók eléggé megvilágították s így, miután a legsürgősebb feladat, az *Amores*-kommentár kérdése, úgy a hogy, meg van oldva, és feltéve, hogy az Ehwald *Heorida*-kommentárja is kellő időben megjelenik, a monographia elkészítése legalább legyőzhetetlen nehézségekbe nem fog ütközni.

Visszatérve most már előadásom tulajdonképeni tárgyához, az *Amores* vagyis *Szerelmek* című elegiagyűjteményhez, ezek tudvalevőleg egészen olyan subjectív természetű szerelmi elegiák, a minőket Ovidius mesterei, Gallus, Tibullus és Propertius írtak. A kommentárban is tehát körülbelül ugyanazok a szempontok voltak irányadók, a melyek Tibullus-kommentárom írásakor vezéltek.

Nem ismeretlen e tudós testület előtt az az új álláspont, a melyet a római elegia eredetének kérdésében elfoglalok s először éppen e helyen fejtettem ki négy évvel ezelőtt *A római elegia viszonya a göröghöz* című, utóbb az első osztály értekezései között (1903.) megjelent felolvasásomban. Az én nézetem szerint, melynek azóta már a külföldön is vannak hívei, a római elegia nem egyenes folytatása, mint idáig hitték, az alexandrin elegiának, hanem az elegiakus költészet új neme, a melyet Gallus teremtett meg, Tibullus és Propertius emelt legnagyobb tökéletességre. Az alexandrinusok ugyanis erotikus mythosokat beszéltek el elegiákban, a római költők ellenben saját érzéseiket és élményeiket foglalták elegiakus formába, de oly módon, hogy verseiket feldisznítették a görög erotikus költészet különböző fajaitól kölcsönzött ékességekkel: az erotikus gondolatok jó részét ugyanis a görög szerelmi epigrammából, a hetaera-élettel összefüggő dolgokat az attikai új-komédiából, a mythologiai kitéréseket pedig az alexandrin elegiákból és epyllionokból merítették.

Az ily módon kialakult műfaj lényegében nem változik Ovidius első művében, a *Szerelmekben* sem, a mennyiben az elegia nála is ugyanazokból az alkotó részekből van összeszer-

kesztve, mint elődeinél, de mégis egészen más a költőnek mintáihoz való viszonya. Ovidius ugyanis már nagyon keveset vesz át közvetlenül a görög mintákból és csaknem egészen a nála idősebb római mesterektől, első sorban Propertiustól, azután Tibullustól, Lygdamustól, Horatiustól és Catullustól függ. A másik fontos különbség pedig, a mi közte és Tibullus meg Propertius közt mutatkozik, abban áll, hogy Ovidius a *Szerelmekben* úgy szólván sehol sem meríti tárgyait a maga való élményeiből és igaz érzéseiből: ő úgy szólván csupa költött tárgyat és mestereitől átvett themát dolgoz föl.

Már ebből kitetszik, hogy kommentárom valóságos palinodiája lesz egy régibb munkámnak, melyet latin nyelven *De libris Amorum Ovidianis* cím alatt (1898.) adtam ki s a hol még azokhoz csatlakoztam, a kik ez elegiákban a költő való élményeinek leírását akarják felismerni. Engem az vezetett félre, hogy a *Szerelmek* három könyvéből több összefüggő elegia-cyclust tudtam összeállítani, melyek mindegyike egy-egy kis szerelmi regényt látszik elbeszélni. A cyclusok összefüggésének felismerésében, úgy hiszem, nem is tévedtem, de tévedtem abban, — s erről Tibullus és Propertius alapos tanulmánya győzött meg, — hogy e cyclusok tárgyainak forrásait akkor még kevésbé ismerve, valódi élmények költői idealizálását kerestem bennök.

Először is, a mi a Corinnáról szóló tizenkét dalt illeti, ezek közül kilencnek Propertius, egynek Catullus a forrása, kettőt Tibullus és Propertius együttes hatása alatt irt a költő: szóval a themát mindig mástól kölcsönzi, csak a kidolgozás az övé. V. ö. I. 5: Prop. II. 15. — I. 11. és 12: Prop. III. 23. — II. 6: Catull. 3 — II. 7. és 8: Prop. III. 15 — II. 11: Prop. I. 8. — II. 12: Prop. II. 14. — II. 13. és 14: Tib. I. 5, 8—18 és Prop. II. 28 — II. 17: Prop. II. 25, 1—4 — III. 12: Prop. II. 25, 29—32. és Tib. IV. 3, 5—8.

Öt elegia férjes nőnek van szentelve; ezek közül kettőben Tibullusnak azt a két elegiáját utánozza, a hol Delia szintén férjes nőnek¹ van feltüntetve; v. ö. I. 4: Tib. I. 2, 21—22. és I. 6, 17—20 — II. 19: Tib. I. 6, 15 év köv. vss. Egy elegia tárgyát Menandernek, a híres görög vígjátékírónak köszöni; v. ö. III. 4: Menandr. fragm. apud Stob. Flor. 74, 27. Kettőnek forrása közelebről nem határozható meg, de a tárgy természete ezeknél is elárulja, hogy a költő az attikai új komédiát tartotta szem előtt; I. II. 2. és 3.

Összefüggő cyclust alkot továbbá öt oly elegia, a hol egy meg nem nevezett hetaeráról van szó s a megsalt szerető sze-

¹ A *férj* (coniunx, vir) szó egyik költőnél sem veendő szó szerint vagy legalább is homályban marad az, hogy törvényes férjet vagy a leányt eltartó állandó szeretőt kell-e alatta érteni.

repét maga Ovidius játssza. De hogy ez a hetaera is csak költött személy, kitűnik abból, hogy mind az öt elegia themája kölcsönzött: hármat Propertius, egyet-egyet Horatius, illetőleg Catullus nyomán írt a költő: v. ö. II. 5: Tib. I. 2, 21—22. és I. 6, 17—20 — III. 3: Hor. Carm. II. 8 — III. 11 a: Prop. III. 24. és 25 — III. 11 b: Catull. 85 — III. 14: Prop. II. 32.

Még az az öt elegia is, a hol úgy látszik, mintha a saját dévajságát és erotikus bűneit vallaná be vakmerő leplezetlenséggel s a melyekből régebben igen kedvezőtlen következtetéseket vontak a költő erkölcsére, pusztá kölcsönzés; négynek a tárgya Propertiustól való, egyet Tibullus egy helyének és Philodemus egyik epigrammájának közös hatása alatt írt; v. ö. II. 4: Prop. II. 22, 1—18. és II. 25, 39—46 — II. 10: Prop. II. 22, 35—42 — III. 7: Tib. I. 5, 39—42. és Philodem. Anth. Pal. XI. 30 — II. 9 a és 9 b: Prop. II. 12, 13—20.

A többi erotikus tartalmú elegia közül, a melyek más elegiákkal összefüggésben nincsenek, Propertiustól függ három; v. ö. I. 8: Prop. IV. 5 — I. 14: Prop. II. 18, 23 és köv. vss. — III. 10: Prop. II. 33, 1—10. Egyen Antiphilus, görög epigrammatikus hatása mutatkozik; v. ö. III. 6: Anth. Pal. IX. 277. Ovidius saját leleményének csak négy tartható: II. 15, II. 16, III. 2, III. 5.

Vannak azután olyan elegiák is, melyeknél valódi élményekről már csak azért sem lehet szó, mert nem egyebek úgynevezett erotikus közhelyeknél, vagyis a görög és római költészetben unos-untig elcsépelet általános erotikus motívumok vagy gondolatok feldolgozásai. Ezek közül egyet Propertiusból, egyet Tibullusból merített, egyet Meleager és Thessalonikei Antipater, görög epigrammatikusok verseiből; v. ö. I. 6: Prop. I. 16, 17—44 — I. 7: Tib. I. 10, 53—66 — I. 13: Meleagr. Anth. Pal. V. 172. és Antipatr. Anth. Pal. V. 2. Hármat nem egy bizonyos mintakép után írt, hanem különböző Tibullus- és Propertius-reminiscentiákból mozaikszerűen állított össze: I. I. 9, I. 10, III. 8.

A nem erotikus tartalmú elegiák közül a legszebb és kétségtelenül Ovidius saját leleménye a Tibullus halálára írt gyászdal: III. 9. Egy elegiában (III. 13.) a Falerii városában tartott Juno-ünnepet írja le, a melyet maga látott, de — és éppen ebben mutatkozik legjobban a kezdő költő függése mestereitől — még itt is szem előtt tartja a lanuviumi Juno-ünnepnek Propertius-féle (IV. 8, 3—14.) leírását.

Sőt az egyes könyvekhez írt prologusok és epilógusok se mind kizárólagos tulajdonai a költőnek: kettőt ezek közül is Propertiusnak köszön (v. ö. II. 1: Prop. I. 9, 11—14 — III. 15: Prop. I. 22. és IV. 1.), öt (I. 1—3, I. 15, III. 1.) a saját leleménye.

Ezenkívül még egy epistula (II. 18.) is van a *Szerelmek*-ben, melyet Macer nevű barátjához, az epikus költőhöz intézett s a hol párhuzamot von barátja komoly és a maga dévaj költészete között, de itt is lépten-nyomon utánozza Propertiusnak az epikus Ponticushoz intézett (I. 7.) s nagyon hasonló tárgyú epistuláját.

Látni való e rövid összeállításból is, hogy annak az Ovidiusnak, a kit a legdévajabb erotikusnak tartanak, vagy egyáltalán nem voltak számbavehető erotikus élményei, vagy ha voltak is, teljes hiányával volt annak a tehetségnek, hogy a maga élményeit és érzéseit költőileg megörökítse. Igazán hihetünk neki, a mikor, már számkivetése után, Augustushoz intézett védőiratában (Trist. II. 349—356.) így mentegeti magát az erkölcstelenség vádjával szemben :

Sic ego delicias et mollia carmina feci,
 Strinxerit ut nomen fabula nulla meum.
 Nec quisquam est adeo media de plebe maritus,
 Ut dubius vitio sit pater ille meo.
 Crede mihi, distant mores a carmine nostro :
 Vita verecunda est, Musa iocosa mea ;
 Magnaque pars mendax operum est et ficta meorum :
 Plus sibi permisit compositore suo.

De az is bizonyos, hogy Ovidius nem volt lyrikus tehetség : ő akkor találta meg a maga útját, a mikor lelépett a subjectiv természetű szerelmi elegia kitaposott ösvényéről s idegen hangulatok és érzések festésére tért át. Így alkotta meg a *Heroidák*-ban, e hősnők leveleiben, a szerelmes nők találó jellemképeit, a hol a naivitástól a raffineriáig, a legtartózkodóbb szeméremtől a leghevesebb érzékiségig, a csalódás csendes lemondásától a feltékenység szülte féktelen bosszúvágyig minden érzés megtalálja a maga hangját, minden levél egy-egy finom pszichologiai tanulmány, méltó előkészület legremekebb művének, a *Szerelem Művészetének* megírásához, a hol egy élvezetvágyó s fényűző világváros erotikus életének hü tükrét, ezer színben csillogó, szemképráztató leírását adta.

Ifjúkorj műveiben bizony nagyon kevés még az eredetiség. Hogy a *Szerelmek*kel mégis oly nagy sikert aratott, azt két oly dolognak köszöni, a mivel a már ismert erotikus themák feldolgozásában valami újat mutathatott be az akkori közönségnek : az egyik az, hogy az elegiák compositiójában az akkor divatos rethorika fogásait alkalmazta, a másik a külső alak tökéletessége, nevezetesen a nyelv utólérhetetlen eleganciája s a virtuóz verstechnika, a miben a régibb elegiakusokat már ekkor messze felülmúlta.

Kettős feladat áll tehát a *Szerelmek* magyarázója előtt : egyrészt a legaprólékosabb összehasonlító tanulmány segítségével mutatni, minő hatások alatt dolgozott a kezdő költő ; másrészt

rámutatni már az első kísérletekben is a fejlődő tehetség orosz-lán-körmének nyomaira s a jövő nagyság csiráira. E kettős célt kívánja szolgálni új kommentárom, melyre most bátorkodtam tisztelettel felhívni e tudós társaság jóakaró figyelmét.

I. Rákóczy György és a lengyel királyság.

(Kivonat *Lukinich Imre* 1906 okt. 15-én felolvasott dolgozatából.)

Az erdélyi fejedelemségnek Lengyelországgal való personalis uniója, János Zsigmond jelöltsége, főleg azonban Báthory István lengyel királysága óta állandó törekvése volt az erdélyi fejedelmeknek. Az indító okok nem valódi, vagy képzelt jogigények s — csekély kivétellel — nem is valamely hagyományos családi politika változatos sikerű kísérletezései. E törekvésben oly történelmi tényezők összehatásáról lehet szó, melyek e két állam unióját időnként mindkét állam túlnyomó többségének, koronként pedig csak egyes társadalmi osztályoknak, vagy érdekeknek megvédése végett tüntették fel szükségszerűnek. Lengyelország XVI. és XVII. századbeli politikai viszonyai s belállapota erre nézve felvilágosítással szolgálhat.

A Lengyelország és Oroszország közt fennálló régi ellentét a XVI. században mindinkább kiélesedik s ezt az antagonizmust a valláskülönbség, a politikai érdekek állandó összeütközése mind jobban kifejlesztette. A római szentszéknek e két fajrokon államnak csak ideiglenes s nem állandó egyesítésére irányuló törekvései, mint ismeretes, teljességgel meddők, sőt Rettenetes Iván uralkodása alatt heves küzdelmet folytatnak egymással, melyben Lengyelország háttérbe szorul. Nyomós érvnek látszott tehát Báthory megválasztatása mellett azon ígérete, melynek teljesíthetését előbbi győzelmei után kétségbe nem vonhatták, hogy az oroszok foglalásait visszahódítja, s ha kell, régi, tapasztalt katonáit is harcra vezeti ellenök. Báthory tudvalevőleg ígéretét meg is valósítja, s Oroszország egyelőre megszűnt veszedelem lenni Lengyelországra nézve. Az orosz veszedelem elhárítása azonban, mely kizárólag Erdély és Lengyelország personalis uniójának következménye, felszabadítja az eddig lekötve tartott lengyel haderő nagy részét s ezt Báthory a római szentszéktől politikai jelszóvá emelt törökellenes európai coalitio érdekében akarta érvényesíteni, a mit erős katolikus érzése mellett országa s Erdély érdeke is sürgetett.

Természetesnek kell tartanunk, hogy Báthory sikeres politikájára hivatkozva, s a külpolitikai viszonyok említett kényszerítő hatása alatt, a lengyel választók körében az erdélyi fejedelmeket állandó lengyel király-jelöltekül emlegették; de míg pl. Báthory

Zsigmond jelöltsége inkább családi érdekeken nyugszik, addig a Bocskai fejedelemségétől fogva par excellence protestans Erdély fejedelmeinek a kath. lengyel királyságra való jelölésében, az említett politikai természetű okok háttérbe szorításával, bár folytonos hangoztatásával, a vallási indító okok viszik a főszerepet. A politikai szintérről leszorított protestansok (dissidensek) természetsszerű védekezése sugallja a külföldi protestans fejedelmek, köztük az erdélyiek jelölését, a kath. reactio támadásai ellenében a dissidensek csak protestans uralkodóktól várhatták régi jogaik megvédését s általában politikai elismertetésüket. Mivel pedig a szomszéd Erdély, a XVII. század első felében Bocskai politikája cél tudatos és következetes megvalósítása által Kelet-Európa számottevő tényezőjévé vált, az erdélyi fejedelmek, kik a katolikus és katholizáló Habsburgokkal szemben a magyar protestantizmus védői, mint ilyenek jönnek szóba s szereznek maguknak híveket Lengyelország hasonló szellemű, de hovatovább úgyszólván jelentéktelen töredékké váló pártja előtt.

*

A Rákóczy-ház uralmának megszilárdulása, melyet a dissidensek ifj. Rákóczy György trónörökösödésének elfogadásában láttak, s melyet a Habsburg-ház s a török porta ellenséges törekvései sem tudtak megakadályozni, a dissidenseket, kik folyton figyelték az Erdélyben s Erdélylyel történeteket, melylyel sorsukat úgyszólván összekötötték, arra ösztönözte, hogy Rákóczyt felhívják Bethlen Gábor példájának követésére, az erdélyi fejedelmeknél már hagyományossá vált politikai törekvése: a lengyel korona elnyerésére. Radzivil Janussius litván fejedelemnek, a dissidensek fejének követői 1643. augusztus 9-én Désen a fejedelmi udvarban meg is jelentek, állítólag azért, hogy megnyerjék Rákóczy közbenjárását Radzivilnek Lupul vajda leányával való házassági tervét illetőleg; a követek szerint e házasság nagy fontosságú az erdélyi fejedelmi családra nézve is, mert a dissidensek úgy határoztak, hogy a beteges IV. Ulászló halála esetén evangélikus király megválasztatásán fognak munkálkodni, s már most vagy magának az öreg fejedelemnek, vagy két fia valamelyikének jelölésére gondoltak. Radzivil a tervezett házasságával gazdag hozományt remél, „kivel magát az herceg akarja vala készíteni az említett jüvendő dologra“, a pártszervezésre Rákóczyék érdekében. Rákóczy készségesen magára vállalta ugyan a közbenjárói szerepet s a dissidensektől említett tervtől sem idegenkedett, de a svédekkel folytatott diplomatiai tárgyalások, majd pedig az 1644-iki támadások III. Ferdinánd ellen lengyelországi terveit is egyelőre háttérbe szorították. Ezért maga Radzivil határozottabb tevékenységre akarta bírni a fejedelmet s 1644. februariusában s már-

cziusában ismételtén követeket küldött előbb Désre, utóbb a kassai táborba; ürügyül IV. Ulászló állítólagos békeközvetítési kísérletei szolgáltak.

A király követei május 15-én Gesztelnél Rákóczy táborába érkeztek, a fejedelem másnap már fogadta őket, kik átadták neki a lengyel király levelét, melyben IV. Ulászló a kereszténység érdekeire való hivatkozással felajánlja békeközvetítését, de kívánja, hogy mindenekelőtt tegyen lépéseket fegyverszünet létesítésére. Rákóczy ezt nem fogadta ugyan el, de késznek nyilatkozott „minden istenes, jó, tisztességes és bátorságos mediumoknak acceptálására“. E válasz nem elégitette ki Ulászlót, s úgy látszik, a bécsi udvar sem maradt tétlen, hanem ellenkezőleg minden befolyását latba vetette a lengyel király tényleges beavatkozása érdekében, úgy, hogy Rákóczy jónak látta, hogy a lengyel királynénak június havára kitűzött temetésére küldött képviselői, Bethlen Ferencz főudvarmester s Haller István által Ulászló állítólagos hadikészülődései ellen tiltakozzék. Gondoskodott azonban arról is, hogy hadi sikerei a lengyel királyi udvar tudomására jussanak, s hogy a lengyel rendek figyelmét az országukban dúló belzavarokra, vallás-villongásukra irányítsa, melyek nagyon megfontolandókká tesznek egy küllháborút. Jobban használt azonban Rákóczy ügyének a francia udvar közbelépése, mely követe Bregy útján IV. Ulászlót teljes semlegességre szólította fel, kinek Ulászló ki is jelentette, hogy ha Rákóczy vele szemben ellenséges terveket nem forral, s nem bujtatja fel a portát, semleges marad, annál is inkább, mivel a császár visszautasította békeközvetítési kísérletét.

Rákóczy a lengyel király magatartásának ezen újabb fordulatáról idejekorán értesülvén, 1645. februáriusában Bethlen Ferenczet újra elküldte követségben Varsóba. Bethlentől már februárius 25-én kapott jelentést, melyben írja, hogy a hangulat meglehetősen Habsburg ellenes, míg Rákóczynak „nemcsak az mi s több vallásokon levők, de még az pápisták közül is sok jó-akarója vagyok“; mindenfelé hangoztatják, hogy „valamikor az ausztriai háznak jól volt dolga, itt akkor volt mindenkor minden religióknak háborgatása“. Éppen ezért Rákóczy támadását „justum“-nak mondják. IV. Ulászló Bethlent a senatorok jelenlétében februárius 26-án fogadta, hol Rákóczyt biztosította jóindulatáról, mit Bethlen már előbb abból is sejtett, mert értesült, hogy a spanyol király követe Rákóczy ellen való izgatásával kudarczot vallott. Mindenesetre nagy része volt ebben Rákóczy s szövetségesei győzelmes előnyomulásának, mely IV. Ulászlónak azt az elégtételt is megszerezte, hogy III. Ferdinánd most már keresni kezdte Ulászló békeközvetítését, melyet a mult évben visszautasított, s ez is „igen becsületire és hasznára esett Ngodnak“, — jegyzi meg Bethlen.

Ismeretes, hogy a királyi hatalom Lengyelországban a XVII. században tartalom nélküli üres fogalommá vált; történtek ugyan kísérletek e hatalom valóságossá tételére, de sikertelenül. IV. Ulászló is foglalkozott efféle gondolatokkal; külháborút akart támasztani, s az így előállott rendkívüli viszonyokat akarta arra használni, hogy eszközöket teremtsen magának a nemességgel jogaiért vivandó küzdelme számára. Felvetette tehát egy európai törökellenes szövetség létesítésének eszméjét, tehát azt a tervet akarta megvalósítani, melyet Lengyelországban Báthory, Erdélyben Bethlen Gábor keresztül vinni nem tudtak. A terv szerint III. Ferdinánd, I. Rákóczy György, az orosz czár s a kozákság teljes haderejükkel segitenék Lengyelországot. Ulászló III. Ferdinánddal Nikolsburgban találkozott, a Rákóczyval való tárgyalásokkal pedig Radzivil Janussius herceget bizta meg, kit az erdélyi fejedelem 1646. aug. 22-én Munkácson fogadott is. Rákóczy, ki különben gyűlölte a törököt, a terv támogatására annyival is inkább hajlandó volt, mert tényleges részvételével a lengyel katolikusok megnyerését remélte, a mire figyelmét Radzivil fel is hívta. IV. Ulászló azonban a lengyel rendek tudta nélkül fázadozott terve megvalósításán; az országgyűlés elé a teljesen kész szövetséggel állott, részükről egyebet, mint teljes hozzájárulást, fel sem tételezve. Az országgyűlés azonban elvetette a királyi előterjesztéseket s a királyt a már megfogadott zsoldoshadának feloszlására kényszerítette.

Rákóczy ez ügyben Bethlen Ferenczet ismételten Lengyelországba küldötte, először 1646 őszén, utóbb pedig 1647 májusában. Ez utóbbi követségnek azonban a coalitiora vonatkozó tárgyalásokon kívül egyéb célja is volt: a Rákóczy Zsigmond s Lupul vajda leánya közt tervezett házasság létrehozása, melynek eszméje Rákóczytól eredt ugyan, de megvalósíthatását Radzivilnek, Lupul vejének támogatása révén remélte. A tervnek volt háttere is, melyet azonban egyelőre az öreg fejedelem sem akart nyilvánosságra hozni: Zsigmondnak saját maga helyett a lengyel trónra juttatása. A házasság tehát tisztán politikai házasság lett volna s indító oka Lupul barátságának biztosítása s ezzel kapcsolatosan Lupul által az újabban szervezkedő kozákság hetmanjának, Chmelnickynek megnyerése volt. Lupulnak a házassági terv ellen kifogása nem lehetett, sőt az Moldvára nézve is határozott előnnyel járt, miért is a két udvar között megindultak a tárgyalások, melyek eredményeképen Lupul támogatása s ezzel kapcsolatosan a kozákok jóindulata Rákóczy irányában biztosított-nak látszott.

E tárgyalások közepett halt el IV. Ulászló 1648 május 20-án. Rákóczy a Frigyes Vilmos brandenburgi választóhoz küldött követétől, Mikes Mihálytól értesült a király haláláról, hiva-

talos tudósítást azonban csak július 2-án kapott Lubiencki Mátyás gneseni érsektől, mint az ország interrexétől. Ez a talán szándékosan előidézett késedelem már is egyidőre tétlenségre kárhóztatta a fejedelmet; míg hivatalos értesítést nem kapott, nyíltan mint jelölt fel sem léphetett. Mivel pedig az újabban hozott lengyel törvények értelmében a diplomáciai érintkezés Lengyelország és a külföld közt az interregnum ideje alatt rendkívül meg volt nehezítve, sőt csaknem lehetetlen volt, a követ- és izenetváltások Rákóczy s lengyel hívei közt ritkábbak lettek, minek természetesen következményei voltak.

A gneseni érsek a királyválasztás körülményeit megállapító ú. n. comitia convocationis július végére tűzte ki; szokás szerint e rövid ideig tartó gyűlésen fogadták a külföldi uralkodóknak többnyire a királyválasztás ügyében megjelent követségeit is. Rákóczy szintén készülődött erre s a lengyelországi viszonyokat alaposan ismerő hívét Bethlen Ferenczet Klobusiczky Andrással szemelte ki a követségre; a ritkábbakká vált összeköttetések miatt a gyűlés idejéről elkésve értesült s bármennyire igyekeztek is Bethlenék, Varsóba már csak a gyűlés feloszlata után értek. Feladatuk ezután csak a gneseni érsekkel, mint interrexszel való tárgyalásokra szorítkozott, egyelőre azonban nem a királyválasztásra s Rákóczy jelöltetésére, hanem Lengyelország zaklatott belviszonyaira s a rend és nyugalom helyreállításának módjaira vonatkozólag. Rákóczy most is, mint a coalitio tervezgetése alkalmával, önzetlennek akart látszani, s azt hitte, hogy a clerus s a kath. nemesség idegenkedése tőle, az „eretnek“-től ilyen módon mégis legyőzhető. De rosszul számított, mint a következmények mutatták. Sokat remélt Rákóczy és követsége Zsigmondnak az özvegy lengyel királynéval esetleg kötendő házasságától, a mibe — úgy látszik — maga Zsigmond is inkább beleegyezett volna, mint a vallásváltoztatásba, melyet különben az öreg fejedelem hangoztatni szeretett volna a katolikus lengyel rendek előtt.

A comitia convocationis megállapodása szerint a királyválasztás október elejére volt kitűzve; az előkészületek megtétele végett, másrészt azonban a lengyel törvények értelmében, melyek az interregnum alatt idegen követeknek az országban való tartózkodását lehető rövidre szabják — Bethlenék még augusztus elején egyrészt biztatásokkal, másrészt azzal a tudósítással, hogy a királyválasztáson szintén szavazati joggal bíró városok egyik-másika már másoknak kötötték le magukat, — hazatértek. A fejedelmi udvar május óta lázas készülődések és élénk diplomáciai összeköttetések színhelye lett. Kemény János még mindig Moldvában Lupulnál tartózkodott, nemcsak a már említett szövetekezés ügyében, hanem a Chmelnickyvel való tárgyalások végett is, melyeket Lupul udvarából gyorsabban és mégis rejtve vezethetett;

az utóbbi szempont a jelen körülmények közt fontos volt. Chmelnicky, daczára a lengyel ügyekre való befolyásának s azon hatásnak, melyet jóindulatával bármelyik királyjelölt érdekében éreztetethetett, a lengyel nemesség előtt ellenség volt, kivel nyíltan tárgyalni nem lett volna helyeselhető egy külföldi fejedelem, főleg Rákóczy részéről, ki magát mindig a lengyel érdekek önzetlen védőjének mutatta.

Chmelnicky a Rákóczytól felajánlott szövetség előnyeit felismerte ugyan, de politikai célznak a lengyel királyválasztási eshetőségek miatt nem tartotta; fontosabb volt előtte a függetlenné vált kozákság Lengyelországhoz való viszonyának rendezése, mint Rákóczy problematikus sikerű jelöltségének támogatása; a kozákság elismertetése pedig a lengyel rendektől függött, kiknek nagy része, ha talán nem is többsége, IV. Ulászló szintén trónkövetelő testvérei János Kázmér és Károly köré csoportosult, s a kik közül János Kázmér alkudozott is Chmelnickyvel. Rákóczynak tehát ismét csak üres biztatásokkal kellett megelégednie, a mikben a hetman, ki magát minden eshetőségre biztosítani akarta, nem is fukarkodott.

E diplomatai tárgyalásokkal egyidejűleg Rákóczy Mikes Mihályt és Padányi Gergelyt Frigyes Vilmos brandenburgi választóhoz, Dalmady Istvánt pedig Krisztina svéd királynőhöz küldötte, hogy ezeket, kiknek a királyválasztásra befolyásuk volt, a maga részére megnyerje. Dalmady azonban „az szép szónál“ egyebet nem tudott urának megvinni; mire különben október közepe táján Erdélybe ért, az öreg fejedelem halott volt. Sikertelen volt Mikes és Padányi küldetése is, azért, mivel a brandenburgi választó maga is igényt formált a lengyel trónra, habár számbavehető pártja alig volt.

Rákóczy követei Bethlen Ferencz és Klobusiczky András szeptember közepe táján a levelekkel, az ajándékokkal s nagy összeg pénzzel Varsóba indultak, most azonban határozottan azzal a megbizatással, hogy Zsigmond s ne az öreg fejedelem megválasztása érdekében fáradozzanak. Zsigmondnak ezen úgyszólván hivatalos jelöltetése azonban túlkorai s így káros volt; igen sokan voltak, kik csakis Rákóczy személyes tulajdonságait tisztelve, állottak hívei közé még a kath. nemesség és a főrendek azon töredékében is, mely Rákóczynak s uralkodása eddigi tényeiben biztositékot látott országuk külpolitikai viszonyainak s zilált belügyeinek rendezésére. Ez a biztositék pedig az előttük kevésbé ismert s különben is igen fiatal Zsigmondnál hiányzott. Radzivillék körében tehát jónak látták Zsigmond jelöltségét legalább látszólag elejteni, s valóban az október 6-án megnyílt királyválasztó gyűlésen csak az öreg fejedelem szerepel a jelöltek közt.

A választógyűlés a szokásos helyen a régi formaságokkal

október 6-án nyílt meg; tekintettel azonban a felfordult belügyi viszonyokra, melyek gyors orvoslást kívántak, elhatározták, hogy először is a kozákokkal tárgyalnak, s csak ezután hallgatják meg az idegen követek beszédeit. A hetman követei október 9-én érkeztek meg, a tárgyalások azonban velök nem vezettek eredményre. Több napon át folytak a tanácskozások azon eszközök-ről is, melyekkel a jelenlegi zavaros viszonyokon segíteni véltek, s arról, hogy egyáltalában megtartsák-e a királyválasztást, vagy pedig a krakkói palatinus javaslata értelmében halaszszák el néhány hónapra. Csak ezután kezdődött meg a hagyományos választási actus, az idegen uralkodók követeinek a megállapított sorrendben történő meghallgatásával.

Mint minden interregnum alkalmával, úgy IV. Ulászló halála után is, többen küzdenek a lengyel koronáért; így I. Rákóczy Györgyön kívül IV. Ulászló két öcsse János Kázmér és Károly varmiai püspök, Fülöp Vilmos brandenburgi választó, IV. Ulászló sógora, Lipót osztrák herceg, a neuburgi herceg, sőt az orosz császár is. Rákóczyn s IV. Ulászló említett két öcsésén kívül azonban az utóbiaknak számbavehető pártjuk nem volt. Rákóczy kilátásai nem voltak jelentéktelenek; a dissidensek csaknem kivétel nélkül hívei voltak, sőt hozzája csatlakozott a kath. köznemesség (ordo equestris) egy része is, főleg azok, a kik felismerik, hogy a hadi sikerekre hivatkozható I. Rákóczy György uralma alatt álló, tekintélyes Erdélynek Lengyelországgal való personalis uniója az egyedüli lehetőség a nyugalom helyreállítására. Kezdtet közvéleménynyé válni, hogy „oly királyt választanak, qui in praesenti statu juvet ipsos“, ilyen jelölt pedig csakis az erdélyi fejedelem volt. Az sem volt kicsinylendő eredmény Rákóczy mellett, hogy a lengyel hadak fővezére, Visniovecki, éppen ezekben a napokban a fejedelem legbuzgóbb híveinek egyike lett, ki az említett indító okok alapján Rákóczy megválasztását a legmelegebben ajánlotta a lengyel rendeknek. Annyi tény, hogy Rákóczy tábora nem volt jelentéktelen töredék; s ha túlzásnak vehető is Bethlenék azon jelentése, hogy „totus est Rakoczianus“, a Rákóczy-párt a választási eshetőségeket tekintve, nem minden remény nélkül nézhetett a választás elé. E remény azonban a fejedelemnek október 11-én történt váratlan halálával semmivé lett.

Bethlenék csak október 20-án értesülnek arról, hogy „az doctor itéleti szerint“ Rákóczy állapota reménytelen, s néhány nap múlva, október 24-én halálát is megtudták. Rákóczy halála végzetes volt az egész vállalkozásra. A gyulafehérvári udvart kétségek szállják meg a terv kivihetősége iránt, s az ifjú fejedelem a helyett, hogy a követeket új utasítással határozott tevékenységre készítette volna, őket magukra hagyta. Bethlenéknek tehát „nem lévén semmi tanúságok, sem plenipotentiájok az élet-

ben levő successor fejedelemtől és öcsesétől, reméltelenökké löttek mindarról, ha kedvek, s mind pedig ha módjuk van-e continuatio-jára az elkezdett dolognak“; s mikor az új utasítást Kemény János ösztönzésére október végén a követeknek megküldötték, akkorra ezek küldetése jóformán már tárgyalanná vált.

Az ellenpártiak „igen megemelkedtenek“, mert azonnal felismerték az I. Rákóczy György halálával rájuk nézve kedvezővé alakult fordulatot s nem késtek kihasználni az erdélyi követek kényszerült tétlenségének előnyeit. A Rákóczy-párt keresztül vitte ugyan a választásnak néhány héttel való elhalasztását, „várakozván az Erdélyből érkezendő informatiora“, de ez az időhaladék az ellenpártnak is előnyös volt s főleg János Kázmér híveit ösztönözte fokozottabb tevékenységre, kik Károlyt is lemondatták a jelöltségről. Bethlenék már most látták, hogy „az mostani dologhoz majd semmi reménység nincsen“ és sejtelmüket megerősíti csakhamar ezután az is, hogy meghiúsul a Zsigmond és IV. Ulászló özvegye közt tervezett házasság, a mennyiben az özvegy királyné János Kázmérnak nyújtotta kezét, miáltal a francia udvar támogatása is biztosítva lett János Kázmér javára. A pápa, Krisztina svéd királyné, III. Ferdinánd német császár szintén János Kázmér jelöltsége mellett foglaltak állást, míg Zsigmond pártja jóformán csak a dissidenseket foglalta magában, kiknek egy része törhetetlenül kitartott jelöltje mellett, nagyobb részét azonban sikerült a Kázmér-pártiaknak a szabad vallásgyakorlat ígeretével semlegességre bírni. Radzivil távolléte miatt ez nem is ment nehezen.

Bethlenék a párt teljes felbomlását csaknem közönyösen nézték; a választás kimenetele iránt kétségben nem lévén, sem a magukkal vitt „negyvenezer vert sárga arany“-hoz nem nyúltak, sem az ajándékokat ki nem osztották. Azon sem csodálkozhattak, hogy Lupul vajda is megszüntette a tárgyalásokat a leánya és Zsigmond közt kötendő házasságra vonatkozólag, „causalván benne, hogy az ő papjaik tilalmaznák, más valláson levőnek ne adná“. Lengyelországnak, legalább János Kázmér jelölésében egységesen gondolkozó rendei, ily körülmények között a nemzeti haderőt a kozák mozgalommal szemben is elégnek vélvén, Chmelnickytől sem tartottak. A hetman csakhamar érezte, hogy a rendek előtt csak lázadó, kik vele csak addig tárgyalnak, míg újabb mérkőzésre erejük elegendő nem lesz. Okulva azért minapi kudarczán, végre elhatározza, hogy szövetkezik az erdélyi fejedellemmel s november 17-én kelt levelében arra szólítja II. Rákóczy Györgyöt, hogy támadja meg Lengyelországot, ő teljes erejével támogatni fogja. Az erdélyi udvarban már azelőtt is gondolkoztak ilyen kalandos tervről, Chmelnicky ajánlata tehát nem volt meglepő, s azzal komolyan foglalkozni is kezdtek.

A királyválasztás eközben november 19-én „sine omni contradictione et exceptione“ végbement, mint ez különben is előrelátható volt. Zsigmond neve még csak szóba sem került s ez eléggé gondolkodóba ejthette volna a fejedelmi udvart, mert a tény a Rákóczy-párt nyilvánvaló felbomlását mutatta. II. Rákóczy György azonban inkább hitt a hetman merész biztatásainak, mint annak a rideg valónak, melyet a királyválasztás lefolyása érthetően tudtára adott; a dissidens törekvések bukásából mitsem tanult, hanem szövetkezik a hetmannal János Kázmér 1649. januárius 17-ére kitűzött megkoronáztatásának megakadályozására. A terv azonban nem sikerül, a koronázás rendesen megtörténik s ezzel a Rákóczyak lengyel királysági törekvései alapjukat veszítik, a nélkül azonban, hogy az erdélyi fejedelmi udvar az eszmével szakított volna. A lengyel korona fénye ezután is éppen úgy csábította II. Rákóczy Györgyöt, mint atyját s elődeit, s néhány év múlva, — addig elért külpolitikai sikereiben bizakodva, — Lengyelország időközben megváltozott viszonyait nem ismerve, mint a délibábok hőse, érte mindent kockára tesz, romlásba dönti Erdélyt s trónját veszti.

A tihanyi apátság kritikus oklevelei.

(Kivonat *Erdélyi László* I. tag június 18-án tartott székfogláló értekezéséből.)

A kegyeletnek le kell számolnia azzal, hogy még a szent helyeken is akadnak hamisítványok; az igazságszeretetnek pedig szükséges vizsgálgatnia az ily oklevelek létrejöttének okait és körülményeit, hogy méltányosabb ítéletet mondhasson. Az igazságtól való eltévelyedésnek bizonyos általánossága oly tünet, a melyért nem lehet csupán egyeseket felelőssé tenni. A hamis oklevelekkel szemben ítéletünket enyhíti a jóhiszeműség, a stilisztikai szempont s a társadalmi kényszer, midőn alaposan föltehetjük, hogy az oklevélforma igaznak vélt hagyományokból s a jogi helyzetnek megfelelő adatokból szerkesztett jogtörténeti emlékiratot foglal magában olyan oklevél pótlására, mely a kor biráskodása súlyos veszteség terhe alatt követelt tőlük. Itt csak a forma hamis, míg tartalma subiective igaz s a kor tudásának színvonalához mérten olykor becses adatokat, törekvéseket tár föl. Az oklevélforma érthető abból, hogy kezdődő irodalomban ez a legismertebb, legáltalánosabb szerkesztésforma s ennek a gyakorlati értéke a legnagyobb, a jogban csak az oklevél-alakú ügyvédi irat számít. Oklevéli formulával kezdődik Béla király jegyzőjének a krónikája

is, melynek első szava éppen oklevéli analógiákból itélve nem *Predictus*, hanem *P. dictus*, tehát a jegyző nevének kezdőbetűjét tartalmazza. A jogi szükség s a kor társadalmi kényszere úgy állott elő, hogy kezdetben sok birtokot és jogot nyertek egyesek oklevél nélkül, később pedig az írásbeliség kötelező elvvé lett, sőt azt hitték, hogy a multban is így kellett ennek lennie, tehát minden igaz birtokról és jogról volt oklevél, s ha nincs, akkor ezt történeti reconstitúcióval pótolni kell különösen a nagy birtokrendezések idején. Kisebb birtokrendezés volt már Kálmán király idejében is; de a kötelező írásbeliség korában az első nagy birtokrestauratio IV. Béláé már atyja életében, 1228-tól kezdve s ez a királyi „örökségek“ (*perpetuitates*) visszafoglalására irányult; a második nagy restauratio a félszázados belső harcokban elveszett birtokok és oklevelek pótlására törekvő Anjou- és Zsigmond-kor; a harmadik a török hódoltság után rendezkedő neoacquistikus kor, mely aztán a birtokokon kívül főleg nemességet és czimert keresett. Az áloklevelek készítése kivált a második nagy restauratio korában lendült föl s szinte iparszerűvé fejlődött. E kor rajtakapott oklevélhamisítói a litterátus deákok, kik ez időben az irodai, jogi, gazdasági s hadi pályákat feltűnően előzönlík. E litterátusok Árpád-kori elődei a clericus-deákok, papi műveltségű írástudók, kik részben valóságos papok, de meg is házasodnak, s idegenből beköltözve vagy hazai libertinus családokból kiemelkedve irnokoskodnak, prókátoroskodnak rokonaik fölszabadítására és nagy urak, főpapok szolgálatában, de a szerzetesek közé is belépnek.

A tüzetesen megvizsgált pannonhalmi, zalavári, bakonybéli és tihanyi félszáz hamisítvány közt egy sincs, mely igazán a XIII. század előtt készült volna. A bakonybéli Szent László-levél hiteles oklevélnek készült, de hitelesítése elmaradt, aztán jóhiszemű birtokjegyzékként folytatták és csak 1230 táján kerültek bele hamis följegyzések. A pannonhalmi alapítólevél ellen sem lehet positiv érvet fölhozni s Böhm egri kanonok utolsó támadása (A mitra, Eger, 1905) téved, midőn azt véli, hogy a pannonhalmi kiváltságok mind a casinóiak utánzásai s nem veszi eléggé figyelembe, hogy 970—998 között hiteles levelek engedélyezik apátoknak a szandálviselest, sőt az utolsó esetben világosan kimondják, hogy ez a római apátok szokása, már pedig Anasztáz első pannonhalmi apát Rómából került ide. Az első kor hamisítványai kezdetlegesen s nem igen törekszenek vagy nem tudják utánozni a keltezés korába illő régiebb írást. E miatt a litterátuskor hozzá közeleső idők átírataiba foglaltatja hamisítványait. Leggyarlóbbak a neoacquistikus új korban készült régiesítő utánzatok.

Történeti érdekből egyik kor hamisítványait sem szabad egyszerűen megvetni; mert hasznos és tanulságos történeti hagyo-

mányokat, jogi törekvéseket s földrajzi adatokat tartalmaznak éppen abban az irányban, mely az illető kort, társadalmat, testületeket és egyéneket kiválólag érdekelte. Csak kritikával és készülések korának szempontjából kell őket vizsgálni, s úgy tekinteni, mint jogtörténeti reconstructiv emlékiratokat.

A tihanyi apátság oklevelek dolgában szegényebb, mint Bakonybél s még inkább, mint Pannonhalma. De vannak igen becses és terjedelmes oklevelei, a melyek sok kis levéllel fölérnek. Eredeti okleveleinek száma az első hat században a mohácsi vészig (századonkint 2, 1, 12, 12, 10, 2) összesen 39 a tihanyi apátság pannonhalmi levéltárában és még három átíró levele van Felső-Órsön (1373) és az Országos Levéltárban (1390., 1398.). Ezek mind hiteles eredetiek, de bennök átírva és kivonatolva akadnak hamis darabok is. Eredetiben három hamisítvány maradt reánk (1055., 1275., 1358. keltezéssel). A hamisak mellett szó fér két hiteles eredeti oklevélhez is (1055., 1267.), s ilyképen összesen 15 darab kritikus oklevél kerül itt vizsgálat alá.

1. *Az 1055. évből keltezte két eredeti oklevél maradt fenn, a melyek bevezetés és befejezés dolgában körülbelül egyeznek s egyaránt alapító levelei akarnak lenni a tihanyi monostornak és I. András király nevében szólnak, pecsételések is egyforma nyomokat hagytak; de míg az egyiknek írása a keltezés korába illő, addig a másiké nagyjában XIII. századi írást utánoz, csak-hogy ügyetlenül és egyes betűi semmiféle korban sem használatosak. Erdemleges szövegök is különbözők. A későbbi emlékek csak az egyiket, a régibb írásút ismerik: az 1211. évi oklevél a régibb szöveg egyes helyeit átírja s ebből tudjuk, hogy melyik értendő a már akkor is „öreg régiségével feltűnő“ I. András-féle privilegiumon. Ugyanezt, szövegének Gamást illető részét, idézik szószerint 1402-ben is azzal a megjegyzéssel, hogy András király ezen oklevélén két pecsét van, egy belül, a másik hátul. Első ismert másolata e régebbi oklevélnek 1703-ból való, a későbbi példány pedig csak 1746-ból. Rövidség okáért a régibb példány legyen 1055 A, a későbbi 1055 ? B. Az utóbbinak hárttyája mesterségesen van régiesítve, áztatva, penészesítve; ellenben az A példány két hárttyája ma is világosabb, tisztább, fehér és viaszos sárga fényű. A két hárttya ma össze van varrva, de eredetileg egy-egy hasítékjukon átfűzött és hátul megpecsételt selyemfonat vagy hárttyaszalag tartotta őket össze s hitelesítette együvértartozásukat. Igazolni lehet, hogy a két hárttya szövegének írása ugyanazon alkalommal készült. Kezdetleges királyi kancelláriára vall, hogy nem tudták kiszámítani előre a szükséges hárttya nagyságát, vagy hogy nem találtak elegendő egy darab hárttyát; azért toldottak hozzá másik darabot. A papi- és világi tanuk neve nem sajátkezű írás, mert legnagyobb részük nem tudott*

írni; azért nevöket mind a jegyző írta, ki így a pápai bullákon látott bibornoki névalírásokat (+ Ego N. episcopus subscripsi) vagy a dalmata-olasz signálást (+ Signum manu Stephani) mint holt formulát utánozta, de éppen ezért a sajátkezűséget nem is hangoztatta úgy, mint amazok (subscripsi, manu). Hogy a jegyző a magyar főpapok és királyi tisztek signumait a belső nagy pecsét körül el tudta rendezni, szintén nem bizonyítja az 1055 A oklevél másolat vagy másodlat voltát, mert ennek a megpecsétlése még inkább utólag történt volna, s a pecsétnyomóval az eredetire is rámerhették előre az utólagosan ráerősítendő pecsét nagyságát és kerületét.

Az A példánnyal szemben a tételt úgy kell felállítani, hogy ez vagy hiteles eredeti, vagy hamisítvány, mert egész külsejével eredetinek akar látszani. Nem minősíthetjük átiratnak és hitelesített másolatnak, mivel ez a szövegben mindig ki van fejezve; de nem minősíthetjük fogalmazványnak vagy egyszerű másolatnak sem, mert az A példányon két királyi pecsét is volt. A másodpéldány pedig szintén hiteles eredeti, csakhogy egyszerre több példányban készül; ám ezt föltételezni a tihanyi alapítólevélről nem lehet a kezdetleges idők miatt s mert itt nem több szerződő fél, hanem csak a tihanyi apátság volt érdekelve. A tihanyi alapítólevél tehát külső formája szerint csak hiteles eredeti vagy hamisítvány lehet, nem pedig másolat vagy másodlat. Hamisítványnak eddig senki sem mondta, s nincs is erre semmi ok. Írása, pecsételésmódja és egész szövege hitelessége mellett bizonyítanak. A két példány teljes és pontos szövege egymással szembeállítva egyszerre feltűnteti nagy különbségeiket.

Az A példány formulái korszerűek; birtokjegyzékében hét helynek nincs igazi neve, csak kutakkal, vejszékkal, utakkal stb. van meghatározva; négy hely 1211-ig megváltoztatta nevét, s csupán két helyet nevez az alapítólevél falunak (villa). Az apátság összes szolganépei akkor 140 házban laktak, a mi — egy házra öt lakót számítva — 700 lelket jelent, s ennyi ma egy kis faluban is elférne és a pannonhalmiak tatárjárás kori Nyalkájához képest is kis község volna. A pannonhalmi apátságnak egy emberöltővel 1055 után 557 háznépe volt, s a tihanyi apátság házainak száma 1211-ig közel 600-ra szaporodott. Ehhez képest az alapítólevél valóban kezdetleges állapotokat tüntet föl. A szöveg végül azt mondja, hogy ezen oklevelet „boldogult Miklós főpap írta, ki akkor a jegyzőt helyettesítette a királyi udvarban“. A „beatissimus“ szót egyértékűnek vehetjük a „beate memorie“ -vel, s ez a kifejezés épp úgy, mint a „tunc temporis“ nyilván arra vallanak, hogy Miklós főpap csak az adomány összeírását és az oklevél fogalmazását végezte, aztán csakhamar meghalt, s a hitelesítés, pecsételés előtt letisztázott szövegbe már a másoló

toldotta be a jegyzőre vonatkozó szavakat. Ily értelemben az A példány csakugyan másolat, de így a többi hiteles eredetit is másolatnak mondhatnók, mert először megfogalmazták őket, különösen a hosszabb összeírásokat. Az A példány felső hátuljára írt hat sor, mely megszámlálja a tihanyi egyház arany-ezüst szereit, ruháit, könyveit s a veszprémi vásárvám királyi részét ($\frac{2}{3}$) András király utólagos adományának mondja, irásának néhány vonása alapján a Dávid herceg-féle levél korába, 1093 tájára tehető.

Az 1055? B példány az előbbinek chrismonját elhagyja, de átveszi az egész bevezetést s a Tihany szigetére vonatkozó első pontot, hol igen jellemző betoldása: „*cui tradidit et castrum cum eadem insula*“ elárulja a késői kort, mert a tihanyi vár csak 1267-ben tűnik föl először, sőt a vár s a sziget átadása az 1392-ik évi tihanyvári per eredményére látszik utalni. Aztán betold tiz zalai falut, melyek szintén későbbi szerzemények. Más helyeken is fölismerszik az A példány birtokjegyzékéből ártirt néhány szólam, de, miként ezt a tihanyi apátság összes birtokneveinek időrendi táblázata illusztrálja, a B példány birtoknevei egy-kettő kivételével mind későbbi forrásokból származnak. A befejező rész mindkét példányban azonos, csak hogy a B példány, noha a bevezetés szerint szintén András királyé, a pecsétet Béla hercegének mondja, s az A példány pecsét alatt elsorolt tizenegy tanujából hetet egyszerűen kihagy. Úgy látszik, csakugyan valamelyik Bélának a pecsétjét illesztették e késői hamisítványra. A ma is rajta levő pecsét-töredék csak a mellett tünteti föl V alakú ruharánczokkal, a miből legalább annyit meg lehet állapítani, hogy II. Béla pecsétjével nem egyezik. A B példány szélére XVIII. századi kéz azt írta: „1055 Sunt Aúni 632“, s e két szám összege 1687. Ez évben Telekessi István győri olvasó kanonok az előző deczemberben elnyert tihanyi apátság okleveleit áttanulmányozta, nevezetesen az 1211. évi birtokösszeírás helyneveit aláhuzogatta, megszámozta, s a hátára ráírta, hogy I. András király alapítólevele olvashatatlan. Ez csak a B példányra illik, melynek széljegyzetében Telekessi betűire és számaira lehet ismerni. A B példány olvashatatlansága a mellett szól, hogy jóval régebben készült. Ez volna a végső határ. A régi forrásokkal való tüzetes egybevetés nevekben és határleírásokban elárulja, hogy legerősebben hatott a B példányra az 1092? évi hamisítvány, mely, mint látni fogjuk, 1390-ben vagy az előző évben készült. Legjellemzőbb a B példány 34. pontja, a mely szerint András király kiveszi Tihany szigetét és a sziget előtt fekvő zalai falvakat mindennemű dénár- és élelemgyűjtés terhe s minden birónak, még a királynak, érseknek beavatkozása alól is. Magát Tihany szigetét s rajta Apáti falut IV. László király vette ki az adószedők és rendes bírák

hatósága alól (1276). A Szent László nevére 1390-ben hamisított levél is csak ezt a kiváltságot hangoztatja. Az alapítólevél B példánya tehát sokkal messzebb megy. A szigeten Apáti és a sziget előtti falvak 1392-ben kerültek vissza Tihanyvárával az apátság birtokába. A szigetről most az előtte fekvő falvakra is ki akarta terjeszteni az apát az adó- és birói mentességet, sőt azt is, hogy ott csak ő szedhessen élelmet, dénárokat tized czímén. Demeter apát 1416—18 közt legfoglalta ama falvakban birtokainak tizedeit és csak Zsigmond királynak és az esztergomi érseknek kemény fenyegetéseire adta vissza a veszprémi káptalannak. A B példány készítését e tizedper idejére kell tenni, 1416 tájára, mert egy időbe se illik annyira, mint abba, a midőn az élelemgyűjtést, a tizedszedésre is értve, csak a király és az érsek birói beavatkozása akadályozta meg a sziget előtti birtokokon, s midőn az apát Konstanzba is elment ügyének igazolására és elért legalább annyit, hogy szigete számára vásárjogot, összes birtokaira pedig pallosjogot nyert (1417).

2. Az 1267. évi *bull*a nem hamis, de jelenlegi külseje, továbbá évszáma és szövegének a tihanyi várra vonatkozó része hozzászólást kíván. Hártájaja a szokott vastag, krétaréteggel bevont bulla-hártya, melyről az eredeti írás nagyon lekopott s ezt egy ügyetlen modern kéz felülírással akarta pótolni. Szerencsére a scriptura longior díszes első sora s a pápai kézjegy, monogramma, a pápa és bibornokok sajátkezü aláírása, végre a keltezés sora megmenekedtek a modern felülírástól és eléggé olvashatók, sőt itt-ott az eredeti írás nyomait is föl lehet ismerni. Szerencse továbbá, hogy az eredeti szöveget harmincz évvel a keltezése után, 1297-ben Ladomér esztergomi érsek a zalai Monoszlón átírta s ez épen megvan. Az átírat és a felülírás szövege közt az a fegfeltűnőbb különbség, hogy az átíratban nincs említés „a monostor vára“. Ám az eredeti írás nyomai elég világosan mutatják, hogy itt a felülírásnak s nem az átíratnak van igaza. A „castrum“ szó nyoma rajta van a bullán. Ez a maga keltezését Viterboban 1266 jan. 11-re teszi, IV. Kelemen pápa második évére. Ezzel az évszámmal is szokták idézni, de helytelenül, mert a pápa akkor Perugiában volt s 1265 februárjában megválasztva 1266 januárjában még nem töltötte be pápasága első évét. A helyes megoldást a firenzei évszámítás adja meg, mely az Úr megtstesülésének 1266-ik évét ezen év márczius 25-től 1267 márczius 24-ig veszi s így a kérdéses bulla a mi évszámításunk szerint 1267 január 11-én kelt, a mikor IV. Kelemen csakugyan Viterboban tartózkodott és pápaságának második évét élte. A bulla tartalma elég szerény, minden irányzatosság nélkül való. Főpapi jelvényeket a tihanyi apátnak nem ad s kötelezi, hogy a szenteléseket első sorban a megyés-püspöktől kérje.

3. Eredetiben van meg a *veszprémi káptalannak 1275-ben keltezett jelentése* László királyhoz intézve a tihanyi apátság gamási határaitól és beiktatásáról. A levél írása látszólag megfelel a keltezés korának, úgyhogy itt nem is az írás, hanem a formulák nyújtják a kritika döntő bizonyítékait. Nevezetesen a király czime s az iránta való hódolat kifejezései azok, a melyekben koronkint bizonyos változások szinte általánosan kötelezőkként tűnnek föl. A királynak szóló káptalani jelentések számbavehetően csak 1270 táján kezdődnek s egyre jobban szaporodnak. Rendes kezdetök ez: „Excellentissimo domino suo L. Dei gracia illustri regi Hungarie“. Ennek további változata az „Excellentissimo *principi* domino“, a mely az 1275? évi tihanyi levél élén is olvasható, következetesen csak 1351-től fogva használatos, fölváltva a „Serenissimo *principi* domino“-val. Az „illustri regi“ kifejezés helyébe ugyanakkor az „*inclito* regi“ lép, s az 1275? évi éppen ezt használja, a „Hungarie“ után pedig elsorolja a magyar királyok nagy czimében előforduló összes mellékországokat, kivéve azt, a melyet Kún László atyja vett föl és utódai ünnepélyes alakú privilegiális leveleikben következetesen használtak, a „Bulgarie“-t. Ez a felsorolás a hiteleshelyi jelentésekben teljesen azokatlan, mert ők csak azt ismétlik meg e részben, a mit a királynak rendelete mondott. A királyi pátens levelek pedig Zsigmondig csupán a „rex Hungarie“ rövid czimet használják, csak Zsigmond toldja meg ezt még „Dalmacie, Croacie, etc. marchionique Brandenburgensi etc.“ alakban. A „*summa cum obediencia*“ szintén leginkább Zsigmond korára vall. Éppen ekkor 1398—1416 között majdnem húsz évig folyt a per Gamás miatt. Ebbe az időbe, a per elejére kell helyezni az 1275? évi gamási határjárásról szóló jelentést, a mely a többi oklevelekben foglalt gamási határokat legjobban kitolja a mai Lelle és Péntekhely között. Kései voltából aztán érthető, hogy a benne említett személyek sem illenek az 1275. évre. A veszprémi káptalan megnevezett oszlopos tagjai néhány évvel korábban fordulnak elő. Ezen a nyomon indulva megállapítható, hogy az 1275. évi levél készítője a tihanyi apátság 1269. és 1270. évi leveleit vette mintául, a melyeket szintén a veszprémi káptalan adott ki. Ezekkel összehasonlítva, az 1275? évi levélnek már a külseje sem olyan kifogástalan, a minőnek különben látszanék. A nedvesítés, mesterséges régiesítés itt is megvan, mert a minták tisztábbak, fehérebbek, tintájuk feketébb. Írásukban oly különbségeket lehet fölismerni, a melyek ismét igazolják, hogy a kései utánzó a legnagyobb ügyességgel sem tudott ellesni és utánozni minden korjellemző vonást.

4. Az 1358. évvel keltezett s félszáz birtok visszafoglalásáról szóló *konventi jelentés* szintén eredetiben maradt reánk. Írása nagyjában Anjou-kori betűket utánoz ugyan, de az egésznek olyan

a jellege, mely egyetlen korba sem illik. Mintául legközelebb a zalavári konventnek 1385. évi hiteles tihanyi oklevele kínálkozott, s ezt az 1358? évi levél írója helytelenül mindjárt az első csonka szóban és a királyhoz intézett jelentésbe éppen nem illő formuláiban is utánozta. Lajos király rövid czimét úgy toldja meg „Dalmacie, Croacie etc.“-val, a mint ez csak Zsigmond uralma elején lett szokássá. Az 1358? évi levél a tihanyi apátság összes birtokait magába akarta foglalni s elég becses földrajzi adatokat tartalmaz, de az apátság régi okleveleit feltűnően figyelmen kívül hagyta, s főleg hagyományok és helyrajzi ismeretek alapján készült. Gondos összevetés megmutatja, hogy a Szent László-féle sokkal bővebb teljes birtokjegyzéknek forrásul szolgált s nem viszont. Mivel tehát az 1358? évi levél 1385. évi mintát használt. Lajos királynak 1387-ben kezdődő czimet adott, s forrása volt az 1390-ben már kész Szent László-féle tihanyi levélnek: ez okon készültét 1388—89-re kell helyezni.

5. Az eddig tárgyalt oklevelek eredetiben, a továbbiak csak átiratokban vagy kivonatban maradtak reánk. Legkorábbi, 1373. évi átiratból ismerjük az *1118. évi oklevél* szövegét. Ennek korszerűsége s hitelessége mellett szólna a királyi tanács „concilium“ neve, a püspök birói szerepe, az egyház szolgálatára rendelt szolganépek visszahódítása a király részére, a mihez hasonló eset Bakonybénél is előfordult. De hitelessége ellen bizonyít a „*Dei gracia Hungarie rex*“ czim első két szava, mely II. Géza, s főleg III. Béla korától fogva válik szokássá. Az is feltűnő, hogy II. István Béla herceget „*patruelis*“-ének, vagyis atyja testvére fiának mondja, a mi Vak Bélát jelentené, holott déd-atyjukról, I. András öcseséről akar beszélni. Hogy püspök biráskodik birtokügyben, ez korszerű; de hogy a *győri püspök* biráskodik a tihanyi apátság népeinek ügyében, ez érthetetlen, mert első királyaink alatt a püspök csak saját egyházmegyéje területén biráskodott, a tihanyi apátságnak pedig sohasem volt birtoka a győri püspök területén. Az 1118? évi levél az 1368—73. közt lefolyt arácsi perben merült föl, s e per eredménye az lett, hogy az apátság 17 telket nyert, a melyből hetet a veszprémi káptalannal kötött szerződés (1337) biztosított, tizet pedig az 1118? évi levél volt hivatva igazolni, jöllehet az 1211. évi összeírás háromannyit is igazolhatott volna. Látszik, hogy a hamisító nem ismerte jól az apátság régibb okleveleit.

6. *Szent László tihanyi levelét* legelőször az 1390. évi kövesdi perirat említi és szövegére hivatkozik. Ekkor tehát az 1092? évi oklevél már készen volt, de nem sokkal előbb, mert 1358? évi forrása sem lehet korábbi 1388-nál. Szent László levelének eredetije nem maradt fenn, hanem csak országbirói átirata szép pecsétes példányban 1399-ből, a mikor átírták Lajos

király 1365? évi levelét, mely átírta Dénes nádor 1274? évi privilegiumát s ez ismét Szent Lászlóét. A többszörös átírás mutatja, minő súlyt helyeztek e László-féle összeírásra, mely gondos tanulmány eredménye s magában foglalta az 1358? évi birtokjegyzéken felül az előbbi hiteles források adatait is, megtoldva némely téves jogigényekkel és a hagyomány félreértett adataival. Hogy miért iratták át éppen Dénes nádorral és Nagy Lajossal, ennek alapját talán a már kész 1275? évi gamási határjárás és az 1358? évi nagy visszafoglaló levélben átírt Lajos-féle rendelet szolgáltatta. Így három pár oklevél jött létre, melyek közt a parallelismus részint tartalmi (1358? : 1092?), részint korbeli (1275? : 1274?, 1358? : 1365?).

Az 1365? évi átíró-levél hitelessége ellen szól, hogy az 1358? évi oklevél példájára Jánost mondja tihanyi apátnak, holott 1361—70. között már Miklós az apát. A befejezésben elsorolt főpapok és főurak egy része szintén nem illik a keltezés évébe, hanem leginkább 1361 elejére, pontosan pedig sehova sem, mert nem egyidejű neveket told a hiteles minta névsorába. A befejezés előtt Lajos király állítólag érvénytelennek nyilvánítja a tihanyi apátság javainak minden korábbi elidegenítését. Ez három-négy forrásból van összetoldozva (1211, 1276, 1382, 1393), de úgy, hogy vele Lajos király saját atyját is kárhoztatta volna a tihanyi apátság birtokainak lefoglalása miatt, mi a hiteles forrásokban természetesen hiányzik.

Valamint a föntebbi levél a maga párját követve téved az apát megnevezésében, úgy jár az 1274? évi átírólevél is, midőn az 1275? évi határjáró-levél példájára hibásan Andrást teszi apáttá. Hivatkozik arra, hogy a király a pannonhalmi, tihanyi s más apátok kérésére érvénytelennek nyilvánította birtokaik korábbi elidegenítéseit. Ámde Pannonhalma ily érvénytelenítő királyi levélet először csak 1354-ben kapott, Tihany pedig csak 1382-ben és 1393-ban.

Az 1092? évi Szent László-féle tihanyi összeírásban legtúl-zóbb az az állítás, hogy Dávid herceg neki adta az apátságnak a pozsegai hercegséget négy várral s összes tartozékaikkal. Meglátjuk belőle, hogy a tihanyi apátság 1390 táján szintén óhajtott a nullius-kiváltságot, de a királyi apátságoknak ezt a törekvését a pápa 1400. évi bullája megíúsította s helyreállította fölöttük az esztergomi érsek joghatóságát. Egyébként az apátság hiteles birtokainak helymeghatározására nézve az 1092? évi oklevél nagyon becses forrás.

A Szent László-féle összeírás az 1358? évi birtokjegyzék nyomán csak 1389—90-ben készülhetett, s átíratái még valamivel utóbb, valószínűleg, 1398-ban jöttek létre, úgyhogy a következők

év elején már hiteles átírás alá bocsátjhatták őket a királyi udvarban. Nem lehet igaza a nagy gamási perben említett azon 1325? évi levélnek, a mely Szent László levelének Dénes nádor-féle átíratát említi, s különben is azt a hihetetlen dolgot állítja, hogy a tihanyi apátság ellenmondás nélkül visszakapta hat Gamás és Boglár falu birtokát, holott az apátság minden pöre csak a meglevő két Gamásért és egy Boglárért folyt. Így ezt az 1325? évi gamási levelet szintén hamisnak kell tartani. Ugyanazon gamási perből megtudjuk, hogy Lajos király 1365? évi átírólevelének eredetije 1400 őszen veszett el, midőn az apát peres ellenfelei okleveleit vivő tisztjeit Fejérvárnál kirabolták.

7. A tihanyvárért és sziget előtti falvaiért 1392-ben lefolyt perben a tihanyi apát prókátora egyebek közt bemutatta a fejérvári káptalannak ez év május 27-én kelt levelét, a mely szerint a káptalan Zsigmond király parancsára levéltárában kutatott és megtalálta az 1231. és 1327. évi okleveleket, a melyeket egész terjedelmökben átír.

Az 1231? évi oklevél a veszprémi káptalan jelentése a sziget előtti falvak határjárásáról. Ám az ily jelentések szokása igazán csak 1270 táján kezdődik, s a királyi rendeletre válaszul irt jelentések bevezető formulái egészen mások. A pecsételő formula szintén későbbi időre vall. A veszprémi káptalan 1226—1233. évi kiadványaiban az olvasókanonok mindig meg van nevezve, az örkanonok neve pedig Mátyás, míg az 1231? évi levél olvasókanonokról nem szól, s az örkanonokot Mihálynak nevezi. A tihanyi apátot „frater abbas“-nek czímezi, a mi csak 1279-ben kezdődik a tihanyi oklevelekben s másutt még utóbb. A határjárásban legfeltűnőbb, hogy Arácsot a tihanyi apátság falujának mondja, melyet a leírt határ közvetlenül Magyar falutól választ el, nem pedig Arács más birtokosaitól. Ámde Arács sohasem volt teljesen az apátságé, csak törekedtek erre az apátok, legerősebben az 1368—1373. évi arácsi perben; azért az 1231? évi jelentés készültét ezen nagy arácsi per idejére lehet tenni.

Az 1327? évi *privilegium* I. Károly nevében kelt, s bevezetése, befejezése teljesen megfelel a keltezés idejének; elbeszélő szövege azonban teljesen valótlan, mert „ez utolsó napokban“ elhaltnak mondja a hat évvel előbb eltemetett királyfít, kinek halála állítólag annyira meghiúsította az időközben már majdnem három fiúval megvigasztalt királyt, hogy fogadalmat tett az összes egyházi javak visszaadására. Megbízásából egy udvari apród maga, hiteleshelyi ember jelenléte és ellenmondás nélkül, beiktatta a tihanyi apátot Tihanyvár és tartozékainak meg kilencz más falunak birtokába. Ez az Anjou-kori törvényes eljárással semmiképen sem egyeztethető össze. Tihanyvár és tartozékainak irányzatos említése legjobban mutatja, hogy ezen 1327? évi levél a vele

legrokonabb 1358? évi levéllel együtt 1388-ban, mindenesetre kevéssel az 1392. évi tihanyvári per előtt készült.

A fejevári káptalannak 1392 május 27-én kelt levele, mely az 1231? és 1327? évi oklevelek megtalálásáról szól és szövegöket átírja, maga is gyanús.

8. 1394—98. közt folyt kövesdi perben szintén mutattak föl olyan levelet, a mely szerint a fejevári káptalan 1393-ban királyi parancsra kutatott levéltárában s megtalálta és átírta az 1308? évi *bérlet-egységét*. Csakhogy, a kik itt a tihanyi apáttal állítólag szerződnek, azok közül az egyik — Valpod — kimutathatólag már 1300-ban sem élt. Még kevésbé lehet hiteles az ugyanazon kövesdi perben bemutatott *1320. évi levél*, a mely szerint Valpod és Arnold ispán a tihanyi apátság birtokain építkeznek, holott ekkor már Arnold is legalább két év óta hiányzott az élők sorából. Ez a két kövesdi vonatkozású oklevél valószínűleg az első és második fejevári oklevélkeresés közt 1392—93-ban jött létre.

A harmadik kritikus levél, melyet e kövesdi perben kivonatosan átírtak, *Orosz végrendelete* István király úr pecsétjével hitelesítve, s azt tartalmazta, hogy Orosz Kövesd faluban 12 szőlőt és 67 hold földet adott Ányos tihanyi egyházának. Az Oroszra vonatkozó hagyomány Szent László levelében is benn van, de olyképen, mintha Orosz Szent István korában tihanyi nemes ember lett volna, ki istentiszteleti czélokra kivájta a sziget északi sziklafalát. Szent Miklós-kápolnává és szerzetesek lakásává, s e szent helynek birtokokat adományozott. Ennél az Orosz végrendeletéről szóló kivonat sokkal valószínűbben hangzik, mert itt nem Szent Istvánról, hanem egy későbbi István királyról van szó, ki Orosz végrendeletére II., III. István korabeli szokás szerint ráfüggesztette pecsétjét. De ha már Orosz végrendeleteket tesz, akkor bizonyára az oroszokéi Szent Miklós-kápolna részére teszi. E kápolnának vagy egyháznak az 1211. évi nagy összeírás Szőlösön meg is említi birtokát, de Kövesden Szent Miklós szöleiről, földjeiről nem tud. Feltűnő, hogy az Orosz adományozta néhány szőlő és csekély 67 hold föld pontosan megegyezett azon szőlőkkel és földekkel, a melyeket a tihanyi apát valami 220 évvel III. István kora után négy évig perelt és megkapott, pedig közben más oklevéllel e számokat nem igazolhatta. Így jogosult a gyanu, hogy Orosz végrendelete az 1390. évi kövesdi per után támadt új jogigények igazolására készült 1394 táján.

* * *

Az egész értekezés összesen két kritikus, de hiteles (1055 A, 1267) és tizenhárom hamis oklevelet állapít meg a mohácsi vész előtti időből ismeretes másfélszáz tihanyi oklevél között. Bakony-

bélnél a hamisítások a tatárjárás, Zalavárnál pedig az éppen száz évvel későbbi (1341) tűzvész körül csoportosulnak, míg a tihanyi hamisítások közül kettő 1368 táján (1118, 1231), tíz 1388—99 között, egy pedig 1416-ban készült (1055 B), valamennyi tehát arra a félszázadra esik, a melyben György és Demeter apát deák prókátoraikkal Arács, Kövesd, Tihanyvár és sziget előtti falvai, majd ismét Kövesd, aztán Gamás birtokáért és legvégül a sziget előtti falvak tizedeiért szívós pereket folytatnak, nem kevés tévedéssel, de hiteles oklevelekből is igazolható jogigényekkel. Egyes esetekben a hamisítvány kevesebbet akar, mint a mennyit a hiteles oklevelekből ki lehetett volna mutatni. Érdekes, hogy éppen azok a hamisítványok maradtak ránk eredetiben, a melyeket tudtunkkal sem át nem írtak, sem perben be nem mutattak. A hamis okleveleket ridegen elvetni nagy hiba volna, mert sok becses földrajzi, birtoktörténeti adatot s a kor felfogására, törekvéseire jellemző vonást őriztek meg. Különösen becses a Szent László nevében 1389 körül készült nagy birtokösszeírás, mely gondos földrajzi sorrendben és körülírással vezet végig a tihanyi apátságnak jórészt történetileg is igazolható birtokain, s az egész oklevél nem egyéb, mint komoly kutatással és oklevelek fölhasználásával kidolgozott birtoktörténeti emlékirat, tudós munka, mely azonban magán hordja a kor tévedéseinek bélyegét. Az ily oklevelek úgy tekinthetők, mint keltezetlen emlékiratok, a melyek bár megtévesztő formában, mégis értékesekké válnak, ha sikerül igazi keletkezésök idejét, körülményeit s irányzatosságuk okait megállapítani.

Tagajánlások az Akadémiában.

(A megalakulástól 1847-ig.)

(Vége.)

— 1839 —

Az 1839. évből¹ 22 darab jegyzék maradt fenn, még pedig :

I. Levelező tagúl ajánlom Nagy Ignácot, a' Szinműtár' kiadóját és több eredeti elbeszélés' szerzőjét, a' Jelenkor' szorgalmas munkaságát stb.

Bajza József, Stettner György, Czuczor Gergely, Jósika Miklós.

II. Levelező tagoknak ajánlom : Vecsey József Debreczeni Philosophiae Professor, Csacsó Imre Győri Juris Professor, Briedl Fidéi Bakonybéli Professor urakat, kiadott dolgozataikról ismeretes literaturákat. Stettner György, Fábíán Gábor, Zsoldos, Kossovich Károly.

Ismét levelező tagokul ajánlom : Lukács Móricz urat Byron' munkái fordítóját, Sárvári Ferencz urat több jogtudományi értekezések íróját. Stettner György, Jósika Miklós, Szilasy.

III. Horváth Mihály philosophiae doctor 's váczmegei papot jelenen gr. Keglevich úrfi nevelőjét Búdán, mint is történettudományi több munkálatiról, 's koszorúzott dolgozatáról ismeretes író — levelező tagnak ajánlja

Jerney János, Bajza József, Schedel Ferencz, Zsoldos.

IV. Levelező tagoknak ajánlom : Sárváry Ferenczet több jeles törvénytudományi értekezés' 's egy az 1832/6-diki úrbért tárgyazó külön munka' szerzőjét; és Lukács Móriczot Byron' több műveinek lelkes fordítóját. Szalay László, Jerney János,

Vörösmarty, Czuczor.

V. Szentesi predikátor és Békés-Bánáti Esperest Kiss Bálintot, úgy szintén a' Debreczeni ref. Collegiumban rendes Professor Vecsey Józsefet, mint több rendbeli — tudományos folyóiratainkban meg-

¹ Tagajánlások 1839. 82/1838. főtítk. iratok; a X. nagygyűlés LXXVI—LXXXI. pontjaihoz. Meg kell jegyezni, hogy 1839-től az elnök is ellátta aláírásával a tagajánlási íveket. 1839—43-ig Teleki írta alá, 1844-ben pedig Széchenyi.

jelent — jeles értekezések íróit, az elsőt különösen mint a' Magyar Régiségek' tudós szerzőjét is, levelező tagoknak ajánlja

Péczely József, Schedel Ferencz, Kállay.

VI. Almásy Balogh Sámuel urat, több philosophiai értekezések íróját levelező tagnak ajánlja Luczenbacher, Szemere Pál.

VII. A' nyelvtudományi osztály' üres helyére Schedel Ferencz ajánlja Jászay Pál l. tagot 1. Különösen és főleg a' magyar nyelv' régiségeiben levő jártasságáért, mellyeket azon critikai-grammaticai, L-ig kész szótár, mellyet a' müncheni codexhez, a' társaság' számára készít, folyvásti hasonlító tekintettel a' bécsi codexre 's Komjáti, Pesti és Sylvester' munkáikra (!). E' munkálata fő tekintetet érdemel akkor, mikor a' társaság a' nagy szótár' kidolgozása' küszöbén áll; mert a' terv szerint a' nyelv' belső története, koronkénti változásai is tárgyát teszik a' dolgozatnak, és pedig egyik főbb tárgyát.

2. Rendes tagságra érdemet azon, a' társaság által elfogadott bő történeti vizsgálódások által tett, mellyek a Tudománytárban jelennek meg; ide értvén a Betlen kora' történetéhez gyűjtött 's rendszerezett oklevéltár, mellynek alapján ama' kor' történetei' megírásában is fáradoz.

3. Munkás, pontos, munkabíró férfi.

Pest, nov. 17. 1839. Sztrokay, Jerney, Schedius Lajos, Gr. Károlyi György.

VIII. Levelező tagokul: Berta Sándor ügyvédet, ki egyéb apró dolgozatok mellett az 1830-ki országgyűlés' történetírását kéziratban az academiának benyújtá 's ajándékozá.

Garay Jánost, Erdélyi Jánost, Szabó Istvánt egyes fordítót ajánlja Vörösmarty, Jerney János, Kossovich Károly.

Philologiai külső tagul Kovács Pált, több novellák, 's drámák' 's egy orvosi értekezés' ismeretes íróját ajánlja 17. Nov. 1839.

Vörösmarty, Jerney János, Zsoldos, Kossovich Károly.

IX. Tiszteleti taggá Deák Ferenczet T. Zala Vármegye érdemes követjét, Tisztaelkületű, rendíthetlen hazafiságú, nagy tudományú szónokot. Mély philosophusi éssz és törvényszerzőt. A haza köztiszteletű férfiát, ajánlja Kossovich Károly.

Levelező taggá Horváth Mihályt. Egy történeti megjutalmazott pályamunka „Nádasdy Tamás élete“, és az Athenaeumban megjelent több jeles cikkelyek íróját.

Erdélyi Jánost szépliteraturai jeles művei tekintetéből ajánlja Kossovich Károly.

X. Báró Eötvös József urat, a' Börtönrendszerről írt jeles munka' szerzőjét, az Árvizkönyv' és Kölcseny' munkái kiadóját Tiszteleti Tagul ajánlja Stettner György, Vörösmarty, Balásházy János,

Luczenbacher, Zsoldos, Bajza, Vásárhelyi, Balásházy János (másodsor !), Czuczor, Szalay László.

Mint nagy díszét literaturánknak „Carthausi“ czimű philo-
sophiai regényével Schedel Ferencz, Gróf Károlyi György,
Schedius Lajos, Jósika Miklós.

XI. A' honi közjő, 's különösen a' nemzeti nyelv iránt olly sok
érdemekkel diszes hazafit, kinek érdemeit esmeri a' haza, tiszteli a'
hazafi, Deák Ferenczet, tiszteleti tagnak ajánljuk :

Zsoldos Ignác, Jerney János, Stettner György, Vörösmarty,
Szalay László, Kállay, Kossovich Károly, Bugát, Czuczor,
Péczely, Szilasy, Fábian, Sztrokay, Balásházy János, Luczen-
bacher, Vásárhelyi, Frivaldszky, Balogh, Jósika Miklós.

XII. Stáhly Ignác tanácsost, a magyar nyelv lelkes terjesztő-
jét, 's művelőjét, ápolóját, köztiszteletű orvos-emberbarátot tiszteleti
tagúl ajánlja Bugát, Balásházy János, Vásárhelyi, Frivaldszky,
Luczenbacher, Zsoldos, Kállay, Kossovich Károly.

Irinyit a chemia, physica, és mathesisben különösen jártast, ki
jelenben nyelvünkön egy eredeti chemia kidolgozásában fáradoz, mint
egy a tudománytárba beadott igen nevezetes chemiai értekezés szer-
zőjét levelező tagul ajánlja

Bugát, Zsoldos, Kossovich Károly, Vásárhelyi,
Frivaldszky, Balásházy János.

XIII. Jassik Menyhérdet levelező tagul ajánlja

Frivaldszky rend. tag.

Jassik Menyhérd hites Ügyvéd több jeles értekezéseket írt:
nevezetesen : Trenchén Megyének leírása. A Vág tükre st. eff.

Balásházy János.

XIV. Doctor Taubner Károly urat, jeles nyelvtudóst, e követ-
kező munkálatoknak íróját :

1. Az 1835-ki Tud. Gyűjt. füzeteiben Értekezés „Az emberi
műveltség haladásáról“.

2. Szinte 1835-ben a' Tud. Gyűjt. szerkeztőségéhez beküldött
's részenkint T. K. jel alatt ki is jött „Magyarosításai Demosthenes
nehány beszédeinek“.

3. Az 1839-ki Társalkodó számaiban kijött „magyarosítása Iso-
crates itésének, Demoniusához, Hyponicos' fiához“.

4. Az Athenaeum szerkeztőségéhez beküldött 's még kézirat-
bani következő értekezés „Philosophiai kétségek Nodier után“ és
„Miként bántak a' régibb oskolatanitók oskoláikban a' logicával?“

5. Anacreon' dalai. Fordította Dr. Taubner Károly. Kiadá egy
toldalékkal Vajda Péter, Pest 1838.

3. „Birálati Vizsgálat Hegel' bölcselkedése felett.“ Írta Dr. Taub-
ner Károly, Pesten 1838.

7. A' lélekeszme, bölcsészet-történetbirálati szempontból, külö-
nös tekintettel Hegelre. Írta Dr. Taubner Károly Pesten 1839.

8. Az Athenaeumban ki jött értekezés „Párhuzam Aristoteles és Hegel közt. I. Aristoteles és Hegel külsőleg tekintve. II. Aristoteles és Hegel bensőleg tekintve.

9. „Plutarch Paralelláinak“ első kötete fordítva Dr. Székács Józseffel levelező taggal 's a' T. Társaságtól elfogadva.

10. „Rövid lecke az Epigrammról.“ Programma, mellyel a' nyilvános vizsgálatok' tartására az Oskolák' Pártfogóit meg hívja Dr. Taubner Károly Pesten 1839.

Levelező tagnak ajánlja Sztrokay Antal, Gebhardt Ferencz, Szilasy János, Jerney János.

Fábrí Pál urat Nevezetes történet tudományi író t jelesen a' tudományok tárházába dolgozót levelező tagnak hasonlóképpen ajánlja Sztrokay Antal, Schedius Lajos, Kállay.

XV. Kiss Ferencz Urat, a' régiség- 's pénztudomány alapos esmerőjét, levelező tagnak ajánlja

Balogh Pál, Schedius Lajos, Gróf Károlyi György, Luczenbacher, Jerney, Schedel Ferencz.

XVI. Briedl Fidélt Sz. Benedek rendbeli papot, paedagogia, aesthetica és diplomatica tanítóját Bakonybélben, népnevelési 's aesthetikai jeles dolgozatainál fogva ismeretes író t levelező tagnak ajánlja

Luczenbacher János, Czuczor Gergely, Schedel Ferencz, Jerney János.

XVII. Csacskó Imrét, bölcselkedési és jogtanárt, 's a' győri királyi academiában a' természeti jog' tanítóját, mind a' Tudománytárban megjelent nagyobb kiterjedésű jogtudományi értekezései', mind „Természeti Jogtan“ czímű munkája tekintetéből levelező tagú t ajánlja

Czuczor Gergely rend. tag, Bajza József, Schedel Ferencz, Jerney János.

XVIII. A' természettudomány-osztályba rendes tagú t ajánlja Schedel Ferencz Tarczy Lajos physices prof. s l. tagot.

1. Munkái tekintetéből:

a) Természettan. Két kötet. Pápa. 1838.

b) Népszerű égrajz. Pápa, 1838.

c) Elemi ösmeretek' alapvonatai, alsó iskolák' számára. Pápa, 1839.

d) Elemi számtan. Pápa, 1839.

e) Philosophiai értekezések a' Tudománytárban és Athenaeumban.

2. Egyetlen physica' tanítója a' hazában, ki tudományát magyarul dolgozta ki.

3. A' kérdéses osztálynak vannak orvosai, van természethistoricus, gazdája; ideje, hogy a' physicára is legyen külön tag.

Pest, nov. 17. 1839.

Schedius Lajos, Gr. Károlyi György, Czuczor, Sztrokay.

XIX. A természeti tudományok osztályába az igazgató-tanácsnak ajánlatni javulja rendes tagúl Balásházy János :

1. Brassay Sámuel a' Vasárnapi Újság kiadóját,
2. Klauzál Imrét.

Levelezőnek Balla Károlyt.

Vörösmarty, Frivaldszky.

XX. Philosophiai külső rendes tagnak ajánlom Szontagh Gusztáv urat, a' philosophiai Propylaeumok 's több philosophiai Értekezések' szellemdús szerzőjét.

Stettner György, Fábíán Gábor, Jerney János,

Péczely, Zsoldos, Vörösmarty, Czuczor.

XXI. A' philosophiai osztályban rendes tagoknak ajánlatnak :
1. Sonntag Gustáv, 2. Hetényi Sámuel.

Kállay, Sztrokay, Jerney, Péczely.

XXII. A VIII. melléklet első részében ajánlottak ismétlése.

A jegyzőkönyv 76—81. pontjai szerint az 1839 november 23-iki ülésen 28 szavazó tag tiszteleti tagnak választotta Deák Ferenczet 21, Eötvös Józsefet 21, Stahly Ignácot 18 szavazattal, (philologiai vidéki) rendes tagnak Kovács Pált 15, (philosophiai vidékinek) Szontagh Gusztávot 20 szavazattal, (természet-tudományinak) az igazgató-tanácsnak¹ ajánlotta első helyen Tarczy Lajost 14, második helyen Brassai Sámuel 14, harmadik helyen Klauzál Imrét 13 szavazattal. Levelezők lettek Lukács Móricz 24, Szabó István 24, Briedl Fidél 23, Horváth Mihály 23, Balla Károly 21, Bertha Sándor 21, Vecsey József 21, Garay János 20, Kiss Bálint 19, Csacsó Imre 19, Kiss Ferencz 17 és Erdélyi János 16 szavazattal.²

— 1840 —

Az 1840. évből³ a következő 34 jegyzék maradt reánk :

I. Levelező tagnak bátorkodom ajállani : Dulházy Mihályt, Külkey Henriket
Gróf Desewffy József, Schedius.

II. Kerekes Ferencz Urat, több tudós értekezések', 's a' philologiaiban egy fontos munka' íróját, a' philologiai osztályban vidéki rendes tagnak ajánlja

Péczely József, Eötvös József, Vörösmarty,
Stettner György, Kossovich Károly, Tarczy Lajos.

¹ Ez még első választás volt, mert nem töltötték be eddig, azért volt a jog az igazgató-tanácsé. Az igazgató-tanácsi jegyzőkönyv 33. pontja szerint Tarczy Lajos egyhangúlag neveztetett ki tagnak.

² Kimaradt tehát Jászay, Hetényi a rendesek, Nagy Ignác, Jassik Menyhért, Taubner Károly, Sárváry Ferencz, Irinyi, Almási Balogh Sámuel a levelezők közül.

³ 25/1840. fötitk. ir., a XI. nagygyűlés LII—LV. pontjaihoz.

III. Levelező tagnak Török János urat a' Rohonczy Intézetben volt Professort, 's több gazdasági értekezések' íróját, ajánlja

Stettner György, Kossovich Károly, Vörösmarty,
Vásárhelyi, Schedel F.

IV. Kiss Károly levelező tagot, kitől egy hadtudományi munkának fordítása az academiától nyomtatásra elfogadtatott, ki több folyóiratokban katonai értekezéseket közlött; Károly főherczeg Stratégiájának Tanárky rendes tagtól kezdett fordítása folytatására szivesen ajánlkozik, 's ugyanazon tag elhunytával félbenzakadt katonai műszótár szerkesztését, az academia megbízásából magára vállalta, hadtudományi rendes tagnak ajánlja

Szontagh Gusztáv, W. Jankowich Miklós, Vörösmarty,
Vásárhelyi, Stettner György, Jerney Dániel, Schedel F.

V. Schedel Ferencz levelező tagul ajánlja Aranyos Rákosi Székely Sándort, a' kolosvári unit. colleg. theolog. professort, mint 1. egyik figyelmet érdemlő eposi költőnket, ki a' maga idejében e' költésnem' nemzeti fejlődésére nem csekély befolyással volt. 2. mint történetírót, 's az unitaria vallás' historiája kiadóját.

VI. Schedel Ferencz levelező tagul ajánlja Peregriny Elek Urat, mint munkás és hasznos nevelési és ifjúsági író. Külön megjelent munkái: 1. Életből szedett képek. 2. Amerika' fölfedezése, Campe után 3 köt. 3. Magyarok' története. 4. Bánya az ifjúság' számára, eddig 2 füzet.

VII. Schedel Ferencz levelező tagnak ajánlja Nagy-Ajtai Kovács István Urat, Gróf Kemény Józseffel az Erdélyi történeti tár' kiadóját, a' Nemzeti Társalkodó' szerkesztőjét, a' hazai, főképen erdélyi történetek és régiségek' tudós ismerőjét, munkás ismertetőjét.

Nagy János.

VIII. Szenczy Ferenczet, szombathelyi Professort, kinek mind ön állású, mind az Athenaeum, Figyelmező, és egyházi tárban, és kéziratban is többféle munkái vannak, — levelező tagul ajánlja

Nagy János, Bitnicz, Szlemenics, Vállas, Czuczor,
Czech, Döbrentei Gábor, Sztrokay, Gebhardt,
Vörösmarty, Dr. Horváth, Jerney, Schedel F.

IX. Vargha Istvánt, tolnai kisdédóvó intézet' igazgatóját, ki ez előtt három évvel a' philosophiai pályakérdésre felelvén, tiszteletdíjt nyert, 's a' nevelésről egy önállású könyvet, a' tud. Gyűjt. tud. tárban, és társalkodóban 16 darabnál többet adott ki — levelező tagul ajánlja

Nagy János, Bitnicz, Vállas, Szlemenics, Czech, Czuczor
Gergely, Döbrentei Gábor, Péczely József, Szilasy, W. Jan-
kovich Miklós, Sztrokay Antal, Jerney János, Zsoldos
Ignác, Tarczy, Kossovich Károly.

X. Nagy Ignác urat, a' Szinmútar' nagy szorgalmú kiadóját és íróját 's ez évben a' másod-díjt nyert pálya-dráma' íróját levelező tagul ajánlom.

Bajza József, Stettner György, Vörösmarty.

XI. Széchy Ágostont nyelvtudományi jártassága 's kiadott Grammaticája miatt levelező tagnak ajánlatik (!)

Horvát Cyrill, Kállay Ferencz, W. Jankovich Miklós.

XII. Markó Károly hazánkfíat, jelenleg Európának első tájképfestőjét levelező tagnak ajánlja

Eötvös József, Bajza József, Zsoldos Ignác, Sztrokay Antal, Szemere Pál, Czech János, Szontagh Gusztáv, Szilasy, Vállas Antal, Stettner György, Czuczor, Kossovich, Nagy János, Szlemenics, Péczely, Döbrentei Gábor, Jerney, Schedel Ferencz.

XIII. Peregrini Elek phil. doctort, b. Mednyánszky ő excel. fia' nevelőjét, 's köv. becses munkák kiadóját: 1. America fölfedezése. Campe után III köt. 2. Életből meritett képek. Elbeszélések. 3. Magyarország. Történetei, ifjúság' számára. 4. Bánya, az ifjúság számára.

Levelező tagnak ajánlja

Jerney János, Stettner György, Czuczor Gergely, Czech János, Vásárhelyi, Péczely, Szlemenics, W. Jankovich Miklós, Schedius, Bugát, Zsoldos.

XIV.¹ Hunsdorfer urat, ki Hunfalvi név alatt kitünő jelességű philosophiai értekezéseket irt, levelező tagúl ajánlja

Bajza József, Stettner György, Czuczor Gergely, Szemere, Kossovich, Vörösmarty, Vásárhelyi, Jerney, Schedius, Szontagh Gusztáv.

XV. Schedel Ferencz levelező tagul ajánlja D. Czilchert Róbert urat, mint tudományos orvost és természetismerőt.

Szliács jeles egyediratán kívül számos kitünő folyóirati értekezések szerzőjét. Bugát, Tarczy.

XVI. Schedel Ferencz levelező tagul ajánlja D. Zippser Keresztély urat. Mint bel- és külföldön ismeretes természettudóst, kinek fáradozásai Magyarországnak főleg földtani és fűvészeti ismeretét nem kevésbé mozdíták elő. Elég legyen itt tőle e' munkát nevezni meg: Versuch eines topogr. miner. Handbuches von Ungarn, Sopron, 1817. — Ismertetnek kéziratban levő számos anyagai Magyarország' oryctogeognosticájához, 's ajánl reményli, hogy ha e' férfú az Academia által választással megtiszteltetnék, az Évkönyvek és Tudománytár nem kevés becses munkákkal szaporittatnának általa. Nem kell feledni, hogy a' pénztudományban is nagy jártassággal bir, sőt egy nagy pénz-, valamint természeti gyűjtemény' birtokosa, melly utóbbiból eddig is már kétszáz válogatott darabot juttatott az Academiának.

XVII. Levelező tagúl ajánlja 1. Szigligetit, több színművek; de jelesen a' Miczbán és a' megjutalmazott Rózsa íróját, 2. Krizát, jobb jeles lyrai versezetéért, Vörösmarty, Kossovich, Jerney János, Stettner György, Péczely, Tarczy, Bugát.

¹ Lásd az 1841. év XXVII. mellékletének jegyzetét.

XVIII. Szemere Bertalan urat a' Börtönrendszerről írt jeles Monographia 's egy derék Utazásleírás' Szerzőjét Levelező tagnak ajánlja Stettner György r. t., Czuczor Gergely, Kossovich Károly, Vásárhelyi, Péczely, Vállas, Schedel Ferencz, Eötvös József.

XIX. Nyelvtudományi külső tagságra ajánlja Pulszky Ferenczet, volt országgyűlési követet, kinek 1. külön munkája, több jeles értekezései vannak, mi által a' rendes tagságra jogosíttatik. 2. Apróbb szépliteraturai dolgozatai is vannak. 3. De különösen művészetek' historiájában, régi 's újabb művek' ismeretében olly jártassággal bír, hogy az academia e' részben megválasztása által egy nevezetes hiányt fog betölteni.

Vörösmarty, Szemere, Sztrokay Antal, Kossovich Károly, G. Desewffy József, W. Id. Jankovich Miklós, Jerney János, Stettner György, Frivaldszky, Vásárhelyi, Péczely, Vállas, Schedius, Eötvös József.

XX. Levelező tagul Petrichevich Horváth Lázár urat, mint 1. „az Elbujdosottak“, 2. „a' tör és kéz“ című regények', 3. L. Byron' életrajzának. 4. Manfréd fordításának, 5. „Levelek Emiliához“ című munka (kéziratban), 's több apró értekezések' szerzőjét tisztelettel ajánlom nyárutó 31. 1840.

Tarczy Lajos r. t., Vásárhelyi, Czuczor Gergely, Kossovich Károly, Zsoldos Ignác, Péczely József, Stettner György, Szontagh Gusztáv, Bugát, Döbrentei Gábor, Horváth Cyrill, Fáy, Schedius, W. Jankovich Miklós, Gebhardt, Sztrokay, Eötvös József, Schedel. — Teleki, Széchenyi.

XXI. Hetényi Jánost, a' már négyszer diadalmas tollú író, a' Philosophiai osztályban vidéki rendes tagnak ajánlja

Péczely József, Zsoldos Ignác, Szontagh Gusztáv, Eötvös József, Stettner György, Jerney János, Czuczor Gergely, Bajza József, Vásárhelyi, Döbrentei Gábor, Vállas, Czech, Nagy János, Kossovich Károly, Schedel Ferencz.

XXII. Nyelvtudományi külső tagságra Gegő Eleket, mint szónokot 's a' csángó magyar nyelv' ismertetőjét ajánlja

Vörösmarty, Szontagh Gusztáv, Jerney János, Dr. Horvát József.

XXIII. Szécsy Ágoston k. iskolabeli szerzetest, egykor a' Thezeianumban sok évekig oktatót, és nyelvészeti munkáiról ismeretes agg férfiút, 's buzgó hazafit, levelező tagnak ajánlja

Jerney János, W. Jankovich Miklós, Stettner György, Luczenbacher, Kossovich, Vörösmarty, Vásárhelyi, Péczely József, Vállas, Döbrentei Gábor.

XXIV. Gegő Elek, ismeretes tudós hazánkfíat, philosophiai osztálybeli vidéki rendes tagul ajánlja

Jerney János, Kossovich Károly, Eötvös József, Dr. Horvát József.

XXV. Sárvári Pál levelező tag urat, a' philosophiában köztanítás, és írott tudós munkája által szerzett érdemei' tekintetéből ajánlja a' philosophiában vidéki rendes tagnak

Péczy József, Vörösmarty, Győry, Vásárhelyi, Stettner György, W. Jankovich Miklós, Schedius, Jerney János, Döbrentei.

XXVI. Dr. Taubner Károlyt, több jeles értekezések' s önálló munkák' szerzőjét, végre mint 1840-ben megkoszorúzott matematikai pályamunka' íróját levelező tagul ajánlom

Aug. 20. 1840 Tarczy Lajos r. t., Czuczor Gergely, Szontagh Gusztáv, Eötvös József, Vásárhelyi, Péczy, Schedel Ferencz. Igen nagyon ajánlja Vállas Antal.

Hasonlóan Döbrentei Gábor, Jerney János, Schedius.

XXVII. Hadtudományi osztálybeli rendes tagnak ajánlja — a' hazai literatúrában, és haditudományokban jeles jártasságú férfiút — Stöck nyugalmazott Ezeredes Urat

Zsoldos Ignác, Stettner György, Tarczy.

XXVIII. Levelező tagnak Külkey Henrik, helybeli hites Ügyvéd, mind hazafiúi érdemeinek, mind pedig literatúrai szorgalmának tekintetéből ajánltatik:

Érdemeiért: 1-ör. Ő a' budai Asszonyi fő egyesület' mostani Titoknoka, előtte kizárt magyar nyelvet ezen egyesület' minden munkálatában, jegyzeteiben és számításaiban létesítette.

2. a' magyarországi első Javítóháznak Komáromban Ő vala első felszóllítója, pártfogóinak felbuzdítója és elrendelője.

3. Többnyire minden haladási nyilvános intézeteknek, kiváltképpen Takarékpénztárnak forró résztvevője, gyámolítója, és tehetősége szerint tetteges felsegítője.

4. Mivel most már harmadszor több jeles Tagoknak fel szólása mellett kívántatik.

Litteratúrai szorgalmáért: mert kinyomatott következő munkái közönséges megaláztatással fogadtattak:

1. A' végrendelet. 2. Szív és ész. 3. A' levelezők. 4. Különböző hirlapokban egymásután kiadott cikkelyei.

Különös tekintet érdemelvén azzal is, hogy az első szám alatti jeles munkájáért nyert jutalomdíjt a' T. T. Társaság' javára áldozta.

Gr. Desewffy József, W. Id. Jankovich Miklós.

XXIX. Schedel Ferencz levelező tagul ajánlja D. Wildner Ignác Urat, ki a' magyar Váltótörvénykönyv' szerzésében tett érdemeiért honosítatván, már most nemzetünk' tagja, 's mint olyan nemzetünk' nyelvét szorgalmasan tanulja, 's jelenen is egy a' hazai jogtudományt illető munkán dolgozik, ú. m. a' magyar váltójog' Commentáriusán. Reményleni lehet, hogy a' társaság által kebelébe vonatván, őt ma-holnap mint magyar írófokot idvezelhetni. Nagy János.

XXX. Tiszt. Tud. Taubner Károly urat pesti ev. lelkészt 's oskola rectorát, 's a' szónoklat-költészeti osztály nyilv. oktatóját, 's

ez évben alapított magyar iskola igazgatóját, a' matematikai pályajutalom ez évi elnyerőjét, 's e' következő munkálatoknak Íróját úgy-mint: Taubner Károly munkálatainak sorozata: 1. A' nevelésről. Az 1832-ki Tud. Gyűjteményben. 2. Demosthenes' nevezetesebb beszédei jegyzetekkel. Az 1835—36-diki Tud. Gyűjteményben. 3. Birálati vizsgálat Hegel bölcselkedése felett. Pesten. 1838. 4. Az újabb bölcselkedés' főtüneményeiről. Az 1839-ki Tud. Gyűjteményben. 5. Anacreon dalai, fordította Taubner Károly, kiadta Vajda Péter. Pesten 1838. 6. Az Epigrammról. Pesten. 1839. 7. Az Isten dicsőítése a' világ' bajaiban. Az 1838-ki Duna-árvíz évfordulati napján, azaz 1839 Martius 17-kén Budán az ágost. hitv. gyülekezet előtt tartott egyházi beszéd. 8. Párhuzam Aristoteles és Hegel közt. Az Athenaeum 1839-ki folyamatiában. 9. A' lélekeszme. Bölcsészeti-Történet-Birálati szempontból különös tekintettel Hegelre. Pesten 1839. 10. Esketési Beszéd, melyet Székács József úrnak Veoreos Julia kis asszonnyal történt egybekelésékor Győrött tartott Taubner Károly. Pesten, 1840. 11. Archimedes körmérése Eutocius magyarázatival. A' görög eredeti szerint egészítve és alkalmazva. Pesten, 1840. 12. Plutarch Paral-lelainak I. kötete. Fordíták Taubner Károly és Székács. A' M. T. Társaság 1839-ki nagygyűlése által elfogadva. 13. Isokrates' intése Demonikoszhoz, Hipponikosz' fiához, az 1839-ki Társalkodóban. 14. Apróbb értekezések és vizsgálatok a' Tudom. Gyűjteményben majd T. K., majd Dr. T. K. név alatt. Levelező tagnak ajánlja

W. Jankovich Miklós, Sztrokay Antal, Jerney János,
Szemere Pál, Czech János, Péczely, Vásárhelyi Pál,
Horváth Cyrill, Eötvös József, Döbrentei Gábor.
Igen ajánlja Vállas Antal, Tarczy, Schedel F.

XXXI. Jászay Pál m. akadémiai levelező tagot nyelvtudományi vidéki rendes taggá ajánlja alúlrít, következő okokból:

1. A' tatrosi másolatot vagy müncheni (!) codexet, úgy-mint a' négy evangelista 1466-beli másolatát összehasonlította Pest Gábor 1536-ki és Erdősi János 1541-ben kijött fordításával, 's ezekből tett szedménye, melly a' nyelv' vidékejtéseire igen érdekes, a' R. m. nyelv- emlékek III-d. kötetébe most nyomatik.

2. Ugyan e' tatrosi másolatban lévő elavult szavakat, szófűzéseket nyelvtani, szóeredeztető megjegyzésekkel ivnyire terjedően, szótár rendbe összeírta, melly hasonlóképen az említett III. kötetbe jó.

3. Még is e' tatrosi másolat nyelvének sajtáságaira 9 ivre 3 levélre terjedt észrevételeket írt, mellyből mutatványok az Atheneumban vagynak.

Miknél fogva épen a' nyelvtudomány osztályába azért való, mivel a' Nagyszótár készítése körül hasznos befolyással leszen.

Ide járul a' Tudom. Társaság általa megjelent Szőnyi béke kötés, históriai környülményeivel.

'S látni fogja a' tekintetes Társaság, milly sok adatot közlöt a' Rm. nyelvemlékek II-d. kötetében, melly 62 évben már készen áll, de most a' Nagygyűlés eleibe csak azért nem adhatom, mivel a' Tartalom lenyomásához az egyetemi nyomóintézetben az eddigi papiros elfogyott 's olyyat e' napokban várnak.

Döbrentei Gábor, Jerney János, Kállay Ferencz, W. Jankovich Miklós, Vásárhelyi Pál, Sztrokay, Nagy János, Schedius Lajos, Schedel Ferencz, Dr. Horvát József.

XXXII. Jallossits Andrást pesti gymnasiumbeli piarista professort, alulírt levelező taggá ajánlja, ezen okokból:

Az „Urania című Zsebkönyvben“ 's „Hasznos Multságokban“ levő versei a' nemzeti nyelvhez forró buzgalmát, versírásban élénkségét mutatják, 's olly hazafiúi érzésű férfi tehát, kinek tanítói vezetése alatt mind újabb sarjadék ifjúság fordul meg, és tőle buzdulatot kap a' kívánt ügy melletti védelemre, figyelmet érdemel.

A' Közhasznú Esmeretek Tárában tőle álló: Horányi és Koppay czikkelyek bizonyítják, életírásokhoz kellő prózai előadásának tisztaságát.

Pesten lakván, mint poezis tanítója, a' tudományához tartozó kéziratokról, a' Társaság kívánságára, vélemények adása végett könyvel (!) felszólítható.

Ezen tagjában is figyelmet érezvén maga iránt a' T. T. kegyes iskola rende, megismerését leli a' nemzeti nyelv iránt mutatott gondjának, melly kötelessége is ugyan, de az azt véghez vitelt, édesíti buzdítja a' köz helyben hagyás.

Döbrentei Gábor, Gebhardt Ferencz, Nagy János, W. Id. Jankovich Miklós, Horvát Cyrill, Szilasy, Bitnicz, Dr. Horvát József, Jerney János.

XXXIII.* Levelező tagul ajánlja Block (!) Móriczot, a zsidó ótestamentom „Magyar“ fordítóját

Kossovich Károly, Bugát Pál, Luczenbacher, Jerney János, Vörösmarty, Vásárhelyi, Vállas, erősen ajánlja Stettner György, W. Jankovich Miklós.

XXXIV.* Levelező tagnak ajánlja — philosophiai tárgyú értekezései, a' zsidókról írt munkájának, és az ó testamentomnak magyarosítása' de a' kor' fejlődésének is tekintetéből — Bloch Móricz Urat

Zsoldos Ignác r. t., Tarczay Lajos r. tag, Péczely József, Szontagh Gusztáv, Eötvös József, Vásárhelyi, Vállas, Jerney, Schedel F.

A jegyzőkönyv 52—54. pontjai szerint az 1840. szept. 5-iki tagválasztó ülésen 40 szavazó tag a philosophiai osztály két

* Ez utóbbi ajánlások az 1847-iki iratok közé kerültek.

rendes tagsági helyére az igazgató-tanácsnak¹ ajánlotta Hetényi Jánost 37, Sárváry Pált 32 és Gegő Eleket 6 szavazattal s ugyancsak az igazgató-tanácsnak¹ a hadtudományi tagsági helyre Kiss Károlyt 31, Stöck Szilárdot 8 szavazattal; levelező tagoknak pedig megválasztotta Széchy Ágostot 34, Szemere Bertalant 29, Nagy Jánost 28, Bloch Mórt 26, Markó Károlyt 22, Wargha Istvánt 21, Szigligeti Eduardot 21, Taubner Károlyt 21 szavazattal. A titoknok fennmaradt jegyzete szerint a levelezőkre így szavaztak (az első választáson): Jalloics 11, Török 20, Horváth L. 19, Nagy Ignác 28, Wargha 19, Szenczy 10, Taubner 21, Wildner 5, Szemere 27, Széchy 27, Hunfalvi 3, Külkey 10, Zipser 4, Peregriny 15, Székely 12, Dulházy 2, Kovács 3, Markó 22, Bloch 20, Szigligeti 18, Kriza 13, Stöck 2 szavazatot nyert s így 21 lévén az abszolút többség, Nagy, Taubner, Szemere, Széchy és Markó lettek levelezőkké; a második választásnál Török 19, Bloch 26, Szigligeti 19, Wargha 21, Horváth 18, Peregriny 4, Székely 3, Külkey 4, Kovács 1, Kriza 1, Jalloics 3, Szenczy 1 szavazatot nyert s így ez alkalommal Bloch, Wargha választották meg; a harmadik szavazásnál végre Szigligeti választott meg 21 szavazattal, Horváth 6, Török 7, Szenczy 2, Külkey 1, Jalloics 1 és Székely 1 szavazatot kaptak.

— 1841 —

1841-ből² a következő 27 jegyzék maradt meg:

I. Levelező tagul ajánlja Henszlmann Imrét, több művészet-történeti értekezések íróját Pulszky Ferencz.

Tarczy Lajos, Kiss Károly, Eötvös József.

II. Levelező tagul ajánlja Trefort Ágostont, több közzéadalkodási értekezések íróját. Pulszky Ferencz.

Különösen ajánlja B. Eötvös József, Gr. Károlyi György,
Gf. Andrássy György, Fáy András, Balogh Pál,
Kiss Károly, Nagy János.

III. Szenczy Ferencz Szombathelyen theologia' tanítóját különféle philosophiai 's critikai értekezéseinek fogva, egyébként is philosophia' doctorát levelező tagul ajánlja

Nagy János, Bitnicz Lajos.

IV. Levelező tagul ajánlom Lugossy József urat, több értekezés és bírálat, íróját, a' keleti nyelvekben jártas ifjú férfit.

Bajza József, Jerney János.

¹ A választás joga — a helyek első betöltése miatt — az igazgató-tanácsé volt. Az igazgató-tanács 33. pontja szerint Hetényi Jánost egyhangúlag, a hadtudományiba pedig Kiss Károlyt választotta.

² 95/1841. főtítk. ir.; a XII. nagygyűlés XLIII—XLVII. pontjaihoz.

V. Külkeý Henrik hites ügyvéd urat, a' budai asszonyi egyesület titoknokát, több a' t. akadémiától elfogadott, nyomtatásban közre bocsátott külföldi dráma darabok fordítóját, a' budai nőegyesületnél a' hivatalos foglalatosságokban honi nyelvünk szorgalmas gyarapítóját és terjesztőjét levelező tagnak ajánlja

Pesten August: 30: 1841

Kiss Károly r. t.

W. Jankowich Miklós.

VI. Literaty Nemes Sámuel fáradhatatlan antiquariusunkat levelező tagnak ajánlja

Jerney János, Pulszky Ferencz,

Kiss Károly, Czech, Jankovics Miklós.

VII. Levelező tagúl ajánlom Kossuth Lajos urat a' Pesti Hirlap' szerkesztőjét.

Bajza, Kiss Károly.

VIII. Dr. Peregriny Eleket mint ismeretes író t levelező tagúl ajánlja

Fábián Gábor, Jerney János, Kiss Károly,

Pulszky Ferencz, Zsoldos Ignác.

IX. Somogyi Károly a' Religio, és Nevelés alszerkesztő társát az engedelmességről irt jeles munkája tekintetéből levelező tagúl ajánlja

Nagy János.

X. Azon esetre, ha az új választások által a' nyelvtudományi osztályban rendes tagi hely üriülne meg, ajánltatik Jászay Pál úr, ki az academia' számára maga által lemásolt müncheni codexhez egy nyelvtani szótárt dolgozott, melly nem csak a' régi nyelv' alapos ismerőjét, hanem jeles nyelvbúvárt is mutat.

Bajza, Jerney, Vásárhelyi, Döbrentei Gábor.

XI. Podhradzky Józsefet a' történettudományi osztályba rendes tagul ajánlja

W. Jankowich Miklós, Luczenbacher János,

Jerney János.

XII. Pulszky Ferencz Urat Tiszteleti Tagnak ajánlja

Fáy András, Tarczy Lajos, Jerney, Döbrentei Gábor,

Györy Sándor, Nagy János.

XIII. Horváth Mihály levelező tagot, rendes tagnak a' történetírási osztályba ajánlja

Fábián Gábor.

Jerney János, Jankovics Miklós, Kiss Károly,

Pulszky Ferencz, Czech János, Döbrentei Gábor.

XIV. Lúgosy Józsefet, Peregriny Eleket, Trefort Ágostont levelező tagoknak ajánlja

Vásárhelyi Pál.

XV. Tóth Lőrincz és Berta Sándor levelező tagokat törvényosztálybeli rendes tagnak fölterjesztés végett, mint jeles Törvénytudókat ajánlja

Kiss Károly.

XVI. Császár Ferencz levelező tag Urat Tiszteleti tagnak; Fogarasi János levelező tag Urat pedig törvénytudomány osztálybeli rendes tagnak felterjesztés végett, minthogy mindkettő jeles munkáiról esmeretesebb hogy sem őket bővebben megismeretnünk kellene; —

ajánlja

Sztrókay Antal r. t., Kiss Károly, Jankowich Miklós,

Kállay, Döbrentei Gábor, Nagy János.

XVII. Török János urat a „Magyar Gazda“ czimű gazdasági folyóirat egyik szerkesztőjét, mint többféle korszerű értekezések, a Társalkodóban, Gazdasági Tudósításokban, Athenaeumban, Mezei Nap-tárban, és Magyar Gazdában megjelentek szerzőjét, nem különben az „Alcsuti uradalom leírása gazdasági tekintetben“ czimű önálló munka íróját levelező tagúl ajánlja
Czuczor Gergely, Jerney.

XVIII. Levelező tagúl ajánljuk Kovács Lászlót, a' Bajorhoni utazások sat. szerzőjét; a fiatal és szorgalmas írónak, több értekezései találatnak folyóiratainkban, 's jelenleg sajtó alatt, a' „Bankokról“ czimű, igen jeles pénzügyi munkája. 1841. aug. 30.

Balásházy János, Péczely József, Pulszky Ferencz,
Vörösmarty Mihál, Bajza József, Tarczy Lajos,
Vásárhelyi Pál, Luczenbacher.

XIX. Levelező tagnak Literati Nemes Sámuel, kéziratok, pénzek, oklevelek, régi könyvek' stb. fáradszón kutatóját és gyűjtőjét — a Tudós Társaságnak könyvtárát számos ritka könyvekkel, és kéziratokkal gyarapítottát ajánlják

W. idősb Jankowich Miklós, Luczenbacher.

XX. Levelező tagúl Kazinczy Gábort Balásházy János.

XXI. Kubinyi Ferencz és Vachott Sándor Urakat Levelező Tagoknak ajánlja. Az elsőbit természettudományi ismérteit és fáradozásait, a' másodikat több folyóiratainkban megjelent aetheticai dolgozatait ajánlják.
Fáy András, Vörösmarty, Pulszky Ferencz.

Az első Kiss Károly is. Jerney.

XXII. Krizát, Erdélynek egyik kitünőbb lyrai költőjét, költeményeinek nem sokasága — hanem értékénél fogva levelező tagúl ajánlja
Vörösmarty Mihál, Eötvös József.

XXIII. Török János a' magyar Gazda egyik szerkesztőjét levelező tagnak ajánlja
Vásárhelyi Pál.

XXIV. Császár Ferencz Urat a' Váltófeltörvényszék' közbíráját, és m. t. t. levelező tagot — számos

Nyelvtudományi (Grammatica Ungherese, Magyar-német grammatica),

Szépliteraturai (többféle jeles szindarabok fordításai, — critical levelek, eredeti és fordított novellák, bírálatok, és eredeti költemények) — különösen pedig

Törvénytudományi (Beccaria a' bűnökről és büntetésekről); 's jelesen váltótörvénykezési (A' váltóóvások, Váltójogi műszótár, Magyar váltójog, — Vtnykezési irománypéldák) a' magyar irdalmat díszítő — munkái tekintetéből Tiszteleti Tagságra ajánlja

Zsoldos Ignác, Vásárhelyi Pál, Kiss Károly, Szilasy, Kállay Ferencz, Bitnicz Lajos, Horváth Cyrill, Döbrentei Gábor, Nagy János, Szemere Pál, Gebhardt Ferencz, Schedius Lajos, Eötvös József, Szlemenics, Czech, Fábíán Gábor, Pulszky Ferencz, Péczely József, Gyóry Sándor, Hetényi, Jerney.

XXV. Főtiszt. Tóth Ferencz Urat, számos évekig a' pápai r. főiskola' egyik sok érdemű oktatóját, jelenleg a helyv. hitv. dunántúli egyházkerület' superintendensét, több a' keresztény hit és erkölcs-tudomány' egyháztörténet', 's cathedrai ékes szollás' körébe tartozó jeles munkák' ösmeretes íróját, tiszteleti tagnak bátorcodik ajánlani
Péczeley József.

Ajánlják Fábián Gábor, Vásárhelyi Pál, W. Jankovics Miklós.

XXVI. m. gróf Dezsőffy Aurel urat tiszteletbeli tagnak ajánlják
Czech, Bitnicz, Szlemenics, Sztrokay, Gebhardt, Nagy,
Szilasy s. k., Jankowich Miklós, Gr. Károlyi György,
Gf. Andrassy György, B. Eötvös József, Vásárhelyi, Kállay.

XXVII.* Hunfalvynak levelező taggá való ajánlása (Bajza, Vásárhelyi, Pulszky és Kiss Károly által).

A jegyzőkönyv 43—47. pontja szerint az 1841 szept. 4-iki tagválasztó ülésén 34 szavazó tag tiszteleti taggá megválasztotta Pulszky Ferenczet 24, levelező tagokká Henszlmann Imrét 22, Hunfalvi Pált 29, Kriza Jánost 29, Kubinyi Ferenczet 28, Lugossy Józsefet 24, Peregriny Eleket 31, Trefort Ágostont 32 szavazattal, nyelvtudományi vidéki rendes tagnak Fogarasi Jánost egyhangulag, törvénytudományi tagnak ajánlotta az igazgató-tanácsnak Fogarasi Jánost 34, Tóth Lőrinczet 17 és Bertha Sándort 14 szavazattal.¹

— 1842 —

Az 1842. évben — ez év nov. 21-iki ülés 12. pontja szerint, az alelnök indítványára — nem volt tagválasztás; elhalasztott az 1843. évre.

— 1843 —

1843-ból² 49 darab jegyzék maradt reánk, még pedig:

I. Tatay András Urat, kecskeméti ny. r. oktatót, több jeles iskolai kézi könyvek', nevezetesen: Görög nyelvtan', latin Grammatica', Mértan' tudós szerzőjét, levelező tagnak ajánlani bátorcodik

Péczeley József, Fáy András, Hetényi János,
Jerney Imre, Sztrokay Antal.

* Megjelent hasonmás kiadásban a Hunfalvy-albumban, 1891-ben. Ugyanitt „A pálya kezdete” cz. czikk (Fraknói) azonban nem ismeri az 1840. évi ajánlást. (Lásd a XIV. mellékletet.) Az 1841-ik évi ajánlás egyébként az 1847-iki iratok közé került.

¹ Az első választás joga az igazgató-tanácsé volt. Az igazgató-tanácsi jegyzőkönyv 23. pontja szerint Fogarasi János neveztetett ki.

² Tagajánlások 116/1843. főtitt. ir.; a XIV. nagygyűlés XVI. pontjához.

II. Pongrácz Lajos urat több folyóiratokbani érdekes cikkei, és önálló, szépirodalmi munkái tekintetéből Levelező tagul ajánlja
Dr. Horvát József, Sztrokay Antal.

III. Levelező tagul ajánlom Vachott Sándort, számos kitünő jelességű lyrai költemény íróját.

Bajza József, Stettner György, Jerney, Vörösmarty, Fábíán, Vásárhelyi.

IV. Levelező tagul ajánlom Kúthy Lajost, számos beszélyei által eléggé ismeretes író.

Bajza József, Jerney, Vörösmarty Mihál, Kiss Károly, Vásárhelyi, Sztrokay Antal, Czuczor, Schedel.

V. Levelező tagul ajánlom Remellay Gusztávot, több históriai tárgyú értekezés és egy kötet történeti beszély' íróját.

Bajza József, Vörösmarty Mihál, Czuczor, Sztrokay, Jerney János.

VI. Remellay Gusztávot, mint: több eredeti beszélyek szerzőjét az Athenaeumban, Honderű 's életképekben; ismét a' következő munkák íróját: Történeti beszélyek 1-ső kötete 1842. Serbia 1834 óta; képviselőtről 's más két értekezés: az Athenaeumban. Aldunavidéki utazás: Világban. Két politikai értekezés: Pesti hirlap. A' határzélek története és kormányzási rendszere: (elfogadva a' Tud. tár számára). A' vadon fia, Dráma 5 felv. Hahn után, A' ki mer, az nyer. vigj. 2 felv., németből. Ki marad minister? vigj. 5 felv. francziából. (Szinmütárban.) Serbia története 1790-től (most vizsgálat alatt levő nagyobb munka). Levelező tagul ajánlja

Dr. Horvát József, Sztrokay Antal, Jerney, Horváth Mihály, Gebhardt, Frivaldszky, Hetényi.

VII. Lányi Károlyt mint a' „Magyar föld Egyháztörténetei. — Ausztria házi korszak. — 1842-ben jutalmazott pályamunka“ íróját; — ismét az idei történetben pályakérdés jutalomra érdemesített megfejtőjét, 's több munka szerzőjét levelező tagul ajánlja

Dr. Horvát József, Sztrokay Antal, Kállay, Jerney, Nagy János, Kiss Károly, Horváth Mihály, Jászay Pál, Frivaldszky, Gebhardt, Zsoldos, Bugáth, Vásárhelyi, Bene Ferencz, Fáy András, Döbrentei Gábor.

VIII. Kovács Lászlót, egy jeles külföldi utazás 's a Bankokról kiadóját levelező tagnak ajánlani bátorkodik

Péczely József, Jerney János, Gebhardt Ferencz, Bugát, Luczenbacher.

IX. Levelező tagul ajánlom Báró Kemény Zsigmondot, a' Kor-teskedésről írt munka' szerzőjét és az Erdélyi Híradónak volt segéd-szerkesztőjét
Bajza József, Stettner, Schedel.

X. Balogh Sámuel a' Tudományos gyűjteményben megjelent több eredeti, philosophiát és szép literaturát illető, ugyanott 's a'

Tárban és szemlélőben megjelent tudományos kritikák, több német szép literaturai munkák 's a' jeles Áhítatosság óráinak fordítóját, tavaly pedig megkoszorúzott philosophiai pályázót levelező tagnak ajánlja
Balogh Pál, Vállas, Kiss Károly, Vásárhelyi, Döbrentei.

XI. B. Kemény Zsigmond Urat, mint a' Korteskedés és ellenszerei Kolosvár 1843. ezenkívül az Erdélyi Hiradóban több jeles Irány-cikk íróját előlött három nagyobb, még kéziratban levő regény (t. i. Camoens — Balassa — 's Izabella és a' remete) lelkes szerzőjét levelező tagul ajánlja

Helmezy Mihály, Fáy András, Szilasy, Kiss Károly, Dr. Horvát József, Péczely, Horváth Mihály, Hetényi, Vásárhelyi, Luczenbacher, Bugát, Szontagh Gusztáv, Vörösmarty, Fábrián, Stettner György, Jászay Pál, Nagy János, Schedel, Zsoldos, Gebhardt.

XII. Reguly Antalt jelenleg Sz. Pétervárt levő 's most ázsiai útját megkezdő, a nyelv s történettudományban kitünő jártassággal bíró hazánkfiát, s az Academia megbízottját levelező tagul ajánlja.

Schedel Ferencz.

XIII. Huttér Antal urat, a' szegedi liceumban a hittudomány, magyar nyelv és literatura tanítóját, „Vezérelvek a magyar szépirodalomban“ czimű munkának, a Szemlélő 1836 és több füzeteiben a „Valóságról“, „Külső belső világról“, „Természetről“, „Földrengés jelenségeiről“, 's más több megjelent értekezések szerzőjét; a nemzeti nyelvnek a' nemmagyar ajkú ifjakközti buzgó gyarapítóját levelező tagnak ajánlja Október 3-k 1843

Kiss Károly, Jerney János, Nagy János, Dr. Horvát József.

XIV. Karvasy Ágost urat, a' győri kir. akademiában Policzia és Váltójog tanítóját, kinek „Policzia tudománya“ czimű, 's e nemben első magyar munkájának 1-ső kötete már nyomtatásban megjelent, 2-dik kötete pedig sajtó alatt vagyon, mint a magyar nyelvnek az ifjuság között buzgó terjesztőjét is, levelező tagul ajánlja

Czuczor Gergely, Tarczay Lajos, Horváth Mihály.

XV. Petrichevich Horváth Lázárt, a' magyar irodalom pályáján nyelvünk 's nemzetiségünk terjesztésében több évek óta, buzgón 's lelkesen működő írónkat, jelesen következendő munkák szerzőjét: Elbujdosott. Regény. Két kötet 1886. Lord Byron élete 's Munkái. Három kötet. Kaleidoscop. Öt kötet. Álmod. Dráma négy felvonásban. Victor Hugo és Drámái. Tudománytár; több értekezések, novellák és folyóirati cikkek íróját, 's a' Honderű czimű szépirodalmi folyóirat szerkesztőjét, levelező tagnak ajánlja

Balogh Pál, Kiss Károly, Döbrentei.

XVI. Tatai András kecskeméti ref. főiskolai közoktatót, jeles tankönyvek szerzőjét a nyelvtudomány és mathematica szakában levelező tagul ajánlja

Schedel Ferencz, Kiss Károly, Horváth.

XVII. Lamberg Ferencz grófot, es : k : generálörmagyot, a' len-
gyel Szt : Szaniszló jeles rendlovagát, a' bécsi es : k : képzőművészeti
Academia tiszteleti tagját „Még egy terra incognita“ munka szerzőjét;
tekintetből, hogy Lakos János báró generál és academia tiszteletbeli
tag elhunytával a' hadtudományok' képviselője az Akademiánál csupán
csak egy tagra szorítkozott; tekintetből, hogy a' fenn nevezett gróf
jelenleg is a' hadügy' magyarosításán buzgón fáradozik, tiszteletbeli
tagnak ajánlja. Octóber 3. 1843

Kiss Károly, Dr. Horvát József, Horváth Mihály, Szontagh
Gusztáv, Tarczay Lajos, Vásárhelyi, Schedel.

XVIII. Deáky Zsigmond püspök ő méltóságát, a magyar tud.
társaság lev. tagját, 's a győri tudományos kerület főigazgatóját, mint
a' felügyelése alatti iskolákban a magyar nyelven gyakorlandó tani-
tásnak különös előmozdítóját s olasz nyelven írt Magyar Grammatica
szerzőjét tiszteleti tagul

Czuczor Gergely, Szilasy János, Dr. Horváth József,
Kiss Károly, Jerney, Sztrokay.

XIX. Szaniszló Ferenc Apát Urat, lelkes buzgó magyart s a
„Religio és Nevelés“ áldozatos kiadóját, az irodalomnak pártfogóját
tiszteleti tagul ajánlja

Schedel Ferencz, Luczenbacher, Dr. Horváth József, Nagy
János, Czuczor, Horváth Mihály, Sztrokay Antal, Bene.

XX. Báró Jósika Miklóst, első rangú írónkat tiszteleti tagul
ajánlja

Schedel Ferencz, Kiss Károly, Jászay Pál, Szontagh
Gusztáv, Vásárhelyi, Vállas, Fáy András.

XXI. Gróf Kemény József lev. tagot, Erdély történetei s museuma
körüli szerzett jeles érdemeiért tiszteleti tagul ajánlja

Schedel Ferencz, Jerney, Horváth Mihály,
Szontagh Gusztáv, Kiss Károly.

XXII. Kubinyi Ágostont, a Nemzeti Muzeum Igazgatóját, a ter-
mészettudományok lelkes művelőjét, mind a nevezett nemz. intézetnél
állása. mind bő tudománya s a magyar mérges növények egyedíratá-
val szerzett érdeménél fogva tiszteleti tagul ajánlja

Schedel Ferencz, Frivaldszky Imre, Jerney János, Bene
Ferencz, Luczenbacher, Dr. Horvát József, Sztrokay Antal,
Kiss Károly, Horváth Mihály, Szontagh Gusztáv, Péczely,
Vásárhelyi, Döbrentei, Fáy András, Gebhardt, Schedius.

XXIII. Záborszky Alajost levelezőül ajánlja

Vállas, Vásárhelyi, Zsoldos.

XXIV. Dessewffy Emil gróf urat levelező tagul ajánlja

Vállas, Bugát, Frivaldszky, Gebhardt, Schedel.

XXV. Pauler Tivadar, zágrábi acad. professort levelező tagul
ajánlja

Vállas, Vásárhelyi, Schedel.

XXVI. Levelezőkké Szelestey László urat, kiadott verseiről egy könyvben — továbbá az árvíz könyvben, Athenaeumban stb. Ney Ferencz urat, kinek többféle színjátékai, — némelyek a' társaság által is jutalmazták — közismeretiek, ajánlja

Nagy János, Dr. Horvát József, Vállas, Horváth Mihály,
Tarczy Lajos, Kállay, Jászay Pál.

XXVII. Nagyjaitai Kovács Istvánt, Erdély' szerzteismert íróját levelező tagul ajánlja Jerney János, Horváth Mihály, Jászay Pál,
Luczenbacher.

XXVIII. Professor Csécsy Imre Urat több közhasznú munkák' íróját levelező tagnak ajánlja

Péczely József, Balogh, Bugát, Frivaldszky, Vállas.

XXIX. Török József orvos, sebész tudort, az orv. tár szerkesztő társát, a cosmeticumokról irt jeles értekezés szerzőjét, egy természet-tudományi pályakérdés nyertesét, Európa jelesebb tudomány városait beutazottját ajánlja

Bugát, Kiss Károly, Tarczy Lajos, Péczely, Hetényi, Luczenbacher, Frivaldszky, Balogh, Fáy András, Dr. Horvát József.

XXX. Ifiabb Bene Ferencz orvos Doctor és k. egyetemi helyettes Professor Urat, a Tek. Tudós Társaság által fordításra ajánlott Henke Adolf: Törvényszéki orvostudomány című munkájának fordítóját; ezenkívül pedig: A tetszhalál, megetetés, és egyéb rögtöni életvesztélyekről mentőszerekkel együtt s. a. t. című munkák szerzőjét — levelező tagnak ajánlja

Gebhardt Ferencz, Horváth, Jerney, Frivaldszky, Bugát, Dr. Horvát József, Sztrokay, Kállay, Kiss Károly, Péczely, Schedel.

XXXI. Reguly Antal éjszakon utazó tudós hazánkfiát levelező tagul ajánlja

Jerney János, Dr. Horvát József, Kiss Károly, Horváth Mihály,
Frivaldszky, Jászay Pál, Szontagh Gusztáv, Sztrokay, Gebhardt.

XXXII. Fest Vilmost ki magát a' mathematicai osztályban két rendbeli jeles értekezéssel u : m : elsőben tisztelet díjra, másod ízben jutalomra méltott pályakérdésekre irtott feleleteivel megkülönböztette levelező tagul ajánlja

Györy Sándor, Kiss Károly, Vállas, Szontagh Gusztáv,
Hetényi, Vásárhelyi, Jerney János.

XXXIII. Stancsics Mihál urat mint számos 's köz-kezeken forgó népszerű könyvek íróját levelező tagul ajánlja

Tarczy Lajos, Horváth Mihály, Kiss Károly, Jászay Pál,
Péczely, Hetényi, Vásárhelyi, Jerney János.

XXXIV. Bánótzai Epperjessy Sándort Egri Lyceumbeli professort az Erkölcsstan szerzőjét Theolog : Doctorát s. t. levelező tagul ajánlja

Frivaldszky Imre, Dr. Horvát József, Gebhardt, Nagy János,
Kiss Károly.

XXXV. Bacsányi János urat, a magyar irodalom egyik érdemteljes veteránját levelező tagul ajánlja

Horváth Mihály, Bugát, Szontagh Gusztáv, Vállas, Vásárhelyi, Péczely, Balogh, Kiss Károly, Jerney János, Tarczy Lajos, Luczenbacher, Czuczor, Gebhardt, Vörösmarty, Sztrokay Antal, Fáy András, Schedel.

XXXVI. Gorove István lelkes magyar író t levelező tagul ajánlja Jerney János, Kiss Károly, Vásárhelyi, Vörösmarty, Tarczy, Czuczor.

XXXVII. Nagy Mártont, a' bölcseletés Doctorát, a' Cs. s. Királyi Terez. lovagintézetben volt magyar nevelőt, most pedig a' pesti Gynnasiumban Professort, több jeles kiadott munkáknak u. m. a) az Erény ösvényének 1 kötetben, — b) Az ifjúságot képző ismeretek tárának 4 kötetben, — c) a' Szavalónak szerzőjét; kinek már kéziratban van: Deak nyelvtan 1, és 2-dik rész, Szónoklati szabályok s. a. t. — levelező tagnak ajánlja

Gebhardt Ferencz, Vállas, Horváth, Jerney János, Czuczor Gergely, Györy Sándor, Bugát, Frivaldszky, Dr. Horvát József, Fáy András, Vásárhelyi, Nagy János, Sztrokay Antal, Kállay, Döbrentei Gábor, Kiss Károly, Zsoldos Ignác, Péczely.

XXXVIII. Levelező tagul ajánlja Dr. Tatai János urat, nagylövői plébánost, ki azon kívül, hogy a tudományos Gyűjteményben többfélélt írt, a' Társaság' figyelmét pedig leginkább az által érdemi meg, mivel a' régi nyelvelmékek, és pénzek gyűjteményét bőven szaporította Nagy János, Schedel Ferencz, Vásárhelyi, Döbrentei Gábor, Sztrokay, Jászay Pál, Horváth Mihály.

XXXIX. Ifjabb Pázmándy Dénest, mint igen nagyreményű, s tudományos készületű, és a népnevelésnek (olvashatatlan szó) előmozdítóját levelező tagnak ajánlja Hetényi János, Péczely József.

XL. Kiss Lajos Agens urat a' magyar nyelv buzgó terjesztőjét levelező tagul ajánlja Sztrokay Antal.

XLI. Ney Ferencz urat, ki magát több nemű szépliteraturai művei, jelesen a nemzeti színház igazgatása által megjutalmazott színműve által az irodalomban már is kitüntette levelező tagul ajánlja

Horváth Mihály, Kiss Károly, Jászay Pál, Jerney.

XLII. Lonovics József csanádi megyés püspök urat, a' szép magyar szónokot, a' nemzeti nyelv ügyében kitüntetett érdemeiért tiszteleti tagul ajánlja :

Jászay Pál, Horváth Mihály, Jerney, Nagy János, Czuczor Gergely, Zsoldos Ignác, Sztrokay Antal, Gebhardt Ferencz, Schedel Ferencz.

XLIII. Tiszteleti tagul ajánlom B. Jósika Miklóst

Bajza József, Stettner György, Vörösmarty, Czuczor Gergely, Sztrokay, Gebhardt, Zsoldos.

XLIV. Császár Ferenczet irodalmunk egyik érdemdús művelőjét tiszteleti tagul ajánlja

Balogh Pál, Kiss Károly, Vásárhelyi, Sztrokay Antal, Kállay Ferencz, Zsoldos Ignác, Gebhardt, Czuczor.

XLV. Teleky László gróf urat tiszteleti tagul ajánlja

Vállas, Sztrokay, Tarczy, Horváth Mihály, Vásárhelyi, Jerney János, Fáy András, Schedel.

XLVI. Kubinyi Ferenczet, a' természetvizsgálót, tiszteleti tagul ajánlja

Vállas, Tarczy Lajos, Dr. Horvát József, Kiss Károly, Nagy János, Bene Ferencz, Vásárhelyi Pál, Sztrokay Antal, Györy Sándor, Gebhardt, Frivaldszky, Balogh, Bugát, Horváth Mihály, Zsoldos Ignác, Döbrentei Gábor, Fáy András.¹

XLVII. Tiszteleti tagul Fejér Györgyöt ajánlja

Döbrentei Gábor, Dr. Horvát József, Kiss Károly, Jerney János, Sztrokay Antal, Kállay Ferencz.

XLVIII. Kubinyi Ágoston urat a' magyar Museum Igazgatóját ismert munkásságú hazafit, Tiszteleti tagnak ajánlja :

Zsoldos Ignác, Döbrentei Gábor, Sztrokay Antal.

Reguli Antalt — jeles utazót pedig levelező tagnak :

Sztrokay Antal.

XLIX. Reisinger Jánost, Med. és kir. Doctort, a' Zoologia és Mineralogia nagy érdemű Professort, a' K. Universitás orvosi karnak öregbikjét, több tudós munkáknak szerzőjét Tiszteleti tagnak ajánlja

Bene Ferencz, Sztrokay Antal, Kiss Károly, Frivaldszky, Gebhardt.

1843-ban, október 7-én volt a tagválasztás. Először is újítás-képen felolvasták az ajánlottak neveit; összesen 12 tiszteleti tagságra és 31 levelező tagságra ajánlott volt. Az 55. és 56. pont szerint 32 szavazó tag tiszteleti tagnak választotta b. Jósika Miklóst 26, Kubinyi Ágostot 28 és Lonovics Józsefet 19 szavazattal,² levelezőnek pedig első szavazásra Bacsányi Jánost 31, gr. Dessewffy Emilt 19, báró Kemény Zsigmondot 17, Kuthy Lajost 21 és Reguly Antalt 27, második szavazásra Gorove Istvánt 18, Török Józsefet 21, harmadik szavazásra Vachott Sándort 17 szavazattal. A fennmaradt titoknokai jegyzet szerint az első szavazásnál Török 16, Záborszky 2, Horváth Lázár 4, Balogh 5, Nagy 12, Kiss L. 1, Fest 9, Csécsy 5, Stancsics 7, Hutter 1, Vachot 13, Pázmány 1,

¹ Valaki ezt írta még az ivre: (NB. Nagys. Bene tanácsos uron kívül valamennyi rendes tagja a' mathematicai és természettudományi osztályoknak aláírta!!)

² Kimaradt tehát Lamberg Ferencz, Deáky Zsigmond, Szaniszló Ferencz, gr. Kemény József, Kubinyi Ferencz, Császár Ferencz, Teleki László és Fejér György.

Gorove 14, Remellay 15, Lányi 7, Kovács István 9, Eperjessy 1, Szelestey 1, Ney 2, Tatai J. 2, Pauler 6, Tatai A. 1, Kovács László 2, Bene, Lamberg 1 szavazatot, a másodiknál Remellay 12, Vachot 15, Nagy 10, Kovács István 6, Lányi 1, Fest 3, Balogh 2, Stancsics 4, Horváth Lázár 1, Tatai 2, Kovács Lajos 1 szavazatot, a harmadiknál pedig Remellay 5, Nagy 8, Horváth Lázár 1 szavazatot nyert.

— 1844 —

1844-ből¹ a következő 33 jegyzék maradt reánk:

I. Endlicher Istvánt, pozsonyi fit, bécsi fűvész-tanárt lev. tag-nak ajánlom: 1. kitűnő magyar-történeti ismereteiért, melyet többi közt Anonymus critica! kiadásában bizonyított. 2. Kitűnő bibliographiai 's literaturai ismereteiért, miket a Catalogus Codd. Muss. Bibl. Augustae-ben tanusított. 3. Kitűnő nyelvtudományi ismereteiért, kivált a keleti, névszerint chinai nyelvekben, mely utóbbi mezőn épen ez idén jelent meg „Chinai nyelvtana“. 4. Kitűnő fűvészeti ismereteiért, melyekről a Flora Posonensis tesz tanuságot. A társaság tehát benne történetbuvárt, az udvari könyvtár ismerőjét, orientalistát és természetbuvárt nyerne. Schedel Ferencz, Kubinyi Ágoston, Fogarasi.

II. Szótár vizsgálólul Bajza József r. tagot ajánlom

Bugát, Tarczy Lajos, Kubinyi Ágoston, Kiss Károly, Szontagh Gusztáv, Fogarasi János.

Hivatásom és kedvem ellen hat évig fáradtam a' zsebszótár szerkesztésében 's így gondolom az áldozatot, mellyel talán tartoztam, eléggé leróttam, a' Szótár szerkesztésére nézve most szabad lesz nyilvánítanom, hogy sem szerkesztésben, sem vizsgálatban nincs szándékom részt venni. Bajza József.

III. A' Magyar Szótár' szerkesztőjéül ajánlom 1. Czuczor Ger-gely, 2. Stettner György urakat. Mindkettőt a' köznépi és tudományos nyelvbeni jártasságok 's tiszta, szabatos írásmódjuk tekintetéből. Vizsgálónak ajánlom Fogarassy János urat ismeretes szorgalma tudományossága tekintetéből.

Vörösmarty Mihál, Luczenbacher János, Gebhardt, Szalay.

IV. Szótárszerkesztőnek oly férfiúnak kellvén lenni, ki a' miveltebb európai és keleti nyelveket tudja, én csak Fogarassyt ajánlhatom a' t. társaságnak. Minthogy pedig Fogarassynek oly hivatala van, melyről alig reményhető, hogy lemondjon, 6 évet vélek neki engedendőnek.

Vállas Antal, Sztrókay József, Szontagh Gusztáv, Frivaldszky, Eötvös József, Schedel.

¹ 37/1844 főtítk. ir.; a XV. nagygyűlés XXXV. pontjához.

- V. Szótár Főszerkesztőnek ajánlja Vörösmarty urat
Sztrokay Antal, Kiss Károly, Kubinyi Ágoston,
Győry Sándor, Szontagh Gusztáv, Tarczy, Bugát,
Döbrentei Gábor, Nagy János, Fogarasi.
- VI. Pyrker Lászlót ajánlja tiszteleti Tagul
Széchenyi István, B. Eötvös József, Döbrentei Gábor,
Fáy András, Kubinyi Ágoston, Bajza, Vásárhelyi,
Helmeucz, Szontagh Gusztáv, Fogarasi.
- VII. Grof Teleky Lászlót a' m. t. t. levelező tagját, mint ki
Kegyencz czimű szomorújátékja által literatúrának egy kitünő művet
nyújtott 's szónoki érdemei által nyelvünk művelésében részt vett tiszteleti tagnak ajánlja
B. Eötvös József, Vörösmarty Mihál, Luczenbacher, Tarczy
Lajos, Győry Sándor, Bugát, Sztrokay Antal, Gebhardt
Ferencz, Vállas Antal, Bajza József, Balogh, Fogarasi,
Szalay L., Kiss Károly, Fáy, Szontagh Gusztáv.
- VIII. Stöck Ferencz nyugalmazott alezredest magyar nyelv és
literatura buzgó pártolóját tiszteletbeli tagnak ajánlja
Kiss Károly, Döbrentei Gábor, Kállay, Gebhardt
Ferencz, Sztrokay Antal.
- IX. Pyrker László, egri érsek patriarcha ő Excellentiáját, több
tudós társaságok tagját azon hazafuságaért, mellyel képgyűjteményét
a' magyar nemzeti museumnak ajándékozta, tiszteleti tagul ajánlja
Luczenbacher János, Győry Sándor, Szontagh Gusztáv,
Bugát Pál, Eötvös József, Tarczy, Fogarasi, Balogh,
Bajza, Vállas Antal, Vörösmarty, Schedel F., Kiss Károly,
Sztrokay, Fáy, Kubinyi Ágoston, Frivaldszky, Nagy János.
Balásházy János, Gebhardt, Széchenyi János (?).
- X. Mészáros huszár főrmestert ajánlja levelező tagul Széchenyi
István. Schedel Ferencz, mint a magyar ügy apostolát Lombardiában.
Különösen ajánlja
B. Eötvös József, Fáy, Döbrentei G., Nagy János, Kubinyi,
Vásárhelyi, Kiss Károly, Tarczy, Fogarasi, Vörösmarty,
Balásházy János, Frivaldszky, Szontagh Gusztáv, Gebhardt.
- XI. Fest Vilmost a' mathematicai osztály' jelenlevő rendes tagjai
egyértelemmel levelezőül ajánlják. Munkái: 1. A másodrendű görbék.
Nyomatásban megjelent másodrangú pályamunka; 2. Csatornákról.
Elsőrendű elfogadott pályamunka.
Vállas Antal, Győry Sándor, Vásárhelyi Pál, Bugát,
Tarczy Lajos, Kiss Károly, Szontagh Gusztáv, Eötvös
József, Schedel F., Fogarasi János.
- XII. Purgstaller academiái oktatót, a philosophiai tudományok
kézikönyvének lelkes kiadóját levelező tagnak ajánlja
Szontagh Gusztáv, Bajza József, Bugát, Gebhardt, Schedel
Ferencz, Kiss Károly, Vállas, Nagy János, Fogarasi.

XIII. Tisztelendő Nagy Márton Urat a tatai gymnasium igazgatóját, következő kiadott műveiért levelező tagul ajánlom :

1. az erény ösvényei, 1 kötet;
2. ifjúságot képző ismeretek tára, 4 kötet;
3. magyar szavaló, 1 kötet (a 2-ik kötet sajtó alatt);
4. alkalmi versezetek, 1 kötet.

Ezekon kívül a bécsi theresianumban több évekig magyar nyelv tanítója lévén, jelenben pedig mint a' tatai convictusnak rectora számos nemcsak honi, hanem külföldi nagyobb származású növendékeket a magyar nyelvben oktattván, ezen úton is terjesztette nemzetiségünket.

Bugát, Luczenbacher, Vörösmarty Mihál, Frivaldszky, Kiss Károly, Nagy János, Kubinyi Ágoston, Győry Sándor, Szontagh Gusztáv, Gebhardt, Döbrentei Gábor, Sztrokay Antal, Vállas.

XIV. Folyó év Decemb. 17. tartott nagygyűlés határozata következtében hadtudományi levelező tagnak következendők ajánlattnak :

Korponay János, főhadnagy a' cs. k. magyar gyalog 32-i sorozredtől, értekezett: a hadi academiákról általában. Tud. tár 1843; jelenleg egy több kötetű hadi Geographián dolgozik, mellynek ajánlatát Ő cs. k. fensége ifjú Ferencz főherczeg elfogadni kegyeskedett.

Ujváry István nyugalmazott kapitány, értekezett: az angolok és chinaiak közti küzdelmekről Tud. tár 1844; a' Czigányokról Társalkodó 1835; az 1809. győri ütközet strategiai és tactikai szemléletéről, ez utóbbi a' könyvvizsgálaton át nem mehetett.

Czez János hadnagy a' cs. k. magyar gyalog 62. sorozredtől: Hadi nyelvtant magyarul 's németül írt, megjelent ez évben Trattner-Károlynál; és tetleges részt vett a' pesti magyar gyalog őrhad fegyvergyakorlati szabályainak kidolgozásában.

Kiss Károly, Kállay, Eötvös József.

Korponay Jánost Schedel, Korponayt Vállas, Döbrentei Gábor.

XV. Baer Elek pétervári academicust, jeles történetbúvárt, levelező tagul ajánlja Schedel Ferencz, Kiss Károly, Fogarasi, Bugát.

XVI. Levelező tagokul ajánlja Gróf Vay Dánielt, az „Eszmetöredék reformkérdéseink felett“ című igen jeles munka íróját, 's több hírlapi érdekes czikkek szerzőjét 's kitünő szónokot

Csécsy Imre, Debreczeni természettani oktatót, szorgalmas jeles író, Kovács Lászlót, a „Tirol és Bajorhoni utazások és Bankokrul“ című munkák íróját Balásházy János, Luczenbacher.

Csécsy Imre urat különösen ajánlom Bugát.

Kovács Lászlót különösebben ajánlja

Fogarasi, Bajza József, Szontagh Gusztáv.

XVII. Pauler Tivadart (a' zágrábi académiában jogtanító, szerzője egy még kéziratban levő jeles észjogtannak, 's egyéb — a' Tудо-

mánytárban is megjelent nagybecsű törvénytudományi értekezéseknek, a magyar nemzetiség buzgó apostola Zágrábban) levelező tagnak ajánlja
Szalay L., Schedel Ferencz, Nagy János, Vállas,
Döbrentei Gábor, Eötvös József.

XVIII. Kronperger Antalt, ki magyar grammatikát és több egyházi értekezést írt; Milanóban a' magyar nyelvet 8 évig tanította, 's jelenleg az iparegyesület részéről többnek mint 200 tart magyar leczkétet stb. levelező tagúl ajánlja

Luczenbacher János, Bugát Pál, Györy Sándor, Tarczy Lajos,
Fogarasi János, Vállas Antal, Kiss Károly, Fáy, Szalay.

XIX. Remellay Gustáv Urat, Petrichevich Horváth Lázár urat
Jósika Miklós.

XX. Barra Istvánt Pest vármegye tiszteletbeli orvosát, ki már 1841-ben adta ki nagy szorgalommal és szép tudománynyal dolgozott növénytanát, melly természettudományi irodalmunkban dicsekvésünk tárgya lehet, 's mellyet szerző nagy áldozattal adott ki, levelező tagnak ajánlja Balogh Pál, Bajza József, Kubinyi Ágoston, Bugát, Vállas.

XXI. Toepler Theophil Eduardot, egyikét jelesebb nyelvtudósainknak, 's mint következő munkák szerzőjét: 1. De Pentateuchi interpretationis Alexandriae indole critica hermeneutica. Hali Saxonum 1830. 2. Theoretisch-practische Grammatik der ungarischen Sprache. Pest 1830. Zweite Auflage 1842. 3. Leitfaden zur gründlichen Erlernung der ungarischen Sprache. Pest 1836. 4. Ungarisches Lesebuch mit einem vollstendigen Wortregister. Pest 1837. 5. Német grammatica, a tanuló ifjúság számára. Pest 1839. 6. Latin nyelvtudomány az ifjúság számára. Pest 1841.

's mint a' Tudományos gyűjteményben is több értekezések íróját levelező tagnak ajánlja Balogh Pál, Vállas, Kiss Károly, Fogarasi.

XXII. Doctor Arányi Lajost a kül- és belföld tudósai által örömmel fogadott rendkívüli eredetiségű 's 5 évi külhoni utazásai közt készített izom-réteg-rajz című munka szerzőjét, jelenleg pedig az újon fülállított kórbonecztanak egyetemi tanárát, hazai nyelvünk lelkes művelőjét, és buzgó terjesztőjét levelező tagúl ajánlja

Bugát, Frivaldszky, Tarczy Lajos, Vállas, Gebhardt,
erősen ajánlja Kiss Károly, Fogarasi.

XXIII. Levelező tagnak Tóth Mihály, losonczy ev. ref. lyceum lelkészét és professorát, nagy szónoki tehetségei több jeles kinyomott egyházi magyar beszédei, Észak-Amerika felföldöztetése a' X-ik században czimzett a' francziából fordított értekezése kiadásánál, a' kegyeletekről írt jeles és most sajtó alatt levő munkája, a' közelebb fáradtsággal összeszedett nógrádi palócz tájszavak összeírásánál fogva ajánlja

Kubinyi Ágoston, Tarczy Lajos, Vörösmarty,
Fáy, Frivaldszky, Fogarasi.

XXIV. Balogh Sámuel. Több munkák és értekezések jeles íróját a' szépirodalom 's philosophia mezején 's legközelebb az académiá által is megkoszorúzott író, levelező tagnak ajánlja

Balogh Pál, Vállas, Szontagh Gusztáv, Döbrentei G., Kiss Károly, Gebhardt, Kubinyi Ágoston, Fogarasi, Vásárhelyi, Luczenbacher, Tarczy, Frivaldszky, Sztrokay.

XXV. Sulyánszky Antalt levelező tagnak ajánlja

Jósika Miklós, Kiss Károly, Nagy János.

XXVI. Kazinczy Gábort. Egyikét legjelesb íróinknak a' szépirodalom mezején, levelező tagnak ajánlja Balogh Pál, Vállas.

XXVII. Nagy-Ajtai Kovács Istvánt Kolosvárt, mint lelkes és fáradhatatlan régiségbúvárt, több jeles gyűjtemény kiadóját, ki a társaság felszólítására is szolgált már nekünk, levelező tagul ajánlja

Schedel Ferencz, Kiss Károly.

XXVIII. Tisztelendő Lányi Károly urat, az esztergomi Káptalan könyvtárnokát, a philosophia doctorát, és a kir. m. természettudományi társulat tagját 1. következő munkák tekintetéből: a) Magyarföld egyháztörténetei, Ausztriaházi korszak 3 kötet 1844, jutalmazott munka; b) Magyarok háznépe árpádi korszakban, 2 kötet, a t. t. társaság koszorúzza kézirat; c) Magyarföld történetei vasárnapi olvasók (a köznép) számára (sajtó alatt Pozsonban); d) Keresztyén-catholica vallástudomány, fordítás Weinkopf után; e) Szittya történetek s rokonságok (kézirat a m. t. Társaság tárában, T. Kállay véleménye szerint kiadásra méltó). 2. Több Tudományos utazásaiért, nevezetesen a mult évben Primás Ő Hercegsége költségén bejárta Olaszhont, Angliát és Svajcztot. Melly két rendbeli okokbul ötet levelező tagul ajánlom.

Bugát, mint a m. t. társaság r. taga.

Kállay, Nagy János, Vállas, Döbrentei Gábor.

XXIX. 1. Udvardy Ignác Urat a' római ker. katholika Egyházi Jogtan íróját, melly munka a' nagyjutomra is méltónak véleményeztetett. 2. Botka Tivadar Urat nemes Bars vármegyei mult országgyűlési követet, a' néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény felvilágosítóját és a városi szavazatok ügybeni czáfolat íróját levelező tagokul ajánlja Sztrokay Antal, Gebhardt.

Botkát ajánlja

Szalay, Tarczy, Fogarasi.

XXX. Remellay Gusztáv Urat szabad királyi Ujvédek (Igy) városa Jegyzőjét, jeles írótt annál is inkább Levelező tagnak ajánlja — mivel a Bácskaságban még academiái tagunk nincsen.

Sztrokay Antal, Kállay, Frivaldszky,

Döbrentei Gábor, Jósika Miklós.

XXXI. Nagytiszteletű Szabó Imre urat, veszprémi papi tanház' aligazgatóját, mint az Őrangyal első jeles szerkesztőjét, mint híres magyar szónokot és több költői munkálatairól is ismertest levelező tagul ajánlja

Nagy János, Kiss Károly.

XXXII. Petriyevit Horvát Lázárt, kinek szépirodalmi művei, nemzeti nyelv terjesztő érdemei jól ismertetnek, levelező tagul ajánlja

Döbrentei Gábor, Eötvös József, Vállas Antal, Kiss Károly, Szontagh Gusztáv, Bugát, Fogarasi, Sztrokay, Gebhardt, Nagy János, Vörösmarty, Balogh, Kubinyi Ágoston, Jósika Miklós, Széchenyi István.

XXXIII. Vizér Istvánt, több jeles értekezések íróját, 's legközelebb egy jeles földabrosz kiadóját, levelező tagnak ajánlja

Balogh Pál.

1844-ben december 24-én volt a tagválasztó gyűlés. Előzetesen azonban 17-én is (9. pont) foglalkozott az Akadémia a választással. Szavazattöbbséggel határozott először is (12—9 ellen) abban, hogy legyen választás, másodszer azt határozta el a gyűlés, hogy csak tiszteleti és levelező tagot választ. A december 21-iki ülésen (35. p.) felolvasták az ajánlottak neveit,¹ 24-ikén pedig (69—71. p.) 24 tag választatott. Tiszteleti lett Pyrker László 23, gróf Teleky László 23, gróf Kemény József 20 szavazattal, levelező pedig (hadtudományi) Korponay János 24 szavazattal s az első szavazásra csak még Mészáros Lázár nyert abszolút többséget 21, Purgstaller József 20 és Fest Vilmos 15 szavazattal. Ezután a gyűlés a további szavazás előtt elhatározta (még ötöt kellett volna választani), hogy csak még egyszer szavaz, még akkor is, ha ötnél kevesebb nyer többséget. Tényleg a második szavazásnál csak három nyert többséget: Petrichevich Horváth Lázár 13, Csécsy Imre 12 és Nagy Márton 12 szavazattal s így két helynek betöltése a jövő évi tagválasztó ülésre halasztott.

1844-ben azonban az alapszabályok ismét módosultak s ezúttal a tagválasztás módja is más lett. Ennek alapján 1845-ben a meglevő tiszteleti, rendes és levelező tagokat 6 (nyelvtudományi, philosophiai, történetírási, matematikai, törvénytudományi és természettudományi) osztályba osztották² s elhatározták, hogy ezentúl az osztályok ajánlanak jelölteket az Akadémiának a megválasztásra, s ha az osztály nem ajánlja a jelöltet, nem is lehet tag.

Ezen időtől kezdve a „tagválasztásra vonatkozó iratok“ természetesen kevesbedtek, nem is oly érdekesek s nem is teljesekek, mint 1845 előtt.

¹ 4 tiszteletire (hiányzik a jegyzékben a gr. Kemény Józsefet ajánló jegyzék) és 29 levelező tagságra.

² 1845. évi jegyzőkönyv 47. pontja.

— 1845 —

1845-ből¹ a következő 9 irat² maradt:

I. Tekintetes Nagygyűlés!

A' nyelvtudományi bizottság levelező tagokul ajánlja, 's illetőleg megválasztotta:

Gondol Dánielt, ki a' Kisfaludy-társaságnál kétszer jutalmat nyert szép művei által, és a' nyelvtan körében is ügyesen foglalkozik.

Hutter Antalt, a' Sátorallya-ujhelyi tanodák igazgatóját, kit a' tudományos gyűjteményben kiadott versein, 's értekezésein kívül a' tőle megjelent „Vezérelvek a' magyar irodalomban“, 's kéziratban levő „Kézikönyve a' magyar irodalomnak a' philosophiai ifjúság számára“ ajánlanak.

Frankenburg Adolfot. mint ismeretes novella író, és az életképek' szerkesztőjét.

A' levelező tagokat pedig a' nyelvtudományi osztályban illy renddel véli sorozandóknak: Antal Mihály, Árvay Gergely, Bacszányi János, Barabás Miklós, Bártfay László, Bloch Móricz, Császár Ferencz, Deáky Zsigmond, Egyed Antal, Erdélyi János, Ferenczi István, Gál József, Garai János, Henzlmann Imre, Horváth Lázár, Hunfalvi Pál, Jakab István, Kerekes Ferencz, Kovács Pál, Kriza János, Kuthy Lajos, Markó Károly, Mátray Gábor, Nagy Ignác, Reguly Antal, Szabó István, Széchy Ágoston, Székács József, Szenczy Imre, Szigligeti Eduárd, Tóth Lőrincz, Vachott Sándor.

Kelt Pesten a' folyó 1845-ik évi november hó 15-én tartott ülésből.

Fáy András tiszt. tag, Id. Schedius Lajos t. t.,

Czuczor Gergely r. t., Nagy János r. t.

II. A' történettudományi osztály' folyó évi november' 14. tartott ülésében következő levelező tagok választattak meg: Nagy-ajtai Kovács István, Lányi Károly, Venzel Gusztáv. Kiknek mind hárma történettudományi munkák által tevő magát az olvasó közönségnél ismeretessé.

A' fenn nevezett osztály kéri ezen választásnak az academia' nagygyűlése általi helybehagyatását, 's azon esetre, ha azok' száma sokalattának, a' sor' csonkítását alólról fölfelé kezdendőnek ajánlja.

Péczeley József, Luczenbacher, Bajza József.

III. A' mathematicai osztály tiszteleti tagokul ajánlja: Nagy Károly rendes és Bresztyenszky Béla apát levelező tagot.

Nagy Károly mellett független állása, vagyonsága és tudományok iránti vonzalmán kívül munkái szólnak, mellyek a' követke-

¹ 76/1845. tagválasztásra vonatkozó iratok.

² A VI—VIII. számúak tulajdonképen nem ide tartozók.

zők: 1. Arithmetica; 2. Algebra; 3. Kis számoló; 4. Kis Geometra; 5. Logarithmusok; 6. Égteke.

Bresztyenszky Béla tihanyi apát két rendbeli Algebrát és Mér-
tant írt 's hajdan a' műszavak magyarításán szorgalmasan dolgozott.
Pest Nov. 22-én 1845.

Győry Sándor r. t., Vállas Antal r. t., Kiss Károly r. t.

IV. A' mathematicai osztály vidéki rendes tagúl ajánlja első helyre: Taubner Károly, Fest Vilmos, Bresztyenszky Béla lev. tagokat. Taubner munkái: 1. Szám- és Mértan, 2 köt. 2. A' görbe vonalakról. Jutalmat nyert értekezés. 3. A' kúpmetszetekről. 4. Az egyenletek megoldásáról, Fourier rendszere után. 5. A' földkör meghatározásáról. Bresztyenszky Béla tihanyi Apát két rendbeli Algebrát és mértant írt 's hajdan a' műszavak magyarításán szorgalmasan dolgozott. Fest Vilmos munkái: 1. A' görbe vonalakról, másodrangú jutalmat nyert pályáirat. 2. A' csatornákról, elsőrangú jutalomra méltatott pályamunka. Pest Nov. 22-én 1845.

Győry Sándor r. t., Vállas Antal r. t., Kiss Károly r. t.

V. A' mathematicai osztály vidéki rendes tagul ajánlja második helyre: Fest Vilmos, Taubner Károly, Bresztyenszky Béla lev. tagokat.

Fest Vilmos munkái: (lásd fentebb).

Taubner Károly munkái: (lásd fentebb).

Bresztyenszky Béla munkái: (lásd fentebb).

Pest, Nov. 22-én 1845.

Győry Sándor r. t., Vállas Antal r. t., Kiss Károly r. t.

VI. A' történettudományi osztály következő tiszteleti és levelező tagokat sorozta a' maga osztályához: Gróf Teleky József, Gróf Kemény József, Jankovics Miklós, Bárány Ágoston, Bártfay László, Beely Fidél, Brassai Sámuel, Tunyogi Csapó József, Fényes Elek, Gorove István, Gyurikovics György, Karácson Mihály, Kis Balint, Kis Ferencz, Lassu István, Peregriny Elek, Podhraczký József, Szilágyi Ferencz, Waltherr László, Zsivora György.

Czech János, Péczely József, Luczenbacher,
Bajza József.

VII. Jogtani osztály. Tiszteletiek: Gróf Andrásy György, Deák Ferencz, B. Eötvös József, Fáy András, Gr. Károlyi György, Pulszky Ferencz, Ragályi Tamás, Gr. Széchenyi István, Gr. Teleki József, Gr. Teleki László, B. Wesselényi Miklós urak.

Levelező tagok: Bártfay László, Bertha Sándor, Csapó József, Császár Ferencz, Csacskó Imre, Gr. Dessewffy Emil, Fabriczy Sámuel, Hunfalvy Pál, Kacszkovics Lajos, Karácsony Mihály, B. Kemény Zsigmond, Krainer Imre, Kubinyi Ferencz, Lukács Mór, Szemere Bertalan, Tasner Antal, Gr. Teleki Domokos, Tóth Lőrincz, Trefort Ágoston, Waltherr László, Zsivora György urak.

VIII. a) Bene Ferencz, Kubinyi Ágoston, Stáhly Ignác, Bolyai Farkas, Csécsi Imre, Csorba József, Flor Ferenc, Kerekes Ferenc, Kovács Mihál, Méhes Sámuel, Pólya József, Schöpf Aug., Török János, Török József, Vajda Péter, Viola József, Varga János — Beudant S. Bright. Richárd.

b) A' természettudományi osztályba sorozandó tagok.

tiszteletiek: Nagyságos Bene Ferenc, Stáhly Ignác, Kubinyi Ágoston; levelezők: Csorba József, Flór Ferenc, Kovács Mihál, Kubinyi Ferenc, Peregriny Elek, Pólya József, Schoepf August, Török József, Vajda Péter, Viola József, Varga János.

IX. A' történettudományi osztály november 14. tartott gyűlésében tiszteleti tagúl választván Czech János rendes tagot, a' tekintetes academia' közgyűlését ezen választás' helybe hagyására kéri.

Péczy József, Luczenbacher, Bajza József.

Az 1845-ik évi jegyzőkönyv 76. p. szerint a matematikai osztály ajánlatára Fest Vilmos 20, Taubner 4 és Brestyenszky 2 szavazattal ajánlottak az igazgató tanácsnak.¹ Gondol Dániel 18, Frankenburg Adolf 14 szavazattal a nyelvtudományi osztályba, Pauler Tivadar 25, Szentkirályi Zsigmond 19 szavazattal a philosophiaiba, Kovács István 23 szavazattal a történelmibe és Nendtvich Károly² 22 szavazattal a matematikaiba választott levelezővé.

— 1846 —

1846-ból³ a következő 5 irat maradt meg:

I. A törvénytudományi osztály részéről

Levelező tagokul ajánlatnak:

1. Dercsényi Pál báró, udvari tanácsos „a' Communismusnak egy humánus ellenszeréről“ irt munka írója, a' tudományok barátja, ki az académiá iránt élénk részvéttel viseltetik, 's azt kitűzött jutalomkérdése által is tanusította.

2. Szűcs István debreczeni reform. főiskolai jogtanító, több jogtani munka tudós szerzője.

3. Beöthy Zsigmond, egy m. közjog' szerzője, egyszersmind szépirodalmi számos munkái által ismerős író. —

4. Karvasy Ágoston győri k. academiái professor urat, mint politícai tudományok című munka tudós szerzőjét (!)

Teleki László, Sztrokay Antal, Zsoldos Ignác.

¹ Igazg.-tan. jegyz. 60. p. szerint Fest Vilmos lett r. tag.

² Ajánlása nincs meg az iratok közt.

³ 2/1846. főtítk. ir.

Külföldi levelező tagúl ajánltatik :

Mittermaier Károly heidelbergi egyetemi oktató, a jogtudomány körében számos nagybecsű munka szerzője, ki a magyar jogtan haladásai iránt is legelőnkebb érdekekkel viseltetik, a' magyar váltójog felett becses commentárt irt, 's a' magyar utazókat legszívesebben fogadja, tanítja, utasítja, kihez törvényhozóink közül is többen, mint egyik legalaposb európai jogtudóshoz, tanácsért folyamodtak.

Ugyan a főntebbiek által.

II. Tekintetes Társaság! A nyelvtudományi osztály figyelemmel levén szakbeli számos teendőire 's azért a nyelvtudományban jártas férjfiakat óhajtván osztályába fölvenni :

Levelező tagokul ajánlja :

1. Szilágyi Istvánt, ki jelenleg mármaros-szigeti tanár, a föltett nyelvtudományi kérdésekre beadott feleleteivel kétszer elsőrangú, egyszer pedig tiszteletjutalmat nyert, s a nyelvszakban jártasságának szinte, mint szorgalmának kellő jeleit adta.

2. Szvorényi Józsefet, a hazánkban nem rég önállóvá lett magyar cziszterci rend áldozárát, a székesfejérvári Gymnasiumban ékesszólás tanárát, ki tavaly nyert elsőrangú nyelvszaki pályafeleletével a magyar ékes szókötés körüli jártasságát bebizonyítván, e tekintetben az osztálynak nagy segítségére lehet.

3. Repiczky Jánost, ki a keleti nyelveknek szentelvén magát, mint ezekben szépen jártas az osztálynak szinte hasznos tagja lehet.

Tiszteleti tagúl pedig ajánlja :

Kis Pál nagyvárad Kanonok urat, ki a Theresianumban a magyar nyelv tanítója lévén, — magyar nyelvtant és olvasókönyvet adott ki; és Ferencz Főherczeg, 's koronaörökösnek fíjait magyar nyelvre tanította, és magyar szellemben neveli.

Fáy András tiszteleti tag, Vörösmarty, Nagy János, Czuczor Gergely, Schedel Ferencz.

III. Szőnyi Pált mint ismeretes író a' nevelésről és tanításról, Rónay győri tanítót mint ismeretes íróját a' lélektannak ajánlják

Szilasy, Szontagh Gusztáv, Kállay Ferencz.

IV. A magy. tud. Társaság történeti osztálya f. évi deczember 15-kén új tagok választása végett szakülést tartván, gondos meghányás után a következőkben állapotott meg :

1. Boldogult Kis János halálával megürült ugyan egy vidéki rendes tagság az osztály kebelében, ez azonban azt jelenleg még nem kívánja a tek. Társaság által betöltetni.

II. Levelező tagul az egész osztály egyező értelemmel ajánlja: Wenczel Gusztáv, a bölcelet és jog tanárát s a teréziai lovagnevelő intézetben a magyar történet és statisztika tanítóját, mint a ki Dalmátországi utazása alatt a tek. társaság megbízásában egész készséggel eljár, s az iránt közmegelegedéssel hallott tudósítást is nyújtott be; egyébiránt pedig számos, részint magyar, részint német nyelven

irt, magyar történeti értekezletei által már eddig is szép nevet vívott ki magának; jelenleg pedig városaink középkori állapotát tárgyaló nagyobb történeti mű készítésével foglalkodik.

II. Tekintetbe vévén azt, hogy külföldön leginkább az által mozdíthatja elő érdekeit a tek. társaság, s vívhat ki rokonszenvet maga iránt, ha olly külföldi tudósokat vesz fel kebelébe, kik magyar történeti tárgyakkal már eddig is foglalkodtak, s kikről méltán feltehetni, hogy a magy. Academia tagsága által magokat megtisztelteknek érezvén, a kezdett pályán még nagyobb buzgalmat fognak kifejteni: külföldi tagokul a tek. Academiának a következőket ajánlja:

1. Az európai híri Frehn Keresztélyt, ki részint a IV. Béla király korabeli pénzről beküldött véleményt, részint munkáinak megküldése, részint Reguly utazó társunk iránt tanusított szíveségei által az Academiának kedves szolgálatot tön,

2. Degerandeaú Ágostot, ki „La Transilvanie“ (2 kötet) és: „sur l'origine des Hongrois“ czimú munkái, és

3. Dussieux Lajost, ki „sur les invasions des Hongrois en Europe et specielment en France“ czimú, eddig nagy részben ismeretlen, francia kútfőkből kidolgozott munkája által igen megérdemli az academia figyelmét s méltánylatát.

B. Eötvös József, Bajza József, Péczely József,
Luczenbacher, Horváth Mihály rend. tag.

V. A' matematikai szakosztály Bresztyenszky Béla, tihanyi apát urat köz megegyezéssel tiszteleti tagúl ajánlja.

Tudományos érdemei. Két rendbeli mathematicai munka összesen 4 kötet, melyben a szerzőnek, a' terminologia megmagyarosítása körül, kitünő érdemei vannak.

Jegyzet. A mathematicai szakosztály azon feltételhez köti ajánlását, hogyha Bresztyenszky apát úr írásban megígéri, hogy a szakosztály külön üléseiben megjelenni fog.

Taubner Károly lev. tagot vidéki rendes tagúl ajánlja.

Tudományos érdemei: a) math. kézikönyv 2 kötet; b) koszorúzott math. pályafelelet; c) másodrangú math. pályamunka; d) több tudós math. értekezései.

Dec. 15. 1846.

Györy Sándor, Vállas Antal, mint szakosztályi jegyző, Fest Vilmos r. tag.

Az 1846-iki jegyzőkönyv 40, 41, 43. pontjai szerint levelezők lettek¹ a nyelvtudományi osztályban Szilágyi István és Szvorényi József, a philosophiaiban Szőnyi Pál, a történelmiben Wenzel Gusztáv, a törvénytudományiban Szücs István és Karvasy Ágost, a természettudományiban Petényi Salamon, Hanák János

¹ A jegyzőkönyv szerint „egyenként szavazás alá bocsáttatván“, megválasztattak.

és Kovács Lajos¹; tiszteleti tag lett Kis Pál 20 szavazattal (Brestyenszky 7 szavazattal kisebbségben maradt); a matematikai osztályban rendes tag lett Taubner Károly; külföldi tagokká lettek a történettudományban Fraehn Keresztély, De Gerando Ágost, Dussieux Lajos, a törvénytudományban Mittermaier Károly, a természettudományban pedig Baer Károly, Mandel Lajos és Schneler Gusztáv.

— 1847 —

1847-ből² végül a következő 5 jegyzék maradt fenn:

I. A nyelvtudományi osztály főleg azon tekintetből indulva, hogy több tagtársai legyenek, kik a keleti, s ezekkel rokon nyelvekben alapos ismeretekkel bírván nyelvünk eredeti természetének vizsgálásában, s a keleti nyelvekkel teendő összehasonlításban részént bizfos segédkezeket nyujthatnak, részént illető bírakúl működhetnek; levelező tagokúl kijelöli

1. Repiczky János nevelőt, mint alapos keleti nyelvtudóst, különösen a török, arab, persa és sanskrit nyelvekben jártast, kinek e nyelveken irt eredeti munkákból több fordításai vannak kéziratban. 2. Szőlösy Ferenczet, zimonyi tolmácsot, kit nyomtatásban megjelent Keleti utazásaim s több európai nyelvek ismeretén kívül különösen a török nyelv minden ágainak, továbbá a perzsa és arab nyelvek ismerete ajánl. 3. Ugyan a fennemlített okokból külföldi levelező tagúl Kellgren jelennen Párizsban lakó finn tudóst.

Vörösmarty Mihál, Toldy Ferencz,
Szemere Pál, Czuczor Gergely.

II. A Magyar Tudós Társaság bölcséleti osztályának e. f. 1847-ik évbéli (XVIII-dik) nagygyűlés eleibe terjesztendő bizottmányi jelentése az új tagokat ajánlás tárgyában.

A bölcséleti osztály újonnan kinevezendő tagokúl ajánlja

i. Rendes tagságra Purgstaller Józsefet e második kiadásban is megjelent munkájáért: A bölcsészet elemei, 1843.

ii. Levelező tagságra Rónay Jácintot „Jellemisme“ és „Mutatványok a tapasztalati lélektanból“ című munkáiért. Továbbá Vandrák Andrást „Lelkileges embertan“ és „Philosophiai ethica elemei“ című dolgozatáért.

Döbrentei Gábor, Szilasy János,
Szontagh Gusztáv, Kállay Ferencz.

III. Károlyi Istvánt, gróf Teleky Sámuel fiainak nevelőjét következő jeles (nevelési) munkái tekintetéből „Szünórák, melyeket különböző korú gyermekek mulatságaúl szerzett K. I. Pesten 1845, 8r. 163 lap“; „Gyermeklant 2. kiadás Pest 1847, 8r. 285 lap“; „Hellen-

¹ Ennek az osztálynak ajánlása nincs meg az iratok közt.

² 138/1847. főtítkári iratok.

Anthologia, sorközölt modorban magyarítá K. I. Első folyam. n8r. 200 lap^a levelező tagúl ajánlja Kállay Ferencz, Szontagh Gusztáv, Döbrentei Gábor, Szilasy János.

IV. A' mathematicai osztály részéről közakarattal elválasztattak:

1. Tiszteleti tagúl: Bittnicz Lajos r. tag és szombathelyi kanonok;

2. Vidéki rendes tagúl: Dr. Taubner Károly lev. tag és több mértani munkák írója;

3. Honi levelezőnek: Dr. Arnstein ipartanodai prof. 's a leg-utóbbi mértani pályakérdésnek szerencsés megfejtője;

4. Külföldi levelezőknek: a) Gauss, b) Poncelet, a' francia institut tagja, igen jeles analysta, c) Kőszeghi Mártony Károly az ausztriai Leopold rend vitéze, cs. kir. vezérőrnagy, erősítéskerületi igazgató Morvában stb., mint az „Ueber den Seitendruck der Erde“ jeles munkának szerzője.

Pest, dec. 21., 1847. Gyóry Sándor, Vállas Antal, Kiss Károly.

V. Törvénytudományi osztály-ülés. Decz. 19-én 1847.

Levelező tagokul ajánlatnak: Frank Ignác („Köztörvény Magyarhonban, című jeles munkájáért), Irinyi József (mint az „Úti jegyzetek“ s „az országgyűlés' rendezése“ című munkáknak alapos publicistai ismereteket tanusító szerzője).

Tiszteleti tagságra: Császár Ferencz (folytonos irodalmi buzgalmaért, 's váltójogi és csődt. közhasznú könyveiert), b. Kemény Zsigmond (mint a' „korteskedésről“ című munkának 's egyéb alapos publicistai dolgozatok' írója).

Teleki László, Sztrokay Antal, Zsoldos Ignác. Jegyzé Szalay L.

Az 1847-ik évi jegyzőkönyv 53—5 pontja szerint a nyelvtudományi osztályba „golyóvetés által“ levelező tagnak választott Repiczky János 17 szavazattal 10 ellen, Szőlősy Ferencz 20-al 7 ellen, Kellgrenn ellenben nem választatott meg (7 szavazattal 20 ellen kisebbségben maradt.).

A philosophiai osztályban vidéki 3-ik r. tagnak Purgstaller József 20 szavazattal 7 ellen) ajánltatott az igazgató tanácsnak,¹ levelezőnek pedig megválasztattak Rónay Jácint (19—5 ellen) és Vandrák András (15—12 ellen). Károlyi István kisebbségben maradt (12—15 ellen).

A matematikai osztály ajánlottai közül megválasztott tiszteleti tagnak Bittnicz 21 (4 ellen), belföldi levelezőnek Arnstein 13 (10 ellen), Kőszeghy Mártony Károly² 18 (7 ellen),

¹ Az igazgató-tanács 1853. évi jegyzőkönyvének 18. p. szerint kinevezte. 1846 december 23-ától 1853 márcziusáig nem volt igazgató-tanácsi ülés.

² Belföldinek választatott, mert magyar születésű külföldi tag nem lehetett.

külföldieknek Gauss 12 (11 ellen) és Poncelet 12 (9 ellen) szavazattal. Taubner nem lett rendes tag, mert csak 3 szavazatot nyert (24 ellene szavazott).

A törvénytudományi osztály ajánlottai közül golyózás útján a tiszteletiek megválasztottak (Császár 15-el 12 ellen, Kemény 22 szavazattal 3 ellen), levelezőnek csak Frank 26 szavazattal 1 ellen, Irinyi csak 10 szavazatot nyert 16 ellen.

A többi osztály ajánlásait nem találtam meg. Ezekre vonatkozólag felvilágosítást nyújt a nagygyűlés jegyzőkönyve.

A történettudományi osztály belföldi lev. tagokul ajánlotta :

1. Botka Tivadart, ki a' hajdani magyar alkotmányos állapotokat felvilágosító kisebb, de nagybecsű munkáin kívül írt egy igen jeles munkát a' régi magyar várszerkezetről.

2. Lányi Károlyt, több ismeretes munkák szerzőjét; ki kétszer academiái jutalmat nyert; lev. tagnak már egyszer ajánlva volt, most tehát, midőn ismét jutalomra érdemesítettet, következetlenség nélkül nem mellőzhető.

3. Csengery Antalt, ki, a' napi történetet kezelvén hírlapjában, az által többféle hasznos szolgálatot is tehet az academiának.

4. Palugyay Imrét, a „Megyei Rendszer“ és több jeles munkák szerzőjét.

(Külföldi tagul): Chmel Józsefet, Bécsben a' cs. k. titkos levéltár aligazgatóját, ki mint olyan az intézet látogatóit sok tekintetben segítheti, ezen kívül pedig maga is már több becses adattal járult a' magyar történet kifejtéséhez.

Ezen osztály ajánlottai mind megválasztottak: Botka 21 (4 ellen), Lányi 17 (7 ellen), Csengery 17 (10 ellen), Palugyay 14 szavazattal (12 ellen), Chmel egyhangulag.

A természettudományi osztály ajánlottai végül a következők voltak :

(Külföldi levelező tagul): Heckel Jakab, a' bécsi csász. museum állattani osztályának rendes öre, ki hazánkat több ízben beutazván, annak érdekében számos természet-tudományi adatokat gyűjtött, kiváltképen pedig Magyarország' élő és kövült halairól valódi tudományos-szággal értekezett.

(Belföldi lev. tagokul): a) Pauer Lipót a' kir. magy. természetvizsgáló társulat' könyvtárnoka, ki általában a' természettudomány minden ágaiban jártas 's ki több más érdekes felfedezései közt, legközelebb az erdélyi oláhpáni porondban vegytani úton platint fedezett fel.

b) Schirhuber Móricz, a' természettan tanára Váczon, ki nem csak mint az illető természettani muzeum rendezője, de úgy is mint jeles oktató méltánylást érdemel.

c) Gerenday József orvos doctor, ki a' vegytan terén, úgy a' honi állat- és növénytan körül is szerzett érdemeket.

Ezen ajánlottak közül csak Heckel választatott meg 10 szavazattal (8 ellen), a többiek kisebbségben maradtak (Pauer 11—13 ellen, Schirhuber 10—14 ellen, Gerenday 8 szavazatot nyert 14 ellen.).

A golyózással való szavazás azonban nehézkes lehetett, mert az 59. pont szerint a gyűlés a jövőre elvetette s elhatározta, hogy a szavazás „írásbeli szavazás útján menjen végbe“, vagyis a tagok minden osztályra nézve külön írásban adják be szavazatukat s csak azok lesznek tagok, kik egy szavazás útján általános többséget nyernek.

A szabadságharcz előtt azonban ez volt az utolsó tagválasztó ülés. 1847 deezemberétől kezdve 1858 december 15-éig nem volt nagygyűlés. A szabadságharcz leveretése után megfosztottak nemzeti önállóságunktól s minden téren korlátozták magyar anyanyelvünk használatát is. A hatalom megtúrte, hogy az Akadémia külsüléseit megtarthassa, de tagokat nem választhatott, munkálkodását pedig ellenőrizte, sőt később tulajdonképeni céljától is meg akarta fosztani. A magyarok Istene örködött a hazán, hatalomnak minden támadása meghiusult, a viszonyok annyira javultak, hogy az Akadémia 1858 december 15-én megtarthatta a szabadságharcz utáni első nagygyűlését, a melyen az elhúnyt tagok helyeit betöltötte.

Viszota Gyula.

Jegyzőkönyvi mellékletek.

Jelentés a Gorove-pályázatról.

A)

A 2. sz. pályamű 100 frott negyedívrét lapra terjed. A pályamű első 57 lapja a kérdésre nem tartozó rövid vázlatát adja az aesthetika történetének, saját vallomása szerint, Jánosi Béla művének alapján.

A *komikum elmélete* cz. III. fejezet az 58. és következő lapokon közeledik a voltaképi feladathoz. Elméleti ködben tapogatózva érinti a kérdést. Egy pár észrevétele a komikum physiologiai hatásának illusztrálására elég találó; de azután oly zürzavaros, a régi aesthetika elkopott phraseológiájából merített oly phrasis-halmaz következik, melyből kiténik, hogy szerzőnek nincsenek saját gondolatai és a mély nyomon járó metaphysikus felfogású aesthetikusok eszmekörében nem bir világosan látni.

Szerzőt lelki iránya a metaphysikai felfogáshoz vonja; lelki fejlődése ide sodorja akaratlanul; de aztán modern is akar lenni és Pekár *Positiv aesthetikájá*-ból merített egy pár tétellel megelégszik. Elindul a komikai elemek keresésére. Egy pár lapon szerencsésen kísérli meg a komikai jelenségek fokbeli különbségét megvilágítani. Ez némiképp inductív eljárás volna. De alig van példája. Shakespeare-nél épp a komikumot nem keresi. Egy alakját sem nevezi meg, nem-hogy elemezné. Molière-ről általánosan szól, de legalább okosan.

Stylje több helyt nehézkes, elvont; hanem azért nemes, érzelmes, pathetikus, a mi ugyancsak nem tárgyyszerű annál, a ki a komikumról ír. Aristophanesnek oly öntudatot tulajdonít, minőt a Schlegelek korában adtak. Egyetlen vig alakját nem elemzi. De hát hol marad a vig epos, hol a vig elbeszélés nevesebb képviselőinek méltatása? Az operettel sincs tisztában. Moralisálás nem aesthetika.

Mindent egybefoglalva, e pályamű oly fogyatékosan, oly csekély önállósággal van írva, maga a feladat egész körének fölfogásában oly szűk látókört tanusít, hogy a jutalom kiadását nem hozhatom javaslatba.

Az 1. számú pályamű két vaskos kötet, gépirással írott 357 negyedívrét lapra terjed.

Az egész mű három részre oszlik. Az I. rész szól a *nevetésről*, mely a nevetés physiologiai jelenségével foglalkozik egy újabb physiologiai lélektan alapján. A II. rész a *komikum* kérdésének irodalom-

történetét adja oly széles alapon, hogy, mint maga eldicsekszik, 121 szerzőből 119-et saját munkája alapján ismer és ismertet. E történeti alapvetés igazán szélesnek bizonyul a ráépített épülethez mérten.

A classikus irodalomnak 8 (21—29.), a francia irodalomnak 61 (30—91.), a németnek 77 (92—169.), az angolnak 13 (170—183.), a magyarnak 14 (184—198.) lapot szentel. Minden irodalom íróit a komikum felfogása tekintetében osztályozza és törekszik főbb típusokat állapítani meg: a komikum felfogásának főtypusai köré csoportosítja a rokon szellemeket.

E rész a legtöbb helyt a könyvkivonat benyomását teszi; de mindenesetre nagy szorgalommal, utánjárással és néha igazán nehezen hozzáférhető értekezések felkutatásával és megismertetésével becses szolgálatot tesz.

A magyar aesthetikai irodalomnak a komikumra vonatkozó részét gondosan és kellő értékeléssel méltatja.

A III. rész az *elméleti* rész (199—3—).

E rész nagyon terjedelmes és valóságos anecdotagyűjteménynek a külső képét nyújtja. A régi Aszalai-féle humoros irányú anecdoták helyett szerző valósággal élvezettel duskál különösen a költött bárgyuságot rajzoló elbeszélésekben, a Borsszem Jankó élezeiben, az obscen adomáknak pedig szép kis részt juttat. Aztán minden adoma után veti a komikum osztályozásának schemája szerint a tanulást, mi gyakran izléstelenségre ragadja. Elég a 249., 282., 303., 331., 332., 334. lapokon előforduló durvaságokra utalnom.

Jó gondolat és az inductív módszer szellemében indított kutatásra alkalmas eljárás a humoristikus lapok anyagát bevonni; de azt tömören, a pregnans példák kiválogatásával, mindenütt a komikum megfelelő osztályaihoz szorosabb kapcsolatba kellett volna tenni. Hogy szerző ezt akarta, bizonyítja a *contrast* és *desperata* komikumára felhozott számos példának igazán gondos egybeállítását és helyes méltatását.

A dialectus komikus hatását annál jobban elhanyagolja, pedig ez igen gazdag forrása a komikumnak. Már Aristophanes és Plautus kizsákmányolja. Ott az újabb korban a Fliegende Blätter bámulatosan gazdag dialectus-komikum, ott Tallérosy Zebulon szeretetreméltó humora, melynek accentusát a *tót zember* adja meg.

Nem értem, hogy szerző a humort miért zárja ki a komikum köréből. Jean Paulnál megemlíthette volna neki a humorról szóló fejtegetését, annyival inkább, hogy ellentétes állást foglal el vele szemben.

A komikumot a szinköltészetben igen hízagosan tárgyalja; de a víg epost, a víg elbeszélést, a humoros regényt meg sem említi. Ezeket — saját nyilatkozata szerint — czélzatosan mellőzte. Én azt hiszem, hogy a komikumot igen szűk korlátok közé szorítja.

A komikum osztályozásában helyes ítéletet tanusít. Annyi sok tudományos feldolgozás szempontjából becses anyag van egybeahordva

úgy a történeti, mint az elméleti részben, oly gazdag irodalom fölbúvárlásáról tesz bizonyosságot szerző, hogy hajlandó volnék a jutalom kiadására, ha a három rész nem mutatna oly desperat jellemet.

A nevetésről szóló 1. fejezet értéktelen; a történeti részt tartalmazó nagy terjedelmű második rész fárasztó és a száraz kivonat hatását teszi. A *harmadik* rész becses, de az izléstelenség léptenyomon bosszant, az adomák feleslegét nyújtja, mire nem volt szükség az elméletben. Ez adomagyűjtemény jelen alakjában semmi esetre nem hozható nyilvánosságra.

Az első fejezet mellőzésével, mert szerző úgy sem bír szakértelemmel a nevetés physiológiájának magyarázatához; a második rész összevonása, a harmadik rész adomáinak a szennyes elemektől való kitisztítása és a jelentéktelen rész elhagyása feltétele mellett hajlandó vagyok a jutalomdíj kiadását hozni javaslatba.

Budapest, 1906 márcz. 17.

Hegedűs István I. t.

B)

A most már másodizben kitűzött pályakérdésre (A komikum elmélete) érkezett feleletek közül az I. számú, kétkötetes, terjedelmes mű az 1902-iki pályázat idejéből régi ismerősünk. Az azóta lefolyt idő egyben-másban javára vált. Bővült és rendszeresebbé lett az elméletek történeti áttekintése. Ez a rész — a munkának majdnem fele, melyhez még a második részből is több szakasz (Aristoteles, Hobbes elmélete s a játékelmélet) csatlakozik — szerző nagy olvasottságáról tanúskodik és tanulságos. Nem helyeseljük azonban, hogy írónk válogatás nélkül az ide tartozó gazdag irodalom legkülönbözőbb értékű termékeinek kivonatoló bemutatására törekszik és a teljesség emelése kedvéért néha egészen értéktelent is szorgalommal gyűjt. Ha pl. az aristotelesi tannak semmi újat nem mondó változatain kell minduntalan átvergődnünk, meglankad figyelmünk és érdeklődésünk. Ennél nagyobb baj, hogy a maga, különben helyes álláspontjáról, mely szerint a komikum elméletét konkrét példák elemzésére kell építeni, igazságtalan lesz a más úton járó philosophusok iránt, nem igyekszik tanaikba hatolva ezeket megérteni, történeti szempontból jelentőségüket méltányolni, az elmélet értékes elemeit, esetleges mély intuitióit megtalálni, hanem ítél és elítél. Ilyenkor nem válogatás a kifejezésben. Lippsnek magyarázata „bárgyú“, az „olvashatatlan“ Hartmann és Schelling „teljesen értéktelen fejtegetéseket“, társaik „értéktelen silányságot“ nyújtottak.

Szerző saját elméletében az egész problémát meglehetősen egyoldalulág világítja meg. A komikum érzésének sajtászerűsége nem igen érdekli s a kérdés súlypontja azoknak a tárgyi és logikai feltételeknek megállapításában van, melyek a komikumot előidézik. Jellemző egy nyilatkozata (314.), hogy Hobbes elmélete (mely tudva-

levőleg lélektanilag a káröröm érzéséből magyarázza a komikumot), az ő értelmében nem komikum-elmélet és „ha valaki csak azt keresi, mi okozza a nevetségest, annak Hobbes elméletével semmi dolga sincs“.

A pályamű eredményei gazdag példagyűjteményből vannak elvonva, alapelvét illetően pedig szerző Aristoteles hiba-elméletének alapján áll. Azt halljuk, hogy a görög böles örökre megjelölte a kutatás helyes irányát (199.), csakhogy meghatározása szűk. Nem fér bele az egész igazság (200.). Ennélfogva ki kell bővíteni a contrast-elmélet alapján, mely újabban tudományos igazolást nyert. A komikus contrastos Pictet és mások a közönségestől és megszokottól való feltűnőbb eltérésben, az ember jellemének a helyzettel való ellentétében, összeférhetlen eszmék hirtelen kapcsolatában keresték. Kraepelinnél is feltaláljuk a szemlélt dolog és a bennük levő kép közt, vagy az emberi czélok és ezeknek realizálása közt mutatkozó aránytalanságot.

Szerzőnk azonban a meghatározást szorosabban fogja s ezzel eleve megnehezíti tételének az összes jelenségekre való alkalmazhatóságát. Szerinte komikus contrast akkor áll elő, midőn „a fogalmak (!) közt van megegyezés is, különbözés is“. (Ez azonban az alá- és fölé-, vagy mellérendeltség viszonyában álló összes fogalmak közt feltalálható. Ha ez a viszony csakugyan komikus hatású volna, soha ki nem fogynánk a nevetésből.) „Más szóval — folytatja szerző — ugyanazon állítás vagy cselekedet helyes is, helytelen is.“ (Természetesen más-más szempontból tekintve.) Most szerzőnk minden komikus példában helyes és helytelen oldalt keres és ez a törekvése néha nagyon erőltetett magyarázatokra kényszeríti. Pl. e szóknál: svábbogár, poloska, tyúkszem, valami hiba, gyarlóság, fogyatkozás képzele támad (?). Ez a helytelen oldal (?). És mi most a helyes? Az, hogy ezeknek a fogalmaknak is (!), miket a természet, vagy emberi társaság létrehozott (!!), megvan a létezési joguk (300.). (Ez a mondat szolgáljon egyszersmind annak feltűntetésére, milyen képtelenség csúszik ki néha szerzőnknek siető tolla alól.) A „képtelenségnél“ a fogalmak közt teljes az ellenkezés, az anachronismusnál is, ha Trójánál ágyúkat szerepeltetünk, vagy Ábrahámnak pisztolyt adunk a kezébe, világos a helytelen oldal. De hol van a helyes? Ez valami analogiafélében áll, mely rejtve van s melyet szerző utasítása szerint keresni kell (287. 301.). A fősvény-nél egy személy kocsis is, szakács is. Ez nyilvánvaló helytelenség. Es mi a helyes oldal? Az, hogy a fősvény ember így szokott cselekedni (227.).

Azonban gyakran még az ilyen magyarázatból is kifogyunk. Mikor pl. a bohóc gondosan letisztít egy ülőhelyet s aztán melléje ül a porba, itt csak helytelen oldalt látunk, tehát a contrastnak egyik feltétele, a helyes oldal merőben hiányzik. A helyett, hogy most a contrast tágabb értelmezését fogadná el, szerző inkább arra hajlik, hogy a contrastelmélet általános érvényességét áldozza fel. Pedig a „képtelenség contrast nélkül“ című fejezetben levő példák közt (302.)

sok a disparat fogalom és nyilvánvaló contrast, csakhogy ennek a szónak Pictes-féle értelmében. A meglepetésben s a váratlannak bekövetkezésében sem talál contrastot, pedig mindez a logikai gondolkodás (ítélés, következtetés) arculcsapása.

A műnek, véleményem szerint, leggyengébb része a komikum érzelmének elemzése, mely pedig minden elmélet főtárgya kell hogy legyen. Tárgyalása az utolsó nagyobb fejezetben „Az általános jellemzések“ cím alatt összeállított sokféle anyag közt két pont alatt „A komikummal nem fér össze kellemetlen érzés“ és „Mi okozza a kellemes érzetet?“ összesen hét oldalon foglal helyet. Szerző eltér Kraepelin-ék „gyönyör-fájdalom“ elméletétől, mely a komikum hatásában bizonyos kellemetlen elemet (Unlustcomponens) is megállapít és Aristotelesnek arra a kijelentésére hivatkozva, hogy minden, a mi nevetést okoz, gyönyört kelt, kijelenti, hogy a komikum tiszta öröme érzet s mihelyt valami „Unlust“ vegyül bele (ha pl. a nevetés a hallgatónak vagy hozzá közelálló személynek rovására esik, vagy ha nem igaz, erkölestelen, unott, undorító a dolog), megromlik a komikus hatás. Ezt nem vonhatjuk kétségbe, mert a felhozott körülmények egyenesen a benyomás esztetikai jellegét veszélyeztetik, de azért nem szükséges odáig menni, hogy a komikum érzésének egyáltalában, vagy fejlődése egész folyamatában tiszta gyönyörjelletet tulajdonítsunk. Csak egyet említve pl. a morális contrastnál, melyet pedig szerző komikus erejűnek ismer el, a moraliter helyes és helytelen összeütközésekor s a helytelenek győzelmekor elegyítetlen, tiszta gyönyört feltételezni, igen bajos (238. l.). A kérdés tehát nem olyan egyszerű és Aristoteles tekintélye sem segít át a bajon. Itt sajnálattal nélkülözzük szerzőnkél a mélyebb lélektani tanulmányokat. Az érzéscontrast fejtegetését mellőzi, Wundt feltevését az érzelmek körében mutatkozó feszültségről és megoldódásról (Spannungs- und Lösungsempfinden), melyre pedig a komikum bizonyos fajainál előforduló hullámzó lelki állapot egyenesen ráutalni látszik, szintén elhallgatja és általában kevésbé figyel a complex érzésekre, a lelki életben minden pillanatban lefolyó assimilálódás jelenségeire, a képzetkapcsolatokat kísérő érzésösszeolvadások finomságaira.

A műnek hiányával tudom be, hogy a humor számára nincs tere. (357.) Ha egyébert nem, már csak a fogalmak éles elválasztása kedvéért is figyelemmel kellett volna lennie a szomszédos területekre. Ebből a szempontból nem rosszaljuk az erotikusnak és obscöennek érintését sem, de a felhozott példabokréta bűzös virágaiból nem kérünk. Hiszen úgy sem tartoznak a komikum körébe.

A figyelmes olvasó néhol nélkülözni fogja a műben a tárgyalás rendszerességét. Kifejezései és műszavai is észrevételekre adnak okot. Az „érzet“ szót gyakran használja érzés helyett. A „természetes és nem természetes nevetés“ elnevezést sem tartom szerencsésnek. (Természetes az öröm s a komikum nevetése, nem természetes pl. a csik-

landozás folytán keletkező.) A szójátéknál a contrastot pusztán „hangzasi“-nak mondja (268. 272.), pedig a hasonlóan vagy teljesen egyformán hangzó szó itt csak rendkívül különböző két értelmével hat furcsán. Az „érzéki“ komikum elnevezésén is megütközünk. Szerzőnk első sorban a látással felfogható komikumra, tehát a cselekvés, a test és öltözet komikumára gondolt s a hallás köréből mindarra, a mi nincs szókhöz, nyelvi kifejezéshez kötve. — Ez körülbelül megfelel Kraepelin „szemléleti komikum“-ának. Úgy látszik azonban, itt a különböző elnevezés alatt különböző felfogások húzódnak meg. Mintha szerzőnek az volna a nézete, hogy a komikumot közvetlenül az érzéki felfogás körében kell keresni. Erre mutat, hogy a komikumot az alsóbb érzékekre, az izlésre (sőt a szaglásra és tapintásra) is ki akarja terjeszteni (203.). Példája azonban nem meggyőző. Kraepelinnel azt tartjuk, hogy az érzéki tapasztalás körében nincs komikum. (Gross is kimutatta, hogy már a csiklandozás hatásához is bizonyos lelki tényező felvétele szükséges.) Az „értelmi komikum“ elnevezést is önkényesen a nyelvi komikum számára foglalja le.

Még csak egyet. Azt olvassuk, hogy a zenében a disharmonia komikus (202.). Hány modern zenedarabban ül a dissonantia orgiákat, a nélkül, hogy a komikumnak csak legkisebb fuvallatát is éreznők.

Mint látható, a műnek elég hibája és hiánya van. Készségesen elismerem azonban, hogy vannak előnyei és jelességei is. Meg kell említenem szerző komoly törekvését, nagy olvasottságát. Értékes a történeti áttekintés s a második részben a komikum sokféle nyilvánulásának fajok és csoportok szerint való elrendezése, tehát a logikai-schematikus áttekintés. Egyes részei is jól beválnak. Sikerült többi közt a nyelvkomikum fejezete s ebben a szójáték fajainak felsorolása. Irodalmunkban eddig a komikumnak ilyen terjedelmes és beható fejtegetése hiányzik s a mű kellő pótlás és kiigazítás után, kivált a külföldi elmélet állásának megismertetésével s az egész anyagnak tájékoztató összeállításával s elrendezésével hasznossá válhatik. Bizom abban, hogy a szerző azzal a szorgalommal és komolysággal, melynek most is tanujelét adta, képes lesz munkáját javítani, tökéletesíteni. Ezért a pályaművet feltételes jutalmazásra ajánlom, azzal a határozott kikötéssel, hogy a szerző tanulmányait egészítse ki, művét gondosan dolgozza át, a contrast kérdését vizsgálja újból át és főleg a lélektani megalapozást mélyítse.

A II. számú pályamű összesen száz negyedrért oldalra terjed, de ennek is alig fele van kapcsolatban a komikum elméletével. Az első fejezetben egy aesthetika-történeti mű kivonataképen az aesthetikai elmélet fejlődésének áttekintését, a másodikban az aesthetikai érzetek lélektani fejtegetését adja. A komikumról, mely szerző szerint „a szép és rút érzetelemeit együttesen kelti fel“, először az 58. oldalon hallunk s a problema nagy nehézségeit alig érintve, rövidesen átesünk az egész kérdésem. Jellemzésére felhozzuk, hogy a komikum-

ban összekapcsolt elemeket alakiaknak tekinti, míg a tartalmi kapcsolatot a tragikumhoz sorolja. Néhány oldallal később (63.) társított képzetekről beszél, melyek mellőzése „a hatás komikus színezetét teljesen letörli“, majd a tartalom és alak ellentétét jelöli meg a komikus hatás feltételül (70.). A vázlatos és zavaros tárgyaláshoz csatlakozik annak futó jelzése, hogy a természetben és a művészetekben mennyiben érvényesülhet a komikum. Az utolsó fejezet jó részét a komédia története tölti be. A szerző még itt is kevés önállóságot tanúsít. A mű a pályadíj odaítélésénél számba nem jöhetett.

Budapesten, 1907 márczius 17.

Jánosi Béla, I. tag.

A jeligés levél felbontatván, szerző gyanánt *Szigetvári Iván* tünt ki. A pályadíj neki kiadatott.

Magyar szépirodalom dán fordításban.

1851—1904.

1. Eventyr og Sagn fra Ungarn. (Mesék és mondák Magyarországból). Fordította *Nyegaard, H. H.* Kopenhága 1851. (I—V Stier G. után, VI—XVI Pulszky Teréz után).

2. PERŐFI SÁNDOR: Digte. (Költeményei). (Németből) fordította *Thurah C. H.* Kopenhága 1867. (Életrajzi előszóval).

3. JÓKAI MÓR: De fattige Rige. (Szegény gazdagok). (Németből) ford. *Damkier A.* Kopenhága 1875.

4. JÓKAI MÓR: Eh Guldmenneske. (Az aranyember). (Németből) ford. *Damkier A.* Kopenhága 1874.

5. JÓKAI MÓR: Manden med Stenhjertet. (A kőszívű ember fiai). A fordítás névtelenül. A „Folkets Avis“ tárczája. Kopenhága 1874.

6. JÓKAI MÓR: Kjarlighedens Narre. (Szerelem bolondjai) Ford. *Damkier A.* Kopenhága 1875.

7. JÓKAI MÓR: Andre Tider, andre Mennesker. (Más idők, más emberek?). A ford. névtelenül. Kopenhága 1877.

8. JÓKAI MÓR: Min, din, sin. (Enyém, tied, övé). A ford. névtelenül. Kopenhága 1877.

9. JÓKAI MÓR: Friheden under Sneen. (Szabadság a hó alatt.) A ford. névtelenül. Kopenhága 1880.

10. MIKSZÁTH KÁLMÁN: Novelletter fra Ungarn. (Novellák Magyarországból). Ford. *Schumacher Sándor.* Kopenhága 1885. (Az arany kisasszony, História egy házasságról és három elbeszélés a Jó palócokból.) (I. III—V németből, II. magyarból ford.)

11. CSIKY GERGELY: Proletarer. (Ploretárok.) „A magyar dráma“ című előszóval, ford. *Schumacher Sándor.* Kopenhága 1892.

12. JÓKAI MÓR: Sort Blod. (A fekete vér.) A ford. névtelenül. Az „Adresseavisen“ tárczája. Kopenhága 1892.

13. MIKSZÁTH KÁLMÁN: Slovakiske Landsbyhistorier. (Tót falusi történetek.) Ford. *Schumacher Sándor*. Kopenhága 1893. (A lohinai fű, a fekete folt, Lapaj és Jasztrab.)

14. CSIKY GERGELY: Nemesis. (Arnold). Ford. *Schumacher Sándor*. Kopenhága 1893.

15. CSIKY GERGELY: Et Sisypnos Arbeide. (Sisyphus munkája.) Ford. *Schumacher Sándor*. Kopenhága 1894.

16. Ungarske Felkeeventyr. (Magyar népmesék). Erdélyi, Gyulai és Arany gyűjteményei után ford. *Schumacher Sándor*. Kopenhága 1894.

17. B. EÖTVÖS JÓZSEF: Landsbnotaren. (A falu jegyzője.) A ford. névtelenül. Az „Aalborg Stiftstidende“ tárczája. Németből ford. *Aalborg*. 1894.

18. HERCZEG FERENCZ: Oberstens Datten. (Simon Zsuzsa.) Ford. *Schumacher Sándor*. Kopenhága 1896.

19. MIKSZÁTH KÁLMÁN: Eiendom til Salg. (Az eladó birtok.) A ford. névtelenül. Az „Aalborg Stiftstidende“ tárczája. Francziából ford. *Aalborg* 1897.

20. GYULAI PÁL: En gammel Herregaard. (Egy régi udvarház utolsó gazdája.) Ford. *Schumacher Sándor*. (Életrajzi előszóval.) Kopenhága 1902.

21. HERCZEG FERENCZ: Frökenerne Gyurkovics. (A Gyurkovics leányok.) Ford. *Schumacher Sándor*. Kopenhága 1904.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

HUSZONKETTEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Hetedik összes ülés.

1906 október 8-án.

KAUTZ GYULA akadémiai másodelnök úr elnöklete alatt jelen voltak Gyulai Pál t. t. — Concha Győző, Fejérpataky László, Fraknoi Vilmos, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Hegedűs Sándor, König Gyula, Ortvyay Tivadar, Pauer Imre, Schuller Alajos, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Thaly Kálmán, Wlassics Gyula r. tt. — Badiés Ferencz, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedűs István, Kégl Sándor, Kövesligethy Radó, Lehr Albert, Magyary Géza, Melich János, Négyesy László, Némethy Géza, id. Szinnyei József, Thirring Gusztáv, Vári Rezső l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

156. Másodelnök úr mély megilletődéssel bejelenti az Akadémiánkat az utolsó összes ülés óta ért veszteségeket: aug. 19-én hunyt el Csaplár Benedek lt. történet- és irodalomtörténetíró, ki Akadémiánknak 1886 óta volt tagja; szept. 5-én Boltzmann Lajos kt. bécsi egyetemi tanár, kitűnő physikus, kit Akadémiánk 1900-ban választott külső tagjai sorába; és szept. 8-án Hőgyes Endre rt. kiváló természettudós, ki Akadémiánknak 1882 óta lev., 1889 óta rendes tagja volt. — Az összes ülés mély részvétének e jegyzőkönyvben is kifejezést ad és fölhívja a II. és III. osztályt, hogy az elhunytaknak nagy érdemeit méltóan megőrkítő emlékbeszédekről gondoskodjanak.

157. Főtitkár bemutatja a f. évi szept. 30-ig beérkezett pályamunkákat (l. Akad. Ért. 203. f. 576. l.). — A jeligés levelek FRÖHLICH IZIDOR r. és BOROVSKY SAMU l. tagok közreműködésével elnöki lepecséltetve, irattárba helyeztetnek, a pályaművek pedig az illető osztályoknak megbirálatás végett kiadatnak.

158. Főtitkár jelenti, hogy a Rákóczi-ünnepélyek épp abba az időbe esnek, mikor Akadémiánk rendes összes és rendkívüli nagygyűlését határozta megtartani. Azért javasolja: 1. hogy az október 29-ére megállapított összes ülés maradjon el; 2. hogy az ugyanezen napra kitűzött rendkívüli nagygyűlés f. évi november 5-én, az I. osztály ülése előtt tartassék meg; 3. hogy az okt. 29-iki összes ülésre kitűzött jelentés a Péczely-regénypályázatról a novemberi összes ülésre halasztassék. — Az összes ülés mind a három javaslatot elfogadja.

159. Főtitkár jelenti, hogy a kereskedelemügyi magy. kir. miniszter úr a mértékek használata és ellenőrzése ügyében f. évi július 25-én tanácskozmányt hívott össze és felkérte a M. T. Akadémiát, hogy abban képviseltesse magát, mire Elnök úr Akadémiánk

képviselével FRÖHLICH IZIDOR r. és HOÓR-TEMPIS MÓR l. tagokat bízta meg. E tanácskozmány közreműködésével létrejött „Törvényjavaslatot a mértékek használatáról és ellenőrzéséről“ ugyanaz a miniszter úr aug. 31-én oly felhívással küldte meg az Akadémiának, hogy e javaslatnak 2—13 §§-airól tudományos szempontból szept. 15-ig véleményt mondani sziveskedjék. Szünetidőben akadémiai bizottságot nem lehetvén kiküldeni, főtítkár az Elnök úr hozzájárulásával ad hoc bizottságot hívott össze, melybe az Akadémia részéről a következő tagokat kérte föl: b. EÖTVÖS LORÁND (elnök), FRÖHLICH IZIDOR (előadó), SCHULLER ALAJOS, SZILY KÁLMÁN, WARTHA VINCZE r. és BODOLA LAJOS, HOÓR-TEMPIS MÓR és ZIPERNOVSZKY KÁROLY l. tagok. E bizottság munkálata folyó évi szept. 20-án ment föl az illetékes miniszter úrhoz, oly megjegyzéssel, „hogy a működött értekezlet nem volt tulajdonképpeni akadémiai bizottság, a milyen a szünetidőben nem volt kiküldhető, hanem ad hoc egybehívott szakbizottság, melyben azonban az Akadémia mindazon tagjai résztvettek, a kik a kérdéses ügyben első sorban szakférfiaknak tekintetők“. — Helyeslő tudomásul van.

160. Főtítkár jelenti, hogy az Országos Középiskolai Tanár-egylet meghívta az Akadémiát f. é. július 2. és 3-án tartandó nagygyűlésére, mit Elnök úr távirati üdvözléssel viszonzott. — Tudomásul van.

161. Főtítkár jelenti, hogy Jókai Mór svábhegyi mellszobrának leleplezésén folyó évi szept. 8-án FERENCZI ZOLTÁN lt., — a kolozsvári nemzeti színház ünnepélyén f. é. szept. 7. és 8-án HARASZTI GYULA lt., — Balassa Bálint hibbei temetésén folyó évi aug. 27-én BERCSIK ÁRPÁD lt., — a budapesti egyetem megnyitó ünnepélyén f. évi szept. 15-én a főtítkár, — Semmelweis Ignác budapesti szobrának leleplezésén f. évi szept. 30-án a főtítkár, — az aradi vértanúk emlékére a budapesti ferenczrendiektől tartott gyászmisén f. évi okt. 6-án id. SZINNYEI JÓZSEF és HEGEDŰS ISTVÁN l. tagok képviselték az Akadémiát. — Tudomásul van.

162. A turini történelmi társulat meghívta az Akadémiát, f. évi szept. 3—6. tartandó történelmi congressusra, mit üdvözlő távirattal viszonztunk. — Tudomásul van.

163. Az Akadémia meghívást kapott a verseczi polgárság által f. évi szept. 29-én és 30-án Szeria Popovics János verseczi drámaíró és költő születésének 100-dik és halálának 50-dik évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyre. Üdvözlő távirat ment. — Tudomásul van.

164. Főtítkár bemutatja a Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat meghívóját a f. é. október 28-án tartandó közgyűlésére — és az Eperjesi Széchenyi-kör meghívóját a folyó évi október hó 14-én tartandó Greguss Ágost-ünnepélyre. — A meghívók további eljárás végett kiadatnak a II., illetőleg I. osztálynak.

165. Főtítkár bemutatja M. J. de Goeje egyetemi tanárnak Leiden 1906. június 23-án és Dr. von Neumayer v. b. t. tanácsosnak Weissenheim 1906. szept. 6-án kelt leveleit, melyekben a M. T. Akadémiának üdvözléteért legmélyebb köszönetüknek adnak kifejezést. — Tudomásul van.

166. A norvég Tudom. Akadémia Christiania 1906 június 28-án mély köszönetet mond az Ibsen Henrik halála alkalmából Akadémiánk részéről kifejezett részvétért. — Tudomásul van.

167. Kövesligethy Radó lt. mint a Földregzési observatorium igazgatója, Budapest, 1906. jul. 16-án hálás köszönetet mond a M. T. Akadémia adományából beszerzett Wiechert-féle ingáért. — Tudomásul van.

168. Gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr Budapest, 1906 szept. 15-éről értesíti az Akadémiát, hogy Ő cs. és apost. kir. Felsége f. évi szept. 6. kelt legfelsőbb elhatározásával özv. GOMPERZ ZSIGMONDNÉ úrhölgynek a koronás arany érdemkeresztet legkegyelmesebben adományozni méltóztatott. — Örvendetes tudomásul van.

169. A Szótári bizottság 1905. szept. 19-én tartott üléséből kéri az Akadémiát, hogy az Ügyrendnek azon intézkedését, mely szerint a bizottság határozatképességéhez legalább 11 tag jelenléte szükséges, hatályon kívül helyezni méltóztatassék. — Elfogadjatik.

170. Az Akadémia könyvtára f. é. június vége óta a következő adományokat vette: 1. A vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszteriumtól: „Magyarország közoktatásügye az 1904-ik évben“ (4 pld.). — 2. A kereskedelemügyi m. kir. miniszteriumtól: Az 1906. évi milánói nemzetk. kiállítás magyar osztályáról készített általános katalógus. — 3. Chyzer Kornél l. tagtól: Téli gyűjtés Zelenikán. — 4. Thirring Gusztáv l. tagtól: Budapest székesfőváros statisztikai Évkönyve. — 5. Lörenthey Imre l. tagtól: a) Adatok a balatonmelléki pannoniakorú rétegek faunájához; b) Beiträge zur Fauna und stratigraphischen Lage der pannonischen Schichten in der Umgebung des Balatonsées. — 6. Setälä E. N. k. tagtól: Zur Herkunft und Chronologie der älteren germanischen Lehnwörter. — 7. A kolozsvári tudományegyetemtől: A kolozsvári m. kir. Ferencz József tudományegyetemnek Évkönyve. — 8. Gróf Kuun Gézántól: Souvenir du comte Géza Kuun d'Ósdola. — 9. A brassói m. kir. áll. főreáliskola igazgatójától: XXXI. Értesítő. — 10. Herman Ottótól: A nyil. — 11. Yolland Artúról: Alexander Petőfi. — 12. Waldeck Oszkártól: Das latente Ich. — 13. Dr. Láng Nándortól: A görög műveltség emlékeinek föl kutatása. — 14. Dr. Gerő Ernőtől: Az esküdtszék reformja az általános választói jog alapján. — 15. Fränkel Bertalantól: Nagy Erdélyi Fejedelemségbeli nevezetesebb törvényes dolgok stb. nem különben a nemes székely nemzetnek nevezetesebb különös törvényei és utasítás az esketéseknél végbenvitelére. Kolozsvár. 1818. — 16. Dr. Kérészy Zoltántól: Rendí országgyűlésünk tanácskozási módja. — 17. Vajda Viktortól: Elveszett boldogság. — 18. Detrich Tibor Gézától: A detrichfalvi illetve benedekfalvi Detrich és az ezzel egy törzsből eredő családok leszármazási táblája 1230. évtől. — 19. Brioschi Francescotól: Opere Matematiche. — 20. Dr. Guerrini Guidótól: Sulla funzione dei muscoli degenerati. (III. közl.) — 21. Charles Janetól: a) Anatomie de la tête du Latius Niger. b) Description du matériel d'une petite installation scientifique. — 22. S. M. Losanitschtól: Die Grenzen des periodischen Systems der chemischen Elemente. — 23. C. Patkarovtól: Sziberia földrajza és statisztikája. — A kéziratár részére, Gyulai Pál t. tagtól: „Cantu: Az olasz irodalom történeté“-t és „Demogeot: A francia irodalom történeté“-t, mindkét munkát Váry Gellért fordításában. — Köszönettel vétetnek.

172. A M. T. Akadémia kiadásában f. é. június vége óta a következő munkák jelentek meg: 1. Athenaeum. XV. évf. 3. sz. — 2. Akadémiai Értesítő. 200—201. füz. — 3. Archaeologiai Értesítő. XXVI. 3. füz. — 4. Matematikai és természettudományi Értesítő. XXIV. köt. 3. füz. — 5. Irodalomtörténeti Közlemények. XVI. évf. 2. füz. — 6. Nyelvtudományi Közlemények. XXXVI. köt. 2. füz. — 7. Dr. Domanovszky Sándor. Kézai Simon mester krónikája. — 8. Hamper József r. t. A Nemzeti Múzeum legrégebb pannoniakorú sirtáblái. (Történettudományi Értekezések. XXI. 1. sz.) — 9. Hegedűs Stephanus, Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum

spectantia. — 10. Mágócsy-Dietz Sándor I. t. Emlékbeszéd Staub Móricz I. t. fölött. (Emlékbeszédek. XIII. 3. sz.) — 11. Melich János I. t. Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. (Nyelvtudományi Értekezések. XIX. 9. sz.) — 12. Dr. Sigmond Elek. A könnyen átsajátítható phosphorsav jelentősége és meghatározása talajaink trágyaszükségletének megállapítása czéljából. (Mathem. és Természettud. Közlemények. XXIX. 1. sz.) — 13. Czimplap a Mathem. és Természettudományi Közlemények XXVIII. kötetéhez. — 14. Téglás Gábor I. t. Limes-tanulmányok. (Történettudományi Értekezések. XXI. 2. sz.) — Nem akadémiai kiadványok: Történelmi Tár. VII: 3; Közgazdasági Szemle XXXVI: 1. 2. 3.; Mathemat. u. Naturwissensch. Berichte aus Ungarn. XXIII. Bd. — Tudomásul van.

173. Másodelnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére CONCHA Győző r. és THIRRING GUSZTÁV I. tagokat kéri föl.

HUSZONHARMADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály hatodik ülése.

1906 október 8-án.

GOLDZIEHER IONÁ CZ osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Gyulai Pál t. t. — Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos r. tt. — Badics Ferencz, Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Kégl Sándor, Lehr Albert, Melich János, Négyesy László, Némethy Géza, Petz Gedeon, id. Szinyei József, Vári Rezső I. t. — *Más osztályokból*: Fejérpataky László, Fröhlich Izidor, Hegedüs Sándor, König Gyula, Pauer Imre, Ortway Tivadar, Szily Kálmán r. tt. — Balogh Jenő, Borovszky Samu, Magyary Géza I. t. — Jegyző: ifj. Szinyei József osztálytitkár.

174. NÉMETHY GÉZA I. t.: „Ovidius Szerelmeinek új kiadásáról“.

175. BADICS FERENCZ I. t. bemutatja Zrinyi Miklós költői műveinek Széchy-féle akadémiai kiadását.

176. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére PECZ VILMOS r. és NÉMETHY GÉZA I. tagokat kéri föl.

HUSZONNEGYEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály hatodik ülése.

1906 október 15-én.

BERZEVICZY ALBERT t. tag elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Concha Győző, Csánki Dezső, Hegedüs Sándor, Ortway Tivadar, r. tt. — Angyal Dávid, Borovszky Samu, Csontos János, Ferdinandy Géza, Gaal Jenő, Magyary Géza, Nagy Gyula, Reiner János, Thirring Gusztáv I. t. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

177. BOROVSZKY SAMU I. t. bemutatja Lukinich Imre vendég: „I. Rákóczy György törekvése a lengyel királyságra“ című dolgozatát.

178. A II. osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére HEGEDÜS SÁNDOR r. és BOROVSZKY SAMU I. tagot kéri föl.

HUSZONÖTÖDIK AKADEMIAI ÜLÉS.

A III. osztály hatodik ülése.

1906 október 22-én.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Entz Géza, b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Horváth Géza, Hossay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Koch Antal, Krenner József, Lengyel Béla, Lenhossék Mihály, Szily Kálmán r. tt. — *Bugarszky István, Daday Jenő, Kétly Károly, Kövesligethy Radó, Kürschák József, Lörenthey Imre, Mágócsy-Dietz Sándor, Ónodi Adolf, Winkler Lajos, Zipernovszky Károly* l. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Heinrich Gusztáv, Pauer Imre r. tt. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

179. DADAY JENŐ l. t.: „Egy középafrikai édesvízi rák post-embryonális fejlődésmenete.“

180. ÓNODI ADOLF l. t.: a) „Az orr üregeinek viszonya a látóideghez“. — b) „Az orrbajok által okozott ellenoldali vakság tanáról“.

181. Klein Gyula r. t. előterjeszti Tuzson János részéről: „A kleistomania egy új esetéről“.

182. DONATH GYULA részéről: „Az epileptikus görcsrohamot előidéző anyagokról“, előterjeszti Kétly Károly l. t.

183. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KLEIN GYULA r. és DADAY JENŐ l. tagokat kéri föl.

Kisebb közlések.

Ferenzi Zoltán lt. beszéde a Széchenyi-kör által 1906. évi okt. 14-én Eperjesen rendezett Greguss Ágost-ünnepélyen:

Tisztelt ünneplő közönség! Midőn a Magyar Tudományos Akadémia nevében, melynek az ünnepelt férfiú 1858 decz. 15-ike óta levelező, majd rendes és végül igazgató-tanácsi tagja volt, valamint a Muzzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa nevében, melynek tagja természetesen nem lehetett, de melynek, mint minden hasonló művelődési intézményünknek, létrejöhetségét egész életének tartalmával előkészítette és nemcsak megálmodta, hanem mintegy meg is jósolta: a mélyen tisztelt Elnökség szives beleegyezésével felszólalok, czéлом nem Greguss Ágostról valami újat mondani, vagy hosszabb beszédet tartani; sem arról elmélkedni, hogy mi méltó feladat e kiváló férfiú emlékét ünnepelni. Főleg erről az utóbbiról részletezésbe bocsátkozni sehol sem volna fölöslegesebb, mint éppen itt, szülővárosában, hol az első, a legszebb benyomásokat nyerte, melyek apja példájával együtt életének mindvégig legdrágább kincsei maradtak; mert hiszen éppen ez ünnep tanújele, hogy nekünk ide Gregussról tanulni; és nem lelkesedést hozni, hanem lelkesedésre buzdulni kellett eljönnünk és megtöltenünk kifáradt s közönyösödni hajlandó szívünket szeretettel, melegséggel, az élet ritka ünnepeinek hangulatával.

Feladatomban tehát csupán tolmácsolni a Magyar Tudományos Akadémia s a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa üdvözlését; elmondani azt, hogy a jeles férfiú emléke ezekben a tudományos és művelődési nagy társulatokban ma is élő, ma is ható; magyarsága, nemzeti lelkesedése, a tudomány iránti rajongása, nemesen tisztá-
 érse, a szépnak bámulatos érzéssel és tudással való költői és bölcsészi felfogása s élénk szemlélete, a szép tudományának finom bölcséleti érzékkel való tárgyalása, mindezekben apostolszerű munkássága: ma is, mint legszükségesebb nemzeti erények, ugyanazon feltételek közt munkálkodnak a köztudatban; mindenütt, hol a haza emelkedéséért, a tudásnak és nemes eszményeknek komoly kitézése által, lelkesedő honfiak egyetértve cselekesznek, ő velök működik és mint egyik szellemi vezetőnk, oktat, biztat, fölemel, lelkesít s az eszményt mint megközelíthető valóságot, közelhozza, de az önzetlen és érdek nélküli kirtartás jutalmául tüzvén ki, egyszersmind egy tökéletesebb emberi nemzedék birtokának mutatja be. Mert senki sem hirdethette volna inkább, mint ő tette, hogy az ember azért teremtetett, hogy önmagát felülmulja.

A mióta csak kiváló szellemek működnek az emberiségben, egy sem volt, kinek jelszava ne 'ez lett volna: csak fölfelé! Ez volt a Gregussé is. És minő rendkívüli erőt adott neki természeti hajlama s a legszebb dolgok ismeretéből merített lelkesedése, felfogásának világossága, a bölcséletre kiváló adománya, hogy ezt ne csak hirdesse, hanem az életbe sikeres átültetését munkálja!

Nem világos-e tehát, hogy egy ily szellem nem lehetett más, mint ellensége az anyaghoz tapadó, az eszmény tagadását vagy legalább is leszállítást hirdető materializmusnak; hogy nem lehetett más, mint kinél a tudomány hittel jár karöltve; hogy csak olyan lehetett, a ki az eszmék és tényleges ismeretek együtthatásának szükségét felismerve, a költészetet és tudományt összeolvasztja működésében; hogy mint kiválóan oktató szellem, oly nagy odaadással fordult irodalomban, életpályája megválasztásában, tudományos működésében a didaxishoz, hogy még a legmagasabbra oly méltán tartott művészetben is egy nemzeti, egy társadalmi, egy gyakorlati kötelességet nem csak elgondolt, hanem egyenesen a művészet lényegéből következtetett, t. i. a lelkek emelését, tisztítását, az értelem irányítását és elragadását a szépség szemléltetése által; hogy továbbá rendszerező, osztályozó, meghatározó, megkülönböztető, részletező, az anyag és szellem dualizmusát és harmoniáját hirdető elemző szellemével reméljen és higgyen az igazságban és ennek győzelmében; hogy világnézetének alapelveül a mindenség változatosságában az összhangot tegye; hogy higgyen az eljövendő időben a szellemek oly köztársaságában, melyben a szépség fog elnökölni; hogy lelkesedő optimizmusában a mindenségnek kiválóan aesthetikai felfogása legyen uralkodó

? És éppen ezért csak természetes, hogy ő az *Aesthetikát*,

melynek Szerdahelyi György, Greguss Mihály, Schedius Lajos, Nyiry István, Purgstaller József után időrendben és más tekintetben is első rendszeres művelője s az egyetemen első tanára volt, tette egész bölcsélete központjává, melyet kiválóan saját tudományának mond nem egy alkalommal.

Ez a férfiú és ilyen férfiú írhatta csak le e sorokat: „Az összhang kívánja, hogy a tudományos igazságok az életben is érvényesüljenek; hogy az erkölcs változatlan elveinek is megfeleljenek; kívánja, hogy az ember ösérzelmével is egyezzenek, mely a tökéletesség eszményeért lángol s fonák és együgyű, sőt vérengző nyilatkozataiban is magasabb rendeltetéséről tanuskodik; kívánja, hogy az eszmény valóságára utaljanak, mint az egyetemes összhang kútfejeére“. Valamint ezt: „Szeretet, tudás, szabadság; boldogság, bölcsesség, erény; szépség, igazság, jóság, — tetőpontjukon egy. Szükségünk van ezen egyet, mint végtelent a végtelenben gondolnunk, s az Isten eszméjében központosítanunk: így támad a hit“.

Kell-e itt szólni többet? Nem ezek-e a nemes emberi felfogás legszebb vonásai ma is? De ha a szavakban rejlő eszme és érzés meggyőző és elragadó: gondoljuk meg, hogy Gregussnál ezek nem voltak rethorikai fordulatok, hanem jelszavak; ő ezekért és ilyenekért élt és halt. Maradjon példája köztünk, legyen áldott emlékezete. Ezek nevében üdvözlöm az Akadémia és az Országos Tanács részéről az Eperjesi Széchenyi-kört a mai lélekemelő ünnepen.

Hibaigazítás.

Az 574. lapon alulról az 1. sorban:

nagymérvű h. olv. *nagynevű*.

Ugyanott alulról a 8. sorban:

fájdalommal s gondolattal h. olv. *fájdalmas gondolattal*.

Az 576. lapon felülről az 1. sorban:

a kik munkatársai h. olv. *a kik mint munkatársai*.

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESITŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XVII. KÖTET.

1906. Deczember 15.

12. FÜZET.

Beatrix királyné leánykora.

(Kivonat *Berzeviczy Albert* tt. elnöknek 1906 november 12-én tartott előadásából.)

A felolvasó bevezetésül elmondta, hogy Beatrix királyné élet- és jellemrajzát a Magyar Történeti Eletrajzok 1907-iki évfolyamában szándékozik közrebocsátani s ezúttal a gyermek- és leányéveket tárgyazó első rész három fejezetét ismerteti. Röviden számot adva kutatásairól, köszönetet mondott Marchese Emilio Nunziante, Benedetto Croce, Luigi Volpicella és Giovanni Ognibene olasz szakferfiaknak, valamint Fraknoi Vilmos és Veress Endre hazai írótsársainak, kik e munkájában leginkább voltak segítségére.

Aragoniai Beatrix, a Mátyás király felesége 1457 november 14-én született Nápolyban s e szerint 19 éves volt, mikor férjhez ment és csak 51 éves, mikor mint Mátyás özvegye és II. Ulászló megtagadott neje ugyancsak Nápolyban meghalt. Atyja, Ferrante, calabriai herceg és nápolyi trónörökös volt a Beatrix születésekor, de már egy évvel később meghalt a „bölcse”-nek és „nagylelkű”-nek nevezett I. Alfonso, az Aragoniaiak nápolyi uralmának megalapítója, kinek dicsőségét hirdeti a Castello Nuovo szép diadalkapuja, s őt a trónon törvénytelen fia, Ferrante váltotta föl, kinek akkor törvényes feleségétől, Isabella Chiaromontétól Beatrixon kívül három idősebb gyermeke volt: Alfonso, a trónörökös, későbbi király, Eleonora, a későbbi ferrarai hercegnő és Federigo, ki utóbb szintén trónra jutott. Beatrix gyermekévei alatt született még Francesco, ki mint 15 éves ifjú elkísérte Beatrixot nászútján Magyarországra és Giovanni, — Aragoniai János — kit Mátyás, neje kedvéért, már serdülő korában esztergomi érsekké tett, ki azonban fiatalon halt meg. Ezekon kívül Ferranténak még több törvénytelen gyermeke volt, kiket azonban szintén egészen az udvarhoz tartozóknak tekintettek.

I. Ferrante kormányzásának első, s így Beatrixnak gyermekévei nagyon nyugtalanok és viharosak voltak, mert az új királyt nemcsak törvénytelen, hanem teljesen homályos származása

miatt III. Calixtus pápa — mint hűbérúr — elismerni s investitúrában részesíteni nem akarván, az előzőtt Anjouk képviselőjében János, csakhamar francia tengeri haderő élén mint trónkövetelő tört be az országba s a minden uralom ellen berzenkedő országbárok majdnem mind az ő oldalára állottak. Ferranténak trónja, sőt nem egyszer élete is veszélyben forgott, kénytelen volt majdnem mindig hadakozni és tábori életet élni, mialatt erőslelkű nejének jutott földadatául nemcsak családját és várát, hanem székvárosát is megvédelmezni, sőt még férje üres pénztárának megtöltéséről is gondoskodni.

Végre II. Pius pápa és Francesco Sforza milánói herceg kitartó és hű segítségével 1463-ban győzedelmeskedett a király, a bárók meghódoltak, csak még egy, a legnyakasabb, adott Anjou Jánosnak menedéket: a Ferrante tulajdon sógora, nővérének, Eleonorának férje, Marino Marzano, Sessa és Rossano hercege. Hogy ezt is kibékítse, a király Roverella pápai bibornok-legátus útján egy újabb családi összeköttetést ajánlott föl az ellenséges rokonnak: eljegyezte akkor hat éves leányát, Beatrixot a herceg Gian-Battista nevű, szintén kiskorú fiának. Beatrixot az eljegyzés után fényes kísérettel és fölszereléssel mindjárt Sessába is költöztették, nagynénjéhez, a hercegnőhöz, hogy vőlegénye házához hozzászoktassák.

De a béke így sem volt őszinte; Ferrante nem bízott sógorában, a mire talán oka is volt, s ezért már a következő évben árulás ürügye alatt bebörtönöztette őt s később fiát is és a Beatrix gyermekházasságát megszüntnek tekintette.

Egy évvel később, 1465-ben meghalt a királynő, nagy veszteségeül nemcsak férjének és az országnak, hanem kétségkívül Beatrixnak is, ki ilyenképen nyolcz éves korától nélkülözte az anyai vezetést s lelki fejlődésére aligha kedvező befolyások alá került. Atyja kevés időt szentelhetett családjának; bár ezen túl kormányzatában nyugodtabb évek következtek, koronkinti hadi vállalatai, még inkább méneseinek gondozása és vadászatai sokszor elvonták hazulról; de lelkülete sem volt olyan, mely nemes hatást gyakorolhatott környezetére. Prototypusa volt a renaissance-kori kényúrnak, a maga államművészete körében erkölcsi szempontot nem ismer, minden csalfaságra, hitszegésre és kegyetlenségre képes; pedig e mellett igen becses királyi tulajdonok is jellemezték, a mi már nem mondható fiáról Alfonso calabriai hercegről, a ki sírásójává lett az Aragoniaiak olasz uralmának. Ennek a testvérének néhány, kevésbé ellenszenves jellemvonására ráismerünk a későbbi Beatrixban is: a költők szavalatában, színelőadásokban való gyönyörködés, az építőkedv és fejedelmi kéjlakok változatossága után való vágy közös sajátosságai a két testvérnek.

Legnagyobb befolyással Beatrixra kétségkívül hét évvel idősebb nővére, Eleonora volt, a ki később okos, bátor, családanyai kötelességeit jól teljesítő asszonynya vált, kihez Beatrix mindvégig testvéreleg ragaszkodott s kinek családját — az Estéket — mint magyar királyné csak nagyon is sok jóban részesítette. Szoros viszonynak kellett lennie Beatrix és sógorúja, a szellemes és művelt Hippolita Sforza között is, ki már 1465-ben ment férjhez Alfonso trónörököshöz s a Beatrix hajadonkorában az egyetlen asszony volt a nápolyi uralkodói házban.

Tíz éves korától 17 éveig Beatrix tanítója Antonio de Sarcellis apát volt, ki őt főképp a latin nyelvre és a római classikusok ismeretére tanította. Erre következtethetünk a részére a királyi kincstár kiadási naplójának tanúsága szerint megszerzett könyvekből, melyek főleg Cicero és Vergilius műveit tartalmazzák, a mi egyébiránt csak megfelelt az olasz renaissance nevelési rendszerének, mely az előkelőbb osztályok gyermekeinél a tudományos képzés tekintetében alig tett különbséget fiúk és leányok között; Beatrix szép humanistikus műveltségre tett tehát szert s a latin nyelvnek gyakorlati hasznát is vette, mert a míg valamennyire meg nem tanult magyarul, a latin nyelv lehetett csak érintkezési nyelve Magyarországon még férjével is.

1473-ban férjhez ment Beatrix nővére Eleonora, lakodalmát nagy fényvel ünnepelték meg Nápolyban, de még sokkal fényesebbek voltak azok az ünnepélyek, melyeket pazar, szinte mértéktelen pompával rendezett Eleonora és nászújsze tiszteletére Rómában, a Ferrante királylyal szoros szövetségi viszonyban levő IV. Sixtus pápának tékozlásáról ismeretes unokaöccse Pietro Riario bíbornok, ki erre az alkalomra lenge aranyos palotát építtetett s benne mesészerű lakomákat adott, úgy hogy a vendégszeretnek ez a kicsapongása megütközést is keltett a komolyabb kortársak körében.

Ugyanebben az időben Beatrixot is — 16 éves korában — önálló udvartartással látták el, nagy személyzettel és fölszereléssel s habár személyzete s lóartása költségét külön fedezte a kincstár s háztartására és ruházatára évi 1000 ducato volt általában megállapítva, mindjárt a legelső évben ezt az összeget több mint kétszeresen meghaladó adósságot csinált. Benne volt atyja és nagyatyja tékozlási hajlama, mely később Magyarországon is nyilvánult, e mellett tapasztalatlanságával is visszaéltek s a Nápolyban általános fényűzés követelményei alól sem lehetett magát kivonnia.

Ez a fényűzés általán a finomult életélvezetekben, de leginkább a ruházatban mutatkozott; Nápolyban a kifejlett selyemipar s e miatt elterjedt selyemviselet következtében a legmagasabb osztályok csak a legdrágább bársony- és ruhaszövetek

használata által különböztethették meg magukat. A francia divatok behatolása is minduntalan változásokat idézett elő a ruházatkodásban, nem különben a gyászok különböző nemei és általán az öltözködés alkalmosságára is külön ruhát kellett készíttetni, a mi abban a korban, mikor másutt az értékebb ruhadarabokat épp úgy mint az ékszereket nemzedékről-nemzedékre örökítették át, mindenestre kifejlett fényűzés jele.

A vadászatok általán nagy szerepet vittek Nápolyban s legnagyobbat a nápolyi udvarnál; Beatrix is élénk részt vett bennök 11 éves korától: azután mint magyar királyné is Olaszországból hozatott sólymokat s olasz módon kívánt vadászni. Hogy Nápolyban a sólyommal való vadászást az előkelő körök — mondhatni — repraesentativ foglalkozásnak tekintették, azt sok azon korbéli siremlék is tanúsítja, melyeken férfiak és nők vadászólymaikkal kezükön vannak ábrázolva. Maga a király első rendű állami ügynek tekintette a vadászatot; a milanoi és modenai herceghez intézett, classikus latinsággal — többnyire a Gioviano Pontano tollával — irt levelei az állami ügyek mellett mindig a vadászatokra is kiterjedtek s a levelező felek vadászebeinek nemes fajbéli tulajdonairól oly emelkedett hangon szólnak, mintha a két fejedelem egymás seregének harczkészségét dicsőítené.

Azonban a nemesebb szellemi szórakozások is buzgó pártfogókra találtak az Aragoniai ház tagjainál, így nevezetesen a tréfás vagy komoly szinelőadások és a zene is. A Beatrix hajdonkorában gyakran rendeztek a Castello Nuovóban — vagyis a királyi udvarnál — és a Castel Capuanóban — vagyis a trónörökösnel, — vallásos vagy allegorikus, szomorú vagy vidám alkalmi szinelőadásokat; az ily előadások többnyire zenével is voltak összekötte, mert a nápolyi királyi ház zenészei igen jó hirben állottak; egyikök, a flamand származású Giovanni Tinctor, egy meglevő zenei művét Beatrix hercegnőnek ajánlotta.

Az ily előadások voltak legalkalmasabb közvetítői az irodalom behatolásának is Nápoly legmagasabb köreibé. Már I. Alfonso ideje óta itt jelentős irodalmi központ létesült, melynek a Beatrix leánykorában legünnepeltebb alakja az államférfiú és író Gioviano Pontano volt, a róla nevezett akadémia feje. ki komolyabb történeti és erkölcs-bölcséleti művei mellett szindús és érzékies latin lyrai dalokban énekelte meg Partenope városa s környékének bájait. Még teljes mértékben élvezte az udvar kegyét az öreg Beccadelli is — a Hermaphroditus hírhedt szerzője, — és szívesen látott alak lehetett a salerno Masuccio, ki egy nagyon sikamlós elbeszéléseket tartalmazó könyvét Hippolitának, a calabriai hercegnőnek ajánlotta föl.

Másnemű szellemi befolyás lehetett az, melyet Beatrixra házuk atyai barátja, Diomede Carafa, Maddaloni grófja gyakorolt.

ki még Alfonso idejében mint hős katona kezdte meg pályáját, Ferrante alatt mindenféle fontos hivatalt viselt s dús lübbéri adományokban részesült és a király minden gyermeke számára az életbe való kilépésekor sok egészséges életbölcséséget tartalmazó, az akkor Nápolyban még irodalmivá nem fejlett olasz nyelven irt utasításokat szerkesztett. Ismeretes az az emlékirata, melyet Beatrixnak Magyarországra utazásakor nyújtott át, s melynek latin szövegét a parmai Corvin-codex tartalmazza.

Mint kora és nemzete irodalmával, úgy művészetével is bizonyos összeköttetésbe hozták Beatrixot már leányévei. A párisi Dreyfus-féle gyűjtemény tartalmaz egy ismeretlen szerzőtől való mellszobor-képmást, mely a felírás szerint is Beatrixot ábrázolja. Minden valószínűség szerint az ő képmása a berlini múzeumban levő, Francesco Lauranának tulajdonított s egy nápolyi hercegnőt ábrázoló mellszobor is; nemcsak a nagy hasonlatosságból következtethetünk erre, hanem abból is, hogy Francesco Laurana — helyesebben d'Aurana, — ki, Fabriczy Kornél helyes következtetése szerint, azonos Francesco Azzarával, kimutathatólag 1474-ben végzett Nápolyban a király megbízásából művészi munkát, a mikor Eleonora már Ferrarában volt.

Beatrix későbbi magasztalói dicsőhymnusokat zengtek az ő előttük ismeretlen — leánykori egyéniségéről is; a mint ezeket nem fogadhatjuk el teljes értékűeknek, úgy nem adhatunk föltétlen hitelt egyes, ellenőrizhetetlen hitelességű följegyzéseknek sem, melyek az ő leányerkölcsét is belevegyítik az egykorú udvari botránykrónikákba. Abban az erkölesi légkörben, melyben Beatrix leánykorában élt, támadhatott ily gyanú, de hogy a beavatott kortársak annak kevés hitelt adtak, azt az is tanúsítja, hogy éppen abban az időben, melyről e krónikák szólnak, szövődött a Beatrix jegyessége Mátyással, melyet 1476-ban követett a nász.

Jelentés a Kóczán-pályázatról.

(Felolvasta *Heinrich Gusztáv* rt. november 26-án.)

Tisztelt Akadémia! A Kóczán-jutalomért a f. 1906. évben színművek pályáztak, melyeknek tárgya Hunyadi János kormányzó és V. László király korából volt veendő. A f. évi május 31-én lejárt határnapig 12 darab érkezett be (czimöket l. fönt 495. l.), melyeknek megbirálására az I. osztály *Heinrich Gusztáv* r., *Herczeg Ferencz* és *Riedl Frigyes* I. tagokból álló bizottságot küldött ki. E bizottság nevében van szerencsém a pályázat eredményéről jelentésemet előterjeszteni.

A beérkezett tizenkét darab közül kettő-kettő Hunyadi Jánost és *Czillei Ulrikot*, a többi nyolcz Hunyadi Lászlót választotta hőstül, a ki *Vörösmarty Mihálynak* terjengősen szétmálló, de cselekvényben mégis szegény drámája óta („*Czillei és a Hunyadiak*“, 1844) a kezdő drámaíróknak kiválóan kedvelt alakja. Valószínűen azt hiszik, hogy e történeti hős, a kit ártatlanul lefejeztek, már eleve tragikus alak és története már kész tragédia. A mostani pályázat is mutatja, hogy e fölfogás mennyire hibás, a mihez persze a pályázók hivatatlansága is hozzájárul.

A pályázati hirdetés szerint lehetnek a pályázó színművek „tragédiák, vigjátékok és középfajú drámák; a mondai alapon írt színművek éppen úgy nincsenek kizárva, mint a csak történelmi háttérűek“. Ez alapon egy négyfelvonásos „dalmű“ is (1. sz.) pályázott, melynek, legalább czíme szerint, „*Hunyadi János halála*“ teszi tárgyát. Tényleg a nagy hős meghal a darab végén, de a „dalmű“ cselekvénye egészen más: igen romantikus, de nem igen logikus. Szilágyi leánya, *Erzsébet*, *Dugovics Titusz* arája, szereti a szultán fiát és követi a török táborba, miért anyja megátkozza. Most a magyarok megverik a törököket *Nándorfehérvár* alatt és elfogják *Erzsébetet*, kinek anyja megbocsájt. Hunyadi halála befejezi e gyenge alkotást, melynek cselekvényében semmi összefüggés, nyelve pedig még operaszövegben is botránnyos: szivtemplom, szivvágy, szivmalom, szivszilip minden lapon akadnak; „keble érte izz édes tűzbe“, a leány „hű jegyese szíven ül le“ stb. Verselés, nyelv és józan ész szépen ölelkeznek pl. *Erzsébet* következő soraiban:

Jól van, anyám, nekem szavad
 Égi szózat, parancsolat:
 Porba hajlom le előtte,
 Még ha zúg is szivem vére!
 Mert hidd meg és higgy szavamnak,
 Vére lányod szívimalmának
 Csak a herezeg hí kebelén
 Nem tör át a szív zsillipjén;
 S csak ő érte vet hullámot,
 Hajtja fürgén a szívimalmot,
 Melynek köve zakatolva
 Boldogságom örli, tárja.

A másik Hunyadi János-darab (12. sz.) sem jobb, bár rimes versei valamivel élvezhetőbbek. Cselekvénye nincs: lazán összefüggő képek a nagy hős életéből teszik a darab tartalmát, melynek sem költői, sem drámai értéke nincsen.

A kik Czillei Ulrikot választották darabjuk hőségévé, esetleg abból a helyes fölfogásból indultak ki, hogy a történeti Hunyadi László a hagyománynak erős módosítása nélkül nem való tragikus hősnék. Az egyik ide tartozó darab igen gyöngé. Czime: „Cillei, történeti tragédia öt felvonásban“ (5. sz.). Alapgondolatát elárulja jeligéje: „Az uralomért mindent“. Czillei és társai uralomvágyból V. Lászlót akarják királynak, míg a jó hazafiak Hunyadi Jánost kívánják a trónra emelni. De ez a IV. felvonásban meghal, az V-ikben pedig elfogják Czillei levelét Brankovichhoz, mire Hunyadi László emberei a gonosz intrikust leszúrják. Nagyon gyöngé szerkezet: a személyek jönnek-mennek minden ok és cél nélkül. Éppen ilyen nyelve és verselése is. Érdekes, hogy e darabban a szerelem nem játszik szerepet, sőt hogy nő egyáltalában nem fordul elő személyei sorában.

Mindenkép sokkal jobb a másik Czillei-darab (2. sz.), melynek czime: „Cillei Ulrik, történeti dráma 3 felvonásban“, jeligéje: „Nyűg a népen, rossz és tehetetlen.“ Ügyes szerző műve, jól csinálva, többnyire szép versekben írva. De semmi meggyőző benne, mert lélektani lehetetlenségeken alapszik. Czillei két felvonáson keresztül a megszemélyesített gonoszság: sem Istent, sem embert nem néz, hogy célját érje. Valóságos III. Rikárd. Ekkor meghal a második felvonás végén tüdővésztes leánya, Erzsébet, a ki már a darab elején a halál szákmánya, és Czillei most rögtön megtér, megszánja bűneit és alig várja az alkalmat, hogy Hunyadi Lászlót, kinek fejét Brankovichnak ígérte volt, szerető keblére szorítsa. De a cselszövések megindult lavináját nem tudja már megakasztani: László félreérti szavait és, ok nélkül és ész ellenére, azzal vádolja, hogy meggyilkolta saját leányát. Erre Czillei megdühödik és kardot ránt, mire Hunyadiék levágják. Ez lélektanilag mindenkép lehetetlen, hisz már Czilleinek nagy szeretete

leánya iránt is bajosan érthető, mert nincsen művészi összhangba hozva jellemével. Egy III. Rikárd, a ki oly gyöngéd, hogy leányának biztosra vehető halála angyallá változtatja! És ez a kiméletlen energiájú hős a harmadik felvonásban ingatag és kapkodó lesz, a mit lélektanilag nem tesz valószínűvé többször megismételt kijelentése, hogy öregnek érzi magát: hisz legfeljebb csak egy pár nappal öregebb, mint az előző felvonásban volt. És halála is inkább a kínos véletlennek, mert egy furcsa félreértésnek eredménye. Tragikus hős így még sem bukhatik. Épp ily romantikus Gábor deák megtérése. A Hunyadiak földönfutókká tették szüleit, őt pedig koldus vándoréletre kárhoztatták, és Gábor ezért feneketlen gyűlölettel viseltetik irántuk. Kitérő örömmel fogadja Czillei megbízását, hogy az ismeretes levelet elvigye Brankovicsnak. De mielőtt útnak indul, elbúcsúzik Gara Annától, a kit szeret, és a ki most körülbelül ugyanazt mondja neki, a mit Bertha mond Rudenznek Schiller Tell-dramájában, mire Gábor rögtön megtér, elárulja jöltevéjét, Czilleit, és átadja a végzetes levelet Hunyadi Lászlónak. De a két szerelmes pár közt lényeges a különbség: Rudenz az osztrákokkal tart, mert azt hiszi, hogy Berthát csak így nyerheti el; midőn a szeretett leány fölvilágosítja tévedéséről, természetesen elhagyja eddigi pártját; Gábor azonban azért gyűlöli a Hunyadiakat, mert tönkre tették családját: ezen pedig Gara Anna szónoklatai mitsém változtatnak. Külsőleg a cselekvény elég egységes, de már a mellékeselekvényekkel nem bír a szerző; így pl. teljesen elejti Czilleiné és Serkei bűnös viszonyát, melyet az I. felvonásban megindított. Egészben véve tehetséges ember műve, de talán igen fiatalé, a ki nem ismeri eléggé az életet és az emberi lelket.

A Hunyadi László-darabok nagyon hasonlítanak egymásra, mert legnagyobbbrészt ragaszkodnak a hagyományhoz: a király nagyon fiatal és gyöngé, Czillei azonfelül kicsapongásokkal tönkre teszi jellemét és akaratát. Czillei maga esupa nagyravágyás: kormányzó akar lenni, az országon és a királyon teljes hatalommal uralkodni. Főellenfelei a Hunyadiak, kiknek fejét meg akarja küldeni Brankovicsnak. A Hunyadiak féltik az országot tőle: azért ki akarják ragadni kezéből és jobb útra téríteni V. Lászlót. E motívumokból, melyekhez különböző szerelmi viszonyok csatlakoznak, alakul e darabok cselekvénye, melynek indoklásában és földolgozásában a szerzők sem nagy leleményt, sem figyelemre méltó alkotó erőt nem tanúsítanak. A hol valamelyik szerző újat akar produkálni, vagy lehetetlenséget eszel ki, vagy szolgáian másol. Így az egyik darabban (4. sz.) a színen fejezik le kellő körülménységgel Lászlót, a Gara leány pedig adja Opheliát: megőrül, dalokat énekel és virágokat szór. Egy másik darabban (7. sz.) Hunyadi László szelleme jelenik meg, fejet-

lenül. Egy harmadik darabban (6. sz.) Buzlai László főpohárnok szereti Hunyadi László aráját, Garai Annát, kit úgy vél legkönnyebben elnyerhetni, ha a királyljal megbecstelenített, mert akkor vélegénye le fog mondani róla. Egy negyedik darab (11. sz.) szerzője „magyar drámai versformát“ akar fölfedezni, t. i. ütemesen használja a tiszótagú verset, még pedig vagy rimesen, vagy rím nélkül. Ez még nem volna baj, de az már nagy baj, hogy szerzőnek drámai szerkezetéről és jellemzésről, drámai indokolásról és párbeszédről sejtelme sincsen, de arról sem, és e tekintetben pályatársai sem jobbak, hogy mi lehetséges pl. a templomban vagy az udvarnál. Nem sikerültebb a 10. sz. darab sem, mely a cselekvénynek ijesztő soványságát igen hosszadalmas beszédekkel és lyrai ömlengésekkel iparkodik tartalmasabbá tenni. De ez a színmű („László arája“) mégis figyelmet érdemel: nyelve, stílje és verselése jóval különb, mint a többi darabokban, csak hogy ez mind csupa lyra; főleg a szerelmi jelenetekben rimes versekbe kihangzó lendületes és meleg ömlengések kétségtelen költői, de csakis lyrai tehetségre vallanak.

A Hunyadi-László-probléma nehézségein merészen próbál túlesni a 7. számú darab („Hunyadi László, tragédia 4 felvonásban.“ Jelígeje „Sine ira et studio. Livius!!“) szerzője, a ki a történeti hagyományt egészen fölfordítva, a hősből trónra vágyó cselszövőt csinál. Hunyadi László király akar lenni és egyenesen, elég bátran és naívu, fölszólítja V. Lászlót, hogy mondjon le, mert ő és a magyar nemzet nem illenek egymáshoz. Nagyra-vágyó, eszközeiben nem válogatós, minden cselszövésre hajlandó legény, sőt kissé kéjencz is, tehát nem Hunyadi László, a mint a köztudatban él. Egy csöppet sem rokonszenves, tehát bukása, melyet bőven kiérdemel és igen kevés méltósággal visel el, nem hathat meg bennünket, az aristotelesi katharsis ném is mutatkozik lelkünkben. Még kevésbbé rokonszenves öcsöce, a 13 éves Mátyás, a ki folyton kiabálja: „Leszek én még király!“ Kiállhatatlan, neveletlen, pökhendi gyerkőcz, a ki szintén sehogyssem felel meg sem a történeti, sem a hagyományos nagy király képének. A darab egyik főszereplője, Katalin, a király ágyasa, úgy szerepel az udvarnál, mintha ő volna a király, folyton a színen van és önálló cselszövényt indít meg, mely jó részben érthetetlen. Elcsábítja pl. magát Hunyadi Lászlót is, hogy tönkre tegye, és a nagy hős, a kinek imádott arája van, vakon és mondhatni ostobán rohan karjaiba, a minek azonban fölfogható következménye nem lesz. A történelmi igazságnak ilyen nagyfokú elferdítését a színpad nem bírja el, a papiros persze türelmesebb, csak hogy papiros marad. De a szerző nem is nyert semmit a hagyománynak ezen meghamisításával, mert hőse lélektanilag is gyatra módon valószínűtlen. A király jellemzése valamivel jobb

és általában jobb a darab szerkezete, bár itt-ott kuszált, sőt egyes kisebb jelenetekben bizonyos színpadi érzék nyilatkozik meg. De stílusában sok az affectált képtelenség. Mindjárt az 1. lapon így szól Czillei kedveséhez:

Te meg ragyogj, szerelmem büszke napja,
Tüzd vérem folyamába lángodat!

alább pedig „márvány hó-tagokról“ beszél. A király meg éppen így szólítja meg ugyanazt a leányt:

Királyi csarnokom
Lábakra kelet karcsú szép oszlopa!
Homályos vágyak kelnek szívemen
Sötét szemed fekete sugarából —

és alább, midőn Katalin Hunyadi érdekében szól, így inti a leányt:

Halálos dallamot versz
Ajkad hangszerszámán.

És micsoda izlés az, midőn a királynak ugyancsak Katalinhoz intézett e szavaira:

Szép, legszebb alattvalóm!

Czillei nyomban feleli:

Alattvalód — ezt jól mondtad, hamis!

A tragédia egy nem tehetségtelen, de még ki nem forrt kezdő rosszul sikerült kísérletének benyomását teszi.

Az utolsó darab, melyről még szólni akarok, a 8. számú „Gyermek-király, történeti tragédia 4 felvonásban.“ Jelígéje: „Ha királynak nem nevelték volna, tán ember lett volna belőle.“ E darabnál, melynek, mint czíme is mutatja, V. László király a hőse, nem kell a szerző czélzatát kitalálnom, mert a darabhoz csatolt utószóban világosan kifejti a szerző maga. „Azt hiszem, mondja, helyesen fogtam fel az alapítónak és az Akadémiának czélzatát is e pályázattal, mikor azt hittem, hogy nem a magyar történetnek párbeszédébe szedését s a történeti könyvdrámák szaporítását célozzák, hanem azt, hogy múltunk eseményei s szelleme megelevedjenek a közönség előtt s e pályázat darabjai által a színpadon éljenek. Az magyarázza és menti azt a törekvésemet, hogy első sorban a színpad számára dolgoztam, a színszerűségre s színpadi hatásra törekedtem.“ Azért mellőzte a föltétlenül el nem engedhető historiai anyagot, hogy „egységes és gyorsan lerohanó drámai cselekvényt“ komponálhasson. Azért nem szerepeltet túlságosan sok személyt, hogy ne kelljen minden egyes felvonásban új személyzetet bemutatni. Aztán védekezik szerző azon vád ellen, hogy a történeti igazságtól eltért, pl. mikor a darab utolsó felvonásában Vitéz Jánost és a Mátyásért

érkező magyarokat László király halála napján hozza színpadra, „holott ők csak nyolczadnapra érkeztek Prágába“. Megvallom, oly finnyás érzékű drámairóval még sohasem találkoztam, a kit nyolcz napi eltérés aggasztott volna. Annyira finnyás, hogy a budai templomban Hunyadi László halála után lázító barátot nem merte Vitéz Jánossal azonosítani. Bátran azonosíthatta volna és akkor e beszéd talán kissé magasabb színvonalú és eszmékben gazdagabb lett volna. Végre mentegeti azt az eljárást, hogy történeti tragédiát prózában mert írni. Ezt is a színszerűség kedvéért tette. „Az a historiai póz (mondja), a mivel nálunk a magyar díszruhás darabokat megjátszák, már magában véve is utálatossá teszi a mai modern közönség előtt a történeti drámákat; ha már most még a versekkel egyenesen beleviszük minden alkalommal a színészt a deklamálásba, oly távol visszük az élettől a történeti drámát, hogy nem csodálkozhatunk rajta, ha nem sokára a verses történeti tragédiáktól a magyar nemzet a saját történetét is meg fogja utálni! A műpróza is lehet költői, lüktethet abban is lendület, lehet ritmusa és zenéje, színe és ereje.“ Végül szerényen hozzáteszi: „Megpróbáltam. Bocsanat, ha nem sikerült.“

Ez utószó kétségtelenné teszi, hogy szerzőnk gondolkodó ember. a ki jól tudja, hogy mit akar, talán helyesen sejtí is, hogy hol vannak tehetségének korlátai. Darabja színszerű és ezzel teljesen megfelel a pályázatnak, mely külön hangsúlyozza: „Súly fektetendő a színszerűsége“ és megengedi a prózát is, bár „a verses forma hasonló vagy közel hasonló társak felett előnyül tekintetik“.

A darab főcselekvényét gyorsan el lehet mondani. Az I. felvonás Bécsben játszik, melynek udvarát szerzőnk, saját kijelentése szerint, Enea Silvio egykorú jelentései alapján hitelesen rajzolja. Czillei teljesen elszakította az ifjú királyt, kit aljas élvezetekbe merít, a magyar nemzettől és most Eizinger Márhát viszi karjaiba, kit László már előbb szenvedélyesen megszeretett volt. A magyarok keserősége, haragja és erkölcsi felháborodása igen jól van rajzolja, főleg Modrar András személyében, a ki mint udvari bolond szerepel, de a felvonás végén eldobja osztrák sapkáját és felesap magyar katonának a haza védelmére.

A II. felvonás Nándorfehérvárt játszik. Hunyadi János a felvonásközben meghalt. Mártha apródnak öltözve követi a királyt, a ki már megúnta és most Garai Anna birtokára áhítozik, a ki Hunyadi László arája és undorral utasítja vissza a kéjenczet. Hunyadi László és Czillei összetűznek, ez kardot ránt, mire a Hunyadiak hívei levágják és nyomban felvilágosítják a királyt, a ki kényszerhelyzetében, de különösen Anna kérésére, színelég megbocsát.

A III. felvonás templom belsejében játszik Budán. Ravatalon Hunyadi László. Az előző felvonással szemben itt bihetetlen ugrást enged meg magának a szerző. A II. felvonás végén a király, tudjuk, hogy csak színleg, de megbocsátott Hunyadinak; most pedig már ravatala előtt állunk. Ha nem ismernők a magyar történetet, nem is tudnók, hogy mi történt a szünet alatt és csak a felvonás folyamában érthetnők meg az összefüggést. A nép hangulata itt is jól van rajzolva, hasonlóképp Anna és Mártha fájdalma is, bár az mégis egy kissé sok a naturalismusból, mikor Anna itt azt mondja a királynak: „Egy banda vagytok mind!” A király ugyanis szintén megjelenik a templomban és itt is üldözi Annát ocsmány szerelmével, melyet a boldogtalan leány a legnagyobb megvetéssel utasít vissza. A felvonás a szerelmében megcsalt és megalázott Mártha elhatározásával végződik, hogy bosszút fog állni a királyon.

A IV. felvonás Prágában játszik, hol a vonzóan jellemzett Mátyás és Podiebrad Katalin közt gyöngéd szerelem szövődik. A király beteg, a harctérről hozott pestisszerű láz gyötri, de lelkiismeretének furdalása is. Mártha megmérgezi, azután maga is mérget vesz. Podiebrád Mátyást köszönti magyar királynak.

A darab szerkezetében bizonyos drámaírói lelemény nyilatkozik meg, mely azonban túlságosan számít a színi hatásra. A tragédia voltaképp négy önálló kép, melyet csak történeti tudásunk kapcsol össze egységes cselekvénynyé. Legfeltűnőbb ez, mint már említettem, a II. és III. felvonás közt, de a többi felvonások között is nagy és fontos dolgok mennek végbe. A jellemzés elég következetes, de mintha az alakok nem volnának eléggé húsból és vérből való emberek, főleg maga a király, a ki nem egészen beszámítható. A darab főjelleme, hogy mindenekelőtt modern akar lenni, a mit különösen dialogusa árul el, melyen Ibsen hatása félreismerhetetlen. Az ügyes, bár túlságosan festői tableaux-kra törekvő színpadi elrendezés mellett ez a dialogus a tragédia főjelessége, noha a szerző sokszor túlozza a párbeszéd elevenségét és csupa kis mondatokból, néha állítmány nélkül, másszor csupán egymás mellé rakott, összefüggéstelen fővevekből szedi össze a szereplők nyilatkozatait. Pointírozásra s szellemességre való erőszakos törekvése néha egyebütt is nevetséges izetlenségekre csábítja, mint mikor pl. a 11. lapon azt állítja, hogy „a mi fölülről lefelé (hát hová még?) jön, abból csak egy tiszta: a napsugár; a többi piszkos” — tehát az eső és hó is! Hogy a lantost olaszul trubadurnak mondják, talán csak tollhiba.

De nagyobb baj, hogy szerzőnk nemcsak modern akar lenni e szó aesthetikai értelmében: kézzelfogható actualis politikai czélzata is, melynek szolgálatában nem riad vissza apró, de vastag anachronismusoktól sem: beszél bécsi királyról, bécsi

bilincsről, osztrák császárról, magyar trikolorról stb. ; azt állítja, hogy a magyar nóta is sír, a mire Mohács előtt alig volt ok ; az V. felvonásban pedig Podiebrád egy erősen zagyvalékos és rendkívül izetlen történetphilosophai szónoklatban megmagyarázza a fiatal Mátyásnak, hogy „csak a tiszta fajok maradnak fenn, minő a cseh s a magyar. Az osztrák udvar (!) pedig csak vegyü-léke gyenge népfajoknak. A nemzeteknek épp oly természetellenes és fajtalan szövetkezéséből született, mint az öszvér a ló és a szamár szövetkezéséből. Támadjon föl lóban s szamárban egyszer a természetes erkölcs (!) s rögtön kihal az öszvér-udvar“ stb. Ennél izléstelenebb handa-bandát krajezáros lapjaink sem produ-kálnak. A darab egész irányzata egy mai politikai legszélső párt-nak nyelvén dörög és sehogy sem illik a XV. századba : merő anachronismus, melyet jó lesz alaposan enyhíteni, bár a karzati közönséget, melyre szerzőnk tudatosan számít, ez az alantjáró politizálás bizonyára nagyon elbájolná. E czélatosságok azonban csupán a párbeszéd foltjai, melyek könnyen törülhetők, s a darab tárgyát és szerkezetét nem érintik lényegesen.

Szomorú kötelességünk, hogy a beérkezett darabok vala-melyikét a tek. Akadémiának megjutalmazásra ajánljuk, mert a Kóczán-jutalom szabályzata szerint „a jutalom a viszonylag leg-jobb műnek is kiadatik, még pedig megosztatlanul“. Minthogy a legvégül jellemzett darab a viszonylag legjobb, vagy helyesebben a pályázó tizenmű közül a legkevesebbé rossz, a színpad igényeinek pedig kétségtelenül mindenkép megfelel, tisztelettel kérjük a tek. Akadémiát, hogy az 1906-ik évi Kóczán-jutalmat a 8. számú, „Gyermek-király“ című és „Ha királynak nem nevelték volna stb.“ jellegű történeti tragédiának kiadni mel-tőztassék.

Jelentés a Péczely-pályázatról.

(Felolvasta *Bánóczi József* lt, november 26-án.)

A Péczely-dijra, az alapítvány értelmében, első sorban a magyar történelmi tárgyú vagy háttérű regények pályázhatnak. Ha ezek közt jutalomra érdemes munka nem található, másod-sorban pályázhatnak a magyar társadalmi életből vett regények.

Ezúttal az 1903. és 1904-ben megjelent regények kerül-
vén sorra, a *Beöthy Zsolt*, *Négyesy László* és *Bánóczi József*
előadóból álló bíráló bizottság a történelmi regények közt csak
egyét talált, melyben a történelmi érzék és tanulmány elismerést
érdemlő számos jelével találkozott — a Tarczai György *Maso-
lino*-ját; de cselekvényének oly vékony és szakadozott a szála,
hogy a bizottság e műnek csak méltánylandó fölemlítésére szo-
ritkozhatott.

A magyar társadalmi életből vett regények elég nagy
számmal vannak s bár kétségtelen, hogy e műfajban, valamint
a drámában is, évről-évre szaporodnak az olyan munkák, melyek
csupán a közönség egy részének szórakoztatására és nem iro-
dalmi méltatásra tartanak számot: mégis örömmel valljuk, hogy
regényünk valamint mennyiségre, azonképen minőségre is, nem
áll irodalmunk más ága mögött. Keményünk, Eötvösünk, Jókaink
nincs. Les dieux s'en vont. De korunk tehetségei korunk szín-
vonalán állanak, s mai regényirodalmunkat tekintve, nincs okunk
kishitű panaszra.

Ez irodalmi ág egyik értékes tehetsége *Rákosi Viktor* s
az ő legjelesebb művének, az *Elnémult harangok*-nak ítélte oda
egyhangúlag a bizottság az ideai Péczely-díjat.

Rákosi regényének van hőse, van cselekvénye s mert a
modern életben játszik, van tendenciája. S mind e három moz-
zanat benne egyformán érdekes és egyformán magyar.

A hős, Simándy Pál, nem mint kész alak lép elénk, hanem
úgyszólván előttünk fejlődik. Mindvégig ő a cselekvénynek és
érdeklődésünknek középpontja s az elbeszélés episodok nélkül
halad czéljáig. Az első részben egyszerű viszonyok tragikus ala-
kulása a külföldön már-már lemondással és elfásulással fenyegeti
a hőst, midőn egy kivándorló hajóról elhangzó magyar zsoldár-
ének fölírzza. Isten rendelésének tekinti, hogy elszakadt minden

kedves kapocs, mely a röghöz kötötte s immár kizárólag a két nagy ideálnak szentelheti magát: hite, hazája kiált hozzá, veszendő népe, pusztuló hazája (132. 126.). A másik rész elmondja, hogy Simándy haza megy a „beteg Erdélybe“, a hol egy szegény református községnek lesz papja. Itt hősi küzdelmet vív eloláhosodó hiveinek magyarságáért s vereség éri. Elbukik a hős s vele együtt az erdélyi magyarság egy újabb „roskadozó bástyája“ dül halomba.

Az elbeszélésben igazi írói kvalitások érvényesülnek. Nemcsak tiszta és folyamatos nyelvét értem, hanem inkább az előadásnak azt a megelevenítő erejét, mely suggestiv hatással van olvasójára. Rákosi Viktor erős subjectiv érzéssel beszél el, mely ugyan néhol érzélgésbe csap át, de rendszerint őszinte és a helyzethől foly. Midőn a nyugat-európai viszonyokat festi, erős hazafias érzéssel mutat rá a miénknél nagyobb culturára, melyből okulnunk kell; s midőn az erdélyi oláhságot mutatja be, hazafias fölhaborodással rajzolja a magyarénál alacsonyabb műveltséget, mely mégis meglétünket fenyegeti. Amott humoros, emitt szatirikus. De kétféle hang nem támadja meg az előadás egységét, mely kerüli a szóáradatot és drámai rövidséggel gördül tova.

Erényszámba megy az események világos megokolása is; minden egymásból foly, egymást támogatja. Így mindent megértünk és elhiszünk. Ez az útszéli psychologia, hogy úgy mondjam, becses tulajdonsága e műnek. Személyei nem problematikus természetek, minden szövevény nélkül való egyszerű, átlátszó, valóságos alakok. De azért nincs a regény psychologiai finomságok híján. Így midőn az öreg parasztasszony halálos veszedelemből megmentett unokáját viszontlátja: „Sára néni előbb kötényébe törölgette a szemét, aztán erőt vett rajta az indulat, elsírta magát, megölelte, megcsókolta az unokáját, végül pedig úgy vágta pofon, hogy leesett a süvege“ (236.). Vagy midőn Simándy házassági szertartást végez s ez alatt az eskető pap és Flórica is szemükkel esküdtek egymásnak örökös szerelmet (266.).

Sajnos, éppen a motiválás terén akad a regény hibája is. A vége erőltetett. Szerző hajszolja hősét, hogy izgalmát fokozza s fokozza izgalmát, hogy halálát érthetővé tegye. Érzi a megokolás szükségét, de úgy látom, nem oldja meg föladatát.

Mindent összevéve, az *Elnémult harangok* újabb társadalmi regényeink legjobbjai közül való. Háttére jelentős, személyei és eseményei a magyarság egyik égető kérdésével kapcsolatosak. A szerző pessimismusát nem helyeselhetem, de értem. Oly őszinte aggodolomból, oly izzó szeretetből folyik, hogy szinte fölhí bennünket arra, hogy megezzáfoljuk — munkával, kitartással, expansiv és hódító hazafisággal.

A magyar humanismus történetéhez.*

A magyarországi latin irodalom forrásainak újabb kötetét adta ki az irodalomtörténeti bizottság. A kötet tartalmára és szellemére nézve Hegedüs István a szerkesztő tájékoztatást nyújt a latin előszóban. Hegedüs e téren már régebb idő óta azt a célt tűzte maga elé, hogy összegyűjtessék mindaz, a mi bármi szempontból érdekes a latin irodalmi renaissance ismeretére. Ábel hagyatékát még abban a keretben és sok tekintetben hézagosan adta ki, melyben az Akadémia kéziratárában találta. Néhol a jegyzetek hiányoztak, néhol a forrás nem volt kellő pontossággal megjelölve, sőt volt oly darab és talán a legérdekesebb, egy Mátyás király felett tartott beszéd, melyet csonka állapotban talált és maga egészített ki a bolognai kézirat alapján.

Ennél a kötetnél a szerkesztő szabadabban mozoghatott. Érvényesíthette a maga szempontjait. E szempontokra világot vet a *Praefatio*. „A jelen eseményei antik formában örökítettnek meg, a század lelkét tükrözi vissza az irodalom. A mi csak történik, a mi reményt, aggályt vagy fájdalmas hangulatot kelt a lelkekben: a classikus költészet hangján és rhythmusán szólal meg.“ Épp azért nem mellőzendő sem az oly irodalmi termék, mely akár epikus, akár lyrikus formát öltve a közhangulat, az események hatását kifejezik; mert ez a történet szellemét tükrözi vissza. Másfelől nem mellőzendő az sem, a mi külföldön keltett visszhangot, mert hisz a köztudat kifejezése és annak a testvéri kapcsolatoknak jelképe, mely a latin nyelv és a classikus utánzás révén egybeköti a népeket egy nagy irodalmi szövetségbe.

E szövetségben nemzetünk egyenrangú társaként szerepel, a mi őseink művelődésre való készségének fényes bizonyítékául szolgál.

A szerkesztő e kötet berendezésében tekintettel volt az időrendi következésre; de azért az egyes darabok megválasztásán minden egyes darabnál külön bevezetésben igazolja. E bevezetések keretében a magyar olvasó megtalálja az illető darab irodalmát.

* *Analecta recentiora ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Jussu Academiae Scientiarum Hungarica ex variis fontibus hausta cum commentariis edidit Stephanus Hegedüs*: Budapestini, 1906, 431 lap. Ára 8 kor.

Másfelől a szerkesztő ugyanez előszóban megérint egy szempontot, mely a tovább-kutatásra is termékenyítő hatással lehet. E szempont az, hogy a nemzeti költészet fejlettebb korában feldolgozott tárgyakat és motivumokat a latin költészetben is föl-kutatja. Így pl. az Anjou Endre királyfi gyászos végét, mely oly erős visszhangra kelt epikánkban, a Boccacio allegorikus eclogáinak igazán nehezen hozzáférhető (báeli 1546-iki) kiadásából és Petrarca hasonló irányú eclogájának legjobb (Rossetti-féle milanói 1829-iki) kiadása nyomán teszi közzé és látja el magyarázattal. Így tesz Schesaeus Keresztély száz költőnek Szigetvár ostromáról szóló majdnem egykorú költeményének közlése által, melyhez e költemény forrásairól szóló behatóbb tanulmányt fűz és jelzi, hogy e költeményt éppen azért, mert a mi epikai remekünk: az *Obsidio Szigetiana* forrásai közé számítható, ugyanis közös forrásból merítettek: a Zrinyi család hagyományaiból, magyar versekbe is lefordította és a Kisfaludy-Társaság legutóbbi kötetében ki is adta.

Van e kötetnek több eredeti kéziratból vett anyaga. Így Cervinus dalmát költő szépen kidolgozott emlékbeszéde Mátyás király felett, melyet a ragusai tanács megbízásából 1490 május 4-én tartott. Ez emlékbeszéd, hangjának közvetlensége, a Hunyadi család történelmi hagyományának eleven hatása, egy pár történelmi adat újdonsága tekintetében messze túlszárnyalja érdekeségben és értékben az Ábel hagyatékában talált és Hegedűs által kiegészített Garzoni-féle beszédet. E Cervinusról Hegedűs külön tanulmányt is ír dr. Rácski Ferencznek a *Starine* 1877-ik évfolyamában megjelent horvát értekezése alapján. Teszi pedig ezt azért, mert e Cervinusnak más irodalmi hagyatékát is fölvette az *Analecta*-ba. Mindezt a vaticani könyvtár 2939. és 1678. sz. kézírataiból másoltatta le. E hagyatékban foglalnak helyet: *Ad Regem Vladislaum*, *Annunciatio Virginis Dei parae* és *Ad regem Vladislaum* című költemények.

Ugyancsak e Cervinusnak nagybátyjára mondott, magyar történelmi vonatkozásai miatt figyelemre érdemes gyászbeszédet és három levelét is megtaláljuk e kötetben. Úgy hogy Cervinus irodalmi jelentősége meglehetősen új világot nyer, mit érzett is dr. Havas Rezsű, a ki a dalmata irodalomról szóltaiban e föl-fedezésről megemlékezett.

Még több értéket képvisel Oláh Miklós esztergomi érsek költeményeinek közzététele. Mintegy 70 költeményről van szó, melyeket a szerkesztő az egyetemi könyvtárnak ú. n. Oláh-codexe alapján közöl. Hogy mily súlyt helyeztek Oláh költői munkásságára a maga korában, bizonyítja, hogy azt a gyűjteményt, melyben helyet foglalnak e költemények, még későbbben is szórul szóra lemásolta Kaprinai a maga nagyszabású gyűjteményében.

Ez Oláh-codex felette becses. Nemcsak Oláhnak vannak ebben költeményei és nemcsak az ő alumnusai, köztük Istvánffy Miklós-nak találhatók meg szárnypróbálgatásai; nemcsak Homeros egyik énekének találjuk meg latin fordítását, nemcsak az Oláh Máténak, Oláh testvérének halálára írt gyászverseket, hanem az Oláh belgiumi tartózkodásának sok emlékét találjuk itt megörökítve.

Hegedűs törekedett is minden verset illusztrálni. Természetesen az Oláh levelezésének Ipolyi-féle kiadása (Monumenta Hungariae XXV. k.) adta kezébe a kulcsot. Költői becs tekintetében legtöbbet ér Oláhnak Rotterdami Erasmus halálára írt elegiája, melyet az *Oláh Miklós levelezésé*-ben megjelent szövegből részben javított szöveggel tesz közzé az *Analecta*. Hegedűs tartózkodott attól, hogy az Oláh-codex gazdag anyagából többet közöljön, mint a mi Oláh Miklóstól ered. Egy pár más érdekes darab közlése azt a kívánságot kelti föl, hogy az Oláh-codex több darabját is érdemes volna közleni.

De van e kötetnek még két olyan darabja, mely szintén merőben új. Így dr. Récey Viktor közlésezi *Antonius Gazius-nak: De tuenda et propaganda viridi ac florida iuventa libellus*-át, melyet a szépségi káptalan könyvtárában fedezett föl. Gazius e renaissance-szellemben írott művét Thurzó Zsigmond nagyváradi püspöknek szentelte. A munka, mint a kézirat colophonjából kitűnik, 1508 április 17-én nyert befejezést. Az idézeteknek, a reminiscentiáknak az a halmaza, a latin nyelv bőségében való dűskálás, az astrologiai babonák középkori szelleme csodás egyvelegét nyújtja ez értekezés. A diszes czimlap facsimiléjét oly tökéletes formában találja meg az olvasó a Gazius értekezése előtt, mely a Hornyánszky-nyomda becsületére válik.

Ugyancsak Récey közli a sziléziai Logus (Logau) Györgynek számos magyar vonatkozású költeményét. E költemények közt vannak a Thurzókhöz, Nádasdihoz stb. írottak. Igen becses az Oláh-codexből közölt költemény, Katzianer haláláról, melyre Oláh Miklós igazán nemes lélekre valló, engesztelő hangú költeménnyel felel. E költeményt Hegedűs bemutatta magyar fordításban az Akadémiában, dr. Récey Viktornak Logusról írott tanulmányának bemutatásával egy időben.

Maximilianus Transylvanusnak: *De Moluccis insulis etc.* című érdekes levele a salzburgi érsekhez alkalmul szolgál a szerkesztőnek arra, hogy a Maximilianus Transylvanus nemzetiségére vonatkozó kérdés érdekes irodalmát is ismertesse. E vitában gr. Apponyi Sándor, Kropf Lajos, Márki Sándor nyomós érvekkel vettek részt, melynek végeredménye, hogy Kropf Lajosnak a *Magyar Könyvszemle* 1895-ik évfolyamának 4. füzetében megjelent értekezése alapján Apponyi is enged eredeti felfogásából, hogy Maximilianus idegen származású, és oda mó-

dosítja nézetét, hogy a családot, melyből eredett, erdélyinek fogadja el.

Dr. Récesey Maximilianusnak: *De moluccis insulis* című értekezését a kölni és római kiadás mellett egy *Orbis novus* cz. munkának 505—600. lapjain is megtalálta és ennek nyomán közli. E munka 1536-ban jelent meg. A salzburgi biboroshoz írott levél 1522 október 23-án kelt.

Lehet, hogy az *Analecta*-sorozat egyelőre szünetel; de hogy még rendkívül sok becses anyag kiadatlan hever, vagy hozzáférhetetlen ösnyomtatványokban lappang: az bizonyos.

De az *Analecta Recentiora* szerkesztőjének óvatosságát, hogy minden értéktelen lomot nem hajlandó közzétenni, csak indokoltnak lehet tartani; de nem volna szabad hiányozni semmi olyan latin irodalmi terméknek, minek a közszellem visszatükrözésében értéke van. Mert a magyar irodalom latin korszaka hozzátartozik a magyar szellem történetéhez.

Csiky Gergely emlékezete.

(Elmondta *Berczik Árpád* I. tag Csiky Gergely emléktáblájának leleplezésekor 1906 október 21-én Pankotán.)

A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság megbíztak, hogy ezen a mai ünnepen letegyem koszorúikat Csiky Gergely emlékére.

Midőn két ilyen előkelő társaság babérjával közeledem, ez az elismerés vigasztaló lehet minden nemesb törekvésű íróra. Az irodalmi divatok változnak, kivált a színpadon; a napi izlés árja elsodorja és eltemeti a tegnap ünnepeltet. A kit ma elhalmoznak virággal, az holnap kénytelen meghátrálni új nevek, új szellemek, új irányok, néha csak új divatok előtt. A műsor egykori támaszai, a kiknek munkái a színlapok ékességei voltak évekig, haláluk után mind ritkábban tűnedeznek fel és ha kiválóan életerős műveket nem hagytak hátra, csakhamar nevük is feledésbe megy, s az új nemzedék, mely más bálványoknak hódol, a régieket nevökről is alig ismerve, kicsinylő kétkedéssel hallja a letűntek dicséretét.

Ez szomorú tapasztalat volna, ha nem vigasztalná az író, hogy ha a közönség felejtí is a kimúltakat, nevek emlékét az irodalom és a nemzeti kegyelet fentartja. Mert az irodalom nem ítél a napi izlés tűnékeny mértékével, mely új fűszereket keres, hogy eltompult inyét felesiklandozza. Az irodalom története megkeresi az íróban a maradandót, a tehetséget éppen úgy mint a nemes szándékot, s a ki művészi becsvágygyal és hazafias szándékkal alkotott, annak sirboltja előtt meggyújtja a kegyelet mécesét.

Ezek közé az értékes tehetségek közé tartozott Csiky Gergely is, az újabb magyar társadalmi színműnek megteremtője. Az újabb magyar társadalom éppen akkor volt kialakulóban és vette föl az új elemekkel és rétegekkel új tartalmát is, midőn Csiky Gergely föllépett. Az 1867 előtti magyar társadalmi színmű tisztán csakis a vidéki birtokos nemesi társaság alakjaival dolgozhatott és csak közbe-közbe, elvétve engedett bepillantani a városok életébe, hiszen *magyar* városi vagy polgári osztály alig létezett, a városok lakosságának magyar része csakis az ú. n. honoratiorokból, ügyvédek, tanárokból, orvosokból állott, a kiket ma „lateiner“-eknek szoktak nevezni. Az új alkotmányos élet kifejlődésével neki lendült a magyar társadalom és elbokrosodott, mert olyan elemek olvadtak bele és magyarosodtak el, melyek régebben más nyelvűek voltak. Az új magyar polgári osztály megalakulván, kész anyagul szolgált a drámáirónak. Csiky Gergely éles szeme csakhamar észrevette a társadalmi fordulatot és színműveiben már az új korszak alakjaival találkozunk, a kik új szellemöket hozták a magyar életbe. Ő kiváltképen a politikai körök, a tisztviselőség, a magyar gentry, az új „lateiner“-ek alakjait lépteti fel olyan gazdag változatosságban, melyek a Szigligeti óta megszületett új társadalmi rétegeket mindennemű válfajukban bemutatják. A magyar színpadnak Csiky Gergely olyan időszéri társadalmi rajzolója, mint a negyvenes évek társadalmának és szellemének Czákó és Obernyik.

A színpadnak vannak nagy érzői, nagy gondolkodói és nagy rajzói.

A nagy érzők a költők, a nagy gondolkodók a bölcselkedők, a nagy rajzolók a korfestők. Amazok érzelmeik, eszméik kifejezésére és kifejtésére használják a színpadot, az utóbbiak korukat és e kornak összeütközéseit vagy ferdeségeit vizik színpadra.

Csiky a nagy rajzolók közé tartozott. Senki sem örökitette meg megkapóbban a múlt század hetvenes éveiben megindult általakulásnak szellemét, eszméit, alakjait, mint ő a „Proletárok“, „Czifra nyomorúság“, „Stomfai család“, „Bozóti Márta“ című s egyéb műveiben, melyek előadása mindig eseményszámba ment. Olyan kimagasló alakja lett ő a színpadnak, hogy bizonyos ideig majdnem egyeduralkodónak mondhattuk s a közönség a magyar színirodalmat benne látta megtestesülve.

A régi társadalmon felépülő új világnak rajza vonul keresztül művei nagy részén; az új vezérosztály akkor még nem alakult ki véglegesen s ő mély, sötét színekkel, majd meg keserűn metsző humorral tekintett végig a multnak hanyatlásán. Shakespeare classikus példájára támaszkodva, a komolyat a viggal köverte; érzékenység váltakozott a kacagatóval, a megható a

felderítővel. Ez magyarázza meg darabjai nagy hatását és népszerűségét: egyéniségének — hogy úgy mondjam — öblös volta széles köröket hozott hullámszába, úgy hogy kedveltje lett a páholyok és földszint közönségének és megragadta a karzat egyszerűbb lelkeit is.

Én ott voltam első diadalánál. Ma is emlékezem, mikor — szokatlan látvány színházban — egy pap alakját láttuk feltűnni a „Nemzeti Színház“ egyik másodemeleti páholyában. Mindnyájan tapssal üdvözlöttük a „Jóslat“ szerzőjét, előérzetében annak, hogy a magyar színirodalom egén egy fényes csillag gyult ki. Ő bevált; várakozásaink teljesültek. Méltó utódja lett a magyar színpad egykori uralkodójának, *Szigligeti Edének*, a ki őt olyan örömmel üdvözlölte, mint Tóth Edét s másokat. Hasonlítottak egymáshoz abban, hogy született drámairói tehetség voltak mindkettőn és termékeny írók. Szigligeti évtizedekig, Csiky a múlt század 70 es és 80-as éveiben gondoskodott kifogyhatatlan munk kedvvel a magyar színpad szükségleteiről.

Mindkettőnek neve ma már ritkán szerepel a színlapon, mert egyes műveiknek társadalmi légköre (milieu) és föltételei elavultak. De valahányszor egy-egy olyan művük kerül színre, melynek alapját a viszonyok nem módosították, minden elfogulatlan ítélő el fogja ismerni, hogy ha nem is nagy költők, mégis elsőrangú drámairói tehetségek voltak, a kik leleményben, ötletességben, humorban a külföld legjobbjáival versenyezhetnek. A két író egyénisége, mely olyan sokban vágott össze, csak egyben tért el: Szigligeti kedélye derültebb, verőfényesebb, családiasabb volt. Csikyé élesebb, vaskosabb, kesernyesebb; Juvenálból szorult bele valami.

Nagy nemzetek sem röstellik a kegyeletet elhunyt nagyjaik iránt; őrzik és fentartják emléküket. Ne tegyék-e ugyanezt kis nemzetek és fajok is, melyeknek egyedüli létjogosultságát a szellemi felsőség adja meg? Franciaország, mely pedig az állhatatlanság és divatolás hírében áll, legszívósabban ragaszkodik irodalmi és művészi hagyományaihoz és évenként visszatérő Racine-Corneille-Molière-ünnepeivel a feledékeny jelennek mindig eszébe juttatja a dicsőséges multat. Nálunk itt-ott az irodalmi kegyelet kicsinyléssel találkozik. Mit törődjünk a multtal? Él-jünk a jelennek! Van olyan, a ki az elhunytak elismerését is a jelennek szeretné kisajátítani. De hát nagyobb lesz-e a jelen, ha a multnak talapatát kirántjuk alóla? A nagy francia forradalomban a párisi csöcselék elfogott egy nemest és fel akarta magasztalni a lámpavasra. Már nyakán volt szegénynek a kötél, mikor elkiáltja magát: „Világosabban fogtok-e látni, ha én lógok a lámpáson?“ A csöcselék nagyot nevetett a találó ötleten és a nemest megmentette lélekjelenléte.

Mindig ez az adoma jut eszembe, mikor a vérmes ifjúság egy-egy régi irodalmi nemest a lámpavasra akar felhúzni. Szinte hallom az áldozatot:

„Nagyobbak lesztek-e, ha én oda fenn lógok?“

Ezek a gondolatok vetődtek fel bennem ez emléktábla előtt, mely Pankota főutczáján a magyar szellem egyik bajnokának szülőházát fogja megjelölni. Ez az emlék kettős emlék: Csikyé és a magyar nemzeté. A hol egy magyar író, művész vagy államférfi születik vagy meghal; a hol az ő emléktáblája vagy köve áll, az a hely a magyar nemzeté. A hogy a kath. egyház minden oltárában egy-egy vértanúja csontjait őrzi, úgy szenteli meg a földet a magyarság harczosainak egy-egy emléke. A hol magyar költőnek emlékét köbe vésik, ott nem egy embernek a nevét vésik abba a köbe, hanem a nemzetét, melynek ő harczoja volt. Így fogja Csiky Gergely táblája is Pankotán a magyar nemzet dicsőségét hirdetni és valahány ember arra fog menni, azt fogja érezni, hogy azt a nemzetet, melynek ilyen harczojai vannak, nem lehet kulturailag elfoglalt helyéből kiszorítani.

Álljon hát ez a tábla és fényeskedjék! Szép napja életemnek, hogy én tehetem le e koszorúkat, a ki Csikynek nemcsak kortársa, hanem barátja is voltam. Mint kortársa csodálhattam az író, mint barátja ismerhettem az embert és mondhatom igaz lelkemre: az ember nem volt kisebb az írónál, a szív nem szegényebb az elménél. Nemes volt mind a kettő!

Meghatottan koszorúzza meg emlékét íróháza és barátja.

Folyóiratok szemléje.

1. Az ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ folyó évi 3. füzetében dr. Éber László „A szepeshelyi Sz. Mihály-oltárt“ ismerteti. Ez oltár középső részén festmény van, mely a lelkeket mérlegelő Sz. Mihály arkangyalt ábrázolja. Ugyanez a tárgya a danzigi Mária-templom híres oltárképének s a franciaországi beaune-i kórház szárnyasoltárának is, mely utóbbi a XV. század elejéről való. A szepeshelyi oltár megvolt már 1478-ban s 1634-ben renoválták; legutóbb a 80-as évek végén alakították át, úgy hogy a főkép ma már erősen megváltozott, elfátyolozott alakot tüntet föl, noha eredeti szépségének még jól kivehetők a nyomai. — Nagy Géza „A vasing az ókorban és a népvándorláskori barbaroknál“ című dolgozatában arra az eredményre jut, hogy a honfoglaláskori magyarok hadi felszerelésében a vasing viseletére nem lehet döntő bizonyítékokat találni. — Kada Elek folytatja „Gáteri (kún-kisszállási) temető a régibb középkorból“ című fel-sorolását. — Hampel József „Intercisa emlékei“ czimen Dunapentele római régiségeivel foglalkozik. Ezek között különösen érde-

kések a katonai siremlékek és a mythologiai domborművek. — Ugyanezen tárgyhoz szól hozzá dr. Robert Károly hallei tanár „Tereus mythosa Dunapentelén“ cz. cikkében. — A *Levelezés* rovat a következő archaeologiai tudósításokat tartalmazza: dr. Nyáry Albert bárótól: „A liptagergei magyar temetőről“ és dr. Jósza Andrástól: „Szabolcsmegyei bronzkardokról“. — Az *Irodalom* rovatban ismertette vannak: British Museum. A guide to the antiquities of the early iron age London 1905 (írta Reginald A. Smith őrségéd Charles H. Read ör. vezetése alatt), ism. dr. Márton Lajos; Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreussens von A. Bezenberger, ism. *M-n L-s*. — A *Muzeumok és Társulatok* rovatának tartalma: Az orsz. rég. és embertani társulat áprilisi ülése, ismerteti dr. Szendrei János; az erdélyi nemz. múzeum érem- és régiségtárának 1905-ik évi állapota; Az arch. bizottság működése 1905-ben; A székely nemzeti múzeum 1905-iki gyarapodása.

Ugyane folyóirat ez évi 4. füzetében Kemény Lajos a „Szilassy János XVIII. századi ötvös“ életére vonatkozó adatokat gyűjti össze. — Csallány Gábor „Régibb középkori temető Szenteshatárban“ című dolgozata felsorolja az itt felszínre került emlékeket. — Börzsönyi Arnold „Győri sírmező a régibb középkorból“ című cikkében a már régebben ismertetett 615 síron felül a 616—755 sírok tartalmát írja le. — Téglás Gábor „A várhelyi syrus templom“ fekvését és épületét ismerteti, melynek kiadásában neki része volt. A fenmaradt feliratokon Malegbel, Bebellahamen, Benefal és Manavat sémi istenségek nevei fordulnak elő. — Dr. Hekler Antal „Két római császárfej“ czímen két kiváló műalkotást mutat be; az egyik valószínűleg Marcus Aurelius Probus képmása, a másik meg II. Constantinusé. — Lehoczky Tivadar „Régibb vaskori emlékek Munkács környékén“ című dolgozata fegyverek és eszközök leírását tartalmazza. — Balázs Béla „A tibold-daróczi (borsodm.) bérczúti őstelepet“ folytatólag ismerteti. — A *Levelezés* tartalma: dr. Halaváts Gyula: „Uti jegyzetei Szászsebes környékéről“; Téglás István: „Pusztaszentmártoni és röddi épületmaradványokról“; dr. Bleyer Izó: „Temesvár-környéki leletekről“; Orosz Endre: „Erdélyi bronzleletekről“; Teutsch Gyula: „Néhány érdekes őskori agyagmű Erősdről (Brassó m.)“. — Az *Irodalom* rovat tartalma: A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. Írta Könyöki József, sajtó alá rendezte Nagy Géza, ism. dr. Szendrei János; Czuberka Alfred: Kuruczkori fegyverek, ismerteti dr. Szendrei János; Országos Ráth György-múzeum.

2. A BUDAPESTI SZEMLE szeptemberi füzetének tartalma: Balogh Jenő, *Lombroso és a bűnügyi embertan jelen állásáról* rövid tanulmány Török Aurél értekezése alapján. — Kármán Mór *Népoktatásunk szervezése és az újabb törvényhozás* címmel nagyobb tanulmányt kezd, melyben a Berzeviczy Albert által a törvényhozás

elé terjesztett törvényjavaslatot tárgyalja s az egyes elvi kérdéseket külön-külön bírálja. Ez első közleményben szóba kerül a tankötelettség érvényesítése és a népiskola mindennapos és ismétlő tanfolyamának tanulmányi rendje. — J o ó b L a j o s *Egy új államtani könyv* című ismertető cikkének befejező részét adja. — Ezután Fogazzaro Antal *A szent* című regényének folytatása következik Vetési J ó z s e f fordításában. — A *Költemények* között van K o z m a A n d o r *Az évszakok* cz. költeménye, és Fogazzaro Antal *Temelve lenni* című verse J á n o s i G u s z t á v fordításában. — H a t v a n y L a j o s *Brunetièrre művét Balzacról* ismerteti. — Egy névtelen író *Az impressionista festészet elvei* címmel a francia művészeknek eszméit, egyéniségét és működését jellemzi rövid vonásokban. — *Az Értesítő*-ben Szádeczky S.: Halmágyi István naplói, Szekfü Gy.: Szamosközy S. történeti munkáinak kritikája, Ibsen: Sämmtliche Werke X., Saintsbury G.: History of criticism (Kropf Lajostól), Annales de la société J. J. Rousseau című munkák vannak ismertetve. A füzetet az új magyar könyvek jegyzéke zárja be.

U g y a n e f o l y ó i r a t októberi füzetének tartalma: H u s z á r I m r e *Az irodalmi suggestio és írói felelősségről* irt tanulmányt, Sighele olasz író műve alapján, a ki szerint az erkölcsök és szokások teremtik az irodalmat, de viszont az irodalom is módosíthatja az erkölcsöket és szokásokat, úgy hogy az irodalmi suggestio hatalmas eszköze a nevelésnek és a corruptionnak. — B e r k i M i k l ó s Fromentin Jenőnek *Rembrandt*-ról szóló tanulmányát fordította le. — B a l o g h J e n ő *Nyomor és büntettek* címmel a büntetendő cselekmények kóroktanáról kezd tanulmányt. — K á r m á n M ó r *Népoktatásunk szervezéséről és az újabb törvényhozás* című értekezéséből a második közleményt adja, melyben a tanítóképzés és tanítóképesítésről szól. — A szép-irodalmi részben van Fogazzaro *A szent* című regényének folytatása Vetési J ó z s e f fordításában. — A *Költemények* közt találjuk G y u l a i P á l *Budapest* című eredeti versét és Puskin *Zajongó utcán* című versét G y ő r y K á r o l y fordításában. — Egy névtelen író *Egy görög útirajz* címmel Barrés görögországi útikönyvét ismerteti. — *Az Értesítőben*: Kulcsár F.: Ecce ego, Bodor A.: Versek, Nybet Bain: Tales from Jókai című munkák vannak ismertetve. — A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

U g y a n e f o l y ó i r a t novemberi füzetének tartalma: K a u t z G y u l a *Újabb irányok és fejlemények az európai alkotmányjog körében* címmel Jellinek G. heidelbergi jogásznak a politika és alkotmányjog elméletét tárgyaló, nemrég megjelent munkájáról ir ismertető tanulmányt. — N a g y i v á n y i F e k e t e G y u l a *Az elnéptelenedésről* kezd tanulmányt. Ez első közleményben az elnéptelenedés okait ismerteti, melyek szerző szerint a következők: 1. A családról való modern, demokratikus felfogás; 2. késő házasságok; 3. a vallásos élet általános gyöngülése; 4. a feminismus; 5. a kivándorlás; 6. a

halandóság. — Balogh Jenő folytatja *A nyomor és büntettek*-ről szóló értekezését, melyben több kiváló írónak a gazdasági viszonyoknak a kriminalitásra gyakorolt befolyására vonatkozó nézeteit ismerteti. — Kármán Mór *Népoktatásunk szervezése és az újabb törvényhozás*-ról szóló tanulmányából a harmadik közleményt adja; ebben a népiskolai hatóságokról ír. — Ezután Fogazzaro *A szent* című regényének folytatása következik Vetési József fordításában. — A *Költemények* között találjuk Léva József *Élő bánat* cz. allegorikus költeményét és Béranger *A végtelen kicsinyek* cz. versét Kozma Andor fordításában. — Geographus álnevű író a nemrég megjelent *nagy magyar atlaszról* irt tárgyas birálatot. — Az *Értesítőben* Plósz S.: Magyar polgári törvénykezési jog, Kercskowsky D.: Tolstói és Dostoiewsky című munkák vannak ismertetve. — A füzet végén az új magyar könyvek jegyzéke van.

3. Az EGYETEMES PHILOLOGIAI KÖZLÖNY folyó évi V. (májusi) füzete az első helyen Erdős József három folytatásos értekezésének, mely *Az újszövetségi kánon fordításairól* szól, a befejezését hozza. A román, szláv és skandináv népek irodalmának főbb bibliafordításait ismerteti részletesen, majd röviden a kelta, újgörög és héber fordításokat, befejezésül pedig pár szót szól a brit és külföldi biblia-társulat kiadványairól, melyeket nem lehet tudományos vizsgálódás tárgyává tenni. — *Magyarország az ó-francia eposzban* cím alatt Bezard Lucien azokat a gyér adatokat gyűjti össze, a melyek, a Chanson de Rolandot és Chanson d'Antioche-ot nem számítva, a Pélerinage de Charlemagne, Macaire és főképen a Berte aux grans piés című eposzokban hazánkról találhatók. — László Béla latin nyelvű értekezését, *Mirabilia Romae*-t, kezdi meg, a melyben két magyarországi incunabulumot ismertet. Hogy származásukat megértéküket megállapíthassa, beszámol azon codexekről, melyeknek anyaga e két könyvben megjelent, különösen a két elsődleges recensióról, majd azon nyomtatott művekre tér át, a melyek e kézirati szövegeket fölhasználták. — Gálos Rezső *Szentjóni Szabó Gellert-fordításáról* értekezik, melynek czíme A pántlika. Megállapítja eredetijének, Das Band-nak, értékét, s azt a viszonyt, a mely a két mű között van. A magyar fordítás szerinte igen szabad, de egyes részei igen sikerültek. — *A magyar Adám-legendá keleti elemei* cím alatt Marmostein Artúr megállapítja, hogy volt valamikor egy héber körökből kikerült Adám-könyv, s hogy a magyar középkori irodalom két példányban (Teleki codex, Debreczeni codex) őrizte meg e legenda-gyűjtemény átdolgozott töredékeit. — *A Hazai irodalom* rovatát Kiss Imre bírálata nyitja meg, a ki Pápay József *Osztják népköltési gyűjtemény* című művének anyagát mutatja be s a bevezető értekezést, Reguly életrajzát, tanulságos munkának nyilvánítja. — Szabó Károly Kerestély Olga értekezéséről, mely *Várkonyi Amade László élete és költészete* címet visel, úgy ítél, hogy újat nem igen

mond, de az eddigi véleményeket ügyesen foglalja össze. — Antalffy Endre *Petróczy Katalin Szidónia élete és munkái* című értekezésében, a mint bírálója, Baros Gyula, kifejti, megrostálja az eddigi adatokat és szépen, bár kissé föllengzően, itt-ott túlozva, ismerteti a nő-költő költői fejlődését. — Dombi Márk Vikár Bélának *Somogy-megye népköltése* című művét méltatja. Először magát a gyűjteményben lerakott népköltészeti anyagot mutatja be, mely szerinte megbízhatóan van lejegyezve a nép ajkáról, azután a kiadó magyarázatait dicséri. — A *Külföldi irodalom* rovatában Kallós Ede ismerteti F. G. Kenyon, *The evidence of Greek papyri with regard to textual criticism* című művét s levonja a műből a tanulságot a coniecturális és kézirati kritikára vonatkozólag. — Hajnal Márton két rokon tárgyú német munkát méltat, *Das serbische Volkslied*-et Dr. Milan Čurčintól és *Die südslavische Ballade*-t Camilla Lucernától, és e bírálatok kapcsán ismerteti azt a szerepet, melyet a szerb népköltészet termékei irodalmunkban és a német nép költészetében játszottak. — Pécsy Béla Hosiusnak Lucanus kiadását (*M. Annei Lucani de bello civili libri decem*) dicséri s pótlólag egy-két collatióra hívja föl a figyelmet. — A *Philologiai programm-értekezések* között Major Károly öt értekezésről mond ítéletet, ezek: Szabó Sándor, *A magyar népdal történeti korai* (nem új, de alapos), Vuicskies Jenő, *Egy történeti személy két költői feldolgozása* (a Murányi Venus, Gyöngyösinél és Arany nál; rosszul választott tárgy), Garzó Béla, *Jókai regénytárgyai* (lelkes, de elfogult). Kardos Aladár, *Petőfi „Apostol“-a* (érdekes és újszerű), Gácsér József, *Gaal György élete és munkássága* (részletes és megbízható). — A *Vegyesek* között Tihanyi Gál Bausz J. Teodorikot parentálja el, G. J. (Geréb József), Xerxes gögjét magyarázza, D. J. (Darkó Jenő) a Σαβάρτοι ἄσφαλοι-nak arabból való magyarázatát ismerteti, Marót Károly a latin nyelv nemzetközi jelentőségéről legújabbán mondott véleményeket gyűjti össze, Endrei Gerzson Wendland nyomán a philologiai vándorgyűlésekről szól, Barta Mór egy régi színdarabot közöl, Cs. J. (Cserép József) az insula etymonját adja, ezen kívül Gyöngyösy László Gyöngyösy Istvánjáról, Radnai Rezső Eötvös emlékezetéről, Dessoir Zeitschrift für Ästhetik-jének első füzetéről, s a Nyelvészeti Füzetek 29—31. darabjairól olvasható rövid bírálat. Külföldi könyvészet rekeszti be a füzetet.

Ugyane folyóirat folyó évi VI. VII. kettős (június-júliusi) füzetében az első helyen Becker Fülöp Ágost tanulmánya olvasható *A francia epika kezdete* cím alatt, a melyben egy történeti és egy elméleti kérdést próbál megoldani a szerző: megállapítja, hogyan és mikor keletkezett az ó-francia hősköltészet, s hogy általában hogyan keletkeznek a történeti tárgyú mondák és eposzok. Az ó-francia hősmonda szerinte nem közvetlenül a Karoling-korszakból meríti anyagát, hanem e korszak tovább élő emlékeiből, s fejlődésében nem annyira

szükségképeni törvényszerűség, mint inkább a véletlen s az egyének tehetsége játszott szerepet. — V é r t e s y D e z s ő *Miscellanea Theoretica* cím alatt Theokritos költészetének egyes homályosabb helyeit értelmezi, többnyire eltérve a hagyományozott szövegtől. — A következő értekezésnek, *A Zrinyi-Frangepán-család az irodalomban*, szerzője, H a j n a l M á r t o n, Frangepán Ferencnek „Gartlics za csasz kratiti“ (Kertecske időöltés czéljából) című verses könyvét, s nőtestvérének, Zrinyiné Frangepán Katalinnak, szintén horvát nyelven irt imakönyvét ismerteti s fejtegeti irodalmi munkásságuknak értékét. — L á s z l ó B é l a befejezi az áprilisi füzetben kezdett latin nyelvű értekezését, a melynek czíme *Mirabilia Romae*. Megállapítja, hogy e könyvnek két magyarországi incunabulum szorosán összetartozik, s az akadémiai incunabulum a múzeuminak némileg rontott lenyomata, majd a különböző recenziók és szövegek eltéréseit vizsgálja s családfájukat megszerkeszti. — *A Hazai irodalom* rovatában P á p a y J ó z s e f részletesen bemutatja Szinnyei Józsefnek most már harmadik kiadásban közkezen forgó munkáját, *Magyar Nyelvhasonlítás*, s fölhívja a figyelmet e mű kiválóságaira. — C s á s z á r E l e m é r az Akadémia kiadásában és Váczy János szerkesztésében megjelenő *Kazinczy Ferencz Levelezésének* XV. kötetét méltatja. — Tóth Andrásnak *Sevilla csillaga és AndaluZIA Cidje* című dolgozatában dieséri G u l y á s P á l az alapos ismereteket és a gondos tanulmányt, de hibáztatja, hogy tanulmányának tárgyát illetően többre becsüli s figyelmen kívül hagyja a fajbeli és kulturhistoriai eltéréseket. — *A Külföldi irodalom* rovatában H o r n y á n s z k y G y u l a egy bő tartalmi ismertetés keretében nagy méltánnyal adózik Th. Zielenski *Die Antike und wir* című művének, melyben a klasszikai műveltség jelentőségét fejtegeti. — Z a m b r a P é t e r két olasz nyelvtudományi munkát ismertet, Alfredo Panzini *Dizionario moderno*-ját és Giuseppe Malagoli *Ortoepia e ortografia italiana*-ját. Mind a kettőt nemcsak sikerült, hanem nélkülözhetetlen munkának tartja. — B l e y e r J a k a b Dr. Ernst Gnerich *Andreas Gryphius und seine Herodes-Epen* című művét érdekes adaléknak mondja mind Gryphiusnak, mind az egész korszak jellemzéséhez, de előadását és elrendezését kifogásolja. — *A Philologiai program-értekezések* rovatában Wirth Gyula ismerteti Osztern Salamon *Horatius és Luciliusát* (kevés újság, monstrosus stílus) és G e r e c s S z. F e r e n c z Vértesy Dezsőnek *Sávitrí Mahábháratából* cím alatt közölt fordítását (kissé szabad s több ízben nehézkes, de nem érdemtelen fordítás). — *A Vegyesek* között K é g l S á n d o r Thúry József-ről ír nekrológot; K a t o n a L a j o s a *Gesta Romanorum* állítólagos legrégebbi kéziratát ismerteti, mely Emich Gusztáv könyvtárából külföldre került; *F. G.* (F i n á l y G á b o r) *Traianus nyugvóhelyének* fölfedezéséről; *Cs. E.* (C s á s z á r E l e m é r) az *Apor-codex*-ről ír. — V é r t e s y J e n ő Kerestély Olgának *Amadé*-ről szóló értekezését, illetőleg első felét, plágiumnak minősíti. Az 1905-ben elhunyt hazai és

külföldi philologusok névsora után a *Beküldött könyvek* között Balassa József *Kis magyar hangtanáról* és Varga Damján *A magyar iskolai helyesírás szabályairól* olvasható rövid ismertetés. Végül a 2641 számra terjedő *Magyar philológiai irodalom 1905-ben* (H e l l e b r a n t Á r p á d - tól) s *Külföldi kömpvészet* következik.

Ugyane folyóirat f. é. VIII. (októberi) füzetét S c h m i d t J ó z s e f értekezése nyitja meg, a melynek czíme: *Pani*. A Rgvédában szereplő védikus *pani* jelentését magyarázza s az indologusoknak eddig hangoztatott nézeteit hol czáfolva, hol kiegészítve megállapítja, hogy eredetileg külföldi, még pedig semita kereskedőt jelentett, de már a védikus periodusban alacsony gondolkozású zsukori jelentését vette föl. — Bász el Ernő megkezdi *Bernauer Agnes a német költészetben* című hosszabb értekezését. A bevezető fejezetben a krónikások alapján kiválasztja az esemény történeti magvát és próbálja eldönteni a vitás kérdéseket. — Cseré p J ó z s e f folytatja az EPhK. egy régebbi füzetében megkezdett értekezését, *Bérard V. az Odysseiáról*, a melyben jelenleg Kalypso szigetének helyét iparkodik meghatározni. Mivel Atlas, az ég oszlopa, valójában a Majomhegy, Abila, leányának Kalypsónak is közelében kell lennie, s arra az eredményre jut, hogy ez a sziget a spanyolul Perejilnek nevezett Ispania, egy elhagyott kis sziget, a melyről Hispania kapta nevét. — Osztern Salamon *A „becsapott ördög” mondái* cím alatt az ördög típusainak filiatióit vizsgálja, s a Teremtővel szemben pórul járt ördög mondáját kísérli megfejteni. — A *Hazai irodalom* rovatában első helyen H e g e d ű s I s t v á n bírálata olvasható, a ki Némethy Gézának az Akadémia kiadásában megjelent kritikai kiadását, *Lygdami carmina*-t, méltatja. Nem fogadja el mindenben Némethy fölfogását Lygdamusról, s a szerzőnek kritikai és magyarázó eljárását is bírálja és kiegészíti, de általában azt itéli, hogy „e kiadvány a magyar tudományos irodalomnak becsületére válik”. — Császár Ernő Zsigmond Ferencznek *Lévay József életét és költészetét* tárgyaló monographiáját ismerteti. Hibáztatja, hogy a szerző egy élő írónak életét és munkásságát vizsgálja, mert a mint ez a nagyszorgalmú munka is bizonyítja, a tapintat és köteles discretio nem engedi, hogy mélyen és objective nyuljon az élő író életének eseményeibe, költészetének jellemebe. — Császár Ele m é r azokat a *Költői levelezéseket* ismerteti, melyeket Kreskay Imre hátrahagyott irataiból Hattyuffy Dezső tett közzé a Régi Magyar Könyvtár 22. füzetében. A kiadás gondos, az életrajz megbízható. Pótlásul Kreskaynak egy eddig ismeretlen költői levelét nyomtatja le a bíráló. — A *Külföldi Irodalom* rovatában K a t o n a L a j o s két német munkát bírál, Dr. Jacob Ullrichnak *Proben der lateinischen Novellistik des Mittelalters* és Dr. M. Manitiusnak *Mären und Satiren aus dem Lateinischen* című szemelvényes kiadásait. Mind a két műre igen nagy szükség volt, mert a középkori latin elbeszlő költészet alkotásai nagyrészt nehezen hozzáférhetők,

s mindketten jól válogatták össze az anyagot, csak az első keveset adott, a másik pedig a szatirákat nem verses fordításban nyújtotta. — A *Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters* című vállalat I. kötetének 2. füzetéről Kalocsay Endre szól, s a kiadónak, E. K. Randnak, véleményét mutatja be Boethius „Opuscula sacra“ című művének kommentárjairól. — Kégl Sándor V. Henrynek a Bibliothéque de l'École Française d'Extrême Orient című vállalatban megjelent *Précis de Grammaire Pâlie-jét* dicséri mint tudományos nyelvtant. — A *Philologiai program-értekezések* között Klimá Lajos két programról szól, Varga Gáboréról, *A görög nő társadalmi helyzete és a görög családi élet* (semmi ujság, de ügyes elrendezés és stílus) és Nagy Sándoréról, *Sophocles mythologiája* (nagy szorgalom, kritikai apparatus, kellemes előadás), a harmadikról, Kovács Jánosról *Kazinczy Ferencz és Kis János Major Károly* (áttekinthető, lelkes dolgozat). — A *Vegyesek* sorában pa. (Prónai Antal) *Csaplár Benedek-ről*, Hornyánszky Gyula *Latkóczy Mihály-ról* ir nekrológot; Lukinich Imre egy XVIII. század végéről való iskoladráma-kísérletet közöl; Kerestély Olga védekezik, de nem nagy sikerrel, a plágium vádjá ellen. — A *Beküldött könyvek* között a *Nyelvészeti Füzetek* 32. 33. 35. 36. füzeteiről, valamint Kelemen Béla *Jó magyarságá-ról* olvasható rövid méltatás. — *Külföldi könyvészet* rekeszti be a füzetet.

Ugyane folyóirat folyó évi IX. (novemberi) füzete első helyen Papp Ferencz tanulmányát közli, melynek czíme: *Arany János egyénisége s a romantika*. Arany jellemének elemzése után azt vizsgálja, mennyiben romantikus Arany költészete és szelleme. — Posch Árpád *Cicero bölcséleti műveinek politikai jelentőségét* vizsgálván, arra az eredményre jut, hogy Cicero bölcséleti munkáival nem, mint eddig hitték, kettős czélt szolgált: enyhíteni akarta államférfiúi bánatát és philozophiai munkákkal gazdagítani a római irodalmat, hanem volt még egy harmadik, és éppen nem mellékes czélja: bölcséleti irodalmi munkásságon alapuló közszellemet akart Rómában teremteni, a mely szembe tudjon szállni a léha erkölcsi fölfogással. — Bászai Ernő folytatja a VIII. füzetben megkezdett értekezését, melynek czíme *Bernauer Ágnes a német költészetben*. E második részben megkezdí a tárgy költői földolgozásainak ismertetését, először a népballadákat, köztük egy magyarországit, majd a műköltők alkotásai közül a lyrai földolgozásokkal röviden végezve, a drámaiakra tér át és a III. fejezetben Törning Bernauer-dramáját elemzi történeti és költői szempontból. — Endrei Gerzson latin nyelvű cikkében, *Addenda Glossario mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, Wagnernek Versegly fölügyelete alatt megjelent Phraseológiájából közöl olyan újkori latin kifejezéseket, melyeket Bartal nagy szótára nem ismer. — A *Hazai Irodalom* rovatában Heinrich Gusztáv ismerteti Fóti József Alajosnak *A Toldi-monda és két idegen eredetű*

epizódja című értekezését. A munka legfontosabb eredményét, hogy a sírablást és az özvegygel való kalandot kapcsolatba hozza Boccaccio egyik novellájával, helyesnek tartja, egyébként azonban kimutatja, hogy a szerző az alapvető kérdésekben igen tájékozatlan, módszeres tudása kevés, fejtegetései zavarosak és ellentmondók. — Posch Árpádnak az Akadémia kiadásában megjelent fordítását, *Cicero Brutusát*, Pruzsinszky János ismerteti. Lelkiismeretes derék munkának mondja, bár kisebb hibái vannak mind a helyes magyarság, mind a fordítói hűség tekintetében. — Tolnai Vilmos Simonyi Zsigmondnak *Középiskolai Műszótáráról* szól nagy elismeréssel. Ismerteti azokat a nehézségeket, a melyekkel a szerkesztőnek még kellett küzdeni, ismerteti a földolgozás vezető szempontjait, s nem hallgatja el hiányait sem, egyrészt, hogy egyes szakok igen hiányosan vannak földolgozva, másrészt, hogy a szavak csak betűrendben vannak csoportosítva és nem tudományszakok szerint is. — A *Külföldi Irodalom* rovatában Kallós Ede a Kultur der Gegenwart I. sorozatának 8. kötetét ismerteti, *Die griechische und lateinische Literatur und Sprache-t*, melyet Wilamovitz-Moellendorf, Krumbacher, Wackernagel, Leo, Norden, Skutsch irtak. A bíráló részletesen beszámol az egyes tudósok szempontjairól és tárgyaló módjáról, és noha egy és más hibázatni valót talál, az egész munkát okulás és gyönyörűség forrásának nyilvánítja. — Kégl Sándor a Jacob kiadásában *Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten* című kiadást ismerteti s az ismertetés kapcsán jellemzi Mehmed szultán költészetét. — A *Philológiai program-értekezések* rovatában a következő értekezésekről olvasható hosszabb-rövidebb ismertetés: Soós József, *Az athéni Akropolis*, mutattvány Pausanias-fordításából, bírálója, Geréb József szerint fölületes munka; Klima Lajos, Eutropius művének, *A rómaiak rövid története*, fordítását Incze Béni nem tökéletes, de elfogadható munkának tartja; Vujsz János Sallustius-fordítása (*Catilina összeesküvése*) cizéltalan munka, mert a mint Klima Lajos mondja, már van jobb fordításunk; Perényi József *Boruth Elemér-je* pedig gondos, de elfogult dolgozat (Major Károly). — A *Vegyesek* között Gálos Rezső és cs. (Császáár Elemér) Verseghy egy költeményének eredetijét keresik; Marmorstein Artúr pótlásul Erdős Józsefnek ugyancsak az EPhK.-ben megjelent értekezéséhez két oly magyar író említ, a kik Pál apostolnak a zsidókhöz írt levelét héberre fordították (Kalmár György, Thuri György); György Zsigmond Voltaire *Candide-jának* arra a részére mutat rá, a hol Rákóczit említi. — A *Beküldött könyvek* között Vörösmartynak az Olcsó könyvtárban megjelent Lyrai és vegyes költeményeiről, Berczik Árpád vigjátékáról (Az udvari tanácsos), a Szerda című hetilap 1. számáról és Máté Lajos szemelvényes Vörösmarty-kiadásáról olvasható pár szó. — *Külföldi könyvészet* rekeszti be a füzetet.

4. A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE szeptember havi számát Bányász László nyitja meg, ki *Munkáviszonyok és munkásjóléti intézmények a m. kir. dohánygyárakban* címen érdekesen ismerteti a m. kir. dohányjövedék socialpolitikai működését. A m. kir. dohánymonopolium által alkalmazott munkásokat két nagy osztályba sorolhatjuk. Az egyik osztályba tartoznak a tulajdonképeni szakképzett dohánygyári munkások, a másik osztályt a dohánybeváltó hivatalok és a dohányárúraktáraknál alkalmazott munkások alkotják. Ez utóbbiak sokkal kevesebben vannak, s minthogy legnagyobb részt csak ideiglenes napszamosok, számukat sem lehet pontosan kimutatni; munkabérük 1904-ben egymillió korona volt, míg a tulajdonképeni dohánygyári munkásoknak ugyanebben az évben közel kilenczmillió korona munkabért fizetett ki a dohánymonopolium. A dohánygyárak csak azokat a munkásokat alkalmazzák, kik az előirt feltételeknek megfelelnek. E feltételek, a származás, büntetlen előélet, egészséges és alkalmas testalkat, a korminimum betöltése, nőknél a túl nem haladott 35, férfiaknál 40 éves életkor igazolásában állanak. Az alkalmazott munkások egy évi próbaidő után véglegesíthetők, ha ez idő alatt a gyári szolgálat igényeinek teljesen megfeleltek. A véglegesített munkás, 10 évi állandó szolgálat után, az 1885: XI. t.-czikk 27. §-a alapján nyugdíjra is igényt tarthat. A dohányjövedék 21 dohánygyárában 1904-ben összesen 18.852 munkás volt alkalmazva, kiknek több mint 90%-a, számszerint 17.602, nő volt. A kifizetett összes munkabér ez évben 8,841.516 koronára rúgott. Ez a 18 ezer főnyi munkás hadsereg 1904-ben összesen 23 millió kilogramm nyers dohányt dolgozott fel, melyből 4 és fél millió kilogramm külföldi dohány volt. Előállítottak összesen 17 millió kilogramm pipadohányt, burnótot és fonadékot, 503 millió drb szivart, közel másfél milliárd drb szivarkát és körülbelül 60 ezer kg. lúgvizkivonatot. Eladásra került összesen 17 millió kg. pipadohány, burnót és fonadék, közel 46 millió korona, 545 millió drb szivar, 36 millió korona, több mint másfél milliárd drb szivarka, 29 millió korona és 16 ezer kg. lúgvizkivonat 21 ezer korona értékben. Az eladott dohánygyártmányokból 1904-ben tehát 111 millió korona bevétele volt a dohánymonopoliumnak. Az eladás mindig meghaladja az évi gyártás mennyiségét és értékét, mert az eladási mennyiségben és értékben a külföldi szivar- és szivarkakülönlegességek is bennfoglaltatnak, másrészt pedig az eladás a rendelkezésre álló nagy készletből is történik a gyártott anyagon kívül. A munkaidő a dohánygyárakban átlag reggel 7 órakor kezdődik és a téli félévben 8, a nyári félévben 9 óra, melyet délelőtt és délután negyedórai, délben pedig másfélórai pihenési idő szakít meg. A munkás felelős a kincstárnak mulasztásból vagy vétkes gondatlanságból okozott kárért. A munkából önkényűleg kimaradni nem szabad, sőt ha előleges engedély nélkül három napon túl marad ki a munkából, nemcsak önkéntesen kilépettnek tekintetik, hanem a gyárigazgatóság megkeresésére az

iparhatóság által 40 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel is büntethető. A munkások napi-, heti- és szakmánybért kapnak. A munkabérek között a szakmánybér van túlsúlyban, mely 1904-ben 7,235.000 koronát tett ki az összes dohánygyárakban, míg a heti- és napibérek mindössze csak 1,500.000 korona összeggel szerepelnek az ez évi kimutatásban. A munkabérek alapjául a helyi átlagos napi munkabérek szolgálnak, a szakmánybérek pedig oly magasan vannak megszabva, hogy az így alkalmazott munkás 10—15%-kal többet kereshet, mint napibér mellett. Ha a munkás szükség esetén a rendes munkaidőn túl is dolgozik, pótbérben részesül, mely a rendes napibér 10%-a óránként. A munkásoknak jogukban áll ideiglenesen vagy állandóan más gyárba való áthelyeztetésüket kérni. Azonban szolgálati érdekből is át lehet helyezni a munkást, mely esetben az utazásban töltött napokra másfélszeres bért kap és költségeit is megtéríti a gyárigazgatóság. Az üzem megszorítása vagy munkahiány esetén a nélkülözhető munkások 15 napi felmondással elbocsáthatók. Az ily czímen fölmentett munkások azonban más dohánygyárba való fölvétel tekintetében minden más munkás fölött elsőbbséggel bírnak. Általában pedig a fölvételre rendszerint azon helység lakosai bírnak elsőbbséggel, melyhez a dohánygyár tartozik, a környékbeli községek csak másodszorban jönnek tekintetbe. A munkásnak jogában áll a gyártól hét napi felmondás mellett önként is megválni, s ez esetben az igazgatóság, kivánságára elbocsátási bizonyítványt állít ki. A fegyelmi vétségeket a munkásszabályok, munkarend és egyéb rendeletek és utasítások sorolják fel, melyeket az igazgatóság a felvételkor ismertet meg a munkásokkal, s ezenkívül még félvényként újból felolvastat. A vétségek megintésével, pénzbírsággal stb. büntettetnek, legszigorúbb büntetés az elbocsátás. A büntetésből elbocsátott munkás nyugdíjjogosultságát is elveszti s dohánygyári szolgálatba többé fel nem vehető. — Heller Farkas folytatja és befejezi *A határhaszonelmélet bírálata* című értekezését s elméleti fejtegetéseit. — A füzet önálló cikkeinek sorát Barabás Endre zárja le, ki *Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhely thj. szab. kir. város közigazdasági leírását* folytatja. A Székelyföldön, bár talaja a gabonatermelésre a legkevésbé sem alkalmas, a lakosság legnagyobb része földművelésből él. Így van ez Maros-Torda vármegyében is, hol a lakoságnak sokkal nagyobb százaléka foglalkozik mezőgazdasággal, mint az Alföldön. Ha a művelhető föld mennyiségét hasonlítjuk össze a lakosság számával, azt látjuk, hogy a megye lakossága népsűrűség szempontjából még az országos átlagot is jóval meghaladja. A vármegyében ugyanis egy négyzetkilométer szántóföldre 157.4 lakos esik, míg az országban átlag csak 135 lélek. Súlyosbitja még ezeket a szomorú állapotokat az a körülmény is, hogy itt használják ki a föld termő erejét a legkevésbé, mert az uralkodó ugarrendszer mellett még ma is 10—25%-a marad a földnek műveletlenül. A gazdasági irányzat egészen szegénytelen

fejlődését legjobban a búza vetésterületének erőszakos, természetellenes növekedése mutatja. 1877-ben a búza vetésterülete még csak 8800 hektár, 13·7% volt, 1903-ban már 28.000 hektár, az egész learatott terület 28%-a. Pedig nem a búza a lakosság főételalakja, mert a termelés a kivitelre irányul, s a versenyben az utolsó helyekre szorul. Az utolsó negyedszázad alatt, a többi gabonaneműek közül a rozs és kétszeres termelése csökkent, a zab és kukoricza termelésénél pedig lényeges változás nem mutatkozik. Örvedetes az ugarterület állandó csökkenése, mely 1877-től 1903-ig 37·9%-ról 11·5%-ra apadt. Ha a vármegye terméseredményeit összehasonlítjuk az ország terméseredményeivel, ismét kitűnik a lakosság okszerűtlen gazdálkodása. Teljesen érthetetlen, hogy miért termel a lakosság a termésterület 35%-án gabonát és 37%-án kukoriczát, mikor az elért terméseredmények állandóan és jelentékenyen kisebbek az országos átlagnál. Kivánatos, sőt szükséges, hogy a gabonaneműek termesztésének csökkentésével a fősúlyt a zab, árpa, főleg sörárpa, lóheremag, bab, komló, len és kendertermelés fejlesztésére fektessék, mely termények igen dúsan és kitűnő minőségben teremnek a megyében. Szerző terjedelmes statisztikai táblázatokban mutatja be a vármegye és Maros-Vásárhely sz. kir. város terméseredményeit 1896-ban és 1901-ben, valamint a vármegye 1901. évi learatott területét és az aratás eredményét. A búza learatott területe a jelzett 5 év alatt (1896—1901) 15%-al, értéke azonban csak 7%-al emelkedett, még rosszabb az eredmény a kukoriczánál, melynek vetésterülete 16%-al emelkedett, míg a termés értéke 8%-al csökkent. Örvedetes eredményeket látunk azonban a zabnál, melynek learatott területe 41%-al, a termés eredménye 47%-al; a burgonyánál a termelési terület 20%-al, a termés értéke 100%-al; a dinnyénél a növekedés 46%-al, az érték 100%-al; a fejes káposztánál a terület 35%-al, az érték 150%-al; a kendernél a terület 2%-al, az elért eredmény 25%-al; a lennél a terület 55%-al, az érték pedig 150%-al emelkedett. A vármegye összes termelésének értéke 1896-ban 17 millió, 1901-ben több mint 19 millió korona volt. A földterületnek a gazdaságok szerinti megoszlását tekintve, a birtokmegoszlás aránylag eléggé kedvező volna, a mennyiben a haszonélvezeti, haszonbéres és vegyes jellegű gazdaságok száma a tulajdonbirtokok számához viszonyítva elenyészően csekély, mindössze 8%. Nagybirtok is mindössze csak 35 van, melyeknek területe összesen 172.000 hold. A megyében a birtokok száma közel 35.000, s ebből 32.000 tulajdonbirtok. Törpe gazdaság (5 holdig) van 19 ezer, 54%; kis gazdaság (100 holdig) 15 ezer, 45%; közép- és nagygazdaság összesen 369, 1%. A gazdaságok összes területéből esik a törpegazdaságokra 6%, a kisgazdaságokra 45%, a közép- és nagygazdaságokra 49%. A vármegyében, a 65 és fél % országos átlaggal szemben, a lakosság 82·5%-a él östermelésből. Ezek közül 47 és fél % kereső és 52 és fél % eltartott. Miként a Székelyföldön általában, úgy Maros-Tordamegyében is

a gazdaságok felszerelése a lehető legegyszerűbb. E körülményen nem is lehet csodálkozni, hisz a lakosság oly szegény, hogy képtelen gazdálkodását befektetés útján jobb felszereléssel javítani. Gazdasági eszközeiket még ma is legnagyobb részben házilag állítják elő. Az 1895-iki mezőgazdasági összeírás szerint, a használatban lévő összes ekék 94%-a faeke volt. Jellemző azonban, hogy a közép- és nagygazdaságokban is még 1004 faeke volt található, s a nagygazdaságokban 190 faekével szemben csak 106 volt a vasgerendelyű ekék száma. Szerző ezután igen érdekesen és részletesen ismerteti a magyar és a román faj birtokarányát. E czélből a tőzsomszédos tiszta magyar és tiszta román községek kisbirtokait, s ezek eleven és holt felszerelését hasonlítja össze. Figyelembe veszi a lakosság műveltségét az írni és olvasni tudás szerint, a házak anyagát és a községek pótdókját, hogy az összehasonlítás annál teljesebb és értékesebb legyen. Ez összehasonlítás eredményeként azt a szomorú tényt constatalja, hogy a magyarság birtoka mindig kisebb területet foglal el, mint a románságé. Az állatállomány is ritka esetben éri el a román kisbirtokon lévő számát, még akkor is, ha tőzsomszédosak. Az sem vigasztal eléggé, hogy a magyar községek magasabb műveltségről tesznek tanúságot, mint a román községek, mert a műveltség csak az igényeket növeli. A román elem, bár intelligenciában szegényebb, de mivel anyagiakban gazdagabb, a magyar elem kiszorításával a műveltséget is megszerezheti még, mikor a föld is birtokában lesz már. — A *Közlemények és ismertetések* rovatában (—v i t s) *A németek gazdasági szerepe Ausztriában* czímen *Das Deutschtum im Wirtschaftshaushalte Österreichs. Ein Ausbaueversuch der Schrift „Deutschböhmen als Wirtschaftsgrossmacht“ für ganz Österreich.* — czímű könyvet ismerteti. Ezután *Moldoványi István* *Az 1904. évi osztrák sztrájkstatisztikát* ismerteti *Die Arbeitseinstellungen und Aussperrungen in Österreich während des Jahres 1904.* nyomán. *Németország kereskedelem-politikai helyzete* czímen (—v i t s) Dr. Max Nietzsche: *Die handelspolitische Reaction in Deutschland. Eine historisch-politische Studie.* Stuttgart und Berlin, czímű munkájával foglalkozik. Végül ugyancsak *Moldoványi István* *Az osztrák munkás-balesetbiztosító pénztárak tevékenysége 1903-ban* czímen *Die Gebahrung und die Ergebnisse der Unfallstatistik der im Grunde des Gesetzes vom 28. Dezember 1887, betreffend Unfallversicherung der Arbeiter errichteten Arbeiter-Unfallversicherungsanstalten im Jahre 1903.* Wien 1906. 253 l. — czímű könyvet ismerteti.

Ugyane folyóirat októberi füzete folytatja Barabás Endrének *Maros-Torda vármegyéről és Marosvásárhelyről* szóló igen részletes monographiáját (e IV. közlemény a birtokviszonyokat, gyümölcs-termesztést s állattenyésztést ismerteti), — s ezenkívül két nagyobb tanulmányt közöl: Matlekovits Sándor *Az autonóm vámtarifát* s annak beállott és várható hatásait bonczolja. Értekezésében először

általános visszapillantást vet a kivitel és bevétel számadataira s a vám-bevételek összetételére. Majd az apró váموkat veszi sorra és külön teszi meg érdekes számításait és következtetéseit a főbb mezőgazdasági, kerti és állati termékek vámemeléseire és árszabásaira. Különös érdeklődésre tarthatnak számot azon fejtegetései, melyek az új gabonavámok várható hatását tüntetik föl, sok tekintetben ellentétben az uralkodó felfogással. — Reitzer Gyula *Neurath elmélete a modern közgazdaság főproblémáiról* czimmal behatóan magyarázza a hazai születésű dr. Neurath Vilmosnak (1905-ben húnyt el) közgazdasági és socialpolitikai összes műveit s annak termelés és fogyasztás összeütközésének kiegészítésére vonatkozó terveit. — A *Közlemények és ismertetések* rovata Mandello Károlyról ad nekrológot, majd bírálatokat hoz az angol trademárkról szóló legújabb hivatalos jelentésről (Moldoványi István), Böhme: „*Industrie und Handelsverträge*“ (—vits), Éhen Gyula: „*Városaink közléte*“ (Harmos Zoltán) című könyvéről s a „Magyar Compass“ új kiadásáról. — A füzethez igen terjedelmes bibliographiai melléklet van csatolva.

5. A NYELVTUDOMÁNY I. kötet második füzetének első helyén egy általánosabb érdekű czikket találunk: *Nyelvtudomány és telepítések története*, különös tekintettel az erdélyi szász telepítésre, írta Schullerus Adolf. Fölötte tanulságos, hogy az erdélyi szászok régi lakóhelyeiről, a melyekről a történeti forrásokból nem tudunk semmit, az újabb nyelvjáráskutatás néha egészen a részletekbe ható pontos útmutatást tud adni. Ezzel a kérdéssel foglalkozik Schullerus értekezésének első része, a mely egyúttal az erdélyi szász nyelvjárással foglalkozó tudományos irodalom rövid áttekintését is foglalja magában. Ez első rész eredményét így foglalja össze a szerző: „... tisztán a nyelvészet segítségével be lehet bizonyítani, hogy az erdélyi szászok annak idején általában azokról a vidékekről vándoroltak ki, a melyek a közép és alsó Mosel, valamint az alsó Rajnához (Coblentzről a német birodalom határáig) tartoznak, vagyis egy területhez, a melynek körülbelül a mai Luxemburg nagyhercegség, Lothringen északi sarka, valamint a porosz rajnai tartományok Hesselnel keleten határos részeivel egyetemben felel meg“. Értekezésének második részében a szerző arra a már sokkal nehezebb kérdésre keres feleletet, hogy *milyen módon* történt az erdélyi szászok telepítése. E fejezetben a dolog természeténél fogva nagyon sok még a nyílt kérdés, hisz a szerző egyebek közt nem kisebb fába vágja itt a fejszéjét, mint abba a sűrű homálytól borított kérdésbe, hogy kiktől vették át a szászok a „talán thrák“ eredetű *Olt* folyónevet, vagy a *Czibin* nevet, de a merészebb kitérések mellett sok igen érdekes fejtegetést találunk ebben a részben is, a melynek vége felé a szerző csaknem lendületes szavakban emlékszik meg a nép és nép között a nyelvi kölcsönhatás által szövődő kötelékről. — Balassa József *Fonétikai kérdések* cím alatt cikksorozatot kezd, a melyben olyan

kérdésekkel kíván foglalkozni, „melyek az általános fonétika szempontjából is érdekesek s egyúttal világot vetnek a magyar nyelv hangalakjának vizsgálatára is“. Ezúttal a *szótagok* fogalmát igyekszik pontosan meghatározni. Előre küldi egyrészt a nyomatékra, másrészt a hangzóságra alapított meghatározásokat, megemlíti az ellenük tett ellenvetéseket is és azután kifejti saját nézetét. Rövid egy pár szóba foglalt definitiót nem ad, a helyett fejtegeti, hogy „a hangok miféle sajátsága kelti bennünk azt az érzést, hogy az összefüggő beszédet ilyen kisebb részekre lehet osztani, melyeket szótagoknak lehet nevezni“. Ha magánhangzók és mássalhangzók váltakoznak, „a szótagok felismerése az illető hangoknak hangzóságától függ“. Egyes nyelvekben mássalhangzók is alkothatnak, kevésbé hangzós mássalhangzók szomszédságában szótagot (német *binden handel geben* ejtsd *bindŋ handŋ gēbm*). Egymás mellett álló magánhangzók rendszeren külön szótaghoz tartoznak, ha azonban egy szótagban ejtünk két magánhangzót, a hangzósabb a szótagalkotó, a másik pedig kapcsoló hang. A legfontosabb körülmény tehát a hangok viszonylagos hangzósága, míg a nyomaték eloszlása az egyes nyelvekben különböző: a német p. o. a *komme alle treffe Wasser*-féle szavakat egy nyomatékkal ejti, míg a magyarban minden szótagnak megvan a maga nyomatéka. Nehezebb arra felelni, hogy hol van a szótagok pontos határa. — A s b ó t h O s z k á r folytatva *A szláv torokhangok változásairól* szóló tanulmányát, áttér a $k > \check{c}$ változásnál fiatalabb $k > c$ változásra, éles határt von a két változás közt, a mely bizonyos esetekben látszólag ugyanazok alatt a föltételek alatt jelentkezik, kimutatja, hogy a $k > c$ változás nyomai az orosz ragozásban csak az analogia hatása következtében veszttek el és hogy az orosz nyelv e tekintetben nem foglalt el kezdettől fogva külön állást, a mint Miklosich hitte, egy nagyon elterjedt téves etymologia kapcsán rámutat arra, hogy nem elég, ha az indogermanista csak az óbolgár nyelvet ismeri, és különben is nyomatékkal utal az élő szláv nyelvek ismeretének fontos voltára. — Az *Ismertetések* közt K a t o n a L a j o s részletesen bemutatja a *Grundriss der romanischen Philologie* I. kötetének második javított és lényegesen bővített kiadását. A s b ó t h O s z k á r pedig egy pár megjegyzést tesz Tiktin *Rumänisches Elementarbuch* című egyébiránt jeles munkájára. — A *Kisebb közlemények* rovatában P e c z V i l m o s Brugmannak a mai görög nyelv kérdéséről nemrég közzétett fejtegetéseit ismerteti, R u b i n y i M ó z e s V o s s l e r K á r o l y és Dittrich Ottmár egy-egy nyelvbölcészeti művének eszmemenetét vázolja, végre a szerkesztő *A medve nevei* címen Meillet egy apró alkalmi iratából kiragad egy pár ránk nézve érdekes megjegyzést.

Francia ismertetések a magyar irodalomról.

Irodalmunk újabb és régibb termékeit a francia közönséggel az idén is KONT IGNÁCZ hazánkfia, a Collège Rollin tanára ismertette és pedig leginkább azokban a folyóiratokban és vállalatokban, melyek az illető szaktudományal foglalkoznak.

A *Revue Critique d'histoire et littérature* február 19-iki számában a Kisfaludy-Társaság kiadványait ismertette; külön-külön emlékezvén meg VADNAY KÁROLY „Irodalmi emlékek“ cz. kötetéről és a Társaság Évlapjainak XXXIX. kötetéről. Ugyane füzetben szól BERZEVICZY ALBERT „Voyageurs hongrois en Italie dans la première moitié du dernier siècle“ című francia nyelven megjelent füzetéről.

A február 26-iki számban KÁRMÁN MÓR „Az Ember Tragédiájáról“ szóló tanulmányát és P. THEWREWK EMIL Beszédeit ismerteti. Ugyanitt említi meg a SIMONYI ZSIGMOND szerkesztésében megjelenő „Nyelvészeti Füzetek“ következő számait: 18. GÁCSER JÓZSEF „Telegdi Miklós nyelve“, 19. VALLÓ ALBERT: „Tót jövevényszók a magyarban“, és STAN V. „Magyar elemek a móczok nyelvében“; 20. SZÜCS ISTVÁN: „A nyitravidéki palócz nyelvjárás“ és GENCSEY ISTVÁN: „A gyergyói nyelvjárás“; 21. KERTÉSZ MANÓ: „Analogia a mondatszerkesztésben“; 22. VÉRTES JÓZSEF: „A gyermeknyelv hangtana“; 23. SZEGLETI ISTVÁN: „A főnévi igenév Arany Jánosnál“ és 24. REGER BÉLA: „A határozott névmutató“.

A május 21-iki számban bővebb ismertetést ad NEMETHY GÉZA „A római elégia“ című munkájáról.

A július 2-iki számban „Kazinczy Ferencz Levelezése“ (szerkeszti dr. VÁCZY JÁNOS) XV. kötetét, a „Magyarországi Német Nyelvjárások“ két első füzetét, GEDEON ALAJOS: „Az alsó-meczenzefi német nyelvjárás hangtana“ és LINDENSCHMIDT MIHÁLY: „A verbászi német nyelvjárás alaktana“ cz. füzeteket; SZABÓ SÁNDOR: „A magyar népdal korszakai“ című tanulmányát, s végül két akadémiai kiadványt, ú. m. HEGEDŰS ISTVÁN: „Petarca ‚Szózatja‘ és egyik latin költői levele“ és KÜNOS IGNÁCZ: „Ada-kaléi török népdalok“ cz. értekezését ismerteti.

A július 9-iki szám irodalmi szemléjében a következő kiadványok ismertetésének szentel tért: Az Akadémia könyvkiadó-vállalat során megjelent következő három munkának: PAYOT: „Az akarát nevelése“, KIDD: „Társadalmi evoluczió“, ESCOTT: „A mai Angol-

ország"; továbbá ismerteti az Irodalomtörténeti Közlemények XV-ik kötetét, az Egyetemes Philologiai Közöny XXIX. kötetét, a Nyelvtudományi Közlemények XXXV. kötetét s a Magyar Nyelvőr XXXIV. kötetét.

A *Revue historique* július-augusztusi számában részletesebb ismertetéseket közöl a következő művekről: SEBESTYÉN GYULA: „A magyar honfoglalás mondái“, KÖNYÖKI JÓZSEF: „A középkori várak“, BEKSICS GUSZTÁV: „Mátyás király birodalma és Magyarország jövője“, „Teleki Mihály levelezése“ I. és II. kötet, SZÁDECZKY LAJOS: „A csiki székely krónika“, „Gróf Széchenyi munkái“ II. kötet, SZENDREI JÁNOS: „A magyar viselet történeti fejlődése“, MALONYAY DEZSŐ: „A magyar képirás uttörői“, VÁMBÉRY ÁRMIN: „Küzdelmeim“, THALLÓCZY LAJOS: „Mantovai követjárás Budán“ és „Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről“, ACSÁDY IGNÁCZ: „A magyar adózás története 1598—1604-ben“.

A május-juniusi számban tartalmi ismertetését adja a „Századok“ június, szeptember, október, november és december havi füzeteknek; ugyanitt ismerteti a „Budapesti Szemle“ június-decemberi füzeit is.

A szeptember-októberi számban kivonatosan ismerteti a „Századok“ 1906. január, február, márczius, április és május havi füzeit s a „Budapesti Szemle“ ugyane hónapokban megjelent számait.

A *La Revue d'Europe et des Colonies* februári és márcziusi számában „Petőfi Sándor“ életét és költészetét tárgyalja hosszabb tanulmány keretében. E tanulmány tulajdonképp egyetemi előadásainak kivonata.

A *Revue Politique et Littéraire* április 7-iki füzetében a magyar irodalmi mozgalmakról hosszabb cikksorozatot kezd meg; ebben költészetünkkel foglalkozik. Ugyane cím alatt a május 12-iki számban drámai irodalmunkról, a május 26-iki számban pedig regény-irodalmunkról szól behatóbban.

A *Revue d'Art, dramatique et musical* című folyóirat október 20-iki számában a magyar színpad újdonságait mutatja be.

A *Revue Internationale de l'Enseignement* című folyóirat május 15-én megjelent számában „La réforme d'enseignement secondaire en Hongrie“ czimen középiskolai oktatásügyünket tárgyalja.

A *Revue de Philologie* című folyóiratban az „Archaeologiai Értesítő“ XXV. és az „Egyetemes Philologiai Közöny“ XXIX. köteteit ismerteti kivonatosan.

A *Nouveau Larousse illustré* VII. (vagyis pótkötete) számára az A—R-ig terjedő magyar tárgyú cikkeket szerkesztette.

Végül itt említjük meg, hogy KONT IGNÁCZ irodalomtörténetünkéről „Geschichte der ungarischen Litteratur“ czimen egy 17 ivre terjedő nagyobb munkát adott ki, melylyel szintén hozzájárul ahhoz, hogy a külföld irodalmunkról alapos ismereteket nyerjen.

KONT IGNÁCZ a párizsi egyetem *Faculté des Lettres* karán az 1905—1906. évben Petőfi életét és költészetét ismertette, folytatta a practicumban a nyelvtani előadásokat és a stylusgyakorlatokat. Kezdek számára a nyelvtan elemeit, a haladottabbak számára BERCEK ÁRPÁD „Himfy dalait“ magyarázta. A practicumban ez évben már 38 hallgató vett részt.

A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei.

MÁSODIK RENDKÍVÜLI NAGYGYŰLÉS.

1906 november 5-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: b. Forster Gyula, Plósz Sándor, gr. Széchenyi Béla t. tt. — Ballagi Aladár, Bartal Antal, Beöthy Zsolt, Csánki Dezső, b. Eötvös Loránd, Fejérváthy László, Fraknói Vilmos, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Gyulai Pál, Hampel József, Hegedűs Sándor, Horváth Géza, Ilosvay Lajos, Kautz Gyula, Kherndl Antal, Klein Gyula. Koch Antal, Lengyel Béla, Ortvy Tivadar, Pauer Imre, Peez Vilmos, Simonyi Zsigmond, Szilády Aron, Szily Kálmán, ifj. Szinnyei József, Thaly Kálmán, Than Károly, Thanhoffer Lajos, P. Thewrewk Emil, Vécsey Tamás, Wartha Vincze r. tt. — Alexander Bernát, Badics Ferencz, Ballagi Góza, Békefi Remig, Bodola Lajos, Borovszky Samu, Erdélyi László, Ferenczi Zoltán, Gaal Jenő, Genersich Antal, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedűs István, Hoór Mór, Istvánffy Gyula, Jánosi Béla, Katona Lajos, Kégl Sándor, Komáromy András, Kossutány Tamás, Kövesligethy Radó, Lehr Albert, Magyary Géza, Nagy Gyula, Négyesy László, Némethy Géza, Óváry Lipót, Petz Gedeon, Reiner János Szendrei János, Tagányi Károly, Thirring Gusztáv, Vargha Gyula Vári Rezső l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtitkár.

55. Főtitkár előterjeszti a II. osztálynak f. évi november 5-én tartott nagygyűlési értekezletéből az 1906-ik évi Nagyjutalomra és Marczibányi-mellékjutalomra vonatkozó következő jelentését:

„A Nagyjutalom és Marczibányi-mellékjutalom ügyében a II. osztály f. évi június 18-iki zárt ülésében határozatilag kimondotta, hogy újabb bizottság kiküldését nem tartja szükségesnek.

A nagygyűlésen elhangzott felszólalásokból ugyanis kitént, hogy a nagygyűlés az osztály javaslatának csupán azt a részét kifogásolta — ezt is pusztán formai okokból — mely egy már a nagyjutalommal kiténtetett munka II. kötete I. felének újra megjutalmazását hozta javaslatba. Az osztályjavaslat többi részét azonban érintetlenül hagyta.

Az osztály e szerint csak következetesen jár el, a mikor újabb bizottság kiküldését mellőzi és a másodikban kiküldött bizottság jelentésére támaszkodva, egyhangú megállapodással — KAUTZ GYULA r. t. kijelenti, hogy tartózkodik a szavazástól — maga az osztály járul azzal a javaslattal a második rendkívüli nagygyűlési osztályülés elé, hogy a nagyjutalmat osztatlanul gróf Andrássy Gyula r. tag „A magyar állam fennmaradásának és alkotmányos szabadságának okai“ című kétkötetes művének, a Marczibányi-mellékjutalmat pedig FÖLDES Béla r. tag „Közgazdasági Értekezések“ című kétkötetes munkájának adja ki.

Az osztály e javaslatot elfogadja és a nagygyűlés elé terjeszti.“

A nagygyűlés GYULAI PÁL tt., BEÖTHY ZSOLT, HEGEDŰS SÁNDOR, NAGY FERENCZ rt. és GAÁL JENŐ lt. felszólalásai után a II. osztálynak a nagyjutalomra vonatkozó javaslatát 23 szóval 1 ellen, a Marczibányi-mellékjutalomra vonatkozó javaslatot pedig egyhangúlag elfogadja.

56. Fűtitkár előterjeszti az I. osztály f. évi június 11-iki zárt ülésének az 1902. évi Lukács Krisztina-jutalomra vonatkozó következő jegyzőkönyvi kivonatát:

„Fölvastatik az Akadémia ügyészének és az osztálytitkárnak véleménye MUNKÁCSI BERNÁT és KUNOS IGNÁCZ l. tagoknak a Lukács Krisztina-pályadíj és a vele járó érem kiadásáért benyújtott kérvényéről. Az előadók véleménye szerint a pályadíj és a vele járó érem, minthogy a pályázók a pályatétel követelményeinek megfeleltek, nekik oda ítélendő.

Az osztály a pályadíj odaitélését javasolja az Akadémiának.“

SZILY KÁLMÁN rt. részletesen előadja az ügy előzményeit, melyekből kiderül, hogy az osztály és illetőleg a nagygyűlés „egyhangúlag csak azt javasolta, hogy a pályázók bizassanak meg a munka megírásával“. de a jutalmat nem ítélte nekik oda (Akad. Értesítő, 1901. 277. l.). Ezek alapján a következő indítványt teszi: „Adassék vissza MUNKÁCSI BERNÁT és KUNOS IGNÁCZ l. tagok kérelme az I. osztálynak azzal a kéréssel, hogy szólítsa fel a nevezett tagtársakat, nyújtanak be munkájuknak azt a bizonyára jelentékeny részét, melyet a lofolyt négy év alatt már elkészítettek, bíralatra. Ha a bíralat, mint reményleni lehet, kedvező lesz, a 2000 korona jutalom előlegeesen fog nekik azon reményben kiadatni, hogy az egész munkát a várakozásnak megfelelőleg fogják elkészíteni.“

A nagygyűlés ezt az indítványt egyhangúlag elfogadja.

57. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére GYULAI PÁL és HEGEDŰS SÁNDOR r. tagokat kéri föl.

HUSZONHATODIK AKADEMIAI ÜLÉS.

Rendkívüli ö s s z e s ü l é s .

1906 november 5-én.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak az előző rendkívüli nagygyűlésen jelenvoltak.

58. Elnök megnyitja az ülést és a következő beszédben tesz jelentést a Rákóczi-ünnepélyeken való részvételéről:

„Tisztelet Akadémia! Évi ülésorunk értelmében f. évi október hó 29-én összes ülésünknek és — májusi rendkívüli nagygyűlésünk határozatához képest — rendkívüli nagygyűlésünknek kellett volna lennie. A tekintetes Akadémia azonban október 8-iki összes ülésében bőlesen úgy méltóztatott határozni, hogy tekintettel dicső emlékü II. Rákóczi Ferencz fejedelem és bujdosó társai hamvainak országos határozattal e napra kitűzött kassai sirbatételére, nagygyűlésünk egy héttel későbbre, vagyis mára halasztassék. Szükségesnek tartottam elnöki hatáskörömben az október végéről ilyenképen elmaradt összes ülést is mára összehívni, főleg azért, hogy a tek. Akadémiának jelentést tegyek a lezajlott kegyeletes ünnepélyekben való részvételünkről s arra nagybecsű helyesléseket kérjem ki.

A m. kir. Miniszterelnök úr engem, mint az Akadémia elnökét meghívni méltóztatott abba az országos küldöttségbe, mely a dicső

hamvakkal az ország határán, Orsován való fogadtatásánál, valamint Budapestre s innen Kassára, illetőleg Késmárkra való szállításánál eljárni volt hivatva és meghívta Akadémiánkat testületileg a budapesti templomi ünnepélyre; ezenkívül Kassa sz. kir. város és Abauj-megye közönségétől külön meghívást is vettem. Kegyeletes kötelességemnek tartottam ehhez képest Akadémiánk képviselőjében úgy Orsován, mint Budapesten és Kassán az ünnepélyeken megjelenni s Kassán a II. Rákóczi Ferencz ravatalára az Akadémia nevében koszorút is helyezni. A Késmárkra való elmenetelben akadályozva lévén, tisztelt társunk, ZSILNISZKY MIHÁLY r. t. volt szíves Thököly Imre emlékének szánt koszorúnkat oda elvinni.

Átéreztem én és átérezte bizonyára Akadémiánk minden tagja teljes jelentőségét annak a kegyeletes és hazafias lelkesedésnek, melylyel a nemzet méltatlanul száműzött nemes hőseit legalább halóporkban régóta visszakívánta, és fennkölt gondolkozású királyunk nagylelkű hozzájárulásával immár vissza is hozta abba a hazai földbe, melynek magyarságáért és szabadságáért küzdöttek és szenvedtek ők. Annál nagyobb elégtételt érezhetünk e fölött, mert Akadémiánk évtizedek óta rendszeresen közrebocsátott sok kötetre menő kiadványaiba felölelve a Rákóczi-korszaknak majdnem egész történelmi hagyatékát, sőt a dicsőült fejedelem és társai saját iratait is, ezzel maga járult hozzá igen lényegesen az e korszak és annak nagyjai iránti nemzeti kegyelet ébrentartásához.

És, tekintetes Akadémia, két nevezetes, Akadémiánk s tudományosságunk szempontjából is figyelemre méltó jelenségnek lettünk eközben tanúivá. Az egyik az, hogy voltaképen a tudományos történetírás körébe tartozó munkásság félreismerhetetlen hatással volt nemzetünk széles rétegeire, sőt nemzeti közérzületünkre; a másik az, hogy a leglelküimeretesebb történelmi kutatás ez esetben önkénytelenül is előmozdítója lett a Rákóczi-cultusnak, a mennyiben teljesen igazolta azt a szinte eszményi fogalmat, melyet népünk képzelete a II. Rákóczi Ferencz nemes alakjáról úgyyszólván ösztönszerűen alkotott magának.

Természetesen Akadémiánk nem lett volna képes a Rákóczi-irodalmat kiadványaival ily mértékben gazdagítani, ha nem élne és működnék sorainkban egy férfiú, a ki rajongó lelkesedést, kiterjedt szakismeretet és ernyedetlen munkásságot állítva a cél szolgálatába s abban a szerencsés helyzetben, hogy a történelmi igazságot sohasem látta összeütközésbe jönni lelke eszményével, úgyyszólván egymaga teljesítette a kutató és író egész terhes feladatát.

Most, midőn a nemzeti közöröm és lelkesedés oly meleg elismeréssel fordul a Thaly Kálmán személye felé, úgy érzem, nekünk itt, a tudományosság és családi körében sem szabad érdemdús társunk sikeréről megfeledkezünk. Az őszinte elismerés és tisztelet érzelmeivel kívánok neki e helyről is szerencsét élete és írói pályája ezen emlékezetes napjaiban. Mert, tekintetes Akadémia, szép élet az, mely mindig fiatalos lelkesedéssel főképp egy ideális czélnak szentelve, a maga alkonyán törekvésének teljes diadalát szemlélheti.

Akadémiánk bizonyára nemcsak a lelkes írótól kiérdemelt elismerés, hanem a személyt illető nagyrabecsülés és szeretet érzelmeivel is fogja nagyérdemű társunkat mindenkor környezni.

Az összes ülés elnök úr szavait élénk helyesléssel fogadja, mire THALY KÁLMÁN rt. és osztályelnök a tüntető rokonszenv élénk megnyilatkozása közepett meghatva mond köszönetet az Elnök urnak szíves megemlékezéseért és elismerő szavaiért. Hálát ad a Gondviselésnek, hogy ifjúkora legszebb álmának megvalósultát megérhette;

harminczhárom esztendeje immár, hogy irodalmi és társadalmi téren küzdelmet folytat Rákóczi fejedelem és nemzeti multunk többi dicsőséges hősei hamvainak hazaszállítása érdekében s most már abban a boldog tudatban halhat meg, hogy Felséges urunk-királyunk nagylelkű elhatározásából s a képviselőház egyhangú megbízásából a rég visszasoportolt hamvakat a hazai földbe visszahozta. Negyvenhat éve múlt, mióta a Rákóczi-kor történetének buzgó munkása s az Akadémia kiváló érdeme, hogy a felkutatott és feldolgozott Rákóczi-kori emlékeket közrebozsátotta. Nincsen egyéb vágya ezek után, mint az, hogy az Akadémia tanúsított jóindulatát nem szavakkal, hanem további történetírói működéssel köszönhesse meg, nevezetesen, hogy a Bercsényiekről írt nagy munkáját, mely tulajdonkép az egész Rákóczi-kornak a monographiája, befejezhesse, mire nézve az isteni Gondviselésnek azt a kegyét kéri, hogy régi látókéességét mielőbb visszanyerje. Még egyszer köszöni az Akadémia megtisztelő szíves elismerését s azzal az igérettel zárja be szavait, hogy mint eddig, a jövőben is munkássága java részét az Akadémiának szentelendő.

59. Elnök úr e jegyzőkönyv hitelesítésére gróf SZÉCHENYI BÉLA és PLÓSZ SÁNDOR ig. és t. tagokat kéri föl.

HUSZONHATODIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Az I. osztály hetedik ülése.

1906 november 5-én.

GOLDZSIHER IGNÁCZ osztályelnök elnöklote alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Gyulai Pál t. t. — Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Szilády Áron r. tt. — Badics Ferencz, Dézsi Lajos, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Jánosi Béla, Katona Lajos, Kégl Sándor, Négyesy László, Némethy Géza, Petz Gedeon, Vári Rezső I. tt. — *Más osztályokból*: Berzeviczy Albert t. t. — Fröhlich Izidor, Kautz Gyula, Ortvay Tivadar, Pauer Imre, Szily Kálmán r. tt. — Ballagi Géza, Békefi Remig, Borovszky Samu, Hoór Mór, Nagy Gyula, Reiner János, Vargha Gyula I. tt. — Jegyző: ifj. Szinnyi József osztálytitkár.

184. DÉZSI LAJOS I. t. felolvassa: „Magyar széphistóriák a XVI. és XVII. században“ című székfoglaló értekezését. — Tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

185. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére PECZ VILMOS r. és DÉZSI LAJOS I. tagokat kéri föl.

HUSZONHETEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A II. osztály hetedik ülése.

1906 november 12-én.

THALY KÁLMÁN osztályelnök elnöklote alatt jelen voltak az *illető osztályból*: Berzeviczy Albert, b. Forster Gyula, Plósz Sándor t. tt. — Concha Győző, Csánki Dezső, Fraknoi Vilmos, Fejérpataky László, Hampel József, Hegedüs Sándor, Kautz Gyula, Ortvay Tivadar, Vécsey Tamás, Zsilinszky Mihály r. tt. — Alexander Bernát, Angyal Dávid, Ballagi Géza, Balogh Jenő, Borovszky Samu, Ferdinandy Géza, Gaal Jenő, György Endre, Kuncz Jenő, Magyary Géza, Munkácsi Bernát,

Medveczky Frigyes, Nagy Gyula, Óváry Lipót, Schönherr Gyula, Tagányi Károly, Thirring Gusztáv, Vargha Gyula l. tt. — *Más osztályokból*: Beöthy Zsolt, b. Eötvös Loránd, Goldziher Ignác, Heinrich Gusztáv, König Gyula, Szily Kálmán, Szinyei József, Than Károly r. tt. — Berczik Árpád, Hegedüs István, Négyesy László, Petz Gedeon l. tt. — Jegyző: Pauer Imre osztálytitkár.

186. BERZEVICZY ALBERT t. tag, akadémiai elnök, felolvassa: „Beatrix királyné (Mátyás felesége) gyermek- és leányvevei“ című tanulmányának egyik fejezetét.

187. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére b. FORSTER GYULA t. és ZSILINSZKY MIHÁLY r. tagokat kéri föl.

HUSZONNYOLCZADIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

A III. osztály h e t e d i k ü l e s e .

1906 november 19-én.

THAN KÁROLY osztályelnök elnöklete alatt jelen voltak *az illető osztályból*: b. Eötvös Loránd, Fröhlich Izidor, Ilosvay Lajos, Kherndl Antal, Klein Gyula, Klug Nándor, Koch Antal, Lengyel Béla, Szily Kálmán r. tt. — Bodola Lajos, Franzenau Ágoston, Kövesligethy Radó, Kürschák József, Lörenthey Imre, Rados Gusztáv, Tangl Ferencz, Zimányi Károly l. tt. — *Más osztályokból*: Heinrich Gusztáv r. t. — Borovszky Samu l. t. — Jegyző: König Gyula osztálytitkár.

188. KÜRSCHÁK JÓZSEF l. t.: „Adalék az eliminatio elméletéhez“.

189. TERKÁN LAJOS részéről: „Naprendszerünk mozgásának iránya“, előterjeszti Kövesligethy Radó l. t.

190. FEKETE SÁNDOR részéről: „A keményítő-emésztés reactio-hője“, előterjeszti Tangl Ferencz l. t.

191. Az osztályelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére KÜRSCHÁK JÓZSEF és KÖVESLIGETHY RADO l. tagokat kéri föl.

HUSZONKILENCZEDIK AKADÉMIAI ÜLÉS.

Nyolczadik ö s s z e s ü l e s .

1906 november 26-án.

BERZEVICZY ALBERT akadémiai elnök úr elnöklete alatt jelen voltak: Gyulai Pál t. t. — Beöthy Zsolt, Concha Gyöző, Csánki Dezső, Fröhlich Izidor, Goldziher Ignác, Kautz Gyula, König Gyula, Lengyel Béla, Ortway Tivadar, Pauer Imre, Szily Kálmán, ifj. Szinyei József, Thaly Kálmán, Than Károly, Zsilinszky Mihály r. tt. — Alexander Bernát, Ballagi Géza, Bánóczy József, Borovszky Samu, Gombocz Zoltán, Gyomlay Gyula, Hegedüs István, Katona Lajos, Kégl Sándor, Kövesligethy Radó, Nagy Gyula, Némethy Géza, Onodi Adolf, Reiner János, Szendrei János, Tóttósy Béla l. tt. — Jegyző: Heinrich Gusztáv főtítkár.

192. HEINRICH GUSZTÁV rt. felolvassa a bizottsági jelentést az 1905. évi Kőcán-pályazatról, mely a jutalmat a 8. számú „Gyermekkirály“ című, „Ha nem nevelték volna királynak“ stb. jellegű történeti tragédiának ajánlja kiadni. — A javaslat elfogadtván, a felbon-

tott jeligés levélből Porzsoló Kálmán, a Pesti Hirlap főmunkatársa neve tűnt elő, kinek a díj az Ügyrend értelmében december 3-án ki fog adatni.

193. Elnök úr a jutalmat nem nyert pályamunkák jeligés leveleinek elhamvasztására BOROVSKY SAMU és NEMETHY GÉZA I. tagokat kéri föl, a kik még az ülés folyamán jelentik, hogy megbízatásukban eljárak.

194. BÁNÓCZI JÓZSEF lt. felolvassa a bizottsági jelentést az 1903—1904-dik évekről szóló Péczely-jutalomról, melyet a bizottság Rákosi Viktor „Elnémült harangok” cz. regényének javasol kiadani. — A bizottság javaslata elfogadtatván, a Péczely-jutalom RÁKOSI VIKTOR „Elnémült Harangok” cz. regényének ítéltetik oda.

195. Főtitkár mély megilletődéssel jelenti, hogy Fayer László lt., a ki Akadémiánknak 1894 óta volt tagja, f. november 9-én elhunyt. Ravatalára koszorút tettünk, koporsója fölött pedig BALOGH JENŐ lt. fejezte ki Akadémiánk fájdalmas részvétét. — Az összes ülés a súlyos vesztesség fölötti részvétét jegyzőkönyvében is megörökíti és felhívja a II. osztályt, hogy az elhunytak érdemeihez méltó emlékezéséről gondoskodjék.

196. Főtitkár bemutatja gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak f. évi. október 8. kelt átiratát, melyben őszinte köszönetet mond az Akadémiának, hogy a nemzetközi földmérési szövetség budapesti általános értekezlete alkalmából a tanácskozások czéljaira az Akadémia helyiségeit átengedni szives volt. — Tudomásul van.

197. Az 1907-ik évi akadémiai ülésor tárgyalása a december havi összes ülésre halasztatik.

198. Az I. osztály f. évi október 8-diki üléséből bejelenti a pályamunkák bírálót, nevezetesen: 1. Teleki-pályázathoz (vigjátékok): GYULAI PÁL tt., HEINRICH GUSZTÁV rt. és FERENCZI ZOLTÁN lt. — 2. a Nádasy-pályázathoz (elbeszélő költemények): BAKSAY SANDOR tt., LEHR ALBERT és HEGEDŰS ISTVÁN lt. — 3. a Bulyovszky-pályázathoz (ó dai költemény): LÉVAY JÓZSEF tt., ENDRÓDI SANDOR és KOZMA ANDOR lt. — 4. a Farkas-Raskó-pályázathoz (hazafias költemény): BEÖTHY ZSOLT rt., CSENGERI JÁNOS és NÉGYESI LÁSZLÓ lt.

199. A II. osztály f. évi november 15-iki üléséből bejelenti a pályamunkák bírálót, nevezetesen: 1. a Sztrokay-pályázathoz: PLÓSZ SANDOR tt., VÉCSEY TAMÁS rt. és KUNZ JENŐ lt. — 2. a Lukács Krisztina-pályázathoz (A szarvasmarha-kereskedés története TAKÁRS SÁNDOR I. tagtól) TAGANYI KÁROLY lt. — 3. a Kereskedelmi Csarnok pályázatához (A legtöbb kedvezményű záradék): HEGEDŰS SANDOR és LÁNG LAJOS rtt. — 4. a Léway-pályázathoz (A szövetkezetek): NAGY FERENCZ rt. és GAÁL JENŐ lt. — 5. Bezerédj István életrajzához: ASBÓTH JÁNOS és BALLAGI GÉZA ltt.

200. Főtitkár bemutatja a Könyvtári Bizottság 1906. november 19-én tartott ülésének jegyzőkönyvét, mely két pontot tartalmaz.

a) Főkönyvtárunk bemutatja a M. Tud. Akadémia könyvtárban lévő folyóiratok és időszakos kiadványok jegyzékét, melyet az összes ülésnek 1905. május 29-én kelt megbízásából, az osztályok anyagi támogatásával, a könyvtár tisztviselői egybeállítottak. E szerint van a könyvtárban összesen 1622 folyóirat, melyek az egyes tudományzajokra következőleg oszlanak meg: 1. Akadémiánk kiadványai: 323; — 2. Általán: 26; — 3. Ásványtan: 39; — 4. Anthropologia: 41; — 5. Földrajz: 63; — 6. Gazdaság: 76; — 7. Hadtudomány: 8; — 8. Jogtudomány: 33; — 9. Könyvészet: 32; — 10. Matematika: 46; — 11. Növénytan: 8; — 12. Nyelvtudomány:

71; — 13. Orvostudomány: 42; — 14. Paedagogia: 52; — 15. Philo-
sophia: 23; — 16. Politika (és Közgazdaság): 33; — 17. Régészet
és Eremlen: 73; — 18. Statisztika: 27; — 19. Széptudomány: 24;
— 20. Természettudomány (általában): 82; — 21. Természettan: 76; —
22. Theologia: 26; — 23. Történelem: 132; — 24. Vegyestudomány:
215; — 25. Vegytan: 22. Az összes ülés a bizottság jelentését helyes-
lőleg tudomásul veszi s elrendeli, hogy a jegyzőkönyvből minden akadé-
miai tagnak s minden nagyobb hazai könyvtárnak egy-egy példány
küldessék meg.

b) Főkönyvtárnok jelenti, hogy KÁLMÁN FARKAS gyomai refor-
mátus lelkész halálával nagybecsű könyvtára eladóvá lett. Erről tudomást
szerezvén, a főtitkár hozzájárulásával, a könyvtárnak a helyszínén
való megtekintésére HELLEBRANT ÁRPÁD alkönyvtárnok urat küldte le
Gyomára. Ez megtörténvén, HELLEBRANT úr a következő 25 munkát
választotta ki, a melyek a M. Tud. Akadémia könyvtára számára meg-
szerzendők volnának; ú. m.:

1. Balassa: Rimai énekei. Pozsony, 1790.
 2. Kézirat. (Benné: Csokonai. Békaegérharcz.)
 3. Halotti énekek. (32-rét, XVIII. szak.)
 4. Gönczi Énekes könyv. Debreczen, 1620.
 5. Gönczi Énekes könyv. Lőcse, 1652. (Hozzákölte: Szenczi
- Molnár Albert: Szt. Dávid Soltári. Lőcse, 1652.)
6. Baxai: Magyar Strófák (XVII. századbéli kézirat.)
 7. Tóth István: Áriák. 1832. (Kézirat.)
 8. Kézirat. (Halotti énekek.)
 9. Kézirat. Halotti énekek hangjegyekkel. 1779.
 10. Benitzky P. Rhythmusok. Debreczen, 1756. (32-r.)
 11. Molnár Albert. Szt. Dávid Soltári. Debreczen, 1783. (32-r.)
 12. Bartalus. Zenekáté.
 13. Brassai: Magyar vagy cigányzene.
 14. Liber cantionum variarum. 1777. Kézirat.
 15. Kézirat. Magyar énekeskönyv.
 16. Göböl Gáspár. Utazó lélek. Pest.
 17. Katona József. Kecskemét története.
 18. Mohamed élete. Ford. Kováts Sámuel. Pest, 1811.
 19. Terentius Comoediae. Lőcse. 1685.
 20. Brüstle. Recensio. 1. 2. Fűzve.
 21. Takáts Ádám. Halotti 25 prediciók.
 22. Boros István. Az ó testamentomra mutató tábla.
 23. Losonczy István. Éneklésben tanító mester. Pozsony. 1784.
 24. Adalékok a XVI. és XVII. század irodalomtörténetéhez.

(Kálmán Farkas kézirati munkája.)

25. Ének-Lexikon. Ének- és irodalomtörténeti útmutató a leg-
régibb időkől 1711-ig. 21 Fasciculus. (Kálmán Farkas kézirati munkája.)

Az özvegy ezt a 25 munkát, ill. kéziratot egyezer koronaért
hajlandó eladni, mit az összes ülés a Könyvtári Bizottság ajánlatára
elfogad. Egyúttal az özvegy óhajtására kimondja: ha az Akadémia
a 24. és 25. sz. alatt kimutatott kéziratokat kiadja, az özvegyet, ill.
törvényes örökösait az írói tiszteletdíj fele és a kész munkából 25
példány fogja illetni.

201. Főkönyvtárnok bemutatja Semsey Andor t. tagtól f. évi
nov. 25-én vett következő levelet:

Tisztelt Főkönyvtárnok Úr! Az Akadémiák szövetségének azon
nagyfontosságú határozata, mely a könyvek és kéziratok kikölcsön-
zésére vonatkozólag oly liberális újításokat léptetett életbe, most már

lehetéssé teszi, hogy a tudósok ne csak lakóhelyök vagy hazájok, hanem távoli országok könyvtárait is fölhasználhassák buvárlataikban.

E végből kívánatosnak tartom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, mely a külföldi könyvtárakkal való érintkezésünket legjobban közvetítheti, birtokában legyen azon katalogusoknak, melyeket a külföldi nagy könyvtárak az ő könyvállományukról nyomtatásban közreboesátottak.

Úgy értesültem, hogy a világ egyik legnagyobb könyvtárának, a British Museuménak katalogusa, mely 1881-től 1899-ig 393 kötetben és egy supplementummal nyomtatásban megjelent, még nincs meg a M. T. Akadémia könyvtárában.

Ez indít arra, hogy a M. T. Akadémiának a British Museumi könyvtárnak most említett nagy katalogusából egy példányt ezennel ajándékképen felajánljak.

Egyszersmind fölkérem a t. főkönyvtárnok urat, hogy e katalogus meghozatalára nézve a szükséges lépéseket nemvenn tenné meg. Fogadja t. főkönyvtárnok úr igaz tiszteletem nyilváníását.

Dr. SEMSEY ANDOR, a M. T. Akadémia t. tagja.

Az összes ülés a nagylelkü adományt a legmelegebb köszönettel fogadja.

202. Főtitkár jelenti, hogy a következő nemzeti és irodalmi ünnepélyeken, melyekre Akadémiánk meghívást kapott, a M. T. Akadémiát következő tagtársaink képviselték: 1. az eperjesi Széchenyi-kör Greguss Ágost-ünnepén okt. 14-én BERZEVICZY ALBERT tt. elnök és FERENCZI ZOLTAN lt. — 2. az aradi Kölcsey-egylet Csiky Gergely-ünnepén október 21-én BERCIK ÁRPÁD lt. — 3. Ugocsa vármegye közönsége meghívására br. Perényi Zsigmond szobrának leleplezésén okt. 24-én KOMÁROMY ANDRÁS lt. — 4. a budapesti tudomány-egyetem Rákóczi-ünnepélyén okt. 29-én a főtitkárkal számos r. és lt. — 5. a prágai német műegyetem jubiláris ünnepén november 9—11-én TÖRTÖSY BELA lt. — 6. Borsodvármegye közönsége meghívására Szemere Bertalan szobrának leleplezésén BOROVSKY SAMU és SZENDREI JÁNOS ltt. — Tudomásul van.

203. Főtitkár jelenti, hogy a Széchenyi-muzeum számára újabban a következő ajándékok érkeztek: 1. gróf Széchenyi Bélától: a) gr. Széchenyi István arcképe (Nemzeti képtár I), b) gr. Széchenyi István tréfás arcképe (gr. Waldstein János vízfestménye), c) a nagy-czenki kastély fényképe, d) a nagy-czenki kastély lőjegyzéke, e) emlékjelvény a csokonyai Széchenyi- és Kossuth-szobor leleplezéséről. — 2. Kotsis Gyulától: gr. Széchenyi István olajnyomatú arcképe 1836-ból. — 3. Hazay Ödöntől: gr. Széchenyi Istvánra vonatkozó képeslevelezőlap-gyűjtemény. — 4. Welkó Lászlótól: a) a Széchenyi-hajó fényképe, b) az orsovai Széchenyi-út levelezőlapjai. — 5. Vasárnapi Újság: a) 9 drb. Széchenyire vonatkozó fénykép, b) 3 drb. lap-szám Széchenyi-cikkkel. — 6. Tasner Gézáttól: az első esónakda alaprajza. — 7. Szögyény-Marich Gézáttól: Lonovich József imája gr. Széchenyi István halálakor. — 8. A Haller-jubileum rendező bizottságától: Dr. hilibi Haller Károly 40 évi működéséről összeállított emlékkönyv. (A Széchenyi-ünnepélyek sorozatával.) — Köszönettel vétetnek.

204. Főtitkár jelenti, hogy a könyvtár számára az utolsó kimutatás óta a következő adományok érkeztek: 1. Fabriczy Kornél t. tagtól: Memoriale a Beatrice d'Aragona, Regina d'Ungheria di Diomedea Carafa. Pubblicato con introduzione da Benedetto Croce. Napoli, 1895. — 2. Léway József t. tagtól: Óda Szemere Bertalan szobránál. — 3. Thaly Kálmán r. tagtól: Église de Saint-Benoit, mission des

Lazaristes. Souvenir de la translation en Hongrie des restes précieux du Prince François Rakóczi II, de la Princesse Hélène Zrinyi, sa mère, du Prince Joseph Rakóczi, son fils, de la Comtesse Bercsényi, née Csáki. Constantinople, 1905. — 4. Márki Sándor I. tagtól: Tanári jubileuma. — 5. Schlesinger Lajos I. tagtól: Gesammte Mathematische Werke von L. Fuchs. — 6. A budapesti papnövendékektől: Szent Vincze élete — 7. Szemere Miklóstól: Sürgős interpellatio a miniszterelnökhöz. — 8. Dr. Tarnay Gyulától: a) Emlékbeszéd Szemere Bertalan szobrának leleplezése alkalmából; b) Ünnepi beszéd II. Rákóczi Ferencz hamvainak átszállítása alkalmával. — 9. Radó Antaltól: Római ritmusok. — 10. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettől: Évkönyv 1905—6. — 11. Milhoffer Sándortól: a) A régi népek mezőgazdasága; b) Die Pflanzenproduktion in Ungarn; c) 10 darab mezőgazdaságra vonatkozó értekezés. — 12. A budapesti egyetemi természetrajzi szövetségtől: Évkönyv 1905/6. — 13. Dr. Esterházy Sándortól: Székfoglaló beszéd. — 14. Hreblay Emiltől: Baromfi-tenyésztésre vonatkozó 5 munka. — 15. Iványi Istvántól: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. — 16. Kumlik Emiltől: Pozsony szab. kir. város közkönyvtárának címjegyzéke. — 17. Cabreira Antoniotól: Sur les polynômes dérivés. — 18. Czambel Samutól: Slovenská Reč. — 19. Henriksen G.-tól: Sundry geological problems. — 20. Dr. Laker Károlytól: Ueber das Wesen und die Heilbarkeit des Krebses. — 21. Losanitsch S. M.-tól: Die Verkettung der Kohlenstoff-Atome. — Köszönettel vétetnek.

205. Főtítkárr jelenti, hogy a M. Tud. Akadémia kiadásában 1906 október 10-étől november 26-ikáig a következő munkák jelentek meg: 1. Akadémiai Értesítő. 202. és 203. füz. — 2. Gréb Gyula: A szépesi felföld német nyelvjárása. (Magyarorsz. német nyelvjárások. 4. füz.) — 3. Hajnal Márton: Az isztiméri német nyelvjárás hanghatára. (Magyarorsz. német nyelvjárások. 3. füz.) — 4. Kazinczy Ferencz levelezése. XVI. köt. — 5. Zrinyi Miklós költői művei. — 6. Kollányi Ferencz: A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. — 7. Archaeologiai Értesítő. XXVI. köt. 4. sz. — Tudomásul van.

206. Elnök úr a jegyzőkönyv hitelesítésére BRÜTHY ZSOLT r. és BALLAGI GÉZA l. tagokat kéri föl.

Nekrológ.

**Balogh Jenő lt. beszéde Fayer László lt. ravatalánál
1906 november 11-én.**

Tisztelt gyászoló gyülekezet! A M. Tud. Akadémia és a budapesti kir. m. Tud. Egyetem jog- és államtud. Karának megbizásából két koszorút hoztam dr. Fayer László szeretett társunk koporsójára.

Az a férfiú, a kinek hirtelen elhúnytát a jog- és államtudományoknak minden magyarországi művelője, a magyar birói, ügyési és ügyvédi karnak megszámlálhatlan sok tagja és annyi jó barát mélyen gyászolja, — évtizedek óta egész erejét a jogtudománynak és a jogirodalomnak szentelte.

A boldogultnak egész munkásságát, működésének sokoldalú eredményeit, tanításának hatását nem áll módomban most érdemük szerint, kellően részletezni. Méltatni fogom mindezt azon az emlékűnnepen, a melyet a megboldogult tiszteletére az Egyetem Jog- és államtudományi Kara tartani fog. Méltatni fogom azon falak közt, hol annyi lelkesedéssel, most, súlyos betegsége alatt erejének végső megfeszítésével is tanított; kartársai körében, kik valamennyien nagyrabecsüléssel és ragaszkodással vettük őt körül; nagyszámú hallgatói előtt, a kik rajongással tisztelték és elhúnytával oly nemesszívű tanárt vesztek.

Abban a néhány perczben, a melyben ma szólhatok, a tanárnak és tudósnak jelentékeny érdemeiből csak a legfőbbeket érintetem; az embernek nemes egyéniségéből csak néhány szép vonást vázolhatok.

Ha visszaszáll a lelkem abba az időbe, a midőn dr. Fayer László a jogtudománnyal és jogirodalommal foglalkozni kezdett, — a mai viszonyoktól egészen elütő kép tárul elém.

Igazságügyi szervezetünk még nem volt kiépítve. Azok a nagy törvénykönyvek, a melyekkel a magyar törvényhozás az anyagi és alaki büntetőjogot azóta szabályozta, még tervezetükben sem voltak készen. Annak az időnek büntetőjogi irodalmából egyedül a nagynevű Pauler Tivadarnak mintaszerű műve említhető.

Abból a nagy munkából, a mely e régi állapotok helyett a mostani magyar büntető törvénykezésnek intézményeit és jogszabá-

lyait megteremtette; abban a jelentékeny haladásban, a melyet ma igazságügyi szervezetünk, büntetőjogunk, jogirodalmunk feltűntet, dr. Fayer László *minden téren* kivette a maga munkás részét.

Senki nála nem volt igazabb híve a magyar esküdtszéknek. A meggyőződés hevétől áthatott azon maradandó becsű védőirata, melyet még mint a budapesti ügyvédi kamara tagja, az ország első ügyvédi testületének megbízásából, az esküdtszék mellett szerkesztett, sokat tett a jury törvényhozási megvalósításának biztosításáért.

Becses bírálatokat irt büntetőtörvénykönyvünk és bűnvádi perrendtartásunk tervezeteiről. Büntetési rendszerünk reformjáról szóló, három füzetben megjelent dolgozatában több irányban helyesen megjelölte büntetőjogunk átalakításának irányelveit.

A tanszéken, mint magántanár és mint professor, összesen *hatvanöt* egyetemi félévén át büntetőjogunknak kiváló művelője volt. Ő volt az első, a ki egyetemünk Jog- és államtudományi Karán harminczhárom esztendő előtt, a Pauler távoztával támadt lézag betöltése gyanánt, tanítani kezdte a *büntető perjogot*, ezt a gyakorlatilag oly fontos tudományt.

Teljesen úttörő volt működése egyetemünk Jog- és államtudományi Karán abban is, hogy már évtizedek előtt *büntetőjogi praktikumokat* kezdett tartani, melyeknek nagy jelentősége iránt a gyakorlati tanszakok tekintetében ma már mindannyian egyetértünk.

T. gyászoló gyülekezet! Minden tudós és minden tanár, ha egyáltalán számottevő egyének, — kivéve azt az egy-két úttörőt, a kikből több évszázadban is csak egy-egy jelentkezik, — tudományos munkásságában annak a korszaknak jellemző vonásait fejezi ki, a melynek irányelvei szellemében munkálkodott és tanított.

A büntetőjog tudományos művelésében három irányzatot ismerünk. Az első a XVIII. század második felében kezdődött és a XIX. század elején nyert törvényhozási megvalósítást. — Ez az irány az egész büntető törvénykezést *emberiesebbé* és egyúttal igazságosabbá tette és ezenfelül kiváló súlyt helyezett *az egyéni jogok* elismerésére, a büntetőjog *alkotmányjogi* vonatkozásainak hangsúlyozására. A második főirány a büntetőjognak és perjognak, mint jogi tanszakoknak dogmatikai művelése. A harmadik korszakba azok a radikális új irányok tartoznak, melyek a sociologia és a természettudományok kutatási módszerét vitték át a szóban forgó tudományágak körébe.

Dr. Fayer László, mint tudós azt az *emberszeretetet*, *nemes-szívűséget* és *optimismust* képviselte, a mely a XVIII. század nagy úttörőinek jellemvonása volt. Az ő munkásságában *Beccaria*, *Filangieri* és társaik szelleme mintegy újra visszatért közénk. Mint tanár és mint a jogirodalom munkása egyike volt azoknak, a kik a *legszabadelvűbb* és *legemberiesebb* szellemben dolgoztak. Ezekre a szempontokra helyezett ő fősúlyt; ezek adták meg egész tudományos egyéniségének *jellemző* vonásait.

Két évvel azután, a mikor a tanszékre lépett, az általa tanított tudományágakban olyan új irányok jelentkeztek, a melyek a régi büntetőjog és törvénykezés épületét teljes lerombolással fenyegették. Fayer László ezekből is mindent megfigyelt, sokat olvasott, sohasem zárkózott el attól az óriási haladástól, melyet e tudományágak terén az utolsó évtizedekben találunk; de nem is fogadott el azonnal, bírálat nélkül minden radikális reformeszmét és így ment maradt attól a hibától, a melybe sok nagynevű külföldi kartársa esett, hogy a túlzásokat rövid idő alatt vissza kelljen vonnia.

A nemzetközi tudományos congressusokon és a külföldi folyóiratokban kifejtett munkásságával növelte azoknak a magyar tudósoknak számát, a kiknek nevét hazánk határain kívül is tisztelettel említik.

Európai értelemben véve modern tudós volt és mégis sohasem tagadta meg nemzetét, sőt nálánál senki sem viseltetett több rajongással a régi magyar törvényelőkészítésnek maradandó érdemei iránt.

Napjainkban egészen szokatlan lelkesedéssel fáradt, poros levéltárakban és régi foliansokban kutatott abból a ezélből, hogy összegyűjtse azon törvényelőkészítő munkálatokat, melyeket a 40-es évek halhatatlan magyar államférfiai, Deák Ferencz és nagy munkatársai örökségül hagytak reánk. A M. Tud. Akadémia megbízásából, becses bevezető tanulmányokkal kísérve, négy terjedelmes kötetben szerkesztette az *1843—44. évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteményét*.

A magyar büntető törvényhözásnak azelőtt sem volt, ezután sem lesz oly fényes korszaka, melyben annyi történeti név viselője akkora önzetlenséggel, odaadással, a tekintélynek és a népszerűségnek olyan dicsfényével környezve, dolgozzanak, mint az 1840. évi V. t.-cikk által kiküldött országos választmány tagjai. Mikor Fayer Lászlót temetjük, úgy érzem, mintha szét pattant volna egyike azoknak az arany lánczszemeknek, melyek bennünket, az epigonokat, azoknak a nagy időknek nagy embereihez fűztek.

Elhunyt kartársunk a Gondviselés jóvoltából főműveit, melyekben tantárgyainak egész rendszerét kidolgozta, nemcsak befejezhette, hanem új és új kiadásokban kiegészíthette, a tudomány haladásával átalakíthatta.

Ezek a terjedelmes művei, valamint kisebb tanulmányai, a Magyar Jogászegyletben tartott nagyhatású előadásai és az a sok czikk, melyet szaklapjában közzétett, biztosítja nevének fenmaradását a magyar jogirodalom évkönyveiben is.

Kedves és tisztelt kartársunk! Mi, a kiket a Gondviselés azzal áldott meg, hogy hiszünk a lélek halhatatlanságában, e komor percek alatt, a midőn törékeny és mulandó tetemedtől végső búcsút veszünk, úgy érezzük, hogy szellemedtől nem kell mindörökre megválnunk.

A tudománynak buzgó művelője, az egész emberiség haladásának fáradhatlan munkása voltál.

Jó kartársnak, derék embernek ismertünk; ezért becsültünk, ezért szeretünk.

Egész életedben dolgoztál, fáradtál. A mióta jogirodalommal foglalkoztál, a mióta a Tudomány-Egyetem tanszékére léptél, lankadást nem ismerve küzdöttél eszméid diadaláért és azért, a mit meggyőződésed *igazságnak* ismert fel.

Ennyi munka, oly sok fáradság után jogot szerezted arra, hogy — pihenhes!

Sok ezer volt tanítványod velem együtt bizonyítja azt, hogy mindig kötelességtudó, lelkiismeretes, igazságos tanár voltál és hallgatóid iránt a legnagyobb jóakarattal viseltetél. Őszülő fejjel is jól emlékezem, hogy azokat a gyarló kezdőket, a kiktől buzgó törekvésük jözezimén a jövőben hasznos munkát vártál, mennyi jóakarattal, mekkora buzditással fogadtad. Mennyi elnézéssel olvastad első szárnypróbálgatásainkat! Elmúlt huszonhárom éve és ma is éppen úgy érzem, mint akkor, hogy mennyi támogatásban részesítettél *engem is*. Irányítottál, vezettél bennünket nemcsak büntetőjogi szemináriumokban, hanem az Egyetemen kívül is. Rendelkezésünkre bocsátottad nagy buzgalommal szerkesztett, kiváló szaklapodnak hasábjait. Bevezetted bennünket a Magyar Jogászegyletbe, melynek akkor is, azóta is éltető lelke voltál.

Engedd, hogy a tudományos érdemeket kitüntető babérkoszorúk mellé, — melyekkel csendes dolgozószobád falait ime annyi tudományos egyesület feldíszítette, — volt tanítványaid egy csoportjának megbizásából is, hadd tegyem le el nem muló kegyeletünknek szerény virágait! Ezekkel a virágokkal a régi hallgatók — ma, évek vagy évtizedek óta, mindmegannyian hűséges tisztelőid, — igaz hálánkat akarjuk kifejezni. Ezekkel is azt igérjük, hogy érdemeidről, nemes egyéniségedről a magyar jogásznemzedékeknek hosszú sora évtizedek múlva is a nagyrabecsülés és ragaszkodás őszinte érzéseivel fog megemlékezni.

Nyugodjál békében!

Értesítés.

A M. Tud. Akadémia 1890 október hó 27-ikén hozott határozata értelmében:

A hazai iskolák, könyvtárak, egyesületek és társaskörök a M. Tud. Akadémia kiadásában évenként megjelenő kiadványok közül a következőket, ú. m. az

Akadémiai Értesítőt,
Almanachot,
Archaeologiai Értesítőt,
Archaeologiai Közleményeket,
Emlékbeszédeket,

Értekezéseket (Nyelv- és Széptudományi, Bölcsészeti, Történelmi, Társadalomtudományi),

Magyarországi Német Nyelvjárásokat,
Magyarországi Szláv Nyelvjárásokat,
Mathematikai és Természettudományi Értesítőt,
Mathematikai és Természettudományi Közleményeket,
Nyelvtudományi Közleményeket, Nyelvemléktárt,

Magyar történelmi emlékeket: Okmánytárak, Írók, Országgyűlési emlékek,

Könyvkiadó-Vállalatból évenként négy kötetet évi 20 korona átalányösszegért, vagy ha a Könyvkiadó-Vállalat most említett négy kötetét angolváson-kötésben kívánják, évi 23 korona 20 fillérért rendelhetik meg.

Mіндеzen iskolák, könyvtárak, egyesületek stb. a M. Tud. Akadémia többi kiadványait 25% engedménnyel szerezhetik meg a M. Tud. Akadémia főtitkári hivatalánál.

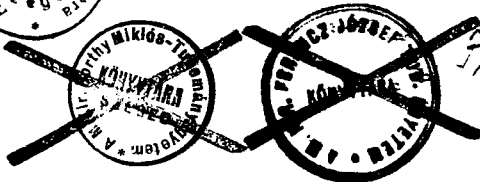
Ha a fentebbi átalányösszeg az év első felében küldetik be a főtitkári hivatalhoz, a kiadványok portómentesen küldetnek meg; ellenkező esetben az évi 20 korona (esetleg 23 korona 20 fillér) átalányösszeg a Könyvkiadó-Vállalat négy kötetének megküldésekor, november végén, utánvétellel kéretik be, s ekkor a címzett a postaköltséget is viselni tartozik.

Eddigélé 318 hazai iskola, könyvtár és egyesület részesül az átalányfizetés kedvezményében.

Ez iránti jelentkezések a főtitkári hivatalhoz intézendők.

A M. Tud. Akadémia

Főtitkári hivatala.

1922/23-134.